У ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. ИЮЛЬ 3 СРЕДА № 157 (5561).

Өртээ 2 көп.

Совет дайынчыларның аалчызы

ВЮНСДОРФ. (СЭТА). Июль 1-де СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев Совет Чепсентиг Күштерниң Германияда бөлүүнге чораан. Вюнсдорф гарнизонунуң солдаттары болгаш офицерлери Совет чазактың баштыңын өөрүшкү-биле уткаан. Хүндүлел таңныылының начальниигиниң рапортун хүлээп алган соонда, дораан-на Н. С. Хрущев Германияда бөлүк совет шериглериниң кол командылакчызы армия генералы И. И. Якубовскийге үдедип алгаш, чыскаалган дайынчыларның баары-биле эрткен. Дииңмиттиг йөрээлдео салыышкыны чаңгыланып турган. «Ура!» дыңналып турган.

Стадионга хөй кижи киржикчилиг митинг болган, ону армия генералы И. И. Якубовский ажыткан. Ол, митингиниң киржикчилериниң, бүгү бөлүктүң дайынчыларының мурнундан Н. С. Хрущевка чүректиң ханы байырын чедирип, Чепсентиг Күштер дугайында Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың салып турар аажок улуг кичээнгейи болгаш сагыш салыышкыны дээш сагыш-сеткилдиң ханызындан өөрүп четтиришкинин аңаа илергейлээн.

Митингиге эш Н. С. Хрущев чүве чугаалаан.

СУГГАРЫЛГА

Республиканың тараажыларының болгаш механизаторларының чеди чылдың бешки чылының бедик дүжүдү дээш демиселиниң часкы тарылга соонда ийиги пиниттирлиг үези—тарылгаларның чайгы ажаалдазы хүнүн чугула айтырыы кылдыр чидии-биле тургустунган. Тарылгаларның, ылангыя одуругларының аразын сайзырадыр культураларының, картофельдиң болгаш ногааларның чайгы ажаалдазында бир кол черни суггарылга ээлээр ужурлуг.

Чайгы чаъс суглары үнүштерниң дазыл системазын чедиштир ныгылып шыдавас. Оон ыңай чаъс болдуунда август болгаш сентябрь айларда, кажан үнүштерниң өзүп үнери доктаай берген үеде болгулаар. Ол үеде чаъстың херээ чок апаар болгаш харын-даа ажыл-агыйга шаптыктыг болу бээр. Ындыг болганда, чайгы суггарылга чаагай дүжүттү өстүрүп алырынга эп идегелдиг хемчег болур.

Ам чайның башкы айы эрткен болгаш бо хүннерге чедир республиканың кайы-даа девискээринге үнүштерниң дүрген өзүп үнерин хандырар хире күштүг частааштыын болбааны кымга-даа билдингир. Оон хараазы-биле мурнай-даа, соңнай-даа тараан тарааларга суггарылга аажок негеттинип турар апарган.

Ындыг турбуже, бедик дүжүттү өстүрүп алырынга суггарылганың улуг ажык-дузалыын чедир үнелеп көрбес чорук республиканың ажыл-агыйларында ам-даа үргүлчүлевишаан. Бир эвес эрги суггарылга бугаларын септээш, бүрүнү-биле ажыглаар чүве болза республикада 128 муң гектар хире чер сугартынып болур. Оон иштинде суг ажыл-агый черлериниң санап турары-биле алырга, ам ажыглаттынып болур суггарылга четкилери-биле 48 муң гектар тарылгаларны суггарып болур. А херек кырында республикада бо хүннерге чедир суггарган чер чүгле 19 муң гектар хире. Оон хөй кезии тарылга мурнунуң суггарылгазы болур.

Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң Аймырлыг болгаш Терезин бугаларын күрүнениң күселиби-ле каш чылдарның иштинде кылып келген. Ол бугаларның тудуун доозуп, суун бадырган болза-даа, совхозтуң болгаш оон Буяң-Терек салбырының удуртукчулары күрүнениң кылып берген ол сайзыраңгай суггарылга системаларын ажыглаарынче сагыш салбайн турары хараадаңчыг. Аймырлыг бугазының суу-биле муң гаңы суггарып болур турган болза, ам чүгле чүс ажыг га суггартынган. Терезин бугазын болдунар шаа-биле ажыглаар болза, 1400 га тарылганы суг-биле хандырып болур эргелиг турда, бо чылын оон чүгле 490 газын суггарар деп планнаан. Ол хирезинде бо хүннерге чедир ында барык суггарылга чоруттунмаан. Бо бугаларны долдур бадырар сугнуң курлавыры бар. Суггарылгага 15—20 кижини доктаамал тургузар ужурлуг турган, чүгле 5—6 кижини үндүрүп, олар чүге-даа күш четпейн турган.

Ол ышкаш Барыын-Хемчик районнуң «Барлык» совхозу Барлыктың суггарылга бугазының суун кончуг багай ажыглап турар. Ында четчир күштүг тускай суггарылга бригадазы тургустунмаан болгаш эвээш кижилер органиксас чок ажылдап, сугнуң хөй кезии ажыглаттынмайн, харын чамдык хүннерде суггарылга үстүп турар чүүл бар.

Республиканың өске-даа ажыл-агыйларында тарылгаларның чайгы суггарылгазы кончуг багай чорупп турар болгаш харын чамдык черлерде суггарылга уттундурган, эрги суггарылга бугалары шуут ажыглалдан үнген. Моон кол чылдагааны болза, колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчулары сээдиг чылдарда суггат чок черлерни хөй ажыглааш, а суггарылгалыг черлерни оларның-биле бир дөмей көрүп, агаар-бойдустуң кандыг-даа байдалында магадылалдыг дүжүттү ап болур суггарылга ажылынче кичээнгей салбастаанында болур. Ылангыя бо чайның ол-чаъс чок, хат-кавысканныг үезинде колхозтарда, совхозтарда суггарылга ажылы ала-чаягаарлаашкында кирген турда, колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелдериниң, СЭКП парткомнарының, райкүүскомнарының талазындан ой-шаанда хемчег албайн турарын айтыр херек.

Тываның көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери чеди чылдың бешки чылында 125 муң тонна тарааны күрүнениң шыгжамырынга кирер деп социалистиг хүлээлгени алган. Бо хүлээлгени алдарлыы-биле күүседирин, ниитиниң малынга чемсүүрнү тургузарын, келир чылдың тарылгазынга үрезиннерни база өскелээ фондуларны долдур уруп алырын хандырар дүжүттү өстүрүп алырынга ам суггарылга улуг рольду ойнаар.

Ындыг болганда, колхозтарда, совхозтарда тараа болгаш одуругларының аразын сайзырадыр культураларның, ногааларның, картофельдиң суггарылгазынче четчир күштү салыр херек. Бо дугайында суггарылганы ээлчег-биле үзүктелиишкин чок чорударынга четчир санныг суггарыкчыларны тургузуп, оларны чеп-сек-херексел болгаш чогуур идик-хеп-биле хандырза чогуур.

Суггарылганың темпизин дүргедедири-биле кады оон шынарынче кол кичээнгейни салза чогуур. Колхозтарның, совхозтарның агрономнары болгаш хову ажылының бригадаларының бригадирлери суггарыкчыларның ажылын эки организастаар, суггарылганың шынарын хынаар хүлээлгелиг. Шапкын суг-биле үнүштерниң дазылын үрээр болгаш шокарлай суггарар чорукту болдуруп болбас.

Суггаттыг черлерни ажыглаарын экижидер, суггарылга системаларын ажыглалга кииреринкөвүдедир болгаш бедик дүжүттү өстүрүп алыр сорулга-биле суггарыкчыларның, механизаторларның болгаш аңаа хамаарышкан өске-даа ажылдакчыларның материалдыг сонуургалын бедидериниң хемчеглерин алза чогуур.

ЧУРУКТА: СЭКП ТК-ның Бирги секретары Н. С. Хрущев биле ГСЧП-ниң бирги секретары В. Ульбрихт. Фото В. Егоровтуу. СЭТА-ның фотохроникалы.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң доктаалдарын ном кылдыр үндүрген

Күрүнениң политиктиг ном үндүрер чери СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң «Партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгаларының дугайында» болгаш «СЭКП ТК-ның төлээлекчилериниң ККП ТК-ның төлээлекчилери-биле болур деп турар ужуражылгазының дугайында» доктаалдарын ном кылдыр парлап үндүрген.

Ол номну массалыг тиражтыг кылдыр парлап үндүрген.

(СЭТА).

«Партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгалары»

СЭКП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУНГА ЭШ Л. Ф. ИЛЬИЧЕВТУҢ ИЛЕТКЕЛИН НОМ КЫЛДЫР ПАРЛАП ҮНДҮРГЕН.

Күрүнениң политиктиг ном үндүрер чери 1963 чылдың июнь 18-те СЭКП Төп Комитединиң Пленумунга эш Л. Ф. Ильичевтуң «Партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгалары» деп илеткелин ном кылдыр парлап үндүрген.

Ол номну массалыг тиражтыг кылдыр үндүрген.

(СЭТА).

„Мурнакчының" малчыннары

ШУЙ. (Телефон-биле). Мал ажылының продуктуларын бүдүрериң улам көвүдедир, күрүнеге эки шынарлыг эът, сүт болгаш дүк белеткээр талазы-биле Барыын-Хемчиктиң «Мурнакчы» колхозунуң малчыннары багай эвес көргүзүглүг болуп турар. Чылдың баштайгы чартыында 510 центнерниң орнунга 580 центнер эътти саткан, а сүттү пландан 16 центнерни ажыр дужаагаш. Ол ышкаш, баштайгы ээлчег-биле 140 центнер дукту саткан.

Бо хүннерде хөй кыргылдазы кидин түлүк. Хүнде 60 килограмм дүк кыргыыр нормазы Хомушку Өшкү-Саар—94, Хертек Боңарган—92, Хертек Сарыг-Тараа—89 килограмм чедирип, өскелерге үлегерин көргүзүп турар. Төрүүр чүс хойга онаашты 99 хураганны менди доруктурбушаан, республикада сураглыг малчын Хомушку Бан-оол 400 тыва хоюнуң баш бүрүзүнден 2200 грамм дукту кыргып алган.

Колхозтуң мал ажылында мурнакчылар улам көвүдеп турар. Чижээ, сарлык кадарчызы Күжүгет Баак-оол бо чылын төрээн 80 сарлыктарының бызаазын шуптузун менди доруктурган. Хертек Бак-Көктүң үлегерин саанчылар аразында база калбарып турар.

Үшкү кварталда күрүнеге садары-биле 2000 ажыг ирттн дөрт коданда семиртип одарладып турар. Эът бүдүрерин улам көвүдедиринге үлегерлиг Хертек Савылдай ышкаш малчыннарны база айтып болур.

МАЛ ЧЕМНЕРИН ЭЛБЕКШИДЕРИНГЕ БҮГҮ КУРЛАВЫРЛАРНЫ АЖЫГЛААР

Волынь облазының көдээзиниң ажыл-ишчилери үнелиг эгелээшкинни кылган

Украинаның КП-зының Төп Комитеди, УССР-ниң Министрлер Чөвүлели Волынь облазының колхозчуларының болгаш совхозтар ажылчыннарының мал чемин болдунар-ла хөйү-биле элбекшидип, күрүнеге эът, дүк болгаш өске-даа эъш-чем продуктуларын садарының; оон бүдүрүлгезин улам көвүдедириниң талазы-биле партияның салган сорулгаларын амыдыралга боттандырарының талазы-биле, бар турар бүгү курлавырларны чедимчелиг ажыглаар деп шиитпирлээн үнелиг эгелээшкинниң чүүлдүг деп көрген.

Боттарынга алган хүлээлгезинге Волынь облазының көдээзиниң ажыл-ишчилериниң бижип турары болза: «Малдың бедик продуктулуг чоруун чедип алырда, мал чеминиң элбекшилдиг курлавырын тургузар херек, чүгле ынчан сорулга боттаныр дээрзин бис эки угаап билип турар бис. Мынчангаш партия организацияларының-даа, колхоз, совхозтар удуртукчуларының-даа, тускай эртемниглерниң болгаш көдээ ажыл-агыйның бүгү ажылдакчыларының-даа кичээнгейин чүмү-биле мал чеминиң баазазын быжыглаарынче угланган турарының ужуру мында.

Волынь облазының ажыл-агыйлары мал бажынга хамаарыштыр 22 тонна бөдүүн чемнерни, инек бүрүзүнге ортумаа-биле 18-20 тонна силосту салырын база бир баш төрүүр улуг хаван бүрүзүнге 7 центнер витаминниг сиген далганын белеткээрин сорулга болдуруп турарлар. Ону күүседиптер аргалар бар. Областа бо чылын бедик дүжүттүг бобы культураларының тарылгазы ийи чартык катап өскен, кезилде сөөлүнүн, ажаалга үезиниң болгаш сыгый чаштывылгаянын тарылгазы калбаа-биле ажыглаттынып турар, хөй чылдыг чалаң сигеннериниң шөлдери элээн улгаткан.

Бөдүүн мал чемнерин бүдүрериниң болгаш белеткээриниң хемчеглери алдынып турар. Кол чүүл—тарып алганы үнүштерни чүмү-биле чидириг чокка ажаап алыры болур. Бо сорулга-биле колхоз, совхоз бүрүзүнде механизаторлар комбайннарны чавызадыр кезеринге таарыштырып, саваң болгаш үүрендилерни хоратпайн ажаап аар талазы-биле тускай таарыштырган херекселдерни кылып ап турарлар. Тараа ажаалгазы-биле катай хары үгда саваңны болгаш үүрендини сараттаар талазы-биле бүгү аргалар ажыглаттынган.

Бөдүүн мал чемнерин чадыг кылырынга хөй чарыгдавас дээш. Волынь облазының ажыл-агыйлары чадыгга таарыштыр мажактарны, ыяш бүрүлерин, торфту, тулаа үнүштерин ажыглаары эки деп санап турар.

Мурнакчы ажыл-агыйларның дуржулгазы болгаш Волынь облазының элээн хөй колхозтарының бүдүрүлге практиказы хаван чемгерилгезиниң биче концентраттыг хевири бедик камналгалыг көргүзүглүг боор турарын херечилеп турар. Чижээ, хаван чемгерилгезиниң үезинде бөдүүн болгаш чүлүктүг мал чемнери чемгерилгениң талазы-биле 70—72 хуу боор турар (областың көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының түңнели). Мындыг турда, ортумаа-биле бир хонукка хамаарыштыр мал семиртилгезиниң бедик көргүзүглерин чедип ап болур. Концентраттыг мал чемнерин чарыгдаарын 32 хууга чедир эвээжеткен, ол ышкаш, хаван эъдиниң бот-үнезин 18 хууга чедир кызырган.

Чылдың эгезинден эгелээш, чемгериге өрээлдерин эде дерээш, хаван чемгерилгезин чем холуксаазыг концентраттарның хөй эвес холумаа-биле чемгерип эгелээн өске 53 ажыл-агыйлар база-ла эки түңнелдерни чедип алгылаан. Чайның дургузунда болдунда бөдүүн болгаш чүлүктүг мал чемнери-биле холуксааны белеткээринге тускай таарыштырган машиналар-биле дерилгилээн, чемгерилге өрээлдерин, хаван фермаларынга берге-берге ажылдарны болдунар-ла аргазы-биле механизастаарын болгаш бүгү колхозтарга база совхозтарга хаван чемгерилгезиниң биче концентраттыг хевиринче шилчииниң боттандырарын областың көдээ ажыл-агыйының ажылдакчылары сорулга болдурган ажылдап турар.

Үстүнде айыткан хевириниң чемгерилгезин ажыглаары сигенниң болгаш витаминниг далганның массалыг бүдүрүлгезин экижидерин негеп турар. Бодунда бар аргаларны өөренип көргеш, Волынь облазының көдээ ажыл-агый ажылдакчылары бо чылын 37 муң тонна ындыг бедик шынарның мал чемнерин белеткээр деп шиитпирлээн, оон иштинде: 8,4 муң тонна үнүш болгаш бүрү далганын, 28,6 муң тонна сигенден, бобы болгаш өске-даа чүүлдерден кылган далганны белеткээр деп шиитпирлээн.

Үнүгтен болгаш сигенден кылган далганны белеткээринге областа дериттинген 67 кургадыкчылар (сушилкалар) бар, олар түрмектекчилерлиг агрегат-биле кады меледен, бобыдан база өске-даа чемиштиг үнүштерден кылган кылымал кургадылганың 6 муң тонна витаминниг далганын бүдүрерин хандырарлар. Бар туруп турар 350 санныг «ДКУ-М» болгаш «ДКУ-1,2» деп дробилкалар-биле 28,6 муң тонна сиген болгаш саваң далганың бүдүрери көрдүнген. Оон аңгыда, ыяш ажыл-агыйларында витаминниг далган бүдүрериниң талазы-биле немелде 9 санныг цехтер дериттинип турар.

Областың партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнары мал чемин белеткээр талазы-биле көрдүнген хемчеглерни боттандырарынче бүгү чонну мобилизастаар талазы-биле колхозтарда болгаш совхозтарда улуг ажылды чорудуп турар. Ылангыя ажыл-агый бүрүзүнде мал чеми бүдүрер талазы-биле тускай бригадалар тургустунган, ук бригадалар ажылдап кирипкен. Колхозтар, совхозтарга хуралдар боор эрткилээн. Ол хуралдарга үнүш болгаш сиген далганының көрдүнген санныг хемчээлдерин эң-не таарымчалыг хуусааларда доозар дугайында хүлээлгелер алдынган.

Волынь облазының көдээзиниң ажыл-ишчилери Украинаның көдээ ажыл-агыйының бүгү ажылдакчыларын мал чеми белеткээринге бар турар бүгү курлавырларны ажыглаары дээш, мал продукциязын бүдүрериниң көрдүнген планнарын күүседири дээш база ону күрүнеге садары дээш чарышка киржиринче кыйгырганнар.

Волынь облазының көдээзиниң ажыл-ишчилериниң бо кайгамчыктыг эгелээшкинин Украинаның өске даа областарында колхозтар болгаш совхозтар калбаа-биле деткээн. Ол деткиишкин республиканың кызыгаарын эрткен. Волынь облазының колхозтарының болгаш совхозтарының үлегери-биле мал чемин элбекшидеринге бар турар бүгү курлавырларны ажыглаары дээш чарыш Россия Федерациязының областарында, крайларында болгаш автономнуг республикаларында калбаа-биле нептерээп турар.

(СЭТА).

Алдын-Булактың № 38 соңгулда округундан Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга соңгулдаңың түңнелдериниң дугайында округтуң соңгулда комиссиязының дыңнадыы

Алдын-Булактың № 38 соңгулда округунуң талазы-биле Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга соңгулда 1963 чылдың июнь 30-де болган.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадының соңгулдазынга бүгү соңгукчулар 100 хуу киришкен. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга кандидат Хомушку Дармаевич Оңгай-оолду дээш соңгулдага киришкен бүгү соңгукчулар 100 хуу бадылааннар.

АЛДЫН-БУЛАКТЫҢ № 38 СОҢГУЛДА ОКРУГУНУҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ОКРУГ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫ.

Мурнакчылар рапорттап тур

Мал ажылының продуктуларын күрүнеге садар талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин чылдың бирги чартыында чедиишкинниг күүсеткен мурнакчы ажыл-агыйлар СЭКП обкомунга болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге рапорттавышаан, немелде хүлээлгелерни ап турарлар.

Каа-Хем районнуң көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери чеди чылдың бешки чылында алган социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүседир дээш демисешпишаан, июнь 29-та күрүнеге эът садарының планын 112,6 хуу, сүттү — 101,7 хуу, дукту — 101,2 хуу күүсеткен. Пландан ажыр 500 центнер сүттү, 400 центнер эътти база садып турар.

Ол районнуң «Коммунизиче орук» колхозу июнь 28-те күрүнеге эът садарының чартык чыл планын 101 хуу, сүттү — 128 хуу, дукту — 111 хуу күүсеткен. Чартык чылдың төнчүзүнге чедир 300 центнер сүттү немей садар дээн хүлээлгезин колхоз база чедиишкинниг күүседип турар.

Ам үеде малчыннар болгаш бүгү колхозчулар мал кыштаглаашкынынга белеткелди сиген кезиилдезинге болгаш дүжүт ажаап алышкынынга техниканың септелгезин, одуругларының аразын сайзырадыр культураларының чайгы ажаалдазын чорудуп турарлар.

Таңды районда дуржулга станциязының коллективи күрүнеге эът садарының чартык чыл планын 104,6 хуу, сүттү—120 хуу, дукту—101,5 хуу күүсеткен. Күрүнеге пландан ажыр 13 центнер эътти, 750 центнер сүттү, 72 центнер дукту саткан.

Чөөн-Хемчик районнуң СЭКП XXII съездизи аттыг колхозунуң ажыл-ишчилери күрүнеге сүт садарының чартык чыл планын июнь 29-та 116,6 хуу, эътти — 100,4 хуу, дукту—100,2 хуу күүсеткен. Пландан ажыр 50 центнер сүттү база саткан.

Тес-Хем районнуң Ленин аттыг колхозу күрүнеге дүк садарының чартык чыл планын 140,9 хуу, эътти—101 хуу күүсеткен.

Тыва АССР-ниң бүгү эр, херээжен колхозчуларынга, совхозтар ажылчыннарынга, школалар коллективтеринге

Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозунуң колхозчуларының, Ийме сес чыл школазының коллективиниң кыйгырыы

ЭРГИМ ЭШТЕР! СЭКП-ниң төөгүлүг XXII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырып, коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарынга, бистиң мурнувуста салдынган кайгамчык чаагай сорулгаларны боттандырарынга Тываның бүгү чону ышкаш, бистиң колхозтуң ажыл-ишчилери, школа коллективиниң башкылары болгаш ажылчыннары, бар турган күжүн салып, шудургу ажылдап турарлар.

Тываның бүгү эр, херээжен колхозчуларын, совхозтар ажылчыннарын бүгү сеткиливистен кыйгырарывыс болза:

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, чаа кижини кижизидеринге школаның өөредилге-кижизидилге ажылы улуг рольду ойнаар. Ынчангаш колхозчулар, бистер бо чылын школавыска 1 автомашина («ГАЗ-51»), 1 трактор, («МТЗ-50»-ни) бердивис. Школаның өөредилге херээнге моон даа артык сагыш салыр бис. Ада-иениң изиг деткимчезинге бүргеткен бистиң школа өөредилге-кижизидилгелиг ажылга, спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге база боттуывынгыр уран чүүл көрүлдезинге районга 1-ги черни ээлеп кирген. Школадан 6 башкы бо өөредилге чылының түңнелинде 100 хуу өөредилгени чедип алганнар. Школада 22 печкаларны амгы үеде бүрүн кылып доосkan болгаш № 3 корпустуң септелгезин долузу-биле дооскан. Септелгеде башкылар, өөреникчилер, ажылчыннар, бызанчы колхозчулардан тургустунган холушкак бригада ажылдап турар. Школаның штукатуразын, дээвиирин чедир септээри доозулган. Ийме 8 чыл школазының мастерскаазы эки ажылдап турар. Өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадазы база-ла кызымак ажылдап турар.

1963-64 өөредилге чылынга белеткээн 1000 кубометр оттулар ыяштын 600 кубометри база 50 тонна хөмүр даш белен. Школа 50 чаа парталарны алган. Школада электростанция болгаш суг насозу ажылдап турар. Ада-иениң болгаш бүгү-ниитиниң дузалыг күш-ажылы школага түңнелди көргүскен. Өрү класстың өөреникчилериниң кайгамчыктыг күш-ажылын бедии-биле үнелеп турар бис.

Ленин аттыг колхозтуң бүгү колхозчуларының хүлээнири болза:

Школаның арткан бүгү септелгезин июль 5-тиң бетинде доосkaш, күрүне комиссиязынга дужаар бис. Бистиң школаның баазазынга келир чылын 8-9 класстар өөренир кежээки школаның ажыдарын чөпшээрээрин республиканың Чырыдылгазының министерствозундан дилеп тур бис.

Башкыларның чурттаар бажыңнарының септелгезин июль 15-те доозар. Ол-ла хуусаада ыяшты, хөмүрнү сөөртүп алыр бис. Школа чанынга спорт шөлүн тургузар. Амгы үениң бедик негелдезинге дүүштүр улус өөредилгезиниң бедик культуразын чедип ап, өөредилге херекселдерин болгаш көргүзүг материалдарын четчир санныы-биле белеткээр бис.

Бистиң школавыс кижизидилге ажылының төвү болганда, бүгү-ниитиниң изиг кичээнгейинге турар болгаш ону кижизидилге ажылының дайынчы турлаа кылдыр эде тургузар бис. Ада-иелерге, бүгү улуска чаа хевириниң кижизидилгези кижи бүрүзүнге чедип турар кылдыр школаның бүгү ажылын эде тургуспушаан, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин күүседиринге төлептиг болур бис.

Өөредилге мастерскаазының септелгезин июль 5-те доозар. Оон-биле кады, химия, физика кабинеттерин бүрүн дерир.

Ленин аттыг колхозка 25 орунмуг уруглар садын тургузуп, оон эки ажылдаан турарын хандырар дээш, хемчеглерни алыр бис.

БО КЫЙГЫРЫГНЫ ЛЕНИН АТТЫГ КОЛХОЗТУҢ КОЛХОЗЧУЛАРЫНЫҢ НИИТИ ХУРАЛЫНГА ХҮЛЭЭП АЛГАН.

ХОВУ АЖЫЛДАРЫНЫҢ ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

Колхозтарның болгаш совхозтарның ажыл-ишчилери одуруглар аразын сайзырадыр культураларның чайгы ажаалдазынче кирипкен. Бо ажылы Каа-Хемниң кукурузачылары бедик темпилерлиг чорудуп турар. «Октябрь 30 чылы» колхозта Александр Погудинниң кукуруза тараан шөлүнге тракторларының даваш-шимээни бо хүннерде бичии-даа оожургавайн турар. Эш Погудин 150 гектарның га бүрүзүнден 320 центнер ногаан массаны өстүрүп алырын шиитпирлээн.

Ол районнуң «Ленинче орук» колхозунда кукурузачы-механизатор Александр Адыва одуруглар аразының баштайгы ажылдаашкынын доозуп, ам үнүштерни минералдыг чемишчидилгелер-биле чемгере берген.

Россия Федерациязының сураглыг кукурузачызы, «Найырал» совхозта Опай Ыглаашпай, эңир чылгы ышкаш, бо чылын база бедик дүжүттү өстүрүп алыр дээш демисежип турар. «Межегей» совхозтуң кукурузачылары база-ла күженишкиниг ажылдап турар. Одуругларының аразын сайзырадыр культуралар дугайында ажыл-агыйжы сагыш човаашкыннар республиканың өске-даа районнарында бар.

43 муң гектар кукурузадан 24 муң 400 гектарның бирги сайзырадылгазын, 6600 гектарның ийиги сайзырадылгазын чоруткан. Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйларында бо ажыл багай чоруп турар. «Октябрь 30 чылы» колхоз 8500 гектар кукурузадан чүгле 248 гектарның баштайгы илииртээшкинин чоруткан, ынчаарга свёкла болгаш картофель ажаалгазынче ам-даа кирбээн.

Ол-ла районнуң СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг болгаш «Большевик» колхозтарында кукуруза тараан шөлдерин илииртээрин чаа-ла эгелээн болгаш свёкла, картофель дугайында чүну-даа кылбаан. Каа-Хемниң «Совет Тыва» болгаш «Бурунгаар» колхозтары культураларның сайзырадылгазынга кончуг хожудап кирген. Барыын-Хемчик районда «Мурнакчы» колхозта болгаш «Тес-Хем», «Суглак», «Сүт-Хөл» совхозтарда үнүштерниң чайгы ажаалдазын багай чоруткан.

Свёкла ажаалгазын дыка чавыс темпилер-биле чорудуп турар. Свёкланың чаңгыс дөсте хөйү-биле үнүп келген үнүштерин чаңгыстап олуртур ажылы кайда-даа эгелевээн. Кукуруза тарылгаларында бок үнүштер эндерлип турар.

Хөй-хөй ажыл-агыйларда бо культураларның ажаалдазын багай организастап турарының чылдагааны чамдык удуртукчуларның болгаш тускай эртемниглерниң дүжүттүң салым-чаяаны дээш харысаалга чок болуп турары-биле тайылбырлаттынар.

Тес-Хемниң бүдүрүлге эргелелиниң (начальниги эш Сонам, кол агроному эш Бады-Суур) ажыл-агыйларында бо ажылды чаңгаарлаашкынче кирген. Бо эргелелдиң удуртукчулары, тускай эртемниглери ховуларда чүү болуп турарын ёзулуг сонуургавайн турар. Кукуруза тараан черлерде каш агрегаттар ажылдап турарын, оларда ажыл нормазын кайы хире күүседип турарын кым-даа билбес болган.

Одуругларының аразын сайзырадыр культураларның ажаалгазын хожудадыр чорук, бедик дүжүт алырынга шаптыктаар деп чүвени бүдүрүлге эргелелдериниң, ажыл-агыйларның удуртукчулары, тускай эртемниглери, механизатор бүрүзү билген турар ужурлуг.

Хову-шөлдерни болбаазырадырының, оларны бок үнүштерден арыглаарының, үнүштерни чогуур үезинде немелде чемгерилге-биле хандырарының, одуруглар аразын үлдүредириниң талазы-биле ажылдарны чоокку хүннерде чорудуп, одуругларының аразын сайзырадыр культураларның бедик дүжүдүн хандырары дээш бүгү күштерни олче организастаары чугула.

Тайбың! Найырал! Чаңгыс эп!

Бүгү оран делегейниң херээженнеринниң улуг шуулганы

МОСКВА. (СЭТА). Кремльдиң Съездилер ордузу. Тайбынның хуусалымының дугайында, бүгү планетаның келир үедеги салгалының хуу-салымының дугайында хайгаарал чугаа аңаа алды хүнде ургулчулеп келген. Делегейниң херээженнериниң төлээлери боттарының эргелери дээш демиселиниң дуржулгазын солчуп, моон сонгаар канчаар чурттаарын кады бодап база шиитпирлеп турганнар. Конгресске чугаалажырга-даа, маргыжырга-даа болгулаан. Ынчалзажок янзы-бүрү ыдаларга чугаалап турар херээженнер болгаш политика талазы-биле удурланышкак эң янзы-бүрү үзел-бодалдыг херээженнер тайбың дээш, оларның уругларының келир үези дээш демиселдиң дугайында чугаа болуп турда, чаңгыс аай болганнар. Конгрессиң индириинден санал берген кижилер херээженнерниң улам өзүп турар шимчээшкинииниң күжү чаңгыс эпте дээрзин демдеглеп турган. Ынчангаш конгрессиң киржикчилери өзүп орар салгалдың аас-кежии дээш, найырал дээш, бүгү делегейге тайбың дээш чайгылыш чокка тургузуп деп дашгырапкан боттарынга берген.

Июнь 29-туң эртенинде пленарлыг хурал болган. Хуралга санал берген Демократтыг анныктарның бүгү-делегей федерациязының төлээлекчизи **Бухра Перто** болза, оон соңу-биле алырга, оран делегейде херээженнер шимчээшкининиң төөгүзүнге улуг болуушкун болур херээженнерниң Бүгү-делегей конгрезинге чедиишкинни күзээн. Мозамбиктиң төлээлекчизиниң дуврээзиниң чугаазы дыңналып турган. Бодунуң чуртунуң хамаарышпас чоруун чедип алыр талазы-биле аңаа дуза көргүзер дээш бүгү-ле чүүлдерни кылырын конгрессерден ол дилээн. Перунуң болгаш Боливияның төлээлекчилери херээженнерниң ылыы-түреңги байдалдарының дугайын, уругларның кижизидилгезиниден болгаш өөредилгезинде бергелерниң дугайын чугаалааннар. Тайбыңны быжыглаар дээш демиселди күштелдирери биске эргежок чугула деп, Канаданың делегаты **Виолет Фьюхэрест** демдеглээн. Ядролуг дайынның айыылынга удур, бистиң чурт-вуска АКШ-тың ядролуг баазазы моон соңгаар турбазын дээш демиселди чорудуп турар бис дээрзин ол ургулчулеп чугаалаан. Канада — бедик индустриялыг чурт, ынчалза-даа херээженнерге деңэрге-шөлээни хандырып бээр төлээде, бо чуртка хөй чүүлдерни кылыр ужурлуг. Ниитилел амыдыралының бүгү адырларында херээженнерниң деңэргелиг эвес чоруу ында тодаргай көстүп турар.

Янзы-бүрү диптерниң делегаттары индирже удаа-дараа үнүп, боттарының саналдарын берип турганнар. Оларның барык кижи бүрүзү санал берген соонда, бодунуң турасклаал белээн — херээженнерниң боттарының дараан туктарын, вымпелди болгаш өске-даа чүүлдерни конгрессиң президиумунга дамчыдып турганнар. Ол болза бодунуң делегей организациязын деткип турар херээженнерниң чуртунуң дугайында турасклаал-дыр.

Дээрги **Мудигамо** (Индонезия) конгрессиң киржикчилеринге чүректиң ханы байырын дамчыткан. Тайбың болгаш демократия дээш демиселге бүгү херээженнер организацияларының хөделиишкин е р и и каттыштырып турар ындыг программаны конгресс хүлээп алыр ужурлуг деп санап турар бис дээрзин ол чугаалаан. **Тази Тусия** (Марокко) Сахара ядролуг чепсектиң шенелделериниң чорудар чер болуп турарын кижиннээшкин-биле чугаалаан. Бистер боттарывыс-даа айыылга таваржып база өске-даа чурттарны болгаш өске-даа улустарны айыылга таваржыр турар-дыр бис деп, ол чугаалаан. Марокконың херээженнери тайбың дээш, чепсегленишкинни дужурер болгаш национал хосталга дээш демисежир.

Эртенги пленарлыг хуралды даргалаан **Алиция Мусялова** (Польша) херээженнерниң янзы-бүрү организацияларындан болгаш ассоциацияларындан хөй санныг байыр чедиришкиннери, а ол ышкаш делегейниң хөй чурттарындан байыр чедирген чагаалар херээженнерниң Бүгү-делегей конгрезиниң адынга келген дээрзин чарлаан.

Совет херээженнер чечектерлиг улуг саваны президиумга дамчыдып берген. Ында Валентина Терешкованың чуруун чураан. Чер бөмбүрзээниң херээженнериниң Москва шуулганынга байыр чедирген бүгү кижилерге чүректиң ханызындан изиг өөрүп четтиришкинни даргалакчы конгрессиң мурнундан илергейлээн.

Эртенги хуралга Гондурастың Дагомеяның болгаш өске-даа чурттарның делегаттары база санал берген. Конгресске киирген илеткелдерде айыткан айтырыглар талазы-биле ниити чугаалажылга ооң-биле доозулган.

МОСКВА. (СЭТА). Кремльдиң Съездилер ордузунга алды хүн уругулчулээн херээженнерниң Бүгү-делегей конгрези бодунуң ажылын июнь 29-та доосхан. Бүгү диптерниң 110 чурттарындан келген делегаттар — чүс-чүс миллион херээженнерниң төлээлекчилери тайбың, чепсегленишкинни дужурер дээш, херээженнерниң эргелери болгаш уругларның аас-кежии дээш мөгаг чок демисежиринге боттарының күзел-соруун болгаш шиитпирлиин бадыткааннар.

«Ниитилелге болгаш өг-бүлеге херээженнерниң эргелери», «Тайбың, чепсегленишкинни дужурер болгаш улустар аразынга найырал» «Национал хамаарышпас чорук дээш херээженнерниң демисели», «Уругларның болгаш анныктарның кадыкшылы, кижизидилгези болгаш өөредилгези» деп комиссияларда ажылдың түңнелдериниң дугайында илеткелдерни кежээ болган пленарлыг түңнел хуралга дыңнаан.

Ооң дараазында Демократтыг херээженнерниң делегей федерациязының удуртукчу органнарын соңгааның түңнелдериниң дугайын конгрессиң киржикчилеринге дыңнаткан. Федерацияның президентизинге **Эжени Коттон** база катап соңгуттурган. Хүндүлүг оралакчы-президентилер **Леонора Андре** (Швеция) биле **Долорес Ибаррури** (Испания) болганнар.

Федерацияның ажыл-чорудулгазының программазын конгресске номчаан.

Конгрессиң киржикчилери бүгү чурттарның, бүгү диптерниң херээженнеринге, иелеринге Кыйгырыгны хүлээп алган.

Демократтыг херээженнерниң делегей федерациязының президентизи Эжени Коттон хуралга түңнел чүве чугаалаан.

БҮГҮ ДИПТЕРНИҢ ХЕРЭЭЖЕННЕРИНГЕ

Херээженнерниң Бүгү-делегей конгрезиниң Кыйгырыы

Бүгү чурттарның, бүгү диптерниң херээженнери, иелери, эргим угба-дуңмалар, эргим херээжен өннүктер!

Бистер, херээженнерниң Бүгү-делегей конгрезиниң киржикчилери, силерниң шуптунарга Кыйгырыгны чорудуп тур бис.

Бистер, 110 чурттарның чүс-чүс миллион херээженнерниң төлээлекчилери, бистиң дуржулгавысты, бистиң коргуушкунувусту болгаш бистиң идегелдеривисти солужар дээш, бистиң дүвүрээзинивисти узуткаар болгаш бистиң идегелдеривисти амыдыралга боттандырар төлээде, чүнү кылза чогуурун кады тодарадыр дээш чер бөмбүрзээниң бүгү булуңнарындан: Европадан, Азиядан, Африкадан, Австралиядан, америк диптиң бүгү чурттарындан Москвага келген бис.

Бистиң чурттарывыс хөгжүлдениң янзы-бүрү деңнелинде турзажок, бистиң социал үнделезинивис, политиктиг үзел-бодалдарывыс болгаш чүдүлгевис янзы-бүрү турзажок, чер бөмбүрзээниң бүгү улустарынга быжыг тайбынче к[illegible] чүткүл бисти каттыштырып турар.

Ниитилел[illegible] өг-бүлеге төлептиг болгаш чөптүг чорукту, бистиң аргаларывысты бү[illegible] хөгжүдерин, кижи төрелгетенниң депшилгезинде бүгү адырларга ки[illegible] арганы биске берип турар эргелерниң болгаш хүлээлгелерниң дең [illegible] чоруун ажылчын херээженнерге, тараачын херээженнерге, ба[illegible]ери херээженнерге, интеллигенцияның төлээлекчилери херэ[illegible]е чаалап алыр талазы-биле бодувустуң чүткүлүвүске чаңгыс [illegible]илдиг бис. Миллион-миллион херээженнер ам бөзиң экономика, с[illegible] болгаш политиктиг эргелерни чаалап алган база оларны быжыглаар б[illegible]лгаш калбартыр дээш демисежип турар. Миллион-миллион херээженнер эр кижилер-биле бүрүн дең эргеге үнделезилээш, чаа ниитилелди тургузарынга киржип турар.

Бистиң алыс күзелдеривис боттуг чүүл болу берген туруп болурун Валентина Терешкованың болгаш Валерий Быковскийниң эрес-маадырлыг чоруу чайыннандыр көргүзүп турар.

Бистиң уругларывыска аас-кежикти чаалап алырынга, чер бөмбүрзээниң бүгү уругларынга кадык, аас-кежиктиг, үре-түңнелдиг амыдыралды бээринге быжыг шиитпирлиг чорукка чаңгыс эп-сеткилдиг бис.

Херээжен кижи — делегейниң бүгү уругларының иези. Бистиң чурттап турарывыс, эртем болгаш социал депшилгениң чүс чылында миллион-миллион уруглар өөрүшкүден казыттырып кызамдаттырып, аштап турар чорук-биле, бижик билбес болуп артып, мөлчүгделге таваржып, ядарап хоозураан, элекке өлүрүвүче чыгаттырган чорук-биле эптежип шыдавас бис.

Расаларның болгаш улустарның аразынга өжээннешкек болгаш көрүшпес чоруктуң пропагандазы-биле, реакцияның болгаш дайынның күштери анныктарның угаан-бодалын хораннаар болгаш сагыш-сеткилин самзарадыр аргалыг болуп турары-биле эптежип шыдавас бис.

Бүгү чурттарның болгаш бүгү диптерниң херээженнери!

Улустар аразында тайбынның болгаш найыралдың, социал депшилгениң, гуманизмниң улуг идеалы-биле сорук кирген уругларның салгалын кижизидер арганы берип турары, өг-бүле бүрүзүнге аас-кежиктиг амыдыралдың эргежок чугула таарымчалыг байдалдарын бистиң чурттарывыска болгаш бүгү чер оранга тургузар төлээде, бүгү адырларга херээженнерниң эргезин — күш-ажылга, кадык камгалалынга, дыштанылгага, культурага эргелерин, экономиктиг, хамааты болгаш политиктиг эргелерин чаалап алыр болгаш камгалаар дээш, бергелерден болгаш когаралдардан кортпайн, мөгаг чокка демисежиринче силерни кыйгырып тур бис.

Аас-кежикче ол дуруң ёзугаар чүткүлдү амыдыралга боттандырар төлээде улустар аразынга тайбың болгаш найырал эргежок чугула.

Бүгү чер оранның эргим угба-дуңмалары, эргим херээжен өннүктери!

Бүгү кижи төрелгетенге онза уржуктарлыг термоядролуг халапка чедирип болур чепсегленишкиннерни эндере бүдүрер чоруктуң тургузуп турар айыылының өзүп турарынга дүвүреп турар бис.

Аажок хөй курлавырларны дүвү чок тамыже киир октап, үрегдээшкинниң болгаш узуткалашкынның чепсектерин бүдүреринге киирип турар.

Бистиң уругларывыстың келир үези дээш база тайбынның салым-чолу дээш бодувустуң харысалгавысты медереп билбишаан, дайынның айыылын чайладыр дээш демиселге улам улуг салыышкынны киирериңге бүрүн быжыг шиитпирлиг бис.

Быжыг тайбынны тургузарынга киржирин күзеп турар бис. Быжыг тайбынны тургузарын күзеп турар бис. Дайынны күзевейн турар бис, ынчангаш күрүнелер аразында маргылдаалар тайбың чугаалажылгаларының аргазы-биле шиитпирлеттинген туруп болурунга бүзүрелдиг бис.

Чурт девискээр талазы-биле бүрүн бүдүн турар чорукту болгаш туска догуннаашкынны бот-боттары хүндүлеп көөрүнге, халдашпас, холгаарлашпас чорукка, деӊ эргеге болгаш бот-бодунга ажыктыг болур чорукка үндезилээш, янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерниң аразынга тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынны бүгү делегейге тургузар дээш ажылдаарын күзеп турар бис. Шыңгыы контроль ёзугаар чепсегленишкинниң бүгү-нииити, бүрүн дужурерин, бирги ээлчегде термоядролуг чепсекти дужурерин чедип алырын күзеп турар бис.

Силерни кыйгырарывыс болза:

Ядролуг шенелделерни соксадырын, атом чок зоналарны тургузарын, шериг баазаларын узуткаарын болгаш даштыкы девискээрлерден шериглерни кыйгыртырын чедип алыр дээш бистер-биле кады амыр соксаал болгаш дыш чокка демисежиңер;

Ажылдакчыларның, организацияларның, чазактарның, бо угланыышкын-биле хөделип турар бүгү кижилерниң демиселин деткиңер.

Тайбың, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын, чепсегленишкинни дужурери дээш херээженнерниң демиселиниң санын көвүдедиңер.

Чепсегленишкинни дужурери тайбыңга ынакшылдыг кижилерниң шылгарангай тиилелгелериниң бирээзи болур. Чепсегленишкинни дужурер чорук бүгү-нииити тайбыңны тургузарынга дузалап, улустарның аразында ёзулуг деӊ эргеге байдалдарны тургузуп, аажок улуг материал болгаш кижи курлавырларын тайбың күш-ажылга хостап берип, эртемни кижи төрелгетенге бараан болур кылдыр тургузар.

Чепсегленишкинни дужурери шиитпирлеттинмээн социал болгаш өске-даа бүгү айтырыгларны шиитпирлевес, ынчалза-даа улустарның эрге-ажыктарынга дүгжүп турар байдалдарны ол тургузар.

Чепсегленишкинни дужурериниң болгаш тайбыңның херээ бодунуң национал хамаарышпас чоруу дээш демисежип турар улустарның херээнден чарылбас.

Миллион-миллион эр кижилерниң, херээженнерниң, уругларның колониалдыг кулданнызда ам-даа турары, Африканың, Азияның, Латин Американың хөй чурттарының империалистиг күрүнелерден экономиктиг хамаарылгада ам-даа турары, Гитлерни чылча шапкан соонда 18 чыл болганда фашистиг диктатураларның ам-даа турары кижи төрелгетенге болдурупболбас болгаш бужар-чүдек чүүл болур.

Бүгү улустар хостуг болгаш хамаарышпас чурттаар, амыдыралдың болгаш ниитилел тургузуунуң овур-хевирин бодунга шилип алыр аргалыг болган турар ужурлуг.

Империалистиг дарлалдың бүгү хевирлеринге, колониализмниң бүгү хевирлеринге болгаш феодализмниң артыышкыннарынга удур, бодунуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш демисежип турар херээженнер-биле, улустар-биле эп-сеткиливисти каттыштырып тур бис.

Фашизмниң коргунчуг байдалдарында демисежип база качыгдап турар херээженнер-биле эп-сеткиливисти каттыштырып тур бис. Ынчангаш чаңгыс-даа херээжен кижи кара бажыңга турбазын дээш, бодунуң уругларын, хосталганы, тайбынны ол камгалазын дээш демисежип турар бис.

Бистер, амыдыралды берип турар херээженнер, ону камгалаар ужурлуг бис.

Бистиң эргелеривисти, бистиң уругларывыстың аас-кежиин камгалаар, тайбынны база хамаарышпас чорукка улустарның эргелерин камгалаар херекте улуг харысалга бистерге онаашкан, ынчалза-даа бодувустуң күжүвүске улуг бүзүрелдиг бис.

Бис кижи төрелгетенниң улуг кезиин болуп турар бис. Бистиң күчүвүс болза, делегейниң ушку дайынының коргунчуг чоруун мыңчага чедир чайладыр арганы бергени бистиң чаңгыс эвивисте болур.

Бистерни каттыштырып турар чүүлдер улуг күш болуп турар.

Ол дээрге бистиң уругларывыска ынакшыл, бүгү делегейниң херээженнериниң болгаш улустарының аразында найырал болгаш эп-сеткил каттыштырылгазы-дыр, ол дээрге, тайбынче, чөптүг чорукче, бүгү кижи төрелгетенниң депшилгезинче болгаш аас-кежиинче бистиң чүткүлүвүс-түр.

Дайынның айыылынга удур бүгү күштерни чыыр болгаш хөделдирип киирер төлээде, бүгү чер бөмбүрзээнге быжыг тайбынны хандырар төлээде каттышкан бис.

Бир эвес күзээр болзувусса, амыдырал тиилээр!

Москва, 1963 чылдың июнь 24 — 29.

Херээженнерниң Бүгү-делегей конгрезиниң киржикчилеринге алдар болдурган хүлээп алыышкын

Херээженнерниң Бүгү-делегей конгрезиниң киржикчилериниң Совет Эвилелинде чоруп турары-биле холбаштыр конгрессиң белеткелинге болгаш ону чорударынга дузалаар Совет комитет июнь 30-де хүлээп алыышкынны тургускан.

Аалчылар Кремльдиң Улуг ордузунуң Георгиевск залынга болгаш Гранит палатазынга чыылган. Олурушканнарның аразында — делегейниң херээженнер шимчээшкининиң шылгарангай ажылдакчы херээженнери, Европаның, Азияның, Африканың, Американың болгаш Океанияның чурттарындан келген херээжен делегаттар, хайгааракчылар болгаш аалчылар бар.

Совет күрүне болгаш хөй-нииити ажылдакчылары, совет уран чүүлдүң мастерлери, эртемденнер база олурушкан.

Аалчылар болуп келген Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, А. И. Микоян, В. В. Гришин оларны, СЭКП Төп Комитединиң секретарьларын, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчыларын, ССРЭ-ниң космонавтарын хүлээп алыышкынның киржикчилери изиг адыш часкаашкыны-биле уткаан. Совет херээженнерниң Комитединиң даргазы Н. В. Попова хүлээп алыышкынның киржикчилеринге байыр чедирген.

Демократтыг херээженнерниң делегей федерациязының даргазы Эжени Коттон харыы сөс ап, чүве чугаалаан.

Хүлээп алыышкын чүректиң онза ханы болгаш найыралдың байдалынга эрткен.

ЧАЙЛАГЛАРДАН МЕДЭЭЛЕР

Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозунуң баштаар чери малдың чайгы семиртилгезинче кол кичээнгейни салып, июнь 1-ден эгелеп Барлык, Чээнек, Өдеӊ-Шөл, Кулузуннуң серииң тайгаларынче малчыннарны көжүрүп үндүрген. Баштайгы уладаа улуг, бичии назылыг 530 баш бода мал, 4900 баш хой 15 кодаңнарда үстүп, одарлап эгелээн.

Ылаңгыя аныяк инектер болгаш моддургалар кадарчылары В. Маадыр-оол, Т. Дашпылык, хойжулар К. Күске, М. Хуурак, К. Нассюрюн, Д. Кон-оол оларның кодаңнарында малдың немелде деңзизи хүн бүрү өзүп турар.

Артельдиң ветфельдшери эш Надажап чайлаглаар мурнунда шээр малдың чүүлдазын организастыг, шалыпкын чоруткан. А сүт-бараан фермазының коллективи кожер мурнунда чайлаанда турлааның септелгезин шынарлыг кылып алган. Ниитизи-биле, чайлагларда малчыннар таарымчалыг чурттаар черлер-биле болгаш эргежок чугула эт-чем, эт-бараннар-биле үзүктел чок хандыртынган.

А. СОСКАЛ.

* * *

Изиг хүннер эгелээн. «Сүт-Хөл» совхозтуң Киров салбыры сүт-бараан фермаларының чайлаар черинде бажың-балгат болгаш кажааларны септеп-селиир ажылды баш удур организастаан. Ол ажылга О. Кок-оол, Сарыглар Кашкеноол, Сат Дудур-оол, Сат Хуна, Сат Дажы-Серен болгаш чолаачы Сарыг-оол олар идепкейлиг киришкеннер. Олар Маннурентиң Амык деп черге бызаа болгаш инек кажааларын тудуп, сүт тургузар бир бажыңны, улус чурттаар бажыңнарны септеп, Ак-Адырда беш фермаларның сүдүн тырттар чер турар бажыңның ыяжын удур кезип сөөрткеш тудуп, кажааларның болгаш олурар бажыңнарның улуг-даа, аар-саардаа септелгезин каш-ла хүн иштинде доозупканнар.

Э. КЕЧИЛ-ООЛ.

* * *

Тожу районда «Совет Тыва» колхозтуң малчыннары СЭКП Төп Комитединиң июнь Пленумунуң шиитпирин ханы таныпшышаан, бо хүннерде хой кыргылдазын организастыг чорудуп турар. Баштайгы кыргыттынган 1509 хойдан 3 тонна ажыг дүкту алган.

Кыргылда пунктузунда ажыл иш улам хайныгып турар. Оларның аразында 75 харлыг Норжу, 70 харлыг Норжунмаа, 58 харлыг Кызыл-уруг оларның болгаш өскедаа эштерниң эки ажылдап турарын демдеглээри өөрүнчүг.

Ч. СЕРЕН.

Кысказы-биле

Сүт-Хөл 8 чыл школазының септелгези эрте эгелээн. Печкаларны эде салыры, ирий берген шаланы солуур ажылдар болгаш олаар ыяш сөөртүлгези эки чоруп турар. Школа септелгезинге ада-иелерниң, ылаңгыя херээженнер чөвүлелиниң улуг дузазын демдеглевес аргажок.

К. КЕНДЕН.

* * *

Тоора-Хем 11 чыл школазының 9-ку классчылары «Май 1-зи» колхозтуң хой кыргылдазынга практика эрттиргеннер. 9-ку классчылар хой кыргылдазынга эки киржип, күш-ажылга хандыкшылдыын көргүскеннер.

В. АРАНЧАА.

* * *

«Тээли» совхозтуң Бай-Тал салбырында туугйбу бүдүрер бригадада 30 кижи майның сөөлгү чартындан эгелеп ажылдааш, бо үениң иштинде 25 муң туугйбуну ажыглаарынга, 35 муңну өртедиринге белеткээн. Үр чылдарда ажылдаан, туугйбу хептээринге мергежээн эштер Тыртык. Тыртыыпа. Байыр олар хүн бүрү 500-тен 900 чедир хап турарлар.

М. ТАРЫН-БАЗЫР.

Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг кодээ ажыл-агый артелиниң эш Сандык-Доржуга удурткан кукурузачылар звенозу 432 га шөлде кукуруза өстүрүп турар. Звено бо хүннерде одуругаар аразының чемишчидилгезин кылып эгелээн. **А. ТҮЛҮШ.**

Электрини көдээже

„Сельэлектро" тудуг-монтаж эргелелинде

Амгы үеде улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга электрижидилгени киирери — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедилер кол чүүлдүң бирээзи. «Сельэлектро» тудуг монтаж эргелелиниң ажылчын, албан-хаакчылары Бызылдың чоокку районнарынга бүс күжү-биле ажылдаар электростанцияның тогун кыска хуусаада бээр дээш улуг күжениишкин-биле ажылдап турарлар. Бо чылдың майда Бызылдың бүс күжү-биле ажылдаар бүс турбиналыг электростанциязының чанында 35 киловольт күчүлүг немелде электростанцияны эптеп доосхан, ажыглалга кииргеннер. Оон эгелээш Таңды районнуң ажыл-агыйларынче 35 киловольт бедик күчүлүг токту дамчыдарының аргазы ажыттынган. Амгы үеде Чедер, Балгазын, Бай-Хаак суурлар «Тиилелге», «Чежегей» совхозтарның фермалары, бригадалары электрижиттинген.

Амгы үеде коллектив Каа-Хем районче бедик вольтулуг электри дамчыдылгазының шугумун тургузар дээш ажылдап турарлар. Бо хүннерде ол шугумну Сарыг-Сепкен 10 километр хире черде ыудуп чеде бергеннер, удавас ажыглалга киирер деп хүлээлгени алган, шудургу ажылдап турарлар.

Дуржулгалыг ажылчыннар прораб Дмитрий Яковлевич Семеновка болгаш бригадир Петр Поповка баштаткан бир өске бригада Каа-Хемни кежилдир электри шугумун шөериниң харысалгалыг ажылын доозуп турарлар.

Ол шугумну шөөрде Каа-Хемниң ийи талакы эриинге бирээзиниң-не бедии үжен метр метал конструкциязындан шаарартыр дүнзаалап кылган ийи адагаштарны етон өргеннер кырынга олурткан.

— Ол болза Тывага бир-ле дугаар тургузуп турар ындыг адагаштар-дыр. Оон дуржулгазы амгызында бисте чок, база оларны көдүрүр, четчир күштүг краннар бисте чедишпес-тир. Мындыг байдалда техникага озал-ондак болдурбазының дургуну шыңгыы сагыры негеттинер — деп «Сельэлектро» эргелелиниң директору эш Ондар чугаалады.

— Каа-Хемни кежилдир бедик вольтулуг шугумну шөйүптер бис белеткел ажылын тендүрүпкен соонда, ол районнуң албан, бүдүрүлге, ажыл-агый черлери Бызылдың тогун ап болурлар — деп, монтажниктер чугаалап турарлар.

Ол коллективте ийи бригада коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик атты чедип алыр дээш демисежип турарлар: Оларның бирээзи комсомолчу Борис Головинге баштаткан 6 кижи составтыг анныктар бригадазы Сарыг-Септе ажылдап турар. Оларның кол сорулгазы — Бызылдан Сарыг-Сепке чедир келген 35 киловольт энергияны өске ажыл-агыйларның пунктуларынче чогумчалыы-биле дамчыдар. Олар ай планын 125—130 хуу күүседип, чедиишкиннерни чедип ап турарлар.

«Өөк» совхозтуң ажыл-агыйларын электрижидериниң ажылдарында дуржулга-көргүзүг бригадазы ажылдап турар. Олар ийи станцияны тургускаш, шугумну шөөр сорулгалыг, 1964 чылдың төлевилелинде Бызылдың бүс турбиналыг электростанциязының тогун Бии-Хемче дамчыдып эгелээр. Ол ажылдар төнүп, Бызылдың энергиязы ажыглалга кире бергенде, үүрмек станцияларны өске сорулгаларга чарыгдаар, электро-энергияның бот-үнези чиигээр. Ынчан көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери чиик үнелиг энергияны ажыглаанындан, улус ажыл-агыйын сайзырадырынга чугула акша-хөреңгиниң курлавырын алырлар.

«Сельэлектро» тудуг-монтаж эргелелиниң коллективиниң кызымаккай күш-ажылы улуг үнелээшкинни алган болгаш ол коллектазы республиканың Хүндүлел самбыразында киирген.

Д. ЧАШ-ООЛ.

Хлеб быжырыкчызы — хөй-ниитичи

«Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң Эйлиг-Хем участогунда хлеб быжырыкчызы С. Долумба онаашкан ажылынга кончуг кызымак, 6 чыл дургузунда хлеб быжырып келген. Ооң быжырган хлеби амданныг. Хлебти эки быжырып турары дээш колхозчулар ону мактап турар. Ооң адрезинге чаңгыс-даа хомудал турбаан. Хлеб быжырарының нормазын ол хүннүң-не ажыр күүседип турар.

Колхозчу кыстар Аныя Очурну Д. Бичел-оолду, Ш. Даларны, А. Өнермааны болгаш оон-даа өскелерни хлеб быжырарынга ол өөреткен.

Хлеб быжырып ажылдаарының мурнунда, колхозтуң дээре малчыннарының бирээзи болуп, 5 чыл дургузунда мал ажаап келген. Хөй эъттиг, дүктүг, сүттүг бүдүреринге ооң киржилгези эвээш эвес болган.

Бо чылдың февральда ол түр шөлээлээш, ийи ай дургузунда малдың чаш төлүн ажаашкан. Улуг-Оймакта хойжу бригаданың хойжузу Ө. Түлүштен ол баштай 50 хураганны алгаш, үжен хонукта доруктур азыраан. Ооң сөөлүнде ол-ла хойжудан 60 хураганны база катап алгаш, бир ай дургузунда ажаап өстүргеш, аңаа хүлээдип берген. Эш Долумба апрель эгезинден бээр хлеб быжырар черинге катап ажылдап эгелээн. Партия организациязының агитатору, херээженнер чөвүлелиниң кежигүну — хөй-ниитичи хүлээлгезин боттуг күүседиринге ол идепкейлиг.

Т. ӨДЕК.

Улуг-Хем район.

КЕЗИП КИРЕРИНГЕ БЕЛЕН

Бии-Хем районнуң «Хадың» колхозу сиген кезиндезинге уткуштур көдээ ажыл-агый машиналарының септелгезин доозуп турар. Бо хүннерге чедир сиген сараттаарынга ийи тракторларны, бир аскылыг сараттакчыны, «ДТ-24» тракторда аскылыг кезер машинаны, аъттың 2 машиназын, тракторнуң 2 дырбаажын, 20 ажыг айыырны, аъттың 4, тракторнуң 3 волокушазын септеп доскан.

Ол ышкаш, силос ажаарынга 3 комбайнның 2-зин септээн. Четчир сыныг техника-биле хандыртынган 3 бригадалар сиген кезин киреринче белен.

Септекчилер эштер Медведев, Маны-оол, Кызыл-оол Солун-оол база Даржаа эш Шишигин олар кызымак ажылдаан.

«ШЫННЫҢ» МАТЕРИАЛДАРЫНЫҢ ИЗИ-БИЛЕ

«Чемниң шынары экижидер»

Мындыг эге-биле бо чылдың май 11-де үнген № 111 «Шынга» Кызылдың № 2 столоваязының ажылын шүгүмчүлеп бижээн эш О. Жемковтуң чагаазы парлаттынган.

Кызыл горпозунуң баштаар чериниң даргазы эш М. Мажовтуң редакцияга дыңнатканы болза, авторнуң солунга бижээни фактылар хыналдадан шын кылдыр бадыткаттынган. Июнь 25-те тус коллективтиң ниити хуралын чыылдыргаш, столоваяның харысалгалыг ажылдакчыларын шыңгыы сагындырган. Амгы үеде столоваяны эң эки дуржулгалыг поварлар-биле хандырган дээрзин эш Мажов дыңнаткан.

Москвага херээженнерниң Бүгү-делегей конгрези бо дугайның ажылын доосхан. ЧУРУКТА: Кубаның төлээлери.

Фото В. Соболевтии. СЭТА-ның фотохрониказы.

Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының республика чөвүлел хуралынга

ДУРЖУЛГАВЫС СОЛЧУУЛУ

Билир-даа болзунза баар оруунну ...ондан айтыр, бедиктен харап чор. ...үдүрер кижини эжинге көргүс, оон ...үмезин ал. Ону барымдаалап чоруур кижи бодунуң сорулгазын үлегерлиг күүседип турарын амыдырал көргүзүп турар.

Шынавыла, бистиң шөлбаннарывыс деп адап турарывыс мурнакчы кижилер ындыглар. Олар каяа-даа, чүнү-даа хайгаарап чоруурлар, кандыг-ла бир ажыктыг, үнелиг болгу дег чүүлдерни, азы кым бир кижиниң буянныг чагыг сүмезин бодунга шиңгээдип аптарын оралдажып чоруурлар...

Барыын-Хемчик районнуң «Тээли» совхозу бистиң республиканың база бир эң улуг, хой ажылдыг совхозтарының бирээзи. Бо чылын совхозтуң малчыннары хойнуң баш санын 29980 чедирер, 354 тонна хой эъдин, 64 тонна дүктү Төрээн чуртка бээр. Ынчаарга Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» көдээ ажыл-агыйы артелиниң ажыл-агыйының кол адыры база-ла хой ажылы болуп турар. Колхозтуң нийти малы 20025 баш, оон иштинде хой 16489 баш, азы колхозтуң нийти орулгазының 67 хуузун берип турар. Ынчангаш «Тээли» совхоз-биле «Октябрь 30 чылы» колхозтуң малчыннары хой ажылын сайзырадырынче, ону ажыл-агыйның эң-не орулгалыг адыры болдурар, Төрээн чуртка чиик өртек-үнелиг хой дүктү, хой эъдин бээр дээш бүгү-ле болдунар хемчеглерни ап, мурнакчы дуржулгаларны калбаа-биле ажыглаарын оралдажып турарлар.

Бо чылдың майда «Тээли» совхозтуң малчыннарының чалааны-биле «Октябрь 30 чылы» колхозтуң хойжу бригадазының бригадири Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Ооржак Лопсанчап совхозтуң малчыннарының аал коданнарынга барып, оларның ажыл-амыдыралы-биле таныжып көргеш, хой малды ажаап өстүрериниң талазы-биле бодунуң арга-сүмезин, дуржулгазын ында хойжуларга чугаалап бербишаан, бодунуң ээлчээнде тээличилерниң арга-дуржулгазын база өөренип ап чораан.

Июнь 15—16 хүннеринде «Тээли» совхозтуң алдарлыг малчыны, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Үрүле Кандан, совхозтуң бирги хойжу бригадазының улуг кадарчызы, мурнакчы малчын Салчак Кандан олар «Октябрь 30 чылы» колхозтуң малчыннарының ажылы-биле таныжып, боттарының арга-дуржулгаларын солушканнар.

Улуг кадарчы Салчак Кандан «Октябрь 30 чылы» колхозтуң № 2 хойжу бригадазының бригадири эш Оңдар Данзын-оолдан бригадазының ажылын тодаргай чугаалап бээрин дилээн.

— Бистиң бригадавыс 3730 баш хойлуг, 14 кижи составтыг. Төрүүр хоовус 2176 баш, оон иштинде 400 баш ийиги салгалдың экижиткен уксаалыг хойлары бар — деп, эш Данзын-оол чугаалап эгеледи. — Бригаданың кежигүннери хой бүрүзүнден 2.5 кг дүктү, чүс хойга онаштыр ...5 хураганны алыр деп хүлээнген ...ис. Бо чылын бистиң бригада 76 ...центнер дүктү саткан бис.

...стиң мурнувуста кол сорул...эш өртек-үнелиг эътти, дүктү ...адыры болур. Ынчангаш про...үдүрериңге эң-не эвээш күш...ш материалдыг херецгилер...ыгдаарын оралдажып турар ...ригаданың бүдүрүлге планын... центнер эът бүдүрериңге 5,3, ... центнер дүк бүдүрериңге 26,7 ...-хүнүн чарыгдаары көрдүнген, а бир центнер продукция бүдүрериңге акша чарыгдалы — эътке 15 рубль, дүкке — 60 рубль болуп турар. Бүгү-ле болдунар аргаларны херглеп турганда, чарыгдалдарны оон-даа эвээжедир аргалар бисте бар деп санап турар бис — деп, эш Данзын-оол түңнелинде чугаалады.

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры эш Лопсанчап бодунуң малчыларынга бригадазының төвүн болгаш одарларын сонуургадып көргүскен.

— Бистиң коданнарывыстың одарлары бригада төвүн долгандыр турар даглар, шаттар, шөлдер-бо-дур. Шээр малдың ёзулуг оран чер боор, артында-ла изиг оъттуг болгаш тараа шөлдери. Күзүн бо чыткан тараа шөлдериниң хоорзаларынга хойну одарладырга семиририп канчаар силер, ылапгыя хойнуң эдир чаа шуут үттүнмес болу бээр. Ындыг хөй курлавыр чаглыг хойлар кыжын белен-селен соок-даа тоовас боор чүве — деп, ол чугаалай-дыр.

— Даглыг, хову одарларга хойну суг-биле хандырбайн тургаш, харсуунче көрүп ора, хойдан эът алыр деп манаан ажык-даа чок. Ынчангаш бис бригада төвүнде 109 метр ханы кудуктан сугну электри мотору-биле ушта сордургаш, агып бадып чыдар кылдыр кылдыртып алган бис.

Бригада турлаа кылдыр кедилиг, бүгү талазы-биле таарымчалыг черни шилип алыры чугула. Моон мурнунда бригада төвү турган чер таарымча чок болган, ынчангаш катап өске черде чаа турлаг тургузуп эгелээнивис ужуру бо-ла болгай.

Ам бригаданың чаа төвүнде кудук, чунар бажың, электростанциязы, чуртталга бажыңнары, 1000 хой кирер кажаа кылдынган, удавас ийи аал иштиг чурттаар бажыңны, кызыл булуңну, 1000 хойнуң чаа кажаазын ажыглалга киирер деп турар бис. Бо чылын тарып олурткан сесерликте ыяштарывыс эки үнген, ногаанчыдылга ажылын ам-даа үргүлчүлээр бис — деп, эш Лопсанчап тайылбырлады.

Моңгуш Чикчап бригадирлээн № 3 хойжу бригаданың хойжулары колдуунда-ла аныяктар. Ынчалза-даа оларның аразында боттарының кызымак күш-ажылы-биле хоочун малчыннардан дудаг чок бедик көргүзүглерни чедип ап турарлар бар.

— Бо чылын бодумга быжыглаан 334 төрүүр хойдан 334 хураганнарны алдым — деп, колхозтуң эң-не аныяк хойжузу эш Ооржак Байлаа алдарлыг малчын Үрүлеге чугаалай-дыр. Дүк кыргып алыр талазы-биле хүлээлгелер ыяавыла күүсеттинер дээрзин хойну эртен эрте, дүне орайга чедир кадарарының ужур-дузазының дугайында, малдың чайгы семиртилгезин шын организастаар дугайында боттарының бодалдарын болгаш арга-сүмелерин малчыннар маңаа солушканнар.

Куулар Үмер-оол база оон өг-бүлези Куулар Досумаа колхозтуң хоочун болгаш дуржулгалыг малчыннары. Олар боттарының кызымак күш-ажылы дээш Коммунистиг партияның, Совет чазактың улуг үнелээшкинин база хөй санныг шаңнал макталдарны ап келгеннер. Куулар Досумааның хөрээн Күш-ажылдың Кызыл Туг орден каастап чоруур. Куулар Үмер-оол ам удавас Волгоградка болур мурнакчы малчыннарның чөвүлел хуралынга киржир эргени чедип алган.

— Мен 1947 чылдан бээр хой малдап келдим. Бо үениң дургузунда багай эвес көргүзүглерлиг болуп келдим. Мал ажылынга эки көргүзүглерни чедип алыры — албек чем суурну беледээриниде, эки ажаалдала. Кукуруза-биле хойну эки чемгерер болза хөй эът, чаг, дүк оон үнер — деп, эш Үмер-оол чугаалай-дыр.

— Кыштың байдалы берге турзажок, мээң хоюм аргажок кылдыр чудап баксырап көрбээн. Ол дээрге малдың чайгы үеде семиртилгезинден кол-ла хамааржыр. Чайын серин үелерде, эртен эртежик, кежээ орайга чедир отарарга, хойнуң семириири дүне кажаалааш, изиг хүнде одарлаткан хойдан артык болур. Ол ышкаш хойнуң дүгү база арыг, чаагай болур — деп, эш Үмер-оол бодунуң хөй чылдарда ажылдап келген дуржулгазын тайылбырлады.

«Тээли» совхозтуң малчыннарының күш-ажылчы чедиишкиннериниң дугайын, Төрээн чуртка чиик өртек-үнелиг эътти, дүктү бээр дээш оларның канчаар кызымак ажылдап турарын, малчыннарның амыдырал-чуртталгазын алдарлыг малчын Үрүле Кандан болгаш Салчак Кандан олар баян-талачыларга чугаалап берип чорааннар. Олар боттары бо чылын чүс баш төрүүр хойга онаштыр чүс үжен хураганны, хой бүрүзүнден үш килограмм дүктү алыр деп алган хүлээлгезин ыяавыла боттаныр дээрзин бөттүг барымдаалар-биле бүзүредип турганнар.

— Силерниң колхозта хой малының уксаазын экижидер уксаажыдылга ажылы арай хирелиг-дир. Чаңгыс кодапда безин экижиткен уксааның хойларының хураганнарының чамдызы кадыг дүктүг тыва кошкарларның оолдары, чамдызы хайнакдаа болгулаар, бирги, ийиги салгалдың экижиткен уксаалары база бар боор-дур. Хойну тарып боозадыр ажыл хирелиг чоруп турар ышкаштыр — деп, Кандан өннүктерин чемелээн.

— Чамдык малчыннар чайын хоюн кажаалап турарын черле кайгаардыр мен. Кажаа кымга херектиг? Ол дээрге дүне тамчыктыг удуурун бодаар чалгаа кижилерниң «иделгелдиг эжи»-дир ийин. Ындыг кижилер Төрээн чуртка хөй, эки шынарлыг эът, дүк бээр бис — деп, хейле чугаалап турар-дырлар — деп, эш Кандан чамдык малчыннарны чидиибиле шүгүмчүлээн-даа.

Баян-Талааның малчыннарының амыдырал-чуртталгазы кайгамчык эки-дир, өглерниң арыг-силии, культурлуу адаарганчыг-дыр. СЭКП Тыва обкомунуң V пленумунуң доктаалын эрестиг күүседип турардыр силер, шупту малчыннарның чуртталга амыдыралы ындыг болуруң күзеп тур мен. Силерде эки чүүлдер хөй-дүр, оларны практиктиг ажылывыска ажыглаар бис. Силерниң эки дуржулганарны хойжу өөрүмге чугаалап чедер мен — деп, Салчак Кандан чаныл чоруурда чугаалаан.

В. ОЧУР-ООЛ.

«Чыраа-Бажы» совхозтуң Шык-Бажы сүт-бараан фермазының саанчызы Моңгуш Өшку-Саар — ында мурнакчы саанчыларның бирээзи, идепкейлиг хөй-ниитичи, Чөөн-Хемчик район Совединиң депутады. Аныяк саанчы бо чылын бир саар инек бүрүзүнден 1900 килограмм сүттү саап алыр деп хүлээлгени алган. Көдээ ажыл-агыйы ажылдакчыларының республика чөвүлел хуралынга уткуштур, ол инек бүрүзүнден-не беш чүс ажыг килограмм сүттү саап алган. Алган хүлээлгезин чедиишкиниг күүседир дээш, ол кызымак ажылдап турар.

ЧУРУКТА: саанчы Моңгуш Өшку-Саар.

Фото П. Гольцовтуу.

ПАРТКОМНУҢ БИР БЮРОЗУНГА

Чөөн-Хемчик парткомнуң чоокта ...агы бир бюрозунга районда СЭКП-...н XXII съездизи аттыг колхозтуң ...1 хойжу бригадазының бригадири ...ржак Күнчүрүктүң ажылының ду...йын чугаалажып көрген. Ооржак Күнчүрүк деп чогум кымыл ол? Ол болза мурнунда чылдарда мурнакчы хойжу дилиртип, мактал-шаңналды ап-даа чораан. Эрткен чылын ону талантиг коммунист деп санааш, колхозта партия организациязының бюро кежигүнүнге безин соңгаан турган. Ынчаарга коммунист О. Күнчүрүк партийжи дааlганы багай күүседип, ажылга харысалга чогун көргүзүп келген.

Эрткен кыжын хой малдың кыштаглаашкынынга белеткел чорутпайн, ону кончуг эз-харысалга чок эрттиргениниң түңнелинде, оон коданында 496 төрүүр хойлар массалыбиле чудап кыштаашындан 30 хой ара салган, 15 улуг хойлар, 29 хураган өлүп хораан.

Бригадазының болгаш бодунуң коданында хойлар ол хире баскырап, каража-когарал кевүдээн турда, коммунист О. Күнчүрүк колхозта тускай эртемниглер-биле сүмележип, малды менди камгалап алырының дугайында дүвүрээзин кодурбаан. Оон туржук, харын-даа ак-сеткилдиг, шынчы эвезин көргүзүп, чудап өлген хойларын болгаш хураганнарын кандыг-даа шынзылаар документ чокка чажырып хоoп каан чыттаны илерээн. Бо хүннерге чедир О. Күнчүрүктүң коданында 161 хой кызыраан. Ол кызыраан хойларны үскеш, тускай кадат кылдыр организастааш, бүдүрүкчү кошкарларны салыр ужурлуг турда, ол ону кылбаан.

Бир эвес Чөөн-Хемчик колхоз-совхоз эргелелиниң тускай эртемниглери хыналда чорутпаан болза, О. Күнчүрүк колхозтуң ынча хөй малын бузуруп, оон-даа хөй когаралды чедирип болур турганы тодаргай. Чүл дизе, О. Күнчүрүк бодунуң харысалга чогу-биле чудадып өлүрген хойларының элээн кажынга меге актылар тургустуруп алган болган. Ол актыларның тургустунган хуусаазы хыналда сөөлүнде үе-биле көргүстүнген болганда, оларның меге болуп турары ылаптыг. Моон алгаш көөрге, О. Күнчүрүк бистиң ленинниг партиявыска төлеп чок, оон чаагай адынга чаптынып алган чораан, арын-нүүр чок кижи турганы илерединдир.

Ынчаарга ол колхозтуң баштаар чери (даргазы эш К. Комбукай), партия эге организациязы (секретары эш А. Дигиб) колхоз бүдүрүлгезиниң чугула адырын удуртуру-биле бригадирге шилип алган болгаш бир кодан хойну кадарткан кижизиниң ажылын контрольдап келген болза, оон ёзулуг мөзүзү көсту бээр ужурлуг турган. Шынында олар О. Күнчүрүктү эң идегелдиг киживис, кончуг шынчы коммунизивис чүве деп санавышаан, каяа-даа үргүлчү мактап, мырыңай-ла чүве дээртпес турганнар.

Херектиң ужуру шагда-ла билдинген турбуже, колхозтуң парторганизациязы ол шынчы эвес коммунистиң херээн парткомнуң бюрозунга көөрүнге чедир-ле боттарынга шиитпирлевейн келгени база ынчангаш таварылга эвес. Колхоз бүдүрүлгезиниң түс-түс адырларын харыыладып удуртур ийикпе колхоз кежиин даандырар кижилерни оваарымча чок шилип алыр, оларның ажылын контрольдавас чоруктуң уржуу колхозту хөй когаралга чедирген дээрзин парткомнуң бюрозу демдеглеп, О. Күнчүрүкке партияның сагындырыглыг шыңгыы дооглдазын хүлээткен болгаш ону бригадирден дүрген хостаарын, өлген хойларының өртээн ацаа төлеттирерин колхоз баштаар черге, партия эге организациязынга сүмелээн.

О. ШАГДЫР-ООЛ.

Чөөн-Хемчик парткомнуң көдээ ажыл-агый талазы-биле инспектор-парторганизатору.

«Сүт-Хөл» совхозтуң Ишкин салбырының саанчылары кижи бүрүзү чылда инек бүрүзүнден 1320 килограмм сүттү саап алырын хүлээнгеннер. Чамдык саанчылар оон-даа бедиткен хүлээлгелерин алганнар. Комсомолчу кыстар Түлүш Праня биле Түлүш Надя саанчыларның социалистиг чарыжының мурнуку одуруунда чоруп турарлар. Түлүш Праня бо чылдың эрткен айларында инек бүрүзүнден 930 килограмм сүттү саап алган.

ЧУРУКТА: комсомолчу саанчы Түлүш Праня.

Фото С. Феоктистовтуу.

Кижи бүрүзү быжыг турушта

Хажызындан кирип кээрге
Хана хээлиг Борбак-Арыг,
Каш-ла чүзүн тараа тарыыр
Калбак шөлдүг Шеми-ле хем.

Шеминиң арат чону бодунуң төрээн черин мынчаар мактап ырлажып турар. Борбак-Арыгның чараш хээзи мурнундаазындан улам немежип турар: оон солагай талакы кыдыын дургаар чаа, чараш колхозчу суур өзүп сайзырап турар. Ында хөй-хөй чуртталга бажыңнары, сес чыл школазы, кижи болгаш мал эмнелгелериниң салбырлары, библиотека, харылзаа салбыры, магазин, клуб, бүдүрүлге тудуглары бар. Суурнуң чурттакчылары чыл келген тудум-на суур чаагайжыдылгазының талазы-биле улуг ажылдарны кылып турар. Чүгле бо чылын безин ийи муң хире ыяштарны, оон иштинде элээн хөй чодурааны тарып олурткан. Оларны штакетник-биле херимнээн, ыяш суггарар суг бадырар арыкты каскан. Бо талазы-биле Ленин кудумчузунуң эш Куулар Күрзүң-оолга удурткан кудумчу комитеди эки ажылдаан. Суурда нийтизи-биле мурнуку чылдарга чедир кылдынмаан, беш бажыңнарның крышазын, сес бажыңның кладовказын, беш бажыңның печкаларын кылгылаан.

Ырда кирип турары ышкаш, Шеминиң ол-бо талакы ховуларында тараан тараалар чиңгир-ногаан апаргылаан чыдарлар. Колхоз бо чылын тарылга шөлүн 4420 га чедирген. Оон иштинде тараа культуралары 3470 га, аъш-чемниң кол культуразы — кызыл-тас 2637 га, колкол мал чемнери культуралар: кукуруза — 750 га, чиңгир свёклазы — 35 га шөлдерде тарыттынгылаан.

Бо чаагай ажыл-херекте колхозтуң тараажыларының, ылаңгыя механизаторларының киирген күш-ажылчы улуг-хуузу эвээш эвес. Оларның чүткүлдүг күш-ажылының түңнелинде колхоз часкы хову ажылдарын организастыг эгелээш, чогуур агротехниктиг хуусааларда дооскан. «Хову» даңгыназының өннүктери чажыганың элчег нормазын ийи дапкыр күүсетпишаан, шын квадраттарны чедип алганнар. Комсомолчулар Кара-Сал Чолааның, Оңдар Хүрешоолдуң, Шура Моңгуштуң звенолары Кожагар-Белинде, Даштыг-Тейде, Чинге-Ооргада 250—250 га кукурузаларны ам илиир тып доозуп турарлар. Олар гектар бүрүзүнден 350—360 центнер ногаан масса алыр социалистиг хүлээлгелиглер.

Кара-Сал Шагдыр-оолга удурткан хову бригадазының тараажылары бо чылын тараа культураларының гектар бүрүзүнден 15 центнер дүжүттү алыр болгаш күрүнеге эрткен чылдаазындан хөй тарааны садар деп социалистиг хүлээлгезин алдарлыы-биле күүседиринге черле бүзүреп болур барымдаалар бар.

Шээр-ле малды семиртирде
Шеми бажы серин чайлаг,
Арбын малды өстүрерде
Ажык-Бажы амыр чайлаг.

Бо ыр Шемиде амгы үеде онзазыбиле чаңгыланып турар. Колхозтуң он муң ажыг малын серин, оъттуг чайлагларга одарладыры-биле сайгара кожуруп турар. Сүт-бараан фермалары Арыг-Үзүүнче, Сарыг-Сигенче чайлаглап үне бергеннер. Шээр малдар оът-сигенниң чедишкен шаа-биле амдызында иштики чайлагларда үне бергеннер. Шеминиң аныяктарының:

«Ээн турган хову сынм...
Элбек хойну өстүрүп каан,
Эртинелиг ишчи холдуг
Эрес хойжу Сангыспааны» — деп ырлажып турары — колхозтуң хойжузу, Республиканың алдарлыг малчыны Ховалыг Чимит-Серенович Сангыспаа бодунуң баштайгы чайлаа — Чайлаг-Кара-Сугда шагда-ла чеде берген. Ол оон соонда Шеми-Бажында Чурттуг-Хем деп чайлаанга баар. Оон хоюнуң күжү эки.

Мал ажылы сайзырадыр, оон продуктулуун көвүдедир дээш демисежип турарларның аразында дээре көргүзүглерни чедип алган мурнакчыларны кайызын ол дээр! 669 инектиң кадарчызы Моңгуш Бегзи баштайгы кыргылдадан бир башка онаштыр 2. 500 грамм дүктү кыргып алган. Иртиң кужу эки. Даштыг-Тей фермазының саанчылары Иргит Анай, Анна Оңдар, Ак-Кара-Суг фермазының саанчызы Куулар Опаа олар саанчыларның социалистиг чарыжының тиилекчилери болуп турарлар. Даштыг-Тей фермазының инек кадарчызы Моңгуш Кошкар-оол 100 инекке онаштыр 76 бызааларны ам безин камгалап доруктурган. Бо комсомолчу кадарчы мурнуңда чылгычы турган, ам үш чыл улаштыр инек кадарып, ол ажылынга мергежип турар. Эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге, оон кадарып турар инектериниң сүдү 10 тонна 700 кг немешкен. Төрүүр хаван ажаакчызы Моңгуш Доржу, Ак-Кара-Суг фермазының инек кадарчызы коммунист Куулар Содунам болгаш ажылынга кызымак оон-даа өске ак-сеткилдиг малчыннар эвээжок.

Оларның шудургу ажылының түңнелинде колхоз бирги чартык чылда мыйыстыг бода мал, хаван, өшкү, чылгы өстүрериниң күрүне пландарын ажыр күүседип турар. Бирги чартык чылда күрүнеге 96 тонна сүт, 31,3 тонна эът, садар планнарын колхозтуң малчыннары хуусаа бетинде күүседип шыдааннар.

Тудуг бригадазының бригадири Иван Кекей бригаданың кылган ажылының дугайында мынчаар чугаалады:

— Бо чылын, ылаңгыя СЭКП обкомунуң V пленумунуң соонда, бистер чуртталга бажыңнарын колдуунда малчыннарга кылыр деп шиитпирлээн бис. 20 чуртталга бажыңнары кылыр планывыстан 8 бажыңны туткаш, ажыглалга кирдивис. Оон аңгыда, Даштыг-Тей фермазынга чунар бажыңны, мал тарып боозадыр пунктуну, № 2 хойжу бригаданың төвүнде кызыл булуңну болгаш чунар бажыңны база тудуп доостувус. 60 муң туүйбу кылыр ужурлуг бис. Оон ол ийи муңун кылып алдывыс. Ында ам 18 кижи ажылдап турар. 3500 кубометр тудуг материалы белеткээр тургаш, оон 2600 кубометрин белеткеп алдывыс. Ыяш белеткелин уламчылап турар. 1000 кубометр дилиг материалы белеткээр, оон 400 кубометрин дилип алган бис. Пилорама чанында ам-даа дилер 200 кубометр чулуктар бар. Чыл төнчүзүнге чедир ам-даа 12 чуртталга бажыңнарын, 2 чунар бажың, 3 кызыл булуң, төрүүр хаваннарга бир кажааны кылыр болгаш мурнунда чедир кылдынмаан бажыңнарны крышалаар, кладовкалаар, 20 бажыңнарның печкаларын салыр бис. Дөргүн фермазын бүрүнү-биле чаа черже кожуруп тудары база көрдүнген.

Эш Кекей бригаданың кылган ажылын, оон мурнунда туруп турар сорулгаларын саннар-биле көргүзүп чугаалап ора, оон мурнакчыларының дугайын чылыы-биле чугаалады:

— Бистиң бызанчыларывыс эриг баарлыг, буянныг сеткилдиг кижилер боор ийин — дээш, Куулар Докпак, Сат Калчан-Кок, Ооржак Седип, Куулар Комбу болгаш оон-даа өскелерниң аттарын адады.

Бо бүгүну бодап көөрге, колхозтуң ажыл-ишчилери кижи бүрүзү чогуур быжыг турушта турупкан, күрүнениң, колхозунуң ажыл-херээ дээш чүткүлдүг ажылдап турары мырыңай илдеп.

С. БАЯН.

Колхоз бүдүрүлгезинге коммунистерниң ролю

Улуг-Хем районнуң «Чодураа» колхозунда партия организациязы сөөлгү үеде колхоз бүдүрүлгезинге коммунистерниң киржилгезин күштелдирер талазы-биле элээн хемчеглерни алган. Сүт-бараан фермазынга, тудуг, хову-трактор болгаш хойжу бригадаларынга коммунистер эштер Д. Дунгар-оол, А. Чимит-оол болгаш колхозтуң плановик-экономизинде Д. Дашпыл-оол оларны быжыглаан. Олар боттарының хүлээлгезин багай эвес күүседип турарлар.

Партия организациязында бактаан турар 60 коммунистерден 20 кижи мал, хову болгаш тудуг ажылында шуут ажылдап турарлар. Оларның иштинде бир ажылга үр чылдарда ажылдап, мурнакчы үлегерин өскелерге көргүзүп турарларның санынга бызанчылар Дамдын Балчыт, Д. Узун-Кыс, хойжулар Д. Бадарчы, Х. Кызыл-оол оларны кирип болур. Оон өске он хире коммунистер колхозтуң удуртулгазында, саналга аппарадында ажылдап турарлар. Ол ышкаш назы-хары улгады берген Д. Чалбаа, Д. Бонгар, Мандаа-Хөө база Ч. Лопсаң оларга партия организациязы кандыг-ла ажыл дагзыр болдур, ону үлегерлиг күүседип турарлар. Чижээ, олар часкы тарылга үезинде колхозтуң төп шаңнынга кончуг эки ажылдап турганнар.

Ындыг-даа болза, коммунистерниң колхоз бүдүрүлгезинге киржилгези ам-даа ырак четпес. Парторганизациянда коммунистерниң чүгле 34-тү колхоз бүдүрүлгезинде доктаамал киржип турар. Оларның чамдыктарының, ылаңгыя херээжен коммунистерниң колхоз бүдүрүлгезинге киришпейн турарының кол чылдагааны чаш уруглуг нелерниң бүдүрүлгеге киржип ажылдаарынга таарымчалыг байдалды четпес тургусканында.

Чамдык коммунистерде арагалаар, сагылга-чурум үрээр таварылгалар база бар. Чижээ, Дашпыл-оол, Натпит-оол олар арага-дарыга хандыкшып, ажыл хүнү үзүп, ажылга харысалга чок чорук кылып турганы дээш партия талазы-биле хемчег алыртканнар. М. Санчит биле А. Ефафов олар колхозтуң саналга аппаратынга ажылдап тургаш, документ эскерти кылып алгаш, колхозтуң херецгизинден 705 рубльди боттарынга ажыглааннар. Оларны партия кежигүнүнден үндүрген. Оон ынай Чааты сес чыл школазының директору, коммунист С. Юша, склад эргелекчизи турган Э. Сундуй олар кажар аргабиле колхозтуң 5 шоодай кызыл-тазын кудурук-биле орнап ажыглаан, оларга партияның шыңгыы хемчээн көргүскен.

Колхозта партия эге организациязы, оон бюрозу партия организациязының хүрээлениң өстүрериинче кошкак кичээнгей салып турар. Колхоз бүдүрүлгезинге доктаамал ажылдап, күш-ажылчы бедик көргүзүглерни чедип ап турар, массаның мурнунга авторитеттиг, сагылга-чурумнуг, мурнакчы эр: херээжен колхозчуларны партияга кирип алыр дугайында кошкак сагыш салып келген. Эрткен чылдың сентябрьдан бээр бо хүнге чедир партияга чүгле чаңгыс кижи хүлээп алдынган. Коммунистерниң аразында колхозчу хөй-ниитиге ажыктыг ажылдан ялзы-бүрү чылдагааннар-биле ойталаар, хуу өнчүзүректер база бар.

Колхозта партия организациязының сорулгазы болза, колхозчу бүдүрүлгеге коммунистерниң ролюн улам бедидип, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин ёзугаар партийжи-идеологтуг ажылды улам күштелдирип тургаш, чеди чылдың бешки чылында күрүнеге 275 тонна эът, 340 тонна сүт, 24 центнер дүк садар талазы-биле колхозтуң хүлээлгезин төлептиг күүседир дээш бүгү хемчеглерни алыры болур.

Ч. ДҮВЕН-ООЛ.

«Шынның» штаттан дашкаар корреспондентизи.

ҮЛЕГЕРЛИГ МЕХАНИЗАТОР

«Тиилелге» совхозтуң септелге мастерскаязының одалга насостары септээр цегиниң септекчизи Иван Иванович Сусликовту совхозтуң бүгү механизаторлары улуг ынакшыл болгаш хүндүткел-биле адап турар. Ол 1934 чылда тракторист мергежилге өөренип алгаш, оон бээр 29 чыл дургузунда механизатор болуп ажылдап турар.

И. И. Сусликовтуң одалга насостары кылыр цегинге кирген кижи оларны септээр талазы-биле аажок мергежилдиин дораан-на эскерип билип алыр. Цех иштинде дериглге чепсек-херекселдери доктаамал эмге-сеселиг, ажылдаар чери арыг-силиг турар. Иван Иванович ажылдап турда, оон эптиг тулуңгуруун кижи кайгаар.

— Одалга насозу багай кылдынган трактор чоржаң аъттан дора бүрүүр болгай. Иван Ивановичтиңиң септээн насозун тракторга салыптарга, трактор кандыг-даа чүъкту аартыктавас, шыыраа дам баар — деп трактористер мактап турар.

Хөй чылдар дургузунда шиңгээдип алган арга-дуржулгазын И. И. Сусликов аныяк механизаторларга күзелдии-биле дамчыдып, оларны бодунуң мергежилинге өөредип турар. Бо чылдың эгезинден бээр М. Көк-оолду эш Сусликов насос септээр мергежилге өөреткен. Ол ам үшкү разрядтыг. Амгы үеде аныяк механизатор Петерииовт... мергежилге өөредирин үргүлчү... ...р.

Д. КЫРЛЫГ-КАРА.

РЕДАКЦИЯГА ЧАГААЛАР

Тараа аразында малдар

Улуг-Хем районнуң «Чодураа» көдээ ажыл-агый артелиниң тараазын мал чип турар дугайын чоокта чаа үнген «Шын» солунга шүгүмчүлээн турган. Колхозтуң удуртукчулары оон чогуур түңнел үндүрбээн болгаш тараа шөлүнден малды чайладырының хемчеглерин албаан.

Арыг-Үзүү, Халың-Аалагы бетинде чиңгир-ногаан кылдыр үнүп келген тарааны колхозчуларның хуузунда инектери чаза базып, чип турары уламчылавышаан. Колхозтуң үш кодан хойлары Саяк баары деп черниң тараа чанында доктааган. Ол хөй тарааны мырыңай саспа базып каапкан.

Школаның болгаш кыргылда пунктузунуң чоогунда тарааны бызаалар, хаваннар хүннүң-не чип турар апарган.

Тарааны шак ынчаар хайгаараавайн, камгалавайн турар чорукту колхозтуң баштаар чери, партия организациязы болгаш кедээ Совет чүге тоор көрбейн турарыл?

Н. СУНДУЙ-ООЛ.

Хуудa малды кадатка киирер

«Найырал» совхозтуң Үрбүн, Кара-Тал, Булуң-Терек салбырларының ажылчыннарының хуузунда инектери организастыг кадат-биле хандыртынмас чорук чыл бүрүде чаңгыс болган. Ол чорук бо чылын база катаптаттынып турар.

Чүгле Үрбүн салбырының ажылчыннарының кадатка тургусса чогуур инектери 150 ажыг баш. Ам оон дөңгүп-ле 100 четпес инек кадатта кирген. Оон артканнары кадат чок ужурунда тараа, сиген шөлүн санай оъттап турар. Ол ышкаш Кара-Тал салбырының Хараганныг-Ховуда тараан кызыл-тазы 40 см чедир өзүп үнген. Ында он чыгыы инек дун-хүн чок сула оъттап турар.

Мынчангаш салбырларның удуртукчулары, көдээ Совет совхоз ажылчыннарының хуузунда инектерин организастыг кадатче киирери чугула.

Ш. ДҮВЕНДЕЙ.

САГЫШ САЛЗА...

Торгалыг суурга келген кижи суурнуң сайзырап, чаагайжып турарынга сеткили ханып магадаар. Суурнуң кол болгаш доора кудумчуларында тарып олурткан ыяштар бүрүлепиш чазылган, бажыңнары кезүлбес кылдыр бүргей алы берген. Торгалыгдан улуг-ла ырак эвесте Чаа-Суур деп суур бар. Чаа-Суур моон мурнунда чылдарда тудуг суурну хүнден хүнче немежип, сайзырап олурган...

«Торгалыг» колхоз-биле улгаттыр каттышкан сөөлүнде бистиң суурнуң культурлуг амыдыралынче көдээ Совет-даа, колхоз баштаар чери-даа сагыш салбастаан. Оон бир кееку чижээ — суур чаагайжыдылгазының айтырыы болур. 3—4 чыл бурунгаар кол кудумчуну чаагайжыдары-биле бажың бүрүзүнүн дужунга олурткан ыяштарны камгалаар херимнерниң чагыларын кадагылаан. Штакетниктер чок болганы-биле тарып олурткан ыяштарны суурнуң хой, өшкүзү чип каапкан.

С. БЮРБЮ.

Рабкоопка хомудал

«Өөк» совхозтуң Малиновка салбырының хаван фермазында ажылчыннарның амыдырал-чуртталгазынче салбырның удуртукчулары кичээнгей салбайн турар.

Салбырда партия болуу ажылчыннар ортузунга масса-политиктиг болгаш культурлуг ажыл чорутпайн турар. Ында магазин болдуунда хаалгыг турар. Оон эргелекчизи Е. Денисова садып алыкчыларга дүрген, каржы чорукту хөй удаа көргүзүп, эки барааннарны фактура чок дээш прилавка адаанче суп каан, соонда бодунуң таныш-көрүш кижилерниңге бүдүү садып турар. Ол ышкаш бараан өртээ улгаттырып садар фактылар база бар. Чижээ, 92 копеек өртектиг одеколонну 1 рубль 16 копеекке, а 52 копеек өртектиг одеколонну 68 копеекке садыглап, садып алыкчыларны мелчүп турар.

Фермада хаван кажааларының, чуртталга бажыңнарының септелгези эгелевээн. Дөрт аал иштиг чурттаар ийи бажыңның тудуу аажок оожум чоруп турар. Бо бүгүнү өөренип көөрүн салбырның удуртукчуларындан, партбөлүктен, рабкооп баштаар черинден ажылчыннар негеп турар.

Б. СЕРЕН.

Арга-арыглар—бистиң байлаавыс

Бистиң республикавыс арга-арыглар-биле байлак. Чон оларны боттарының ырларынга, тоолдарынга алгап ырлап, оларның дугайында номнарны бижип турар. Он-он муң кижилер арга-арыгларда ажылдап, чурттап, дыштанып турар. Совет Эвилелиниң арга-арыглары делегейниң арга-арыгларының үштүн бирин кезээн ээлеп турар. Чылдың-на 400 миллион кубометр ыяшты үлетпүрге, хоорайлар болгаш суурлар тударынга чарыгдап турар. Чамдык кижилер арга-арыгларны чүгле тудуг ыяжы кезип алыр черлер кылдыр санап, чеже-даа ыяшты кезип кааптар болза, олар катап үнүп келир деп бодап турары хомудаанчыг. Арга-арыгларның хөй талалыг ажык-дузазын, кезип каапкан арыгларны катап тургузарының бергезин чамдык кижилер угаап билбейн турар.

Бистиң республикавыстың девискээри Азия диптиң төвүнде чыдып турар. Ынчангаш ооң агаар-бойдузу дошкун-шириин, аңаа күштүг салдарны дагларлыг, ховуларлыг, дески эвес чериниң кыры, ооң далай деңнелден бедии чедирип турар. Ындыг дошкун агаар-бойдусту чылдарынга болгаш сериндеринге арга-арыглар база салдарлыг болгаш кижиниң кадыының экижилеринге дузалап турар. Арга-арыглар дээрге-ле, тудуглар, фабрикалар, заводтар. Арга-арыгларның мөнге ыржыыннарында кат-чимистер, өзүмнер үнүп, аңнар өзер. Арга-арыглар — байлактыг шыгжамыр. Олар бистиң байлаавыс, ынчангаш оларны камныг ажыглаары, улам сайзырадып өстүрери бистиң хүлээлгевис.

Арга-арыгларны өрттерден камгалаарынче хөй-ниитиниң кичээнгейин угландырары чугула. Өрт — арга-арыгларның эң-не айыылдыг дайзыны. Хөй-хөй чылдарның дургузунда өзүп, чимистелип келген бойдустуң байлаа чаңгыс-ла хүннүң дургузунда өртенип, хүлүктелип калыр болгай. Ынчангаш өрт-биле демиселди арга-арыглар камгалалының кол айтырыы кылдыр санап турар.

Республиканың ыяш ажыл-агыйы болгаш арга-арыглар камгалалының Красноярск ужар чүүл баазазы өртке удур ажылдарга өй-шаанда белеткенген болбазок. арга-арыгларны өртен камгалаар ажылдар ам-даа шуудавайн турар. Май 20-ге чедир 50 ажыг өрттер болган, бо чылын өртенген шөлдер эрткен чылгызындан ажып турар. Колхозтарның, совхозтарның, шинчээчи партияларның чамдык удуртукчуларының өрт болдурбазының дүрүмнерин багай сагып турары, оларны кичээнгейге албас чоруу арга-арыглар камгалалының ажылдакчыларының чорудуп турар ажылдарынга когаралды чедирип турар. Бо чылгы өрттерниң хөй нуруузу тараа шөлдеринге саваң өртедип турда, оон өскүп турган. Таңды районнуң дуржулга станциязының, «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң, Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозунуң тараа шөлдеринге саваң өртедип турда, олардан арыгже от дамчааш улуг өрттерни өскүткен. «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң бригадири Матюшов саазын-биле октаан холаларлыг ачы боолу-биле өрт үндүргеш, ук өртү өжүреринге дузалажырындан ойталаан. Аныыр ажылын хораан үеде ацнап чоруур эргени хамааты Матюшовка кым тывысканыл? Өрттүң болган чылдагааны Матюшовка хамааржып турар. Таңды районнуң шагдаа килдизи болгаш күрүнениң аңныыр инспекциязы бо херекти тодараткаш, өрттүң чедирген когаралдарын эгидер ужурлуг.

Кескен ыяштарның будуктарын арыглаваанда, олар кургаш өрт өскүдеринге дузалыг болур болгай. «Тыва кобальт» тудуг эргелелиниң Хову-Аксынга ыяш кезип турган черинге болган өрттүң өскүүрүнге ындыг кургаг артынчылар салдарлыг болган. Ыяш ажыл-агый черлери боттарының участоктарын кескен ыяш артынчыларындан эки арыглаарын чедип алыр ужурлуг. Кургаг артынчыларны өртедип арыглаарын өртке айыылдыг үеде чорударын хоруглап турар дүрүм бар, ону ураанн дээш шиидип турар. Кескен ыяш артынчыларындан өскээн өрт тудуг ыяжы белеткээр организацияларның удуртукчуларының халаар гай ажылы-биле тайылбырлап болур. Ыяш кезилдезиниң үезинде, трактор болгаш өске-даа аар техника-биле чаш ыяштарны чаза бастывын үрегдевеин база билир херек.

Арыгга чораан кижилер от-биле серемчилелдиг болуру чугула. Бо талазы-биле өөредилгелиг чижек. Май айның ортан үезинде Хову-Аксындан ырак эвесте арыг кыдыында суурже тергелиг аъттыг үш кижи хавчок хөөрежип, тоңдур тырткан папиростарын өжүрбейн кайы хамаан чок октап чораан. Олардан улуг өрт өскүй берип болурун кайызылаа эскербейн чораан. Ол үш кижиниң бирээзиниң өжүрбейн октапкан папирозундан улуг өрт өскүп үнгеш, 10 га арыгны хүлүктелдир өртедип, ол өртү өжүреринге «Тыва кобальт» чугула тудугнуң 40 ажылчыннарын ажыл хүнүнден чарган. Бо чүгле чаңгыс өрт-түр, а бо районга чеди ындыг өрттер болган.

Өскүй берген өрттерни өжүреринге хөй ажылчын күжү негеттинер болгай, а чамдык удуртукчу ажылдакчылар ону уттуп турар. Хову-Аксы суурну долгандыр өрт кыва бээрге, Элегестиң аъргa камгалалының лесниги Макаров «Тыва кобальт» тудуг эргелелиниң директорларындан болгаш өске-даа организациялардан дуза дилээрге, өрт өжүреринче каш-ла ажылчыннар чорударга, олар өскүп үнген өртү өжүрүп шыдавайн барган болгаш ону өжүреринче ажылчыннарны катап чорудар ужурга таварышканнар.

Таңды, Улуг-Хем, Каа-Хем, Бии-Хем районнарының девискээрлеринге өрттерниң удаа-дараа болуп турары, ол районнарда ыяш ажыл-агыйлары, аъргa камгалалының организациялары, совет болгаш партия организациялары өртке удур ажылды кошкак чорудуп турарын херечилеп турар. Арга-арыглар камгалалының ажылын эрецгейлеп болбас.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бо чылдың май 17-де хүлээп алган «Арга-арыгларны өртен камгалаар хемчеглерни күштелдирер дугайында» доктаалы республикада арга-арыглар камгалалының ажылы багай чорул турарын айыткаш, чамдык районнарның ажылчы чоннар депутаттарының Советтери өртке удур хемчеглерни күштелдирбейн, ыяш ажыл-агый, шагдаа черлериниң болгаш арга-ыяш камгалалының ажылдакчылары-биле демниг казы ажылдавайн, чурттакчы чонну өртке удур демиселче кошкак хаара тудуп турарын шынгыы шүгүмчүлээн. Арга-арыглар камгалалын экижилер сорулга-биле Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели чурттакчы чоннуң ортузунга өртке удур ажылды бүгү-ле хемчеглер-биле калбартырын районнарның күүсекчи комитеттеринге, республиканың ыяш ажыл-агый эргелелинге, хөй-ниитиниң корум-чурум камгалалының министерствозунга дагзып турар.

Бистиң Төрээн чуртувустуң байлаа — арга-арыгларны өртен камгалаары социалистиг күрүнениң хамааты бүрүзүнүң хүлээлгези болур.

В. ПЕТРОВ,

бойдус камгалалының ниитилелиниң тыва салбырының харыысалгалыг секретары.

Утка болгаш шынар дээш

Республиканың уран чүүл көрүлдезин беш хонуктуң дургузунда үргүлчүлеп келген.

Июнь 29-та, Таңды, районнуң, «Тыва кобальт» тудугнуң, Тожу районнуң болгаш Кызыл хоорайның бот-тывынгыр уран чүүл коллективтери уран талантызын көргүскен.

Ол хүн эртенгиниң тос шак ажа дужуп турда-ла, ногаан театрны көрүкчүлер дола берген.

Көжегени хову-аксычылар баштай ажыткан. Бүгү эвилелдиң шалыңчы тудугларының бирээзи — алдар суурлуг Хову-Аксының «Тыва кобальт» коллективиниң уран чүүл төлээлери костүп кээрге, көрүкчүлер изиг-биле уткаан. Мурнунда болгулаан коргүзүглерге дээре черни ээлеп турган ол коллектив бо удаада көрүкчүлерни хомудаткаш барган. Бир эвес тудугнуң баштаар чери, мында партия комитеди боже сагыш салган болза, бо хире улуг тудугнуң хөй санныг аныяк өскениниң аразында кандыг салым-чаяанныг кижилер чок дээр. Бо каш санныг киржикчилерниң иштинде безин кончуг салымныг кижилер костүп турган. Геология экспедициязының ажылчыны Г. Вокалюктуң «Октаргайда херээжен» деп шүлүүн көрүкчүлер сонуургаан. Химия лабораториязының ажылдакчызы Ф. Ивановаанның, Г. Филатованың болгаш хоочун ойнакчылар Ховалыг, Кара-кыс аңак-кадайның ырлаарын чон база эки хүлээп алган. Ынчалза-даа ниитизи-биле Хову-Аксының белеткээн концерти кончуг кошкак, чалгаараанчыг болган.

Таңдының уран чүүл коллективин чон четтикпейн манап турганы черле таварылга эвес болган.

— Эргим көрүкчүлер. Совет Тываның тараалаң чери болур Таңдының тараажыларының, малчыннарының болгаш уран чүүл көрүлдезиниң киржикчилеринден силерге изиг байыр чедирип келдим — деп, Оюн Маркының соруктуг-биле чарлап үнүп келгениниң соон дарый, сценага ак-ак хөйлеңнерлиг, кара-кара костюмнерлиг оолдар, кыстар — таңдычылар костүп келген. Олар концертин хөйнүң ыры-биле эгелээн. Носовтуң «Бистиң партиявыс», Р. Кенденбильдиң «Изиг байыр», Хренниковтуң «Эртенги ыр» деп ырларын ырлаарга көрүкчүлер адыш часкаашкыннары-биле хүлээп алган.

Таңдычыларның концерти эң эгезинден тура төнчүзүнге чедир көрүкчүлерни хагра туда берген. Идея талазы-биле бедик утказыг, уран мергежилдиг, байлак, каас-шиник шак ындыг концерти эккелгени дээш, көрүкчүлер ол концерттиң киржикчилеринге өөрүп четтиргенин илередип олурганнар. Оларның танцылары көрүкчүлерни онза магадаткан.

Эң ылаңгыя улусчу балетмейстер Наталия Тыртык-Караның удуртулгазы-биле тургускан «Ээлдек шынгыраажы», «Улустарның найыралы» деп хөй кижилиг, хөглүг, каас-шиник танцыларны кижи көрүп ханмас. Таңдычыларның бо чылгы программазы чаа тывынгыр чүүлдер-биле, сатиралар-биле байлак болгаш көрүкчүлерни үргүлчү каттыртып турган. Балгазынның Культура бажыңының директору эш Г. Столбовскийниң фельетону. Чыртай-Уругнуң боду чогааткан, чалгаараарны, арагачыларны, маңгысталчак куурумчуларны кочулаан кожамыктарын, Никитин, Рудольф оларның четтестерин сойгалаан шүгүмчүлелдерин көрүкчүлер дестүнмес каткы-биле хүлээп ап турган.

Ырээжы Хабаловтуң «Байкалдың матростары» болгаш өске-даа ырларны ырлаары кончуг солун болган. Чеверниң аныяктары совхозунуң шолбаннарын мактаан кожамыктарны ырлап келген. Федулованың «Ындыг партия бар» деп шүлүктү номчааның көрүкчүлер чылыы-биле уткаан.

«Улустарның найыралы» деп хөй кижилиг, каас-шиник хөглүг танцы чер делегейде янзы-бүрү аймак-сөөк улустар Тайбың, Күш-ажыл, Демдэрге, Акы-дуңмалышкы ёзу. Аас-кежик дээш демиселче соруктуун көргүскен. Таңдычыларга чаңгыс күжел каар чүве — бо чедиишкиннин ам даа быжыдып, байытпышаан, хөгжүмнүң, ылаңгыя улустуң музыкаларын сайзырадыры чугула болур-дур.

Тайга-таңды чурттуг, аңчы-диинчи колхозчу аныяктарның төлээлери — Тожунуң уран чүүл коллективи бодунуң концертин хөйнүң ыры-биле эгелээн. Клуб эргелекчизи Долгар-оолдуң чогааткан «Совет Тыва» деп ырны ырлаанынга көрүкчүлер чылыы-биле адыш часкаан. Дорониннуң «Коммунистер» деп шүлүктү номчааны хайгыышкынныг болган. Сыстыг-Хемниң ыяш ажыл-агыйының ажылчыны Кежиг Сагдының моол ырны ырлап бараалгатканы көрүкчүлерге-даа, ылаңгыя мында саадап турган моол аалчыларга онза солун болган. Танцы бөлүү «Час» деп чаа чогааткан танцыны көргүскен. Тожучуларның хылдыг хөгжүм оркестриниң ылаңгыя «Аңчы» деп ырны ойнап күүсеткенин көрүкчүлер хаынып дыңнаан.

Ынчалза-даа мурнуку чылдарга бодаарга, Тожунуң уран чүүл коллективиниң концерти ыракта кошкак, көрүлдеге кончуг залаш белеткенгени черле илдең болган. Концертке районнуң байлаан, чараш каазын болгаш талантызын көргүзүп шыдавайн барган. Ооң орнунга чиг номерлер эккелген. «Тараа» деп танцызы чүге-даа чүүлдешпес болган. Тожунуң бүгү хөй-ниитизинге уран чүүл коллективиниң ажылынче доктаамал кичээнгей салып, ону улам экижидери кончуг күзенчиг.

Кызылдың уран чүүл коллективи бо көрүлдеге мурнукузунга деңнээрге шору белеткелдиг болган. Уран чүүл бөлгүмнериниң ажылын удуртур, хөй тускай эртемниг кадрларлыг Кызыл ындыг болур-даа ужурлуг.

Чүс ажыг ыраажыларлыг ниитиниң ыры музыка училищезиниң башкызы Е. К. Федоровтуң удуртулгазы-биле композиторлар А. Чыргал-оолдуң «Совет Тывам», Дунаевскийниң «Эртенги ыр», Мокроусовтуң «Төрээн Россиям, калбак делгем сен» деп ырларны магадаанчыг чаагай кылдыр ырлаан. Кызылга-даа, район төптеринге-даа шак ындыг күчүлүг ниити ыр коллективтери доктаамал турар чүве болза кончуг-ла байырланчыг болур ийик.

Чурукта: Тес-Хемниң ниити ыры бөлүү.

Кызылдың пассажирлер АТК-зының чолаачызы Николай Константиновтуң ырлаарын чон кончуг чылыы-биле уткуп турган. Кызылчыларның программазын көрүкчүлер улуг сонуургал-биле көргеннер. В. Маяковскийниң «В. И. Ленин» деп шүлүглелинден үзүндүнү Лариса Бады-Ламаның номчааны көрүкчүлерни хөлзеткен. Башкы институдунуң студентизи Вера Күчүн, «Шын» солуң редакциязының ажылдакчызы Татьяна Кара-Тоннуг олар тыва ырларны ырлап күүсеткенин көрүкчүлер адыш часкаашкыны-биле хүлээп алган. Хоорайның танцы ансамбли бо көрүлдеге бодунуң арнын көргүзүп, Л. Усольцеваның удуртулгазы-биле солун танцыларны көргүзүп эгелээни байырланчыг. Кызылдың ниити танцыларын көрүкчүлер сонуургап, изиг адыш часкаашкыны-биле хүлээп ап турган.

Кинофикацияның уран чүүл коллективиниң хылдыг хөгжүм ансамбли «Күскү күзелдер», «Дээң-дээң» деп ырларны күүсеткен. Дааранып комбинаттың херээженнер ансамблиниң «Тайга-тайга» деп ырны ырлааны кончуг тааланчыг болган. Хөй-ниитиниң корум-чурумунуң камгалалының министерствозунуң клувунуң коллективи «Партизан дугайында» ырны күүсеткенин изиг адыш часкаашкыннары-биле шаңнаткан. Пассажирлер АТК-зының танцы бөлүү баштак матрос танцыны тепкенин көрүкчүлерни холчок катырткаш барган.

Бо концертке дааранып комбинат, пассажирлер АТК-зы, пединститут, кинофикация, ХНКЧМ, «Кызыл тудуунуң», «Шын» солуң редакциязы, электростанция, типография коллективтери эки киришкен.

чүүлдү улам ынай сайзыратпышаан. чоннуң иштинде салым-чаяанны ам-даа тып илередип тургаш, ону бо чылын бистиң республиканың мурнунда турар ажыл-агый, политиктиг сорулгаларын хуусаа бетинде чедиишкинниг күүседиринге бараалгадып, Совет Тываның национал хевирлиг, социалистиг утка-шынарлыг уран чүүлүнүң дээжилерин бараалгадырынга ам ыяк белеткенип эгелезе черле өйү келген деп чүвени бо-даа, мурнуку-даа көрүлделер чугаалап турар.

* * *

Бот тывынгыр уран чүүлдүң республика көрүлдезиниң жюри комиссиязы бирги черни **Ак-Довурак даг-дүгү комбинат тудуунуң боттывынгыр уран чүүл коллективинге тывыскан.** Ол коллектив 1-ги черге ниң дипломун болгаш 170 рубльдиң өртектиг бараны-биле шаңнаткан. **Ийиги черни Кызыл хоорайның бот-тывынгыр уран чүүл коллективи алган,** аңаа 2-ги черге ниң дипломун болгаш өртектиг шаңналды тывыскан. **Үшкү черни Тес-Хем районнуң бот-тывынгыр уран чүүл коллективи** чаалап алган болгаш 3-кү черге ниң дипломунун-биле болгаш өртектиг чүүлдер-биле шаңнаткан.

Өвүр районнуң уран чүүл коллективиниң чогаал-хөгжүмнүг монтажы болгаш таңдычыларның танцылары, ылаңгыя Н. Тыртык-Караның тургусканы «Улустарның найыралы» деп танцызы болгаш өске-даа коллективтерниң ниити ырлары, танцылары эң-не бедик үнелелди ап шаңнаткан. Ол ышкаш көрүлдениң дыка хөй киржикчилеринге эң эки күүседиглер дээш, өртектиг белектерни, мактал бижиктерни тывыскан.

Л. ЧАДАМБА.

БАЗА КАТАП УИЛЬЯМС...

ЛЕОПОЛЬДВИЛЬ. СЭТА-ның корр. В. Кузнецовтуң дамчыдып турары болза:

АКШ-тың күрүне секретарының Африка херектериниң талазы-биле дузалакчызы Меннен Уильямс мында чедип келген. Элээн каш айтырыгларны конго чазак-биле чугаалажып көөр дээш, ол түр аян-чорук кылып келген деп, тускай медээ-биле чарлаан.

Меннен Уильямстың Конгога бир дугаар-ла кээп турары ол эвес. Күрдепартаментиниң ол комиссары Конгога ужудуп чедип келген санында-ла бодуун конголарның сеткилинге хувүрээзин кирип кээр. Конгога америк тергиидээшкинин тургузарынче угланган АКШ-тың ээлчеглиг үүлгедиишкинин кылыр дээш. Меннен Уильямс конго найысылалда чедип келген дээрзин конголар эки билип турарлар.

Конгонуң политиктиг бөлүктери Уильямстың амгы аян-чоруун генерал Мобутунуң чоокта чаа Вашингтонга чорааны-биле болгаш конго национал армияны «чаарты организастаарының» херээнге америк киржилге дугайында айтырыг-биле холбаштырып турар. Ол армияны шериг техниказы-биле болгаш дериишкиннери-биле хандырарының планнарын амыдыралга боттандырар апаар бодунуң «техниктиг» эксперттерин чуртче эндере киирерининг аргазы-биле конго армияга кол-кол турушттарны Пентагон ажелеп алыр бодап турары оон илдеп. Конгода америк дайынзыраактар Мурнуу Корейге болгаш Мурнуу Вьетнамга шенеттинген аргалар-биле хөделип турарлар деп, Леопольдвильде хайгааракчылар демдеглеп турар. Конго армияны бодунуң контролюнга алырынче, а оон соонда дешпилгелиг күштерни оон дузазы-биле базарынче болгаш ден эргелиг эвес керээлерни хүлээп алырынче чуртту албадаарынче АКШ чүткүп турар.

Чурттуң бүгү-ле шериг черлеринге баар аргалыг болуп турар Конгода КНО-нуң органнарын ажыглавышаан. амгы үеде американнар конго армияның кол-кол пунктуларынче «ажык» орук-биле сиңнигип кирип турарлар. Конго армияны «чаарты организастаарының» планы Конго республиканың чепсектиг күштерин АКШ-тың шуут контролюнге тургузарынче улам ынайгы базым болуп турар.

Шериг айтырыгларындан аңгыда, Уильямс амгы үеде Уолл-стриттиң монополияларының Конгога бедик сонуургалдыг болуп турарын барымдаалааш, конго чазак-биле чугаалажышкыннар үезинде экономиканың айтырыгларын база чугаалажып көөр бодап турар.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, конго найысылалче Меннен Уильямстың чаа аян-чоруу чуртче америк сиңнигиишкинни улам ынай калбартыр сорулгалыг болуп турар.

КАДЫКШЫЛЫҢАР КАМНАҢАР

ЧЫЛАНДАН КИЧЭЭНИҢЕР

Чыландан эмин, эртир коргар чорук-биле ону дыка херекке албас, кайы хамаан чок аажылаар чоруктуң кайызы-даа кижиниң кадыынга багай салдар чедирип болур дээрзин утпаза чогуур. Боттары аарышкылыг кылдыр шаптар болза-даа хора чок чыланнар хөй. Хоралыг шагар чыланнар-биле берништес болгаш оларны оюп эрте бээр болза, кижиге хора чедирбейн барып болур. Чылан хоралыг болурундан аңгыда, ажыктыг талазы база бар дээрзин билири чугула. Чижээ, гюрза, кобра дээр болгаш оон-даа өске хоралыг чыланнар, көдээ ажыл-агый культураларының хоралакчылары болуп турар — хэвэчилерни узуткап турар. Тускай кылып белеткээн чылан хоразы болза, нерви системазының чамдык аарыгларының, чүстер ыжар аарыгның, өкпе дамырларының астмазының болгаш өске-даа аарыгларның эми болур.

Ынчалза-даа хоралыг чыланнарга шактырганындан багай уржуктар болу бергилээр.

Бистиң чуртувуста эң-не нептеренгей хоралыг чыландан гадюка дээр шокар (хову, элезин, кавказ болгаш өске-даа хевирлерлиг) чылан бар. Ындыг чыланнар хүндүс дыштанып алыр, а дүне чимзенип үнүптер. Чылыг болгаш айдың дүннерде олар эң-не идепкейлиг чимзенир, чамдыкта даң аткыже хөделип келгилээр. Бораң болгаш чаашкынныг дүннерде олар бир-ле чаглактыг черге чаштына бээр. Ынчалза-даа кажан чоогунга одагланган от чырыынга ийикле карман фонарының чырыын эскерип каан дораан, олче союп чоруптар. Гадюка болза кижиниң кежиинче дыдын кончуг белени-биле кадаптар, а бир эвес хөм идик-тиг болза, ону өттүр шап шыдавас. Ол ышкаш сукнодан кылган хептиг кижиге бо чылан хора чедирип шыдавас. Чогум-на ындыг болганындан колдуунда-ла улустуң чиик кылдыр кеттинип алыр үези болур — сиген кезилдезиниң ийикпе, азы кичээнирин безин уттупкаш каттап азы мөөгүлеп чораан өйүнде чыланга шактырыптар.

Кобра (ооң бир хевирин тывалап ок-чылан деп адап турар — р е д.) база-ла дыка айыылдыг. Ол улуг мурнуунда шыжылааш үн үндүрүп каап чоруур, кандыг-бир халдаашкын кылыр дээнде демгизиниң ууиче согуналдыр шурай бээр. Чамдыкта ол чүгле коргудар дээш ындыг, а колдуунда дораан шаптар.

Хоралыг чыланнарга шактырган кижиге баштайгы дуза кандыг болурул? Чүнүң-даа мурнунда, баштайгы 10 — 15 минутада-ла чылан шаккан черни боой шарыптар, ону 2 шактан эрттирип болбас. Ооң соонда ол-ла дораан шактырган черин кадар демдек хевирлиг чаңгыс сантиметр ханы чара кескеш, ол балыгдан ханны үндүр сордурар. Өске херексел чок болганда, аскында балыг чок болза, эрин-биле соруп каптыы база болур. Ооң соонда ол балыгны спирт-биле, марганецтиг калийниң ээзэн дыңзыг эзиндири-биле ийикпе шёлочь-биле чуп каалтар херек. Чыланныг черлерже походтар кылып азы ажылдап чоруурда, үстүнде айыттынган чүүлдерни бодунга ап чорууру чугула.

Чыланга шактырбас төлээде, хоралыг чыланнар хөй черлерге, изигде-даа болза, идик ужулбайн чоруур болза эки. Хөлегелиг черлерде сырый үнген чадаң үнүштернин болгаш сиген, чашпанны холу-биле тарады идип болбас. Өрге. бүскe үнгүрлерин чыланнар бо-ла ээлепкен турар, оларны казып турган таварылгада кичээнир болза чогуур. Салтарга болгаш огродтарга чылан келбес кылдыр, мында бар бүгү-ле үңгүрлерни хөөп каап тар херек. Оларның чоогунга харын-даа, чыланнарның дайзыны — чараа-чечеңнерден эккеп алыр болза, оон-даа эки.

Эмчи В. НИКОЛАЕВ.

ЧҮРЕККЕ ЧОРААН ИНЕ

Хмельницк областың чурт-шинчилел музейинде элдептиг экспонат бар — ол дээрге, анаа-ла даараныр сес сантиметр ине. Ол чүге музейде чыдып турарыл?

Ол областың Городок районда Лесоводтар деп суурнуң участок эмнелгезинде кол эмчи болуп ажылдап турар Сергей Андреевич Карпенкога бо чазын чиктиг айтырыглыг аарыг кижи чедип келген: «Мээң чүрээмде ине чыдыпкан». Ук аарыг кижи болза, «Ленинниң чагыглары» артельдиң колхозчузу Иван Михайлович Балан, ооң хары ам 64.

Дегийт-ле рентгенге чедире бергеш көөрге, шынап-ла ооң чүрээниң солагай талазында бир-ле демир бар болган.

Ам канчаарыл? Область төвүнге чедирер дээрге, орук багай, ол ынчап чорда, та чүү боор. Кезиишкинни ол-ла черинге, дол-дораан кылыр ужурлуг апарган.

Кижиниң амы-тыны дээш демиселэгелээн. Кол эмчи Сергей Андреевич Карпенко болгаш ооң дузалакчылары аныяк эмчилер Василий Антонович Малецкий биле Владислав Трофимович Шинкорук бир демниг хөделип турганнар. Чүректиң кештелчек каъдын кезиптерге, мында иениң үттүг ужу костүп келген. Оон бир күженген соонда — ине, кезер эмчиниң холунга келген...

Бис С. М. Баланга ужурашкан бис. Ооң кадыы ам экижип турар.

В. КАТИН.

СУГГА ЭШТИР ҮЕЗИНДЕ ОВААРЫМЧАЛЫГ БОЛУҢАР

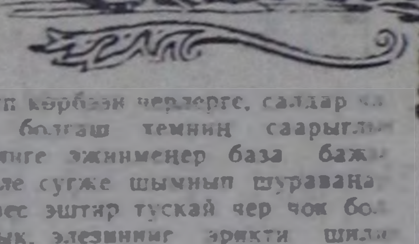

Эштип көрбээн черлерге, салдар чанынга болгаш хемниң саарыглыг черлеринге эжинмеңер база бажынар-биле сугже шымнып шураваңар. Бир эвес эштир тускай чер чок болза сыык, элезинниг эрикти шилип алыңар.

Изиргенип, диретken үеде сугже кирбеңер.

Сугга тенектенир, ойнактаныр чорук өлүмге чедирип болур.

Хемниң эриинден ырадыр эжинмеңер, шаг төнүп турупкаш, сугга дужуп болур силер.

Сугдан үнүп келгеш, мага-бодуңарны аржыыл-биле кургадыр чоттуңуңар.

Сугга эштип чорааш, бо чурумну үревеңер!

СУГГА ЧОРААШ ЧУРУМНУГ БОЛУРУ-СИЛЕРНИҢ АЙЫЫЛ ЧОК БОЛУРУҢАРНЫҢ МАГАДЫЛАЛЫ

Хемеге олурарының мурнунда, хемениң бүдүн, бүдүн эвезин, ында эшкиништер, камгалал тырыкының болгаш өске-даа херекселдерниң бар, чогуун хынап көрүңер.

Хемеге селгүүстээшкин үезинде хемеге кылаштап, олудун солуп болбас, аңаа тенектенир, баштактаныр чорукту болдурбаңар. Хемени эжип чоруур кижилер ортээлге азы эрикке халажып болур.

Хемеге доктааттынган нормадан ажыр кижилер олуртуруп болгаш чүък сөөртүрүн болдурбаңар.

Кел чоруур пароходтарның болгаш катерлерниң мурну-биле кежилдир эртпеңер.

Эртип бар чоруур судноларга чоокшулавас болгаш оларның чанынга доктаап турбаңар.

Пароходтарның доктаар черлериниң болгаш өртээлдерниң чоогунга болгаш көвүрүглерниң чанынга хемелевеңер.

ТЫВА АССР-НИҢ ДОСААФ БОЛГАШ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Чурум үрекчилеринге удур хемчег

Чоокта чаа Чөөн-Хемчик районнуң Хөндергей көдээ Советиниң үшкү сессиязы болуп эрткен. Аңаа хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаарының дугайында айтырыгны база чугаалашкан. Бо айтырыгның талазы-биле үш депутат кыска илеткелдер кылган. Баштай Хөндергей салбырда эш-хуузунуң судунуң даргазы С. Дүрүм-оол сөс ап чүве чугаалаан. Эш-хуузунуң суду тургустунгандан бээр алээн үе эрткен. Ажылчы чоннуң калбак киржилгезин-биле эш-хуузунуң суду дөрт удаа чыылгаш, аңаа он беш херекти сайгарып көрген. Совхозтуң ажылчыннарындан удуртукчу ажылдакчылар-биле сөс каржыр, ажылга өжегээр үнмес кижилер база турган. Чижээ, совхозтуң ажылчыны С. Чылай-оол малчын К. Оржун-оолдуң кадарган шарыларының бирээзин ойладып алгаш, бодунуң аалының чанынга кадагалап турда, ээзи душ бооп таварышкаш, дедир ап алган. Эш-хуузунуң суду бо херекти районнуң улус судунче шилчидип бээрге, Чылай-оол көдээ Советтиң даргазы эш Доржуга херек кодурген сен деп кыжаныг турар апарган.

Дараазында Хөндергейниң болгаш Теве-Хаяның улусчу дружиналарының командирлериниң илеткелдерин дыңнаан. Улусчу дружиналарның кежигүннери хөй-ниитиниң [...] үрээн кижилерниң херээн [...]нуң судунче киирип келген. Те[...] салбырның улусчу дружина[...] кежигүннери үргүлчүнүң дежу[...] заашкынын чорутпайн турар. [...]жиналарның кежигүннеринде «Д[...]жинник» деп тускай демдек чеди[...]пес.

Хулиганнаар, оорлаар чорук ч[...]нуң ортузунда кижизидилгелиг бо[...]гаш тайылбыр ажылының ам-да[...] четпес чорул турарын херечилеп т[...]рар дээрзин ажылчын М. Дыртаа[...]оол бодунуң савалынга чугаалаан[...] «Эш-хуузунуң судунуң болгаш улус[...]чу дружиналарның сөөлгү үеде ээз[...] ажылдарны чорутканының түңнелин[...]де кем-херек үүлгедир, хөй-ниитини[...] чурумун үрээр таварылгалар эвээже[...] турар» деп, Хөндергей көдээ Сове[...]тиң даргазы Т. Доржу демдеглээн.

Чоннуң ортузунга агитас-масса[...] ажылды улам калбартпышаан, чур[...] үрекчилеринге удур демиселди ам-[...] күштелдирер дугайында шиитпир[...] сессияга хүлээп алган.

С. ӨПЕШ-ООЛ.

Солуннуң дараазында номе[...]ри июльдуң 5-те үнер.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

КИНОТЕАТРЛААРГА

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Шертанның чарлыы-биле» 10, 12, «Алдын диш» 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Крейсер Варяг» 11.15, 1.15, 3.15, 5.15, «Римден келген журналист» (1-ги серия) 7.15, «Римден келген журналист» (2-ги серия) 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Камгалап алдынган сайгал» 2.30, «Сорока-воровка» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ийи аңгы кудумчуда» 1.15, 5.15, «Кайгамчыктыг чеди» (1-ги, 2-ги сериялары) 3.15, 7.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Мээң эргимим» 5, 7, 9 шактарда.

Арыг-Бажы школазының хоочун башкыларының бирээзи СЕРГЕЙ ДОРЖУЕВИЧ ПАВЛОВТУҢ өлгени мөчээнинге СЭКП Улуг-Хем парткому болгаш райкүүскому ханы кажыыдалын ооң өг-бүлезинге илередип тур.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының болгаш харыысалгалыг дежурныйның 35-24, пропаганда килдизиниң 23-54, харыысалгалыг секретарының 23-35, көдээ ажыл-агый килдизиниң 25-38, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, иштики информация килдизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27, үлетпүр, транспорт база килдистерниң 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—01254. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылдан үнделиттинген

1963 ч. ИЮЛЬ 5 ПЯТНИЦА № 158 (5562).

Өртээ 2 көп.

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Бот-бодунга экономиктиг дузалажылга Чөвүлелинде

1963 чылдың июнь 18—22-де Бот-бодунга экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарының сүт ажыл-агыйы органнарының удуртукчуларының ийиги чөвүлел хуралы Москвага болуп эрткен.

Болгарияның Улус Республиказының, Венгр Улус Республиканың, Герман Демократтыг Республиканың, Моол Арат Республиканың, Польша Улус Республиканың, Румын Улус Республиканың, Совет Социалистиг Республикаларының Эвилелиниң болгаш Чехословак Социалистиг Республиканың сүт ажыл-агыйы органнарының удуртукчулары чөвүлел хуралдың ажылынга киришкен.

Чөвүлелдиң күүсекчи комитединиң даалгалары ёзугаар чөвүлел хуралга чер кырының сугларының арыын үнелеп көөрүн болгаш нормаларын чаңгыс аай болдурарының база оларны ылгаарының принциптериниң, аргаларының янзы-бүрүзүнүң болгаш сугларның шынарын шинчилээриниң техниктиг херекселдериниң дугайында айтырыгларны чугаалажып көрген, чөгүүр шиитпирлерни хүлээп алган.

Чөвүлел хурал хүн бүрүнүң ажылының планын тодарадып база ону күүседири-биле боттандырар эргежок чугула хемчеглерни ажылдап кылган.

Чөвүлел хурал бот-бодун билчир чоруктуң болгаш акы-дуңма кады ажылдажылганың байдалынга эрткен.

ССРЭ БИЛЕ ГДР-НИҢ НАЙЫРАЛЫ—БУЗУЛБАС

1963 чылдың июль 2-де Берлинге болган митингиге

ЭШ Н. С. ХРУЩЕВТУҢ ЧУГААЗЫ

Н. С. Хрущев бодунуң чугаазының эгезинде СЭКП Төп Комитединиң, Дээди Советтиң Президиумунуң, Совет чазактың, бүгү совет кижилерниң өмүнээзинден болгаш хууда бодундан В. Ульбрихтиге база катап чүректиң ханызындан байыр чедирген болгаш кадык-чаагай болурун, ажылга чедиишкиннерлиг болурун ында сеткилиниң ханызындан күзээн, социализмниң тургузуушкунунга улам ынай чедиишкиннерлиг болурун бүгү немец коммунистерге, ГДР-ниң ажылчы чоннарынга ол күзээн.

ГДР-ниң черинге турган үевистиң дургузунда хөй-хөй чүүлдерни көрүп, ажылчыннар-биле, тараачыннар-биле, силерниң чурттуңарның интеллигенциязының төлээлекчилери-биле чугаалажып четтиктивис — деп, Н. С. Хрущев чугаалаан. — Ол болза бистиң улустарывыстың улам-на быжыглап турар найыралының херечизи болуп, бистиң бодалывыска үр артып калыр солун, чылыг ужуражылгыкыннар болган.

Силерниң республиканарда ажыл-херектиң эки чоруп турарынга бистер шын сеткиливистен өөрүп тур бис. Социализмниң калбак тургузуушкунунуң программазын боттандырарынче чедиишкинниг кирипкен-дир силер.

Силерниң чонуңарның күш-ажылчы сорук кириишкиниң көргеш, Герман Демократтыг Республиканың ажылчы чоннары партияның чаа Программазын бодунуң хан-дамырындан тудуш, төрээн херээ кылдыр хүлээп алган-дыр дээрзинге кижи тодаргай бүзүрей бээр-дир.

Н. С. Хрущев Германияның ийи кезектериниң хөгжүлдезин деңнеп көрбүшаан. Барыын Германияда «экономиктиг хувулгаазын чорук» деп адаар чүүлдү тайылбырлааш, ол дээрге Барыын Германия болза белен чиг-эт базалыг, металлургиялыг, аар үлетпүрлүг турганы-биле дөгүм-индигниг болган таарымчалыг экономиктиг байдалдың болдурганы түр үениң көдүрлүүшкүнү-дүр деп айыткан. Ынчалзажок Барыын Германияда «экономиктиг хувулгаазын чоруктуң» дугайында бижээн чүүлдерниң бүдүү бежин кургаалакта, барыын-герман экономиказында бууралбадылышкыннын кыжаңы буржуаз пропагандистерни болгаш оларның ээлерин дүвүредип эгелей берген деп, Н. С. Хрущев эскерип чугаалаан.

Чөөн Германияның ажылчы чоннары бодунуң экономиказын Барыын Германияныңынга бодаарга, эң-не нарын байдалдарга катап тургузуп эгелээн — деп, Н. С. Хрущев уламчылаан. — Чиг-эттиң болгаш материалдарның чаа үнер дестерин дилеп тывары, металлургия баазазын болгаш үлетпүрнүң өске-даа хөй-хөй адырларын херек кырында катап тургузары, үрели бузулган чүс-чүс, муң-муң бүдүрүлгелерни катап тургузары херек турган. Ол бүгү чүүлдер болза кедергей нарын болгаш берге сорулгалар болуп турган. Ындыг болза-даа бөгүн Герман Демократтыг Республика Европаның болгаш делегейниң эң-не күчүлүг индустриалдыг күрүнелериниң бирээзи болуп турар-дыр: ол үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээлиниң талазы-биле үлетпүрү эң-не сайзыраңгай баштайгы он чурттарның санында кирип турар.

Бир эвес экономиктиг хувулгаазын чоруктуң дугайын чугаалаар чүве болза, ол хувулгаазын чорук чогум-на мында. Герман Демократтыг Республикага болган дээрзин чүвени боттуу-биле көөр кижи-ле бүрүзү чугаалаар. Ол чорук болза чон эрге-чагыргазы бодунуң холунга алгаш, бодунуң салым-чолунуң ээзи болу бергениниң ачызы-биле болдунар аргалыг болган-дыр. Ол хувулгаазын чорук болза күчүлүг социалистиг дем каттыжылгазының туруп турары-биле, силерниң чурттуңар акы-дуңмалышкы кады ажылдажылганың быжыг бедиирлеринден ооң-биле холбашканы-биле болдунар аргалыг болган-дыр.

Тургузуушкуннуң ёзулуг-ла хувулгаазын чоруктарын чүгле социализм болдуруп шыдаар аргалыг. Ооң чедиишкиннери бурунгаар чайгылыш чок чоруп турар планныг экономиканың быжыг суурунга, ажыл-агыйның организастаарының социалистиг принциптеринге, чаа ниитилел харылзааларынга үндезилеттинген.

Моон соңгаар Герман Демократтыг Республиканың экономиктиг хөгжүлдези бурунгаар улам-на дүрген темпилер-биле чоруурунга бистер быжыы-биле бүзүрээр бис деп, оратор медеглээн. Ону чедип алырының эргежок чугула бүгү-ле байдалдары болгаш болдунар аргалары бар.

Амгы үеде социалистиг чурттарның чедиишкинниг хөгжүлдезиниң түңнелинде оларның экономиктиг планнарын ханызы-биле аайлап таарыштырарының болдунар аргазы бар апарган дээрзиниң дугайын Н. С. Хрущев чугаалаан. Социалистиг чурттарның экономиктиг кады ажылдажылгазын ханыладыр чорук болза бистиң бурунгаар ниити шимчээшкинивисти дүргедедип турар күчүлүг фактор болур.

Ол бүгү чүүлдер болза Герман Демократтыг Республика бүгү-ле кол экономиктиг көргүзүглер талазы-биле Барыын Германияны четкеш эртип эгелээр ындыг үе ырак эвес дээрзиниң магадылалын берип турар-дыр.

Оон ынай Н. С. Хрущев шиитпирлээри Европада байдалды чогумчалыг болдурары-биле холбашкан айтырыгларга доктааган. Германия, — Барыын Берлин, — улустар аразының айтырыгларының нарын белдири. Бүгү Европага, бүгү делегейге политиктиг байдал ол айтырыгларны шиитпирлээринден хөйүнде хамааржыр деп, ол демдеглээн.

Совет Эвилели, Герман Демократтыг Республика, социалистиг бүгү-ле чурттар дүшкүүрлүг чорукту бүрүнү-биле чок кылырынга, европейжи бүгү-ле чурттарның аразынга найыралдыг кожа-хелбээ быжыг харылзааларны тургузарынга амыдыралчы сонуургалдыг. Делегейниң бүгү-ле улустары ышкаш, Европаның-даа улустары бодунуң келир үезинге бүзүрелдиг болурун, бодун тайбың күш-ажылга бараалгатканын турарын бистер күзеп турар бис.

Дайын соолгундеги Европага, бүгү делегейге ышкаш, шынгыы өскерилгелер болгулаан деп, ол онзалап демдеглээн. Делегейниң социалистиг системазы тургустунган, хөй-хөй күрүнелер национал хамаарышпас чорукту чаалап алган, колониалдыг дарладан хосталган. Янзы-бүрү тургузуглуг ийи герман күрүнелер — ажылчын аңгы, күш-ажылчы тараачыннар, бүгү чон ээзи болуп турар Герман Демократтыг Республика болгаш капиталистер биле помещиктер эрги хевээр тергиилеп турар Германияның Федеративтиг Республиказы тургустунуп келген.

Совет Эвилели Герман Демократтыг Республика-биле акы-дуңмалышкы харылзааларлыг, ол Германияның Федеративтиг Республиказы-биле дипломаттыг харылзааларлыг. Бодунуң тайбыңга ынакшылдыг политиказынга шынчы бистиң чуртувус Совет Эвилели биле Барыын Германияның аразында харылзаалар бүзүрелдиң болгаш кады ажылдажылганың оруу-биле хөгжээн турарынга сонуургалдыг. Бистиң чуртувус-биле, социалистиг бүгү-ле чурттар-биле быжыг болгаш найыралдыг харылзааларлыг турарынга немец улус-даа ханызы-биле сонуурган турар боор деп бодап тур мен.

Оон соонда Н. С. Хрущев Совет Эвилели биле Германияның аразында харылзааларның төөгүзүнге доктаагаш. Германия биле Совет Эвилелиниң аразынга найыралдыг харылзаалар ийи чурттарга, ийи улустарга ажыкты бээр деп хүлээп көөр күштүг болгаш эвес чорукту немец күрүнениң күрүне ажылдакчылары боттарындан тыпкан ындыг үе делегейниң бирги дайынының соолгунде турган болгай деп айыткан. Олар Версалдың тайбың керээзиниң шаптараазыннарын ажып эрткен. Ынчангаш бистиң чурттарывыстың аразынга эки харылзаалар тургустунган. Ол болза күрүнениң мерген угаанныг чоруу турган.

Ол чорук Германияга, ооң экономиказынга кандыг когарал чедирген ирги? Кандыг-даа когарал чедирбээн. Харын-даа немец үлетпүр Совет Эвилелинден чагыгларны ап турар апарган, а ол чорук Германияның экономиказын катап тургузарының болгаш хөгжүдериниң болдунар аргазын берген. Бот-бодунга ажыктыг экономиктиг харылзааларны Совет Эвилели-биле тургускан чорук бодунуң үлетпүрүн долузу-биле ажылдадырының, немец ажылчы чоннарга ажылды бээриниң аргазын Германияга берген.

Ол экономиктиг харылзаалар Совет Эвилелинге-даа ажыктыг болуп турган.

Бир эвес кады ажылдажылганың харылзаалары улам ынай-даа хөгжээн турган болза, ол чорук бистиң чурттарывыска улуг ажыкты бээр ийик деп, оратор демдеглээн. Ынчалза-даа эрге-чагырыгга Гитлерниң киргени-биле холбаштыр ол харылзаалар үзүлген, оон улуска улуг кижизиг эвес политиказынга ап октаттырган болгаш таптай бастырган. Найыралдыг кожа-хелбээ чоруктуң болгаш кады ажылдажылганың оруунга дайын хып үнген болгаш уг дайын Гитлерниң шериг машиназын бүрүнү-биле чылча шаварынга чедирген база Германияның улус ажыл-агыйынга кедергей улуг когаралды таварыштырган. Совет Эвилели болгаш өске-даа чурттар кедергей улуг когаралдарга таварышкан.

Дайын соолгундеги хөгжүлдени ап көөр болза, делегей империализминиң агрессивчи бөлүктериниң дузазы-биле Германияның барыын кезээнде милитаристиг, адаан-өжээнчи күрүне — Германияның Федеративтиг Республиказы тургустунган-дыр. Империалистерниң амгы политиказын үндезилээри-биле барыын чүкте чежелдаа чулчуруп тура. Европаның төвүнге дүшкүүрлүг чоруктуң ада хевээр артып турар чорук «соок дайынны» кыпсып, улустар аразында хамыктың мурнунда Барыын Германия биле социалистиг чурттарның аразында харылзааларны дүшкүүрлүг болдуруп турарының ол фактызын херекке албайн барып болбас. Герман айтырыны шиитпирлеттинген турар, улустар аразынга найыралдыг болгаш кады ажылдажылганы тайбың хөгжүдеринге таарымчалыг байдалдар ындыг янзы тургустунган турар деп улустар манап турар.

Европага, а ындыг болганда бүгү делегейге тайбынны быжыглаар төлээде, делегейниң ийиги дайынының артынчыларын арыглап аштаар, Германия-биле тайбың керээзин чарар херек деп, Н. С. Хрущев медеглээн.

Германия-биле тайбың керээзинге ат салырындан чүгле Совет Эвилелиниң болгаш тайбынның политиказы дээш демисежип турар өске-даа чурттарның улустары удуушкунну албас болгай. Ол керээ өске-даа европа күрүнелерге, бүгү делегейниң кижилеринге база херектиг: Барыын Германияның чонунуң эрге-ажыктарынга болгаш күзел-соруктарынга ол онза дүүшкен турар ийик.

Делегейниң ийиги дайынының артынчыларын дүрген узуткаарын туруштуушаан. Совет Эвилели чүнү саналдап турарыл? Гитлерлиг Германияның чылча шаптырганының түңнелинде тургустунган болгаш амгы үеде Европада туруп турар байдалдарга өскерилгелерни киирги дег шак ындыг кандыг-даа чүүлдү саналдавайн турар бис деп, Н. С. Хрущев чугаалаан. Тургустунган байдалды чүгле юридика талазы-биле быжыглаарын, ынчангаш чаа дайынны өөскүдүп үндүрерин белеткээринге адаанзырактарны бергеледирин күзеп турар бис.

Берлин ханазы дээр чүвени долгандыр шуугаазын барыын талакы чурттарда ам-даа үргүлчүлеп турар. Ынчаарга Барыын талада «хана» деп адап турар чүве болза, Герман Демократтыг Республиканың дүрүм ёзугаар кызыгаары болуп турар. Ол кызыгаар бодунуң чурттунга болгаш социалистиг өске-даа чурттарга удур хоп-нүүдүлүг ажыл-чорудулганы чайладыр арганы ГДР-ниң ажылчы чоннарынга берип турар. А ол чүл дээрге, берлин ханазы дээр чүүл күрүнелер аразында харылзааларны чогуумчударының херээнге, тайбынның херээнге бараан болуп турар дээни ол-дур.

Адактың соолгунде, боттуг чүүлдү угаазыладыг көөр ужурлуг дээрзин Совет чазактың баштыңы демдеглээн. ГДР — ол дээрге хоозун чүүл эвес, а бодунуң чазаа болгаш бодунуң хоойлулары бар, бодунуң корум-чуруму болгаш бодунуң кызыгаарлары бар, боттуг күрүне-дир деп чүвени билип алыр херек. Тускай догуннаан күрүне бүрүзү бодунуң кызыгаарларын камгалаар болгаш контрольдаар эргелиг...

Өжээн негекчи бөлүктер тайбың керээзин чарарын дыңнаарын безин күзевейн турар деп, Н. С. Хрущев оон ынай медеглээн. Оларның сорулгазы — ГДР-ни узуткаары, ону сыырыптары болуп турар. Чогум-на харын «катап каттыштырарының» программазы дээр чүвениң сорулгазы ол болуп турар, барыын талакы күрүнелерниң бүгү реакциялыг бөлүктери бо программадан калбактанып туруп берген.

— «Катап каттыштырары» империалистерниң чугаалап турары-биле алырга, ГДР-ни сыырар дээни ол-дур. Германияның чарлынганы — ол дээрге чүгле национал эвес, харын база социал-политиктиг айтырыг-дыр. Германияның бир кезиинде социализмни тургузуп турар, өске кезии капиталистиг орук-биле бар чоруур. Оон ужурунда «катап каттыштырар» деп сөстерде Германияның ажылчыннарының болгаш тараачыннарының баштайгы күрүнези — Герман Демократтыг Республиканы узуткаар дээр империалистиг күрүнелерниң чүткүлү илереп турар. Силерниң ол чүткүлүнер бүтпээн болгаш бүтпес-даа дээрги, адаанзырактар!

Бодунуң төрээн чурту каттышкан турарын, тайбыңга ынакшылдыг болгаш демократтыг чаңгыс аай немец күрүнелиг болурун күзеп турар немецтерниң күзел-сорууу биске билдингир. Ол дээрге мырыңай-ла дүрүм ёзугаар күзел-дир. Тайбынның болгаш кады ажылдажылганың политиказы ол келир үениң чоокшуладып кел чыдар, а дайынның болгаш өжээн негээр чоруктуң политиказы ону ырадып турар.

Ийи немец күрүнелерни катап каттыштырар дугайында айтырыгны шиитпирлээриниң эң дээре оруу — ол дээрге Барыын Германияда капитализмни узуткаары болгаш социалистиг үндезинге чаңгыс аай герман күрүнени тургузары болур деп, оратор чугаалаан. Ындыг орук эң дептиилгелиг болур болгаш бистиң үениң ёзузунга, немец улустуң, бүгү делегейниң ажылчы чоннарының эрге-ажыктарынга дүүшкен турар ийик. Ынчалза-даа ол кажан, канчаар боттаны берген турары келир үениң херээ, немец улустуң бодунуң, чүгле немец улустуң херээ болуру билдингир.

Империалистиг күштер Герман Демократтыг Республиканы узуткаарын чедип алырын оралдашпышаан, немецтерниң ол чептиг чүткүлдерин боттарының эрге-ажыктарынга таарыштырып алырын оралдажып турарын көрбейн барып болбас.

Ынчалза-даа герман айтырының шиитпирлээриниң ындыг оруу бистиң үевисте болдунмас. Ол дээрге хамааты дайынның оруу-дур, ол делегей дайынының оруу-дур.

Хоп-нүүдүлдүң болгаш өнчүк-чоңгаазының аргазы-биле Герман Демократтыг Республиканы иштинден буза тепсир дээр адаанзырактарның болгаш реакционерлерниң оралдажыышкыннары база ол хире чаржынчыг болгаш идегел чок деп, Н. С. Хрущев демдеглээн.

Герман Демократтыг Республиканың политиказынга болгаш ниитилел тургузуунга өскерилгени негелде кылдыр идип үндүрбүшаан. Совет Эвилели-биле эки харылзааларның дугайын чугаалап турар Германияның Федеративтиг Республиказының күрүне ажылдакчыларының чугааларының үндезин, барымдаа чогун Н. С. Хрущев айыткан.

Мырыңай чоокта чаа канцлер Аденауэр болгаш бодун социалист мен деп адаттынган оон чоок кижизи Брандт болгаш Барыын Германияның база Барыын Берлинниң өске-даа реакционерлери Барыын Берлинге келзин деп америк президентини чалааннар. Дээрги Кеннединиң Барыын Берлинге чедип келгениниң фактызының бодунда кандыг-даа багай чүве чок. Бир эвес ол чаагай бодалдарның аян-чоруу турган болза, ындыг аян-чорукка байыр чедирип болур турган ийик. Ындыг болза-даа президентини чалаан кижилер ол чаагай күзелдерни ёзугаар ону кылбаан болбайнаан. Олар боттарының угаазылал чок адаанзырак чүткүлдерин быжыглаарын күзээннер.

Чогум-на харын албандан дүжер деп турар канцлер болгаш шуут чугааларга, Барыын Берлинге кандыг-даа хамаарылга чок өске-даа барыын-герман ажылдакчылар президентиниң үлеп чорааннар. Бистиң болгаш бистиң эвилелчилеривистиң чаңгыс эвес удаа медеглеп келгени ышкаш, Барыын Берлин Барыын Германияның кезии болбайн турар болгай. Парлалганың дыңнадыглары ёзугаар алырга, америк президент албандан дүжер деп турар канцлер-биле хөглежип алгаш, Барыын Берлинче баарынга чөпшээрелди олла дораан бербээн хире. Ындыг хөглээшкин оон аян-чоруун баксырадып шыдавас деп чүвени президент медереп билген боор.

Барыын-герман өжээн негекчилерниң чүткүлдеринге дээрги Кеннединиң чөпшээрешкени чоокта чаа Вашингтонда америк университетке президентиниң чугаазының бадыткаашкынынга бүзүрээрин күзээн кижилерни шугулдатпайн барып шыдавас. Ол чугаа делегей байдалын угаазыладыг үнелеп көөр чорук-биле ылгалып турган. Совет Эвилели-биле харылзааларны эде көрүп, экижидериниң, делегей байдалын чавырыдыдырарының, «соок дайынның» байдалын узуткаарының эргежок чугулазының дугайын ол чугаада айыткан болгай.

Ол чугааны чугаалаан соонда чүгле он үш хүннер эрткен. Каттышкан Штаттарның президентизи Барыын Германияга, а оон дараазында Барыын Берлинге келген болгаш аңаа мырыңай сыр өске чугааларны чугаалап туруп берген. Бир эвес Барыын Германияга болгаш ылангыя Барыын Берлинге президентиниң чугаалаан чүүлдерин немчуп, америк университетке чугаазы-биле деңнеп көөр болза, ийи янзы президентилер чүве чугаалап турган-дыр деп бодап болур.

Чаңгыс ол-ла кижи ындыг кыска хуусаада болгаш делегей байдалында кандыг-даа боттуг өскерилгелер болбаанда чүве чугаалап, ол чугааларынга бот-бодунга удурланышкак уткалыг чүүлдерни канчап кирип шыдаарыл деп чүвени билип алыры берге-дир.

Ол чүнү болдуруп турарыл? Бонгаар айыылдыг болуушкунну болдуруп турар. Американың Каттышкан Штаттарының президентизи барыын-герман кырган дулгуяк кадайны ээлдирип алыр дээш Францияның президентизи-биле чаржып турар. Олар ийилээн ол дулгуяктың соок чуразын хандыкшыдып алырын оралдажып, ону алыксаан кижиге мырыңай боттуг эвес бодалдарны сөглексеп турар. Бир эвес бо ийи ээлдирикчиниң кылып турары ышкаш, ол дулгуякты боттарынче ээлдирип туруп бээр чүве болза, оларның кижи бүрүзү бодунуң чүрээниче ону хандылып ап туруп бээр чүве болза, ол-даа бажы эъттенир, делегей айтырыгларын шиитпирлээри херек кырында оон хамааржыр деп бодай бээр магатчок. Шынында оон шоолуг хамааржыр чүве чок. Ындыг ээлдиришкин чүгле делегейде дүшкүүрлүг чорукка, кончуг айыылдыг дүшкүүрлүг чорукка чедирер.

Ол дугайын, чижээлээрге, ядролуг чепсектиң айтырыгларының талазы-биле Американың Каттышкан Штаттарының чорудуп турар политиказы чугаалап турар. Каттышкан Штаттар НАТО-нуң хөй талалыг күштери дээр чүвениң хевири-биле ол чепсекти бодунуң эвилелчилеринге дөгеп турар. Ол эвилелчилерниң чамдыктары ындыг ядролуг күштерни тургузарынга киржириндек ойталап турда-ла ону кылып турар. Ону черле чүү чогум чүү чүвеге кылып турарыл? Коммунизмни көөр хөөн чок чорук-биле сугурарган, ядролуг чепсекти алырынче шымзылап турар барыын-герман адаанзырактарның чүткүлдерин бирги ээлчегде хандырар дээш ону кылып турар. Ындыг политика халаптыг уржуктарга чедирип болур магат чок.

Барыын Берлинге чугаалаан бодунуң чугааларынга Американың Каттышкан Штаттарының президентизи бодунуң туруштарының шынныынга кым-бир кижини бүзүреткени чегей-ле боор, база Барыын Германияның болгаш Барыын Берлинниң адаанзырактары бодунуң деткип турар чоруу-биле кыйны-даа коргутпаан. Президент бодунуң чугаалары-биле империалистерниң хораннап кааны делегей агаарынга чүгле хораны немей урупкан деп, Н. С. Хрущев демдеглээн.

Барыын Германияга болгаш Барыын Берлинге америк президент коммунизмге удур ындыг чугааларны чугаалаар төлээде, мөчээн, күрүне секретары Даллестиң чугааларын бирден-бирээ чокка өөренип көрген ышкаш-тыр. Ол дээрге, бодунуң амыдыралының сөөлгү айларында чурттап турган Даллестиң эвес, чугаалажып турары ышкаш. Ак бажынга олуруп алгаш бодунуң күзелин албадап турган, «балыглангаш» Даллестиң чугаазын өөренип алган боор. Эрге-чагырыгга олурган үезинде Даллестиң чарлааны буурал дүшкен политиказын ам катап киирерин Американың Каттышкан Штаттарының президентизи күзеп турар эвес деп бе?

Ындыг политика кандыг-даа эки чүвени Американың Каттышкан Штаттарынга аазавайн турар. Бистерге хамаарыштыр кандыгыл дизе, эргилер черлерге аарланар, ээргилер! деп чугаалап болур бис.

Барыын Германияның улузу байдалды боттуу-биле билип, адаанзырак чоруктуң политиказы кайы хире айыылдыг болуп турарын медереп билип, бодунуң салым-чолун бодунуң холунга алгаш, оон бодунуң амыдыралчы эрге-ажыктарынга дүгжүр, шак ындыг политиканы чорударын чедип алыр дээрзинге бүзүреп турар бис. Ынчаарга немец ажылчы чоннуң амыдыралчы эрге-ажыктары болза тайбынны хандырарын күзеп турар Совет Эвилели-биле, социалистиг бүгү-ле чурттар-биле харылзааларын экижидериниң эргежок чугулазын аңаа сөглеп берип турар.

Бир эвес АКШ-тың президентизи шынавыла делегей байдалын экижидерин оралдажып турар кижи болза, Барыын Берлинге оон чугаалааны ышкаш ындыг чугааны чүге чугаалаар чүвел ынчаш, ол чугаа делегей байдалын чидиглендиреринче кордал салган чугаа-дыр деп, Н. С. Хрущев чугаалаан.

Коммунизмниң тиилелгези дээш ниити демиселге шынчы өңнүктер болуп турар Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа чурттар Герман Демократтыг Республика-биле кезээде кады турган болгаш моон соңгаар-даа кады турар апаар дээрзин база катап бадыткакса тур мен.

(Уланчызы 2-ги арында).

ПЛЕНУМНУҢ ШИИТПИРЛЕРИН АМЫДЫРАЛГА БОТТАНДЫРАР

Коммунистиг партияның, бүгү совет улустуң амыдыралынга база бир онза чугула болуушкун болган СЭКП ТК-ның июнь Пленуму бистиң чуртувуста идеологтуг ажылды бүгү тала-биле чугаалажып көрген. Пленум эрткен үеде чедип алдынган чедиишкиннерни, ам-даа чедир кылдынмаан чүүлдерни ханы анализтээн. СЭКП-ниң XXII съездизиниң шиитпирлеринге, партияның Программазынга үндезилээш, идеологтуг ажылдың моон соңгааргы ээлчеглиг сорулгаларын чиге тодараткан.

Пленумга Н. С. Хрущевтуң чугаазында болгаш эш Л. Ф. Ильичевтуң илеткелинде коммунизм тургузуушкунунуң үезинде партийжи идеологтуг ажыл кайы хире улуг ужур-дузалыг болуп турарын делгереңгей чижектерге көргүскен болгаш ол чугула чепсекти моон соңгаар канчаан ажыглаза чогуурун тодаргай айыткан.

Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң күжүн каттыштырарының болгаш чаңгыс эвин улам быжыглаарының чугулазын барымдаалааш, ТК-ның июнь Пленуму «СЭКП ТК-ның төлээлекчилериниң ККП ТК-ның төлээлекчилери-биле ам болур ужуражыышкынының дугайында» тускай доктаалды база хүлээп алган. Пленумнуң хүлээп алган чугула шиитпирлери бүгү партияга, бүгү совет улуска коммунизм тургузуушкунунуң херээнге аажок улуг ужур-дузалыг документ болур.

«Амгы байдалдарда партияның идей-кижизидилгелиг ажылының кол сорулгазы — СЭКП-ниң Программазын амыдыралга боттандырарын идеология талазы-биле хандырары, коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузары, коммунистиг ниитилел харылзааларын хевирлээри, чаа кижини кижизидери; политиктиг серемчилелди бедидери, империалистиг идеологияга удур калбак шавар халдаашкынны чорудары, кижилерниң медерелинде эргиниң артыышкынын узуткаары болур» — деп СЭКП ТК-ның июнь Пленуму онзалап демдеглээн. Бо кыска болгаш тодаргай чүүлде партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгаларын тода болгаш чиге айыткан, ооң бүгү аргаларын, хевирлерин, бүгү кезектерин болгаш адырларын хаара туткан. Ынчангаш бүгү партия организацияларының идеологтуг ажылының, идеологияның бүгү чепсектериниң, ажылдакчыларының удуртулга болдурар, амыдыралга боттандырар курузу бо болуп турар.

Партияның ап турар хемчеглери, үндүрүп турар шиитпирлери — ол декларация эвес, а ажыл-херекке удуртулга. Ынчангаш ол амыдыралга боттаныышкынны дораан негеп турар. Ынчангаш республиканың партия организациялары бо төөгүлүг Пленумнуң шиитпирлерин амыдыралга дораан боттандырып эгелээр ужурлуг.

СЭКП обкомунуң бөгүн болуп турар пленуму ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлеринге үндезилээш, республикада идеологтуг ажылдың байдалын бүгү талазы-биле анализтеп, чогуур үнелелди бээр болгаш ону моон соңгаар улам калбартып, сайзыраңгайжыдар талазы-биле республиканың партия, совет, профэвилел, комсомол болгаш хөй-нииити организацияларының, бүгү идеология ажылдакчыларының сорулгаларын тодаргай айтыр. Ооң дараазында парткомнар, хоорком болгаш эге организациялар боттарының идеологтуг ажыл-чорудулгазын ханызы-биле бот-шүгүмчүлекчи көрүп, СЭКП ТК-ның, обкомунуң пленумнарының шиитпирлеринге дүүштүр идеологтуг ажылды экижидер талазы-биле системниг планны ажылдап кылыр ужурлуг.

Тываның партия организациязы ажылчы чоннарның идей-кижизидилгезиниң талазы-биле чамдык чугула ажылдарны кылган. Ооң түңнелинде идеологтуг ажылдың хемчээ калбарган, ооң утка-шынары, дээштии бедээн, ажыл-агый болгаш амыдырал-биле харылзаазы күштелген. Бо бүгү республиканың ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң дүрген хөгжүдеринге чугула рольду ойнаан. 1962 чылда республика күрүне мурнунга алган хүлээлгелерин чедиишкинниг күүсеткен болгаш бо чылдың бирги чартыында күрүнеге эът, дүк садарының планын күүседип шыдаан.

Ажылчы чон ортузунга идей-кижизидилгелиг ажылдың: агиткультбригада, янзы-бүрү үнүүшкүннер, кежээлер, идеологтуг ажылга хөй-нииити шугуму-биле киржиишкиннер, уран чүүл көрүлделери ышкаш хөй хевирлери эки ажыглаттынып, барык район бүрүзүнде калбарып турар. Бо чугула ажылга республиканың интеллигенциязының идепкейлиг киржилгезин демдеглээри чугула.

Идеологтуг ажылды организастаар талазы-биле СЭКП Чөөн-Хемчик парткомунуң, ол районда «Большевик» колхозта, Тес-Хем районнуң «Чодураа», Каа-Хемниң «Тиилелге» колхозтарда, Кызылдың электростанциязында, даараныглга комбинадында болгаш өске-даа парторганизацияларның эки ажылының дуржулгазын чаңгыс эвес удаа чугаалажып келген бис. Бо болгаш өске-даа эки дуржулгалар бистиң идеологтуг ажылывыста улам калбартып, сайзыраңгайжыдар ужурлуг чугула чүүлдер болуп турар.

Ынчалза-даа, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр алырга, республикада, ылангыя чамдык парторганизацияларда идеологтуг ажылдың байдалы амгы үениң бедик негелдезин хандырып шыдавайн турар. «Тыва кобальт», «Тыва даг-дүгү», «Кызыл тудуг» тудуг эргелелдери ышкаш улуг бүдүрүлгелерде, Барыын-Хемчик районда, Каа-Хемниң «Совет Тыва», Бии-Хемниң «Искра» колхозтарында, «Тыва», «Тээли» совхозтарда болгаш өске-даа черлерде идеологтуг ажыл кончуг кошкак тургустунган болуп турар. Ооң түңнели черле билдингир: бүдүрүлге планнарын күүсетпес, ажыл шагы үзүп прогулдаар чоруктар, хөй-ниитиниң корум-чурумун үреп арагалаар, хулиганнаар, ниитилелге ажыктыг ажыл кылбас чоруктар ындыг черлерде бар болуп турар.

Чамдык парторганизациялар идеологтуг ажылды чорударда ооң утка-шынарын, амыдырал-биле харылзаазын болгаш дээштиин үнелеп көрбес, чүгле чоруттунган хемчеглерниң санын сүрер чоруктар ам-даа бар. Ындыг «ажыл» чогуур үре-түңнелди бербейн турар. Чижээ, Чөөн-Хемчик районда СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозтарынга политиктиг ажыл сан талазы-биле багай эвес ышкаш көстүп турган, ынчаарга оон ажыл-агыйга салдары куду болганындан, ол ажыл-агыйлар экономика талазы-биле хожудап калганнар. Ол ышкаш Ийи-Тал суурнуң интеллигентилериниң эки эгелээшкиниң ында партия организациязы ажыл-херек-биле холбаштырбаанындан, колхозтуң ажыл-чорудулгазынга ооң салдары кошкак болганы ам иле апарган. Ынчангаш идеологтуг ажылды чорударының байлак аргаларын дыка хөй партия, күрүне болгаш хөй-нииити организациялары чедир ажыглавайн турар, идеологтуг ажылдың амыдыралдан хоорулчаа, ёзу барымдаалаар чорук, чүгле чоруткан ажылдың санын сүрер чоруктар ам-даа чедир ажып эртинмээн деп, ТК-ның Пленумунга демдеглээни бистиң республикада идеологтуг ажылдың практиказынга бүрүн хамааржып турарын миннир ужурлуг бис. Харын моон ужурунда мал продуктуларын күрүнеге садарының чартык чыл планын хөй санныг ажыл-агыйларның күүсетпейн барганы, тараанның чайгы ажаалгазын, ылангыя суггазын багай организастап турары ол деп санаар херек.

Идеологтуг фронт — коммунизмниң тиилелгези дээш демиселдиң чугула чепсээ. СЭКП ТК-ның июнь Пленуму харын ынчангаш, **СЭКП-ниң Программазын амыдыралга боттандырарын идеология талазы-биле хандырарын, а идеологтуг ажылды организация талазы-биле хандырарын** бүгү партия организацияларындан негээн. Бо чугула сорулганы амыдыралга боттандырар төлээде, республиканың партия организациязы бүрүзү бодунуң идеологтуг ажыл-чорудулгазын, ооң бүгү хевирлерин — политиктиг агитацияны, пропаганданы, улус өөредилгезин, литератураны болгаш уран чүүлдү, кижизидилге ажылын бүгү талазы-биле ханы өөренип көөр болгаш июнь Пленумнуң шиитпирлеринге үндезилээш, ол бүгүнү эде тургузуп, улам сайзыраңгайжыдар база четпестерни чайладыр талазы-биле ёзулуг системалыг хемчеглерни ажылдап кылгаш, дог-дораан амыдыралга боттандырар хүлээлгелиг.

ЭШ Н. С. ХРУЩЕВТУҢ ЧУГААЗЫ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Германия-биле тайбының керээзин чарарынга барыын талакы күрүнелерниң чөпшээрешпейн турарының чылдагааннарын оон ыңай чугаалааш, барыын чүктүң империалистиг күрүнелери немец улустуң үндезин эрге-ажыктарын тооп көрбейн турарлар-дыр, чүге дээрге ол эрге-ажыктар империалистиг бөлүктерниң планнарынга болгаш сорулгаларынга черүшкек болуп турар деп, Н. С. Хрущев демдеглээн.

ГФР-ниң улузунуң эрге-ажыктары мырыңай сыр өске талада, Германияның тайбың хөгжүүрүнүң талазында, социалистиг чурттар-биле бүгү талаңың харылзааларын таарыштырарының болгаш хөгжүдериниң талазында болуп турар дээрзин Н. С. Хрущев уламчылап чугаалаан. Моон-биле холбаштыр Совет Эвилели-биле ГФР-ниң аразынга кады ажылдажылганы болдуруп болбас хире ындыг ажып эртипмес моондак оларның аразында чок деп, оратор демдеглээн.

Янзы-бүрү ниитилел тургузуглуг күрүнелерниң аразында харылзааларга чүгле кара чаңгыс угаазылалдыг орук — тайбың кожа-хелбээ дугуннаарының, тайбың экономиктиг чарыштың оруу бар. Ынчаарга бир эвес ниитилел-политиктиг тургузуг талазы-биле янзы-бүрү болуп турар чөрүк капиталистиг чамдык чурттарга Совет Эвилели-биле болгаш социалистиг өске-даа чурттар-биле кады ажылдажылганы хөгжүдеринге моондак болбайн турар чүве болза, Барыын Германия чүге ол оруктап чоруп болбас чүвел?

Барыын Германияның немецтеринде социалистиг чурттарның улустарының эрге-ажыктары-биле дүгжүп турар политиктиг болгаш экономиктиг эрге-ажыктар база бар дээрзин Н. С. Хрущев демдеглээн. Ол хамыктың мурнунда тайбың дугайында айтырыгга хамааржыр.

Бир эвес экономика талазын ап көөр болза, бистиң чурттарның аразында харылзааларның хөгжүүрүнге идегелдиг суур болур хөй чүүлдерни моон тып ап болур бис деп, Н. С. Хрущев чугаалаан.

Төөгү-даа талазы-биле, бистиң ийи чурттарывыстың ажыл-агыйларының тургузуунуң-даа талазы-биле бисте болза аажок улуг күчүлүг аргалар бар, багай эвес садыглажыкчылар болуп болур бис.

Ынчаарга садыглажыкчы күрүне моон мурнунда дутуржуп алган чагыгларны күүседиринден өнедиин ойталай бээр чүве болза, ону садыг херектериниң талазы-биле чаагай сеткилдиин илергейлээни ол кылдыр көрүп болбазы билдингир. Бо дугайында чөөкта чаа хоолайлар талазы-биле болган төөгү кеску болуп турар. АКШ-тың нефть монополияларын улуг диаметрлиг хоолайларны Совет Эвилелинге садарындан ойталаарынче ГФР-ни албадапкан. Ындыг хемчеглер бисте шиитпирлеттиниш шыдаттынмас айтырыгны тургузуп шыдаваан дээрзи билдингир. Совет бүдүрүлгелер ындыг хоолайларны бүдүрүп үндүрерин көвүдеткен. Совет Эвилели-биле садыг дугуржулгазын ГФР-ниң чазааның үрээниниң түңнелинде кым ажыкты алганыл? АКШ-тың монополиялары ажыктыг болуп арткан. Барыын герман үлетпүр ээлери когараалга таварышкан. Оон аңгыда, садыглажып турар күрүне болур ГФР-ге идегел база ышкындырган.

Барыын Германияның политиктиг ажылдакчылары угаазылал чок чүүлдү кылып турар. Чүге дээрге олар аңаа холбаштыр барыын-герман экономиканың экономика талазы-биле таваржыр когараалдарын тооп көрбейн турарлар деп, Н. С. Хрущев чугаалаан.

Бир эвес барыын-герман ажылдакчылар шынавыла угаазылалдыг политиктер болуксаар болза, делегейниң ийиги дайынының соонда Европага болгаш АКШ-ка көстүп турган экономика талазы-биле кедүрлүүшкуннер болунуң үстүү кызыгаарын шагда-ла ажа берген деп, бо бичеэвес чугула байдалды база утпас болза чогуур. Ону марксистер бистер чүгле чугаалап турар чүве эвес, харын буржуаз экономистер база чугаалап турарлар. Кыжаныш кел чыдар силгиишкинни соңгаарладыр дээш, капиталистиг чамдык чурттарның садыг-үлетпүр бөлүктери чогуур хемчеглерни шагда-ла ап эгелей бергеннер — деп, Н. С. Хрущев демдеглээн. Барыын Германияга, а ол ышкаш, политиктиг байдалын чогумчударынга болгаш экономика талазы-биле таарымчалыг хөгжүүрүнге ону чагыглар-биле хандырарынга сонуургалдыг болуп турар Барыын Берлинге Совет Эвилели хөй чагыгны кылып болур ийик дээрзин ол оон ыңай демдеглээн. Бодунуң талазындан Барыын Германия болгаш Барыын Берлин база-ла боттарынга бүдүрериниң дашкаартан алыры ажыктыг болуп турар ындыг үлетпүр барааннарын Совет Эвилелинден садып ап болур ийик.

Совет Эвилели-биле болгаш Герман Демократтыг Республика-биле садыглажылыышкынныг ГФР-ниң хөгжүдери улустарга ажыкты чугаажок бээр ийик. Оортан эң-не чугула ажык — бүзүрелдиг болгаш найыралдыг харылзааларының быжыгары ол болур, ынчаарга ол чөкка Европага тайбының быжыглаары болдунмас болгай.

Германия-биле тайбының керээзин чарар чорук болза чүгле Совет Эвилелиниң болгаш Барыын Германияның аразынга эвес, харын Европаның болгаш база өске-даа диптериин күрүнелериниң аразынга харылзааларны таарыштырарынга шиитпирлиг хемчег болуп турар дээрзин Совет чазактың баштыңы негелдези-биле демдеглээн. Герман тайбың таарыштырылганың түңнелинде тайбынны камгалап болгаш быжыглап болдурунга бүзүрел кижилерге быжыгар, шериг чарыгдалдарының чүктешкизи кыйырлыр болгаш оон түңнелинде чоннуң амыдырал деңнели бедиир.

Ынчалза-даа барыын талакы күрүнелерниң агрессчи бөлүктери болза Германия-биле тайбының керээзин чарарын болдурбас дээш бүгү-ле чүүлдерни кылып, тайбының керээзинге ат салган таварылгада ГДР-ге болгаш социалистиг өске-даа чурттарга удур «соок дайынның» үргүлчүлээриниң шуут утка чогуу барыын-герман чон билип каапта деп чүведен, азаның ыштан коргары дег коргуп турарлар. Реакцылыг бөлүктер боттарының бөлүглелдериниң, НАТО-нуң агрессчи блогунуң буступ дүже бээринден корткаш, олар тайбының керээзинге удурланып турарлар.

Бир эвес чүгле тайбының керээзинге ат салырынга эвес, харын база кол бөлүктерниң аразынга — Варшава керээзиниң чурттарының болгаш НАТО чурттарының аразынга халдашпас дугайында керээни чарарынга-даа боттарының белениниң дугайын социалистиг чурттар удаа-дараа медеглеп турганын аңаа немецтер болза, херек кырында кым тайбын таарыштырылга дээш туржуп турарыл, а кым шериг авантюраларының планнарын кылып, «соок дайынны» өскүдүп турарыл деп чүве мырыңай тодаргай апаар — деп, Н. С. Хрущев чугаалаан.

Июльдуң ортаа үезинде Москвага болур деп турар чугаалажылышкыннар-биле холбаштыр ядролуг шенелделерни соксадырының дугайында айтырыгга оон соонда Н. С. Хрущев доктааган. Ядролуг чепсекти хоруглаар, оон шенелделерин чорударын хоругдаар дугайында айтырыгны Совет Эвилели хөй чыл бурунгаар тургускан дээрзин ол демдеглээн. Ынчалза-даа барыын талакы күрүнелер, хамыктың мурнунда АКШ ындыг дугуржулга кылырынга чөпшээрешпейн турар. Барыын талакы күрүнелерниң инспекциялар дугайында негелделери дээрге, шенелделерни соксадырын контрольдаар дээш эвес, харын разведка кылыр сорулгалар-биле Совет Эвилелиниң янзы-бүрү районнарынче шургуп кирер дээш ынаа үндүрүп турар чүүл болур-дур деп, Н. С. Хрущев демдеглээн.

Атмосферага, космиктиг делгемге, суг адаанга болгаш чер иштинге ядролуг чепсектиң бүгү шенелделерин соксадыр дугайында керээни эң дүргени-биле чарар чорук улустарның эрге-ажыктарынга таарзыр дээрзинге Совет чазак бүзүрелдиг — деп, ол медеглээн. Ынчалза-даа барыын талакы күрүнелерниң туружунуң харааында ол ам болдунмас хире.

Улустарның салым-чолу дээш улуг харыысалганы барымдаалап турар Совет чазак болза, тургустуна берген байдалды ылавыладыы-биле дензилеп көргеш, медеглээри чүл дээрге, бир-тээ барыын талакы күрүнелер бүгү-ле ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында керээ чарып алырынга моондак таварыштырып турар чүве болганда, чүгле атмосферага, космиктиг делгемге болгаш суг иштинге ядролуг шенелделерни соксадыр дугайында керээни чарарынга белениң илергейлеп турар. Бир эвес барыын талакы күрүнелер ол саналбиле ам чөпшээрежиптер болза, инспекция дугайында айтырыг бүрүнү-биле күш бөлү бээр. Ынчангаш айтырыгны шиитпирлээринге орук ажык болур.

Ядролуг шенелделерни соксадыр дугайында дугуржулга болза, ол улуг актының ужур-дузазы кайы-даа хире бол, эндере чепсегленишкинни доктаадып шыдавас, термоядролуг дайынның кыжанылын чайладып азы боттуу-биле кошкадып шыдавас деп чүве билдингир деп, Н. С. Хрущев оон ыңай чугаалаан.

Моон ужурунда амдан эгелээш-ле, ядролуг шенелделерни соксадыр дугайында керээни чарып тура, делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырар, күрүнелер аразынга бүзүрелдиң быжыглаарынче угланган өске бир улуг базымны кылып — күрүнелерниң шериг талазы-биле ийи кол бөлүглелдериниң — НАТО-нуң чурттарының болгаш Варшава керээзиниң киржикчилери чурттарның аразынга халдашпас дугайында керээни чарар болза чогуур ийик деп Совет чазак санап турар.

Ийи бөлүглелдиң күрүнелериниң аразынга халдашпас дугайында керээге хары угда ат салыры-биле холбаштырган, ядролуг шенелделерни соксадыр дугайында ындыг дугуржулганы чедип алыр чорук амгы үениң эң чугула айтырыгларын, оон иштинде чепсегленишкинни дүжүрериниң айтырыын шиитпирлээринге черле таарымчалыг болуп турар, делегейге чаа ындыг байдалды тургузар апаар дээрзин Н. С. Хрущев демдеглээн.

Н. С. Хрущев бодунуң чугаазын дарааэзында лозуннар-биле төндүрген:

Герман Демократтыг Республика, ооң ажылчын-тараачын чазаа, демократтыг партияларның блогу, Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының эш Вальтер Ульбрихт баштаан Төп Комитеди делгерезин!

Бистиң чурттарның болгаш социалистиг бүгү дем-каттыштырылгазының бузулбас найыралы болгаш акы-дуңма кады ажылдажылгазы делгерезин!

Марксизм-ленинизм делгерезин!

Коммунизмниң тиилелгези дээш!

Бүгү делегейге быжыг тайбың дээш!

ЭШ ВАЛЬТЕР УЛЬБРИХТИҢ ЧУГААЗЫ

АДН агентилелдиң дамчыдып турары-биле алырга, Вальтер Ульбрихт бодунуң чугаазының эгезинде-ле Н. С. Хрущевтуң чугаазында саналдар болгаш идеялар-биле ГДР-ниң чөпшээрежип турарын илергейлээн.

— Бистиң Берлинче мындыг эки болгаш туруштуг тайбың политика-биле чедип келгени дээш бистиң өннүүвүс болгаш эживис Хрущевка бис өөрүп турар бис — деп, Ульбрихт чугаалаан. Бегун оон чугаазын дыңнаан миллион-миллион кижилерниң улуг идегелдерин ол шынзыткан. Оон чугаалаан бүгү чүүлдери бүгү чер бөмбүрзээнге калбарып дыңналыр.

АКШ-тың президентизи дээрги Кеннеди дайынның артынчыларын узуткаарынга болгаш герман тайбың таарыштырылгазы дугайында дугуржулгага боттуг саналдарны Барыын Берлинге боду-биле кады экелбээни харааданчыг-дыр деп, Ульбрихт чугаалаан. Германияга келиринин мурнунда Кеннединиң Вашингтонга чугаазын айыткаш, Ульбрихтиң демдеглээни болза, АКШ-тың президентизи тайбынның боттуг политиказы-биле быжыглаттынмаанда тайбың күзелдер дугайында оон бүзүрединигелеринге улустар шынгызар боор деп манап шыдавас.

ГДР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң даргазы Герман болгаш Барыын Берлин айтырыгларынга тодаргай доктааган. Германияның чарылганын атомнуг чепсек-биле чайладып болбас. Атомнуг чепсек-биле Германияны чүгле чок кылып болур. Германияны катап каттыштырарын чүгле тайбың политиканың, чепсегленишкинни дүжүрериниң, атомнуг чепсектен ойталаарының, герман милитаризмни ажып эртериниң аргазы-биле чедип ап болур деп, ол медеглээн.

Тайбынны болгаш дугуржулганы күзеп турар чаагай сеткилдиг бүгү чазактарны Бонн милитаристерниң ыйнышкынынга алыспаазынче болгаш Бонн чазактың чөңгээ бүрүзүнге чогуур харыыны бээриниче кыйгырып тур мен. Тайбынны болгаш делегей дугуржулгаларын быжыглаары ГДР-ни хүлээп көөрүн база ГДР-ниң, ГФР-ниң болгаш бот эргелиг хостуг хоорай Барыын Берлинниң Каттышкан Нациялар Организациязынга хүлээп алырын негеп турар. Бонн милитаристерниң болгаш оларның гитлерчи дипломаттарының коргудуушкуннарынга кым-на алзып турар болур, ол тайбынны болгаш чөпшээрежилгениң херээнге хора чедирип турар.

Германияга тайбынны хандырар болгаш герман күрүнелерниң кады ажылдажылгазының дугайында чугаалажылышкыннарны даарта-даа эгелээринге белен бис деп, Ульбрихт уламчылаан. Германияда болгаш Европада дүшкүүрлүг чорукту кошкадырынга база тайбынны быжыглаарынга бодунуң ак-сеткилдиг салылышкынын кииреринге ГДР белен турган болгаш ам-даа белен.

ГСЧП ТК-ның бирги секретары ийи герман күрүнелерниң аразында ажыл-ишчи болгаш таарымчалыг харылзааларга чугула байдалдарны тургузар деп ГДР-ниң саналын бадыткаан. Тайбынның, хостуг чоруктуң болгаш бот баш мииниир чоруктуң байдалдарынга Германияның чарлышкынын чайладырының эң-не эки, шынында арткан кара чаңгыс аргазы — ол дээрге ийи герман күрүнелериниң болгаш герман конфедерацияда нейтральдыг хостуг Барыын Берлин хоорайның аразында кады ажылдажылга болур.

Чоон болгаш Барыын Германияда немецтерде, бүзүрелинде ынагалдар болгаш принципиалдыг айтырыгларга мырыңай чөрүлдээлер туразажок, чугула нити эрге-ажыктар черле бар болгай деп, Ульбрихт демдеглээн. Германияда болуушкуннарның магадылалдыг тайбың хөгжүүрүнге, таарымчалыг тайбың харылзаага, ядролуг дайынның айыылын чайладырынга ийи герман күрүнелериниң, ол ышкаш нейтральдыг хостуг Барыын Берлин хоорайның хамаатыларының сонуургалдыы бирги черни ээлеп турар.

ГДР-ниң экономиктиг эрге-ажыктарынга болгаш хамаатыларының сонуургалынга хора чедирериниче Барыын Германияның чүткүлүнүң дугайын Күрүне Чөвүлелиниң даргазы тодаргай чугаалаан.

Ульбрихт, Барыын Германияның хоралакчы үүлгедиглеринге хамаарыштыр чугаалап тура, бистиң байдалывыс алээн каш чыл мурнунда турганы ышкаш эвес боддур ийин деп чугаалаан. Хоралакчы оралдажыышкыннарга болгаш чажыт удурланынышкыннарга ГДР-ниң экономиказының алзыызалы бичелээн. Оон бадытканы кылдыр, көдээ ажыл-агыйы кооперативтериниң тараачыннары 1963 чылдың бирги чартыының планын күүсеткенин Ульбрихт көргүскен. Үлетпүр ажылчыннары боттарының алган хүлээлгелерин күүсеткен. ГДР-ниң ажылчы чоннары боттарының улуг чарыжынга үндезилээш, календарлыг ажыл хүнүнде күш-ажылдың эң бедик бүдүрүкчүлүүн чедип алган.

Күрүне Чөвүлелиниң даргазынга байыр чедирбишаан, оон-биле кады бүдүрүлгечи шылгараңгай чедиишкиннерин дыңнадып турган муң-муң делегациялар дугайын сагындыргаш, эш Ульбрихтиң уламчылааны болза: ол хүннер бистиң күрүневис дээш, улуска бараан болуп турар оон политиказы дээш, тайбың болгаш социализм дээш ёзулуг улусчу бадылаашкынның хүннери болган.

«Бот башкартынар» деп билигни өйүн эртир пропагандылап турарын Ульбрихт буруу шапкан: ГДР-ниң хамаатылары бот башкартынар боттарының эргезин кончуг эки болгаш сарыылдыг ажыглааннар, бо талазы-биле ГДР-ниң хамаатылары Германияда дайынның чылдагааннарын, банкыларның, концерннерниң, улуг помещиктерниң болгаш өске-даа капиталистерниң тергииделин узуткаан деп ол медеглээн. Бо болза герман улустуң күзеп болгаш херевлеп турары бот башкартынышкын ол-дур. Барыын Германияның хамаатылары чогуур үезинде база-ла мындыг хевир-биле боттарының бот башкартынар эргезин адилээр дээрзинге бис чигзинмейн турар бис. Ынчап бис герман улусту катап каттыштырарынга чоок апаар бис.

Бистиң партиявыс четчир аныяк салгакчылыг быжыг удуртулганы бодунга тургузуп алган дээрзин бис билип турар бис деп, Ульбрихт чугаалаан. Бистиң марксичи-ленинчи партиявыстың ачызында, орукту айтып турар оон уставының болгаш шиитпирлериниң ачызында бистиң Германияда политикавыстың салгалдыы 2000 муң чылга чедир хандыртынган дээрзинге Барыын Германияның ажылчын аңгызы база идегеп болур. Ол үеге чедир Барыын Германияның тайбынга ынакшылдыг чону боттарының амгы дээргилеринден болгаш оларның партияларындан шагда чарлып апкан турар дээрзинге быжыг бүзүрелдиг мен. Ол үеде герман айтырыг шагда шиитпирлеттинген турар, ынчангаш тайбынның болгаш социализмниң тугу бүгү Германияның кырынга киискип турар апаар дээрзинге мен быжы-биле бүзүрээр мен.

Берлинге найыралдың митингизи

БЕРЛИН, июль 2. (СЭТА). Берлинде эң улуг зал Вернер-Зееленбиндер-Халле бөгүн байырлал шинчи кирген. Найыралдың митингизинге киржир дээш Берлинниң ажылчы чоннарының төлээлери, демократтыг партияларның болгаш массалыг организацияларның активтери мында чыглып келген.

Н. С. Хрущевтуң, Вальтер Ульбрихтиң болгаш ГДР-ниң өске-даа удуртукчу ажылдакчыларының, ГКП ТК-ның бирги секретары М. Рейманның, Болгарияның коммунистиг партиязының ТК-зының бирги секретары, БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Т. Живковтуң, Францияның компартиязының политбюро кежигүнү Этьен Фажоннуң залга кирип келгенин чыыганнар дииниттиг адыш часкаашкыны болгаш «Фройндшафт — Найырал», «Хрущев — Ура!» деп кыйгырыглар-биле уткааннар.

Митингини ГСЧП-ниң Берлин округ комитединиң бирги секретары, ГСЧП ТК-ның политбюро кежигүнү П. Фернер ажыткаш, ГДР-ниң найысылалының ажылчы чоннарының өмүнээзинден Н. С. Хрущевка чүректиң ханызындан байыр чедирген. Н. С. Хрущевка даргалакчы сөс бээрге, залга дииниттиг адыш часкаашкыны кыштыгып үнгеш, үзүк чок дииниттелиишкинче шилчип турган.

Н. С. Хрущевтуң бүдүн чартык шак ажыр үргүлчүлээн чугаазын чыыганнар аажок улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш дииниттиг адыш часкаашкыннары-биле хөй удаа үзе кирип турган.

Н. С. Хрущев чугаазын доозуптарга залга дииниреп үнген адыш часкаашкыны элээн каш минуталарда үргүлчүлээн. Шуптузу туруп келген. «Герман-совет найырал делгерезин!», «Эш Н. С. Хрущев делгерезин!», «Фрейндшафт — Найырал!», «Ура!» деп кыйгылар катап-катап чаңгыланып тургулаан.

П. Фернер Вальтер Ульбрихтиге сөс берген. Ол иидирге үнүп кээрге митингиниң киржикчилери үргүлчүледииг, дииниттиг адыш часкаашкыны-биле байыр чедирип турганнар.

Ол чугаазын доозупкан соонда, залга дииниттиг адыш часкаашкыны база катап кыштыгып үнген. Кажан Н. С. Хрущев биле Вальтер Ульбрихт сеткилдиң ханызындан кужактажыптарга, адыш часкаашкыны улам диилиттелген. Муң-муң кижилер Совет чазактың баштыңынга болгаш Герман Демократтыг Республиканың удуртукчу ажылдакчыларынга изиг байыр чедирип турганнар. Залга «Дизим базаалынар, эштер!..» деп революсчу ыры чаңгыланып турган.

Н. С. Хрущевту, Вальтер Ульбрихтини болгаш ГСЧП-ниң база ГДР-ниң чазааның удуртукчуларын митингиниң киржикчилери дииниттиг адыш часкаашкыннары болгаш байыр чедирген кыйгырыглар-биле үдээннер.

Н. С. ХРУЩЕВТУҢ ГДР-ДЕ ЧОРУП ТУРАРЫ

БЕРЛИН. (СЭТА). Герман Демократтыг Республикада чоруп турар СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев Польша Улус Республика-биле Герман Демократтыг Республиканың кызыгаарында, Одерде Франкфурт хоорайже июль 3-те чорупкан.

ГСЧП ТК-ның Бирги секретары, ГДР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы В. Ульбрихт болгаш республиканың өске-даа күрүне ажылдакчылары Н. С. Хрущев-биле кады чорупкан.

ОДЕРДЕ ФРАНКФУРТ. СЭТА-ның корреспондентилери В. Селиверстов биле К. Савин оларның дамчыдып турары болза:

Одер хемниң бир талазында — Герман Демократтыг Республика, өске талазында — Польша Улус Республика. Найыралчы болгаш чаагай кожа чурттап турар ийи улустар. Кызыгаарның ийи талазында заводтар хоорзаларының ыштары тайбың байдалда. Одерде Франкфурт хоорайдыда хөй улуг үлетпүр бүдүрүлгелер, эртем болгаш культура албан черлери, өөредилге черлери бар. Хоорайның соңгу талазында Шведте аажок улуг чаа тудуг — нефть болбаазырадып ажылдаар комбинатты тудуп турар. Бо болза «Найырал» деп нефть дамчыдылгазының четкен чери. Совет Эвилелинден кара адын Польша Улус Республиканың девискээрин дамчыштыр аңаа удавас агып кээп турар болур. Округ төвүнүң мурнуу талазында металлургтарның хоорайы — Эйзенхюттенштадт.

Июль 3-те хүндүс Франкфурт хоорайга СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев, ГСЧП ТК-ның Бирги секретары, ГДР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы В. Ульбрихт чедип келген. ГСЧП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының бирги оралакчызы В. Штоф, ГСЧП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнүнге кандидаттар Э. Апель, Г. Миттаг, ССРЭ-ниң ГДР-де элчизи П. А. Абрасимов, Германияда бөлүк совет шериглериниң кол командылакчызы армия генералы И. И. Якубовский олар база мында чеде берген.

Хоорай байырлал шинчи кире берген турган. ССРЭ-ниң, ГДР-ниң болгаш ПУР-нуң күрүне туктарын чер болганда аскылаан. «Никита Сергеевич Хрущевка чүректиң ханы байырлы!», «Совет Эвилелинден өөренир — тиилээринге өөренир!», «Тайбың делгерезин!» деп лозуннарны чуртталга бажыңнарында, бүдүрүлгелерниң бажыңнарында аскан.

ГСЧП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, Одерде Франкфуртта ГСЧП-ниң округ комитединиң бирги секретары Э. Мюккенбергер аалчыларны Одерде Франкфурт хоорайның чоогунга уткуп алгаш, Н. С. Хрущевка болгаш В. Ульбрихтиге чылыг байыры чедирген.

Автомашиналарның колоннаазы хоорайның кудумчулары-биле келчораан. Он-он муң чурттакчылар Совет чазактың баштыңынга чүректиң ханызындан найыралчы сагыш-сеткилин илергейлээр дээш аңаа чыглып келген турган. Адыш часкаашкыннары, «Фройндшафт — найырал!» «Хрущевка-Ура!» деп үнерниң күчүлүг чалгыы чаңгыланып турган.

Автомашиналар «Штадтхалле» бажыңның чанынга доктааган. Хүндүлүг аалчыларны Одерде Франкфуртта ГСЧП хоорай комитединиң бирги секретары К. Ремер биле хоорайның обер-бургомистри Л. Хейп уткаан.

Одерде Франкфуртка ол-ла хүн чедип келген ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ю. Циранкевич Н. С. Хрущев-биле болгаш В. Ульбрихт-биле чылыг мендилешкен.

«Штадтхалленин» баарында кудумчуга хоорайның чурттакчылары дола берген турган. Бичии пионерлер-тельманчылар эргим аалчыларга боөзал дириг чечектерни тудускан. Тиииттиг адыш часкаашкыны чаңгыланып, чүректиң ханызындан байыр чедиришкинниң сөстери дыңналып турган.

Шведте нефть ажыдаан кылыр комбинаттың тудугжуларының мында чеде берген төлээлери-биле беседа «Штадтхаллеге» болган. Химияның бо улуг тудуун канчаар тудуп турар дугайын комбинаттың удуртукчулары Н. С. Хрущевка чугаалаан.

Комбинаттың партия организациязының кызыл тугун тудугжуларның коллективиниң мурнундан Никита Сергеевич Хрущевка тудускан. Н. С. Хрущев боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге улуг чедиишкиннерни коллективке күзээн.

СССРЭ-ниң Министрлер

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында эртем болгаш техника талазы-биле Ленинчи шаңналдар Комитединде

Эртем болгаш техника талазы-биле Ленинчи шаңналдар Комитеди 1964 чылдың Ленинчи шаңналдарын тыпсыр ажылдарны хүлээп ап турар.

Ажылдарны 1963 чылдың ноябрьның 15-ке чедир хүлээп алыр.

Оон-биле холбаштыр эң-не шылгараңгай ажылдарны болгаш оларның автор коллективтерин депшидип үндүреринче болгаш калбаа-биле чугаалажып көөрүнче чоокку үеде кирерин, бүгү материалдарны аайлап кылгаш, Комитетче доп-дораан чорударын эртем болгаш техника талазы-биле Ленинчи шаңналдар Комитеди организацияларының, албан черлериниң удуртукчуларындан, эртем-техниктиг хөй-ниитиден дилеп тур.

Айыткан хуусааның соонда Комитетче кирген бүгү ажылдарны 1965 чылдың Ленинчи шаңналдарын тыпсыры-биле кирген ажылдар-биле кады, дараазында сессияга чугаалажып көөр апаар.

Ленинчи шаңналдар тыпсырынга кирер ажылдарның бүгү материалдарын, а ол ышкаш оларны аайлап таарыштырары-биле холбашкан бүгү-ле айтырыгларны мындыг адресче чорудар: Москва хоорай, И-51, Неглинная кудумчузу, бажың 29/14. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Эртем болгаш техника талазы-биле Ленинчи шаңналдар Комитеди.

Литература болгаш уран чүүл талазы-биле Ленинчи шаңналдар Комитединде

1964 чылдың Ленинчи шаңналдарын тыпсыр ажылдарны литература болгаш уран чүүл талазы-биле Ленинчи шаңналдар Комитеди хүлээп ап турар.

Литератураның, уран чүүлдүң, журналистиканың болгаш публицистиканың 1963 чылдың июнь 15-тен орай эвес парлап үндүрген, хөйге көргүскен азы күүсеткен чогаалдарын 1964 чылдың Ленинчи шаңналдарын тыпсыры-биле депшидип үндүрген турар.

Ук ажылдарны чогаалчыларның, журналистерниң, композиторларның, чурукчуларның, кинематография ажылдакчыларының Эвилелдериниң баштаар черлери, ВЦСПС-тиң Президиуму, ССРЭ-ниң болгаш эвилелдешкен республикаларның министерстволарының коллегиялары, ССРЭ-ниң Уран чүүлдер академиязы, республикаларның театр ниитилелдери, эртем-шинчилел институттары, дээди өөредилге черлери, солуннар болгаш журналдар редколлегиялары, ажылчы чоннарның хуралдары Ленинчи шаңналдарга кирери-биле чорудар.

Ажылдарны 1963 чылдың декабрь 1-ге чедир хүлээп алыр.

Эң-не шылгараңгай ажылдарны калбаа-биле чугаалажып көөр чорукту организастаарын Ленинчи шаңналдар талазы-биле Комитет совет хөй-ниитиден дилеп тур.

Кандидатураларны баш удур, ханызы-биле бодап тургаш депшидип үндүрер чорук кирген ажылдарны Комитеттиң бүгү талалыг өөренип көөрүнге дузалаар, оларны доктааттынган хуусаазында бүгү улустуң чугаалажып көрүүшкүнүнге кииреринге арганы бээр.

Ленинчи шаңналдарны тыпсыр дугайында саналдарны, депшидип үндүрген ажылдар дугайында бодалдарны, а ол ышкаш материалдарны аайлап таарыштырары-биле холбашкан айтырыгларны мындыг адресче чорудар: Москва хоорай, И-51, Неглинная куд., 15, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында литература болгаш уран чүүл талазы-биле Ленинчи шаңналдар Комитеди.

Наадымга уткуштур

СҮГ-БАЖЫ. (Телефон-биле). СЭКП Төп Комитединиң июнь Пленумунуң шиитпирин ханызы-биле таныжыпкаш, «Тиилелге» совхозтуң малчыннары бо хүннерде мурнуу кузундан каш дапкыр күжениишкинниг ажылдап турар. Совхоз чартык чылда күрүнеге 1030 центнер эът садар турган, 1038 центнерни, 1640 центнер сүттүң орнунга — 1850 центнерни саткан. Ол ышкаш, 170 центнер дүктү кииргеен. Сорттап арыглаан, прессте савалаан дүктү күрүнеге дужаары үргүлчүлеп турар.

Ниитиниң малын өстүрер, оон продуктулуун улам бедидер талазы-биле үлегерлиг ажылдап турарларны хөйнү илередип болур. Дмитрий Бадыноол (кадарчы) 99 дүңгүш инектерниң 99 бызаазын менди алган. Ондар Анай-Бек 22 инээнден беш айларда 17766 килограмм сүттү сааган, Күжүгет Сүрүңмаа 85 бызаазының бирээзинге онзаштыр хонук бүрүзүнде 600 грамм немелде деңзиин ап турар. Эрткен чылын төрүттүнген 1200 тыва хураган кадарчызы Куулар Дажы-Серен, оларның баш бүрүзүнден 1970 грамм дүктү кыргып алган.

Ажылында чедиишкиннерин быжыглап, дуржулгазын улам калбартпышаан, малчыннар кижи бүрүзү чүткүдүг ажылдап турар. Чайгы семиртилге организастыг эгелээн. Ниитиниң малынга четчир, эки хоолулуг чемнерни белеткеп алырынга тодаргай хемчеглерни ап турар.

Чымба Андарович Дугар-оол Хову-Аксының тудуунуң хоочун ажылдакчызы. «Тывакобальт» комбинатты тудар дугайында айтырыг шиитпирлеттинмээн турар үеде-ле ооң боду шинчээчилер отряды-биле аңаа ажылдап чоруп турган. Ооң соонда шахталарга казыкчы болуп ажылдаан. Бодунуң билиин, мергежилин ол чыл бүрүде бедидип турар. Дуг ажылының херээн тергиин шиңгээдип алганы-биле ол дөрткү разрядтың казыкчызы болган. Ол хоочун ажылчын бүдүрүлге планының үргүлчү ажыр күүседип турар.

ЧУРУКТА: Ч. Дугар-оол.

ИДЕОЛОГТУГ АЖЫЛДЫҢ ДУРЖУЛГАЗЫНДАН

* * *

„Амгы байдалдарда партияның идей-кижизидилгелиг ажылының кол сорулгазы — СЭКП-ниң Программазын амыдыралга боттандырарын идеология талазы-биле хандырары, коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузары, коммунистиг ниитилел харылзааларын хевирлээри, чаа кижини кижизидери, политиктиг серемчилелди бедидери, империалистиг идеологияга удур калбак шавар халдаашкынны чорудары, кижилерниң медерелинде эргиниң артыышкыннарын узуткаары болур».

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң доктаалындан.

Эки кижизидилгениң үре-түңнелдери

Ногаан бүрүлерлиг тарымал ыяштар бүргей берген, чырык делгем соңгаларлыг шевергин туттунган бажыңның чанын-биле кылаң суглут арыкчыгаш шулурткайнып бадып чыдар. Ооң унунда чавыт сарыг чечектерлиг шыкчыгаш — «хемежиимни салгаш, хевдир-биле баглааш, эрик дургаар маңнап, эстедир мен, оой-ээй деп» ырлашкылаар, чоок-кавының бичии уругларының ойнап хөглээр чери ол.

Шак ында бичии кара оол чууза тергежигеште бичии дуңмазын олуртуп алган ыяай-бээр чымчаңнадыр чууктай идип, агаарладып чорду. Ол кежээ-эреспейниң адын Олег Очур-оол дээр. Ол ам ийиги классты кончуг эки, 4—5 демдектерлиг, дооскан. Үстүнде адаанывыс бажыңче база бир оол далаштыг кирип келгеш:

— Хлеб саткан көпеектеримден чеди көпеек артты — дээш, оозун даараныып олурган авазынче сунган.

Кымыл ол? Ону Юра Очур-оол дээр. Ол ам 3-кү классты 4—5 демдектерлиг доосван.

Бир холунда хымыш, бир холунда бичии чуга номчугаш туткан оол олла бажыңның даштында чаглак иштинде бичии печкада шай хаймыдырып турар. Ол — Борис Очур-оол-дур. Борис чедиги класста.

Хөнү сынныг, буурул баштыг кижи:

— Чалалгага чордум. Аарыг кижини бо эмнелгеде эккелдивис — деп чугаалап олур. Бо өг-бүлениң эр ээзи Николай Баймдеевич Очур-оол ажылындан кежээ ээп чанып келгени ол. Өг-бүлениң херээжен ээзи Очур-оол Айлыңмаа Кежегеевна Суг-Аксы он бир чыл школазының эге класстар башкызы. Школага хөй чылдар дургузунда ажылдап келген.

Биче чаштарны өг-бүлеге сарыылдыг кижизидериниң херээ — ада-иениң тускай мергежилинден черле хамаарышпас дээрзин маңаа каксы демдеглеп кааш, школачы үш оол дугайында үстүнде чижекче эглип көрээлиңер. Кижиниң амыдырал-чуртталгазын каастаар күш-ажылдың чамдык чаңчылдарын ол уруглар боттарының өг-бүлезинде база шиңгээдип ап турары оон билдиңгир-дир. Ада-иезиниң сөс-домаан кончуг тооп дыңнаар оолдар-дыр дээрзин кожа чурттап турган үемде ылап эскерип билген мен. Ыя чоогунда Культура бажыңында концерт болуп турар. «Силерге таарышпас, улуг улуска көргүзер концерт-тир» дээш ада-ие чоруптарга, оолдар эдерер деп бодавас-даа, харын бажыңында кылыпкы дег ажылдарны тус-тузунда сегирип аарлар. Эң бичии дуңмазы база-ла оларның хайгааралынга артып каар. Ынчаарга чамдык бичии оолдарның доктаар. торлурдаа, ындыр-даа сеткили чок, чүгле улуг улус көөр кино, концерттерге безин бо-ла ыгыя берген олургулаарлар болгай. Ол дээрге ада-иениң багай кижизидилгезиниң түңнели-дир. Оон ыңай, үстүнде адаанывыс оолдар башкызының дузазы-биле күш-ажыл кичээлдеринге каастап даараарынга, аргыырынга быжыг чаңчылдарны чедип алганнар.

Өг-бүлениң улуг оглу Борис номчуурунга аажок ынак. Ылаңгыя эрес-дидим, маадырлыг чоруктарны бижээн чогаалдарны тудуп алганда салдыкпастай бээр. Эрткен өөредилге чылының дургузунда ол 40 ажыг орус, тыва номнарны номчаан. Билиглерин чүгле өөредилге номнары бээринден аңгыда, чечен чогаалга ынак чорук ооң курлавырын чаа билиглер-биле улам байлакшыдып, эки өөренирынга дузалап турар.

Найыралдыг, биче сеткилдиг алышкылар ам чайгы дыштанылгазын өг-бүлезинде ажыктыг ыяндыр эрттирип турарлар. Ада Николай Баймдеевич школада төрелдер комитединиң даргазы хүлээлгезин эки күүседип, школаның-даа, тус-тус ада-иелерниң-даа ажыл-амыдыралын сонуургап, чугаалажып турар. Кижизидилгениң херээ чүгле чаңгыс школаже чууй кагбайн, дуржулганың болгаш угаан-сарыылдыг арга-сүмениң күжү-биле өг-бүледе шиитпирлеп турар үлегерлиг ада-иелерниң одуруунга Очур-оолдар хамаарыжыр.

Чаңгыс-даа бол, оол уругну кижизидери кончуг берге, чүге дээрге кончуг доскелчок, ай-хый билбес боор чүве дээр хоозун чугааның эдилекчилери хөй оолдарлыг бо өг-бүледе кижизидилгеден үлегер алза эки.

Чөөн-Хемчик район. **К. ЭКЕР-ООЛ.**

Механизаторларда

Колхоз бүдүрүлгезинге механизатор кадрларының ролю аажок улуг болгаш олар чер-даа, мал-даа ажылында кол ажылдарны бүдүрүп турарлар. Ынчаарга механизаторларның ортузунда политиктиг ажыл канчаан тургустунган болдур, оларның бүдүрүлге ажыл-чорудулгазы оон улуу-биле хамаарыжыр.

Өвүр районнуң «Коммунизмче орук» колхозунда механизатор кадрлар элээн көвей болгаш оларның саны чыл келген тудум-на өзүп турар. Мооң мурнунда механизаторлар ортузунга политкижизидилгелиг ажыл ындыг-ла эки эвес турган. Ооң ужурунда чамдык механизаторларның ажыл-херээнге четпестер, озал-ондак болур чоруктар бар тургулаан.

Колхозта партия организациязы бо чылын механизаторлар-биле ажылды элээн экижиткен. Агроном Танов Ширимел болгаш механик Павел Чылбак-оол олар механизаторларның ажыл-херээн башкарып, хынаары-биле чергелештир, оларның ортузунга политиктиг ажылды база чорудуп турар. Ам үеде механизатор кадрларга лекция, беседаны доктаамал чорудуп, оларның аразында социалистиг чарышты калбартып турар. Политкижизидилгелиг ажылды күштелдирип, ону механизаторларның мурнунда турар сорулгалар-биле холбаштырып турар апарган чорук бодунуң чогуур түңнелдерин берген. Колхоз бо чылгы часкы тарылгазын мурнунда чылдардан организастыг болгаш эки эрттирген. Трактористерниң болгаш чолаачыларның эдилеп турар техниказынга кумагалыы экижээнинден анаа турууушкуннар, үрелиишкиннер дыка эвээжээн.

Часкы тарылга үезинде болгаш ооң соолунде үеде-даа механизаторлар ортузунда социалистиг чарыш багай эвес организастаттынып турар. Чарыштың түңнелин үргүлчү үндүрүп, ону «Комсомолчу прожекторга», хана парлалгаларынга бижип, а хожудап турарларны шыңгыы шүгүмчүлеп турар. Мооң түңнелинде улуг-нормазын ажыр күүседип турар механизаторларның саны көвүдеп турар. Трактористер К. Саспыына оглу Ыдымнайбиле, М. Балыкай, М. Болат-оол, чолаачылар Комаадыр, К. Балыкай, С. Дарыма олар үлүг-норманы үргүлчү ажыр күүседип, социалистиг чарыштың мурнакчылары болуп келгеннер. Ынчалза-даа социалистиг чарышка бедик хүлээлгелер алгаш, ону чүгле аазаашкын кылдыр көрүп, күүсетпейн турарлар база бар. Ындыг кижилерге О. Монгуш, А. Сат оларны хамаарыштырып болур.

Механизаторлар ортузунга политиктиг ажылды экижидеринге, социалистиг чарышты калбартырынга агитаторлар В. Бүрбү, М. Чамыяң, Танов олар идепкейлиг киржип келгеннер. Ол эштер механизаторларга беседаны кылып берип, чарыштың түңнелин үндүрүп, хана солунну, агитхуудусту бижип турарлар.

Механизаторларда агитас-массалыг ажыл мында шуут-ла эки тургустунган деп база санап болбас. Чедир кылдынмаан чүүлдер ам-даа хөй. Ылаңгыя колхозчуларны механизатор мергежилге өөредир ажыл кончуг багай болган. Колхозка турган трактористер курузунга өөренип турган 20 кижи мергежил чедип албайн, өөредилгезин ара соксадып каан. Бо талазы-биле колхоз баштаар чери, парторганизация болгаш курстуң башкызы П. Чылбак-оол олар буруулуг болганнар.

СЭКП ТК-ның июнь Пленуму партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгаларын чугаалашкаш, бо талазы-биле тодаргай шиитпирни хүлээп алган болгай. Механизаторлар-биле ажылды Пленумнуң негелделеринге дүүштүр улам экижидери «Коммунизмче орук» колхозта парторганизациядан негеттинип турар.

Д. ЧЫМБА.

«Партияның ажыл-чорудулгазының кол түңнели чүл дизе, совет эрге-чагырганың чылдарында бистиң чуртка социализмниң бүрүнү-биле база туюлунга чедир тиилээни, коммунистиг идеалдарның болгаш бедик моральдыг принциптерниң кижизиниң кижизиттинип турары, миллион-миллион кижилерниң мировоззрениези марксизм-ленинизмниң эртемниг үндезининге төөгүде бир-ле дугаар хевирлеттинип турары болур; совет улус ам коммунизмни тургузарының эртемге үндезилеттинген тодаргай планныг болуп турар».

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң доктаалындан.

* * *

Кызылдың бүдүрүлгелериниң, албан организацияларының ажылчыннары, албан-хаакчылары СЭКП ТК-ның Пленумунуң материалдарын таныжып турар. Ыяш заводунуң чазанылга цехиниң ажылчыннары Пленумнуң материалдарын таныжкаш, улам күженииишкиниг ажылдап эгелээн. Ында эш Н. Попов бригадир-даа, агитатор-даа. Ажыл шаңгының соолунде азы дүштекн часпарда ол беседаларны, номчулгаларны үргүлчү кылып турар. А бригада планныг онаалгазын үргүлчү күүседип турар.

ЧУРУКТА: эш Н. Попов ыткыр номчулганы кылып турары. фото С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

ХОСТУГ ШАКТАР, КЕЖЭЭЛЕР БИСТЕ ЧАЛГААРАНЧЫГ

Бистер СЭКП ТК-ның чаа болуп эрткен Пленумунга Л. Ф. Ильичевтиң «Партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгалары» деп илеткелин болгаш Пленумга чүве чугаалаан эштерниң, ылаңгыя Никита Сергеевич Хрущевтуң делгеренгей, ханы утказынарлыг чугаазын, Пленумнуң доктаалын бирден бирээ чокка номчуп танышывыс. Бистиң Төрээн партиявыс чоннуң коммунистиг кижизидилгезиниң херээнче, культура-чырыдыышкын албан черлериниң болгаш литератураның, уран чүүлдүң хөгжүлдезинче канчаар-даа аажок улуг кичээнгейни салып, бо талазы-биле кайгамчыктыг сорулгаларны салган-дыр.

Культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылында бар четпестерни, ону чоннуң культурлуг дыштанылгазының ёзулуг одаа болдурарын, чоннуң коммунистиг кижизидилгезиниң херээнге ол албан черлериниң ролюн айытккан-дыр.

Коммунистиг партия культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылынче бо хире улуг кичээнгейни салып, бо талазы-биле ол хире улуг сорулгаларны салып турда, бистиң «Сүт-Хөл» совхозтуң төвүнде болгаш ооң салбырларында кодээ клубтар мооң мурнунда чылдардан тура чогуур негелдеге чедир ажылдап шыдавайн келген. Совхозтуң бир кол ажыл-агыйының бирээзи болур, хөй кижи чурттакчылыг Кара-Чыраа салбырында кодээ клубтуң байдалын көрүп көрээлиңер.

Кара-Чыраа клуву делгем болгаш улуг. Ынчалза-даа ол чоннуң культурлуг дыштанылгазының ёзулуг одаа болуп шыдавайн келген. Амгы үеде байдал база-ла кончуг багай. Анаа коллуунда-ла кино үнериинден өске янзы-бүрү темаларлыг солун кежээлер, оюннар, лекция, беседа болбайн турар. Кинолар безин чамдыкта орта үнмес. Ону культураның одаа деп алаары кончуг берге. Ол коллуунда-ла ээнзирей берген туруп турар. Соңгаларын буза шапкылап каапкан, иштики дериглгези, шимелдези мырынай аргажок. Даштыкы дериглгезиниң болгаш чаагайжыдылгазының дугайында чугаалаан-даа хереэ чок, кандыг-даа чаагайжыдылга, шимелде чок. Салбырның аныяктары, ажылчыннары, суурда кодээ интеллигентилер ажыл соолунде шоочалыг, соңгалары ойбак клубтуң чанынга туруп-туруп тарап чантыдай бээр. Ол клубтуң эргелекчизи эш М. Биче-оол чамдык хүннерде клубка шуут келбейн баар. Ында улус олурар кашла бүдүн сандайлар бар, оон өскелери сандан үндүр үрелген.

Ында хаая танцы кежээлери болганда анаа ээрик кижилер чыглыр, оон кедерезе ол ээрик кижилер чамдыкта анаа шош-шодаа үндүрер. Шыны-биле чугаалаарга клуб эргелекчизи эш Биче-оол бодунуң ажылын кылбайн, чүгле шалың алырынга ойлежип турар. Клубтуң киномеханиги безин кинону орта үндүрбес, чамдыкта көөрге аажок ээрий берген кино үндүрүп тургулаар.

Суг-Аксы кодээ Совединиң даргазы эш Даржай болгаш Кара-Чыраа салбырында партия эге организациязы, салбырның удуртукчулары клуб ажылынче мооң мурнунда-даа, амгы үеде-даа кичээнгей салбайн турар. Кышка септелгезин эки кылбайн, одаар ыяжын четче белеткеп албааның кыжын анаа кино көөрү безин берге. Кыжын чамдык үелерде одаар ыяш үсту бээрге каш хонуктар улаштыр клубту хаап каап тавырылгалар база тургулаан болдур ниин. Ол ышкаш салбырда комсомол организациязы (секретары эш Хүрең-оол) суурда комсомолчуларны, аныяктарны эвилелдеп алгаш, клубтуң иштин дерип каастап, оон даштын чаагайжыдып, көрүштүг тургузар дугайында чүнү-даа бодавайн турар. Клуб эргелекчизинге Биче-оолдан өске кижини соңгуп алыр дугайында айтырыгны комсомол эге организациязының секретары Хүрең-оолга болгаш Суг-Аксы кодээ Совединиң даргазы эш Даржайга бистер каш-даа удаа тургускан бис. Ынчалза-даа олар бистиң ол айтырыывысты херекке ап, тооп көрбээннер.

Кара-Чыраа суурда кодээ библиотека база-ла номчукчулар-биле орта ажылдап шыдавайн турар. Аныяктар ажыл шагының соолунде ном бижидип алыр дээш келирге, эргелекчи эш Хеймерек библиотеканы шоочалап каапкаш чоруй барган боор. Ол номчукчулар-биле кандыг-даа массалыг ажылдар, номчукчулар конференциязы кылбайн турар. Л. Ф. Ильичевтиң июнь Пленумунга кылган илеткелинде библиотека ажылдыкчыларының кижини кижизидериниң херээнге улуг ролюн онзалап чугаалап, библиотекарьның дугайын ол илеткелинге мынча диген болгай:... **«Кандыг номну номчуурун, номчукчу-биле чүнүң дугайында база кандыг беседаны чорударын, номчулга конференциязын чорударын ол сүмелеп бээр, бо бүгү техниктиг эвес, харын улуг идеологтуг айтырыглар болур-дур».**

Кара-Чыраа суурда клуб болгаш библиотека чоннуң культурлуг дыштанылгазының одаа болуп шыдавайн турарындан суурнуң чурттакчылары боттарының хостуг шактарын, кежээлерни чалгааранчыг эрттирип турар. Политкижизидилгелиг болгаш культура-массалыг ажылдарны багай тургусканындан суурда хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр, арагалаар, шош-содаа үндүрер, оор кылыр чоруктар болуп турар.

Клубту болгаш библиотеканы качан культураның ёзулуг одаа болдурар чүве ирги, чоннуң коммунистиг кижизидилгезиниң херээнге бодунуң ёзулуг улуг-хуузун ол албан черлери качан киирер ирги?

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа суурнуң чурттакчылары:

О. ЧАШ-ООЛ, О. ХҮРЕҢ-ООЛ, Х. ДЫГЫРААШ, К. ДОНГАК, К. МОНГУШ, К. КУСКЕ.

* * *

СЭКП-ниң Кызыл хоорлому чоокта чаа хоорайның бүдүрүлгелериниң, албан организация болгаш өөредилге черлериниң партия эге организацияларының секретарьларының ыяска чөвүлел хуралын чыылдырган.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң материалдарын хоорайның ажылчы чоннарынга таныштырар талазы-биле хемчеглериниң дугайын СЭКП хоорлому бирги секретары эш П. Т. Киселев эге организация секретарьларынга тодаргай чугаалап бербишаан, бо талазы-биле үнелиг сүмелерни оларга берген. Ооң-биле чергелештир, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле тодаргай хемчеглерни амдан эгелеп ажылдап кылырын болгаш амыдыралга боттандырып чорударын хуралга база дугуржуп алган.

Пленумнуң шиитпирлерин деткивишаан

Коммунистиг ниитилелдиң тиилелгезинче улам-на чоокшулап олурар бис. Коммунизм дээш бистиң ыдыктыг демиселивиске чаа кижини кижизидери онза улуг ужур-дузалыг дээрзин бистиң партиявыс хөй удаа айтып келген.

Коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузары, бүдүрүлге харылзааларын улам сайзырангайжыдары, чаа кижини кижизидери — бодур, бистиң салгалывыстың чуртталгазының үезинде шиитпирлээр чогуур үш кол сорулгавыс. Идеологтуг ажылды күштелдирер дугайында СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң доктаалын бистиң коллектививис, ынчангаш бүгү совет улус ышкаш, чаңгыс ап-сеткил-биле деткип турар.

Күш-ажылга ынак болгаш совет улуска, Коммунистиг партияга, коммунизмниң херээнге бердинеринге кижилерни кижизидери ажы бистиң хөй-ниитивистиң эң чугула сорулгазы деп Пленумнуң доктаалында онзалап шыйган. Бистиң коллектививис чүнү-биле коммунистиг күш-ажылдың бүдүрүлгези деп бедик атты чедип алыр дээш демисешпишаан. чамдык эки түңнелдерни чедип ап турар.

Коммунистиг күш-ажылдың бедик адын чедип алырының 23 бригадазы коллективте тургустунган болгаш оларны коммунист Б. В. Бухаров ышкаш бүдүрүлгениң өске-даа мурнакчылары баштап турар. Чолаачыларның, слесарьларның, токарьларның аразында калбарган социалистиг чарыштың түңнелдерин ай санында үндүрүп, оон тиилекчилеринге өртектиг шаңналдарны тыпсыры ам бисте чаңчыл болган. Бистиң чамдык мурнакчыларывыс агитпунктуга чыылган чонга боттарының күш-ажылчы чедиишкиннериниң дугайын чугаалап, дуржулгазын база нептередип турар. Сураглыг чолаачыларның бирээзи А. П. Ярыгин чоокта чаа ындыг ужуражылганы кылган.

Бүдүрүлгеде парторганизация болгаш профэвилел местком коллектив кежигүннериниң политиктиг болгаш нииты билииниң өзүлдезинче улуг кичээнгейни салып келген. Кижилерниң өөренип кижизиринге таарымчалыг байдалдарны тургусканы-биле бистиң элээн көвей ажылдакчыларывыс эрткен өөредилге чылын эки түңнелдерлиг доосканнар. Чижээ, эштер Г. В. Котельников, А. Ф. Громов, Н. А. Григорьев, А. Лубошников, В. Чугунов, Е. Маслова олар кежээки школаның 10-гу класын чедиишкиниг доосааш, бышкан билигниң аттестаттарын чедип алганнар. Элээн хөй кижилеривис 5-6-7-8-9 класстарны эки өөредилгелиг доозуп шыдааннар. Бистиң мурнакчы ажылчыннарывыс күш-ажыл-биле өөредилгени ыяын холбаштырып турар апарганы бисбе кончуг өөрүнчүг. Бүдүрүлгениң чоргаарлары Б. Бухаров, А. Ярыгин, А. Голейко, А. Сасин, П. Почкарев олар чеди чылдың бүдүрүлге онаалгазын чедиишкиниг доосушаан, бирги класстың чолаачылаар эргезин чедип алганнар.

Ынчалза-даа ол эки талалар-биле чергелештир бистиң коллективте четпестер ам-даа бар. Арагалаар чорук-биле холбашкан күш-ажылдың сагылга-чурумунуң үрээшкиннери чамдык ажылчыннарда бар. Ол болза бисте кижизидилге ажылының ам-даа ногуур деңнелге четпейн турарының херечизи-дир. Бистиң коммунистеривис ол хоралыг чорук-биле демиселдиң арга-оруктарын дилеп, арагалай бээр ажылдакчыларның бажын-балгадынга шалың алыр хүннерде контроль тургузарының чурумун доктааткан.

Коллектив кежигүннериниң чайгы дыштанылгазын эрттирериниң ажылчы планы бисте ажылдап кылдынган. Ол план ёзугаар бо чайын хоорай даштынга элээн каш коллективтиг дыштанылгаларны эрттирер. Шушенское суурда В. И. Ленинниң музей-бажыңынче экскурсия организастаары, тематиктиг кежээлер, коллективтиг кино, концерт көөр, лекция, илеткелдер организастаары дээш өске-даа культура-массалыг хемчеглерни чорудары көрдүнген.

Кижизидилге ужур-дузалыг бо бүгү хемчеглер бисте эки түңнелдерин бээр, коллектив кежигүннериниң улам сырый каттыжышкынын, коммунизм тургузуушкунунга күш-ажылчы чаа-чаа чедиишкиннерни хандырар.

В. САЙГУТИНА,
коммунист, «Сельхозтехника» АТК-зының экономизи.

Чон ортузунга политиктиг ажыл

Партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгаларын бүгү тала-биле чугаалажып көрген СЭКП ТК-ның июнь Пленуму бодунуң ажылын дооскан. Төөгүлүг Пленумнуң партия организацияларының, бүгү идеология ажылдакчыларының мурнунга салган чугула сорулгаларын чугаалажып ора, Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунда партия организациязының секретары эш К. Е. Хаяң-оолдан колхозчулар ортузунда полит-кижизидилгелиг ажылдың канчаар тургустунганын чугаалап бээрин диледим. Ол кезек бодангаш, мээң дилээмни күзелдиг-биле хандырды.

— Бистиң кожавыс совхозтуң Мажалык фермазының инек кадарчызы Хүрең-оол ашактың чугаазын сактып келдим — деп, ол чугаалап эгеледи — «Шаанда эртем-кегээрел дээр чүлүг чораан деп бе? Сес чүс селбер хамнарлыг, беш муң манзылдыг ламаларлыг, чээрби ийи хүрээлиг, тос дошкун даалыг, дөрт каржы ноянныг чордувус. Араттар бистер ужук-бижик билбес, оларга мөлчүдүп, дарладып чордувус» — деп кырган чугаалап олурган чүве. Саннарда карыышкак чүве бар-даа ыйнаан, ынчалза-даа ооң оозу-ла шын. Ам дээрге магалыг чүве-дир. Школаның башкыларын баштадыр сумуда интеллигенция, колхозтуң 40 ажыг коммунистери, 80 хире комсомолчулары, бүдүрүлгениң янзы-бүрү адырларында мурнакчылар дээш бистиң даяныр күжүвүс-ле хөй — дээш, ол кижизидилге ажылының кандыг формаларын канчаар ажыглап турарын тайылбырлады.

Хамыктың мурнунда лекторлар бөлүүнүң ролюн, колхозтуң болгаш колхозчуларның ажыл-амыдыралын билдилиг-биле холбаштырган илеткелдерниң, лекцияларның чугула ужур-дузазын айыттышаан, дуржулгалыг лекторларның санынга колхоз даргазы Куулар Шулууну, башкы Куулар Серенмааны, зоотехник Тимофей Төгүстү, фельдшер Лина Чаш-оолду, хову бригадазының кежигүнү Николай Хыйыртанны демдегледи. «Аныяк совет кижиниң моральдыг мөзү-шынарының дугайында» башкы С. Кууларның лекциязы колхозчу аныяктарның амыдыралының тодаргай чижектери-биле байлак болган. Лектор анаа аныяк коммунист саанчы Анна Ондарның ажылга кызымак, өг-бүлезинге төлептиг, ийи уруун арыг-силиг эки кижизидип өстүрүп турарын, ол ышкаш чазаныкчы Монгуш Хилик-оолду, клуб эргелекчизи Анатолий Ондарны эки деп көргүскен.

Оон-биле чергелештир арагачы, содаачы, чалгаа, культуразы куду аныяктарны хөйнүң мурнунга ырмазын сый сойгалаан. Лекторнуң чемезинге дараазында аныяктар таварышкан. Ондар Чычаан-оол. Ийи уруглуг, кадайлыг хирезинде өг-бүлезинче сагыш салбас, арагалаар, алгыш-кырыш, шош-содаа үндүрер. Трактористеп тура болганчок-ла ажыл үзер. Чаа чээрбилеп чоруур Ондар Хеймер-оол Ондар Чычаан-оол-биле бир демей, ыя күштүг кижилерни базынчактап эттээр. Ондар Багай-оол. Туразы улуг, бригадирлерниң айтыышкынын күүсетпес, арагачы, чалгаа, шефтерге, воскресниктерге киришпес, оон ойталаар, чүгле бодунуң хуузунда ажылынче сундугар. Бо болгаш өске-даа аныяктар чемеледип, шүгүмчүлеткен соонда ам чүгээртей эттиингеннер.

Партия организациязының 45 агитаторлары чон ортузунга үнелеп четпес ажылдарны чорудуп турарлар. Башкы Александр Монгуш, клуб эргелекчизи Анатолий Ондар, бригадир Иван Кекей, сүт-бараан фермазының учетчиги Ондар Мартыынай, саанчы Анна Ондар ышкаш өске-даа Коммунистиг партияның, Совет чазактың политиказын колхозчу массага доктаамал тайылбырлап турар агитаторлар эвээш эвес. Х. Саңгыспаа, К. Содунам, Н. Монгуш, К. Шыырап, Д. Монгуш, К. Кара-Сал ышкаш колхоз бүдүрүлгезиниң мурнакчылары хамыктың мурнунда боттарының күш-ажылы-биле мурнакчы буржулганы агитастап, бедик бүдүрүкчүлүг ажылының үлегер-чижээн көргүзүп, ооң-биле өске хөй-хөй колхозчуларны боттарының соо-биле эдертип турарлар.

Социалистиг чарыштың түңнелдерин удаа-дараа үндүрүп, мурнакчыларны илередип, оларны шаннап, хөйнүң мурнунга чаргаары кижизидилге ажылының база бир кол хевири. Партия организациязы-биле колхоз баштаар чери сүт-бараан фермаларының аразында шилчиир кызыл тукту тургускан. Ооң-биле кады акша шаңналын база доктааткан. Ай сангаш-ла түңнелди үндүрүп, тергиидээн фермага кызыл тукту акша шаңналы-биле кады тыпсып турар. Бирги чер эзээн саанчыга «Эң эки саанчы» деп вымпелди тыпсыр. Ынчаарга колхозтуң үш фермаларындан Даштыг-Тей фермазы соолгу үш айларның дургузунда безин беш катап бирги черни чаалап алган.

Ооң-биле чергелештир кижилерни кижизидеринге хана парлалгазының улуг ролюн демдеглевейн барып болбас. Школа директору Монгуш Зояның редакторлааны «Тиилелге», башкы Александр Монгуштуң редакторлааны «Культурлуг чуртталга дээш», агроном Ховалыг Көк-оолдуң редакторлааны «Крокодил» деп хана солуннары доктаамал үнүп турар. Бүдүрүлгениң мурнакчыларының дугайында мактаалдарны, арыг-силиг өг-бүлелерниң фото чуруктарын үндүрүп, ыраакчыларны, арагачыларны, содаачыларны сойгалап илередип турар. Бажыны, кажаа хериминиң ишти эмнеесеке чок, хиртиг боктуг кижилерниң фоточуруун база азып чарлаптар. Улусчу дружина, эш-хуузунуң суду база багай эвес ажылдап, чамдык төлеп чок кижилерни хай деп томаартып турар.

Клубтуң бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериниң 70 ажыг киржикчилерин кандыг багай дээриң. Олар район көрүлдезинге киришкенде бо-ла бирги черни ап кан турар болгай. Олар боттарының төрээн колхозунуң, төрээн Шемизиниң ат-сураан сыкпастар. Олар фермаларга, хөйжү бригадаларга, хову турлаанга бо-ла аалдап чеде берген турарлар. Хүннүң маадырларын ыры, шүлүк-биле алгап мактаан турарлар. Оларга таварышкан чалгаапайларның шорузу-ла: хөйнүң мурнунга арнын кызыдыр-ла шоодуп кочулап каап тарлар. Колхоз бүдүрүлгезинге ажылдаар хөңнү чок, бодунуң хуузунда ажылынче хандыгар Монгуш Чадамба, ооң чалгаа уруу Лиза ышкаштарны олар ыявылза дузааш салыр болдурлар ийин.

Бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериниң киржикчилери уруглар садының кижизикчизи Куулар Серешти, баянист Александр Монгушту, чолаачы Монгуш Биче-оолду, агроном Ховалыг Көк-оолду колхозчулар улуг сонуургал-биле, сеткил ханып дыңнаар.

Мурнакчыларның үлегер-дуржулгазын нептередиринге оларның ужуражышкыннарын организастап эрттирери чугула ужур-дузалыг. Даштыг-Тей фермазының коллективи мурнакчы малчын Монгуш Намай-биле ужурашканнар. Колхозтуң бүгү кежигүннери республиканың алдарлыг малчыны Ховалыг Саңгыспаа-биле ужуражып, ооң 60 хар харлааның байырлалдыг демдеглеп, малчынның ажылының арга-дуржулгазы-биле таныжканнар.

Партия организациязы тус-тус кижилер-биле эш-хуунуң беседаларындан эгелээш, лекциялар, илеткелдер, политиктиг чырыдыышкынның кичээлдери, хана парлалгазы, бот-тывынгыр уран чүүл көргүзүглери дээш кижизидилге ажылының янзы-бүрү хевирлерин канчаар ажыглап турарын эш Хаяң-оол биске бирден бирээ чокка ынчаар чугаалап берди. Ол бодунуң чугаазының түңнелинде амгы үеде партия организациязының бүгү-ле агитаторлары СЭКП Төп Комитединиң июнь Пленумунуң материалдарын чон ортузунга таныштырып чорудуп турарын медегледи.

Колхозтуң мурнунда салдынган планныг сорулгаларны чедиишкиниг күүседириниң херээнге олар боттарының салыышкынын мооң соңгаар-даа улам чүткүлдүг-биле киирерлер дээрзинге чигзиниг турбас. Харын мооң ужурунда «Большевик» колхозтуң ажыл-херээ чедиишкиниг чоруп келген.

Партияның идеологтуг ажылын чугаалашкан СЭКП ТК-ның июнь Пленуму партия организацияларының мурнунга чугула сорулгаларны салып, оларның харыысалгазын бедидерин негээн. «Большевик» колхозта партия организациязы Пленумнуң шиитпирлерин амыдыралга дүрген боттандырар, кижилер ортузунга политиктиг ажылды улам күштелдирип, арга-дуржулгазын байыдар дээш чогуур хемчеглерни ап эгелээн.

С. ПАВУ.

Улуг чугула болуушкун

БАРЫЫН БЕРЛИН. (СЭТА). Барыын Берлиннин бүгү солуннары ГСЧП ТК-нын бирги секретары, ГДР-нин Күрүне чөвүлелинин даргазы Вальтер Ульбрихтин төрүттүнген хүнүнден бээр 70 хар харлааны-биле холбаштыр ГДР-де байырлалдарнын дугайында информацияны парлап. СЭКП ТК-нын Бирги секретары, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелинин Даргазы Н. С. Хрущевтуң ГДР-де чоруп турарын хайнывышкынныг тайылбырлаарын үргүлчүлевишаан.

Вальтер Ульбрихтин 70 хар харлаанынга алдар болдуруп тургускан Берлинге хүлээп алыышкынның дугайын дыннатпышаан, солуннар ол хүлээп алыышкынга Н. С. Хрущевтуң болгаш Вальтер Ульбрихтин чугааларынга онза кичээнгейни көрүндүрүп турар.

Совет чазактың баштыңы Н. С. Хрущев Совет Эвилелинин Маадыры атты Вальтер Ульбрихтиге тывыскан дугайын Берлинге чарлаан болгаш Ленин орденин база Совет Эвилелинин Маадырынын Алдын сылдызын анга тывыскан дээрзин бүгү солуннар дыңнаткан.

* * *

СОФИЯ. (СЭТА). СЭКП-нин июнь Пленумунуң шиитпирлери болгаш Н. С. Хрущевтуң чугаазы СЭКП-ге болгаш өске-даа чурттарның акы-дуңма партияларынга, социалистиг болгаш коммунистиг тургузуушкуннуң улуг херээнге кедергей улуг ужурлуг болуп турар деп, «Работническо дело» солуннуң мурнуку чүүлүнде бижээн. Ол чүүлдер болза совет улусту бедик идейлиг болгаш коммунизмге бердинеринин ёзузунга кижизидеринин талазы-биле идеологтуг ажылды СЭКП-нин улуу-биле үнелеп турарының тодаргай херечизи-дир. Оон-биле чергелештир, Пленумнуң шиитпирлери болгаш СЭКП ТК-нын Бирги секретарының чугаазы марксизм-ленинизмниң арыг болурунуң дугайында, улустарның тайбың болгаш аас-кежиктиг келир үе дээш амгы үедеги улуг демиселинге коммунистерниң дайынчы белен болурунуң дугайында СЭКП-нин болгаш Н. С. Хрущевка баштаткан оон ленинчи Төп Комитединиң улуг сагыш салыышкынының илерээшкини болуп турар.

Болгар коммунистер Пленумнуң шиитпирлерин болгаш Н. С. Хрущевтуң чугаазын изиг-биле деткип турар, ол чүүлдер оларның база-ла чепсээ болур деп, солун түңнелинде онзалап демдеглеп турар.

* * *

БЕРЛИН. (СЭТА). ГСЧП ТК-нын бирги секретары, ГДР-нин Күрүне чөвүлелинин даргазы Вальтер Ульбрихтин 70 хар харлаанын байырлап эрттирген дугайында парлалгада парлап үндүрген материалдарны ГДР-нин чурттакчылары улуг сонуургал-биле номчуп турар. Совет чазактың баштыңы Н. С. Хрущев Ленин орденин болгаш «Алдын сылдыс» медальды В. Ульбрихтиге тыпсып турда тырттырган фоточурукту солуннар бирги арыннарынга парлаан. Солуннар Н. С. Хрущевтуң чугаазын парлавышаан, келир үе социализмниң болгаш коммунизмниң болуп турар, социалистиг үндезинге катап каттышкан чаңгыс аай Герман күрүне кедизинде барып тургустунган турар дээрзинин дугайында Никита Сергеевичиниң сөстерин онзалап парлаан.

Социалистиг чурттардан медээлер

АЖЫЛ-ИШЧИ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

ПРАГА. Бот-боттунга экономиктиг дузалажылга Чөвүлелинин чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң талазы-биле доктаамал комиссиязының ажылчын бөлүүнүң хуралы Братиславка болган. Оон ажылынга Болгарияның, Венгрияның, ГДР-нин, Польшаның, Румынияның, Совет Эвилелинин болгаш Чехословакияның төлээлери киришкен. Дыт ыяштың кескиндизин эң ажыктыг ажыглаарының болгаш дыт-ыяш-волок плиталарның бүдүрүлгезинин технологиязын улам ыңай хөгжүдеринин айтырыгларын ол хуралга чугаалажып көрген.

АНЫЯКТАР ЧАА ТУДУГЛАРДА ШЕФТЕП ТУРАР

ВАРШАВА. Пулавтың азот комбинады — Польшаның беш чыл планының база бир чаа тудуу. Ол тудугну Социалистиг аныяктарның эвилели шефке алган. Ам үеде чурттуң ажылдап турар бүгү заводтарының берип турары ол хире азот чемишчидилгелерин бо комбинат чуртка бээр. Совет Эвилелинин бээр бойдус газы комбинаттың чиг-эди болур.

Польшада Плоцкиниң нефть-техниктиг комбинадын, Турошувскиниң энергия-хөмүр даш комбинадын болгаш Тарнобжегскиниң күгүр комбинадын анныктарның шалыпчы тудуглары кылдыр чарлаан. Оларда Польшаның муң-муң аныяк ажылчыннары — Социалистиг анныктарның эвилелинин кежигүннери ажылдап турар.

КАЙГАМЧЫК ХҮНГЕ АЛДАР

ГАВАНА. Бүгү Кубада ажылчы чоннарның социалистиг чарыжы калбарып турар. Амгы үеде ол чарышта үш чүс он дөрт муң ажыг кижи киржип турар. Монкадада Батистаның казармаларынче Фидель Кастрога баштаткан бөлүк патриоттарның маадырлыг штурмнаан хүнүнден бээр он чыл оюу июль 26-да болуру-биле холбаштыр, чурттуң бүгү бүдүрүлгелеринде ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар продукцияны бүдүрүп үндүрерин көвүдедир болгаш оон шынарын экижидер талазы-биле чаа хүлээлгелерни ап турар.

ШАНЬДУН ЧАРТЫК ОРТУЛУКТА

ПЕКИН. Шаньдун можунуң тараачыннары бо чылын тараа культураларның чайгы эки дүжүдүн өстүрген. Хуанхэ хемниң адакы агымында турар Дэчжоу районда күзүн чажып тараан кызыл-тастың болгаш арбайның ниити чыылдазы эрткен чылдың деңнелинден 60 хуудан ажыг болуп турар.

Дэчжоу район Хуанхэ хемниң үерлээшкининден шагдан бээр качыгдап келген. 200.000 чыгам гектар шөл үерлээшкинниң айыылынга таваржып турган. Улустуң эрге-чагыргазының чылдарының дургузунда түс черниң тараачыннары элээн хөй дериишкиннерни күрүнениң дузазы-биле тудуп, ажыглалга кийрген. Бо чылын чаа суггарылга каналдарын, плотиналарны, чалдарны тудуп, дерииринге дыка хөй акша-хөреңгилерни Дэчжоунуң тараачыннарынга күрүне үндүрүп берген.

РЕВОЛЮЦИЯНЫҢ БАЙЫРЛАЛЫНГА АЛДАР БОЛДУРГАН ЧАРЫШ

УЛАН-БАТОР. Моол революциязының 42 чыл болур оюнга алдар болдурган социалистиг чарыш бүгү Моолда улам калбарган.

Найысылалдың үлетпүр комбинадының идик даараакчылары чарышка улуг чедиишкиннерни чедип алган. Оларның иштинден хөй кижилер ээлчег онаалдазын 154—200 хуу күүседип турар. Чурттуң өске-даа бүдүрүлгелериниң коллективтери күш-ажылга бедик көргүзүглер-биле алдарлыг чыл оюн уткуп турар.

(СЭТА).

БОЛГАРИЯ

БО ДЭЭРГЕ АЛДАР-ДЫР

Хасковск округтуң Книжовник суурунда сураглыг кадарчы Колю Делчевтиң дугайын шагда дыңнаан бис. Ол хойжунуң дугайында тоолду бүгү чуртка тоолдап турган. Ындыг болза-даа сураглыг хойжу хой ажылын каггаш, трактор бригадазынга учётчиктеп ажылдай бергенин хенертен дыңнааш, чон кайгап турган.

Ооң соонда Колю дугайында чүү-даа чуве ур үеде дыңналбастаан. Бир-ле катап чаңгыс суурда Колю-биле кады чурттап турар бир кижи чедип келгеш, биске чугаалаан: Колю машиналарже бар чорааш-ла таварылга-даа болган ышкаш, хөй кажаазынче барып турарын суурнуң кооператорлары бо-ла эскерип каар апарган...

Бо чазын Колюга ужурашкан бис. Ооң хүндүлээчел, хүнге одута берген арнында хүлүмзүрээшкин иле болган.

— Эрткен чайны канчаар чурттап эрттиргенимни безин билбейн тур мен — деп, ол чугаалады. Кодан хойларым дүжүмге безин кирип келир. Назы доруй берген болганда тускай эртемимни солуп, өске ажылга ажылдаарын күзээн кижи мен. Ынчалза-даа хойлар чокка чурттап шыдавас-тыр мен деп, ырак эвес чораан хойларже көргеш, Колю чугаалады.

Ада-иезинден чарылган 5—6 харлыг өскүс оол дээргилерниң хоюн кадарып чораан. А кажан Болгарияга үр-ле үеде манап келген хосталга болу бергенде, Колю кооперативке кирип алган. «Мээң кадарчы—хойжу күш-ажылымны улус чон улуу-биле хүндүлеп көрүп турар. Ынчангаш ол хүндүлелди эки ажылдап тургаш, бадыткаары мензэ күзенчиг-дир» деп, Колю чугаалап олурар.

— Колю Делчев тергиин эки хойжу болдур ийин. Ооң кодан хойлары дээрелерниң эң дээрези. Хойну ажаап, азыраарынга хөй күштерин ол берип турар, чыл бүрүде күрүнеге пландан ажыр чүс-чүс килограмм эътти, сүттү болгаш дүктү берип турар—деп кооперативтиң кол зоотехниги Иван Станчев чугаалап турар. Чоокта чаа одарга чеде бергеш, көрүп тур мен: Кырган Колю чаа чолдак тон кедип алган, өөрүшкүлүг ырлавышаан, болгар улустуң танцызын тепкен тур. Ооң танцылап турда эптиг, ээлдээн магадап тур мен. «Колюда чүү болган чоор?»—деп бодаан мен. Ынчалза-даа Колю мээң чанымга маңнап чедип келгеш, бичии хураганны көргүзүп, «Иване! Иване!» деп кыйгырды. Бо дээрге бистиң баштайгы уксаалыг хурагавыс-тыр. Мен ону чеже чылда манавадым дээр!» Колю хөй чылдарның дургузунда хойнуң үнелиг меринос уксаазын өстүрүп, бодунуң ынак ажыл-херээнге дүн-даа, хүн-даа дивейн ажылдап келген. Колю хөй чылдарда кылып келген бодунуң ажылының түңнелдеринге өөртүп турарын көргеш, «Ол дээрге алдар-дыр» деп бодал мээң сагыжымга кирип келген. Ынчангаш улуг тиилелге-биле холбаштыр кырган кадарчыга сагыш сеткилдиң бүгү ханызындан байырны чедирдим.

* * *

ГДР

РОСТОККА ЧАҢГЫС ХҮН

ГДР-ниң Балтикада эң улуг порт хоорайы—Ростокка хөй удаа баар ужурга таваржыр турган бис. Ындыг болза-даа бөлүк даштыкы журналистер-биле кады олче сөөлгү чоруушкун онза шынарлыг болган болгаш ооң дугайын тодаргай бижиири черле чөптүг.

Ростокче бо чоруушкунну ГДР-ниң Демир оруктар эргелели организастаан. Бо чылын Герлицте вагон тудуунуң заводунуң бүдүрүп эгелээни кайгамчык вагоннарның бирээзи — тускай вагонга олурупкаш, Берлинден үнүпкен бис. Пластиканы калбаа-биле ажыглаанының түңнелинде вагоннуң иштиделгем болгаш кончуг чырык болду. Кожазында ийи Купениң ишти хайнывышныныг-ла апарган. Столду долгандыр салып каан чымчак сандайларда олур бис. «Митропаның кол директору Альфред Крюгер ам безин ындыг 25 вагоннарны ажыглап турар деп чугаалады. Оларның иштинден 10 вагонну Болгарияже болгаш Польшаче аян-чорук кылып чоруур кылдыр аныяк немец туристерниң эргезинге тывыскан.

СЭТА-ның корреспондентилери:
К. ОРЛОВА.
Е. БАШМАЧНИКОВ,

КУШ-КУЛЬТУРА БОЛГАШ СПОРТ

СОВЕТ-МООЛ НАЙЫРАЛ

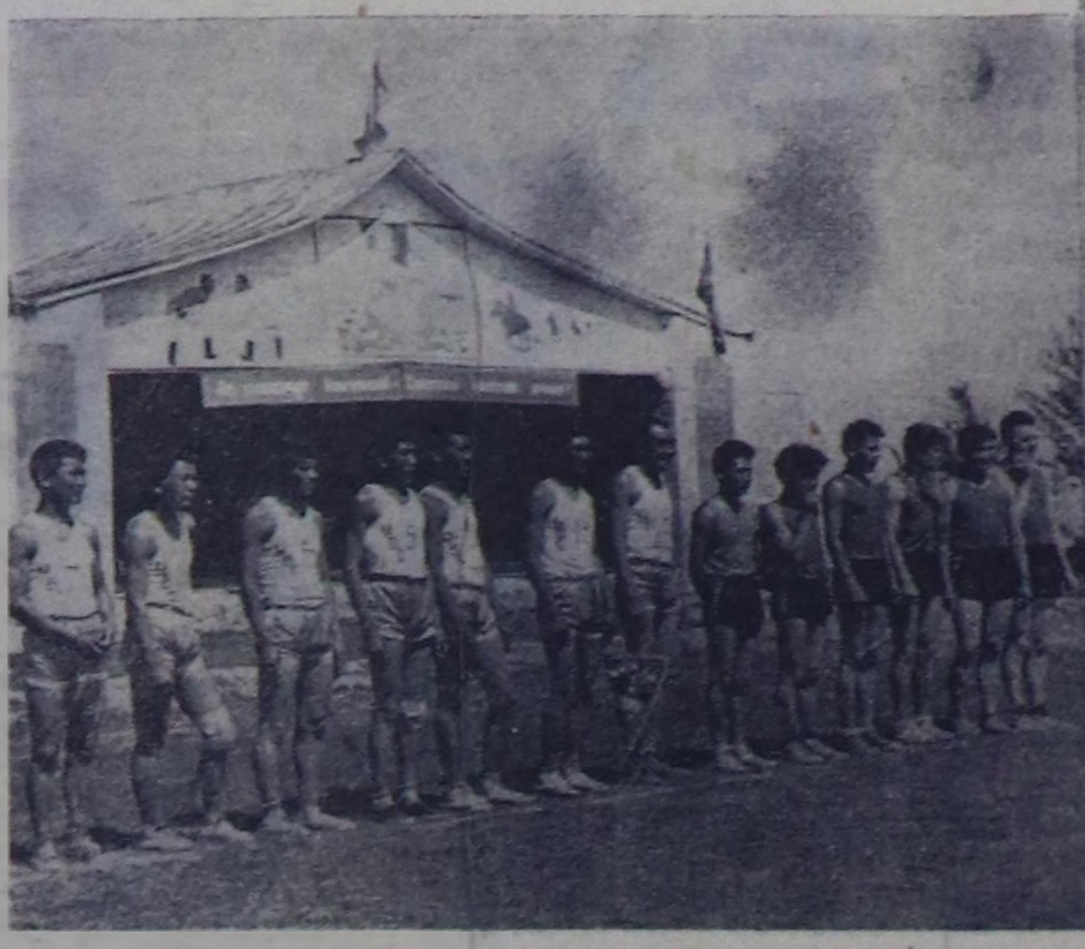

Моол Арат Республиканың Убсу-Нур аймааның парткомунуң, спорт болгаш күш-культура Чөвүлелиниң чалааны ёзугаар Тыва АССР-ниң баскетбол талазы-биле бөлүк спортсменнери Убсу-Нур аймакка чорааннар. Совет-моол найырал ниитилелиниң Тыва салбырының культурлуг харылзаа дугайында планынга, спорт херээн улам хөгжүдеринге холбашкан шак ындыг хемчеглер моон соңгаар улам калбарар.

Тываның спортчу төлээлекчилериниң акы-дуңма Убсу-Нур аймактың чону, хөй-ниитизи кайгамчык найыралдыг хүлээп алганын үстелеп демдеглээри өөрүнчүг. Бистерни моол эштер шуут-ла Хандагайты суурга кээп уткуп алган. Улан-Гом хоорайга баарывыска, бүгү-ле чүүлдерни биске таарымчалыг белеткээн турган.

Барган хүнүвүстүң кежээзинде, аймактың революстуг аныяктарының Эвилелиниң, күш-культура Чөвүлелиниң удуртукчулары-биле, спортсменнер болгаш хөй-ниити организацияларының төлээлекчилери-биле ужуражылга болган. Дараазында хүн бистерни аймактың партия комитединиң бирги секретары эш Хавдал хүлээп алган. Улан-Гом хоорайда бүдүрүлге, культура албан черлери-биле танышканывыс, дыштанылга бажыңынга, пионер лагеринге чораанывыс, өске-даа көрген чүүлдеривис биске уттундурбас болуп арткан.

Спортчу ужуражылга барганывыстың үшкү хүнүнде болган. Баштай школачыларның, а дараазында улуг улустуң шилиндек командалары-биле ойнаан бис. Бирги ужуражылга 71:46, а ийигизи 62:57 санга бистиң тиилелгевис-биле доозулган. Ол хүннүң кежээзинде Улан-Гомнуң аныяктары-биле ужуражылгага тураскаалдыг белектер солушкан бис.

Акы-дуңмалышкы кожа ийи республиканың спортсменнериниң бо ужуражылгазы совет-моол найыралдың улам-на калбарып, быжыгып турарын илереткен. Аймактың партия комитединиң бирги секретары эш Хавдал болгаш күш-культура Чөвүлелиниң даргазы эш Чимит олар бистерниң моон соңгаар улам чедиишкинниг болурувусту күзээн. МАР-ның ажылчы чонунга, ооң аныяктарынга болгаш спортсменнеринге найыралды, аас-кежикти илереткен бис.

ЧУРУКТА: Тываның болгаш Моолдуң баскетболистериниң ужуражыышкыны.

А. БАИР.
Моолга чораан баскетболистерниң киржикчизи.

БАЗА КАТАП—„ДИНАМО“

Хол бөмбүүнүң талазы-биле республиканың бирги чери дээш маргылдаа июнь 26—30 хүннеринде болуп эрткен.

Маргылдааның сөөлгү хүнүнде «Динамонуң» болгаш «Буревестниктиң» бирги командалары ойнаан. Баштайгы ийи оюнну динамочулар уduп алгаш, боттарының чедиишкиннеринге мензэргениш, үшкүзүнде удурланыкчызынга аштырган. Дөртку оюнда сан 14:8 турда, «Буревестник» командазының ойнакчылары көрүкчүлерниң алыш часкаашкынынга хей-аът кирип, ылангыя К. Маадыр-ооллуң күштүг кагыглары командазынга санны немеп турган. Олар оюннуң инициативазын кезек када чаалап алгаш, санын деңнештирип алыр аргалыг болганнар.

«Динамо» командазы хол бөмбүүнүң талазы-биле ам дөрт чыл улай республика чемпиону болуп, бо маргылдаага база аштырыышкынга таварышпаан.

«Спартак» биле «Трудовые резервы» командаларының сөөлгү оюну солун болган. Олар баштай ийи-ийи улушканнар. Бешки оюнда «Трудовые резервы» командазының саны 13:2 болуп, тиилелгеге чедир чүгле ийи мячик чаалап алыры арткан турган. А спартакчылар мячикти чаалап алгаш, бир деңниг ойнап, оюннуң темпизин улам дүргедедип, санын деңнештирип алган. Ылангыя «Спартактан» В. Бабкин, В. Луктанов олар ойнаарының болгаш кагарының талазы-биле онзаланып, көрүкчүлерниң мактадын чедип алган. Ынчангаш спартакчылар удурлакчызын ол-ла санынга уduп алганнар.

Беш хүн үргүлчүлээн демиселдиң сөөлүнде, республиканың бирги черин «Динамо» командазы ээлеп, 1963 чылдың чемпиону болган. Ук командага бирги черниң дипломун болгаш шилчиир кубокту база тураскаалдыг вымпелди тывыскан. А команданың ойнакчыларын спорт ниитилелдериниң болгаш организацияларының эвилелиниң республика Чөвүлелиниң мактал бижиктери-биле шаңнаан.

А. КУМАЯК.

Чогаадыкчы мергежил

Республиканың школачыларының техниктиг чогаадылгазының чаңчыл болган делгелгези Кызылдың № 1 школазының чазаныылга мастерскаязында ажыттынган. Делгелгеде Кызыл хоорайның болгаш Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Таңды, Өвүр районнарның школалары киржип турар.

Бо чылгы делгелгеде кирген ажылдарның саны эвээш-даа болза, чамдык школаларның идепкейлиг киришкенин демдеглээри чугула. Улуг-Хемниң Арыг-Үзүү сес чыл школазының өөреникчилериниң кылган чүүлдери сан талазы-биле хөй болгаш эки шынарлыг. Чижээ: Саша Хворов биле Толя Холомеев чайганыр херекселди, Толя Злобин биле Володя Ерофеев буфет болгаш столду чараш, уран-шевер кылганнар.

Кызылдың школаларында № 7 школаның (күш-ажыл башкызы эш Королев) делгээн ажылдары көрүкчүлерниң сонуургалын хаара тудуп турар. Ол школаның сескн классчылары тускай чырыткан херекселдиг демир-орук участогун, паровозту, «Храбрый» деп аттыг пароходтуң хевелир моделин кылганнар. Бо ажылдарның онзаланып турар чүүлү болза, оларны чаңгыс кижи эвес, а элээн каш кижи бөлүглежип алгаш чогаатканы болур.

Шагаан-Арыгның № 1, 2 школалары моон мурнунда чылдарда уругларның техниктиг чогаадылгазының район болгаш республика делгелгелеринге эки түңнелдерни чедип ап турганнар. Бо чылгы делгелгеге олар ыяштан, этажерка, комод, ном шкавы, бижик столу болгаш бажың иштиниң өске-даа эт-херекселдерин әкеп делгээннер. Барыын-Хемчиктиң школачыларының даштан янзы-бүрү дүрзү-хевирлерни чазап кылганы база-ла солун.

Ниитизи-биле алырга, мында делгеттинген чүүлдер эвээш болгаш чаңгыс аай. Чамдык районнарның школалары делгелгеге шуут киришпээн. Олар бүдүн өөредилге чылының дургузунда делгелгеге салыптар хире чүвени кылып ап четтикпээннери ол бе? Чок, ол школаларның удуртукчуларының бо чугула херекти тоомчага албааны ол-дур. Моон мурнунда чылдарда делгеп турган экспонаттарны чамдык школалар бо чылын база катап-ла салганы шын эвес.

Школаның амыдрал-биле харылзаазын быжыглаар дугайында Хоойлуну амыдыралга чедиишкинниг боттандырып турар бо үеде, уругларның техниктиг чогаадылгазынче улуг кичээнгейни салыры эргежок чугула.

Арга-ыяшты камгалаңар

1. НИИТИНИҢ ХЕРЭЭ

Бистиң республикавыс арга-ыяш-биле байлак. Оларның ээзиминерииде кандыг ыяштарны чок дээр: Сибирьниң чоргаар дыды болгаш хөнү пөжү, мөңге ногаан хадызы болгаш шиви, кижини сергедип келир сүүзүн чыттыг чойганы болгаш хөй-хөй чадан үнүштери эгээртинмес байлак. Арга-арыглар кижилерни тудуг материалдары, оттулар ыяш, тоорук, кат, аң-мен кежи-биле хандырып турар болгаш бистиң Төрээн чуртувустуң каастап, кижилерниң кадыкшылынга эки салдарны чедирип турар. Ынчангаш партия болгаш чазак арга-ыяш камгалалын экижидерин, оларны улам сайзырадып өстүрерин чугула сорулгаларның бирээзи кылдыр санап, хүн бүрүде ол сорулганы төлептиг күүседиринче хөй-ниитиниң кичээнгейин угландырып турар.

Ындыг турбуже Чөөн-Хемчик районнуң «Сүт-Хөл» совхозтуң девискээринде Манчүрек, Хүүректиг, Шеле-Бажы деп черлер өрттенип турган. Шеми-Бажынга болган өрттү «Ишкин» салбырның чурттакчылары ийи хонукта өжүрүп келген. Бо өрттер ол черлерге ажылдап турган ажылчыннарның өжүрбейн барган одагларындан өскүп үнгени илерээн. Ындыг харысалга чок чоруктар-биле демисежир чорук чүгле арга-ыяш камгалалының ажылдакчыларының херээ эвес, а бүгү чоннуң херээ кылдыр көрзе чогуур.

С. Ондар.

2. ИРИП ЧЫДАР ЧУДУКТАР

Улуг-Хем районнуң Шагаан-Арыг ыяш ажыл-агый чери «УТКА» 25 чылы» совхозтуң Улуг-Алаакта 600 чоон дыт чудуктарны оттулар ыяш планынга кииріштир кескеш, май айда оларны хап доозар деп шиитпирлээн. Хуусаа эрткен, а ол чудуктар ам-даа ажыглалга кирбээн. Район төвүнде болгаш кедээ суурларда оттулар ыяш чедишпейн турда, бо үнелиг чудуктар чөвүрээзи-биле ирип, шынары баксырап чыдып турар.

Шагаан-Арыг ыяш ажыл-агый чериниң шугуму-биле ыяш ажыл-агыйның сайзырадырының болгаш камгалаарының талазы-биле ажыл районда эки чоруп турза-даа, ажыл-агый удуртулгазында ийи-чаңгыс дүжүметсиг, улуургак кижилерни шугумчулаари артык эвес. Ажыл-агый талазы-биле удуртукчу эш Кузьмин ажылчыннарга ээлдек эвес, ажылчыннарның саналдарынга, сүмелеринге тоомча чок чоруун көргүзүп турар. Ажыл-агыйның дирекциязы эш Кузьминге Улуг-Алаакта кескен ыяшты ажыглалга кийрер дугайында айтыышкынны бээрге, четчир санныг ажылчын күжү бар турда-ла, эш Кузьмин ол айтыышкынны күүсетпээн.

Дүрүмениң социалистиг өнчүзү — ыяш байлакты ынчаар харысалга чок көрүп болбас, кезип каан ол 600 чудуктарны чоокку үеде ажыглалга кийрери чугула.

Ч. Андрей.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

УДАВАС РЕСПУБЛИКАНЫН КИНОЭКРАННАРЫНГА

„Даарта келиңер...“

Сибирь чурттуг кыс Бурлакова Фрося Москвага поезд-биле чеде бээр. Перронда-даа, вокзал чанында-даа улус эмнежок. Бо улуг хоорайга ооң мурнунда чорбаан, чаа кээп турар кижээ, шынап-ла, баштайгы үеде дыка дүвүренчиг: ыңай-бээр шуушкан чон, машиналар, ыыт-шимээн ону хөлзедиптер. Фрося чемоданын, шоодайда суккан эт-севин болгаш өске-даа чүктешкилерин уул чадай-чадай, кудумчулап базыптар. Ада-иезиниң мурнундагы таныжы, Москвада чурттап турар скульптор кижиниң бажыңын Фросяның дилеп чорупканы ол-дур.

Скульпторнуң бажыңы. Фрося ында ам чеде берген. Ийи кижиниң бо бажыңга баштайгы ужуражылгазындан-на оларның уран чүүлге сонуургалдыын көрүкчү белени-биле билип ап болур. Скульпторнуң мастерскаязында ооң кылганы янзы-бүрү хевирдүрзүлерни тургузуп каан. Оларны Фрося хандыкшылдыы-биле сонуургап көрүп, магадап турар. Хөглүг, чугаакыр кыстың найысылалга чүге келгенин скульптор билгеш, оон мынча деп катап-катап айтырар: «Фрося, консерваторияга азы институтка өөренирин ол ыйназ але?» Сагыш-сеткили хайныккан Фрося: «Ийе»—деп, чоргаар харыылаар.

Көдээден келген кыстың келир үеги салым-чолунуң боттаныырынга скульптор ынчаар дузалап, сагыш човап эгелээр...

Фрося күзээнин ылавыла чедип аар дээш, өөренир черни боду-ла дилеп эгелээр. Ол, уран чүүл институдунга каш-даа катап баар. Ынчалза-даа херээ бүтпейн туруп бээр: институттуң профессору Александр Иванович кыстың айтырыынга дорт харыы бербейн,— эртен эрте кел, даарта кел—деп, соңгаарладып-ла турар. Ам канчаар? Соксап каар бе? Фрося оон ундаравайн, харын улам-на шиитпирлии-биле, институтка бо-ла чеде бээр турган.

Александр Иванович өөренирин күзээн кыстың дилээн хандырбайн барып шыдавас болган, чүге дээрге Фрося—салымныг ыраажы. Аңаа бодунуң бүгү-ле күзел сонуургалын бердинген, ыр оон чурталгазының өөрүшкүзү болган. Профессор ону ырладып шенеп көрүп, четпестерин айтып берип турар.

Келгеш, үр болбаан-даа болза, Фрося аянныг болгаш мерген ырлаары-биле ол өөредилге черин кайгадыпкан.

Фрося өөренип кириптер. Оон дугайы бүгү институтка дораан-на билдине бээр. Александр Иванович-биле чугаа кезинде, институттуң директору аңаа мынча дээр: «Силер бүгү студентилерже эвес, а чүгле дөрт студентиже кол сагыш салып турар-дыр силер»... Александр Иванович директорнуң ол бодалынга чөпшээрешпейн баар. Фрося ышкаш студентилерге ажылдан хостуг шактарында дузалаары профессорнуң хүлээлгези турган.

Аажы-чаң байдалын ап көөрге, Александр Иванович арай-ла ширийн, хенертен ажына хона бээр кижи. Директор-биле чугаалашканы Александр Ивановичиниң сеткилин дыка хомудадыптар, ынчангаш ол Фросяга: «Моон үнүп чор! Институттан үнүп чор!»—дээр. Профессорнуң ындыг ажыныышкыны турзажок. Фрося өөредилгезин кагбаан, институттан үнүп чорбаан.

Одесса киностудиязының бүдүрүп кылганы «Даарта келиңер» деп бо уран чечен фильм болза, берге оруктарны ажып эртип чорааш, уран чүүлдүң мергежилин чедип алган кыстың салым-чолунуң дугайында чугаа болур. Фросяның ролюнда — артист Е. Савинова. Ооң ойнааны — тывызык, диидим, хөй-хөй таварылгаларда, чаптанчыг болгаш кээргенчиг ышкаш сагындырар. Е. Савинованың бо фильмде ойнавышаан, ырлап турары көрүкчүлерге база-ла солун болгаш хандыкшылдыг.

А. НУГУУРАК.

НААДЫМНЫҢ ХҮННЕРИНДЕ

ИЮЛЬ 6-ДА

9 шактан — Ленин кудумчузунга байырлалдың базаары.

16 шактан — Парктың ногаан театрынга байырлалдыг уткулга хуралы.

20 шактан — Парктың ногаан театрынга боттывыңгыр уран чүүл бөлгүмнериниң улуг концерти.

ИЮЛЬ 7-ДЕ

10-14 шак — Нефтебааза чоогунда, хоорайның аът чарыштырар черинге, аът чарыштырарының маргылдаазы.

16-19 шак — Парктың хүреш болур черинге тыва национал хүреш.

20 шактан — Парктың ногаан театрынга «Хайран-бот» деп шии болур.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Комбанферос» 10, 12, 2, «Ийилээн эрлер-дир бис» 4, 8, «Алдын Диш» 6, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Кышкы фантазия» 11.15, 1.15 (делгем экранныг), «Айыылдыг ээтпектер» 3 (делгем экранныг), «Тудушкак реакция» 5.15, 7.15, 9.15, шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Арыг дээр» 2.30, «Римден келген журналист» (2-ги сериязы) 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Чүрек ырлап тур» 1.15, 7.15, «Самолет чоруп тур» 3.15, 5.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Ийи аңгы орукта» 5, 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының болгаш харысалгалыг дежурныйның 35-24, пропаганда килдизиниң 23-54, харысалгалыг секретарьның 23-35, көдээ ажыл-агый килдизиниң 25-38, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, иштики информация килдизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27, үлетпүр болгаш транспорт килдизиниң 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС — 01257

Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. ИЮЛЬ 6 СУББОТА № 159 (5563).

Өртээ 2 көп.

СЭКП ТЫВА ОБКОМУНУҢ ПЛЕНУМУ

Дүүн июль 5-те, СЭКП Тыва обкомунуң VI пленуму болуп эрткен. Пленумнуң ажылынга обком кежигүннеринден, кежигүнге кандидаттардан, обкомнуң ревизия комиссиязының кежигүннеринден аңгыда, республиканың хөй санныг партия, совет активчилери база киришкен. Пленум СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң түңнелдери болгаш республиканың партия организациязының сорулгаларының дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Бо айтырыг талазы-биле СЭКП обкомунуң бирги секретары эш С. К. Тока илеткел кылган. Пленумнуң киржикчилеринден партия Кызыл хоорккомунуң бирги секретары П. Киселев, «Найырал» совхозта партком секретары Р. Хунай-оол, Улус Чырдыышкын министри Б. Белдур-оол, Тес-Хем парткомунуң секретары М. Кызыл-оол, республиканың хөгжүм-шии театрының режиссёру О. Сиин-оол, Чөөн-Хемчикте «Большевик» колхозтуң даргазы Ш. Куулар, ВЛКСМ обкомунуң секретары Г. Ширшин, Министрлер Чөвүлелиниң чанында күрүнениң айыыл чок чоруунуң комитединиң начальниги Н. Волоснинов болгаш өскелер-даа санал берип, чүве чугаалаан.

Чугаалашкан айтырыг талазы-биле пленум ажылчы чоннуң идея-политиктиг болгаш коммунистиг кижизидилгезин үндезини-биле экижидеринче угланган делгереңгей доктаалды хүлээп алган. Бөгүнгү солунда эш С. К. Токаның илеткелиниң допчулалын парладывыс. Пленумнуң ажылының дугайында отчёттуң уламчызы дараазында солунунга үнер.

ИДЕОЛОГТУГ АЖЫЛ[redacted]ЧҮВЕ ООҢ ДЭЭШТИИ

Партия обкомунуң пленумун[redacted]ва обкомунуң бирги секретары эш С. К. ТО[redacted]летkелинден

Ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң талазы-биле партияның кол угланыышкыннарын болгаш тодаргай сорулгаларын СЭКП Төп Комитединиң июнь пленуму тодарадып айыткан. Коммунизмниң тиилелгези дээш демиселге идеологтуг фронтунуң эң чугула ужур-дузазын эш Ильичевтуң илеткелинде, эш Хрущевтуң сорук кииирикчи чырыткыланчак чугаазында, Пленум киржикчилериниң чугааларында болгаш Пленумнуң доктаалында онзалап демдеглээн. Коммунизмни тургузар дээш демиселге чоннуң баштыңчызы болгаш организакчызы болур ленинчи партияның ролюн эш Хрущев чаа күш-биле илередип, коммунистиг тургузуушкунуң болгаш даштыкы политиканың талазы-биле бистиң чедиишкиннеривиске марксизм-ленинизмниң идеялары канчаар боттанып турарын тодаргай чижектерге көргүскен. Планнаашкынны сайзыраңгайжыдарының, улус ажыл-агыйын удуртурун экижидериниң айтырыгларынче, партияның идеологтуг ажылының сорулгаларынче ол бодунуң чугаазынга улуг кичээнгейни угландырган.

Эрткен он чылдарның дургузунда партияның болгаш чоннуң ажыл-чорудулгазының түңнелдерин Пленумга үндүрген. Кол түңнел чүл дээрге, ССРЭ-де социализмниң долу болгаш өчиизинге чедир тиилелгези, коммунизм тургузуушкунунуң делгем оруктарынче бистиң чуртувустуң үнгени ол болур. Экономиканың, кижилерниң амыдыралының материалдыг болгаш культурлуг деңнелин бедидериниң талазынга, эртемниң болгаш техниканың талазынга кайгамчыктыг чедиишкиннерниң дугайын эш Тока чугаалаан. Валерий Быковскийниң болгаш делегейде баштайгы херээжен космонавт Валентина Терешкованың космосче кады үр ужудуушкуну чогум-на харын Пленум ажылының хүннеринде чедиишкинниг доозулганы кайгамчыктыг болуушкун болган деп онзалап демдеглээн. Бистиң экономикавыстың, эртемивистиң, техникавыстың, культуравыстың чедиишкиннери, социалистиг ниитилел тургузуунуң күчүзү болгаш ат-алдары космосту тайбың сорулгаларга шиңгээдип ап турарындан чырыткыландыр илергейлеттинип турар. Эрткен он чылдарны политика талазы-биле алырга, социалистиг демократияның, ажылчы чоннарның ниитилел-политиктиг идепкейиниң ёзулуг чечектелиишкини-биле, чурттуң амыдыралының бүгү талаларынга партияның удуртур ролюнуң улам ыңай бедиишкини-биле демдеглеттинген. Даштыкы политиканың талазы-биле алырга, ол чылдарда янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ дугуннаашкынының ленинчи принцивиниң амыдыралчы улуг күштүү бадыткаттынган. Партияның мерген угааныг даштыкы политиказы бистиң чуртувустуң делегейге ат-алдарын быжыглааан.

Эргиниң артыышкыннарынга, империалистиг пропагандага удур уламна улуг болгаш шииткирлиг шавар халдаашкынче чаа угланыышкынны болгаш кыйгырыгны СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң бүгү ажылы берип турар. Амгы байдалдарда партияның идеологтуг ажылының утказы шынары болгаш угланыышкыны ийи кол факторларны тодарадып турар. Иштики фактор чүл дээрге, коммунизм тургузуушкунун калбартырының үезинче бистиң чуртувустуң киргени, кижилерниң медерелинде эрткен үениң артыышкыннарын чок кылыр, чаа кижини кижизидер дээш демисел ол болур. Даштыкы фактор чүл дээрге, социалистиг системаның бурунгаар шапкын хөгжүлдези, делегейде күштерниң деңзигүүрүнүң социализмге ажыктыг кылдыр үндезин өскерлиишкини ол болур.

Совет Эвилелиниң, бүгү социалистиг лагерьниң кайгамчыктыг чедиишкиннери болза, экономиктиг чарышка тиилээр, социализмни чепсектиң күжү-биле базар дээр империалистерниң кордалдарын буурап дүжүүшкүнге таварыштырып турар. Чогум-на харын ооң ужурунда империалистер ам кол идегелин идеологтуг хоралаашкынга онаап турар.

Партияның парлалга, радио, кино, школа, литература болгаш уран чүүл, «Билиг» ниитилел, культура албан черлери ышкаш ындыг шалыпчы күштериниң, а ол ышкаш Советтер, профэвилелдери болгаш комсомол ышкаш ындыг массалыг организацияларның ажылчы чоннарны кижизидеринге рольдуун Пленумга чаа күш-биле онзалап демдеглээн.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң директиваларының-биле холбаштыр Тываның партия организациязының идеологтуг ажылының байдалын эш Тока тодарадып көргүскен.

Республикага эрткен өөредилге чылында партия чырдыышкынының калбак четкизи ажылдап. 1200 пропагандистер ажылдап турган, дыка хөй кижи марксчи-ленинчи теорияны бот кичээл-биле өөренип турган. 400 агитколлективтерде 6 муң ажыг агитаторлар бар. «Билиг» ниитилел 2 муң чыгам лекторлардыг. Ол дээрге коммунизм тургузукчузунуң угаан-бодал бүдүжүн кижизидер, мурнакчы дуржулга болгаш дээштиг билиглер-биле чепсеглээр, материалдыг бүдүрүлгениң талазынга идепкейлиг салдарын чедирер хүлээлгелиг улуг күш-түр.

«Революцияның чалбыыжы» колхозта масса-политиктиг болгаш пропагандачы ажыл эки тургустунган, ол чорук ажыл-агыйжы херектерге эки салдарын база чедирип турар. Ол колхоз республикада мурнакчыларның бирээзи апарган. Кызыл электростанциязының, «Октябрь 14 чылы» колхозтуң, «Кара-Чыраа» хой фермазының болгаш өске-даа чамдык коллективтерниң дугайында база ындыг чугаалап болур.

СЭКП-ниң XXII съездизиниң материалдарын, партияның Программазын, СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлерин өөренир болгаш тайылбырлаар талазы-биле республикага дыка улуг ажыл чоруттунган, ол үлетпүр ажылынга, тудуга болгаш кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге таарымчалыг түңнелдерни берген.

Ынчалза-даа политиктиг өөредилге ниитизи-биле четпес организастаттынган. Партия чырдыышкынының системазынга агар политиканың бөлгүмнери колдап, коммунистиг кижизидилгениң чүгле 21, экономика өөренириниң чүгле 6 школалары санаттынып турган. Эртемниг атеизмниң талазы-биле бөлгүмнер-даа, школалар-даа мырыңай чок болган.

Чамдык партия организациялары марксизм-ленинизмни пропагандалаарын илергей-ле чедир үнелеп көрбээн. Чижээ, «Тыва даг-түгү» комбинатка тодаргай экономиканың далаш-биле тургустунган бүгү 60 бөлгүмнери бир-ийи кичээл соонда-ла тарап дүшкен. Парткомнуң (секретары эш Коганков), ылангыя аныяктарда идеологтуг ажылдың суларгай чоруу тудугнуң чорудулгазынга багай салдарын чедирип турар. «Тыва-кобальт» комбинат тудуунда (парткомунуң секретары эш Еленов) байдал база барык шак-ла ындыг. Ында муң ажыг ажылчыннар бар, ынчаарга 6 бөлгүмнерге өөредилге-биле 60 четпес кижи хаара туттунган турган.

Партияның Кызыл хооркому тудугжуларның болгаш коммунал бүдүрүлгелериниң ажыл-ишчилериниң ортузунга өөредилге болгаш идеологтуг ажылды эки организастаарын база чедип албаан. Хоорайның кол-кол үлетпүр бүдүрүлгелеринде болгаш тудуг участоктарында идей-кижизидилгелиг ажыл сандаргай, ажыл шагы үзер, арагалаар чоруктар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң онаалгаларын күүсетпес чоруктар бар деп чүвени хыналда көргүскен.

Улуг-Хем районга коммунистерниң дең кезиинден хөйү партия-даа, профессионал-техниктиг-даа, ниити билиг-даа өөредилгези-биле хаара туттунмаан болган. Коммунистерниң ортузунга идей-кижизидилгелиг ажылды четпес тургускан чорук оларның дыка хөйү бүдүрүлгеге мурнакчы рольду ойнавас чорукка чедирген, а район ниитизи-биле экономиканы хөгжүдериниң планныг онаалгаларын күүсетпейн турар.

Чаа өөредилге чылында политикт[redacted] болгаш бүдүрүлгечи пропаганда[redacted] организастаарын үндезини-биле эк[redacted]жидер, ооң коммунистиг күш-ажы[redacted]дың болгаш мурнакчы дуржулганы[redacted] школалары, мастерлер школалар[redacted] улусчу университеттер болгаш ле[redacted]торийлар чергелиг ындыг массал[redacted] хевирлерин бүгү хемчег-биле калб[redacted]тыр херек.

Чоннуң ортузунга агитация аж[redacted]лын база экижидери негеттинип [redacted]рар. Бо чылын партия организац[redacted]лары агитаторларның составын [redacted]мээн, оларның хүрээлеңин элээн [redacted] белеткелдиг кижилер-биле күшт[redacted]дирген. Оларның арасында кайга[redacted]чыктыг энтузиастар дыка хөй. [redacted] жээлээрге, Чөөн-Хемчик районн[redacted] Хайыракан сес чыл школазының ба[redacted]кызы, республиканың алдарлыг ба[redacted]кызы, агитатор Обус Маный-оолов[redacted] Моңгуш чоңга улуг хүндүткелд[redacted]. Колхозчу суурга ол агитатор баж[redacted]ның тургускан болгаш политикт[redacted] информацияларны үргүлчү кылы[redacted] малчыннарга болганчок-ла чеде бе[redacted]ген турар. Бии-Хем район библиотек[redacted]зының эргелекчизи Анна Павлов[redacted] Петрова — Тураның сүт-бараан фе[redacted]мазынга кезээде күзенчиг аалч[redacted]. Саанчылар ортузунга беседаларны, ол үргүлчү кылып, малчыннарның амыдырал-чурттаалгазынга культураны нептередир талазы-биле практиктиг дузаны чедирип турар.

Ынчалзажок дыка хөй коллективтерде аас агитациязын болгаш көскү агитацияны чурттуң болгаш республиканың амыдыралындан төрүттүнүп турар чаа чүүлдерни бар ындаалап чорутпайн турар, а чамдык черлерде ол ажыл ниитизи-биле сандаргай байдалда турар.

Агитация ажылын массаларны бодунуң соо-биле эдертип, күш-ажылдың эки үлегер-чижектеринге оларны өөредип, чогаадыкчы идепкейни калбартып шыдаар арга-лыг эң-не алдарлыг кижилерге дагзып, ол ажылды доктаамал чорудар ужурлуг.

«Билиг» ниитилелдиң тыва салбыры дыка улуг күштү баттыштырып турар. Билиглерни массаларга эрес-шудургу, ёзулуг коммунистиг эгелээшкин-биле чедирип, мурнакчы дуржулганы чүвүлдүг пропагандалап чоруур элээн хөй лекторларны илеткелчи демдеглээн. Ындыг кижилер дээрге Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозта лекторлар бөлүүнүң удуртукчузу Бавуу-Сюрюн, Тыва эртем-шинчилел институдунда Изынеева, «Элегест» совхозта Зверев болгаш оон-даа өскелер болуп турар. Баз-Хемниң «Тиилелге» колхозта эш Якименко удурткан лекторлар кыптыгышкынныг ажылдап турар. «Тиилелге» совхозта ажылчын комитединиң даргазы эш Аракчаа баштаан лектор бөлүүнүң ажылы сөөлгү үеде элээн экижээн. Сарыг-Сеп суурда аныяктарның лекторлар бөлүүнүң удуртукчузу, музыка школазының директору В. А. Ракова эки инициативаны эгелээн. Музыка лекторийни ол организастаан болгаш ооң ажылын башкарып турар.

Ынчалзажок лекция пропагандазын ам-даа делгереңгей чорутпайн турар. Бүдүрүлгеге мурнакчы дуржулга дугайында, үлетпүрнүң болгаш кодээ ажыл-агыйның экономиказының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң болгаш чаа техниканы нептередириниң, эртемниң болгаш коммунистиг кижизидилгениң дугайында лекция кедергей ховар номчуттунуп турар. Коллективтерге политиктиг илеткелдерни болгаш беседаларны кылбайн турар кижилерниң санынга эштер Даваа, Нестеровский оларны болгаш оон-даа өскелерни илеткелчи адаан. Чамдык удуртур ажылдакчыларны чоокта чаа СЭКП обкомунга чалап келдирген. Оларга белен материалдарны бергеш, коллективтерге барып илеткелдер, лекциялар кылыр онаалганы берген. Ындыг турбуже безин эштер Будегечиев, Достак-оол, Цевменко болгаш чамдык өске-даа кижилер чоңга барып лекцияларны, илеткелдерни кылып бербээннер.

Чурттакчылыг дыка хөй черлерде ылаңгыя кодээ суурларда болгаш чаа тудугларның районнарында культура-чырдыышкын болгаш спорт ажылының сандаргай чоруун узуткаарының эргежок чугулазынче июнь Пленуму партия болгаш комсомол комитеттериниң, совет болгаш профэвилел организацияларының кичээнгейин угландырган.

Кызыл-Мажалыктың культура бажыңында массалыг ажыл багай тургустунган. Ооң даштыкы хевир шинчизи болгаш девискээр-даа сус чок. Ону канчап культура албан чери деп адап болурул?

Материал-техниктиг эки баазалыг болгаш фильмнер фондулары-биле хандыртынган хирезинде-ле кино четкизи ылангыя Барыын-Хемчик, Өвүр, Тожу районнарда болгаш Кызыл хоорайда четпес ажылдап турар. Массалыг хемчеглерни: кинофести-

[redacted] Пленумунга демдеглээн. Коллективтиң кижизидикчи ролюн бүгү хемчег-биле бедидип, коммунистиг күш-ажыл дээш чарышты калбак нептередип, мурнакчы дуржулганы нептередип алган хүлээлгелерни күүседиринче хөй-ниитиниң бүгү күжүн көдүрер хүлээлгелиг бис.

Республикада коммунистиг күш-ажыл дээш чарышта 6 муң ажыг ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар киржип турар. Ынчалзажок амгы үениң ол чугула шимчээшкининче ам-даа чогуур кичээнгейни салбайн турарывыстың уламындан ол шимчээшкин массалыг болбайн турар. Коммунист, комсомолчу бүрүзү чүгле чарыштың киржикчизи болбайн, харын ооң идепкейлиг организакчызы, пропагандизи болган турар шак ындыг байдалды чедип алыр ужурлуг. Кызылда чарышта 2735 кижи киржип турар. Ынчаарга оларның арасында чүгле 218 коммунистер, 311 комсомолчулар бар. Тускай эртемниглерниң улуг отряды ам үениң ол патриотчу шимчээшкининиң хажызында турар. «Бөк-Тей» совхозка чарышты организастаар талазы-биле кандыг хемчеглер алдынып турарыл деп айтырыгга ооң удуртукчулары ындыг хемчеглер чорудар чайывас чок дээр чыгы кылдыр харылап турарлар. Өске-даа чамдык коллективтерде шак ындыг хөөн бар.

Коммунистиг күш-ажылдың бригадалары азы шалыпчылары деп аттарны тыпсырда чамдыкта ёзу барымдаалай көрүп, күш-ажылга, өөредилгеге, амыдырал-чурттаалгага кайгамчыктыг түңнелдерни чедип алган болгаш коммунистиг күш-ажылдың бригадалары, шалыпчылары атты эдилээр хүндүлүг эргени чедип алган кижилерни болур чогууру-биле алдаржыдып демдеглевейн турар.

Үлетпүрнү, кодээ ажыл-агыйны көдүреринче кайгамчык улуг курлавыр мурнакчы дуржулганы нептерединде болуп турар. Ындыг турбуже ону чамдыкта деткип, нептеретпейн турар, ооң экономика талазы-биле ажыктыын өөренип көрбейн турар.

Хөй-ниитиниң салдарының бүгү күчүзүн болгаш совет хоойлуларның бүгү күжүн ажыглавышаан, мангыс-талчактарга, чиижеңнерге, оорларга, хулиганнарга, арагачыларга, чалгааларга удур шиитпирлиг демиселди чорударынче ТК-ның Пленуму кыйгырган.

Партия-күрүне контролюнуң болгаш ооң хөй санныг активчилериниң күчүзүн болгаш дээштиг чоруун бюрократтар болгаш бодунуң карманы-биле күрүне кассазын ылгавайн баар кижилер, үрей кылыкчылар база ажылынга суларгай болгаш ажыл-агыйжы эвес кижилер, хоойлуларны херекке албайн баргылаар кижилер билип эгелей бергеннер. Улусчу дружиналар болгаш эш-хуузунуң судтары улуг болгаш ажыктыг ажылдарны кылып турарлар.

«Колхозтар кежигүннери болбайн турар хамаатыларның хуу өнчүзүнге турар малдың норма-чижээниң дугайында» чоокта чаа Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели доктаал хүлээп алган. Ооң чайгылыш чок күүсеттинген турарын чедип алыр херек.

Хөй-ниитиниң дээштиг салдарының бүгү күчүзүн, совет хоойлуларның бүгү күжүн ажыглап тургаш, мангыстарга, оорларга, хулиганнарга, арагачыларга, чалгааларга удур кам-хайыра чок демиселди чорудар деп, ТК-ның Пленуму кыйгырган.

Партия-күрүне контролюнуң болгаш ооң хөй санныг активтериниң күчүзү болгаш дээштиг салдарын бюрократтар, күрүнениң кассазын бодунуң карманы-биле будап турар кижилер, оранның байлааң туразында төгүглээр кижилерни, ажылга ха-рысалга чок болгаш ажыл-агыйжы эвес чорукту көргүзүп турар кижилер, хоойлуларны үреп турар кижилер медереп билип эгелей берген. Улусчу дружиналар болгаш эш-хуузунуң судтары улуг болгаш ажыктыг ажылды чорудуп турар.

Ындыг болза-даа ниитилелге удур идегеттер-биле демисел ам-даа кедергей кошкак. Ажылчы чоннарның калбак массаларын ол демиселче ам-даа кииришпирбээн бис. Чамдык парткомнар, хөй-ниитиниң корум-чурум камгалалының министерствозу, республиканың прокуратуразы болгаш Дээди суду, чамдык чер-чер Советтери хөй-ниитиниң бот-тывынгыр организацияларын ам-даа кошкак организастап база углап турар.

Парлалганы, радиону болгаш кинону идеологтуг фронтунуң шалыпчы күштери деп Пленум айыткан. Номнар болгаш солуннар Тываның ажылчы чоннарының амыдыралынче быжыы-биле кирген, ажылчын болгаш кодээ корреспондентилерниң активи өскен. Бистиң солуннарывыс болгаш радио дамчыдылгазы сөөлгү үеде бүдүрүлгениң айтырыгларын элээн үргүлчү чырыдып турар апарган. Республиканың чугула тудугларындан медээлерни, тускай арыннарны, ажылчын корреспондентилерниң рейдилерин парлап турар. Ол чорук республиканың чугула тудугларында четпестерни чайладырынга дузалап турар.

Кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезинде бот орулга-чарыгалыг хойжу бригадалар, колхозтарда болгаш совхозтарда комплекстиг бригадалар, техниктиг хандырылганың звенолары, мурнакчыларның школаларының ажылының дуржулгазы ышкаш дыка хөй үнелиг эгелээшкиннерни солуннар болгаш радио деткээн. Коммунистиг кижизидилгениң темаларының, малчыннарның культурлуг амыдырал-чурттаалгазы дээш демиселдиң чүүлдерин болгаш өске-даа материалдарны хөйнү парлап турар апарган.

Мангыстарга, хулиганнарга удур, эргиниң артыышкыннарынга удур сатиралыг хөй чүүлдерни деткиири чөптүг. Ындыг болза-даа бистиң солуннарывыста четпестер ам-даа хөй. Радио дамчыдылгазы чаңгыс аай болуп турар. Чамдык очерктер болгаш чурумалдар кижилерниң угаан-бодалын, күзел-соруун, оларга таваржып турар бергелерни илеретпейн турар.

Ындыг янзылыг четпестер Тываның ном үндүрер черинде база бар. Ном үндүрер чер кодээ ажыл-агый болгаш үлетпүр бүдүрүлгениң шолбаннарының дуржулгазын байыткан чогаалдарны кончуг эвээшти үндүрүп турар. Ол ажылга чогаалчыларны, журналистерни болгаш өске-даа активти кошкак кииириштирип турар. Парлап үндүргүлээн хөй номнар күш-ажылдың мурнакчы дуржулгазын хандыр илеретпейн турар.

Партияның Төп Комитеди парлалганың шүгүмчүлелдиг чүүлдериниң дээштиин дээш кызымаккай демиселди чорударының эргежок чугулазын бодунуң шиитпирлеринге чаңгыс эвес удаа айтып келген. Ол айтыышкынны күүсетпишаан, обком, хоорком болгаш районнарның партия комитеттери парлалгага үнген чүүлдерге боттарының кичээнгейин күштелдирген. Редакциялар боттары шүгүмчүлелдиг материалдарга харыыларны хөйнү парлап турар апарган. Ындыг болза-даа солуннарның шүгүмчүлелдиг материалдарын кичээнгейге ап, бо дугайында чогуур хемчеглерни ап турары ыракта-ла четпес. Чамдык удуртукчулар парлалганың медээлеринге харылавас, ыыт чокка эрттирер азы эреңгей сөстер-биле болгаш түңнелдер-биле харылап турарлар. Ындыг фактыларны илеткелчи тодаргай чижектер-биле көргүскен.

Ам республиканың бүгү районнарында, а ол ышкаш Ак-Довурактың болгаш Хову-Аксының чаа тудугларында радио дамчыдылгазының редакцияларын хөй-ниитиниң чуруму-биле тургускан болгаш ажылдап турар. Бо болза идеологтуг ажылдың чугула хевири-дир. Ынчангаш партия комитеттери ону эки организастаар хүлээлгелиг.

Хана солуннарның ролю болганчок-ла кудулап турар дугайын херечилеп турар фактылар эвээш эвес. Чижээ, Улуг-Хем, Тес-Хем болгаш Барыын-Хемчик районнарның колхозтарының болгаш совхозтарының хөй нуруузунда хана солуннары кампания үезинде үнүп турар. Кызылдың бүдүрүлгелериниң хана солуннары боттарының бүдүрүлгелериниң амыдыралын кошкак болгаш доктаамал эвес чырыдып турар.

Литератураны болгаш уран чүүлдү улам ыңай хөгжүдер чорук чаа кижини кижизидеринге, коммунистиг культураның хевирлеттинип тургустунарынга аажок улуг ужур-дузалыг болуп турарын ТК-ның Пленуму демдеглээн. Литератураның болгаш уран чүүлдүң талазы-биле партияның ленинчи угланыышкынын тодаратkан, чогаадыкчы ажылдакчылар-биле ужуражыышкыннарга эш Н. С. Хрущевтуң чугааларын Пленумнуң киржикчилери чаңгыс эп-сеткил биле болгаш изиг-биле хүлээп алган.

Тываның чечен чогаал литературазында Тываның сураглыг кижилериниң дугайында чамдык очерктер, каш-каш чогаалдар үнген. Чамдык чогаалчылар баштайгы тыва романнарны бижип турар. Шиилерниң жанры идепкейжип эгелээн. Тыва чогаалчыларның чаа чогаалдарының дугайын, оларның тематиказының чамдык калбарыышкынының дугайын чугаалап тургаш, эш Токаның демдеглээни болза; амгы совет литератураның сорулгаларының деңнелинден олар ам-даа ырак турарлар. Чамдык тыва чогаалчыларның чогаадыкчы ажылында чаңгыс талалаар чорук ам-даа бар. Совет Тываның аныяк ажылчын аңгызының төлээлекчилерин оларның чогаалдарында көрбейн турар бис. Тыва литератураның оон өске улуг четпес чүүлү болза чогаалдарның тематиказының түрмээ, натурализмниң артыышкыннары барында болур. Чижээлээрге, ындыг четпестер С. Сарыг-оол, С. Сюрюн-оол, А. Даржаа, С. Тамба оларның чогаалдарында бар. Тыва чогаалчылар уруглар литературазының чогаалдарын тургузар талазы-биле шоолуг ажылдавайн турар.

Партийжи болгаш улусчу болур чоруктуң ленинчи принциптерин боттарының чогаалдарынга калбартып, сиңирери, бистиң хөй талалыг кайгамчык ажыл-чорудулгавысты илередип турар чайынначак чогаалдарны тургузары—Тываның чогаалчыларының соңгаарттынмас сорулгазы болур.

Аныяктарны өөредиринге болгаш кижизидеринге совет школаның улуг ужур-дузазын ТК-ның Пленуму демдеглээн. Школаның амыдырал-биле харылзаазын быжыглаар дугайында Хоойлунуң боттаныышкыны бодунуң эки талалыг түңнелдерин ам безин берген. Ол түңнелдерни бистиң республиканың чижээнден көрүп турар бис. Өөреникчилерниң күш-ажылчы кижизидилгези экижээн, аныяктарның школа дооскан соонда материалдыг бүдүрүлгениң алырларынга ажылдаар чүткүлү күштелген, коммунистиг тургузуушкунуң практиказынга школаны чоокшуладыр херекте чамдык базымнар кылдынган. Республиканың школалары ам безин улус ажыл-агыйынга бедик билиглиг кадрларны берип турар. Бо чылын ортумак школалар улус ажыл-агыйынга 216 тускай эртемниглерни белеткеп үндүрген.

Школа өөредилгезин эде тургузар херекте улуг четпестерни эш Тока моон-биле кады демдеглээн. 1962—1963 өөредилге чылында Барыын-Хемчик районнуң школалары өөредилгени багай түңнелдер-биле доозкан: 6873 өөреникчилерниң иштинден 801 кижиниң өөредилгези багай болган. Улуг-Хем районда 5066 өөреникчилерниң иштинден 537 кижи өөредилгеге чедиишкин чок болган. Школаларда кижизидилге ажылының чавыс деңнелиниң чылдагаанындан чамдык черлерде бичии назылыг уруглар хөй-ниитиниң чуруумун үрээр, харын кемниг үүлгедиглер кылыр чоруктары илереп турар. Дыка хөй школаларда бүдүрүлгеге өөредилгезин бүдүүлүк болгаш эреңгей тургускан.

Тускай өөредилге черлериниң, ылаңгыя Кызылдың механизация училищезиниң, кодээ ажыл-агый техникумунуң, садыг-кооператив училищезиниң студентилериниң болгаш өөреникчилериниң ортузунда ажылда улуг четпестерни илеткелчи чугаалаан. Ол өөредилге черлеринде хулиганнаар болгаш ниитилелге удур өске-даа үүлгедиглерниң таварылгалары бар.

Аныяктарның ортузунга идей-кижизидилгелиг ажылды экижидериниң, ол чугула сорулганы шиитпирлээринге ленинчи комсомолдуң ролюн бедидериниң онза чугулазын ТК-ның июнь Пленуму айыткан.

Республикада 20 муң ажыг кижини бодунуң хүрээлеңинде каттыштырган комсомол организациязы бо талазы-биле элээн ажылды чорутkан. Ындыг болза-даа бүгү чүве ам-даа ыракта-ла кылдынмаан. Дыка хөй бүдүрүлге коллективтеринде ажылдап турар аныяктарның күш-ажылчы сагылга-чуруму чавыс, аморальдыг үүлгедиглерниң фактылары илереп турар. Аныяктарның политиктиг өөредилгезин кошкак чорудуп турар. Комсомолчуларның хөй-хөй политбөлгүмнери тараан, пропагандистер ажылдаваан.

Пленумнуң айтыышкынын күүсетпишаан, ажылчы чоннарның кижизидилгезинге профэвилелдериниң болгаш ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтериниң ролюн улам ыңай бедидерин херек кырынга хандырары эргежок чугула. Облпрофчөвүлел, профэвилелдериниң алырлар обкомнары боттарының ажылын улус ажыл-агый планнарын болгаш республиканың ажылчы чоннарының социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер дээш демисел-биле шуут холбаштыр тургузар ужурлуг. Ындыг болза-даа профэвилелдери хуралдар, бүдүрүлгениң доктаамал ажылдаар чөвүлел хуралдары ышкаш, идеологтуг дээштиг салдарның ындыг чепсектерин күш-ажылга, коллективке ажылчыннарны кижизидеринге ам-даа четче эвес ажыглап турар.

Чеди чыл планын күүседириниң сорулгалары-биле бистиң идеологтуг ажылывысты канчаар холбаштырып турарын эш Тока чамдык тодаргай чижектер-биле көргүскен. Чамдык эки түңнелдерни демдеглевишаан, илеткелчи шиитпирлеттинмээн сорулгаларже, күрүне планнарының күүселдезинде, ылаңгыя мал ажылын хөгжүдериниң планының күүселдезинде улуг четпестерже кичээнгейни угландырган. Моон-биле холбаштыр илеткелге Барыын-Хемчик, Улуг-Хем болгаш Таңды районнарның партия болгаш совет органнарының удуртукчуларын шыңгыы шүгүмчүлээн. Бо районнарда малчыннарның ортузунда политиктиг ажыл багай чорүп турар, партия обкомунуң эрткен пленумунуң айтыышкыннарындан чогуур түңнелдерни кылбаан. Ооң түңнелинде малдың баш саны өстүрер болгаш ооң продуктулуун бедидер талазы-биле планнар күүсеттинмээн. Моон-биле кады Чөөн-Хемчиктиң партия организациязының ажылының дуржулгазын илеткелде көргүскен. Ол партия организациязы чоннуң бүгү бөлүктериниң ортузунга партийжи-политиктиг ажылдың ролюн шын билип турарының ачызында ажыл-агыйжы херектерге эки түңнелдерни чедип ап турар. Бо чылын район часкы тарылганың планын, аът, дүк болгаш сүт садарының чартык чыл планнарын ажыр күүсеткен, ында ажылчы чоннарның хөй нуруузунуң ортузунда бедик морал-политиктиг байдал болгаш күш-ажылчы идепкейлиг чорук тодаргай көстүп турар.

Республиканың үлетпүрү, автомобиль транспорту, коммунал бүдүрүлгелер, садыг болгаш ниитиниң чемнениге черлери чартык чыл планнарын ниитизи-биле доллур болгаш ажыр күүсеткеннер. Ол участоктарда күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнүң үлегер-чижээн көргүзүп турар сураглыг кижилер илереп турар, мурнакчы бүдүрүлгелерниң болгаш ажыл-агый организацияларының саны өскен. Ындыг болза-даа чамдык бүдүрүлгелер болгаш тудуглар бирги чартык чылда боттарының планнарының күүселдезин үскен. Оларның иштинде даг-дүгү болгаш кобальт комбинаттарның шалыпчы тудугларының бары хараадаңчыг-дыр.

Чурт үлетпүрүнүң болгаш херегдел кооперациязының бүдүрүлгелериниң ажылында, ылаңгыя кадрларны шилиир болгаш кижизидер херекте четпестерни илеткелде шыңгыы шүгүмчүлээн. СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң айтыышкыннары үнгени-биле холбаштыр капитал тудугнуң херээн экижидеринче, хөй тудугларга капитал салыышкыннарны бударадырының четпес практиказын ажып эртериниң эргежок чугулазынче, хөй акша хөреңгилерни алырын болгаш чаа тудугларны эгелээрин, чаа курлавырны тургузарын оралдажып чоруур, а эгелээн тудугларны доозар дугайын бодавас чамдык удуртукчуларның дужун хараар хөөннерин чайладырынче кичээнгейни эш Тока көрүндүрген.

Бодунуң илеткелиниң түңнелинде эш Тока республиканың партия организациязы, бодунуң Төп Комитединиң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге чаа бурунгаарлаашкынны кылып, аңаа үндезилээш ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң планнарын күүседир дээш демиселге оларның идепкейжизин чогаадыкчы улам бедик көдүрүп үндүрер дээрзинге быжыг бүзүрелин илергейлээн.

• • •

Эш Тока «СЭКП ТК-ның төлээлекчилериниң КБП ТК-ның төлээлекчилери-биле болур ужуражыышкынының дугайында» СЭКП ТК-ның Пленумунуң доктаалын партияның область комитединиң пленумунуң киржикчилеринге таныштырып, бир талазында, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы-биле, өске талазында, акы-дуңма партиялар-биле Кыдаттың Коммунистиг партиязының аразында чөрүлдээлерниң утказын тайылбырлаан. СЭКП ТК-ның иштики-даа, даштыкы-даа политика талазы-биле чорудуп турар хемчеглерин болгаш базымнарын партияның Төп Комитедин долгандыр сырый каттышкан Тываның бүгү коммунистериниң мурнундан эш Тока изиг-биле чүүлдүгзүнүп деткээн.

Н. С. ХРУЩЕВ МОСКВАДА ЭЭП ЧАНЫП КЕЛГЕН

СЭКП Төп Комитединиң бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. С. Хрущев Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының Төп Комитединиң бирги секретары, ГДР-ниң күрүне чөвүлелиниң даргазы эш Вальтер Ульбрихтиң 70 хар харлааанынга холбаштыр найыралдыг аян-чорук кылып, барып чорааны Герман Демократтыг республикадан Москвага июль 4-те кадайы-биле ээп чанып келген.

Внуков аэродромунга эш Н. С. Хрущевту Л. И. Брежнев кадайы-биле, А. И. Микоян, Н. В. Подгорный, М. А. Суслов, Н. М. Шверник, В. В. Гришин, Ю. В. Андропов, П. Н. Демичев, А. Ф. Ильичев, Б. Н. Пономарев, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко кадайы-биле, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында күрүнениң айыыл чок чоруук комитединиң даргазы В. Е. Семичастный, СЭКП ТК-ның килдис эргелекчизи В. Н. Малин, СЭКП ТК-ның чанында партия комиссиязының даргазының бирги оралакчызы З. Т. Сердюк болгаш өскелер-даа уткуп алган.

Уткуп алыкчыларның арaзында Герман Демократтыг Республиканың Совет Эвилелинде элчини Рудольф Деллинг кадайы-биле болгаш ГДР-ниң элчин чериниң дипломаттыг ажылдакчылары база чорааннар.

(СЭТА)

ИЙИГИ ЧАРТЫК ЧЫЛДА УЛАМ

Бир дески ажылдаар

Тес-Хем бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-ишчилери, бистиң Төрээн чуртувустуң бүгү ажыл-ишчилери-биле бир демей, 1963 чылда бедиткен пландарны болгаш хүлээлгелерни ап-гылаан. Чартык чылдың түңнелдерин ап көөрге, колхозчулар болгаш совхоз ажылчыннары, тускай эртемниглер болгаш партия-совет активи мурнундаазындан дээре ажылдаан деп сөглеп болур. Ылаңгыя СЭКП Төп Комитединиң июнь Пленумунга болгаш совет эртемниң, техниканың чедиишкиннериниң тулган көргүзүү болур бешки болгаш алдыгы космонавтарның ужудуушкунунга тураскааттыр улуг көдүрлүүшкүн-биле ажылдааннар.

Зонаның кайы-даа ажыл-агыйы мал ажылдыг болганда оларның ажылының эң-не тодаргай көргүзүү күрүнеге эътти, сүттү болгаш дүктү садар пландарын канчаар күүсеткениниң көстүр. Эргелел ниитизи-биле чартык чылда хүлээлгелерин мынчаар күүсеткен: ЭЪТТИ 115,1 ХУУ, ДҮКТҮ 137,3 ХУУ, СҮТТҮ 99,9 ХУУ. Дүктү планындан ажыр 110 тонналы саткан болгаш эътти ажыр күүсетсе-даа, сүттүң планын чедир күүседип шыдаваанывысты онзалап шүгүмчүлеттинер херек. Ооң чылдагааны болза план дээш демиселди дески эвес, ай болгаш квартал тең чүзү чоокшулап олурда мөгүдедип чүткүдер таарышпас практиканың уржуу болган. Ам эргелелдиң болгаш ажыл-агыйларның тускай эртемниглери, актив шак моон тодаргай түңнелди кылганнар.

Көдээ ажыл-агыйны хөгжүдүп турарының ниити деңнелин болгаш көргүзүглерин алырга, зонада «Чодураа» колхоз мурнакчы, үлегерлиг ажыл-агый болуп турар. Тарылга шөлү өскелерден хөй хирезинде, чодураачылар часкы тарылганы бир дугаарында багай эвес шынарлыг доосканнарның арызында. Колхозчулар, колхозтуң ажыл-агый активи, коммунистер кандыг-даа херекти бедик организастыг чорудуп турарлар. Эш Шулуу-Маадырга даргалаткан колхозтуң баштаар чери, эш Байыр-оол секретарьлаан партия организациязы колхозчу массаларның ёзулуг организакчызы болуп ажылдап турарын чартык чылдың түңнелдери көргүзүп турар. Колхоз июньнуң 25-те, бир дугаарында, күрүнеге сүт, дүк болгаш эът садарының чартык чыл пландарын күүсеткен. Бо колхозта бүдүрүлгениң мурнакчы звенолары: эш Хураганның баштааны хову бригадазы, эш Ензактың удурткан Хараал-Тей сүт-бараан фермазы болгаш Тес-Хем парткомунуң бюро кежигүнү Иван Данзырыңга баштаткан хойжу бригада болур. Хараал-тейжилер коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп ат дээш демисежип турарлар. А Иван Данзырыңның хойжу бригадазы малдың чаш төлүн камгалап алыр болгаш дүк кыргылдазының талазы-биле зонада бирги черни ээлээн. Бригада төрүүр чүс хойдан-на 96 хураганны болгаш хой бүрүзүнден 2 кг 510 грамм бедик шынарлыг, арыг дүктү кыргып алган.

Зонага ийиги кварталдың эгезинде хойжу бригадаларны улгаттырар ажылды чорудкан. Ооң түңнелинде бригада санында-ла 6 — 7 муңдан эвээш эвес чедишкен хойлар бар апарган. Ынчангаш бригадалар херек кырында бичии хойжу фермалар апарганының ужурунда бригадирлерниң улуг нуруузу бодунда коданнар чок хостуг бригадирлер болгулай бергилээн, а Иван Данзырың боду кодан хойну кадарбышаан, ажылдап турар.

Чартык чылдың бүгү пландарын ийи дугаарында, июнь 26-да «Ак-Эрик» колхоз күүсеткен. Мында коммунистер Алдын-Херелге болгаш Хайыңга баштаткан сүт-бараан фермазы биле хойжу бригада колхозтуң ол чедиишкининге шиитпирлиг үлүүн кииргеннер. Эш Алдын-Хереңдиң удурткан Улуг-Кузег фермазы бо чылдың 6 айларының дургузунда зонага бирги черни ээлеп, эрткен чылга бодаарга, сүт бүдүрерин 1,5 катап көвүдеткен.

Зонада үшкү черни Өвүрнүң «Кызыл тук» колхозу ээлеп турар.

Багай эвес түңнелдерни «Тес-Хем» совхозтуң коллективи чедип алган. Совхозтуң Оруку-Шынаа салбырын тускайлап демдеглезе чогуур. Салбыр ниитизи-биле бо чылын малдың чаш төлүн камгалап алыр талазы-биле бедик көргүзүглүг болуп, төрүүр 100 хойдан-на 98 хураганны камгалап алган. Кыргылданы совхозта бир-ле дугаарында бедик организастыг дооскан. Салбырны удуртуп турар эш Доюндуп Биче-оол бодун совхоз бүдүрүлгезиниң эки организакчызы кылдыр көргүзүп турар.

Ооң-биле чергелештир эрткен алды айларның түңнелдеринде бистиң ажылывыста улуг четпестер барын миннип демдеглээр херек. Амгы хүннерде колхозчулар болгаш совхоз ажылчыннары сиген кезилдезинге болгаш дүжүт ажаап алыышкынынга белеткелди чорудуп, малдың чайлаглаашкынын бедик түңнелдиг эрттирер ажылдарны кылып турарлар. Ам бир ай болгаш, хойну тарып боозадыр ажыл эгелээр, аңаа белеткелди ажыл-агыйларның хөй нуурузу эгелевейн турар. Ол болза бистиң эң-не чугула кампаниявыс болур.

Тарылгаларның чайгы ажаалдазының болгаш чайгы чер аңдарылгазының талазы-биле бистиң ажыл-агыйларывыстың улуг нуруузу хожудап, хүн бүрүде бистиң республиканың хүн демдеглелдеринде шүгүмчүледип турар. Моон чогуур түңнелди [redacted]

Бирги чартык чылда

1963 чылдың бирги чартынында республиканың районнарының мал ажылының продуктуларын күрүнеге садар хүлээлгелерин канчаар күүсеткенин моон адаанга хуу-биле көргүзерге:

РАЙОННАР	СҮТ	ЭЪТ	ДҮК
Өвүр	[redacted]	[redacted]	[redacted]
Тес-Хем	[redacted]	[redacted]	[redacted]
Тес-Хем эргелелиниң түңү	[redacted]	[redacted]	[redacted]
Каа-Хем	[redacted]	[redacted]	[redacted]
Таңды	[redacted]	[redacted]	[redacted]
Бии-Хем	[redacted]	[redacted]	[redacted]
Тожу	[redacted]	[redacted]	[redacted]
Таңды эргелелиниң түңү	[redacted]	[redacted]	[redacted]
Чөөн-Хемчик	[redacted]	[redacted]	[redacted]
Барыын-Хемчик	[redacted]	[redacted]	[redacted]
Улуг-Хем	[redacted]	[redacted]	[redacted]
Чөөн-Хемчик эргелелиниң түңү	[redacted]	[redacted]	[redacted]

Республика чартык чылда [redacted] 97,5 хуу, эътти—112,3 хуу, [redacted]

Тожунуң [redacted]

«Май 1» көдээ ажыл-агый артелиниң Буштуг-Кежиг деп черде хой фермазынга кыштаглаан ийи кодан хойнуң дүгүн агаар-бойдустуң соок турганы-биле июнь айның төнчүзүнде кырган. Хойжу Чанчывайның 325 баш хоюн кыргыырга, хой бүрүзүнге онаалтыр 1 килограмм 730 грамм болган. Бо дээрге баштайгы кыргылда дээре көргүзүгге санадып турар. Хойжу Быжынгааның коданында 208 баш хойну кыргыырга, бир башка онаалтыр ортумак кыргылда 1 килограмм 650 грамм болган. Бо хойжулар бир тонна чыгам дүктү төрээн колхозунга бергеннер.

Мурнакчы хойжулар чүгле дүк-биле эвес харын чаш төл алыр тала- [redacted] хураганы шупту менди алдынган. Кыжынгааның коданынга бо чылын 160 хураган немешкен.

Кыргылда эрткен соонда бо хойжулар хойларын кышка удур одарладып семиртиринче киргеннер. Бо дугайында чайгы үеде хойларны чаптыс черге одарлатпайн, чүм өттүг чаа-чаа черлерже кадарар, суг-биле хандырар болгаш дүне малгаштыг черлерге чыттырбас болза чогуур деп дуржуглалыг хойжулар чугаалап турар.

В. АРАКЧАА.

Тараа хүлээп алыр черлерни эки белеткээр

Республиканың колхозтары, совхозтары сөөлгү чылдарда күрүнеге тараа садарын дыка көвүдеткеннер. 1962 чылда олар республиканың тараа хүлээп алыр черлеринге 8300 муң пуд тарааны кииргеннер.

Ай чеди чылдың бешки чылының дүжүдүн ажаап алыр болгаш колхозтарның, совхозтарның күрүнеге 7.6 миллион пуд тарааны садар дээн [redacted] хүлээлгезин [redacted] күүседир үе ырак эвес апар- [redacted] Чаа дүжүттүң тараазын хүлээп [redacted] эгезинге чедир будун чар- [redacted] хире үе арткан, ынчалза-даа [redacted] белеткел талазы-биле кылыр [redacted] аажок хөй. Ындыг болганда [redacted] хүлээп алыр черлериниң ажыл- [redacted] материал-техниктиг баа- [redacted] белеткелин доп-дораан орга- [redacted] чаа дүжүттүң тараазынга [redacted] талазы-биле белеткелдиг ужура- [redacted] хүлээлгелиг.

[redacted] чылдың июль 1-де байдал- [redacted] алырга, тараа-продуктулар эр- [redacted] талазы-биле материал- [redacted] баазаның септелгезиниң [redacted] мынчаар күүсеттинген: тараа [redacted] 100 хуу, тараа кургадыр [redacted] 93 хуу, асфальтылаан шөлдер [redacted] хуу, дензилер 100 хуу, тараа [redacted] машиналар 98 хуу, элек- [redacted] шимчедикчилер 96 хуу, электро- [redacted] 63 хуу. Турум болгаш [redacted] шимчедир механизмнерниң [redacted] талазы-биле ажыл [redacted] четпес организастаттынган. Чи- [redacted] шимчедир транспортерлар 85 [redacted] автокөдүрүкчүлер 92 хуу сеп- [redacted] Оон ынай автодензилер 85 [redacted] лаборатория дензилери 72 хуу, [redacted] өл-шыгының хемчээкчиле- [redacted] 40 хуу септеттинген.

[redacted] төп сайгарылга бааза- [redacted] эш А. Зыков), Туран- [redacted] тараа хүлээп алыр чери (дирек- [redacted] эш Н. Пичугин) септелге ажы- [redacted] өске черлерден дээре организас- [redacted] септелгениң ажылын доозар [redacted]

[redacted] хүлээп алыр черлериниң чам- [redacted] удуртукчулары 1963 чылдың дүжүдүнүң тараазын хүлээп алырынга материал-техниктиг баазаның белеткелин четпес организастап турарын айытса чогуур. Кызыл-Мажалыктың тараа хүлээп алыр чери (директору эш С. Арапчан) июль 1-ге чедир капитал септелгениң планын 88 хуу, агар септелгени — 87 хуу күүсеткен. Чадааның тараа хүлээп алыр чери (директору эш Б. Тамбар) база ол хуусаага чедир тараа складтарының септелгезиниң планын 100 хуу, дензилерни—80 хуу, электри шимчедикчилерни — 65 хуу, тараа кургадыкчыларын—80 хуу күүсеткен болгаш асфальтылаан шөлдерниң септелгезин ам-даа доосшаан.

Таңдының Бай-Хаакта, Каа-Хемниң Ажыкта база Чадаанада тараа складтарында эрткен чылдың хөй тараалары бар болганы-биле септелгениң чорудуларын саададып турар. Ам үеде ол тараааларны Кызылче болгаш республикадан дашкаар сөөртүрүн күштелдирип турар. Республиканың оон өске тараа хүлээп алыр черлериниң кол нуруузу 1962 чылдың тараазындан хосталган. Ол чорук септелгени болгаш өске-даа белеткелдерниң чорударынга таарымчалыг болуп турар.

Тараа складтарының тудуун көдээ тудугнуң тудуг организацияларының дузазы-биле болгаш тараа хүлээп алыр черлериниң ажыл-агыйжы аргазы-биле чорудуп турар. Кызылда көдээ тудугнуң тудуг эргелели 9600 тонна тараа кирер ийи складтың тудуун чедир тудуп турар болгаш июль 1-ге чедир оларның чүгле 61 хуузу белен болган. Ыяш материалы чок болуп турарындан чүгле даш-биле хананы салып турар.

Көдээ тудугнуң тудуг эргелели Чадаанада 3200 тонна тараа кирер бир складтың тудуун чорудуп, ам үеде оон 63 хуузу белен болган.

Бо чылын республиканың тараа хүлээп алыр черлеринге 25.6 муң тонна тараа кирер механизастаан складтарны тудар болгаш ажыглалга киирер. Тарааны түр сайгарып кадагалаары-биле болгаш девискээрни чаагайжыдып алыры-биле 15 муң дөрбелчин метр шөлдү асфальтылаар. Хүлээп алдынган тарааның кадагалаашкынын хандырар сорулга-биле 41 муң тонна тараа урар складтарны идепкейлиг вентиляция-биле дерңир. Кызылдың, Бай-Хаактың, Туранның, Шагаан-Арыгның болгаш Чадааның тараа хүлээп алыр черлеринге автомашиналарның тараазын дүжүрер 8 автокөдүрүкчүлерни тургузар.

Тараа хүлээп алыр черлерде тараа кургадыкчыларының болгаш складтарның чанынга бир шакта 50 тонна тарааны арыглап ажылдаар 10 сепараторларны тургузар. Бо чорук тараа кургадыр черлерниң ажылын экижидеринге болгаш тарааны складка урарының бетинде баш удур арыглаарынга дыка дузалыг болур. Шагаан-Арыгның, Туранның тараа хүлээп алыр черлери «Б-Вольф» деп кайызы-даа 60 киловатт электростанцияларын немей алган. Республиканың тараа хүлээп алыр черлери тараа чүдүрер болгаш дүжүрер боду чоруур тараа чүдүрүкчүлерин 8-ти алган.

Бо чылын немей алган бо чепсектерни болгаш механизастаашкынны эки ажыглаар болза, чаа дүжүттүң тараазын хүлээп алыр талазы-биле тараа хүлээп алыр черлерниң ажылын мурнукузундан улам дээре организастаарын хандырар.

Эргелелдиң болгаш тараа хүлээп алыр черлерниң ажылдакчыларының сорулгазы болза, техниктиг баазаның белеткелин ой-шаанда болгаш шынарлыг чорудуп, чаа дүжүттүң тараазын хүлээп алырынга бүрүн белеткелдиг ужуражыры болур. Республиканың Министрлер Чөвүлели техниктиг баазаның септелгезиниң болгаш чаа тудугнуң чоруп турарының дугайында айтырыгны чугаалажып көргеш, бодунуң доктаалынга мынча деп айыткан: үстүнде айыткан чаа тараа складтарының тудуун, асфальтылаар шөлдерни кылырын, алды тараа кургадыкчыларын тургузарын август 1-ниң бетинде доозуп, ажыглалга киирер. Бүгү тараа хүлээп алыр черлерге капитал болгаш агар септелгени июль 20-ге чедир доозар. Ол черлерге тарааны үзүктел чок хүлээп алырын хандырып шыдаар ажылдакчыларны четчелеп тургузар, ылаңгыя складтарның болгаш чер-черге түр пунктуларның эргелекчилерин шилип алырынче болгаш белеткээринче онза кичээнгейни салыр.

Бо айтышкынны күүседири тараа хүлээп алыр черлерниң дорт хүлээлгези болур. Оон-биле кады Кызылда болгаш Чадаанада тараа складтарының тудуун дүргедедири, оларны август 1-де ажыглаалга киирери ол черлерде көдээ тудугнуң тудуг эргелелдериниң ажылындан хамааржыр апаар.

Республикада автомобиль дензилериниң септелгезиниң талазы-биле бүгү ажылдарны Кызылдың үлегүр комбинады күүседир. Колхозтарда, совхозтарда болгаш тараа хүлээп алыр черлерде автодензилерниң септелгезин июль 20-ге чедир доозары чугула.

Волгоград областың Новоаннинск бүдүрүлге эргелелиниң белеткелчилери чаа дүжүттүң тараазын хүлээп алырынга эки белеткенеринче болгаш тарааның кадагалалын хандырарынче чурттуң бүгү белеткелчилерин кыйгырган болгай. Ол инициативаны калбаа-биле нептередип, бүгү белеткелдерни хайнышкынныг организастаары чугула.

1963 чылдың дүжүдүнүң тараазын үзүктелиишкин чок хүлээп алырынга чаа тудугларның планын күүседип, бүгү материал-техниктиг баазаны үлегерлиг белеткээр дээш тараа хүлээп алыр черлерниң болгаш тараа-продуктулар эргелелиниң ажылдакчылары бүгү күжүн салыр херек.

Д. ДЕЕВ,
тараа-продуктулар эргелелиниң начальниги.

Көдээ ажыл-агыйның мурнакчылары чугаалап тур

Коммунистиг күш-ажылдың фермазы дээш

Бистиң чуртувуста коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкин хүн бүрү калбарып турар. Бистиң «Тиилелге» совхозта аныяктарның сүт-бараан фермазының коллективи ол шимчээшкинниң база кежигүнү болур.

Коммунистиг күш-ажылдың фермазы деп атты чедип алыр дээш демисешпишаан, 1963 чылдың бирги кварталында ниити сүт саалдазының-даа, күрүнеге садар-даа талазы-биле онаалдавысты ажыр күүсеткенивистиң түңнелинде ВЛКСМ обкомунуң болгаш райкомунуң шилчиир Кызыл туктарын бистиң фермага тывысkan.

Бо чаалап алган туктарывысты быжыг тудар дээш ийиги кварталда база багай эвес ажылдаан бис. Чылдың бирги чартынында 220 тонна сүт саар тургаш, 275 тонна кылдыр, күрүнеге 164 тонналы дужаар планывысты 189 тонна кылдыр (пландан 25 тонна ажыг) күүсеттивис. Чартык чылда инек бүрүзүнден ортумак саалда 703 кг болган. Ферма бо чылын 224 бызааны камгалап алган болгаш ол ам-даа немежир.

Саанчыларның арызында социалистиг чарышка Ондар Анай-Кок тиилекчи болуп, эрткен алды айларның дургузунда бодунга быжыглаан инек бүрүзүнден 991 кг сүттү сагган. Ол ам Кызылда республика Наадымының киржикчизи. Ол ышкаш Моңгуш Кара-кыс 960 кг, комсомолчу Ондар Мария 881 кг сүттү инек бүрүзүнден саап, эки түңнелдерниг болганнар.

Хүн бүрүнүң сүт саалдазын саанчыларның адының кырынга үндүрүп, а ол хонуктуң түңнелин бүдүрүлге хуралынга чугаалажып, тиилекчи саанчыга шилчиир вымпелди тывысып турар бис.

Инектиң сүдү — дылында деп үлегер чугаа бар болгай. Ынчангаш чайгы үеде-даа бир инекке онаалтыр 25 кг силосту, 3 кг концентратты берип, одарладышкынны дүн-хүн иштинде организастап турар бис.

Бо чылын биске бир өөрүшкүлүг чүве болза, чаңгыс угда 8 инекти саар электроагрегатты дерип тургусканы болур. Аңаа июль 15-тен эгелеп саалданы чоруда бээр бис.

Шуптузу—чаңгызы дээш, чаңгызы—шуптузу дээш деп принцип ёзугаар ажылдап турар бистиң аныяк коллективистиң кежигүннери чүгле күш-ажылга эвес, ооң-биле кады эртем-билигни бедидер, хөй-ниитиниң ажылынга киржир дээш база оралдажып турар. Фермада зооветеринарлыг өөредилгени организастаан. Ында шупту хаара туттунган. Совхозта уран чүүл бөлгүмүнде ферманың аныяктарының кол кезии киржип турар.

Ооң-биле кады чедип алган түңнелдерге оожургап болбас бис. Чылдың ийиги чартынында улам күжениишкинниг ажылдап, сүт саалдазын көвүдедиринден аңгыда, мал чеминиң белеткелинге болгаш өске-даа ажылдарга идепкейлиг киржир, ылаңгыя кышкы фермавыстың септелгезин беттарывыс чорутпушаан, аңаа кызыл булуңну тудуп алыр бис.

С. СЕДЕН-ООЛ,
«Тиилелге» совхозта сүт-бараан фермазының эргелекчизи болгаш комсомол комитединиң секретары.

Ирт бүрүзүнден 2,9 кг дүк

Бистиң колхозтуң сураглыг хойжузу Х. Сангыспаага болгаш оон-даа өскелерге бодаарга, хой ажылынга мээң дуржулгам эвээш — чаа-ла ийи чыл ажылдап турар мен. Ынчалза-даа мергежилдиг кадарчыларының аргасүмезин эдерип, одар-белчирни таарыштыр ажыглап тургаш, 1962 чылда бир муң хире ирт, сергени кадарып, семирткеш, күрүнеге 18 тонна эътти киирген мен.

Бо эрткен кыжын мээң кадарып турар irттерим хүр ашкан. Ирт бүрүзүнден 2,9 кг дүктү кыргып алыр, күрүнеге садар ирт бүрүзүнүң ортумак дириг дензизин 60 кг чедирер деп хүлээлгени алгаш, хойжу Д. Чылбак-оолду социалистиг чарышка кыйгырган мен.

Баштайгы кыргылдада ортумаа-биле бир ирттен-не 2 кг 650 грамм дүктү алдым. Күскү агарлаашкын-биле кады үстүнде хүлээлгемни чүгле күүседир эвес, харын ажыр күүседириниң барымдаазы бар.

Бистиң колхозувус чылдың бирги чартынында күрүнеге мал ажылының продуктуларын садарының пландарын ажыр күүсеткен. Ол болза колхозчуларның, оон иштинде бистиң малчыннарның республиканың малчыннарының Наадымынга белектиг ужурашканы болур.

Чүтээр ажылдаан дээш бо Наадымга киржир аас-кежиктиг болганымга аажок өөрбүшаан, чылдың ийиги чартынында улам кызымаккай ажылдаарымны хүлээндим.

М. БЕГЗИ,
Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң хойжузу.

Улам эки ажылдаалы

Төрээн чурттуң күчүзүн, хүндүзүн болгаш ат-алдарын улам өрү көдүрер дээш, бүгү кижилерге элбекшилдиг, аас-кежиктиг амыдырал дээш күш-ажылчы чедиишкиннерни улам өстүреринче бисти партия хүн бүрү сорук киирип турар. СЭКП ТК-ның июнь Пленуму партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгаларын чугаалашкаш, күш-ажыл-биле кижизидилге ажылын ханы холбаштырарын онзалап айыткан.

Шынап-ла амгы үеде аныяктарны эки чижекке кижизидери, эки ажылдаары күзенчиг болуп турар. Бистиң фермавыстың саанчылары бо чылын, чеди чылдың бешки чылында инек бүрүзүнден 1800 килограммдан эвээш эвес сүттү саап алырын хүлээнген, а мен бодум 2400 кг чедир саар деп сөзүмнү берген мен.

Сөстү бергенде, ону ээлээр херек. Ынчангаш бистиң фермавыстың саанчылары ол социалистиг хүлээлгезин күүседир дээш колхозтуң № 2 сүт-бараан фермазының коллективин чарышка кыйгырган. Херек кырында түңнелдиг багай эвес болган. Чылдың бирги чартынында бистиң фермавыс бир инектен-не 821 литр сүттү саап, малчыннарның республика Наадымынга белектиг ужурашкан. Мен бодум ам саап турар 23 инектеримниң бирээзинден-не ортумаа-биле 935 литр сүттү сагдым. Бисте көдээ Советтиң депутады, саанчы Анай Санчат-оол эң эки ажылдап, инек санындан ам 886 литр сүттү саап алган.

Аныяк саанчылар бистер хөй-ниитиниң амыдыралынга идепкейлиг киржир хүлээлгелиг бис. Ынчангаш бодум уран чүүл көрүлдезинге киржип турар мен. Профэвилелдерниң республика төвүнге болуп эрткен уран чүүл көрүлдезинге киириштим. Оон ынай сонгукчулар мени район Совединиң депутадынга соңгуп алганнар. Ол бедик болгаш хүндүлүг атты эдилээри дээрге, база-ла эки ажылдаары, сонгукчуларның идегелин күүседири болур. Бо талазы-биле хүлээлгемни күүседиринин оралдажып, район Совединиң сессияларының шиитпирлерин сонгукчуларымга тайылбырлап берип, оларны күш-ажылче, план күүседиринче организастажып турар мен. Бисте саанчылар—библиотеканың идепкейлиг номчукчулары.

Бистиң колхозувустуң сүт-бараан фермалары ам комплекстиг бригадалар кылдыр организастаттынган. Күш-ажылды организастаарының ол дептиилгелиг болгаш механизастаттынган аргазы-биле бүгү-ле ажылдарны бодувус үлегерлиг күүседирин хүлээнип турар бис.

Ынчалза-даа четпестерни мапаа мыттавайн эртер аргажок. Бистиң колхозувуста, ылаңгыя бистиң фермавыста партийжи-политиктиг ажыл дыка четпес тургустунган. Биске сөөлгү үеде лекция, беседа кылып бээр кижилер келбейн турар. Агитасс-массалыг ажылдар амыдыралдан, ажыл-агыйжы сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлээриниң практиказындан ам-даа хоорук чоруп турарын моон сонгаар эде организастаза чогуур.

А. СТЕРЕКОВА,
Каа-Хем районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунуң мурнакчы саанчызы, район Совединиң депутады.

КЫРГЫЛДА ПУНКТУЗУНДА

Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозунуң кыргылда пунктузунда электрилиг агрегат болгаш 30 ажыг хол хачылар колхозчулар кыска үениң иштинде 3800 ажыг хойну кыргып, 5 тонна дүктү күрүнеге дужааган. Мурнакчы хойжулар эштер К. Күскениң коданындан бир башка онаалтыр 2,6 кг, К. Бодаганның 2,1 кг дүктү берген.

Кыргыкчылар О. Дөңгүрбей, О. Өшкү-Саар, Б. Кызыл-үриг, А. Кара-кыс олар хүн бүрүде 21-ден 40 баш чедир хойну кыргып, мурнакчылар болуп келгеннер. Кыргаан хойларны эш Надажап баштаан звено организастыы-биле чуп, чайлагларже үдеп турар.

А. СОСКАЛ.

ОЛАРГА ДЕҢНЕЖИҢЕР

Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң бызаа ажаакчызы Зоя Саая.

Барыын-Хемчик районнуң «Кара-Хөл» колхозунуң кадарчызы болгаш солукчу-саанчызы Саячак Дамба.

Өвүр районнуң «Торгалыг» колхозунуң хойжузу Кыргыс Дырыш-

ЧЕДИИШКИНИН БЫЖЫГЛАВЫШААН

УСТЬ-ЛАБИНЧИЛЕРНИҢ үнелиг эгелээшкинин деткивишаан, «Чыраа-Бажы» совхозтуң малчыннары социалистиг чарышты үре-түңнелдиг калбартканы-биле бо чылдың баштайгы чартынында өөрүнчүг көргүзүглерни чедип ап турар. Чижээ, мал бажы өстүрериниң планы чүзүн аайы-биле чедиишкинниг күүсеттинген: мыйыстыг бода мал — 104 хуу, чылгы — 103 хуу, хой — 100 хуу, хаван — 142 хуу, куш — 120 хуу болган.

Ажаалда хайгааралы эки, хүр чыл ашкан малдың чүгле чаш төлү бөткүр, дүрген мандыычал болур эвес, харын ооң продуктулуу база бедик болурун амыдырал улам-на бүзүредип турар. Совхоз чартык чылда күрүнеге 1500 центнер эът белеткээр хүлээлгезин 1625,7 центнер кылдыр күүсеткен. Ол ышкаш, 3010 центнерниң орнунга 3070 центнер сүттү саткан.

Сүт бүдүрерин улам көвүдедиринге Шык-Бажы (механизастаттынган) ферманың коллективи эки ажылдап турар. Чижээ, алды айларда Кара-Сал Таан үжен инээниң бирээзинден-не 1009 кг сүттү, а Хомушку Кувискаал үжен инекти баш бүрүзүнге онаалтыр 1010 кг сүттү сагган. Ажыл-ишке үлегерлиг кижилерни коллектив тен хойну көргүзүп болур.

Доң-Терек фермазында Буулар Аадын-Кыс бодунда быжыглаан 14 инээниң бирээзинден 1500 кг сүттү сагганын демдеглээри база чоптуг.

Часкы донатка холбаштыр кыргылда орай эгелээн бодзажок агрегаттарны бүдүрүкчүлүг ажыглавышаан, күштүг шын организастаашкынның уламындан хой кыргылдазы бо хүннерде дооступ турар. Күрүнеге 482 центнер дүктү дужааган. Сорттап арыглаан, прессте савалаан дүк чүдүрген автомашиналар улажып-ла турар.

Чамдык малчыннарның көргүзүү шынап-ла өөрүнчүг. Хомушку Шыыраптың кадарган түс чер ирттериниң бирээзи-ле 3 кг дүктү кыргыткан, а ооң күрүнеге киирген 500 ирттериниң дензизи баш бүрүзүнге 65 кг онаашкан. Ондар Белдегениң 345 хоюнуң бирээзи 2200 грамм, Донгак Седенниң 523 хоюнуң баш бүрүзү 2400 грамм дүктү берген.

СЭКП Төп Комитединиң июнь Пленумунуң шиитпирин таныжып, совхозтуң малчыннары чылдың ийиги чартынында оон-даа бедик көргүзүглүг болурунга бүзүреңдиг ажылдап турар.

ЧОРГААРЛАНЫП ТУР МЕН

Идеологтуг ажылдың ээлчеглиг сорулгаларын чугаалашкан СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң материалдарын таныжкаш, ооң бүдүүзүнде октаргай делгемиче ужудуп үнген В. Быковскийниң, В. Терешкованың төөгүлүг ужудуушкуннарын дыңнааш, назыным дөгүй-даа берген болзумза, улам сорук кирип, Совет күрүнениң хамаатызы болганымга чоргааранып тур мен.

Борта бодумнуң ажыл-ижим чүү боор турарын шүгдүнүп көрейн. СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлерин күүседир дээш демиселге кирип, бистиң Мөңгүн-Тайганың малчыннары чеди чылдың бешки чылында түс-түс хүлээлгелерин алгылаан. Ооң иштинде мен бодум 100 хойга онаалтыр 100 хураганны алырын хүлээнген мен. Херек кырында 290 хойдан 310 хураганны камгалап алдым. Хой бүрүзүнден 1,8 кг дүк алыр хүлээлгелиг мен.

Он чылдың дургузунда ниитиниң хоюн малдап, оон чаш төлүн камгалап алырынга чааскаан ажылдаваан мен. Мээң өг-бүлемниң херээжен ээзи Б. Тыртыынаның үлүг-хуузун мапаа мыттавайн барып болбас. Ылаңгыя чаш хураганнар азыраарынга ол кол черни ээлеп турар. Ол, СЭКП Тыва обкомунуң кежигүнү болгаш чоок-кавыда малчыннарга суртаал ажылын чорудуп турар.

Эрткен чылын 5 тонна сигенни белеткээн болзувусса, бо чылын оон хойнуу белеткээр бис. Чайгы үеде хойну эки семиртип алырга, кышка шыдамык болурун барымдалааш, Баргы бажынче удавас көжүп үнгеш, аал чоогунга кадарып турбайн, майгыным алгаш, хойларны ырак одарларже кадарып чоруп бээр мен.

Бис ам Баргыда № 10 хойжу бригаданың кежигүнү болуп турар бис. Манаа чугаалап кагза чогуур чүве база бар. Чүл дизе, бистиң болгаш өске-даа хойжу бригадаларның ажылы шуудавайн, мурнукузундан онза ылгалбайн турар. Ооң ужуру болза бо чаа ажылды канчаар башкарып чорударының ужу-бажы эки билдинмейн турарында. Чөөн-Хемчиктиң колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелинде болгаш республика төвүнде-даа мал ажылының тускай эртемниглери манаа кээп, бистиң ажылывысты угланп баштап, бригадирлерин сургаар болза чогуур деп саналдыг мен.

Д. БИЧЕ-ООЛ,
Барыын-Хемчик районнуң «Малчын» колхозунуң хойжузу.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. ИЮЛЬ 7 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 160 (5564).

Өртээ 2 көп.

Совет Бурятияның 40 чыл ою

СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели СЭКП Бурят обкомунга, Бурят АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш Министрлер Чөвүлелинге байырлыг чагааны чорудуп, Бурят Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың тургустунган хүнүнден бээр 40 чыл болган ою-биле холбаштыр ажылчыннарга, колхозчуларга, интеллигенцияга, бүгү ажылчы чоннарга изиг байырын чедирген.

Байырлыг чагаада чугаалап турары: Совет тургузугнуң тургустунганы Бурятияның улузунуң төөгүзүнде үндезин эргилде болуп демдегдеттинген. Бурятияның ажылчы чоннары Коммунистиг партияның удурткулгазы-биле, Совет Эвилелиниң орус болгаш өске-даа улустарының ак-дүжүма дузаламчызы-биле ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга улуг чедиишкиннерни чедип алган. Шаанда хожудангай национал кызыг-кызыгаар чораан Бурятия эрткен 40 чылдарның дургузунда экономика талазы-биле чечектелген, сайзыраңгай социалистиг республика кылдыр хуулган.

Орденниг Бурятияның ажылчы чоннары республиканың экономиказының болгаш культуразының улам мыңайгы чечектелиишкинин дээш, партияның XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин, СЭКП-ниң Программазын амыдыралга боттандырар дээш моон-даа соңгаар идепкейлиг демисежир дээрзинге быжыг бүзүрелин СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели илергейлээн.

• • •

Кайгамчык болуушкун—Бурят АССР-ниң тургустунган хүнүнден бээр 40 чыл болган ою-биле холбаштыр СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Бюрозу, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели Бурятияның ажылчы чоннарынга изиг байыр чедирген.

2Н697 |

СЭКП ТЫВА ОБКОМУНУҢ VI ПЛЕНУМУ

СЭКП ТК-НЫҢ ИЮНЬ ПЛЕНУМУНУҢ ТҮҢНЕЛДЕРИ БОЛГАШ РЕСПУБЛИКАНЫҢ ПАРТИЯ ОРГАНИЗАЦИЯЗЫНЫҢ СОРУЛГАЛАРЫ

Бо айтырыгга холбаштыр партия обкомунуң бирги секретары эш **С. К. Токаның** пленумга кылган илеткелиниң талазы-биле санал-онаал делгереңгей болган. СЭКП Кызыл хоорказунуң бирги секретары эш **П. Киселев** бир дугаарында сөс алгаш, мынча дээн:

— Коммунизм тургузуушкунунуң херээнде эң чугула сорулгаларның бирээзи — ажылчы чоннуң идея-политиктиг кижизидилгезин күштелдирериниң дугайында СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлери бистиң Кызыл хоорайның ажылчы чоннарының ортузунга кайгамчык улуг политиктиг болгаш күш-ажылчы чаа көдүрлүушкунну болдурган.

СЭКП ТК-ның төлээлекчилери-биле ККП ТК-ның төлээлекчилериниң аразынга болур ужуражылгаштың дугайында Пленумнуң доктаалында айыткан, кол-кол айтырыглар талазы-биле СЭКП ТК-ның ленинчи туруштарын база принциптерин кызылчылар изиг-биле деткип турарлар.

Эш Киселев саналының оон ыңайгы кезээнге хоорай бүдүрүлгелериниң ажыл-агыйжы чамдык чедиишкиннерин демдеглээш, хоорайда партияның идеологтуг ажылын элээн анализтээн. Эрткен өөредилге чылында партия чырыдыышкынының бүгү хевирлеринге 4300 ажыг коммунистер, комсомолчулар болгаш партияжок кежигүнү эвестер өөренип кыштаан. Янзы-бүрү темаларга 2000 ажыг лекция, илеткелдер номчуттунган — деп, ол чугаалаан.

Ынчалзажок хоорайның ажылчы чонунуң идея-политиктиг болгаш коммунистиг кижизидилгезиниң херээнде ам-даа улуг-улуг четпестер бар деп, ол уламчылааш, бүдүрүлге, албан черлеринде ажылдап турар 18 муң кижиниң иштинден өөредилгениң бүгү хевирлеринге чүгле 4300 ажыг кижи хаара туттунганын, массаны коммунистиг ёзуга кижизидериниң чугула чепсектери клубтар, кызыл булуңнар, библиотекалар, лекторийлер чоп ажыглаттынмайн келгениң чамдык чижектерге көргүскен.

— Көскү агитация, лекция пропагандазы масса-биле идеологтуг ажылга кол черни ээлээн турар ужурлуг. Ынчалзажок политиктиг ажылдың бо чугула хевирлеринче кошкак кичээнгей салганывыстан херектиң байдалында шоолуг-ла эки жилге чедип алдынмаан, харын чамдык удуртукчу ажылдакчыларның талазында лекция пропагандазын чедир үнелевес, аңаа киржиринден ойталаар хоочуннер бар. Чижээ, Чырыдыышкын министри эш Болдур-оол, респроект черинин удуртукчузу эш Харламов дээн чижектиг удуртур ажылдакчылар бүдүн чыл иштинде чаңгыс-даа лекция номчуваан, а республикада даг-руда комбинадының начальниги эш Туровец, «Тувинская правда» солуннуң редактору эш Беловолов ышкаш удуртур ажылдакчылар чон ортузунга лекция номчуурдан туржук, харын «Билиглер» ниитилелдиң кежигүнүнге кирериңден хөй удаа ойталап келгеннер — деп, эш Киселев шүгүмчүлээш, ажылчы чоннуң, ылаңгыя аныяк өскенниң ортузунга кижизидилге ажылының кошкаанындан хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр, хулиган херектер үүлгедир чорук амдыгаа чедир эвээжевейн турарын айыткан. Маңаа хамаарыштыр, ылаңгыя № 1 АТБ-ның, садыг база механизация училищелериниң, «Кызыл тудугнуң» коллективтеринге хөй санныг херек үүлгедиишкиннери болдунганын, ол черлерниң удуртукчулары, ында партия, комсомол болгаш профэвилел организациялары ол хоралыг чорук-биле демиселди кончуг кошкак чорутканын чижекке ап чугаалаан.

Саналының түңнелинге эш Киселев СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш, хоорайның партия организациязы бүгү-ле чүүлдерни кылып, чон ортузунга идеологтуг ажылды чаа байдал-биле организастаарын, политиктиг ажылды ажыл-агый сорулгалары-биле тудуш холбаштырбышаан, чеди чылдың бешки чылының бүдүрүлге онаалгаларын бүгү көргүзүглер аайы-биле доздур болгаш ажыр күүседиринче ажылчы чонну улам сырый мобилизастаарын пленумнуң мурнунга хүлээнген.

Даразында Улуг-Хемниң «Найырал» совхозта партком секретары эш **Р. Хунай-оол** санал берген. Оон чугаалааны:

— Бистиң совхозтуң ажыл-иштичилери СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга төлептиг ужуражыр дээш чарыш-пышаан, биче эвес чедиишкиннерлиг болган. Бүрүнеге эът садарының планныг онаалгазын 103 хуу, сүттүн — 112,8 хуу күүседип шыдаан. Мал бажын өстүрериниң көрүп планы: бода малдың — 108 хуу, хой-өшкүнүн — 101 хуу, хавантың — 120 хуу күүсеттинген. Мал ажылын сайзырадыр, оон продуктулуг чорууну өстүрериниң херээнге бистиң мурнакчы кижилеривис улуг рольду ойнап, өскелерге эки үлегерни көргүзүп турар. Булуң-Терек сүт-бараан фермазының хоочун саанчызы, 61 харлыг коммунист Артыш, Үрбүн фермазының учетчиги, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаты А. Хуурак ышкаш бистиң кайгамчыктыг шолбаннарывыс сүт саалдазын өстүрүп, күрүне мурнунга онаалганы чедиишкинниг күүседиринге хөй үлүүнү киирген демдеглээр херек.

Бистиң коммунистеривис болгаш бүгү ажылчыннар июнь Пленумунуң шиитпирлерин изиг-биле деткивишаан, оларны амыдыралга боттандырар дээш ам кичээнгейлиг-биле өөренип турарлар. Кижилер-биле идеологтуг ажылда улуг-улуг четпестерниң ужун эш Тока Улуг-Хемниң парткомун шыңгыы шүгүмчүледи. Ол шүгүмчүлел биске шуут дорт хамаарылгалыг. Шынап-ла кижилерни коммунистиг моральга, шынчы чорукка кижизитпейн келгенивистен ниитилелге удур аморальдыг үүлгедиглер кылыр чорук бисте ам-даа хөй.

Районнуң, республиканың харыысалгалыг ажылдакчылары чер-черге чораш, партийжи-политиктиг ажылды эки жилдер талазы-биле ында парторганизацияларга боттуг дуза көргүзериниң улуу, чагырар-дужаар чорукту мурнадыр чүүл бар. Ындыг байдал ылаңгыя партком секретарының оралакчызы эш Харченкода бар. Ол биске хөй катап чораан, а масса ортузунга чаңгыс-даа лекция, илеткел кылып көрбээн. СЭКП обкомунуң секретары эш Попов, обкомнуң инструктору эш Павлов олар база-ла эвээш эвес чораан, ол чорупп тургаш, чаңгыс-даа илеткел кылбаан, лекция номчуваан — деп, ол чугаалаан.

Коммунистиг ниитилелдиң кижизин кижизидип белеткээр талазы-биле июнь Пленумунуң доктаалын боттандырар дээш совхозтуң коммунистери хөй-хөй чүүлдерни кылыр дээрзин эш Хунай-оол саналының төнчүзүнге хүлээнген.

Пленумнуң ындыгында республиканың Улус чырыдыышкын министри эш **Б. Болдур-оол**.

— Республиканың улус өөредилгезиниң органнары, бистиң улусчу башкыларывыс партия, совет, хөй-нииити организацияларының дузаламчызынга даянып, бүгү ажылчы чоннуң киржилгези-биле «Школа дугайында хоойлуну» күүседир дээш демисежип-шаан. Чамдык чүгээр чедиишкиннерни чедип ап шыдаан. Оон түңнелинде өөредилгени бүдүрүлге-биле холбаарының хереэ көскүзү-биле экижээн. Туранның, Шагаан-Арыгның, Сарыг-Септиң, Кызылдың № 2, № 3 ортумак школалары Федерацияның чамдык областарының, крайларының мурнакчы школаларының дуржулгазын ажыглап, чаа өөредилге программазын ёзугаар школачыларга быжыг билиг, чаңчылдарны берип, уругларның күш-ажылчы, коммунистиг кижизидилгезин чедиишкинниг шиитпирлеп шыдаар апарганнар. Ол дугайын бо чылдың он бирги класстарга чорутган экзаменнерниң түңнелдери көргүскен.

Коммунизмни тургусчур, аңаа чурттаар бистиң чаш салгакчыларывысты кижизидип белеткээриниң херээнге боттарын бердинген, педагогика хереэниң ёзулуг-ла мастерлери Ермишкина, Лубошникова, Лобова, Н. Селина, М. Селина, Даңгай-оол, Арапчор дээн ышкаш он-он кайгамчыктыг башкыларынга бистиң школаларывыс чоргаарланыр, оларның байлак дуржулгазы улам-на хөй нептереди ап турар.

Министр бодунуң оон ыңайгы саналында школаларда өөредилге-кижизидилгелиг ажылдың чорудулгазында, ылаңгыя күш-ажыл болгаш коммунистиг кижизидилгениң херээнде ам-даа хөй-хөй четпестерни, чедир шиитпирлеттинмээн айтырыгларны санап чугаалааш, школаларны башкы кадрлар-биле быжыглаарының эргежок чугулазын айытпышаан, өске ажылдарда башкы кадрларны школаже катап эгидер дугайында айтырыгны пленум мурнунга көдүрген.

Тес-Хем парткомунуң секретары эш **М. Кызыл-оол** санал бергеш, районнуң ажылчы чону июнь Пленумунуң шиитпирлеринге улам соруктуг кирип, кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүдедир, амыдыралдың культуразын бедидер дээш күжениишкинниг демиселди үргүлчүлеп турарын дыңнаткан. Районнуң ажылчы чоннарының ортузунда партияның идеологтуг ажылының байдалын чугаалап тура, эш Кызыл-оол тус-тус ажыл-агыйларда политиктиг кижизидилгелиг, культура-массалыг хемчеглерниң аңгы-аңгы деңнелдиин, оон ужурунда ажыл-агыйжы көргүзүглер база дөмей эвес болуп турарын «Чодураа», Ленин аттыг колхозтарның чижээнден көргүскен — баштайгызында көргүзүглер эки, а соолгузунда — шоолуг эвес.

Секретарь бодунуң оон ыңайгы саналынга малчыннарның культура-амыдырал хандырылгазын экижидер дугайында СЭКП обкомунуң V пленумунуң шиитпирлерин күүседир талазы-биле алдынып келген хемчеглерниң дугайында чугаалааш, кижилер-биле, кадрлар-биле партийжи ажылдың анализинге элээн доктааган.

Ажылчы чоннуң, кадрларның идейлиг кижизидилгезин өстүрер дээш тус-тус фермалар, бригадалар аайы-биле экономиктиг бөлгүмнерни, семинарларны таарыштыр организастаар деп турарын, марксизм-ленинизмниң теория болгаш практиказын бот-өөредилгениң аргазы-биле шиңгээдиринче моон соңгаар партком улуг кичээнгейни салыр деп турарын дыңнаткаш, колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелдериниң аайы-биле хөй эвес санныг штаттыг лекторлар бөлүктерин тургузар дугайында июнь Пленумунуң шиитпиринге чүүлдүгзүнгениниң илереткен.

Республиканың хөгжүм-шии театрының режиссеру эш **О. Сиин-оол** сөс алгаш, саналын мынчаар эгелээн:

— СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлери чогаадыкчы интеллигенцияның изиг чүүлдүгзүнүүшкүнүн ап, бистерниң мурнувуска улуг болгаш харыысалгалыг сорулганы онаапшырып турар. Бо 1963 чыл чогаадыкчы ажылдакчыларга онзагай чыл болуп, оларның моон соңгааргы ажыл-чорудулгазынга удурткучу программа эш Н. С. Хрущевтуң чугааларында-даа, Пленумнуң доктаалында-даа тодаргай бердинген, мынчангаш бис аңаа өөрүп турар бис — дээш, театр коллективиниң чедиишкиннерин демдеглеп, чогаадыкчы планының дугайын дыңнаткан.

Оратор саналының түңнел кезээнге театр коллективинде кижизидилге ажылының кошкак демдегээш, тыва чогаалчылар театрны репертуар-биле байытпайн турарын, чаа шиилер чогаатпайн турарын чөптүг-биле шүгүмчүлээн.

Ындырле Чөөн-Хемчикте «Большевик» колхозтуң даргазы эш **Ш. Куулар**. Оон чугаалааны болза:

— Партия ТК-ның июнь Пленуму бистиң партиявыстың болгаш совет улустуң идейлиг амыдыралынга шылгараңгай болуушкун кылдыр демдеглеттинген. Июнь Пленумунуң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга чедиишкинниг боттандырары бистиң чурттуң культурлуг хөгжүлдезинге күштүг фактор болуп, коммунизм тургузуушкунунче бурунгаар шимчээшкинни дүргедедир. Ол төөгүлүг документ болза, ажылчы чонну бедик идейлиг ёзуга, коммунизмниң хереэнге бердинеринге, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнге кижизидер талазы-биле партияның идейлиг, күштүг чепсээ болуп артар.

Бистиң колхозтуң ажыл-иштичилери идеологтуг ажылда ленинчи углаанышкынны бүгү совет улус ышкаш чаңгыс ап-сеткил-биле деткип турар. Колхозтуң парторганизациязы ам июнь Пленумунуң материалдарын колхозчу массага утаадып тайылбырлаарының улуг ажылын калбартып эгелээн.

Бисте идеологтуг ажылды канчаар чорудуп турарын чугаалап көрейн. Бистиң улуг эвес коллектививисте 38 коммунистер, 58 комсомолчулар, 18 башкылар, кодээ ажыл-агыйның 14 тускай эртемниглери бар. Парторганизация партия кежигүннеринден, комсомолчулардан, кодээ интеллигенциядан эки белеткелдиг кижилерни шилип тургаш, 51 агитаторлуг агиттколлективти тургускан. Олар бүдүрүлге участоктарында, колхозчу өрегелерде быжыглаттынган. Башкы эш Дукат-оолдуң удуртулгазы-биле лекторлар бөлүү ажылдап турар болгаш ол бөлүк бодунуң ажылын парторганизация-биле кады квартал санында планнап турар. Чыл эгезинден бээр 35 лекция номчуттунган, 200 ажыг беседа чоруттунган.

Улуг кичээнгейни өөредилгеже салып турар бис. Эрткен чылын 8 чыл школазының чанынга кодээ аныяктарның кежээки школазын ажыткаш, аңаа 75 кижини хаара туткан турган. Оларның иштинден 15 кижи сес-ки класстны доозуп үнген — ол дээрге саанчылар, трактористер, чолаачылар — бүдүрүлгениң кижилери-дир.

Партия чырыдыышкынының четкизинге 1110 кижи хаара туттунган турган, оларның хөй кезии программаны чедиишкинниг шиңгээдип, агитаторлар болбушаан, боттарының билиин чонга күзелдиг-биле дамчыдып турарлар.

Идеологтуг ажылдың төвү бисте коңга клуб болуп келген. Ол клуб биче-даа болза, амдызында бистиң негелделеривисти хандырып шыдап турар. Клубта танцы, ыры, шии, музыка бөлгүмнери ажылдап турар болгаш ол байдал аныяктарның уран чүүлге ынакшыырынга идиглиг болуп келген.

Бисте бот-тывынгыр уран чүүлдүң бир демниг коллективи тургустунган болгаш оон киржикчилери боттарының чогаадыкчы идепкейин өстүрүп турар. Бистиң аныяктарывыс боттарының талантыларын боттары көргүзерин оралдажып турары чогумчалыг. Олар боттары шүлүктерни бижип, танцыларны, шиижигештерни чогаадып турарлар. Районнуң уран чүүл көрүлдезинге бистиң коллектививис үш чылды улаштыр тергидеп келген. Уран чүүл көргүзүүнүң киржикчилери фермаларга, бригадаларга үргүлчү барып, боттарының уран чогаадылгазын колхоз бүдүрүлгези-биле шын холбаштырып билирлер.

Бистиң аныяктарывыс амыдыралды чаа ёзу-биле көөр апарганын чугаалаар херек. Кодээ аныяктар соруктуг кирипшкин-биле бурунгаар чүткүп, коммунизм тургузуушкунунуң идепкейлиг киржикчизи болукзаар апарганы кончуг өөрүнчүг.

Кижизидилге ажылының күштелиишкини колхозтуң ажыл-агыйжы амыдыралынга таарымчалыг салдарны чедирип турар. Ол черле ындыг болур-даа ужурлуг. Парторганизацияның, колхоз баштаар черниң чорудуп турары идея-политиктиг хемчеглер колхозчу массаның медерелин өстүрүп, харыысалгазын бедидип, оларның бүдүрүлгечи ажыл-чорудулгазын улам-на идепкейжидип турар апарганы илден.

Бистиң колхозувус сөөлгү үш чылдың дургузунда күрүне мурнунга бодунуң хүлээлгезин доздур болгаш ажыр күүседип, кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин соксаал чок өстүрүп келген. Ниитиниң байдаа чыл санында-ла улам өзүп, колхозчу араттарның культура, амыдыралы бедип орар. Сүт садарының чартык чыл планы бо чылын 112 хуу, дүктүү—101, эъттиң—108 хуу күүсеттинген. Чартык чыл иштинде 13 чурттал ага бажыңнары, 2 чунар бажың туттунган, хойжу бригаданың төвү болгаш 150 хаван кирер кажааның тудуу дооступ турар.

Мурнакчыларның хүрээлени бисте чыл санында-ла өзүп турар — М. Бегзи, Д. Чылбак-оол дээн ышкаш бистиң сураглыг хойжуларывыс бо чылын хой бүрүзүнден-не 2,6 кг дүктү алган. К. Опаа, Анна Ондар, Таня Буулар дээн ышкаш саанчылар чартык чылда инек бүрүзүнден 600—600 литр сүттү саап шыдааннар.

Бистиң ажылывыс шупту-ла чедиишкинниг, четпестер чок дээр болза шын эвес. Бисте четпестер база эвээш эвес, оларны дүрген узуткаар ужурлуг бис.

Республика организацияларының адынга чамдык шүгүмчүлелдер кылыксаар күзелдиг мен. Чайгы болгаш күскү чер андарылгазын организастыр чорудар болзувусса, келир чылын эки дүжүттү ап шыдаар болгай бис. Херек кырында чүү болуп турарыл? «Сельхозтехниканың» Чаа-Хөл салбырында андазын бистерни чок, а ол хиреэнде республиканың садыг базазында олар бар боол турар — келир чылга камнап турары-ла ол боор он. Бодап көрээлинерем, ам берзе дээре эвес чүве бе, оон башка келир чылын база-ла хөй черни удур чарар апаар болгай бис.

Сельэлектро черинге үргүлчү-ле диилег кылып турар бис, а оон удуртукчузу эш Ондар аазап-ла турар, оозун күүседип бербес боор-дур. Бо чылын биске генератор сеппеп берген, оозу үрелик чүве болган. Бис 100 чыгам бажыңнарны бо чылын электрижидер ужурлуг бис, бисте материал чок, ону чүгле сельэлектродан ап болур бис.

Кодээ черлерге мергежилдиг лекторларның, ылаңгыя делегей байдалының дугайында лекциялар номчуп келири кончуг күзенчиг болуп турар. Чүгле лекция номчуур эвес, харын кодээ лекторларга дуза көргүзери чугула.

Бистиң чогаалчыларывыс боттарының чогаадылгазын тып ап турар кол дөс болур кодээ черлерже, чүге чүве ийик, ёзрбайн турарлар. Чүге черле кодээ черлерже барып, ужуражыышкыннардан кылып, чон-биле сеткилдиң ханызындан чугаалажып, чогаадыкчы аныяктарга дуза көргүзүп болбас деп.

Хөгжүм-шии театрының артистери чер-черге удаа-дараа барып турар. Бис оларны төлептиг-биле эки хүлээп ап турар бис. Ынчалза-даа мындыг чеме бар. Шуут-ла фермаларга, бригадаларга улуг эвес программалыг көргүзүглерни кылып, чон-биле чугаалашса кандыг боор. Эрткен чылын РСФСР-ниң алдарлыг артистери Максим болгаш Кара-Бус Мунзук тар-биле Даштыг-Тей фермазының саанчылары ужуражылга кылган. Ол дугайын олар ам-даа сеткил ханып чугаалап турар.

Бистиң аныяк Тыва республикавыс сөөлгү он чылда кайы кире улуг бурунгаар базым кылганын ханызы-биле медерел билгеш, кижиниң энергиязы ийи дапкыр күштелип, уламна эки ажылдакзаазы кээр-дир. Коммунистиг партияга, Совет чазакка болгаш Никита Сергеевич Хрущевка база катап четтирдим деп чугаалаксаазы келир-дир, эштер!

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпиринде аныяк салгакчыларның кижизидилгезиниң дугайында партияның аажок улуг сагыш салыышкыны база катап илереттинген — деп, ВЛКСМ обкомунуң бирги секретары эш **Г. Ширшин** бодунуң саналынга демдеглээн. Пленум аныяктар ортузунга кижизидилге ажылының үндезинни-биле экижидерин комсомол организацияларындан негээн.

Комсомол — өзүп орар идепкейжи күш. Бистиң республикада комсомолчулар ажылдавайн турар ажыл-агыйның ындыг адыры, участогу чок. Барык бүгү черлерде аныяктар күш-ажылды өөредилге-биле чедиишкинниг холбаштырып турар. Ылаңгыя Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозта, «Тинилеге» совхозтуң төп сүт-бараан фермазында байдал ол черлерде парторганизацияларның аныяктар дугайында улуг сагыш салыышкынының херечилеп турар. Хөй санныг комсомолчулар болгаш аныяктар коммунистиг ёзу-биле ажылдап, чурттаарының үлегерин көргүзүп турар.

Ынчалза-даа аныяктар ортузунда политиктиг кижизидилгелиг ажылды бис ам-даа четпес чорудуп турар бис. Моон түңнелинде күш-ажылдан ойталаар, арагалаар, хулиганнаар болгаш хөй-ниитиниң ажылынга идепкей чок чоруктар чамдык аныяктарда ам-даа бар. Бо дээрге идеологтуг ажылдың хөй янзы хевирлерин чедир ажыглаваанының уржуу-дур.

Эрткен өөредилге чылында комсомол чырыдыышкыны, аныяктарның кежээки школалары багай ажылдаан. Бо чылын ол четпестерни чайладыр дээш чогуур хемчеглерни комсомол организациялары алыр. Ылаңгыя кежээки школалар чанынга малчын аныяктарга консультацияларны организастаар.

Аныяктарның өөредилгези-биле холбаштыр фермаларны механизастаарын дүрген доозарының чугулазын демдеглексээн мен. Республиканың саанчыларының 64 хуузу аныяктар. Хол-биле саалда чорудуп турда, оларга өөренир шак-ы чедишпейн турар. Оон ангыда механизация өске-даа эки чүүлдерни бээр болгай.

Үстүкү класстарның өөреникчилериниң политиктиг өөредилгезинче кичээнгей бисте кошкак. Тургустунган бөлгүмнер орта ажылдавайн турар болгаш политиктиг өөредилге школаларның, башкыларның ажылында тода илеревейн турар. Бо бүгүнүң түңнелинде үстүкү класстарның өөреникчилеринде эки эвес чаңчылдар бар болуп турар. Бо дээрге бистиң идеологтуг ажылывыстың четпези-дир.

Парторганизацияларның хөй нуруузу комсомол организацияларын эки удуртуп турар. Ынчалза-даа бо уставтыг негелделерни «Тыва даг-дүгү», «Тыва кобальт» тудуг эргелелдеринде болгаш өске-даа чамдык парторганизациялар күүсетпейн турар. Комсомол организациязын удуртуру-биле кады оон бот-идепкейин, хуу-да харыысалгазын бедидери чугула. Чамдык комсомол организациялары ниитиниң корум-чурумун үрээр чорук чокка чурттаар деп шиитпирлээннер. Ону бүгү тала-биле деткип, дузалаар херек.

Таңды районда дуржулга станциязының Бара-Чыраада малчыннарының ортузунда политиктиг ажылдың дуржулгазын ында мал эмчизи, пропагандист эш **И. Төмүр-оол** чугаалаан.

— ТК-ның июнь Пленуму партия организацияларының, идеология ажылдакчыларының мурнунга чугула сорулганы салган — деп, ол демдеглээн. Бара-Чыраада малчыннарга пропагандистээрин парторганизация меңээ даасакан чүве. Бирги ээлчегде улустуң эки-туразын барымдаалап тургаш, өөредилгениң хевирин шын шилип, четчелээшкинни эки организастап алган бис.

Политиктиг өөредилге-биле зооветеринарлыг өөредилгени шын дүүштүрүп, политбөлгүмге 20 ажыг, зооветеринарлыг өөредилгеге 40 ажыг кижини хаара туткан. Кичээлдерни неделя санында бир удаа үзүктел чок чорудуп келген. Оон ангыда станцияның удуртукчулары база тускай эртемниглери лекцияларны болгаш беседаларны кылып турган. Политинформацияны доктаамал чорудуп, идеологтуг ажылдың өске-даа хевирлерин ажыглап келген. Политиктиг ажылды ынчаар организастаан чорук малчыннарның өөредилгеге сонуургалын күштелдирип, күш-ажылчы идепкейин бедиткен. Ажыл-херекке болгаш өөредилгеге чүткүлдүг Капшык-Кара, Байлак-оол ышкаш мурнакчылар көвүдээн. Малчын бүрүзүн социалистиг чарышче хаара тудуп, оон түңнелин үргүлчү үндүрүп турган чорук кижилерниң эки ажылдаарынга дузалаан. Чижээ, саанчы Чечек Оюн чартык чылда саар инек бүрүзүнден 698 кг сүттү саап алган. Инек кадарчызы Оюн Элээ дүн-хүнүнү немелде дензизин 863 грамм чедирген. Бызаа ажаакчызы Ольга Харченко 120 бызааларны менди доруктурган. Хойжу Оюн Дажысан 100 хойдан 100 хураганны, бир хойдан 3,2 кг дүктү алырын чедип алган болгаш өске-даа.

Малчыннар ортузунга политиктиг ажылды экижидип, оларның амыдырал-чурттаалгазынче кичээнгейни күштелдиргени чогуур түңнелди берген. Станция чартык чылда күрүнеге мал продуктуларын садар хүлээлгелерин шуптузун ажыр күүсеткен.

Ынчалза-даа бүгү-ле чүве бисте эки деп чугаалап болбас. Ол дугайын хаван ажылында четпестер. 100 төрүүр хойга онаапшыр хураганны чедир албааныывыс херечилеп турар. ТК-ның Пленумунуң төөгүлүг шиитпирлеринге дүүштүр идеологтуг ажылды экижидер талазы-биле ам-даа хөй чүүлдерни кылыр ужурлуг бис деп, эш Төмүр-оол чугаалаан.

— СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин Чөөн-Хемчик районнуң партия организациязы бүрүнү-биле хүлээп ап турар — деп, СЭКП-ниң Чөөн-Хемчик парткомунуң секретары эш **Д. Ондар** чугаалаан.

Партияның XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин күүсетпишаан, парткомнуң болгаш партия эге организацияларының кылган ажылын ол чугаалаан. Районнуң партия организациязы коммунист бүрүзүнүң ажыл-чорудулгазын анализтеп көргеш, оларны шын хуваап тургузар хемчеглерни ап, организакчы болгаш идеологтуг ажылче хөй-ниитиниң күжүн мобилизастаан. Колхозчуларга болгаш ажылчыннарга лекциялар, беседалар хүнүн доктааткан. Районнуң удуртур ажылдакчылары, лекторлар, пропагандистер политиктиг ажылды чорудары-биле кады, ажыл-агый айтырыгларын ол-ла черлеринге шиитпирлеп, четпестерни чайладыр хемчеглерни ап турар.

Ажылчы чоннуң культурлуг амыдыралынче улуг кичээнгейни Пленум салган. СЭКП обкомунуң V пленумунуң соонда районда элээн ажылдар кылдынган. Бригада, ферма бүрүзүнде чунар бажыңнар, кызыл булуңнар ажылдап турар, малчыннарның медицина, бараан хандырылгазын экижиткен. Элээн хөй клубтар политиктиг ажылдың болгаш мурнакчы дуржулга нептередириниң төвү болу берген. Социалистиг чарышты эки организастап тургаш, чартык чылда күрүнеге садар продуктуларны район күүседип шыдаан.

Бо бүгү дээрге улуг ажылдың чүгле эгези-дир, ам-даа хөйнү кылыр ужурлуг бис деп, оратор демдеглээн. Бригадалар тептери оожум туттунуп, электрижидилге хожудап турар. Идеологтуг ажылда хөй четпестер ам-даа бар. Маңгыстайчак, оорлаар, хулиганнаар, арагалаар чоруктарга удур ёзулуг демисел чоруттунмайн турар. Күш-ажылдың организациязы ам-даа чавыс.

Делегейниң коммунистиг шимчээшкинниң улам сырый каттыжыр талазы-биле партияның Төп Комитединиң ап турар хемчеглерин Чөөн-Хемчиктиң парторганизациязы бүрүн чүүлдүгзүнүп турарын болгаш ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин күүседиринче бүгү күштү мобилизастаарын эш Ондар бүзүреткен.

Республиканың чогаалчылар эвилелиниң баштаар черниң даргазы эш **О. Саган-оол** Тываның литература болгаш уран чүүл ажылдакчылары СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин изиг-биле хүлээп ап турар деп чугаалаан. Коммунистиг ниитилелдиң кижизин кижизидер херекке партияның идепкейлиг дузалакчызы болуру — чогаадыкчы ажылдакчыларга бедик дүлээлге болур. Бүгү чуртта ышкаш, бистиң республикавыста хөгжүлде аажок шапкын. Литература ажылдакчыларынга оон-биле деңге чоруур берге-ле. Ынчалза-даа бис ону чедип алыр ужурлуг бис.

Тыва чогаалдарда эки кылдынган ажылдар бар. Оларга «Чаа делегейниң медээчизи», «Ада кербээниң оглу бээр», «Коммунизмниң оттары» болгаш оон-даа өске ол ышкаш, бистиң чогаадылгавыстың өзүп, улам ханылап турарын херечилеп турар чогаалдар хамааржыр. Ынчалзажок бистиң чогаалдарывыс ам-даа хоомай болгай.

Улуг ажыл-херек хөй билигни, улуг чогаалдарны негээр. Бо талазы-биле бистиң чогаалчыларывыс ам-даа кошкак. Чижээ, эрткен чылын бис республиканың мурнакчы кижилериниң дугайында чыынды ном үндүрер дишкен бис. Бажан ону белеткей бээривиске, бижиттинген чогаалдар чүгле малчыннар дугайында болган. Бо дээрге чаңгыс талалаар чорукту көргүзүп турар.

Чамдык хоочун болгаш аныяк чогаалчылар үүрмек темаларже хандыкпааш, улуг, эки овур-хевирлерни тургуспайн турар. Чамдык чогаалдарда натурализмниң элементилери бар болуп турар. Ындыг чорук эш С. Сарыг-оолдуң «Аңгыр-оолдуң төөгүзүнде», С. Сюрюн-оолдуң рассказында, А. Даржааның «Чечекмаазында» болгаш өскелер-даа бар. Хоочун-даа, аныяк-даа чогаалчылар улустуң чугаазын эвээш ажыглап турарындан чогаалдар бот-боттарынга аажок дөмейлешкек болуп турар. Бо бүгүнү чайладыр, элер херек. Бо талазы-биле «Улуг-Хем» деп альманах база сула дузалап турарын эш Саган-оол демдеглээш, четпестерни чайладып, бергелерни ажып эртери бистиң чугула сорулгавыс деп чугаалаан.

СЭКП Төп Комитединиң июнь Пленумунуң шиитпирлерин Тываның культура ажылдакчылары ханызы-биле өөренип турарын республиканың Культура министри **М. Хомушку** чугаалаан.

Культура-чырыдыышкын албан черлерин идеологтуг ажылга партияның даяныр пунктузу деп, Пленум бедик-биле үнелээн. Коммунистиг тургузуушкунуң чугула участогу — кижилерни идея талазы-биле кижизидери колхозтарда, совхозтарда, бүдүрүлгелерде культураның албан черлеринде шиитпирлеттинип турар. Бистиң республикада культура албан черлериниң четкизи четчири-биле калбарган. Оларның хөй нуруузу эки болгаш харын-даа кончуг эки ажылдап турар.

Чоннуң культурлуг деңнели, ылаңгыя кодээ чоннуң культуразы аажок өскен. Бистиң колхозчуларывыстың эт-херекселдери ажылчыннарның, албан-хаакчыларның, интеллигенцияның эт-херекселдериниң ам шуут ылгалбас апарган. Ынчаарга чамдык кодээ клубтар, библиотекалар чоннуң культуразының ол бедик негелделерин хандырып шыдавайн турар. Оон туржук, чамдык клубтар, библиотекалар одаар чүүл чогундан хагдынып, септелгеделилгези багай болуп турар. Чижээ, Барыын-Хемчик районнуң Кызыл-Мажалыкта Культура бажыңы чударгай байдалда. Бай-Талда клубту спортзал кылыр дээш үреп каан. Улуг-Хем районда ындыг фактылар база бар.

Культура ажылдакчыларының чамдыктары чоннуң ажыл-херээн, амыдыралын билбес, а партия, совет организациялар оларга боттуг дуза чедирбейн турар. Культура-чырыдыышкын албан черлеринде кадрлар солчур чорук кончуг хөй. Каа-Хем районнуң бүгү клубтарының эргелекчилери эрткен чылын солушкан. Бо дээрге кадрларны багай шилип ап, оларның амыдырал чурттаалгазынче кичээнгей салбазындан болуп турар.

Совхозтарда культура албан черлери кончуг оожум туттунуп турар. Кодээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер министерствозу олче кошкак кичээнгей салып турар. Кодээ ажыл-агый талазы-биле эртем-тайылбырлыг фильмнерни дамчыштыр мурнакчы дуржулганы пропагандалаарын Чөөн-Хемчиктен өске районнар багай ажыглап турар.

Идеология албан черлериниң болгаш чогаадыкчы организацияларның ажылын дүүштүрүп башкарар талазы-биле СЭКП обкомунуң идеология килдизи кошкак ажылдап келген деп оратор шүгүмчүлээн. Оон ыңай эш Хомушку чогаадыкчы организацияларның ажылының дугайын чугаалаан.

СЭКП обкомунуң пленумунга чугаалашкан айтырыг талазы-биле Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында күрүнениң айыыл чок чоруунуң комитединиң даргазы эш **Н. Я. Волосников**, «Тувинская правда» солуннуң редактору эш **Б. Г. Беловолов**, респотребсоюзтуң баштаар черниң даргазы эш **Б. К. Будегечиев** олар база санал бергеннер.

СЭКП Тыва обкомунуң секретары эш **К. С. Шойгу** Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы биле Кыдаттың Коммунистиг партиязының аразында чорулдаазарге холбаштыр пленумга делгереңгей чүве чугаалаан.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ

Кижилер-биле ажылды — кичээнгейниң төвүнге

СЭКП Барыын-Хемчик парткомунуң ээлчеглиг пленуму болуп эрткен. Пленумнуң бирги айтырыынга — «Районнуң партия организацияларында кадрларны шилип ап, оларны ажылга таарыштыр тургузуп, кижизидип турарының дугайында» СЭКП Барыын-Хемчик парткомунуң секретарының оралакчызы эш В. С. Глазилинниң илеткелин, ийиги айтырыгга — «Малчыннарның культура-амыдырал хандырылгазын экижидериниң дугайында СЭКП Тыва обкомунуң пленумунуң шиитпирлериниң күүселдезиниң дугайында» район Советиниң күүседикчи комитединиң даргазы эш О. Б. Бичениң илеткелин дыңнап чугаалашкан.

Кадрларның ажыл-ишчи мөзү-шынарын, политиктиг белеткелин барымдаалап шилип, ажылдарга шын таарыштыр тургузар, оларның марксчи-ленинчи өөредилгезин чөп организастап, кадрларны кижизидер талазы-биле районнуң партия организациязы чамдык ажылдарны кылганын эш Глазилин болгаш пленумга санал бергеннер демдеглээн. Ооң түңнелинде районнуң партия, совет, хөй-нийти организацияларының болгаш колхозтарның, совхозтарның удуртур ажылдарында политиктиг болгаш тускай эртем талазы-биле белеткелдиг, бодунуң ажыл-херээн эки билир, организакчы арга-дуржулгалыг кадрларның саны өзүп турар.

Парткомнуң 12 штаттыг ажылдакчыларының хөй нуруузу дээди азы доостпаан дээди эртемниглер, оларның иштинде беш кижи тускай эртемниглер болуп турар. Районда 24 партия организацияларының секретарьларында 8 кижи дээди азы дооспаан дээди эртемниг, а 14 кижи тускай ортумак болгаш ортумак эртемниг. Ол ышкаш көдээ ажыл-агыйның удуртур ажылдарында ийи дээди эртемниг, 8 доспаан дээди эртемниг, ийи ортумак тускай эртемниг кадрлар ажылдап турар.

«Мурнакчы» колхозтуң даргазы эш Х. Ч. Кудурукпай, Кара-Хөл көдээ Советиниң даргазы С. Д. Очур-оол, «Барлык» совхозтуң парткому секретары эш Х. Ш. Өлчей олар байлак дуржулгалыг, мергежилдиг удуртукчулар болуп турарлар. Кайда-ла партия организациязы кадрлар-биле ажылды эки тургускан болдур, ында ажыл-херек чедиишкинниг чоруп турар. Илеткелчи болгаш санал бергеннер чижекке «Барлык» совхозта болгаш «Мурнакчы» колхозта кижилер-биле партия организациязының тодаргай ажылын көргүскен.

Ооң-биле чергелештир партия организацияларының кадрлар-биле ажылында ам-даа улуг четпестер барын илеткелчи болгаш санал бергеннер демдеглээн. Партияның көргүскен илегелин партийжи ёзу-биле үнелеп көрбес, коллективтиң болгаш кудуку ажылдакчыларның санал-оналынга даянмас, бот догдунар ындыг чамдык удуртур кадрларны парткомдаа, чер-черде партия организацияларында-даа чогуур өйүнде эдипейн келгениниң түңнелинде ажыл-агыйга ындыг кижилер алдагдалдарны кылып, ажылды үрээдип баксырадыр чорукка чедирип тургулааның илеткелчи болгаш санал бергеннер чидиг-биле шүгүмчүлээннер. Ындыгларга «Барлык» совхозунуң директору турган О. С. Түгерни, «Тээли» совхозтуң директору турган Р. О. Далай-оолду, райпо даргазы турган К. Б. Сыдам-оолду болгаш өскелерни чижекке ап чугаалааннар.

Кадрларны кижизидер, оларны ажылга шын таарыштыр тургузар талазы-биле «Шекпээр» совхозтуң директору эш В. М. Кобловтуң талазынга улуг четпестер турган болгаш турбушаан турарын илеткелчи-даа, пленумга санал бергеннер-даа чөптүг-биле шүгүмчүлээннер. Ол совхозтуң директорундан эгелээш, кол специалистер Кызыл-Мажалык суурда чурттап турар болгаш масса чоннуң ортузунга ховар барып турарлар. Ооң ужурунда ол совхозта ажылдың дыка хөй адырларында чогумча чок байдалдар артпышаан. Совхозтуң кол зоотехниги В. Л. Леонтьев ажылын каггаш чорупкан. Совхоз бүдүрүлгезиниң ортаакы звенозунуң удуртур ажылдарында көдээ ажыл-агый талазы-биле тускай белеткел чок кижилер хөйү-биле ажылдап турар.

Пленумга чугаалашкан ийиги айтырыгның талазы-биле чидиг шүгүмчүлелдер болгаш ажыл-ишчи саналдар калбарган. Пленумнуң киржикчилери бо айтырыгны онза кичээнгей-биле чугаалажып көргеннер. СЭКП Тыва обкомунуң пленумунуң шиитпирлерин күүседир дээш малчыннарның культура-амыдырал хандырылгазын экижидер талазы-биле районнуң партия, совет организациялары элээн ажылдарны кылганын пленум демдеглээн. Чыл эгезинден бээр малчыннарга 37 бажыңнар, 14 чунар бажыңнар, 9 кызыл булуңнар, 15 кудуктар кылдынган болгаш 57 бажыңнарны крышалаан, 62 бажыңнарны кладовкалаан.

Бо чугула политиктиг, чаартыкчы ажылды «Тээли» совхоз, «Мурнакчы», «Кара-Хөл» колхозтар шалыпкын боттандырып келген. Эң ылангыя бо кыска үениң дургузунда «Кара-Хөл» колхоз малчыннарга 13 бажыңнарны, ийи кызыл булуңнарны, ийи чунар бажыңнарны кылган болгаш 10 чуртталга бажыңнарын крышалаан, кладовкалаан. Тудугда 15 бызанчылардан дөрт звенолар ажылдап турар.

Ол колхозта малчыннар хүнү солун болгаш организастыг эртип турар. Партия организациязының ажылдап кылган планын ёзугаар малчыннарның хүнүн колхозтуң кол удуртукчуларының, специалистерниң, эмчилерниң, зооветеринария ажылдакчыларының киржилгези-биле эрттирип турар. Ол хүн малчыннарга барааннарны эккеп садар, улуг эвес концерттерни көргүзер болгаш илеткел, беседаларны чорудар ажылды практикалап турар. Малчыннарның амыдырал-чурттаалгазын экижидериниң талазы-биле ап чорудуп турар хемчеглерни, колхозтуң ажыл-агыйжы түңнелдерин малчыннарга колхозтуң удуртур ажылдакчылары илеткеп берип турарлар.

Үстүнде бар чедиишкиннер-биле чергелештир малчыннарның культуразын, амыдырал деңнелин экижидери-биле парткомнуң, райкүүскомнуң, чер-черде партия, совет организацияларының ап чорудуп турар хемчеглерин ыракта четпес дээрзин пленумнуң киржикчилери тодаргай чижектерге көргүскеннер.

Амгы үеге чедир районда 400 ажыг малчын өрегелер өглерде чурттап тавышаан. Ооң иштинде «Барлык» совхозта 81 өрегелер, «Шекпээр» совхозта — 74 өрегелер, «Малчын» колхозта — барык 90 ажыг малчын өрегелер ам база өглерге кыштаарының кырында туруп турар. «Тээли» совхозта 28 чуртталга бажыңнары бо чылын ажыглалга кирер деп турда, а «Шекпээр» совхозта чүгле үш бажыңнарның фундаментизин салып эгелээн.

Бо чоруктуң чылдагаанын совхозтар директорлары эштер В. Коблов, Я. Макальский, колхоз даргазы эш Шыдыраа олар амыдыралдың байлаан кижилер — малчыннар бүдүрүп турар деп чүвени чедир үнелевейн келгенинде деп тайылбырлаар ужурлуг. «Тээли» совхозтуң директору Б. Б. Чюдюк совхозта культура-амыдыралдың тудугларының калбарып турарын чугаалавышаан, чамдык чугула тудуг материалдары-биле «Сельхозтехника» хандырбайн турарын, совхозтуң чогуур өйүнде акшаландырылгазында улуг четпестер барын шыңгыы шүгүмчүлээн. «Малчын» колхозта партия организациязының секретары эш О. Очур-оол малчыннарга чугула культура барааннарын Мөңгүн-Тайгаже ховар чедирип турарын айыткан.

Пленумга малчыннар ортузунга парткомнуң, эң ылангыя ооң идеологтуг килдизиниң чорудуп турар политик-массалыг, кижизидилгелиг ажылының деңнелиниң кудузун, бо талазы-биле Чөөн-Хемчик районнуң партия организацияларының идеологтуг ажылда чедиишкиннериниң дуржулгазын калбартпайн турарын пленумга санал бергеннер онзалап демдеглээннер.

Бо үстүнде чугаалашкан айтырыглар талазы-биле пленум делгеренгей доктаалдарны хүлээп алгаш, районнуң партия организацияларының кичээнгейин кадрларже, эң ылангыя малчыннарның культура-амыдыралының деңнелин көдүрериниче угланган хемчеглерни ай санында парткомга, партия эге организацияларынга түңнеп чугаалажып турарын айыткан.

Д. ОДАҢ-ООЛ.

Улуг-Хем райондан дыңнадыглар

КИЖИ БҮРҮЗҮ ӨӨРЕНИР

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң материалдарын болгаш доктаалын «Чодураа» колхозтуң фермаларында, бригадаларында, Хендергениң малчыннарында таныштырар ажыл эгелээн. Пленумнуң хүлээп алганы «Партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгаларының дугайында» доктаалды агитаторлар таныштырып үргүлчүлеп турар.

Партия организациязының секретары эш Дүмбүү клубка чыылган аныяктарга пленумнуң материалдарын таныштырган. Таныжылга-биле чергелештир ол элээн чижектерни база чугаалаан. Нийтиниң байлаан коммунистиг ёзу-биле көөр чорукка ажылчы чоннарны кижизидер, нийтилелдиң социалистиг өнчүзүн камгалаар талазы-биле чугула сорулгаларны ол демдеглээн. Суурда чурттап турар чамдык колхозчуларның хуузунда малы үнүп келген тарааларны, ногааларны кайы-хамаан чок чип, үрегдеп турар. Малды кадатка тургузарын чамдык ийи-чаңгыс колхозчулар бодавайн турар. Ындыг четпестер-биле эптежип болбас дээрзин хуралга демдеглээн.

БЫЖЫГ БИЛИГНИҢ ДОКУМЕНТИЗИН АЛГАННАР

Чаатының сес чыл школазының башкылар коллективи колхозчу аныяктарны билиглер-биле чепсеглээр дээш эрткен өөредилге чылында күженишкинниг ажылдаан. Аныяктарның кежээки школазынга үжен ажыг аныяктар хаара туттунган турган. Олардан 22 кижи дараазының класстарынче шилчээн, а чедиги, сески класстарны чедиишкинниг доосkan. Дооскаңнарның аразында тракторист Р. Баян-оол, огородта ажылдап турар Ш. Ажы, колхозчу Л. Хунан-Кара эки өөренгеннер. Колхозчу аныяктар К. Бышкак-оол, Э. Анай-оол олар чаңгыс-даа кичээл үспейн, өөренип келген. 4—5 демдектерлиг өөренген К. Чимиске, Б. Балдан-Комбу сески, К. Маскыр чедиги, В. Сундуй алдыгы, М. Хуурак бешки класстарже шилчээннер.

Олар ам колхоз бүдүрүлгезиниң янзы-бүрү адырларында ажылдап, күш-ажылчы чедиишкиннерин көргүзүп турар. Чижээ, тракторист кыс Р. Баян-оол чайгы чер аңдарылгазын тракторист эр-биле кады чедиишкинниг чорутkan.

БЕ ХЫМЫЗЫ

Баштаар чер колхозчуларының сонуургалын өөренип, көргеш, элээн каш белерни саалдага тургускаш, хымыс бүдүрерин шиитпирлээн. Ам 15 бени саалда пунктузунда быжыглаан. М. Балдан-Доржу өг-бүлези-биле кады белерни саап, хымысты кылып турар. Саалдада белерниң күжү семис, оларны дүнеки, хүндүскү ээлчег-биле чылгычы тайга эдээнде одарладып турар. Саалда июнь 6-да эгелээн. Бо аразында 220 литр ажыг бе сүдү саглынган, саанчылар ону хымыс кылгаш, столоваяже кийрип турар.

— Бениң сүдү кижиниң кадыынга ужур-дузалыг. Колхоз белерниң сүдүнден хымысты кылдырткаш, садып эгелээнден бээр мээн уругларым хаа мени амыратпас болган. Уругларымның бирээзи чемге багай кижи, хымысты ол бичелеп ишкениниң соонда, чемге оон хөөнү эки апаарды — деп, колхозчу К. Доңгак чугаалап турар.

А. ДОҢГАК.
Улуг-Хем район.

БИИ-ХЕМ РАЙОНДА

ХӨӨМЕЙЛЕП ТУРАР ЭЗИМ

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин Туран-Вашылда ыяш белеткээр участоктуң ажылчыннары улуг өөрүшкү, күш-ажылчы көдүрлүүшкүн-биле хүлээп алган деп учётчик меңээ чугаалавышаан, «ТДТ-40» деп тракторнуң чанынга эдертип келди. Тракторисче айыткаш, эш Сатчаков ол-дур деп таныштырды. Чайгы малгаш-чулук үезинде эзим бертинден ыяш ушпуп, ону черниң агынга чедир сөөртүр деп чүве белен эвес ажыл дээрзин соң халажыраан арнындан илдең болду. Ынчалзажок Сатчаков ажылынга кызымак, бир-ле чаа чүвени тыпкаш ону эгелээн чорууп кижи дээрзин баш удур билип алган мен.

Ажылдың темпизин шаккынчыдып, ооң бүдүрүкчүлүг чоруун өстүрер сорулга-биле бир-ле катап ол Ооржак Андрей-биле сүмележкеш, өөрүнге ынча деп саналдаан:

— Сахалинниң ыяш белеткээр участоктарынга ажылдап турган. Телятин деп кижиниң тыпканы бөдүүн шанакчыгаш бар деп Ооржак меңээ чугаалай-дыр. Ооң түрбүзүүн Ооржак Андрей эки билир. Кижи бергедээр хире нарын чүве-даа чок: трактор соонга баглаар шанак хевирлиг ээтпек баштыг демир кылгаш, аңаа диштерин чыныр дуңзаалап алыр. Ону ынчаар кылып аар болзувусса чулуктарны шарып-тудуп безин турбас, аңаа-ла салып алыр.

— Ча, чаа, кайын болдуварыл ол. Ийи дапкыр, артык ажылдыр — деп, чамдык эштер бүзүревес болган.

Ынчалзажок Ооржак Андрей биле В. Сатчаков бодалын эчизинге чедирген. Шынап-ла ындыг шанакчыгаш, аңаа сөөртүп тургаанынга бодаарга, ийи катап хөй чудукту эккээр болган. Сатчаков айда 150 кубометр ыяшты сөөртүр тургаш 577 кубометрни сөөртүп, ажыл үлүүн 200 ажыг хуу кылдыр күүсеткен.

Сөөртүкчүлерден ангыда участоктуң планныг ажылын өй-шаанда ажыр күүседиринге ыяш хирээлекчилеринден база хөй күженииг негеттинер. Моторлуг хирээ-биле ажылдаар талазы-биле мергежээн шалыпчы кижилер Түлүш Эник-Кара, Даспан Байыр олар болур.

ЧӨПТҮГ НЕГЕЛДЕ

Ажыл төнген. Бежээликтей чүве. Клуб чанынга кезек кижи аразында чугаалашкан тур. Спортчу көк хөйлеңниг, аныяк эр киномеханиктиинден айтырды:

— Клубту май 20-ге чедир бүрүн дерзэш культура киилизинге дужаарын райүлетпүр комбинадының дирекциязы аазаан деп чүзү ийик. Мынчага дээр чоп чүве сурагыл? — деп айтыра-дыр.

— Аазааныкын бүтпээн-дир харын. Ооң ужун кино үндүрер аппарат тургузар тускай өрээл безин чок. Өртке удур камгалал черлиинден улус келзе, мени штрафтап ат кылза хөңнү. Аппарат печка чанында болгай — деп, кино механиги хөлзээн байдалдыг харыылады.

Участок организастаттынып тургустунганындан бээр 13 чыл болган. Чоок кавызының чурттакчыларын санаваска бо суурда 28 өрегелер чурттап турар. Ындыг турбуже мында эмчи пунктузу, радио, сайгылгаан чижектиг ажылчыннарның амыдыралынга чугула чүвелер чок.

Кижизидилгениң узээни ажыл. Ол дугайын СЭКП ТК-ның чоокта чаа болуп эрткен июнь Пленумунуң доктаалында онзалап демдеглеп турарын, Ооржак Энгиис-биле чугаалажып орган сактым келдим. Адааның оол, машинага сүт тырттырыкчызы, эскертинмес ажыл-иштиг кижизи чүве. Ооржак шеригден келгеш, «Кызыл тараачын» колхозтуң сүт-бараан фермазынга сүт тырттырып ажылдап эгелей бергенде, үе-чергези кыстар ону «херээженнер кылыр ажылдың оглу» дижип баштактаныр турган. А шала кыжырымактары «ак халадынга чүүлдеш кылдыр аржылдан шарыттывып ал, үрен» сүг-сүг дигилээр. Херек кырында бо эң берге ажыл. Бидоннар көдүрүп сүт солуур, ону чугула апарганда чүдүрер деп чүве чиик бе, ынчаш?

Ажыл бүрүзү кижини каастаар деп чүвени Энгиис кызымаккай чоруу-биле бадыткаан. Хүнде ортумаа-биле 1500 килограмм сүтү тырттырар турган болза чамдыкта 2400 килограмм чедиргилептер. Ажыл чүгле машинаже сүт кудар, солууру-биле кызыгаарлаттынмас. Ону ажып үрелбезин дээш оруктуду сайгарар, херек апарганда бидон, сава болгаш шала чүүр дээш черле чүнү канчанмас чүве дээр. Ынчалзажок Энгиис кезээде четтигиптер.

АМЫДЫРАЛЫНЫҢ «АЛДЫН ДҮЛГҮҮРЖҮГЕЖИН» ТЫПКАНЫ

Сурагалыг бызаа ажаакчызы Завьялова угбайның дугайын Люба «Өөк» совхозка ажылдап тургаш-ла билип алган. Ооң ажылын, мурнакчы арга-дуржулгазын үргүлчү сонуургап турган. «Ажыл-иштиң маадыр кижилеринге адааргап, хажызындан харап чораан херээм чүл? Ооң-биле кады ажылдазымза, чегей билирин солун ажылдың ужу-бажын тып, мергежип бербес деп мен бе?» деп, ол бир-ле катап бодундан боду айтырттынган. Чалыы назынның дөспес сеткили ону удаваанда колхозка, Домна Радионовнаның чанынга эккелген. Баштаар чер уругнуң күзелин хандырып, 30 баш бызааларны азырап доруктурары-биле үзүп берген.

Шаанда ол «бызаа ажаарда чүү боор ында, чемниг-ле болза ол-ла ыйнаан, чаш уруг ышкаш ыглапсыктай бээр эвес» деп бодап чораан болза, а херек кырында ындыг эвес болган. Чаш бызааларны баштайгы үезинде 3—4 хонуп эмискиктээр, ооң соонда сүт ижер кылдыр өөредир, чыдынып хүн бүрү кургагалаар дээш чүну кылбас дээр боор.

Күзел барда берге турбас. Барак кызыл чорук баштайгы чедиишкинни эккеп, Людмила Пчёлкина 30 баш бызааларны мезил доруктургаш тускай калатче чорудупкан.

Ам ооң азыралында шупту 43 бызаалар бар. Оларны хүнде ийи катап даштыгаа оъттаргаш, тускай хоолулуг чемнер-биле аралаштыр азырап турар. Бир бызаага хамаарыштыр дүн-хүн иштинде 700—800 грамм немелде деңзини чедип ап турар.

В. ХОМУШКУ.

Партком пленуму кадрлар-биле ажылды чугаалашкан

Коммунизм тургузуушкунунуң амгы үе-чадазында ажылчы чоннуң, ооң иштинде удуртур ажылдакчыларның идея-политиктиг кижизидилгези онзагай черни ээлеп турар деп, СЭКП ТК-ның июнь Пленуму чугуулалап айыткан. Төп Комитеттиң Пленумунуң ол айтыышкынынга дүүштүр, Өвүрнүң партия комитеди бодунуң сөөлгү пленумунга удуртукчу кадрларның идея-политиктиг кижизидилгезиниң дугайын чугаалажып көрген.

Бо айтырыг талазы-биле илеткелчи, парткомнуң секретарының оралакчызы эш Достай болгаш пленумга санал бергеннер кадрларны шилип алыр, кижизидер болгаш ажылга таарыштыр тургузарынга хамаарыштыр Өвүрнүң партия организациязы чамдык ажылды чорутканын демдеглеп турганнар. Кадрлар-биле ажылче биче эвес кичээнгей салып, оларның политиктиг деңнелин бедидер, ажыл-ишчи мергежилин өстүрер дээш чамдык хемчеглерни ап келгениниң түңнелинде кадрларның, ылангыя удуртур ажылдакчыларның шынар составы мурнукузундан элээн экижээн, оларның чамдык кезии ажыл-агыйның тус-тус адырларын билдилиг башкарып шыдаар, организакчы талантылыг кадрлар болуп өскен.

Районнуң «Кызыл тук», «Коммунизмче орук» колхозтары чоокка чедир-ле организас ажыл-агый талазы-биле сандаргай, экономиктиг күчүзү кошкак ажыл-агыйлар турган. СЭКП-ның парткому ол колхозтарны ындыг байдалдан дүрген уштур дээш, оларның даргаларынга ажыл-херекчи мөзүлүг, организакчы аргалыг кижилер С. Седен, Бюрбю оларны шилип чоруткаш, практиктиг дузаны оларга көргүзүп келгени-биле ук эртельдерниң ажыл-херээ кыска хуусаада сегип, ам районда дээре ажылдыг ажыл-агыйларга санадып турар апарганнар.

Ол ышкаш районнуң өске-даа албан организацияларында удуртур кадрларның шынар составы экижип турар. Чижээ, ажылчы чоннуң кадык камгалалының херээнге ак-сеткилдиг бараан болуп, чон ортузунга санитар-чырыдылгашкын пропагандазын, эмнелге профилактиктиг хемчеглерни калбартып турар Саглыда эмнелге салбырының эргелекчизи эш Т. Клочкову, көдээниң ажылчы чоннарының ортузунга Советтерниң организас-массалыг ажылын мергежилдии-биле башкарып турар, Саглы көдээ Советтиң даргазы эш Түвек-оолду, мал ажылының мергежилдиг удуртукчулары «Торгалыг» колхозтуң Кара-Талда бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригадазының бригадири эш Дагбаны, «Кызыл тук» колхозтуң Хорумнуг-Ой сүт-бараан фермазының эргелекчизи эш К. Сединти болгаш районда улус өөредилгезиниң дээре ажылдакчыларының бирээзи, Чаа-Суур сес чыл школазының директору эш Дангай-оолду болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа адырларында ажылдап турар дээре кижилерни пленумга адап турган.

Үстүнде ады үнген аныяк кадрлар боттарының бүдүрүлгечи ажыл-чорудулгазын эки күүседип турары-биле кады, чон ортузунга партияның политкижизидилгелиг, тайылбыр-массалыг ажылынга база эң идепкейлиг киржип, ажыл-агыйжы болгаш политиктиг сорулгаларны шиитпирлээр талазы-биле районнуң партия, совет организацияларынга кызымак дузалажып келгенин пленум сеткил ханышкын-биле демдеглээн.

Ындыг болза-даа кижилер-биле партийжи ажылдың чугула кезээ — кадрларны ажылга шын шилип алыр, кижизидип өстүрер, таарыштыр тургузар ажылда ам-даа улуг четпестерниң барын пленум хараадал-биле демдеглээр ужурга таварышкан. СЭКП-ның парткому, партия эге организациялары партия, совет, ажыл-агый черлериниң чамдык удуртур ажылдарынга кижилерни шилип алырда, оларның политиктиг, ажыл-херекчи мөзү-шынарын хандыр өөренип көрбейн, оларны кижизиртпейн, ажыл-чорудулгазын контрольдавайн келгениниң ужурунда чамдык удуртур ажылдакчылар ажылга харысалга чокталып, оларга дааңдырган ажылды сандарадып, коммунистиң нүүрүнге таарышпас херектерни эвээш эвести үүлгедип тургулаан. Чижээ, «Коммунизмче орук» колхозтуң даргазы турган Шаалы, райкүүскомнуң даргазы турган Анай-оол олар партияның, чоннуң оларга көргүскен идегелин ажыл-херек-биле шынзыктырарының орнунга, харын үргүлчү арагалап, аморальдыг үүлгедиглерни хөй удаа кылып келгени-биле ажылындан үндүрткеннер. Хандагайты он бир чыл школазының директору турган Намалдай чүгле боду арагалап, чурум үреп турган эвес, харын ажылдакчылар болгаш школачылар ортузунга кижизидилгелиг ажылын алачаягаарлаашкынче салып кииргениниң уламындан башкылар база өөреникчилер иштинге массалыы-биле арагалаар, коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмүнге таарышпас үүлгедиглер кылыр чоруктар эвээш эвези-биле болуп тургулаан.

Совет аныяк кижиниң ат-алдарынга таарышпас, нийтилелге удур кем-херектер кылыр чорук районнуң аныяк өскенниң ортузунга база элээн нептереп турганын, ол ындыг хоралыг чорук-биле ВЛКСМ-ниң Өвүр райкому (секретарьлары эштер Сайзан, Төмүр-оол) шыңгыы демисел чорутпааның пленум айыткан.

СЭКП-ның Өвүр парткому, партияның эге организациялары кижилер-биле доктаамал ажылдап, оларның политиктиг деңнелин, нийти билиин өстүрер дээш, идея-теоретиктиг, политиктиг болгаш кижизидилгеге характерлиг темаларга лекция, илеткелдер номчулгазын тус-тус кижилерниң, оларның бөлүктериниң ортузунга бодамчалыг чорудуп, культура албан черлериниң ажыл-чорудулгазын коммунистиг кижизидилгениң сорулгаларынга дүүштүр башкарып келген болза, ындыг четпестер болдунмас ужурлуг турган дээрзин пленум онзалап демдеглээн.

«Партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгаларының дугайында» СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр кижилер-биле, кадрлар-биле ажылды үндезини-биле экижидеринче угланган тодаргай шиитпирни парткомнуң пленуму хүлээп алган. Ында хөй-хөй практиктиг хемчеглерни айыткан.

С. МОНГУШ.

Алтай край. Сибирьде баштайгы «Мичуринец» деп үлегтир чимис питомник совхозту Мичурин аттыг колхозтуң суурунга үнделилээш бо чылын тургускан. Алтай дагларының мурнуку эдектеринде ол ажыл-агыйның 470 гектар шөлү калбарган. Груша болгаш яблоко ыяштары, виноградтыктар Сибирьниң байдалдарынга эки таарыжып турар.
ЧУРУКТА: «Мичуринец» совхозта яблоня садта одуруглар аразын ажылдап, культивастап турары.
Фото В. НИКОЛАЕВТИҢ СЭТА-ның фотохроникaзы.

КӨДЭЭНИҢ АЖЫЛ-ИШЧИЛЕРИНГЕ МЕДИЦИНА ХАНДЫРЫЛГАЗЫ

Совет кижилерниң кадыкшылы, оларның материалдыг чаагай байдалының улам ынайгы хөгжүлдези дээш Коммунистиг партия болгаш Совет чазак үргүлчүнүң доктаамал кичээнгейин салып турар. Ылангыя СЭКП-ның Программазында бо талазы-биле чугула улуг сорулгалар салдынган, «Шупту чүвени кижиге, кижиниң чаагай чоруунга» деп кол угла Программаның эгезинден, төнчүзүнге чедир синниккен.

Совет кижилер дугайында партияның салып турар сорулгалары бистиң чуртувустуң чер бүрүзүнде-ле хүн бүрү боттанып турар. Ажылчы чоннуң кадыкшылы дээш демиселдиң бирги одуруунда дыка хөй санның медицина албан черлери болгаш кадык камгалалдың кайгамчык улуг армиязының ажылдакчылары туржуп турар.

Аныяк Тыва республиканың ажылчы чоннарының кадыкшылынче партия болгаш чазак хүн бүрүнүң улуг кичээнгейин салган. Тывага совет эрге-чагырганың чылдарында кижилерниң өлүр чоруу дыка кызырылган, ол ышкаш янзы бүрү халдамырлыг аарыглардан аарыыр чорук эвээжээн. Ол дээрге тываның экономиказының болгаш культуразының хөгжүлдезиниң улуг чедиишкини, амыдырал-чурттаалганың сайзырап турарының тодаргай херечизи-дир. Шак бо херекке Совет медицина улуг-чаагай үлүгнү киирген. Сөөлгү каш чылдарның дургузунда медицина албан черлериниң саны болгаш эмчилер, фельдшерлер бистиң республикада дыка көвүдээн.

Амгы үеде республиканың ажылчы чоннарының кадыкшылы дээш 49 эмнелгелер ажылдап турар. Оларның иштинден 38 эмнелге албан черлери колхозтарда болгаш совхозтарда, ажылчын суурларда. Чоннуң кадыкшылын камгалаар херекке дээди эртемниг 387 эмчилер, ортумак медицина эртемниг 987 кижилер туржуп турар. Дыка хөй медицина албан черлери болгаш оларның ажылдакчылары аарыгларны эмнээр база кезип эмнээр талазы-биле улуг мергежилдиг болуп, чонга медицина дузазын чедирип, чоннуң мактаалын чаалап ап турар. Медицина ажылдакчылары кижилерниң кадыкшылы дээш демисежиишкин, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң талазы-биле республиканың мурнунда салдынган сорулгаларны күүседиринге боттарының улуг-хуузун киирип турарлар. Ылангыя медицина ажылдакчылары чоннуң культурлуг амыдырал-чурттаалгазы, көдээ суурларның чаагайжыдылгазы дээш херекке эң-не төлептиг салымышкынны киирип турарлар.

Чөөн-Хемчик районнуң медицина ажылдакчылары бо талазы-биле эңне үлегерлиг чорууну көргүзүп турары дыка мактадыг. Олар чон ортузунга санитар-чырыдылгашкын ажылдарын доктаамал чорудуп, райкүүскомнуң доктааткан графигин ёзугаар колхозтарның, совхозтарның малчыннарын үргүлчү кезип, оларга медицина дузаламчызын чедирип турар. Ол ышкаш хову туралгаларының, көдээ суурларның санитарлыг байдалынче, хөй-нийтиниң чемненилге черлериниң чемиин шынарынче, арыг-шевериниче улуг кичээнгейни салган. Шак ындыг чижектер бистиң республикада хөй. Эрзин суурда эмчи Ондар-оолдуң эгелээшкинин ёзугаар ында чон ортузунга улуг ажылдарны чорудуп турар. Ондар-оолду малчыннар аалдарынга, сүт-бараан фермаларынга, көдээ суурларга бо-ла көрүп болур.

Көдээ чонга медицина дузазын чедирериниң талазы-биле бисте ам-даа улуг четпестер бар. Чамдык медицина албан черлери чогуур негелдеге чедир ажылдавайн, боттарының бар аргаларын долузу-биле ажыглап шыдавайн турар. Ылангыя малчыннарга эмчи дузазын чедирер талазы-биле улуг четпестерлиг. Көдээде эмнелге участоктары, эмнелге салбырлары профилактиктиг болгаш санитар-чырыдылгашкынныг ажылдары болур-чогууру-биле чорутпайн, малчыннарның культурлуг амыдырал-чурттаалгазы дээш кончуг кошкак кичээнгей салган. Ылангыя бо талазы-биле ажыл Тес-Хем районнуң эмнелге албан черлеринде багай тургустунган. Район эмнелгезиниң эмчилери, фельдшерлери малчыннар аалдарынга, сүт-бараан фермаларынга, көдээ суурларга кончуг ховар барып турар. «Тес-Хем» совхозтуң болгаш ол районнуң чамдык колхозтарының ыракта турар малчыннарынче олар кончуг кошкак кичээнгей салган. Чоннуң медицина хандырылгазының талазы-биле байдал багай турда Тес-Хем парткому болгаш райкүүском бо ажылче чогуур кичээнгей салбастаан.

Барыын-Хемчик районнуң көдээ суурларының арыг-шевер байдалы, культуразы, чаагайжыдылгазы кончуг чавыс. Район төвү Кызыл-Мажалык суурнуң арыг-шевери, чаагайжыдылгазы багай. Ында хөй-нийтиниң чемненилге черлериниң, культура-амыдырал албан черлериниң, магазиннерниң арыг-шевери черле дыка чаржынчыг багай байдалда. Кызыл-Мажалык суурнуң арыг-шевери, чаагайжыдылгазы дээш райкүүском негелдени район эмнелгезинге болгаш көдээ Советке тургуспаан.

Шак ындыг шыдажыр аргажок четпестер-биле медицина албан черлери канчап-даа эптежип шыдазас, ол четпестерни доп-дораан узуткаар турар ужурлуг. Бо четпестерни узуткаарынга бирги ээлчегде ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтери, оларның доктаамал комиссиялары чогуур хемчегни алыр херек. Медицина албан черлериниң ажыл-чорудулгазынче көдээ Советтер доктаамал кичээнгейни салып, оларның ажылын үргүлчүнүң контролюнга алган турар ужурлуг.

Көдээ чоннуң медицина хандырылгазынга республика төвү Кызыл хоорайда эмнелге албан черлериниң ажылдакчылары улуг дузаны чедирер ужурлуг. Республика эмнелгезиниң эмчилеринден тургустунган тускай бригаданы тургускаш, көдээ чонга комплекстиг медицина дузаламчызын чүге чедирип болбас деп.

Дүжүт ажаалдазы дээш демиселдиң изиг дүлүк үези чоокшулаан. Ынчангаш республиканың медицина албан черлериниң ажылдакчылары дүжүт ажаалдазының ажыл-ишчилеринге медицина дузаламчызын күштелдирип, хову турлагаарының арыг-шевери, аъш-чемниң шынарлыг байдалы дээш улуг ажылдарны кылып чорудары чугула сорулга болуп салдынган.

Ажылчы чоннуң медицина хандырылгазының дугайында партияның, чазактың ап чорудуп турар улуг хемчеглерин, ылангыя СЭКП-ның XXII съездизиниң материалдарында чонга медицина хандырылгазының талазы-биле салган сорулгаларын күүседири дээш ажылдаары чер-чер Советтерниң болгаш медицина албан черлериниң, кадык камгалал ажылдакчыларының улуг хүлээлгези.

Сессияны ынчаар эрттирип болур бе

Чадаана хоорай Советиниң ээлчеглиг сессиязын июнь 28-те эртенгиниң 10 шакта эгелээри баш бурунгаар чарлаттынган турган. Ынчалза-даа сессияның ажылы он бир шакта арай боорда эгелээн.

Ужуру чүл?

Хоорай Советиниң депутаттары болгаш сессияга чалатканнар озалдап чыылган. Хамык ужур озалдап чыылганында эвес, а сессияның бүрүн эргелиг болур санынга чедир депутаттар чыылбаан. Депутаттарның алдан дөрт хуузундан эвээш эвес хуузу чыылган болза, сессия ам бүрүн эргелиг болур турда. Чадаана хоорай Советиниң бо сессиязы депутаттарның алдан ийи хуузу келгенде болуп эртен. 8 депутаттар кандыг-даа чылдагаан чокка келбейн барган. Оон иштинде: хоорай Советиниң күүскомунуң даргазының оралакчызы эш Максимов, улус өөредилгези болгаш культура талазы-биле доктаамал комиссияның даргазының оралакчызы эш Щербаков чижектиг депутаттар бо сессияга келбээни элдептиг чүве. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозта 15 депутаттардан 6-ла кижи келген. Колхоз даргазы, хоорай Советиниң депутады эш Комбукай сессия болурун билир тургаш-ла баштаар черге хурал кылып, сессияга баар депутаттарны ол хуралга келирин саадаткан болгаш боду база сессияга келбээн.

Ээлчеглиг сессияны чыылдырар дугайында хоорккүскомунуң шиитпири-биле алыр болза, хоорайның чонунуң садыг хандырылгазының дугайында айтырыгны сессияга чугаалажыр ужурлуг турган. Ол дугайын депутаттарга чарлап дыңнатпаан. Ынчалза-даа сессияга ол айтырыгны чугаалажыр дээни чамдык депутаттарга билдине берген турган. Хоорай Советиниң күүскомунуң ажылдакчылары күүскомнуң шиитпирин барымдаалавайн, ол айтырыгны өске айтырыг-биле солаан. Тодаргайлаарга, Чадаана хоорайның № 2 школазының чаа өөредилге чылынга белеткелиниң дугайында айтырыгны сессияның хүн айтырыынга киирген.

Чаа өөредилге чылынга белеткел дугайында № 2 школазының директору эш Гордеев илеткелиниң эгезинге мынча деп медеглээн:

— Бо айтырыгны сессияга белеткел чок киирген. Хоорай Советиниң доктаамал комиссиязы школаларга хыналда кылгаш, эдеринчи илеткел кылыр ужурлуг турган. Бо айтырыгны херек кырында ынчаар белеткевээн.

Илеткелчиниң бо медеглели черле чөптүг. Сессияга чаңгыс школа директорунуң илеткелин алыр-даа болза, өске школаларның өөредилгеге чылынга белеткелиниң дугайында Советтиң доктаамал комиссиязы тус-тус, школаларда байдалды хынап көргеш, сессияның үндүрер шиитпирин бүгү школаларга хамаарыштырар ужурлуг деп сессияга санал бергеннерниң айтып турганы база-ла шын. Хоорай Советиниң күүскому ол айтырыгны ынчаар белеткевээн.

Сессияга школа дугайында айтырыгны киирген хиремзинде районунуң-даа төлээлекчизин, школалар директорларын-даа чалап келдирбээн. Бо айтырыгны белеткээрин улус өөредилгези болгаш культура талазы-биле доктаамал комиссияның даргазының оралакчызы эш Щербаковка (эмчи) хоорккүском дааскан турган. Ынчалза-даа эш Щербаков «башкы эвес кижи мен» дээш ол даалганы күүседирин организаставазан.

Соңгукчулар чагыгларының күүселдезиниң дугайында хоорай Советиниң күүскомунуң даргазы эш Суге-Маадырның илеткелин сессияга дыңнаан. Эрткен соңгулдалар үезинде соңгукчуларның чагыгларындан он чагыгларны амыдыралга боттандырар кылдыр хүлээп алган турган. Ол чагыглардан үш-ле айтырыг арай боорда күүсеттингенин, сессияга санал бергеннер четпес деп шүгүмчүлээн. Ол чагыглар күүсеттинип болур болгаш ылавыла күүседир ужурлуг чугула чагыглар болуп турар. Күүскомнуң даргазы чүгле хоорайга хамааржып турар чагыгларның дугайын чугаалааш, хоорай Советинге бактаап турар Дөргүн суурда ажылчы чоннарга хамааржыр чагыгларны ыттавайн барганын депутат Бопуунуң шүгүмчүлээни чөптүг. Чүге дизе соңгукчуларның чагыгларын чугаалажып турар сессияга ол талазы-биле чагыгларны түңнеп, боттандырар хемчеглерни ажылдап кылырын хоорккүскомга дааскан турган. Күүском даргазының ол дугайын чугаалаваны—мурнуку сессияның ол даалгазын күүскомнуң талазындан күүсетпээнин херечилеп турар.

Соңгукчуларның чагыгларында айтырыгларның хөй нуруузу райпога болгаш райүлетпүр комбинадынга хамааржып турда, райпо даргазы эш Колпаков болгаш райүлетпүр комбинадының директору эш Цвелев чалалга турза-даа сессияга шуут келбейн барганнар. Оларның оозун совет эрге-чагырга органын тоовааны болгаш оон айтырыышкынын күүсетпээн чорук дээрден өскээр чүү деп тайылбырлаарыл?!

Сессияга белеткелдиң четпезинден болгаш илеткелдерге айтырыгларның чидиг тургустунмаанындан хүн айтырыгларын чугаалажырынга депутаттарның киржилгези база идепкей чок болганын демдеглезе чогуур. Сессияга тургустунган ийи айтырыглар талазы-биле чүгле алды кижи, оон иштинде депутаттардан үш-ле кижи санал берген.

Ынчангаш Чадаана хоорай Советиниң бо сессиязы четпес белеткелдиг, оон киржикчилериниң куду идепкейлиг болгаш организастыг эвес байдалынга эрткен.

Моон-биле холбаштыр «Ажылчы чоннарның депутаттар Советтериниң сессияларын Чөөн-Хемчик районда чыылдырып, чорудуп турар практиказының дугайында» Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң эрткен чылдагы доктаалының дугайын сагындырары эргежок чугула. Сессиялар чыылдырып, эрттирип турарында улуг четпестерни Дээди Советтиң Президиуму демдеглээш, ону эзижидериниң хемчеглерин айтыкап турган. Советтерниң сессияларын белеткээринге болгаш эрттиреринге киржири-биле кедээ болгаш хоорай Советтеринге райсоветтиң күүскомунуң кежигүннерин болгаш райкүүскомнуң килдистериниң эргелекчилерин үргүлчү чорудуп турарын район Советиниң күүскомунга дааскан. Ындыг турбуже Чадаана хоорай Советиниң бо сессиязынга райкүүскомнуң даргазы-даа, секретары-даа олурушпаан чорук Дээди Советтиң Президиумунуң ол доктаалын күүсетпейн турарын херечилеп турар-дыр.

Советтерниң сессияларының белеткелинче болгаш оларны организастыг, бедик деңнелге эрттиреринче райкүүскомнуң талазындан кичээнгейни күштелдирип, республиканың Дээди Советиниң Президиумунуң үстүнде айыткан доктаалында хемчеглерни хажык чокка боттандырары—Чөөн-Хемчик райкүүскомнуң ажылдакчыларының чугула хүлээлгези болур.

Б. ХӨВЕҢМЕЙ,

«Шынның» тускай корреспондентизи.

АТОМНУ ЧАГЫРЫП АП ТУРАРЫ

Нововоронежскиниң атомнуг станциязының тудуу дүлүктеп турар. Аппараттар болгаш турбиналар турар залдарда дериглени эптеп турар. Электриктер болгаш электроннуг приборларның тускай эртемниглери башкарылганың кол дезүнде аппаратураны тургузуп, таарыштырып турар.

Сугнуң химиктиг арыглаашкынының дериишкининде ажыл улуг. Ол нарын системаны станцияның ажылдаар үезинде ажыглап турар сугдан радиоактивтиг чүүлдерни ылгап тускайлап үндүрерине хереглээр.

Бүгү-ле хоралыг бүдүмелдерни дириг организмнерге айыыл чок черлерже дамчыдар. Радиацилыг контрольдуң лабораторияларында тургузулгага база кижи дугайында сагыш салыышкынны салып турар.

Атомнуг энергетиканың улуг бүдүрүлгези хүн келген тудум-на өзүп турар. Бижиге айыыл чок атомну аңаа бараан болур кылдыр тургускан. Баштайгы муң-муң киловатт электроэнергия удавас ажыглаттынар.

Чурукта: станцияның реактор залында.

Фото **В. КУОНОВТУУ.**
СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧОНУНГА ТӨЛЕПТИГ

Кызылда № 1 аптеканың ажылы-биле таныжып чораан, мында фармацевт Анастасия Скобеева-биле чугаалаштым.

Эш Скобеева Оренбург обласка төрүттүнген. Адазы фронтуга фашистиг немец ожеленчилерге улуг маадырлыг демисежип тургаш өлүрткен. Адазындан чажында өскүссүреп чарылгаш, дайының болгаш дайын сөөлүнүң берге үелеринде авазының азыралынга өзүп, школаны, оон соонда техникумну дооскан. Аныяк кыс кедээ ажыл-агый техникумун дооскан дораан-на Тывага ажылдаары-биле келген.

Баштай фельдшерлеп, оон соонда ветеринария эргелелиниң кадрлар инспекторунга болгаш участоктуң мал эмчизинге ажылдаан. Оон соонда ол кадык камгалал шугумунга ажылдаары-биле шилчээш болгаш республиканың аптека эргелелиниң төп аптека складынга килдис эргелекчилеп эгелээн. Аңаа ол база-ла улуг сонуургал-биле ажылдап, чоннуң кадыы дээш бүгү күжүн, билиин харамнанмаан. Анастасия Скобеева аңаа ажылдавышаан, Томскиниң фармацевт училищезин бот-өөредилге-биле өөренип доосқан.

Анастасия Скобеева өөредилге соонда № 1 аптекага стерильный столга фармацевтилеп ажылдаан. Мында бүгү-ле хан судалдары дамчыштыр сыкыртып эмнээр эмнерни кылып турар. Ол нарын болгаш харысаалгалыг ажыл. Аңаа кичээнгей болгаш арыг-силиг чорук негеттинер. Частырыг кылза, дыка айыылдыг. Ынчалза-даа ийи чылдың иштинде оон ажылынга кандыг-даа хажыдыышкын, чаңгыс-даа негелде хомудал болбаан.

Республиканың аптека эргелелиниң болгаш № 1 аптеканың коллективтериниң ажылчын болгаш албан-хаакчы эш-өөрү аныяк специалист Анастасия Кирилловна Скобееваның ажылга кызымак, турушттуг чоруун барымдалааш, Кызыл хоорай Советиниң депутадының кандидадынга дэпшиткен. Соңгукчулар ону чаңгыс эп-сеткил-биле бадылааннар.

Аныяк депутат Анастасия Кирилловна Скобеева бодунуң соңгуткан округунуң соңгукчулары-биле харылзааны доктаамал тудуп, отчёдун кылып, оларның чагыгларын болгаш күзелдерин кичээнгейлиг боттандырып турар. Оон округунга хамааржып турар кварталдарга чаагайжыдылга болгаш ногааннадылгага эки кылдынган. Ол ону чорударда, квартал комитеттериниң даргалары-биле сүмележип, оларның шуут киржилгези-биле боттандырып турар. Квартал комитеттериниң составын четчелеп, аңаа сонуургалдыг хөй-нитти активтерин киирген. Чижээ, хоочун коммунист пенсионержи эш Плюснинага удурткан квартал комитеди пенсионерлерниң, инвалидтерниң киржилгези-биле Каа-Хем, Ажылчын, Комсомольская кудумчуларынга чаагайжыдылганы үлегерлиг кылган.

Оон дыңнангыр, дузалакчаар чоруун билгеш, соңгукчулар оон чурттап турар бажыңынга, ажылдап турар черинге янзы-бүрү дилеглер кылып, дузалар эреп бола чедип кээр. Ол оларны бичииде саадатпайн хүлээп алгаш, кичээнгейлиг чугаалажып, чөптүг болгаш ажыктыг арга-сүмелерин кылып турар. Чижээ, инвалид эш Микачев бажың дугайында дуза дилеп кээрге, эш Скобеева оон чурттап турар бажыңын боду-биле барып хынап көргеш, элээн берге байдалда чурттап турарын тодараткан. Ол айтырыгны хоорккүскомга барып тургускаш, эш Микачевка бажыңны бээр кылдыр шиитпирлеттирген.

Анастасия Скобеева Кызыл хоорай Советиниң күүсекчи комитединиң кадык камгалал болгаш социал хандырылга талазы-биле доктаамал комиссиязының секретары. Апрель, май айларда хоорайның бүгү школаларында уругларның физиктиг хөгжүлдезиниң болгаш кадыкшыл байдалының, спорт, күш-культура өөредилгезиниң канчаар чорул турарының, спорт херекселдери-биле хандыртынганының дугайында болгаш өске-даа айтырыглар талазы-биле хыналдалар оон идепкейлиг киржилгези-биле болган. Анастасия Кирилловна алды школаларны хынаашкан. № 7 школада ниити холдар болгаш чазанылга бөлгүмнери база спорт ажылы үлегерлиг тургустунганын, аңаа уруглар улуг сонуургалдыг киржип турарын өске школаларга баргаш, деңнеп көргүспүшаан, мактадыг чижекке киирип турган. № 11 школада спорт ажылының четпезин, оон дериг-херекселдерин ээ-харысалга чок эдилеп турарын, парталар будуттунмаан болганын дидим илереткеш, дээштиг хемчегин алган. Анастасия Скобееваның удурткан школалар талазы-биле хыналданың ол түңнелдерин хоорай Советиниң күүсекчи комитединиң ийиги сессиязынга тургускан.

Бодунуң билиин доктаамал бедидип, онаашкан ажылын болгаш депутат хүлээлгезин кончуг эки күүседип турарын көргеш, комсомолчу А. К. Скобееваны аптека эргелелинде партия организациязы чоокта чаа партия кежигүнүнүң кандидадынга хүлээп алган.

К. ЧАМЗЫРЫН.

Чырыткы-даа, радио-даа херек

Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунуң төвү — Бажың-Алаак суур чыл келген тудум-на сайзырап турар. Чурттакчылар көвүдээн, амыдырал экижээн тудум-на, чоннуң негелдези база улгаткан. Бажың бүрүзүнде почта хааржаа, дугаар бар апарганы почтальоннарның саат чокка ажылдаарынга таарымчалыг болу берген.

Ынчаарга бо байдал-биле чергелештир, суурда чедимче чок чүүлдерни демдеглевейн эрттирип болбас. Электростанцияның чырыы четпес, кажээ азы дүне ном, солун номчуттунмас.

Электри чырыын бүлүртүң эвес, көскү болдурар төлээде, чогум чүнү кылза, кандыг аргаларны хереглезе чогуурул? Бо айтырыгны кедээ Совет, колхоз баштаар черн тодаргай өөренип көргеш, боттуг хемчеглерин алыры күзенчиг. Хөй замыкание-лер бары, электри удазыннары шын эвес улаттынганы чырыткының ой-тап кыварынга база шаптыктаашкынныг. Ону чүге чайладып болбазыл?

Чамдык бажыңнарда радио удазыннары киирттинмээн. Радиолуг бажыңнарда радио үнү орта дыңналбас, чүгле сымырандыр дыңналыр. Ак-Судак кудумчузунуң чурттакчылары бажыңнарынга радио удазыннарын киирттип алырынга дуза чедиглерин көргүзер талазы-биле кедээ Советке каш катап киирген, хуралдарга чугаалажып турган. Ындыг-даа болза, ол айтырыг ам-даа шиитпирлеттинмээн. Ол кудумчунуң чурттакчыларының радиоприёмниктери, репродукторлары бүдүн чыл эрткиже, кандыг-даа ажыглал чок чыдар.

Кажан-на радио киирттинер иргиң, кедээ Совет бо айтырыг талазы-биле кандыг дуза чедирер ирги деп чурттакчылар манап турар. Кедээ Совет даргазы М. Чамыяң: —Чаа, мында чүү боор, даарта, соңгузу хүн киирттип бээр мен—деп, куруг аазаашкын кылырынга өйлешкен, сөглээн сөзүнге ээ болбастаан. Бир эвес ол айтырыгның болдунар аргалары амдызында чок чүве болза, оон дугайын чонга тодаргайы-биле угаадып бээр ужурлуг. Чүнү-даа өөренип көрбейн тургаш, хөй аазаашкын бергенниң херээ чок. Мээн бодаарымга, электриниң чырык кылдыр кылдырарының база радиону бажыңнарга киирттириниң болгаш септедириниң бүгү болдунар аргалары бар.

К. КЕРТИК-ООЛ.

Чадаанадан Шагаан-Арыгже чоруптар оруктуң кыдыында автобензоколонка ажылдап эгелээн. Колонка харыырда дөрт машиналарга янзы-бүрү кывар, чаар чүүлдерни кудуп бээр кылдыр тургустунган.

ЧУРУКТА: Автобензоколонкада.

Фото **А. СОКУРОВТУУ.**

Тайылбыр ажылын күштелдирзе

«Тиилелге» совхозтуң ийиги трактор-хову бригадазының турлаанда чаа тудуглары бо чылдың чазынында доозулган. Кызылдың кедээ тудуг-монтаж эргелели ол тудугларны кылыр дугайында совхоз-биле дугуржулганы кылган. Ынчангаш оон ажылчыннары бригада төвүнде механизаторлар чурттаар 4 өрээл бажыңны бир ай дургузунда тудуп, оон иштин чугайлап, шалазын, соңгаларының рамаларын будуп дооскаш, ажыглалда киирген. Олар бир-угаа 70—80 кижи чемненир столоваяны кухнязы, чем кадагалаар чери-биле кады, база херимнээшкинни, ийи арыгланыр бажыңны кылып дооскан.

К. Веряшкинниң удурткан бо бригада 3770 гектар тараа культураларын болгаш оон-даа өске культураларны май төнчүзүнде-ле тарып дооскан турган, тарылга планын ниитизи-биле 103 хуу күүсеткен. Ынчалгаш бригадалар аразынга шилчиир Кызыл тукту бо бригада чаалап алган. Трактористер В. Оюн, К. Баян-Далай, М. Мельников трактор бүрүзүнге 3—3 сеялканы кошкаш, чажып тарыырының нормазын хүн бүрүде дыка ажыр күүседип турган. Ам тарааның үнүжү багай эвес. Бригаданың кежигүннери оон чайгы ажаалдазынче кириишкен.

Бо чедиишкиннер-биле чергелештир, тайылбыр-массалыг ажыл амдаа чогуур негелдезинге чедир тургустунмааның эскербейн эрттирип болбас. Тарылга үезинде агитхуулус бригадага чүгле 2 катап үнген. Совхозтуң удуртукчулары, хөй-нитти организацияларының харысалгалыг ажылдакчылары кажан бригадага чедип келгенде, чүгле ажыл-агый айтырыгларынче сагыш салгаш, тайылбыр-массалыг, кижизидилгелиг ажылдарны арай чылзып турар фактылар бар.

Бригадага кижизидилге ажылын чорудар кижилерни партбюро томуйлаан, а херек кырында оларның боттуг кылган ажылы көзүлбес.

М. БЮРБЮ,

совхозтуң комбайнери.

Четтиргенин илереткен

«УТКА 25 чылы» совхозтуң ферма ажылчыны Монгуш Сырбынаевна Санчай-оолга Улуг-Алаакта пионер лагериниң дирекциязы өөрүп четиргенин илереткен. Хөй уруглуг ол не лагерьның белеткелинге идепкейлиг киришкен.

Бодунуң ийи класстан өрү 5 уругларын баштап алгаш, лагерьның сес өрээлдиг бажыңының соңгаларын, шалаларын база 75 орунналры аштап чуггаш, шуптузун будуп доозулаан. Ол кениң бүдүрген ажылының шынары эки болган.

Т. ОЧУР-ООЛ.

СОВЕТ САДЫГНЫҢ ЧУГУЛА АЙТЫРЫГЛАРЫ

Бүгү чүвени кижиге, кижиниң чаагай чоруунга деп лозунда коммунистиг партияның болгаш совет күрүнениң политиказының алыс утказын илередип турар. Совет кижилерниң дугайында партияның хөй санныг сагыш салыышкыннарының бирээзи болза садыгны хөгжүдери болур.

Тыва АССР-де сөөлгү чылдарда чоннуң садыг хандырылгазы элээн экижээн. Садыг четкизи калбарган. Эрткен 10—12 чылдарда бараан саарылгазы үш катап өскен болгаш оон структуразы өскерилген. 1961 чылдагызындан алды миллион рубльдиң бараанарын 1962 чылда хөйнү саткан. Чоннуң садып алыр аргазының өзүлдези, бараанарның көвүдээни болгаш садыг ажылының элээн экижээни бараан саарылгазының планын үргүлчү күүседир арганы садыг организацияларынга берген. Респотребсоюзтуң системазында өрелерниң болгаш самчыгдалдарның түңү кызырылган. Садыг ажылдакчыларының эки кадрлары өскен, 13 бригадаларга коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп атты тывыскан, 41 бригадалар ол бедик ат дээш демисежип турар.

Кызыл хоорайда, районнарда, мал фермаларында 100 ажыг ном киоскилери, ларёктар хөй-нитти шугуму-биле болгаш дапкырлаашкын аргазы-биле ажылдап турар. СЭКП-ниң Тыва обкомунуң V Пленумунуң шиитпирин ёзугаар Чөөн-Хемчиктиң парткому, райкүүском болгаш райпо малчыннарның хандырылгазының талазы-биле ажылды багай эвес организастаан.

Ол районнуң хөйжу бригадаларында болгаш ыраккы фермаларында хөй-нитти шугуму-биле ажылдаар 26 ларёктар тургустунган. Ол ларёктарның садыгжыларын бригадаларның болгаш фермаларның хуралдарынга соңгаан. Чугула хереглел бараанары ол ларёктарда бар. Садыгжыларның отчёттарын районнуң болгаш рабкооптарның автолавкаларын дамчыштыр организастаан. Автолавка бүрүзүнге-ле тус-тус бригадаларны, фермаларны быжыглаан болгаш оларны хандырарының графигин кылган. Малчыннарны бараанар-биле үзүктел чок хандырарын бүрүткээр дептер автолавка бүрүзүнде бар болгаш графиктиң хоолгазын бригада, ферма санында артырып турар.

Районнуң болгаш рабкооптарның баштаар черлериниң кежигүннери фермаларга, бригадаларга барып, чоннуң хереглээр бараанарын өөренип көрүп, автолавкаларның ажылын хынап, хөй-ниитичи садыгжыларга дузаны үргүлчү көргүзүп турарлар. Оруннарны, орун херекселдерин, саваларны, дааранып машиналарны болгаш өске-даа бараанарны автолавкалар дамчыштыр садыглаарын организастаан. Рабкооптарның болгаш районнуң дааранылга мастерскаяларында ак чоорганнарны, матрастарны болгаш бажың ниитиниң өске-даа херекселдерин малчыннарның чагыглары ёзугаар даараарын организастаан. СЭКП обкомунуң бешки пленумунуң шиитпирин чедиишкинниг күүседир төлээде, Чөөн-хемчикчилерниң үлегери-биле малчыннар хандырылгазын организастаары парткомнарның болгаш садыг организацияларының сорулгазы болур.

«Ниитиниң чемненилгезин улам ынай хөгжүдер болгаш экижидер» дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шиитпирин күүсетпишаан, сөөлгү дөрт чылда Тыва АССР-де ниитиниң чемненилгезиниң 1143 олуттуг 43 черлерин, 150 олуттуг «Улуг-Хем» ресторанны ажыткан, мында кафэни болгаш белеткээн чемнер болгаш кулинарлыг кылыглар магазинин организастаан. Ниитиниң чемненилгезиниң столоваяларының хөй нуруузун хереглекчилерни хандырарының чаа хевирлеринче шилчиткен, оон иштинде 9 столоваяларны чемненикчилер боттары хандыртынар кылдыр тургускан.

1962 чылда ниитиниң чемненилге черлери 12 миллион блюда чемнерни белеткээн, бо дээрге 1959 чылдаазындан миллион ажыг блюда чемнерни хөйнү кылганы ол-дур. Ниитиниң чемненилгезиниң бараан саарылгазы 1959 чылга деңнээрге, 1960 чылда 36 хуу көвүдээн. Ол черлерниң саарылгазының структуразы база-ла эки талазынче өскерилген. Республикада ниитиниң чемненилге черлериниң саарылгазында оларның боттарының продукциязы 1959 чылда 42 хуу турганындан 1962 чылда 55.7 хуу, белеткээн чемнерни болгаш кулинар кылыгларны садыглаары беш катап көвүдээн. Совхозтарның ажылчыннарынга ниитиниң чемненилге черлери экижидер талазы-биле элээн ажылдар чоруттунган. Совхозтар боттарының столоваяларынга продуктуларны планныг үнези-биле бээр чорук ол столоваяларга чем өртээн ажылчыннарга элээн чиигедир арганы берген.

Ниитиниң чемненилге черлериниң кадрларын белеткээр талазы-биле чамдык ажыл кылдынган. Ол черлерниң ажылдакчылары социалистиг чарышка хаара туттунган. Коммунистиг күш-ажыл бригадазы деп ат дээш тос коллективтер демисежип турар. Чадаана хоорайда поварлар Бобылева, Анохина, Сарыг-Септе — Кузьмина, Кызылда—Рыбалкина ышкаш боттарының ажыл-херээнге ынакшылдыг, бүгү-ле кижилерге амданныг чемнерни хандырары дээш чүткүлдүг ажылдап турар мастерлер хөй.

Оон-биле кады садыг организацияларының ажылында улуг четпестер болгаш шиитпирлеттинмээн сорулгалар хөй. Респотребсоюз май айның бараан саарылгазының планын ниитизи-биле күүсеткен болза-даа, 23 хереглел ниитилелдериниң 8-и планнарын күүсетпээн. Оларга Өвүрнүң, Улуг-Хемниң, Каа-Хемниң районнары, «Найырал», «Элегес», совхозтарда рабкооптар болгаш өскелер-даа хамааржыр. «Тыва даг-дүгү тудугнуң» чанында садыг бөлүү, Кызылдың горпозунуң чамдык садыг черлери боттарының планнарын база күүсетпээн чорук респотребсоюзтуң болгаш Тыва хандырылга черниң ажылында улуг четпестерниң барын херечилеп турар.

Садыг ажылдакчыларының сорулгазы болза садыг чери бүрүзүнүң, хереглел ниитилели бүрүзүнүң бараан саарылгазының планын күүседирин хандырары болур. Ону чедип алырда магазин бүрүзүн үзүктел чок ажылдадыры чугула. Ындыг турда-ла бо чылын Барыын-Хемчик районга 37, Тес-Хем райпозунуң дежурный магазини 19 хүнде, Улуг-Хем райпозунуң Хендерге магазини дыка үр үе иштинде ажылдавайн турган. Кызылдың горпозунуң №№1, 10, 19 магазиннеринге баазаларда хөй болуп турар шевиот, чоорган, стол шывыгларын, плащтарны, уруглар садынга идик аймааның чамдык хевирлерин киирбейн турган.

«Ростекстильторгтуң» садыг баазазы май айның планын четпес күүсеткен. Ийиги кварталдың ийи айларының саарылга планын ол чүгле 46.5 хуу күүсеткен. Респотребсоюз болгаш Тыва хандырылга чери ол баазадан чамдык бараанарны чедир албайн турар. Чижээ, респотребсоюз июнь 1-де квартал фондузунда көрдүнген пөс-таавы аймааның 40, дуктен кылган пөс аймааның чүгле 17, даараглыг кылыгларның 41 хуузун шилип алган.

Республиканың бүдүрүлгелери боттарының бараанары-биле садыг черлерин кончуг четпес хандырып турар. Ыяш ажыл-агый эргелели ийиги кварталда 50.4 муң рубль түңнүг бажың иштиниң эт-херекселдерин, дааранылга комбинады 11,6 муң рубльдиң даараглыг кылыгларын чедир дужаавайн. Аъш-чем бүдүрүлгелери хлеб, булка кылыгларын болгаш колбасаны, а ол ышкаш сүт продуктуларын чогуур ассортиментилер ёзугаар дужаарын ыраката чедир хандырбайн турар.

Чайгы сезон эгелээн турда-ла, Кызылда болгаш дыка хөй районнарда чайгы садыглар, ылангыя квас, газировка ышкаш өске-даа соок суксунар садыглаар черлер кончуг эвээш организастаттынган. Кызылда квас садар чеди цистерналарның чүгле ийизин ажылдадып келген.

Ниитиниң чемненилгезиниң деңнели чоннуң негелдезинден ам-даа хожудап, ону эң-не массалыг, чонга эптиг болгаш ажыктыг черлер болдурар дээн сорулгага дүүштүр ажылдап шыдавайн турар. Республикада ниитиниң чамдык чемненилге черлери амданныг чемнерни белеткеп шыдавайн келген, чемнерниң ассортиментизи эвээш, национал чемнер барык чок болуп үргүлчүлевишаан. Бо четпес чорук Өвүр, Тес-Хем районнарының столоваяларында болгаш өске-даа чемненилге черлеринде илерэп турар.

Чамдык столоваяларда чемненикчилерни хандырарының культуразы чавыс. Ылангыя Тожу районнуң, «Элегес» совхозта рабкооптуң столоваяларында артык чарыгдалдарны кызырары, чүүл бүрү чидириглерни узуткаары дээш ёзулуг демисел амдаа кошкак чоруттунган.

Элээн хөй столоваяларның ажылдакчылары менюга хөй санныг чемнерниң аттарын айтып дензылдаар, оларны чогуур үезинде белеткээринге четтикпейн турарлар. Чамдык чемнерниң амдан чок болурунун чылдагааны база-ла поварларның далажыр чоруундан хамааржыры билдинир. Чемненикчи кижи менюда айыткан чемни талонга бижиткеш, ону алыр дээш кухняга баарга чок болур таварылгалар хөй удаа таваржып турар. Ындыг чоруктарны Шагаан-Арыгның, Кызылдың № 3 столоваяларындан үргүлчү көрүп болур. Бис болза столовая бүрүзүнге хүнде доктаамал турар эки шынарлыг 1—2 хире бирги, 2—3 хире ийиги база 2—3 хире үшкү блюдаларны белеткезе эки деп санап турар бис. Ынчаарга неделяда ниитизи-биле белеткээн чемнерни эң-не янзы-бүрү болдурар төлээде, хүн бүрүде оларны аңгы-аңгы кылдыр белеткеп, оларның аттарын солуштуруп турар херек.

СЭКП ТК-ның бюрозунуң болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шиитпири ёзугаар ниитиниң чемненилге черлериниң ажылын улам ынай экижидер талазы-биле айтырыгларны чугаалашкан ниитиниң чемненилге черлериниң ажылдакчыларының Бүгү-российн чөвүлел хуралы Горький хоорайга 1963 чылдың июнь 8-те болуп эрткен. Ол хуралдың киржикчилери ниитиниң чемненилге черлериниң ажылында дыка хөй эки дурзулгаларны демдеглеп база ук черлерниң ажылын улам ынай экижидериниң чаа-чаа курлавырларын илередип турганнар.

Бистиң Кызыл хоорайда болгаш республиканың өске-даа хоорай, суурларында столоваялар, чайналар бүрүзү-ле чем продуктуну баштайгы ажылдап кылыышкынындан эгелээш, блюда кылдыр белеткээринге чедир-ле бүгү ажылдарны боттары тускайлап чорудар дээш поварларның, кладовщиктерниң, дузалал ажылчыннарның улуг штадын тудуп турарлар. Чемни ындыг арга-биле белеткээрге оон өртээнин улуг болуру билдингир. Ол чорук оон-биле кады ниитиниң чемненилге черинге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге, кухня продукциязын көвүдедиринге шаптыктыг болуп турар. Бир эвес чижээ, Кызыл хоорайның бүгү столоваяларынга «Улуг-Хем» ресторанның чанынга белеткээн полуфабрикаттарны (тускай белеткээн чемнерни) хандырарын организастаар болза, үстүнде бүгү четпестер ынчан ам чайлаттынып болур.

Ийи он чылдың дургузунда ниитиниң чемненилге черлерин массаның халас чемненир черлери кылдыр чоорту шилчидерин партияның Программазында айыткан. Ол халас чемненилгени хамыктың мурнунда школачыларга боттандырар сорулгалыг. Ындыг турда-ла, бистиң республикада 165 школаларның иштинден амгы үеде чүгле 28 школалар боттары столоваяларлыг болуп турар. Бүгү школаларга эртенги илиг чемнерни белеткээрин чедип алыры чугула. Аъш-чемни белеткеп база ону шыгжап кадагалап турар черлерниң арыг-шевер байдалынче кичээнгейни күштелдирзе чогуур. Санитария албанының ажылдакчылары болза аъш-чем объектилеринге доктаамал барып, продуктуларның шынарын, ниитиниң чемненилге черлериниң арыг-шевер байдалын хүн бүрү хынаар хүлээлгелиглер.

Чемнерни амданныг, сүүзүннүг кылдыр белеткээри ажылдакчының күзелинден болгаш билиинден улуу-биле хамааржыр. Амгы үеде ниитиниң чемненилге черлериниң 900 ажыг ажылдакчыларындан чүгле 11 кижи тускай эртемниг болуп турар чорукту респотребсоюзтуң болгаш Тыва хандырылга чериниң удуртукчулары эскерип көөр ужурлуг. Ынчангаш нарын чемнер белеткээриниң аргаларынга ниитиниң чемненилге черлериниң ажылдакчыларын өөредир ажылды организастаарынче кичээнгейни күштелдирери чугула.

Садыгның болгаш ниитиниң чемненилге черлериниң ажылынга кадрларны шын шилип алырының ужурдузазы хүн бүрү улгадып турар. Кадрларны шын шилип, ажылга оларны таарыштыр тургузарының айтырыында кол чүүл—ол дээрге ажылдың чугула участоктарынга ажылхеректи билир, аңаа чүткүлдүг кижилерни дидими-биле депшидери болур.

Партия, совет организациялары болза СЭКП ТК-ның Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар сорулга-биле садыг кадрларының ортузунга кижизидилге ажылын күштелдирериче кичээнгейни угландырып, оларның хереглелдерин, материал-амыдырал талазы-биле негелделерин хандырарынче доктаамал сагыш салыр, садыгның болгаш ниитиниң чемненилге черлериниң ажылын үндезини-биле экижидерин хандырар хүлээлгелиг.

П. ГОРЕЛОВ.

СЭКП обкомунуң килдис эргелекчизи.

Уттундурбас улуг болуушкун

Тайбыңны камгалаарының эрге-ажыктарынга

ПРАГА. (СЭТА). Польша-германы кызыгаарга тайбыңның болгаш найыралдың аажок улуг митингизиниң болган чоруу — Чехословакияның парлалгазының кол темазы болуп турар. Бөгүү солуннар бирги арынзарынга Н. С. Хрущевтуң, В. Ульбрихтиң болгаш Ю. Циранкевичиниң немец болгаш польша ажылчы чоннарының митингизинге чугаалаан чугааларының дугайын дыңналыш турар.

ГДР-ге Н. С. Хрущевтуң аян-чоруунга ЧССР-ниң хөй-ниитизиниң аажок улуг сонуургалын илергейлевишаан, парлалга Берлинниң ажылчы чоннарының митингизинге оон чугаазын тайылбырлаарын үргүлчүлеп, тайбың болгаш социализм дээш улустарның демиселинге Совет Эвилелиниң шылгарангай салыышкыны кылдыр үнелеп көрүп турар. Н. С. Хрущевтуң чугаазы кижиниң угаазылалдыг чоруунуң болгаш депшилгениң тиилээринге чайгылыш чок бүзүрел-биле синниккен деп демдеглеп турар.

Бир эвес Совет чазактың баштыңы Н. С. Хрущев найыралдың болгаш тайбыңның аян-чоруун кылып, Берлинге келген болза, америк президент Кеннеди аңаа шуут удурланышкак сорулгалыг келген деп «Руде право» солун мурнуку чүүлүнге демдеглээн.

Берлинге эш Н. С. Хрущевтуң идип үндүрген саналдарын барын талага хүндүткел-биле көрген турары күзенчиг-дир деп, ол солун үргүлчүлеп бижээн. Чугаалажыышкыннарже болгаш бот-бодун билчир чорукче кыйгырып турар угаазылалдың ол үнүн дыңнавайн артырып каап болбас.

«Земледельске новины» солуннуң мурнуку чүүлүнде бижээни болза, Совет Эвилели быжыг тайбынче орукту база катап ажыдып турар. Эш Н. С. Хрущев делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарынче угландырган чаа хөй саналдарлыг Берлинге келген. Ол болза тайбыңның чаагай чоруунга боттандырган аян-чорук болган.

Найыралдың митингизи

БЕРЛИН. (СЭТА). Одерде Франкфуртка найыралдың митингизи, тайбыңның кызыгаарында ол хоорайга Н. С. Хрущевтуң, В. Ульбрихтиң болгаш Ю. Циранкевичиниң чоруп турган дугайы демократтыг Берлинниң солуннарының кол темазы болуп турар. Солуннарга ол материалдарны «өжээн негекчи политика буурап дүшкен», «Социализм тиилеп турар», «Найыралдың өндүр чаагай көргүзүү», «Тайбыңның кызыгаарында төөгүлүг ужуражыышкын» деп улуг эгелер-биле бижээн.

Герман Демократтыг Республика, Совет Эвилели болгаш Польша Улус Республика акы-дуңмалышкы найырал-биле каттышкан деп «Нейес дейчланд» солун демдеглээн. Одерде Франкфурттуң 70 муң ажыг чурттакчылары болгаш дыка хөй польша хамаатылар үш күрүнениң шылгарангай ажылдакчылары—тайбың дээш демиселчилер—Н. С. Хрущев, Ю. Циранкевич, В. Ульбрихт оларны өөрүшкү-биле уткаан.

Аныяктарның «Юнге вельт» деп солуну Одерде Франкфуртка болгап митингини уттундурбас улуг болуушкун кылдыр демдеглеп турар.

ТАЙБЫҢНЫҢ СӨЗҮ

РАНГУН. (СЭТА). Берлинге найыралдың митингизинге Н. С. Хрущевтуң чугаазынче улуг кичээнгейни Бирманың парлалгазы көрүндүрүп турар. «Рангун дейли» солуннуң хайгааракчызы, ол чугааны тайылбырлавышаан, тайбыңның ол сөстерин дыңнаан бис деп бижээн. Совет Эвилелиниң чедиишкиннериниң дугайында, космос корабльдерин чедиишкинниг салып үндүрген дугайында Хрущевтуң сөстери дайынны өскүдүп үндүреринче угланмаан болгаш дайын-биле бичии-даа чүүлдежир чүүлү чок.

Берлин митингизинге Н. С. Хрущевтуң чугаазын «Халдашпас дугайында керээни чарарын Хрущев саналдап тур», «Атомнуг чепсектиң шенелделерин ам-даа болза соксадырынга Совет Эвилели белен дээрзин Хрущев медеглээн» деп эгелер-биле парлап турар.

Европаның соңгу талакы чурттарының төлээлекчилериниң ужуражыышкынынга холбаштыр

МОСКВА. (СЭТА). Норвегияның, Швецияның, Финляндияның болгаш Совет Эвилелиниң соңгу районнарының төлээлекчилериниң ужуражыышкыны июль 6-да Кемиге (Финляндия) ажыттынган. Соңгу Европага атом чок зонаны тургузарының айтырыгларын ол ужуражыышкынга чугаалажыр.

Кемиде ужуражыышкынга тайбың камгалалының Совет Комитединиң харыысалгалыг секретары М. И. Котовка баштаткан совет хөй-нииттиниң төлээлери киржип турар.

Полицейжи аажылалдың каржы үүлгедии

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Америк эрге-чагыргалар делегей эргелериниң болгаш делегей политиказының бүгү нормаларын үреп, Нью-Йоркта совет дипломат, КНО-нуң секретариадының ажылдакчызы И. Д. Егоровту болгаш оон кадайын шпионнаашкын кылып турар деп нүгүлдеп буруудаткаш, тудуп хоругдаан. Егоровтарны тудуп хоругдаар үезинде истелгениң федералдыг бюрозу дээр америк камгалалдың агентилери каржы күчүлээшкинни үүлгеткен. И. Д. Егоровту демир-биле бектээн болгаш оон кадайының холун, будун хүлүп шарааннар.

Америк эрге-чагыргаларының ол өнчүк-чөңгээлиг үүлгедиглери-биле холбаштыр, ССРЭ-ниң АКШ-та херектеринге түр бүзүреттирген чөвүлекчизи-элчин Г. М. Корниенко июль 4-те АКШ-тың күрүне секретарының европа херектериниң талазы-биле дузалакчызының оралакчызы Р. Дэвиске чораан болгаш аңаа нотаны тудускан. Дипломаттыг паспорттар-биле АКШ-та чеде берген совет хамаатыларын дүрүм чок ёзу-биле тудуп хоругдааны-биле холбаштыр шиитпирлиг удурланыышкынны ол нотада илергейлээн.

Совет дипломат И. Д. Егоровту болгаш оон кадайын дүрүм чок ёзу-биле тудуп хоругдаан чорукту америк эрге-чагыргаларының өнчүк-чөңгээлиг үүлгедии кылдыр көөр ужурлуг, ол дээш харыысалганы АКШ-тың чазаа хүлээвейн барып шыдавас деп, нотада демдеглеп турар.

Дүрүм чок ёзу-биле тудуп хоругдаттырган совет хамаатыларын доп-дораан хостап үндүрерин совет элчин чери бодунуң нотазында негеп турар.

Бонниче де Голльдуң чорупканы

ПАРИЖ. (СЭТА). Францияның президентизи де Голль Бонниче канцлер Аденауэр болгаш албанның өске-даа кижилери-биле чугаалажыышкын кылыры-биле чорупкан. Ийи хүн дургузунда уламчылаар аян-чоруунга де Голльду Францияның премьер-министри Помпиду болгаш өлээн каш министрлер үдеп чоруурлар.

Парижте де Голльдуң Барыын Германияже чорупканын «ажыл-албанның» болгаш француз-барыын-герман кады ажылдажылга дугайында дугуржуушкунуң күүселдези-биле холбашкан деп чарлаан.

Парижтиң хайгааракчылары үстүнде чугаалажыышкыннар ийи чурттарның аразында дайынчы эвилелдиң камгалаарының дугайында чугаалажыышкыннар болур деп демдеглеп турарлар.

Ол чугаалажыышкыннар ийи чурттарның аразында дугуржулганың, ылангыя боо-чепсек болгаш НАТО-га хамаарыштыр проблемаларның база «Бичии Европаның» чурттарындан политиктиг эвилел тургузар дээн чижектиг де голльчу идеяга хамаарыштыр алаан чидиг характерлиг болуп чадавас.

ДЕРИДИП КАЛГАН МЕН

Школага кады өөренип, бир үеде чаңгыс черге кады ажылдап-даа турган мээң чоок өннүүм шөлээлеп алгаш, Кызыл-Мажалыктан бистиң Самагалдай суурга аалдап чораан чүве. Районнуң, суурнуң арын-нүүрүн эжимге төлептиг көргүзер дээш, элээн оралдашкан мен.

Аалчым-биле баштай-ла столоваяга кире бердивис. Чемнер-даа бижиттинди. «Подностар (чем дажыыр дескилер) чок бе?» деп, кижим бо. Чүгле мөгейип кагдым. Столга олуруптувус. Шопулактар, сервээлер херек апаарды. «Мен!» дээш кижим мени мурнап тура халыды. Көөрүмге сава чуур үт аксында бажын чайып каап тур оң. Мен эскет-даа чок, бижидип алган чемимни арылдырыптым, а эжимниң хевээр чыгыы туруп калды.

Чүү болган? Аалчым кухнядан чем ап тургаш көөрге, саваларда чемнер аразында (та каяа чыткан чүве ийик) хирлиг туюбулар чыткылаан, оон ынай сава чуур черге баарга, хамык саваны ак божа дег сугга сукказ, оон катап соок сугга былгааш, хирлиг аржыыл-биле шала-буда чоткулап, чемненикчилерге берил турар боорга, аалчым анаа пат кайгай берген. Оон ынай аалчым чемниң өртек-үнезин доктаадып турарында шын эвес чүүлдер бар хире дээрзин бир порция пермячиниң өртээ 47 көпеек болганы-биле кайгап бадыткады.

Ынчангаш, столоваяга эжимниң мурнунга бир деридиптим.

Суурну көрүп чоруптувус. Ховү кудумчузунга бардывыс. «Бо кажан ажыглалга кирер ужурлуг бажыннар боор?» деп кижим бо. Шынын-на чугааладым. «Тудуг участогу удуртулга чок де? Па, ыя ону дайлай албас түве болза...» дээш, кижим менче чиктиг көрдү. Орта база бир дериптим. «Бо тудуглар мынчаар кылдынмас турар чүве болза, мээңээн ээлери ат боор-дур-ла, көрем, дөө ол бир кижи туюбуларны карак ажыттап тур» дээш, мени бир шенектеди.

Аалчым-биле кежээ Культура бажыңынга кинолап бардывыс. Тос шактың кинозунда улуг, бичии кижиле долу. Киноже кирер дээш дывыржаан бичии оолдарны, уругларны база оларга билеттерни садып турар кассирни көргеш, аалчым мени база бир шенектеди: кежээки сеансыга бичии уругларны киирип турар. Орта база бир арным кысты.

Дыштанып хүн турган-даа болза, ажим мээң-биле деңге эртежик турду. Сугланр дей бердим. «Менээ база бөдүрээлерден, кады суглаал, эртенги гимнастика бо-ла болгай» деп, кижим бо. Чунар бажыңда кудук (бүгү суурда ийи-ле кудуктарның бирээзи) дыштаныр хүнде ажылдавас дээрзин утту каапкан-дыр мен.

Ынаар бир өрээлден дирт кара эр үне халып келгеш: «Дыштаныр хүнде чоп келдинер?» дээш, бисти кончуй-ла бээди. Чүгле мени кончаан болза ажырбас ийик, аалчыны база чаңнап каапканынга хомудап, куруг кочалдарывыс каңгырадып чандывыс. «Дыштаныр хүнде суг ишпес улус-түр силер аа?» деп эжим бир-ле уткалыг айтырды.

Борта база арным ёзулуг кызып, деридип калдым.

Эртен мээң ажылдаар черимге бардывыс. Эжим бажыңы-биле чугаалажырын күзээш, акшазын төлеп кааш, мээң телефонумну ажыглаар бодаан кижи. Чагыывысты ылавылаар дээш долгадывыс. Телефон даңзазы мээң холумга турган. Даңзаны чээрби минута ажыг көдүрүп, салып, «ал-ло, ал-ло» дижип, үрдүнүп-чайдынып келдивис — сураг. Таптыг-ла чээрби бешки минута болганда, херээжен кижи чаңчаны-дыр. «Чүге ындыг үр харыылавас силер?» дидим. «Шак ынчаар дээн чүве!» деп демгиле үн сер-даа чок харыылады. Аанакайн, база-ла арным кысты.

Аалчыны үдээр хүнүм келген. Автобус турар черге кээривиске: столовая, ном садыы, аъш-чем магазини, редакция, райпо — бо черлерниң чанында кижи-ле эмгежок. Оон аалчым кезек болганда чугаалай-дыр: «Бо кижилерниң мында үнмерлежип турар ужуру чүү боор? Пассажирлер-даа эвес-тирлер. Магазин-даа ажык, столовая-даа ажык, албан черлери-даа ажылдап турар. Бистиң черге болза, ажыл шагында мынчаар анаа-ла үнмерлежип чоруур кижилерни «ажылдавастар» дээр чүве. Мону сонуургап көөр албан чери бар-ла ыйнаан, але?»

Столоваяда байдалды болгаш тудугну-даа, бичии уругларны кинонуң кежээки сеансызынга киирип турар чорукту болгаш кудук дугайын-даа, телефончуну болгаш «ажылдавастарны»-даа хайгаарап көөр хемчег алыр черлери бар-ла болгай.

Чоннуң амыдырал-культура хандырылгазының черлериниң ажылы мындыг туруп черле болбас.

С. ПИРОГОВ,
Тес-Хем район, Самагалдай суур.

Өг-бүле ээлеринге сүме

◆ **РИС КАШАНЫ** сугга хайындырарыңарда, каша хайнып турар үеде саалынче чигирни дораан-на кагбаңар. Ындыг таварылгада, рис багай хайныр, хырбаланчак апаар. Чигирни хөй эвес, чылыг сугга эзилдиргеш, кажан рис белен апарганда ам каар.

* * *

◆ **ЧИГ ДАГАА ЧУУРГАЗЫН** мүнче кудар мурнунда, ону сооткан хөй эвес хүн-биле (чартык саткан хире) холуптуңар, ынчаарга чуурга мүнге дески холужа бээр.

* * *

◆ **ЭЪТ ТЫРТТАР МАШИНАНЫ** эки арыглаар төлээде, эътти тырткан соонда, чиг, арыглаттынган картофельди азы ак хлебтиң кезиндизин машинега тырттыптыңар.

* * *

◆ **БИР ЭВЕС СҮТТҮ** хөй эвес чигир-биле холуй хайындырар болза, ол сүт изиг хүннерде белен-не ажывас.

* * *

◆ **СҮТТҮҢ ҮСКҮР ХУУЗУН** улгаттырары—бистиң көдээ ажыл-агыйывыста чугула сорулга. Бир эвес сүттүң үскүрүн 0,1 хуу безин көвүдедир болза, бистиң чуртувуска чылда 36 муң тонна немелде саржагны бээр.

ЛИТЕРАТУРЛУГ БУЛУҢЧУГАШ

Хову-Аксында «Тыва кобальт» тудуунуң ажылчыннары Ховалыг биле Кара-кыс ашак-кадай — бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнүң идепкейлиг, хоочун киржикчилери. Эрткен чылын республиканың бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезинге киришкеш, олар улуг чедиишкинниг болганнар. Чоокта чаа Кызылга болуп эрткен республика көрүлдезинге киришкеш, олар база-ла эки чедиишкинни чедип ап, көрүкчүлерниң болгаш көрүлдениң жюри комиссиязының улуг үнелээшкинин алганнар.

ЧУРУКТА: Ховалыг биле Кара-кыс республиканың уран чүүл көрүлдезиниң түңнел концертиниң үезинде.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

КЕЖИК, ЧОЛДУ КАДЫП АЛЗА...

(Сарыг-Септиң Культура бажыңынга. Баштак комаажыктар).

I.

Чаглак ногаан шивилерлиг
Сарыг-Септиң сады чараш:
Эрик ошкап ойнап чыдар
Ээрем септиң мырай кыдыы.

Чайык келзе улам эки —
Чана маннаар чылдагаан чок.
«А-дыр, а-дыр, аяссын» деп,
Аян-тээлеп орбас ийикпе.

Орай дүшкеш сериндезе,
Ону база багай диве:
Кургаг шиви дөзүн орта
Куспактажып орбас ийикпе.

Салгын-биле танцылаан
Шарлаан, хадың шеттери дег.
Чайык-кудук чаннап келир,
Сарыг-Септиң кызы болгай.

2.

Кедээ, делгем Каа-Хемге
Безээн шагда чурттай берзе,
Кежээ, шынчы кыстарынга
Кежик, чолду кадып алза...

Кудурзаалит Бүрен дургаар
Хүннүң-даа бол кезип чорза,
Хүндүлээним кыстар-биле
Хүлүмзүржүп ойнап чорза.

3.

Копту, Шанган фермаларга
Хона берип канчаар болдум.
Хоор-сарыг чараш кыска
Холум берип канчаар болдум.

Иштиң Копту, кедээ Копту
Инек турлаа чайлаг-ла хөй.
Ийи-Дыттың фермазында
Идепкейлиг саанчы-ла хөй.

4.

Мерген бажы көзүлбейн-дир,
Меңги хары эрии бе?
Фермазында кыстар ырлаар
Мени кый деп турулар бе?

Сарыг-Сепче болчап алгаш,
Сагыжымны сөглезимзе.
Оорукже дедир үдеп.
Орай дужур хөөрешсимзе!

С. САРЫГ-ООЛ.

Чимистиг ыяштарны — хөй-нииттиниң ажыглалынга

Пөш—делегейде ховар ыяштарның бирээзи. Олар бистиң чуртувустуң Бара далай эриктериниң, Кавказтың, Сибирьниң девискээрлеринде эң-не хөй-биле өзүп нептерээн. Бистиң республиканың Тожу, Каа-Хем, Бии-Хем, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик районнарының тайгаларында пөштер хөй.

Пөш—ногаан кыштаар; тоорук, үс, витаминнер бээр чимистиг ыяш, үнелиг тудуг материалы. Оон чазап кылган столдар, сандайлар, шкафтар, аптаралар быжыг, чараш өңнүг, чиик болгаш эдилээр хуусаазы үр эт-херекселдер болур.

Ынчалза-даа чамдык кижилер пөштерниң тоорукларын дүжүрүп алыр дээш, оларның уннарын аар демир масказлар-биле тоорукту дүшкүже уу соктап, а чамдыкта кезип каапкар чоруктар хөй. Ындыг кижилер дүжүрүп алган тооруктарын боттарынга ажык-кончаа киирип алыр сорулга-биле аар өртекке садыглап турарлар. Пөштен аңгыда, чодураалар, чыжырганалар деп варенье кылыр кат-чимистиг ыяштар бар.

Пөштерни, чодурааларны, чыжырганаларны кезип хыдырын болдурбас, оларның чемиштерин ийи-чаңгыс кижилерниң хуу эрге-ажыктарынга ажыглаар чорукту хоруп, оларны тарып өстүрерин нептередирин калбартып, колхозтар, совхозтар, бүдүрүлге черлери оларның кат-чимизин организастыг чыып алыр ажылды чорудары чугула.

И. ТОРЖУ.
Кызыл.

Аргыжылгада шаптыктар

ОРУК ТУДУУ АРА СОКСААН

Улуг-Хем районнуң Арыскан болгаш Арыг-Үзүү суурларын харылзаштырып турар сес километр орук бар. Ол орук тулаалыг арыг ишти-биле эрткен, ынчангаш машиналар малгашка бо-ла дүже берген чыдарлар. Ындыг чорукттарны болдурбас дээш, Шагаан-Арыг хоорайның орук-септелге организациязының ажылчыннары бо орукту чаартып кылып эгелээш, бир-ле билдинмес чылдагаан-биле ара соксааныңдан бээр хөй айлар эрткен. Кымнар аңаа буруулугул?

Ш. Дүвендей.

АВТОБУС ЧҮГЕ КЕЛБЕСТЭЭНИЛ?

Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозу биле Чадаана хоорайның аразында эки орук харылзаазы тургустунмайн турар. Орук багай, оон септелгези чоруттунмаан. Автобус үзүктелиишкиннер-биле чоруп турар. Сөөлгү үеде шуут келбестээн.

А. Ондар.

Кинотеатрларга

ИЮЛЬ 7-де

«НАЙЫРАЛ»: «Кандыг-даа өртек биле» 10.30, 11.15, 1. «Фанфан Тюльпан» 2.45, 9.45, «Ийилээн эрлер-дир бис» 4.30, 6.15, 8 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Черлик куулар» 10, 11.15, «Шөлээн салгын» (делгем экранныг) 1.15, 3.15, «Алдын Диш» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Арганың улуг күчүттениниң дугайында тоожу» 10.30, 1, 12.30, «Базымдырганнар» (2-ги сериязы) 2.30, «Тудушкак реакция» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Артемкиниң ужуралдары» 11.15, 1.15, «Соңгу аданың бамыны» 3.15, «Римден келген журналист» (2-ги сериязы) 5.15, «Римден келген журналист» (1-ги, 2-ги сериязы) 7.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Оглу 11, 1, «Кыс чораан чылдары» 3, «Раснодия» 5, 7, 9 шактарда.

ИЮЛЬ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Делегей чемпиону» 10, 12, «Даарта келиңер» 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Компаньерос» 11.15, 1.15, 3.15, «Ийилээн эрлер-дир бис» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Алдын Диш» 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: Уругларга программалар 1.15, «Тудушкак реакция» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Аас-кежик-биле ужуражылга» 5, 7, 9 шактарда.

УРУГЛАРГА БОЛГАШ УЛУГЛАРГА

БОДАГАН

Бир бодаган чурттап чораан чүвең иргин. Бир-ле катап ол ховуга хараган баштап чорааш, чыткан Бора-тоолай көрүп кааш, бар-ла шаа-биле хатыра берген.

— Чүү болду? Чүге мынчап катырып турарың ол?—деп, Бора-тоолай элдепсиниш айтырган.

— Ха-ха-ха-а! Хо-хо-хо-о! Дыка-ла катырынчыг-дыр аа.

Бора-тоолай тура халып келгеш:

— Канчап бардың? Баарың кадыр катырып алдың мон, Бодаган—диген.

— Кара кайгамчык амытан-дыр сен мон, күжүрүм. Эрниңни көрем, чиряк.

— Ойт, бодуңнуң эрниңни көрүп көр даан, тала.

— Мээң эрнимде катырынчыг чүү боор.

— Бодуңну билинмес кончуг-ла-дыр сен, аа—деп, Бора-тоолай чугаалаан.

Оон Бодаган ыттырыгзыг-шаштырыглыг хөй-ле суг чугаазын чугаалап, Бора-тоолайга ораажып, шорлуксаар сагыштыг апарган.

«Чаа, моон-биле кая ынчап маргыжып турар ону. Бодаган ам-даа тенек болгаш мелегей-дир ийин» деп Бора-тоолай иштинде ынчаар бодангаш, чүнү-даа ыттаваан.

Бодаган кургаг ховуга чеди хонукта хараган баштааш, онгап-ускаштың хемге эгеннедир базып кирип келген. Турум ээремче ээге берген. Ооң арын-бажы кылагар арыг сугда көрүнчүктелип көстү берген. Эрнин көөрге, Бора-тоолайның эрниндең өскерлир чүве чок боор, мырыңай-ла кара ойчаан болган. Ол карактарын хере көрүпкеш, суг-даа ишпейн, ээремде арнынче кезе кайгааш, аңгадай берген туруп кан. «Бодун боду билинмес, морзук калчаның билинмес» деп чүве ол-дур ийин.

УЛУУРГАК, БИЛИИРГЕК ДАГААЖЫК

Дагаа оглу Дагаажык чуургазындан уштунуп үнген дораан-на, мойнун өрү сунупкаш, ужа-тура, ойтаннадыр, хертеннедир базып ынай болган.

Чуургазындан үнге-ле каш хонганында дагаа оглунуң билиргек, улуургак чорууң өске дагаалар дораан-на чугаалажы бергеннер. Шынап-ла чалгын, чүглери ам-даа четчип үнмээнде. Дагаажык «дыты-биле дыт ужурар, аскы-биле аал кожурер» кончуг билиргек, улуургак амытан боор-тур.

Бир-ле катап ол кожазы бажыңның бөлүк дагааларын көрүп кааш, ынаар ойтаннадыр, хертеннедир базып ынай болган. Мурнунга удур кылаштап олурган кырган дагаага орук безин чайлап бербейн, бичеле болза, ону ужур таварып каг часкан. Дагааларга чеде бергеш, бодунуң дугайын элээн мактангылап, дүүн чем чип турда хавак халып кээрге, ону канчаар коргудуп чорудупканын хөөрээн.

— Хартыга сени теп чиир дээш халып келзе канчаар сен, ынчаш?—деп, ооң үе-чергези дагаа айтырган.

— Бырым сынар! Шак ындыг хартыга ышкаш, черниң чексээ, суггуң сускаа черлик тояанчыларда черле корткас мен. Менче халып келзе, оон караан шиш хаайым-биле бускунгулаштыр деже соктаптар мен, ол-ла!

Кырган дагаа тура:

— Ам-даа караан орта ажылбаандыр, оглукум. Ындыг улуг аас эдип, өртем, бардам болбас чоор—диген.

— Көк дээр бо! Черле чарыңныгның алдынга кирбес, чаактытта чаргымны алыспас мен. Кызыдыр изидип каан демир шойт-шойт-даа дизе салбас мен, ону өжүр аспактаптар мен—деп, дагаа оглу Дагаажык мойнун аткаар сунупкаш, чаа үнүп олурар чолдак чалгыннарын далбаш кылдыр силгээн.

Өөр дагааларның баштыңы, каас чалаалдарлыг аскыр дагаа «Ку-ку-ре-ку-уу!» деп кончуг аянныг, өткүт чараш ырлай каапкан.

— Мен сенден артык өткүт, чараш ырлаптар мен—деп, Дагаажык ыят чогу-биле ынча диген.

— Че, ынчаарга бадыра каавыдам, «ыраажы»—деп, дагаалар ооңмоон чугаалааннар.

Дагаажык бар-ла турган күжү-биле чеже-даа кызып-кылайып алыргаш, каас чалаалдарлыг аскыр дагааның үнүнүң чартыынга-даа четпээн.

Ол-ла ынчап турда, хеп-хенертен Хартыга куштуң шүүргедээн чалгыннарының даажы агаарга сыгынайнып, бөлүк дагааларның мырыңай кырынга келген. Хартыга билиргек, улуургак Дагаажыкты чаңдыр-соора чазып тепкеш, көк дээрниң делгеминче ужуп үне берген.

Дагаалар чаңгыс черге бөлдүнчү маннажып келгеннер.

— Ээ, Дагаажык! Өлүг сен бе, диргиг сен бе? Кайда бардың?—деп, кыйгырып, ол-бо көрүгзүнүп дилегзингеннер.

Чүү шаг болганда, Дагаажык шала тудуп каан бажың адаанда ойбак черден корткаанындан үнү чиле берген, сириткээн, кавылаан үнүп келген.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

ХӨГЛЕП БЭЭР СЕН

(КОЖАМЫК)

Челер-оюн аскын тыртпа,
Эстеннедир челе берзин.
Чечек бажын сегленнедир
Эзин-хады ойнай берзин.
Чымчак сырын сыйбап кээрге,
Олут чазап, омакшып ор.
Чындыр караң дужуп кээрге,
Орлан-эрес чаңнап чору.

Челер-оюн кужуратпайн,
Алаагынче салыптар сен.
Чечен караң чалгааратпайн,
Амыр шөлээн хөглеп бээр сен.
Эргиминче далашканың
Чүгүрүктү тудуп сөгле.
Эптиг, демниг чурттаксааның
Чүүлдеш чанга сылдап сөгле.

А. ДАРЖАА.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттагылап каап турар, чаашкын шоолуг эвес хүн болур. Диңмирээшкин болуп магатчок. Агаарның температуразы: республикага — 27 — 30, а Кызылга — 27 — 29 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кызылдың медицина училищези

1963—1964 өөредилге чылында сургуулдар хүлээп алырын чарлап тур

ФЕЛЬДШЕР САЛБЫРЫНГА сес чыл болгаш чеди чыл школазын доосканнарны хүлээп алыр. **Өөрениириниң хуусаазы 4 чыл.**

МЕДСЕСТРАЛАР САЛБЫРЫНГА ортумак школа доосканнарны хүлээп алыр. **Өөрениириниң хуусаазы 2 чыл.**

Медицина училищезинге 14-ден 30 хар назылыг кижилерни хүлээп алыр.

Фельдшер салбырынга кирерин күзээннер сес чыл школазының деңнели-биле моон адаанда эртемнерге кирериниң экзаменнерин дужаар: орус дылга (диктант), орус дылга болгаш литературага (аас-биле), математикага (аас-биле).

Медсестралар салбырынга кирерин күзээннер ортумак школаның деңнели-биле моон адаанда эртемнерге кирериниң экзаменнерин дужаар: орус дылга болгаш литературага (аас-биле), орус дылга болгаш литературага (сочинение бижиир), ССРЭ төөгүзүнге.

Сургуулдарга стипендия бээри оларның канчаар өөренип турарындан болгаш материалдыг хандырылгазының байдалындан хамааржыр: 1-ги курска—14 рубль, 2-ги курска—16 рубль, 3-кү курска—18 рубль, 4-кү курска—20 рубль; медсестралар салбырынга: 2-ги курска — 16 рубль, 3-кү курска — 18 рубль.

Тыва оолдар, кыстарны күрүнениң долу хандырылгазынга киирер. Чурттаар чер хереглеп турарларны 1963 чылдың сентябрь 1-ден эгелеп хандырар.

Училищеге өөренип кирериниң билдиришкинин июнь 1-ден июль 31-ге чедир киирер. Кирериниң экзаменнерин август 1-ден 30-ге чедир дужаар. Август 21-ден 25-ке чедир училищениң сургуулу деп киир санаар.

Өөренип кирериниң дугайында билдиришкинни директорнуң адынга моон адаанда документилер-биле кады чорудар:

1. Допчу намдары.
2. Кадыының дугайында шынзылга.
3. Чурттап турар черинден шынзылга.
4. Ада-иезиниң кайда ажылдап, чеже шалың ап турарының дугайында шынзылга.
5. Билииниң дугайында документ (ону боду кээрде эккээр).
6. Төрүттүнгениниң дугайында херечилел (шынзыктырып, таңма баскан ушта бижилге).
7. 3х4 хемчээлдиг үш фото-чурук.
8. Характеристика.

Бир эвес паспорттуг кижи болза, ону боду кээрде эккээр.

Медицина училищезиниң адрези: Кызыл хоорай, Ленин 22, телефон 32-92.

ДИРЕКЦИЯ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының болгаш харыысалгалыг дежурныйның 35-24, пропаганда килдизиниң 23-54, харыысалгалыг секретарьның 23-35, көдээ ажыл-агый килдизиниң 25-38, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, иштики информация килдизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27, үлетпүр болгаш транспорт килдизиниң 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС — 01262. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. ИЮЛЬ 9 вторник

№ 161 (5565).

Өртээ 2 көп.

Чүректиң ханызындан өөрүп четтиришкин

СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели эрес-маадырлыг чоруу — ужудукчу-космонавт Валерий Федорович Быковскийниң болгаш делегейде баштайгы херээжен ужудукчу-космонавт Валентина Владимировна Терешкованың космоска үрүнүң талазы-биле тергиин шылгараңгай кады ужудуушкуну-биле холбаштыр хей санныг байыр чедиришкиннерин алган.

Бистиң чуртувустуң күрүне, партия, хөй-ниити болгаш эртем организацияларындан база тус-тус хамаатылардан, даштыкы чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партияларындан, күрүне болгаш хөй-ниити ажылдакчыларындан, эртемниң болгаш культураның ажылдакчыларындан база хуу кижилерден алган чылыг байыр чедиришкиннеринде, байырлыг телеграммаларда болгаш чагааларда космос делгемин тайбың сорулгаларга, депшилгениң эрге-ажыктарынга, бүгү кижи төрелгетенниң чаагай чоруунга шиңгээдип алыр талазы-биле бистиң социалистиг Төрээн чуртувустуң онза чедиишкиннерин демдеглеп турар.

Космоска В. Ф. Быковскийниң болгаш В. В. Терешкованың маадырлыг ужудуушкуну-биле холбаштыр совет улуска, Коммунистиг партияга болгаш Совет чазакка байыр чедиришкиннерин, чаагай күзээшкиннерин чорутткан бистиң чуртувустуң бүгү күрүне, а ол ышкаш партия, профэвилея болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларынга, бүгү хамаатыларынга, бүгү делегейниң кижилеринге чүректиң ханызындан хүлээп көрүушкүнну болгаш өөрүп четтиришкинни СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели илергейлеп турар.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИ | ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ | ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ.

И. А. БУЯНОВТУҢ ХҮЛЕРДЕН КЫЛГАН ТУРАСКААЛЫН АЖЫТКАН

ГОРКИ. (Москва область). (СЭТА-ның корреспондентизи). Бүгү чуртка сураглаан Владимир Ильич аттыг колхозтуң төвүнге июль 6-да улуг байырлал болган. Социалистиг Күш-ажылдың ийи дапкыр Маадыры, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Иван Андреевич Буяновтуң хүлерден кылган тураскаалын Культура бажыңының чанында шөлге байырлалдыг байдал-биле ажыткан.

Бөдүүн ажылчын, чаагай сеткилдиг кижи ол көдээ ажыл-агый артелин 27 чыл ажыг үеде баштап келген болгаш ону чуртта бирги черже көдүрүп үндүрген. Ынчангаш ам чөптүг дыштанылгаже үнгениниң соонда И. А. Буяновту колхозтуң хүндүлүг даргазынга колхозчулар чаңгыс үн-биле соңгаан болгаш бодунуң дуржулгазын база билиглерин эштеринге дамчыдып бербишаан, ол хүлээлгени алдарлыы-биле күүседип турар.

АЛДАРЛЫГ ОРУК

Владимир Ильич аттыг көдээ ажыл-агый артелиниң колхозчуларынга Н. С. Хрущевтуң байырлыг чагаазы

Социалистиг Күш-ажылдың ийи дапкыр Маадыры колхозтуң хүндүлүг даргазы Иван Андреевич Буяновтуң тураскаалын Горки көдээ суурда ажытканы-биле холбаштыр эш Н. С. Хрущев Москва областың Владимир Ильич аттыг көдээ ажыл-агый артелиниң колхозчуларынга байырлыг чаганы июль 6-да чоруткан.

Партия болгаш совет улус бодунуң маадырларынга чоргаарланып турар. Иван Андреевич Буянов ышкаш ындыг кижилеринге чоргаарланып турар деп, Н. С. Хрущев бижээн.

Ажылчын аңгы, Коммунистиг партия ону 25 муңчуларның санынга киириштир бодунуң төлээлекчизи кылдыр күш-ажылчы тараачыннарга дузалаары-биле чорутткан. Иван Андреевич Буянов партияның болгаш ажылчын аңгының ол даалгазын алдарлыы-биле күүсеткен. Ол, күш-ажылчы тараачыннарны каттыштырган болгаш тараачыннарның активинге даянмышаан, Москва чоогунуң черлеринге бедик сайзыраңгай колхозчу ажыл-агыйны тургускан.

Владимир Ильич аттыг колхозтуң хөгжүлдезиниң төөгүзү, оон хүндүлүг даргазы И. А. Буяновтуң намдары—ол дээрге чаа колхозчу амыдырал дээш бистиң тараачыннарывыстың демиселиниң төөгүзү-дүр.

1921 чылдың январьда бистиң улуг баштыңчывыс В. И. Ленинниң Горки көдээ суурга чүве чугаалааның сагыныпшаан, эш Н. С. Хрущевтуң демдеглеп турары болза, В. И. Ленин бүгү чүүлдерни улустуң чаагай чоруунга, социализмни, коммунизмни тургузарының улуг херээн амыдыралга боттандырарынга, чаа делегейни, дарлакчылар болгаш дарлаттырганнар турбас делегейни тургузарынга кылдыгышаан, улус чон-биле минута бүрүзүнде харылзажырын оралдажып чораан.

Бөгүнгү болуушкун — Владимир Ильич аттыг колхозта И. А. Буяновтуң тураскаалын байырлалдыы-биле ажытканы-биле холбаштыр колхозтарның бүгү даргаларынга, совхозтар директорларынга, колхозтарның баштаар черлериниң кежигүннеринге, колхозчу күш-ажылчы тараачыннарга, ылангыя ажыл-агыйны ам-даа чавыс деңнелде чорудуп турар ажыл-агыйларга — Владимир Ильич аттыг колхозтуң төөгүзүн болгаш Иван Андреевич Буяновтуң намдарын өөренирин кичээнгейни көрүндүрерин күзээн ийик мен деп, Н. С. Хрущев оон ыңай бижээн. Ол биче сеткилдиг ажыл-ишчи, бөдүүн ажылчыны, ылангыя-даа чаагай сеткилдиг, бедик харысалгалыг болгаш медерел билир болгаш коммунизмниң херээнге ханы бердинген кижи херээжен, тараачыннарның коллективиниң күжениишкиннерин каттыштырып база ындыг үлегерлиг ажыл-агыйны тургусканын олар көөрлер.

Н. С. Хрущев ам Киевте чорупп турар болган ужурунда Владимир Ильич аттыг колхозта байырлалга киржип шыдавайн барганынга харааадан турар. Партияның Төп Комитединиң мурнундан Н. С. Хрущев Иван Андреевичиге, колхозтуң коммунистеринге, комсомолчуларынга, тускай эртемниглеринге, бүгү ажыл-ишчилеринге байырлал-биле холбаштыр байыр чедирип, күш-ажылга чаа, улам шылгараңгай чедиишкиннерни болгаш амыдыралга аас-кежикти оларга күзээн.

«КОЛЛЕКТИВТИГ КҮШ-АЖЫЛДЫҢ БОЛГАШ ААС-КЕЖИКТИГ АМЫДЫРАЛДЫҢ ӨӨРҮШКҮЗҮН МЕДЕРЕП БИЛГЕН БИС»

Москва областың Владимир Ильич аттыг көдээ ажыл-агыйының артелиниң колхозчулары СЭКП Төп Комитединге, эш Н. С. Хрущевка чагаа чорутткан. Олар боттарының ажыл-агыйының төөгүзүнүң дугайын чугаалап, эрткен чылда оларның колхозу көдээ ажыл-агыйның ажыглалдыг чериниң чүс гектарынга онаалтыр 885 центнер сүттү болгаш тарылга чериниң чүс гектарынга онаалтыр кол дензи-биле алырга 103 центнер эътти бүдүргенин өөрүшкү-биле дыңнадып турарлар. Колхоз тараа культураларының гектар бүрүзүнден 25 центнер дүжүттү алган, күрүнеге 2 миллион 800 муң санның чуурганы, 2500 центнер чимисти болгаш катты, 250 центнер зеркаль карпты саткан. Эрткен чылда колхозтуң орулгазы 1 миллион 480 муң рубль болган. Артельдиң ажыл-ишчилери чедингир болгаш культурлуг чурттап турар.

Коллективтиг күш-ажылдың болгаш аас-кежиктиг амыдыралдың өөрүшкүзүн медереп билген бис деп, колхозчулар бижээн. Бо чылын бис СЭКП ТК-ның март Пленумунуң айытканы ушкү сорулганы холга алырын шиитпирлээн бис. Бистиң колхозувус сүт болгаш эът садарының чартык чыл планын ажыр күүсеткен. Бистиң ховуларывыста болгаш мал ажыл-агый фермаларывыста ажыл-херектер эки чорупп турар. Бистиң сагыш-сеткиливис өөрүшкүлүг, күш-ажыл эки үре-түңнелдерни берип турар.

Владимир Ильич аттыг көдээ ажыл-агый артелиниң колхозчулары эш Н. С. Хрущевка шыырак кадыкшылды болгаш ынак Төрээн чурттуң чаагай чоруунга үр чылдарда чурттаарын бүгү чүрээниң ханызындан күзээн.

(СЭТА).

Республиканың көдээ ажыл-агыйы мурнакчыларының чөвүлел хуралы

Чылдың ийиги чартыында улуг күжениишкинниг ажылдаар

Июль 6-да республиканың найысылалы — Кызыл хоорай байырлал шинчи кирип, туктар, лозуннар, плакаттар-биле шиметтинген турган. Үлетпүр болгаш аъш-чем бараанналарын кол кудумчуларга делгеп садыглаан. Көдээ ажыл-агыйның мурнакчы кижилери—республика Наадымынга киржир эргени боттарының эрес-шудургу, ак-сеткилдиг күш-ажылы-биле чаалап алган көдээ ажыл-агыйның мурнакчылары янзы-бүрү бараанарны мөөн-мөөнү-биле садып ап турганнар.

Бежээкиниң дөрт шак чоокшулап олурда, культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыынче чоннуң шуужуп кирген агымы дам барган. Парк ол хүн база шиметтинген. Паркче кирер ийиги көвүрүгнү кеже бээрге: «республиканың мурнакчыларынга деңнежиңер!» деп, кызыл пөсте бижээн лозунгу паркче кирген кижи бүрүзү эскербейн эрте бербес. Паркта Ногаан театрда: «Күш-ажылга алдар!», «Тываның көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери! 1963 чылдың хүлээлгелерин алдарлыы-биле күүседиңер!» деп лозуннар сандайга олурганнарны күш-ажылче улам сорук кирип турган. Театрның сценазы дириг чечектер-биле, тыва национал чурумал, уран хээлер-биле шиметтинген.

Ногаан театрны республиканың көдээ ажыл-агыйының мурнакчылары, СЭКП-ниң обласы комитединиң чаа болуп эрткен VI пленумунуң киржикчилери, найысылалдың бүдүрүлгелериниң төлээлекчилери, партия, совет органнарның ажылдакчылары доллур олурупкан. СЭКП-ниң Тыва обкомунуң бюро кежигүннери, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң болгаш Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүннери, районнарның партия, совет организацияларының удуртукчулары, колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелдериниң начальниктери, Наадымга келген чамдык сураглыг малчыннар, тараажылар хурал президиумунуң олуттарын ээлепкен.

Партияның Тыва обкомунуң бюрозунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш Дээди Совединиң Президиумунуң даасканы ёзугаар, республика Наадымынга келген көдээ ажыл-агый мурнакчыларының чөвүлел хуралын СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары эш **С. К. Тока** ажыткан. Хуралга бирги чартык чылдың түңнелдерин болгаш көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының сорулгаларының дугайында илеткелди СЭКП Тыва обкомунуң көдээ ажыл-агый килдизиниң эргелекчизи эш **Н. Конгар** кылган.

—«Совет кижилер боттарының кайгамчыктыг Төрээн чурту дээш, боттарының улуг ленинчи партиязы дээш патриоттуг чоргааралды илередип турар. Олар болза бистиң чуртувуста тургустунган бүгү-ле чүүлдер — оларның холдары-биле, улуг күжениишкиннерни болгаш кызыгаар чок энергияны үндүрүп тургаш тургускан деп чүвени хандыр медерел билип турарлар» деп, СЭКП ТК-ның чаа болуп эрткен июнь Пленумунуң доктаалында айыткан—деп, эш Конгар илеткелин эгелээн.

Бистиң республиканың көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери партияның XXII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның оон дараазында болгулаан Пленумнарының төөгүлүг шиитпирлерин боттандырбышаан, чедии чылдың бешки чылының бирги чартыында чамдык эки түңнелдерни чедип алганын илеткелчи оон ыңай чугаалаан. Республика часкы тарылганың планын 102,6 хуу күүсеткен. Күрүнеге эът садарының чартык чыл планы 112,3 хуу, дүктүң — 105,3 хуу күүсеттинген. Чөөн-Хемчик, Каа-Хем районнар мал ажылының бүгү продуктуларын белеткээр талазы-биле чартык чылдың онаалдаларын ажыр күүсеткеннер. Таңдының «Революцияның чалбыыжы», «Совет Россия», Бии-Хемниң «Кызыл тараачын», «Тиилелге», Тес-Хемниң «Чодураа», «Ак-Эрик», «Чаа орук», Каа-Хемниң «Бүрүнгаар», «Ленинчи орук», «Коммунизмче орук», «Октябрь 14 чылы», Өвүрнүң «Кызыл тук», Чөөн-Хемчиктиң «Большевик» колхозтары болгаш «Сүт-Хөл», «Тес-Хем» совхозтар, дуржулга станциязы бирги чартык чылда күрүнеге эът, сүт, дүк садарының планнарын чедиишкинниг күүсеткен.

«Межегей» совхозта М. Мартыненко, М. Гоголь, З. Казанцева, К. Поршнева, Ф. Чертова, «Элегес» совхозта М. Ханды, «Күш-ажылдың хостуу» колхозта К. Анчимаа, «Бүрүнгаар» колхозта Н. Нэчын болгаш чамдык өске-даа саанчылар бирги чартык чылда инек бүрүзүнден 900—1229 кг чедир сүттү саап, социалистиг чарыштың мурнакчылары болганнар. Өвүрнүң «Коммунизмче орук» колхозунуң хойжузу М. Дажы-Доржу 100 хойдан-на 112, «Элегес» совхозтуң хойжузу Чооду Чалбаа—110 хураганны алган.

Таңды районнуң «Революцияның чалбыыжы» колхозунуң кадарчызы П. Шведов кыжын азыраар, чайын одарладыр семиртилгени чорудуп тургаш, мыйыстыг бода малдың баш бүрүзүнүң хонукта ортумак дензи немелдезин 1300 грамм чедирген. Ол ышкаш Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозунда М. Ширибазыр хонукта 1000 грамм, «Элегес» совхозта О. Тадар-оол—790 грамм дензи немелдезин алган. «Күш-ажылдың хостуу» колхозта А. Блинова, «Кызыл тараачын» колхозта А. Биче-уруг, «Совет Тыва» (Каа-Хем) колхозта К. Севээн болгаш чамдык өске-даа бызаа ажаакчылары бызаа бүрүзүнүң хонукта дензи немелдезин 750—1000 грамм чедирген̄нер.

Дээре ажылдыг районнарның, ажыл-агыйларның болгаш мурнакчы малчыннарның көргүзүглери болза, зона, район, колхоз болгаш совхоз бүрүзүнде чылдың агаар-бойдузунуң байдалындан хамааргалга чокка мал ажылының ниити болгаш барааннарның продукциязын өстүрериниң улуг аргалары болгаш курлавырлары бар дээрзин база катап бадыткап турар.

Ындыг турбуже, колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелдериниң болгаш элээн хөй районнарның партия, совет органнарының удуртур ажылдакчылары колхозтарның, совхозтарның ажыл-херектеринче ам-даа эки хаылап кирбейн турарындан республика чартык чылда сүт садар планын күүсетпээн деп демдеглээш, социалистиг хүлээлгелерин күүсетпээн районнарны, ажыл-агыйларны илеткелчи шүгүмчүлээн.

Улуг-Хем район 237 тонна, Бии-Хем район 160 тонна сүттү чедир сатпайн, республиканың күрүнеге сүт садар планы күүсеттинмээнинге кол буруулуг болганнар. Күрүнеге сүт садар планын республикада 26, эътти—7, дүктү—21 ажыл-агыйлар күүсетпээн. Оон иштинде Чөөн-Хемчик эргелелинде сүттү 12, дүктү 15, Таңды эргелелинде сүттү 10, эътти 6 ажыл-агыйлар күүсетпээн. Республикада 15 ажыл-агыйлар үш көргүзүгнүң ниизин күүсетпейн, күрүне планын мөөседирин үскеннер. Ындыгларга «Шекпээр», «Барлык», «ҮТКА 25 чылы», «Улуг-Хая», «Межегей» совхозтар; «Искра» (Бии-Хем), «Хадың», «Совет Тыва» (Каа-Хем), «Октябрь 30 чылы» (Чөөн-Хемчик), «Коммунизмче орук» (Тес-Хем), «Коммунизмниң херели» колхозтар болгаш Тожу районнуң ийи колхозу кирер. А Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозу чаңгыс-даа планын көргүзүгнү күүсетпээн.

Четчир мал чемнери-биле хандыртынмааның, мал кажаазарының тулуглары кичээнгейни кошкатканының болгаш кыштагларынга багай белеткенгениниң түңнелинде бо чылдың 6 айларының дургузунда когараан малдың саны эрткен чылдыындан бүдүн чартык катап көвүдээн. Ылангыя Барыын-Хемчик, Тес-Хем, Бии-Хем, Улуг-Хем районнарының колхозтарынга болгаш «Өөк», «Тес-Хем», «Тээли», «Чыраа-Бажы» совхозтарга малдың хоралаашкыны улуг болган.

Тарып бооздаанганы багай чорутканының хараазындан чүгле бо чылын 90 муң хире хураганны республика чедир албаан. «Межегей» совхоз төрүүр хоюнуң 70 ажыг хуузун, «Чыраа-Бажы»—52, «ҮТКА 25 чылы»—48, «Өөк» биле «Тээли»—40 ажыг хуузун кызыраткан. Чөөн-Хемчик, Өвүр, Каа-Хем, Улуг-Хем районнарының колхозтарынга хойнуң кызыраашкыны 33—48 хуу четкен.

Көдээ ажыл-агыйда ажыл-херектиң байдалының дугайында бо чөвүлел хуралдың киржикчилеринге дыңнаткаш, чылдың ийиги чартыында бүгү планныг онаалдаларны чүгле күүседир эвес, харын ажыр күүседир болгаш дараазында чылдарда-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң чедиишкинниг хөгжүдеринге чогуур байдалдарны тургузар сорулганы көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының мурнунга тургузуп, санал-оналды солчур дээш бо чөвүлел хуралды партия обкому болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели чыылдырган ужуру ол деп, эш Конгар чугаалааш, боттанзырып чорудар тодаргай хемчеглерге кирген.

Уксаазын экижиткен инек бүрүзүнден хонукта бир пуд, уксаазын экижитпээн инектен чартык пуд сүттү саар, одарладып семирткен мыйыстыг бода мал бүрүзүнүң хонукта 800—1000 грамм, хойнуң 250—300 грамм, азыралда хаванны—500 граммдан эвээш эвес дензи немелдезин кылдыр семиртирин чедип алыр, ынчангаш чыл төнчүзүнге чедир 11,5 муң тоннадан эвээш эвес сүттү, 14,7 муң тонна эътти, 721 тонна дүктү күрүнеге садар дээш колхозтарның, совхозтарның, фермаларның, бригадаларның болгаш тус-тус ажылдакчыларның арازынга социалистиг чарышты калбартыр херек.

Бо чылын республикада 45 муң гектар кукурузаны, чигир свёклазын тараан. Кукурузаның гектар бүрүзүнден 300—400 центнерден эвээш эвес ногаан массаны алыр дээш ам үеде республикада 300 ажыг механизастаан звенолар ажылдап турар. Июль 1-ге чедир чүгле 18,5 муң гектар кукурузага одуруглар арازының сайзырадылгазын чорутткан. Каа-Хемниң «Совет Тыва», Ленин аттыг, Барыын-Хемчиктиң «Мурнакчы» колхозтары болгаш «Сукпак», «Тес-Хем» совхозтар одуруглар арازын сайзырадыр культураларының чаңгыс-даа гектарынга сайзырадылга чорутпаан.

Ам соңгаарладып болбас сорулга — одуруглар арازын үлдүредирин, бок-үнүштерни аштаарын, немелдее чемгерилгени организастаары болур.

Республикада чаъс дүшпейн, үнүштер кандаашкынга таваржып турда, суггаттыг черлерде 42 муң гектар тараа болгаш мал чемин культураларының чүгле үштүң бир кезин суггарганы дүвүренчиг байдалды көргүзүп турар. Суг—дүжүттүң хуу-салымы. Чер-черде суггарылганың хүн-дүн иштинде организастаар, ол ажылче дуржулгалыг кижилерни, бүдүрүлге эргелелдериниң болгаш ажыл-агыйларның инженер-техниктиг ажылдакчыларын чорудар, машиналарны, механизмнерни эки ажыглаар херек.

Ам көдээ ажыл-агыйда харысалгалыг кампанияларның бирээзи — сиген кезиидезиниң изиг үези келген.

Каа-Хем, Таңды, Чөөн-Хемчик районнарда чамдык ийи-чаңгыс ажыл-агыйлар сиген кезиидезин эгелээн болза-даа, Тес-Хем эргелелдиң чаңгыс-даа колхозу, Чөөн-Хемчик эргелелдиң ажыл-агыйларының хөй нуруузу амга чедир мал чемнериниң белеткелинге кирбээн, 200 хире тракторнуң сиген кестирер машиналары септеттинмээн. Республиканы алырга 541 тракторнуң сиген кестирер машиналары болгаш өске-даа дыка хөй чепсек-херекселдер септеттинмээн.

Ам сорулга болза мал чемнери белеткеп алырынга бүгү белеткелдерни эң чоокку хүннерде доозары, сиген кезиидезин калбартыры, дүжүт ажаап алышкынның массалыг эгелээринге чедир иштиниң малынга четчир кылдыр чайгаар үнген оътсигеннерни, хаван чемгерери-биле 20 муң тоннадан эвээш эвес сиген далганың белеткээр болур.

Илеткелчи оон ыңай дүжүт ажаап алышкынынга белеткелде четпестерни болгаш эп чорудар хемчеглерни чугаалаан. Дүжүт ажаап алышкынынга техниканың белеткелин Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйлары, Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозу өскелерден дээре чорудуп турар. Ындыг болза-даа республикада ниити белеткел дыка багай чоруп, июль 1-ге чедир тараа комбайннарының септелгези чүгле 25 хуу, силос ажаар комбайннарның—28 хуу, жаткаларның—12,5 хуу болган. Автомашиналарның, кургаадыкчыларының болгаш механизастаан шаннарның белеткели дыка оожум чорупп турар. Ажаап алышкынга херек механизаторлардан ам-даа 570 кижи четпес.

Колхоз, совхоз бүрүзүнге комбайннарның, өске-даа ажаап алышкынның машиналарының болгаш чүък автомобильдериниң септелгезин август 1-де доозар, ажаап алышкынга шуушурулга-ээлчештирилгелиг метолду ажыглаар дээш «Бак-Тей» совхозтуң ажыл-ишчилериниң инициативазын деткиир, ажаап алышкынның чорударының ажылчын планын колхозтарга, совхозтарга ой-шаанда тургузар болгаш өске-даа хемчеглерни илеткелчи демдеглээн.

Мал кыштагладышкынынга белеткелдиң айтырыы чөвүлел хуралдың киржикчилериниң мурнунга база тургустунган. Малчыннарга чурттаалга бажыңнарын болгаш мал кажааларын чылыг үеде белеткээри, аңаа тудуг, септелге бригадаларындан аңгыда, малчыннарның боттарын киириштирери база чугула.

Колхозтарның, совхозтарның болгаш «Сельхозтехниканың» салбырларының удуртукчуларының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының тудугжуларының хүлээлгези чүл дизе, ушкү кварталда сүт-бараан фермаларынга 52 саалда агрегаттарын тургузары, 27 ажыл-агыйларга хаван фермаларынга суг хандырылгазын, 20 ажыл-агыйларга хаван кажааларының аштаалгазын механизастаары болур.

Бо чылын бүгү колхозтарга болгаш совхозтарга бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригадаларны тургузарын доозары база Каа-Хем районнуң «Тиилелге» колхозунуң үлегери-биле комплекстиг бригадаларның ажылының методун калбаа-биле нептередири эргежок чугула.

Чылдың бирги чартыының түңнелдерин шүгүмчүлелчи ёзу-биле көрүп, ийиги чартыында көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле республиканың чылда алган социалистиг хүлээлгелерин хууса бетинде чедиишкинниг күүседир дээш, мал кыштагладышкынынга үлегерлиг белеткенир дээш улам күжениишкинниг ажылдаар херек.

Республикада мурнакчы ажыл-агыйларның бирээзинге санаттырып турар, Тес-Хем районда «Чодураа» колхозтуң даргазы эш **Ч. Шулуу-Маадырга** сөс берген. Ол көдээ ажыл-агый артелиниң ажыл-ишчилери бо чылдың бирги чартыында эки ажылдап, боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин долдур болгаш харын-даа ажыр күүсеткен дээрзин ол чугаалаан. Чижээлээрге, ук колхоз чартык чылда сүт садарының планын 113,1, эъттиин — 100,2 болгаш дүктүүн — 156 хуу күүсеткен.

Ниитиниң мал ажылын хөгжүдери чер ажылын сайзыратпас болза хоржок деп чүвени билгеш, ол талазы-биле хемчеглерни алган бис. Оон түңнели чүл дээрге, ийи чыл бүрүн гаар колхозтуң тарылга шөлү муң гектар турган болза, ам ол — 3 муң гектар четкен деп ол уламчылап чугаалаан. Ынчаарга кукурузаны колхоз бо чылын 800 гектар черге тараан болгаш оон эки дүжүүн алыр дээш демиселди чорудуп турар.

Оратор оон ыңай тарылганың дүжүүн экижидер талазы-биле хемчеглерни ап, ылангыя суггарылга бугазын казып эгелей бергенин чугаалаан. Малдың чайгы семиртилгезин организастыг, бедик деңнелге эрттирер, мал чемниниң белеткелин шалыпкын чорудар болгаш оон-биле кады дүжүт ажаап алышкынынга утк күштүр көдээ ажыл-агый техниказының септелгезин дүрген доозар. Түңнелинде эш Шулуу-Маадыр болза колхозтуң ажыл-ишчилери боттарының алган социалистиг хүлээлгелерин күүседип шыдаар болгаш ылангыя чылдың ийиги чартыында улам эки, хайнышкынныг ажылдаар дээрзин хуралдың киржикчилеринге бүзүредип чугаалаан.

«Сүт-Хөл» совхоз чылдың бирги чартыында мал ажылының продуктуларын күрүнеге садарының планнарын долдур күүсеткенин, малдың баш санын өстүрериниң планнары база күүсеттинип турарын ол совхозтуң директору болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады эш **Е. Соловьев** чугаалаан.

Совхоз бо чылын 500 га кур болгаш куруккан черлерни немей тараан. 1825 га суггаттыг черлерде тарылгаларының 1760 газында бирги суггарылганы чорутткан. Совхозтуң ажылчыннарының, оон иштинде малчыннарының чурттаалга-амыдыралының экижип турарын оратор база демдеглээн. Ам бажыңнарда, өглерде ыяш оруннар чок болган. Шупту демир оруннарлыг, тюльдерлиг болгаш оон-даа өске культурлуг эдилелдерлиг апарган. Суур бүрүзүнде чунар бажың, чамдык хойжуларда, хаван ажаакчыларында хеп, кухня шкафтары бар. Фермаларда 4, ырак хойжу бригадаларда 5 чунар бажыңны. 4 кызыл булуңну тудкан.

Оон-биле кады тудуг ажылында четпестерни, ылангыя көдээ тудугнуң Чадаана тудуг эргелелиниң туруг ажылынга кошкак дузалап, чарган керээлерин күүсетпейн турарын база респотребсоюзтуң талазындан СЭКП обкомунуң V пленумунуң доктаалын күүсетпейн, көдээже бажың иштиниң эдилелдерин болгаш херектелдиң чугула чүүлдерин чорутпайн турарын эш Соловьев шүгүмчүлээн.

— Ферманың инектерин алды чыл иштинде кадарып турар мен. Бо арازында мээң кодаңымга малдың хорамчазының чүгле чаңгыс таварылгазы болган. Бо чылын 106 инектиң бызааларын бүрүн камгалап алган бис, бызаалар ам-даа немежир — деп, Каа-Хем районнуң «Кызыл тук» колхозунуң кадарчызы эш **Г. Дапыын** чугаалаан.

Чылдың ийиги чартыында кылыр ажылдар ам-даа хөй — республика бүгү социалистиг хүлээлгелерин чүс хуу күүседир ужурлуг. Ол бистерден, көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилеринден хамааржыр, шупту күжениишкинниг ажылдаалыңар! деп, чөвүлел хуралдың киржикчилерин ол кыйгырган.

Индирзе — Бии-Хем районда «Кызыл тараачын» көдээ ажыл-агый артелиниң баштаар чериниң даргазы эш **П. Астафьев.** Соолгу чылдарда мал ажылының продуктуларын белеткээр болгаш күрүнеге садар талазы-биле байдалывыс четпестерлиг турган болза, бо чылын бо дугайында байдал экижип: эът садарының планын бирги чартык чылда 102,7, сүттүң—128 болгаш дүктүүн—140 хуу кылдыр күүсеткен бис деп ол чугаалаан. Малдың баш санын өстүрериниң планы база күүсеттинген.

Туран фермазында инек саалдазын бүрүн механизастаан — ында «елочканы» тургускан. Ынчангаш, мурнунда 200 баш инекти 10 саанчы саап ажаап турган болза, ам ында 2 кижи ажылдап турар, оон түңнелинде оортан хосталган кижилерни колхозтуң өске ажылдарынче шилчидер аргалыг болган. База чер кырынга силостаар арганы шиңгээдип алганы эки түңнелдиг болган болгаш колхоз эрткен чылын мал чеми-биле бүрүн хандыртынган турган, оон хараазында малдың продуктулуу бедээн.

Бистиң база бир чедиишкинивис чүл дээрге, эрткен чылга бодаарга, бо чылын дүктү 1,5 катап хөйнү алган бис деп оратор уламчылап чугаалаан. Амгы үеде колхозтуң ажыл-ишчилери мал чемин белеткээринче кидин кирипкен болгаш ылангыя кукуруза шөлдеринге ийи катап илииртээшкинни кылган, ам культивастаашкын чорупп турар.

Бистиң колхозтуң ажыл-ишчилери чылдың ийиги чартыының онаалгаларын, алган хүлээлгелерин ажыр күүседип шыдаар, ынчангаш СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле бюрозунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң шилчиир Кызыл тугун бистиң республика алган турзун дээш демиселге бодувустуң боттуг салышкынывысты киирер бис деп, түңнелинде эш Астафьев чугаалаан.

Дараазында Бии-Хемниң партком секретарының оралакчызы, эш Н. Өпеш сөс алгаш, бистиң районнуң адресинге болгулаан шүгүмчүлелдерниң барымдаалап көргеш, илереэн четпестерни узуткаар талазы-биле хемчеглерни алыр апаар бис деп чугаалаан. Ылангыя күрүнеге сүт садарының планын күүсетпээн болгай бис. Мынчангаш, чылдың ийиги чартыында күрүнеге эът, сүт болгаш дүк садарының планын күүседип шыдаар бис дээрзин бо чөвүлел хуралдың киржикчилеринге бүзүредип тур бис, бо талазы-биле бистиң мурнакчылар деткиир деп түңнелинде оратор чугаалаан.

РСФСР-ниң «алдарлыг кукурузачы» деп атты чедип алган, Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң кукурузачызы эш **Опай Ыглаашпай** сөс алган. Оон чугаалааны болза: бистиң совхоз бо чылдың бирги чартыында күрүнеге 120 центнер сүттү, 54 центнер эътти пландан ажыр дужааган. Манаа кукурузачыларның болгаш механизаторларның үлүг-хуузу база бар. Бо чылын бригаданың кукурузачылары 590 га кукурузаны тараан. Оон 150 газы менээ онаажыр. Одуруглар арازын ийи удаа илиирткээш, минералдыг чемишчидилгени чорутттум. Ам культивация-биле кады минералдыг чемишчидилгени база кылыр мен. Ынчангаш гектар бүрүзүнден 600—700 центнер ногаан массаны алыр мен.

* * *

Саналдар соонда чөвүлел хуралдың киржикчилери республиканың көдээ ажыл-агыйының бүгү ажыл-ишчилеринге кыйгырыгны бир үн-биле хүлээп алган.

Чылдың бирги чартыында социалистиг чарышка бедик көргүзүглерни чедип алган көдээ ажыл-агыйның хөй-хөй мурнакчыларынга эртектиг шаңналдарны тывыскан.

Республиканың көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының чөвүлел хуралынга Каа-Хем районнуң «Кызыл тук» колхозунуң малчыны эш Г. Дапыын санал берип турары.

Фото В. ЛУКТОВТУУ.

ТУДУГНУҢ ТЕМПИЗИН ДҮРГЕДЕДИР

Ыяшты—республиканың чаа тудугларынче

Чай — ыяш салдадырының изиг-түлүк үези. Сибирьниң күчүлүг хеми—Улуг-Хем чаа тудугларга херек муң-муң кубометр ыяшты салдадырын манап чыдар. Бо чайын Кызылдың тудугларынче 71 муң кубометр ыяш салдадып бадырар, ол хире хөй ыяш республика төвүнүң тудугларынга кажан-даа кээп көрбээн. Ам Кызылче 20308 кубометр ыяшты салдадып эккелген, ол ниити планның 31,5 хуузу болур.

Сөөлгү неделяда ыяш салдадылгазы үзүктелип турар. 5600 кубометр ыяшты салдадып бадырар турда, чүгле 3843 кубометр ыяш салдаттынган, ол ажыл онаалдаңың чүгле 68,6 хуузу болган. Оон иштинде Сыстыг-Хемден план ёзугаар 3500 кубометр ыяшты салдадып бадырар турда, 2082 кубометр ыяш салдаттынган. Сизимден 2100 кубометр ыяшты сал-биле бадырар тургаш, 1761 кубометрни бадырган. Кызылдың хем ажыглалының участогу (начальниги эш Лавейкин) салдадылганы сула чорудуп, ажылды кошкак организастап, салдадылганың таарымчалыг үезинде багай ажылдап турар. Салдарны ужарлаар эртер черлерге үрелдирбейн бүдүн эрттирип, ыяш салдадылгазында хожудаашкыннарны кыска хуусаада чок кылып, салдадылганың темпизин дүргедедир өй келген.

Салчыларның ажыл төлевирин оларның ажылдаар темпизинге таарыштыр тургускан, кол-ла чүве ында бар техниканы долу күчүзү-биле ажылдадып, кыска үеде хөй ыяшты салдадыры болур. Ыяш белеткээр пунктуларга капитаннарны кандыгдаа чылдагаан чок үр тудар чоруктар бар. Салдадылга темпизиниң оралының бир чылдагааны ында. Участоктуң партия организациязы күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин дээш ажылды калбартыр ужурлуг. Сизимде ыяш белеткээр пунктуда 4 салдар (1200 кубометр ыяш), Сыстыг-Хемде—7648 кубометр ыяш белен. Ол ыяштарны кыска хуусаада салдадып бадырары чугула.

Ыяшты салдадып белеткээри изиг-түлүк чорып турар. Сөөлгү неделяда Сизимде 2410 кубометр ыяшты салдап белеткээн, ол болза планның 114,7 хуузу болуп турар. Сыстыг-Хемде ыяшты салдап белеткээр планның чартык кезии күүсеттинген. Чүге дээрге ыяшты хем-биле салдадып бадырарынга белеткээр черни белен ыяштар ээлеп чыдып турар, а ол ыяштарны салдадып бадырары саадаан. Ынчалзажок ыяш белеткээр пунктуда хыналда чогун ажыглаар чоруктар бар. Ыяш белеткээр пунктуның ажылдакчылары Степанов биле Скворцов ыяшты ковүдедир мегелеп бижип турганы илерээн. Ындыг харысаалга чок чоруктарны кылып турар кижилерни ыяш белеткээр пунктуның начальниги Артемьев, Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйының дирекциязы шыңгыы хынап, харысаалга хүлээдир ужурлуг.

Ыяш белеткээр пунктуларның цехтериниң, салдадылгада бригадаларның коллективтериниң ортузунга социалистиг чарышты калбартып, мурнакчыларның дуржулгазын нептередир херек. Сыстыг-Хемде Непочатчның, Сизимде Тарасовтуң, Усковтуң, ыяш заводунда Щеголёвтуң бригадалары эки ажылдап турар. Олардан үлегер ап, оларның дуржулгазын ажыглаары чугула.

Кызылче хүнүнүң-не 800 кубометр ыяшты салдадып бадырары салдадылганың графиинде көрдүнген. Сөөлгү неделяда ол сан 550 чедир кудулаан. Салдадып бадырбаан ыяштарны салдадып бадырар сорулга-биле хүнүнүң-не 1200 кубометр ыяшты салдадып бадырып турары чугула. Ол сорулганы күүседиринге болдунар аргалар ыяш үлетпүр ажыл-агыйында болгаш салчыларда бүрүн бар.

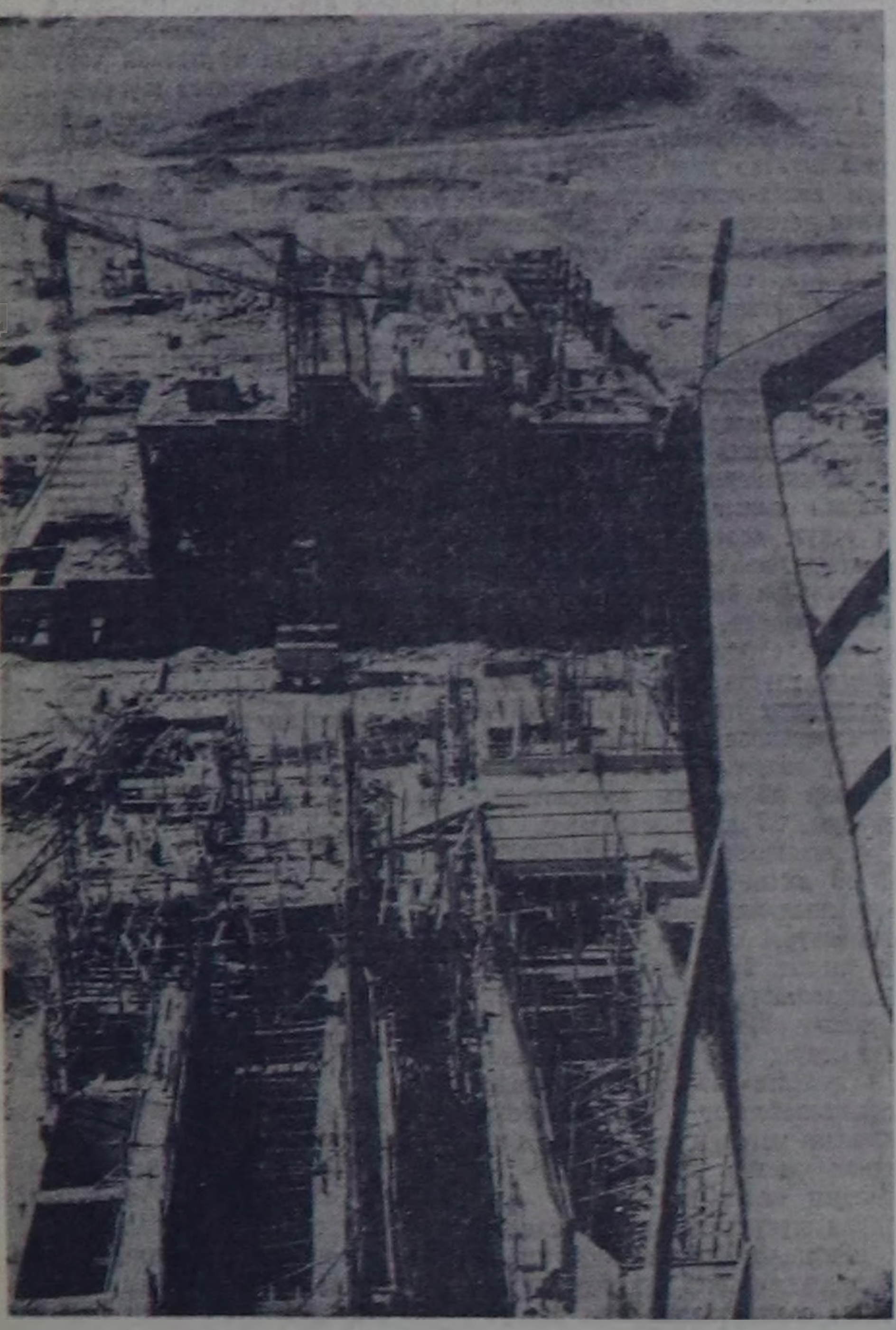

Ак-Довуракта даг-дүгү арыглаар фабриканың кол корпузунуң тудуунда ажылдар бо хүннерде хайнып-шыңныг чорып турар. Корпустуң үстүнү каъдын өрээлдээр, оон дээвирин салыр сөөлгү ажылдар доостур чоокшулаан.

Чурукта: даг-дүгү арыглаар фабриканың кол болгаш даг-дүгүн доозундан арыглаар корпустарының тудугларының ниити хевири.

Фото Г. ФЕДОСЕЕВТИИ.

Республиканың аптека эргелелинде

СЭКП Тыва обкомунуң V, Кызыл хоорkомунуң VIII пленумнарының шиитпирлерин боттандырар дээш республиканың аптека эргелели партия, профэвилел организацияларлы-биле кады элээн ажылдарны чорудуп келген.

Эргелелдиң фармацевтилери (аптека талазы-биле тускай эртемниглер) районнарда колхозтарга, совхозтарга, фермаларга, бригадаларга, салбырларга болгаш бүдүрүлгелерге баргаш, чоннуң амыдыралы-биле таныжып, хереглээн эмнерни чорудуп берип чер-черде аптекаларның ажылынга тодаргай дузаны көргүзүп турар. Аптека ажылдакчылары эмчилер-биле кады кедээзе үнгеш, эмнерни болгаш медицина бараанарын чер бүрүзүнге садыглап келген.

Эмнерни, медицина бараанарын дажыглан сөөртүр тускай машиналар аптека эргелелинге моон мурнунда чылдарда турбаан. Ынчангаш сөөртүлге саадаар ужурга таваржып турган.

Бо чылын дөрт чаа автомашиналарны (автофургоннарны) аптека эргелели алган. Ам республиканың машина орукттуг аптекалары хереглезе чогуур эмнерни, медицина бараанарын чогуур үезинде ап турар апарган. Чугула, ховар эмнер бар болуп, аптека дериишкиннериниң талазы-биле хандырылга мурнукузундан экижээн.

Эмнерни кылып белеткевейн турар аптека пунктуларында чугула эмнер, медицина бараанары болганчок-ла үзүктели бээр тургулаан. Ындыг чорукту болдурбас дээш аптека эргелели бир аптекага-ла 200 кезек янзы-бүрү эмнерни белеткээш чорутткан. Ам кайы-даа аптекаларда медицина бараанарының хандырылгазы багай эвес.

Ажылга чаа, дээшилгелиг аргаларны ажыглаар хемчеглер боттанып турар. Кызылдың аптекалары моон мурнунда эмнерни деңзи-биле хемчеп кылып турган. Аңаа артык күш, хөй үе чарыгдаттынып, санитар талазы-биле арыг-шевер эвес байдалдыг болуп келген. Ам эмнерни бир өрээлден өске өрээлче тускай хоолайлар-биле дамчыдып, эккеп, деңзизин хемчээкчи-биле билип ап турар. № 1 аптекага бүгү-ле материалдыг харысалганы шупту ажылдакчылар харылзаа кылдыр тургузар дээш белеткел чорул турар.

Аптека эргелели республиканың хойжуларынга 3000, хову бригадаларынга—500, колхозтарга—500, геологтарга 75 аптечкаларны кылып белеткээш, чорудуп берген. Аптечкалар кижилерниң кандыг ажыл-агый адырында ажылдап турарының аайы-биле аңгы-аңгы. Чижээ: хойжунуң аптечказында баш аарыын, чөдүлдү, гриппти, ижин аарыын эккиртир эмнер, иот, хөвең, балыг шарыы, вазелин, ногаан эстилишкин, горчичниктер бар. Ам сүт-бараан фермаларынга херегләэр аптечкаларны кылып турар. Ында чугула эмнерден аңгыда; марля, клеёнка, сээк хораны болгаш оон-даа өске херекселдер бар. Чаа божаан ие-херээженнерге бээр аптечкаларның шынары мурнукузундан экижиир.

Чамдык аптекалар кырганнарга, пенсионерлерге, инвалидтерге эмни бажыңнарынга чедирип бээр, чок турган эмнер келирге рецептиниң ээзинге, чагаа хавында бижип каан чагыг ёзугаар дыңнадыр хемчеглер чорул турар. Эмнерни, медицина херекселдерин ажык черлерге садары моон соңгаар улам көвүдээр болгаш экижиир. Медицина ажылдакчыларының, ажылчыннарның культурлуг амыдырал-чуртталгазы дээш профэвилел комитеди хемчеглерни алган: комиссия тургускаш, бүгү ажылдакчыларның бажыңнарынга хыналда кылган, амыдырал байдалын таныжып көрген. Оон түңнелинде элээн каш бажыңнарның печкаларын, шалаларын септээри болгаш оон-даа өске аар-саар септелгелерни кылыры шиитпирлеттинген.

Профком ажылдакчыларның картофель, ногаа олуртулгазын организастаан, оларны курорттарже, дыштанылга бажыңнарынче, а оларның уругларын пионер лагерьлеринче дыштандырар дээш чагыг ёзугаар путёвкалар-биле хандырган. Ам Көк-Тейге, Чагытайга болгаш өске-даа черлерге коллективтиг дыштанылга организастаарын профком планнап, белеткеп турар.

Моон-биле чергелештир четпестерни чайладыр ужурлуг. Фармацевт тускай эртемниглерниң бажып-биле хандырылгазы четпес. Бо чылын келген он ажыг тускай эртемниглерниң барык шуптузу хуу бажыңнарда чурттап турар.

Кызыл хоорайның чамдык аптекаларының турар оран-сууру кончуг тар, таарымча чок. № 1 аптеканың эмнер шыгжап турар өрээлинде хоолайдан суг үргүлчү төктүр, ынчангаш, ында ажылдап турар кижилер ажылын ара соксадыр ужурга таваржып турган. № 20 аптеканың батареяларынга кыжын суг доңгаш, соой бергенинден эмнер үрелген.

Администрация, партия, профэвилел организациялары оран-сууруң ындыг чедимче чок байдалын экижидип алыр дээш, ол айтырыгны хуралдарынга чугаалажып, партия хоорkомунга, хоорkүүскомга, оон кадык камгалал килдизинге тургузуп турза-даа, оон кандыг-даа түңнел, чогуур дуза болбаан. Эмнелгелерниң, аптекаларның кышка белеткелин амдыгаа шаштан чорудары чугула. Шиитпирлерниң күүселдези дээш түңнелдиг, тода ажылдаары, кадрларның ажылга харысалгазын бедидери — чөптүг негелде.

К. ЧАМЗЫРЫҢ.

Партия-күрүне контролюнуң ролю

СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирин ёзугаар чаңгыс аай контроль органын—партия-күрүне контролюн тургусканындан бээр шоолуг эвес үе эрткен, ынчаарга оон мурнунга салган сорулгалары чедиишкиниг күүсеттинер дээрзин ам бозин дидими-биле чугаалап болур. Партия-күрүне контролюнуң комитеттери улуг күш кылдыр хуулуп, янзы-бүрү организацияларның ажылынга дээштиг салдарны хүн бүрүде чедирип турар.

Бюрократтар, социалистиг өнчүнүң төтчеглекчилери, боттарының албан хүлээлгелеринге салгаа, даандырган ажыл-херекке харысаалга чок кижилер партия-күрүне контролюнуң күштүүн ам медереп билип турар апарганнар. Оларның элээн хөйү ажылды бодамчалыг шиитпирлээрин оралдажып, ам-на боттарынга чогуур түңнелди кылыр ужурга таваржып турарлар.

Кызыл хоорай талазы-биле партия-күрүне контролюнуң комитеди эрткен үениң дургузунда элээн каш хуралдарны чорудуп, оларга янзы-бүрү айтырыгларны чугаалажып, чугула шиитпирлерин үндүрүп, оларның күүселдезин шыңгыы контрольдап келген. Чижээлээрге, чоокта чаа республиканың өртке удур эки-тура ниитилелинге ниитиниң хөреңгизин сагыштыы-биле буданнап турганының дугайында илереттинген фактыны чугаалажып көрген. Херектиң ужуру чүл дизе, ол ниитилелдиң даргазы турган Яковлев дээрзи кандыг-даа смета-дозевилел, документилери чокка гараж тудуун эрткен чылдың апрельде эгелээн турган. Капитал тудугнуң акшаландырылгазын көрдүнмээн, күш-ажыл төлевириниң планы чок чүве болганда, тудуг банкызы оларга тускайжыткан агар санны ажыдып бербээн болгаш тудуг-биле холбашкан саң-хөө санажылгалар ол организацияның ниити агар санын дамчыштыр чоруттунуп келген.

Ол ниитилелдиң удуртукчузу болгаш бухгалтери тускай санажылга санының чогун ажыглап алгаш, банкының контролюндан дашкаарлап, дүрүм чок чарыгдалдарны кылырының оруунче кирген турган. Байдал оларга таарымчалыг апарганы-биле ол тудугнуң ынчаардагы проравы, ам ол ниитилелдиң даргазы болур Ермаков дээрзи херек кырында кылдынган ажылдарның хемчээлин өш-биле улгаттырып, расценказын өстүрүп тургаш, хөй түңнүг хөреңгини улуска ажыр төлээн. Тудугга үндүрген чарыгдалдың ниити түңү 20 муң, оон иштинде ажыл төлевиринге үндүргени—15 муң рубль ийикпе ниити түңнүң 75 хуузу болган. Улам тодаргай чугаалаарга, ажыл төлеври дээш чарыгдаан акшаның чартык кезии улуска анаа-ла халаска үлеттингени илерээн.

Шак ынчаар дүрүм чокка акша бузуртааннарның аразында өрт командазының доктаамал шалынныг, ажыл хүнүнде боттарының хүлээлгезин күүседип турган штаттыг удуртукчу ажылдакчылары безин хөй болган. Күрүне хөреңгизиниң ындыг янзылыг төтчеглээшкини болза, Хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаар министерствонуң, оон өртке удур тускай килдизиниң (начальниги эш Воронцов) талазындан контроль чорутпааны-биле болдунган деп, партия-күрүне контролюнуң комитеди санаан.

Бо төтчеглээшкинни болдурган кижилерни контроль комитеди шыңгыы харысаалгага киирген: кол буруулу кылган кижи Ермаковту кеземче херээнче киирерин хоорай прокурорунга дааскан; ниитилелдиң даргазы турган Яковлевтиң шалыныңдан 130 рубльди тырткаш, күрүне бюджединче шилчидерин шиитпирлээн; Хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаар министерствонуң өртке удур килдизиниң начальниги эш Воронцовту, хоорайның өртке удур командазының начальниги эш Поповту комитет мацаа база бичe эвес буруулуг деп санавышаан, кайызынга-даа шыңгыы сагындырыг берген.

Респотребсоюзтуң чагыткан бараанын Абакандан сөөртүп кел чораан машина Улуг-Хем кыдының дожунче ойлуп киргенинден дыка хөй рубль түңнүг аъш-чем бараанары өдүп шыгааны-биле үрелип, кооперацияга улуг каража чедиртингениниң дугайын комитет база чугаалажып көрген. Респотребсоюзтуң садыг баазазы ол дугайын чогуур үезинде дыңназа-даа, оон адрезинче кел чыткан бараанны камгалажып, дадаштыг хемчеглер алырының улуу, харын ону хүлээп алырындан шуут-ла ойталааны хыналдадан илерээн.

Бо ышкаш ажыл-херекке ёзу барымдаалаар, хамаан чок көөр чорук бистиң ниитилеливиске улуг хораны чедирип турар болганда, ындыг кижилер-биле эптеш чок демиселди чорудар ужурлуг бис. Ынчаарга респотребсоюзтуң садыг баазазының директору эш Панфилов, оон оралакчызы турган эш Бессмертных олар боттарының бюрократсыг ажылы, дужун харааыр чоруу-биле кооперация өнчүзүнүң каражазынга шуут буруулуг болган деп санааш, комитет оларга шыңгыы доңгулда хүлээткен.

Хоорайның партия-күрүне контролюнуң комитеди болунуң тургустунган үезинден бээр өске-даа айтырыгларның талазы-биле чамдык хемчеглерни ап келген. Кызыл горпозунуң дузалаар ажыл-агый чери үргүлчү-ле каражалыг ажылдап келген болгаш ында азырап турар хаваннар чем эвээш, ажаалга багайындан чудап өлүп турар дугайында медээни дыңнаан дораан, комитет олче комиссия чорудуп, хыналда кылган. Ол комиссия аңаа баргаш, чүгле четпестерни илереткен эвес, хаваннарның ажаалгазын экижидер, ногаа өстүрер черниң ажылын сегидер талазы-биле практиктиг дузаны чедирген.

Горпода организастаан партия-күрүне контролюнга деткимче көргүзер бөлүк комитеттиң даалгазын ёзугаар горпонуң ясли тудуунда, садыг системазынга кадрлар шилип алышкынында бар улуг четпестерни, ылангыя ясли тудуун үрей кылганындан хөй түңнүг артык чарыгдал үнгенин, горпонуң чамдык садыг точкаларында ак-сеткилдиг эвес кижилер хүлээп алдынганындан өре-самчыгдалдарның түңү эвээжээрден туржук, көвүдеп турарын, садып алыкчыларны чамдык садыгжылар мегелеп турганының фактыларын илереткен. Партия-күрүне контролюнуң хоорай комитеди бо бүгүнү хынамчалыг көргеш, оларны эдер талазы-биле хемчеглерни алгылаан. Мурнунда садыг системазынга ажылдап тургаш, өре-самчыгдал кылып, шиитирип чораан чамдык кижилерни база мегечи садыгжыларны комитеттиң саналын ёзугаар садыглаар ажылдан үндүргүлээн болгаш моон соңгаар-даа ындыг хемчеглерни алыр.

Албан черлериниң, бүдүрүлгелерниң ажыл-чорудулгазын контрольдаарынга хамаарышкан бүгү айтырыгларны комитеттиң хуралдарынга коллективтиг шиитпирлээри болдунмас чүве төлээде, оларны чамдыкта комитеттиң түс-түс кежигүннери ажылчы чурум-биле шиитпирлеп, чогуур өйүнде практиктиг хемчеглерни ап турар. Допчузу-биле чугаалаарга, бистиң партия-күрүне контролювустуң комитеди ажылдап эгелээнден бээр оон контрольчу ролю хоорайда бүдүрүлгелерниң, албан организацияларның амыдыралының чамдык талаларынга көскүзү-биле илереп, дааскан ажыл-херек дээш, хөй-хөй ажылдакчыларның харысалгазын бедидип турар апарганы илден. Партия-күрүне контролюнуң күштүг ажылчы чоннарның калбак массалары-биле ооң тудуш харылзаалынында, хөй-ниитиниң деткимчезинге даянырында дээрзин бистиң ажылывыстың практиказы боду-ла чугаалап турар. Комитетке деткимче көргүзер бөлүктер болгаш постулардан аңгыда, хоорайның улуг-улуг бүдүрүлгелеринде, албан черлеринде штаттан дашкаар элээн каш инспекторларлыг болгаш контролёрларлыг бис.

Оон ынай комитеттиң чанында 4—5 кижи составтыг адырлар аайының штаттан дашкаар комиссиялары база тургустунгулаан, оларның ажылын комитеттиң чамдык кежигүннери башкарып турар.

Партия-күрүне контролюнуң органнары-биле ажылчы чоннуң бүгү-ле хөй-нити организациялары бир демниг ажылдап тургаш, бүдүрүлге чорудулгазынга, продукция хуваалдазынга шыңгыы контрольду тургузарының ленинчи принцивин боттандырып шыдаар дээрзиниң чижээн бистиң ажылывыстың практиказы көргүзүп турар. Хоорайда партия-күрүне контролюнуң комитединиң бүгү ажыл-чорудулгазын бо кыска чүүлге шуптузун бижиири шыдаттынмас болганда, бистиң ажылывыстың чамдык талаларын айтырга ындыг-дыр.

Хоорай бүдүрүлгелери, албан черлериниң партия организациялары контроль комитединге деткимче көргүзериниң ында тургустунгулаан бөлүктерин болгаш постуларын ам-даа тодаргай удуртулга-биле хандырар болза, биске контроль улам экижиир, оон органиазакчы, кижизидикчи ролю улам-на өзер дээрзинге кандыг-даа чигзиниг турбас.

А. ЛУШНИКОВ,
Кызыл хоорkүүскомунуң даргазының оралакчызы.

Чаа кижини кижизидери—бүгү-ниитиниң херээ

«Кем-херек үүлгедир база хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр чоруктар-биле демиселди күштелдирер ажылдың байдалы болгаш моон соңгаар ап чорудар хемчеглер дугайында» айтырыгны СЭКП-ниң Улуг-Хем парткому бодунуң ээлчеглиг пленумунга чугаалашкан. Илеткелди партком секретары С. Чакар кылган. Ажылчы чонну, ылангыя коммунизмни тургусчур, коммунизм үезинде чурттаар аныяк өскенни коммунистиг ёзуга кижизидер талазы-биле районнуң партия организациязы, Советтер болгаш хөй-нити организациялары чамдык ажылдарны чоруткаанын илеткелчи-даа, санал бергеннер-даа демдеглеп турганнар. Хөй-ниитиниң корум-чурумун сагып турарының байдалы сөөлгү үеде ылангыя Жданов аттыг, «Чодураа» колхозтарда элээн экижип, чоннуң күш-ажылчы болгаш чогаадыкчы идепкейи улам-на өзүп турар.

Ынчалзажок ажылчы чоннуң коммунистиг кижизидилгезиниң херээнде ам-даа улуг четпестер барын пленумга демдеглээн. Чамдык колхозтарда, совхозтарда болгаш бүдүрүлге, албан черлеринде ийи-чангыс төлеп чок кижилерниң талазындан арагалаар, хулиганнаар, ниитиниң болгаш хамаатыларның өнчү-хөреңгизин оорлаар, самчыгдаар, ажыл кылбас чоруктар болганчок-ла илереп турар. Чүгле чыл эгезинден бээр безин күрүнениң, кооперацияның болгаш хамаатыларның өнчү-хөреңгизин оорлаарының 35 таварылгалары болган. Кем-буруулуг херектерниң 6 таварылгары илерээн. Чижээ, «Улуг-Хая» совхозтуң чолаачызы Бичии дээрзи совхозтуң үрезин тараазын оорлааш, хоойлу ёзугаар шииттирген. Ол-ла совхозтуң чолаачызы Шөкпер-оол дээрзи кемниг хулиган херек үүлгеткеш, хоругдаалда кирген. Мурнунда ийи катап шииттирип чораан, ол-ла совхозтуң инек кадарчызы Санчат-оол дээрзи 6 баш мал оорлааш, база катап шииттирген. Өске-даа ындыг фактылар хөй болган.

Районнуң садыг системазында кооперацияның өнчүзүн оорлаар фактыларның саны эрткен чылдаазындан эвээжевейн турар. Өре-самчыгдалдарның хемчээли эрткен чылдың бо үезинде 11 муң рубль турган болза, бо чылдың алды айларында оон түңү 26 муң рубль чедир өскен. Улуг-даа, биче-даа кем-херек үүлгедиглери колдуунда арагалаашкынның уржуу-биле болдунуп турар.

Бо болгаш өске-даа аар, чиик херек үүлгедиглери болза, чон ортузунда кижизидилге ажылының ам-даа дыка кошкагын, партияның идеологтуг ажылының сандаргайын, дээштиг эвезин тодаргай херечилеп турар дээрзин пленумнуң киржикчилери дүвүрээзин-биле чугаалап турганнар.

Кем-херек үүлгедир, хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр, ниитилелге удур чоруктар-биле демиселди Совет эрге-чагырганың тускай болгаш кижизидикчи хүлээлгезин күүсетсе чогуур суд, прокуратура, милиция органнарының талазындан кошкак чорудуп келгенин пленум демдеглээн. Ооң-биле кады районда улус судунуң шиитпекчилери эштер Булгатов, Агбаан олар кирген херектерни кыры-биле көөр, оларның шиитпирлерин чогуур хуусаазын узадыр чоруктарны амдыгаа чедир болдурбушаан турарын, шагдаа килдизиниң чамдык ажылдакчыларында албан-хүлээлгезинге ак-сеткилдиг эвес чоруктуң барын пленум шыңгыы буруу шаап, боттарының ажылын дүрген эде тургузарын олардан негээн.

Аныяк салгакчыларның коммунистиг кижизидилгези комсомолдуң, улус өөредилге органнарының, бүгү хөй-ниитиниң чиңгине херээ дээрзин партия санап, оларга коммунистиг мировоззрениени хевирлеп тургузарын бир дем-биле шиитпирлээрин даандырып турар. Ынчаарга ол организацияларның талазындан бистиң келир үевисти сагыш човаңгыр кижизидип өстүрерииче кичээнгейни кошкак салып келгенинден аныяк кижилерниң, ылангыя школачыларның чамдык кезиинде херек үүлгедир чоруктар районга эвээш эвес болдунганын пленум айыткан. Районнуң Шагаан-Арыг, Ак-Туруг, Чаа-Хөл школаларының чамдык өөреникчилери хоойлу дүрүмге каржы кем-буруулуг херектерни үүлгедип тургулааны ынчангаш таварылга эвес деп пленумнуң киржикчилери санаан.

Илеткелчи болгаш пленумга санал берген эштер Дугаржап, Биче-оол болгаш өскелер-даа ажылчы чоннуң чамдык кезиинде эргиниң чүдек-бужар артынчылары—арагалаар, мангысталчак амыдыралга сундулуг, хөй-ниитиниң өнчү-хөреңгизинге хол дээр, хулиган херектер үүлгедир чоруктар-биле демиселче бүгү-ниитиниң кужун мобилизастаарын, моральполитиктиг болгаш күш-ажыл кижизидилгезин ажыглап тургаш, чаа кижини кижизидериниң харысалгалыг херээн чогумчалыг шиитпирлээри районнуң партия организациязының ээлчеглиг чугула сорулгазы болурун онзалап шыйганнар.

Д. АРАКЧАА,
бистиң корреспондентивис.

Келир үениң трактору кандыг болурул

Баштайгы кылган тракторларны дириг тырттар күштүн дүргенинге хемчээштирери—төөгү талазы-биле ынчаар болдунган. Трактор боду көдээ ажыл-агыйга бүдүн эргилдени кылган, ынчалза-даа чер ажылдап кылыр херекселдер ол-ла хевээр арткан. Андазын өскерилбээн. Ынчангаш трактор, аъттың азы шарыларның дүргени ышкаш хемчээл-биле шимчээр ужурлуг турган. Шакта 3—4 километр чоруур хемчээлдиг болуп санаттынып турган.

Чылдар эрткилээн Шимчедикчилерниң күчүзү өскен. Чурттуң ховуларынче чаа-чаа кан күчүтеннер үнгүлээн. Оларга «шыдаар шаа-биле» ажылды бээри чугула болган. Ынчангаш конструкторлар чаа-чаа көдээ ажыл-агый машиналарын чогаадып, агрегаттарның калбарты алыр хемчээлин улгаттырып кылганнар.

Ынчалзажок трактор, андазын сөөртүп чоруур аъттың шимчээшкини дег, мурнундагы хевээр шимчеп чорул турган.

Ол дээрге ындыкы хемчээли бе? Трактор мурнукузундан ийи-үш катап дүрген хөделзин дээш, күчүлүг дизельдерни ындыг дүргени-биле чүге сайзырадып болбазыл?

Ол айтырыг сөөлгү чылдарда эртемденнерниң, конструкторларның, инженерлерниң кичээнгейин хаара туда берген. Ынчангаш механизаторлар боттары-ла ынчаардагы тракторларның ажылга берип болгу дег бүгү-ле чүүлдерин «долу ажыглаарын» оралдажы бергеннер. Эртемниң шинчилел дуржулгалары, шенелделер, практика мурнундагы тывылган сезиглелди күш чок болдурган. Чижээ, андазыннарның түүлүг корпустары-биле тарылга үезинде шакта чеди километр чедип турар дүргенинде хөрзүннүң үүрмектелири экижээн, чер каъды эки аңдартынган, орзаң шириктер эвээжээн, шөл кыры дескиленген.

Хөрзүннүң тарылга мурнуу чарында ой-тавындагы сайзырадылгазының үезинде чамдык чажылга машиналарының дүргениниң бедээни шакта 10—11 километр чедип турда, тарылганың шынарынга болгаш тараа культураларының дүжүдүнге хамаарылга чок болганын дуржулгалар көргүскен.

Шакта дүргени 9 километр чедир ажаалда агрегаттарының (жаткалар, комбайннар) шимчээшкининиң дүргениниң бедии ажылдың шынарын тодарадып турар көргүзүглерниң хөй кезиинге хамаарылга чок болган.

Ындыг турда тракторларның одалга камналгазы экиживээн. Кывар чүүлдүн чарыгдалы, гектар бүрүзүнге санаарга, чамдык ажылдарга аңаа тракторларның ажылындан эвээш болган.

Шакта 5-9 километр чоруур дүрген хемчээлге ажылдаар күчүлүг тракторларны кылып үндүрериниң дугайында айтырыг чугула апарган. Көдээ ажыл-агый техниказының хөгжүлдезиниң «дүргедээшкинниг» угланыышкыны бүгү-ниитиниң хүлээп көрүүшкүнүн алган.

1962 чылда Волгоградтың, Харьковтуң, Минскиниң болгаш Липецкиниң трактор заводтарынга дүрген чоруур тракторларны кылып эгелээн. Он-он муң ындыг машиналар эрткен частан бээр чурттуң ховуларынга кээп эгелээн.

Ынчалза-даа тракторларның дүргенин шакта 5—9 километр чедир улгаттырары—ол дээрге көдээ ажыл-агыйның энергия чепсегленииишкининиң айтырыын шиитпирлээринге чүгле бирги базым болур. Агрегаттарның ажылдаар дүргенин шакта 9—15 километр чедир бедидериниң боттаныры ам бадыткаттынган.

Бүгү чугула шинчилелдерни чорударынга эң дүрген тракторлар—дүрзү-майыктар тургустунган. Олар болза элээн каш айтырыгларның, динамиктиг параметрлерниң болгаш келир үениң машиналарының одалга камналгазын шинчилээринге, механизаторларның ажылының байдалын, база үүрмек кезектерниң бышкыг болурун тодарадырынга арганы берген. Ам соңгу Кавказка, Украинага, Төп кара-хөрзүннүг зонага, Барыын Сибирьге болгаш Бур-чер крайынга калбак бүдүрүлге шылгалдаларын чорудар сорулга туруп турар. Чаа чурум ёзугаар ажылдаарынга тускай таарыштырган андазыннарының, сеялкаларының, лущильниктериниң болгаш жаткаларның хевирлерин тракторларлыг дүрзү-майыктарлыг агрегатка шенеп көөрүн база-ла боттандырган.

Эртем-шинчилел дуржулга андазыннарының корпустарының кыры элээн өскерткен, аңдара идер бистерин кызырган. Ол болза шакта 9 ажыг километр чорул орда, тарыыр черниң кырында хөрзүннү кайы-хамаан чок ап октаарын болдурбазынга ажыктыг.

Инженерлер сеялканың деңзизин элээн чиигеткен болгаш оон хараазы-биле үрезин хааржаан оон хемчээлиниң үштүң бир кезииден хөй кылдыр улгаттырар аргалыг болганнар. Инженерлерниң бодалы-биле алырга, ол машина сеялкаларның (тарааның, тараа-бобыларның, таарыштыр кошкан сеялкаларның болгаш өске-даа) элээн каш бөлүктерин тургузарынга универсальдыг бааза модель болур ужурлуг. Чурттуң янзы-бүрү районнарының байдалдарынга ажыглаар кылдыр шакта 15 километр чорул турар, тараа ажаап алыр жаткаларның дуржулга хевирлерин чогаадып кылган. Дуржулганың көргүскени болза, жаткаларның бедик дүргенге чедиишкиниг ажылдаарының бир кол баштайгы негелдези —шөлдерниң эки белеткели (дескизи) болур.

Ынчангаш тракторларның күжү дыка улгадыр. Ынчалза-даа агрегаттарның ажылдаар дүргениниң улгатканы оларның хандырылгазын элээн нарыыдадып турар. Машинаның бир аай дески шимчээшкини, механизаторларның ажылынга күжениишкиниң чоруу дыка улгадыр. Ындыг болганда, конструкторлар тракторларның башкарыкчыларының ажылдаарынга таарымчалыг болзун дээш сорулга салып турарлар. Ол, чүнүң-даа мурнунда, башкарылганы автоматчыдары-дыр. Дүрген чоруур тракторнуң башкарыкчызы кижи агрегаттың эң чугула бедиирлериниң ажылдаарынче болгаш ажылды канчаар күүседип чорууруунче кол кичээнгейни салыр апаар. Машина-трактор агрегадының шимчээшкининге онзаган угланыышкыны, черни хандыр аңдарган хыналдазын, ажылдап бүдүрүп турар чүүлдүн шынарын «хынап чоруур» системаларны ажыглалга киирген турар. Тракторлар оларны тудуштурар кожуудалыг автотудуштурулга-биле дериттинген болур ужурлуг. Озал-ондак болу бээрин, чижээ, шимчедикчиниң изий бээрин, үстүн базымышкынының болгаш дециелиниң кудулаарының тыптып кээрин болдурбайн турар камгалал таарыштырылга кылдынар.

Трактористиң кабиназынга үн сиңниктирер, чанымчал материалдарны ажыглаары—даашшимээнни дыка бичеледирин хандырып турар. Кабина боду хөй болгаш суук чүүл өтпес кылдыр кылдынган, таарыштыртынган агаар-биле долдунган болур.

Тракторларның ажылдаар дүргениниң бедидериниң айтырыын бирле дугаарында совет инженерлер бодап тыпканнар.

Бо талазы-биле шинчилел ажылдары акы-дунма социалистиг чурттарда база-ла чорул турар.

Болгарияның, Венгрияның, ГДР-ниң, Польшаның, Румынияның, Совет Эвилелиниң болгаш Чехословакияның төлээлекчилери киришкен бүгү-делегей хуралы бо ажылдың түңнелдерин үндүреринге, көдээ ажыл-агыйда техниктиг хөгжүлдени улам ынай сайзырадырынга тураскааттынган.

Элээн каш чылдар эрте бээр, күчүлүг дүрген чоруур техника бистиң ховуларывыстың делгемнеринче хөй-хөйү-биле үнүптер.

А. РЖЕШЕВСКИЙ,
Л. ЛЕВЦОВ.
(СЭТА-ның корреспондентилери).

ССРЭ-ниң көдээ ажыл-агый министерствозунда

ССРЭ-ниң көдээ ажыл-агый Министерствозу малды баглавайн азырап ажаарын организастаанының дуржулгазын түңнээн. Элээн каш колхозтарда болгаш совхозтарда 4 — 5 чыл иштинде ажыглап турар бо дептилгелиг арга бедик экономиктиг ажыктыын көргүскен. Ол, малдың бедик продуктулуун чедип алырын хандырып, күш-ажылдың чарыгдалын болгаш продукцияның бот-өртээн дыка кудуладып турар.

Малды баглавайн азырап ажаарын организастаары — анаа-ла бир бөдүүн херек эвес дээрзин сөөлгү чылдарның практиказы ол-ла үеде көргүскен; бо арганы чогуур байдалдарга сагывайн нептеретген черлерде, малдарның продуктулуу дыка кудулааны көстүп турар.

Хуу ажылдыг тараачын ажыл-агыйларга болуп турганы ышкаш, баглавайн азырап ажаары дээрге чүгле баглаарын чок кылыры болгаш ажаарының бөдүүн байдалдарынче малды шилчидери ол болур дээр бодал ханы частырыг болур.

Бо дептилгелиг хемчег эртемниң болгаш мурнакчы дуржулганың чедиишкиннериниң баазазынга, эртем-үндезинниг чемгериилгеге, бүдүрүлгениң бүгү чорудулгаларының комплекстиг организациязынга, күш-ажылдың чогумчалыг организациязынга ажыглаттынган дээрзин ССРЭ-ниң көдээ ажыл-агый Министерствозу демдеглээн. Чер-черниң онзагай байдалдарының аайы-биле бүдүн чыл дургузунда баглавайн азырап ажаарын; кышкы үеде фермаларга болгаш чайгы үеде одарларга малды баглавайн азыраарын хереглеп болур. Ындаза-даа бо ийи таварылга мал ажылын өстүрериниң культуразын бедидерин баш бурунгаар тодарадып турар.

Мурнакчы ажыл-агыйларның дуржулгазының ниитилештирилгезиниң база эртем шинчилелдериниң түңнелдериниң үндезининге колхозтарга болгаш совхозтарга мыйыстыг бода малды баглавайн азырап ажаарынче шилчидер үеде, кол сорулгаларны болгаш негелделерни сагыыр талазы-биле сүмелер белеткеттинген.

Эге баштайында, ажыл-агыйга бедеткел хемчеглерин чорудар. Бүгүле мал зоотехниктиг хемчеглерге доктааттынган чемнер-биле (бир чылда хереглелдиниң хемчээлинден эвээш эвес) хандыртынган турар ужурлуг.

Малды продуктулуунуң болгаш күш-шыдал байдалының аайы-биле: бедик продуктулуг, ортумак продуктулуг, сүдү соглур, чаа бызаалаан деп түс-түс бөлүктерге үзер. Баштайгы бызаазын төрээн инектерни саарының тускай бөлүктерин улуг-улуг ажыл-агыйларга ангылаар. Сүт саалдазының кудулаарын болдурбас тээзде, элээн каш хүннерниң иштинде инек чемин шуут-ла аскылардан чиир, чангыс черден суг ижер болгаш саалда өрээлинге оларны сүүзүнүг чемнер-биле чемгерер кылдыр чаңчыктырар.

Баглавайн азырап турар үеде инектерни чуруm ёзугаар хонукта ийи удаа саар. Хонукта үш катап саарын бедик продуктулуг, чаш бызаалыг инектерге ажыглап болур.

Малдарны ажаап кадагалаарының чаа технологиязының үезинде күш-ажылды организастаарының кол хевири — үргүлчүнүң бүдүрүлге бригадазы, а ооң иштинге — звенолар болур. Саалда тургузуунуң хевириниң аайы-биле бир саанчыга 50 — 60 инекти бижыглаар. Мооң адаанда баш санны фермаларга азырап ажаар кылдыр санаар: Соңгу Кавказка, чурттуң Европа кезээниң мурнуу болгаш мурнуу-чөөн чүгүнге, а ол ышкаш кур-чер районнарынга — 800 — 1200 инек, Сибирьге болгаш Уралга — 600 — 800, арга-ыяштыг ховулуг, төп районнарга — 400 — 600, соңгу-барыын, соңгу Закавказьениң районнарынга — 200 — 400 инек. Фермаларга бызааларны дөрт айлыынга чедир өстүрерин баш бурунгаар көрген.

Инектерниң дыштаныр өрээлде турар чериниң шөлү бир баш санынга-ла 4 — 5 дөрбелчин метр кылдыр ээлээн болур ужурлуг, а чемгерилге черинге ортумаа-биле 3,5—4 дөрбелчин метр болур.

Малды баглавайн азырап ажаарының дуржулгазын түңнээри, малчыннарга сүмелер бодаа мурнакчы технологияже чедиишкинниг кирерингe болгаш шиңгээдип алырынга ажыл-агыйларга дузалаар. ССРЭ-ниң көдээ ажыл-агый Министерствозунуң коллегиязының деткээни, мыйыстыг бода малды баглавайн азыраарынче шилчидерде кол-кол сорулгаларны болгаш негелделерни сагыыр талазы-биле сүмелерни чооккуу үеде колхозтар болгаш совхозтар алырлар.

(СЭТА-ның корр.).

МАЛДАН ХӨЙ ПРОДУКТУЛАРНЫ АЛЫР ДЭЭШ

Улуг ажыктыг мал

«Кыш-на тевелиг болдур,— ол бүгү тала-биле бай болур»— деп хөөчүн үлегер сөс бар. Эрте-бурунгу үеден бээр Ортааки Азияның ховуларының болгаш чартык элезинниг чурттарның чону тевениң улуг ажык-дузалыын шак ынчаар үнелеп чораанннар. Тeве мал улуг ховуларга болгаш элезинниг черлерге чүнүң-биле-даа солуп болбас тыртар күш болур. Тeве эң үнелиг дүктүг, бедик калориялыг эъттиг, сүттүг бээр.

Тевениң ажык-дузазының дугайында бурунгу шагның ол үлегер чугаазының үезинден бээр дыка хөй өскерилгелер болган. Улуг элезинниг, суг, оът-сиген чок ховуларда хөй машиналар, улуг күштүг техникалар тыпты берген. Ынчангаш теве дугайында колхозтар, совхозтар сагыш салбайн, ооң бар, чогун-даа тоовастай берген, ооң дугайын малчыннар хуралдарынга чугаалавайн, солун-сеткүүлге биживейн, харын-даа күрүнениң мал отчёттарында безин теве дугайында кандыг-даа сан түңнел чок болуп турары хомуданчыг. Ындыг-даа болза бистиң республикада кыштың соогунда, чайның изиинде шоолуг ажаалга чок теве малдың ажыын билип алган колхозтар, совхозтар тевени өстүрүп, ону улуу-биле үнелеп турар. Тeве колхозтарга, совхозтарга улуг ажыктыг мал болуп, эвээш эвес орулганы берип турар.

Ынчангаш бистиң Тыва АССР-ниң тевечилери Никита Сергеевич Хрущевтуң теве малды өстүрер дугайында чугаазын канчаар-даа аажок улуг өөрүшкү-биле уткуп алганнар.

Бистиң республикага теве ажылы эът, дүк бүдүрериниң талазы-биле эң чугула курлавыр болур. Тес-Хемниң колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң зоназында 748 баш тевелиг дөрт ажыл-агыйлар бар. Чоокта чаа тевени моон соңгаар өстүрер дугайында Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели тускай доктаалды үндүрүп, тевечилерниң ажыл төлевирин дыка бедиткени — теве малды дүрген өстүреринге улуг идигни бээр. Ол доктаал ёзугаар бистиң зонада «Тес-Хем» совхозка болгаш «Ак-Эрик» колхозка теве ажылының уксаазын экижидер тускай фермаларны тургузарын айыткан. «Тес-Хем» совхоз бар тевелерин чаңгыс О. Шынаада чыып, саап өөредир хемчеглерни ап турар.

Теве малды өстүрериниң чугулазы чаңгыс-ла чижектен билдине бээр. «Тес-Хем» совхоз бо чылын безин четче эвес түңнелден алырга, теве ажылындан барын 10 муң рубль чыгыы орулганы алган, бир теведен 4,5—5 кг. дүктү кыргаан, ниитиниң чемненилгезинге 3 ажыг тонна теве эъдин киирген, оон аңгыда, малчыннар тыртар күшке хөй тевелерни ажыглап, берге черлерже көжүп, мал чемин сөөртүп, кышкы үеде муң-муң баш малга одар-белчиирни талбыйлап, элээн хөй автомашинаны, тракторну солуп турар. Сөөлгү үеде колхозтарның болгаш совхозтарның малчыннары эки оъттуг чайлагларже безин ам-даа көжүп шыдавайн, чүгле автомашина чедер черлерге чайлаглап, теве мал-биле көжүп чайлаглаарынче кичээнгей салбайн турарын чугаалаар херек. Шаанда чайлаглап турган дыка хөй чайлагларны, ынаар автомашина четпес дээш каап, малды оът-сиген кызыы черлерде тырып алган турар чорукту демдеглевес аргажок.

Теве малды күрүнениң эът садар планынга киириштир дужаарын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында айыткан. Эрткен чылын Эрзин зоназының колхозтары тевени күрүнеге дужааш, 1300 баш хойнуң баш санын камгалап алган, саткан бир тевениң дөңзизи ортумаа-биле 500 кг, чамдыктары 800 кг чедип турган.

Тевени өстүреринге удур чамдык кижилер: теве эвээш төлдү бээр, өзүп көвүдээри үр-дүр диижирлер. Теве ийи чылда бир өлдү бээри шын-на. Ленин аттыг колхозтуң теве ажаанчызы эш Яманкай Даландай 20 төрүүр теведен 20 баш бодаганны, «Тес-Хем» совхозтуң тевечизи эш Мурзукай Мунзук 26 теведен 26, «Ак-Эрик» колхозтуң тевечизи эш Сувак —33 баш бодаганны алган.

Теве — узун назылыг мал болгай, 20—25, харын оон-даа хөй чылдарда ону ажыглап болурун чамдык кижилер билбейн турарлар.

Бистиң Тес-Хем бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-агыйларынга тевени өстүрери-биле 4 фермаларны тургузуп эгелээн, ооң иштинден тевениң 2 фермазы уксаа сайзырадырынче угланган турар. Эргелелдиң ажыл-агыйлары 1963 чылда тевениң баш санын 700 ажыг, 1964 чылда 835 баш, 1965 чылда 926 баш, ооң иштинден төрүүр тевени 337 баш чедирер кылдыр планнап турар. Ооң иштинден «Тес-Хем» совхоз 1965 чылда 280 баш, «Ак-Эрик» колхоз 220 баш, «Чаа орук»—210 баш, Ленин аттыг колхоз —156 баш тевелиг турарын чедип алыр дээш демисежип турарлар.

Теве малды ажаап турар кижилерниң ажыл төлевириниң дугайын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында тодаргай айыткан болгай. Ындыг турбуже мынчага чедир колхозтар-даа, «Тес-Хем» совхоз-даа оларның ажыл төлевирин эде көрбейн турары дыка четпес. «Чаа орук», Ленин аттыг, «Ак-Эрик» колхозтар болгаш «Тес-Хем» совхоз тевечилерниң ажыл төлевирин доп-дораан эде көрүп, зонага теве ажылдакчыларының чөвүлел хуралын болгаш семинарын эртиререри эргежок чугула. Үстүнде айыттынган колхозтарга болгаш совхозка тевелерни саап өөредиринче кирип, бир теведен-не ортумаа-биле 300 кг сүттү саап алыр хемчеглерни чорудар база зонаның ажыл-агыйлары чылда 70—80 тонна сүттү саап ап болур аргалыг. Тевечилерниң ажыл-төлевирин дөртку разряд ёзугаар колхоз, совхоз төлеп бээр. 10 литр сүттү сагганы дээш 1 рубльди, 1 кг дүктү кыргып алганда 4 рубль 30 көпеекти, бир хар чедир өстүрүп доруктурган бодаган бүрүзүнге 7 рубль 90 көпеекти болгаш кадарып одарладыр төрүвес тевелерни ажааганы дээш тевечиге кыргып алган 1 кг дүк бүрүзүнге-ле 3 рубль 27 көпеекти төлеп бээр ужурлуг.

Теве болгаш чылгы малды бистиң республика организациялары ам-даа ёзулуг үнелевейн турарын айыттпайн баар аргажок. Мынчага чедир республиканың статистика органнары болгаш көдээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер министерствозу теве биле чылгының база сарлыктың хар-назын аайы-биле сан-түңнелин чаңгыс аай даңзы (форма) ёзугаар кылбайн турары элдептиг.

Теве малдың баш санын өстүреринче, семиртип одарладырынче болгаш ону транспортка шын ажыглаарынче доктаамал контрольду ажыл-агый бүрүзүнге тургузары эргежок чугула.

А. БИЧИЖИК.
Тес-Хемниң колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң начальниктиниң бирги оралакчызы.

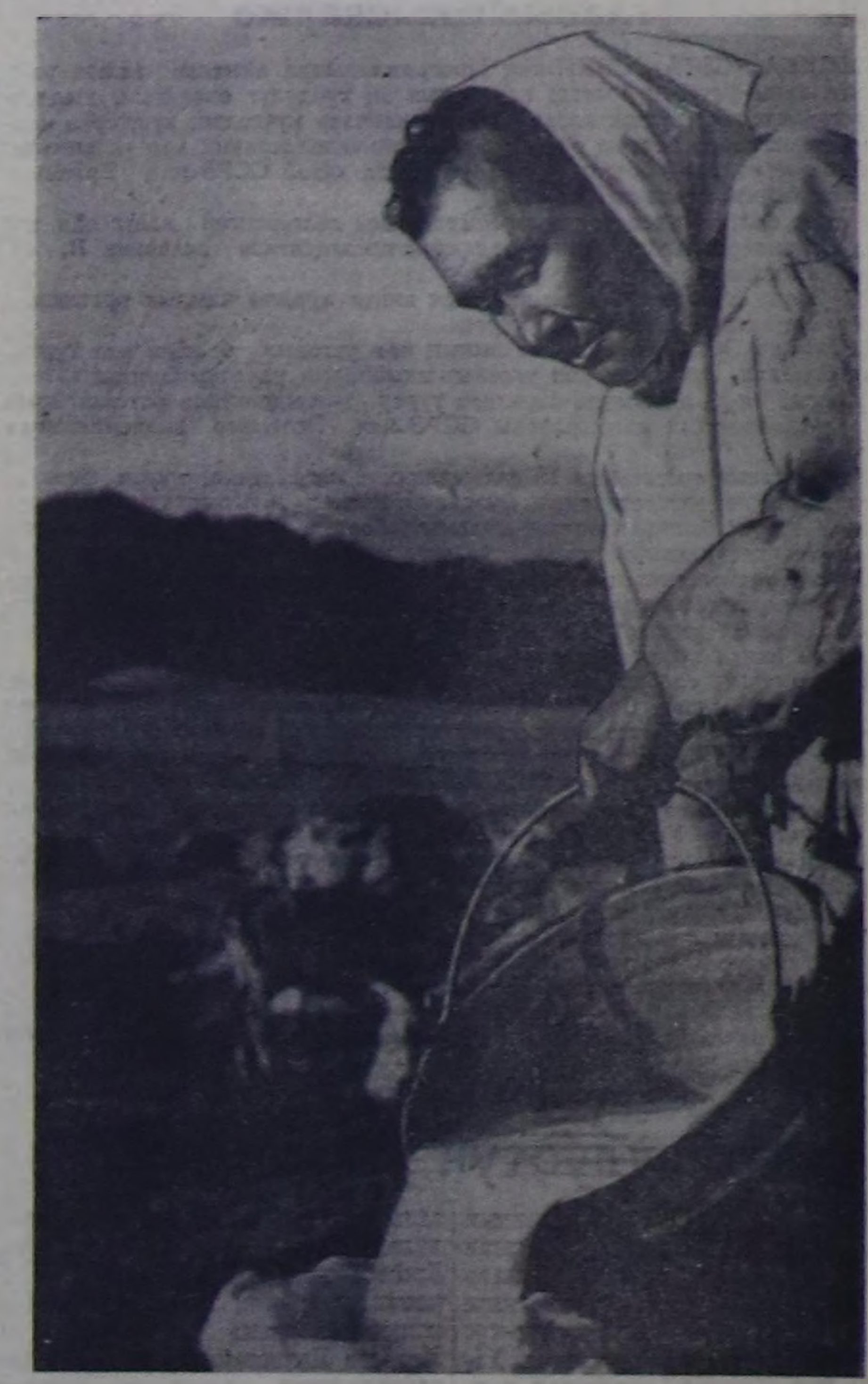

Бии-Хем районнуң «Тииледге» колхозунуң мурнакчы саанчыларының бирээзи ХЕПЕ СЕВИЕВНА САТ саанчы ажылынга он үш чыл чедир ажылдап турар. Ажылдышке ынак, аңаа улуг сонуургалдыг, биче сеткилдиг бо саанчы колхозчуларның бедик хүндүткелин чаалап алган.

— Республиканың көдээ ажыл-агыйының ажылдакчыларының чөвүлел хуралынга уткуштур кандыг чедиишкиннерлиг ужурашкан силер?—деп, саанчыдан айтырган бис.

— Бирги чартык чылда инек бүрүзүнден сүт саап аар хүлээлгемни ажыр күүсеткен мен. Ынчалза-даа ону ам-даа эвээш деп санап турар мен. Сорулгам— моон соңгаар оон-даа хөй сүт саар дээш чүткүлдүг ажылдаары...

Сөзү болгаш фотозу М. САЛЧАКТЫЫ.

Гавананың портунда

Совет Эвилели Кубага материал болгаш техниктиг улуг дузаламчыны көргүзүп турар. Хосталганың ортулуунга машиналарны болгаш дериглгени, пестерни болгаш эъш-чем аймаан ол чедирип берип турар.

Чүък машиналарын, автомобильдерниң артык кезектерин, коргулчунну, алюминийны, хөвеңни, саазынны болгаш өске-даа бараанннарны чүдүрген «Космонавт» деп совет судно чоокта чаа Гавана портка чеде берген.

ЧУРУКТА: Гавана портта «Космонавт» деп суднодан чүък машиналарын дүжүрүп турары.

Фото ПРЕНСА—Латина-СЭТА-ның.

Хүлээлгезин күүседип шыдаар

Доспан Дүдеп Түлүшович чылгычылап ажылдаанындан бээр 14 чыл улажып турар. Доспан Дүдеп «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң сургуглуг чылгычыларының бирээзи, ол ажылдап келгениниң чылдарында совхозка 100—200 кулуннарны немей ап, чылгыны өстүреринге биче эвес үлүүн киирип келген.

1963 чылдың эгезинде малчыннар хуралынга эш Доспан 100 баш төрүүр беден 90 кулунну алырын хүлээнген болгаш 130 баш төрүүр белерин кышты семис, хүр ажырып, ам төрээн 76 белериниден 76 кулунну меңди ажаап алган.

Чылгычы Доспаң Дүдептиң белери ам-даа оолдап турар болгаш алган хүлээлгезин күүседип шыдаар дээрзинге чигзиниг турбас.

Т. ОЧУР-ООЛ.

Ада-иеден хамаарылыр

Өг-бүлеге кижизидиглге — ол хууда херек эвес. Совет ниитилел өзүп орар салгакчыларны шын кижизидеринге улуг кичээнгейни салып турар. Дыка хөй өг-бүлелер боттарының уругларын шын кижизидип, школаның идепкейлиг дузалакчылары бооп келгеннер. Степан Лакпар—Тарлаг школазында өөренип турар үш уругларның адазы. Ол өг-бүлениң уруглары өөредилгезинге, чурумунга болгаш ниитиге ажыктыг күш-ажыл кылырынга өскелерге үлегерлиглер. Улуг уруу 4-кү классты чедиишкинниг өөренип доосkан. Степан Лакпар чүгле бодунуң уругларының кижизидилгезин хайгаарап турар эвес, харын ол ышкаш бодунуң эш-өөрүнүң уругдарының кижизидилгезинче база кичээнгей салып турар. Өөреникчи Надя Даржаанның ада-иези база кичээнгейлиг кижизидикчилер: уруу эки өөренип, чурумнуг болуп турар. Ол үргүлчү арыг-силиг кеттинген чоруур болгаш бодунуң чаңгыс класс-чылары-биле эптиг-ээлдек. Ада-не боттары школа-биле быжыг харылзаалыг.

Өг-бүлениң бежигүннери найырал чок, харын-даа бот-бодунга маргышкак болза уругга кандыг-даа шын кижизидилге болбас. Өг-бүлеге ниити сонуургал, чүткүл чок чорук уругнуң шын өзүлдезинге багай салдарны чедирер.

Эш Дарый «Өөк» совхозта өг-бүле ээзи. Ооң оглу 3-кү класска ийи чыл өөренгеш, үш дугаар чылында 4-кү классче шилчээн. Ол ам дөртку класста база катап олурушкан. Оглунуң кижизидилгезинче нези бичии-даа сагыш салбас. Ол нени школаже чалаарга келбес, башкылар сүмележип, беседалажырга орта чугаазы чок, маргыжар. Бодунуң оглунуң кижизидикчилеринге шак ындыг хамаарылгазы-биле эш Дарый чүгле бодунуң оглун багай кижизидип турар эвес, харын өскелерге база багай салдарны чедирип турары ол.

Уругларынга каржы, кижизидилге дугайында сагыш салбас, өске-даа ада-иелер база бар. Чижээ, эш Чугина дээрзи хөй уругларның иези. Ол бодунуң өөнүң ээзинге хүндүткел чок, өөнүң ээзи Байыр-оолду эки-бак сөглээр. Уругларынга бичии-даа дуза көргүспес, интернатка турган уруу улуг хүнде чана бээрге, ону школаже чорутпайн, харын бичии уруун аргалаткаш туруп бээр. Бир эвес уруу ону тоовас болза дараазында келирге, бажыңындан үндүр сывырар, эттээр, эки-бак сөглээр. Башкыларның сүмезин бо не тоовас. Ооң уруун класс башкызы үргүлчү боду сүрүп алыр ужурга таваржып келген.

Ада-не чүгле уруг-дарының чурумун хайгаараар эвес, харын чүнүн-даа мурнунда боттарының хууда чурумун туттунар херек. Шын эвес кижизидилгениң чылдагааннары ада-иениң боттарының частырыглары-биле тайылбырлаттынар.

Х. САНЧАЙ.
Тарлаг 8 чыл школазының башкызы.

Садыг ажылын чурумчутса

«Тииледге» совхозта аъш-чем садар магазин болгаш ларёк ажылдап турар. Ынчалза-даа ол садыг черлери чурттакчыларның хереглелдерин ырак-та-ла чедир хандырып шыдавайн келген. Садып алыкчы кижи чаңгыс-ла хлеб дээш ийи, үш-даа шакты эрттиргеш, куруг чанар таварылгалар хөй.

Мындыг берге байдалды чайладыр сорулга-биле магазинниң садыгжызын немезе, азы ларёкту чүгле хлеб садар кылдыр эде тургусса эки деп чурттакчылар негеп турарлар.

Ынчангаш чоннуң бо тодаргай саналын рабкоопттуң баштаар черинден өөренип көөрү черле артык эвес.

Д. КЫРЛЫГ-КАРА.
Таңды район.

Чартык чылдың түңнелдери болгаш сорулгалары

СЭКП-ниң XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, Тес-Хем районнуң «Чодураа» көдээ ажыл-агый артелиниң колхозчулары чеди чылдың бешки чылы — 1963 чылдың бирги чартыында ажыл-агый талазы-биле багай эвес көргүзүглерни чедип алган. Колхоз күрүнеге көдээ ажыл-агый продуктуларын садар талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде — июнь 25-те күүседкеш, СЭКП Тыва обкомунга, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге илеткээн. Эът, сүт садарының чартык чыл планын чүс-чүс хуу, дүктү 133,8 хуу күүсеткен. Июль 1-де колхоз пландан ажыр 83 центнер сүттү. 150 центнер дүктү немей садып, алган немелде хүлээлгезин база-ла алдарлыы-биле күүсеткен.

Мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң болгаш садарының талазы-биле мурнакчы бригадаларның, фермаларның, мурнакчы колхозчуларның саны өзүп турар. Чижээ, Дус-Хөлдүң № 1 хойжу бригадазы (бригадири эш Иван Данзырын) ниитизи-биле эки түңнелдерлиг болган: төрээн 100 баш хойга онаапшыр 80 хураганны, бир хойга онаапшыр ортумаа-биле 2 кг 470 грамм дүктү алган. Хараал-Тейниң сүт-бараан фермазы (эргелекчизи эш Ёнзак) бо чартык чылда база-ла багай эвес ажылдаан. Ферма ниитизи-биле бир инекте-не 582 кг сүттү сагган. Мурнакчыларның одуруунда аныяк саанчылар чоруп турар. Чижээ, Баазан Көкхүе бодунга быжыглаан 15 инектериниң бирээзинден-не ортумаа-биле 773 кг сүттү, ол ышкаш мурнакчы саанчы Адыя Хавак — 761 кг сүттү сагган.

Мал ажылында түс-түс мурнакчылар база бар. Оларның чамдыктарын көргүзерге: Дус-Хөлдүң № 1 хойжу бригадазының хойжузу эш Сырат Борис 100 баш хойга онаапшыр 98 хураганны менди камгалап алган болгаш доруктурган, бир хойдан-на 3 кг дүктү кыргып алган.

Бригаданың бригадири Иван Данзырын 100 хойга онаапшыр 100 хураганны камгалап ап, бир хойдан-на 2,5 кг дүк кыргаан: Болат-оол Оюн, Шавы Балдар-оол, У. Төре-Бады, Девий-оол, Миндин Шулуу дээн ышкаш мурнакчы малчыннарның саны өзүп турар. Инек кадарчылары Серен Шимит, Чооду Баткар олар онаашкан ажылынга кызымак, ак-сеткилдиг ажылдап келгениниң түңнелинде колхозчуларның хүндүткелин чаалап алганнар.

Колхоз бо чылын чер ажылын элээн калбарткан, часкы тарылганың планын бүгү культуралар аайы-биле күүсеткен. Мурнакчы механизаторлар Суваң Окаштай, Минчей Белек-оол, Сыдам-оол Самбуу, Оюн Бара, Долгар Хүлер-оол, Оюн Күзен-оол болгаш оон-даа өскелер хүн нормаларын доктаамал долдур болгаш ажыр күүседип турганнар.

«Чодураанын» тудугжулары эрткен чартык чылда өскелерден база-ла чылып калбааннар. Дуржулгалыг бригадир эш Адыяның башталгазы-биле элээн хөй тудуг материалдарын белеткээн, чуртталга бажыңнарын, мал кажааларын болгаш өске-даа тудугларны кылгылаан. Чижээ, 15 малчыннар бажыңнарын кладовкалап, крышалаан, 4 санныг чуртталга бажыңнарын туткан, 1000 баш хойнуң ийи чаа кажааларын, 80 баш инекке бир чаа кажаа болгаш оон-даа өске. Тудуг ажылында үр чылдарда доктаамал эки ажылдап турар тудугжулар Үкей Шагдыр-оол, К. Арадкин, Сырат Шыдыраа, С. Санчат-оол хүн нормаларын 120 — 130 хуу чедир күүседип, мурнакчылар болганнар.

Колхоз бүдүрүлгезинге киржилгелиг, кызымаккай ажылдап турар эр, херээжен колхозчулар хөй. Хөй кыргыырының чугула кампаниязынга херээжен колхозчулар эң-не идепкейлиг ажылдааннар. Чыл бүрүде хөй кыргылдазынга улуг назылыг херээжен колхозчу Боданмай эки ажылдап турар. Ол бо чылын 569 баш хойдан 1308 кг дүктү кыргаан. Ол ышкаш колхозчулар Дензин Андый, Увангур Минчеймаа, Иргит Негей болгаш өскелер-даа эки ажылдааннар.

Үстүнде дээре түңнелдерни чедип алырынга бергелер тургулаан болгаш карак-кызыл күш-ажыл негеттинер деп чуве чугаажок. Бо дээрге малчыннарның, тараажыларның, тудугжуларның, механизаторларның, чолаачыларның, тускай эртемниглерниң, бүгү колхозчуларның кужениишкинниг күш-ажылының үре түңнели-дир. Колхозта хөй-нитти организациялары, көдээ интеллигенция бо ажыл-херекти эки организастааннар. Колхозта херээженнер чөвүлели (даргазы эш Салзынмаа) херээжен колхозчуларны эки эвилелдеп шыдаан. Ажылга кызымак, дуржулгалыг удуртукчулар бар. Оларның чижээнге, колхозтуң хову бригадири эш Хураган, хойжу бригаданың бригадири эш Данзырын, тудуг бригадири эш Адыя, ферма эргелекчизи эш Ёнзак, зоотехник эш Марчын, ясли эргелекчизи эш Кертий, школа башкылары Чажын-оол, Коданмай, эмчи Дугур олар хамааржыр.

Колхозтуң ажыл-ишчилериниң мурнунда чугула сорулгалар салдынып турар. Ол чүл дээрге, мал чайлагладылышкының организастыг эртиреери, мал чемиңин белеткелин чорудары болгаш дүжүт ажаап алыышкынынга уткуштур көдээ ажыл-агый техниказының септелгезин доозары болур.

Ч. ШУЛУУ-МААДЫР.
«Чодураа» колхозтуң даргазы.

ФЕРМАНЫҢ КАДАРЧЫЗЫ

Таңды районнуң «Коммунизмниң херели» колхозунуң Мегайда сүт-бараан фермазының одарларында бөлүк, ала-шокар инектер чаттылдыр оъттаан чоруур. Ол, ОЮН НАТПИТ-ООЛДУҢ кадарганы — колхоз инээ-дир. Кадарчы бодунга быжыглаан инектериниң баш санын өстүрер, продуктулуун бедидер дээш кызымак ажылдап турар. Ооң ажаалгазында 120 инек бар. Чаш төлү бүрүн алдынган болгаш күш-деңгели шыыраан.

Малчын инектериниң одарын үе-шагның аайы-биле пландап алган. Чайын Кужурлуг-Кежигниң одарларынга кадарар. Ол бодунуң чүткүлдүг күш-ажылы-биле чоннуң хүндүткелин чаалап алган. Малчын 1947 чылдан бээр мал ажылынга ажылдап келген.

Колхоз баштаар чери малчынның чүткүлдүг күш-ажылын үнелеп көргеш, каш удаа Хүндүлел бижик болгаш өртектиг бараан-биле шаңнаан.

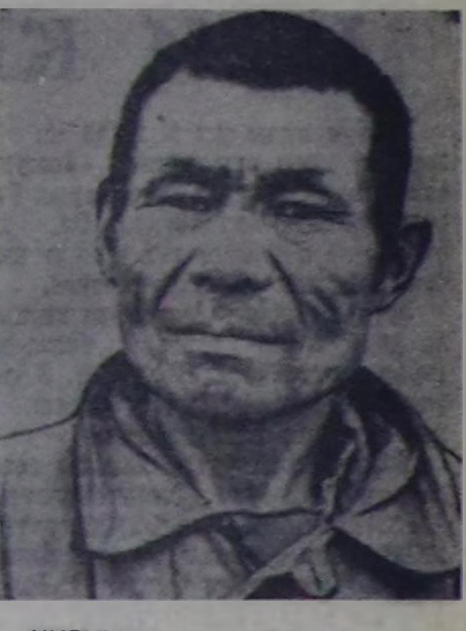

ЧУРУКТА: Оюн Натпит-оол.
Сөзү болгаш фотозу
А. СОДУНАМНЫЫ.

Арга-арыгларга ынакшыл

Арга-арыгларның кижилерге берип турар байлакшылы төттүнмес. Ногаан ыяштар хоорайларның, суурларның кудумчуларын каастап, совет кижилериниң чуртталгазын экижидип турар. Ногаан үнүштерден эмнер кылырындан аңгыда, олар кижилерниң, дириг амытаннарның тынар агаарын кислород-биле долдуруп, каңдаашкынның изиг хаттардан тараа шөлдерин камгалап турар. Хөй-хөй хемнер арга-арыглардан эгезин ап, ооң үнүштериниң хөлегезинге сугларын бусталышкындан камгалаадып, черниң агаар-бойдузун экижидип турарлар. Арга-арыглар бистиң Төрээн чурттувусту улам чаагайжыдып, кижи бүрүзүн арга-арыгларга ынакшып, ооң ыяш бүрүзүн камгалап, арга-арыглар кижилерге кандыг өңнүктер болуп турар-дыр, оларга ындыг өңнүктер болурунче албадап турар.

Улуг-Хем районнуң Хендерге эге школазының директору Болат Думатович Сагды арга-арыгларга дыка-ла ынак кижи, оларның дугайында сагыш-човаашкын ооң чуртталгазының херээ апарган, өртке удур ажылды чурттакчы чоннуң ортузунга калбартып турар. Ооң удуртулгазы-биле школада эки турачы өрт дружиназы тургустунган. Дружинаның командири школаның эки өөреникчизи Андрей Бады, ооң бирги дузалакчылары Маадыр-оол Чондар, Лиза Кенден, Мезерек Чечек олар. Кажа-ла өрт болу бээрге, бо дружина орта бир дугаарында-ла чеде берген турар. Ак-Тал суурнуң чоогунда суурга өрт өөскүп кыва берген.

Өрт камгалалының ужар-чүүл баазазының парашютчулары орта дүжүп келгеш-ле, Болат Думатович дружиназы-биле өрттү өжүрүп турарын көрүп кааннар. Удавааңда өрт өжүртүнген. Өртчү-парашютчулар эки-турачы дружинага өөрүп четтиргенин илереткен.

Болат Думатович дружиназы-биле кады чоруурун үргүлчү көрүп болур. Ол бодунуң шынчы дузалакчыларынга чоргаарланып, оларга тываның арга-арыгларының, оларның төөгүзүнүң, улус ажыл-агыйынга ажык-дузазының дугайында бо-ла чугаалай берген чоруур. Арга-ыяш камгалалының ажылдакчыларының мурнундан өртке удур могаг-шылаг чок улуг ажылы дээш Болат Думатович Сагдыга өөрүп четтиргенивисти илередип, моон соңгаар-даа улам чедиишкинниг ажылдаарын күзеп турар бис.

И. НОВИК.
Арга-ыяш камгалалының Красноярск ужар-чүүл баазазының инструктору.

Редакцияга чагаалар

Ийи чылда доозулбаан

Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозунда аъш-чем аймаа садар магазинниң бажыңын колхозчулар 1962 чылдың сентябрь айда-ла туткаш, райпога хүлээдип бергеннер. Ол бажыңның иштики дериглгезин кылыр штукатурлаар, чугайлаар ажылдарны райпо боду чорудар бооп хүлээп алган.

Ынчалза-даа ук бажың ам-даа чедир кылдынмаан. Колхозчуларга аъш-чем аймаа садар магазинни ажылдар талазы-биле хуучулар хуралының шиитпирин райпонуң удуртукчулары чүге күүсетпейн турар ирги?

Ч. СЕРЕН.

Аргыжылгада шаптыктар

РАСПИСАНИЕНИ ЭДЕ КӨРЗЕ

Бистиң чуртувуста эртем болгаш техника дыка дүрген сайзырап турар. Ынчангаш аът, шары хамаан чок, харын-даа машиналар-биле безин ырак черлерже чорувас апарган, а самолёт-биле ужудуп чоруп турар. Бо бүгүге чон өөрүп четтиргенин илергейлеп, ам-даа улам сайзыразын деп йөрээл салып турары чөптүг.

Кажан херек дээнде Мөңгүн-Тайгадан ушкаш Москваже чаңгыс-ла хүн ужудуп чеде бээр, а бир эвес ол аразын хемчээр болза 6,8 муң ажыг километрлер-ле болгай. Ындыг болза-даа бистиң республиканың агаар оруктарында таарыштыр кылып болур чамдык чүүлдерни таарыштыр кылбайн турарын чугаалаар херек. Эң ылангыя Барыын-Хемчик, Бай-Тайга, Мөңгүн-Тайга аразында агаар оруу-биле харылзаа четпестер бар. Мөңгүн-Тайгаже самолёт неделяда үш ужар деп расписаниеде көрдүнген, а херек кырында доктааткан чуруm ёзугаар чаңгыс-даа катап ужуп көрбээн. Ооң уламындан, пассажирлер 8—19 хонуктарда самолёт манаар ужурга таварлажып турар. Эрткен чылдың августа Бай-Тайгага болган район сессиязынга чораан Мөңгүн-Тайганың төлээлери 9 хонукта самолёт манаан.

Ам бо байдал экиживейн, харын дорайтап турар. Кызыл аэропорттуң эргелели Мөңгүн-Тайга биле Кызыл аразынга тургустунган расписаниени сагыыры пассажирлер негеп турар.

О. ООРЖАК.

* * *

Барыын-Хемчик районнуң Тээли суур-биле «Мурнакчы» колхозтуң төвү Булуң суур аразының оруу «Тээли» совхозта, «Мурнакчы» колхозта болгаш Тээлиниң школалар, албан организация черлериниң кол оруу болур. Бо оруктан токпак ыяш, чүдүк сөөртген машиналар кыш, чай чок үзүк чок шуужуп турар, а күскү үеде тараа сөөртген машиналар дүн-хүн чок маңнажып туруптар. Хөй организацияларның хүн бүрү ажыглалында туруп турар бо оруктуң байдалы багай. Тээли суурдан үнген дораан-на андарып каан шол-биле машина хаптар, удатkan чок машина оңгарларга чаяндайнып, ханы арыктарны оожум ырбааладып кежип, арай деп-ле чүткүп чоруп турар. Тээли суурнуң кыдыындан эгелээш Чаңгыс-Терек ховузун кежилдир 15 километр—орук ындыг Тээлиден Даг-Ужу деп черге чедир «Тээли» совхозтуң тараа шөлү калбарган. Ында тараа суггарыкчылары сугну орук дургаар аксып, орукту үреп турар.

Б. БАРБА.

СЭТА-ның дыңнадыглары

Эртемниң кол күштерин — кол угланыышкыннарже

МОСКВА. (СЭТА). СЭКП-ниң Программазында айыткан аажок улуг соруглаларны улустуң болгаш партияның эң хүндүлүг онаалгазы кылдыр совет эртемденнер хүлээп алган. Оларны канчаар күүседип, күштерин канчаар каттыштырар болгаш оларны эртем шинчилелдериниң кол угланыышкыннарынче канчаар боттандырар дугайында чугаа ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының хуралынга болган.

«Эртем болгаш идеологтуг амыдырал» деп делгереңгей илеткелди хуралга Эртемнер академиязының оралакчы президентизи академик Н. Н. Федосеев кылган.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының ниити хуралы чамдык организастыг айтырыгларны чугаалажып көрген.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының чаа уставын болгаш чаа тургузуун бадылаан. Эртемниң кол угланыышкыннарын удуртур болгаш эртемниң чаңгыс ол-ла адырында ажылдап турар эртемденнерни каттыштырып турар тускайжыткан салбырларны ССРЭ-ниң Эртемнер академиязында тургускан.

Академияның составынга 15 салбырларны: математика; ниити физика; ядролуг физика; энергетиканың физика-техниктиг айтырыглары; чер дугайында эртем; башкарылганың механиги болгаш чорудулгалары; ниити болгаш техниктиг химия; органиктиг эвес материалдарның физика-химиязы болгаш технологиязы; биохимия, биофизика болгаш идепкейлиг каттыжыышкыннарның физиологиязы; физиология; ниити биология; төөгү; философия болгаш эрге; экономика; литература болгаш дыл — ындыг салбырларны ниити хурал бадылаан.

Академияның салбырларының болгаш эртем албан черлериниң ажылын удуртур кылдыр ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президиуму физика-техниктиг болгаш математика эртемнериниң секциязы, химия-технологтуг болгаш биология эртемнериниң секциязы, ниити эртемнерниң секциязы — президиумнуң ындыг үш секцияларын база тургускан.

Академияның чаа уставын ёзугаар академияга соңгулданы дөрт чылда бир удаа чорудар. Уставтың бо чүүлү-биле холбаштыр ниити хурал академияның президентизин, оралакчы президентилерин, салбырларның академик-секретарьларын болгаш президиумнуң өске-даа кежигүннерин дөрт чыл хуусаа-биле соңгаан.

Академияның президентизинге академик М. В. Келдыш соңгуттурган.

Оралакчы президентилерге академиктер В. А. Кириллин, М. А. Лаврентьев, М. Д. Миллионщиков, Н. Н. Семенов, П. Н. Федосеев олар соңгуттурганнар.

Ниити хуралга Эртемнер академиязының президентизи М. В. Келдыш чүве чугаалаан.

Совет улустуң дузаламчызы

Чоокта чаа Чөөн Пакистанның мурнуу эриинге күштүг шуурган делгем районну хоозураткан. Чалгаар болган халаптарның түннелинде 10.000 хире кижи өлген, чүс-чүс муң кижи эт-хөреңги чок арткан. Харылзааның болгаш амыдырал хандырылганың херекселдери үрелген. Чамдык черлерде халдавырлыг аарыглар тыптып келген.

ССРЭ-ниң Кызыл Крест болгаш Кызыл Чартык ай ниитилелдериниң Эвилелиниң күүскому, гуманныг чоруктуң принциптерин удурттулга болдурбушаан, Чөөн Пакистанның хачыгдаан чонунга материалдыг дузаламчы көргүзер деп шиитпирни хүлээп алган. ССРЭ-ниң Кызыл Крест болгаш Кызыл Чартык ай ниитилелдериниң Эвилелиниң күүскомунуң даргазы профессор Г. А. Митерев Пакистанның Кызыл Крест ниитилелинге телеграмма чорудуп, Пакистанның улузунга ханы сагыш-сеткил каттыштырылгазын ында илергейлеп, Совет Кызыл Крест 1000 рубль түңнүг эм аймаан болгаш 7.000 рубль ниити түңнүг үш муң метр песту тускай самолёт-биле Чөөн Пакистанче чорудар деп тураан дыңнаткан.

АЛДАРЛЫГ ЧЫЛ ОЮНГА

ГАВАНА. (СЭТА). Куба улус боду-нуң эң улуг революсчу байырлалдарының бирээзи — Монкада казарманы маадырлыг штурмнааныңың 10 чыл болур оюн байырлалдыы-биле демдеглеп эрттирериңге белеткенип турар. Ол штурм болза Батистаның ханныг диктатуразынга удур Фидель Кастрога баштаткан куба патриоттарның чепсектиг демиселиниң эгези болган.

Хосталга ортулуу бодунуң июль 26-да байырлалын чаа күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуурунга белеткенип турар. Бо хүннерде бүгү чуртта хуралдар эртип, ол кайгамчык хүнге алдар болдурган социалистиг хүлээлгелерни ол хуралдарга ажылчы чоннар ап турар. Идик үлетпүрүнүң ажылдакчылары июль айда чуртка бир миллион ажеш идиктерни бээрин хүлээнген. Июльдуң баштайгы хүнүнде-ле олар 50 муң ажыг ажеш идикти бүдүрген болгаш хүн планын 25 хуу ажыр күүсеткен. Кубаның кодаа ажыл-агыйының ажыл-иичилери чигир тростниктериниң шөлдеринде ажылды июль 26-да доозар дээш демисежип турар.

Аденниң хуу-салымын чон шиитпирлээр ужурлуг

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНО-нуң хайгааралы-биле хоойлужудулга чөвүлелинге соңгулданы чорударының аргазы-биле бот-шиитпирлеттинер чорукка бодунуң эргезин боттандырар арганы Аденниң чонунга хандырып бээрин Каттышкан Нациялар Организациязынга КНО-нуң Аден талазы-биле тускай белеткел комители сүмелээн. Аденде политиктиг хоругдаттырганнарны хостап үндүрерин болгаш Аден протекторатта бактаап турар эмираттарның чонунга удур дерзии үүлгедиглерни соксадырын белеткел комители Англияга база даасан.

КНО-нуң колония чурттарга болгаш улустарга хамаарышпас чорукту тыпсыр дугайында Декларациязынга дүүштүр КНО-нуң тускай комиссиязын ол районда байдалды хынап көөрү-биле Аденче чорудуп турган. Ындыг болза-даа англи колониалисчи эрге-чагыргалар ук комиссияның ажыл-чорудулгазы Англияның иштики херектеринге холгаарлаашкын болур дээр чылдак-биле ол комиссияны Аденниң девискээринче киирбейн барган. Ынчангаш комиссия КАР-га, Йеменге, Сауд Аравияга болгаш Иракка бааары-биле кызыгаарлаттынар ужурга таварышкан.

Шилиндек мөгелер, эртген аъттар

Аът чарыжы

Аът чарыштырар черже баар дээн кижилериң агымы ол хүн дыка эрте эгелээн. Автобустар доктаар черлерде кижилер бөлүк-бөлүү-биле ээлчег манап тургулапкан. Автобустар, чиик машиналар, мотоциклдер Кызыл хоорайның адаанче чүс-чүзү-биле шуужуп чорупла, чорупла турган. Чадаг тергелиг кижилер безин орук дургаар шуушкак, бурунгаар-ла, бурунгаар далажып бар чорааннар. Чарыштырган аъттар көөр дээн кижилер ол хире хөй болган.

Аът чарыштырар черде кижи дээрге кизирт, машина козурт. Ында бүгү-ле чүве байырлалдыг шинчи кирген. Хөгжүм чаңгылаган, каткы-чугаа диңмиттелген. Аъш-чем садыглаан буфеттер безин дыка хөй, ак-ак халаттарлыг садыгжылар чонга эптиг-ээлдээ-биле бараан болуп турган.

Республиканың аът чарыжының маргылдаазы чогуур шагында эгелээн. Бир дугаарында 10 километр черге районнардан шилиттинип келген 28 чүгүрүк аъттарны чарыштырган.

Чарыштырган аъттарның барааны кайы ыракта-ла көстүп кээрге, бүгү чоннуң кичээнгейи ында барган. Чогум кайы районнуң, кайы колхозунуң азы совхозунуң аъды мурнунда чорупт олурар дээрзин тодарадып билири берге турган. Мурнунда чорупт олурган аъттарның барааны көстүр. Элээн чоокшулап келзе-ле мурнунда ийи дорут, кара — үш аът мырыңай сүрүштүр маңнап олурганнар.

10 километриниң бо чарыжынга Таңды районнуң «Элегес» совхозунуң дорут аъды (мунукчузу Түлүш Дамбыл-оол) эртип келген, ооң соондан ол-ла совхозтуң база-ла дорут аъды (мунукчузу Хуурак Чаш-оол) келген. Бир дугаарында эртип келген аът 10 километрге 13 минута 20 секундада маңнап келген болган. Ийи дугаарындан келген аът оон чүгле 10 секунда озалдап келген. Үш дугаар черни Тес-Хем районнуң «Тес-Хем» совхозунуң аъды (мунукчузу Кызыл-оол) келген, дөрт дугаарында Таңды районнуң «Тиилелге» совхозунуң аъды (мунукчузу Ондар Ширин-оол) келген, бешки черни база-ла «Тес-Хем» совхозтуң аъды (мунукчузу Маадыр-оол) алган. Ынчангаш бо беш аът шаңналда кирген, оларның мунукчуларын өртектиг бараннар-биле шаңнаан.

Ооң соонда 2400 метрге орлов уксааның челер аъттарын чиик тергеге тергелээш челдирген. Ол маргылдаага Каа-Хем районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунуң Желанный дээр шолалыг кара аъды (мунукчузу Т. Иконников) база Бии-Хем районнуң «Искра» колхозунуң Ласточка дээр шолалыг аъды (мунукчузу Миков) эки түңнелди көргүзүп, тиилекчилер болганнар.

База-ла орлов уксааның челер аъттарын чиик тергеге тергелээш 1600 метр дистанцияга чарыштырган. Аңаа бир дугаарында Каа-Хем районнуң «Кызыл туг» колхозунуң Зефир дээр шолалыг аъды (мунукчузу М. Калинин) эртип келген.

Буденный уксааның чүгүрүк аъттарын 3200 метр дистанцияга терге чокка чарыштырган. Аңаа бир дугаарында Каа-Хем районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунуң Макарко дээр шолалыг аъды (мунукчузу В. Казаков) эрткен. Ол-ла уксааның чүгүрүк аъттарын 2400 метр дистанцияга чарыштырган. Аңаа бир дугаарында «Өөк» совхозтуң Каурый дээр шолалыг аъды (мунукчузу В. Потапенко) эртип келген. Ийи дугаарын Каа-Хем районнуң «Кызыл туг» колхозунуң Храмун дээр шолалыг аъды (мунукчузу М. Исидеев) келген. Ол-ла дистанцияга «Өөк» совхозтуң Булат дээр шолалыг аъды (мунукчузу В. Григорьев) эки түңнелди көргүскен. Ол-ла дистанцияның бешки бөлүүнге «Элегес» совхозтуң Байкал дээр шолалыг аъды (мунукчузу Маадыр-оол) эртип келген.

Үш аътты тергеге кожуп алгаш 1600 метр дистанцияга чарыштырганы көрүкчүлерниң сонуургалын хайныктырган. Ол дистанцияның бирги бөлүүнге Таңды районунда дуржулга станциязының Подарак, Бурел, Волга дээр шолалыг кошкан үш аъды (башкарыкчызы М. Евсиенко) эртип келген. Ийиги черни «Элегес» совхозтуң кошкан үш аъды (башкарыкчызы А. Филиппов) алган. Даараазында ол-ла дистанцияның ийиги бөлүүнге чарыштырган кошкан аъттардан бирги черни Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» колхозунуң үш аъды (башкарыкчызы эш Смирнов) тиилекчи болган. Ийиги черни Каа-Хем районнуң үш аъды (башкарыкчызы Калинин) алган.

Бо үстүнде дистанцияларга тиилекчи болуп, эки түңнелди көргүскен аъттарның мунукчуларынга өртектиг шаңналдарны тывыскан.

Республиканың аът чарыжының маргылдаазынга чүгле Таңды, Бии-Хем, Каа-Хем, Улуг-Хем, Тес-Хем районнарындан чүгүрүк, челер аъттары киришкен. Өске районнар бо чугула маргылдаага чаңгыс-даа чүгүрүк аъттар киириштирбээн.

Республиканың аът спортунуң бо маргылдаазынга дыка хөй кижилер чарыштырган аъттарны эки мунуп билир талазы-биле улуг мергежилдиин, боттарының аваангыр-капшагай спортчу мергежилдерин көргүскен. Ылаңгыя 10 километрге чарыштырган аъттарның мунукчулары шупту-ла бичии оолдар. Ол оолдар көрүкчүлерниң кайгап магадаашкынын хайныктырганнар.

Чүгүрүк болгаш челер аъттарны чарыштырар чорук тыва улуска шаг-шаандан бээр туруп келген улуг чаңчыл. Сөөлгү каш чылдарда спорттуң бо национал хевири уттундуруп бар чыткаш, ам ооң база катап хөгжүп олурары дыка эки-дир. Аът чарыштырар чорукту республиканың бүгү районнарынга доктаамал чорудуп, спорттуң бо чугула хевирин улам-на бедик деңнелге чедир сайзырадып, челер, чүгүрүк аъттарны хөй-биле илередип тывары дыка-ла күзенчиг-дир.

Т. САЯН-ООЛ.

Чуруктарда: (оң талазында) 10 километрге чарыштырган аъттарның шилиндектериниң ушта халыже бергени. (Солагай талазында) чиик терге-биле тергелээш 2400 метр дистанцияга чарыштырган аъттар чарыш үезинде.

Фотолары С. ФЕОКТИСТОВТУҢ.

Начыннарның аразында чаа аттар

Республиканың бо чылгы Наадымынга тураскааттынган чаңчыл болган хүреш маргылдаазы июль 7-де 16 шак турда эгелээр турган. 2 — 3 шак бурунгаар-ла Гастелло аттыг культура болгаш дыштаныгла парыгының хүреш шөлүн көрүкчүлер долдур олурупкан. Кижилин хөйүнге хүреш стадионунда олут безин чедишпес, ээлеп алган орнун алыспазы-биле харын-даа ол өйде сидиредип чааап келген сууккур чаъсты безин көк суг апаргыже олургулаар көрүкчүлер кайы хөй турган.

Шилиндек 64 мөгени чыскаапкан. Хөгжүмнүң хөглүг үнү дагжап үнерин билек, олар шупту черин сиртиледи девип үнгеш, көрүкчүлерниң мурнунга ёзулап, дөңмектерин часкагылааш, тавар кылыйты ужуп чораан эзирлерзиг, дедип турган черинче девип чорупканнар.

Мөге салыкчылары баштайгы ужуражыларны кыйгырып үнген. Борта Куулар Даржаа (Кызыл), Сат Борбак (Тес-Хем) оларның онагларын кагылааны арыг болгаш чараш болган. Ийиги салыгдан эгелээш хүрештиң көрүштүү чидигленип келгени-биле көрүкчүлерниң сонуургалы бедип келген. Ынчан Владимир Крипан (Барыын-Хемчик) биле Куулар Шагдыр-оолдуң (Өвүр) сегиржип алганы чогум-на ындыг байдалга болган. Крипан удурланыкчызын арыг каггап. Чөөн-Хемчик районнуң төлээлекчизи Байыр-Белек Кызыл хоорайның мөгези Алексей Кумаяк-биле үр хүрешкен. Ол шыланчыг демисел чүгле үшкү салыг безин эгелээш, элээн үр болганда Кумаяктың тиилелгези-биле доозулган.

Үшкү салыгның сөөлүнде сес эң шыырак мөге арткан: Куулар Даржаа, Алексей Кумаяк (Кызыл), Моңгуш Доржу, Владимир Крипан (Барыын-Хемчик), Ондар Кошкар-оол, Моңгуш Чикчаа (Чөөн-Хемчик), Ховалыг Ашак-оол (Таңды), Куулар Даш-оол (Өвүр). Барыын-Хемчик районда келген аныяк мөге Моңгуш Доржунуң ады эрткен чылдан эгелеп-ле хүрешке хандыкшылдыгларга билдинип эгелээн. Бо маргылдаага ол бодунуң арга талазы-биле мергежилиниң улам бедип олуарын база катап бадыткаан. Бо удаада ол республика чемпиону чораан Алексей Кумаякты ынак аргазын ажыглап, буттааш арыг октап алган. Ол ышкаш К. Даржаа, В. Крипан, О. Кошкар-оол олар боттарының онагларын маргыш чок арыг дужургулааш, финалга үнгеннер.

Ондар Кошкар-оол бо удаада Владимир Крипанга таваржы бергеш, ону арыг тиилээн, а Моңгуш Доржу удурланыкчызы Куулар Даржааның чазын ажыглап, база катап бодунуң ынак аргазын ажыглааш, октап алган.

Шүүлдеге үнген ийи мөгеден О. Кошкар-оол кайы-даа тала-биле ажыг болуп, шүглүп үнген. Эрткен чылын ол РСФСР-ниң Чөөн-Сибирь зоназында областарның, автономнуг республикаларның национал спорт талазы-биле Кызылга болуп эрткен маргылдаазынга бодунуң дензизинге бурят хүрештиң чемпиону атты ол чедип алган.

Хүреш эгелээриниң бичии мурнуу чарыында бис Ондар Кастыкович биле хүреш талазы-биле бо маргылдааның дугайында кыска беседа кылган бис.

— Бо удаада көдээниң спортчулары шыырак белеткелдиг болганын черле мактавас аргажок. Кызыл-Мажалык АТК-зының чолаачызы мөге В. Крипан, Өвүр районда «Торгалыг» колхозтуң чолаачызы, аныяк мөге Куулар Даш-оол, Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунуң колхозчузу Моңгуш Чикчаа олар болгаш өскелер-даа эки хүрештилер. Ам даараазында бодур ужуражыышкынга чедир эки белеткенип албас болза, оларның бирээзинге алзын чадавас-тыр! — деп эш Кошкар-оол шүглүп үнгениниң сөөлүнде беседазынга чугаалаан.

Бо маргылдааны организастаарында көзүлген четпестерни база демдеглеп каар ужурлуг бис. Бир дугаарында, стадионга мөгелер олурар майгыынны кагары. Туктар кадаары чергелиг белеткел ажылдарын мырыңай кес кырынга келгеш кылган. Мөгелерниң данзызын будулдуруп, катап-катап шүүлде кылып турганындан 64 кижиниң орнунга 66 кижиниң киргениинден хүрешке будулгаазын үнүп турган. Харын даа чамдык мөгелерниң характеристиказын чазыглыг хөөреткилей бээр турганы черле четпес. Чижээ, А. Кумаякты, К. Тодоону, А. Анжыны «республиканың каш дакпыр чемпиону чораан» деп чарлаан, шынында Кумаяк чаңгыс катап чемпион чораан. Тодоо чаңгыс катап чемпион ат алган. А. Анжы республика маргылдаазынга чүгле эрткен чылын чедиишкиннг хүрешкен болгай.

Шүглүп үнген болгаш үжүүрлешкен мөгелерге «Урожай» спорт ниитилелиниң кубогун болгаш өртектиг белектерни тывыскылаан, ол ышкаш 1—8-ке чедир черлерни алгылааннарга мактал бижиктерни база тывыскан.

О. НАМЧЫЯАК.

Республиканың көдээ ажыл-агыйы ажылдакчыларының чөвүлел хуралынга келген малчыннарга хоорайның бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң киржикчилери болгаш национал театрның артистери солун концерт көргүскеннер. **Чурукта:** хоорайның ниити ыр бөлүү.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

ИЙИ КЫРГАН АҢЧЫНЫҢ ОЛЧАЗЫ

Хоочун аңчы Ак Мырлаа ам 63 харлыг, ооң ады чүгле Тожунуң «Май 1» колхозунда эвес, харын бүгү республикада билдингир. Ол, чыл бүрүде-ле күрүнеге хөй түңнүг чымчак алдынны белеткеп келген.

Эрткен аңныыр сезонунда киш биле диин ховар турган болза-даа, төрээн колхозунга 20 киштин, 3 дырбактыны, 2 адыгны болгаш 50 ажыг диинни ол дужааган.

Кажар аңчы чүгле кышкы сезонда аңнаары-биле кызыгаарлаттынмайн, ниитиниң малының, оранның аң-мениниң хоралыг дайзыны — араатан бөрүлерни чылдың кайы-даа үезинде база узуткап турар.

Чоокта чаа ол бодунуң хоочун аңчы эжи 70 харлыг Бол Чыдыг-оол-биле ийилээ аныяандан бээр аңнап өскен — Чаваш тайгаларының Шээниг мээстеринче бөрү оолдары дилеп, кады аңнаарын дүгүрүшкен. Ол мээстерниң бир-ле черинде оваалаан аң сөөгүнүң, чамдык черлерде бөрүнүң базып каан истериниң дугайында медээни аңаа барып чораан аныяк аңчылар Довурак Биче-оол биле Седип алышкыларның чугаазындан эскерип кааннар.

Олар ийи хонуп чорааш, баар дээн черинге чеде берген. Кежээ одазынга чемненип олурда, быскан хар чаап келген.

— Ис кезер кижилерге, биске бо хар дыка-ла таарымчалыг-дыр, кайы хиреде чоруур бис? — деп, Ак Мырлаа айтырган.

— Дан бажында бөрү үнгүрүнге чыдар эвес, бөрзектеринге чем эккеп бээр дээш, дииенип чорупт каар-ла болгай. Хүн үнүп келгиже чедир манаар херек...

— Ол-даа шын, эмин эртир эртелээн херек чок, бөрүнүң үнгүрүнге кирер өйүн маназа эки...

Аңчылар ынчаар чугаалажып хонгаш, эртенинде тавaар тургулап кээрге, дээр аяскан болган. Хүн чаала үнүп орда, одаанга шайлап олура, ийи чүкче ис кезип үнерин дугурушканнар.

Дыт дөзүнге чөлеп каан турган боозун алгаш, Ак Мырлаа баштайла базып үнүпкен. Оон соонда Бол Чыдыг-оол бодунуң баар дээн черинче база-ла чорупт каан.

Одаандан шоолуг ыравайн бар чыда, кырган Чыдыг-оол бөрүнүң изин тып алган. Ис зайы-биле оон ынай чорупт орарга, бичии кырданда үңгүр бо чыткан. Ашак аңаа олура дүшкеш, топтап көөрге, ында чаңгыс эвес, харын дөрт үңгүр бар, оларның бирээзиниң иштинче чаа ис кире берген болган. Үңгүр иштинде бөрзектерниң ыыт-шимээнин ол база дыңнап каан!

Чер кырынга чеден чыл дургузунда чуртап, ол-ла ижи аңныыр ажылдыг чораан кырган аңчы боозунуң мажызын базар кылдыр белеткээш, бөрүнүң үнерин кедеп олурупкан. Дөрт үңгүрнүң кайызындан-даа үнери магат чок чүве төлээде, оларның шуптузун хайгааразры ындыг-ла белен эвес, оон-биле кады, аныяандаазынга бодаарга, каракталарының бүлүртүн апарганын ол база билинген.

«Араатанны үңгүрден халытпайн, туда кадарып шыдааным бо эвес бе, ам чүнү канчаарын ажим-биле сүмележир аргалыг болдум» — деп, ол иштинде өөрүвүшаан, үңгүрлер аастарынче кырган улам-на кезе кайгап орда, Мырлаа чеде хонуп келген.

Кажар аңчылар ийилээ сүмелешкен соонда, Чыдыг-оол боозун тудупушаан, ол-ла черинге олурган, а Мырлаа чудуктар сөөртүп эккелгеш, үңгүрлерниң аастарын дуглап, олардан чүү-даа үнүп шыдавас кылдыр быжыглап туруп берген. Ис кирген үңгүрнүң аксын ынчаар дуглааш, ону узун шет-биле чукшуурга, араатан ында хырыгайындыр ырланып, шет ужун үзе-чаза тырткылап эгелээн. Ону ук үңгүрден ынчаар чукшуп үндүрериниң бергезин аңчылар билирлер...

Ам канчаарыл?

— Бирээвис одагга баргаш, чер казар чепсектерни эккелбээже хоржок-тур. Чүү-даа болза, сенден аныяк кижи мен чорупт көрейн, сен бо үңгүрлерни эки кадарып көр, каржыланган араатан кастынып, чаза булгап үнер чадавас, шимээнин эки дыңнаалап, бижээнни база уштуп алгаш олур! — деп, чагааш, Мырлаа олагже базып бадып каан.

Аңчы үңгүрлерни кадарып орарга, араатанның шимээни ам билдиртпээн, чүгле бөрзектерниң ыыт-шимээни дыңналып турган.

Элээн болганда, балды, хүүрээн аъдында дергилээн, Ак Мырлаа чедип келген.

— Үңгүрнүң үстүнден ол казыптарывыска, бөрү кестүр боор — деп, эжинге ол чугаалаан.

Аңчылар бөрүнүң үнүп болур черлерин ээлчежип кедевишаан, үңгүр кырын бир шак иштинде казып кээрге, оңгар ам-на ойлу берген. Караңгы үңгүрнүң хажызында араатанның буду кууараарып көстү берген.

— Кым ээрыл?..

— Караан көскү кижи сен... Че!..

Мырлаа бир адарга, араатан шимчеш-даа дивээн.

— Карабин оъгундан эртер шаа кайда боор, өлүг ыйнаан, көстүп чыткан будундан ушта шелип эккел ашак...

Чыдыг-оол бөрүнүң даванындан барып сегирип алырга, араатан ырланган дег болган, ооң холун дыргактары-биле тайыс тепкен.

Өлбээн-дир мон, кулугурну, аңна аадырам дээнзиг, Мырлаа ону ийи удаа улай даашттаарга, оон көстүп чыткан даваны ам-на шейлү берген.

— Ам-на өлүг ыйнаан — дээш, курун ора тырткаш, балыын шарыттынып турган Чыдыг-оол ирей солагай холу-биле ушта тыртып эккээрге, бөрүнүң тыны үзүлген болган.

Аңчыларның демисели оон-биле доозулбаан. Ында үңгүр иштинде чиринейнчип чыдар бөрзектер база бар. Мырлаа үңгүр иштинче холун суккаш, бөрзектерни бирээлеп, ийилеп үндүр октап-ла турган. Сан 8-ке чедип чорда, үңгүрнүң мурнуу талазындан шимээн база дыңналган. Чыдыг-оол ында үңгүр аксы дуглаан чудукту ушта тырткаш, ийи бөрзекти база ужулган.

Н. КУМАЯН.

ЭЭРИК КИЖИНИҢ СУГГА КИРЕРИ — ДҮШКЕНИ ОЛ

Эзирик кижиниң сугга эштиири болгаш хемелээрин база хемеге бичии уруглар олуртуп алгаш селгүүстээрин шыңгыы хоруп турар.

Эзирик кижилер бодун тудуп шыдавас болгаш чорупт орар үе-шаңни эки билбес болур.

Сугга эштип, хемелеп чорааш, кезектенир болгаш баштактаныр чорукту, сугже кижилерни күш-биле киир идерин болдурбаңар.

Эзирик кижиге — «далай безин дискекке четпес сыык ышкаш болгулаар», ындыг болза-даа ол дээрге чүгле арагачыларның хоозун болдалы-дыр.

Сугга озал-ондактыг таварылгаларның чылдагааны ол.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ДОСААФ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

АГААР байдалы

Бөгүн республикага булуттагылап каап турар хүн болур, республиканың чамдык черлеринге кыска чааш кыннар болур, республикага болгаш Кызылга диңмирээшкин болуп магат-чок. Хат өй-тавында. Агаарның температуразы: республикага — 22 — 27, а Кызылга — 25 — 27 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Алдын дугуурук» 10. 12, «Ингури хемниң эриктеринде» 2, «Даарта келиңер» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Компаньерос» 11.15, 1.15, «Ийилээн эрлер-дир бис» 5.15, 9.15, «Кадыг-дошкун загында» 3.15, 7.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Алдын Диш» 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кандыг-даа өртен-биле» 1.15, «Тудушкан реакция» 3.15, 9.15, «Ынакшыл болгаш ийиги ужудукчу» 5.15, 7.15 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко-кудумчузу, бажың № 3. телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13, харыысалгалыг секретарының 23 — 35, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25 — 38, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, Информация килдизиниң 20 — 60, бухгалтерияның 31 — 75, корректорларның 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01265. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. ИЮЛЬ 10 СРЕДА № 162 (5566).

Өртээ 2 көп.

ПАРТИЯ КОМИТЕТТЕРИ БОЛГАШ ПАРТОРГАНИЗАЦИЯЛАР БҮГҮ ҮЛЕТПҮР БҮДҮРҮЛГЕЛЕРДЕ, КОЛХОЗТАРДА БОЛГАШ СОВХОЗТАРДА ИДЕЙ КИЖИЗИДИЛГЕЛИГ БАЗА КУЛЬТУРА-ЧЫРЫДЫЫШКЫН АЖЫЛДАРЫНЫҢ УТКА-ШЫНАРЫНЧЕ, ЧОГААДЫКЧЫ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРНЫҢ, ЭРТЕМНИҢ, УЛУС ӨӨРЕДИЛГЕЗИНИҢ, КУЛЬТУРА АЛБАН ЧЕРЛЕРИНИҢ АЖЫЛ-ЧОРУДУЛГАЗЫНЧЕ ХАНЫЛАП КИРЕР, ОРГАНИЗАСТЫГ БОЛГАШ ИДЕОЛОГТУГ АЖЫЛДАРНЫҢ ЧАҢГЫС ААЙЫН ХАНДЫРАР УЖУРЛУГ.

(СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң доктаалындан).

Культура албан черлериниң тудуглары

Культура-чырыдыышкын албан черлери чоннуң культурлуг дыштанылгазының ёзулуг одаглары болбушаан, чоннуң коммунистиг кижизидилгезиниң херээнге аажок улуг рольдуун СЭКП ТК-ның июнь Пленуму онзалап айтып, бо талазы-биле тодаргай анализти берген. Ынчангаш культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылының моон соңгааргы хөгжүлдезиниң дугайында улуг сорулгалар Ф. Л. Ильичёвтуң «Партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгалары» деп илеткелинде болгаш июнь Пленумунуң доктаалында тодаргай айыттынган.

Идеологтуг ажыл талазы-биле партияның салган сорулгаларын күүседиринге культура-чырыдыышкын албан черлериниң орап-бажың тудуглары бир кол улуг хамаарылгалыг.

Бистиң республиканың хоорайларында, көдээ суурларында, сүт-бараан фермаларында, бригадалар төптеринде чыл бүрүде-ле чаа культура бажыңнарын, клубтарны, библиотекаларны, кызыл булуңнарны хөйү-биле тудуп турар. Ылаңгыя республиканың дыка хөй хойжу бригадаларының төптеринде чүгле бо сөөлгү каш айларның дургузунда чаа клубтар, кызыл булуңнар туттунган. Өвүр районнуң колхозтарының хойжу бригадаларының болгаш сүт-бараан фермаларының төптеринде эки шынарлыг чаа клубтар, кызыл булуңнар туттунган. «Кызыл туг» колхозтуң Хоруннуг-Ойда, «Коммунизмче орук» колхозтуң Бора-Шайның Арыг-Бажында, «Торгалыгның» Сарыг-Хөлде чаа клубтар малчыннарның, ажыл-ишчилерниң культурлуг дыштанылгазының одаа апарган. Ол ышкаш Каа-Хем районнуң «Бурунгаар» колхозунуң төвү — Бүрен-Хем-Аксы суурда бус-биле изидер чаа клубтуң тудуу дооступ, ажыглалга кирген. Чаа тудуп, ажыглалга киирген, идеологтуг ажыл чорударынга эң-не таарымчалыг байдалдыг, эки ажылдап турар клубтарны, кызыл булуңнарны, библиотекаларны моон-даа хөйнү адап болур.

Клубтар тудугларынче сагыш салбас чоруктар дугайында СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга Л. Ф. Ильичевтуң илеткелинде айыткаңы ышкаш четпестер бистиң республикада кайы хөй. Ол дээрге чамдык ажыл-агыйларның удуртукчуларының талазындан чоннуң культурлуг дыштанылгазының одагларының тудугларын чугулалап көрбес, шын эвес чорууиндан болуп турар. Тудуун эгелеп кааш, ара каапкан клубтар, культура бажыңнары республикада бар. Оларның чамдыктарының тудуглары беш-алды чылдарның иштинде дооступ чадап турар. Каш чыл мурнунда Тээли суурга ийи каъттыг культура бажыңын тудуп эгелээн, ооң ханазын салып доосkaш, дээвиирин болгаш соңга, эжиктерин кылып тургаш ара каапканындан бээр ам дөрт чыл чедип турар. Ол культура бажыңының шалалары үрелип эгелээн, ооң чамдык чүүлдерин Тээли суурнуң чамдык чурттакчылары бүдүү дажыглап оттулуп турар апарган. Бо чылын Бай-Талга болгаш Кызыл-Дагга чаа клубтар тударыбиле акшаны Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели «Тээли» совхозче шилчиткен. Клубтарның тудуу мынчага дээр эгелевээн.

Кызыл хоорайның үстүнде Каа-Хем суурда клуб тудуу беш чыл болган. Бо чылын ооң акшазын чүс хуу шилчиткен, а тудугну амдаа чорутпайн турар. Бо дугайында Кызыл хоорkүүскому чогуур хемчег албастаан. Тес-Хем районнуң Тере-Хөлде дыка хөй колхозчу малчыннар болгаш өске-даа ажыл-ишчилер чурттап турар. Ында амдыгаа дээр эки шынарлыг клуб чок.

Бии-Хем, Таңды районнарда клубтар тудуунуң талазы-биле байдал эң-не багай. Ол районнарның суурларында эрги, дакпыш клубтар хөй чыл болганындан ам ирип баксыраан. Аңаа чаа клубтар тударының дугайында айтырыг мынчага дээр ёзулуг тургустунмаан. Ылаңгыя Бии-Хемниң «Хадың», «Тиилелге», Таңдының Каскалда, Үттүг-Туругда ёзулуг клубтар чок. Эрги, дакпыш чуртталга бажыңнарын клуб кылып алган. «Өөк» совхозтуң Тарлаг салбырында, Каа-Хемниң «Кызыл туг» колхозунуң төвүнде клубтарның тудуу дөрт-беш чылдар дургузунда доозулбаан. Ынчангаш бо үстүнде адаан черлерге культура-массалыг, идей-кижизидилгелиг ажылдар чорударынга таарымчалыг байдалдар тургустунмаан.

«Улуг-Хая», «ҮТКА 25 чылы», «Элегес» совхозтарның удуртукчулары клуб тудугларынче кичээнгейни кошкаткан. Бо совхозтарда чаа тудуп турар клубтарның тудуу каш чыл дургузунда доозулбаан. Харын-даа олар клуб тудуунга күрүнеден берген акшаны өскээр чарыгдап турганнар.

Бии-Хем, Таңды, Каа-Хем, Улуг-Хем районнарның парткомнары, райкүүскомнары культура албан черлериниң тудугларынче онза багай кичээнгей салып турар. Бии-Хем районнуң парткому, райкүүскому көдээ суурларда эрги, дакпыш клубтарны чаа клубтар, библиотекалар-биле солуурунуң дугайында айтырыгны мооң мурнунда чугаалашса-даа ол кандыг-даа үре-түңнел чок болган. Көдээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер министерствозу (удуртукчулары эштер Соколов, Достак-оол) клубтар тудуунче сагыш салбастаан.

Культура албан черлериниң ажылын харылап удуртуру райкүүскомнарның болгаш көдээ Советтерниң база бир кол хүлээлгелериниң бирээзи болуп турар. Ылаңгыя СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң доктаалында мынча дээн: «КУЛЬТУРАНЫҢ БҮГҮ ОДАГЛАРЫН УЛАМ ЫҢАЙ ХӨГЖҮДЕРИНЧЕ КҮЖЕНИИШКИННЕРНИ УГЛАНДЫРАРЫН, АЖЫЛЧЫ ЧОННАРНЫҢ КУЛЬТУРЛУГ БОЛГАШ АМЫДЫРАЛ ХЕРЕГЛЕЛДЕРИН ХАНДЫРАРЫН БОДУНУҢ ЭҢ ЧУГУЛА ХҮЛЭЭЛГЕЗИ КЫЛДЫР КӨӨРҮН СОВЕТТЕРНИҢ КҮҮСЕКЧИ КОМИТЕТТЕРИНГЕ ПЛЕНУМ ДАГЗЫП ТУР».

Партия комитеттери болгаш парторганизациялар көдээ черлерде клубтарның, культура бажыңнарының, библиотекаларның, кызыл булуңнарның тудуглары канчаар чоруп турарын холга ап, контрольдаар, удуртулганы күштелдирер херек.

Культура албан черлерин таарымчалыг орап-бажың-биле хандырар чорук — СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң идеологтуг ажыл талазы-биле салган сорулгаларын күүседиринге аажок улуг ужур-дузалыг.

Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының республика Наадымының киржикчилериниң

Тыва АССР-ниң бүгү эр, херээжен колхозчуларынга, совхозтарның эр, херээжен ажылчыннарынга, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглеринге

КЫЙГЫРЫЫ

Эргим эштер! Чоокта чаа эрткен СЭКП ТК-ның июнь Пленуму бистерниң шуптувустуң сеткил-сагыжывысты хайныктырган. Ооң шиитпирлери, эш Н. С. Хрущевтуң сорук киирикчи чугаазы, Пленумнуң өске-даа материалдары чурттуң идейлиг амыдыралынга чаа көдүрлүүшкүнну болдуруп, бүгү совет кижилерни сорук киирип, коммунистиг тургузуушкуннуң улам ыңайгы чедиишкиннеринче оларны кыйгырып турар.

Бодувустуң чаңчыл болган Наадымывыска чыылгаш, Тываның шөлдеринге болгаш фермаларынга чеди чылдыг бешки чылының бирги чартыында күш-ажылдың түңнелдерин үндүрдүвүс. Часкы тарылга, тараа болгаш мал чеми культураларының шөлүн көвүдетпишаан, организастыг чорутттунган. Күрүнеге эът садарының чартык чыл планы 112,3 хуу, дүктүү — 105,3 хуу күүседиттинген. Каа-Хем, Чөөн-Хемчик районнарның тараажылары болгаш малчыннары социалистиг хүлээлгелерин алдарлыы-биле күүсеткеннер.

Ындыг болза-даа чедип алдынган түңнелдер бисти оожургадып шыдавас. Республика күрүнеге сүт садарының онаалдазын күүсетпээн. Малдың баш санын өстүрериниң, мал ажылының продукциязын бүдүрериниң планнарын күүседир, мал чемнериниң белеткелин, дүжүт ажаап алыышкынынга белеткелди, көдээ тудугну калбартыр талазы-биле Бии-Хем, Улуг-Хем болгаш өске-даа районнарның элээн хөй колхозтарының, совхозтарының хожудаашкыны дүвүрээзиннииг байдалды көргүзүп турар. Бистиң кижи бүрүвүсте ам кылыр ажыл-херектер хөй.

Эштер тараажылар, механизаторлар! Силерниң хүлээлгеңер — одуругларының аразын сайзырадыр культураларның үлегерлиг ажаалдазын хандырары болур. Кукурузаның, чигир свёклазының, тараа-бобы культураларының дүжүдү бедик болган тудум-на, мал чемиңиң баазазы быжыг болур, а мал ажылының продуктуларын бүдүрери өзер дээрзин бодап көрүңер! Кукурузаның ногаан массазының гектар бүрүзүнден 300 центнерден, чигир свёклазының 150—200 центнерден, картофельдиң 100 центнерден эвээш эвес дүжүдүн өстүрүп алыылыңар! Бо чылын малга бир миллион тонналдан эвээш эвес шыктыг чемнерни, чаягаар үнген оът-сигенден 120 муң тонна сигенни, төрүүр хаван бүрүзүнге 7 центнер сиген далганын белеткеп алыылыңар!

Дүжүт ажаап алыышкынынга техниканы ой-шаанда болгаш бедик шынарлыг белеткээри, «Көк-Тей» совхозтуң ажылчыннарының үлегери-биле көдээ ажыл-агый культураларының ажаап алыышкынын чорударының шууштурулга-ээлчештирилгелиг методун шиңгээдип ажыглаары — механизаторларның алдарлыг херээ болур. Бүгү комбайннарның, жаткаларның септелгезин август 1-ниң бетинде доозуп, дүжүт ажаап алыышкынының бүгү чепсектерин дайынчы белен байдалга тургузаалыңар!

Инек кадарчылары! Малдың семирти азыралын эки организастап, мыйыстыг бода малдың баш бүрүзүнге хонукта 1000 граммдан эвээш эвес немелде дензини чедип алыылыңар.

Сүт-бараан фермаларының ажылдакчылары! Концентраттыг, минералдыг чемнер-биле чемгерип, доктаамал суггарары-биле холбаштыр дүн-хүннүң одарладыышкынын чорудуп тургаш, хонукта сүт саалдазын уксаазын экижиткен инек бүрүзүнден — пуд, уксаазын экижитпээн инектен, — чартык пуд чедирээлиңер!

Хой ажылдакчылары! Хойларның бедик күш-дешпилдезин чедип алыылыңар, хойларның тарып боозадылгазын болгаш күскү кыргылданы эки чорудаалыңар, бүгү кажаа-хорааны кыштаглаашкынга ой-шаанда белеткээлиңер!

Эр, херээжен хаван ажаакчылары! Семиртилгеде турар хаван бүрүзүнден хонукта 500 грамм дензи немелдезин, кол хаван бүрүзүнден 16, дүңгүш хавандан 7-ден эвээш эвес хаван оолдарын алыры дээш демисээлди калбартыылыңар, малдарны бөлүктеп ажаарын калбаа-биле нептередип, чаш малдың хорамчазын болдурбаалыңар!

Ажыл-агыйларның, бүдүрүлге эргелелдериниң, партия организацияларының удуртукчуларының хүлээлгези — СЭКП обкомунуң бешки Пленумунуң шиитпирлерин күүседириниң бүгү хемчеглерин алыры, малчыннарга чуртталга бажыңнарының тудуун болгаш септелгезин хандырары, оларның культурлуг болгаш амыдырал хандырылгазының дециелин көдүрери болур.

Тываның көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери бүгү көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле боттарының социалистиг хүлээлгелерин алдарлыы-биле күүсеткеш, ооң-биле бистиң чуртувуска коммунизмни тургузарынга салыышкынын киирер дээрзинге быжыг бүзүрелививисти илереттивис.

(КЫЙГЫРЫГНЫ РЕСПУБЛИКАНЫҢ КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ МУРНАКЧЫЛАРЫНЫҢ ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛЫНЫҢ КИРЖИКЧИЛЕРИ ХҮЛЭЭП АЛГАН).

Чөвүлел хурал

СОВХОЗ «ПРИВОЛЬНЫЙ» (Волгоград область). (СЭТА-ның корреспондентизи). Хой ажылының талазы-биле Бүгү-россия чөвүлел хуралы ында ажыттынган. Ооң ажылынга 1500 ажыг хойжулар, зоотехниктер, эртемденнер, РСФСР-ниң колхозтарының болгаш совхозтарының удуртукчулары, партия болгаш совет ажылдакчылары киржип турар. Азербайджандан, Белоруссиядан, Грузиядан, Киргизиядан, Украинадан болгаш Эстониядан төлээлер база келген.

«Россия Федерациязында мал ажылының хөгжүлдезиниң байдалы болгаш перспективалары» деп илеткелди РСФСР-ниң Көдээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер министриниң оралакчызы В. В. Мемонов кылган. Сөөлгү он чылдарның дургузунда республикада эът, сүт, чуурга болгаш дүк бүдүрүүшкүнүнүң улуу-биле өскезиниң ол демдеглээн. РСФСР чуртта хой ажылының талазы-биле кол республика болуп турар. Нарын болгаш чартык нарын дүктүг белеткээр талазы-биле ниити Эвилелге Российаның үлүү 118,6 муң тонна азы 60 хуу онаажып турар. Мында үрежилге ажыл-агыйлары колдуунда мөөңнеттинген, олар уксаалыг хойларны Совет Эвилелиниң бүгү республикаларынга берип турар, ол ышкаш дашкаар база үндүрүп турар.

Хой ажылының фермаларында хөй күш кирер чорулгаларны механизастаарының, а ол ышкаш Оренбургтуң аргазы-биле хойну дүрген кыргыырын чер болганга нептередириниң эргежок чугулазын чөвүлел хуралдың киржикчилери чугаалап турган.

Чөвүлел хуралдың ажылында СЭКП ТК-ның Президиум кежигүнү, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Г. И. Воронов болгаш СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле көдээ ажыл-агый килдизиниң эргелекчизи И. С. Панькин киришкен.

Хой ажылының талазы-биле үшкү бо чөвүлел хурал бодунуң ажылын июль 8-те дооскан.

Мал ажылының бо чугула адырын улам ыңай хөгжүдериниң айтырыгларын колхозчулар, совхозтар ажылдакчылары болгаш эртемденнер боттарының саналдарынга чырыткан. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн каш катап бедидип турар. Хойну дүрген кыргыырының аргазын нептередир чоруктуң аажок улуг ажыктыын хөй ораторлар демдеглеп турган. Бо чылын РСФСР-ге 10 муң хире дүрген кыргыкчыларны белеткээн.

СЭКП Төп Комитединиң Президиумунуң кежигүнү, Россия Федерациязының Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Г. И. Воронов чөвүлел хуралга делгереңгей чүве чугаалаан.

Чөвүлел хуралдың киржикчилери хойну дүрген кыргыыр арга-биле таныжар дээш «Привольный» совхозтуң салбырынга чораанннар.

Оренбург областан келген кыргыкчылар Николай Холодтуң болгаш Александра Попованың ажылының дуржулгазын таныжкан.

Хойну дүрген кыргыыр талазы-биле делегей чемпиону Боуэнниң дүрген болгаш ылаптыг ажылдаары солун болган. Ол бир хойну 1 минута 27 секундада кыргаан.

Хойну дүрген кыргыыр талазы-биле шылгараңгай чедиишкиннери дээш, хөй бөлүк мастерлерге, ооң иштинде Н. Холодка болгаш А. Поповага Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезиниң алдын медальдарын болгаш өртектиг белектерни тудускан.

Республиканың улуг тудуундан

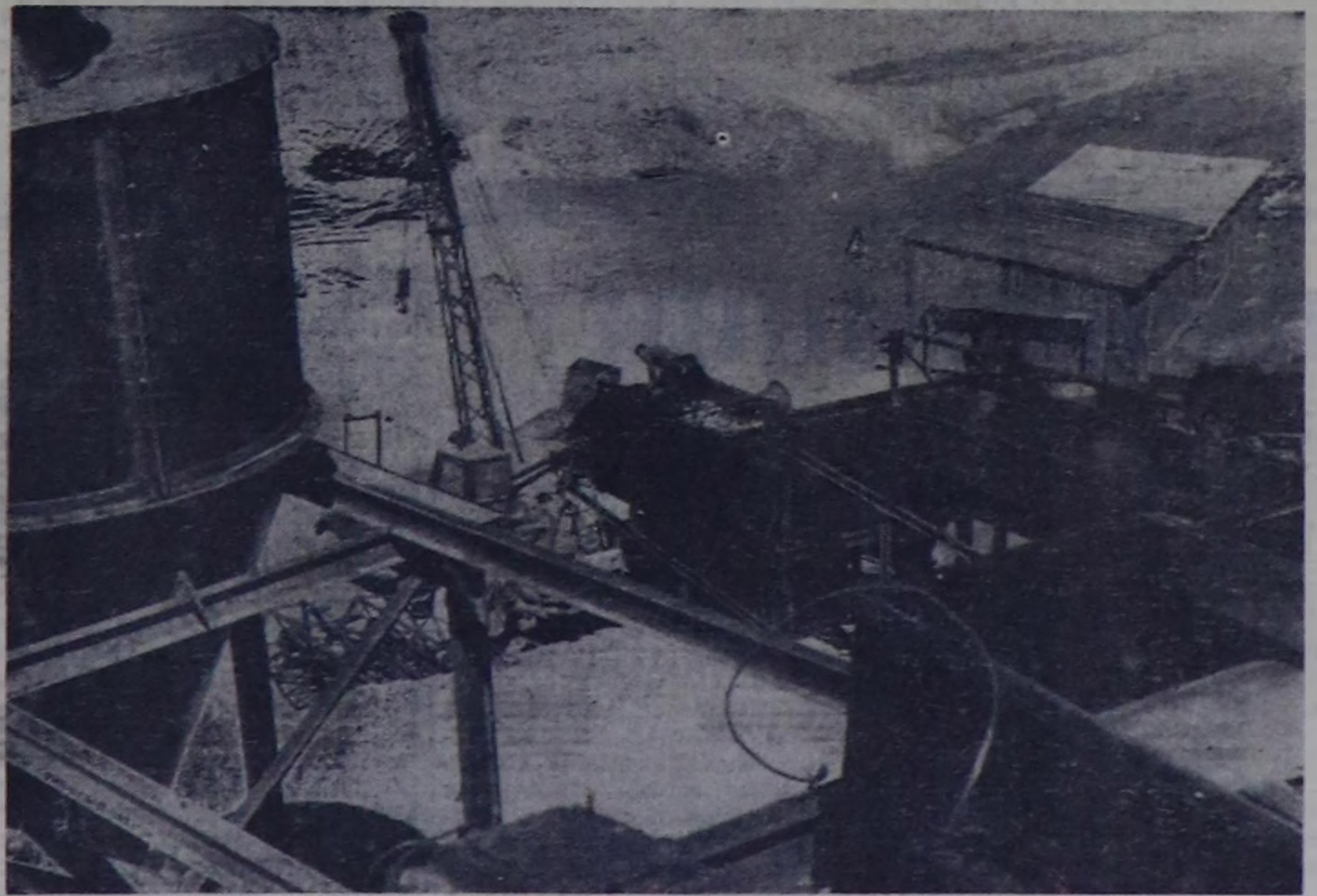

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың кол тудугларының чанында даг-дүгүн эки шынарлыг кылдыр болбаазырадып арыглаар түр установканың эптелгези дооступ турар. Бо чылдың төнчүзүнге чедир бо установкага 200 тонна даг-дүгүн арыглаарын планнап турар.

ЧУРУКТА: даг-дүгү арыглаар түр установканың сөөлгү эптелге ажылдарын кылып турары.

Фото Г. Федосеевтии.

Н. С. Хрущевтуң П. Спаакты хүлээп алганы

КИЕВ. (СЭТА). Киевте чоруп турар ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев июль 8-те Бельгияның премьер-министриниң оралакчызы болгаш дашты херектер министри П. Спаакты хүлээп алган болгаш ооң-биле чугаалашкан, беседа үезинде делегейниң чугула айтырыгларының талазы-биле ажыктыг санал-оналдарны солушкан.

Беседа ак-сеткилдиң болгаш бот-бодун билчириниң байдалынга эрткен.

Беседага өлурушканнар: совет таладан — СЭКП ТК-ның Президиум кежигүну болгаш секретары Н. В. Подгорный, ССРЭ-ниң дашты херектер министриниң оралакчызы В. А. Зорин, ССРЭ-ниң Бельгияда элчини П. И. Герасимов; бельги таладан: дашты херектер министриниң кабинет начальниги Р. Ротшильд, Бельгияның ССРЭ-де элчини И. Коолс база элчин А. де Старк.

Беседа доозулган соонда П. Спаакка алдар болдурган эртенги шайлалганы Н. С. Хрущев тургускан.

Сергей ПЮРБЮ

ЧЕРНИҢ КЫЗЫ

Черниң аажым ээп өскен,
Чүрээм,
тыным
ооң-биле тудуш чораан,
шүлүүм саны ону мактаан
Черниң
анаа
оолдарының
бирээзи мен.
Дамырактар
даажынга,
Даңгаар эртен
хамнаарактар ырлаарынга
Чечек,
хөрзүн айдызынга
Сеткилимден
кара-чаштан ханып чордум.
Айга,
Хүнге,
сылдыстарга
Алс хүндүс,
каан дүне өөрүп чордум.
Оон өске,
мактапкы дег,
Онза чүве
октаргайда
эскербедим.
Кайгамчыктыг эрестерни
Кайы шагдан
ээрлер дег дижир болгай.
Совет чурттуң төлдери дег,
Солаңгы чок
Дээрни эргээн
ээр кайдав?
Маадыр уруг —
Черниң кызы
Валентина Терешкова,
дүжүүнде дег,
Ырак Дээрде сылдысталып,
Ырым-шоорум
бөгүн база куттулдурду.
Куруг күзел,
төөлда маадыр —
Хуулгаазын,
Курбусту-Хаан уруу эвес,
Совет чоңум ишчи кызы
Чоргааралым
сылдыска дээр аттыктырды.
Дээрни эргээн
ындыг кысты
Делегейниң төөгүзү көрген эвес,
Ырак Дээрге
ынакшылым
Ынчангаштың
бөгүн база хайнып үнду.

Малга хөй чем дээш

Улуг-Хем районда «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң № 2 трактор-хову бригадазының механизаторлары, ажыл-ишчилери сиген кезиилдезинче киришкен.

Бригада (бригадири эш М. Чылбак) мал чеми белеткээринге бүгү септелгелерин шагда-ла доосkан, сиген кезиилдезинге план тургустунган.

Бригада 3 звенолардыг, ооң иштинде бир механизастаттынган звено бар. Сиген кезиилдезинге планнаттынган 59 ажылчыннар ажылдаар. Техника-херексел мындыг: 7 трактор, кожуглуг 2 трактор машиналары, 27 аът машиналары, 6 аът дырбаажы, 3 трактор волокушалары болгаш өске-даа херекселдер.

Бригада кожуп чоруур 2 вагоннарлыг, сиген бригадазында ажылчыннар тускай 2 поварлыг, столоваялыг, улуг повар Биче-оол Александра (комсомолчу) үш чыл улаштыр поварлап ажылдаан. 2 септекчи-слесарьлыг, ам бригада 114 га суггарттынган сиген шөлдүг Калбак-Чырааже кожуп эгелээн.

Бригада бо чылын 1200 тонна сигенни белеткээр планны алган.

Көдээ ажыл-агый машиналарын эки шынарлыг септээринге септекчи-слесарьлар М. Карбы, Кызыл-оол, дарганнар П. Щиганцев, Х. Шивит-Дамба, В. Байыр-оол оларның күжениишкинниг ажылдаанын демдеглезе чогуур.

Шалыпчы ногаажылар

Өвүр районда «Коммунизмче орук» колхозтуң кежигүннери М. Севил-Дарый, М. Бертик-оол. Сенди олар төрээн колхозунга бедик дүжүттүг капустаны өстүрүп бээр дээш кызымаккай ажылдап турарлар. Олар суггарылганы эртен хүн үнер мурнунда чорудуп, капустаның чал довураан улгаттырып турарлар. Оон аңгыда колхозтуң хөй-нити ажылынга олар эң идепкейлиг киржип турар. М. Севил-Дарый он бир уругларны төрээш, кижизиткен ие. Ооң боду: «Төрээн колхозумнуң өзүп хөгжүүрүнге эвээш, бичии-даа болза бодумнуң үлүүмнү киириштирип турар мен» деп чоргаарланып чугаалап олурар.

К. КУНГАА.

Бистиң чуртта көдээ ажыл-агый ажылдары

САРАТОВ. Областа тараа кезиилдези эгелээн. Ында ажылдың хемчээли аажок улуг — беш миллион гектар чыгам тарааларны ажаап алыр ужурлуг. Областың колхозтары болгаш совхозтары күзүн чашкан тарааларны үш-дөрт хүн иштинде кезип алырын, чазын чашкан тарааларны эң кыска хуусаада ажаап алгаш, чуртка Саратовтуң 200 миллион пуд тараазын бээр деп шиитпирлеп алган.

• • •

КРАСНОДАР. Күзүн чашкан арбай шөлдеринден сөөлгү комбайннар үнүп чорупканнар. Усть-Лабинниң бүдүрүлге эргелелиниң колхозтарында болгаш совхозтарында механизаторлар тавычаларны бөлүп, бастырар ажылды доосkап. Күзүн чашкан арбайның гектар бүрүзүнден ортумак дүжүт 32 центнер болуп турар. Ол зонаның ажыл-агыйларының чамдык участоктары гектардан-на 250 пуд тарааны берген.

Бүгү улустуң социалистиг чарыжының эгелекчилери ховуларда тараа кезиилдезин ам доозуп турарлар. Кызыл-тастың бастырылгазын болгаш ону күрүнеге дужаарын бүгү ажыл-агыйлар дүрген темпи-биле чорудуп турар. Тараа хүлээп алыр пункттарда ийи миллион пуд тараа дужааттынган.

• • •

ДУБОССАР (Молдав АССР). Дубоссар эргелелиниң колхозтарының болгаш совхозтарының чочак тараа ажаап алыышкынында тускай херекселдерлиг он-он машиналар ажылдап турар. Ол үнелиг культураның тарылгазы эрткен чылга деңнээрге, үш катап улгаткан болгаш ам беш муң гектар чыгап турар. Дүжүт эки өскен, гектардан-на чээрби центнер хире болуп турар.

СМОЛЕНСК. Үрелиг малдарның делгелге — садыглаашкыны сычев уксааның үнелиг сүткүр малын өстүрүп турар улуг район төвү Сычев хоорайга бо чылын бир-ле дугаар болган. Ол делгелгеге бедик уксаалыг чүс-чүс хунаннарны болгаш бугажыктарны, а ол ышкаш продуктулуг инектерниң бөлүүн тургускулаан.

Сычев уксааның малы чуртка эки билдингир. Делгелгеге 17 областарның, крайларның болгаш автономнуг республикаларның төлээлекчилери келгеннер. Олар боттарының ажыл-агыйларында малды четчелеп, уксаазын экижидер дээш чүс-чүс бугажыктарны садып алганнар.

• • •

УРА-ТЮБЕ (Таджик ССР). Ура-Тюбениң бүдүрүлге эргелелиниң колхозтары административ-ажыл-агый чарыгдалдарын кызырып тургаш, чартык чыл иштинде чүс муң рубльди камнап алган. Бүдүрүлге эргелелиниң чөвүлелиниң шиитпири ёзугаар бүдүрүлге адырларының аайы-биле колхоз даргаларының оралакчыларын албан дужаалын дүжүргүлээн, дыка хөй ажыл-агый эргелекчилерин, таңныылдарны болгаш өске-даа ажылдакчыларны өске ажылдарже шилчиткилээн. Улуг эвес бригадаларның орнунга улгаттыр каттыштырган, специализастаттынган, комплекстиг механизастаттынган: тараа культураларының, ногаа-бажчының, сад-виноград ажылының бригадаларын тургускулаан. Ындыг бригадалар тускай техника-биле хандырттынган, оларны дуржулгалыг тускай эртемниглер удуртуп турар.

Чыл дургузунда ол эргелелдиң ажыл-агыйларынга административ-ажыл-агыйның муң хире ажылдакчылары шуут бүдүрүлгеге ажылдаарынче шилчиирлер.

АЛГАН ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРНИ АЛДАРЛЫЫ-БИЛЕ КҮҮСЕДИР

Ам сорулга—чыл планы дээш демисел

СЭКП-ның XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, СЭКП ТК-ның чаа болуп эрткен июнь Пленумунга чедишкинниг уткуражыр дээш калбарткан социалистиг чарыштың чалгыы-биле база Пленумнуң шиитпирлерин ажыл-херекке удуртуулга болдуруп алгаш, күш-ажылчы күжениишкиннерин улгаттырганы-биле, Тес-Хем районнуң ажылчы чоннары чеди чылдың бешки чылының баштайгы чартыында күрүне мурнунга планныг онаалдаларын күүседир талазы-биле көскү чедиишкиннерлиг болганнар.

Район күрүнеге дүк садарының чартык чыл планын июньнуң 20-де 105 хуу күүсеткеш, СЭКП Тыва обкомунга болгаш Тыва АССР-ның Министрлер Чөвүлелинге илеткээн. Районнуң партия, совет активи болгаш бүгү ажыл-агыйларның удуртукчулары дүк дээш демиселди улам-на күштелдирип турганының түңнелинде, июль 1-де байдал-биле алырга, районнуң колхозтары болгаш «Тес-Хем» совхоз 344 тонна 871 кг дүктү саткан, ам чыл планын күүседиринге чедир чүгле 26 тонна дүк арткан. Ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш хойжулар ам дүк садарының чыл планын күүседири дээш күжениишкинниг ажылдап турарлар.

Күрүнеге садар эъттиң чартык чыл планы база-ла ажыр күүсеттинген. Район 651 тонна эът садар турган, ону 722 тонна чедирген ийикпе планның онаалдазы 111 хуу күүсеткен.

Күрүне мурнунга алган хүлээлгелерин күүседиринге районнуң мурнакчы болган ажыл-агыйларын айтып демдеглээри база чугула. «Чодураа» колхоз (даргазы эш Шулуу-Маадыр, партия организациязының секретары эш Байыр-оол), «Ак-Эрик» колхоз (даргазы эш Сарыглар, партия организациязының секретары эш Чооду), «Чаа орук» колхоз (даргазы эш Амырбит, партия организациязының секретары эш Бомбу) болгаш «Тес-Хем» совхоз (директору эш Чадамба, партия организациязының секретары эш Ламажап) эът, сүт, дүк садар талазы-биле чартык чылдың планныг онаалдаларын доозур болгаш ажыр күүсеткеннер.

Күрүнеге сүт садарын «Чодураа» колхоз эң таарымчалыг организастааның онзалап демдеглээри чугула. Сагдынган сүттү беш хонгаш-ла доктаамал дужаап турарының графигин колхоз баштаар чери тургускан. Ол үргүлчү шынгыы сагыттынып келген. Оон ыңай фермаларда сагдынган сүттүң учёдун ында эки тургусканы-биле сүттүң барааның чоруу база улгаткан. Артель янзы-бүрү иштики чарыгдалга сүттү хамаан чок чарыгдаар чорукту соксадып, оон чарыгдалын чурумчуткан. Чаңгыс граммдаа сүт учёттан дашкаар турбас кылдыр чорутканы ажыл улуг ажыктыг болган.

Сүттү бүдүрер болгаш садар талазы-биле ажылды эки организастааны дээш, парткомнуң болгаш райкүүскомнуң ажыл-агыйлар аразынга шилчип чоруур Кызыл тугун «Чодураа» колхозка тывыскан. Фермалар аразынга шилчип чоруур Кызыл тукту, база-ла ол колхозтуң төп сүт-бараан фермазы чедип алган.

Эът садар талазы-биле ажылды «Тес-Хем» совхоз кончуг таарыштыр организастааны-биле үк ажыл-агый чартык чылдың планын 108 хуу кылдыр күүсеткен. Парткомнуң болгаш райкүүскомнуң шиитпирин ёзугаар эътти бүдүрер болгаш садар талазы-биле шилчип чоруур Кызыл тукту ол ажыл-агый чаалап алган.

Көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш оларны күрүнеге садар талазы-биле ажылды организастаарынга Самагалдай, Кызыл-Чыраа, Нарын көдээ Советтер база улуг рольдуг болганнар. Ол көдээ Советтерниң даргалары эштер Чорбаа, Лахов болгаш Банчык олар чартык чылдың планныг онаалдаларын күүседир херекке колхозчуларның ортузунга улуг организакчы ажылды калбартып чоруткаш, хамаарышкан девискээринде турар колхозтарның баштаар черлеринге улуг дузаны көргүскеннер.

Район чартык чылдың сүт садар планныг онаалдазын күүсединге чүгле 12 тонна чедирбээн ийикпе планныг онаалданы 98 хуу күүсеткен.

Бо талазы-биле планныг онаалданы күүседип болуруунуң бүгү болдунар аргалары турган. Ынчангаш артып калган чөгенчиг эвээш хуу канчап күш четтирбейн барганынга доңчузу-биле доктаап көрээлинер. Моон кол чылдагааны болза, сүт дээш демиселди район организациялары болгаш ажыл-агыйларның удуртукчулары дыка орайтап чорутканында болган. Сүт дээш ёзулуг демисел июнь айның чүгле сөөлгү неделязында күштелген боордан башка, оон мурнунда ол ажыл барык ала-чайгаарлаашкынга турган деп чугаалаза ажырбас.

Сүттү бүдүрер болгаш ону күрүнеге садар талазы-биле ажылды Ленин аттыг болгаш «Коммунизмче орук» колхозтар (даргалары эштер Чымба биле Шойжун) оожум чорудуп, үнелиг хөй шаг-үени эрттирипкен турганнар. Ленин аттыг колхоз фермаларны саанчылар-биле четчелеп албайн тургаш, хөй санныг сүттү чидиргени-биле ол колхоз күрүне мурнунга 30 тонна сүт өрелиг арткан, а оон кожазы «Коммунизмче орук» колхоз саар инектерни чайлагладып көжүрерин дыка саадатканы-биле күрүнеге 8 тонна сүттү чедир бербээн. Ынчангаш бо ийи ажыл-агыйлар сүт садар талазы-биле планны күүсединге бүгү районну сонгаар тырткаННар.

Районнуң бүгү ажыл-ишчилери мал ажылының продуктуларын садарының чартык чыл планын күүседир дээш улуг демиселди чорудуп турда, оон хажызынга туруп алгаш, харын-даа чурум үреп, арага-хымыска хандыкшып турган чамдык удуртукчу эштерни айтып демдеглээри артык эвес. Чижээ, Эрзин көдээ Советтиң даргазы эш Кендеи үстүнде чугула сорулгаларны чугаалажып турган парткомнуң пленумунга-даа база район Советиниң сессиязынга-даа олурушкан хирезинде-ле, айыткан сорулганы күүсединче чоннү эвилелдээр хамаан чок, республика прокуратуразының ажылдакчызы Зотов база район прокуратуразының ажылдакчызы Саая суглар-биле каттыжып алгаш, Эрзин суурга ийи хонук иштинде бөлүк арагалаашкынны чорутхан. Болхоз күрүне мурнунга сүт садар талазы-биле берге байдалда турар деп чүвени уткан, арагаже хандаан эш Бендени парткомнуң бюрозу ажылындан чайладырын сүмелевишаан, аңаа партия талазы-биле шынгыы хемчегни көргүскен.

Ам районнуң партия, совет активи болгаш ажыл-агыйларның удуртукчулары база бүгү ажылчы чоннар көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш ону күрүнеге садар талазы-биле ажылды чүгле үшкү кварталдың күүседир дээш эвес, а бүдүн чылдың күүседир дээш шиитпирлиг демиселди чорудуп турарлар. Чүге дээрге, сүт садарының чыл планы 41 хуу күүсеттинген болгаш планның хөй чартыы артып турары удуртукчуларны болгаш ажыл-ишчилерни күжениишкиннерни улгаттырарынче чайгаар-ла бодандырып турар. Оон ыңай районнуң ажыл-агыйларының мурнунда ам-даа 1900 тонна эътти садары ажыр эвес шылгалда болуру база билдингир.

А. КРУГЛОВ.

Кыргылда пунктузунда

Барыын-Хемчик районнуң «Мурнакчы» колхозу бо чылын 12041 баш хойларны кыргыыр. Колхоз хой кыргыыр пунктузу эки дерип, ында 18 электри хачыларны четчелеп тургускан. Пунктуда хой кыргылдазы хүн бүрүде хайныпышкынныг чорүп турар. Пунктуда колхоз баштаар чериниң, партия эге организациязының удуртукчу ажылдакчылары ээлчег-биле дежурныйлап турарлар. Олар хой кыргылдазының ажылын удуртуп, кыргыкчыларның хойларны эки шынарлыг, дүрген кыргыырын организаставышаан, солун номчулгаларын, лекцияларны, беседаларны чорудуп турар.

Кыргылдала ажылдап турарларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургускан. Ында ажылдап турарларны изиг чемнер-биле хандырган. Агитхуудустарны 2 удаа, лекцияларны 3, солун номчулгаларын 5 удаа чорудуп, СЭКП-ның июнь Пленумунуң материалдарын таныштырган.

Кыргыкчыларның ажылының түңнелин 5—10 хонгаш үндүрүп турар. Кыргыкчыларда дуржулгалыг кижилер шилиттинген. Оларның аразында мурнакчы кыргыкчылар Хомушку Өшкү-Саар, Хертек Сарыг-Тараа болгаш оон-даа өскелер бар.

Амгы үеде график ёзугаар № 2, 3 хойжу бригадаларның кодааннарын кыргып дооскаш, № 4, 1 бригадаларның хойларын кыргып эгелээн. Сөөлгү 10 хонуктуң түңнели эки болган. Колхоз ниитизи-биле 7200 хойларны кыргып, оон 10193 кг дүктү ап, 1 хойдан 1,500 грамм дүктү бирги кыргылда-биле ап турар. Оон иштинден 8472 кг эки шынарлыг дүктү күрүнеге саткан.

Мурнакчы кыргыкчы комсомолчу кыс Хомушку Өшкү-Саар 611 хойну кыргып, оон 925 кг дүктү ап, бир башка онаашпыр ортумаа-биле 1,510 кг дүктү кыргаан болгаш ол хүнде 50-ден 66 баш чедир хойларны кыргып, эки түңнелдиг боол хүндүткелди чаалап алган. Ооң хүнде нормазы 45 хой кыргыыр турган, а ол нормазын 146.0 хуу күүсеткен.

Ол ышкаш комсомолчулар эштер Сарыг-Тараа 605 хойдан 835 кг дүктү кыргып ап, хүнде-ле 50—60 хойларны, Хертек Боарган 514 хойну кыргып ап, хүнде 56—60 хойну кыргып, мурнакчыларның одуруунда чорүп турарлар. Кыргыкчыларның күш-ажылын үнелеп, оларның моон сонгаар улам күжениишкинниг ажылдаарынга инициативазын көдүрүп, мурнакчыларны шаңнап, мактап турар болгаш ажыл төлевирин чогуур өйүнде берип турар.

№ 2 хойжу бригаданың кадарчызы коммунист эш Хертек Бөк, № 3 бригаданың кадарчызы, район Советиниң депутаты Хомушку Бан-оол олар дүк бүдүрер талазы-биле хүлээлгезин күүседип, бирги кыргылдада хой бүрүзүнден 2,200 кг дүктү ап, эки көргүзүглүг болуп турарлар.

Эш Бөк 281 хураганнарны бүрүн камгалап алган болгаш үстүнде эки көргүзүглери дээш республиканың малчыннар Наадымынга киришкен. Кадарган хойларының чуулдазын олда пункт чанында чорудуп турар.

Х. ЧАЙЛАГ-ООЛ.

ЧАРЫШТЫҢ МУРНАКЧЫЛАРЫ

Улуг-Хем районнуң көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери чеди чылдың бешки чылында мал болгаш чер ажылының продуктуларын бүдүрерин ковудедир дээш бедиткен социалистиг хүлээлгелерин ап, күжениишкинниг ажылдап турарлар. Малчыннар болгаш ховунуң ажыл-ишчилери республиканың малчыннарының Наадымынга чаа күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуражыр дээш социалистиг чарышты калбарткан турган.

«Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң дуржулгалыг бызаа ажаакчызы А. Блинова 30 бызааларның хүн-хүнде ортумак немелде дензизин 860 грамм чедирип турар. Ол колхозтуң база «Найырал», «Улуг-Хая» совхозтарның саанчылары — Анчымаа Кыргыс, Мижит-Доржу Шивит, Уваңгур чартык чылда 871—928 кг сүт сагганнар.

«Улуг-Хая» совхозтуң хаван ажаакчызы Ондар Доспанай бо чылын дуңгужун төрүүр 30 аныяк хаваннарның бирээзинден-не 8 хаван оолдарын камгалап алган. Часкы хову ажылынга тергиин эки түңнелдерни көргүскен Сергей Темир-оол, Шактар, Иван Тюпанин, Опай Ыглаашпай, Сундуй Дамдын-оол, Сат Баян-оол, Донгак Балдан-оол болгаш оон-даа өске мурнакчы механизаторларның саны районнуң колхозтар, совхозтарында өзүп турар. Ниитизи-биле районнуң 25 мурнакчы малчыннары болгаш механизаторлары республиканың малчыннар Наадымынга киришкеннер. СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлеринге сорук кирген районнуң көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери бо чылдың ийиги чартыында алган социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседип шыдаарлар.

Д. МОНГУШ.

Кубаньда тараа ажаап алышкыны

КРАСНОДАР КРАЙ. Кубаньның ховуларында ажылдың түлүк үези эгелээн: колхозтар болгаш совхозтар тараа культураларны бышканнап ажаап алырын чорудa берген.

Крайның мурнуу районнарының чаа-чаа ажыл-агыйлары тарааның бышып турарының хирези-биле кезилдеже кирип турар. Крым, Анапск болгаш өске-даа бүдүрүлге эргелелдериниң механизаторлары ажаап алышкынның тугун көдүрүп үндүрген.

Кубаньның тараажылары күзүн чажып тараан 1.800 муң гектар шөлде бедик дүжүттүг сорттарның кызылтазын болгаш арбайын бо чылын ажаап алыр ужурлуг. Аңгылап ажаап алышкынга 18 муң жаткалар болгаш комбайннар ажылдаар. Чаа дүжүттүң тараазын сөөртүрүнге 12 муң ажыг машиналарны киирер деп турар.

ЧУРУКТА: (солагай таладан оң талазынче) Динск бүдүрүлге эргелелиниң «Россия» колхозунуң даргазы Т. С. Высоцкий, бригадир П. Н. Кулишь, кол агроном Т. А. Гонтарь күзүн чажып тараан арбайны бышканнап кезери-биле участокту тодарадып ап турары.

Фото Е. Шулеповтуу.

(СЭТА-ның фотохроникасы).

Чайлагларда хайныпышкын

БЕЛДИР-АРЫГ. (Телефон-биле). Тес-Хем бүдүрүлге эргелелиниң «Чодураа» колхозу чеди чылдың бешки көдээ ажыл-агый чылының баштайгы чартыында багай эвес көргүзүглерлиг болган. Күрүнеге дүк белеткээриниң алды айлар планын 155 хуу, сүттү —112,8 хуу болгаш эътти —101,8 хуу күүсеткен.

Ниитиниң малын өстүреринге, оон продуктузун улам бедидеринге үлегерлиг ажылдап турар малчыннар хөй. Малдың чаш төлүн камгалап алырынга болгаш дүк кыргылдазынга Иван Данзырынның хойжу бригадазының көргүзүглери Тес-Хем районда бирги черни ээлээн. Коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп атты чедип алырынга Хараал-Тей сүт-бараан фермазының малчыннары соруктуг ажылдап турар.

Хойжу Борис Сырат бо чылын төрүүр 100 хойга онаашпыр 98 хураганны доруктурбушаан, кодааныңда хой бүрүзүнден 3200 грамм дүктү кыргып алган. Адыя Хавак чартык чылда 15 инээнден 114 центнер сүттү саган. Эът бүдүрерин улам ковудедиринге үлегерлиг ажылдааны-биле Үкей Хавак-оолдуң күрүнеге киирген 54 хаванының дензизи бирээзинге онаашпыр 85 килограмм болган.

Ажылында чедиишкиннерин бижыглавышаан, чылдың ийиги чартыында оон-даа бедик көргүзүглүг болурунга «Чодурааның» малчыннары бүзүрелдиг ажылдап турар. Бо хүннерде колхозтуң бүгү малы чайлагларда.

Сүт-бараан фермалары Куранның, Даргалыг-Хемниң болгаш Кезек-Дыттың одары эки, суггады таарымчалыг черлеринде. Чайлагларга келгеш, инектиң сүдү мурнукузундан албен эгелээн.

Колхозтуң шээр малы, чылгызы болгаш мыйыстыг бода малы Шуурмактың, Дыттыг-Хемниң, Чаш-Талдың болгаш Хөл-Өөжүнүн чайлагаарында. Кодан бүрүзүнүң одар солуур хонаштары баш бурунгаар көрдүнген. Малчыннар ортузунга садыгны организастаарын, кино, концерт көргүлдезин калбартпышаан, масса-политиктиг кижизидилге ажылын чорудуп турар.

Доозукчулар кежээзинге

Тываның көдээ ажыл-агый техникумунуң бот-өөредилгелиг бухгалтерия салбырын бо чылын 17 кижи доосхан. Оларның кижи бүрүзү билигин ханы шиңгээдип алганын күрүне экзаменин илереткен. Ооң иштинде эштер Серел, Филимонова, Кара-Сал оларның эки өөредилгезин айтыры чөптүг.

Доозукчуларның кежээзинге техникумнуң өөредилге эргелекчизи эш Шуманов, бот-өөредилгелиг салбырның эргелекчизи эш Тудатчикова олар байыр чедирбишаан, доозукчуларның ажылышке чедиишкинин күзээн. Сургуулдарның талазындан башкыларынга өөрүп четтиргенин илереткен.

Көдээ ажыл-агый техникумун доосхан ол чаа кадрлар ам республиканың колхозтарынче болгаш совхозтарынче ажылдап үнүпкен.

М. КЫРЛЫГ-КАРА.

КЫСКАЗЫ-БИЛЕ

105 ХУРАГАН

«Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң Эйлиг-Хемде хойжу бригадазының аныяк хойжузу Василий Баазан алганы социалистиг хүлээлгезин хуусаа бетинде чедиишкинниг күүсеткен. Ол 100 хойга онаашпыр 5 хураганны артыкка ап, часкы кыргылда-биле хой бүрүзүнден 2 кг дүктү алган. Ынчангаш үстүнде бедик көргүзүглериниң түңнелинде районнуң хойжуларының мурнакчызы болуп шылгараан.

КУКУРУЗАЧЫЛАРДА

«Найырал» совхозтуң кукурузачызы Опай Ыглаашпай болгаш «УТБА 25 чылы» совхозтуң Кенден Байыр-оол олар кукурузаның чайгы ажаалгазын организастыг, эки чорудуп турарлар. Эш Ыглаашпай 150 га шөлдүг дөрбелчин уяланчак арга-биле олурткан болгаш одуруглар аразын ийи удаа ажылдап кылып, чемишчидилге-биле хандырган. Эш Байыр-оол 140 га шөлдүң одуруглар аразын база эки кылып доосхан.

М. ДАЛАА.

АГИТАТОРЛАРГА, ЛЕКТОРЛАРГА ДУЗА

Большевизмниң эгезин салган съезд

Алдан чыл мурнунда РСДРП-ның II съездизинге чаа хевириниң партиязы, ниитилелди эртемниг коммунизмге үндезилеп чаартыр сорулганы бодунуң мурнунга салган социал революцияның болгаш пролетариат диктатуразының партиязы, ленинчи большевикчи партия тургустунган. Большевизм тыптып эгелеп турда, ол партия марксизм-ленинизмниң идеяларының быжыг үндезининге сырый каттышкан көвей эвес санныг профессионал-революстуларлардан болгаш мурнакчы ажылчыннардан тургустунуп турган. Ам СЭКП—бүгү совет улустуң шылгаттынган авангарды, он миллион ажыг кижилиг армия боол турар.

1903 чылда социализмниң болгаш коммунизмниң кызыл тугун көдүргеш, бистиң партиявыс XX чүс чылды кижи төрелгетенниң салым-чолунга үндезин эргилдеениң чүс чызы болдургаш, бодунуң ажыл-херектери-биле ону алдаржыткан. Ленинизмниң төрээн чуртунга большевик партияның удуртулгазы-биле ёзулуг-ла өндүр улуг чаартылга боттанган.

Маркстың, Энгельстиң, Лениниң чайзаш чок болурун баш удур бижип турганы социалистиг революция эң-не баштай Россияга тиилээн. Ленинчи партияның удуртулгазы-биле бистиң чуртувуска социалистиг ниитилел тургустунган болгаш коммунизмче шилчиишкин боттаныл турар. Делегейниң ийиги дайынының сөөлүнде социалистиг чурттарның күчүлүг лагери тыптып келген. Коммунистиг шимчээшкин бо үениң эң-не салдарлыг күжү апарган.

СЭКП-ның төөгүлүг оруунга съезд бүрүзү—чоннуң аас-кежии дээш демиселге кончуг чугула үе-чада боол келген. Партияның программаларын чугаалажып, ону партияның хоойлузу кылдыр бадыткап тургулаан II, VIII болгаш XXII съездилер партияның шылгарангай шуулганнары болгулаан. Партияның амыдыралынга программаларның тергиин чугулазын В. И. Ленин онзалап демдеглеп чораан. «Программа чокка партия бөлүүшкүннерниң бүгү база кандыгдаа эргилделеринге чиге шугумну кезээде тудуп шыдаар политиктиг бүдүн организм болуп туруп шыдавас» деп, ол бижээн.

Партияның программалары — чаңгыс аай бүдүн чүүлдүн тудуш кезектери, олар социал революцияның, социализм болгаш коммунизм тургузуушкунунуң дараалашкак, дуржулгага хынаттынган болгаш бадыткаттынган марксичи-ленинчи теориязын берип турар. Программа бүрүзү бистиң чуртувустуң амыдыралында тодаргай үе-чадага дүгжүп турар. Н. С. Хрущевтуң үлегерлеп чугаалааны-биле алырга, СЭКП-ның программаларын үш чадалыг ракетага деңнеп болур. Бирги чада бистиң чуртувусту капиталистиг делегейден адырып алган, ийиги чада ону социализмче көдүрген, а үшкү чада — ону коммунизмниң орбитазынче үндүрер ужурлуг.

* * *

РСДРП-ның ийиги съездизи Россияның болгаш делегейниң ажылчын шимчээшкининиң хөгжүлдезинге эргилделиг үеде, капитализм бодунуң дээди болгаш сөөлгү, империалистиг чадазынче кирген турда, пролетар революциязы практиктиг сорулга боол ээлчегте тургустунуп келген үеде боол эрткен. Капитализмниң кедергей чидиглеңген бүгү-ле чөрүлдээлериниң төп чери болу берген Россияга дарлалдың бүгү хевирлери: капиталистиг, феодалдыг, шериг, национал хевирлери чаңгыс доннашкак кылдыр белдирлежи берген турган. Өйү четчип өрган революцияга гегемоньнуң ролюн ойнаар, кызыгаар чок хаанныг ёзуну болгаш капитализмни шүүргедээринче эң-не калбак улус массаларны хамыктың мурнунда тараачыннарны эдертип баштаар ужурлуг турган делегейге эң-не революсчу орус пролетариат хаанныг дерзиилелге болгаш капиталистерге удур туруп турган. Ол төөгүлүг хүлээлгени күүседир төлээде, пролетариатка мурнакчы теория-биле чепсегленген, демир дег быжыг сагылга-чурумга сырый каттышкан, оппортунизмге эптеш чок, улус-массалар-биле чарылбас харылзаалыг дайынчы марксичи партияның нүүрү-биле политиктиг баштыңчылыг болуру эргежок чугула турган.

90-гы чылдарның эгезинде-ле В. И. Ленин Россияга шак ындыг революстуг пролетаржы партияны тургузарының сорулгазын идип үндүрген. Ынчангаш либералдыг народниктерге, «ажык марксистерге» болгаш «экономистерге» удур эптеш чок демиселди чорудуп тургаш, үк партияның төрүттүнүп тыптырын ол белеткээн.

1895 чылда В. И. Лениниң тургусканы Петербургтуң «Ажылчын ангыны хостаары дээш демиселдиң эвилели» келир үениң революстуг партиязының эге үрези болган. В. И. Ленин 1894—1898 чылдарда Россияга ажылчын шимчээшкининиң хөгжүлдезиниң байдалын тодаргайлавышаан, ол үеде социал-демократия ниитилел шимчээшкини боол, улус массаларының көдүрээшкүнү боол, политиктиг партия боол тыптып келген деп айтып турган. «Ол дээрге чаш болгаш бичии турганының үези болган» деп, Ленин бижээн. Россияның социал-демократтарының мурнунга ынчан сандаргай турган социал-демократтыг организацияларны чаңгыс аай социал-демократтыг ажылчын партия кылдыр каттыштырар, эртемниг социализмни ажылчын шимчээшкини-биле каттыштырарын боттандырар сорулга туруп турган. «1898 чылдың чазынында партияның тургустунганы ол душтуң социал-демократтарының эң-не иле болгаш оон-биле кады сөөлгү херээ болган» деп Ленин бижээн. 1898 чылдың март айда Минск хоорайга болган бирги съезд РСДРП-ны тургустунган деп чарлаан болгаш «Манифести» хүлээп алган. Ынчалза-даа программа болгаш устав ынчан хүлээп алдынмаан. Партияның төп албан черлери (ТК болгаш ТО) удавaанда хаанныг ёзуга чылча шаптырган болгаш катап тургустунуп шыдаваан, идея талазы-биле сандаргай болгаш бөлгүмнежир чорук орус социал-демократтарның ортузунга эрги хевээр тергиидеп турган. Ажылчын шимчээшкининге «экономизм» улам калбаа-биле нептереп турган. Ажылчын ангының төпчүттүнген марксичи партиязын тургузар төлээде, оппортунистерден чарлып алыры эргежок чугула турган. Ажылчын шимчээшкинин буржуаз идеологияга чагыртырынче чүткүп турган либералдыг народниктерге, «ажык марксистерге», «экономистерге» удур принципиалдыг демиселге Ленин чүзүн-баазын оппортунистерни идея талазы-биле чылча шапкан. Марксичи теорияны чогаадыкчы хөгжүтпүшаан, Ленин мурнакчы демиселчилерниң ролюн чүгле мурнакчы теория-биле чепсегленген партия күүседип шыдаар деп чүвени бүзүреддии-биле көргүскен.

Эң каржы-дошкун полицейжи дерзиилелдиң байдалдары турда, Россияга ажылчын партияны тургузарын белеткээриниң шиитпирлиг чепсээ болза, ниити орустуң даштыкыга үнер политиктиг солуну болур деп Ленин санаан. 1900 чылда алдарлыг ленинчи «Искраның» бир дугаар номери үнүп келген, ол солун РСДРП-ның ийиги ээлчеглиг съездизин белеткээр талазы-биле кол ажылды чорутхан. Солуннуң арыннарынга Ленин орус социал-демократтарының төп чугула сорулгаларын: ала-чайгаар болур ажылчын шимчээшкининче социалистиг медерелди киирери, ажылчын ангыны политика талазы-биле кижизидери, партийжи программаны белеткээри, марксичи партияның тактиктиг болгаш организастыг принциптерин ажылдап кылыры болур деп тодаргайлап бижээн. «Искра» болза марксизм-ленинизм идеяларының пропагандазын калбарткан, аңаа үндезилээш чер-черниң комитеттерин сырый каттыштырган болгаш партияның съездизин чыылдырарынга таарымчалыг байдалдарны шак ынчаар белеткээн. «Искраның» эң чугула херээ болза, партия Программазының төлевилелин ажылдап кылганы ол болган. Плехановтуң чогааткан төлевилелиниң таарышпазынга бүзүрээш, В. И. Ленин Программаның төлевилелин боду бижээн болгаш «Искраның» томуйлаан комиссиязынга чугаалажып көрүп турда, төлевилелдиң бүгү-ле чүүлдерин камгалап алган. 1902 чылдың июнь айда парлаттынган ол төлевилел орус марксистерниң сырый каттыжарынга чугула рольду ойнаан.

Ол ышкаш В. И. Ленин партия Уставының төлевилелин ажылдап кылып, ажылчын ангының партиязының тургузарының организастыг планын үндезилээн элээн каш ажылдарны бижээн. «Чүнү кылырыл?» деп суралгыг номунга В. И. Ленин Маркс биле Энгельстиң идеяларын хөгжүтпүшаан, революстуг марксичи партия дугайында өөредигниң үндезинин ажылдап кылган. Ол номнуң салдары-биле база «Искраның», оон Россияга турган агентилериниң практиктиг ажыл-чорудулгазының түңнелинде социал-демократтыг комитеттерниң хөй нуруузу чаа хевириниң партиязы дээш демиселге «Искраның» талазынга быжыы-биле турупкан.

«Искраның» идип үндүргени болгаш ажылдап кылганы принципиалдыг болгаш организастыг үндезиннеринге ёзулуг революстуг партияны тургузарын Ленин РСДРП-ның II съездизиниң кол сорулгазы кылдыр санаан. Белеткелиниң хынамчалының талазы-биле, төлээлепелгезиниң долузунуң талазы-биле, шиитпирлезе чогуур айтырыгларының калбааның талазы-биле ол съезд орус революстуг шимчээшкининиң бүгү төөгүзүнге мурнунда көстүп көрбээн болуушкун болган. Төлээлер чоокшулап орган революстуг шуурганның казыргызын съездиге чедирип келгеннер.

Съезд 1903 чылдың июль 17-де (30-де) ажыттынган. Оон ажылы баштай июль 24-ке (август 6-га) чедир Брюссельге, а оон соонда Лондонга — июль 29-тан (август 11-ден) август 10-га (август 23-ке) чедир үргүлчүлеп, ханы чажыт байдалга боол эрткен.

Съездиге 26 социал-демократтыг организациялар 51 бадылаар эргелиг төлээлерин чорутхан. Организацияга кирбейн турган чүс-чүс муң пролетарийлерге идея талазы-биле салдарын көргүзүп турган, бодунуң составынга элээн каш он муң ажылчыннарны киирип турган Россияда социал-демократтыг шимчээшкиниң кайы хире өзүп, быжыкканын съездиниң составы тодаргай херечилээн. Төлээлерниң хөй нуруузу «Искраның» талалакчылары турган. Ынчалза-даа съездиге «Искраның» удурланыкчылары: «экономистер», бундучулар, а ол ышкаш чайгылчак центрисчи кижилер база турган.

Съезд партияның Программазын болгаш Уставын хүлээп алыр, партияның удуртукчу төптерин тургузар, тактиктиг болгаш организастыг элээн хөй айтырыгларны шиитпирлээр ужурлуг турган. Искрачы угланыышкынның тиилелгезин хандырар дээш Ленин дыка хөй күш үндүрген. Ленин съездиниң ёзулуг удуртукчузу болуп, съездини каш-даа катап даргалаан, съездиниң бюрозунуң, программа, организастыг болгаш мандат комиссияларының кежигүнү турган, оппортунистерни чылча шаппышаан, төлээлерниң революсчу кезээн бодун долгандыр сырый каттыштырбышаан, хүн чурумунуң барык-ла бүгү айтырыгларының талазы-биле чүве чугаалап турган.

Ленин партияның программазын чугаалажып көөрүн аажок улуг ужур-дузалыг кылдыр көрүп турган. Программаны чугаалажып көөрү принципиалдыг, чидиг демиселге боол эрткен. «Экономистер», бундучулар Программаның алыс утка-шынарын өскертир, оон революстуг утказын чок кылырын кызээннер. Пролетариат диктатуразының дугайында чүүлге хамаарыштыр онза кадыг-дошкун халдаашкыннар болгулаан. Ол марксичи үндезин чүүлдү Программага киирери В. И. Лениниң болгаш оон талалакчыларының төөгүлүг тиилелгези болур турган. Ажылчын шимчээшкининге партияның удуртур ролюнуң дугайында ленинчи негелде съезд үезинде база халдаашкынга таваржып турган. «Экономистер» пролетаржы демиселге ала-чайгаарлаар чорукту мактап, ажылчын шимчээшкинин буржуаз идеологияга чагыртырын оралдажып турганнар. Ленин оппортунистиг шавышкыннарга шынгыы удурланган. Ынчангаш съезд «экономистерниң» киирген чазаглаларын хүлээвээн.

В. И. Лениниң бижээни болгаш хаанныг ёзуга, помещиктерге база буржуазияга удур демиселге ажылчыннарның болгаш тараачыннарның революстуг эвилелин быжыглаарынче болгаш хөгжүдеринче угланган Программаның аграр айтырыының талазы-биле кезээ «экономистерниң», бундучуларның болгаш чаңгыс чайгылып турган элементилерниң эң улуг халдаашкынынга таварышкан. Ол Программа крепостниктиг ёзунуң артынчыларын чок

Экономика темазынга

АКША ТӨЛЕВИРИНИҢ СИСТЕМАЗЫ

Колхозтарның экономиказының быжыкканының ачызында, оларда күш-ажылдың төлевириниң чаа хевири—акша төлевири Тываның элээн хөй колхозтарында ажыглаттынып турар. Күш-хүнү барымдаалаар ажыл төлевири ёзулуг кылганының барымдаалап төлээриниң экономиктиг негелдезин хандырбайн турар. Ынныг төлелге болза, колхозчунуң ажыл төлевириниң ёзулуг шын хемчээлин көргүзүп шыдавас болгаш ажыл-агыйга бот-орулга-чарылганы нептерелдиринге, продукцияның бот-үнезин шын тодарадып санаарынга шаптыктап турар.

Күш-ажылдың кодээ ажыл-агыйда төлевири индустриалдыг күш-ажылдың төлевиринче шилчип турар. Кодээ биле хоорай, ажылчын биле колхозчу аразында ылгал чоорту узуткаттынып орар. Үлетпүр бүдүрүлгелеринде ажыглаттынып турар күш-ажыл нормалаашкыны акша төлевиринче шилчээн колхозтарда база-ла ажыглаттынып турар апарган. Акша төлевиринче шинчилге колхозчуларның материалдыг сонуургалын көдүрүп, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип турар.

Чөөн-Хемчик колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң девискээринде «Малчын», «Мурнакчы», «Искра» болгаш «Күш-ажылдың хостуу» колхозтар акша төлевириниң системазынче шилчээн ажылдап турарлар. Барыын-Хемчик районнуң «Бара-Хөл» колхозу ам күш-ажылдың акша төлевиринче база шилчиир деп турар. Ол болза ук колхозтарның экономиктиг хөгжүлдезиниң бурунгаар базымы-дыр.

Бо колхозтарда колхозчуларның күш-ажылга киржилгези дыка идепкейжээн. Ылангыя Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунга эрткен чылдың бирги кварталында колхоз бүдүрүлгезинге киришкеннерниң хуузу 93 турган болза, ам 100 хуу болуп турар. Ында колхозчуларның материалдыг сонуургалының өзүүшкүнүнүң, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң бедээниниң дугайын дараазында чижектер-биле көргүзүп болур.

1962 чылда бир саанчы-ла хол-биле 16, агрегат-биле 20 инекти саап турган, ам хол-биле 18-ти, агрегат-биле 36-ны саап турар апарган. Бир кижи-ле 45 бызааны азаап, 70 баш инекти, 90 хаванны семиртип, 60 баш чылгыны кадарып турган, ынчаарга ам 50 бызааны, 90 инекти, 200 хаванны болгаш 80 баш чылгы малды кадарып турар. Малдың семиртилгези база эки.

Оон түңнелинде колхозчуларның ай санында ажылдап ап турар ажыы дыка өскен. Эрткен чылын ай бүрүзүнде бир малчын 19—25, тараажы—36—60, тудугжу—23—30 рубльди ортумаа-биле ажылдап ап турган болза, ам малчын—70, тараажы—75, тудугжу — 66 рубльди ажылдап ап турар. Шак ындыг материалдыг сонуургал күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн дыка бедиткен.

Күш-хүнү барымдаалап ажыл төлевири чорудуп турган үеде чамдык колхозчулар продуктуну колхозтан авансылап алгаш, а колхоз бүдүрүлгезинге киришпейн олургулаар, ынчангаш чыл төнчүзүнде алыры чок, харын өрелиг үнгүлээр турган. Акша төлевиринче шилчээн соонда, продуктуну авансылап бээр чорук соксаан болгаш колхозчулар херег-лээр чүүлдерин туда садып ап турар апарган. Ынчангаш «ажыл кылбас кижи чем чивес» деп негелде барымдаалаттынып турар.

Күш-ажылдың нормалаашкынын, тариф четкизиниң төлевири улам тодарадып доктаадыр дугайын колхозчулар акша төлевиринче шилчээн соонда чөптүү-биле негеп турарлар. Ол негелдени черле улам эки өөренип көөрү чугула.

Акша төлевириниң системазынче шилчиирин амгы үеде барык-ла бүгү колхозчулар күзеп турар апарган. Колхозтарның баштаар черлери акша төлевиринче шилчииринин мурнунда, чамдык кол болгаш эргежок чүгула айтырыгларны эки өөренип көөрү чугула. Ылангыя колхозка кирип турар акша-хөреңгиниң хемчээли колхозчуларның күш-ажылының төлевиринге чедер бе, четпес бе дээрзин ылап санап көөр херек. Акша төлевиринче шилчиирде курлавыр фондузун тургузаар ужурлуг. Ооң хемчээли колхозтуң бүгү кежигүннеринге дөрт ай иштинде төлээр төлевириниң хемчээли-биле деңнежир ужурлуг.

Оон соонда колхозта бар бүгү ажылдарны онаашса чогуур тариф четкизинге хамаарыштырган, ниити кылза чогуур ажылдарның хемчээлин күш-хүнүнүң төлевири-биле, күш-хүнү-биле санааш, тариф четкизиниң төлевириниң хемчээлин тып алыр. Кылган ажылын барымдаалаар бир дугаар тариф четкизиниң төлевириниң хемчээлин колхозтуң сөөлгү үш чылдарда төлеп турган бир күш-хүнүнүң ортумак төлевири-биле деңнеп болур.

Оон соонда тариф четкизиниң коэффициентилерин барымдаалааш 2, 3, 4, 5 разрядтарның төлевириниң хемчээлин доктаадып тургузар. Тариф четкизи үш бөлүкке чарлыр: биргизи—кылган ажылының хемчээлин барымдаалап төлээри; ийигизи—шак-биле ажылдааның тариви бирги бөлүктүң төлевиринден 10 хуу эвээш; үшкүзү—механизастаттынган ажылдарның тариф четкизи. Бо тарифтиң төлевири биргизинден болгаш ийигизинден дыка бедик болур. Чүге дээрге, мында ажылдар берге болгаш ону чүгле тускай өөредилгелиг кижилер (тракторист, комбайнер, машинист, электрик...) күүседир. Ынчалза-даа совхозтарда ажыглаан турар тариф төлевиринден улгатпас.

Колхозтарда бүгү-ле кылдыныр турар ажылдарны шуптузун тариф четкизинге хамаарыштырары берге. Чүге дээрге, автотранспортта, тудугда кылза чогуур ажылдар дыка нарын, янзы-бүрү болганындан нормалаары база дыка берге. Моон ужурундан тудугда ажылдап турар колхозчуларның күүсеткен ажылының төлевири болгаш нормаларын бүгү-эвилелдиң чаңгыс аай тудуг ажылдарын төлээриниң болгаш нормалаарының саавырын куржаг талазы-биле 20 хуу немелде төлевир чокка ажыглаарын сүмелеп турар бис.

Автотранспортта ажылдап турарларга совхозтарда ажыглап турар нормаларны болгаш төлевирни куржаг талазы-биле 20 хуу немелде төлевир чокка ажыглаар. Тудугда бызанчыларга, ыяш чазаар мастерскаяда ажылдап турарларга мергежил талазы-биле разрядтарны тыпсыры чугула. Барыын-Хемчик районнуң «Бара-Хөл» колхозунда болгаш өске-даа чамдык ажыл-агыйларда электростанцияның, ыяш диилер черниң, чунар бажыңының, тудугнуң ажылдакчылары доктаамал шалыңныг ажылдап турарлар. Бо бөлүкте ажылчыннарга разрядтарны тывыскаш, планны күүсеткен хуузу-биле, ажылга үнген хүннерин табельге демдеглеп тургаш, ажыл төлевирин төлээри чугула. Бистиң эргелелдиң тускай эртемниглери төлевирни «Бара-Хөл» колхозка мынчаар сүмелээн: электростанцияның ажылдакчызынга механизастаттынган ажылдарның IV разряды-биле айда бүдүрген электриниң киловатт-шагын, ыяш диилер черге диилген ыяжының погонметрин, чунар бажың ажылдакчызынга табель ёзугаар III разряд-биле, тудугнуң прорабынга тудуг планының күүселдезиниң хуузун барымдаалап төлээр.

Анчыларга оларның тыпкан олчазының өртээниң 40 хуузун, оларның бригадиринге бригада кежигүнүнүң тыпкан ажынын 10 хуузун немей төлээр.

Чамдык эң чугула ажылдарны кылырынга колхозчуларның сонуургалын улгаттырар сорулга-биле ол ажылдарны кылганы дээш элээн бедик төлевирлерни доктаадыры чугула. Чамдык ажыл-агыйларда хову ажылдарының төлевирлери мал ажылдарындан кыду бооп турары шын эвес. Мал продуктуларын бүдүрери хову ажылындан дыка хамаарылгалыг болгай. Ынчангаш кукуруза, чочак-тараа, картофель, свёкла дээн ышкаш культураларны бүдүрериниң төлевирин улгаттырып, эде көөрү чугула.

Эргелелдиң тускай эртемниглери, колхозтарның акша төлевиринче шилчииринге дуза болдуруп, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик районнарның колхозтарынга «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң, Барыын-Хемчик, Өвүр районнарның колхозтарынга «Мурнакчы» колхозтуң ажылының нормаларын болгаш төлевирлерин эде кылгаш, чижек кылдыр сүмелээн. Ол чижек нормаларны үндезилеп ажыглааш, 1963 чылда Чөөн-Хемчик районнуң «Искра», Барыын-Хемчик районнуң «Мурнакчы» колхозтары акша төлевиринче шилчээннер.

Чамдык частырыгларны эдип албышаан, «Искра» колхозтуң баштаар чериниң даргазы эш Доктугу ажыл төлевириниң бо чаа хевиринче доктаамал кичээнгей салып турар. Ооң инициативазы-биле эргелел аппаратындан 16 кижини кызыргаш, ай санында 660 рубльди камнап алган. Оон түңнелинде удуртукчу ажылдакчыларның айда алыр шалыны колхозтуң ниити шалың фондузунуң 7 хуузун ээлеп турган болза, ам 5 хуу чедир эвээжээн.

Бүдүрген продуктуларны күрүнеге сатканындан колхозка хөй орулга кирер. Ынчангаш продуктуларны хөй бүдүрген, ону күрүнеге хөй дужааган тудум-на, колхозтуң кирер орулгазы көвүдээр, колхозчуларның амыдырал-чурталгазы байыыр дээрзи билдингир.

Чыл иштинде ниити кирген орулгаларны хуваашпас фонд, ажыл төлевириниң фондузу, кырганнарга дузалаар фонд дээш янзы-бүрү фондуларга чарар. Күш-ажыл төлевириниң фондузу бүгү кирген орулганың 40—45 хуузун ээлээр. Бир эвес ол оон көвүдей бээр болза, ажыл-агыйның оон ыңай калбарып сайзыраарынга шаптыктыг апаар. Мынчангаш акша төлевиринче шилчээн колхозтар бо хууну барымдаалап турар. Чижээ, «Искра» колхозтуң 1963 чылда ажыл төлевириниң фондузу ниити орулгазының 37 хуузу болган.

Бүдүн чылдың иштинде колхозчуларга төлеп берип турар акша-хөреңги ийи кол дөстүг: колхозтуң күрүнеге болгаш өске-даа черлерге саткан продуктуларының өртээниң 25 хуузу төлевир фондузунче кирер. Белеткел конторазындан чаалы кылдыр кирген орулганың 50 хуузу база ажыл төлевириниң фондузунче кирер. Бир эвес колхозтуң чыл иштинде кирген орулгазы чарыгдалындан көвүдээш, артып турар болза, ол орулганы колхозчуларга немей төлевир кылдыр хуваап болур. Колхозчу кижиниң айда ажылдап алган акшазының 60—70—80 хуузун төлээр, а оон арткаын чыл төнчүзүнде ооң кылган ажылының түңнелин барымдаалап төлээр. Ай санында төлелгениң ол хуузун доктаадыры колхозтуң экономиказындан хамааржыр.

Акша төлевиринче шилчээн үеде колхозтуң сан-хөөзүнүң, күш-ажылдың күүселдезиниң учёдун үндезини-биле экижидери чугула. Учёт баксырааш, чарыгдал көвүдээш, ажыл төлевириниң фондузунда хөреңги четпейн туруп бээр болза, колхоз өреленир апаар болгаш продуктуларның бот-үнези-даа улгадыр. Ынчангаш экономиктиг санал-га, шын учёт эң-не чугула. Сөөлгү үеде бот-орулга-чарылгалыг ажылдаар чорук колхозтарның бүдүрүлге бригадаларында калбарып турар. Колхозчулар-биле санажылганың бо чаа аргалары колхозка бухгалтер учёдун бедидир.

Бүгү колхозтарны акша төлевиринче шилчидериниң аргалары бистиң зонаның ажыл-агыйларында бар бооп турар. Ынчангаш, ооң ужурдузазының дугайында тайылбыр ажылдарын бүгү колхозчуларның ортузунга чорудары чугула.

А. СОЯН,

Чөөн-Хемчик колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң планэкономиктиг килдизиниң начальниги.

ОРУК ТУДУУНГА

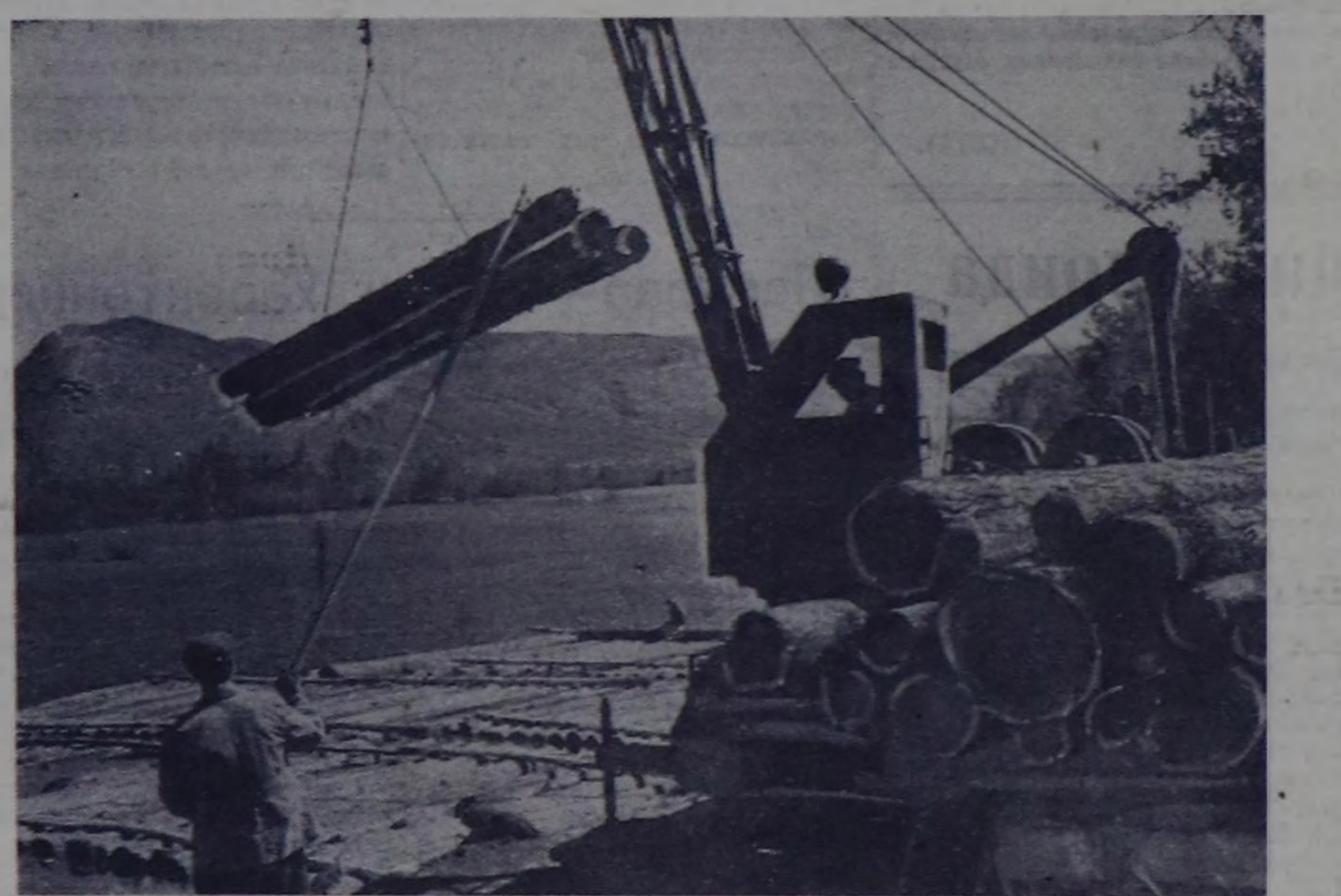

Орук-тудуг эргелели бо чылын республикага хөй көвүрүглерни, автомашиналар чолаачыларынга айыылдыг болуп турар черлерге демдектерни кылырын планнаан. Ол сорулгага ук эргелел 320 кубометр ыяшты шагда-ла белеткеп алган болгаш ол айыттынган ажылдарны кылырынче шагда-ла шилчип кирген.

ЧУРУКТА: Улуг-Хемден ыяшты автомашинага чүдүрүп турары.

Фото **В. ЛУТКОВТУУ.**

ӨГ-БҮЛЕ БОЛГАШ ШКОЛА

Аныяк салгакчыларны коммунистиг ёзуга өөредип кижизидеринге чаа аргаларны партия ТК-ның июнь Пленуму ада-иелерге болгаш совет школага этээртиниезин-биле ажыдып берген. Ам сорулга болза өг-бүле биле школа чаа өөредилге чылынга уткуштур Пленумнуң салган шиитпирлерин чаңгыс демниг күүседип, өөреникчилерни, хамыктың мурнунда күш-ажылга сагыш-сеткилинден ынакшыыр кылдыр, оларның өөредилгезин чүгле школаның хереэ деп көрбейн, ада-иелер боттары идепкейлиг үндүрүп тургаш, эң харысалгалыы-биле сагыш салыры арткан.

Самагалдай 11 чыл школазының амгы үшкү клазында Лора Оюн өөренип турар. Ооң адазы слесарь кижи, авазы бажың ээзи. Олар кайызы-даа топтуг-томаанныг. Үй-балай эргиниң артыышкыннарынга энтешпестер, уруглараның өөредилгезинче, сагылга-чурумунче денге сагыш човаарлар. Лора бүгү өөредилге чылында эки өөренип, хөй-ниитичи, хүндүлээчел, ажылгыр чанчылдарны быжыы-биле шиңгээдип алган. Бир эвес Лораның ада-иези уруунуң бүдүштүг болурунче бичиизинден эгелээш-ле сагыш човаваан болза, башкының класска негелдези-биле карышкак чорук тыптып болуру тодаргай турган.

Уругларының чурумнут, эки өөренииринче сагыш човап, башкылардан арга-сүмелерни айтырып, хайгаарап турар мурнакчы ада-иелерге Такчыттаа, Ермаков, Мальков, М. Кызыл-оол, Дембирел, Назын. Енаа олар хамааржыр. Бо ада-иелерниң ак-сеткилдиг ажылының кол үгаанышкыны болза, чаңгыс аай негелделерни өг-бүлеге карыштырбайн, харын ону быжыглап, уруглар кижизидилгезин чүгле школаның хереэ кылдыр көрбээнинде болур.

Чамдык ада-иелер өөредилгебиле кижизидилге чорудулгазының органиктиг чаңгыс аай болурун уттуп, уругларын сентябрь 1-де-ле школага эккеп каашы, бүгү өөредилге чылының дургузунда келбес, уруунуң канчаар өөренип турарын сонуургавас байдалдарны үндүрүп турар. Ындыгларга Бухтуев, Санчай, Шумов олар хамааржыр.

Школа-биле быжыг харылзааны туттайн турар болгаш келир үениң, коммунизмниң үезинде чурттап, ажылдаар уруг-дарының кижизидилгезинче сагыш салбайн турар ада-иелерге «Аныяк кижи бүрүзүн хоочун салгалдарның бүгү-ле чаалап база тургузуп каан чүүлдерин ханызы-биле хүндүлээр, Төрээн чурттуң байлаан, арын-нүүрүн болгаш алдарын бодунуң күш-ажылы-биле көвүдедир дээш чурттуң бүдүштүг ээзи, коммунизм дээш туруштуг база эрес-маадырлыг демисел-чи кылдыр кижизидер херек» дээн СЭКП ТК-ның Пленумунуң доктаалын медерелдии-биле угаарын сүмелээри артык эвес.

Ол ышкаш ада-иелерниң кичээнгейин уругларны бүгү талазы-биле сайзыраңгай болурунга бичиизинден эгелеп чанчыктырарынче угландырары чугула. Кандыг-бир чаа кинону, концертти көргеш, азы машина-техниканы, дириг амытаннарны, бойдусту сонуургаанда бичии уругаар ол-ла дораан ада-иелеринден, улуг кижилерден айтырган туруп бээрлер. Бо таварылгада оларның сонуургалын улам хөгжүдери-биле боттарынга хандыр тайылбырладып, чедир билбээн азы эскербээн чүүлдерин ол орта допчузу-биле чугаалап бээрге, ол сонуургаан чүүлу уругнуң медерелинге быжыы-биле шиңгээттинер.

Чамдык улуг кижилер уруглары кандыг-бир эскерткен чүүлдүн дугайын аажок-ла сонуургап, тайылбыр эреп, билип алыксааш айтырарга, «чай чогунга» сылдаар ийикпе, азы ужуру херекке албайн тура-ла анчыгзынып хоректени бээри хоралыг. Бичии кижиниң бот-сонуургалы кошкап, ооң соонда көрген, билген чүүлдерин херекке албас, уттуучал чаңчылга өөрени берип болур.

Бир эвес эге класс өөреникчизи даараныгага азы чазаныгага сундулуг болза, ооң хире шаа-биле кылып бүдүрүп алган чүүлүнүң кезектерин бодунга ададып, тайылбырладырга, ооң дыл-домаа база-ла эттинип, байлакшыыр.

Бо талазы-биле кижизидилгениг, угаадылгалыг ажылды бистиң школаның күш-ажыл башкызы эш Молчанов чорудуп турар. А ада-иелер Ланзы, Горбунов, Маадыр-оол, Полев олар өөреникчи уругларының бүгү талазы-биле сайзыраңгай болурунче улуг күштү үндүрүп, өг-бүлезинге эстетиктиг болгаш этикалыг кижизидилгени бедүүн, баштайгы аргаларын башкыларның сүмези-биле чорудуп турары өөрүнчүг.

Эш Л. Ф. Ильичевтуң илеткелинде айытканы ышкаш, өзүп орар аныяк салгакчыларны кижизидериниң алдарлыг хереэнге школа биле өг-бүле деңге харысалгалыг болгаш рольдуг турда, өөреникчи чаңгыс класска катап олурбас-даа, школазын ара каап-тар чорукка-даа таварышпас дээрзин бистер, ада-иелер уттаалыңар.

С. САНДЮ.

Кудукту ажыглаалга кииргени

Тожу районда «Май бири» колхозтуң Куштуг-Кежиг сүт-бараан фермазының чайлаа—Чыварлыгта кудук казары чугула негеттинип келген. Ол черде мал ижер хөлдер, суглар бар-ла, а кижи ижер суггу барык дөрт километр черден тергелиг сөөртүп алыр турган.

Кудукту кааа казарын, ол ажылды башкарып чорударын ферма эргелекчизи Ф. Баир-Белек, кодээ Совет даргазы К. Сереп-оол олар эки организастаан. Июнь 10-дан 22-ге чедир казылда доозулган, ханазы бүрүн саддынган. Оон суун арыглаары-биле эвээш эвес хочал иштин узун үндүрген.

Чыварлыгның малчыннарынга арыг суглуг чаа кудукту белеткээринге А. Баракпан, К. Аныргa оларның эки ажылдааның демдеглээри чөптүг. Кудук ам ажыглаалда кирген.

В. АРАНЧАА.

кылырының, кодээге ангы демиселиң хөгжүдеринге, ажылчыннарның болгаш тараачыннарның эвилелин быжыглаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарының сорулгаларын барымдаалаан турган.

Национал айтырыгның талазы-биле шыңгыы маргылдаалар база болгулаан. Польша социал-демократтар болгаш бундучулар нацияларның бот-тускайланыр эргезиниң дугайында чүүлге удурланганнар. Ол чүүл националистерге чемиш болу бээр деп шын эвес бодал-биле польша революстулар ону ап кааптар деп саналдааннар. Бундучулар болза нацияларның бот-тускайланыр эргелиг болурунуң дугайында марксистчи формуланы культура-национадыг автономия дээр буржуаз-националистчи формула-биле солуурун негээннер.

Польша социал-демократтарның саналдарын, а ол ышкаш бундучуларның националистчи негелделерин съезд хүлээвейн барган. Пролетар интернационализмниң ленинчи принциптери Программага ынчангаш быжыглаттынган.

Бүгү-ле программалыг айтырыгларның талазы-биле оппортунистер долу аштырыышкынга таварышканнар. Программа ёзулуг-ла марксистчи документ болган. Ол барыын-европа социал-демократияның программаларындан үндезини-биле ылгалдыг программа болган. Программазында пролетариат диктатуразының дугайында чүүл айыткан кара чаңгыс ажылчын партия ол үеде РСДРП болуп турган.

Партияның Уставын чугаалажып көрүп турда, съездиге чидиг чөрүлдээлер болу берген. Ол чөрүлдээлер болза партия чогум кандыг болур ужурлугул дээр дугайында айтырыгга ийи эң удурланышкак үзел-бодалды илереткен.

Ленинчилер болза партияны мурнакчы теория-биле чепсегленген ажылчын ангының мурнакчы, медереллиг болгаш организастыг отрязы кылдыр көрүп турганнар. Олар болза бодунуң бүгү кежигүннеринге албан болур пролетаржы сагылга-чурум-биле сырый каттышкан чаңгыс эптиг быжыг партия дээш демисежип турганнар.

Съездиниң оппуртунистиг кезээ Лениниң ол негелделеринге шуут-ла удур демисежип үнгеш, партияга таварышкан-на кижилер хамаан чокка кирген турарын күзээннер; оппортунистер партияга саадаргай болгаш чайгылчак чорукту камгалап, ооң-биле пролетар шимчээшкиниң буржуаз салдарга чагыртырынга идигни берип турганнар. Уставтың Мартовтуң ажылдап кылганы бирги параграфының формулировказы искрачыларның быжыг туруш чок кезээниң ангыланганының болгаш оларның оппортунистер-биле каттышканының түңнелинде хүлээп алдына берген. Удаваанда, РСДРП-ниң III съездизинге, Уставтың В. И. Лениниң тургусканы бирги параграфын партия бадылаан. Уставтың өске бүгү чүүлдериниң талазы-биле искрачы организастыг планны Ленин болгаш ооң салгакчылары II съездиге-ле камгалап апканнар. Чогум-на ол съездиге үндезилээш, большевиктерниң партиязы тывылган, камгалган болгаш быжыккан.

Төп Комитеттиң удуртукчу ролюн кудулададыр оралдажыышкынга оппортунистер ТК-ның чер-чериниң партия комитеттерин тарадып болур эргезин кызыгаарлаарын, а ТК-ның чүгле ниити партийжи характерлиг доктаалдарын ылавыла күүседир доктаал кылдыр санаарын негеп турганнар. Ленин болгаш ооң талалакчылары ол негелделерни съезд ойтур шаварын чедип ап, партия тургузуунга автономияның болгаш федерализмниң оппортунисчи принцивинге удурланыптыр централизмниң принцивин камгалап артырып алганнар. Программа болгаш организастыг айтырыглар талазы-биле съездиге Лениниң демисели РСДРП-ниң революстуг кезээ — большевиктер биле оппортунистиг кезээ—меньшевиктерниң аразынга башкаланыышкынны болдурган.

Партияның төп удуртукчу органнарын соңгуп турда, ленинчилер шиитпирлиг тиилелгени чедип алганнар. Лениниң талалакчылары бадылаашкынның хөй кезиин алганнар.

«Большевизм политиктиг утаан-бодалдың агыышкыны болуп база политиктиг партия болуп 1903 чылдан эгелеп туруп келген» деп, Ленин бижээн.

Меньшевиктер, эсерлер, анархистер, националисчи болгаш өске-даа бичии буржуазчы партиялар биле эптеш чок демиселге билдилиг мерген тактика-биле большевиктер партиязы бодун долгандыр улус массаларны хаара тудуп база сырый каттыштырып алган, хаанның ёзуну болгаш капитализмни шиитпирлиг шуургедээринге оларны белеткеп шыдаан. Ол бодунуң бүгү төөгүзүнүң дургузунда партийжи чаңгыс эп дээш демисежип келгенинин, дарлакчылар-биле шиитпирлиг сегирип алышкыннарже ажылчын ангыны идегелдиг баштап чоруур бодунуң улуг чаагай төөгүлүг хүлээлгезин төнчүзүнге чедир күүседип шыдаар ындыг шынарны бодунга ажылдап кылып келгениниң ачызында бо бөгүнү кылыры анаа чедип алдынган.

1894 чылда Лениниң бижээни болза, «...Орус ажылчын бүгү-ле демократтыг элементилерниң баштыны болуп көдүрлүп үнгеш, хаанның кызыгаар чок эрге-чагыргазын дүжүр октаар болгаш орус пролетарит (бүгү чурттарның пролетарнады-биле чергележип алгаш) ажык политиктиг демиселдиң дорт оруу-биле тиилелгелиг коммунистиг революцияга чедире бээр». Ол гениалдыг өттүр көрүүшкүн 1917 чылдың октябрьда боттанган. Коммунистиг партия тайбың дээш ниити демократтыг демиселди, помещик чер эдилээшкиниң узуткаар дээш тараачын шимчээшкинин, бистиң чуртувустуң улустарының национал-хосталгалыг шимчээшкинин болгаш буржуазияны дүжүр октаар дээш пролетариаттың социалистиг шимчээшкиниң чаңгыс күчүлүг революстуг агымга каттыштырган.

Ажылчын ангыны, күш-ажылчы чонну капитализмниң үндезинин шуургедээринче партия көдүрген болгаш коммунизмче бодунуң төөгүлүг оруунга баштайгы улуг тиилелгени чедип алган: мөлчүкчүлерниң тергиидели дүжүртүнген болгаш пролетариат диктатуразы тургустунган. РСДРП-ниң ийиги съездизиниң хүлээп алганы программа ынчаар күүсеттинген.

* * *

1919 чылда партияның VIII съездиге хүлээп алдынган партияның ийиги Программазы — социализмни тургузарының программазы — ажылчын ангының башкарыкчы партиязының Программазы болу берген. Ол пролетариаттың бүгү делегейге хосталгалыг шимчээшкининиң эрткен үе-чадазының түңнелдерин кылган. Чаа Программа капитализмден социализмге чедир бүгү шилчилге үезинде партияның сорулгаларын тодараткан. Ол болза дидим, эртемниг өттүр көрүүшкүн болгаш социалистиг ниитилелди тудуп тургузарының тодаргай планы, массаларга күчүлүг революстуг кыйгырыг болган. Ол Программаны дараазында чылдарга анаа-ла очулдурарга бүгү делегей пролетариадының отрядтарының бирээзи болур Россияның коммунистиг партиязы чүнү кылганын деп айтырыгга эң эки харыы болур ийик деп Ленин санаан. Коммунистер хоозун сөс этпестер дээрзин төөгү база катап бүгү кижи төрелгетенге көргүскен. Маркс биле Энгельстиң чайлаш чок болурунуң дугайын эртем ёзузу-биле баш бурунгаар чугаалап каапы социализмни тудуп тургузарының гениалдыг планын В. И. Лениниң төлевилеп кааны социализм Совет Эвилелинде херек кырында боттуг чүүл болу берип, бурун болгаш тиилелгеге чедир тиилээн. Партияның ийиги Программазы ынчаар күүсеттинген.

И. В. Сталинга чүдүүр чорук, ленинчи «Чагыгда» бердинген айтыышкыннарны үрээни, социалистиг тургузуушкуннуң чорудулгазынга багай салдарны чедиргени чигзиниг чок. Бистиң партиявыстың Төп Комитеди, Н. С. Хрущев ол дугайын чонга шуут-ла дорту-биле чугаалаан. Оон-биле кады, ол чылдарда бистиң дайзыннарывыстың бар турган деп шынзыдыксап турары дег, совет ниитилелдиң хөгжүлдезинге чаңгыс черге таптаашкын турбаан дээрзин айтыр херек. Лениниң баш бурунгаар айытканын амыдыралга боттандырбышаан, партияның удурткулгазы-биле бистиң улус социалистиг улуг чаартылгаларны боттандырган, Төрээн чурттуң күчү-шыдалын каш катап улгаттырган. Ол чорук фашистиг араатаннарны чылча шавар арганы Совет Эвилелинге берген. Ада-чурттуң дайыны доозулганының сөөлүнде чылдарда Коммунистиг партияга баштаткан совет улус кончуг кыска үе иштинде улус ажыл-агыйын катап тургускан болгаш оон чайгылыш чок көдүрлүүшкүнүн хандырган.

* * *

СЭКП-ниң XXII съездизиниң хүлээп алганы үшкү Программа марксисчи-ленинчи революстуг теорияның хөгжүлдезинге чаа үе-чада болган. Программа коммунизм дээш демиселдиң теориязының болгаш практиказының үндезин айтырыгларынга, амгы үениң делегей хөгжүлдезиниң эң чугула айтырыгларынга тодаргай харыыны берип турар. Коммунистиг ниитилелди тудуп тургузар дээш демиселче бистиң улузувусту ол сорук киирип турар.

Большевизмниң алдан чыл төөгүзүн долдурган болуушкуннар болза, ниитилелди чүгле социалистиг ёзуга эде тургузары улустарның хосталгазын болгаш аас-кежиин хандырар дээрзиниң дугайын херечилеп турар. Ниитилел дугайында чүгле мурнакчы, марксисчи-ленинчи эртем амгы үеде кижи төрелгетенниң мурнунда тургустунган социал айтырыгларны шиитпирлээриниң дугайында айтырыгга харыыны берип турар. Чүгле социализм бүдүрүкчү күштериниң хөгжүдеринге кызыгаар чок делгемни ажыткан, экономиктиг кризистерни, ажыл чок, ядыы-түреңги чорукту чок кылып турар, тайбыңның политиказын тендиш чок чорудуп турар. Чүгле социализм болгаш коммунизм эртемниң болгаш техниканың, литератураның болгаш уран чүүлдүң кызыгаар чок хөгжүлдезиниң, кижилерниң бүгү талалыг дески хөгжүлдезиниң перспективаларын кижи төрелгетенниң мурнунга ажыдып турар.

Бистиң партиявыстың программаларының күжү болгаш амыдыралчызы — коммунизмниң херээ дээш ажылчын ангының, бүгү совет кижилерниң чүткүлдүг демиселинде. Бистиң чуртувустуң улустары марксисчи-ленинчи өөредигге бодунуң чайгылыш чок шынчызын, Коммунистиг партияның салган сорулгаларын күүседир дээш шудургу ажылдаарынга бодунуң шиитпирлиин бузуредип көргүскен.

Коммунистиг партияны долгандыр сырый каттышкан совет улустар ам чаа Программаны күүсетпишази, коммунизмни бүзүрелдиг тудуп тургузуп турарлар.

Коммунистиг партияның удуртукчу ролюнуң улуг ужур-дузазы бирги болгаш ийиги программаларны күүседир дээш ооң демиселиниң баштайгы үе-чадаларынга-ла тодазы-биле илереттинген. Социализмден коммунизмче шилчип турар үеде Коммунистиг партияның ролю улам улуг апар чыдар. В. И. Лениниң үндезилээни ажылчын ангының партиязы бүгү улустуң партиязы апарган. Ол бистиң чуртувустуң ажылчын ангызының, колхозчу тараачыннарының болгаш албан-хаакчыларының мурнакчы, эң-не медереллиг кезээн каттыштырып турар.

Амгы үениң кайгамчык улуг документизин — XXII съездиге хүлээп алдынган Программаны удуртулга болдуруп алган, бистиң партиявыс Коммунистиг партияның чаңгыс үндезинниг үш сорулгаларын: коммунизмниң материал-техниктиг базазын тургузарын, коммунистиг ниитилел харылзааларын хевирлеп тургузарын, чаа кижини кижизидерин шиитпирлээринге баштайгы кайгамчыктыг чедишкиннерни чедип алган.

Марксың, Энгельстиң, Лениниң чагыгларын чайгылыш чок күүсетпишаан, СЭКП болза коммунистиг болгаш ажылчын партияларның чаңгыс эвин база сырый каттыжыышкынын быжыглаар дээш могаг чок демисежип, пролетар интернационализмниң принциптеринге шынчы болур чоруктуң үлегерин көргүзүп турар, ону чайгылыш чок сагыыры болза, бүгү делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң күжүн болгаш ат-алдарын улам ыңай өстүрериниң эң чугула байдалы болур. Коммунистиг болгаш ажылчын партияларның марксизм-ленинизмге үндезилээн чаңгыс эви болгаш сырый каттыжыышкыны болза, эртемниг коммунизмниң улуг идеяларының бүгү делегейге тиилээриниң үндезини болур.

СЭКП-ниң Программазы болза, хосталга, тайбың, социализм дээш демиселге делегейниң улустарын сорук киирип турар документ болур. Оон олар амгы үениң эң чугула айтырыгларынга амыдыралга хыналттынган, эртемге үндезилеттинген харыыны ап турарлар. Алдан чыл мурнунда РСДРП-ниң II съездизинге хүлээп алдынган партияның Программазы база VIII съездиге хүлээп алдынган Программа, В. И. Лениниң шууттаа киржилгези-биле ажылдап кылдынгылаан турган. Үшкү Программа Лениниң өттүр көрүңгүр айтыышкыннарындан, социализм болгаш коммунизм тургузуушкунунуң дугайында ооң гениалдыг идеяларындан үнген. «Ынчангаш бо Программаны долу үндезинниг-биле ленинчи деп адап болур бис» деп, Н. С. Хрущев чугаалаан.

Партияның II съездизиниң болганындан бээр эрткен алдан чыл дээрге, марксизм-ленинизмниң чайынначак тиилелгезин көргүзүп турар демиселдиң болгаш улуг тиилелгелерниң оруу болур.

О. СОКОЛОВ.

Байырлалын демдеглээн

Бурят АССР-ниң Дээди Совединиң байырлыг сессиязы

УЛАН-УДЭ. (СЭТА). Бодунуң национал байырлалын —Бурят Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың тургустунганындан бээр дөртен чыл болган өөн Бурятияның ажылчы чоннары улуг сорук кириишкинниг-биле демдеглеп эрткен. Бурят АССР-ниң Дээди Совединиң ол аладарлыг өйге холбаштырган байырлыг сессиязы болуп эрткен.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң төлээлериниң удуртукчузу, СЭКП ТК-ның Президиум кежигүнү, СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Бюрозунуң Даргазының бирги оралакчызы А. П. Кириленко, крайларның, областарның, автономнуг республикаларның, автономнуг областарның, национал округтарның төлээлериниң удуртукчулары байырлыг сессияның президиумунга олургулаан.

Моол Арат Республикадан аалчы—Моолдуң Араттың Революстуг партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары, МАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ю. Цеденбал база аңаа олурушкан.

СЭКП обкомунуң бирги секретары А. У. Модогоев сессияга илеткел кылган. Бодунуң улуг акызы—улуг орус улус-биле бурят улустуң хөй-хөй чүс чылдардагы бузулбас, кайгамчык үре-түңнелди берген найыралының дугайын илеткелчи чугаалаан. Октябрьның Социалистиг революциязының тиилээни-биле холбаштыр Бурятияга чаа амыдыралдың херели чырып келген. Бурят улус төөгүде бир-ле дугаар мүрүнелиг болу берип, экономиказын болгаш культуразын хөгжүдеринге кызыгаар чок аргаларлыг апарган.

Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң талазы-биле кайгамчык улуг чедиишкиннериниң дугайында, чеди чыл планын хуусаа бетинде күүседир талазы-биле соруглаларның дугайында эш А. У. Модогоев тодаргайы-биле чугаалаан.

Бурятияның ажылчы чоннарынга эш А. Р. Кириленко чүректиң ханызындан байырны чедирген. Коммунистиг партияның, оон ленинчи ТК-зының удуртулгазы-биле республикада боттанган улуг чаартылгаларның дугайында ол бодунуң чугаазынга демдеглээн болгаш коммунистиг тургузуушкунга чаа-чаа тиилелгелерлиг болурун Бурятияның чонунга ол күзээн.

Байырлыг сессияга эш Ю. Цеденбал чүве чугаалаан. Моол болгаш совет улустарның мөңге найыралының демдээ кылдыр Моол Арат Республиканың Кызыл тугун Бурят АССР-ниң Дээди Совединге ол тудускан.

Аалчыларның чылыг болгаш найыралдыг байыр чедириишкиннери дээш, республиканың ажылчы чоннарының өмүнээзинден оларга чүректиң ханызындан өөрүп четтириишкинни Бурят АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы Н. Балдано илергейлээн.

СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, ССР Эвилелиниң Министрлер Чөвүлелинге, а ол ышкаш СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Бюрозунга, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш Министрлер Чөвүлелинге байырлыг чагааларны сессия улуг кедурлүүшкүн-биле хүлээп алган.

Акы-дуңма кады ажылдажылганың байдалынга

(Экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң Күүсекчи Комитединиң хуралы)

Экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң Күүсекчи Комитединиң чедиги хуралы чоокта чаа Москвага болуп эрткен, аңаа дараазында чурттарның төлээлекчилери киришкен: Болгария, Венгрия, ГДР, Моол Арат Республика, Польша, Румыния, Совет Эвилели болгаш Чехословакия.

Специализастаашкынга болгаш кооперастаашкынга үндезилээш, Экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң киржикчилери чурттарның үлетпүрүнүң эң чугула адырларынга бедик бүдүрүкчүлүг машиналарның болгаш дериглелерниң чамдык хевирлерин бүдүрүп үндүрерин шиңгээдип алыр болгаш хөгжүдер дугайында Экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң машина тудуунуң талазы-биле доктаамал комиссиязының киирген сүмелерин Күүсекчи Комитет чугаалажып көрген болгаш чүгүлдүг деп хүлээп алган. Оон-биле кады нефть болбаазырадырының, пес-таавының, тудугнуң болгаш өске-даа дериглелерниң талазы-биле бүдүрүп үндүрер чүүлдерни специализастаар болгаш кооперастаар талазы-биле киирген сүмелерни база чүүлдүг деп көрген болгаш химия үлетпүрүнге комплексилиг технологтуг шугумнарны база агрегаттарны бүдүрериниң болгаш специализастаарының талазы-биле калбак программаны ажылдап кылыр деп айтыышкынны комиссияга берген.

Экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң нефть болгаш газ үлетпүрүнүң талазы-биле доктаамал комиссиязының белеткээни улус демократиязының Европада чурттарынга геологтуг шинчилел ажылдарын чорударының кол-кол угланыышкыннарының дугайында илеткелди болгаш Экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң хөмүр даш үлетпүрүнүң талазы-биле доктаамал комиссиязының 1962—1963 чылдарда чорудкан ажылының дугайында илеткелди Күүсекчи Комитет база чугаалажып көрген. Оон өске-даа айтырыгларны чугаалажып көргеш, оларның талазы-биле чогуур шиитпирлер хүлээп алдынган.

Экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң Күүсекчи Комитединиң хуралы акы-дуңма кады ажылдажылганың болгаш бот-боттарын долузу-биле билчириниң ёзузунга эрткен.

(СЭТА).

Аддис-Абебага конференция соонда

(Даштыкы парлалганың материалдары-биле)

«Калчаалыг, ынчалза-даа ужурутказы эвээш чугаалар-даа, улуг планнар-даа аңаа болур, үре-түңнелди кажан-даа бербес оолак «жээнелгениң холумаа-даа аңаа болур», —деп, Нью-Йоркта неделя санында үнер «Таймс» Африканың күрүне болгаш чазак баштыңнарының Аддис-Абебага конференциязын ындаар бижип турган.

Ынчалза-даа чаа Африканың удуртукчулары «Таймска» болгаш барыын чүктүң монополияларының өске-даа парлалга чергериге өөрүшкүнү бербейн барган. Ынчаарга ол парлалганың корреспондентилери Аддис-Абебага конференцияның ажылын чырыдар дээш эвес, харын «оон буурап дүжери» бадыткаар дээш чеде берген турганнар.

Конференцияның эгелээриниң мурнунда неделя бурунгаар Чөөн Африка талазы-биле англи эксперт Джон Осман болза Касапланка бөлүүнүң чурттарын (Гана, Гвинея, Мали, Марокко, КАР, Алжирни) олардан сан талазы-биле көвей болуп турар Монровий бөлүүнүң чурттары (бо чурттарның элээн хөйү моон мурнунда империалистерге дужуп бериишкиннерни кылып турганы билдингир болгай) «чылча базып кааптар» деп хыы ханганзыг «Дейли телеграф» солунга бижип турган чүүл бар. Монровий бөлүүнүң чурттары болза конференцияның шиитпирлеринге Касапланка Хартиязындан чүүлдерни киирерин болдурбас деп Осман бадыткап турган. Чымчаа-биле чугаалаарга, ол «Дейли телеграф» солун күзээн чүүлүн бүткен чүүл кылдыр көрүп турганы ол-дур. Африка күрүнелериниң удуртукчуларының ужуражыышкынның былып турганы Африка Бажыңынга ылгал чүү турганыл дээрге, демги үстүнде айыттынган бөлүглелдерниң аразында эвес, харын-даа ёзулуг хамаарышпас чорук дээш туржуп турарлар-биле мурнундагы метрополияларның кудурууннан туттунуп чоруурларның аразынга демисел болуп турган. Ынчангаш ёзулуг хамаарышпас чорук дээш туржуп турарлар конференцияның чедиишкинниг болурун хандырган. Африка күрүнелериниң баштыңнары болза даштыкы шериг баазаларын болгаш даштыкы чурттар-биле шериг дугуржулгаларын кызырып үзүүкаар деп шиитпирлээннер. Ынчаарга хамаарылгалыг девискээрлерниң хосталга дээш демиселинге деткимче көргүзери—хосталганы чедип алган күрүнелерниң шуут хүлээлгези болу берген.

«Ол ындыг бир үн-биле үндүрген шиитпир болза барыын талакы империалистиг күрүнелерге чаа согуушкун болган» деп англи сеткүүл «Нью стейтсмен» бижээн. Америк парлалганың хөөнү база өскерли берген. Бодунуң күзелинге болун мегелетиниикзен демги «Таймс» солунунде кээп дээди чергеге бүгү-африк ужуражыышкынның киржикчилерин нүгүлдээшкин-биле, кархы мегелээшкин-биле бижий берген. Херек чүге четкени дээрге. Эфиопияның информация министерствозу ол солунну чуртунга тарадырын хоругдаар ужурга таварышкан. Америк нүгүлдекчилерге харыы кылдыр «Аддис-Земен» солунуң бижээни болза: «Таймс» болгаш аңаа дөмей хевилелдерни Уолл-стриттен хереңгитеннер контрольдап турар. Америк экономиктиг колонизаторлар бүгү делегейде элилээн черлерлиг... Моон ужурунда, национал хамаарышпас чоруктуң, экономика талазы-биле хамаарылга чок болурунуң болгаш Африка диптиң чаңгыс эвин быжыглаарының дугайында чугаа болу бээрге-ле, колонизаторларның хорадап, нүгүлдеп үнери биске черле билдингир».

Барыын талакы күрүнелер амгы үеде конференцияның шиитпирлерин күш чок саазын орундузу кылырын кордап турар. Европаның ниити рыногу-биле холбашкан 18 африк чурттарның каттыжыышкыны, өске-даа экономиктиг быралар ол соругланы күүседир талазы-биле дузаны көргүзер деп кордалды база олар салып турар.

Тунистке, Габонга болгаш Танганьикиге чаа америк чээлилер тыпсыр деп чагдыныышкын-биле Африка чурттарынче чоокта АБШ-тың күрүне секретарының дузалакчызы Меннен Уильямс чоруткан. Оон ынаар чоруптарының мурнуу чарында Алжирниң 10 муң эки-турачыларын Анголаже чорудар дугайында Бен Белланың саналын Анголаның хосталгазы дээш демиселчилер хүлээп албайн барган деп нүгүлдүг дыннадыгны парлалгага чарлаан. Бо дугайында Анголаның национал-хосталга фронтузу шыңгызы-биле ол нүгүлдээшкинни буруу шаап, мынчаар айыткан: «барыын талакы күрүнелерниң парлалгазынга чаңчыл болу берген ол нүгүлдүг дыннадыглар дээрге, империализмге удур демисежип турар африк улустарның аразынга чарлыышкынны болдурарынче угланган чүүл-дүр».

Мурнуу-африка сөөк-язы ылгакчыларынга боо-чепсек бээрин соксадыр дугайында Аддис-Абеба конференциязының негелдезин чоокта чаа парламентиге Макмилланның чазаа хүлээвейн барган. «Мурнуу Африканың келир үезиниң дугайында шиитпирни Лондонга болгаш Вашингтонга хүлээп алган турар чүве» деп, «Экономист» сеткүүл шуут бижээн.

Гананың президентизи Кваме Нкруманың сөзү-биле алырга, барыын талакы монополияларның саар инээ болдуруп алганы Африкада боттарының туруштарын империалистер кадыг-дошкун тулчуушкуннар чокка дужуп бербес бодалдыг дээрзин ол бүгү чугаалап турар. Африканың тускай хамаарышпас 32 күрүнелериниң чарлаан соонда безин, барыын талакы күрүнелерниң экономиказын Африканың байлаа-биле долдурарын үргүлчүлээн турар болза, ол ындыг чорук Вашингтонга болгаш Парижке, Лондонга болгаш Боннга, Римге болгаш Лиссабонга ажыктыг шиитпир ол болур ийик. Ынчаарга хөй түрегдээн Африка диптиң улустары харынна ындыг байдалды узуткаар бодап турарлар. Колониализмниң аспаандан уштунуп үнген аныяк африка күрүнелер болза ол араатанның хорзаның аспаа ам-даа арбып алган турар болгаш чоннуң ханын сорарын үргүлчүлеп турар дээрзин утпас херек деп, Угандының премьер-министри Милтон Оботе демдеглеп турган.

Африканың күрүнелериниң найысылалдарындан телеграфтың дыңнадып турары өөрүшкүлүг чаа чүүлдер чүнү чугаалап турарыл дээрге, Аддис-Абебага болган конференцияның шиитпирин амыдыралга боттандырарының оруунга моондактарны, доктарларны кылыр соруглалыг барыын талакы күрүнелерниң оралдажыышкыннарын чаа Африка чылча шаап турар-дыр. Чижээлээрге, Гана, Мали, Алжир, Сенегал, Эфиопия, Чааи Сөөгү Эрик, Судан, КАР, Габон, Дагомея, Мальгаш Республика, Конго (Браззавиль) шагда-ла Африканың чаңгыс эвиниң организациязының Хартиязын күштүг болдуруп бадылаан. КАР болза, ол организацияның чиигине секретарынга дараазында чүүлдү дыңнаткан: колониализмниң сөөлгү чөленгииженге удур Африканың девискээринде национал-хосталгалыг демиселге боо-чепсек-биле болгаш эки-турачылар чорудар арга-биле шериг дузаламчызын көргүзеринге КАР белен болуп турар.

Ынчаарга Улусчу Демократтыг Алжир республика, Танганьика, Сенегал болгаш Эфиопия болза конференцияның тургусканы национал-хосталгалыг шимчээшкинге дуза көргүзериниң фондузунче баштайгы хандыврларын кииргеннер.

Июньнуң 20-де Африканың чурттары социалистиг болгаш азий күрүнелерниң деткимчези-биле Мурнуу-Африка Республиканың төлээлерин Күш-ажылдың делегей организациязындан үндүр сывырарын чедип алган. Оон соонда чырыдыышкын талазы-биле делегей организациязындан Португалияны үндүрерин база олар чедип алган.

Ынчаарга Нигерия, Алжир, Эфиопия болгаш чамдык өске-даа африк чурттар Португалия-биле болгаш Мурнуу-Африка Республика-биле бүгү харылзааларны үзер дугайында, [illegible]

Португалияның база бир аштырыышкыны

ЖЕНЕВА. СЭТА-ның корреспондентизи Г. Драгуновтуң дамчыдып турары болза:

Чырыдыышкын айтырыгларының талазы-биле делегей конференциязының шиитпири күүсеттинген: хуралдың залындан Португалияның төлээлерин чайладып үндүрген, ынчангаш конференция бодунуң таарымчалыг ажылын база катап эгелээр арганы алган.

Эрге-чагыргалары Анголада колониалисчи террорнуң араатанзыг политиказын чорудуп турар. Португалияның төлээлекчилерин африка чурттарның негелдезин ёзугаар июль 4-те конференцияның киржикчилериниң санындан үндүрген болгаш хуралдаар залдан үнүп чоруурун оларга саналдаан деп чүве билдингир. Ындыг болза-даа Лиссабондан келген саавырны ёзугаар Португалияның төлээлери ол шиитпирни херекке албаан болгаш боттарының олуттарынга олурарын үргүлчүлевишаан турган. Ынчаар орта бүгү африка чурттарның төлээлери чүгле конференцияның шиитпирин күүсеткен соонда келир бис деп медеглээш, залдан боттары үнүп чоруткан. Ынчангаш португали төлээлерниң үүлгедиглериниң чылдагааны конференцияның ажылы үстүрүнге четкен турган.

Чамдык барыын талакы чурттарның төлээлери үнүп чоруурунче португали төлээлерни зайынга кирип апканы билдине берген. Португалияның төлээлерин конференциядан чайладыр дугайында саналга сөөлгү минутага чедир удурланып келген ол төлээлерниң талазындан болган ындыг сүме (олар болза АКШ-тың, Францияның, Барыын Германияның, Бельгияның болгаш өске-даа чурттарның төлээлери болган) херектиң байдалын «сүмелекчилерниң» ат-алдарынга согуну таварыштырып болгу дег ажык шоош-содаага чедирбес деп чүткүл-биле болдунганы илергей болуп турар.

Оон өскээр болбас-даа ужурлуг турган, ынчалза-даа «Португалия» деп бижээн олуттарда кым-даа олурбайн турар. Харын ол бижимелдиң бодун база-ла ап октапкан. Африка чурттарның төлээлери конференцияның киржикчилериниң санында база катап катташа берген, ажыл база-ла шуугаан. Янзы-бүрү чурттарның эртемденнери болгаш башкылары, чырыдыышкын министерстволарының төлээлекчилери (чырыдыышкын айтырыгларының талазы-биле делегей конференциязында делегейниң барык 90 чурттарындан каш-каш чүс төлээлер киржип турар), ниити болгаш социал өредилгени тургусканың эжиндери-биле холбашкан айтырыгларның талазы-биле, аныяктарның кижизидилгезиниң талазы-биле саналдарын солчуп турар. Элээн каш комиссиялар ажылдап турар.

Швейцарияның «Сюис» деп солунунуң бижип турары болза, колониалисчи Португалияга хамаарыштыр кандыгыл дизе, оон бөгүн алган сугулары «Африка — африканнарга!» деп лозуңнуң чүгле эгези болур. Ол лозиң хүн келген тудум-на улам ыткыр дыңналыр апаар...

Калчаалыг холгаарлаашкын

ГАВАНА. (СЭТА). Америк күрүнелерниң организациязының чөвүлелиниң хүлээп алган «сүмезин» «Нотисиас де Ой» солун мурнуку чүүлүнге шыңгыы шүгүмчүлеп бижээн. Латин Американың чурттарының хамаатыларының Кубаже чоруурун ол «сүме» хорул турар. Америк күрүнелерниң организациязының чөвүлелиниң шиитпири латин-америк чурттарның иштики херектеринге калчаалыг холгаарлаашкын болур деп солун бижээн.

Латин Американың улустары ол шиитпирни шиитпирлиг буруу шаап, АКШ-тың колониялар министерствозу болу берген Америк күрүнелерниң организациязынга удур демиселди күштелдирип турарын ол солун демдеглээн. Кубаның болгаш Латин Американың улустарының акы-дуңма эп-сеткил каттыштырылгазы бузулбас, ынчангаш Америк күрүнелерниң организациязы ону чайгылдырып шыдавас деп, бо солун медеглээн.

Ламалар—кемниг херектеннер

РИМ. (СЭТА). Мессинадан келген дыңнадыгларны ёзугаар алырга, Мадзаринода хүрээниң үш ламаларын ол черниң суду дээрбечи чорукту үүлгеткени дээш кижи бүрүзүн 13 чылда кара бажыңга олуртуру-биле шииткен. Бо ламалар «адазы» Кармело, Агреппино биле Венанцио ламалар эвес өске дээрбечилер-биле кады судтаттырып турганнар. Ындыг болза-даа бир чыл бурунгаар доозулган баштайгы байысаалгага дээрбечилерниң өске кежигүннериндеп ылгалыштыр оларны агартып салган турган.

Чаа байысаалга прокурорнуң негелдезин болгаш хөй-ниитиниң базыышкынының ёзугаар эгелээн. Оон түңнелинде бүгү кемниг идегеттерге удур, оларның иштинде ламаларга удур буруудадыр доктаалды үндүрген.

Судтаттырыкчыларның сандайларында олурар дээрбечилер Сицилияның ырак булуңнарының бирээзинге турлазында заажылап турган. Олар үптеп-дээрбедээр, оорлаар, харын өлүрүкчү чоруктарны үүлгедип турганнар. Мадзаринода хүрээниң турар черинге турган ламалар кемниг идегеттерниң идепкейлиг кежигүннери болуп турган. Боттарының эрге-дужаалының ачызында олар сезик чокка артып турган болгаш үрүениң дургузунда кара-туразында аажылап турган.

Ол чүге удувастай бергенил?

Удудар эм ижип-даа алза
Уйгу черле келбес болган.
Успуң Монгуш хөөртүйүнү
Ужурун тып, билип чадаан.
Кадык-шыырак кижи-дир ол.
Хамык ужур чүдел деп, чээ?

Успуң Монгуш мындыг кижи:
Удуур душта чаза чем чиир.
Төндүр кылып четпээн херээн
Кожамнга саадап орар.
Хондур чыдыр номнар номчуур.

С. ЛОСЕВ. (СЭТА).

— Уйгу чүге келбезил, че?
Угаан бодал четпес чүзүл?

Топтап дыңна, билип ап көр:
Доктааттынган чурум херек!
Хүнүң чурумун тургузары,
Эмден артык эки чүүл ол,—
Элдеп-эзин аарыгларның
Күштүг эми—культура-дыр!

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

МОСКВА. Чоокта чаа болуп эртген делегей херээженнериниң конгрези чыглырының мурнуу чарында Совет херээженнер комитединге улуг хайныышкынныг байдал туруп турган. Ол конгресске белеткелди кылып турар өйде комитеттиң адрезинге хөй-хөй чагаалар, чоруткан чүүлдер кээп турган. Совет Эвилелиниң бүгү-ле булуңнарындан конгресстиң төлээлеринге белекке бээри-биле турасиаалдыг чүүлдерни чорудуп тургулаан, оларны конгресстиң төлээлеринге тудускулаан-даа.

ЧУРУКТА: (солагай таладан оң талаже): конгресстиң ажылдакчылары Л. Д. Рыженкова, Е. Г. Волченко болгаш Г. В. Вербицкий оларның даштыындан келген чагааларны чазып турары. СЭТА-ның фотохроиказы.

Өөрүп четтириишкинин илереткеннер

Татьяна Одумаевна Бадарчы республиканың туберкулёзка удур диспансериниң эмчизи кижи чүве. Бурундаа чылын чаа-ла Москва хоорайга медицина институдун дооскаш келген, ол аныяк эмчи уруг амгы үеде туберкулёзка удур диспансерниң ажылдакчыларының, ында эмнедип чыдар аарыг кижилерниң хүндүткелин болунун эптиг-ээлдек чоруу, эки аажы-чаңы биле, ажылынга кызымак чоруу-биле чаалап алган.

Ол диспансерде республиканың ырак, чоок черлериндеп келгилээн кижилер эмнедип турар. Олар Татьяна Одумаевнаның дугайында чылыг сөстерни чугаалажып, ону бо-ла мактап чугаалай берген турарын бо-ла дыңнап болур. Диспансерниң хана солунунда болгаш саналдар бижиир дептерде аныяк эмчи Бадарчыга сагыш-сеткилдиң ханызындан өөрүп четтиргенин илередип бижээн. Ону бижээн кижилер республиканың төвү Кызылдан болгаш районнардан эмнедип келгилээн. Чижээ, «Чыраа-Бажы» совхозта Монгуш Байыр, Эрзиниден Зина Соян, Улуг-Хемниң Баян-Колдан Монгуш Маадыр-оол, Кыргыс Далай-Серен, Тожу районундан Сиириң-оол болгаш оон-даа өскелер. Красноярск крайдан келген Иван Данилович Петров экирип сегээш, чанып чоруурда аңаа келгеш мынча дээн: «63 харлыг мен, уругларым чеди. Силерниң меңи кызымак чүткүлдүг чоруунар-биле экиртир эмнээниңерге сагыш-сеткилимниң ханызындан өөрүп четтирдим, Татьяна Одумаевна! Ажылынарга, амыдырал-чуртталганарга чаа-чаа чедиишкиннерлиг, аас-кежиктиг болунар, кончуг кадыкшылдыг чурттаарынарны улуу-биле күзедим!».

Мен база-ла туберкулёзка удур диспансерде чыдып алган эмнедип тур мен. Мээң аарыым айыыл чок болуп, эки чаагай сегип экирип чыдыр мен. Аныяк тыва эмчиге улуу-биле өөрүп четтиргенимни илередип, оон ажыл, амыдыралынга чаа улуг чедиишкиннерни күзедим!

О. БИЧЕ.

Тодаргай хынап көрбейн...

Бижикчи А. Кунгааның бижээн чагаазының дугайында «Хемчеглер алдынган» деп улуг кара эгени 1963 чылдың июнь 4-те үнген «Шын» солунга парлааның номчукчулар номчааннар. Чаа-Хөл эмнелгезинге бо чоокта кирип көрбээн кижилер ында байдал ам-на экижээн-дир деп сеткил ханып, өөрээннер-даа боор, а херек кырында байдалды алгаш көөрге, бичезги хевээр.

Аарыг кижилерге баржыланыр, оларны он-он хонуктарда ээлчег маналырын үргүлчүлевишаан. Кабинеттер эжиктеринде айытканы-биле алырга, эмчилерниң хүлээп алыры хүндүскүнүң 2 шактан эгелээр, а рентген-кабинеттиң ажылдаар шагы мырыңай тодаргай эвес. Ынчангаш рентгенге шинчидер дээн аарыг кижилер эртенден кежээге дээр манаар ужурга таваржып турар. Электростанцияның чырык бээр шагы эртерге (бүдүн чартык шак болгаш-ла), эмчи хүлээп алыышкынны соксадып, «эртен келиңер» дей тыртып кааш, хүште чок базып үнүптер. Электростанцияның чырыын доктаамал дамчыдып турарын «Найырал» совхозтуң дирекциязы-биле дугуржуп ап болурунуң аргазы бар болбайн аан.

«Кулаа-биле дыңнааш, чулчуруу-ȱунуң орнунга, караа-биле көргеш бүзүредир» дижир болгай бис. Бо чылдың июнь 1-де Чаа-Хөл эмнелгезинге барып, кирбе чогуур эмчилерге киргеш, рентгенге шинчидер дээш 13 хонукту эрттирдим. Мендеш 3 хонук соннай барган. Арысканда трактор-хову бригадири коммунист Чылбак эмнелгеден июнь 19-та ээн чанып келген. Оон-даа хөй чижектерни хөйнү кииривип болур.

Эмнелгеге келген аарыг кижилерни хүлээп ап турарының чуруму четпес. Аар аараанннарны болгаш баштай келген кижилерни киирерин барымдаалавас.

Ынчангаш бижикчи А. Кунгааның шүгүмчүлелдиг чагаазынга Улуг-Хем райкүүскому болза, Чаа-Хөл эмнелге салбырынга кирип, тодаргай хынап көрбейн, канцелярижи ёзу-биле харыылааны тодаргай-дыр.

Т. ОЧУР-ООЛ.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттагылап каап турар, улуг чаашкынныг хүн болур. Хат кошкактан өй-тавынга чедир, янзы-бүрү чүк угланыышкынныг. Агаарның температуразы: республикага—22—27, а Кызылга — 25—27 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Ногаан патруль» 10, 12, «Боду-биле барып алыр чагаа» 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Турлагдан келген өңнүктер» 11.15, 1.15, «Даарта келиңер» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Компаньерос» 2.30, «Ийилээн эрлер-дир бис» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Насреддин Ходжена» 1.15, «Алдын Дииш» 3.15, 9.15 шактарда.

«ЧАҢГЫ КИНОТЕАТРГА»: «Тудушкан реакция» 5, 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24—63, редакторнуң оралакчызының болгаш харыысалгалыг секретарьның 23—35, кедээ ажыл-агый килдизиниң 25—38, партийжы амыдырал килдизиниң 37—13, ниити информация килдизиниң 20—60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21—27, үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22—64, бухгалтерияның 31—75. Солун келбейн барганда 32—75 телефонче долгар.

ТС — 01268 Культура министерствозунуң типографиязы

БУГУ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. ИЮЛЬ 11 ЧЕТВЕРГ № 163 (5567).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

Гумманизм болгаш тайбың дээш

ДЕЛЕГЕЙНИҢ ҮШКҮ МОСКВА КИНОФЕСТИВАЛЫНЫҢ АЖЫТТЫНГАНЫ

Июль 7-де, Кремльдиң Съездилер ордузунга делегейниң үшкү Москва кинофестивалы ажыттынган. Дешпилгелиг кино уран чүүлдүң ол байырлалынга 50 ажыг чурттар болгаш Каттышкан Нациялар Организациязы киржип турар. Оран делегейниң бүгү булуңнарындан кинонуң ажылдакчылары: артистер, режиссёрлар, шии чогаадыкчылары, операторлар, шүгүмчүлекчилер болгаш өскелер-даа найысылалга чедип келген.

Фестивальдың оргкомитединиң даргазы А. Романов, ажылчы чоннар депутаттарының Москва Совединиң күүскомунуң даргазы В. Промыслов кино ажылдакчыларынга чылыг байырны чедирген. Бино уран чүүлдүң делегей көрүлдези тайбынның, дешпилгениң, гуманизмниң чаагай хереенге бараан болур ужурлуг дээрзин олар чугаалап турганнар.

Совет чазактың баштыңы Н. С. Хрущевтуң Москва кинофестивалының киржикчилеринге чоруткан байырлыг чагаазын олурушкаңнар ииж адыш часкаашкыны-биле уткаан.

(СЭТА).

КОЛ ЧҮВЕ—МАЛ АЖЫЛЫН ХӨГЖҮДЕРИНДЕ

Көдээниң ажыл-ишчилери партияның XXII съездизиниң көдээ ажыл-агый талазы-биле салган кайгамчык улуг сорулгаларын шиитпирлээр дээш күженишкиннинг ажылдап турарлар. Тараа бүдүрериниң көвүдедирин кызымаккай чедип албышаан, олар болза мал ажылын—көдээ ажыл-агыйның ол эң чугула адырын улам ынай хөгжүдер дугайында хүн бүрүнүн сагыш салыышкынның илередип турарлар.

Мал ажылын хөгжүдери дээш демиселге кол чүве—быжыг чем-суурну тургузары болгаш быжыглаары болур. Чем барда—эът болгаш сүт бар болур. Колхозчулар болгаш совхозтарның ажылдакчылары чазын он-он миллион гектар кукурузаны, чигир свёклазын, бобыларны болгаш өске-даа культураларны тараан. Ам чер ажылдакчылары болза, ол үнелиг культуралар мал чемнерин чыып алырының кол чүүлү болур деп билбишаан, тарылгаларның ажаалгазын чорудуп турар.

Оон-биле кады колхозтар болгаш совхозтар бүгү бар турар мал чемнериниң курлавырларын болдунары-биле бүрүн ажыглаарын оралдажып турарлар. Бистиң чуртувус сиген кезер черлер болгаш одарлар-биле байлак. Чаъс болгаш чылыг агаар хөй-хөй районнарга оът-сигенниң дүрген өзеринге таарымчалыг болган. Сиген кезиидези кидин түлүк. Хөй хемчээлдиг сигенни болгаш силосту белеткээринге бүгү байдалдар бар.

Мурнакчы ажыл-агыйларның инициативазы-биле фермаларга мал чемнериниң бүдүн чартык—ийи чыл курлавырларын тургузар дээш чарыш калбарган. Россия Федерациязының, Украинаның, Узбекистанның болгаш өске-даа республикаларның муң-муң механизаторлары ол чарышка киржип турар.

Бар курлавырларны чедиишкиннинг ажыглаарының үлегерин Волынск областың ажыл-ишчилери көргүзүп турар. Олар болза бо чылын инек бүрүзүнге онааштыр 18—20 тонна силосту салыр, база 37 муң тонна сиген далганын белеткээр хүлээлгени алганнар. Чүгле көдээ ажыл-агый культураларының дүжүдүнден эвес, харын база чайгаар үнген сиген кезер черлерни, тулаалыг черлерниң үнүштерин, эзим-арга иштинде оът-сигеннерни билдилиг ажыглаарының күзели-биле бодүүн чемнериниң болгаш силостуң курлавырларын тургузар талазы-биле ажыл областа калбарган. Ажыл-агый бүрүзүнде мал чемн белеткээр бригадаларны организастаан. Олар дүржулгалыг механизаторлар-биле, чогуур техника-биле четчелеттинген. Областың 250 колхозтарында болгаш совхозтарында сиген далганын белеткээр ажылды организастаан. Бүдүрүлге онаалдаларын долдур болгаш ажыр күүсеткени дээш шаннал-мактал хемчеглериниң системазын ажылдап кылган. Бо бүгү хемчеглер болза мал чемнериң белеткээрин хандырып турар.

Чер болгаш мал ажылдакчыларының бедик күш-ажылчы идепкейиниң дугайында, техниканы мергежилдиг ажыглап турарының дугайында чурттуң өске-даа районнарындан медээлер база кээп турар. Узбек ССР-ниң Ортаа-Чирчик болгаш Янгиюль бүдүрүлге эргелелдериниң ажыл-агыйлары, а ол ышкаш Ставрополь болгаш Краснодар крайларның хөй-хөй колхозтары, совхозтары мал чемнериниң белеткелинге дыка чедиишкиннерни чедип алганнар.

Ынчалза-даа мал чемнериниң белеткелин чамдык черлерде алзэн организастыг эвес чорудуп турар. Бо ажылга Казахстанның хөй-хөй ажыл-агыйлары хожудап турар. Эрткен чылын республиканың колхозтары болгаш совхозтары фермаларны сиген-биле четпес хандырган, оон түңнелинде хөй малдың хоражчазын болдурган. Ам үеде Казахстанның мурнуу талазында чогуур хемчээлдиг сигенни белеткээрин хандырар эки сиген үнген. Ынчалза-даа элээн хөй колхозтар болгаш совхозтар сиген ажаап алыышкынның багай чорудуп турар. Республикада июль эгезинде белеткээн сиген эрткен чылдың ол-ла үезинде белеткээнинден үш миллион центнер эвээш болган. Малдың бодүүн чемнериниң белеткелиниң планы чүгле сес хуу күүсеттинген. Чамдык ажыл-агыйларда сигенни кезериниң, сөөртүп дажыырының болгаш сараатаарының арзазы үзүктелип турар. Ол чорук механизаторларның күш-ажылын багай организастаанының, техниканы бүдүрүкчүлүг эвес ажыглап турарының ужурундан боор турар. Белоруссияның, Киргизияның, Туркменияның болгаш Таджикистанның чамдык бүдүрүлге эргелелдеринде сиген кезиидезиниң хүүсаазын база эттирип турар.

Эрткен чылын Эстонияның колхозтары болгаш совхозтары күрүне мурнунга улуг өрелиг артып, хөй эътти, сүттү болгаш мал ажылының өске-даа продуктуларын чедир бербээн. Оон кол чылдагааны — фермаларны мал чемнери-биле багай хандырганы болур. Ол эрги чазыглаларын ам база катаптап турар. Республикада ам үеде сиген кезер черлерниң үштүң бир кезии кестинген. Эстонияның көдээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер министерствозунуң удуртукчулары, партия болгаш совет органнарның ажылдакчылары чем-суурну быжыглаары дээш демиселге чогуур шиитпирлиг эвезин көргүзүп, оът-сигеннерниң ажаап алыышкынның организастап турарында улуг четпестер-биле эптежип турарлар.

Сиген кезиидезиниң изиг түлүк үезинде хүн бүрүзү, шак бүрүзү үнелиг. Шөлдерде, шынааларда болгаш одарларда, оруктар чанында болгаш эзим-аргаларда үнген бүгү оът-сигеннер кестинген база болдунген азы силостаттынган турар ужурлуг. Сараатта сиген—малга тодуг кыштаглаашкын ол деп улустуң үлегер чугаазы өттүр сөглеп турар.

Сиген кезиидезинге чедиишкиннер бирги ээлчегде техниканы билдилиг ажыглаанындан хамааржыр. Ындыг турбуже чамдык районнарда организас талазы-биле чүзүн-баазын четпестерниң, техниктиг хандырылганы багай чорудуп турарының хараазындан машиналарның анаа туруушкуннары болуп турар. Владимир, Рязань, Липецк, Орлов, Саратов, Иркутск областарда сиген ажаап алыр машиналарның септелгези амга чедир доозулбааны ышкаш ындыг байдал-биле моон ынай эптежип болбас.

Сиген кезер агрегаттарны эки ажыглаарынга улуг рольду «Сельхозтехниканың» салбырларының тускай өртемниглери ойнаар ужурлуг. Олар болза агрегаттарның техниктиг хандырылгазын хандырар, сиген кезер черлерже артык кезектерни болгаш чанылга херекселдерин чедирер дугайында сагыш салыр, машиналарның анаа туруушкуннарын болдурбас ужурлуглар.

Сиген ажаап алыышкыны-биле хары үгда силос салыышкынның черчерге организастаза чогуур. Бо чылын чурттуң колхозтары болгаш совхозтары чочак-тарааны, бобыларны болгаш мал чеминге өске-даа культураларны улуг шөлдерге тарааннар. Хөй-хөй районнарда ногаан массаның байлактыг дүжүдү быжып турар. Ону өй-шаанда болгаш чидириг чокка ажаап алыры эргежок чугула. Бобыларның ногаан массазын камгалап алырының эң ажыктыг аргазы болза оларны ол-ла хевээргизин-даа өске чүүлдер-биле холумактыг-даа кылдыр силостаары болур дээрзин практика болгаш эртем эвээн черлериниң шинчилелдери бүзүредип көргүскен. Хөй-хөй ажыл-агыйлар ам безин шыктыг чемнерниң курлавырларын дыка көвүдедиринге чогуур аргаларлыг болуп турар. Малдың чайгы немелде чемгерилгезинге тараан мал чеми культураларының дүжүдүн өстүрген болгаш силосту салып турар.

Ярославль областың «Кызыл Октябрь» совхозунуң коллективиниң оъттарны июньдан эгелеп массалыг силостап эгелей бергени черле шын болган. Ынчалза-даа ол совхозтуң инициативазы Ярославльдың ажыл-агыйларында калбаа-биле нептеревээн. Партияның көдээ обкому болгаш облкүүскому ол эгелээшкинни чүүлдүгзүнүп кааш, чүгле кыйгырыг-биле кызыгаарлаттынган болган колхозтарга, совхозтарга ону тодаргай, организастыг ажыл-биле быжыглаваан. Областа оъттарны силостаар талазы-биле июньнуң онаалдазының чүгле кезии күүсеттинген.

Мал чемнериниң силостаашкыны Татар АССР-де, Новгород, Тула, Калинин, Тамбов областарда ооҗум чоруп турар. Комбайннарны болгаш шыктыг чемнерни кадагалаар черлерни белеткевээниниң хараазындан чурттуң элээн хөй районнарында силос салыышкынны саадап турар.

Чурттуң колхозтары болгаш совхозтары мал чемнериниң курлавырларының көвүдедиринге улуг курлавырларлыг болуп турар. Ол курлавырларның бирээзи болза ажаап алыышкын үезинде тарааның боккудуруун чыып алыры болур. Кубаньда Усть-Лабинск бүдүрүлге эргелелиниң механизаторларының инициативазын деткип, калбаа-биле нептередири чугула. Олар тарааның боккудуруун чыып алырынга херек таарыштырылгалар-биле 400 ажаап алыышкын агрегаттарын дерип алган болгаш ол үнелиг мал чемин 23 муң ажыг тонна кылдыр белеткээрин шиитпирлээннер. Оон-биле чергелештир усть-лабинчилер кукурузаның хоорзунун алыр тарылгазын чорудуп турар. Мал чеми культураларының чылда ийи дүжүдүн өстүрүп алырынга чогуур байдалдары бар чурттуң бүгү мурнуу районнарынга ындыг ажылды чорутса чогуур.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлери көдээниң ажыл-ишчилеринге аажок чогаадыкчы күштерни хайныктырып үндүрген. Партия организацияларының хүлээлгези—чер ажылының ажылдакчыларының болгаш малчыннарның өзүп турар күш-ажылчы идепкейин билдилиг ажыглаары, көдээ ажыл-агыйның көдүрлүүшкүнүнге чаа-чаа сорулгаларны чедип алыры дээш оларның ортузунга дайынчы чарышты калбартыры болур. Сиген кезиидезинге болгаш силос салыышкынынга эки ажылдааны дээш материалдыг сонуургалдың принцивин сагыры, кижилерни деткип өөртүрү, чедиишкиннинг ажылдаарынга бүгү байдалдарны оларга тургузары кончуг чугула.

Шалыпчы сорулга—мал чемнериниң элбекшилдиг курлавырларын ферма бүрүзүнге тургузары болур. Көдээниң ажыл-ишчилериниң алдарлыг болгаш чоргааралдыг херээ — боттарының аргаларын болгаш мергежилин көргүзүп, малдың чем-суурун быжыдары, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин дыка көвүдедирин чедип алыры болур.

(«Правданың» июль 6-да мурнуку чүүлү).

Коммунизм дээш бүзүрелдиг, туруштуг демиселчилерни кижизидер

ВЛКСМ ТК-ның III пленуму

МОСКВА. (СЭТА). Ленин дагларында пионерлер Ордузунга ВЛКСМ ТК-ның III пленуму июль 9-та ажыттынган. Пленумнуң киржикчилери СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң түңнелдерин болгаш коммунизм тургузуушкунунуң амгы үе-чадазында совет аныяктарны кижизидер талазы-биле комсомол организацияларының сорулгаларын чугаалажып турар.

Пленумда эвилелдешкен республикаларның ВЛКСМ ТК-ларының секретарьлары, комсомолдуң крайкомнарының болгаш обкомнарының секретарьлары, шериг округтарының болгаш флоттарның политэргелелдериниң начальниктериниң дузалакчылары, бүдүрүлгелерниң, үлетпүрнүң, транспорттуң, колхозтарның болгаш совхозтарның, эртем-шинчилел болгаш төлевилел организацияларының комсомол комитеттериниң секретарьлары олуржуп турар.

Пленумга СЭКП ТК-ның аппаратының харыысалгалыг ажылдакчылары, төп организацияларның болгаш албан черлериниң удуртукчулары, литератураның болгаш уран чүүлдүң ажылдакчылары, солуннарның, журналдарның, радионуң болгаш телевидениениң редакторлары чалап келдирген. ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары С. П. Павлов илеткел кылган.

СЭКП Төп Комитединиң июнь Пленуму — бистиң партиявыстың, бүгү совет улустуң амыдыралында чугула болуушкун дээрзин ол демдеглээн. СЭКП ТК-ның секретары Л. Ф. Ильичевтиң илеткелинде, Пленумнуң шиитпирлеринде партияның идеологтуг ажылының чаа кодурлүүшкүнүнүң кол сорулгалары тодараттынган. Пленумга болунун чугаазынга Никита Сергеевич Хрущев чаа кижини кижизидериниң оруктарын болгаш чепсектерин тодаргай болгаш ылаптыг көргүскен.

Пленумнуң ажылдап турган хүннеринде совет кижиниң кайгамчык мөзү-шынарларының база бир херечизин делегейниң көргени, кайгамчык болган деп, эш Павлов чугаалаан. Аныяктарның ленинчи Коммунистиг Эвилелиниң кижизиткеннери —Валерий Быковский биле Валентина Терешкова оларның космосту шиңгээдип алырының төөгүзүнге ээлчеглиг чайынналчак арынны бижир бижээнинге хөй миллион комсомолчу өг-бүле чоргаарланып турар.

Идеологтуг ажылдың кол сорулгаларын тодараткан Пленумнуң доктаалында аныяктарның ортузунга идей кижизидилгелиг ажыл-чорудулганы экижидериниң, ол сорулганы шиитпирлээринге ВЛКСМ-ниң ролюн бедидериниң онза ужур-дузазын айыткан.

Сөөлгү чылдарда кижизидилгениң бүгү херээн коммунистиг тургузуушкунга совет оолдар, кыстарның практиктиг киржилгези-биле сырый холбаштырганын илеткелчи демдеглээн. Кур чер, Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң улуг тудугларын кайгамчык кижилерни берген! Медерелдиг чогаадыкчы күш-ажылче аныяктарның чүткүлү—бөгүнгү салгалдың характерлиг шынары болур.

Ниитилелдиң ажыл-ишчилериниң олуруунга туруп алырынга белеткенип турар кижилерниң иштинге ажылчынның алдарын болгаш арын-нүүрүн кижизидер херек. Моон-биле холбаштыр, комсомол комитеттериниң онза кичээнгейин профессионал-техниктиг өөредилгениң училищелеринче көрдүндүрер ужурлуг.

Дээди өөредилге черлериниң сургуулдарының ортузунга кижизидилгелиг ажылдың айтырыгларынга илеткелчи тодаргай доктааган. Улустуң күш-ажылчы амыдыралынга идепкейлиг киржиринче студентилерниң чүткүлү диплом болгаш курс ажылдарының чугула темаларында, кур черлерже чорупп турарында, көдээниң электрижидилгезинде болгаш өске-даа ол ышкаш чүүлдерде илереп турар. Ындыг болза-даа студент аныяктарның ортузунда идеологтуг ажылда эвээш эвес четпестер база бар.

Совет патриотизмниң ёзузунга, коммунизмниң хереэнге бердинген болур чорукка өзүп орар салгалды кижизидеринге онза кичээнгейни бээр ужурлуг бис деп, эш Павлов үргүлчүлеп чугаалаан. Ону бистен моральдыг дүрүм, бистиң партиявыс негеп турар. Улуг Ленинниң амыдыралының болгаш ажыл-чорудулгазының үлегер-чижээнге анияктарны кижизидери комсомол организацияларының бирги хүлээлгези болур. Совет патриоттуң кол мөзү-шынары болза идея талазы-биле бүзүрелдиг, партийжи чорук. Совет Ада-чуртка кызыгаар чок ынакшыл, социалистиг революцияның чаалап алыышкыннарын камгалаарынга баштайгы кыйгырыгны ёзугаар турупталарынга белен чорук болган турар ужурлуг.

Анияк салгалдың политиктиг чырыдыышкынының айтырыгларынга доктаагаш, эш Павловтуң медеглээни болза, марксизм-ленинизмни коммунистиг тургузуушкунуң практиктиг сорулгалары-биле шуут холбаштыр өөренирин хандырып турары анияктарның политиктиг өөредилгезиниң ындыг организациязы бирги черге ниң ужур-дузалыг болуп турар.

Илеткелде анияктарның күш-дамыр талазы-биле белеткелиниң айтырыглары чырыттынган. Анияктарның парлалгазының, радионуң болгаш телевидениениң коммунизмниң аныяк тургузукчуларын кижизидеринге онза чугула ролюнун дугайын айыткан.

Амгы үе-чадада литератураны болгаш уран чүүлдү хөгжүдериниң айтырыгларынга эш Павлов улуг кичээнгейни көрүндүрген. Бистиң литературавыстың болгаш уран чүүлдүвүстүң дугайында кончуг ак-сеткилдиг болгаш найыралчы чугаа СЭКП ТК-ның Пленумунга болган дээрзин ол чугаалаан. Бистиң партиявыс четпестериниң дугайын кезээде ажыы-биле чугаалап, оларны чайладырының аргаларын айтып берип турар. Чогаадыкчы интеллигенция-биле, анияк чогаалчылар болгаш шулукчулер-биле бистиң ажылывыс боттуг четпестерлиг турганын ам кажангызындан-даа артык тодаргай көрген бис. Мурнакчы совет уран чүүл болгаш литература дээш демиселге бистиң аргаларывысты иледе четпес ажыглап турган бис.

Илеткелдиң бир бөлүүнге бүдүрүлге принцивиниң аайы-биле комсомол органнарының ээ тургузулгазының анализин тодараткан. Ол ээ тургузулга анияктар-биле идеологтуг ажылга шынар таланың өскерилгелерин болдурган, ону улам тодаргай, чүткүлдүг, дээштиг болдурарынга дузалаан.

Совет анияктар, хөй миллион комсомолия боттарының бүгү амыдыралын, бүгү бодалын, күзелин болгаш чүткүлүн коммунизмни тургузарының улуг хереэнге бараан болдурар дээрзин байырлалдыы-биле дангыраглап турар деп, С. Павлов илеткелиниң түңнелинде медеглээн.

Илеткелдиң талазы-биле санал бериишкинн эгелээн.

В. И. Ленинниң ажылдары румын дылда

БУХАРЕСТ. (СЭТА). Румын Улус Республиканың күрүнениң политиктиг ном үндүрер чери «В. И. Ленин Анияктар дугайында» деп чыындыны румын дылга парлап үндүрген. Ол чыындыда номда В. И. Ленинниң анияктарга хамаарышкан чүүлдерин, чугаалары, чагааларын, а ол ышкаш ажылдарын кииргени.

Найыралдың аян-чоруу-биле

Венгер Улус Республиканың партия-чазак төлээлериниң Совет Эвилелинге келгени

ЧОП. Июль 9. (СЭТА). Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чалааны ёзугаар Венгер Улус Республиканың партия-чазак төлээлери бөгүн Совет Эвилелинде чедип келген. Төлээлерни Венгрияның социалистиг ажылчын партиязының бирги секретары, венгр революстуг ажылчын-тараачын чазактың даргазы эш Янош Кадар баштап чоруур.

Кызыгаарда Чоп деп станцияга агаарның байдалы таарымча чок турза-даа, ажылчы чоннарның хөй санныг төлээлекчилери чыгылып келген. Акы-дунма Венгриядан келген эргим аалчыларны уткуп алыр дээш Украинаның Министрлер Чөвүлелиниң даргазы И. П. Казанец, ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министриниң бирги оралакчызы В. В. Кузнецов, Украинаның даштыкы херектер министриниң оралакчызы С. А. Сливченко, тус черниң партия болгаш совет организацияларының удуртукчулары, ажылчы чоннарның хөй санныг төлээлекчилери чедип келген. Төлээлерни уткуп алыр дээш Москвадан Венгрияның Совет Эвилелинде элчини Йожеф Сипка кадайы-биле база журналистер четкилеп келген турган.

И. В. Казанец биле Я. Кадар чугаа солушканнар.

Оон соонда венгер аалчылар тускай поезд-биле Москваже чорупканнар.

* * *

МОСКВА, Июль 10. (СЭТА). ВСАП ТК-ның бирги секретары, Венгрияның революстуг ажылчын-тараачын чазааның даргазы Янош Кадарга баштаткан — Венгрияның партия-чазак төлээлерин Москва бөгүн эртен чүректиң ханызындан уткуп алган.

Эш Янош Кадарны болгаш ВУР-нуң партия-чазак төлээлериниң өске-даа кежигүннерин СЭКП Төп Комитединиң Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Н. С. Хрущев, Коммунистиг партияның база Совет чазактың өске-даа удуртукчулары, Москваның ажылчы чоннарының хөй санныг төлээлекчилери уткуп алганнар.

Киев вокзалын байырлалдыы-биле шимеп каан турган. Москва гарнизонунуң шериглериниң хүндүлүг таңныылын тургускан, Венгрияның болгаш ССРЭ-ниң күрүне Гимннерин күүсеткен.

Моолга улусчу революцияның тиилээле-ле 42 чыл оюнга холбаштыр

Моолдуң улусчу революциязының 42 чыл оюнга турасклаткан байырлыг хурал дүүн СЭКП Кызыл хоорбомунуң хуралдаар залынга болган. Аңаа хоорай бүдүрүлгелериниң төлээлекчилери болгаш партия, совет, комсомол база хөй-нити организацияларының ажылдакчылары киришкен.

Акы-дуңмалышкы моол улустуң амыдыралында ол чугула болуушкуннуң дугайында илеткелди совет-моол найырал Ниитилелиниң Тыва салбырының харыысалгалыг секретары П. Т. Киселев кылган.

Ол темага хамаарышкан лекция, беседаларны «Билиглер» нептередир Ниитилелдиң кежигүннери Кызыл бүдүрүлгелеринге база чоруткулаан.

Эки организастаан

Өвүр районда «Торгалыг» колхозтуң Чаа-Суур сүт-бараан фермазы байырланчыг шиметтинген турган. Шагның дөрт ээлчээнде, чайның хүннери шынап-ла магалыг. Чыраа, саяктыг мунган, чычаан, тергеде олурупкан, омак-хөглүг кижилер колхозтуң бүгү ажыл участоктарындан улаштыр кээп-ле турган.

Часкы хову ажылын чедиишкиннинг дооскаанынга, ниитиниң малын организастыг чайлаглаткаанынга холбашкан колхозчу ажыл-ишчилериниң ол байырлалы көрүштүг эрткен. Олар чедиишкинин түңневвишаан, моон соңгаар улам бедик көргүзүглүг ажылдарынга тодаргай сорулганы айыткан. Ол дугайын парторганизация секретары эш Оолакай болгаш санал берген өске-даа эштер чугаалаан.

Ажыл-ишчи байырлалга бараалгаткан спорт көргүзүглери солун болгаш массалыг болган. Шилиндек 32 мөгелерден бызанчы Алдын-Херел шүүжген, механик Кызыл-оол үжүүрлешкен. Оон дараазында хол бөмбүүнүң командалары улашкан. Оларның арызында Түлүш, Бара-оол, Данзан-оол болгаш өскелерниң-даа чараш ойнаарын көрүкчүлер магадап, хол часкаашкыны динмиреп турган. Аът чарыштырылгазы оон-даа солун эрткен.

Маевканы организастааны багай эвес. Аъш-чемниң буфеттери, үлетпүр бараанарының садыгалашкыны эки тургустунган. Ол хүн байырлалдың ёзулуг дыштаныылга хүнү болган.

Дагестанның баштайгы миллион пуд тараазы

МАХАЧКАЛА, июль 8. (СЭТА-ның корр.). Дагестанның оргу шөлдеринде күзүн чашкан кызыл-тастың массалыг ажаап алыышкыны эгелээн. Кизляр бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-ишчилери кезиидени дүрген темпи-биле чорудуп турар. Беш-ле хүн иштинде тарылга шөлүнүң деӊ кезииниң тараалары ажаап алдынган. Тараажылар күрүнениң шыгжамырынга хүн бүрүде-ле муң ажыг тонна тарааны уруп берип турар. Дербентск, Хасавъюртовск болгаш өске-даа бүдүрүлге эргелелдериниң колхозтары кызыл-тасты база садып эгелээннер. Дагестанның ажыл-агыйлары Төрээн чуртка баштайгы миллион пуд тарааны садып кииргени.

Көвүрүгнү тудуштурган

(Улуг-Хемни кежир көвүрүг удавас ажыглалга кирер)

Улуг-Хемни кежир көвүрүгнү тудуп доозарынга чедир ай арткан. Ынчангаш оон тудуунда ажылдар Тываның ышкаш изиг чайындан артык изиг хайнышкынныг чорупп турар. Көвүрүгнүң бир чартыының оргазы апрель айда-ла салдынган, ам белен, а ийиги чартыын июль 8-те кежээкиниң алды шакта салган, ынчангаш шапкын Улуг-Хемни кежир быжыг мөзүлүг кылын демир оорга чыдыпкан. Көвүрүгнүң ийиги чартыын хемниң ол чарыынга эрик кырынга эптеп кылган, ону бирги чартыы-биле тудуштурарда бетон адагаштар кырынга чүүктар салып быжыглааш, оларның кыры-биле электри кужу-биле ажылдаар күчүлүг лебедка-биле чылдыр тыртып эккелгеш, көвүрүгнүң бирги чартыы-биле тудуштурарын доозушканы ол. Ам ону бетон адагаштар кырынга салыр дээш күштүг домкраттар-биле көдүртүп, ыяш чүүктарны уштур, адагаштар кырын таарыштыр дескилээр ажылдарны кылып турар. Көвүрүгнүң ийиги чартыын бирги чартыы-биле тудуштурарын болгаш озал-ондактыг ажылдарны көвүрүгнүң тудугжулары чедиишкинниг кылып дооскаңнар. Ылангыя лебедка башкарыкчылары Василий Костецкий биле Александр Катулин, база бригадир Дмитрий Джуган, көвүрүг тудугжулары Константин Басов, Иван Козлитин, Михаил Джуган, Николай Горов, Дмитрий Липер олар онза кызымак ажылдааннар.

Көвүрүгнү ажыглалга кииреринге чедир чангыс-ла ай арткан, ынчангаш көвүрүг тудугжуларының кижи бүрүзү арткан ажылдарның хемчээлин, оларны кылып доозар үе-шактарны салаа базып санап турар. Ындыг болбас аргажок, чүге дээрге бо коллектив ындыг көвүрүглерни хөйнү туткан, чылчылы-биле чыгдып, немежип, мергежип, хөгжүп келген дуржулгалыг коллектив-тир. Оон бригадири эш Джуган ам кылыр ажылдарны мынчаар допчулады:

— Көвүрүгнүң кол оозо—оорга ам салдынган. Оон ийиги чартыын адагаштар кырынга чыттырыпкаш, арткан ажылдарны кылыр бис. Ооргаңың ийиги чартыын бетон адагаштар кырынга чыттырып, ону эптээр ажылдарны үш хонукта кылып доозар бис. Оон сөөлүнде бетон плиталарны ол оорга кырынга чадып, оларның тиглерин дуглаар бис. Бо ажылдарны чеди хонуктарда кылып доозар бис. Арткан хонуктарны сөөлгү ажылдарны кылып доозарынга чарыглаар бис.

А. ДАРЖАА.

ЧУРУКТА: Улуг-Хемни кежир көвүрүгнү тудуштурганы.
Фото В. ДУТКОВТУУ.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ

Коммунистерниң бүдүрүлгеге мурнакчы ролю

Тес-Хем парткомунуң ээлчеглиг пленумунга бүдүрүлгеге коммунистерниң мурнакчы ролюн бедидер дугайында айтырыгны партком секретары эш М. Кызыл-оолдуң илеткелин барымдаалап чугаалашкан. СЭКП-ниң XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш, ТК-нын март, ноябрь Пленумнарынга үлетпүр болгаш кодээ ажыл-агый бүдүрүлгелерин хөгжүдер, улус ажыл-агыйынга партийжи удуртулганы күштелдирер дугайында үндезин айтырыгларны чугаалашкан. Июнь Пленумунга коммунизмниң тииледгези дээш демиселде эң чугула сорулгаларының бирээзи — идеологтуг ажылдың ээлчеглиг сорулгаларын бүгү талазы-биле чугаалажып көрген. Ленинчи партияның Төп Комитединиң директивтиг айтышкыннарын удуртулга болдургаш, парткомнуң пленумунга коммунистерниң бүдүрүлгеге мурнакчы ролюн бедидер дугайында айтырыгны бир-ле дугаар тускай чугаалажып, шиитпирлээр өйү келген ол чугула ажылды чогуур үезинде көрүп турар-дыр деп, илеткелчи болгаш санал бергеннер аажок үнелеп демдеглээннер.

Партком болгаш эге организациялар бүдүрүлгениң чугула адырларын коммунистер-биле быжыглаар, оларның бүдүрүлгеге мурнакчы ролюн бедидер дээш, чамдык ажылдарны кылганын база ажыл-чорудулгага ооң көскү түңнелдиг болуп турарын илеткелчи тодаргай саннар болгаш фактылар-биле көргүскен. Парткомнуң учёдунда бүгү коммунистерниң 44 хуузу материалдыг байлакты шуут боттары-биле бүдүрүп турар черлерде ажылдап турарлар. Районнуң ажыл-агыйының кол адыры — мал ажылында бүгү коммунистерниң 40 ажыг хуузу киржип турар. Бүдүрүлге-биле шуут холбашкан ажылдарда коммунистерниң «Коммунизмче орук» колхозта 66,6 хуузу, «Чодураа» колхозта —62 хуузу хаара туттунган.

Бүдүрүлгеге партийжи удуртулганы күштелдирип, аңаа коммунистерниң киржилгезин өстүргенниң түңнелинде районнуң кодээ ажыл-агыйының ишчилери кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш ону күрүнеге садар хүлээлгелерин чүгээр күүседип турар апарган. Район күрүнеге дүк садарының чартык чыл планын июнь 24-те 103,5 хуу күүсеткеш, республикада бир дугаарында парттаан. Малдың өске-даа продуктуларын күрүнеге садары дүрген темпи-биле чоруп турар. Ажыл-агыйжы бо чединишкиннер болза, кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге коммунистерниң биче эвес рольдуг болуп келгенин чугаалап турар.

«Чодураа» колхозта партбюро бүдүрүлге адырларынга коммунистерни быжыглаарда, оларның билиг, мергежилин болгаш күзел-сонуургалын эки өөренип, ажылга ажыктыг талазын кол барымдаалап турар. Ында бүгү бригадаларны, фермаларны коммунистер удуртуп турар. Партбюро секретары эш Байыр-оол коммунистерге даалганы тодаргай берип, оларның бүдүрүлгеге киржилгезин идепкейжиткен. Ооң түңнелинде колхоз июнь 25-те бирги чартык чылда күрүнеге эът садарының планын 100 хуу, сүттүүн —100 хуу, дүктүүн —133,8 хуу күүсеткен. Коммунист Ёнзак бодунуң күзели-биле ферма эргелекчилеп баргаш, ооң ажылын кыска хуусаада экижиткен. Ферма коммунистиг күш-ажыл дээш деп атты чедип алган. Фермада эки деризгелиг кызыл булуң болгаш чунар бажың доктаамал ажылдап турар. Ферма ажылдакчыларының бажың бүрүзүнге радиону, электрочырыткыны кииргени Парткомнуң бюро кежигүнү эш Данзырыңның удурткан бот-орулга чарылгалыг хойжу бригада 100 баш хойга онааштыр 88 хураганны мениш доруктуруп, хой бүрүзүнден ортумаа-биле 2,5 кг дүктү кыргып алган.

Шуурмактың үлетпүр комбинадында парторганизация кижилер-биле ажылды экижидип, социалистиг чарышты калбартып тургаш, комбинаттың ажылын мурнукузундан дыка экижиткен. Комбинат алды айларда нийти продукция бүдүрер планын 107,7 хуу, бараанныг продукцияны — 137,7 хуу күүседип шыдаан. Парторганизация мастерлерниң, цех начальниктериниң ролюн, харыысалгазын бедидер дээш база элээн ажылдарны кылган.

Илеткелчи болгаш санал бергеннер коммунистерниң бүдүрүлгеге киржилгезиниң талазы-биле ажылда ам-даа шыңгыы четпестер барын база хөйү-биле илереткеннер. Ылаңгыя «Тес-Хем» совхозта, «Ак-Эрик», Ленин аттыг колхозтарда, райпода парторганизациялар коммунистерниң бүдүрүлгеге мурнакчы ролюн мынчага чедип ап шыдаваан. «Тес-Хем» совхозта партком (секретары эш Ламажап) коммунистерниң чурум чок чоруктарын чогуур өй-шаанда партийжи ёзу-биле этпээн. Совхоз кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш садар онаалгазын күүседирин хожудадып, картошка олуртур планын үскен, тудуг планы үстүрүнүң кырында туруп турар.

Ленин аттыг колхозта парторганизация чоннуң ортузунга кижизидилге ажылын дыка сула тургускан. Ында арагалаар, ажылга үнмес, күш-ажылдың болгаш нийтиниң сагылга-чурумун хажыдар чоруктар-биле демисел кошкак. Ол колхоз база күрүнеге эът, сүт садарының планнарын озалдаткан. Ында июнь бирге чедир 3300 ажыг улуг-биче малдар өлген.

Пленумга райкүүскомнуң культура болгаш улус өөредилге килдистериниң, коммунал ажыл-агыйның, харылзаа конторазының, районда «Сельхозтехника» салбырының, комсомол райкомунуң болгаш өске-даа черлерниң удуртукчуларының аттарынга чидиг болгаш чөптүг шүгүмчүлелдер болган.

Пленумнуң үндүрген шиитпирлериниң күүселдезин чер-черге боттандырары-биле парткомнуң төлээлерин пленум болганының даартазында хүн чогуур сургаалданы бергеш, аъткарып үндүрген. Ам олар парторганизацияларда, ажыл-ишчилер арazында организакчы, кижизидикчи ажылды күштелдирип, СЭКП ТК-нын июнь Пленумунуң шиитпирлерин чонга таныштырып чоруп турарлар.

100 хойдан 110 хураган

«ЭЛЕГЕС», совхозтуң хойжузу Чооду Чалбааның ат-сураа бистиң республикага эки билдингир. Ол — хөй чылда хой кадарып келген, арга-дуржулгалыг хойжуларның бирээзи. Бо чылын хоочун малчын чүс хойдан чүс он хураганны менди камгалап ап, Төрээн чурттуң мурнунга алган хүлээлгезин алдарлыы-биле күүсеткен. Эш Чалбаа чоокта чаа болуп эрткен, республиканың кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының чөвүлел хуралының киржикчизи болуп чораан. Чурукта: хойжу Чооду Чалбаа.

Фото В. Лутневтуу.

Улуг-Хемден медээлер

НЕМЕЛДЕ ДЕҢЗИ

«Найырал» совхозтуң Урбүнде хаван фермазынга эш О. Лопсаң сөөлгү 3 чылда үргүлчү ажылдап келген. Ол бо хүннерде районнуң мурнакчыларының одуруунда туржуп, бирги чартык чылда күрүнеге 30 тонна 800 килограмм эки шынарлыг хаван эъдин берген. Ооң күрүнеге кииргени аныяк хаваннарының ортумак дириг деңзизи 88 килограммдан өрү болган.

Амгы үеде ажаакчының хайгааралында 346 баш хаванның баш бүрүзү дүн-хүнде 550 грамм чедир немелде деңзини немеп турар.

* * *

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң хаван ажаакчызы Мария Домаажык фермада чарыштың тиилекчизи болуп, бирги чартык чылда бедик көргүзүгнү чедип алган. Ол дузалакчы эжи-биле эрткен 6 айларда 1000 хаванны семирттир азырап келген болгаш оларның бирээзиниң-не ортумак деңзизи дүн-хүнде 420 грамм чедип турар.

Совхозтуң Ак-Туруг салбырында инек кадарчызы Сагаан Долуманың кадарып турары 84 баш инектериниң баш бүрүзү дүн-хүнде 600 граммны немеп турар. Ындыг янзылыг көргүзүгнү Иштии-Хемде бызаа ажаакчызы аныяк кыс Валентина Чооду чедип алган.

* * *

Районнуң «Х улуг хурал» колхозунуң инек кадарчызы Донгак Назыты эът бүдүрүлгезин улам көвүдедир дээш семирттип турары 150 баш инектерин таарымчалыг одарда чедирген. Чоокта чаа кадарчының коданындан 42 аныяк шарыларны күрүнеге кииргени. Оларның баш бүрүзү 280 килограммдан куду эвес болган.

КӨДЭЭНИҢ КУЛЬТУРЛУГ амыдыралы

Сессияга чугаалашкан айтырыг

Чоокта чаа ажылчы чоннарның депутаттарының Тес-Хем район Советиниң ээлчеглиг сессиязынга чоннуң материал-культурлуг амыдыралын экижидер хемчеглер дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Райкүүском, кодээ Советтер, колхозтар баштаар черлери чоннуң материал-культурлуг амыдыралын экижидер дугайында тускай хемчеглерни ажылдап кылгаш, оларны боттандырары-биле чамдык ажылдарны кылган.

«Коммунизмче орук» колхозтуң Шолук-Аксынга сүт-бараан фермазын өскээртен кожуруп, чаа төптү тудуп эгелээш, 4 чурттаалга бажыңнарын, кызыл булуңну, чунар бажыңны, инек тарып боозадыр пунктуну, ажыл-агый складын тудуп, ажыглалга кииргени. Электри чырыткызының, радио дамчыдылгазының шугумун доозуп турар. Дагилди-Өвүрде ажыл-агый саңажылгалыг хойжу бригаданың төвүнде 8 чурттаалга бажыңнарын, кызыл булуңну, чунар бажыңны тудуп дооскан. Аңаа чедир 18 км черге электри шугумун шөйүп чедирген 500 хой кирер кажааны тудуп турар. Чурттаалга бажың бүрүзү крышалыг, кладовкалыг, туйбу печкалыг болгаш арыгланыр черлиг. Нийтиниң хөреңгизи-биле аптечкаларны саткаш, малчыннарга халас берип турар. 94 санныг сыртыктарны кылдырткаш, малчыннарга саткан. Сельпо дамчыштыр малчыннарга хевис, радиоприёмник, чадаг-терге, демир орун дээш чугула бараанарны чедирип садып турар. Колхоз төвүнге болган оюннарга, спорт маргылдааларынга малчыннарны организастыы-биле эккеп сонуургадып көргүскеш, дедир чедирип турар. Малчыннарга тудуг кылып турар колхозчуларны чамдык дыштаныр хүннерде болгаш байырлал хүннеринде организастыы-биле эккеп, чунар бажыңнаарын, кино көөрүн организастап турар. Арыг-шевер бажың болгаш өг дээш чарышты калбарткан. Ооң тиилекчилеринге вымпелди болгаш акша шаңналды тыпсырын доктааткан. Чарыштың түңнелин ай санында үндүрүп турар. Саанчы Идам Севилдин өө бүгү районда эң үлегерлиг, арыг-шевер өг боор турар. Суурнуң бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнүң киржикчилери бо чылын суурга 11 удаа, кодээде малчыннарга 3 удаа концерттерни көргүскен. Оюн көргүзүглер-биле кады лекцияларны, беседаларны ажылчы чоннарга база кылып келген. Үш хойжу бригадаларда, бир сүт-бараан фермазында кожер библиотекалар эки ажылдап турар. Эш Сердобовтуң «Амыдыралдың үнези» деп номунуң талазы-биле номчулга чугаалажыышкынын үш хойжу бригадаларының төптеринге кылган. Библиотека эргелекчизи Ширшин Мыдаамаа боттары кээп шыдавас кижилерге боду четкеш, номнарны неделяда бир катап чедирип, беседа кылып турар. Малчын өг-бүле бүрүзү ниитиден куду эвес солун чагылгалыг. Почта чедиридгези база эки организастаттынган.

Шынаа кодээ Советиниң, ында колхоз баштаар чери, партия организациязы бо чылын малчыннарга 17 бажыңнарны тудар тургаш 9 бажыңны туткан. Малчыннар бажыңнарында демир печкаларны туйбу печкалар-биле бүрүн солуур сорулганы салган. Малчыннарга 40 сыртыктарны, хеп болгаш чем шкафтарын, аптараларны кылгаш садып турар. Малчыннарга үш чунар бажыңнарны база туткан.

Ынчалза-даа ажылчы чоннарның, ылаңгыя малчыннарның материал культурлуг амыдыралын экижидер хемчеглерни райкүүском, чамдык кодээ Советтер болгаш колхозтар баштаар черлери ам-даа четпес боттандырып турар деп сессия бүрүү шаап көрген. Бо чылын районнуң колхозтары болгаш «Тес-Хем» совхоз малчыннарга 184 чурттаалга бажыңнарын тудар тургаш, бирги чартык чылда чүгле 35 бажыңнарны туткан болгаш 18 бажыңнарны тудуп турар. Чунар бажыңны 16-ны тудар тургаш, чүгле 6-ны туткан, 15 кызыл булуңдан 7 кылдынган, 3 хлеб быжырар черлер кылыр тургаш, бирээни кылган, 101 чурттаалга бажыңнарын септээр тургаш, 40 бажыңга септелге кылган.

«Тес-Хем» совхоз бо чылын тудуг ыяжы сөөртүр планын чүгле 50 хуу күүсеткен. Ажыл-агый саңажылгалыг хойжу бригадаларга чаңгыс-даа чурттаалга бажыны кылбаан. Планнаттынган культура-амыдырал тудуглары база үстүп турар. Тудугда күш-ажыл болгаш сагылга-чурум дыка четпес организастаттынган. Тудугга бар турган аргаларны болгаш курлавырны чедир ажыглавайн турар. Совхоз директору эш Чаламба сессияга санал бергеш, бодунга чогуур түңнел кылбайн, бот-шүгүмчүлекчи болурунуң орнунга совхозта тудуг талазы-биле планның үстүп турарын райкүүскомнуң сула удуртулгазындан, техника-биле четпес хандырып турганындан, банкының чогуур өй-шаанда акшаландырбаанындан болган деп кол эвес чылдагааннарга туттунарын ораалдажып турганы канчап-даа чөптүг эвес. Совхозта ам-даа 60 ажыг малчыннарның бажыңнары чок.

«Ак-Эрик» колхозта малчыннарның 85 хуузунуң чурттаалга бажыңнары чок. Бо чылын тудуг материалдарын белеткээр болгаш сөөртүр планнарын үскен. Ийи хойжу бригадаларның төптеринде тудуглар кылырын амга чедир эгелевээн. «Чаа орук» колхозтуң ажыл-агый саңажылгалыг хойжу бригадаларының төптерин каяа кылыры безин шиитпирлеттинмээн. Колхоз малчыннарга 15 бажыңнарны тудар тургаш, чүгле 4 бажыңны туткан, 9 бажыңнарны септээр тургаш, чүгле 2-ни септээн. Ол колхозта 90 ажыг малчыннар база чурттаалга бажыңнары-биле хандырттынмаан.

Районда малчыннарга 36 кожер библиотекаларны организастап, чыл эгезинден бээр уран чүүл бөлгүмнериниң концерттерин 36 удаа көргүскен. Ленин аттыг колхозтуң Мөрен салбырында, «Коммунизмче орук» колхозта бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериниң киржикчилери малчыннарга оюн көргүзер, таныштыга ажылы чорудар талазы-биле идепкейлиг болганнар. «Чодураа», «Ак-Эрик», «Чаа орук» колхозтарның, «Тес-Хем» совхозтуң уран чүүл бөлгүмнериниң малчыннарже үнүүшкүннери болбайн турар. Уран чүүл бөлгүмнериниң ажылын үнелеп көрбес, оюн көргүзүкчүлерин машина-биле хандырбас чорук Ленин аттыг колхозтуң даргазы эш Чымбаның талазында бар.

Малчыннар уруглары тургузар ужурлуг ясли-садтарда 340 ажыг уруглардан чүгле 100 хире уруглар малчыннарныы боор турар. «Чаа орук», «Коммунизмче орук» колхозтарда ясли-садтарда малчыннарның уругларын эваашти кирген. Ында уруглар албан черлери арыг-шевер эвес, чеми чаңгыс аай, картофель, ногаа аймаандан чем кылбайн турар. Уруглар чалгаарап турар. Чамдык малчыннар уругларын аппаргаш дедир эккелбейн турар.

Депутаттар эштер Чадамба (совхоз директору), Балган (Шынаа кодээ Советиниң даргазы) өгнүң шынарын, хевирин экижидер, чылыг болгаш чараш болдурар айтырыгны бир янзы көөрүн база заводка кылган өглерни көвүдеди эккеп садар дугайын саналдаан. Депутат эш Суван-оол (Сарыг-Булуңда школа директору) бодунуң саналынга малчыннарда хөй үрелик, батарей чок приёмниктерни септээр болгаш ажылдадыр арга жок боор турарын, соңгукчуларның ол талазы-биле чөптүг негелделери боттанмайн турарын онзалап айыткан. Кодээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери ырак черлерде малчыннарга барбас, оларның ажыл-амыдыралын хандыр өөренип көрбес, боттуг дуза чедирбес деп, «Тере-Хөл» колхозтуң хойжузу депутат эш Чап бодунуң саналынга шүгүмчүлээн.

Чоннуң амыдыралын хандырар хүлээлгезин райпо кончуг четпес боттандырып турар. Автолавкалар малчыннарга баар графикти хажыдып, неделя-неделязы-биле барбайн турар. Идик септээр, хеп даараар кижилерни малчыннарже үндүрерин практикалавайн келген. Райпога сүт, хымыс эккээрге саададыр, хүлээп албас таварылгалар хөй удаа болган. Столоваяда чемниң шынары багай, арыг-силиг эвес. Самагалдайга безин чамдыкта хлеб үзүктели бээр.

Коммунал ажыл-агый чери (даргазы эш Бадарчы) бодунуң хүлээлгезин ыракта күүседип шыдавайн турар. Самагалдайда баш таарар чер чок. Чүгле чаңгыс кудук ажылдаар. Чунар бажың неделя-неделязы-биле ажылдавас, суу соок, чылыдыр одаваан, бус чок болур таварылга хөй. Чурттаалга бажыңнарын хуваар, хелезиниң төлээр ажылда корум-чурум чок чорук үргүлчүлевишаан.

СЭКП ТК-ның июль Пленумунуң шиитпирлерин удуртулга болдургаш, ажылчы чоннарның материалдыг болгаш культурлуг амыдыралын үнделезини-биле экижидер херекке Советтерниң, культура-чырыдылышкын болгаш кадык камгалал черлериниң, чоннуң бот-тывынгыр хөй-нийти организацияларының, колхозтарның болгаш совхозтуң, садыг болгаш коммунал ажыл-агый черлериниң ажылын күштелдиреринче угланган хемчеглерни сессия айыткан.

ЧЕДИ УРУГЛАРНЫҢ АДАЗЫ

«Ада-иезин хөлчок дөзээн, аажы-чаңы ол-ла олчаан» дижир болгай бис. Уругларның аажы-чаңының үндезиннери, кижизидилгениң баштайгы чаңчылдары өг-бүледен хамааржыр дээрзи кончуг шын.

Иениң киржилгези чокка бодунуң чеди уругларын шын кижизидип турар ада Монгуш Самбылович Кончукту манаа көрүп көрээлиңер. Ол «Сүт-Хөл» совхозтуң Киров салбырында ажылдап турар. Хеймер уруу 3 харлыг турда, оларның иези аар аарыгдан мөчээн. Өг-бүлеге ие чоктуң бергедээшкиннерин кандыг дээр боор. Ынчалза-даа Кончук уругларын сагышсыратпаан. Ооң уруглары арыг-силиг, чурумнуг, хыңнангыр, найыралдыг өскен. Олар бажыңынга кылыр ажылдарын түс-туста билирлер.

Сагыш човангыр ада уругларын школага чогуур үезинде өөредип, школа-биле харылзааны быжыг тудуп, бажыңынга шын кижизидилгени хайгаарап турган. Ол төрелдер хуралынга саналдаан, башкыларыбиле чугаалажып сүмелешкен турары таварылга эвес. Ооң түңнелинде Монгуш Самбыловичиниң уруглары шупту эки өөренип, башкыларынга мактатканнар. Адазы уруглары дээш сагыш салып, совхоз бүдүрүлгезинге карак-кызыл ажылдап, аъш-чем, идик-хеп-биле уругларын эки хандырып келген.

Ам биче уруу Зоя дөрткү класске, Миша чедиги класске, Марта тоску класске шилчээннер. Улуг уруу Монгуш Бичиңмаа Кызылдың № 2 школазының он бирги клазын чаа доосkan. Монгуш Дөстей-оол Кызылдың башкы институдунуң бирги курузун дооскан. Улуг оглу Монгуш Базыр Красноярскиниң башкы институдун доосkaш ажылдап турар. Өске бир оглу база аныяк салгакчыларны өөредип, кижизидип турар.

Аданың үлегерин Монгуш Самбыловичиден ап болур. Уруглар кижизидериниң айтырыынга чамдык адаларның харысалга чогун билир болгай бис: бажыңынга арагалаар, шошсодаа кылыр, уруг-дарыын коргудар. Уругну чүгле башкылар, школа кижизидер дээр хөөннүг адалар ам-даа бар.

Ажы-төлүнүң келир үеде амыдыралының оруун ажыдып, коммунизм тургузукчузу — салгакчы кадрларны шын орукче киирип өстүрген, 55 харлыг ада Монгуш Кончук биске үлегер чижек-тир.

О. ЧАҢ-ООЛ.

Чогаалчы Салчак Калбакхөрекович Тока «Ада көрбээниң оглу көөр» деп документалдыг тоожуну бижээн, ында «Тыва кобальт тудугунуң» мурнакчы ажылчыннарының бирээзи, даг өрүмнээр станоктуң ээлчег мастери, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Сергей Мөчекович Түмен-хөөнүң дугайында чугаалап турар.

Ол чогаал болза аныяк тыва үлетпүрнүң сураглыг ажылчыны Түмен-хөөнүң адазы Мөчектиң, иези Саглайның феодалдыг Тыва үезинде аар-берге,ядыы-түреңги амыдырал-чурттаалганы көрүп, феодалдарга болгаш дужүметтерге дарладып чорааныңдан эгелээр. Ооң соонда эки-турачы шериглер-биле кады Мөчек дээрбечи идегеттерин чылча шапчырынга киришкенин, аас-кежиктиг амыдырал дээш демисежип чорааның, Сергей Мөчекович Түмен-хөөнүң эр боор өзүп келгенин, күш-ажылчы баштайгы базымнарын, ооң алдын уургайынга ажылчын болганын, аныяк тыва үлетпүрнүң мурнакчы ажылчынынга чедир өзүп, дадыканын, ам коммунистиг нийтилелди тургусчуп турар чоннуң төлептиг оглу апарганын чогаалчы бо чогаалда чуруп көргүзүп турар.

Салчак Калбакхөрекович Токаның «Ада көрбээниң оглу көөр» деп чогаалының эң сөөлгү төнчүзүндөн үзүндүнү моон адаанда парладывыс.

Чогаалчының ол ному ам удавас республиканың ном садыгларынга үнүп келир.

„АДА КӨРБЭЭНИН ОГЛУ КӨӨР“

(Документалдыг тоожудан үзүндү)

«Кежээниң мурнунда хүнну,
Чалгааның мурнунда чаргы».
(Үлегер сөс).

— Уувус кайнаар ирги?

— Хову-Аксынче. Саша. Сергей Түмен-хөөнү барып аалдаазы, амыдыралын, ажылын сонуургап көрээли.

Хову-Аксы кайы сен дээш хаптывыс. Кызылдың кырын март айның эртенги туманы шуглапкан. Бежен метрден ырадыр чүү-даа көзүлбес. Саша фаразын артында чырыдып алган, орукка айыыл таваржы бээриниден сестип, чырыын өй-өйде чивеңнедип чорупт орган.

Хову-Аксының кобальт металлдыг Кара-Хая хээр даа бичии карандылай берген, ооң баарында «Элегес» совхозтуң сүт-бараан фермазының малдары ол дагда амыраан оъттап эгелээн. Өске дагларның хары олчаан, хүннүң караанга кылаңайнып, карактарды чылчырыктандырып турган. Кара-Хаяның мурнуу баарында, ооң шиш бажы-биле демей, бедик хоолайның бажындан кара-көк ыш бүлгүрүп үнүп, ол кавыны туманналдырып турар, хар дег ак чугайлыг бажыңныг, 2500 киловаттың бус электростанциязы база-ла чайынналган. Ооң кедээзинде автогараж болгаш мехмастерская адаанда ыяш заводу, бетон хоюдар болгаш демир бетоннуң конструкциялар кылыр заводу. Ол-ла тудугларның чоон талазында даш хоюглаар азы кобальт комбинадының кол өзээ болур фабриканың нолевой циклазын тургузуп эгелээн. Ол-ла тудуглар болза Кара-Хаяның чүс-чүс чылдар иштинде хойлап, камгалап, чылыы-биле өпейлеп келген эртинезин ажыглаарының тудуглары болур-дур.

Кобальт тудуун боттандырып турар кижилер-биле таныжып көрээлиңер, эргим номчукчулар. Коммунистиг күш-ажыл бригадазының кижилерин көрүп көрээлиңер.

Валерий Кунгаа болза кижи ортузу чаа-ла четкен, ортумак сынныг, ак арыннығ эр-дир. Шоолуг чугаакыр эвес, ажылдап турарын «чүтээр кылып тур бис, кедизинде бистиң бүдүрүлгевистиң түрээ болур, даш үүрмектээр фабриканың эге дожээн салып тур бис» — дээрден хөй чугаазы чок ажылчын болду. Ооң өөрү Сергей Түмен-хөө, Чолдак-оол Ак-оол, Григорий Захаров суглар ажиниң сестерин деткип, ооң шуудап турарын ажыдып, ол болза ам ийи чыл дургузунда коммунистиг күш-ажылдың бригадазын даргалап турар кижи. Партия кежигүнү, каш удаа шаңнаткан дээрзин тайылбырлап турганнар.

— Чаңгыс бодумну мактааш канчаар мен. Боттарыңар база-ла ындыг болгай силер. Бистиң бүдүрүлгевисте 200 чыгам кижи киржикчилиг он ажыг коммунистиг ёзу-чурум-биле ажылдаар бригад бар болгай, ындыг болганда, чаңгыс бодумну мактааш туруп бээримге кайын боор — дээш Кунгаа база-ла ыттавайн барган.

— Кунгааның оозу-даа шын. Бистиң Хову-Аксының ажылчыннарының улуг нуруузу ажыл нормазын ай санында ажыр күүседип турар. Чижээ, Кунгааның бригадазы бо чылдың бир айының планын 110 хуу, ийи айының — 120 хуу күүсеткен — деп, амдыгаа чедир хажывызындан бистиң беседавысты дыңнап турган нам үүрүнүң секретары Ноокай тайылбырлаан. Ооң үргүлчүлээн. — Ооң баажызы болза Кунгааның, ол ышкаш Чолдак-оол Ак-оолдуң, Иван Поданевтиң, Сергей Түмен-хөөнүң, Григорий Захаровтуң болгаш өске-даа он-он кижилерниң карак-кызыл ажылдаарында. Оларның бригадазында азы звеноларында ажылга үнмээн боор, прогул кылыр деп чүвени танывас, харын ажылды боттандырарының дугайында чаа аргалар бодаар, кылган чүвезиниң санындан ашкаш, шынарын чугулалап көөр, арaзында маргылдаа-чарыштың негээзин тургузуп алган, ооң үре-түңнелин ай эрткен тудум-на удур-дедир хынажыр, түңнел үндүрер ындыг улус. Арага-хымыска хандывас, хөй-нийтиниң ажылынга киржир, бодунуң бүдүрүлге болгаш нийти политикалыг билиин үзүк чокка бедидип турар эштер. Допчулаарга, коммунистиг, ленинчи ёзу-биле ажылдап турар. Партияның эге организациязы коммунистиг мөзү-чурум-биле ажылдаарын бүгү бүдүрүлгеже калбаа-биле хандырар дээш оралдажып турар. Ындыг-даа болза арай күш четпейн турар бис. Тудугнуң баштаар черлериниң чамдык ажылдакчылары, түс-түс бүдүрүлгелерниң иштинге кирбес, саазын бижиир, медээ, санал манаар, стол артынга шенээн, стул кырынга чүвүрүнүң дүвүн өеринге өй кижилер ам-даа чок эвес...

— Партия комитеди ол-ол байдалдарны кайын анаа көрүп олурар деп, чогуур хемчеглерни ап турар-ла ыйнаан?

— Четпестер бар ийин. Партия комитединиң даргазы Клёновту бистиң буровой вышкага эмир чыддан бээр көрбээн болгай бис.

— Тудугга, разведкага кижилерниң ортузунга ёзулуг ажыл кылбас, орустап чугаалаарга, хүн дүрген эртсин дээш, тош соктап олурар кижи канчап парткомнап турар чоор? Ат-ла чүве-дир аа!

— Партийжи арын-нүүрүн чидирген, хамык-ла четпестер-биле эптежип, төрел-доргул тыртар, партийжи-күрүнезиг чидиг байдалын ышкынган эш-тир ийин. Ооң кадына, идепкейлиг партийжи, массалыг ажыл чорудар дээрге, өнчү-хөреңгизи база-ла кижениеп турар чүве боор ийин он — деп үнгеш, чогум кандыг өнчүнү деп турарын Ноокай ыттавайн баарды.

— Ол-даа шын. Тодаргайлаарга Рудоэргелелиниң даргазы хуузунда инектиг, хаван, дагаалыг ооң кадына Элегестен «Волга» база-ла эккелген. Кленов дээрге — боду инектиг, «москвичкалыг». Ол хиреде-ле ажыл кылыр, күш-ажылды коммунистиг чадаже кодүрер дугайында бригадтар кезиир чай чок боор турар — деп, кочулай аарак чугаалааш, Түмен-хөө хорадаксай берген турган.

— Партия комитеди ону анаа көрбейн-не тур боор аа?

— Демисежип тур бис. Комиске хынадып, партия комитединге тургузуп, шыңгыы негеп, шүгүмчүлеп, чамдык кежигүннерге хемчег-даа көргүзүп турар. Комсомол, профсоюз талазы-биле массалыг ажылды чаартып тургускан бис.

Хову-Аксының кобальт комбинадының тудуу хайнып-ла турар, комбинат бүрүн болурунга чоокшулаан. 1964 чылда ооң бирги ээлчээн дооскан соонда республика нам, чазактың сагып салышкынынга мөзү-шынарлыг, аар деңзилиг салышкыныы бээр. Кара-Хаяның эртинези — ажылдап кирипкениниң соонда, ооң рудазы 20-30 чылдар иштинде четчир. Металлдың курлавырын улам көвүдедири-биле тускай рудоэргелелин тургузуп, ооң звеноларының, буровой станоктарының санын көвүдедип турар бис.

Владимир Кузнецовтуң мастерлеп удурткан буровой вышка «БАМ-500» дээр станок Кара-Хаяның дал ортузунда, кырланың сиртинде тургустунган. Ырактан көөрге, шывыын союп каапкан чадыр өг өзээ алажыла. Ында он шаа кижи станогун коңгураткан-каңгыраткан турлар. Ону Сергей Түмен-хөө, Владимир Кузьмин, Федор Степанов суглар кылып турар. Олар ында аваангыр, тудунгур, эрес хөделип турган.

— Бо канчап турарыңар ол, эштер?

— Авария болган. Чеди хонукта туттунуп келдивис. Ам-даа кылып ап шыдавадывыс.

— Чылдагааны чүл?

— Хамык ужур чер үттээр хос демирде. Чаа чүвелер чок чыгыы. Мооң бир кыдыы элей берген. Ынчангаш, хандыр киргеш, чер үттээр штанга углу берип болур. Моон ынчап барганы ол-дур ийин.

— Силерниң бо «КАМ-500» деп станогуңар каш метр черже үттеп кирер чүвел? Кайы өйде сынганы ол?

— Чогум эки, авария чок үттеп кирер дээн болза, 500 метрге чедирер, мынчангаш, штанга демир база-ла ол хире узун мургу болур, үк боду онза быжыг болбаска үсту бээриниң ужуру ол. Бо удаада 410 метр бар чыткаш, сынганы ол-дур ийин. Түмен-хөө-биле кады манаа дүн-хүн дивейн ажылдап келдивис — деп, Кузнецов тайылбырлаан.

— План күүсевес, күрүнеге когарал болур, хамыктың улуг айыылы ында. Бүгү советтиң буровиктери партияның, күрүнениң бадылап берген планы дээш ол хире кодурлүүшкүннүг ажылдап турунда, бистер манаа, мурнукузу хевээр чаңгыс-ла черге таптап турар кончуувусту көрүнерем — дигеш, Түмен-хөө база-ла хөделип, эш-өөрү-биле кады бурулдып турган.

Каш хонук иштинде дүн, хүн дивейн, кызып ажылдааныныя ачызында, бүдүрүлгениң хереэ дээш, ооң күрүнеге ужур-дузазы дээш, оларның эрес ажылдаанының түңнелинде аварияның уржуун узуткап, станогун кылып алганнар. Анаа аажок амырап, боттарының холдарын туттуп — кужур Серёжаны, кужур Володяны — дижип, бот-боттарын куспактажып, мойннарынга халбактанып турганнар.

— Ол хире берге аварияны кыска хуусаада узутканыңар дугайында парткомнуң мурнундан база-ла изиг байыр чедирдим, эштер. Моон ынай ындыг чүве болдурбазыңарны барымдаалааш, кичээнгейлиңерни берип нер — дээш, Ноокай кижи бүрүзүнүң холдарын туткаш, тук силгип каан.

— Ам кайын мындыг чүве болур. Кожавыс Иван Поданевтиң чижээ-биле парткомнуң каш удаа саналдааны ёзугаар коммунистиг күш-ажылдың бригадазы болурувусту чедип аар бис — дигеш, Түмен-хөө хоолап, шилдеп каан, алдын ужук-биле бижээн социалистиг хүлээлгезин партком секретарынга көргүскен.

Сандай кырынга таптыы сүргей олуруп албышаан, намның секретары Ноокай хүлээлге-биле таныжкан.

— Кончуг эки хүлээлге-дир. Чылдың бүдүрүлге планын 5 ай ажыр күүседир, бүдүрүлгени экижидер санал киирер, ажылдың бот-үнезин 140 хуу кудуладыр, станокту 60 хуу ажыр ажыктыг ажылдадыр, бүдүрүлгениң байдалын культуржудар, тускай эртемниг болгаш политиктиг билиглии бедидер, хөй-нийтиниң ажылынга идепкейлиг киржир. Ооң артык кандыг боор! Эки-дир!

— Бир таа ындыг болганда, даараазында болур бригад хуралынга бо хүлээлгелерни алгаш, күүседири-биле коммунистиг күш-ажылдың бригадазы дээн чаагай атты чедип алыры-биле ажылдап кирипттер бис — дигеш, Түмен-хөө парторгтуң холун туткан.

Оозу тургаш:

— Чединишкиниңиг болуңар! Силер ам партияның кандидадынга киргеннерден бээр чыл четкен. Чиңгинеге кирерин бода, коммунист болганында бригаданы баштап, ооң хүн бүрү ажылынга болгаш амыдырал-чурттаалгазынга Лениниң аргазын, аажы-чаңын киир! — деп, партком секретары Ноокай чагаан.

— Ол-даа шын. Партияның, Лениниң чагыын кажан-даа утпас, чаныш-сыныш чокка эдерер — кол сорулгам, күзелим ол. Ленин башкының, коммунистиг партияның номналы боттанзын, амгы аас-кежиктиг чурттаалга дээш, социалистиг төрээн чурт дээш карак-кызыл ажылдап, демисежириминиң хүлээнип тур мен. Ол болза мээң хамааты ажыл хүлээлгем. Ону ачам ынчаар чагаан, ачам ынчаар күзээн. Ол дээш бодумну, билиимни харамнанмас мен.

— Ада көрбээниң оглу көөр, адазы кылбааның оглу кылыр деп чүве ол ышкажыл, Сергей Мөчекович!

— Кончуг-ла шын, ачам Мөчектиң көрбээнин, оглу мен — Түмен-хөө, кенни Севилбаа, бистерниң уругларывыс Вера, Петя көөрү олдур ийин! Ооң кылбааның бистиң кылырывыс ол-дур ийин! — деп кааш, Түмен-хөө В. И. Лениниң, ооң соонда Н. С. Хрущевтуң чуруктарынче көрген.

СОЦИ

> «...Силерниң
> жизинге карач
> чыннары-биле б
> алгаш, күрүне болгаш ажыл-агый
> рышпас чорук дээш демисел болур».
>
> (1921 чылда моол төл
> беседазындан).

Тиилелгелиг базым

Акы-дуңма моол улус бөгүн, июль 11-де, бодунуң национал улуг байырлалын—Моолдуң улустуң революциязының 42 чыл оюн байырлалдыы-биле демдеглеп турар. Араттың революстуг партиязының удуртулгазы-биле, Совет Россияның ажылчын ангызының дузаламчызы-биле 1921 чылда тиилээн Моолдуң улустуң революциязы моол улустуң төөгүзүнге чаа үени, социализмче хөгжүлдениң үезин ажыткан.

Моол дээрге хөгжүлдениң капиталистиг чадазын таварбайн, феодализмден социализмче шуут шилчээн төөгүде баштайгы күрүне болур. Улустуң эрге-чагыргазының чылдарында малчыннарның хожудангай чурту ам аграр-үлетпүрлүг социалистиг чурт кылдыр хуулган.

Социалистиг бүдүрүлге харылзаалары ам МАР-ның бүгү экономиказында тергиидекчи черни ээлеп турар. Республикада көдээ ажыл-агыйны коллективизастаары күүсеттинген. Чуртта үлетпүр, транспорт болгаш эртем, культура шапкыны-биле хөгжүп келген.

Акы-дуңма моол улустуң социализм тургузуушкунунда чедиишкиннерин сөөлгү чылдарның сан чурагайлары тодаргай херечилеп турар.

Улус ажыл-агыйының кол адыры болур мал ажылы чыл бүрүде улам хөгжүп турар. 1962 чылда малдың баш санын өстүрериниң планы 103 хуу күүсеттинген. Малдың 1961 чылда турганынга эрткен чылын 595 муң баш мал немешкен. 1963 чылда малдың чаш төлүн камгалап доруктурары чедиишкинниг чоруп турар. Бо чылда мал өстүрер планы-биле эрткен чылдаазындан 300 муң чаш малды хөйнү доруктурары көрдүнген турган, а июнь 15-теги сан медээ-биле алырга, эрткен чылдың ол-ла үезинден 52 муң хөй мал төлүн доруктуруп өстүрген.

Чер ажылын хөгжүдер талазы-биле МАР сөөлгү чылдарда улуг чедиишкиннерлиг болган. Сөөлгү ийи чылдарда безин тарылга шөлү 65 хуу, ажаап савалаан тараа 72 хуу өскен. Хөй-хөй ажыл-агыйлар тараа дүжүдүн өстүрүп, хөй-хөй муң пуд тарааны пландан дашкаар күрүнеге дужааган. Бур черлерни шиңгээткенниниң түңнелинде чурт бодунуң тараазы-биле бүрүн хандыртынган. Республиканың ажаап алган тараазы ам чоннуң бир кижизинге-ле 328 килограмм онаажып турар апарган. Көдээ ажыл-агыйның механизастаашкыны чыл бүру өзүп турар. 1961 чылга деңнээрге 1962 чылда көдээ ажыл-агыйда тракторлар 23 хуу, тараа комбайннары—33 хуу, тараа кестирер машиналар 26 хуу көвүдээн.

Көдээде коллективизацияның кол хевири—көдээ ажыл-агый каттыжышкыннары организас-ажыл-агый талазы-биле быжыгып, коллективтиг ажыл-агыйже шилчээн араттарның материалдыг байдалы экижээн. Көдээ ажыл-агый каттыжышкыннарының акша оруглазы сөөлгү үш чылдарда 78 хуу немешкен. Оларның 85 хуузу миллионерлер болуп турар.

Көдээ ажыл-агыйның коллективизациязы-биле холбаштыр көдээде түдүг ажылы калбарган. Чүгле 1962 чылда безин көдээ ажыл-агый каттыжышкыннарында 500 ажыг тудуглар ажыглалда кирген, ооң иштинде 53 клубтар, кызыл булуңнар, 30 школа бажыңнары, 145 чурттаалга бажыңнары туттунган. 1960—1962 чылдарда көдээ ажыл-агый машиналары септээр 13 мастерскаялар, тараа складтары 117, ниитиниң чемненилге болгаш садыг черлери 60 ажыг, школалар 70, уруглар садтары болгаш яслилери 70, эмнелгелер 49 туттунган.

Совет Эвилелиниң болгаш өске-даа социалистиг чурттарның акы-дуңма дузаламчызы-биле моол улус үлетпүр хөгжүлдезинде улуг чедиишкиннерни чедип алган. Үлетпүр продукциязының өзүлдези МАР-ның улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң бирги беш чыл планының чылдарында 1,4 хуу, ийиги беш чылда—13,1 хуу өскен болгаш үшкү беш чылда 17,9 хуу өзер турда, үшкү беш чылдың баштайгы ийи чылдарында 18 хуу өскен. 1960 чылга деңнээрге, 1962 чылда электри энергиязы ажылдап үндүрери 64 хуу, хөмүр даш казары 39 хуу, идик бүдүрүп үндүрери 51 хуу, дүк кылыглар 83 хуу, эът болбаазырадыры 20 хуу, хлеб быжырары 91 хуу, далган бүдүрери 2,8 катап немешкен.

Ол-ла үениң дургузунда Толгойтуда электри станциязы, Баян, Өлзий, Цаган-Обо деп черлерде хөмүр даш шахталары, Сухэ-Баторда, Хентийде, Дорнодта, Хархориде, Моренде далган дээрбелери, Толгойтуда нефть баазазы, бажың үлетпүрүнүң комбинады, Улан-Баторда парлалга бүдүрүлгези, үлетпүр комбинадында шевро заводу чижектиг хөй-хөй бүдүрүлге черлери ажыглалда кирген. Дарханда үлетпүр төвүн Совет Эвилелиниң дузаламчызы-биле чедиишкинниг тудуп турар. Дархан — Шара хем аразында улуг күчүлүг электри шугумунуң тудуу ажыглалда кирген.

Автомобиль транспортундан аңгыда демир орук болгаш агаар транспорту шапкын хөгжүп турар.

Моолдуң партиязы болгаш чазаа ажылчы чоннарның культурлуг деңнелин бедидер талазы-биле улуг ажылдарны кылып турар. 1960 чылга деңнээрге, 1962 чылда социал-культурлуг хемчеглерге чарыгдал 41 хуу ажыг өскен.

Дээди, тускай ортумак өөредилге черлеринде, ниити өөредилгениң школаларында 153 муң кижи өөренип турар. 1960 чылдаазындан 1962 чылда дээди өөредилге черлериниң студентилериниң саны 32 хуу, тускай ортумак өөредилге черлериниң сургуулдары 19, школачыларның саны 16 хуу немешкен. Ам чурттуң бүгү чонунуң алды кижи бүрүзүнүң бирээзи өөредилгениң кайы-бир хевиринде өөренип турар. Ол-ла үениң дургузунда эмнелгелер 36 хуу, уруглар яслилери 42 хуу өскен.

Национал кадрларның дарганы—күрүне университединге моол өнүктер чоргаарланып турар. Дээди болгаш тускай ортумак өөредилге черлериниң өскениниң түңнелинде республиканың улус ажыл-агыйының бүгү адырларында тускай эртемниглерниң саны чыл бүрүде-ле өзүп турар.

Чечен чогаал болгаш уран чүүл улустуң эрге-чагыргазының чылдарында костүп көрбээни-биле хөгжүп сайзыраан. Чечен чогаалдың янзы-бүрү хевирлери, театр, музыка, кинематография, чурулга болгаш цирк уран чүүлү тургустунган.

Ажылчыннарның, албан-хаакчыларның болгаш кооперасташкан араттарның оруглазы көвүдээнинден оларның садып алыр аргазы улгаткан. Ооң түңнелинде сөөлгү ийи чылдарда чуртта бараан саарылгазы 21 хуу өскен.

Моолдуң ажылчы чоннары улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң үш чыл планының сорулгаларын күүсеткиншаан, социализмниң материал-техниктиг баазазын чедиишкинниг тургузуп турар. МАР-ның моон ынайгы хөгжүлдезиниң 20 чыл планын ам чогаадып турары-биле холбаштыр моол улустуң мурнунда улам улуг перспективалар ажыттынып турар.

Чурттуң экономиказының болгаш культуразының хөгжүлдези-биле, чоннуң чаагай амыдыралының бедээни-биле чергелештир Моол Арат Республиканың улустар аразында харылзаазы болгаш ат-алдары улам-на өзүп, быжыгып турар. Моол Арат Республика 1961 чылда Каттышкан Нациялар Организациязының кежигүнү болган. Ол чорук МАР-ның делегейге ат-алдарын калбарткан болгаш ооң даштыкы политиказының улуг тиилелгези болган.

Моол Арат Республика Варшава керээзиниң чурттарының экономиктиг кады ажылдажылга чөвүлелиниң организациязында Азиядан бактаап кирген карачаңгыс күрүне болур. Социалистиг бүгү чурттар-биле болгаш өске-даа чурттар-биле МАР дипломаттыг харылзааны тудуп, хөй-хөй чурттар-биле даштыкы садыгны калбартып турар. Чүгле сөөлгү чылдарда безин Цейлон, Афганистан, Пакистан, Лаос, Англия, Каттышкан Араб Республика, Австрия чижектиг чурттар-биле МАР дипломаттыг харылзааны тургускан.

Социалистиг чурттар-биле, бирги ээлчегде Совет Эвилели-биле МАР-ның кады ажылдажылгазы улам-на калбарган. Хожудангай чурттарның салым чолунга ындыг кады ажылдажылганың болгаш акы-дуңма найыралдың шиитпирлиг ужур-дузазын Моол Арат Республиканың төөгүлүг дуржулгазы көргүзүп турар.

Моол Арат Республика социалистиг чурттарның улуг дем каттыштырылгазының кежигүнү болбушаан, бүгү делегейге тайбың дээш демиселге бодунуң салыышкынын киирип турар. Ирактың чазааның курд улуска удур хан дөгүүшкүннүг хемчеглерин бурууу шаап көөр дугайында КНО-нуң Кол Ассамблеязынга айтырыг тургузар саналды МАР-ның чазааның киргени бүгү делегейге тайбыңны камгалаарынга ооң чүткүлдүүн херечилеп турар.

Совет болгаш моол улустарның шагдан бээр тургустунган акы-дуңма найыралы улам-на ханылап, улам-на быжыгып турар. МАР-ның Тывага кожа аймактарының болгаш Тыва АССР-ниң ажылчы чоннарының культурлуг харылзаазының өзүп турары, совет-моол найырал ниитилелиниң Тыва салбырының ажыл-чорудулгазы ССРЭ-ниң болгаш МАР-ның улустарының найыралының херээнге салыышкын болуп турар.

Бүгү совет кижилер, моол улустуң делегейде бүгү өнүктери МАР-ның улуг чедиишкиннеринге өөрүп турар. Моол Арат Республикага социализм тургузуушкунун доозар чорук күчүлүг социалистиг лагерьни улам быжыглаар болгаш Моолдуң чуртунга коммунизм тиилелгезин чоокшуладыр.

Акы-дуңма моол улустуң национал улуг байырлалының хүнүнде совет кижилер аңаа акы-дуңманың изиг байырын чедирип, социализм тургузуушкунунга ооң улам улуг чедиишкиннерлиг болурун күзеп турар бис.

мени...
деп ж...
гольские ...
чүүлдери») ...
январь 1-ден ору...
эгелээн. Совет Эв...
өске-даа социалист...
орус дылда номнарны...
ны, солуннарны хөй-хөй ном...
ап турар.

Ном магазиннериниң делгиирлеринде орус дылдан моол дылда очулдурган номнардан Маркс, Энгельс, Ленинниң, орус болгаш даштыкы класситерниң чогаалдары хөй.

Хөй-хөй чогаалдарны дуржулгалыг моол очулдурукчулар Д. Нацагдоржи, Ц. Дамдинсүрэн, Б. Ринчен, Ш. Лувсанвадан болгаш өскелер-даа очулдурганнар. Сөөлгү чылдарда Ч. Чимид, Очирбат, Цэрэндоржи болгаш Ж. Бадра чижектиг аныяк очулдурукчулар өзүп үнген. Очулганың бедик шынары — орус дылды ханы билириниң база херечизи болур.

Моол школаларга орус дыл кичээлин баштайгы үеде Совет Эвилелинден чалап келген тускай эртемниглер башкылап турган. Ооң-биле чергелештир бистиң оолдарывыс болгаш кыстарывыс орус дылды совет дээди өөредилге черлеринге болгаш МАР-га тургускан тускай курстарга өөренген. Үш чыл болгаш алды ай хуусаалыг курстарга 150 башкыларны белеткээн. Ынчалза-даа национал башкы кадрлар талазы-биле өзүп турар негелдени ол чорук хандырып шыдавас болган.

МАРП ТК-ның шиитпири ёзугаар педагогика институдунта (1951 чылда) болгаш Күрүне университединге (1958 чылда) орус дыл кафедралары

жилер...
биле та...
рывыска б...

Моол-сове...
Төп Чөвүлели...
улустуң орус ды...
гаш ийи чыл ху...
рын организастап ту...
тарның дыңнакчылары ...
чугаалажырының практи...
ренип, ортумак школаның ...
мазының хемчээли-биле грам...
талазы-биле билиглерин ап тур...
Чыл бүрүде бүгү республикага үлетпүр бүдүрүлгелеринге, кураж ыл-агыйларга, машина-мал станцияларынга, көдээ ажыл-агый каттыжышкыннарынга болгаш чурттакчылыг черлерге орус дыл бөлгүмнерин организастап турар. Орус дыл өөренип турарларга дузаламчы кылдыр төп болгаш чер-чер солуннарының арыннарынга, а ол ышкаш радио-биле орус дыл уроктарын берип турар. Орус дылга кежээлерин болгаш ужуражылгаларны чорудуп турар.

Орус дыл өөренир сонуургал бистиң чуртувуста ёзулуг-ла калбарып нептерээн.

Б. СҮРЭН.

(«Үнэн» солундан).

Өөреникчилер концерти

Улан-Баторнуң хөгжүм-балет ортумак школазының өөреникчилериниң 1962-1963 өөредилге чылының түңнел концерти күрүнениң опера болгаш балет театрынга болуп эрткен. Сургуулдарның концерти оларның эки өөредилгезин, уран-мерген арга техниказын көргүскен.

Өөреникчилерниң тургусканы национал хөгжүм болгаш симфония бөлүктерлиг көргүзүглери дыңнакчыларга тааланчыг болган. Оларның чедиишкини башкыларның, ылаңгыя совет тускай эртемниг башкы Никитин болгаш моол башкы Дарьмаа оларның шудургу ажылының түңнели болур.

Концертке ойнаан хөгжүм бөлүүнден алдыгы класстың өөреникчизи Оюнцэцэг, бешки класстың өөреникчизи Цолмон, балет бөлүүнден Энхтуяа, Цэцгээ, Цэдэндамба болгаш оон-даа өскелер эң эки ойнааннар.

Өөреникчилер ортузунга өөредилгениң кижизидилгелиг ажылды улам экижидер болгаш салым-чаяанныг өөреникчилер шилип алырынче улуг кичээнгей салыр дугайында бодунуң күзелин улустуң артизи Г. Хайдав илереткен.

Чечен чогаал болгаш уран чүүл

Сөөлгү чээрби чылдарның дургузунда Моолдуң чечен чогаалының хевирлери болгаш жанрлары дыка байлакшаан. Ч. Лодойдамбаның «Алтайда» деп романы 1951 чылда парлаттынган. Ол роман төрээн чуртунуң байлактарын шинчилээн эртемденнерниң, моол интеллигенцияның ажыл-чорудулгазын көргүзүп турар. Ооң-биле деңге Б. Ринченниң төөгүге холбаштырган «Ховуда херел» деп романы үнген. Улус чоннуң килециниң канчаар өзүп, дарлакчыларга удур демиселдиң эгелээнин болгаш 1921 чылда улустуң революциязының тиилээнин ол романда көргүзүп турар.

Сөөлгү үениң роман чогаалдарының аразында Д. Намдактың «Будулуушкунуң болгаш демиселдиң үези», Ч. Лодойдамбаның «Байырлалдыг Тэмир», З. Баттулганың «Кара көжеге артында» болгаш оон-даа өске чогаалчыларның романнары эки чогаалдар болуп турар. Ч. Чимидтиң «Час болгаш күс» деп романы Моолда кур черлер шиңгээдип ап турарының дугайын, З. Сандагтың «Караңгыс оглу» деп чогаалы шахтёрларның амыдыралын болгаш ажылдаажыын көргүскүлээн.

Моолдуң шүлүк чогаалында чаа утка-шынарлар чайынналчаа-биле сиңникен. Ц. Дамдинсүрэн, П. Хорло, Д. Сенгэ, Ч. Чимид, Б. Явуухулан болгаш оон-даа өске шүлүкчүлерниң чогаалдары чоннуң ортузунда калбаа-биле нептерээн. Оларның шүлүктеринде ховуларның делгемнерин, улустуң хостуг күш-ажылын алдаржыдып, мактап турар.

1928 чылга чедир моол араттар кино көөр туржук, ону дыңнавайн-даа чораан. Ооң соонда олар совет кинолярны көрүп эгелээн. 1935 чылда МАР-ның национал кино студиязы тургустунган. Дөртен чылдарның үезинде «Оку Сухэ-Батор» деп алдаар болгаш «Ховунуң маадыры» деп уран чечен кинолар кылдынган. «Монголкино» деп киностудия сөөлгү он чылда 180 кинофильмнерни кылып үндүрген. Республиканың амыдыралында улуг чаартылгаларны ол киноларда көргүзүп турар. «Амыдыралдың эжиинде» (орус эмчи дугайында), «Төрээн чурттуң аялгалары», «Узун тон», «Улустуң төлээзи» деп сураглыг кинолар бар. «Улустуң төлээзи» деп кинода кол рольдуң күүседикчизи Цэвэлсүрэн Москвага болган делегейниң кинофестивалынга мөңгүн медаль-биле шаңнаткан.

Национал уран чүүлдүң хөгжүлдезинге моолдуң театры улуг рольдуг болгаш күрүнениң хөгжүм-шии театрын ам Опера болгаш балет театры база Шии театры кылдыр эде организастаан. Оон аңгыда республикада үш симфония оркестрлери, улустуң музыказының оркестри, эстрада оркестри болгаш өске-даа көрүлде черлери ажылдап турар.

Д. Намдактың «Шара-Голдуң үш хааны» деп шиизи Гэсэр дугайында моол эпоска үндезилеттинип тургустунган. Д. Нацагдоржиниң «Ужурлуг үш тей» деп чогаалынга тургустунган опера хөй чылдар дургузунда сценадан дүшпейн турар. Ол операны ужен чылдар үезинде моол артистер Тывага база көргүскен.

1960 чылда С. Гончиксумланың «Гангонг» деп баштайгы моол баледи тургустунган. Моол театрларының шиилери бедик идейлиг болуп, артистерниң мергежилин болгаш режиссерларының чогаадыкчы аргалыын көргүзүп турар.

Моол чечен чурулга уран чүүлү аныяк-даа болза, ооң чогаалдары чоннуң амыдыралы-биле сырый харылзаалыг кылдыр хөгжүп турар. Моол циркиниң көргүзүглери чоннуң ортузунда улуг үнелелди алган. Чоокта чаа социалистиг дөрт чурттарның цирк артистериниң Улан-Баторга болгаш көргүзүглеринге моол цирк артистери боттарының бедик мергежилдиин көргүскеннер.

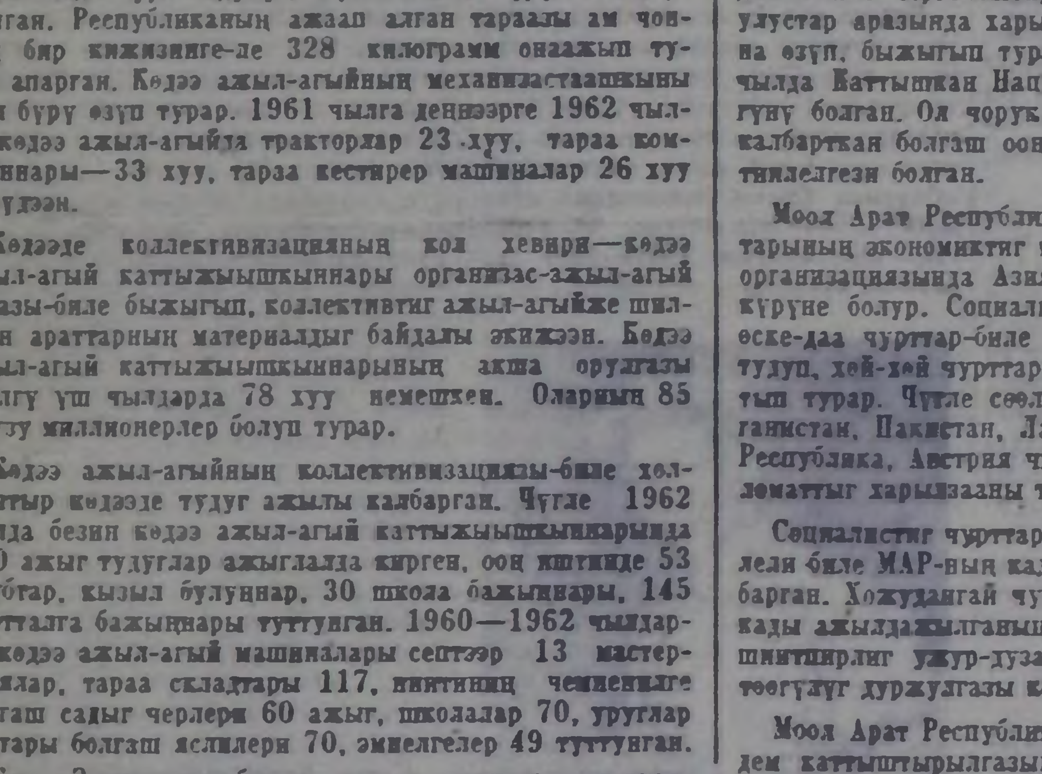

Моол Арат Республикада ажылчы чоннарның материалдыг чаагай байдалының деңнели соксаал чокка бедип, оларның садып алыр аргазы өзүп турар.

Үүрмектеп садар бараан саарылгазының хемчээли көвүдеп турар. Чоңга далганны, чигирни, пөстерни, дааранылга машиналарын, идик аймаан, радио-бараанарын дыка хөйнү садып турар болган.

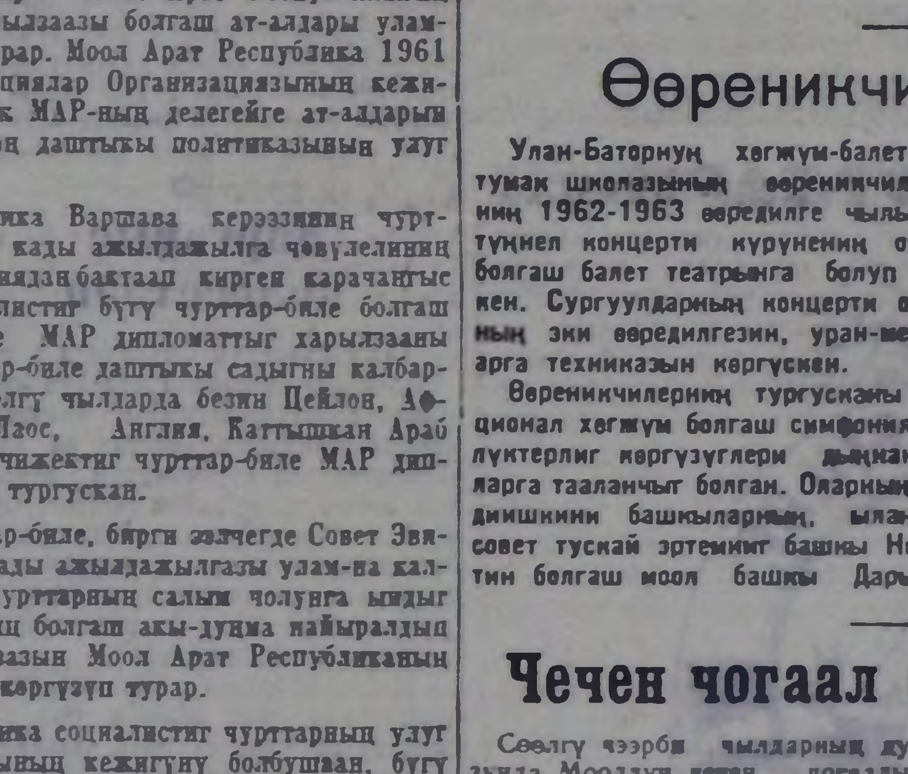

Чуруктарда: Улан-Баторнуң универсалдыг магазининиң радио барааннарының салбырында. Оң талазында чурукта: Улан-Баторда Совет Эвилелиниң дузалы-биле тудуп, ажыглалга кирген далган комбинады.

Фотолары В. Соболевтин.

СЭТА-ның фотохроникасы.

Д. НАЦАГДОРЖИ.

МАРС СЫЛДЫС

Кызыгаар чок өртемчейнин бир-ле кылдыр
Ында-мында чиверешкен сылдыстардан
Кызылзымаар өңү-биле онзаланган
Ыржымзымаар Марс сылдыс, дыңнап көрем!

Алдын-кызыл мага бодуң чажыды чүл?
Арга, тайга, чечек, суглар чүүден бүткен?
Сенден ырак өртемчейлер көстүр-түр бе?
Сенде бөгүн социализм боттанган бе?

Делгемнерниң ырагындан көөрүкге
Бөмбүрзээвис кандыг өнүг көстүр-дүр че?
Делегейим чоргаарын көр, билир сен бе?
Бөгүн бисче чүге чагаа биживес сен?

Оо, Марс! Чааскаанзыргай көстүп тур сен.
Черивисти чүү хире сонуургаар сен?
Октаргайны эртемденнер шагдан тура
Черле дыка сонуургап-ла келген ийик.

Социализмни кымны мурнай тургусканнын
Соон дарый сенн төрел кылып аар бис.

Очулдурган Б. Хөвенмей.

ӨҢНҮКТЕРНИҢ АЖЫЛ-ИЖИ

40 хонук мурнай

Моол найысылалдың үлетпүр бүдүрүлгелери улустуң революциязының 42 чыл оюнга күш-ажылчы белектерлиг ужурашкан. Хоорайның кол электри станциязы чартык чылдың бүдүрүлге планын хуусаазындан дөртен хонук бурунгаар 111,5 хуу күүсеткен.

Чогаадыкчы саналдарны болгаш мурнакчы дуржулганы нептереткениниң ачызында бүдүрүлге планындан дашкаар орулганы киирип ап турар. Инженер Дагвадоржи болгаш мастер Хошоон оларның чогаадылгазын бүдүрүлгеге шиңгээткениниң ачызында 50 рубльдиң арыг орулгазын бүдүрүлге алган.

Улан-Баторнуң үлетпүр комбинадының дүк чуур, хөм эттээр, шевро кылыр бүдүрүлгелери чартык чылдың бүдүрүлге планнарын чедиишкиниг күүсеткилээн.

* * *

Аймак бүдүрүлгезинде

Завхан аймактың ажылчы чоннары Моолдуң улустуң революциязының 42 чыл ою-биле кады боттарының аймааның дөртен чылын кады демдеглеп турар. Бо байырлалдарга олар ажыл-агый талазы-биле чаа чедиишкиннерлиг ужуражып турарлар.

Аймактың төвү Улаастай хоорайда аъш-чем комбинадының цехтериниң болгаш ажылчыннарының ортузунда калбарган социалистиг чарыштың түңнелинде комбинат чартык чылдың бүдүрүлге планын хуусаазындан 20 хонук бурунгаар 108,3 хуу күүседип, күш-ажылчы улуг чедиишкинни чедип алган. Далган кылыглар, чигир-конфет болгаш арга ныдыр салбырлары планнарын 10,7 — 36,6 хуу ажыр күүсеткеннер.

Комбинаттың кылып үндүрүп турар продукциязының ассортиментизи көвүдеп, кылымары улам экижип турар. Нарын боовалардың сес чүүл чаа хевирлерин, «Думут», «Хөймер», «Завхан», «40 чыл» чижектиг чаа конфеттерни кылып үндүрүп-рин комбинат шиңгээдип алган.

Аъш-чем комбинадының эргээзинде сарыгаш заводу саргаш бүдүрер планын сөөлгү он чылдарда үргүлчү ажыр күүседип, сөөлгү ийи чылда чүгле бирги чергениң саржаан кылып үндүрүп турар апарган.

* * *

Намсрай ирей

Убсу-Нур аймактың Зуун-Гови сумузунда «Говийн хөгжил» деп көдээ ажыл-агый каттыжышкынының кежигүнү 60 чыгыы харлыг, ак баштыг Намсрайны ол черниң чону дуржулгалыг сигенчи деп адап турар.

Намсрай ирей сиген кезер черлерни суггарып тургаш, мал чемин көвүдедир талазы-биле улуг дуржулганы мөөңнээн. Сөөлгү чылдарда сиген шөлдерин суггарып тургаш, сигенни чылда ийи катап ажаап алыр чорукту ол шиңгээдип алган. Сиген кезер шөлдү ол майның эгезинде суггаргаш, июльдуң эгезинде ооң сигенин кезип алыр. Оон сиген шөлүн база катап суггарар болгаш ол шөлден сентябрьда база сиген кезип ап турар.

Ол боду чааскаан ниитиниң малынга чыл бүрүде 30—50 тонна сигенни белеткеп берип турар. Эрткен чылын Намсрай ирей чааскаан 53 тонна мал чемин белеткээн.

«Говийн хөгжил» көдээ ажыл-агый каттыжышкынының баштаар чери Намсрай ирейниң эки дуржулгазын бедии-биле үнелээш, ол дуржулганы аныяктарга өөредип турар.

* * *

Хөй дүк

Хентий аймактың Дадал сумузунуң «Күш-ажыл» көдээ ажыл-агый каттыжышкынының 200 ниитилиг ийи бригадалары күрүнеге 47 тонна дүктү кыргып, дужаар тургаш, 67 тоннаны дужаагын.

Эш Цэрэнниң удурткан бригадазы 7165 хойдан 19.600 килограмм дүктү кыргаан азы хой бүрүзүнден ортумаа-биле 2,7 килограмм болган. М. Цэрэндорж 165 хойдан 460 килограмм, хойчу Зундуйдагба 187 хойдан 526 килограмм, 15 харлыг Д. Дамба 100 хойдан 299 килограмм дүктү кыргаан.

Көдээ ажыл-агый каттыжышкынының хойжуларының шудургу күш-ажылы [illegible] бер-

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ

Коммунистерниң бүдүрүлгеге мурнакчы ролю

Тес-Хем парткомунуң ээлчеглиг пленумунга бүдүрүлгеге коммунистерниң мурнакчы ролюн бедидер дугайында айтырыгны партком секретары эш М. Кызыл-оолдуң илеткелин барымдаалап чугаалашкан. СЭКП-ниң XXII съездизиниң тоогулуг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш, ТК-ның март, ноябрь Пленумнарынга үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелерин хөгжүдер, улус ажыл-агыйынга партийжи удуртулганы күштелдирер дугайында үндезин айтырыглары чугаалашкан. Июнь Пленумунга коммунизмниң тиилелгези дээш демиселде эң чугула сорулгаларының бирээзи — идеологтуг ажылдың ээлчеглиг сорулгаларын бүгү талазы-биле чугаалажып көрген. Ленинчи партияның Төп Комитединиң директивиг айтышкыннарын удуртулга болдургаш, парткомнуң пленумунга коммунистерниң бүдүрүлгеге мурнакчы ролюн бедидер дугайында айтырыгны бир-ле дугаар тускай чугаалажып, шиитпирлээр өйү келген ол чугула ажылды чогуур үезинде көрүп турар-дыр деп, илеткелчи болгаш санал бергеннер аажок үнелеп демдеглээннер.

Партком болгаш эге организациялар бүдүрүлгениң чугула адырларын коммунистер-биле быжыглаар, оларның бүдүрүлгеге мурнакчы ролюн бедидер дээш, чамдык ажылдарны кылганын база ажыл-чорудулгага ооң кошкун түңнелдиг болуп турарын илеткелчи тодаргай саннар болгаш фактылар-биле көргүскен. Парткомнуң учёдунда бүгү коммунистерниң 44 хуузу материалдыг байлакты шуут боттары-биле бүдүрүп турар черлерде ажылдап турарлар. Районнуң ажыл-агыйының кол адыры — мал ажылында бүгү коммунистерниң 40 ажыг хуузу киржип турар. Бүдүрүлге-биле шуут холбашкан ажылдарда коммунистерниң «Коммунизмче оруук» колхозта 66,6 хуузу, «Чодураа» колхозта — 62 хуузу хаара туттунган.

Бүдүрүлгеге партийжи удуртулганы күштелдирип, анаа коммунистерниң киржилгезин өстүргениниң түңнелинде районнуң көдээ ажыл-агыйының ишчилери көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш ону күрүнеге садар хүлээлгелерин чугаар күүседип турар апарган. Район күрүнеге дүк садарының чартык чыл планын июнь 24-те 103,5 хуу күүсетпеш, республикада бир дугаарында рапорттаан. Малдың өске-даа продуктуларын күрүнеге садары дүрген темпи-биле чоруп турар. Ажыл-агыйжы бо чедиишкиннер болза, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге коммунистерниң биче эвес рольдуг болуп келгенин чугаалап турар.

«Чодураа» колхозта партбюро бүдүрүлге адырларынга коммунистерни быжыглаарда, оларның билиг, мергежилин болгаш күзел-сонуургалын эки өөренип, ажылга ажыктыг талазын кол барымдаалап турар. Ында бүгү бригадаларны, фермаларны коммунистер удуртуп турар. Партбюро секретары эш Байыр-оол коммунистерге даалганы тодаргай берип, оларның бүдүрүлгеге киржилгезин идепкейжиткен. Ооң түңнелинде колхоз июнь 25-те бирги чартык чылда күрүнеге эът садарының планын 100 хуу, сүттүүн — 100 хуу, дүктүүн — 133,8 хуу күүсеткен. Коммунист Ёнзак бодунуң күзели-биле ферма эргелекчилеп баргаш, ооң ажылын кыска хуусаада экижиткен. Ферма коммунистиг күш-ажыл дээш деп атты чедип алган. Фермада эки дерилгелиг кызыл булуң болгаш чунар бажың доктаамал ажылдап турар. Ферма ажылдакчыларының бажың бүрүзүнге радиону, электрочырыткыны киирген. Парткомнуң бюро кежигүнү эш Даңзырыңның удурткан бот-орулга чарылгалыг хойжу бригада 100 баш хойга онаалтыр 88 хураганы менди доруктуруп, хой бүрүзүнден ортумаа-биле 2,5 кг дүктү кыргып алган.

Шуурмактың үлетпүр комбинадында парторганизация кижилер-биле ажылды экижидип, социалистиг чарышты калбартып тургаш, комбинаттың ажылын мурнуку-зундан дыка экижиткен. Комбинат алды айларда ниити продукция бүдүрер планын 107,7 хуу, бараанның продукцияны — 137,7 хуу күүседип шыдаан. Парторганизация мастерлерниң, цех начальниктериниң ролюн, харысалгазын бедидер дээш база элээн ажылдарны кылган.

Илеткелчи болгаш санал бергеннер коммунистерниң бүдүрүлгеге киржилгезиниң талазы-биле ажылда ам-даа шыңгыы четпестер барын база хөйү-биле илереткеннер. Ылаңгыя «Тес-Хем» совхозта, «Ак-Эрик», Ленин аттыг колхозтарда, райпода парторганизациялар коммунистерниң бүдүрүлгеге мурнакчы ролюн мынчага чедип ап шыдаваан. «Тес-Хем» совхозта партком (секретары эш Ламажап) коммунистерниң чурум чок чорукталарын чогуур өй-шаанда партийжи ёзу-биле этпээн. Совхоз көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш садар онаалгазын күүседирин хожудадып, картошка олуртур планы ... кен, тудуг планы үстүрүнүң ... турар.

Ленин аттыг колхозта ... зация чоннуң ортузунг ... ажылын дыка сула ...

100 хойдан 110 хураган

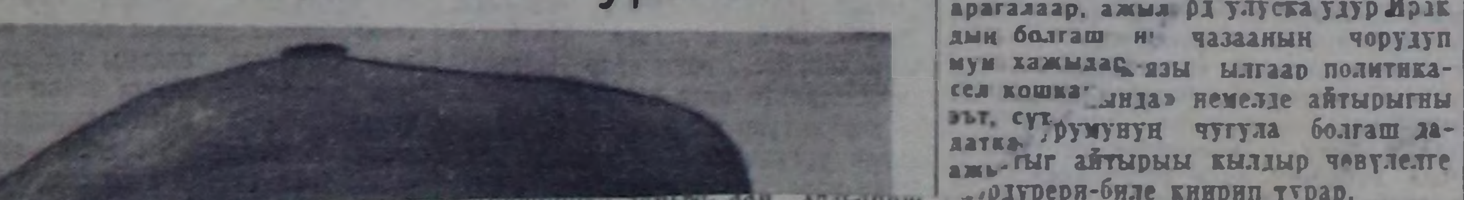

... профэвилелиниң секретары Уне Сюрья конференцияга илеткел кылган. Бис тайбың дээш демисежип турар бис, чүге дээрге, ам атомнуг энергияның чүс чылында күштүг ажыглаар чорук делегейниң маргылдаалыг айтырыгларын шиитпирлээринге чепсек болуп шыдавас деп ол демдеглээн.

... киннери дээш, бүгү профэвилел органнизацияларының аразынга делегейниң кады ажылдажылгазын тургузар дээш шиитпирлиг демисежиринче бистиң чурттарывыстың профэвилелдериниң бүгү кежигүннерин кыйгырып турар деп ол медеглээн.

Ооң дараазында конференцияга санал беришкини эгелээн.

Америк элчинни чөпшээревээн

ПАРИЖ. (СЭТА). АКШ-тың күрүне департаментизинден алдынган медээлерни барымдаалааш, Франс Пресс агентилелдиң корреспондентизиниң Вашингтондан дыңнадып турары болза, АКШ-тың Гаитиде элчини Реймонд Тэрстонну Гаитиге ээп келирин Гаитиниң чазаа чөпшээревээн.

Реймонд Тэрстонну күрүне департаментизи-биле «сүмелер» кылыры-биле июнь ортан үезинде Вашингтонче кыйгыртып аппараган турган. Ооң мурнуу чарыында Гаитиниң президентизи Франсуа Дювалье ол элчинни кыйгыртып аппаарын негээн турган.

Гаитиниң парлалгазы чурттуң иштики херектеринге холгаарлап турганы дээш америк элчинни буруудаткан.

Глобкениң херээниң талазы-биле суд чорудулгазы ажыттынган

БЕРЛИН. СЭТА-ның корреспондентизи В. Селиверстовтуң дамчыдып турары болза:

Нацизм үезинде хөй миллион тайбың хамаатыларны кырып узуткааны дээш харысалганы хүлээр ужурлуг Ганс Глобкениң херээниң талазы-биле суд чорудулгазы июль 8-те Берлинде ажыттынган.

Элээн чылдарның дургузунда ийи герман күрүнелерниң хөй-ниитизи Глобкени суд харысалгазынга киирерин шыңгыы негеп келген. Германияның чаңгыс эвиниң айтырыгларының талазы-биле комитет бо фашист идегеттиң кемниг ажыл-чорудулгазының дугайын маргыш чокка херечилеп турар 4 муң ажыг документилерни юстицияның барыын-герман органнарынга чорукан. Ындыг болза-даа барыын-герман эрге-чагыргалар бо кыйгырыгны херекке албайн келген. Глобке канцлер Аденауэрниң канцеляриязында статс-секретарының албанында мурнуку хевээр олуруп турар.

Ам бо нацисти Герман Демократтыг Республиканың Дээди суду суттаар. Глобкениң үүлгеткен үүлгедиглерин ГДР-ниң хоойлуларын ёзугаар шаажылаар дээрзин Дээди суд тодараткан.

ГДР-ниң Дээди судунуң даргазы Г. Теплиц судту даргалап турар. Ялалакчы — ГДР-ниң чингине прокурору И. Штрейч, буруудаттырганның судунга адвокаттар Вольф биле Ринк олар камгалакчылар болур.

Хуралдаар залда кижилер чык долу. ГДР-ниң, Совет Эвилелиниң, Польшаның, Чехословакияның, Болгарияның, Австрияның, Англияның, АКШ-тың болгаш өске-даа чамдык күрүнелерниң хөй-ниитизиниң төлээлекчилери болгаш юристери судта олуржуп турар. Совет Эвилелинден ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент-кежигүну, күрүне болгаш эрге институдунуң директору П. С. Ромашкин, Ленинград университединиң юридиктиг факультединиң профессору Н. С. Алексеев олар чедип келген. Залда дыка хөй немец болгаш даштыкы журналистер бар.

И. Штрейч буруудадыр доктаалды номчаан. Буруудадыр доктаалда айтып турары болза, кижизиг чорукка удур үүлгедиглерни болгаш шериг үүлгедиглерин үүлгеткенинге Глобке буруулуг. Фашисчи диктатураны боттандырарын Гитлерге чиңгедип, Германияның фашизмге удур болгаш демократтыг күштеринге хамаарыштыр өлүрүкчү чорукту чөпшээреп турар база делегейниң ийиги дайынын белеткээриниң планының кол кезээ болур онза хоойлуларны ажылдап кылырынга Глобке шуут киржип турган. Еврей национал дыка хөй хамаатыларны узуткаарынга, а ол ышкаш, Совет Эвилелиниң, Польшаның, Чехословакияның, Болгарияның, Венгрияның болгаш өске-даа европа күрүнелерниң гитлержи шериглериниң эжелээни девискээрлеринге чурттакчы чонга удур дерзии аажылалды кылырынга «юридиктиг үндезинни» нацистерге берген «хоойлуларның» автору болгаш тайылбырлакчызы Глобке болган.

Империалистерниң чаа сүлчээзи

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Англия болгаш Каттышкан Штаттар Британ Гвианага хамаарышпас чорукту тыпсырын саададыр сорулга-биле сүлчээни кылганнар. Империалистерниң ол бужар-чүдек сүлчээзиниң дугайын «Нью-Йорк геральд трибюн» солуннуң Вашингтонда корреспондентилери Эванс биле Новак оларның чүүлүнде чугаалап турар.

Чүүлдүң авторларының херечилеп турары-биле алырга, бо айтырыг премьер-министр Макмиллан биле президент Кеннединиң аразынга болган сөөлгү ужуражылышкынга чугаалажып көрген тема болган. Британ Гвинеяның амгы чазааның дешпилгелиг политиказы болгаш ол чурттуң чонунуң хамаарышпас чорукче чүткүлү «ийиги Куба Республиканың» Кариб далайның районунда тургустунганындан корткан америк империализмни шагдан бээр дүвүрээзин чок удутпайн келген.

«Нью-Йорк геральд трибюн» солуннуң дыңнадыындан билдирип турары-биле алырга, «англи-америк эрге-ажыктарны барымдаалааш», англичаннар Гвианага ам-даа ийи чылда артар магат чок. Макмиллан биле Кеннединиң аразында болган сүлчээниң түңнелинде «коммунистиг күштерге (чурттуң дешпилгелиг күштерин чүүлдүң авторлары ынчаар адап турар — редакцияның тайылбыры) кол сонгулда хоойлузун өскертир» төлээде санал алыышкынын Британ Гвианага чорудар деп турарын чүүлдүң авторлары баш бурунгаар айтып турар.

Улуг-Хемден медээлер

НЕМЕЛДЕ ДЕҢЗИ

«Найырал» совхозтуң Урбүнде хаван фермазынга эш О. Лопсаң сөөлгү 3 чылда үргүлчү ажылдап келген. Ол бо хүннерде районнуң мурнакчыларының одуруунда туржуп, бирги чартык чылда күрүнеге 30 тонна 800 килограмм эки шынарлыг хаван эъдин берген. Ооң күрүнеге киргени аныяк хаваннарының ортумак дириг деңзизи 88 килограммдан өрү болган.

Амгы үеде ажаакчының хайгааралында 346 баш хаванның баш бүрүзү дүн-хүнде 550 грамм чедир немелде деңзини немеп турар.

* * *

«ҮТКА 25 чылы» с... туң хаван ажаак... рия Домаажык ... рыштың тиил... бирги чарт... көргүз... ...ының албан ... ри кылдыр та... исов А. Патинодан

ССРЭ-ниң төлээлериниң ЭКОСОС-туң пленарлыг хуралынга санал бергеш, ирак Курдистанда тургустунган байдалче чөвүлелдиң кичээнгейин көрүндүрүп, курд улуска хамаарыштыр Ирактың чазааның чорудуп турар сөөк-язы ылгаар политиказының дугайында айтырыгны чугаалажып көөрүн ЭКОСОС-ка саналдаан дээрзин моон мурнунда дыңнаткан болгай. Ындыг болза-даа ынчаарда Иорданияның төлээзи, оон-биле кады ЭКОСОС-туң өске-даа чамдык кежигүннери ЭКОСОС-туң хүн чурумунга ол айтырыгны доп-дораан киирерин удурланган. Курд улусту камгалаар чорукту херекке албайн артырып каан турганы. ЭКОСОС-туң чамдык кежигүннериниң ындыг үүлгедиглери Женеваның Нациялар ордузунга хөй кижилерниң буруу шавыышкынын болдурган.

Курд улустуң хуу-салымынга хамаарышкан айтырыгның онза чугулазын болгаш сонгаарладып болбазын барымдаалааш, совет төлээлер ирак эрге-чагыргаларның чорудуп турар сөөк-язы ылгаар политиказының дугайында айтырыгны бүгү шиитпирлии-биле база катап тургузуп турар. КНО-нуң кол органнарының бирээзи — Экономика болгаш социал чөвүлели ол бужар-чүдек үүлгедиглерни доп-дораан соксадырын ирак чазактан негээр ужур... ...лгединиң ... НО-нуң Кол ...циязын удур... Совет Эвилелиниң ... улуска удур Ирактың ... чазааның чорудуп ... язы ылгаар политика... ...нда» немелде айтырыгны ... чурумунуң чугула болгаш да... ...тыг айтырыы кылдыр чөвүлелге ...дүрери-биле киирип турар.

Бо айтырыгның талазы-биле ССРЭ-ниң төлээлериниң бижиин, а ол ышкаш курд улуска удур Ирак Республиканың чазааның чорудуп турар сөөк-язы ылгаар политиказының дугайында айтырыгның талазы-биле Экономика болгаш социал чөвүлелиниң резолюциязының төлевилелин Патинога дамчыдып бээри-биле сессияның секретариадынче ол чагаа-биле кады чорукан. Резолюцияның ол төлевилелинде Иракттың чазааның үүлгедиглерин КНО-нуң Уставынга чөрүп турар деп шиитпирлиг буруу шаап турар, «курд улуска удур бүгү шериг хемчеглерин доп-дораан соксадыр» деп ирак чазакты кыйгырып турар.

ССРЭ-ниң төлээлериниң бижиин луг.

КӨДЭЭНИҢ КУЛЬТУРЛУГ амыдыралы

Сессияга чуг... айтыры...

Чоокта чаа ажылчы чоннарның депутаттарының Тес-Хем район Советиниң ээлчеглиг сессиязынга чоннуң материал-культурлуг амыдыралын экижидер хемчеглер дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Райкүүском, көдээ Советтер, колхозтар баштаар черлери чоннуң материал-культурлуг амыдыралын экижидер дугайында тускай хемчегле... ажылдап кылгаш, олар... ...ры-биле чамдык ... ган.

«Коммунизм... Шолук-Аксы... өскээртен... эгелээ... кыз... ны...

хойжу бригадаларда, бир сүт-бараан фермазында көжер библиотекалар эки ажылдап турар. Эш Сердобовтуң «Амыдыралдың үнези» деп номунуң талазы-биле номчулга чугаалажыышкынын үш хойжу бригадаларының тептеринге кылга... Библиотека эгелекчизи ...

ринин ... кен. ... салбыр... колхоз... болгум... чынна... ажыл...

Оренбург область. Гайскиниң даг байлаа болбазыралыр комбинады ажыглалда кирген. Дөрт чылдың мурнунда бүгү-эвилелдиң комсомолчу шалыпчы тудуунга баштайгы довуракты казып үндүрген турган. Эрткен үениң дургузунда бүдүрүлгениң механизаторлары бир миллион кубометр довуракты казып үндүрген. Чес-хола руданы үлетпүрге херелгээр кылдыр алыры ында эгелээн. Бүдүрүлгеде амгы үениң мурнакчы техниказын: хөй чүък чүдүрер автосамосвалдарны, бедик бүдүрүкчүлүг өрүмнээр станоктарны, роторлуг экскаваторларны калбаа-биле ажыглап турар.

Чес-хола руданы Уралдың чес-хола эзилдирер заводтарынче чорудуп турар.

Чурукта: роторлуг экскаваторнуң ажылдап турары.

Фото **Б. Клипиницерний.**

СЭТА-ның фотохроникакы.

Мурнуу баары кадыр чалым хаярлыг, артыы талазында чүм харлыг баалыктарда кодан-кодан хөй ивилерни кадарчылары одарже үндүрүп бар чоруур. Хар безин ызыртынмас чалым хаяларлыг сүвүр эриктерниң баарында кылагар ак дош аэродромда «АН-10» самолёт хонупкан. Шанактарлыг ыттар шөлде дыштанып чыткылаар. Дошкун бойдустуг крайны чылыдар хээн хүннүң чүткүткен херели бүргегзинмээр дээрде далаш-биле көшкен булуттар аразындан шала бакылап келген.

Шак ол чуруктан дошкун бойдустуг Соңгу чүктү, ында амыдыралдың кезик чамдыын оон көрүп болур. Бо дээрге Ыраккы Чөөн чүктүң сураглыг чурукчузу Василий Романовтуң чуруу-дур. Чурукчунуң 50 хар харлааның таварыштыр оон чуруктарының делгелгезин Хабаровск хоорайда Чөөн чүктүң уран чүүл делгелгезиниң музейинде ажыткан.

В. Е. Романовтуң 50 хар харлаанынга тураскааткан оон чуруктарының делгелгезинде «Чукот чер», «Самолёт ужуп келген», «Почта», «Съездиниң төлээзи» деп темалыг чуруктар анаа келген көрүкчүлерниң сонуургалын хаара тудуп турар. Ол ышкаш Романовтуң оон-даа өске солун чуруктары ында делгеттинген.

Даргавыс келбестээн

Тожу районнуң мурнунда турган Азас көдээ Советин Тоора-Хем көдээ Советке каттыштырганы биледигир болгай. Ынчаарга бистиң ол көдээ Совединистиң күүскомунуң даргазы эш Базыр чүгле район төвүнге олурбайн, «Совет Тыва» колхозтуң төвүнге база кээп, ында квартал комитеттериниң ажылынга дузалажыр, депутаттарның чүнү кылып турарын сонуургаар хүлээлгелиг.

Ындыг турда-ла даргавыс үш ай дургузунда биске келбээн. Ооң уламындан колхозчу суурнуң чаагайжыдылгазы эки кылдынмаан, ажылчы чоннар боттарының дилег, билдиришкиннерин киирер дээш үргүлчүле район төвүнче аян-чорук кылып баар ужурга таваржып турарлар.

Бистиң көдээ Совединистиң удуртулгазында мындыг четпес чорукту моон ынай болдурбазы чугула. Көдээ Совет, ооң күүскомунуң удуртукчулары Адыр-Кежиг суурга үргүлчү кээп, ында квартал комитеттериниң ажылын боттуг удуртур болгаш чон ортузунга кижизидилге ажылын хүн бүрү организастаар ужурлуг.

Ч. СЕРЕН.

Делгелгениң залдарында

Соңгу чүктүң улустарының амыдырал-чуртталгазын ол чуруктардан көрүп болур.

ССРЭ-ниң Улуг театрының 175 чыл оюнга конкурс ажылы — Чайковскийниң балеттеринге костюмнерниң эскизтери бар. Ол ышкаш чурукчу Романов Чөөн чүктүң совет ... чыларының хөй-хөй чогаалдарынга каасталгаларны чуруп чогааткан.

Музейниң дөрт залдарын ээлеп турар бо делгелге эш Романовтуң талантызының, хөй чылдагы амыдыралчы, чогаадыкчы ажыл-ижиниң түңнели болур. Чурукчунуң чогаадыкчы ажылын чүгле хабаровчулар эвес, харын Уралдан, Свердловск, Комсомольск хоорайлардан келген янзы-бүрү мергежилдиг кижилери улуг сонуургал-биле көрүп магадап турарлар.

Свердловскиден келген артист эш Засманов мынча деп бижээн: «Экидир. Чөөн чүктүң кадыг-дошкун бойдус чурумалын, оон ээлериниң бүгүнүң амыдыралын, демиселин дириг чуве дег кылдыр чуруп көргүскени чурукчунуң чедиишкиннери-дир. Оон чедиишкиниң өөрүшкү-биле үлешпишаан, хөй чылда кадык чаагай ажылдап, чурттаарын, хөй янзы темаларга оон бийирлери соксаал чок ажылдаан турзун деп күзедим».

Шак ындыг күзелдер, бодалдар болгаш санал-оналдар делгелге дептеринде хөй бижиттинген.

С. МААДЫ.

Хабаровск хоорай.

АНЫЯК ХӨГЖҮМЧҮ

Чоокта чаа Кызылга бот-тывынгыр уран чүүлдүң республика көрүлдезинге өвүржүлер боттарының уран талантызын көргүзүп турар үеде, чолдаксымаар сынныг аныяк эр сценага игил тудуп алгаш үнүп кээрге: «Өвүрнүң Санчы Кызыл-оол ышкажыл, кончуг талантылыг эр-ле болгай» деп, чамдык көрүкчүлер дораан-на чугааланы бергеннер.

Санчы Кызыл-оол бот-тывынгыр уран чүүлдүң республика көрүлдезинге чыл бүрүде-ле чедиишкинниг киржип келген. Ынчангаш ону көрүкчүлер эки таныырлар. Ол сыгырып хөөмейлээр болгаш тыва улустуң национал хөгжүм херекселдери игил, бызаанчыга, лимбиге база дошпулуурга ойнаар талазы-биле салымчалыанныг кижи. Бо көрүлдеге ол дошпулуурну болгаш игилди боду ойнап үдеп алгаш сыгыртып, хөөмейлээни көрүкчүлерниң болгаш көрүлдениң жюри комиссиязының үнелээшкинин ап, улуг сонуургалды болдурган. Тыва улустуң национал хөгжүм херекселдерин база-ла улуг мергежил-биле ойнап күүсеткен.

Ийи чыл бурунгаар, Бүгү-российниң кооперация кежигүннериниң бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезинге база-ла бодунуң талантызын көргүскеш, кооперасчыларның Москвага болган көрүлдезинге киришкеш, чедиишкинниг болуп мактаттырган.

Санчы Кызыл-оол каш чыл улаштыр культура албан черлериниң шугумунга ажылдап келген. Ол ам Өвүр районнуң «Торгалыг» колхозунуң Чаа-Суурда клуб эргелекчизи. Ол клубту эргелекчилевишаан, бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериниң ажылын удуртуп, колхозчу ажыл-ишчилерге, малчыннарга солун концерттерни көргүзүп турарлар.

ЧУРУКТА: бот-тывынгыр улусчу хөгжүмчү, сыгыкчы-хөөмейжи Санчы Кызыл-оол.

Т. САЯН-ООЛ.

Фотозу **В. Кулипановтуу.**

Редакторнуң оралакчызы
Д. О. БЕГЗИ.

Улуг кижиниң хайгааралы-биле, чүгле эштир тускай черлерге эштиңер.

Шагзырап азы аарыксай бергеннерде эжинменер. Чанагаш, эъдиңер өлде хатка кагыспаңар.

Бажыңар-биле куду баштаныр ийикпе биабес черлериңерге сугже халываңар.

Эриктен дыка ырады эштип кирбеңер, суларап могай бергеш, айыылга таваржып болур силер.

Моторлуг хемелер, пароходтар, баржалар, салдар чоруп орда оларга чоокшулады эжинменер.

Калбак ыяш, чудук кырынга, дартайтыр үрдүрүп каан тайгыр камералар кырынга эштири кончуг айыылдыг.

Сугже дужур иткилешпеңер, ынчаар болза, амы-тынынар ышкынып болур силер.

14 харга чедир уругларның чааскаан хемелээрин чөпшээревес. Чүгле улуг улус-биле кады хемелеп болур. Хемеге олуруп тура, хеме бүдүн бе азы дежик бе дээрзин хынаңар. Хемеде эжикиштер, эжикиш сыртыктары, суг узар херексел, сугга душкен кижиниң тынын алыр тырыкы чүүл бар бе, ону көрүп алыңар.

Хемелеп чораш, хеме кырынга ол-бо маңнаваңар, тенектенмеңер.

Дүне азы имиртинней бергенде хемелеп ойнаваңар. Хеме даштынче бодун уштуруп, хемеден шурап эштирин чөпшээревес.

Хемеге эвин эртир хөй кижи олурар болза, суг ортузунга ол аңдарылгаш, улусту какпактавыдып болур. Эртип бар чыткан пароходтар чанынга, оон доктаар черлеринге болгаш салдар, көвүрүглер чанынга хемелевеңер.

Эштип, шымнып, хемелеп, мотор башкарып, сугга дүшкен кижилерге дуза чедирерин өөрениңер.

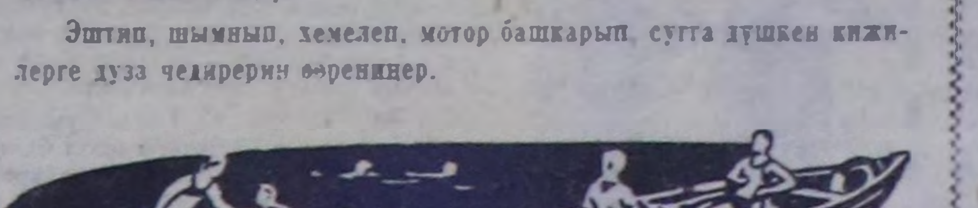

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ДОСААВЫ.
РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Кызылдың башкы училищези 1963-64 өөредилге чылында сургуулдар хүлээп алырын чарлап тур

Училище эге класстарның башкыларын белеткеп үндүрер. Өөрениириниң хуусаазы 2 чыл. Училище 30 чедир назылыг, моон адаанда кирериниң экзаменнерин чедиишкинниг дужааган кижилерни хүлээп алыр:

1) Орус дылга (диктант).
2) Тыва дылга (диктант).
3) Орус дылга болгаш литератураga (аас-биле).
4) Арифметикага (аас-биле).

Училищениң директорунуң адынга өөренип кирерин хүлээп алырының дугайында билдириишкинин болгаш моон адаанда документилерни оон-биле кады чорудар:

а) допчу намдары,
б) кадыының дугайында 286 форма ёзугаар эмчиниң шынзылгазы,
в) чурттап турар чериниден шынзылга,
г) ортумак эртемниң дугайында документ (ону боду-биле кады эккээр),
д) төрүттүнгениниң дугайында херечилел (ооң ушта бижиткен, таңма базып шынзыттырган хоолгазы),
е) 3×4 см хемчээлдиг үш фото-чурук,
ж) өөренип азы ажылдап турар чериниден характеристика.
з) ада-иезиниң айда ап турар шалыңының болгаш өг-бүлезинде азырап турар кижилер дугайында шынзылга. Паспортун боду-биле эккээр.

Кирериниң экзаменнерин август 1-ден эгелеп дужаар. Училищеге хүлээп алганнарны стипендия-биле хандырар.

Колхозчуларның болгаш совхозтарның ажы-төлү тыва оолдар, кыстарны күрүнениң долу хандырылгазынга киирер. Ынчангаш өг-бүлезиниң материалдыг байдалының дугайында шынзылга херек.

Документилерни моон адаанда адреске чорудар: КЫЗЫЛ ХООРАЙ, КОЛХОЗНАЯ КУДУМЧУЗУ, БАЖЫҢ № 23, (КЫЗЫЛДЫҢ ШКОЛА-ИНТЕРНАДЫ).

ДИРЕКЦИЯ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Бе-Кап өртүлүнтүң чажыды» 10, 12, «Сээң өннүктериң» 2, «Боду-биле барып алыр чагаа» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«БАА-ХЕМ»: Уругларга программалар 10, «Даарта келиңер» 11.15, 1.15, 3.15, «Дунайның толу» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Уругларга программалар 10, «Иван Бровкин нур черде» 2.30, «Ояча-ажык сүрген чолаачылар» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Компаьерос» 1.15, «Алдын Диш» 3.15, 9.15, «Ийилээн эрлер-дир бис» 5.15, 7.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Заречная кудумчузунда час» 5, 7, 9 шактарда.

Кызыл горпозунуң кадрлар килдизи садыгжыларны, буфетчиктерни, киоск садыгжыларын, кладовщиктерни, плановикти, столовалар эргелекчилерин, чем дажыкчыларын, кухня ажылдакчыларын, столоваларга болгаш магазиннерге чүък чүдүрүкчүлерин, кижизидикчилерни, медицина сестразын ажылдаарынче чалап тур.

ГОРПО БАШТААР ЧЕРИ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко-кудумчузу, бажың № 3 телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13, харысалгалыг секретарының 23 — 35, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25 — 38, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, Информация килдизиниң 20 — 60, бухгалтерияның 31 — 75, корректорларның 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01270. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

КОММУНИСТИГ КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ТИИЛЕЛГЕЗИНГЕ ЧЕДЕ БЭЭР БИС

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. ИЮЛЬ 12 ПЯТНИЦА № 164 (5568).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

Коммунизмниң эге өзүмнери

«КОММУНИЗМ БИЛЕ КҮШ-АЖЫЛ — ЧАРЫЛБАС. КИЖИ БОЛЗА БОДУНУҢ КҮШ-АЖЫЛЫ-БИЛЕ, БОДУНУҢ АЖЫЛ-ХЕРЕКТЕРИ-БИЛЕ КААС-ЧАРАШ БОЛГАШ АЛДАРЛЫГ. КИЖИЛЕРНИҢ АРГАЛЫЫ БОЛГАШ САЛЫМНЫЫ. КИЖИЛЕРНИҢ ГЕНИЙЛИИ КҮШ-АЖЫЛГА ИЛЕРЭЭР. КИЖИ ТӨРЕЛГЕТЕННИҢ ӨЛҮМ ЧОГУ — КҮШ-АЖЫЛДА» — деп, Н. С. Хрущев СЭКП-ниң XXII съездизинге кылган илеткелинге чугаалаан.

Бистиң республиканың үлетпүр, тудуг болгаш транспорт организацияларының, көдээ ажыл-агыйы бүдүрүлгезиниң чүс-чүс мурнакчылары коммунистиг тургузуушкунуң херээнде бо эң чугула айтырыгны чугаалажыр, ажыл-дуржулгазын солчур дээш бөгүн боттарының слёдунга чыглып келген. Оларның аразында коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң хөй-хөй анаяк киржикчилеринден аңгыда, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, он уругларны өстүрүп кижизиткен «Маадыр ие» Кандан Үрүле дээн ышкаш улуг назылыг, социалистиг бүдүрүлгениң сураглыг кижилери база келгилээн.

Коммунистиг күш-ажылдың дээш бүгү улусчу шимчээшкин республиканың улус ажыл-агыйының бүгү адырларында ажыл-ишчилерниң ортузунга сөөлгү үеде элээн нептерээшкинни ап турарын демдеглээри безин өөрүнчүг. Коммунистиг күш-ажылдың бригадазы болгаш шалыпчызы кылдыр ададыр дээш чарышта 6 муң ажыг кижи киржип турар, ол болза республиканың үлетпүр, тудуг, транспорт болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинде ажылдап турар бүгү ажылчын, албан-хаакчыларның 19 хуузу болур. Ам үеде 83 бригадалар, фермалар, цехтер, участоктар база бүдүрүлгениң чүс-чүс мурнакчы кижилери коммунистиг күш-ажылдың бедик адын чаалап алганнар.

Ынчаарга партия, профэвилел, комсомол организациялары массаның ол коммунистиг шимчээшкинниче кайда-даа доктаамал кичээнгей салып, аңаа тодаргай удуртулганы хандырып турар болдур, мында эки түңнелдер чедип алдынып турар. Ооң чижээн Кызыл электростанциязының (директору эш Асеев, парторганизация секретары эш Отрыганьев, местком даргазы эш Макиенко, комсомол комитединиң секретары эш Дёмин) ажыл-амыдыралындан көрүп болур. Барык ийи чыл бурунгаар ол бүдүрүлгениң чүгле чамдык бригадалары, цехтери, мурнакчы кижилери коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинге киржип турган болза, ам коллектив чүмү-биле коммунистиг күш-ажылдың кылдыр ададыр дээш демисежип турар.

Ол бедик ат дээш демисешпишаан, коллективтиң бүгү кежигүннери бүдүрүлге онаалгаларын доктаамал ажыр күүседип, кандыг-даа үрелиишкин чок ажылдап келген. «Шуптузу — чаңгызы дээш, чаңгызы—шуптузу дээш» деп принцип-биле ажылдаан, чурттап турар ол найыралдыг коллективтиң кижилериниң 90 хуузу өөредилгениң бүгү хевирлеринге хамаарыштыр туттунуп, политиктиг, экономиктиг болгаш техниктиг билиглерин, нийти эртемин өстүрер дээш чүткүлдүг өөренип, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржип турар. Коммунистиг шимчээшкинниң кижизидикчи салдары өскениинден ол мурнакчы коллективте күш-ажылдың болгаш хөй-ниитиниң сагылга-чурумун үрээриниң таварылгалары читкен, кижи бүрүзүнүң чогаадыкчы идепкейи өзүп, эгелекчи, чаартыкчы санал-оналдар бүдүрүлгеге хөйү-биле нептерептинип турар.

Коммунизмниң эге өзүмнери республиканың көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинде база элээн нептерей турар апарган. Таңды районнуң кур чер совхозу «Тиилелгениң» төп сүт-бараан фермазында эш С. Седен-оолга удурткан 46 кижи составтыг бригада коммунистиг күш-ажылдың кылдыр ададыр дээш төлептиг чорууну көргүзүп, ооң бүгү кежигүннери социалистиг хүлээлгезин үргүлчү ажыр күүседип, хөй-ниитиниң ажылынга, өг-бүле амыдыралынга эки үлегер-чижекти көргүзүп турарлар. Оларның 8-зи көдээ аныяктарның кежээки школазынга, ооң артканнары— комсомолдуң политбөлгүмүнге болгаш зооветеринарлыг курска чедиишкинниг өөренип турар. Бригаданың 16 кежигүннери совхозта ботмыгыр уран чүүл көргүзүүнүң идепкейлиг киржикчилери. Мындыг эки чижектерни өске-даа черлерден көргүзүп болур.

Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелеринде, тудуг болгаш транспорт организацияларында, колхозтарда база совхозтарда коммунистиг шимчээшкинде киржип турар коллективтер, түс-түс кижилер эвээш эвес. Ынчалзажок оларның хөй кезииниң ажыл-чорудулгазында шоолугла эки кижилге чок, анаа коллективтерден болгаш нийти массадан барык-ла ылгалбайн турар. Ооң чылдагааны—ёзу барымдаалаан удуртулгада деп санаар херек.

Бо-дур, чамдык чижектер. Бүгү-эвилел ужур-дузалыг Ак-Довурактың даг дүгү тудуг эргелелинде (партком секретары эш Коганков, ажылчын комитединиң даргазы эш Тупицын, комсомол комитединиң секретары эш Ширяев) 20 ажыг бригадалар коммунистиг күш-ажылдың дээш үр үеде чаржып келген. Шынында оларның чаңгызы-даа ол бедик аттың негелделерин долузу-биле күүседип шыдавайн турар. Бригадаларның кежигүннеринде ажыл нормазын күүсетпес, эртем-билиин бедитпес, ооң туржук прогулдаар, хөй-ниитиниң корум-чуруумун үрээр таварылгалар ам-даа бар.

Кызылдың автосептелге заводунда, «Кызыл тудуг» эргелелинде коммунистиг күш-ажыл дээш чарышты кончуг эрээнгей организастап турар. Ол чугула бүдүрүлгелерде партия, профэвилел, комсомол организациялары коммунистиг шимчээшкинниң ужур-дузазын чедир үнелевейн келгенинден бүдүрүлге онаалгалары ай-айы, чыл-чылы-биле четче күүсеттинмейн, ажылга үрей кылымышкыннар хөйү-биле болдунуп, күрүнеге эвээш эвес когарал чедиртинген, а СЭКП-ниң Кызыл хоорkому үстүнде бүдүрүлгелерде парторганизациялардан негелде салбаан, боттуг дуза көргүспээн. Ол бедик атты чедип алыр дээш чаржып турар республикада 9 бүдүрүлгелериниң чүгле 3-жү чаалап ап шыдаан.

Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң хөгжүлдезинде бо болгаш өске-даа четпестер болза, СЭКП Кызыл хоорkомунуң парткомнарның, профэвилел, комсомолдуң республика болгаш чер-чер организацияларының талазындан ону кыры-биле удуртуп, коммунизм өзүмнериниң эгелээшкиннерин деткип өстүрбейн келгенин шуут херечилеп турар-дыр. Мынчангаш партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары ол улусчу шимчээшкинни бүгү тала-биле деткип, масса чонга ооң чаартыкчы болгаш мобилизакчы салдарын улам өстүрери чугула.

Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкин чүгле күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң, продукцияның бот-үнезин чиигедириниң, бүдүрүлгениң технологиязын соксаал чок сайзыраңгайжыдарының, техниканы долу күш-биле эдилээриниң болгаш курлавырларны илередип ажыглаарының күчүлүг чепсээ эвес, харын чаа кижини кижизидип белеткээриниң ёзулуг школазы болган турарын хандырар херек. Ол шимчээшкинниң киржикчизи кижи бүрүзү коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмүн хажык чокка сагып, өөредилгеге, амыдыралга, хөй-ниитиниң ажыл-херээнге мурнакчы үлегерин көргүскен, ынчангаш бүгү масса чонну бодунуң соо-биле коммунизмниң бедиктеринче баштап эдерткен турарынче кол кичээнгей салза чогуур.

Чаа, дешпилгелиг бүгү чүвени диилеп тывары, чонуң эгээртинмес чогаадыкчы энергиязын шимчээшкинче киирери, ажыл-херекте, амыдыралда хамык бак чүүлдерни, хоралыг уржуктарны, эргиниң бужар-чүдек артышкыннарын үндезини-биле узуткаар дээш чаныш чок демисежири, коммунистиг моральдың болгаш аажы-чаңның шынчы пропагандизи болуру — коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң алыс утказы, кол сорулгазы ол. Коммунизмниң эге өзүмнери болза, улустарның аразынга эп-найыралды быжыглаары, интернационализмниң ленинчи бедик принциптерин хажык чокка боттандырары дээш шудургу демиселчилер болур ужурлуг. Бөгүнгү слёттуң киржикчилери бо бүгү бедик негелделерни бодамчалыг чугаалажып шиитпирлээш, коммунистиг шимчээшкинни улам хөгжүдер, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш хамык чүүлдерни кылыр дээрзинге бүзүрээр бис!

БЕНГР ПАРТИЯ-ЧАЗАК ТӨЛЭЭЛЕРИ МОСКВАДА

Н. С. ХРУЩЕВ-БИЛЕ УЖУРАШКАН

Июль 10-да, хүнүн ийиги чартыында Венгр Улус Республиканың партия-чазак төлээлериниң кежигүннери-биле СЭКП Төп Комитединиң Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевтуң ужуражылгазы болган.

Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары, Венгр революстуг ажылчын-тараачын чазактың Даргазы Янош Кадар (төлээлерниң удуртукчузу), ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВСАП ТК-ның секретары Бела Биску, ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Венгр революстуг ажылчын-тараачын чазактың даргазының оралакчызы Лайош Фехер, ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Венгр революстуг ажылчын-тараачын чазактың даргазының оралакчызы Йене Фок, ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВСАП Будапешт хоорkомунуң бирги секретары Шандор Гашпар болгаш төлээлерниң өске-даа кежигүннери ужуражылгага киришкен.

Ужуражылгага совет таладан СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко болгаш албанның өске-даа кижилери киришкен.

Н. С. Хрущев биле Янош Кадарның болгаш Венгр Улус Республиканың партия-чазак төлээлериниң өске-даа кежигүннериниң аразынга чүректиң онза ханы, акы-дуңма найыралдың болгаш бот-бодун бүрүн билчир чоруктуң байдалынга беседа болган.

(СЭТА).

Төлээлерге алдар болдурган дүъштеки шайлалга

МОСКВА. (СЭТА). Июль 10-да Кремльдиң Улуг ордузунга Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели Венгр Улус Республиканың партия-чазак төлээлеринге алдар болдурган дүъштеки шайлалга тургускан.

Дүъштеки шайлалгага Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары, Венгр революстуг ажылчын-тараачын чазактың Даргазы Янош Кадарга баштаткан төлээлерниң кежигүннери киришкен.

Совет таладан олурушканнар: СЭКП Төп Комитединиң Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев болгаш өске-даа совет удуртукчулар.

СЭТА-ның дыңнадыы

Космос объектилеринге ракеталар чедирикчилериниң сайзырангайжыткан хевирлериниң чедиишкинниг салып үндүрүүшкүннерин бо чылдың июнь-июльда Совет Эвилелинде Оожум океанның төп кезииниң районунче чорудкан.

Ракеталарның ужудуушкуну болгаш оларның бүгү системаларының ажылы программада айытканы-биле ылаптыг дүүштүр эрткен.

Моон-биле холбаштыр 1963 чылдың май 12-де СЭТА-ның дыңнадыында айыткан дараазында координаттар-биле кызыгаарлаттынган ийиги район далай эжиндириишкининге болгаш самолёттарның ужудуушкуннарынга бо чылдың июль 11-ден эгелеп хостуг болур дээрзин медеглээрин СЭТА-га төлээлеткен:

Соңгу широта	Чөөн долгота
35 градус 23 минута	173 градус 52 минута
33 градус 20 минута	175 градус 24 минута
32 градус 08 минута	173 градус 56 минута
34 градус 21 минута	172 градус 23 минута

Л. И. Брежнев хүлээп алган

Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының ТК-ның Бирги секретары, Венгр революстуг ажылчын-тараачын чазактың Даргазы Янош Кадарга баштаткан Венгр Улус Республиканың партия-чазак төлээлери июль 10-да Кремльге ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневке чораан.

Л. И. Брежнев биле Я. Кадарның аразынга чылыг болгаш чүректиң ханызындан байдалга беседа болган.

(СЭТА).

Коммунистиг күш-ажыл бригадаларының шалыпчыларының республика слёдунга

* * *

Күш-ажылдың бедик бүдүрүкчүлүү дээш, чаа техниканы шиңгээдири дээш демисел-биле ханы дүгжүп турар коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинни, билиглерже чүткүлдү, кижилер аразының чаа харылзааларын, коммунизм тургузукчузунуң чаа моральдыг хоойлузунуң амыдыралга бадыткалын улам ыңай хөгжүдериниң чугула ужур-дузазын Пленум айтып тур.

(СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң доктаалындан).

Комплексилиг бригадавыс

Коммунистиг күш-ажыл бригадазы деп бедик атты чедип алыры дээш демисежип турар комплексилиг бригада республика типографиязының коллективинге эрткен чылдың ноябрьда тургустунган турган. Ону коммунист А. Быков удуртуп турар.

«Шын», «Тувинская правда» солуннарны үндүрер талазы-биле бүгү-ле комплексилиг ажылдарны ол бригада боттандырып келген. Ооң составында линотиписчи өрүкчүлер, солун [illegible]каакчылары, майык хептевчилери, парлакчы ротационщиктер—ниитизи-биле 19 кижи хаара туттунган.

Бригада бодунуң бүдүрүлге онаалгаларын чедиишкиннинг күүседип турар. Чижээ, линотиписчи өрүкчүлер бөлүүнүң планы [illegible]анында-ла 120 хуудан ажыр күүсеттинип келген. Эштер Галина Соколова, Татьяна Лыскова, Галина Бражникова, Рита Заворотная ышкаш линотипистчилерниң күш-ажылчы чедиишкиннеринге коллектив улуу-биле өөрүп турар. Михаил Скобелин, Галина Жарова, Нина Михеева олар солуннарны чогуур үезинде белеткеп, оларны саадал чокка бедик шынарлыг үндүрерин хандырар талазы-биле алган хүлээлгелерин үлегерлиг күүседип келген.

Бүдүрүлгеде күш-ажылды үлегерлиг чорударлы-биле кады боттарының идея-политиктиг деңнелин бедидери дээш бригаданың кежигүн бүрүзү база шиитпирлиг демисежип турар. Ооң бригадири Анатолий Быков бо чылын ажылчын аныяктарның кежээки школазының онгу клазын Мөңгүн медальдыг дооскан. Ол ам Москваның полиграфия институдунга өөренири-биле белеткенип турар. Стеротипчи Шевченко, линотиписчи Чернышова, өскелер-даа ажылчын аныяктарның кежээки школазының онгу клазын база-ла чедиишкинниг дооскаш, ам чурттуң янзы-бүрү дээди өөредилге черлеринге бот-өөредилге чуруму-биле өөренирин шиитпирлеп алганнар.

Бригаданың кежигүннери бүдүрүлгеде четпестерни чайладыр талазы-биле улуг ажылды чорудуп, хөй-ниитиниң амыдыралынга идепкейлиг киржип келген. Олар партия организациязының агитаторларында шупту ажылдап турарлар. Эш Быков амгы үеде типографияда парторганизация секретары, эш Шевченко коллективте комсомол комитединиң кежигүнү болбушаан, бүдүрүлгечи аныяктар ортузунда кижизидилгелиг улуг ажылды чорудуп турар.

Комплексилиг бригаданың үстүнде бүгү чедиишкиннерин түңнеп көргеш, бо чылдың май айда аңаа коммунистиг күш-ажыл бригадазы деп хүндүлүг атты тывыскан.

Бригада ол адын шынзыдып турар. Ооң кежигүннери бүдүрүлгениң аңгы-аңгы участокторында база аңгы-аңгы үелерде ажылдап турар болза-даа, ол чорук оларның чедиишкинниг ажылдаарынга болгаш билиг-мергежилин бедидеринге шаптык болбайн келген.

Ынчангаш ук бригада бодунуң ажылының темпизин дүргедетпишаан, бүдүрүп үндүрүп турар продукциязының шынарын улам-на бедидерин бодунга хүлээнип алган.

В. ПЛОТНИКОВ,
коллективте месткомнуң бүдүрүлге комиссиязының даргазы.

Кызылдың ТЭЦ-иниң коллективи коммунистиг күш-ажылдың бүдүрүлгези дээш демисежип турар. Коммунистиг күш-ажыл бригадаларының болгаш шалыпчыларының уставынга дүүштүр бүгү көргүзүглерни ак-сеттилдиг күүседип келгеннер. Бүгү ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар политчырыдылышкын бөлгүмнеринден эгелээш, янзы-бүрү техникумнарда, институттарда өөренип турар. Электроэнергия бүдүрериниң чартык чыл планын электростанция 119,5 хуу, продукция бүдүрерин 125 хуу күүсеткен.

Химиктиг лаборатория болгаш электроцехке коммунистиг күш-ажылдың бригадазының бедик адын тывыскан. Ол бедик атты үш котёл цеги база бир турбина цеги чедип алган. Чээрби сес кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары болганнар.

Кижи бүрүзү бүдүрүлге онаалгазын ажыр күүседип турар, ынчангаш кым бир кижи тергиидеп турар деп чугаалаары берге. Цехтерде болгаш электростанцияның бүгү девискээри кончуг арыг-силиг, долгандыр ногаанчыттынган. Ол ышкаш тарымал чечектер мында хөй.

ЧУРУКТА: котёл цегиниң улуг машинизи, коммунистиг күш-ажыл бригадазының бригадири комсомолчу Владимир Арямов ажыл үезинде.

Сөзү болгаш фотозу **В. Лутковтуу.**

Чаа тиилелге

СЭКП-ниң Программазын амыдыралга боттандырбышаан, Тываның «Көдээтудуг» тудуг-монтаж эргелелиниң коллективи база бир чаа улуг чедиишкинни чедип алган: Кызылдың төп электри станциязынга Каа-Хем районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунуң объектизин улап каттыштырган. Бо колхозтуң бүгү-ле бүдүрүлге механизмнери ол чиик өртектиг электроэнергияның күжүнче бүрүнү-биле шилчиттинген. Кызылдың электри энергиязының чаңгыс киловатт-шагының өртээ 3,5 көпеек, мурнундагы бир киловаттың өртээ—40-50 көпеек турган.

Бо харысалгалыг ажылды кылырынга прораб **Д. Я. СЕМЕНОВ**, электромонтаж бригадазының бригадири **О. Р. СОЛОВЬЕВ**, автокранщик **Н. Н. НЕКРАСОВ**, электромонтажник **Г. М. АЛЕХИН** олар эң-не идепкейлиг ажылдааннар.

Найырал, дузалажылга

Даг дүгү сайзырадыр фабриканың бирги ээлчээниң тулуу Эдегей даанда улуг-чаагайы-биле бедип үнүпле, аян кириш-ле бар чыдар. Бо улуг болгаш чугула тудугда Степан Холодтуң удуртуп турары бригаданың үлүг-хуузу база төлептиг черни ээлеп турар.

Бызанчы-бетонщиктерниң бригадазы колдуунда аныяктардан тургустунган, мында хөй национал оолдар, кыстар — орустар, украиннер, белорустар, тывалар, таралар, чуваштар дээш өскелер-даа быжыг эп-найыралдыг, кады төрүттүнген алышкылар, угбалышкылар дег ажылдап турарлар. Бригада аныяк, тургустунгаш үр болбаан. Ынчалза-даа мында дуржулгалыг ажылчыннар база бар: С. Ооржак Е. Лучников, Х. Назын, М. Амузов, М. Моңгуш олар фабрика тудуунуң фундаментизиниң оңгарын баштай-ла казып кирипкен кижилерниң өөрү. Ынчангаш олар бригаданың кол үндезилекчилери болган, харын оларның эгелекчи чоруу-биле бо бригада коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп ат дээш демисежип эгелээн.

Амгы үениң кайгамчыктыг шимчээшкининге киржип, ол дээш демисежиринге бригаданың кежигүннериниң найыралы, бот-боттарынга дузалажылгазы дыка хөй чүүлдерни берген болгаш берип-даа турар. Коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмүнүң принциптерин үргүлчү сагыыры, ылаңгыя «Чаңгызы—шуптузу дээш, шуптузу—чаңгызы дээш» деп принцип бригаданың амыдыралында боттанып турар. Ам үеде бо бригадада 12 кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп атты чедип алган болгаш бригаданың бүгү кежигүннери ол атты чедип алгаш, коммунистиг ёзу-биле чурттаар, ажылдаар үе ырак эвес.

Коммунистиг күш-ажылдың деп ат дээш демисежип турарларның бирги көргүзүү — күш-ажылды канчаар көрүп турары болуру чугаажок. Бо бригада үлүг-нормазын үргүлчү ажыр күүседип, чамдык хүннерде 200 хуудаа чедирип турар. Ажылдың бүдүрүкчүлүү бедээн. Калбак эгиленчек шывыгны бетоннаарынга мурнунда беш бригада бүдүн чартык айны чарыгдап турган болза, ам ол-ла ажылга беш бригада чүгле сес хүн чарыгдап турар. Мону кижи күжүн хей чарыгдаарының, артык шак ажылдаарының аргазы-биле эвес, ажылды шын организастаарының, кижилерниң мергежилин бедидериниң болгаш механизацияны чеп ажыглаарының аргазы-биле чедип ап турар.

Бедик бүдүрүкчүлүг чоруктан аңгыда, бригада кежигүннери өөредилгеже, мергежил бедидеринче болгаш политиктиг билигже чугула кичээнгейни салып турар. Аныяктарның кежээки школазында, янзы-бүрү мергежил бедидер курстарда бригада кежигүннери өөренип, комсомолчуларның киржилгези-биле политинформацияларны, беседаларны кылып турар. Ынчалза-даа ол амгызында арай эвээш.

— СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң материалдарын таныышкаш, ажыл-херээвисте, ылаңгыя политиктиг ажылда четпестеривисти илеткелди-биле көрүп турар бис. Моон соңгаар улам эки ажылдап, коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик атты чедип алырывыска Пленумнуң шиитпири биске дузалаар — деп, бригадир чугаалап турар.

Коммунистиг күш-ажыл фермазында

Тес-Хем районнуң «Чолураа» колхозунуң Хараалыг-Тейде коммунистиг күш-ажыл дээш бедик атты чаалап алган сүт-бараан фермазының мурнакчы ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга уткуштур бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алгаш күженишкиниг ажылдаан. Пленумнуң болуп эртип турарының база алдарлыг бешки болгаш алдыгы совет космонавтарның ужудуушкуннарының төөгүлүг хүннеринде Хараалыг-Тейниң коммунистиг ажыл-ишчилери алган хүлээлгезинге төлептиг ээ боop, күрүнеге сүт садарының бирги чартык чылда онаалгазын 100 хуу күүсеткен. Хараалыг-тейжилер Пленумнуң материалдарын танышпышаан, коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң тергиидекчилериниң бөгүн ажыттынар республика слёдунга уткуштур пландан дашкаар 8 тонна сүттү күрүнеге садар деп хүлээлге алгаш, ону база хуусаа бетинде ажыр күүсеткеннер.

Саалданың чаа, дешпилгелиг хевири болур ёлочка-биле инектерни саарын чедиишкинниг шиңгээдип алган. Бышкы, часкы үелерде элбек кукуруза силозу, чемиштиг ногаан сиген, бодунуң бүдүрүлгезиниң хоолулуг концентратты-биле инектерни турум азыраан. Ол болгаш өске-даа эки аажылда хайгааралдарының түңнелинде сүт саалдазы бедип, ферма энир чылын бо үеде турган деңнелден 10 тонна хөй сүттү саап алган. Ферма ам Шуурмакта—серииң, ногаан чайлагда турар. Аңаа барган соонда сүт саалдазы ийи катап көвүдээн. Чайгы үеде инектерниң хүндүскү, дүнеки одарын эки организастаан.

Ферма күрүнеге эът садар хүлээлгезин хуусаа бетинде ажыр күүсеткен. 100 инекке онаалштыр 84 бызаа алган, инектер ам-даа төрүп турар. Энир чылгы тарып боозаткан 53 инектер шупту төрээн. Бо чылын 78 инекти тарып боозаткан болгаш ол ам-даа үргүлчүлеп турар. Коммунистиг күш-ажыл ферманың чедиишкиниг ажылының түңнелинде колхоз июнь 25-те күрүнеге сүт, эът садар планын күүседир аргалыг болган.

Ферманың төвү—Хараалыг-Тей таныттынмас кылдыр сайзырап турар. Мында кызыл булуң, библиотека, чунар бажың ажыткан, олар доктаамал ажылдап турар. Кино көрүлдези үргүлчү болуп, радио-дамчыдылга, электри-чырыдылга-биле хандыртынган. Чуртталга бажыңнары крышалыг, кладовкалыг, туйбу печкалыг. Ажыл-ишчилерниң чуртталгага болган аажы-чаңга культуразы бедип турар. Фермада чаа инек кажаазының тудуу дооступ, турум ёлочканы тудуп турар.

Сүт саалдазының түңнелин ай санында үндүрүп, социалистиг чарыштың тиилекчилеринге кызыл вымпелди акша шаңналы-биле кады тывыскып турар. Чарыштың түңнелин агитхуудуска чырыдып, боттарының хуралынга чугаалажып турар. Саанчылар Адыя Хавак, Баткар Чедей, Оюн Кии, Баазан Бөк-кыс эки ажылдап, ёлочканы бир-ле дугаарында өөренип, шиңгээдип алган ажыглап турарлар.

Коммунистиг күш-ажыл фермазында 16 кижи бар. Оларның дөртү коммунистер, алдызы комсомолчулар. Олар шупту зоовет өөредилгеге киришпишаан 3 саанчы бо чылын 8 классты дооскан, өскелери партия чырыдылгазынга өөренген. Коммунистиг ферманың кежигүннери аразында быжыг эп-найыралдыг, ажыл-херекти дугуруушкан, чаңгыс дем-биле бүдүрүп күүседип турар. Фермада садыгжызы чок ларек бар, херегледиг бараннарын ооң кижилер боттары өртээн төлээш ап турар. Ферма Ленин аттыг колхозтуң Сынмыйыс деп черде сүт-бараан фермазы-биле социалистиг чарыштыг. Аңаа барып эш-хуунуң хыналдазын болгаш дуржулга солуушкунун чорудуп турар.

Хараалыг-Тейниң сүт-бараан фермазы моон мурнунда хожудангай ажылдыг ферма турган. Партияның кыйгырыын ёзугаар коммунист эш Ёнзак өске удуртур ажылга тургаш ол ферманы барып эргелекчилээн. Ажылга дуржулгалыг, организакчы, мергежилдиг коммунист эш Ёнзак кыска хуусаада ферманың ажылын сегидип, коммунистиг күш-ажылдың фермазы кылдыр чаарткан болгаш районда ол бедик атты бир дугаар чаалап алган ферма болуп турар. Эш Ёнзак партбюронуң кежигүнү хүлээлгезин база идепкейлиг күүседип, айтырыг бүрүзүн оперативтиг шиитпирлеп турар.

Ферманың ажылдакчылары күрүнеге эът, сүт садарының чыл планын Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 46 чыл болур оюнуң бетинде бүрүн күүседири дээш деп лозунгуну салып алган, бедиткен темп-биле ажылдап турар.

К. ЧАМЗЫРЫН.

МАЛ ЧЕМИНГЕ

Ниитиниң малынга четчир, бедик хоолулуг чемни белеткеп алыры дээш ажыл-иш бүгү черде калбарып турар. Улуг-Хем районда «X Улуг Хурал» колхоз бо талазы-биле боттуг хемчеглерни организастап турар.

Септелгеде дарганнарны эш Калмаков эки удуртуп турар. Олар кыска үеде сиген кестирер 3 аът машиназын, белдүрер 2 дырбааштыны кылып дооскан, ам-даа үргүлчүлеп турар. Ол ышкаш Мамаков биле Беланин 120 айыырны, 40 дырбааштыны чазап белеткээн. Олар баром септелгезинге база идепкейлиг киришкен.

Сиген шөлдериниң үнүжү хирелиг. Ооң ужурундан бүгү арганы ажыглап, булук, бүрүлерни боодалдаарынга чедир хемчеглерни чорудар. Бара-Булунда 60 ажыг гектар сиген шөлүн суггарып, немей калбарткан.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ

Партийжи-организастыг ажылды күштелдирер

Ажылчы чоннарны коммунистиг ёзуга кижизидерин бистиң партиявыстың Төп Комитединиң июнь Пленумунга онзалап чугаалашкан. Тус-тус партия организацияларының чон ортузунга боттандырып чорудар политиктиг кижизидилге ажылы ажыл-агыйның бүгү адырларының планының сорулгаларын күүседир дээш демиселдиг-биле сырый холбаалыг.

Чөөн-Хемчик районнуң кодээ ишчилери бо чылын кодээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлгезин көвүдедип, күрүнеге 12.400 тонна тараа, 2430 тонна эът, 2392 тонна сүт, 284 тонна дүк садар, мыйыстыг бода малды 16.900 баш, хой, өшкүнү 133,200 баш, хаванны 3000 баш чедирер хүлээлгелиглер. Районнуң үлетпүр комбинадының коллективи 270 муң рубльдиң бараанын, тудуг участогу 95 чурттаалга бажыңнарын чурттакчы чонга бээрлер. Районнуң үлетпүр черлери, фермалар, бригадалар, цехтер, звенолар тус-бүрүзүнде бүдүрүлге онаалгаларлыг болгаш социалистиг хүлээлгелерлиг ажылдап турарлар. СЭКП обкомунуң V пленумунуң шиитпирлерин боттандырары-биле районнуң ажыл-агыйлары малчыннарның культура-амыдыралын экижидери-биле бо чылын 120 чурттаалга бажыңнарын, 47 чунар бажыңнарны тудары, ийи сүт-бараан фермаларын радиожудары, 38 радиоприёмниктерни садып алыры, малчыннарның садыг, эмнелге, культура хандырылгазын үндезини-биле экижидери көрдүнген.

Бо сорулгаларның күүселдези хамыктың мурнунда партия организацияларының организастыг болгаш политиктиг ажылдарының дениелинден хамааржыр. Ылап-ла ол дугайын парткомнуң сөөлгү пленумунга бир-ден-бирээ чокка чугаалажып эрткен. Бо талазы-биле илеткелчи партком секретарының оралакчызы эш М. А. Данилов кылган. Организакчы болгаш политиктиг ажылдарны багай эвес чорудуп турар партия организацияларын илеткелчи демдеглээн.

«Сүт-Хөл» совхозтуң паркому эге организацияларның секретарьлары коммунистерни бүдүрүлгеже сырый эвилелдээр, күш-ажылга оларның авангардтыг ролюн бедидер талазы-биле ажылдарны чүгээр организастап турарлар. Коммунистерниң күштери бүдүрүлгениң шиитпирлиг адырларында таарыштыр тургустунгулаан. 70 кижи мал ажылында, 27 кижи хову ажылында, 36 кижи тудугда, 50 кижи бүдүрүлге ажылы-биле холбашкан янзы-бүрү ажылдарда. Коммунист хойжулар М. Тас-оол, О. Чимит-Доржу эки ажылдап, 100 хойга онаалтыр 100 хураганнарны алганнар. Ол ышкаш хойжу бригаданың бригадирлери Х. Сарыг-оол, мурнакчы ажылчын, партком кежигүнү Ашак Сергей олар эки көргүзүглерни чедип алганнар.

Совхозтуң бүгү-ле партия эге организацияларында партия хуралдары ай санында бир катап доктаамал болуп турар. Эге организацияларның бюролары болгаш парткомнуң хуралдары айда 2—3 удаа эртип турар. Анаа полит-массалыг ажылдарны экижидер, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүдедир, оларны күрүнеге садарының темпилерин дүргедедир талазы-биле социалистиг хүлээлгелерниң күүселдезиниң дугайында айтырыгларны чугаалажып турар. Совхозтуң коммунистериниң нийти хуралдарынга отчёт-соңгулдалыг хуралдарга коммунистерниң санал-шүгүмчүлелдериниң канчаар күүсеттинип турарының дугайында, коммунистерниң бүдүрүлгеге киржилгезиниң болгаш оларның партия даалгаларын күүседип турарының дугайында база совхозта мал, чер ажылдарының план күүселдезиниң дугайында айтырыгларны тургузуп чугаалашкан.

Комсомол организацияларының ролюн бедидеринче партком доктаамал кичээнгей салып турар. Совхозта 875 комсомолчулар бар. Оларның иштинден 600 ажыг кижи механизаторлар, малчыннар, тараажылар. Оларның хөйү бүдүрүлгениң мурнакчылары.

Партком биле совхозтуң дирекциязы кадрлар белеткелинче улуг кичээнгейни салып келгениниң түңнелинде совхоз четчир санныг механизатор кадрларлыг болган. Чүгле бо чылын безин 36 кижи—трактористиң, 16 кижи—комбайнерниң, 18 кижи—чолаачының эргелерин чедип алганнар.

Совхоз бирги чартык чылда хову болгаш мал ажылының бүгү көргүзүглерин чедиишкинниг күүсеткен. Июнь 26-да күрүнеге сүт садарының планын 101 хуу, эът садарының планын— 103 хуу күүсеткен.

«Большевик» колхозта партия организациязы (секретары эш Хаяң-оол) партия ажылын эки организастап турар. Ол бодунуң ажылын план ёзугаар башкарып, партбюронуң болгаш коммунистерниң хуралын доктаамал чыылдырып, анаа хову ажылының, мал болгаш тудуг ажылдарының айтырыгларын, социалистиг хүлээлгелерниң күүсеттинип турарын, күш-ажылдың сагылга-чурумун, малчыннарның культура-амыдыралын экижидер дугайында СЭКП обкомунуң пленумунуң шиитпирлерин күүседир талазы-биле кылза чогуур ажылдарның канчаар күүсеттинип турарын, комсомол организациязының ажылын чугаалажып, ажылда четпестерни дүрген чайладыр хемчеглерни боттандырып турар. Коммунистер шуптузу партийжи даалгалыг.

Социалистиг чарышты тодаргай удуртурунче партия организациязы улуг кичээнгей салып турар. Социалистиг чарышта бүгү колхозчулар хаара туттунган. Аныяктар ортузунда кижизидилге ажылы эки тургустунган. Колхозтуң бот-тывынгыр уран чүүл коллективи чоокта чаа район фестивалынга бирги черни ээлээн. Бо бүгү колхозтуң нийти ажыл-чорудулгазын экижидеринге таарымчалыг байдалды берип турар. Колхоз чартык чылда күрүнеге эът, сүт садар планын хуусаа бетинде ажыр күүсеткен.

Чамдык партия организацияларының ажылы СЭКП-ниң XXII съездизиниң негелделеринге чедир дүүшпейн, улуг четпестерлиг болуп турарын илеткелчи болгаш санал бергеннер шыңгыызы-биле шүгүмчүлээн. Ындыг организацияларның санынга хамыктың мурнунда хөмүр даш уургайының партия организациязы хамааржыр. Хөмүр даш уургайы ай санында хөмүр казар планын күүсетпейн турар, кеску агитация ында чок, лекциялар, илеткелдер номчуттунмайн турар. Ажылдың түңнелдерин коллективтиң хуралдарынга чугаалашпас. Коллективте күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, арагалаар чоруктар бар. Комсомол болгаш профэвилел организацияларының ажылынче парторганизация кичээнгей салбайн турар. Хөмүр даш уургайында ажылдап турар 130 ажылчын, албан-хаакчыларның чүгле 57-зи профэвилел кежигүнү.

Мал эмнелгезинде партия организациязы база багай ажылдап турар. Партия хуралдары эрттирериниң хуусааларын үреп турар. Коллективте ажыл шагының үезинде безин арагалаар чорук нептерээн. Эмнелге эргелекчизи Николаев, коммунист Сайдачаков олар безин арагачыларның санында каттыжып турар.

АТК-да партия организациязының секретары эш Баяндин база инициатива чок ажылдап турар. Коллективтиң ажылын экижидеринге партия организациязының салдары өспээн. Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле чолаачыларның аразында ажыл кошкак. Машина эдилээриниң дүрүмүн үрээр, арагалаар, ажыл-шагы үзер, авария кылыр чоруктар эвээш эвес.

Партия организацияларының ажылында база кол четпес чүве болза, оларның чамдык секретарьлары бүдүрүлгениң экономиказынче хамыкавайн, оон ажыл-чорудулгазын анализтевейн, администрацияның ажылын контрольдаарын кошкак боттандырып турары болур. «Чыраа-Бажы» совхозка акша-хөреңгилерни, өртектиг чүүлдерни самчыгдаар чорудтар үр үеде үргүлчүлеп келген.

«Тыва» совхозтуң директору эш Юртаев биле партия организациязының секретары эш Куларның аразында ажыл-ишчи харылзаа ам-даа тургустунмаан. Эш Юртаев партия организациязынга дааннайн, активтиг-биле сүмелешпейн турар. Ооң уламындан совхозтуң ажылында улуг четпестер бар. Совхозта партия организациязының секретары эш Куулар Юртаевтиң таарымча чок чуруму-биле эптежип турар.

Бо чылдың апрельде бүгү партия организациялары партия хуралдарынга «Коммунистер СЭКП Уставын болгаш партияның шиитпирлерин канчаар күүседип турарының дугайында» айтырыгны чугаалажып эрткилээн. Коммунистерниң хөй кезии бүдүрүлгелерде идепкейлиг ажылдап, оларның мурнакчылары болуп, күш-ажылга бедик көргүзүглерни чедип алганы, хөй-ниитичи ажылдарга эки киржип турары, партийжи даалгаларны ак-сеткилдиг күүседип турары илерээн. Ындыг-даа болза чамдык коммунистерниң багай ажылдап, күш-ажылдың сагылга-чурумун үреп, коллективинге болгаш өг-бүлезинге төлеп чок чоруун база шыңгыы шүгүмчүлээн турган. Коммунал ажыл-агый конторазының начальниги эш Чемров ажылга болганчок-ла эзирик келир. Чыраа-Бажы 11 чыл школазының директору эш Шириндивин ам-даа школазының ажылын экижидип шыдавайн турар. Чамдык коммунистер кемниг херекти үүлгедип тургулаан. Белеткел конторазының агентизи турган Кудрявцев [illegible] дужааган дээр дугайында [illegible] документ-биле «Тыва» совхозтуң кассазындан 138 рубльди алган.

Бүдүрүлгениң мурнакчыларын, Төрээн чуртунга бодун бердинген, ак-сеткилдиг кижилерни партияга хүлээп алыр ажылды чамдык организацияларның кошкак чорудуп келгенин илеткелчи болгаш санал бергеннер шыңгыы демдеглээн. Ындыгларга СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозта, АТК-да, хөмүр даш уургайында, үлетпүр комбинадында, эмнелгеде, «Тыва» болгаш «Чыраа-Бажы» совхозтарда, тудуг участогунда, школаларда партия организациялары хамааржыр.

Ынчаарга чамдык партия организациялары партияга кижилер хүлээп алыр ажылга хынамчалыг эвес болуп келген. Тараа хүлээп алыр пунктуда партия организациязы (секретары эш Курулева) Совет Армияның хүрээлеңинге турган, шериг трибуналынга шииткирип чораан болгаш администрация талазы-биле хемчег алдырткан Филатовту партия кежигүнүнге хүлээп алган.

Кадрларны шилип алыр, ажылга таарыштыр тургузар ажылда четпестерни эш Данилов болгаш пленумнуң киржикчилери илереткен. Чижээлээрге, ВЛКСМ райкомунуң секретары турган Ооржак Бой-оолду районнуң садыг килдизиниң эргелекчизинге сүмелеп тура, партком чазыг кылган. Ооң түңнелинде Ооржак ийи неделя хире ажылдап чоруй, садыгжылардан 200 рубль түңнүг арага болгаш янзы-бүрү бараанны чээп алгаш чиде берген.

Партийжи-организастыг ажылда бар турар четпестерни пленумнуң киржикчилери: «Сүт-Хөл» совхозтуң партком секретары эш Лопсан-Серен, «Октябрь 30 чылы» колхозтуң—эш Самбуу, Ленин аттыг колхозтуң—эш Борбай-оол, «Чыраа-Бажы» совхозтуң — эш Саанчык, «Искра» колхозтуң—эш Доржу, «Большевик» колхозтуң—эш Хаяң-оол, райүлетпүр комбинадының директору эш Цвелев, партком ажылдакчызы эш Сириисо, райкүүском даргазы эш Дилгижек, СЭКП обкомунуң килдис эргелекчизи эш Горелов олар боттуг чижектерге көргүзүп чугаалааннар.

Районнуң партия, совет, профэвилел, комсомол организацияларының масса ортузунга идея-кижизидилгелиг болгаш организастыг ажылын СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр эде тургузарынче угланган делгереңгей доктаалды пленум хүлээп алган.

С. ПАВУ,
бистиң корреспондентивис.

ИЙИ СААНЧЫ

Республиканың кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының чөвүлел хуралы чаа-ла доозулган турган. Кызылдың парыгында теректер аразында самдайга элээн каш кижи хөөрежип олурдулар. Оларның арын-шырайын көөрге, бир-ле солун чүүлду хандыкшылдыы-биле чугаалашкан, ол чугаазын ам-даа үргүлчүлээр ышкаш болду.

— Бо инек малга оваа-доң, арбын чемин черле эндере белеткээри чугула мал бо, оон башка сүттен сүт-даа, эъттен эът-даа эвээш алыр апаар боор-дур, уругларым...—деп, оларның эң-не кырганы — элээн хөөремиккей ашак чугаалап орда, ооң чанында олурган кара костюм, юбкалыг, шокар аржыылдыг, бежен хар үезин херээжен кижи кырганының чугаазын үзе кирди:

— Ындыг харын, бо хуралга санал берген кижилер — Каа-Хемниң кадарчызы Дапыяң дидир бе, ол кижи черле шору саналдады, оон ыңай Тес-Хемде колхоз даргазы Шулуу-Маадыр мал чеми, кажаа-хораа дугайын кайы хире чугулалан чугаалааны база дыңнадывыс чоп. Ындыг болбайн-даа канчаар...

ОЛ КАРА костюмнуг кижи — Тес-Хем районнуң Төре-Хөлде № 1 сүт-бараан фермазының мурнакчы саанчызы Балчыр Суваң болду. Бодунуң фермазында ажыл-херектиң байдалын ол биске чугаалаан. Суваң саанчылап эгелээнинден бээр чеди чыл болган. Саанчы ажылынга сагыш-сеткилиниң ханызындан ынак, ынчангаш ол чыл бүрү-ле бедик көргүзүглерни чедип ап келген. Бодунга быжыглаттынган он ийи тыва инектериниң бирээзинден-не бо чылдың бирги чартыында 700 ажыг килограмм сүттү саап алган. Ол дээрге, Эрзинниң агаар-бойдузунуң байдалы-биле алырга, ол черниң өске саанчыларынга деңнээрге, дээре түңнел болган.

Балчыр Суваң — бежен харлыг, фермазында эң-не улуг назылыг саанчы. Инекти ажаап чемгерер, кадарар болгаш саар талазы-биле бодунуң байлак дуржулгазын ол аныяк саанчыларга дамчыдып берип келген. Чижээ, инек саарынга он хире аныяк кыстарны өөреткен, фермада организастаттынган зоотехниктиг бөлгүмнүң кичээлдеринге бо хоочун саанчы база сонуурганды-биле өөренип, бодунуң арга-дуржулгазын хөй удаа чугаалап турган.

— Бистиң ферманың ажылдакчылары партияның июнь Пленумунуң шиитпирлери-биле танышкаш, моон соңгаар улам-на эки ажылдаарын хүлээнип алганнар. Ынчалза-даа бир инектен сүт саалдазы бисте ам-даа куду, республикада чамдык саанчылар бирги чартык чылда муң ажыг килограмм сүт сагган-дыр. Оларның үлегерин эдерер ужурлуг бис. Саанчы кыстарывыс кончуг чурумнуг улус Толгар-Сүү Манчалмаа, Баазаң Сара болгаш өскелер-даа эки ажылдап турарлар — деп, Балчыр Суваң чугаалады.

ОЛ-ЛА районнуң «Чодураа» колхозунуң Хараал-Тей сүт-бараан фермазының саанчызы Баазаң Көк-кыс — бо чөвүлел хуралдың база-ла киржикчизи. Саанчылап ажылдаа-ла бир чыл чедип турар-даа болза, ол кыс ажылга эки түңнелдерни чедип ап турар. Эрткен чартык чылда комсомолчу саанчы бодунга быжыглаан 15 инектериниң бирээзинден-не 773 кг сүттү сагган. Көк-кыстың саап турар инектери ам Шуурмакта Куранның көктүг-шыктыг чайлаанда семирип, инек бүрүзүнүң бээр сүдү ам бо хүннерде хүн бүрү-ле немежип турар. Өске бүгү өөрү-биле кады аныяк саанчы Көк-кыс малдың чайгы семиртилгези дээш чүткүлдүг ажылдап турар.

А. НУГУРАК.

ЧӨПТҮГ ЧОРГААРАЛ

Пассажир АТК-зының ажылы сөөлгү үеде элээн экижээн. Ооң коллективи СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга алдар кылдыр бирги чартык чылда пассажирлер сөөртүлгезиниң планын июнь 27-де күүсеткен. 1962 чылдың чыл планын декабрьның эгезинде-ле күүседип, кывар чүүлдү камнаарын дыка бедидерин чедип алган бис, а бөгүн бистиң АТК-выс Тыва автотрестиң дээре автоажыл-агыйларының бирээзи болуп турар. Ийи—үш чыл бурунгаар байдал өске турган. Ынчаарда ай планын ында-хаая күүседип, парктың техниктиг ажыглалы 60 хуудан ашпайн турган.

Бо чылын коллектив ажылды экижидип эгелээн. Ону кол сорулгадан —күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнге кижилерни кижизидеринден эгелээн. Бо ажылда чамдык четпестер бар болза-даа, эки чоруттунуп турар. Дуржулгалыг ажылчыннар боттарының үлегер-чижээ-биле аныяктарны күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнге өөредип турар.

Хөй-ниитиниң идепкейи бисте бедип турар. Ол чорук бүдүрүлге-техниктиг баазаны тургузарынга болгаш быжыглаарынга улуг салдарны чедирип турар. Бурунгу чылдың кыжынында автомашиналарның хөй кезии даштыгаа кыштаан. Кыска үениң дургузунда автобустар тургузар гараж туттунган. Бо чылын тудугжулар ол гаражтың чанынга чиик машиналар тургузар серинни тудуп, ону октябрьның 5-тен орай эвес ажыглалга кирерин хүлээнгеннер. Ынчангаш автомашиналар кышкы үеде доңмас бо̶лгаш орукче үнеринге оларны чылыдып эргизер саадалгалар болбас. Автомашиналар хынаар өрээл оларны кодуруп хынаар херекселдер, механизастаттынган чаалда туружу-биле эки дериттинген.

АТК-да автомашиналар септээр, чаар участок аайы-биле агрегатчыткан чаа арганы нептереткен. Септекчи ажылчыннар тус-тус ажылдарны кылып турар, ол чорук эки түңнелдерни берип турар. Автомашиналарның техниктиг байдалдарын хынап көөрүнче бисте кол кичээнгейни салып, хыналданы механиктерден ангыда, чолаачылар боттары база чорудуп турар. Хыналда эртирер пункт эки дериттингенг, ынчангаш хыналданы дүрген чорудуп турар. Механиктиг аккумулятор болгаш өске-даа цехтер эки дериттинген. Ол цехтерде АТК-ның рационализаторлары чогаадып кылган хөй чаа херекселдерни тургускулаан. Оларның бирээзи үжен секунда иштинде резина дугуйну септээр херексел болур. Кол-ла чүве, септелге кылып турар техниктиг ажылдакчыларның ак-сеткилдиг ажылдап турары болур. Ынчангаш септээн ажылдар чолаачыларны өөртүп турар. Коллективтиң ажылчын бүрүзү ак-сеткилдиг, ажиин өөртүр дээш найыралдыг ажылдап турар болгаш бистиң АТК-выс бүгү талазы-биле бедик көргүзүглерни чедип ап турар.

Мурнакчы коллективтиң ажыл-амыдыралындан

Сөөлгү чылдарда ажыл кылыр черлерниң байдалы шуут өскерилген. Ажыл кылыр өрээлдер делгем, чылыг, чырык. Слесарь бүрүзү ажылдаар хеп болгаш херекселдер шыгжаар шкафчыгаштыг. Арыг-шевер дээш коллективтиң бүгү кежигүннери демисежип, социалистиг чарыштың түңнелин үндүрерде ону база барымдаалап турар. Септелге ажылдары кылыр өрээлдерде хүндүс чырыыр электролампочкалары, агаар вентиляциязы кылдынган. Рационализаторлар М. Новажилов, Бурлачок, механик А. Гурков оларның саналы-биле кылган хеп чуур машинага ажылдап кедер хептерни чуп турар. Душ болгаш изиг, соок суглуг чунар өрээлде чоттунар арыг аржыылдарны үргүлчү азып каан турар. АТК-ның чанында эмнелге пунктузу тургустунган. АТК-ның ажылчыннар чемненир тускай өрээли бар, гараж чоогунда столовая, буфет, садыг ажылдап турар. Күш-ажылдың байдалын экижиткени оон бүдүрүкчүлүүн бедидеринге, ажыл шагы үзүп, эмчилээр болгаш өске-даа аар-саар чоруктар кылбазын хандырып турар. Кол-ла чүве, ажылчыннарның ажылдаар байдалдарын экижидип, оларның кадыын камгалап турары болур. Коллективте тээрби болгаш оон-даа хөй чылдарда ажылдап келген чолаачылар Ондар, Потылицын, Сапогов болгаш өске-даа ажылчыннар хөй.

Коллектив кежигүннери чүгле ажылдап турар чериниң арыг-шевери дээш эвес, а боттарының даштыкы байдалы, арыг-силиг, эълдек, культурлуг болуру дээш сагыш салыры чанчыл апарган. Ындыг болур ужурлуг-даа, чүге дээрге бис совет кижилерге бараан болуп турар бис. Ол ылаңгыя автовокзалдың ажылдакчыларынга болгаш чолаачыларга кол хамааржыр. Пассажирлерге таарымчалыг байдал автовокзалда тургустунган. Манаалга залында телефон, ажаалга кассазы, шак септээр мастерская, эм садар ларёк, багаж шыгжаар камера, чаш уругларлыг иелер турар өрээлдер бар. Автовокзалда радиодамчыдылгазы кылдынган.

Коллективтиң амыдыралынче политик-кижизидилгелиг ажыл ханылап кирип турар. Оон кол одаа — клуб. Ында лекцияларны, беседаларны, дыштанылга кежээлерин доктаамал чорудуп, киноларны көргүзүп, бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмү ажылдап турар. Бистиң коллективтиң бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмү республика көрүлделеринге эки черлерни ээлеп келген. Чоокта чаа болуп эрткен профэвилелдерниң съездизинге тураскааткан республика көрүлдезинге бистиң бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүвүс бирги черниң дипломун чаалап алган, а ооң киржикчилери өртектиг белектер-биле шаңнаткаңнар.

Хана солун доктаамал үнүп, мурнакчыларның дуржулгазын чырыдып турар. «Комсомолчу прожектор» кескү черде бо-ла астына берген турар, ооң кескү карактарындан бюрократтар, шүшпең удуртукчулар чайлавас; чалгааларны, күш-ажыл чурумунуң үрекчилерин «Болючка» сойгалап турар. Клубтуң иштики өрээлинде коллективтиң спорт болгаш уран чүүл маргылдааларынга чаалап алган кубоктарын, призтерин, вымпелдерин, хүндүлел бижиктерин, дипломнарын делгеп көргүскен. Автоажыл-агыйның ажылдакчылары спортка дыка ынак. Бистиң футбол командавыс элээн каш катап республика чемпиону болуп келген. Бо чылын Кызыл хоорайның чемпиону болуп, кубокту болгаш бирги черениң дипломун чаалап алган. Бистиң чиик атлетикажыларывыс, мөгелеривис, адыгжыларывыс маргылдааларга чедиишкинниг киржип турар. ДОСААФ-тың болгаш ГАИ-ниң улуртулгазы-биле автомобиль спортунуң талазы-биле маргылдааларны чорудуп турар. Гастелло аттыг парктың чурумалдыг черлеринге кады селгүүстеп дыштаныры АТК коллективиниң өг-бүлелериниң чаңчылы апарган. Шала күскээр балыктап, тайгаларже каттап чоруп турар. АТК-ның коллективи элээн каш чылдарның дургузунда Таңды районнуң «Межегей» совхозка дузалажып, ылаңгыя часкы тарылганың болгаш күскү дүжүт ажаалгазының изиг түлүк үезинде аткажылар совхозка барып ажылдап турар.

Ол ышкаш бистиң коллектив № 2 школа-интернат-биле улуг найыралды холбаштырып турар. Школачылар автохерээн практиканы бистиң гаражтарывыска эрттирип, өөреникчилер АТК клувунуң бөлгүмнеринде өөренип турар, а кудуку класстарның өөреникчилери автоажыл-агыйже солун экскурсияларны организастап турар.

Коллективтиң кежигүн бүрүзү коммунистиг ёзу-биле ажылдаар, чурттаар, өөренир дээш, ажылчын бүрүзү коллективтиң, автоажыл-агыйның мурнунга харыысалгалыг болуру дээш демисежип турар. Бир эвес бирээзи оспакесырай берген болза, эштери анаа дузалажып, арагалаар чорук-биле эптеш чок демиселди чорудуп турар. Коллектив «Эзирик чолаачы машина чолаачылавазын» деп кыйгырыгны салган. пассажирлерниң орук хөлезининге төлээн акшазын бодунга шиңгээдир чолаачыларны сойгалап илередип турар. Ындыг негелде коллективтиң бүгү кежигүннериниң дүрүмү апарган. Совет кижилерниң чаагай чоруу дээш демиселге хөй-ниитиниң идепкейин бедиткени коллективке коммунистиг күш-ажыл дээш демиселди калбарткан. Коммунистиг күш-ажылдың деп бедик атты агрегаттыг участокка, септекчилерниң болгаш чолаачыларның элээн каш бригадаларынга тывыскан. АТК-ның ажылдакчылары Бажин, Горев, кондукторлар Барнишкина, Михайлова, Дроздова, Курганская, слесарьлар Казанцев, Минько, Валев, Константинов олар мурнакчылар болуп, ай санында-ла планын ажыр күүседип, хөй-нийти ажылынга идепкейлиг киржип турар. Бистиң мурнакчыларывыс чүгле боттары бедик көргүзүглерни чедип алырын бодавастар, а шупту эки ажылдаар, күш-ажылчы бедик көргүзүглерни чедип алзын дээш демисежип турар. Аккумуляторжу Лапшаков чүгле боду аккумулятор батареяларын кончуг эки септеп турар эвес, харын оларны канчаар камныг ажыглаарын чолаачыларга тайылбырлап турар. Лапшаков—областың профэвилелдер Чөвүлелиниң техниктиг контролёру.

Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң киржикчилери техниктиг билиин бедидер дээш кызымаккай өөренип турарлар. Оларның үлегери-биле ажылчыннар база техниктиг билиин бедидип турар. Ажылчын аныяктарның кежээки школазында 46 кижи, орук-харылзаа техникумунда бот-өөредилге-биле 11 кижи, чолаачылар Васильев, Анашкин, электрик Золотарёв олар институтта өөренип турар.

Нийтиниң херээ дээш харыысалгазын билир бүгү коллективтиң кежигүннерин найыралдаштырып, кижи бүрүзү ажинге эш апарган быжыг найыралдыг чурттап, ажылдап турар. Бис АТК-выска чоргаарланып турар бис, чүге дээрге бистиң чедип алган чедиишкиннеривис бистиң күжүвүс-биле, бистиң холдарывыс-биле кылдынган. Ынчангаш өске республикаларның, областарның, крайларның автотранспортчуларын бистиң республикаже чалап, оларның-биле дуржулга солчуп болур бис. Бисте четпестер бар, оларны чок кылырынга бистиң күжүвүс болгаш аргаларывыс четчир, чыл планын хуусаа бетинде күүседир деп берген сөзүн бистиң коллектививис ээлээр.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин бистиң коллектививис улуг көдүрлүүшкүн-биле хүлээп алган. Коммунистиг тургузуушкунуң сорулгаларын күүседири-биле, амыдыралдың негелделери-биле идеологтуг ажылды ханы холбаштырарынче кыйгырып турар ол шиитпирлер бистиң дайынчы программавыс.

И. ЦЕЛИЩЕВ,
Кызылдың пассажир АТК-зының автоинспектору.

Каң-оол Ондар болгаш Николай Попов олар бир чыл бурунгаар Улуг-Хем ажыл-агыйының эдилел кылыр цегиниң коллективинге өөреникчилеп киргеннер. Амгы үеде оларның аттары—мурнакчыларның одуруунда. Олар чымчактап кылган эдилелдерни бедик шынарлыг кылып, нормазын доктаамал 105, 110 хуу күүседип турарлар.

ЧУРУКТА: Каң-оол Ондар болгаш Николай Попов ажылдап кирер мурнунда чугаалажып турлар.

Фото болгаш сөзү И. ЦЕЛИЩЕВТИИ.

ӨӨРҮНЧҮГ ДЫҢНАДЫГЛАР

Чарыштың тиилекчилери

Кызылда күрүнениң башкы институдунуң студентилериниң эки өөредилге, сагылга-чурум, хөй-ниитичи чорук дээш курстар аразынга социалистиг чарыжы чыл бүрү улам калбарып турар. Чарыштың негелделерин эки күүсеткен курстуң студентилерин Ленинградче, ийиги черни ээлээннерни Шушенскоеже экскурсияладыр, а үшкү болгаш дөрткү черни ээлээн курстарга өртектиг шаңналдар тывсыры көрдүнген.

1962 — 63 өөредилге чылында чарыштың түңнелин комиссия үндүрген: бирги черни — литература факультединиң II курузунуң студентилери, ийиги черни — физматтың III курузу, үшкү черни — литфактың III курузу, дөрткү черни — педфактың II курузу тус бүрү ээлээн.

Социалистиг чарыштың тиилекчилери — литфактың II курузунуң студентилери Ленинниң хоорайынче чорупкан. Ленинградка баргаш, олар дыка хөй чаа чүүлдерни көрүп өөренирлер.

К. КЕРТИК-ООЛ.

УЛУГ КҮШ

Часкы хову ажылдары эгелээриниң ырак мурнунда-ла Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» кодээ ажыл-агый артелинге уруглар яслизи ажыттынган. Баштайгы хүннеринден эгелээш бо үеге чедир ук яслиде 38 чаштар хүн бүрүде кээп, колхоз бүдүрүлгезинде иелериниң нургулайы хаара туттунган.

Эрткен чазын чүгле херээженнер 125 га черниң хараганын аштап, арыглаан. Бо хүннерде тудугга 32, ногаа бригадазында 9, хойжу бригадаларда 35, сүт-бараан фермаларында болгаш хаван ажылында 80 ажыг херээженнер хаара туттунган, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап турарлар.

Колхозчулар саанчы К. Шуруку, хой кыргыкчылары: К. Данзы-Белек, О. Опей, тудугжулар М. Севил, Х. Апууда, хаван ажаакчызы И. Девикей, хойжулар С. Метей-оол, М. Бавуу оларның кызымак эки ажылын демдеглеп, хүндүткел-биле адап турарлар.

Колхозта «Культураның одаа» деп хана солун ай санында үнүп, херээжен чоннуң ажыл-чорудулгазын, амыдырал-чуртталгазын бодунуң арыннарында бо-ла калбаа-биле бижээн турар. Ылаңгыя 23 кижи составтыг кудумчу, кварталдарның арыг-шевер комиссиязының ажылының чижектерин тус хана солуннуң дугаар бүрүзүнден номчуп болур.

Колхозта херээженнер чөвүлели артель бүдүрүлгезиниң ажыр бүрүзүнде ажылдап турар херээженнерниң алганы социалистиг хүлээлгелериниң күүселдези дээш хыналданы чорудуп турар.

Х. ДОРЖУ.

Эки одарларда

Хой кыргылдазын, чуулдазын дооскаш, чайлаглаан мен. Хой кидин-не семирип тур. Ол ындыг болбас аргажок, чүге дизе, мен-даа, хойжу бригаданың өске-даа кежигүннери кончуг эки оъттуг чайлагларда хойну одарладып семиртип турар.

Мээң ажаалтамда хой бүрүзүнден 2 кг 400 грамм дүктү кыргыдым. Күскү агарлаашкын-биле дүк база немей алдынар. Хойжулар кажаалар-ның хөрженин арыглап дооскан, септелгезин чорудуп тур бис, бо дээрге кышка белеткелдеривистиң база бирээзи-дир.

С. ЧҮЛДҮМ,
Барыын-Хемчик районда «Тээли» совхозтуң Бай-Тал салбырының хойжузу.

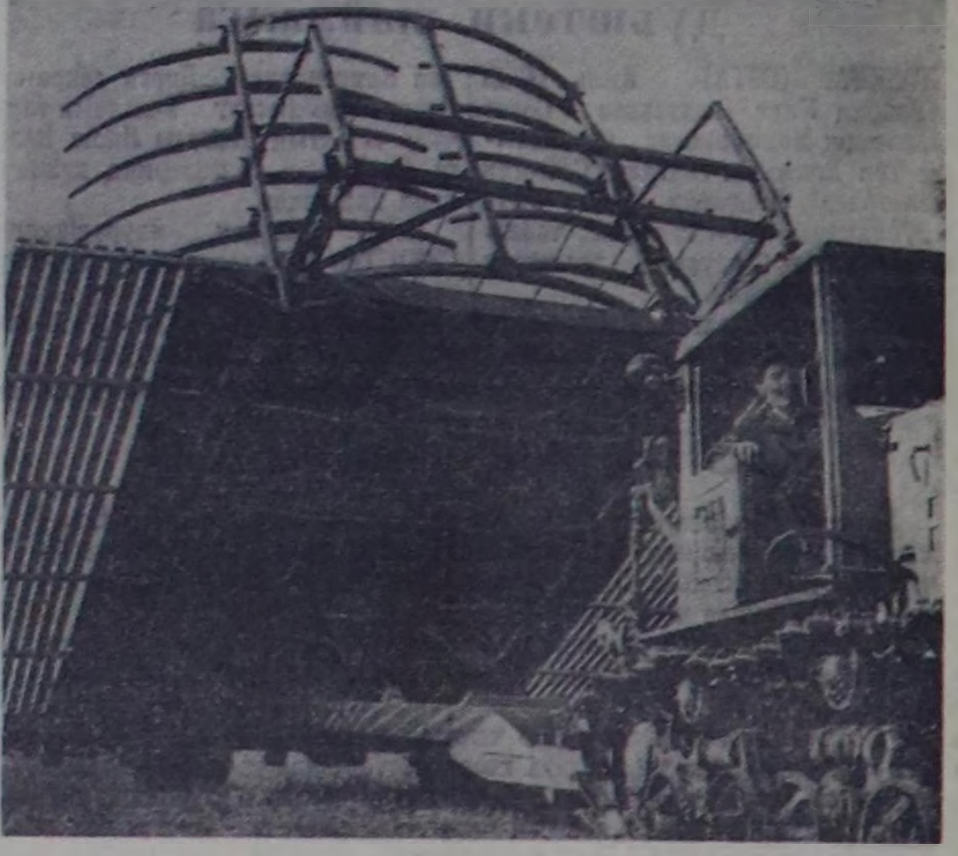

КУЙБЫШЕВ ОБЛАСТЬ. Поволжьениң күрүнениң зона аайы-биле машина шенээриниң станциязының шелдеринде кодээ ажыл-агыйның чаа машиналарын шенеп турар.

ЧУРУКТА: сараат сөөртүр, 6 тонназы кодурер УТПС деп машина. Станцияның механизаторлары ук машинаны бедик-биле үнелээннер.

СЭТА-ның фотохрониказы

СЭКП ОБКОМУНУҢ V ПЛЕНУМУНУҢ ШИИТПИРЛЕРИН КҮҮСЕДИР ДЭЭШ

Малчыннарның культура амыдыралын экижидер

(Район Совединиң сессиязындан)

Улуг-Хем район Совединиң чоокта чаа болуп эрткен ийиги сессиязынга малчыннарның культура-амыдыралын экижидер дугайында райкүүском даргазының оралакчызы эш Л. Дардаштың илеткелин депутаттар чугаалашкан.

Районнуң партия, совет органнары колхозтарның баштаар черлери-биле болгаш совхозтарның дирекциялары-биле кады малчыннарның культура-амыдыралын хандырарын экижидер дугайында СЭКП обкомунуң V пленумунуң доктаалын амыдыралга боттандырарынче угланган ажылдарны кылган. Бо чылдың беш айларының дургузунда 30 чуртталга бажыңы, 12 чунар бажың, 5 кызыл булуң, 2 пекарня туттунган. Чүс чуртталга бажыңы септеттинген. 57 тууйбу печканы салып тургускан. Малчыннарга 21 радиоприёмниктерни, хеп чуур 5 машинаны саткан.

«ҮТКА 25 чылы» совхозта Т. Чаш-оол, Д. Доржу, Н. Доржу ышкаш культурлуг чурттап чоруур өске-даа малчыннар хөй. «Найырал» совхозтуң 25 малчыннары «Родина» радиоприёмниктерни садып алган. Совхозтуң дирекциязы чери ында ажылчыннар комитеди-биле кады дөрт бригадага радиоприёмниктерни садып берген. Ынчалза-даа районда 40 хире хойжулар ам-даа өглеринде чурттавышаан. Оон туржук өг чок малчыннар база бар. Чижээ, «Чодураа» колхозтуң хойжузу эш Мартышканың кыштаанда бажың тутпаанындан кыжын ол улуг бергедээшкинниг байдалга чурттап турган. Чамдык черлерде чуртталга бажыңнарының шынары багай, соңгалары тар болгаш чаңгыс каът, крышалары, шалалары, печкалары чок.

Малчыннарның ажылы онзагай байдалдыг, олар чайның изиинде-даа, кыштың соогунда-даа мал аайы-биле көшпүшаан, радиолуг, сайгылгаанныг, кинолуг, библиотекалыг, клубтуг суурлардан ырак черлерге чоруурлар. Ынчангаш оларның амыдыралынче кичээнгейни күштелдирери чугула. Ындыг турда-ла районнуң культура-чырыдыышкын, садыг болгаш эмнелге албан черлериниң чамдык удуртукчуларының талазындан малчыннарның хандырылгазынче кичээнгейни четпес салып келгенин илеткелчи болгаш санал берген депутаттар эштер Биче-оол, Тумат, Доржулдай, Даваа болгаш өскелер-даа шыңгыы шүгүмчүлээн.

СЭКП Тыва обкомунуң бешки пленумунуң доктаалын ажыл-херек кырынга боттандырып, малчыннарның культурлуг амыдырал-чуртталгазының деңнелин бедидер, оларны чырык, чылыг бажыңнар-биле, аъш-чем-биле хандырарын экижидер хемчеглерни айыткан шиитпирни сессия хүлээп алган.

А. ДОНГАК.

Чаа саалда тургузуу

Карусель хевириниң чаа онзагай саалда тургузуун Алма-Ата областың Джанашарскиде тутткан. Оон дузазы-биле үш саанчы чүгле ийи чартык шак иштинде 1000 инекти саап турар. Чаа бедик бүдүрүкчүлүг агрегатты совхозтуң инженерлери Николай Васильевич Ратуш биле Андрей Алексеевич Выдрин чогаадып кылганнар. Бүгү дерилгени ажыл-агыйның мастерскаязынга кылган.

— Мындыг бедик күш-ажыл бүдүрүкчүлүүн бистиң чуртта чаңгыс-даа саалда тургузуу ам-даа чедип албаан — деп, Н. В. Ратуш чугаалап турар.—Карусель хевирлиг бүгү-ле саалда агрегаттарында бир элээн четпес чүүл бар, чүл дээрге оларга бүдүрүлге шөлүн ажык чок ажыглап турар-дыр. Бис ол четпестни чок кылыр деп шиитпирлээн бис. Тепкиштерниң турган черин өскерткен. Бисте инектер саалда өрээлинче бир янзы таарыштырган эдүг-орук-биле карусельдиң төвүнче кире бергеш, оон тепкиштерже көдүрлүп үнер. Аңаадазында турганы дег, чээрби ийи — чээрби алды инектиң орнунга кажаага хары угда дөртен инекти тургузуптар.

Башкарылга черинге дөрт лампочкаларны эптеп таарыштырган. Каҗан саалда соолзүреп келгенде лампочка өже бээр, ынчаарга инектиң эмиин мажыыр дээш кайы тепкишке чеде бээрин саанчы кижи билир.

Карусельдиң дескинерин киирери белдирлиг дамчыдылга-биле боттаныр. Өзал-ондак болганда таарыштырар чери база бар. Карусель сес дүргедекчилерлиг. Ол болза инектерниң тус-тус онзагай аажы-чаңын эки билиринге ажыктыг. Ферманың коданың эвээш сүттүг, ортумак сүттүг база хөй сүттүг деп, үш бөлүкке хуваар. Бирги бөлүктүң инектерин карусель 4 — 6 минутада бир дескинип турда ортумак сүттүг инектерни— 6—8 минутада, сөөлгү бөлүктүң инектерин 8—12 минутада бир дескинип турда саар бис. Карусельдиң бүдүрүкчүлүү эң-не дүрген дескиниг үезинде шакта 400 инекти саар.

Мал чемгерер оңгачаларже чем дамчыдарын долузу-биле автоматчыткан. Дузалал өрээлдеринде машина залы, чуур чер, оттулар төп чер, автоматтыг электростанция, чем склады болгаш ферма ажылдакчыларынга чунар душ дерип кылдынган.

Джанашарск совхозунда инектерни фермага болгаш чайгы үеде одарлап чораан черинге саарының комплексилиг механизациязы доозулган. Үс бежен — ийи чүс хире инектер турар бичии фермаларга чаартыкчылар «Веер» деп хевирниң саалда тургузуун чогаадып кылганнар. Ону Москвада улус ажыл-агый чедиишкиннериниң делгелгезинде салган. Совхозтуң конструкторларының шыйыг-планын ёзугаар оларның бүдүрүлгезин ам аар машина тудуунуң Алма-Ата заводунда таарыштыр эде кылып турар. Бо чылын республиканың колхозтарынга болгаш совхозтарынга баштайгы дөртен «веерлерни» кылып үндүрер. Совхозка инектерни одарладырда, «УДС-1» болгаш «УДМ-8» хевириниң бөлүк саалда тургузуттарын ажыглап турар. Комплексилиг механизацияны ажыглааны совхозка сүттүң бот-үнезин дыка кудуладыр арганы берген.

Джанашарск совхозу сүт фермаларын комплексилиг механизастаарының мурнакчы дуржулгазының бүгү-эвилел школазы деп санаткан.

(СЭТА).

Акы-дуңма чуртта

★ ★ ★ ★

МООЛ УЛУСКА ЧҮРЕКТИҢ ХАНЫЗЫНДАН БАЙЫР ЧЕДИРИИШКИНИ

Моол Арат Республиканың национал байырлалы—улусчу революцияның тиилээнинден бээр 42 чыл болган оюн-биле холбаштыр Моолдуң Араттың Революстуг партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары, МАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ю. Цеденбалга болгаш МАР-ның Улустуң Улуг хуралының Президиумунуң даргазы Ж. Самбуга байырлыг чагааны СЭКП ТК-ның Бирги секретары болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев база ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев чорутканнар.

ССРЭ-ниң болгаш МАР-ның аразында марксизм-ленинизмниң болгаш пролетаржы интернационализмниң бузулбас принциптеринге үндезилеттинген акы-дуңма харылзаалары, сырый кады ажылдажылгазы чайгылыш чогу-биле, чыл-чылы-биле бистиң чурттарның улустарының чаагай чоруунуң херээнге, тайбыңның, демократияның болгаш социализмниң эрге-ажыктарынга быжыгып, бүгү талазы-биле хөгжүп турар дээрзин телеграммада демдеглээн. Социалистиг чурттарның чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжыышкынын, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжыышкынын быжыглаарының херээнге, бүгү-ниитиниң тайбыңын камгалаары дээш демиселдиң херээнге чайгылыш чокка, чогаадыкчы марксизм-ленинизмниң ёзузунга Моолдуң Араттың Революстуг партиязының болгаш МАР-ның чазааның салып турары күженишкиннерин совет улус бедии-биле үнелеп турар.

Социалистиг тургузуушкуннуң бүгү адырларынга, бүгү делегейге быжыг тайбың дээш демиселге чаа-чаа улам улуг чедиишкиннерлиг болурунарны эргим эштер силерге, бистиң шылгаттынган болгаш шынчы өңнүүвүс болур Моол Арат Республиканың бүгү улузунга күзеп тур бис деп байырлыг чагаада чугаалаан.

(СЭТА).

Улан-Баторга байырлыг хурал

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). МАР-ның найысылалының ажылчы чоннарының болгаш хөй-ниитизиниң төлээлекчилериниң моол революцияның 42 чылы болган оюнга холбаштырган байырлалдыг хуралы июльдуң 10-да ында болган. Моолдуң Араттың Революстуг партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары, МАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ю. Цеденбал баштаан, партияның болгаш чазактың удуртукчулары президиумга кестүп келирге, хуралдың киржикчилери оларны динмиттиг адыш часкаашкыннары-биле уткаан. МАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы Ц. Пунцагноров илеткел кылган.

Моолдуң төөгүзүнге чаа үе-чадазы — феодализмден социализмче шилчилгениниң үе-чадазын улусчу революция ажыдып, чаа ханы революсчу, социал-экономиктиг чаартылгаларга болгаш Моолдуң национал хөгжүлдезинге эгени салган деп ол чугаалаан.

Моол-совет найыралдың ужур-дузазын илеткелчи онзалап демдеглээн. Моол болгаш совет улустуң найыралы хүн-хүнү-биле быжыгып турар, чүге дээрге ол болза улуг болгаш биче буурай улустарның деңэргелиин бадыткап турар марксизм-ленинизмниң принциптеринге үндезилеттинген деп, Пунцагноров чугаалаан. «Моол улус ол найыралды бодунуң улусчу революциязының улуг чедиишкини кылдыр санааш, ону моол улус караатын огу дег камгалап турар». Чүгле Совет Эвилелиниң дузаламчызы-биле моолдуң хосталгазынга империалистерниң халдаашкыннарын чылча шаап шыдаан бис дээрзин илеткелде онзалап демдеглеп турар. Чуртка социализмниң материал-техниктиг баазазын тургузар болгаш МАР-ның делегей талазы-биле ат-алдарын катап улам быжыглаарынга МАР-ның чедиишкиннериниң дугайын Ц. Пунцагноров оон ынай чугаалаан.

Амгы үениң байдалының айтырыгларынга доктаагаш, бүгү-ниитиниң тайбыңы болгаш айыыл чок чоруу дээш, чаа термоядролуг дайынның халавындан кижи төрелгетенни чайладыры дээш улустарның ыдыктыг демиселинге бодунуң салыышкынын киирерин моол улус бодунуң дээди хүлээлгези кылдыр санап турар деп илеткелчи айыткан. Чаа хоозуралдыг дайынны чайладырының кол негелделериниң бирээзи болза чепсегленишкинниң бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрери болур деп ол уламчылаан.

Совет Эвилелиниң кайгамчыктыг чедиишкиннери акы-дуңма өске-даа чурттарның чедиишкиннери-биле кады чүнү көргүскенил дээрге, чаа ниитилел тургузуунуң артык күштүүн болгаш социализмниң күштериниң улам-на быжыгып турарын ол көргүскен деп, Ц. Пунцагноров түңнелинде чугаалаан. Марксизм-ленинизмге болгаш пролетаржы интернационализмге үндезилээш, социализм чурттарының күштерин улам улуу-биле быжыглаар чорук болза тайбың дээш, демократия болгаш социализм дээш демисежип турар күштерниң улам улуу-биле быжыгарының үндезини болур дээрзин илеткелчи демдеглээн. Харын-на моол ужурунда СЭКП болза, марксисчи-ленинчи өске-даа партияларның мурнунга, а ол ышкаш бүгү пролетариаттың мурнунга бодунуң интернационалчы хүлээлгезин ханызы-биле медерен билбишаан, социалистиг лагерьниң болгаш делегейниң коммунистиг база ажылчын шимчээшкининиң сырый каттыжыышкынын быжыглаары дээш чайгылыш чокка демисежип турар. СЭКП-ниң болгаш КБП-ниң төлээлекчилериниң ам Москвада болуп турар ужуражыышкыны ийи партияларның акы-дуңма харылзааларын быжыглаарының херээнге идигни бээр, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң чаңгыс эвин быжыглаарының херээнге идигни бээр дээрзинге идегелин илеткелчи илерлгейлээн.

МООЛ АРАТ РЕСПУБЛИКА. Улан-Баторда Чойбалсан аттыг үлетпүр комбинадының ажылдакчыларының чурттаалга бажыңнары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Кызыл туктуг тудугжу бригада

Районда тудуг ажылының талазы-биле бирги черде чоруп турар «Коммунизмче орук» колхозтуң тудуг бригадазынга СЭКП-ниң Тес-Хем парткомунуң болгаш район Совединиң күүсекчи комитединиң шилчиир Кызыл тугун тывыскан. Ооң чүнүң-биле шылгарап, мактадып турарын номчукчуларга сонуургадып көргүзүп болур. Колхоз баштаар чери, партбюро, көдээ Совет тудуг бригадазын тудуг талазы-биле мергежилдиг, дуржулгалыг кижилер-биле быжыглааш, ону тудуг кылыр чепсек-херекселдер болгаш материалдар-биле чогуур херегледге дүүштүр хандырган. База малчыннар амыдыралын үндезини-биле экижидер дугайында кол сорулганы салгаш, тудугларның хөй кезиин малчыннарда кылып турар.

Бригадада 36 кижи бар. Оларның 5-жи коммунистер, хөйү аныяктар, үр чылдарда ажылдап келген дуржулгалыг тудугжулар база бар. Бо чылын тудугжу кижи санында-ла ийи-ийи тудугну кылган турарын чедип алыр деп сорулга салгаш, ажылды бедиткен темп-биле чорудуп эгелээн. План ёзугаар 2800 кубометр тудуг ыяжын белеткээр болгаш сөөртүп киирер тургаш, бүрүн күүсеткен.

Тудуг кылыр черге хамыктың мурнунда тудугга херегләэр бүгү материалдарны, чепсек-херекселдерни, аъш-чемни четчир хемчээл ёзугаар сөөртүп чедирер, чурттаар оран саваны белеткээр. Ооң соонда тудугнуң улуг-биче хемчээлиниң аайы-биле чогуур санныг тудугжуларны чедирер. Ырак одарларга тудуг кылып баар кижилерниң боттары-биле баш удур чугаалажыр, бажың-балгадынга кирип көөр, үр үеде ажыл кылып чоруп каарга оларның өг-бүлезинде бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны хандырган турар бе азы кандыгыл дээрзин онзалап сонуургаар, бир эвес өг-бүлезинде байдал таарымчалыг эвес болза, ол-ла дораан, хуусаадан бергеш, ээзиниң бодунга кылдыртыр ийикпе азы колхозтуң шугуму-биле күүсеттирип бээр.

Тудугжуларга бээр төлевирни бригадир боду үндүртүп алгаш чедирип бээр. Тудугга болгаш хууда амыдыралга бүгү-ле херегледи

Тудугжуларның хүнүнге уткуштур

баш удур сагышка чедиштир бүрүн белеткеп, хандырып каарга кижилер ажылга чартыкпас, хөй дакпыр чорук кылбас, өг-бүлези дээш артык сагыш-човаашкындан хосталыр болгаш бүгү-ле күжүн, сагыш-сеткилин кылып турар ажылга долузу-биле киирер аргалыг болур. База тудугжуларны дыштаныр хүннерде организастыы-биле эккеп, кино көөр, чунар бажыңнаар, өг-бүлезин сонуургаар аргаларны сагынгыр таарыштырып турар. Бүгү белеткел ажылдары кылдынган, кижи күжү четчелеттинген соонда тодаргай хуусаадан бергеш, тудугну эгелээр. Ажылды бүгү талазы-биле белеткелдиг мөөң күш-биле хары угда кылырга ажыл дүрген бүдүнгүр, ажыл-агыйга болгаш кижилерге ажыктыг болур.

Тудуг бригадазы чыл эгезинден бээр ниитизи-биле 25 чаа чуртталга бажыңы тудар планныг тургаш, 14 бажыңны тудуп, ажыглаалга киирген. Чаа туткан чурттаалга бажыңнары колдуунда малчыннар чурттаар бажыңнар. Мал кажааларын 12-ни тудар тургаш 6-ны туткан. Ооң иштинде Шолук-Аксында сүт-бараан фермазын өскээртен көжүрүп эккелгеш, аңаа 4 чурттаалга бажыңнарын, кызыл булуңну, чунар бажыңны, инек тарыыр пунктуну, бызаа кажаазын, ажыл-агый складын тудуп доскан. Олче электри чырыын, радио дамчыдылгазын шөйүп, бажыңнарже киирип, ажыл-агый объектилерин электрижидип турар.

Дагнади — Өвүрде 8 чурттаалга бажыңнарын, кызыл булуңну, чунар бажыңны тудуп доскан. Чаа төлевилел ёзугаар улуг хой кажаазын база кылган. Колхоз төвүнден ол 18 километр, олче электрижидилгени шөйүп чедиргеш, тус-тус бажыңнарга киирген. Чаа туткан бажыңнар шупту крышалыг, кладовкалыг, тууйбу печкалыг, ийи каът соңгаларлыг болгаш арыгзаныр черлерлиг.

Колхоз төвүнге тракторлар тургузар сарайны тудуп тургускан. Кышкы үеде тракторлар тургузар узуну 68 метр, дооразы 9 метр гаражты тудуп эгелээн. Клубка, эмнелге пунктузунга, мал эмнелгезинге, школага септелгелерин кылып, ажылды бир дески чорудуп турар.

Тудуг бригадазы 25 тонна эки шынарлыг чугайны өртеткеш, ээлдирип алган. 100 муң тууйбуну кылыр планныг тургаш, 60 ажыг муң тууйбуну кылган, ону кылыры ам-даа үргүлчүлеп турар. Колхоз мооң мурнунда чылдарда 50 муңдан хөй тууйбу бүдүрүп көрбээн, бир-ле дугаар хөй тууйбуну бо чылын бүдүрүп эгелээн. Тууйбунуң шынары эки, ооң эрги хевин ажыглавайн, Кызылдан чаа хепти чагыдып эккелдиргеш, ажыглап турар. 50 тонна картофель киирер делгем подвалды кылган. 2900 кубометр одаар ыяшты черде кылып белеткээн.

Тудугжу звенолар аразында он хонгаш-ла шилчидип турар кызыл тукчугашты тургускан. Ону чазаныр звено чаалап алгаш үр үеде быжыы-биле тудуп турар. Хаалгаларны, састактарны, соңга рамаларын болгаш өске-даа нарын кылыгларны чер-черлерде кылып турар тудуг объектилеринге чазаныр звенонуң ажылдакчылары боттары-биле баргаш кылып, тудугнуң темпизин дүргедедип турар.

Мурнакчы, шалыпчы тудугжуларның хүрээлеңи өскен. Звено даргазы, аныяк тудугжу эш Доптаң Шактар хүн нормазын 130—140 хуу күүседип турар. Эш Чинчин бүгү назынында чүгле тудуг ажылы кылып келген. Ооң кылган ажылы шынарлыг, чүвени чогуур норма хемчээлинден ажыр кылырын кызыдар. Ол одаар ыяш каканда хемчээлин ажыр кылбышаан, кырлап тургаш тургузар. Ажыл шагы барымдаалавас, каҗан хүн ашканда ажылды ам кээп төндүрер. Аныяк тудугжу эш Ширшин тудугга 10 чыл ажылдап, берген даалга бүрүзүн дыңнангыр күүседип турар. Ол ышкаш аныяк тудугжу эш Күрүжеп, хоочун чазанкчы эш Каваан болгаш оон-даа өскелерниң үлегерлиг ажылын хөйнү көргүзүп болур.

Кызыл туктуг тудугжу бригаданы тудуг талазы-биле билиг-медерелдиг, хоочун шахтёр, коммунист эш Нам-оол удуртуп турар. Ол бодунуң күш-ажыл стажының бежен хуузун чүгле тудуг ажылынга эрттирген. Эш Нам-оол десятник болгаш бригадир хүлээлгезин катай күүседип турар.

Тудугжулар хүнүнге уткуштур Нарынның тудугжулары күш-ажылга улам сорук кирип, боттарынга бедиткен социалистиг хүлээлгелерин алгаш, оон-даа улуг чедиишкиннер дээш күженишкиннИг ажылдап турарлар.

К. ЧАМЗРЫН.

Бо аныяк кыс Роза Тулбаева Септелге-тудуг трезиниң Красноярск механизация эргелелиндеи келген штукатурщуларының комплексилиг механизация көргүзер бригадазы-биле кады келген. Роза өске эштери-биле кады «Тыва тудуг» трестиң штукатурщулары-биле ажылының дуржулгазын солчуп, чаа штукатура аппарадының ажылын оларга таныштырып турар.

ЧУРУКТА: Р. Тулбаева. Фото А. СОКУРОВТУУ.

Антикоммунизмниң хоозураашкыны

Англи коммунистер бир катап Нигериядан чагаа алганнар. Ол бичии чурттуң хамаатызы ук чагаада мынча деп бижээн: «марксизм кайы хире коргунчуг болгаш частырыглыг дээр дугайында хоозун чулчуруушкуннарны империалистиг пропаганданың бижээнин ай санында номчуп тур мен. Силерни империалистер хүн бүрүде ыгыдеп турар-дыр. Чоптуг болгаш шынныг чорук силерниң таланарда дээрзин билир мен».

Бүгү чурттарның болгаш диптерниң хөй миллион күш-ажылчы кижилери бистиң хайныышкынныг үевисте марксисчи-ленинчи партияларны амыдыралдың шынныының, төөгүнүң шынныг чоруунуң ёзулуг камгалакчылары деп көрүп, санап турарлар. Ажылчы чоннарның караанга көзүлдүр-ле делегейге болган болгаш болуп турар кайгамчык улуг чаартылгалар болза марксисчи-ленинчи партияларының чаагай ажыл-чорудулгазының түңнели-дир дээрзин күш-ажылдың бөдүүн кижилери бүзүреп биле берген. Коммунизм амгы үеде материалдыг улуг күш кылдыр хуулган. Социализмниң делегей системазы ооң дайынчы тугунуң адаанга чыл келген тудум-на өзүп, быжыгып турар. Ниитилел хөгжүлдезинге социализмниң системазының салдары өскен. Коммунистиг болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкинниң чалгыы улам бедик көдүргүлген. Чаа амыдыралдың херели америк дипте база чырый берген—маадырлыг Куба социалистиг ниитилелди тургузуп турар.

Делегейде революстуг ханы чорудулгалар империалистерниң ижээнинде калчаараашкынны үндүрүп турар. Империалистиг хартаачылар төөгүнүң дугуюн дедир идерин оралдашпышаан, социализмниң чурттарын, хамыктың мурнунда Совет Эвилелин чепсектиг хол-биле узуткаарын күзээннер ийик, ону чедип алырын олар чаңгыс эвес удаа оралдашканнар. Ындыг болза-даа, үе ам шаандакызы ышкаш эвес, а чаартынганна болгай! Бистиң шимчээшкинивистиң дайынның аргазы-биле доктаадып болурунга ынаныжын империализм амгы үеде оскунган, чүге дээрге дайын болза бүгү капиталистиг тургузугну бүрүн хооржүдер кылдыр кыжанын турар деп, Н. С. Хрущев СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга чугаалаан.

Чепсектиг халдаашкын-биле-даа, экономиктиг бузээлээшкин-биле-даа социализмни чылча шавар шинээ чок апарган делегей реакциязы ам кол ынаныжын бодунуң «троян аъдынга» —реаксылыг идеологиязынга идегеп, антикоммунизмге, удурланыышкак ийи мировоззрениелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаарын пропагандалаарынга хөй күженишкиннерин мөңнеп эгелээн. Сөөлгү чылдарда буржуаз чаа-чаа «теориялар» чаапкын соонда мөөгүлер ышкаш тыптып кээп турар, ынчаарга ол хоозун теорияларның кара чаңгыс сорулгазы—ол дээрге, капиталистиг тургузугну мактаары болгаш коммунизмни бактаары болуп турар.

«Империалистиг чурттарның чагырыкчы бөлүктери социализмге удур демиселиниң өске-даа хевирлеринден ойталаваан болгаш кол ынамыжын социалистиг күрүнелерге хамаарыштыр идеологтуг үрегдээшкиннерже, бужартап бойлаан антикоммунизмче угландырып турар апарган. Антикоммунизмниң тугунуң адаа-биле империалистер социалистиг системаның чурттарын доорамчылай көөрүнүң экономиктиг болгаш политиктиг үүлгедиин кылып, чепсегленишкиннерин өндере бүдүрерин калчаалыы-биле өөскүдүп турар. «Идеяларның дайынын» социалистиг чурттарже шилчидерин бүгү-ле аргалар-биле олар оралдажып турар» деп, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң доктаалында онзалап демдеглээн.

Реаксылыг «идея дайынын» кандыг арга-биле база канчаар чорудуп турарын Нью-Йорк университединиң философия кафедразының удуртукчузу Сидней Хуктуң бижимелдери тодаргай көргүзүп турар. «Коммунизм дугайында информацияны чүгле Барыын чүктүң пропаганда машиналары ажылдап кылган» турар ужурлуг деп империализмниң ол дайынзырак камгалакчызы бижээн. Ындыг машиналар ак чүвени кара кылдыр көргүзүп, социализмниң делегей системазының дугайында, коммунистиг шимчээшкин дугайында шынныг чорукту өжегерээн хажыдар дээрзин океан ындында ол идеолог билир-даа болза «Шынның бомбазы чазылгай аан» деп чоңгаалыы-биле чугаалап турар.

Ынчалзажок, буктар чеже-даа оралдашса, төөгүнүң хоойлуларын олар каҗан-даа чагырып ап шыдавастар. Оларның терминологиязын ажыглавышаан, «шынның бомбазы» шагда-ла часты берген деп ам чугаалап болур. Шынныг чорук болгаш шын—марксизм-ленинизмниң талазында. Капиталистиг тургузуг буступ дүжүп, Күш-ажылды, Тайбыңны, Хосталганы, бүгү улустарның Деңн, Акы-дуңмалышкы ёзузун болгаш Аас-кежиин өртемчей кырынга бадыткаан коммунизм тиилеп турар—кайгамчык улуг төөгүлүг эргилдениң үезинде кижи төрелгетен чурттап турар-дыр.

Капитализмниң „катап төрүттүнгенениниң" чаржынчыг теориязы

Империализмниң идея талазы-биле чулчурукчулары антикоммунистиг (коммунизмге удур) калчаараашкынга чагдынып алгаш төөгүнүң фактыларын өжегерээн хажыдып, элээн каш он чылдар бурунгаар Карл Маркстың сойгалап илереткени ол мөзү-шынарга амгы үениң капитализми чогум-на дүүшпес апарган деп хоозун бадыткап турарлар. Төөгү болза коммунизмниң талазынче эвес, а өске ниитилелче—«чаа капитализмче» угланыышкында бар чоруур деп бүдүүлүк философ Артур Шлезингер бодунуң бир чүүлүнге чулчуруп бижээн.

Буржуаз идеологтарның номчугаштарында ындыг капитализмни эң-не депшилгелиг ниитилел, «төөгү оруунуң ужунга четкен хөгжүлдези болгаш нитти болгаш чаңгыс аай майык» кылдыр мактап көргүзерин оралдажып турар. Антикоммунизмниң калчаалыг өөскүдүкчүлери У. Ростоунуң, С. Липсеттиң, Д. Белдиң болгаш өскелерниң-даа бадыткаанын ёзугаар алырга, ол хевир-майык дараазында элементилерни: үлетпүр бүдүрүлгезиниң хөгжүлдезин, хоорайларның башкарыкчы ролюн, иштики чаңгыс аай садыгны, күш-ажылды специализастаарының бедик чадазын, нитти өөредилгениң тодаргай системазын, чамдык нитти идеалдарның, ылаңгыя «чедиишкиннерни шиңгээдип алыр күзелдерниң» кижилер меделинде нептерээшкинин бодунда хаара тудуп турар. А херек кырында ол хоозун чулчуруушкуннуң мегези бөдүүн кижилерге эки билдингир дээрзин маңаа немеп кагза чогуур.

«Чаа капитализмниң» ол хевир-майыының коммунизмге удур угланыышкыны черле илдең. Бүдүрүлге харылзааларының салдарынга хамаарышкан бүгү-ле чүүлдерни «чаңгыс аай индустриалдыг ниитилелдиң» чулчурукчулары боттарының теориязынга өжегерээн киирбээннер. Капитализм болгаш социализмниң аразында социал-аңгы талазы-биле боттуг ылгалдарны тодаргайлаан чүүлдерни олар деги хевир-майыындан ош-биле уштуп каапканнар. Буржуаз идеологтар ниитилел тургузуун бүдүрүлгениң чепсек-херекселдеринге өнчүнүң хевирлеринден, социал тургузугнуң бөйдузундан харылзаа-хамаарылга чокка көргүзүп турарлар.

Амгы үениң бүдүрүлге чорудулгазының даштыкы хевирлеринче кол кичээнгейни «чаңгыс аай индустриалдыг ниитилелдиң» теориязында угландырган. Аңгының эптеш чок кадыг-дошкун тө рүлдээлерин, хамыктың мурнунда пролетариаттың болгаш монополистиг буржуазияның аразында эптеш чок шыңгыы демиселди хөшкадыр, капиталистиг тургузугнуң мөлчүкчү, хан сорукчу мөзүзүн чажырар дээш ону ынчаар кылып турарлар.

Антикоммунизмниң «теоретиктериниң» хоозун бодап алган схема-майыын ёзугаар алырга, «чаа капитализм» улам ынай чаартылгазынче бодунуң техниижин төрүттүнүүрүн, «массалыг херегледдиң чадазын», тодаргайлаарга экономика көдүрлүүшкүнүн, бүгү кижилерниң материалдыг хандыртыларын ниитилел-хөгжүлдезиниң дээди чадазы кылдыр санап, империализмниң аразтанзыг мөзүзүн шыдаар-ла шаа-биле чажырып турарлар. Реаксылыг буржуаз экономистер ортаакы чергениң саннары-биле чагдынып алгаш, буржуаз ниитилелдиң бежигүннериниң аразынга херегледдиң продуктулары кандыг принципти ёзугаар база канчаар хуваатынып турарын чажырарын оралдажып турар-дыр.

Амгы үениң капитализминиң араатанзыг дүрзүзүн Барыын чүктүң социологтарының каастап турар будуун ап каапарга, бак, сурагжаан «хостуг делегейниң чурттарында амыдыралдың мырыңай өске байдалы бис-

(Төнчүзү 4-ку арынга).

ТЕЛЕГРАФ МЕДЭЭЛЕП, ДЫҢНАДЫП ТУР

Де Голльдуң чазаанга удур демиселге чаңгыс эп дээш

ПАРИЖ. (СЭТА). Францияның Коммунистиг партиязының Политбюрозунуң кежигүнү Этьен Фажон болза, Гренобльге чүве чугаалап тургаш деголльчу чазакка удур демиселге коммунистерниң болгаш социалистерниң чаңгыс эвин тургузар деп санал киирген. «Бир эвес коммунистерниң болгаш социалистерниң чаңгыс эви калбарар болгаш быжыгар болза, де Голльдуң чазаанга удур демиселге бүгү бүзүредиглерниң демократтары коммунистерниң болгаш социалистерниң талазынга келген турар, ынчангаш ол чорук ёзулуг демократияны тургузарының калбак перспективазын ажыдар» деп ол чугаалаан.

Коммунистер болгаш социалистер кады хөделип тургаш, ам безин улуг чедиишкиннерни чедип алган: олар чазактың дыка хөй кандидаттарының соңгулдазынга тиилелгени чедип алган, шахтёрларның улуг ажыл соксадыышкынының деткээн, Франконуң когаралынга таварышканнарны камгалаары-биле көдүрлүп үнген, де Голльдуң болгаш Аденауэрниң керээзинге удур бадылаан болгаш өске-даа ол ышкаш чүүлдерни Фажон сагындырган.

Ол харылзаага даартадан эгелээш кады чорудар ужурлуг нийти программаны ажылдап кылырынга, а ол ышкаш бөгүнден эгелээш нийти хөделиишкиннерниң күчүлүг калбарыышкынынга чүү-даа чүве шаптык чедирип шыдавас» деп ол үргүлчүлеп чугаалаан.

«Кайы-бир айтырыгның талазы-биле чөрүлдээлер бар болган ужурунда амгы үеде хөделиишкиннерниң чаңгыс эви болдунмас» дээр социалистиг партияның удуртулгазын Фажон шүгүмчүлээн. Ажылчын ангыта болгаш демократтыг хосталгаларга кыжаныг турар шыңгыы айыылды кады хөделип тургаш чайладыры эргежок чугула деп оратор демдеглээн. «Нийти камгалап алыышкын хамааржып турар хөделиишкиннерниң чаңгыс эвинге чүү-даа чүве моондактап шыдавас ужурлуг».

Кыдаттың ховуларында

ПЕКИН. (СЭТА). Шаньдун, Хэнань болгаш Шэньси можуларда ажылдың дулук үези — чайгы тарылга эгелээн. Гуйчжоу можунуң тараачыннары суггаттыг шөлдерге ристи тарып турар. Шаньдуннуң дөрт улуг округтарында тарылга шөлүнүң барык чартык кезиинге чайгы культураларны ам безин тарып чашкан. Бо чылын бүгү тарылга шөлүнүң үштүң бир кезиинден ажыынга чайгы культураларны тарыыр.

Хэнаньда кукуруза, бобылар болгаш чинге-тараа тарылгазының талазы-биле планныг онаалдаларны июнь айның төнчүзүнге чедир 60 ажыг хуу күүсеткен. Синьсян, Аньян ышкаш элээн округтарда болгаш чамдык округтарда чайгы тарылга ажылдары доозулган. Шөлдерде тараа дески үнүп эгелээн. Хэнаньның хөй уездилеринде бо чылын суггаттыг черге рис тарылгазының шөлүн эрткен чыл-биле деңнээрге калбарткан.

Шэньсиде кукуруза тарылгазы, суггаттыг черге рис олуртулгазы үргүлчүлеп турар. Шөлдерде ажыл даң бажындан эгелээш, орай дүнеге чедир соксавайн турар, а Гуйчжоу можуда суггаттыг шөлдерге рис үнүп эгелээн. Можунуң 16-гы уездизиниң тараачыннары рис олуртулгазының планын доллур азы ажыр күүсеткен.

Хунань можунуң чылда ристиң дүжүдүн ийи удаа ажаап алыр районнарында ам орай быжар ристи олуртур черлерни белеткеп турар. Тараачыннар үрезин материалдарын шилип ап, шөлдерге чемишчидилгелерни төп, рис рассадазын өстүрерин белеткеп турар.

Аргентинаның хамаарышпас чоруунуң хүнү

БУЭНОС-АЙРЕС. СЭТА-ның корреспондентизи И. Архипенконуң дамчыдып турары болза:

Аргентина хамаарышпас чорукту чарлаан хүнүнден бээр 147 чыл болган оон июль 9-та демдеглеп эрттирген.

Найысылалда аргентин улустуң национал-хосталгалыг демиселиниң маадыры Сан-Мартинниң тураскаалын тургускан шөлге байырлал болган.

Солуннар редакция чүүлдерин парлап, нацияның амыдыралынга ол төөгүлүг хүннүң улуг ужур-дузазын демдеглеп, испан колонизаторларның дарлалындан бодунуң төрээн чуртунуң хосталгазы дээш аргентин улустуң демиселинге генерал Сан-Мартинниң ролюн демдеглеп турар.

Америк шериг албанныгларының дүржок үүлгедиглери

ТОКИО. (СЭТА). Америк шериг самолёттары ажык далайга өөредилге боолаашкынының үезинде, «Марубени» деп япон компанияның дөрт балыкчы судноларынче халдаашкын кылган.

«Акахата» солуннуң бижип турары болза, июльдуң үште, бажын 35 балыкчылардыг япон суднолар Гото ортулуктуң барыын талазынга чорда, оларже көстүп турар черден эскинешке үдеткен америк авианосец чоокшулап келген. Оон соонда авианосецтиң кырындан элээн каш он реактивтиг самолёттар агаарже көдүрлүп үнген. Дүрген эргилдиритпи кылгаш, америк самолёттар судноларже угланган чорупкан. Ынчангаш судноларны дескиндир бомбаларны октааш турупкан. Үш шак иштинде ынчаар үргүлчүлээн деп, солун дамчыдып турар. Япон суднолар болза америк ужудукчуларның өөредилге боолаашкынының болгаш бомба октаашкынының «кара адар демдээ» болган.

Америк шериг суднoларының болгаш самолёттарының дүржок үүлгедиглери япон балыкчыларның шыңгыы удурланыышкынын болдурган.

Үптеп алган хөреңгилерни национализастаар дугайында хоойлу

АЛЖИР. (СЭТА). Алжирниң улус демократтыг республиказының национал тургузуглга хуралы колониалисчи эрге-чагыргаларның болгаш оларның чалчаларының алжир улустан үптеп алган эт-хөреңгизин национализастаар дугайында хоойлунуң төлевилелин хүлээп алган.

Үптеп алган, француз эрге-чагыргалар-биле кады ажылдажылганы идепкейлиг чорудуп турган алжир кижилерге, колонизаторларның бүгү агентилеринге ажыктыг кылдыр ажыглаттынган азы хавырган бүгү-ле шимчээр болгаш шимчевес эт-хөреңгини күрүнениң өнчүзү болур кылдыр ол хоойлу чарлап турар.

Гарриманга америк улустуң чагыы

ВАШИНГТОН. (СЭТА). СЭТА-ның корреспондентизи Г. Деревенсковтуң дамчыдып турары болза:

Чурттуң чонунуң бүгү бөлүктериниң төлээлээн 20 ажыг муң американнар «ядролуг шенелделерни хоруур дугайында Совет Эвилели-биле ажыктыг дугуржулганы чедип алырынга күжениишкиннерни салыр деп президент Кеннединиң болгаш оон чазаан» чоокта чаа кыйгырган.

«Ядролуг чепсектиң бүгү шенелделерин соксадып турар кергээге ат салырын болгаш бадылаарын деткииринче бүгү күштерин салырын база боттарының өннүктерин болгаш конгресстке соңгуттурган төлээлекчилерин каттыштырары-биле ажылдаар бис» деп ол американнар хүлээлгени бергеннер.

Ол американнар боттарының күзел-соруун аажок улуг калбак ыяшка бижээн дилээнге тайылбырлаан. Ол ыяшты шыырак ийи эрлер безин АКШ-тың күрүне департаментизинге арай боорда чедирип келген. «Ядролуг чепсектиң шенелделерин соксадыр дугайында дугуржулганы чедип алыр чорук бүгү кижи төрелгетенниң эрге-ажыктарынга дээжүп турар» деп ол дилегде айыткан.

Дилегде оон ыңай чугаалап турары: «Моон мурнунда ындыг дугуржулганы чедип алырынга хемчеглерни өйүн эрттиргениниң дугайында хараадап тур бис. Кандыг-даа дугуржулга болдунда тодаргай айыылдыг чүүлдүг болурун билип турар бис. Ындыг болза-даа бир эвес айыыл дугайын чугаалаар чүве болза, ядролуг шенелделерниң кызыгаар чок үргүлчүлээшкини болгаш эндере чепсеглениишкиниң соксавайн турар чоруу оон-даа артык улуг айыылдыг болуп турар...»

Ядролуг шенелделерни соксадыр дугайында кергээни чарары «эндере чепсеглениишкиниң айыылын эвээжедир, ядролуг чепсектиң хөгжүлдезин саададыр, а ол ышкаш чепсеглениишкинни бүгү-нийти дужуурерин чедип алырынга эң дүрген базымнарны кылырынга баштайгы белеткел болур» деп дилегде база демдеглээн.

Ол дилегни АКШ-тың күрүне секретарының оралакчызы, ядролуг шенелделерни хоруур дугайында Москвага болур чугаалажыышкыннарда америк төлээлерниң баштыңы Аверелл Гарриманга чедирер ужурлуг турган. Ындыг болза-даа ол өйде Гарриман чок турган төлээде. Дилегни Гарриманның мурнундан күрүне департаментизиниң төлээлекчизи Фредерик Сапин хүлээп алган.

Родней Шоун деп ламаның Сапинге медеглээни болза: «Ядролуг шенелделерни хоруур дугайында дугуржулганы чедип алыр дугайында бистиң кыйгырыывысты чүгле Каттышкан Штаттарда хөй санныг бөлүк кижилер эвес, харын база бүгү делегейде деткип турар. Бир эвес дугуржулга чедип алдына бээр болза, ол биске база ССРЭ-ге тиилелге болур эвес, харын база бүгү кижи төрелгетенге тиилелге болур».

Курд удусту камгалаар дээш

ЖЕНЕВА. (СЭТА). КНО-нуң Экономика болгаш социал чөвүлелиниң (ЭКОСОС) Женевада боор турар сессиязының секретариады ССРЭ-ниң төлээлериниң бижиин болгаш Иракта сөөк-язы ылгаар чоруктуң — Ирактың чазааның чорудуп турары, курд улусту күш талазы-биле кырып өлүрер политиканың дугайында айтырыгның талазы-биле резолюцияның төлевилелин сессияның албанның документилери кылдыр тараткан.

Совет төлээлер бижиинге ол бужар фактыларже ЭКОСОС-туң амгы сессиязының киржикчилериниң кичээнгейин көрүндүрүп турар, чүл дээрге, Ирактың чазаа, КНО-нуң Уставын база моральдың болгаш гуманныг болур чоруктуң нийтиге хүлээп алдынган принциптерин каржызы-биле дорамчылавышаан, бүдүн улусту массалыг кырып өлүрер политиканы ам чорудуп турар.

Ирактың чазаа курдтарга удур танкыларны, ужар чүүлдү болгаш артиллерияны ажыглавышаан, дайын чорудулгаларын чорудуп турар. Курд улус бодунуң национал эргелерин чедип алыр дээш демисежип турар болган ужурунда, чүгле ол дээш бо бужар-чүдек, дерзии үүлгедиглерни аңаа удур үүлгедип турар деп, бижикте демдеглээн.

Резолюцияның совет төлевилели Ирактың чазааның үүлгедиглерин шииттирлиг буруу шаап, курд чонга удур бүгү дайын чорудулгаларын доп-дораан соксадырынче Ирактың чазаан шыңгыы кыйгырып турар.

«Курд улуска удур Ирак Республиканың чазааның чорудуп турар сөөк-язы ылгаар политиканың дугайында» айтырыгны сессияның хүн чурумунга чугула болгаш далаштыг немелде айтырыг кылдыр киирер дугайында ССРЭ-ниң төлээлериниң негелдезин ЭКОСОС-туң сессиязының даргазы хандырган.

ЧОННУҢ ИДЕПКЕЙИНИҢ ИЛЕРЕЛГЕЗИ

Таңды районнуң Бай-Хаак школазының башкызы Наталья Тыртык-Кара бот-тывынгыр уран чүүлдүң танцы бөлгүмүн каш чыл улаштыр хөй-нийтичи эгелээшкин-биле удуртуп келген. Ол танцыны тургузар, ону күүседир талазы-биле улуг талантылыг. Чоокта чаа бот-тывынгыр уран чүүлдүң республика көрүлдезинге. «Улустарның найыралы», «Ээлдек шыңгыраш» деп танцыларны ооң удуртулгазы-биле эккеп көргүскеш, танцы талазы-биле бирги черни ап, тиилекчи болганнар.

«Улустарның найыралы» деп танцыны улусчу балетмейстер Н. Б. Тыртык-Кара боду чогаадып тургускан. Хөй кижи киржикчилиг ол танцы хөглүг, каас-шиник, ханы утказыг. Ол танцы көрүкчүлерниң болгаш республика көрүлдезиниң жюри комиссиязының улуг үнелээшкинин алган.

«Ээлдек шыңгыраш» деп танцыны Наталья Тыртык-Кара Москва хоорайга каш катап ойнааш келген.

ЧУРУКТАРДА: (үстүнде) улусчу балетмейстер, дуржулгалыг мурнакчы башкы, хөй-нийтичи Н. Б. Тыртык-Кара, (адаанда) Бай-Хаакта Культура бажыңында ооң удуртуп турар танцы бөлүүнүң киржикчилери «Ээлдек шыңгыраашты» күүседип турарлар.

Сөзү болгаш фотолары В. КУЛИПАНОВТУУ.

ӨРТТҮ өжүргеннер

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхозунуң девискээри Бажагар-Артка арга өртү болу бээрге, Кызылдан самолёт ужуп келгеш, Баян-Кол суурнуң кырынга дозунар октаан. Аргада болган өрттү өжүреринче чонну кыйгырып турарының дугайын ында бижээн болган.

Суурнуң чурттакчыларындан он кижи ол кыйгырыгны ёзугаар эш Федоренконуң удуртулгазы-биле аргага болган өртү өжүрүп, эрес-шудургузун көргүскеннер. Өрт өжүреринге эштер Чердек-оол, Чалдык-оол, Дардай болгаш оон-даа өскелер шудургу ажылдааннар.

К. ОЙДУП-ООЛ.

* * *

Барыын-Хемчик районнуң Кадыкшылга школазының өөреникчилери-даа, ажылдакчылары-даа өрттен арга-ыяш камгалакчылары болуп турар. Арга-арыг иштинге кая-ла ыш үнер болдур, школадан ону көрген кижи дораан-на медээлеп дыңнадыры чанчыл болган.

Школада өртке удур демиселдиң тускай командазын школа совхозу эш Шойгуга баштадыр тургускан. Команданың кежигүннери өрт өжүрериниң арга-техниказынга өөренип турар.

Өрт болу берген таварылгада школага турган кижилер команда ёзугаар шуптузу үнүптер. Чоокта чаа ол команданың хамаарылгалыг девискээринге дөрт удаа арга өртү болу бээрге, Шуйның Кадыкшылга школазының өөреникчилери болгаш ажылдакчылары шудургу ажылдап, өрттерни өжүргеннер.

Б. БАРБА.

СЕРЕБРЯНКА КЫДЫЫНДАН

Репортаж

Республиканың Володя Дубинин аттыг пионер лагеринге бирги сезонда 263 уруглар дыштанганнар. Янзы-бүрү районнардан келген аныяк ленинчилер хөглүг походтарга, экскурсияларга, бөлгүмнерге база спортчу маргылдааларга киржип, канчаар ойнап хөглевээн дээр! Олар ам тарап чанган. Ийиги сезон ажыттынганы бо.

Аяс чаагай чайгы эртен. Сериин салгын теректерниң будуктары-биле база Серебрянка дамырактың арыг агымнары-биле сүржүп ойнавышаан, лагерьниң спорт шөлүн, каткы-хөг, ыры-шоор үзүлбес майгыннарны, столоваяны болгаш верандалы кызыл чайт кылдыр кааастап шимээн улуг, биче туктарны дээр бырланнадып турган.

Эртенги чем соонда, өң-баазын чечектер-биле шыптынган ногаан хевис дег шөлде шалын кургай бергенде, лагерьниң төп шөлүнге аныяк пионерлерниң отрядтары чыскаал-биле кээп эгелээн. Оларның чамдыызы ам-даа пионер назыны четпээн бичиилер. № 6 отрядты Женя Альбанов баштап чор. Оон хары ам-даа он четпээн. Ынчалза-даа оон улуг кижизиг болуп көстүрүн кызып чорууру илден болду. Оларның соон дарый уруглар хоорайжыгажының эң-не бичии чурттакчылары—№ 7 отряд кээп турупкан.

Лагерь шупту чыскаалыпкан. Дружина совединиң даргазы Виктор Дудин чыскаалды эргип көрген. Тываның янзы-бүрү бүлүннарындан келген 260 уругларны түс-түс отрядтарга хуваап, чаңгыс быжыг коллектив болдурарынга хөй күш үнген.

Марш аялгазы дыңналып келди.

— Бирги отряд совединиң даргазы рапортун дужаазын! Бо команда ёзугаар, үстүкү класстарның пионерлеринден Борис Бойко индирге чоокшулап кээп, холун бажының кырынга көдүргеш, рапорттаан:

— Эш дружина совединиң даргазы! Бирги отрядтың пионерлери байырлалдыг шугум чыскаалынга чыскаалыпкан!

— Рапортту хүлээп алдым.

...Отрядтар советтериниң даргалары удаа-дараа рапорттап-ла турлар. Эң сөөлүнде № 7 отрядтан октябрятчы бичии уруг кээп ёзулааш, рапорттаан.

Виктор Дудин индирге чедип кээп, чаңчыл ёзугаар ёзулааш, илеткээн:

— Эш пионерниң улуг вожатыйы! Ада-чурттуң Улуг дайынының партизаны Володя Дубинин аттыг лагерьниң пионерлери байырлалдыг шугум чыскаалында чыскаалыпкан.

— Тукту үндүрер!—деп команда соонда, индир баары шөлге бөлүк уруглар үнүп келген. Тук тудукчузу Саша Утев тукту тудуп чор.

— Тукту көдүрер!

Эң дээре үшкү болгаш алдыгы отрядтарның төлээлери — Владик Колесников болгаш Женя Альбанов лагерьниң тугун көдүрүп үндүргеннер.

Лагерьниң эргелекчизи И. В. Семин лагерьни ажыттынган деп чарлааш, уругларга хөглүг дыштанылганы күзээн. Республиканың болгаш Кызыл хоорайның хөй-нийти организацияларының төлээлери байыр чедирип, сөс алганнар.

— Бистиң ынак ырывысты ырлажыылынар, уруглар!— деп пионерниң улуг вожатыйы чарлады. Арга-арыгның арыг агаарынга «Одаглар-биле чайнанар» деп уругларның ынак ырызы чаңгыланы үнген.

Удавааңда байырлалдың концерти эгелээн. Нийти ыр бөлүү В. И. Ленинниң дугайында ырны күүсеткен. Ол ышкаш «Кезээде-ле хүн хүннээ турзун» деп ырны ырлашканнар.

Хенертен чаап келген чаашкындаа уругларның хөглээшкининге шаптык болбаан.

Уругларның мурнунда ам-даа хөй-хөй чаа херектер: походтар, экскурсиялар, бүдүрүлгениң мурнакчылары база чогаалчылар, чурукчулар-биле ужуражылгалар. А кино! Шуптузун санаары берге!

Чаа күштерден немеп ап, эки дыштаныңар, уруглар!

Н. ПЛЯСОВСКИХ.

Антикоммунизмниң хоозураашкыны

(Төнчүзү. Эгези 3-кү арында).

...тиң мурнувуска дораан-на илдең көстүп келир. Антикоммунизмниң пропагандистериниң арын-нүүр чогун болгаш хоозун мегезин фактылар сойгалап илередип турар. «Чаңгыс аай индустриалдыг нийтилелдиң» үлегер-чижээ деп империалистиг бижикчилерниң адап турары Каттышкан Штаттарны чижек кылдыр ап көрээли. Ол чуртта монополистерниң бонча-ажыы 1962 чылда үндүрүгнү санагыже чедир барык беш миллиард доллар болган, а ажылчыннарның ол-ла чылдың ноябрьда боттуг ажыл төлевири мурнунда чылдаазынга бодаарга чеди хуу кызырылган. Долу эвес тускай сан-медээлерни ёзугаар алырга, АКШ-та ажыл чоктарның саны амгы үеде беш миллион кижи четкен. Алдан хардан өрү назылыг 17,5 миллион американнар чаржынчыг байдалда чурттап турар дээрзин президент Кеннеди боду миннип чугаалаан.

Амыдыралдың ол ышкаш ындыг чаржынчыг болгаш өөрүшкү чок байдалы капиталдың өске-даа чурттарында база бар болуп турар. «Француз кижи чежени ажылдап ап турарыл?» деп эгелиг чүүлүнге Мишель Боскениң бижээни болза: «...Француз нийтилел ханызы-биле чөптүг эвес: эң-не бай кижилерни ол байыдып, эң-не ядыыларны улам хоозурадып, а хөй эвес болгаш ортумак ажыл төлевирлиглерге национал орулгадан оларның алыр үлүүн бербейн турар».

Ол бүгү тодаргай фактылар турбуже, империализмниң угаан-бодал талазы-биле чалчалары эчизинге чедир ирээн капиталистиг тургузугну камгалаарының чаа-чаа овуузуннуг аргаларын янзы-бүрү хевирлерге чогаадып турарлар. Күрүне-монополистиг каттыжыышкыннар социалистиг коллективтерге дөмей, чаңгыс аай организмнер кылдыр хуулуп, катап төрүттүнген дээр идеяжыгашты капиталистиг делегейде буржуаз пропагандистер ындыг-ла үр эвес, эрткен үеде чарлааннар болгай.

Монополистиг каттыжыышкыннарда, фирмаларны хандырар контораларда, күрүне албан черлеринде хөй муң кижилер кады ажылдап, аразында бот-боттары харылзаалыг болуп турар чорукту империализмниң философтары боттарының түңнелдерин үндүреринге ажыглап турарлар. Ындыг болза-даа, ол ышкаш коллективтиг чорукту Карл Маркс «хоозун» болгаш «меге» деп адаан, чүге дээрге, ол «коллективтиг чорук» «бир ангының өске ангыга удур каттыжыышкыны» болгаш ажылчы чоннарга «човуланныг кинчи» болуп турар (К. Маркс болгаш Ф. Энгельс. Чогаалдар, 3-кү том, 75-ки арында).

Ирип чөнээн капитализмни антикоммунизмниң пропагандистери «идея эмнээшкининиң» дузазы-биле аныяксыдарын чеже-даа оралдашса, капитализмниң араатанзыг мөзү-шынарлары эрги хевээр артар, ол дугайын В. И. Ленин кончуг тодаргай бижип чораан. Социал депшилгениң оруунда кол моондак болуп турар капиталистиг тургузугнуң кижизиг эвес бойдузу янзы-бүрү буржуаз теорияларның болгаш философия системаларының даштыкы пөкар шырыңмазының артында чаштынып турар-дыр.

БУРЖУАЗ ХООЗУН ТООЛДАР БОЛГАШ СОВЕТ БОТТУГ ЧҮҮЛ

Советтерниң чурту коммунизм тургузуушкунунга болгаш АКШ-биле экономиктиг чарышка улам боттуг база чайынначак тиилелгелерни чыл келген тудум-на чедип ап турар. Россияның үлетпүр продукциязының революция мурнундагы хемчээли америк үлетпүр продукциязының сестиң чүгле чаңгыс кезиинге деңнежир турган, ынчаарга амгы үеде ССРЭ-ниң үлетпүр продукциязының хемчээли АКШ-тың үлетпүр продукциязының хемчээлиниң алдан үш хуузунга деңнежи берген. Экономиканың бо көргүзүүнүң талазы-биле бистиң чуртувус 1913 чылда делегейге бешки черни ээлеп турганындан амгы үеде ийиги черни ээлеп турар.

Амгы үениң техниктиг депшилгезиниң кол угланыышкыннарының талазы-биле Совет Эвилели амгы үеде мурнуку одуругже шүглүп үнген. Ленинизмниң Төрээн чурту хамыкты мурнап Октаргай делгемин штурмнап эгелээн. Космос үе-чадазының эртенги хаязы чогум-на ССРЭ-ниң чериниң кырынга чырып келген! Бистиң спутниктеривис болгаш космос корабльдеривис чүгле совет эртемниң авторитедин эвес, харын социалистиг нийтилел тургузуунуң авторитедин болгаш күчүзүн улам бедик көдүрген.

Бистиң чуртувустуң ол бүгү чайынначак чедиишкиннери капиталдың чурттарының хөй-нийти саналоналынга частыышкынныг көрүүшкүннү дорту-биле болдурган. Буржуаз идеологтар ССРЭ-де техниктиг депшилгениң боттуг фактыларын, ооң экономиказының өзүлдезиниң бедик темпилерин хүлээп көрбес чоруун оон ыңай үргүлчүлээринден корткаш, Совет Эвилелинге удур пропаганданың улам-на овуузунныг аргаларын бодап алганнар.

Бистиң ажыл-агый чедиишкиннеривисти, совет үлетпүрнүң дүрген көдүрлүүшкүнүн реакцылыг чамдык экономистер «чуртту индустриализастаанының эрте чадазының кезек болгаш түр түңнели», «хожудаашкындан хөгжүлдеже ооң шилчиишкининиң болуушкуну» кылдыр соора көргүзерин оралдажып турарлар. «Хожудаңгай чорукту мурнаан үе» узун болган тудум-на экономиканы чаартырының чорудулгазы дээрге, кыдыкы хемчээлге чедир чыыра туткаш, хенертен салыпкан пружина ышкаш улам-на дүрген хөделир апаар деп боттарының хоозун бадыткаашкынын буржуаз экономистер тайылбырлап турар. Буржуаз экономистерниң бодалын ёзугаар алырга, чыыра туттунган пружина ышкаш хожудаңгай чоруктуң үези хааныг Россияга хамааржыр болгаш ол үе «совет бүдүрүлгениң өзүлдезиниң темпилериниң шииттирлиг дүргедээшкининиң болдурганы» ышкажыл. Империализмниң идея талазы-биле чалчалары оортан мындыг түңнелди кылып турарлар: «ССРЭ-ниң индустриязы капиталдың чурттарында индустрияга бодаарга ыракта дүрген сайзыраан, чүге дээрге, ССРЭ үлетпүр хөгжүлдезиниң оруунче хамыкты социал киргени».

Шак ындыг меге теорияны ёзугаар алыр болза, бистиң чедиишкиннеривис капиталистиг системадан социалистиг системаның үндезин артык күштүүнүң ачызында эвес, а «чаартылганың бүгү-нийти» кандыг-бир хоозун хоойлуларының хөделиишкининиң ачызында чедип алдынган ышкажыл. ССРЭ-ниң индустриалдыг өзүлдезиниң чылдагааннарын болгаш үре-түңнелдерин совет тургузугдан харылзаа чокка көргүзерин империализмниң камгалакчылары оралдашпышаан, кедергей мелегей болгаш хоозун чүүлдерни чулчуруп турарлар. Хааныг Россияның хожудаңгай чораан чоруу болгаш хамааты дайынының база интервенцияның бистиң чуртувуска таварыштырганы ажыл-агый хоозураашкыны — халаптыг, ядараңгай чорук эвес, а... Чаагай чорук, «чаартылганың» пружиназын кыдыкы хемчээлге чедир чыыра туткаш, ооң дараазында Советтер чуртунуң экономиктиг хөгжүлдезиниң бедик темпилерин хандырган ындыг чылдагаан болган деп империализмниң чалчылары чулчуруп турар апарган.

Ындыг турбуже, Советтерниң чурту кандыг-бир хуулгаазынныг мергениң күжү-биле эвес, «чаартылганың» кандыг-бир бодап каан хоойлуларын ёзугаар эвес, а ажыл-агыйның социалистиг системазының артык күштүг чоруунуң ачызында ол хире кайгамчык, дүрген сайзырап турар дээрзин сарыылдыг кижи бүрүзүнге тодаргай билдингир болгай. Ажыл-агыйның социалистиг системазы — ССРЭ-ниң экономиктиг хөгжүлдезиниң болгаш бистиң чуртувуста эртем-техниктиг бодалдың кижи төрелгетенниң төөгүзүнде болуп көрбээн ужугуушкунунуң, совет улуска эргежок чугула бүгү-ле чаагай чүүлдерни алырының чогум-на үнер дөзү-дүр.

Империализмниң хоо баштыг трестилериниң чогаадып турары антикоммунистиг бүгү теорияларын амыдырал дораан-на чылча шаап, угаан-бодал талазы-биле хоорждуп турар. Келир үези чок болгаш төөгүнүң чайлааш чок хоойлуларындан коргар ангыларның идеологиязының, буржуаз идеологияның кыдыкы хемчээлге чедир хоозурап баткан дугайын монополияларның идея-политиктиг чепсээ болур антикоммунизм херечилеп турар-дыр. Бүгү чер бөмбүрзээнде тиилелгелиг нептереп турар коммунизмниң улуг идеяларының чайынналган чалбыыжын реакцылыг ол ангылар боттарының «өрт өжүрер» социал-чеңгээлиг чепсээ-биле кажандаа өжүрүп шыдавастар.

Н. ТАРАСЕНКО.

Редакторнуң оралакчызы Д. О. БЕГЗИ.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Кординация билдинмес» 10, 12, «Хаанның өршээли» 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Хар даңгына» 11.15, 1.15, «Боду-биле барып алыр чагаа» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Туттурбас Ян» 2.30, 4.30, «Дунайның толу» 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Амыдыралче уткуштур» 1.15, 3.15, «Нисковуориниң херээженнери» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Алдын Диш» 5, 7, 9 шактарда.

СЭКП кежигүнү, персоналдыг пенсионер Иван Петрович РЕШЕТНИКОВТУҢ үр аарааның сөөлүнде 1963 чылдың июль 10-да чөгээни-биле холбаштыр Тываның ном үндүрер чериниң болгаш Обллиттиң коллективи оон өг-бүлезинге болгаш төрелдеринге ханы кажыыдалын илергейлеп тур.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко-кудумчузу, бажың № 3. телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13, харыысалгалыг секретарының 23 — 35, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25 — 38, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдизиниң 21 — 27. Информация килдизиниң 20 — 60, бухгалтерияның 31 — 75, корректорларның 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01273. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылдан үндезилеттинген

1963 ч. ИЮЛЬ 13 СУББОТА

№ 165 (5569).

Өртээ 2 көп.

Улан-Баторга байырлал

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Моол улус бодунуң национал байырлалы — улусчу революцияның 42 чыл оюн «бодунуң чуртунга социализмни тургузарын доозар, социалистиг лагерьниң күштерин көвүдедир» деп лозуң-биле демдеглеп эрттирген.

Республиканың найысылалы Улан-Батор байырлал шинчи кире берген турган. Бажыңнарның ханаларында Маркстың, Энгельстиң, Лениниң, моол революцияның баштыңчызы Д. Сухэ-Баторнуң, Н. С. Хрушевтуң, МАР-ның партиязының болгаш чазааның удуртукчуларының чуруктарын аскан. Транспарантылар социализм тургузуушкунунга чаа-чаа тиилелгелерже моол ажылчы чоннарны кыйгырып турар. Лозуңнар марксизм-ленинизмниң улуг өөредиин алгап, йөрээп турар.

Улусчу революцияның алдарлыг маадыры Д. Сухэ-Баторнуң адын эдилээн хоорайның Төп шөлүнге болгаш оон чөогунда кудумчуларга уланбаторжуларның каас-шиник колонналары эртенден эгелээш дала берген турган. Улусчу революцияның 42 чыл оюнга турасказ бердурган хөй кижи киржикчилиг митинг аңаа болган. МАР-ның улусчу шериглериниң херектериниң талазы-биле министри, улусчу арминың генерал-полковниги Ж. Лхагвасурэн байырлалдың киржикчилериниң мурнунга чүве чугаалап, байыр чедирген. Моолдуң Араттың Революстуг партиязының ТК-зының болгаш МАР-ның чазааның даасканың ёзугаар ол, моол улустуң национал байырлалы-биле холбаштыр чурттуң ажылчы чоннарынга болгаш даштыкы аалчыларга изиг байыр чедирген.

Моол улустуң улуг чаалап алыышкынының дугайын чугаалааш, министр Ж. Лхагвасурэнниң медеглээни болза, бо бүгү чедиишкиннер болгаш тиилелгелер моол улустуң маадырлыг күш-ажылының, МАРП-ның шын болгаш билдилиг удуртулгазының, шынчы болгаш шылгаттынган өңнүү — Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның бүгү талалыг дузаламчызының база олар-биле сырый кады ажылдажылганың түңнели болур.

Сухэ-Баторнуң шөлүнге шериг парады, ажылчы чоннарның чыскаалы болган. Парад болгаш чыскаал элээн каш шактарда үргүлчүлээн.

Коммунал бүдүрүлгелер— чонга бараан болур

БИСТИҢ чуртувустуң экономиктиг күчүзүнүң чыл бүрүдеги улам быжыгылыышкыны-биле чергелештир, совет кижилерниң угаан-бодал болгаш культура талазы-биле деңнели бедип, чоннуң материалдыг сонуургалдары, хереглелдери болгаш негелделери чаартынып, нарыыдап бар чыдар. Ынчаарга чоннуң чуртталга-амыдырал байдалдарын чаагайжыдарынга улуг рольду коммунал ажыл-агыйлар ойнаар ужурлуг. Бистиң республиканың коммунал бүдүрүлгелери боттарының мурнунда салдынган харысалгалыг хүлээлгелерин канчаар күүседип турарларыл?

Коммунал ажыл-агый Министерствозунуң бүдүрүлгелериниң бирги чартык чылда ажыл-чорудулгазының ниити түңнелдерин ап көөрге, шупту-ла сан-чурагайлар чүс хуудан ажып турар. Ынчангаш бүгү-ле чүүлдер болур-чогуурунда, менди чаагай ышкаш сагындырар. А бир эвес коммунал бүдүрүлгелериниң ажыл-агыйжы болгаш экономиктиг көргүзүглерин анализтеп көөр болза, чурттакчы чоннуң амыдырал хандырылгазында дыка хөй четпестер бары илерей келир.

...Чунар бажың хагдынга-ла үш ай ашкан, чуртталга бажыңнарының септелгези кылдынмайн турар, баш таарыыр чер чок, сайгылгаан чырыы имиртиң, аалчылар бажыңында орун-дөжек чедишпес, суурнуң чаагайжыдылгазы кылдынмаан... Коммунал ажыл-агый Министерствозунуң болгаш райкүүскомнарның адрестеринге чондан кээп турар шак ындыг утказыг хомудалдар, негелделер ам-даа дыка хөй.

Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелеринде, албан организация черлеринде болгаш ылангыя чуртталга бажыңнарында кышка удур белеткелди амгы үеде деңнии оожум чорудуп турар. Ылангыя чурттала бажыңнарының септелгезин өй-шаанда чорудар чугула ажылга эрткен чылын улуг четпестер тургулаан. Чижээ, Кызылдың № 1, 2 бажың эргелелдеринде чурттакчы чоннуң бажыңнар септедир дугайында кирген чагыгларын эмгелеп демдеглээр журналдары читкен турган. Ооң түңнелинде Кызылга чуртталга бажыңнар септелгези организас чок байдалга эрткен. Коммунал ажыл-агый Министерствозунуң удуртукчулары эрткен чылгы чазыглардан кичээнгей албаан. Амгы үеде хоорайда кышка удур белеткелдер барык эгелевээн деп санап болур. Хоорайның коммунал ажыл-агый чериниң удуртукчулары «шанаанның чайын, тергениң кыжын септеп ал» деп мерген үлегер чугааны утпаза чогуур.

Республиканың болгаш Кызылдың коммунал чунар бажыңнарының ажылында улуг четпестер мурнуку хевээр үргүлчүлеп турар. Ылангыя чунар-бажыңнарның септелгеге ай-айы-биле хаалгыг туруп бээр чоруу чырыңай чаңчыл апарган. Ажылдап турар чунар бажыңнарның санитар байдалы куду, таcтар чедишпес, сүт аксыр краннар үргүлчү үрелип турар. Кызылдың № 1 чунар-бажыңы бирги чартык чылда кырынеге орулга кирер туржук, харын-даа карылгалыг болган. Ам ооң капитал септелгези деңнии оожум чоруттунуп турар. Республиканың чурттакчылыг улуг-улуг суурларынга, совхозтар төптеринге, ажылчын суурларга баш таарыыр черлерни тургузуп болур аргалар бар. Ынчалзажок коммунал ажыл-агый Министерствозу олче чогуур кичээнгей салбайн турар.

ХООРАЙЛАРНЫ болгаш суурларны ногаанчыдарын, чаагайжыдарын коммунал ажыл-агыйлар чогууру-биле үнелеп көрбейн турары шын эвес. Маңаа хамаарыштыр Чадаана хоорайны чижекке ап болур. Хоорайның санитар байдалы куду. Эрткен чылын тарып олурткан ыяштарның 80 ажыг хуузу үрелген. Бо чылын олурткан ыяштарның ажаалгазы база багай, чамдыктары кургап, үрелип эгелээн. Республиканың өске-даа районнарының төптеринде чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга талазы-биле ажылдар кончуг сандаргай байдалга кирген. Ооң чылдагааны болза, коммунал ажыл-агый Министерствозу районнарда коммунал ажыл-агый конторааларының ажылын шын организастап удуртурунче чогуур кичээнгей салбайн, ону райкүүскомнарның хүлээлгези дээш шын эвес турушту ээлеп турарында. Ол шын эвес. Райкүүскомнар коммунал ажыл-агый контораларын удуртур хүлээлгелиг, ынчалза-даа министерство ол контораларның ажыл-чорудулгазын райкүүскомнар дамчыштыр эвес, а дорт удуртуп, башкарар ужурлуг. Амгы үеде байдал кандыгыл дээрге, министерствонуң удуртукчулары районнарже эвээш барып, телефон дамчыштыр айтыышкын бээри-биле кызыгаарлаттынып турарлар.

Районнарда коммунал-хандырылга контораларының ажыл-чорудулгазынга хамаарыштыр кол айтырыглар болза, районнар төптериниң хөгжүлдези-биле холбаштыр, коммунал ажыл-агыйларның перспективтиг айтырыгларының планын чогаадыры, хоорайларның болгаш суурларның чаагайжыдылгазын план ёзугаар боттандырары, чурттакчы чоннуң амыдырал байдалдарын экижидериниң бүгү хемчеглерин алыры болур. Ол кол айтырыглар амгы үеде кичээнгейден дашкаарлап, чүгле хүннүң айтырыглары-биле солуттунуп турарынче министерство-даа, райкүүскомнар-даа кичээнгей салбайн турар.

РАЙОННАРДА электри хандырылгазы улуг дүүрээзинни болдуруп турар. Чадаананың электростанциязын тудуп тургускаш, ажылын шуудадып чадаан, амгы үеде ол станцияның бүгү дериглелерин адыргаш, дашкаар үндүрүп каапкан, муң-муң рубль өртектиг дериглелерни канчаар-даа аайын тыппайн турар. Коммунал ажыл-агый Министерствозу бодунуң аппарадындан «Тывакоммунэнерго» организациязын тускайлааш, районнарда электростанцияларның ажылынче мырыңай кичээнгей салбастаан. Министерствонуң удуртукчулары электростанцияларның ажыл-чорудулгазын таарыштыр шын организастаарының орнунга, харын-даа станцияларның ажылында четпестерни шүгүмчүлээри-биле өйлежип турарлар.

Районнарда коммунал энергетиканың хөгжүлдезиниң перспективтиг айтырыглары шиитпирлеттинмээн, ынчангаш амгы үеде бар үүрмек электростанцияларның күчүзү эвээш болгаш үлетпүрнүң көдээ ажыл-агыйның хөгжүлдезинге шаптыктыг, немелде күчүлерни ажыглалга кирерин моондактап турар апарган. «Тывакоммунэнерго» бодунуң дорт хүлээлгезин күүсетпейн, а кайда-бир черде үрелген электростанция септээр авар[illegible] команда хевирлиг ажылдап турар. Шынында, «Тывакоммунэнергонуң» дорт хүлээлгези болза, республикага энергетиканың хөгжүлдезиниң перспективтиг айтырыгларын шиитпирлээри болур. Ол айтырыглар ала-чал гаарлаашкында кирген, а министерствонуң удуртукчулары энергетика талазы-биле тускай улуг организация бар болганда, перспективтиг хөгжүлде дугайында айтырыг бисче хамаарышпас дээр шын эвес хөөннүг болуп турарлар.

Төөгүлүг чеди чыл планының бешки чылының бирги чартыы доозулган. Коммунал ажыл-агый Министерствозунуң бүдүрүлгелери чыл планын хуусаа бетинде күүседир дээш, бар четпестерни дүрген чайладып, партияның Программазында байырлалдыы-биле чарлаттынган «БҮГҮ-ЛЕ ЧҮВЕНИ КИЖИГЕ, КИЖИНИҢ ЧААГАЙ ЧОРУУНГА» деп принципти амыдыралга боттандырарынче бүгү күжүн, аргаларын болгаш курлавырларын угландырар ужурлуглар.

ВЦСПС-ТИҢ ПРЕЗИДИУМУНДА

Күш-ажыл планнаашкынының 900 хөй-нити бюрозу

ВЦСПС-тиң президиуму «Чаа нормаларны доктаадып тургузарынга болгаш күштүг турар нормаларны катап көөрүнге ажылчыннарны кириштирер талазы-биле Белорус ССР-ниң профэвилел организацияларының ажылының дуржулгазының дугайында» айтырыгны чугаалажып көрген.

Оршаның дааранып машиналар заводунуң үлегер-чижээн ёзугаар. Белоруссияның дыка хөй бүдүрүлгелеринде күш-ажылды нормалзарының хөй-нити бюроларын тургусканын хуралга демдеглээн. Совнархоз-биле кады Профэвилелдерниң республика чөвүлелиниң президиуму оларның ажылының дуржулгазын түңнеп байыткан болгаш ол эгелээшкинни нептередир талазы-биле хемчеглерни алган. 1962 чылдың төнчүзүнде бүдүрүлгелерге ындыг бюролар 400 хире турган болза, ам 900 ажыг болуп турар.

Күш-ажыл нормалаашкынының хөй-нити бюролары улуг ажылды чорудуп турар. Олар күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң курлавырларын илередип, техника талазы-биле үндезилеттинген нормаларны ажылдап кылырынга болгаш нептередиринге киржип, эргижирээн нормаларны өй-шаанда катап көөрү болгаш төлевирниң күштүг турар системаларын боттандырары дээш контрольду чорудуп турар.

Минскиниң трактор заводунда цехтерниң 19 бюроларының ажыл-чорудулгазынга 260 ажылчыннар, инженерлер, техниктер, нормалакчылар, экономистер киржип турар. Оршаның «Красный борец» заводунга хөй-ниитиниң идепкейлиг киржилгези-биле ажылдап кылыышкынның 1,5 муң хире нормаларын катап көрген болгаш эң мурнакчы дуржулгага үндезилээш чаа нормаларны тургускан.

Күш-ажылдың нормалаашкынының хөй-нити бюроларын тургузар талазы-биле Белорус ССР-ниң профэвилел организацияларының түңнелдиг ажылын ВЦСПС-тиң президиуму бодунуң доктаалынга демдеглээн. Күш-ажыл нормалаашкынының айтырыгларын шиитпирлээринге ажылчыннарны кириштирер талазы-биле профорганизацияларының ажыл-чорудулгазын күштелдиреринче угландырган хемчеглерни ажылдап кылырын болгаш боттандырарын профэвилелдерниң чөвүлелдеринге болгаш комитеттеринге сүмелээн. Профэвилел органнары хөй-нити бюроларынга дузаламчызын көргүзер, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип турар хемчеглерни чорутканының түңнелинде ажылдап кылыышкынның эргижирээн нормаларын чаа нормалар-биле солуурун саналдап турар бүдүрүлгениң мурнакчыларының инициативазын деткиир хүлээлгелиг.

(СЭТА).

Кремльдиң Съездилер ордузунда өнгеледиң III Москва кинофестивалы.

Чурукта: совет режиссёр, жюриниң даргазы Григорий Чухрай биле сураглыг француз актёр, жюриниң кежигүну Жан Маре.

Фото Е. КАССИННИИ биле В. ЕГОРОВТУУ.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң мурнакчыларының чөвүлел хуралы

Дүүн, июльдуң 12-де, Кызыл хоорайга коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң мурнакчыларының Тыва республика чөвүлел хуралы болуп эрткен.

Чөвүлел хуралды республиканың Профэвилелдер Чөвүлелиниң даргазы эш Т. Ч. Норбу ажыткан.

СЭКП ТК-ның Бирги секретары эш Н. С. Хрушевту баштадыр СЭКП ТК-ның Президиумун хүндүлүг президиумга соңгуур деп санал үнерге, чөвүлел хуралдың бүгү киржикчилери бут кырынга туруп келген болгаш дыңматтыг, үргүлчүлелдиг адыш часкааннар.

Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң мурнакчыларының Бүгү-эвилел чөвүлел хуралының түңнелдери болгаш бистиң сорулгаларывыс дугайында республиканың профэвилелдер Чөвүлелиниң даргазы эш Т. Ч. Норбунуң илеткелин ук чөвүлел хурал чугаалашкан.

Илеткелдиң талазы-биле аңаа 18 кижи санал берген. Ылангыя коммунистиг күш-ажыл бригадаларының кежигүннери — Кызылдың электростанциязында машинист эш **Арямов**, Кызылдың пассажирлер АТК-зының хоочун чолаачызы эш **Сапогов**, «Улуг-Хая» совхозтуң саанчызы эш **Уваңгур**, «Тыва даг-дүгү» комбинадының арматурщиги эш **Даспан**, «Сүт-Хөл» совхозта эш **Хеймер-оол**, типографияның ажылчыны эш **Блинова**, «Барлык» совхозтуң тудугжузу эш **Очур**, «Межегей» совхозтуң хойжузу эш **Сүрүнчап** болгаш оон-даа өскелер санал бергилээн.

СЭКП Тыва обкомунуң секретары эш **А. В. Анкудинов** чөвүлел хуралдың ажылынга киришкен болгаш сөс ап чүве чугаалаан.

Чөвүлел хурал республиканың ажылчы чоннарынга кыйгырыг үндүрген.

Хуралдың төнчүзүнде коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң мурнакчыларын шаңнаан.

Чөвүлел хурал дугайында отчёт даразында үнер.

Атомнуг энергияны— тайбың сорулгаларга

Бот-бодунга Экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң атомнуг энергияны тайбың сорулгаларга ажыглаар талазы-биле доктаамал комиссиязының ээлчеглиг хуралы июль 3-тен 9-ка чедир Ригага болган.

Болгарияның, Венгрияның, Германның Демократтыг Республиканың, Польшаның, Румынияның, Совет Эвилелиниң болгаш Чехословакияның төлээлери хуралга киришкен.

Комиссияның даргазы, ССРЭ-ниң төлээлериниң удуртукчузу профессор В. С. Емельянов хуралды даргалаан.

Комиссияның ажыл планынга дүүштүр ажылчын бөлүктерниң белеткээн саналдарын көрген болгаш бот-бодунга чедирип бээр приборларның болгаш өске-даа кылыгларның бүдүрүүшкүнүн хуваар талазы-биле элээн сүмелерни хүлээп алган.

Реактор эртемниң болгаш техниканың талазы-биле кады ажылдажылганы хөгжүдериниң айтырыгларын база чугаалажып көрген.

Латвияга чорун турганының үезинде хуралдың киржикчилери республиканың Улус ажыл-агый чөвүлелиниң изотоптуг лабораториязынга, Рига хоорайның чамдык бүдүрүлгелеринге барып, технологтуг чорудулгаларны автоматчыдарынга радиоизотоптуг аппаратураны ажыглап турарының дуржулгазын танышкан.

Хурал бот-бодун бүрүн билчир болгаш акы-дуңма кады ажылдажылганың байдалынга эрткен.

Ыяшты республиканың чаа тудугларынга

Кызылга бо чайын чеден муң кубометр тудуг ыяжын салдадып белеткээр сорулга салдынган.

Ыяш белеткелиниң Сыстыг-Хем болгаш Сизим пункттуларының ажылчыннары июль 10-да ол планның чартык кезиин күүседип, 35 муң ажыг кубометрни салдадып кииген.

Улуг-Хем ыяш ажыл-агый чери ыяш салдадырының чартык чыл онаалдазын ниитизи-биле күүсеткен. Ынчалза-даа тус-тус пункттулар талазы-биле онаалданың күүселдези дески эвес. Бир эвес Кызылдың ажыглал участогу сиилимчилерге хомудал кылбайн турар болза, Ырбан пунктузу катерлерниң хей турар чоруун үргүлчү болдуруп келген. Сыстыг-Хемниң ыяш белеткээр пунктузу (начальниги эш Артемьев) ыяш салдадырының [illegible] үргүлчү-ле таварып турар. Ол пункттан кээп турар салдарның шынары чавыс.

Сөөлгү үеде салчылар ыяш салдадырының темпизин дыка дүргедеткен. Июль 3-тен 9-ка чедир үеде республиканың найысылалынга онаалда ёзугаар 4140 кубометр ыяшты эккээр турганы, 4189 кубометрни эккеп, планын 101 хуу күүсеткен. Ынчалза-даа салдадыышкынның ниити байдалы ам-даа дүвүренчиг. Ол ажыл эгелээн үеден бээр хереглекчилер планда көрдүнгени чеден муң кубометрниң орнунга чүгле 24,587 кубометр ыяш алган. Бар эвес салдадыышкынның таарымчалыг үезин эртип турар чорукту ап көөр болза, ол дээрге кончуг эвээш сан-дыр. Болдунган четпестерни чайладыр төлээде, хүн бүрүде-ле 1200 кубометр ыяшты Кызылга эккээрин чедип алыры чугула. Ам ол хире хөй санныг ыяшты чүгле чамдык хүннерде эккеп турар.

Ыяшты сугдан үндүрер ажыл база-ла четпес чоруттунуп келген. План ёзугаар 25 муң кубометрни үндүрер турган, чүгле 22 муң кубометрни үндүрген. Кызылда 10—11 кезек салдар үндүрерин манавышаан, сугда доктаамал чыдып турар. Сал тургузаар черлерни чогуур үезинде хоставас, салдаар демир аргамчыларны агидерин саададыр чоруктар—салдаарының темпизин оожумнадып турар. Сугдан ыяш үндүрер ажылды «Кызыл тудугнуң» дузалал ажыл-агый комбинады (директору эш Пташинский) эң-не улуу-биле саададып келген, ол комбинат 13 муң кубометр ыяш үндүрер турган, чүгле 7,5 муң кубометрни үндүрген.

Республикага ыяш херектиг. Ону чаа тудуглаар манап турар. Улуг-Хем ыяш ажыл-агый чериниң коллективи, оон пункттуларының ажылчыннары, а ол ышкаш ыяш хүлээп алыр черлер ол дугайын үргүлчү бодаар ужурлуг.

ВЛКСМ ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУ БОДУНУҢ АЖЫЛЫН ДООСКАН

МОСКВА. (СЭТА). Июль 10-да Комсомолдуң Төп Комитединиң пленумунга ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары С. П. Павловтуң илеткелин чугаалажып көөрүн үргүлчүлээн.

Амгы үениң байдалында партияның идей-кижизидилгелиг ажылының кол сорулгаларын тодараткан СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң аажок улуг ужур-дузазын Латвияның ЛКСМ ТК-зының бирги секретары А. Чеснавичюс болгаш ССРЭ-ниң Спорт ниитилелдериниң база организацияларының Эвилелиниң Төп Чөвүлелиниң даргазы Ю. Машин, өске-даа ораторлар демдеглеп турганнар. Пленумнуң шиитпири—комсомолдуң дайынчы программазы.

Коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмүнүң принциптерин школага өөренип турарындан эгелээш, совет кижи бүрүзүнүң аажы-чаңының хевири болган турар ужурлуг деп, РСФСР-ниң Педагогика эртемнер академиязының президентизи И. Каиров чугаалаан. Күш-ажылды мага-боттуң хереглели кылдыр көөрүнге, чаартыкчы чорукка, билиглерни чедип алырынга кызымаккай болур чүткүлге, чаңчылды, таптап туруп бээр, чүве тоовас чорукка эптешпес болурун аныяк кижиге кижизидер ужурлуг. Бир эвес школаның, өг-бүлениң болгаш хөй-ниитиниң чаңгыс аай болур чоруун чедип алыр болзувусса, чүгле ынчаарда ол сорулгаларны шиитпирлеп шыдаар бис.

Амыдыралче ханылап кирер, кижиниң сагыш-сеткилин хайныктырып, эрес-маадырлыг чорукче кыйгырып турар чогаалдарны тургузаар ужурлуг деп, «Мосфильм» студияның кинорежиссёру Ю. Чулюкин чогаалчыларны, кинематографистерни, актёрларны кыйгырган. «Юность» деп киностудиязын тургузар дугайында ВЛКСМ ТК-ның ажылдакчыларының саналын ол изиг-биле деткип, чүулдүгзүнген.

Заводтарга, шөлдерге, фермаларга ооллар, кыстарның ёзулуг организакчылары болган турар ужурлуг аныяктар солуннарының, радионуң болгаш телевидениениң харысалгазының дугайын «Комсомольская правда» солуннуң кол редактору Ю. Воронов чугаалаан.

ВЛКСМ ТК-ның секретары А. Камшалов, комсомолдуң Магадан обкомунуң секретары В. Савченко, салбыр команлири, кызыгааржы С. Лыженко, ССРЭ-ниң спортунуң алдарлыг мастери Ю. Власов, Ленинградтан келген слесарь-эптекчи Р. Маловемов, ЛКСМ ТК-ларның секретарылары—Таджикистанның—Г. Бобосадыкова, Казахстанның — У. Джанибеков, Грузияның—О. Черкезия болгаш өскелер-даа база санал берген-нер.

ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары П. П. Павлов түңнел чүве чугаалаан.

Чаңгыс эп-сеткил-биле хүлээп алган доктаалда чугаалап турары—чаа кижини кижизидери комсомолдуң ажылында кезээде кол чүүл болуп келген болгаш болуп артып-даа турар. Комсомол, бүгү совет аныктар адаларының маадырлыг салгаан алдарлыы-биле болгаш чоргааралбиле ап чоруур, партияның болгаш улустуң революстуг болгаш күш-ажылчы чаңчылдарын ынактыы-биле камгалап база көвүдедир дээрзин ВЛКСМ ТК-ның пленуму Коммунистиг партияга, Н. С. Хрушевка баштаткан оон ленинчи Төп Комитединге бүзүредип турар.

ВЛКСМ ТК-ның пленуму организастыг айтырыгларны чугаалажып көрген. Партия ажылынче шилчээни-биле холбаштыр ВЛКСМ ТК-ның бюро кежигүннериниң хүлээлгезинден М. Ибрагимов, Г. Дурова оларны пленум хостаан. ВЛКСМ ТК-ның бюро кежигүнүнге Н. Рубцов соңгуттурган.

Партия ажылынче шилчээни-биле холбаштыр Төп ревизия комиссиязының даргазының хүлээлгезинден Н. Петрушинни Төп ревизия комиссия хостаан.

ВЛКСМ-ниң Төп ревизия комиссиязының даргазынга Р. Мусневский соңгуттурган.

Пленум кайгамчыктыг болгаш магалыг болуушкун-биле доозулган, чүл дээрге ужудукчу-космонавт Валерий Быковский космоска бодунуң ап чораан комсомол демдектерин С. П. Павловка дамчыдып берген. Бо демдектерни тергиин-тергиин комсомолчуларга тыпсыр. «Восток-6» деп космос кораблиниң ужудуп үнериниң мурнунда пионерлерден Валентина Терешковага белек кылдыр берген болгаш космос кораблинге чораан кызыл вымпелди В. И. Ленин аттыг Бүгү-эвилел пионер организациязының Төп Чөвүлелинге маадыр кыс тудуп берген.

ВЛКСМ ТК-ның пленуму оон-биле бодунуң ажылын доосканы.

Дескештирбес кижилер

Шаг-шаандан бээр-ле улустарның коргуп, чүдүп чораан хемге деңнежип шыдаар ындыг күчү делегейде чок, ол дээрге суг-далай-дыр, ынчангаш оон дугайында улуг аас этпес, өртем-бардам сөстер этпес» деп чугаалажып турганы Улуг-Хемни чагырып, ону кежилдир көвүрүг тудар дээн кижилер 1961 чылдың төнчүзүнде, 1962 чылдың бүдүүзүнде чедип келгеннер. Ол дээрге Ленин ордениниг № 5 көвүрүг тудуунуң отрядының бир салбырының күш-ажылга дадыгып, мергежээн, коргар-сестир дээр чүве билбес, ажылды кылыр дээш сегирип алганда, дескештирбейн баар экер-эрес тудугжу эрестери-дир.

Делегейде база бир эң-не терең, хайнып мөөреп чыдар шапкын агымныг, күчүлүг Улуг-Хемни чагырып ап, ону кежилдир аажок бедик, узун, быжыг демир көвүрүг кылып тургузары дээрге, эң-не берге, нарын, харысалгалыг ажыл улуг күженишкин, билиг-мергежил негеттинер ажыл-дыр.

Улуг-Хемче шаап халдаашкынны эгелээриниң мурнунда кол кылыр ажыл—тудугнуң баазазын тургузуп, тудугжулар чурттаар бажың-балгатты тургузуп алыры турган. Ынчангаш тос-тостуң чыкылама соогунда хайныышкынныг ажыл эгелээн. Дескештирбес кижилер ол ажылдарны үш ай иштинде кылыр турагш, чүгле бир ай дургузунда доозуп—баштайгы улуг тиилелгени чедип алганнар. Бо ажылга хоочун тудугжу, Ленин ордениниг Дмитрий Семенович Джуганга удурткан коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик аттыг, комплексилиг бригаданың кежигүннери эң-не шылгарап үнгеннер. Олар шынап-ла коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик адын база катап шынзыктырып, ажылды кылыр дээш сегирип алганда дескештирбейн баар чоруун Тывага келгеш, мооң мурнундаазы ышкаш база-ла ынчаар көргүзүп шыдааннар.

Дмитрий Джуганга баштаткан коммунистиг күш-ажылдың бригадазы Тывага кээп ажылдаарының мурнунда Абакан хоорайга ажылдап, база-ла күчүлүг хемни кежир көвүрүгнү салып доозушкаш, боттарының тудугжу өөрү-биле кады маңаа келгеннер. Джуганның болгаш оон бригадазының кежигүннериниң эрткен күш-ажылчы оруктары узун. Олар акы-дуңма социалистиг чурттар Болгарияда, Румынияда шапкын хемнерни кежир көвүрүглеп, советкыдаттың «Найырал» деп демир орук тудуунга ажылдап, ол демир орук тудуунуң орууунга таварлашкан, улуг, бичеойларны, хемнерни база-ла кежилдир көвүрүг салып турганнар.

Материалдыг бааза, оран-бажың болган соонда база-ла тос-тостуң чыкылама соогунда күчүлүг Улуг-Хемче шаар халдаашкынны көвүрүгнүң тудугжулары эгелээн. Ол дээрге көвүрүгнүң ооргаларын салыр бетон адагаштарны тургузар дээш Улуг-Хемниң ханы дүвүнче тускай эдик-хепти кеткеш, шымнып кирериниң, хем дүвүнде чалым-хаяларны, кадыг-быжыг сайны адагаштар салыр кылдыр каш-каш он метр кылдыр ханы оңгаштап казып кирериниң ажылдары-дыр. Ол—эң-не берге, күженишкин үндүрер ажыл. Кайгамчык шапкын агымныг, күчүлүг Улуг-Хем баштайгы үеде «мөөп-тывылап», «удурланып», чаажыгып чадааш, дыка-ла болган. Ынчалза-даа экер-эрес диңмиг кижилер оон дедирленишкининге удур шыңгыы демиселди маадырлыы-биле чорудуп турганнар. Оон мурнунда күчүлүг хемнерни чагырып, көвүрүг тударынга кирип көрбээн чаа технологтуг аргаларны ажыглап, коргуш чок демиселди чорудуп турагш, кыска хуусааның иштинде эмиг, күчүлүг хемни чагырып, бетон адагаштарны Улуг-Хемниң шапкын, терең суунга каш черге тургузупкан.

Улуг-Хем иштинче шымнып кирип, оон дүвүнге каш-каш метр ханы оңгарлар казып, бетон адагаштар тургузар ажылга Дмитрий Джуганга удурткан коммунистиг күш-ажыл бригадазының кежигүннери база-ла боттарының эрес-маадырлыг чоруун көргүзүп, шылгарап үнгеннер.

Бо чылдың чазынындан эгелеп металл конструкцияларлыг ажылдар — көвүрүгнүң демир оргаларын салыр ажыл эгелээн. Көвүрүг тудуун 1964 чылда доозуп, ажыглалга кирер ужурлуг турган. Ынчалза-даа ажыл-херекти дескештирбес кижилер ол көвүрүг тудуун айыткан хуусаазындан бир чыл эрте—бо чылын август 11-де Совет тудугжуларның хүнүн таварлаштыр ажыглалга кирериниң кайгамчык бедиткен улуг хүлээлгезин алганнар. Ынчангаш ажыл-иш Улуг-Хемниң хайнып-мөөрээн шапкын агымындан-даа дүрген, күштүг хайныккан. Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр шак ол тудугжу экер-эрес эрлер чамдык дыштаныр хүннерде дыштаныырын безин бодавайн ажылдап турганнар.

Көвүрүг тудугжулары боттарының ол сөглээн сөзүнге, хүлээнген хүлээлгезинге ээ болуп, ону алдарлыы-биле күүседип бар чыдарлар. Бо чылдың июль 8-те Улуг-Хемни кежилдир мөге-шыырак, быжыг күчүлүг демир оргалар салдынган. Ол дээрге ажыл-херекти дескештирбес кижилерниң кайгамчык чайыннанчак тиилелгези-дир.

Шак ол демир оргаларны салып эгелээн хүнден бээр ам бо хүннерге чедир Дмитрий Семенович Джуганга удурткан коммунистиг күш-ажыл бригадазының кежигүннери, комплексилиг бригада база-ла боттарының эрес-шалыпчоруун көргүзүп турарлар. Джуганның ол бригадазы 10 кижиден тургустунган. Коммунистиг күш-ажылдың бригадазы болгаш шалыпчылары деп бедик атты чедип алыры дээш шимчээшкин бистиң чуртувуска эгелээнин дыңнаан дораан-на, Дмитрий Джуганның бригадазы ол бедик атты чедип алыры дээш демиселче кириишкен. Ынчан олар «Найыралдың» демир орууунуң тудуунуң көвүрүг кылыр черлеринге ажылдап тура улам-на хей-аъттыг кирипшкин-биле ажылдап турганнар. 1959 чылда Джуганныг кезек коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик атты чедип алган. Ол атты дээш демисежип киришкен хүнүнден эгелээш, олар коммунистиг ёзу-биле чурттап, ажылдап эгелээн. Оларның кижи бүрүзү-ле күш-ажылды коммунисчи ёзу-биле көрүп, амыдырал-чуртталгазынга база-ла коммунисчи мезү-шынарлыг болуп ажылдап, чаңгызы шуптузу, шуптузу чаңгызы дээш деп принципти бедик сагып, ынчаар чурттап, ажылдап турарлар.

Ленин ордениниг № 5 тудуг отрядының Тывада ажылдап турар салбырының удуртукчузу Юрий Чепкасов дээр аныяк эр Джуганның бригадазының дугайын мынчаар чугаалады:

— Мында ажылдап турар он кижи коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик адын төлептиг-биле быжыг тудуп турарлар. Олар ай, квартал планын 160 — 180 хууларга, чамдыкта 200 хуу-даа күүседиптер улус чүве. Ол бригада комплексилиг. Олар бызанчы, арматурщик, бетончу, дашчы, дүнзаалакчы дээн ышкаш тускай мергежилдерни беш-са лаазы ышкаш эки билир. Ынчангаш олар бүгү-ле ажылдарны эки шынарлыг кылдыр, шалыпкын кылып турарлар. Бригаданың чартыы хоочун тудугжулар, а бир чартыы аныяк тудугжулар. Хоочуннары аныктарны боттарының деңнелинге чедир мергежилдиг кылдыр өөредип алганнар. Ынчангаш аныяк-даа, улуг-даа назылыг тудугжулар боттарының ажылының ёзулуг-ла мастерлери апарганнар.

Улуг-Хемни кежир көвүрүгнүң тудуун шуут доозарынга чедир ам бир ай хире үе арткан. Совет тудугжуларның хүнү август 11-де ол чугула улуг ужур-дузалыг тудугнуң тудуун доозуп, ажыглалга кирери дээш хайныышкынныг ажыл көвүрүг тудуунуң коллективинде кайгамчык дүрген темпилиг хайныккан.

Ленин ордениниг № 5 көвүрүг тудуунуң отрядының Улуг-Хемни кежир көвүрүг тудуп турар салбырының Ленин ордениниг хоочун тудугжузу Дмитрий Джуганга удурткан коммунистиг күш-ажылдың комплексилиг бригадазының кежигүннери кылыр ишке кежээ-шалып, ажылды дескештирбес, ёзулуг-ла күш-ажылчы кижилер ол. Оларның алысураа № 5 көвүрүг тудуунуң отрядының бүгү кижилеринге алдаржып, сурагжаан. Кижини күш-ажыл каастаар деп чүве ол-дур ийин.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлери—кижизидилгениң кол чепсээ

Кызыл хоорайның партия активи

Кызыл хоорайның партия активиниң хуралы июль 11-де болуп эрткен. СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң түңнелдериниң болгаш хоорайның партия организациязының сорулгаларының дугайында СЭКП хооркомунуң бирги секретары эш **П. Киселев** илеткел кылган.

Эш Киселев бодунуң илеткелиниң эгезинге СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга чугаалашкан айтырыгның бистиң чуртка коммунизм тургузарынга үнелеп четпес улуг ужур-дузалыын онзалап демдеглээш, аңаа эш Н. С. Хрущевтуң чугаазын болгаш эш Л. Ф. Ильичёвтуң «Партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгаларының» дугайында илеткелин тодаргайы-биле тайылбырлаан.

— Идеология фронтузу коммунизм тиилелгези дээш демиселге эң чугула чүүлдерниң бирээзи болуп турар. Ынчангаш совет улустуң амгы үедеги шылгарангай тиилелгелери хөй талаларлыг идеология ажылын чорутпаан болза чедип алдынмас турган—деп илеткелчи чугаалаан.

Кызылдың үлетпүрү эрткен бүгү он чылдарда ниити продукция бүдүрериниң планын ажыр күүседип келген. Электростанция, хлеб заводу, сүт заводу, пиво заводу дээш хөй бүдүрүлгелерни тудуп ажыглаалга кирген. Үш улуг кино театрлар, хөй санныг школалар, уруглар садтары болгаш яслилер туттунган.

Кызылда коммунистиг күш-ажылдың коллективтери болгаш шалыпчылары дээш чарышта 2500 ажыг кижилер киржип турарлар. Бүдүрүлгениң мурнакчылары көвүдээн. Кызыл ТЭС-тиниң машинизи П. Т. Рябов, дааранықчы Р. Комбуй-оол, «Кызыл тудуг» тудуг эргелелинде бригадир С. Белоусов, уждукчу Д. Сандрухин дээш оон-даа өске хөй мурнакчы кижилер бар.

Партия хоорком болгаш эге организациялар XXII съездиниң айтыышкыннарын күүсетпишаан, идеологтуг ажылдың чамдык чугула хемчеглерин боттандырган. Коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвес активтерниң политиктиг өөредилгези идеология ажылынга чугула деп көргеш, хооркам Кызылдың 4380 ажылчыннарын, албан-хаакчыларын өөредилгеге хаара туткан. Эрткен өөредилге чылында типографияның ажылчыннарының 80 хуузун экономиктиг бөлгүмге хаара туткан. Ол эки түңнелди берген, өөредилге чылы төнүп турда коллективтиң 8 ажылчыннары боттарының бүдүрүлге разрядтарын бедиткен. Коммунистиг күш-ажылдың бүдүрүлгези деп ат дээш демиселдиң ачызында типографияның (парторганизациязының секретары эш Горбунова) бүдүрүлге культуразы бедээн, продукцияның шынары экижээн.

«Сельэлектро» тудуг эргелелинде эш Нечаев, аэропортта эш Лихачев, статистика эргелелинде эш Баранов, Сан министерствозунда эш Селиванов, Курбанкыда эш Кудрявцев, харылзаа конторазында эш Касаткин пропагандистээн болгаш өске-даа бөлгүмнер өөредилгезин үлегерлиг организастап чорудкан.

Эш Киселев политиктиг өөредилгеде улуг четпестерни шүгүмчүлекчи ёзу-биле илередип чугаалаан. Чамдык бөлгүмнер тараан, эртем атеизм айтырыгларының бөлгүмнери болгаш школалары чаңгыс-даа чок болган, коммунистиг кижизидилге школаларының дыңнакчыларының саны кызырылган.

Лекция пропагандазы сөөлгү үеде экижээн деп болур. Чүгле «Билиг» ниитилелдиң шугуму-биле хоорайга бо чылдың 6 айының дургузунда эрткен чылдың чогуур үезинден 500 лекцияны хөй номчаан. Коллективтерниң шуптузунда илеткелчилер болгаш лекторлар бөлүктери тургустунган.

Бо талазы-биле улуг четпестер бар. Чижээ, ниитилелдиң хоорай салбырының 546 кежигүннериниң чүгле 70-ни чон ортузунда ажылдап турар. Чамдык удуртукчулар боттарының хамаарышкан коллективтеринге безин лекция кылбас. Ыяштың калык камгалал министри Любимов, социал-хандырылга министри Даваа, респотребсоюзтуң баштаар чериниң даргазы Будегечиев олар лекция кылбайн турарлар.

СЭКП ТК-ның Пленумунуң негелделерин ёзугаар лекция пропагандазын партийжи контрольга алыр, чоннуң амыдыралы-биле ону сырый холбаштырар деп, илеткелчи демдеглээн.

Хоорай чурттакчыларының ортузунга агитация ажылының байдалын илеткелчи чугаалааш, хоорайның бүгү партия организациялары хаара туттунганын демдеглээн. Коммунистер Порватов, Колесников, Караваев, Фетисов оларның удурткан агитпункттары болгаш пединститутта, «Шын» солуң редакциязында, радио дамчыдылга болгаш телевидение комитединде, эртем-шинчилел институдунда парторганизацияларның агитаторлары эки ажылдап турар.

Кижилер-биле түс-түс ажылдың, өскү агитацияның шынары чүгээр экижээнин демдеглээш, илеткелчи бо талазы-биле четпестерни чугаалаан. Пассажир АТК-зында өскү агитацияны ёзу барымдаалап кылган. Ында ногуннар ниити уткалыг, шуптузу хирлиг болгаш номчуур аргажок бедик кылдыр асхан. Автосептелге заводунда, № 3 АТК-да, эът комбинадында өскү агитация шуут сандаргай байдалда. Эът комбинадының парторганизациязының хана солуну бүдүн чылда 4-ле удаа, байырлалдар хүннеринде үнер. № 3 АТК-ның начальниги эш Книгин, парторганизация секретары Боровков олар ында хана солунуну шуут үндүрбес кылдыр дужуруп каан.

— Чаа кижини кижизидеринге школаның ролю улуг, ынчангаш партия организацияларының кичээнгейи школаже углаңгап турар ужурлуг—деп, эш Киселев чугаалаан.

Хоорайның школаларында уругларның күш-ажыл кижизидилгези элээн экижээн. Бо чылын № 2, 3 школаларны доосткан 129 өөреникчилерниң 80 ажыы бүдүрүлге мергежилиниң шынзылгаларын алганнар.

Школаларның ажылында четпестер ам-даа хөй. Ылаңгыя 276 өөреникчилер ийиги чылда арткан, 350 кижи — күскү шылгалдаже шилчээн, хоорайның 720 комсомолчу өөреникчилериниң чүгле 3-жү терги эки өөредилгелиг. Школаны арай каар чоруктар ховар эвес. Ортумак өөредилге черлеринде четпестер база бар. Чоокта чаа кедээ ажыл-агый техникумунуң сургуулдары Бурлачок биле В. Колчанов олар арагалап алгаш кудумчуга шош-сода кылып турганнар.

Идей-политиктиг болгаш интернационалчы ажылдарның сөөлгү үеде кошкааның түңнелинде чамдык аныяк кижилерниң сөөк-язы ылгаар хөөннериниң илереп турарының фактыларын эш Киселев илеткелинге чугаалаан. Механизация училищезинде (Шишигин, Кол), кедээ ажыл-агый техникумунда (Колесников, Шуманов) идей-политиктиг ажыл дыка сула тургустунганындан ындыг чижектер оларда көстүп турар. Бистиң чурттуң күчүзүнүң үндезини улустарның найыралын кошкадыр дээр ындыг оралдажыышкыннарны кылып турар кижилер-биле эң шиитпирлиг демиседжириниң чугулазын илеткелчи айыткан.

СЭКП ТК-ның июнь Пленуму аныяктар ортузунга идей кижизидилгелиг ажылды экижидериниң ужур-дузазын айыткан. Ынчангаш интернационалчы кижизидилгениң кайгамчыктыг үндезиннери болур СЭКП-ниң XXII съездизиниң материалдарын, партияның Программазын ажыглап тургаш, Тывага улусчу эрге-чагырганы тургузары дээш орус болгаш тыва улустарының кады демиселин тайылбырлап, найырал кежээлерин эрттирип, революцияның, хамааты дайынның болгаш Ада-чурт дайынының киржикчилериниң аңгы-аңгы национал кижилер-биле ужуражыышкыннарын кылыры чугула.

Хоорайның комсомол организациязын партия организацияларының кошкак удуртуп турарын илеткелчи айыткаш, 4800 комсомолчуларга тургускан 49 политбөлгүмнерниң 38-зи ажылдавастааның чылдагааны ол деп чугаалаан. Бо бүгүнүң түңнелинде көрүш чок кетинген аныяктар хоорайга көстүп кээп, таңцыларны хажыдыр ойнап турар болгаш аныяктар ортузунда арагалаар, аморальдыг үүлгедиг кылыр чоруктар бар.

Культура албан черлериниң ажылының деңнели куду болуп турары бистиң идеологтуг ажылывыстың сулазының чылдагааннарының бирээзи ол. Хоорайның 100 ажыг улуг организацияларының чүгле 17-зинде бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнери ажылдап турарын айтырга ол дугайы билдине бээр. Чамдык организацияларга мурнунда эки ажылдап турган уран чүүл коллективтери ам ажылдавастааннар.

Кызыл хоорайның чамдык эки дидиртип турар ажылчыннары шажынчы байырлалдар хүннеринде ажылга келбейн баар таварылгалар тургулаан. Ол болза бисте атеистиг пропаганданың багай чоруп турарының херечизи-дир.

Илеткелчи оон ыңай Кызылдың дыка хөй бүдүрүлгелеринде план күүсеттинмейн турарын, ында партия организацияларының организакчы болгаш идеологтуг ажылының куду деңнелдиин хөй санныг чижектер-биле чугаалаан. Ол бүгү Кызылдың партия организациязының, хооркомунуң болгаш оон секретарьларының идеологтуг ажылда четпестерни чедир көрбейн турганының чылдагааны болган.

— Хоорайның коммунистери идеологтуг ажылдың бүгү хевирлериниң күштелдирериниң хемчеглерин ап турар. СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, идей-кижизидилге ажылдарын күштелдирери чеди чылдың бешки чылы—1963 чылдың онаалгаларын ажыр күүседиринче Кызылдың ажылчы чоннарын мобилизастаарынга улуг идиг болур.

Эш Киселевтуң илеткелиниң талазы-биле хуралдың киржикчилери делгеренгей саналдарны берген.

Политиктиг болгаш эртем билиглер нептередир талазы-биле ниитилелдиң ажылын СЭКП ТК-ның ноябрь Пленуму бедик-биле үнелээн деп, ол ниитилелдиң хоорай салбырының секретары эш **Ф. Житков** чугаалаан. Ниитилелдиң хоорай салбырында 600 чыгыы лекторлар бар. Бир эвес оларның ажылын шын организастаар болза, идея кижизидилгелиг ажылга улуг дузаны чедирер. Ам үеде бистиң лекторларывыс хоорайның бүдүрүлге, албан черлеринге айда 1—2 лекцияны номчуп турар.

Ынчалза-даа лекция пропагандазының калбарышкыны болгаш шынары амгы негелдени хандырбайн турар. Зубкова, Нестеровский, Покатило, Лавринович ышкаш удуртукчу ажылдакчылар лекция пропагандазынга киришпейн турарлар. Элээн хөй лекторлар, чижээ, Скрипов, Ваништейн, Болдур-оол, Сүрүп-оол, Карашпай болгаш өскелер-даа чүгле лекция номчувайн турар эвес, харын 4—5 чыл иштинде дадывырын безин төлевейн келгеннер.

ТК-ның Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр бүгү идеологтуг ажылды, оон иштинде лекция пропагандазын бедик деңнелче көдүрерин хоорайның партия активиниң хуралы бүгү партия организацияларындан, удуртукчу ажылдакчылардан, лекторлардан негээр ужурлуг.

Кино ажылдакчыларының мурнунга ТК-ның июнь Пленумунуң салган бедик сорулгаларын демдеглевишаан, республиканың кинофикация начальниги эш **В. Фомин** хоорайның кино театрларының ажылдакчылары чонну багай эвес хандырып турарын чугаалаан. Кызылдың чурттакчыларының кино көргүзүү-биле хандырылгазы топ хоорайлар-биле барык деңнежип турар. «Найырал», «Каа-Хем» кинотеатрлар көрукчүлер ортузунга массалыг ажылдарны, кинофильмнерни чугаалажып көөрүн организастап, театрга дузалаар чөвүлелди хөй-ниити киржилгези-биле тургускан.

Кинотеатрларның, ылаңгыя клубтарга үндүрүп турар фильмнерниң репертуары кызыы, саң-хөө планы сүргеш чамдык чугула фильмнерни эвээжедип турар.

Кинотеатрларның септелге тудуунче кичээнгей кошкак. «Найырал» кинотеатрда безин чедир кылдынмаан, эде кылыр чүүлдер хөй, бо талазы-биле бистиң тудугжуларывыс сагыш човаар болза чогуур.

Культура ажылдакчыларының мурнунда турар чугула сорулгаларны ТК-ның июнь Пленуму чиге тодараткан деп, хооркүүскомунуң даргазының оралакчызы эш **М. Попова** бодунуң саналын эгелээн.

Сөөлгү чылдарда улустуң культурлуг негелделерин хандырар талазы-биле хөй чүүлдерниң кылдынганын Кызыл хоорайның культура албан черлери-биле четче хандыртынганы, чогаадыкчы интеллигенцияның, хоорайның ажылчын, албан-хаакчыларының бот-тывынгыр уран чүүлге идепкейлиг киржип турары херечилеп турар. Хөй-ниитиниң шугуму-биле улустуң ансамбли, ниити ыры, танцы тургустунгулаан. Электростанциязында, пассажирлер АТК-зында, дааранылга комбинадында бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнери эки болуп турар. Хоорайның 3 кино театрларында, Крупская аттыг библиотекада хөй-ниити киржилге-биле ажылдаар чөвүлелдер эки ажылдап келген.

Культура албан черлериниң ажылының деңнели амгы үениң негелделерин хандырып шыдавайн турар. Бо дээрге хөй-ниитичи киржилге-биле ажылдаар арганы чедир үнелевейн турарының түңнели-дир. Чамдык септелге заводу ышкаш бүдүрүлгелерниң удуртукчулары, парторганизация секретарьлары культура чырыдыышкын херээн чүгле хооркүүскомнуң, профэвилел организацияларының херээ кылдыр көрүп турары канчап-даа шын эвес. Республиканың хөгжүм-шии театры, улус чогаадылгазының бажыңы хоорайның культура албан черлеринче, бот-тывынгыр уран чүүлүнче көрүнмейн турар.

Элээди уругларның кижизидилгези, оларны ажылга кирери чугула айтырыг. Чамдык удуртукчу ажылдакчылар бо чугула херекти тоомчага албас, оон оспаксыраар чоруктар бар. Ону соксадыр херек.

Партияның хоорай комитединиң штаттан дашкаар идеология комиссиязының даргазы эш **А. Ляпин** бодунуң саналынга чонну интернационализм ёзузунга кижизидерниң чугулазын чугаалаан. Ынчангаш чамдык садыг-кооператив школазы, кедээ ажыл-агый техникуму болгаш механизация училищези ышкаш түскай өөредилге черлери сургуулдарны интернационалисчи, найыралчы чорукка кижизидер ажылды кошкак тургусканындан националисчи хөөн илередир, арагалаар, хулиганнаар чоруктарның бар болуп турарын шүгүмчүлээн.

Хооркүүскомнуң улус өөредилге килдизиниң эргелекчизи эш **З. Борисова** болгаш комсомол хооркомунуң бирги секретары эш **Ю. Путинцев** олар боттарының саналдарынга школачыларның болгаш пионерлерниң чайгы дыштанылгазының байдалын, эрткен өөредилге чылында школаларның база комсомолчу аныяктарның өөредилгезинге доктааганнар. Чаа өөредилге чылы-биле өөреникчилерге бүдүрүлге талазы-биле калбак билигни бээри дээш бүдүрүлгелерниң удуртукчулары школаларже улуг кичээнгейни салыры чугула деп эш Борисова саналдаан.

Күрүне банкызында партия эге организациязының секретары эш **Г. Кудрявцев** ол коллективте культура массалыг ажылды организастап турарының чижектерин кирип чуве чугаалаан. Ол коллективте 20 ажыг кижи коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп ат дээш демисежип турар. Оратор саналынга Кызыл горпозу чайгы үеде чонга четчир санныг киоскилер, ларёктарны организаставааның, ол ышкаш хоорайның кино театрлары чүгле план күүседиринче кичээнгей салып турарындан көрүкчүлер конференциялары, көрүкчүлерге лекциялар ышкаш массалыг хемчеглерни чорутпайн турарын ол шыңгыы шүгүмчүлээн.

СЭКП обкомунуң секретары эш **К. Шойгу** болгаш партия хооркомунуң секретары эш **К. Шулуу** олар санал бергеш, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы-биле база өске-даа акы-дунма коммунистиг болгаш ажылчын партиялар-биле Кыдаттың Коммунистиг партиязының аразында чөрүлдээлерниң дугайын хоорайның партия активиниң хуралының киржикчилеринге делгеренгейи-биле чугаалап бергеннер.

Актив хуралы хоорайның партия организацияларының моон соңгаар кылып чорудар хемчеглерин айыткан доктаалды хүлээп алган.

ОЛАР—КҮШ-АЖЫЛДЫҢ МУРНАКЧЫЛАРЫ

Мурнакчы крановщик

Петр Дюков Кызылдың бус-турбиналыг электростанциязында крановщик болуп ажылдап турар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери дээш оон чүткүлдүг ажылын электростанция коллективиниң ажылчыннары бедик-биле үнелээннер. Петр коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп хүндүлүг атты чедип алган. Чазактың шаңналы — «Күш-ажылчы шылгарал» деп медаль-биле ол шаңнаткан.

Биче сеткилдиг, эш-өөрү-биле быжыг найыралдыг, ажыл-херек дээш кызымак аныяк ажылчынга оон коллективи ынчангаш чоргаарланып турарлар.

Чурукта: крановщик Петр Дюков.

Фото **В. Лутновтуу.**

Бригадир четкен тудугжу

Тожунуң делгем тайгаларынга быдаргай чурттап чораан араттар колхоз болуп, күзелин боттанып, күжү каттышканындан бээр чүгле он ажыг чылдар эрткен. Бо дээрге улуг эвес үе-дир. Ынчалза-даа ол кыска үениң иштинде аңчы араттар улуг тиилелгени чедип алган. Шаанда ээн чыткан Тожунуң Ий ховужуунда Ильичиниң лампазы чайнаан. «Май 1» колхозтуң төвү Ий суурда культура-амыдырал болгаш бүдүрүлге тудуглары чапты берген.

— Тыва улустуң үлегер чугаазы-биле алырга, «каккан өргеп, кадаан баглааш чок» черге амыдыралдың болгаш культураның төвүн тургузарынга бистиң тудугжу оолдарывыс эрестиг-ле ажылдааннар. Ылаңгыя боду аныяк-даа болза, хоочун тудугжу Кол Хүлербенге чоргаарланмас аргажок.—Ол 17 харлыында, азы бистиң колхоз 1949 чылда тургустунары билек-ле балды, хирээзин холга туткан эр чүве—деп, хоочун аңчы Дарган Дажы-Серен ирей өөрүшкүлүг чугаалап орар. Аныяк тудугжу чаңгыс чер чурттугларының хүндүткелин, идегелин бодунуң могаг чок күш-ажылы-биле чаалап алган. Ол ам 14 чыл дургузунда үзүктел чок тудугжулап ажылдап турар. Бодунуң хереэнге билдилиг, тура душпес тура-соруктуг, организакчы Кол Хүлербениң бригадир ажылга киргенден бээр барык беш чылдар эрткен. Ол хүлээлгезин аныяк тудугжу база-ла алдарлыы-биле күүседип, чүгле тудуг эвес, а колхозта хөй-ниитиниң ажылынга база-ла идепкейлиг чоруун көргүскен.

— Тудуг белен эвес ажыл болгай. Ынчалза-даа кижиниң бодундан хамааржыр. Эң-не баштай дуржулгалыг тудугжулар Сарыг-Хува, Дастыкай оларның дузазы-биле тудугжу болур күзелим чедип ап, тудугнуң чугула чажыдын шиңгээдип алган мен. Оон аңгыда «Тудугжу» деп солунну чыл бүрүде чагыдып ап турар мен. Эки-ле солун чүве, мээң башкым-на болгай. Оон тудугнуң эң-не депшилгелиг чаа аргаларын номчуп, тудугжу өөрүмге таныштырып турар мен—деп, Кол Бораевич дорту-биле чугаалады. Бригадирниң оозу-ла шын. Бүдүрүлгениң бүгү-ле адырларынга практика биле теорияны холбап, мурнакчы арга-дуржулганы Кол Бораевич доктаамал ажыглап турар.

СЭКП Тыва обкомунуң бешки пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга күүседир сорулга-биле база Совет чазактың бөдүүн кижилер дээш кызыгаар чок ада-сагыш салыышкынынга харыы кылдыр «Май 1»-ниң тудугжулары эки ажылдаан. Чеди чылдың бешки чылында колхозтуң Буштуг-Кежиг сүт-бараан фермазынга беш чуртталга бажыңнарын немей кылбышаан, ында чунар бажыңны эде кылыр, колхоз төвүнге ийи аал иштичурттаар чуртталга бажыңнарын кылыр хүлээлгезин эрестиг күүсеткен. Олар колхоз төвүнге бензин складын, школада ийи аал иштичурттаар башкылар бажыңын болгаш колхозтар аразында септелге мастерскаязының тудугларын хуусаа бетинде дооскулаан.

Моон соңгаар колхозтуң экономиказын быжыглаар сорулга-биле дузалал ажыл-агыйын — ыяш ажылын улам күштелдирер шиитпирни колхоз баштаар чери хүлээп алгаш, ол бүгүнү удуртурун аныяк бригадир эш Хүлербенге дагзып, чер болганда тудугнуң, ыяш белеткелиниң, чугай кылырының бригадаларын аңаа быжыглаан. Кол Бораевич Хүлербениң Чалыы-Чар деп черде Улачы Айыр-Санаага болгаш Ак Аңчы-оолга баштаткан ийи звенолары кыска үениң дургузунда 5100 кубометр ыяшты белеткээш, Кызылдың тудугларынче салдадып эгелээн.

Ажылдың темпизин бедидер болгаш чер-черде ажылдап турар кижилерниң негелде хереглелин хандырар дээш бригадир Кол Бораевич Хүлербен бригадалар аразынга доктаамал чоруп турар. Ол тудугну удуртурундан аңгыда, хөй-ниитиниң ажылын база идепкейлиг кылып, солун номчулгазын болгаш лекция, беседаны база чорудуп турар.

— Колхозтуң тудуг участогунда бригадалар 1963 чылдың 1-ги кварталында хүлээлгезин эки күүсеткен. Ийиги кварталдың түңнели база-ла эки. Ол чедиишкиннерге оожургап болбас ужурлуг бис. Республика ужур-дузалыг кадыкшылга школазын бо районга тударын көрген. Ону кылыр хүндүлүг хүлээлге бистиң тудугжуларывыска онаашкан. Бо дээрге бистиң төрээн Коммунистиг партиявыстың өзүп орар чаштар дээш кызыгаар чок ада-сагыш салыышкынының тодаргай херечизи-дир. Кадыкшылга школазының баштай тутса чогуур үш бажыңнарының 600 кубометр ажыг ыяжын кезип, чонуп белеткээн бис. Ам ону сөөртүп, тудуп кириптер бис—деп, Кол Бораевич чугаалады.

Шынап-ла эки ажылдааннар. Ында мурнакчы тудугжулар: чонукчу Чылзаа Борис, Ак Мурза 18 пагонметр ыяш чонар тургаш, 27—30 пагон-метрин чонуп, нормазын 130—150 хуу күүседип турар. Оларның одуруунга сөөртүкчү Бараан Чылбак, Ак Кушкатай, кезикчилер Бараан Чайзан, Бараан Чөкпээлен, тракторист Сайын-оол, Долгар-оол алышкылар хүн нормазын 110—150 хуу күүседип база мурнакчылар апарган.

Чоннуң чаагай амыдыралы, культуразы дээш күжүн, билиин харамнанмас Кол Бораевич Хүлербен ышкаш күш-ажылчы кижилерге чон чоргаарланыр.

К. СИМЧИТ.

Саанчының сөзү

Каа-Хем районнуң «Кызыл тук» колхозунга саанчылап ажылдааныымдан бээр 23 чыл эрткен. Бо чылдарның дургузунда саап турган инектеримниң саны 13—15-тен кудулаваан.

Бир инекке онааштыр 1200—1400 кг сүттү саап азы саанчылап ажылдап келген үемниң иштинде төрээн колхозумга 170—180 тонна сүттү саап берген мен. Оон аңгыда 140 бызааларны доруктур азыраш колхозка дужаадым.

— Сүт саалдазын кандыг аргалар-биле көвүдедип турар силер—деп менден болган чок-ла айтырып турар. Бол чүүл болза саар инектерниң эки ажаалгазындан болгаш азыралындан хамааржыр.

Бо талазы-биле инек кадарчылары улуг рольду ойнаар. Сүт-бараан фермазында инек кадарчылары эштер Билик-оол, Болат олар инектерни дүн-хүн дургузунда кадарып турарының түңнелинде бирги чартык чылда инек бүрүзүнден сүт саалдазы көвүдеп турар.

Саанчы-даа кижи болзумза күрүнеме болгаш чонумга улуг ажыл-херекти кылып чоруур кижи-дир мен. Ындыг болганда күрүнезиниң болгаш чонунуң мурнунга ат-нүүрлүг болур ужурлуг. Ынчангаш кандыг-даа ажылдың чедиишкини кызымаккай күш-ажылындан хамааржыр дээрзин кезээде бодап чоруур мен.

М. САМБУУШКА,
Каа-Хем районнуң Белбейде сүт-бараан фермазының саанчызы.

ЛЕНИНГРАДЧЕ

Коммунистиг ёзу-биле чурттаар, өөренир эң эки группа дээш конкурсту Кызылдың башкы институдунга өөредилге чылының эгезинде-ле чарлаан. Бирги черни алган группаны чайгы дыштанылга үезинде Ленинградче халас экскурсияладыр—конкурстуң шаңналы ындыг.

Лениниң адып эдилээн, тергиин чараш хоорайларның бирээзи Ленинградче кымны барыксаваан дээр. Группа бүрүзү чыл дургузунда кызып өөренип, хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киржип келген. Өөредилге чылы доостурга, жюри түңнелди үндүрүп көргеш, бирги черни төөгү-дыл факультединиң ийиги курузунуң студентилери бистерге тывыскан.

Шупту он чеди группалардан бирги черге үнүп деп чүве белен эвес. Бистиң группавыс сессия бүрүзүнде экзаменнерни 100 хуу дужаап, спортка, уран чүүл көрүлдезинге, хөй-ниити ажылынга база-ла мурнакчы болган. Институттуң шефке алганы «Тиилелге» совхозка каш удаа лекция, беседалыг, концерттерлиг аалдап бардывыс.

Бисте кол-ла чүве найыралывыста: чаңгызы хөйү дээш, хөйү чаңгызы дээш чурттап чаңчыкканывыста.

Байгамчык үениң тургузукчу кадрлары—бистер келир үеже кезе көрген планнарлыг бис. Коммунизм үезиниң салгакчыларын кижизидер эң-не харыысалгалыг үүле бистерге онаашкан.

Ынчангаш амдыгааштан эгелеп боттарывысты ханы билиглиг, ёзулуг башкылар кылдыр белеткеп турар бис. Комсорг Тамара Монгуш, Шивидек Кызыл-оол, Седен-Хуурак Бин-оол, Монгуш Алдын-кыс, Нина Бады-Лама оларның өөредилге, хөй-ниити ажылынга кызымаан демдеглевес аргажок. Салчак Даңзы Монгуш Зуучап, Акаажык Очур олар уран чүүлге эр хейлер: сценага оларның үнү бо-ла чаңгыланы берген турар.

Эки доосказш, дыштанып чоруптарга, сагыш-сеткилге чүүден-даа артык өөрүнчүг-дүр. Бо аян-чорук бистиң найыралывысты улам быжыглаар.

К. ЧЕРЛИК-ООЛ,
группаның даргазы.

ДААРТА—КАДЫКШЫЛГА ХҮНҮ

Кадык камгалалының улус комиссариадын тургузар дугайында Декретке 1918 чылдың июль 11-де В. И. Ленин ат салган. Оон бээр ам 45 чыл болган. Бо хүнну Совет Эвилелиниң хоорайларынга болгаш суурларынга Кадыкшылга хүнү кылдыр чыл бүрүде эрттирип келген. Чурттакчылыг черлерни арыг-шевер байдалга тургузар, чаагайжыдар, ногаанчыдар, аарыгларны болдурбас, агаарны, хемнерни, хөлдерни хирлендирбес, бүдүрүлгеге күш-ажылдың байдалын экижидер, халдавырлыг аарыгларны нептеретпес, мага-бот гигиеназының чурумун сагыыр талазы-биле чорудтунган хемчеглерни көөрүнүң хүнү кылдыр Кадыкшылга хүнүн бисте эрттирип турар.

Бистиң республиканың хоорайларынга болгаш суурларынга Кадыкшылга хүнүн бо чылын июль 14-те эрттирип турар. Кызыл хоорайның ажылчы чоннары Кадыкшылга хүнүнге уткуштур элээн хөй хемчеглерни боттандырып келген. Хоорайның хөй-хөй коллективтери кадыкшылга талазы-биле эки көргүзүглерни чедип ап турар.

Ындыг коллективтер бүдүрүлгеге күш-ажылдың байдалын экижидип, кижилерниң аарыырын болгаш бүдүрүлгеге бертинер чоруктарны эвээжедип, девискээрлерни чаагайжыдып, ногаанчыткан, ажылдаар черлерни арыг-шевер тургузар чижектиг хемчеглерни чоруткан. Ындыг бүдүрүлгелерге пассажирлер АТК-зы (начальниги эш Чернов), республика типографиязы (директор эш Чемков), электростанция (директор эш Асеев), харылзаа эргелелиниң гаражы (начальниги эш Кожемякин), № 1 АТБ (начальниги эш Зандеев) болгаш оон-даа өскелер хамааржыр. Чижээ, пассажирлер АТК-зы цехтер өрээлдерин болгаш ажылдаар черлерни арыг-шевер тургузар дээш чарышты цехтер аразында калбарткан. № 1 АТБ суббота санында-ла девискээр, цехтер, ажылдаар черлер аштап арыглаарының субботниктерин чорудуп турар. Садыг черлерин арыг-силиг болдурар, садыгларның девискээрин, иштин арыг-шевер тургузар талазы-биле горпонуң № 2, Тывпродснабтың № 2 магазиннери, Тывпродснабтың № 2 столовазы болгаш өске-даа черлер эки көргүзүглерлиг болуп турар. Эки көргүзүглерлиг уруглар албан черлеринге № 6 ясли, № 4 болгаш № 7 ясли-садтар хамааржыр.

КГБ болгаш Күрбанк конторазы боттарының девискээрин эки чаагайжыдып, ногаанчыткан болгаш ында хөй санныг чечектерни, чадаң үнүштерни тарыгылаан.

Бистиң хоорайның пенсионерлери ногаанчыдылгага улуг салыышкынны киирип, Каа-Хем болгаш Ажылчын кудумчуларының аразында чаа сесерликти боттарының күжү-биле тургузуп, ону эки ажаап турарлар. Дааранылга комбинадының ажылчыннары боттарының бүдүрүлгезиниң чанында чаа сесерликти кылган. Хоорайның квартал комитеттери чаагайжыдылгага болгаш ногаанчыдылгага хөй күжениишкинни киирип турар. Эш Симакова даргалаан 58-ки квартал комитединиң эки ажылын онзалап демдеглезе чогуур.

Эки көргүзүглер-биле чергелештир кадыкшылга, арыг-шевер талазы-биле бисте ам-даа бар четпестерни демдеглээр херек.

Чаагайжыдылгага, ногаанчыдылгага, херим кажаа иштин, бүдүрүлге цехтерин, ажылдаар черлерни арыг-шевер тургузарынга, күш-ажылдың байдалын экижидеринге хоорайның бүгү чурттакчылары шуптузу идепкейлиг киришкен болза, Кадыкшылга хүнүнге улам-на эки көргүзүглерлиг ужурашкан турар ийик бис.

Хоорайның коммунал чунар бажыңнарында арыг-шевер байдалы ам-даа четпес. Оларда арыг-шевер чурумун үреп, ашталганы доктаамал кылбайн турар болгаш девискээрлери чаагайжыттынмаан, ногаанчыдылга чедир кылдынмаан, парикмахёрскаяларда байдал база ындыг.

Садыг болгаш ниити чемненилге черлеринде арыг-шеверни эки сагывайн, ашталганы шынар чок чорудуп, ымыраа-сээк-биле кошкак демисежип турар чорукту айтыр херек.

Септелге заводунуң шуткулга цегинде, Улуг-Хем ыяш үлетпүрүнүң мебель цегинде, алгы болгаш туйбу заводтарында база-ла арыг-шевер байдалы четпес, эки вентиляциялар чок, девискээрлери хирлиг, чаагайжыттынмаан, күш-ажыл байдалын чогуур деңнелге чедир экижитпээн.

Хоорайның коммунал ажыл-агый килдизиниң бажыңнар эргелелдери аштаашкынны багай шынарлыг чорудуп, бок төгер демир хааржактарны чогуур үезинде хостадып арыглавайн турар. Автобус доктаар черлерде, сесерликтерде бок каар герметиктиг улуг демир хааржактар хоорайның хевирин үреп турар.

Оон-биле кады чамдык чурттакчылар боттарының чуртталга бажыңнарының девискээрин арыглап аштавайн, ногаанчытпайн, боктарын кудумчуларже топ турар таварылгалар бар.

Кадыкшылга хүнү дээрге, чыл дургузунда чорудтунган ажылдарның түңнелин көөрүнүң хүнү болганда, ажылчы чоннарның кадыын камгалаарынга холбашкан болгаш янзы-бүрү аарыгларны болдурбас дээш баш бурунгаар чорудар хемчеглерни, хоорай, суурларның чаагайжыдылгазын, бүдүрүлгеге күш-ажыл байдалын экижидерин, чер бүрүзүнге арыг-шевер чурумун сагыырын бүдүн чыл дургузунда хүн бүрү чорудары бистиң чугула сорулгавыс болур ужурлуг.

Хоорайның чурттакчы чонунга бүгү-ле таарымчалыг байдалды тургузуп, арыг-шеверни үлегерлиг тургузары, чер бүрүзүнге кадыкшыдылганың хемчеглерин чедиишкинниг чорудары бүгү хөй-ниитиниң хереэ болур. Бо чугула ажыл-херекке медицина ажылдакчылары улуг рольду ойнаар хүлээлгелиг.

Б. ЩУР,
Кызыл хоорайның кол санитар эмчизи.

ХӨЙ-НИИТИНИҢ ХЫНАЛДАЗЫ

Бистиң чорааныывыс садыгда

Партия-күрүне контролюнуң комитединиң, Курсадыг инспекция эргелелиниң даалгазын ёзугаар Кызыл горпозунуң товароведи Н. Агапова биле мен № 13 аъш-чем магазининиң ажылын хынап көрдүвүс.

Аъш-чем бараанарының садыында гастрономнуг, бакалеялыг ийи салбыр бар. Гастрономнуг салбырга (эргелекчизи Е. Шилин) хыналдадан илерээни: расписание ёзугаар магазин ажылдап турар, хүнде каш шактан каш шакка чедир ажылдаарының чарлалы астынган, садыгжылар садып алыкчылар-биле саналыганы шын чорудуп турар. Бараанарны делгээни таарымчалыг.

Моон-биле чергелештир, ындыг четпестер көзүлген, чиж, сухарейниң, хлебтиң, «Первомайское» деп печениениң, конфеттерниң болгаш оон-даа өске аъш-чем бараанарының өртээн биживээн. Чамдык аъш-чем бараанары четче делгеттинмээн. Чүге ындыгыл?

— Күш четикпейн турар бис — деп, эргелекчи харыылаан. Салбырда бараанарны киирип, делгеп турар бир кижи бар-даа болза, ону өске ажылдарга ажыглап турар. Ол чүгле бараан киирип делгээринге ажылдаар ужурлуг.

Четпестерниң бирээзи болза, магазинче хлеб сөөртүп экээриниң тодаргай графиги чок, оон түңнелинде магазинни ажыдыптарга, ында хлеб чок болгулаар. Чүге дизе, хлеб болгаш булка кылыглар сөөртүлгези чамдыкта хомудаашкынныг байдалга таварышп турар.

Садыг залындан болгаш соодукчудан 4 килограмм ажыг хөй эъдин ап алгаш көөрүвүске, чыдый берген, садар аргажок эът болган. Демир дескаарда 182 кг үнүш үзү даштын чадагай черде доскаары-биле турбушаан, ону хереглекчилерге садыгжы сатпайн турган. Оон чылдагааны чүүден болганыл дизе, бо чылдың март 13-те чоруттунган лаборатория анализтеринге үндезилээш, санитария комиссиязы ону үрелип, баксыраан, чем кылдыр ажыглап болбас үстүр деп көрген. Ындыг турбуже, ол үнүш үзү магазинде турбушаан, ону үндүр бижииириниң талазы-биле кемчег алдынмаан. Продукт үрелип баксыраанынга кым-даа дүвүревээн, ол дугайын салбырның директору эш Селигеев билир, горпо даргазы эш Машовка ол шагда-ла дыңналган, ындыг-даа болза түңнел чок эрткен.

Магазинде маргарин кирзе-даа, кеснү кылдыр делгеттинмээн, садарынга белен эвес болган. Садып алыкчыларның үргүлчү-ле хереглей бээри газировка садыгда шыраңай чок. Магазинде ымыраа-сээктерниң несиүлеңи кончуг, аъш-чем продуктулары довурак-доозуннуг болгулаан. Магазинде кудук чөгү ажылга саатты белуп турар дээрзин техниктиг ажылдакчылар демдеглээн, олар ырак бажыңдан сугну дажыглап турар. Кудук дээш горпонуң удуртукчуларынга чеже-даа дилег киирген, ынчалза-даа ол айтырыг ам-даа шиитпирлеттинмээн.

Аъш-чем продуктуларын хереглекчилерге садып турары оожум. Прейскурантыларның чарлалы чок. Садыгжылар бир кижиге чаңгыс угда чеже хемчээлдиг аъш-чем бараанназын үндүр садып болурунуң нормаларын бижээш аспаан. Хомудал дептери кассада турар дээрзиниң дугайында чарлал чок. Магазинде ийи соодулга установказы тургустунза-даа, ажылдавайн турар. Дүрген үрелиичел продуктуларны херим иштинде тургузуп кааны эндептиг.

Бакалея салбырындан (эргелекчизи Л. Труханова) илерээни: хүнде чүгле 10 — 15 бидон сүттү хүндүскүнүң 10, 11, 12 шактарда садып эгелээрге, чүгле ийи шак дургузунда саттына бээр. Сүттү хол-биле кудуп турар, оон уламындан арыг-шеверни сагыырынга таарышпас байдал таваржып турар. Сүт болганчок-ла таңгы бээр, сүттү дамчыдып кудар чаа херексел үрелик хевээр турбушаан. Салбырның арыг-шевер байдалы база багай. Продуктуларны доозум углээн. Хөй бараанарның өртээ айыттынмаан, бакалея бараанарын делгээринге саазын хаптар чедишпес. Делгээн аъш-чем бараанарында оларның деңзизи, өртээ айыттынмайн турган.

Садыг шугумунга хөй-ниитиниң контролю болза, оон ажылында четпестерни чайладырынга болгаш частырыгларны дүрген эдеринге улуг идигни бээр. Садыг ажылдакчылары оортан чөгүүр түңнелди кылгаш, ажылының чамдык чедиишкиннерин, дуржулгазын быжыглавышаан, илерээн четпестерни дарый чайладыр, салдынган чаа сорулгаларны боттандырар дээш, күжениишкинниг ажылдаар ужурлуглар.

Н. ВАСИЛЬЕВ.

Малчын Серээ

Барыын-Хемчик районнуң «Малчын» колхозунуң Мөген-Бүренде № 1 бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригадазының кежигүнү Саая Серээ Кара-оолович хой ажылын хөгжүдер болгаш оон продуктулут чоруун көвүдедир талазы-биле эки ажылдап турар. Саая Серээ колхозка 1953 чылда кирген.

Эрткен он чылдарның дургузунда Саая Серээ хой кадарчызынга үзүктелиишкин чокка ажылдавышаан, колхозунуң хой ажылын хөгжүдериниң херээнге бодунуң төлептиг салыышкынын киирген. Ол 1959 чылда 100 баш хойга онаажтыр 134 хураганнарны камгалап ап, тергиин эки ажылдааш, СЭКП обкомунуң болгаш облкүүскомунуң Хүндүлел бижиг-биле шаннаткан.

1963 чылда Саая Серээниң кодазында 299 төрүүр хой бар. Бо хүннерге чедир 297 хой төрээн, оон хураганнарын бүрүн камгалап алган. Тус черниң агаар-бойдузунуң байдалынга таарыштыр хой кыргылдазын июль айның 15—20 үезинде эгелеп чорудар. Хойжу бир хойдан 1,9 кг дүк кыргып алыр деп хүлээлгезин ажыр күүсеткен.

Хойну ажаарының болгаш чаш хураганнарны доруктур азыраарының болуун аргаларының дугайында дуржулгалыг хойжу ынчаар чугаалап турар: чаш хураганнарны баштайгы 2—3 хүннерде бир хүн дургузунда 2—3 катап иниг аа-биле эмзирер ужурлуг. Шак ынчаар азыраарга, чаш хураганнар дүрген доругар болгаш янзы-бүрү аарыглардан аарывас болур. Оон аңгыда хураган кажаазының иштинге кургаг болгаш хоюг өдек төгери эргежок чугула. Хойларны эъткир болгаш дүккүр кылдыр азыраарда хамыктың мурнунда иштии делгем кажаага тургузар. Бир эвес хойну давыы кажаага тургузар болза, хойнуң эъди изип дериде болгаш дүгү хойу-биле чуулунар чорук оортан тыптыр. Аргалыг-ла болза хойну чадагай кажаага кыштаткаш, кажан массалыг оолдап эгелей берген үеде чылыг кажаага тургузары ажыктыг деп дуржулгалыг хойжу сүмелеп турар.

И. УСПУҢ-ДОРЖУ.

Чарыш сорук киирген

Улуг-Хем районда Жданов аттыг колхозтуң тараажылары дүжүт ажаалдазынга белеткелди организастыг чорудуп турар. В. Кечил-оолга удурткан механизаторлар 4 комбайнны септеп дооскан, олар ам удавас база бир бөлүк 4 комбайнны кылып үндүреринге чоокшулаан.

Ажылдың темпизи, эки шыныры дээш чарыш механизаторларны, ховунуң бүгү ажыл-ишчилерин улам сорук киирип турар. Септекчи механизаторларда Э. Лопсан, И. Тюндешев, Д. Серенмаа ышкаш, хүнде ажыл нормазын 180 хуу чедир күүседип турарлар хөй.

А. СОСКАЛ.

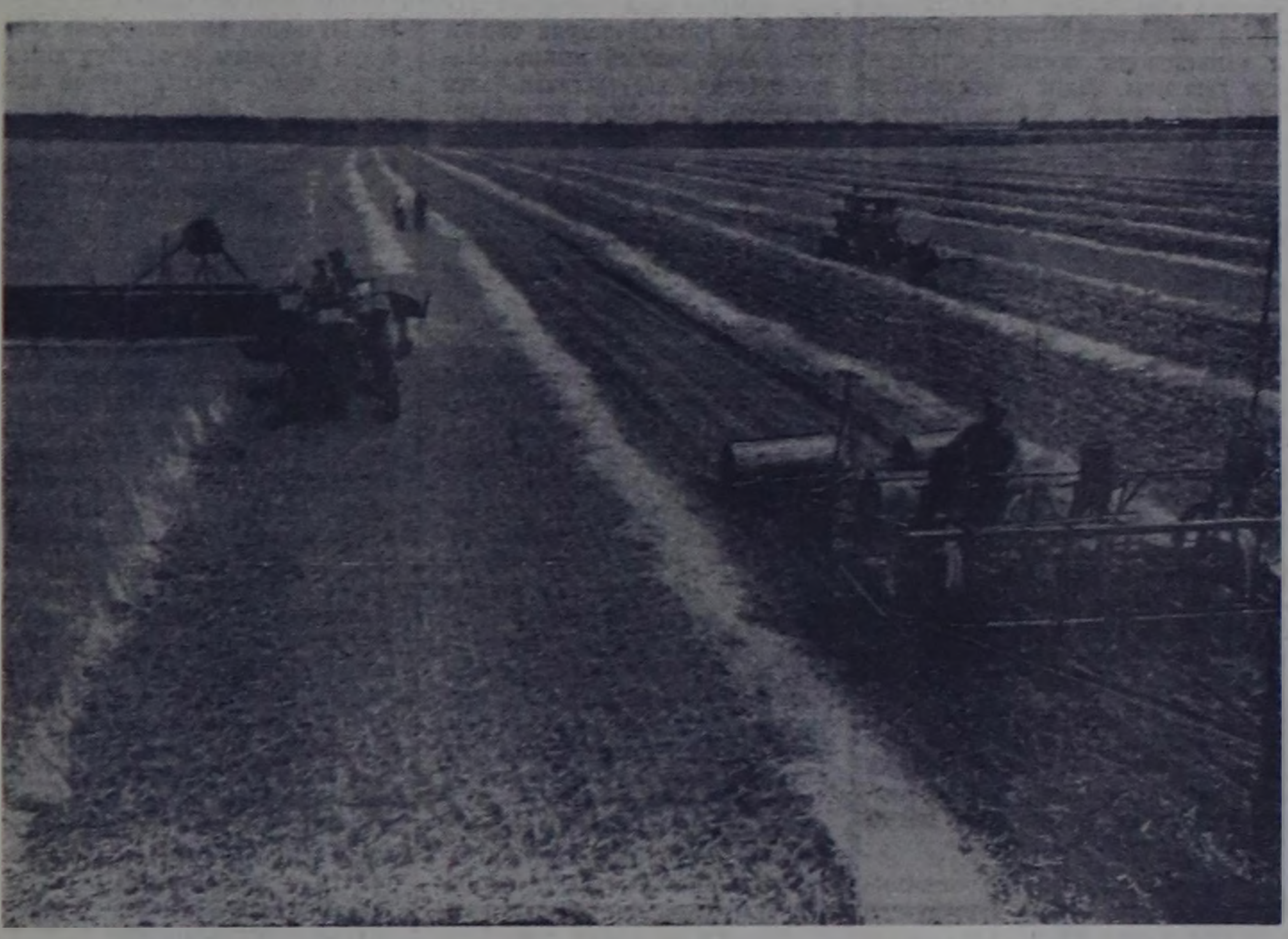

НИКОЛАЕВ ОБЛАСТЬ. Тараа культураларының ажаап алыышкыны калбак фронтута чоруттунуп турар. Снигиревск бүдүрүлге эргелелиниң «Прибутский» совхозунуң ийиги салбырының механизаторлары гектар бүрүзүнден ортумаа-биле 18 центнер кызыл-тасты ап турар. Ында ажылды комплекстиг чорудуп турар. Андазын болгаш культиваторларлыг тракторлар жаткалары сүрүштүр чорулп турар. Тракторлар аңгыска тарыыр кукурузаның тарылгазынга хосталган участоктарның хөрзүнүн белеткеп турар. Кукурузаның тарылгазын минералдыг чемишчиделгелерни төгери-биле хары утда чорудуп турар. Сеялкалар-биле сүрүштүр чорулп турар катоктар-биле хөрзүнү дескилеп турар.

Чурукта: «Прибутский» совхозта тараа культураларының комплекстиг ажаал алыышкыны.

Фото К. Дудченконуу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ФЕЛЬЕТОН ОРНУНГА

Думчуу „дыртык“ кудээ

Ынчан Алдан-Маадыр аттыг колхоз турда. Ондар Аммаа хыл дээн чалыы назынның кидин-не чечектелиишкининге турган. Аныяк кыс Аммаа колхозтуң трактор бригадазынга кожукчулап ажылдап турда, Ондар Успеек дээрзи ол уругга ынакшыл дугайында чечен-мерген сөстүг чагааларны улаштыр-улаштыр бижип чорудуп турган, оон чүрээн «тудуп апкан». Ынчангаш 1954 чылда аас-кежиктиг өг-бүлени туда бергеннер. Ол үеде Успеек колхозка почтачылап тургаш, сөөк туберкулёзундан аары-биле аарый берген. Аммаа ашаан кадык кылдыр экиртип алыр дээш кандыг хемчеглерни албаан дээр! Тракторга кожукчулап тургаш, акшаны-даа, тарааны-даа эндере ажылдап эккээр турган. Оон ашаанга акша-кепеекти арбыны-биле кармактаткаш, Балгазын санаторийинче эмнедип чорудупкан.

Успеек санаторийге бир чыл ажыг үе дургузунда эмнедип турда, кадайы акшаны почта дамчыштыр үргүлчү-ле чорудуп турган. Успеек анаа гармошканы багай эвес ойнаптар кылдыр өөренип апкан. Аммаа оон кажан чедип кээрин четтикпейн манап турда, анаа Успеектиң чагаазы ужугуп келген. Оон иштинде «Мен-даа ам экирий бердим. Мээң аарыымга дузалаанынар ужурунда четтирдим. Моон соңгаар мени ашаам диген херээнер-даа чок боор. Бодунарны бодунар-ла билип көрүңер...» диген сөстерни номчупкаш, Аммааның сагыш-сеткили карангылаан, холунда тудуп алган орган чагаазын ышкынып балырыткан. Бак кадык болуп экирээн, күдер кара эрге Аммаа херек чок болганы ол ышкажыл! Успеек Балгазындан Алдан-Маадырга чедип келгеш, олче көрүнмээн-даа, бажын чайгылап, эктин кыскылааш, оон чанынга-даа чагдаваан.

Бак кадык эр Алдан-Маадырга хлеб быжырыкчылап ажылдай берген. Ол-ла ынчан аныяк уругларже карак албайн шыгаап чоруп турда, Успеектиң караанга М. Ира дээр кыс илдиге берген. Оон чүзү бээр, хлеб быжырыкчызы эр шак ол кыстан алыр албайн-на барган. Удаваанда куда-даа хүшкен. Бир чыл болганда, Успеекти Кызыл хоорайже 6 ай хуусаалыг баянистер курузунче чоруткан. «Менче акшадан шилчиидип тур, ынак сарыым. Курсту доозуп баргаштын, сени таптыг «чаг иштинде бүүрек, чанчык иштинде таакпы» дег азыраай мен аан» диген, чагааларны база-ла чорудуп туруп берген. Уруг база-ла ашааның аайындан эртпейн, акшаны ай санында-ла шилчидип турган.

Баянистер курузун дооскаш, Успеек Алдан-Маадыр клувун эргелекчилей берген. Танцы кежээлери болганда, баяны ойнап олура, аныяк кыстарже элдеп чиктиг чаннаашкыннар-биле көргүлеп-ле турган. Ынчап тура, чалыы кыс Д-ни бүдүү «төөректеп» эгелээн. Ол кысты көгээзинге киирип апкан. Бир ай иштинде Д-биле кады чоруп, бажыңынга хонмайн тургаш, кадайы Ираның сагыш-сеткилин баксырадып, оон хөңнүн үндараткан. Күдээзи Успеектиң шак ынчаар «думчуу дыртыя» бергенин Ираның [illegible]-дөргүлү дораан-на билип каан.

«Думчуу дыртыйган» күдээ кадайы Ираны каапкаш, ажылын база каггаштың чоруткан. Бир дыңнаарга, Суг-Аксының Культура бажыңының директорлай берген сураглыг болган.

Анаа тургаш, кожазында Кара-Чыраа суурдан чаш уруглуг бот-не О. Фаяны «аас-кежиктиг өг-бүле тудуп чурттаалы» дигеш, уруу-биле ийилдирээн бажыңынга эккеп алган. Оон-биле үш ай чурттааш: «Сенден хөңнүм хадып, эригип калдым, ам сени көөр хөңнүм чок апаарды» дигеш, чаш уруун тудускаш чорудупкан.

Директор Ондар Успеек оон соонда Суг-Аксы столовазының буфединге ажылдап турган Н. Светлана дээр уругга бодунуң «изиг ханы ынакшылын» илередип, база-ла чукка чыпшынган кымыскаяк ышкаш, адырылбайн-на барган. Бодунуң «беш мегезин, алды аргазын» хереглеп тургаш, буфетчи кысты хурайлапкан. Удаваанда, оон-биле кудазын ажыткан-даа.

Светлана-биле чартык чыл хире кады чурттаан соонда, Успеектиң база-ла «думчуу дыртыйып», эргиничел «аарыы» кирип келген.

Оон соонда Ондар Успеек Бора-Тайга-он бир чыл школазының өөреникчизи турган, 17 харлыг бичии уруг Б.-ге «ынакшылын» баштай чагаа-биле, оон соонда бир-ле карангы дүне — сөстер-биле илереткен. «Өглүг баштыг кижи ынчаарынга кайын боор» деп, ол уруг чугаалаан. «Сеткил-чүрээм сен чок болза, серген-хөглеп келбес-даа-дыр, сен чок болзунза хоржок мен, черже-даа бол кире бээр мен» деп, уругга ынча диген. Каш-каш кажар оптуг аргаларны хереглеп тургаш, ол уругну бодунче эргилдирип алкан. Суг-Хөлдүң кыстары Ондар Успеекти англи чогаалчы Байронунуң бир чогаалының маадыры Дон Жуанга дөмейлеп, «Түлүктеп ынакшыыр Дон Жуан» деп шолалап адап алганнар.

Культура ажылдакчызы кижи чоннуң кижизидикчизи болур ужурлуг. Ынчалза-даа Ондар Успеек чонга бодунуң төлептиг аажы-чанын, культурлуг чоруун көргүзер ужурлуг турган. Шак мындыг төлеп чок чүдек үүлгедиглерни кылып турда, анаа чогуур хемчегни мынчага дээр көргүспейн турары эндеп чүве!

С. МОНГУШ.

Акшазы төнмес арагачы

Беш-алды кижини шууштур чедипкен, үргүлчү-ле ырлаан-шоорлаан, «эш-өөр-даа, аъш-чем, арага-хымыс-даа менде хөй» деп алгырган, теңдии-мыдыың ээрик чоруур кымыл ол? «ҮТБА 25 чылы» совхозтуң Арыскан фермазында хлеб быжырыкчызы Карбу Долума дээрзи-дир. Оон өөнүң ээзи—коммунист Монгуш Карбу. Арыскан суурнуң чамдык аныяктары Долума угбай бистерни кылын арагачылар кылдыр өөредип кагды деп, мактанып турарлар. А бир эвес садыгда водка чок болур болза, Долума угбайның хлеб быжырар суугузунуң кырында пиво шиңнейнип хайнып турар. Долума дээрзи каш хонуктар улаштыр арагалап, ажыл кылбайн баргылаар. Оон хуула дилеп тургузуп алган ажылчыны хлеб быжырып, дүн-хүн дивейн човап, оон орнунга халас ажылдап турар, ол ажылдың төлевирин Карбу Долума күрүнеден боду санадып ап турар. Чамдыкта ол ынча деп алгыргылаар:

— Мен арагачы-даа болзумза, ажылым бүдүп турар. Ижер-ишпезимни бодум билир мен. Өске кижиниң акшазы-биле арагалап турар эвес мен, менде арага дээрге суг-ла, эът дээрге саат-ла, канчап-даа турзумза Арысканда мени буруудадыр дарга-даа чок, парторг честем болгай. Өске даргалар өннүктерим, кады арагалаар эштерим. Мени ажылдан үндүрер «сеппер» дарга бо совхозта чок. Мен ажылдан үнер болзумза, Арыскан улузу хлеб чок ат болганы ол, мээн орнумга ажылдаптар кижи бар эвес, ажылдан мени кым-даа үндүрүп шыдавас...

1958 чылда Долума Арыскан школазынга поварлап тургаш, өөреникчилерниң аъш-чемин оорлап, бодунуң бажыңынче хөй акша түңнүт продуктуларны дажыглап турган. Оон буруулуг херээн илереткеш, ажылдан үндүрткенин «Шын» солунга бижээн.

Чылдар эртип, удуртукчулар солчуп, бак чүве эртип-ле турган.

1959 чылда Арысканга хлеб быжырар чер ажыттынган. Долума ортага ажылдап кирип алган. Чаа келген удуртукчулар ону ак-сеткилдиг, эки кижи кылдыр көрүп турган, а ол бажыңынче ниитиниң чемин чажырып дажыглап, бодунга ажыглап турган. Хлеб быжырар черниң эргелекчизи өске ажылче шилчий берген, Долума ол черниң эргелекчизи болган. Хлебти деңзизин аар кылдыр быжыргаш садыглап эгелээн, а далганны шоодай-шоодайы-биле бажыңынче дажыглап, бодунга ажыглап турган. Хлебти чүгле акшага эвес, дагаа чуургаларынга, эътке, саржагга орнап турган. Долуманың күрүне өнчүзүн бодунга хууда ажыглаар чоруун илереткен дөрт ажылчынны хлеб быжырар черден үндүргеш, оларның орнунга «сагыжынга кирер» улусту боду кирип алган. Долуманың кады ажылдап турар эжиниң бажыңының ээзи Балбай-оол дээрзи бо чылдың май айда бир шоодай далганны саткаш, Долума-биле үш хүн арагалаан. Эрткен чылдың май айда бир бидон пивону септелге машиназынга суп алгаш, Арыг-Үзүүнде чуржузунуң бажыңынга аалдап чеде бергеш, үш хонукта ишкеннер. Карбунуң чолаачылап турар машиназы Долуманың арагалап мунар машиназы болган. Долума ол машинага олуруп алгаш, Чаа-Хөл, Шагаан-Арыг, Чодураа, Торгалыгдан барып арага садар. «Суранып тывар, диленип алыр» деп улустуң үлегер домаа ышкаш, водка тыппаанда делир ээр эвес, доңдур сөөртүп эккелгеш, үш-дөрт хонукта ижип турда, ында партия организациязы болгаш совхоз дирекциязы кандыг-даа хемчег албайн турары чиктиг. Хуу өнчүзүрек, самчыгдакчы хлеб быжырыкчызының үүлгедиглерин соксадыр үе келген.

Х. МОНГУШ.

РСДРП-НИҢ II СЪЕЗДИЗИНИҢ 60 ЧЫЛЫНГА УТКУШТУР

УТТУНДУРБАС УЖУРАЖЫЫШКЫННАР

Россияның Социал-демократтыг Ажылчын партиязының II съездизиниң 60 чыл оюнуң төөгүлүг хүнүнге холбаштыр «Партияның этезинде» деп очерктер чыындазын Күрүнениң политиктиг номнар үндүрер чери парлап үндүрген.

РСДРП-ниң II съездизиниң төлээзи, ажылчын Александр Шотманның дугайында чогаалчы Геннадий Фиштиң очеркиин ол чыындыдан моон адаанда допчулап парладывыс.

1936 чылда ССРЭ-ниң Төп Күүсекчи Комитединиң кежигүнү турган АЛЕКСАНДР ВАСИЛЬЕВИЧ ШОТМАН Тываның национал-хосталгалыг революциязының 15 чыл оюнуң байырлалынга ССРЭ чазааның төлээзи болуп Тывага чораан.

Александр Шотман-биле мен 1936 чылда таныжкан мен. Мээң анаа ужуражыр дээш баар деп турарымны оон өөнүү Юрий Сирол телефон-биле дыңнадырга, ол боду мени бажыңынче чалаан чүве.

Александр Васильевич меңээ эжикти боду ажыдып берген болгаш креслога мени өөрүшкү-биле олурткаш, чугаалажып эгелээн. Чартык шак эртпээнде-ле, оон-биле шагда-ла таныш чүве дег, назы болгаш амыдырал дуржулгавыстың аразында улуг ылгал мырыңай чок чүве дег бодаан мен.

Каш-даа романнарны бижип болур хире кайгамчыктыг болуушкуннарлыг болгаш бедик чүткүлдерлиг, дадыккан амыдырал дуржулгалыг кижиниң ёзулуг алдар-сураа илден-даа болза, ол кандыг-даа улуургак эвес болган. Питерниң демир таптаар дарганы, чажыт ажылдакчы-революсчу, Лениниң чоок эжи, улуг чурттуң чазааның кежигүнү, Бүгү-эвилелдиң улус ажыл-агый чөвүлелиниң кежигүнү, Төп Контроль Комиссиязының кежигүнү — Шотманның ажылының долу эвес даңзызы ындыг.

Чугаалажып олурувуста ол хенертен мынча дээн:

— Буруудатпайн көрүңер, чугула болур чүвени уткан-дыр мен. Чоокта чаа Моолга совет улусту төлээлеп чордум. Моол Арат Республиканың байырлалынга баар совет төлээлерниң баштыңынга мени бадылааның хенертен билген мен. Михаил Иванович Калининге чеде бергеш, Моол дугайында билир чүвем дыка эвээш-ле болгай дидим — дээш, Шотман караан имирертип алган чугаалап олурду.

— Ажырбас, ажырбас, оон дугайында номнарны орукка, поездиге чораш номчуп аптар сен — деп Калинин харыылаан, — төлээлерни ленинчи ажылчын. Октябрьның киржикчизи кижи баштап чорууру бискe чугула-дыр. Билдиң бе? Чүвениң уг-шиин билип алыр төлээде, бир-ле кол чүвени: моол улус капитализмни таварбайн социализмче чоруп орар деп чүвени билип алыр херек!..

Александр Васильевич өрээлге ынай-бээр кылаштагылааш, мынча диди:

— Шынап-ла! Ол сөстерни, херек кырында, анаа баргаш көрген чүүлдеримни бадыткаан болбазыкпа. Капитализм таварбайн, социализмче! Ындыг чорук шынап-ла чүгле Моолга эвес-ле болгай! Ол ышкаш хожудангай чурттарга колониализм шуут дүжүп калганда, ол чорук кол орук болу бээр-ле болгай... Ындыг болурдаа! — деп, Шотман бүзүрелдиг чугаалааш, үргүлчүледи: — Карангы дүмбейге чырыктың херели бистиң чырыткывыстан чедер дээрзин бодап кээрге, дыка-ла өөрүнчүг-дүр! Ол чырыкты бис кывыскан-дыр бис! Бо дугайында чүнү чугаалаар сен, аныяк кижи? (Бо чугаалар Тывага база хамааржыр. Чүге дизе ынчаарда А. В. Шотман Тываны база көрген болгай. — Ред.).

Ам, оон бээр чээрби беш ажыг чылдар эртkенде, оон ол өткүт сөстери шуут боттанган-дыр деп анаа харыылаар ийик мен, ынчалза-даа ынчаарда ыттаваан мен. Ол бодунуң айтырыынга харыыны менден манаваан-даа боор...

Бир муң тос чүс он чылда кустаржы сапыкчыдан хөлезилеп алган бичии өрээлчигешке чурттап турган кижиге Шотман барып турар үеде, Дубяскиниң электростанциязының ажылчыны он-даа чыл четпейн улуг күрүнениң президентизи, Бүгү-эвилелдиң өгбези апаар дээрзин олар бодаваан-даа боорлар. Олар ам хүн бүрүнүң ажылынга ужурашкаш, эрткен үезин сактып чугаалажырлар ирги бе? — деп, ынчаарда бодаан мен.

Кандыг-даа чай чок ажылдыг болза, төөгүлүг ужуражыышкыннарын олар канчап чугаалашпас боор. Чижээ, 1917 чылдың октябрь 15-тиң кежээзинде, ТК-ның хуралының бүдүүзүнде ужуражыышкынының дугайын канчап чугаалашпас боор. ТК-ның ол хуралы тура-халыышкынның дугайында шиитпирни бадыткаан болгаш оон хуусаазын айтып, тура-халыышкынны удуртур шериг-революстуг төптү тургускан-на болгай. Ол хуралды белеткээрин Шотманга дааскан. Үжен хире кижи билдиртпейн чыглып болур болгаш Керенскийниң түр чазаанга истедип турган Ленин анаа чеде берип болур бажыңны тывар турган Шотман ур-ле бодаганының соонда, эң-не таарымчалыг чер — Лесновск районнуң хоорай Думазы деп шиитпирлээн. Ол бажыңны чүгле Думаның даргазының чөпшээрели-биле ап болур, а Думаның даргазы ынчаарда Калинин турган.

Ынчангаш Михаил Ивановичиге Шотман чеде берген. Хурал кылыр бажың дугайында айтырыг дүрген шиитпирлеттинген, олар ийилээн бажыңның байдалын, үнер, кирер эжиктерин ылавылап көрүп алганнар.

— Бажың тывылган — деп, эртенинде Свердловка ол илеткээн.

Ынчангаш хуралды ол-ла хүннүң даартазында кежээкиниң чеди шакта чыылдырар болган.

Он бир шак иштинде үргүлчүлээн болгаш Россияның салым-хуузун шиитпирлээн хуралдың дугайын хөйү-биле бижээн болганда, тодарадыга айтырыгларын Александр Васильевичиден салыры меңээ эпчок болган...

Шотман чурттаалгазының иштинде хааның хөй кара бажыңнарынга кирип, Нарым крайже үш чылда шөлүттүрген. Хөй удаа кара бажыңнадып, туттуруп, хоругдадып чорааның дугайында Шотман хөй чүве чугаалаар хөңнү чок болган.

Бир-ле ангадай бергеш, ону Василий Александрович деп чаңдыр адай каапкаш, ону эде адаарын оралдажып, мөгүдей берген мен. Мени сүртетпезин бодааш, Шотман хүлүмзүрбүшаан, мынча диди:

— Ажырбас, ажырбас, ыяткенар, мен чаңчыккан кижи мен. Мени канчаар-даа адап чораан. Туланың ямбытаны Кирилл Матвеевич Мокровкин деп-даа, ажылчын Соловьев деп-даа чораан. Революцияның херээ дээш, меңээ айыыл чок болзун дээш чүү деп-даа сагыл четтиртип чорааны хамаан ийикпе ол.

...Брюссельге ажыттынгаш, полицейжилерниң ыдыдылышкыны-биле Лондонче көже берген РСДРП-ниң II съездизиниң бүгү байдалының дугайын чугаалаары-даа канчаар. Оон кол түңнели марксистчи революстуг партияны, большевиктер партиязын тургусканы болган.

Барык-ла ийи дең кезекке чарылган съездиниң сөөлгү хүннери онза шыңгыыраашкынныг байдалга эрткен.

Херек болза мырыңай хол-биле сегиржип алыышкынга чедер часкан. Питерниң төлээзи Шотман ол сегиржип алыр чоруктуң эгелекчизи болур деп турган. Съезд ажыттынар мурнунда болгаш оон эгезинде Плехановтуң болгаш Лениниң бодуу-биле сырый харылзаалыг турган, съездиниң төнчүзүнде меньшевик болу бергеннерниң (оппортунистерниң, Ленинге удурланганның) талазынче чайгыла берген кижини, Шотман хурал чапсарлай бээрге арынынче шанчар бодаан.

— Бүгү болуушкуннарга мен мырыңай шыдашпайн, Степановту болгаш Никитинни өске өрээлче кииребергеш, ол идегеттиң думчуун чычга бериптейн деп чугаалаадым, хомудап кылыктанганым-биле мырыңай алгырар часып турдум. Боду безин хорадаанындан арай боорда туттунуп турган Степанов содза үндүр бе деп мени хей-ле чагып турган. Хурал чапсарлаарынга чедир каш-ла минута арткан турда, өрээлге Брупская кирип келгеш, мени база-ла сокса деп алангылады берди (мээң дерзин бодалымның дугайын Степанов меңээ лей каапкан болган). Надежда Константиновнаның-даа сургаалы мени оожургатпаан. Ол чоруй баарга, мен коридорга үнүп келгеш, залдан төлээлер үнүп кээрге-ле ийи арынныгны «томаартыр» дээш белеткениш тур мен — деп, Шотман тодарадып олурду.

Каш минута болган соонда хуралдаа чапсарлаан. Ынчалза-даа төлээлерге хүрээлеткеш, залга дангаар-да үр артып каар Владимир Ильич бо удаада бир дугаарында үнүп келген. Шотман мынча деп сактып чугаалады:

— Солагай караан имиртип, найыралдыг хүлүмзүрбүшаан, менче ол чедип келгеш, бажын чайгап, кыжырып чугаалаан:

— Ай-ай-ай! Чүнү бодап алганынар ол, эш Берг? (Берг — Шотманның база бир чажыт шолазы).

Шотманның холундан Ленин чедип үндүре бергеш, чаъс чаап турда, ол тратуарлап чоруп ора, чүдүрүк көргүзер дээни дээш баштай хыйланыкcап чораан.

— Эргим Берг, мугулай мириттер чудуруун дөгээр чүве болгай — деп, Ленин чугаалаан.

Шотман оон ынай сактып чугаалаай-дыр:

— Чугаалашпышаан, (шынында Владимир Ильич чааскаан чугаалап чораан, мен чүгле ында-хаая айтырыг салып чордум), Лондоннуң кудумчуларынга шак хиреде селгүүстеп чораан бис. Ол чугаалажылганың соонда шог иэнишкиним соой бергени билдингир-ле болгай — дигеш, Александр Васильевич хүлүмзүрүп кагды. — Ол чугаа чүгле меңээ эвес, харын база Ленинге уттундурбас кылдыр арткан, чүл дизе, каш чылдар эрткенде-даа, кайы-бир чүвени таарымча чок чугаалаптарымга азы кылыптарымга, мээң ёзулуг фамилиямны билир хирезинде-ле Ленин солагай караан имиртип, бажын чайгааш, мынча деп шоодар чораан:

— Ай-ай-ай! Чүнү бодап алганынар ол, эш Берг!

Хөгжүмче чүткүл

Кызылдың музыка училищезинге сөөлгү экзаменнер чоруп турган. «Сөөлгү шылгалданы канчаар-ла тудар ирги мен» деп, аныяк оолдуң чүрээ дыңзыг соп турган. Ынчалза-даа Кенеш Бадый-оол эң сөөлгү шылгалдазын 5-ке дужааган.

Студент Бадый-оол Хандагайты ортумак школазынга өөренип тура-ла, музыкага хандыкшый берген. Кайда-ла баян үнү дыңналган болдур, ынаар-ла ыдып каар турган. Оңгу классты чедиишкинниг дооскаш, киномеханиктеп-даа ажылдап келген. Ол боду нотаны чоорту өөренип, баянга хостуг ойнаар болу берген. Районнуң Культура бажыңынга боттывынгыр уран чүүл бөлгүмүн кончуг эки удуртуп турганын хөй улус билир.

1962 чылда аныяк оол Кызылдың музыка училищезинге кирип алган. Ол чаа аялгаларны бижип турар апарган. Бирги курсту доозарының чогаадылга-композиция экзаменин кончуг эки дужааган. Сөөлгү үеде эш Бадый-оол фортепианога уругларга тыва пьесаларны база чогааткан. «Чүге чепле харын читти», «Чечек» болгаш оон-даа өске шүлүктерге аялгаларны бижээн.

О. БОРАШ.

Чоннуң тура-соруун хүндүлээр

Италияда иштики политиктиг байдалдың чидиглениишкини улам кедерең, чагырыкчы бөлүктерниң улуска удур политиказынга массаларның таарзынмас чоруу болгаш киленнээшкини кажангызындан-даа артык улуг хемчээлдиг апарган.

Апрель 28-те парламент соңгулдаларының үезинде христиан-демократтыг партия аштырышкынга таварышкан. Бодунуң талалакчыларының санын 8 миллион кижи чедир көвүдеткеш, компартия улуг тиилелгени чедип алган. Коммунистиг партия чурттуң политиктиг угланыышкынының үндезинни-биле өскертиринче массаларның чүткүлүн чайгылыш чок илередип, боттарының амыдыралчы негеделерин дээш, итали нийтилелди чаартыры дээш демиселге ажылчын болгаш улусчу массаның чаңгыс эвин камгалап турар карачаңгыс партия болганы-биле ол тиилелге чедип алдынган.

Бодунуң тергиидекчи байдалын хевээр артырып алыры-биле христиан-демократтыг партия ону кризиске чедирип келген ол-ла угланыышкынның чорудаарын үргүлчүлевишаан. Чогум утказы-биле алырга, итали реакцияның ол угланыышкыны ооң чазак программазының ийи чүүлдеринде мөөңнеттинген: ол дээрге даштыкы талазы-биле алырга, «атлантикага шынчы чорук» база иштики талазы-биле алырга, компартияга удур демисел болуп турар.

Дешпилгелиг парлалганың демдеглээнин ёзугаар алырга, бирги чүүл бот-тускайлан даштыкы политиканың чогун, НАТО-нуң чагырыкчыларының агрессчи бодалдарынга ооң чугаажок чагыртып турарын, а алызында кээп — тайбынче итали улустуң чүткүлүн херекке албас чорукту быжыглап турар.

Ийиги чүүл дээрге, Италияның ажылчын шимчээшкининге хамаарыштыр чагырыкчы буржуаз ангының төлевилеп алганы хөделиишкиннериниң адырыкталчак планындан көстүп турар. Шак ол планны эш П. Тольятти шуут эчизинге чедир сойгалап илереткен. Ооң бижээни болза: «Ында ажык демиселдиң шугуму ажылчын шимчээшкининиң ооң эчис сорулгаларының хажызынга тургузарынче, экономиктиг болгаш социал харылзааларның алыс утказынга дегбейн, ону өскертпейн барып болгу дег, эргелелдиң ындыг системазынга чагырткан байдалды ээлеп алыр кылдыр ол шимчээшкинни албадаарынче угланган элээн бодамчалыг болгаш кажар шугум-биле холужуп турар; ол шугум хамыктың мурнунда ажылчын шимчээшкинин башкаландырарынче, бодунуң көдүрлүүшкүнүн, бодунуң дээштиг чоруун, бодунуң амгы нийтилелди чаартып болгаш чаа нийтилелди тургузуп шыдаар аргазын чидирер кылдыр ону албадаарынче угланган».

Ол план ам безин күүсеттинип турар. Чамдык чаартылгаларны аазап турар чоруктары-биле, чазактың ажыл-чорудулгазынга кирер деп оваазыннары-биле христиан-демократтыг партия бодунуң талазынче Италияның социалистиг партиязын хандыкшыдып алырын кызыдып турар.

Соңгулдалар соонда баштайгы чазакты тургузарының дугайында даалганы алган христиан-демократтыг партияның секретары Моро, чогум утказы-биле алырга, ол сорулгаларны болгаш оларны чедип алырының аргазын ажыы-биле чарлап үндүрген. Ынчаарга ол сорулгалар илергей-ле хоралакчы шынар-бүдүштүг турбуже. Ненни болгаш социалистиг партияда ооң бөлүү чүгле христиан-демократтар-биле чазакка эвилелдежип киреринге эвес, харын консервативтиг буржуазия-биле кады ажылдажылганың оруунче бодунуң партиязын хандыкшыдарынга база чөпшээрешкен. Ажылчын ангының эрге-ажыктарын ооң херекке албаан чоруу кедергей-ле иле болган. Ненниниң бодунуң бөлүүнде безин чөрүлдээлер дыка чидигленген. Херектиң ужуру дээрге, Ненни баштаан партияның удуртулгазын шиитпирлээринге, албан-дужаалдан үнер деп айтырыг тургузарынга безин четкен. Италияның социалистиг партиязының Төп Комитединиң хөй нурууну Ненниниң туруш-бодалын буруу шапкан, удуртулгадан үнер дээнин хүлээвээн болгаш дем кадып ажылдап кылган шиитпирлерни хүндүлеп көөрүн ооң негээн.

Морону деткииринден социалистиг партияның ойталааны, ооң министрлер кабинедин тургузар чоруун болдурбайн барган. Ынчалзажок христиан-демократтыг партияның удуртукчулары саат чокка чаа кажарлаашкын кылып, чазак кризизин үзе шиитпирлээриниң мурнунда бюджетти бадылаарының болгаш агар-ажыл-херектерни чорударының эрге-жок чугулазы деп чылдак-биле, депутаттар палатазының даргазы чораан Леоне баштаан чаңгыс партияның «ажыл-херекчи» чазаа дижир чүвени тургуза тыртып алганнар. Ындыг шиитпирниң сурагжып шыдавазын өөренип кээргеш, демохристианнарның удуртулгазы чаа чазакка бүзүреп шыйзыгар чоруктан былдаашкын болган таварылгада парламентини тарадыр болгаш чаа соңгулдаларны чорудар чүве деп кыжанган.

Чагырыкчы партияның ол чаа коргудуушкунунга даянып, парламентиниң дужурериниң болгаш «чурт-та политиктиг байдалдың кедергей чидигленириниң» аргазын дилеп тывар дээш бодунуң партиязын коргутпушаан, Ненни социалистиг партияның Төп Комитединиң дагын чыылдырган пленумунуң киржикчилериниң хөй нурууну Леоненин чазаанга бүзүрээр бе, бүзүревес бе дээрзиниң дугайында бадылаашкын үезинде дадагалзаар деп шиитпирни чедип алган. Ол чорук эрге-чагыргага кирериниң оруун чаа чазакка херек кырында ажыдып берип турар-дыр, чүге дээрге ол ам ийи палаталарга бодунга эргежок чугула бадылаашкыннарының хөй нурууну ап шыдаптар.

Партияның чөөн үзелдиг бөлүү Ненниниң кажарлаашкыннарын шынгыы шүгүмчүлээн. Партияның иштики демисели чидигленген. Социалистер итали ажылчын шимчээшкининиң эрге-ажыктарынга таарыштыр шын орукту тып шыдаар бе дээрзи Италияның социалистиг партиязының октябрьның төнчүзүнде болур съездизинге ол демиселдиң түңнелинден дыка хамааржыр.

Леоненин чазаанга бодунуң оппозициязын Италияның коммунистиг партиязы эң-не шиитпирлиг болгаш чугаажок деп медеглээн. «Ажыл-херекчи кабинет, тодаргайлаарга күрүнениң күүсекчи эрге-чагыргазының бажында долу эргелиг политиктиг органның чогу дээрге-ле чурттуң бүгү амыдыралын шуут удуртурун ооң экономиказын контрольдап турар ындыг күштерге дамчыдып бээр дээни ол-дур, ынчаарга ол дээрге консервативтиг, реакцылыг күштер дээрзин билир бис. Административтиг чазак дээрге-ле — барыын үзелче чайгылыышкын, барыын үзелдиг чаа авантюраларга белеткел-дир» — деп, П. Тольятти тайылбырлаан.

Массаларның идепкейлиг демиселин организастап, бүгү демократтыг күштерниң чаңгыс эвин, база хамыктың мурнунда ажылчын ийи партияларның — коммунистиг болгаш социалистиг партияларның хөделиишкиннериниң чаңгыс эвин быжыглавышаан, коммунистер болза реакцияның планнары үстүр чорукту, бүгү итали политиканың чөөн үзелче шиитпирлиг болгаш ёзулуг эргилдезин чедип алырын оралдажып турар. «Барыын үзелче чайгылыышкынның айыылын реакцылыг күштерниң коргудуушкунунга болгаш негелделеринге дужуп бериишкинниң дузазы-биле узуткап болбас; тайбынның болгаш хосталганың байдалында чурттуң чаартылгазының болгаш дешпилгезиниң чорудулгазын үргүлчүлээрин күзеп турар бүгү улусчу күштерниң билчирииниң, чаңгыс эвиниң болгаш дайынчы угаан-бодалының аргазы-биле ол реакцылыг күштерге удурланыышкын кылыры эргежок чугула» — деп, Италияның коммунистиг партиязының чиңгине секретарының оралакчызы Луиджи Лонго чоокта чаагы чугаазынга онзалап демдеглээн.

«Улустуң тура-соруун, апрель 28-те парламент соңгулдаларының үезинде чөөн үзелче чоннуң илергейлеттинген чүткүлүн хүндүлеп болгу дег ындыг чазакты тургузарын» боттарының резолюцияларынга негевишаан, Италияның фабрикаларының болгаш заводтарының ажылчы чоннары, тараачыннары болгаш албан-хаакчылары бүгү чуртта митингилерни, хуралдарны эрттирип турар.

А. ДЬЯКОВ.

ХАБАРОВСК КРАЙ. Охот далайның эриинде балыктаашкын үези үргүлчүлевишаан. «Рассвет Севера» колхозтуң балыкчылары чедиишкинниг ажылдап турар. Г. Т. Майбороданың бригадазы (чурукта) балык тывыжының чыл планын ажыл-агыйда баштай ажыр күүсеткен бригадаларның бирээзи болуп турар. 8.050 центнер балык тудар планныг турган, 10 муң центнерден хөй балыкты туткан.

Фото Г. ХРЕНОВТУУ СЭТА-ның фотохроникасы.

Экономиктиг бузээлээшкин буза шаптырар

ГАВАНА. (СЭТА). АКШ-тың банкызында чыдары Кубаның акша-хөреңгилерин хуулгетпес дугайында. Куба-биле акша саарылгазын хоруур дугайында АКШ-тың чазааның шиитпиринге Кубаның хөй-нийтизи киленнээшкин-биле харылаан. Кубаның парлалгазы бо хемчегни куба улуска удур чаа агрессчи үүлгедиг кылдыр көрген.

«Нотисиас де Ой» солуннуң «Кеннединиң чаа агрессиязы» деп агелиг чүүлүнге айытканы болза, АКШ-тың күрүне департаментизиниң шиитпири капиталистиг чамдык чурттар-биле даштыкы садыг талазы-биле бергедедиишкинни Кубага тургузарынче угланган. Доллар зоназында турар чурттарга куба дипломаттарның ажыл-чорудулгазын бергеледир сорулгалыг. Вашингтон Кубага удур калчаараашкынны база катап өскүдүп үндүрерин оралдажып, куба бассейниниң суун база катап боктаддырарын, делегейниң душкуурлуг чоруун күштелдирериң болгаш куба революцияга удур чаа крест походун организастаарын чүткүп турар-дыр деп солун демдеглээн.

Империалистер төөгүнүң дуржулгазын өөренип албаан болгаш экономиктиг агрессияның дузазы-биле иштики контрреволюцияны база катап көдүрүп үндүрерин, ынчангаш хөлезилеңикчилерниң халдап кирериңге таарымчалыг байдалдарны тургузарын кордап турар дээрзин «Нотисиас де Ой» солун ооң ынай бижээн.

Сан-хөө талазы-биле «бузээлээшкин» Кубага далай бузээлээшкинниң организастааны буурап душкени дээш империалистерниң ежээн негээниниден өске чүү-даа эвес-тир деп ол солун айыткан.

АКШ-тың чазааның айтыышкыны-биле холбаштыр бистиң чуртувустуң мурнунга тургустунуп келир бергелер ажып эрттинген турар деп «Нотисиас де Ой» солун демдеглээн. Куба революцияның өңнүктери дайзыннардан дыка артык күштүг.

Аяа долган, КИНО ажыы-биле билинген

Москва хоорайга делгелгениң хөй-хөй чурттарындан фестивальга киржир дээн аныяктар төлээлекчилери чыглып кээрге, найысылалдың чурттакчылары оларны ээлдек, чылыы-биле уткуп хүлээп ап турган. Ол байырлалдың хүннериниң бир-ле кежээзинде Москва чоогунда болчашкан бажыңынга чурттуң улуг-улуг хоорайларындан эң оптуг-кажар, дуржулгалыг оорлар бөлдүнчүп турар...

...Бо бүгү чүүлдерни: өөрүнчүг байырлалды, бужар-бак үүлгедиг кылыр деп турар карман оорларының белеткелин «Тудуш реакция» деп кинофильмниң эге кадрларында тодаргай көргүскен. Бо кино ам бистиң республиканың киноэкраннарында үнүп эгелээн. Ында чогум чүнүң дугайын көргүзүп турарыл?

Бистиң кайгамчыктыг Төрээн чуртувуста коммунизмниң материал-техниктиг баазазын салырының хайнышкыныг ажылдыжи чоруп турар. Бүгү совет улус кижи төрелгетенниң шагшаандан тура бодап чораан күзелин — чырыткылыг келир үени тургузар дээш сорук кириишкинниг ажылдап, хүн, шак келген тудум-на улам улуг тиилелгени чедип ап турар. Ынчалза-даа эргиниң артыышкыннары — ажыл кылбас мангыстар, оорлар, чалгаалар, арагачылар, булгамыктар бисте эвээш эвес доктарны таварыштырып турар. Л. Шейниниң рассказынга үндезилээш, «Мосфильм» киностудиязының бүдүрүп үндүрген бо кинофильминде ындыг теманы көргүскен. Ол болза эргиниң бужар артыышкыны — оорлар дугайында сойгалаашкынныг чогаал болур.

...Шаандан тура-ла таныш оорлар фестивальды ажыглап алгаш, ооң киржикчилериниң оорлап уптээриниң планын кылыр. Ынчан туттуруп хоругдатпаан бөлүк идегеттер аңгы-аңгы хоорайлардан четкилеп келирге, оларның баштыңы Кардинал мынча дээр:

— Бо онза чыышты кылган ужуру мындыг — ам делегей фестивалы ажыттынар-дыр. Айтырыг чаңгыс: фестивальды канчаар уткуп хүлээп алыры...

Оорлар дораан-на хөлзеп, ооң моон саналдарын кириип эгелээрлер. Бөлүк оор идегеттер канчаар үүлгедиг кылырын дугуржуп турар аразында, оларның чыыжынга келбейн барган шаандакы эжи — Сенька-Мороз көстүп келир. Ол, эрги өңнүктериниң кем-буруулуг үүлгедиин соксадыр бодаан. Чүге дээрге, Сенька-Мороз шагда-ла эттинген, ам заводта ажылдап турар, мурнакчы бүдүрүлгечи болгаш сагыш човангыр өг-бүле ээзи болу берген. Ынчангаш ол ак-сеткилдии-биле бүгү чүүлдү тайылбырлаар бодаан. Ынчалза-даа дуржок оорлар ону тоовайн баарлар.

Бо кинофильмде кажар оптуг ол оорларның парлалга ажылдакчызы, тайылбырлакчы азы төлээлекчи кижилер болуп алгаш, оор үүлгедиглер кылып чоруп турарын база тодаргай көргүскен. Ынчалза-даа фильмниң кол темазы — ак-сеткилдиг совет кижилерниң чаагай амыдырал-чуртталгазын көргеш, бөлүк оорларның баштыңы Кардиналдың миниишкини деп чугаалап болур. Кардинал болза, хөй санныг карман оорларының аразынга алдаржаан, бо бужар чорукка хөй кижилерни өөреткен кижи чораан. Ол бичиизинде-ле бажыңындан дүргүннап чоруткаш, оорлар холунга кирип, оларга кагүттүрген, чаагай оруктан тайып бүдүлген. Баштайгы удаада-ла акша оорлааш, улам амдажааның, канчаар туттуруп кезенчеге киргенин ол ажыы-биле чугаалап олурар.

Кардинал Москвага чедип кээрге, ооң мурнунда таныш чораан хөй өөрү шын орукче кирип, ак-сеткилдиг чурттай берген болган. Кажараан оор ынчан хандыр бодаңып эгелээн. Эң ылаңгыя ол бодунуң мурнунда кымдан-даа артык мергежилдиг кылдыр өөредип каан ооржузу — Сенька-Мороз-биле ужуражып, ооң кадайы-биле чугаалашкан.

Мурнунда Сенька-Мороз шолалыг оор чораан, ам ол ак-сеткилдиг мурнакчы ажылчын фестиваль үезинде кижилерниң карманнарындан, сумкаларындан хөй акшаны таныыр оорлары оптуг кажар аргалар-биле канчаар уштуп ап турарын көрүп кааш, оларны соксадырын оралдажыр. Чогум-на ооң ужурундан ол, Кардиналды — шаандакы башкызын бодунуң бажыңынга аппаар. Оорларның баштыңы өөреникчизиниң чүү хире аас-кежиктиг чурттап, нийтилелге кандыг ажыктыг чүүлдерни берип турарын караа-биле көрүп, кулаа-биле дыңнаар.

Ооң ак-сеткилдиг кижилер-биле ужурашканы анза улуг илиг болур. Кардинал ол-ла чоруп турган, дүне апарганда профессор Муромцев деп кижи-биле душ болуп ужуражы бээр. «Чүү кижи силер, чүнү кылып турар силер?» — деп айтырарга, профессор ажыы-биле чугаалаар: — Мен эмчи кижи мен... Ынчалза-даа бодум база аарыг — рактыг апардым. А чоңга ак-сеткилдии-биле бараан болуру дээрге, эң чаагай үүле болдур ийин... Мен ам таптыг-ла бир ай чурттаарым арткан. Дан адып, чаа хүн үнүп келди. Барып ажылдаар херек. Дораан барып, 42 харлыг кижи кезер мен. Ооң улуг-хырны рактыг. Ыяавыла ооң тынын алыр мен... Сен база чаагай үүлени кылырынче далажып көр, ам-даа орай эвес...

Ооң соонда Кардинал мырыңай чаа, кайгамчыктыг делегейни көрген ышкаш сакты берген. Ынчангаш ол бодунуң 30 ажыг чылдарының дургузунда оор үүлгедиишкиннерин соксаткаш, ол бүтүнү ажыы-биле төөгүп бээр. Ооң аяа-даа долган, ооң ужурундан ажыы-биле билинген-даа.

Бо фильмни көрүкчүлер улуг сонуургал-биле көөрлер. Бисте эргиниң эң бужар артыышкыннарының бирээзи — оорлаар чоруктуң таварылгалары ам-даа бар. Ооң-биле демисел — хүннүң чугула айтырыгларының бирээзи.

М. ТОПЧА.

Расистерниң калчаараашкыны негр улусту сый шаап шыдавас

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Чоокта чаа Торранс хоорайга (Калифорния штат) сөөк-язы ылгаар чорукка удурланыышкынның чыскаалынга киришкен 45 харлыг негр кижини аарыы-биле балыглап каан чыткаңын кудумчудан тып алган. Ооң фамилиязын билип алыры ам дээрзинде бүтпейн барган дээрзин информас агентилелдер дыңнаткан. Расистер ол негр кижиниң чушкуузунче боолаан болган. Негр демиселчиниң байдалы идегел чок деп, эмнелгениң эмчилери медеглээн.

Ол-ла хоорайга эрткен воскресеньеде расис өлүрүкчүлер сөөк-язы ылгаар чорукка удурланыышкынның олура эрттирер ажыл соксадыышкынынга киришкен ийи негрлерни — сөөк-язы талазы-биле деӊ болур чоруктуң конгресс организациязының кежигүннерин автомобиль-биле бастырып каарын оралдажып турган.

Штаттарның эрге-чагыргаларының өмээржилгезин ажыглап алгаш, расистер улам калчаарап турар. Куклуксклангчыларның баштыңы Калвин Ф. Брейгтиң Атланта хоорайга (Джорджия штат) расистерниң чыыжынга чүве чугаалап тургаш, медеглээни болза, куклуксклангчылар боочепсекти холга алыр ужурлуг, чүге дээрге, «ажык раса дайынын бис эгелевээн шаавыста кара кештиглер оожургавас боор». Июль 20-де Саванна хоорайга (Джорджия штат) куклуксклангчылар ак кештиг кижилерден негрлерниң башкаланыры дээш туржуп турар кижилерниң чыскаалын организастаар деп ол идегет ажыы-биле медеглээн.

Америк агентилелдерниң дыңнатканы-биле алырга, Гринсборо хоорайга (Соңгу Каролина штат) сөөк-язы ылгаар чорукка удур чыскаалга киришкени дээш 109 негрлерни кара бажыңче киир октаан. Чарлстона хоорайда (Барыын Вирджиния штат) 41 негрлерни «корум-чурумну үрээни» дээш буруудаткан болгаш удурланыышкынның чыскаалынга киришкен дээш 34 хонукта кара бажыңга олурар кылдыр шииткен. Өлүрүкчү чорук-даа, кыжаныглар-даа, массалыг тудуп хоругдаашкын-даа боттарының эргелери дээш демисежип турар негрлерниң шимчээшкинин арада доктаадып шыдавайн турар. Саванна хоорайга (Джорджия штат) чүс-чүс негрлер демисел талазы-биле боттарының эштерин хостаарын негеп, кара бажыңның чанынга чыскаал организастаан. Чээрби миллион америк негрлерниң боттарының эргелери дээш демисели улам калбарып, Катташкан Штаттарның чаа-чаа хоорайларының болгаш чурттакчылыг черлериң хаара тудуп турар.

Эквадорнуң ажылчы чоннарының хоозуралы

ГУАЯКИЛЬ. (СЭТА). Албанның статистика сан-медээлериниң ёзугаар алырга, сөөлгү 17 айларның дургузунда Эквадорга амыдырап чурттаарының үнези 16,2 хуу аартаан. Амыдырап чурттаарының үнезиниң аартааны ажылчы чоннарның ажыл төлевириниң доктаамал кудулаашкынында болгаш чурттуң улус массаларының нийти хоозуралында онза илереп турар. Битода үнүп турар «Сабадо» журналдың айтып турары болза, эквадорларның 78 хуузунуң хүн бүрүде чарыгдалы 55 сентаводан 3 сукре 50 сентавога чедир кудулап бадып турар, ол болза ортумаа-биле 2,6-дан 17,1 чедир америк центага деӊ.

Чуртта аш болгаш хоозурал нептерээн, ылаңгыя уруглар ортузунда өлүр чорук кончуг хөй. Планнаашкынның национал хунтазының техниктиг директору Сальгадонуң билиннгени болза, чурттуң чонунуң хөй нурууну янзы-бүрү аарыглардан качыгдап турар.

Контрреволюстуг идегеттерниң бир баштыңчызы туттурган

ПАРИЖ. (СЭТА). Куба эмигрант-контрреволюстуг идегеттерниң база бир баштыңчызы Фернандо Мартин Иасетти Мексиканың эрге-чагыргалары тудуп хоругдаан. Франс Пресс агентилелдиң корреспондентизиниң Мехикодан дыңнатканы-биле алырга, Веракрус портка куба садыг суднозун сугже дүлүп кирер дээр оралдажыышкынны кылганы дээш Мартин Иасетти буруудадып турар. Бо херектиң талазы-биле сес куба эмигранттарны тудуп хоругдаан.

Кенияга парламентиге болгаш провинциал хуралдарга бирги бүгү-нийти соңгулда болуп эрткен. Бадылаашкынга үш миллион африканнар болгаш алдан муң европейжилер киришкен. Ол болган соңгулдага Кенияның Африка национал эвилели тиилелгени чедип алган.

Чурукта: Найробиниң чурттакчылары эвилелдиң баштыңчызы Джомо Кениатунга байыр чедирип турары. Фото ЮПИ—СЭТА.

Колониалистиг федерация

ЛОНДОН. (СЭТА). Малайяның, Сингапурнуң, Соңгу Борнеонуң болгаш Саравактың, а ол ышкаш англи чазактың төлээлекчилери июль 8-тен 9-че дүнезинде Лондонга Малайзияның федерациязын албан ёзузу-биле тургузуп турар дугуржулгага ат салганнар.

Чаа федерация бо чылдың август 31-ден күштүг болуп эгелээр. Чаа федерацияны тургузар дугайында чугаалажыышкыннарга киришкен ооң киржикчилериниң бирээзи болур Бруней дугуржулгага ат салбайн барган.

Мурнуу-Чөөн Азияда национал-хосталгалыг шимчээшкинге удур демиселге британ империализмниң туруштарын камгалаарынга чаа федерация чепсек болурунга Макмилланның чазаа кордап турар. 1957 чылда Малайя федерациязынга Англияның дөгээни «камгалал болгаш бот-бодунга дузалажыр дугайында» керээ ам Малайзияның федерациязының бүгү девискээринге күштүг болур. Бо керээ болза, ылаңгыя ол районга бодунуң шериг баазаларын тургузар арганы Англияга берип турар.

Иван Петрович Решетников

1931 чылдан бээр СЭКП кежигүнү Иван Петрович Решетников 1963 чылдың июль 11-де мөчээн.

Иван Петрович Решетников 1909 чылда Алтай крайның Шелаболиха суурунга төрүттүнген. Ол, бодунуң күш-ажылчы ажыл-чорудулгазын 1925 чылда Бийск хоорайның пөстаавы фабриказынга аргыкчы болуп эгелээн.

Москваның педагогика институдун дооскан соонда 1933 чылдан эгелээш И. П. Решетников үжен чылдарның дургузунда педагогика фронтузунга: дыл болгаш литература башкызы, Барнаулдуң педучилищезиниң директорунуң оралакчызы болгаш директору болуп ажылдап келген.

1948 чылдан эгелээш И. П. Решетников СЭКП Тыва обкомунуң партшколазының болгаш совпаршколазының директорунуң өөредилге талазы-биле оралакчызынга ажылдап турган. Сөөлгү дөрт чылдарда — Тыва респотребсоюзтуң кооператив профессионал-техниктиг училищезиниң башкызынга ажылдап турган.

И. П. Решетников педагогика коллективтериниң болгаш хоорайның партия организациязының хөй-нийтичи-политиктиг амыдыралынга идепкейлиг киржип келген. СЭКП Кызыл хооркомунуң кежигүнүнге ол каш удаа соңгуттуруп турган.

Төрээн чурттуң мурнунга ачы-хавыяазы дээш Иван Петрович Решетников «1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга Германияны ашкан тиилелге дээш» деп медаль-биле шаңнаттырган.

Иван Петрович Решетников арыг болгаш шынчы коммунист, бедүүн болгаш дыштангыр эш чораан.

Ооң дугайында тураскаал ону билир бүгү кижилерниң чүректеринге кезээде артар.

Бөлүк эштери.

Редакторнуң оралакчызы Д. О. БЕГЗИ.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Хайгылдa» 10, 12, «Хаанның өршээли» 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Уругларга программалар 10, «Боду-биле барып алыр чагаа» 11, 1, 3 болгаш 9 шактарда, «Аас-кежиин үнелээр» 5, 7 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Даарта келиңер» 12.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ыраккы ортулукта» 1.15, 3.15, «Дунайның тогу» 1.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Ийилээн эрлер-дир бис» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

Июль 14—кадыкшылга хүнү

ЭРГИМ ЭШТЕР!

1963 чылдың июль 14-те культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгынга **кадыкшылга хүнү чорудар.**

Кадыкшылга хүнүнде күш-ажылдың байдалын экижидериниң болгаш коммунистиг амыдырал дээш демиселдиң талазы-биле ажылдың түңнелин кылыр.

ПРОГРАММАЗЫ

1. **Ногаан театрга:**

а) Кадыкшылга хүнүнге холбаштырган байырлыг хурал. (Илеткелчи — кадык камгалал министри эш Любимов).

б) Эстрада оркестриниң байырлал концерти.

Эгелээри хүндүскүнүң 12 шакта.

2. **Медицина темазынга айтырыглар болгаш харыылар кежээзи. Кинофильмнер көргүзер.**

Эгелээри кежээкиниң 8 шакта.

Ол хүн паркка флюорографтыг установка, хан шинчилээр талазы-биле пункт, эмчилер болгаш юристер консультацияларының столу (лекторий бажыңынга), уруглар кадыкшыдылгазының өрээли ажылдаар.

Лекторий бажыңынга: эмнерниң болгаш санитария, гигиена делгелгези болур.

Күш-культура маргылдаалары чорудар.

ШУПТУ КАДЫКШЫЛГА ХҮНҮНЧЕ!

СЭКП-ниң Тыва обкому болгаш Кызыл хоорkому СЭКП кежигүнү **ИВАН ПЕТРОВИЧ РЕШЕТНИКОВТУҢ** 55 харлыында, бо чылдың июль 11-де, аттекке мөчээнин ханы кажыыдал-биле дыңнадып, мөчээн кижиниң өг-бүлезинге кажыыдалын илергейлеп тур.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко-кудумчузу, бажың № 3. телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13, харыысалгалыг секретарының 23 — 35, кезээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25 — 38, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш кедээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, Информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31—75, корректорларның 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01276. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. ИЮЛЬ 14 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 166 (5570).

Өртээ 2 көп.

Коргунчуг ужарларны дамчыштыр

БРАТСК. (СЭТА). Братскиден 250 километр ырак турар. Ангара кавызының үшкү гидроэлектростанциязы—Усть-Илимск ГЭС-тиң тудуунга белеткел калбарган. Ол тайгаже чедери безин берге: автомобиль оруун чаа тудуп турар, а суг-биле баар орукту ужарлар моондактап турар.

Ында Ершовск ужар онза айыылдыг. Ону эртип болбас ужар деп үр үеде санап келген. Ангараның чоогунда кодээ черлерниң чурттакчыларын кайгаткан кайгамчык болуушкун болган: ийи улуг ужарларны аар судиолар эртип келген. Олар чаа гидроэлектростанцияның тудугжуларынга чер буза тепсир снарядтарны, экскаваторларны, автомашиналарны, көдүртүр краннарны болгаш өске-даа техниканы чедирип келген.

Ершовск ужарны эртип болбас дугайында хоозун чугаа хуу ыяваланган. Ленинградтың «Гипроречтранс» деп институдунуң гидрографиктиг экспедициязының үш чылда чорудуп келген ажылы ол ужарны эртеринге дузалаан. Институттуң тускай эртемниглери Братскиден Усть-Илимск ГЭС-тиң турар черинге чедир судноларның чоруп болур аргазын шинчилеп көрген. Радиометриктиг приборларның дузазы-биле хемниң унун калбаа-биле хемчээп, судно чорууру орукту чогумчулаалдыы-биле хынап көрген. Ол медээлерни удуртулга болдурбушаан, капитан Владимир Савенков аар судноларны Ершовск ужарны дамчыштыр эрттирип келген.

Усть-Илимск ГЭС-тиң турар черинге чедир суг оруу ажыттынган.

Санитар культуразын бедик деңнелче

Бистиң чуртка чоннуң кадык камгалалының херээн күрүнениң эргелелинге алыр сорулга-биле кадык камгалалының улус комиссариадын тургузар дугайында Совет чазактың декрединге 1918 чылдың июль 11-де В. И. Ленин ат салган. Ол ленинчи декретти бистиң чуртка боттандырып эгелээнинден бээр ам дөртен беш чыл болган. Ол хүнну бистиң чуртка Кадыкшылга хүнү кылдыр чыл бүрүде эрттирип турар апарган. Бо чылын Тыва республикага Кадыкшылга хүнүн бөгүн, дыштаныр хүнде. эрттирип турар.

Кадыкшылга хүнү — медицина хөй-ниитизиниң байырлалы, күш-ажылга болгаш амыдыралга бедик санитар-культура дээш демиселче бүгү чонну, хөй-ниитини мобилизастаарының хүнү болур. Күш-ажылдың болгаш амыдыралдың санитар-культуразын экижидер, чурттакчылыг черлерни арыг-шевер тургузар, чаагайжыдар, ногаанчыдар, бот-гигиеназының чуруумун сагыыр, санитар-чырыдыышкын пропагандазын калбартыр талазы-биле чоруттунган ажылдарның түңнелин көөрүнүң хүнү кылдыр Кадыкшылга хүнүн чер бүрүзүнге эрттирери чаңчыл болуп келген.

Кадыкшылга хүнүнге демдеглээр ужурлуг хемчеглерниң иштинден санитар-культуразының ажылы бистиң республиканың байдалынга чугула айтырыгларның бирээзи болур. Хоорай, суурларның, өг-бүлениң болгаш боттуг санитар-культуразын бедидер чорук—коммунизм тургузукчузу совет кижиниң кадыының, ооң ажылгыр аргалыг болурунуң чугула айтырыы, аарыгларны болдурбас болгаш кедизинде барып аарыглар нептерээр чорукту узуткаар хемчеглерниң чарылбас кезээ болур.

Бо ажылды бүгү талазы-биле калбартырының аргалары, материалдыг баазазы, шимчедир күжү бистиң республикада четчир санныы-биле бар. Ажылчы чоннарның кадыкшылы дээш ажылдап турар эмнелге черлери, медицина пунктулары барык бүгү чурттакчылыг черлерде бар, дөрт чүс чыгыы дээди эртемниг эмчилер, бир муң чыгыы ортумак эртемниг медицина ажылдакчылары чон ортузунда ажылдап турар. Оон аңгыда республиканың санитар-чырыдыышкын бажыңы, кадык камгалалының органнары, Кызыл крест ниитилелиниң организациялары, чер бүрүде санитар комиссиялары, Советтерниң кадык камгалалының талазы-биле доктаамал комиссиялары, санитар постулары, төлээлекчилери, инспекторлары дээн чижектиг улуг күш бар. Хамык ужур бо улуг күштү бүрүн ажылдадыры, кол сорулгаже угландыр таарыштыр ажыглаары болур.

Кадыкшылга болгаш санитар-чырыдыышкын дуржулгазын чер бүрүзүнге нептередип болур чижектер республикада хөй. Чөөн-Хемчик районнуң ылаңгыя Чадаана хоорайның медицина ажылдакчылары Кадыкшылга хүнүнге уткуштур медицина болгаш санитар-чырыдыышкын билиглери пропагандалаарының тускай айын чорудкан. Эмчилер, медицина ажылдакчылары кино үндүрер черлерге кино көргүзүп эгелээр мурнунда беседалар кылып, районнуң радио дамчыдылгазынга лекциялар номчуп, чер-черге барып санитар-кадыкшылга дугайында тайылбыр ажылы кылып, чурттакчылыг черлерниң арыг-шевер байдалынче кичээнгей салып, өске-даа чугула хемчеглерни чорудуп турар. Тус-тус бүдүрүлге черлеринде тускай булуңнарны организастаан. Чижээ, Чадааның үлетпүр комбинадының дааранылга цегинде «Херээженнер гигиеназы», столоваяда «Арыг-шевер—кадыкшылдың үндезини», АТК-да «Таалкы болгаш арага — кадыкшылдың дайзыны» чижектиг булуңнарны организастаан. Бо хемчеглерни түр үениң эвес. а үргүлчүнүү болдурары эргежок чугула.

Район бүрүзүнүң, эмнелге болгаш медпункт бүрүзүнүң медицина ажылдакчылары шуптузу ындыг хемчеглерни ап болур аргалыг. Кол-ла чүве ажылдакчыларның чогаадыкчы инициативазындан хамааржыыр. Ынчалзадаа чамдык черлерде медицина болгаш санитар-чырыдыышкын пропагандазы четпес чоруп турарын демдеглезе чогуур. Республика эмнелгезиниң салбырлар эргелекчилери А. И. Канунников, А. Л. Спиридонов, В. А. Верещагин чижектиг байлак дуржулгалыг болгаш билиглиг эштерниң ынчан чон мурнунга сөөлгү үеде дыңналбайн турар деп, эпидемолог эш Т. Парункинаның чемелеп турары чөптүг. Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң төвүнде, Улуг-Хем районнуң Ак-Туругда медпунктуларның эмчи ажылдакчылары чок болуп турарындан хаавыг туруп турарының дугайын колхозчу К. Сыргымай, ажылчыннар Д. Шынарап, К. Доржу олар редакцияга бижип турарлар. Медицина ажылдакчылары чок болганда. ол суурларга медицина болгаш санитар-чырыдыышкын пропагандазын, санитар-культура хемчеглерин билдилиг-биле кым эргелеп башкарарыл деп айтырыг чаягаар-ла салдынар.

Чон ортузунга медицина болгаш санитар-кадыкшылга билиглерин нептередир төлээде, республикага кадыкшылга университеттерин болгаш школаларын организастаары ам үеде чугула айтырыг болуп турар. Бо талазы-биле баштайгы базымнар кылдынып турар. Чижээ, Каа-Хемниң «Совет Тыва» колхозунда эш Попова баштаан кадыкшылга школазы ажылдап турар болгаш ындыг школаларны Таңдының Бай-Хаак, Балгазын суурларга болгаш өске-даа черлерге тургузар деп турар. Бо чаа чүүлдү чер бүрүзүнге деткиири эргежок чугула.

Кадыкшылга университедин Кызылда безин организаставааны республиканың Санитар-чырыдыышкын бажыңының бир чедир кылбаан чүүлү болур. Черле ынчангаш Санитар-чырыдыышкын бажыңы хуудустар парлап тарадырындан, чер бүрүзүнге плакат көргүзүглер кылырындан аңгыда, санитар-культуразын нептередир талазы-биле боттуг ажыл чорутпайн турар. Санэпидстанция, «Билиг» нептередир ниитилелдиң салбыры, Кызыл крест болгаш өске-даа ол чижектиг организациялар-биле Санитар-чырыдыышкын бажыңы бир демниг ажылдаар болза, ооң ажылы ам дээштиг болгаш чедиишкиниг болур.

Чоннуң санитар-культуразын бедидеринге хоорай, суурлар чаагайжыдылгазы, ногаанчыдылгазы, арыг-шевер, культурлуг чурттаалга дээш демисел чугула ужур-дузалыг. Бо чорук чүгле медицина талазы-биле ужур-дузалыг эвес, харын-даа политиктиг, идеологтуг ужур-дузалыг. Ынчангаш чон ортузунга санитар-культуразын, медицина пропагандазын күштелдирери — СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң доктаалын боттандырарының, идеологтуг ажылды калбартырының база чугула кезээ болур.

Ажылчы чоннарның кадыын камгалаары, медицина болгаш санитар-кадыкшылга билиглерин нептередири, санитар-культуразын бедидери — медицина ажылдакчыларының, бүгү хөй-ниитиниң кичээнгейиниң төвүнге турар болгаш оларның чугула хүлээлгези болур ужурлуг.

Дүжүт ажаалгазынга

* * *

Белеткел эгелээн

«Большевик» колхоз Чөөн-Хемчик районда мурнакчы ажыл-агыйларның бирээзи. Часкы хову ажылын агротехниктиг негелде ёзугаар чорудкан, чайгы ажаалданы эки организастап турар. Колхозтуң шөлдеринде тарааның амгы үнүжү чаагай.

Дүжүттү чидириг чокка ажаап алыр, күрүнеге улам-на хөй болгаш эки шынарлыг тарааны белеткээри дээш чарыш ховунуң ажыл-ишчилериниң ортузунда калбарып, кижилерни күш-ажылче улам сорук кийрип турар. Сепелгеде 22 механизаторларны быжыглаан.

Колхоз 10 комбайндан 7 комбайнны бүрүн септээн, «СК-3» маркалыг ийи комбайнны немей садып алган. Амгы сепелгеде 5 жатка, 3 силос комбайны база доостур четкен. Ажылдың бүдүнгүрү. эки шынары дээш чүткүл кижи бүрүзүнүң сагыш-сеткилин улам хайныктырып турар.

РЕСПУБЛИКАДА КОМБАЙННАР СЕЙТЕЛГЕЗИНИҢ ЧОРУП ТУРАРЫ

(1963 чылдың июль 10-га чедир медээ ёзугаар)

Районнар:	Септээни хуу-биле		
Чөөн-Хемчик	56.1	«Чыраа-Бажы»	67.9
Улуг-Хем	42,3	«Сут-Хол»	55.6
Барыын-Хемчик	38,7	«Найырал»	52.3
Чөөн-Хемчик эргелелиниң түңү	45,8	«ҮТКА 25 чылы»	48.4
Бии-Хем	42,1	«Шекпээр»	42,3
Таңды	23,3	«Өөк»	30.8
Каа-Хем	17,7	«Улуг-Хая»	30.2
Тожу	—	«Тиилелге»	30,0
Таңды эргелелиниң түңү	25,3	«Көк-Тей»	26.7
Тес-Хем	8.7	«Межегей»	26.1
Өвүр	—	«Барлык»	25.0
Тес-Хем эргелелиниң түңү	6.9	«Тес-Хем»	25,0
Ооң иштинде совхозтар:		«Элегес»	13,3
«Сукпак»	78.6	«Тээли»	13,0
		Дуржулга станциязы	—
		«Тыва»	—

СЭКП ОБКОМУНУҢ БЮРОЗУНДА БОЛГАШ ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

Көдээ школалар тудуунун чоруп турарының болгаш оларның материалдыг баазазын быжыглаарының дугайында

1959 — 1962 өөредилге чылдарының дургузунда 11,7 муң өөреникчи өөренир чаа школаларны тудуп ажыглалга киргенин, ооң иштинде 6,8 муң өөреникчи өөренир школаларны көдээ черлерге туткаңын, 2130 өөреникчи өөренир школаларны колхозтарның акша-хөреңгизи-биле тудуп ажыглалга кииргенин СЭКП обкомунуң бюрозу болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели демдеглээн.

Ооң-биле чергелештир республиканың көдээ черлеринде школаларның материалдыг баазазын быжыглаар талазы-биле ажылдарның эң-не багай чоруп турарын, ол чорук «Школаның амыдырал-биле харылзаазын быжыглаарының болгаш улус өөредилгезиниң моон соңгааргы хөгжүлдезиниң дугайында» Хоойлуну күүседип боттандырарынга улуг шаптыктаашкынны болдуруп турарын база демдеглээн.

Школалар тудуунга чарыгдаары-биле күрүнеден үндүрген акша-хөреңгини чогуур үе-шаанда долузу-биле шын ажыглавас чоруктар кайы хөй. Школалар тудуунун талазы-биле бо 1963 чылдың эрткен беш айларының планы чүгле 26,9 хуу күүсеттинген. Школалар тудуунун планының күүседир талазы-биле ажылдар ылаңгыя Каа-Хем, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем районнарда болгаш Кызыл хоорайда эң-не багай чоруп турар.

Чамдык парткомнарның болгаш райкүскомнарның талазындан школалар тудуунче хүн бүрүнүң кичээнгейин кошкаткан. Ылангыя Барыын-Хемчик, Улуг-Хем районнарда бо талазы-биле ажыл эң-не багай. Барыын-Хемчиктиң Шуй, Улуг-Хемниң Чааты, Иштии-Хем суурларында амдыгаа дээр башкылар чурттаар чаңгыс-даа бажың туттунмаан. Колхозтарның боттарының идепкейлиг чоруу-биле күрүнеден акша-хөреңги чарыгдавайн турган школалар тудуп бээр ажыл сөөлгү үеде база-ла кошкаан.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң капитал тудуг килдизиниң (эш Иванов) талазындан школалар тудуун чорударының удуртулгазын кончуг багай чорудуп, планныг онаалгаларны ай санында-ла күүсетпейн турар. Уруглар садтарын тударының талазы-биле ажыл база-ла багай.

Көдээ черлерде ниити билиглиг школаларының материалдыг баазазы шак ындыг кончуг багай байдалда турда, дыка хөй парткомнар, райкүскомнар, республиканың Чырыдыышкын министерствозу чугула хемчеглерни ап чорутпаан, ол ышкаш СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1960 чылдың июнь айның 22-де үндүрген «Школа тудуунун болгаш оларның материалдыг баазазын быжыглаарының хемчеглериниң дугайында» доктаалын күүсетпейн, бо чугула участокту чедир үнелевейн, школалар тудуун айыткан хуусаазында эки шынарлыг кылдыр доосканы, ажыглалга кииреринче удуртулганы кошкаткан болгаш контроль кылбайн турар.

СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Бюрозунуң болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1963 чылдың майның 21-де үндүрген «Школаларның материалдыг баазазын моон соңгаар быжыглаарының сорулгаларының болгаш школа тудуунун талазы-биле удуртулганы экижидериниң дугайында» доктаалынга үндезилээш, СЭКП обкомунуң бюрозу болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели бо талазы-биле доктаалды хүлээп алган.

Ол доктаалда моон адаанда чугула сорулгаларны салган:

1963 чылда планда айытканы 2 муң өөреникчи өөренир база 5746 дөрбелчин метр хемчээлдиг ниити чурттаалга бажыңнарының тудуглары ажыглалга кииргенин турарын парткомнардан болгаш райкүскомнардан негээн.

1964 — 1965 чылдарда совхозтарга 1280 өөреникчи өөренир ниити билиглерниң школаларының тудуун чорударын база экономика талазы-биле шыырак колхозтарның эгелекчи методун ёзугаар оларның күселиниң-биле 640 өөреникчи өөренир школалар тударын республиканың Көдээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер министерствозунга (эш Соколов) дааскан.

1964 — 1965 чылдарда көдээ черлерге 1680 өөреникчи өөренир ниити билиглерниң школаларын, 920 дөрбелчин метр хемчээлдиг чурттаалга шөлүн тудуп ажыглалга кииреринин дугайында Тыва АССР-ниң Чырыдыышкын министерствозунуң киирип келген планын чүүлдүг деп көөр болгаш школа тудуунга болгаш ооң сепелгезинге үндүрген акша-хөреңгини чогуур өй-шаанда долузу-биле шингээдип алырының дугайында негелдени чер-черде улус өөредилге органнарындан күштелдирерин база школаның болгаш интернаттарның бажың-балгадын, ооң өнчү-херекселинге камныг болурунга өөреникчилерни кижизидерин чер-черде улус өөредилгезиниң органнарының удуртукчуларындан шыңгыы негээрин республиканың Чырыдыышкын министерствозунга (эш Болдур-оолга) дааскан.

Моон мурнунда школаларга азы интернаттарга хамааржып турган кичээл эрттирип болур болгаш өске-даа чүүлдерге ажыглап болур оран-бажыңнарны катап школаларга, интернаттарга эгидериниң дугайын парткомнарга болгаш райкүскомнарга сүмелээн.

Көдээ черлерде школа тудугларын чогуур өй-шаанда ажыглалга кииреринин боттандырар төлээде, оларга херектиг чугула тудуг материалдарын, дериг-херекселдерни, мебельдерни, фондулуг тудуг материалдарының иштинден бар аргаларны хереглеп турган үндүрүп берип, хандырарын республиканың Күрпланынга (эш Томилинге) болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Хандырылга болгаш сайгарылга эргелелинге (эш Цеменко) дааскан.

ВЕНГР ПАРТИЯ-ЧАЗАК ТӨЛЭЭЛЕРИ МОСКВАДА

Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының ТБ-зының бирги секретары болгаш Венгр революстуг ажылчын-тараачын чазактың даргазы Янош Кадар баштаан Венгр Улус Республиканың партия-чазак төлээлериниң кежигүннери июль 12-де коммунистиг күш-ажылдың бүдүрүлгези—Москваның ужар чүүл заводунга чораан.

ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министриниң оралакчызы Н. П. Фирюбин, Совет Эвилелиниң Венгр Улус Республикада элчини Г. А. Денисов, ССРЭ-ниң ДХМ-ниң килдистер эргелекчилери С. Т. Аставин, Ф. Ф. Молочков болгаш албаның өске-даа кижилери венгр өңнүктерни үдеп чораан.

Заводка аалчыларны ССРЭ-ниң ужар чүүл талазы-биле Күрүне комитединиң даргазы, ССРЭ-ниң министри П. В. Дементьев, СЭКП-ниң Москва хоорай комитединиң секретары В. И. Туровцев, Москва хоорай совнархозунуң даргазы В. Доенин уткуп алган.

Бүдүрүлгениң директору И. А. Воронин заводтуң коллективи улуг чедиишкиннерни канчап чедип алганының дугайын аалчыларга чугаалап берген.

Венгр партия-чазак төлээлериниң кежигүннери цехтерни көрүп, «ИЛ-18» деп турбовинтилыг пассажир самолёттарын бүдүрүп турарын улуг сонуургал-биле танышкан.

Венгр төлээлериниң кежигүннери-биле коллективтиң ужуражылгазынга тураскаал болдурган хөй кижи киржикчилиг митинг заводтуң шөлүнге болган. Бүдүрүлгениң чаартыкчызы Н. П. Постников, цех начальниги Н. С. Козлов, аныяк ажылчын Зоя Никифорова, заводтуң директору П. А. Воронин олар чүве чугаалаан.

Митингиге Янош Кадарның делгеренгей болгаш чайынналчак чугаазын ооң киржикчилери чылыы-биле уткаан.

Митинг совет болгаш венгр улустарның акы-дунма найыралының чайынналчак көргүзүү болуп эрткен.

(СЭТА).

Ю. Цеденбалдың болгаш Ж. Самбунуң өөрүп четтириишкини

Моолдуң Араттыг революстуг партиязының Төп Комитединиң бирги секретары, МАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Ю. Цеденбал, Моол Арат Республиканың Улустуң Улуг хуралының Президиумунуң даргазы Ж. Самбу олар Н. С. Хрущевтуң болгаш Л. И. Брежневтиң адынга телеграмма чорудуп, моол улустуң национал байырлалы—улусчу революцияның 42 чыл ою-биле холбаштыр чүректиң ханызындан байыр чедирииишкини болгаш эң эки күзээшкиннери дээш, чүректиң ханызындан өөрүп четтириишкинин ында илергейлеп турар.

Бо байырлал болза социалистиг чурттарның улустарының найыралының база байырлалы, чаа социалистиг делегейниң хаялгызында генийлдыг Ленинниң болгаш коргуш чок Сухэ-Баторнуң үндезилээни бузулбас улуг акы-дунма моол-совет найыралдың чырыткылыг, чаңчыл болган байырлалы болур дээрзин телеграммада чугаалап турар. Коммунистиг тургузуушкуннуң улуг программазын амыдыралга боттандырып турар херекке акы-дунма совет улустуң өндүр улуг чедиишкиннери, совет эртемниг болгаш техниканың чаа тиилелгелери, космосту шиңгээдип алыр талазы-биле совет кижилерниң чижеглээр чүве чок эрес-маадырлыг чоруктары МАР-ның ажылчы чоннарынга чүректиң ханызындан магадаашкынның болгаш аажок улуг өөрүшкүнүң сагыш-сеткилин өскүдүп, социализмниң тиилелгези дээш демиселге оларны сорук кийрип турар.

ССРЭ-ге коммунизмни тургузар дээш чаагай күш-ажылга база улустар арасынга быжыг тайбың болгаш найырал дээш ногаа чок демиселге чаа чайынналчак чедиишкиннерни чедип алырын Совет Эвилелиниң акы-дунма улустарынга, Совет чазакка болгаш Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга Ю. Цеденбал, Ж. Самбу күзеп турар.

(СЭТА).

ВЦСПС-тиң ПРЕЗИДИУМУНДА

Чурттаалга шөлүн хуваарын экижидер

Ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтериниң бажыңнарында чурттаалга шөлдерин тыпсырын хөй-нитти организацияларының төлээлекчилериниң киржилгези-биле чер-чер Советтериниң күүскомнары чорударын ССРЭ-ниң болгаш эвилелдешкен республикаларның негелде хоойлуларының үндезиннерин ёзугаар доктааткан. Бүрүне, кооператив болгаш хөй-ниити организацияларының бажыңнарынга ону администрацияның болгаш профэвилелиниң фабрика, завод, чер-чер комитединиң кады үндүрер шиитпирин ёзугаар кылыыр, ол шиитпирни ажылчы чоннар депутаттарының Совединиң күүскому бадылаар.

Ындыг болза-даа доктааттынган чурумну чамдык черлерде сагывайн турар. «Чурттаалга шөлүн хуваар талазы-биле Россия Федерациязының профэвилел организацияларының ажылын экижидер дугайында» айтырыгны чугаалажып көрген ВЦСПС-тиң президиумунуң хуралынга ол четпестерни демдеглээн.

Бо талазы-биле профэвилелдериниң фабрика, завод болгаш чер-чер комитеттериниң ажылын экижидеринче угланган хемчеглерни алырын РСФСР-ниң профэвилелдериниң чөвүлелдеринге, крайлар, областар комитеттеринге ВЦСПС-тиң президиуму бодунуң хүлээп алган доктаалы-биле хүлээткен. Бүдүрүлге, албан чери, организация бүрүзүнге чурттаалга шөлүн алырының ээлчээн тургузары, ону сагып турары дээш шыңгыы контрольду хандырары эргежок чугула. Төп албан чериниң азы бүдүрүлгеге, албан черинге тускайлап берген чурттаалга шөлүнче көжүрүп кииреринин ат-дансызын бадылаар үезинде профэвилелдериниң фабрика, завод болгаш чер-чер комитеттериниң эргелерин үрээр чорукту болдуруп болбас ужурлуг. Ажылчы чоннар депутаттарының хоорай, район болгаш суур Советтериниң күүскомнарының чанынга организастаар ужурлуг чурттаалга айтырыгларының талазы-биле комиссияларга боттарының төлээлерин чорудуп бээрин профэвилелдериниң чөвүлелдеринге дааскан.

(СЭТА).

Чечен-Ингуш АССР. Республиканың колхозтары болгаш совхозтары арбайны ажаап алырын доосказ, кызыл-тасты ажаарынче кирипкен. Бүгү-ле элеваторлар болгаш тараа хүлээп алыр черлер чаа дүжүттүң тараазын хүлээп ап турар.

Чурукта: чаа дүжүттүң тараазын сөөрткен автомашиналар Аруннуң тараа хүлээп алыр черинче бар чорлар.

СЭТА-ның фотохроникасы.

Төрээн чуртувустуң тараа шөлдеринде

«ТЕМИЖБЕКСКИЙ» совхоз (Ставрополь край). Темижбекский совхозтуң тарылга шөлдеринче июль 12-ниң хүнүнде тараа ажаап алыры-биле хары угда 105 комбайн болгаш барык 200 автомашина үнүпкен. Кезиишкин үезиндээзи-биле бир демей, чарышка аныяк коммунист Николай Рыжков мурнакчы болуп, тавыӊаны бир гектар норманың орнунга ийи гектарны бастырып турар. Иван Понимаш база ынчаар ажылдап турар. Оон өске комбайнерлер бүдүн чартык нормаларны күүседип турарлар. Дүрген ажаар чорук тараа бастырыышкынының хуусаазын кызырар, тарааның тоглап хоразарын эвээжедир, гектар бүрүзүнден 10—15 пуд тарааны камнап алыр арганы бээр дээрзин механизаторлар билирлер.

«Темижбекский» совхозтуң тарааны дүрген арга-биле ажаап ап турарының дуржулгазын өөренип алыры-биле Чита, Омск болгаш Сибирьниң өске-даа областарындан тускай эртемниглер ында келде берген. Моол Арат Республикадан безин чагаа чедип келген.

* * *

САРАТОВ. Саратовчулар бо чылын 5 миллион гектар тарааны ажаап алыр ужурлуг. Калбак алыышкынның болгаш кожуп каан жатказарны чер болганда ажыглап турар, ооң-биле кады оларның дүргедээшкининиң көвүдедип турган, дүжүт ажаап алыышкынын олар калбартып турарлар. Чуртка 200 миллион пуд тарааны бээр деп—алган хүлээлгени күүседири дээш чарыш калбарган.

«Краснянский» совхозтуң курчержилери эки дүжүттү өстүрүп алгаш, моон мурнунда алган хүлээлгелерин эде көрүп, күрүнениң шыгжамырынче шилиттинген 2 миллион пуд тарааны—планнызанындан 2,5 катап хөйнү урар деп шиитпирлээннер. Ол совхозтуң ажыл-ишчилериниң эгелээшкинин областың тараажылары деткээн. Новоузенск эргелелиниң ажыл-агыйлары боттарының хүлээлгелерин база эде көрген. Олар күрүнеге 10 миллион пуд тарааны—мурнунда планнап турганынга бодаарга бүдүн чартык миллион пуд хөй тарааны садар деп шииткирлээн.

Ол эргелелде Радищев аттыг эң улуг кур чер совхозу тараа садарын 2 миллион пуд чедирер деп шиитпирлээн. Ол совхозта 10 муң гектар, күзүн чажып тараан тарааның кезиишкининиң 60 шак иштинде дооскан.

* * *

ПОЛТАВА. Полтава чериниң ховуларында дүжүт ажаап алыышкынының фронтузу хүн бүрүде калбарган. Ында чочак-тарааны болгаш күзүн чашкан тарааны кестирип турар.

«Козельщинский» совхозта тараа кезиишкинин организастыг чорудуп турар, ында машиналарны бөлүк аайы-биле ажыглаарының аргазын нептереткен. Ында бүгү ажылды комплекстиг чорудуп турар. Чочак-тарааның тавычазын бастырган соонда, ооң саваның саваң далганы кылдыр чуурары-биле чорудуп турар. Күзүн чажып тараан культураларның саваның доорагылааш, фермалар чоогунда участоктарга сараттап турарлар. Дүжүттү ажаап апкан соон дарый хоорзунну ол-ла дорзан андарып кириптер.

Глобинск, Лубенск, Кобелякоск, Хорольск болгаш Карловск бүдүрүлге эргелелдериниң ажыл-агыйлары дүжүт ажаап алыышкынынга дүргени-биле кирипкеннер. Тарааны күрүнеге садары эгелээн.

* * *

ВОЛГОГРАД. Волгоград областың колхозтары болгаш совхозтары тарааның массалыг кезиишкининче кирипкен. 200 муң гектар ажыг кызыл-тасты, көк-тарааны, арбайны, чочак-тарааны шагда-ла кестирген. Ам тавычаларны бастырары эгелээн. Белеткел черинче баштайгы 100 муң пуд тараа кирген.

Бо чылын агаар-бойдустуң байдалы таарымча чок болган болзадаа, Октябрь бүдүрүлге эргелелиниң «Россия» кодээ ажыл-агый артелиниң колхозчулары эки дүжүттү өстүрген. Ында гектар бүрүзүнден күзүн чажып тараан кызыл-тасты чүс пудту бастырып ап турар. Ол-ла эргелелдиң Крупская аттыг колхозунда улуг шөлден гектар бүрүзүнге онаалтыр күзүн чажып тараан кызыл-тасты 150 пудту ап турар.

* * *

ТАШКЕНТ. Узбекистанның бүгү областары кукурузаны механиастыг ажаап алырынче кирипкен. Ховударже бедии дөрт метр болгаш оон-даа бедик сыптарны ажаап ап шыдаар силос ажаап алыр машиналар үнүпкеннер.

Узбекистанның мурнуу талазында—Сурхандарьинск областың механизаторлары дүжүттү бедик темп-биле ажаап ап эгелээн. Кыска хуусаа иштинде олар кукурузаның 3,5 муң гектарны кестирген болгаш 30 муң ажыг тонна силосту белеткээн.

Кидин түлүк үеде республиканың кукуруза шөлдеринге 2300 кукуруза комбайннары ажылдаар.

КОММУНИЗМ ТУРГУЗУКЧУЛАРЫНЫҢ ШАЛЫПЧЫ ОТРЯДЫ

Келир үеже орук айтыкчыларының республика слёдундан

Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң мурнакчыларының Бүгү-эвилел чөвүлел хуралының түңнелдери болгаш бистиң сорулгаларывыс

(Профэвилелдериниң область чөвүлелиниң даргазы эш Т. Ч. Норбунуң илеткелинден)

Бөгүнгү бистиң слёдувус чурттуң болгаш партияның амыдыралынга чугула болуушкуннар — коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң талазы-биле Бүгү-эвилел чөвүлел хуралының база СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң соон дарый эртип турар-дыр — деп, эш Норбу илеткелин эгелээш, бо ийи болуушкуннар болза, бүгү совет улустуң коммунизм дээш маадырлыг демиселин түннеп, чаа, эзлеглиг сорулгаларны салган, ол сорулгалар ажылчыннарның, колхозчу тараачыннарның, улусчу интеллигенцияның ортузунга политиктиг болгаш күш-ажылчы улуг көдүрлүүшкүннү өскүткен, оларның чогаадыкчы идепкейин улам хайындырган — дээн.

Оон ыңай эш Норбу, коммунистиг күш-ажыл мурнакчыларының Бүгү-эвилел чөвүлел хуралының түңнелдеринге элээн доктааган. Келир үеже орук айтыкчыларының ол улуг шуулганынга коммунизм тургузукчуларының алдарлыг гвардиязы — чурттуң улус ажылының, эртем-техниктиг депшилгениң ийи муң ажыг кайгамчыктыг кижилери кылдынган ишти түннеп көөр, келир үедеги сорулгаларны улам тодарадыр дээш чыглып келгеннер. Оларның аразынга бистиң аныяк республикавыстың шолбаннарының төлээлекчилери — «Тыва даг-дугу» тудуг эргелелиниң сураглыг арматурщиги Д. Ооржак, Кызылдың электростанциязының мурнакчы ажылчыны В. Арямов, «Найырал» совхозтуң дээре саанчыларының бирээзи Х. Үйнүк олар база турган.

Ол чөвүлел хуралга илеткелчи, ВЦСПС-тиң даргазы эш В. В. Гришин болгаш социалистиг бүдүрүлгениң чаартыкчылары хөй-хөй ораторлар коммунизм тургузуушкунунуң амгы үе-чадазында совет улустуң сеткилин доюлдуруп турар эң сонуургамчыг болгаш амыдыралчы чаа айтырыгларны көдүрүп, оларны шиитпирлээриниң арга-оруктарын сүмелеп, социалистиг чарыштың дээди хевири — коммунистиг күш-ажыл дээш улусчу шимчээшкинни улам ыңай деткип өстүрериниң эргежок чугулазын катап-катап демдеглеп турганын эш Норбу чугаалааш, бистиң республикада коммунистиг шимчээшкинниң байдалын анализтээринче шилчээн.

Чаа, эң болбаазын ниитилелди тургузары дээш бистиң чуртта хайнып үнген демиселде улусчу шимчээшкин аныяк Тыва республиканың улус ажыл-агыйының бүгү адырларында ажылчы чоннуң ортузунга сөөлгү үеде база элээн нептерээшкинни ап турар. Үлетпүрде, көдээ ажыл-агыйда ажылдап турар бүгү ажыл-ишчилериниң чээрби чыгам хуузу ол шимчээшкинге хаара туттунуп, оларның хөй кезии коммунистиг ёзу-биле ажылдап, чурттаарының чаагай принциптеринге бедик көргүзүглерни чедип ап, кады ажылдажылганың, эп-найыралдың, интернационалчы харылзааларның эки үлегер-чижээн көргүзүп турарлар. Бо хүнге чедир республикада 83 бригадалар, цехтер фермалар болгаш бүдүрүлгениң хөй санныг шалыпчылары ол бедик атты чаалап алганнар.

Бүдүн чартык, ийи чыл бурунгаар бүдүрүлгелериниң чүгле чамдык бригадалары, цехтери, участоктары, тус-тус кижилери ол чарышка киржип турган болза, ам бүдүн-бүдүн коллективтер бүрүн составы-биле коммунистиг күш-ажылдыы кылдыр ададыр эргени чедип алыр дээш чаржып турар апарганы өөрүнчүг — дээш, илеткелчи оларның чижээнге Кызылдың электростанциязының, республика типографиязының коллективтерин баштады шупту 9 бүдүрүлгелерни адаан.

Коммунистиг чаа шимчээшкинниң сорунзалыг кужу бүдүрүлгениң ажыл-чорудулгазын экижидеринге, күш-ажылдың кижилеринге коммунисчи мировоззрениени хевирлеп тургузарынга кайы хире салдарлыг болуп турарының чижээн Кызылдың электростанциязының ажыл, амыдыралындан бүзүреп болур. Коммунистиг ёзу-биле ажылдап, чурттаарын шиитпирлээн ол улуг коллективтиң кижилери ам мырыңай таныттынмас мөзүлүг апарган. Оларның аразында күш-ажылдың, хөй-ниитиниң сагылга-чурумун үреп, аморальдыг үүлгедиглер кылып чоруур кижилер чок болган.

Коллектив кежигүннериниң 90 ажыг хуузу билиг дээш чүткүлдүг өөренип, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржип, амыдыралга эки үлегерни көргүзүп чоруурлар. Ында кижи бүрүзү дээди хүлээлге — күш-ажылды медерелдиг-биле көрүп, ажыл нормазын үргүлчү ажыр күүседип турар. Бүдүрүлгеге чаартыкчы, чогаадыкчы саналдар эвээш эвези-биле нептереп, оон ачызында чүгле бо чылдың эрткен алды айларында безин 1780 рубльдиң камналгазы чедип алдынган, бир киловатт-шак электроэнергияның бот-үнези 2,6 копеекке чиигээн.

Энергетиктер коммунистиг күш-ажылдың бүдүрүлгези кылдыр ададыр дээш демисешпишаан, ай, квартал санының бүдүрүлге программазының бүгү көргүзүглер аайы-биле үргүлчү ажыр күүседип келген болгаш бо чылдың бирги чартының бүдүрүлге планын 125 хуу күүсеткен. Ол мурнакчы бүдүрүлге СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, облсовпрофтуң шилчиир Кызыл тугун амдыгаа чедир холунда быжыг туттуушаан турары ынчангаш таварылга эвес. Ол коллективке коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинни станцияның директору эш Асеев, парторганизация секретары эш Отрыганьев, местком даргазы эш Макиенко, ВЛКСМ комитединиң секретары эш Дёмин олар эки организастап келгенин онзалап демдеглээр херек — деп, эш Норбу илеткелин үргүлчүлээн.

Коммунистиг ёзу-биле ажылдап, чурттаар дээш чарышка кежигүннериниң хөй кезии хаара туттунган, республика типографиязының (директору эш Чемков, парторганизация секретары эш Горбунова, местком даргазы эш Блинова), Кызылда № 1 АТК-ның (начальниги эш Зандеев, парторганизация секретары эш Лобачев, комсомол комитединиң секретары эш Амиров, местком даргазы эш Панарет). «Найырал» совхозтуң Бара-Тал, «Тиилелге» совхозтуң төп сүт-бараан фермаларының ажыл-чорудулгазы көскүзү-биле экижээниң илеткелчи база тодаргай чижектерге көргүзүп, ол найыралдыг коллективтерниң орук айтыкчылары кайгамчыктыг кижилерни, ылаңгыя үстүнде АТК-ның мурнакчы чолаачылары, коммунистиг күш-ажыл бригадаларының бригадирлери С. Пономаревту, В. Мякишевти, Ю. Зюзинни болгаш өскелерни-даа мактап демдеглээн. Ол болгаш өске-даа чамдык мурнакчы бүдүрүлгелерниң, оларда бригадаларның, цехтерниң, фермаларның, тус-тус кижилерниң бүдүрүлгечи чедиишкиннериниң чажыды ында идеологтуг ажылдың, коммунистиг кижизидилгениң күштелгенинде дээрзин ол база онзалап шыйган.

Маңаа бис коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң талазы-биле ажыл-чорудулгавысты хандыр анализтеп, шүгүмчүлекчи ёзу-биле көрдүнүп, ам-даа чүү чедир кылдынмайн турарын боданыр ужурлуг бис — дээш, эш Норбу четпестерниң дугайын хөйнү чугаалаан. Коммунизм болза миллион-миллион кижилерниң медерелдиг күш-ажылы, чогаадыкчы күжениишкиннери-биле тургустунар болганда, совет кижилерниң ортузунга коммунизм тургузукчуларының гвардейжилери көвүдээн тудум, бистиң сорулгаларывыс дүрген шиитпирлеттинер апаар. Ынчаарга бистиң республикавыста коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң массалыы ам-даа четпес. Өске республикаларда, крайларда, областарда ажылчын, албан-хаакчыларның 50 ажыг хуузу ол шимчээшкинде хаара туттунуп турунда, бисте оон чартыы безин четпээн. Ол шимчээшкинниң киржикчилериниң аразында культура-чырыдыышкын, медицина, улус өөредиглге ажылдакчылары, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери кончуг эвээш. Чарышка киржип турар бригадаларның, тус-тус кижилерниң хөй кезии ол бедик аттың негелделерин четче күүсетпейн турар. Чижээ, «Тыва кобальт» тудуг эргелелинде эш Саинбильге удурткан бригаданың бүгү кежигүннери кала-даа өөренмейн келген.

Коммунистиг күш-ажылдыы кылдыр ададыр дээш демисежип турар бригадаларже, тус-тус шалыпчыларже профэвилел, комсомол организациялары, бүдүрүлгелерниң удурттукчулары сагыш салбайн келгенинден оларның бүдүрүлгеге мурнакчы ролю, мобилизакчы болгаш кижизидикчи салдары көзүлбейн турар — дээш, илеткелчи оон чижээнге «Тыва даг-дугу», «Тыва кобальт», «Кызыл тудуг» эргелелдеринде, автосептелге заводунда коммунистиг күш-ажыл бригадаларының, шалыпчыларының дугайын көргүскен. Чүл дизе, бо чугула тудугларда күш-ажылын организастап турары сандаргай, күш-ажылдың бүдүрүкчүзү чавыс, тудуг механизмнериниң эдилели багай, акша-хөреңгилерниң, тудуг материалдарының ажыглалында камналга чок, үрей кылыышкыннар хөй, кижизидилге ажылы четпес чоруттунуп турарындан ажылчыннар ортузунда арагалаар, прогулдаар, хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр таварылгалар амдыгаа чедир эвээжевээн. Ол ышкаш, Барыын-Хемчиктиң «Тээли», «Шекпээр» совхозтарында улусчу шимчээшкин чогуур нептерелди албайн келгенин, ол ажыл-агыйларда ажыл-херектиң байдалы сегивейн турарын илеткелчи демдеглээн.

Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң амгы үе-чадазында ол шимчээшкинниң киржикчизи кижи бүрү чүгле келир үениң хайгыылчызы эвес, харын тывынгыр чаартыкчы, биче сеткилдиг, бедик культурлуг, арыг моральдыг, хөй-ниитичи кижи, четпестер-биле туруштуг демиселчи, акы-дуңмалышкы эп-найыралдың, интернационалчы харылзааларның кызымак пропагандизи, шуут боттандырыкчызы болган турарынче коммунистиг күш-ажыл талазы-биле Бүгү-эвилел чөвүлел хуралы улуг кичээнгейни салган — деп, эш Норбу үргүлчүлээш, бисте ол чугула негелделер күүсеттинмейн турар, угаан ажылы-биле күш-ажылдың аразында ылгалдарны чидирериниң чугула чепсээ чаартыкчы, чогаадыкчы эгелээшкиннер кончуг эвээш, коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмүн хажыдарының фактыларын ол бедик ат дээш чаржып турар чамдык кижилер безин болдуруп келген — дээн.

Илеткелиниң түңнел кезээнге эш Норбу республиканың улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинге профэвилел организацияларының мобилизакчы, организакчы ролюнуң ам-даа чавызын чугаалааш, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинни улам ыңай калбартырының тодаргай сорулгаларын айтып, слёттуң киржикчилеринче чаа-чаа чедиишкиннерже кыйгырган.

Шолбаннар чугаалажып, сүмележип тур

БО — БАЙЛАК, ЭРТИНЕ, КААСТАЛГА-ДЫР

Коммунистиг күш-ажыл дээш чарыштың Бүгү-эвилел чөвүлел хуралының киржикчизи, Кызылдың электростанциязының коммунистиг күш-ажыл бригадазының кежигүнү **Владимир Арямов** бир дугаарында сөс алгаш, Москвага болган чөвүлел хурал дугайында бодунуң сактыышкынын бо хуралдың киржикчилеринге сонуургадып чугаалаан. Күш-ажылга кижиниң аргалары, талантылары, гениин илереттинер. Ынчангаш күш-ажылдың эң бедик бүдүрүкчүлүү дээш демиселче, ниитилелдиң чаагай чоруу дээш күш-ажылчы ынакшылче, коммунистиг күш-ажылдың чаа-чаа тиилелгелеринче баарынче, чаартыкчы чоруктуң чаштанчы от бүрүзүн бүгү кижилерниң күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүнүң чалбыыжы кылдыр өскүдүп үндүреринче бо хуралда олуржуп турар мурнакчы эш-өөрүн эш Арямов улам сорук кирип кыйгырган.

Кызылдың пассажирлер АТК-зының хоочун чолаачызы, коммунистиг күш-ажылдыы дээш демисежип турар бригаданың кежигүнү **Василий Сапогов** индирге үнүп келген. Оон чугаалааны болза:

— Бедик организастыг болгаш медерелдиг чорук, культурлуг болгаш бот-сагылга-чурумнуг, арыг-чаагай моральдыг чорук — бистиң үевистиң онзагай чүүлү бо болгай. Идеологтуг ажылды улам экижидеринче партия сагыш салып турар-дыр. Оон ачызында экономиктиг сорулга улам чедиишкинниг күүсеттинер. Улам эки ажылдаары — бистиң аас-кежиивис ол. Бистиң коллективте коммунистиг күш-ажыл дээш демиселдиң 305 киржикчилери бар. Оон иштинден 287 кижи 20 бригадаларда каттышкан. Бригада бүрүзү коммунистиг деп ат дээш демисежип турар. Чолаачы эш Потылицынның баштаан бригадазы ол атты чедип апкан.

Мээң бригадам база-ла коммунистиг күш-ажылдыы дээш демисежип турар. Оон составында ажыл нормазын күүсетпейн турарлар чок. Чолаачы эш Хунажык июнь айда ажыл нормазын 123 хуу күүсеткен болгаш 286 литр кывар чүүлдү камнап алган. Бригада планын 112 хуу күүсеткен, а кывар чүүлдү 4382 литрни камнаан. Бригадавыстың кежигүннери техниктиг болгаш политиктиг бөлгүмнерде өөренип турарлар. Бот-боттарынга дузалажыры, «шуптузу — чаңгызы дээш, чаңгызы — шуптузу дээш» принцип-биле ажылдаары бистиң бригадавыста чаңчыл боор турар.

Бодумнуң дугайымны бичии чугаалап каайн: Ам 33 чыл иштинде руль тудуп келдим. Чолаачылаар мергежилимге ынак мен. Ол чылдар иштинде ийи миллион километр черни озал-ондактыг таварылга чокка эртип келдим. «Кижи төрелгетенниң өлүм чок чоруу — күш ажылда» деп, эш Н. С. Хрущевтуң чугаалааны-ла шын. Улам эки ажылдап, улам чаагай чурттаар бис. Эки ажылдаары дээрге, чуртталганың байлаа, эртинези, каасталгазы-дыр.

Четпестер дугайын ыттавайн эртип болбас. Пассажирлер АТК-зының автомашинаның артык кезектери-биле хандырбайн турар-дыр. Оон ужурунда машиналарның анаа турар чоруу хөй боор турар. Күш-ажылды организастап турарында-даа четпестер бар. Ол бүгүнү чогуур үезинде эдип-чазап ап турар болзувусса, мурнакчыларның одуруунга туруп шыдаар бис.

Таңды районнуң «Межегей» совхозунуң мурнакчы хойжузу **Куулар Сурунчап** бодунуң ажылының дугайын мурнакчыларга сонуургаткан.

— Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинге 1960 чылдан бээр киржип келдим. Ажылдың үре-түңнели-даа эки. Эрткен чылын 100 хойга онаашттыр 145 хураганны камгалап алган болгаш доруктурган мен. Бо чылын 100 хойдан-на 105 хураган, часкы кыргылда-биле хой бүрүзүнден 2 кг дүк алдым. Хой санындан 2,7 кг дүк кыргып алыр дээш социалистиг хүлээлгени күскү кыргылда-биле кады ылавыла күүседир мен. Эрткен чылын бодум 6 тонна сигенни кезип, белеткеп алган мен. Ам база-ла ынчаар мен. Хой ажылы — берге-даа, нарын-даа ажыл болдур ийин. Чылдың кандыг берге үелери турбас дээр силер. Быштын чыкылама соогун болгаш чайның изиин-даа, ол-чык, чүттү-даа шыдап эртер апаар. Ынчангаш арга-мергежил, кызымаккай чорук негеттинер ажыл-дыр.

«Ийленип чыдып алгаш, коммунизмни тургуспас, коммунизм дээш демисежир херек, анаа бүгү күштү бээр херек» деп, эш Л. Ф. Ильичевтуң июнь Пленумунга чугаалааны-даа шын. Ынчангаш коммунистиг күш-ажылдың шалыпчыларының ады дээш, Төрээн чурттуң байлакшылы дээш ажылдаалынар, эштер! — деп, эш Сүрүнчап хуралга олурганнарны бодунуң хууда үлегери-биле сорук кирип чугаалап турган.

Ол бодунуң ажылының дуржулгазын эш-өөрүнге дамчыдып берип турарының дугайын база чугаалаан.

АНЫЯКТАРНЫҢ ТӨЛЭЭЛЕКЧИЛЕРИ ЧУГААЛАП ТУРЛАР

Бо хуралдың индиринче чүве чугаалап үнүп келген кижи бүрүзүн көөрге-ле, колдуунда-ла комсомолчу-аныяктарның төлээлекчилери боор турары база-ла өөрүнчүг.

Бүгү-эвилел аныяктарының онза ужур-дузалыг тудуунуң коммунистиг күш-ажылдыы дээш демисежип турар бригадазының кежигүнү, «Тыва даг-дугу» тудуунуң арматурщиги **Ооржак Даспан** эрес-соруктуг чугаалап турган.

— Бисте коммунистиг күш-ажылдың 159 шалыпчылары бар. Дизельдиг электростанцияның коллективи коммунистиг деп атты чедип алган. Бригадада план күүсеттинип турар. Оон кежигүннери шупту өөренип, коммунистиг моральдың негелделерин сагып, күүседип турар. Бодум арматурщиктер цегинде ажылдап турар мен. Бистиң ол цегивис коммунистиг деп ат дээш демисежип турар. Июньда бүдүрүлге планын 173 хуу күүсеттивис. Аныяктар кежээки школада өөренип турар. Бедик сагылга-чурум, культура дээш демисеививис черле эки. Сорулгавыс билир бис. Күзел-чүткүлүвүс чаңгыс аай болгаш сорулгавыс черле чедип алыр бис.

ВЛКСМ-ниң Таңды комитединиң секретары эш **Танзын-оол** ол районда коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң калбарыышкынын чугаалаан. Ынчалза-даа районда 327 кижини хаара тудуп турар 17-ле бригадалар коммунистиг деп ат дээш демисежип турарын Таңды районга эвээш сан-дыр деп ол миннип чугаалаан.

— Хойжулар Куулар Сүрүнчап, Оюн Кашпык-Кара, комбайнер Алексей Ермолаев ышкаш өске-даа ындыг хөй мурнакчыларлыг болуп турарынга «Межегей» совхозтуң ажыл-ишчилери чоргаарланып турарлар. Шалыпчы күш-ажылдың ачызында совхоз күрүнеге сүт садарының чартык чыл планын 106 хуу күүсеткен болгаш эрткен чылдың ол үезиндеги деңнелден 114 тонна хөй сүттү тудужааган — деп, ол бодунуң саналынга демдеглээн.

— Бистер, кызыгааржылар совет улустуң тайбың күш-ажылын камгалавышаан, коммунистиг ёзу-биле ажылдаар, чурттаар болгаш өөренир деп чаңчылга база-ла өөренип турар бис. Дайынчы тудугжулар үш чугула тудугларны бо чылын ажыглалгага кирер. Коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп ат дээш демисежип турар бис — деп, Н кезектиң дайынчызы эш **Сосков** чугаалаан.

Хоорайның харылзаа транспортунда коммунистиг күш-ажыл бригадазының шалыпчызы, слесарь эш **Сагды** санал берген.— Бо черниң шутумунга 17 чыл ажылдадым. Ам машина мотору септеп тур мен. Мотор — машинаның чүрээ болгай. Ону эки «эмнээр» херек, ынчаарга ону күүседиринге мергежээн мен. Чүгле боду мергежип алыры четпес, ынчангаш өске эш-өөрүн ол мергежилге өөредир херек. Мен шак-ла ынчаар кылып, үш аныяк слесарьларны өөредип тур мен. Ол мээң коммунистиг нүүрүм, социалистиг хүлээлгем-дир. Коммунистиг күш-ажыл дээш улам эки ажылдаалынар! — деп, эш Сагды эш-өөрүн кыйгырган.

«Сүт-Хөл» совхозтуң аныяктар төлээлекчизи **Моңгуш Хейимер-оол** бодунуң ажыл-агыйында байдалды хуралдың киржикчилеринге чугаалап берген.

— Бистиң совхозувус бо чылдың бирги чартында күрүнеге сүт, эът, дүк садар планын ажыр күүсеткен. 156 кижилиг 9 бригада коммунистиг күш-ажылдың деп ат дээш, а 76 кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп ат дээш демисежип турар. Саанчыларның аразында чартык чылда инек бүрүзүнден 700—800 кг сүт саап алганнар бар. Ак-Даш сүт-бараан фермазы бо чылын коммунистиг күш-ажылдыы деп атты чедип алган. Бисте бо чылын 8 кижи кежээки школаның сески клазын дооскан. Ондар Доржу 100 хой санындан 103 хураган камгалап алган. Бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмү бисте эки ажылдап турар. Ынчалза-даа четпестер барын шүгүмчүлексеп тур мен. Ак-Даш фермазында электри чырыы чок. Ында улуг кажаа тудуу саадап турар. Чурттаалга бажыңнары чедишпес. Культура-массалыг ажылдың депнели чавыс, республика солуннары бистиң совхозувуста дуржулганы эвээш чырыдып турар — деп, ол шүгүмчүлээн.

Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң мурнакчы саанчызы, коммунистиг күш-ажылдыы дээш демисежип турар бригаданың кежигүнү эш **Уваңгур** санал берген.

— Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкин кижилерни кижизидеринге-даа, ажыл-агыйжы чедиишкиннерни өстүреринге-даа улуг рольдуг болуп турар — деп чугаалааш, бодунуң совхозу күрүнеге сүт, эът садар талазы-биле социалистиг хүлээлгезин багай эвес күүседип турарын ол бадыткаан.

— Бо совхозта 87 кижи коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинде киржип турар. Мен бодум Алдыы-Шынаа сүт-бараан фермазында саанчылап турар мен. Коммунистиг күш-ажылдыы дээш демиселивис эки чоруп турар: чартык чылда 108 тонна сүт бүдүрер дээнивисти 122 тонна кылдыр сагдывыс. Күрүнеге 70 тонна сүт садарын 71 тонна кылдыр күүсеттивис. Саанчыларывыс аразында чартык чылда инек бүрүзүнден 600—800 кг сүт саап алгылааннар бар. Саанчылар аразында социалистиг чарышты ай санында түңнеп турар бис. Чарыштың бирги, ийиги, үшкү черин ээлээннерни шаңнап, мактап турар. Тиилекчи кижиге шилчиир кызыл вымпелди болгаш 8 рубль шаңналды тыпсып турар. Мен ындыг шаңналды чыл эгезинден бээр 6 катап алдым. Совхозтуң дирекциязы, партия организациязы болгаш ажылчын комитеди фермалар аразында чарышты квартал санында түңнеп турар. Беш сүт-бараан фермаларының аразында чарыштың тиилекчизи ам бистиң фермавыс боор турар. Бисте 3 кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары болган. Ындыг янзылыг эки чүүлдерни маңаа чугаалаары өөрүнчүг-дүр.

Ынчалза-даа бистиң совхозта четпестер барын ыттавайн эртер аргажок. Электри саалда аппарады үрелгенден бээр дөрт ай чедип тур. Оон ыңай күш-ажылдың сагылга-чурумун сагывас, арагалаар чорук бистиң совхозта ам-даа узуткаттынмаан. Ол бүгү болза кижизидилгелиг ажылдың четпезиниң, күш-ажылды организастап турарының деңнелиниң кудузунуң дугайын херечилеп турар-дыр.

Бир эвес ол четпестерни чайладып ап, бар аргаларны болгаш курлавырларны эки ажыглаар болзувусса, мал ажылының продуктуларын күрүнеге садар талазы-биле социалистиг хүлээлгевисти Октябрь революциязының 46 чыл оюнга чедир күүседип шыдаар бис.

ЧЕТПЕСТЕР-БИЛЕ ЭПТЕШПЭЭЛИҢЕР

ВЛКСМ Тыва обкомунуң секретары эш **Пожидаев** республиканың комсомолчу-аныяктарының коммунистиг күш-ажыл шимчээшкининге киржилгезиниң өзүп, күштелип турарын бодунуң чугаазынга демдеглээн. Амгы үеде тываның комсомолчу-аныяктарының 270 бригадалары болгаш фермалары коммунистиг деп ат дээш демисежип турар. Кызылдың электри станциязында Альберт Банның бригадирлээн бригадазы аныяктарның күш-ажылын, өөредилгезин, дыштаныылгазын үлегерлиг организастап турар. Оларда ажыл-амыдырал хөглүг. Дыштаныр хүннер солун эртип турар. Коллективтиг кинолаары, театрга баары, воскресниктер чорудары, спортчу маргылдаалар кылыры дээн ышкаш массалыг хемчеглер мында эки чоруп келген деп, эш Пожидаев ол коллективти онзалап чугаалаан.

— Ынчалза-даа коммунистиг күш-ажыл шимчээшкинин удуртуп турарывыстың практиказында улуг четпестер бар — деп, ол миннип көрген. Бо шимчээшкинге бистиң республиканың көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилериниң чүгле 5 хуузу, а «Тыва даг-дугу» комбинадының бүгү коллективиниң 14-ле хуузу киржип турар. Бо дээрге ам-даа дыка эвээш-тир. «Тыва даг-дугу» комбинадынга эрткен чылын коммунистиг деп ат дээш демисежип турган бригадаларның саны бо чылын эвээжей берген. Бии-Хем районда бо шимчээшкинниң калбарыышкыны дендии кошкак. Тус-тус кижилер аразында чарышты оперативтиг удуртпайн турар-дыр бис. Ол бүгү четпестерни узуткаарынга, коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинни улам калбартырынга бо чөвүлел хурал улуг рольдуг болур.

«Барлык» совхозта коммунистиг деп ат дээш демисежип турар тудугжулар бригадазының кежигүнү **Хертен Очур** сөс алган.

— Бистиң бригадавыс 1961 чылдың бирги кварталындан бээр коммунистиг күш-ажылдыы дээш демисежип келген. Бригаданың 13 кежигүннери өөренип турар болгаш олар шупту дружинниктер. Хүн бүрүнүң ажыл нормазын күүсетпейн турар кижи бисте чок. Оон ачызында бригада ай санының планын ажыр күүседип турар. Бо чылдың планында көрдүнген тудугларны ноябрь айга чедир күүседип шыдаар бис. Коммунистиг күш-ажылдыы дээш демисежип келген үевис иштинде 5 кижи СЭКП-ниң хүрээлелинге кирип алган. Оларның ажылга, аажы-чаңга, өөредилгеге үлегерлиг болуп келгениниң көргүзүү ол-дур. Мындыг өөлдени черле канчап мактавас боор! — деп, эш Очур чоргаарланып чугаалаан.

Ол-ла районнуң «Мурнакчы» колхозунда магазин эргелекчизи **Сат Чигмит** коммунистиг күш-ажылдың мурнакчызы дээш бодунуң демисежип турарын чугаалаан. Оон магазинни эрткен чылын бараан саарылгазының планын ноябрьның бирги чартында-ла ажыр күүсеткен. Хуучулар кирип алырының онаалдазын база ажыр күүседип алган. Малчыннарже үнүүшкүннүг садыглаашкынны үргүлчү чорудуп турар.— Бо чылдың планын Октябрь байырлалының бетинде күүседип алыр мен — деп, ол бүзүредип чугаалаан.

СЭКП обкомунуң секретары эш **А. В. Анкудинов** сөс алгаш күш-ажыл бүгү-ле кежиктерниң тургузукчузу, кижини кижизидип болбаазырадырының шиитпирлиг чепсээ боор турарын, коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң патриотчу эгелекчилериниң алдар-сураанын бисте калбарып турарын онзалап демдеглээн.

Ол бодунуң чугаазынга Кызылдың электри станциязының, № 1 чүък АТК-зының коллективтериниң эки ажылын мактап чугаалаан.

Ынчалза-даа коммунистиг деп ат дээш демисежип турар бүдүн коллективтер эвээш болуп турарын, хөй-хөй коллективтерде күш-ажылдың сагылга чурумунуң кошкаан, арагалаар, чурум үрээр чоруктуң фактыларының ам-даа хөйүн, күрүне планын күүсетпейн турар коллективтер барын эш Анкудинов шыңгыы буруу шаап чугаалаан.

Хуралга шупту 18 кижи санал берген. Кижи бүрүзүнүң чугаазы коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинни улам калбартып күштелдиреринче угланган.

Чөвүлел хурал республиканың бүгү ажылчы чоннарынга кыйгырыг үндүрген.

АЛДАРЖЫП ТУРАР КИЖИЛЕР

Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң мурнакчыларынга хүндүлүг аттар тыпсыр дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын Тыва АССР-ниң Президиумунуң секретары эш **К. Н. Динга** номчаан.

Ол чарлыктарны ёзугаар Таңды районнуң «Межегей» совхозунуң хойжузу эш **Куулар Сурунчапка** — Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, № 1 АТК-ның чолаачызы эш **Ооржак Кара-Ашакка** — Тыва АССР-ниң транспортунуң алдарлыг ажылдакчызы деп атты тывыскан.

Оон ыңай улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларының элээн хөй ажылдакчылары Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң база республиканың профэвилелдер чөвүлелиниң Хүндүлел бижиктери-биле шаңнаткан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы эш **Б. Ш. Долчанмаа** шаңнатканнарга байыр чедирип чүве чугаалаан болгаш оларга чаа-чаа чедиишкиннерни күзээн.

ЧУРУКТА: Коммунистиг күш-ажыл бригадаларының болгаш шалыпчыларының республика слёдунуң бөлүк киржикчилери. Солагай талазындан оң талазынче: «Тыва даг-дугу» тудуг эргелелиниң бетончулар бригадазының бригадири А. Тупоногова, бетончу-бызанчы В. Коновалов, «Шекпээр» совхозтуң тудуг бригадазының бригадири М. Чот, «Тыва даг-дугу» тудугнуң штукатуржузу О. Петракова, ол-ла тудугнуң арматурщиги С. Достан, «Сүт-Хөл» совхозтуң аът кадарчызы С. Ондар, «Межегей» совхозтуң ажылчыны С. Куулар, Хандагайты суурнуң тудуг участогунуң бызанчызы С. Доңгак, «Сүт-Хөл» совхозтуң Бора-Тайга фермазының саанчызы М. Ондар.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

«БОЛЬШЕВИК» КОЛХОЗТАН

СИГЕН БЕЛЕТКЕЛИ. Ниитиниң малынга четчир, бедик хоолулуг чемни белеткеп алыры дээш ажыл-иш бүгү черде калбарып эгелээн. Чөөн-Хемчик районда «Большевик» колхоз бо чылын 6850 центнер бөлүүн чемни белеткээр планныг.

Дөрт бригада ажылдап кирипкен. Оларда 4 трактор, 5 аът машиназындан аңгыда, хол кадыырлаарлыг 19 кижини база организастаан. Сиген шөлдеринде машина-техниказын аңгыда кижи күжү база улам немежип турар.

Баштайгы хүннерде кестинген шөлдерден 57 центнерни ийи сарааат кылдыр тургускан. Күш-ажылдың организастыы багай эвес. Чижээ, Куулар Хензиг трактор-биле хүнде 15 гектарның орнунга 20 гектарның сигенин кестирип турар.

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң партия-күрүне контролюнуң Комитединде

СЭКП обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң партия-күрүне контролюнуң Комитединиң ээлчеглиг хуралынга ажылчы чоннардан Комитетке кирген хомудалдарны хынап көргенниң түңнелдерин чугаалашкан.

СЭКП кежигүнү А. Ф. Табуев Комитетке хомудал киирген. Ол бодунуң билдиришкининге Чагытай хоорай аннаар даамалынга ажылдап турган хамааты Е. И. Пилевинге балык байлакты үргүлчү төтчеглеп, бодунуң албан-хүлээлгезин шын эвес ажыглап турганы дээш барымдаа чокка шыңгыы кеземчени онаарган деп бижээн. Е. И. Пилевин балык төтчеглээшкининиң кажан-даа кылбаан. Анаа ындыг буруудадышкынны Тандының улус суду тудуп бижээн дээр янзы-биле херектиң байдалын Табуев билдиришкининге мыйчаар көргүскен.

Оон ыңай ол бодунуң билдиришкининге балык байлакты төтчеглеп турган А. Г. Гольцовту Тандының улус суду барымдаа чок чиик көрүп шииткен деп бижээн.

Е. И. Пилевин кажан-даа балык байлакты төтчеглевээн деп А. Табуевтиң бадыткалы херек кырында байдалга дүүшпээнин хыналдадан илерээн. Пилевин боду буруузун билинген. Ол 23 метр дурттуг 2 четки-биле балыкты шүүреп ап турган. Оон ол чорукка балык камгалалының ажылдакчылары Ф. Д. Селин биле Антонов олар ыыт чок чөпшээрежип турганнар.

Балыкчыларның болгаш аңчыларның эки-тура ниитилелиниң даргазы Пашутинниң болгаш Тыва АССР-ниң балык камгалалының улуг инспектору Ф. Селинниң чөпшээрели-биле аңнарны болгаш балыкты балык тудар бригаданың кежигүннери-даа, аңнаар даамалы Пилевин-даа база хамааты Гольцов-даа төтчеглеп турган.

Тандының улус суду Гольцовтуң херээн кыры-биле чиик көргенин Комитет демдеглээн. Күрүнениң байлаан камгалаар хүлээлгелиг эштер Селин, Пашутин, Антонов олар төтчеглекчилерге удур шиитпирлиг хемчеглерни албайн, чаңгыс Гольцов, Пилевин ышкаш кижилерниң өнемчидип турган фактызы суд база кичээнгейге албаан деп Комитет санаан.

Бодунуң албан-хүлээлгезинге харысалга чок чорукту болдурганы болгаш күрүнениң байлаан төтчеглеп турган кижилерге өйзээржип турганы дээш балык камгалалының улуг инспекторуну эш Селинни болгаш инспектор эш Антоновту партия-күрүне контролюнуң Комитеди дооскускан.

Республиканың санэпидстанциязының улуг бухгалтери турган В. И. Чунареваның хомудалын Комитет көрген. Ол бодунуң билдиришкининге ук станцияның кол эмчизи Ю. В. Проваторов 1958—1962 чылдарда бодунуң херегленинге 26,1 кг спиртти ажыглааныи, 3 тонна хөмүр дажы алгаш оон өртээн төлеп бербээнин бижээн. Эш Чунареваның хомудалында көдүрген фактылар чорукка хыналдадан шын болуп бадыткаттынган.

Оон-биле чергелештир республиканың Кадык камгалал министри А. А. Любимов санэпидстанцияның ажылын багай контрольдап, Проваторовтуң дугайында медээлерни кичээнгей чок эрттирип турганы хыналдадан илерээн. Проваторов бодунга ажыглаан херекселдерниң өртээн эгидип бербээн.

Улуг бухгалтер турган В. М. Чунарева ол станцияның бухгалтер учёдун шуут сандараткан илерээн.

Бодунуң албан-хүлээлгезин буруу ажыглап, күрүне херекселинче хол дээп турган Ю. Проваторовту албан-хүлээлгезинден дүжүрер деп Комитет шиитпирлээн.

Хүлээлгелерни күүседириниң бүгү аргалары бар

1963 чылдың бирги чартыында Барыын-Хемчик район күрүнеге эът садарының планын 110,7 хуу, сүттү —99,7 хуу, дүктү—77 хуу күүсеткен.

Мал продуктуларын бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының талазыбиле алган социалистиг хүлээлгезин «Кара-Хөл» колхоз (даргазы эш Б. Дандын, партия организациязының секретары эш Х. Дыртай) чылдың бирги чартыында планын ажыр күүсеткеш, районнуң өске ажыл-агыйларының мурнунда чоруп турар. Ол колхоз күрүнеге эът садарын 115,2 хуу, сүттү—108,8 хуу, дүктү—121 хуу күүсеткен. Күрүнеге сүт садарының планын «Малчын», «Кара-Хөл», «Мурнакчы» колхозтар күүсеткеннер.

Сүт бүдүрериниң болгаш күрүнеге сүт садарының талазы-биле чартык чыл планын «Тээли» совхоз чүгле 66,2 хуу, «Большевик» колхоз 68,4 хуу күүседип, районда эң-не куду көргүзүглерлиг болганнар. Күрүнеге дүк садар планын «Мурнакчы» колхоз чүгле 60,3 хуу күүсеткен. Районнуң хойжу совхозу «Барлык» чартык чылда күрүнеге дүк садар планын 63,6 хуу күүсеткен, ол совхозка ындыг чавыс түңнел кажан-даа турбаан.

Чартык чылда районга сүт саалдазының деңнели кедергей куду болган. Саар инектерни холуксаалыг чемнер-биле чемгерерин дыка хөй ажыл-агыйлар боттандырбайн келгеннер. Дүнеки кадатты, фермаларны оъттуг черлерже чогуур өйүнде сайгара көжүрерин организаставайн келгенинден, сүт саалдазының отчёт-учёдун эки тургуспаанындан «Тээли» совхоз, «Большевик» колхоз сүт саалдазын эрткен чылдагы деңнелинден кудулатканнар.

Ылангыя «Мурнакчы» колхоз (даргазы эш Кудурукпай, партия организациязының секретары эш Б. Данзы) хой кыргылдазынче чогуур кичээнгей салбаан, ону органнаас чок эгелээн. Июль 1-ге чедир он ажыг кодан эң дүккүр хойлар кыргыттынмаан. Оон түңнелинде колхоз чартык чылда 72 центнер дүктү күрүнеге чедир сатпаан.

Чартык чылда күрүнеге сүт, дүк садарының планын районнуң күүсетпейн барган кол чылдагааны чүл дээрге партком, райкүүском, ажыл-агыйларның партия организациялары, колхозтарның, совхозтарның, кодээ Советтерниң болгаш белеткел органнарының ажылдакчылары күрүне мурнунга социалистиг хүлээлгелерни ыяк-была күүсеткен турарынче хүн бүрүнүң органзакчы ажылдарын кошкатканында болуп турар.

Чартык чылдың төнчүзүнге чедир он хире хонуктар арткан турда, «Тээли» совхозтуң директору эш Б. Чюдюк «сүт талазы-биле бисте план күүсеттинери берге» дээр хөөнну чугаалап турган. Ындыг янзылыг хөөн «Мурнакчы» колхозтуң даргазы эш Х. Будурукпайга база турган. Бажан оларның ол шын эвес туружун партком буруу шаап, олардан партийжи принципиалдыг негелдени тургускан соолунде, ол ажыл-агыйларның кайызы-даа күрүнеге сүт садарының планнарын харында ажыр күүсеткен. Бир эвес бүгү ажыл-агыйларның удуртукчуларынга шак ындыг амыр-сопсаал чок негелдени тургузуп турган чүве болза, өске колхозтар, совхозтар сүттү, дүктү күрүнеге садарының планын чүгле күүседир эвес, харын ажыр күүседип ап болурунуң бүгү аргалары база-ла бар турган.

1963 чылдың ийиги чартыында бо илереттинген четпестерден шыңгыы түңнелди кылгаш, мал продукциязын бүдүрерин көвүдедир дээш тодаргай саналдарны чорударын улам күштелдирери негеттинип турар. Хамыктың мурнунда күрүнеге садары-биле үстүнген малдарның чайгы одарладыышкынының план ёзугаар, эки оъттуг, суглуг чайлаглар же үргүлчү көжерин организастаар, күскү үеде семиртилгеде малдарны холуктуг чемнер-биле, силос-биле чемгерер, семиртир хаваннарның чемгерилгезинче онза кичээнгей салыр херек.

«Барлык» совхозта болгаш «Мурнакчы» колхозта бо хүнге чедир дыка хөй шээр мал шываазы турбушаан. «Малчын», «Мурнакчы» колхозтарда эрте төрээн хураганнар мынчага чедир четче аңгылаттынмаан. Ол чорук болза күрүнеге немелде эът, дүк алырының аргазын ажыглавайн турарының фактызыдыр.

Сүт саалдазының чоруп турарының хүн бүрү хыналдазын тургузары чугула. Районнуң чамдык сүт-бараан фермаларында отчёт-учёт экиживейн турар, контроль саалдаларны эвээш чорудуп, сүт тырттырар машиналарның эки ажылдаарын шынарын хынавайн турар. Фермаларда чаңгыс аай корум-чурум тургустунмаан: саар инектерниң дүнеки кадарлын чер болганда организаставайн турар, сүт-бараан фермаларында күш-ажылдың сагылга-чуруму ам-даа кудуу, кадарчыларның аразында ажылга харысалга чок кижилер ам-даа бар. «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая, «Шекпээр» совхозтуң Суг-Кажаа сүт-бараан фермаларында чамдык инек кадарчылары инээн одар солуп кадарбайн, дүнеки одарга чедирбейн турган фактылар илерээн.

Бо дугайында «Мурнакчы» колхозтуң Узун-Кара-Сугда төп сүт-бараан фермазын чижекке база көргүзүп болур. Ол фермада инектерни саарын эртен 7 шактан 9—10 шактарга чедир доозуп, а кежээки саалданы база ол хире үе иштинде төндүрүп турар. Оон уламындан саалда узап, инектер одарларынга эрте четпейн турар. Бызаалдарны чемгерериниң рационну чок, фермада хүн корум-чуруму бетышмаан, сүт кудар савалар четпес. Саанчылар ийи айдан бээр хеп чуур саван албааннар, чунар демир, чоттунар аржыылдар чок, халаттар хирлиг болгаш эргин, тырттырар сүттүн чылыын хемчээн көөр градусник чок.

Сүт тырттырар машинаның дагылдарын четче адырып чурбайн, хүнге кургатпайн шала-бүда чугташ-ла, дораан эптеп каап турар.

Ол фермада радиоприёмник, кандыг-даа музыка херекселдери чок. Ферма ажылдакчылары чагыткан солуннарын үр үеде албайн турарлар.

Фермада «СОМ-100» деп сүт тырттырар машинаны көктешкилиг ремень-биле долгандырып турарындан, ол үргүлчү уштунар, ынчангаш машинаның сметана ылгаары багай, сүт тырттырарынга саанчылар дыка хөй шакты чарыгдап турарлар.

Ынчаарга ам «Мурнакчы» колхоз дуржулга көргүзүглүг ажыл-агый болгай. Төп сүт-бараан фермазы мындыг байдалдыг турда, колхозтуң баштаар чери, ферма эргелекчизи эш Х. Үрбаа болгаш зоотехник эш Ч. Сарыглар тодаргай хемчег албайн, бо бүгү чөгенчиг байдал-биле эптежип турары хомуданчыг.

Сүт саалдазын улам көвүдедир дугайында мурнакчы арга-дуржулгачы солуннарда, номнарда хөйнү бижип турар. Ынчалза-даа сүт дээш демисел чамдык сүт-бараан фермаларында ам-даа четпес. «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хаяда төп сүт-бараан фермазы мынчага чедир кыштагда турбушаан. Ол ышкаш «Тээли» совхозтуң Ээр-Хавак фермазы оъту чок Сукпакка үр үеде туруп келген.

Сүт дээш демиселге зоотехниктер организакчы рольдуг болур дээрзи билдингир. Ындыг турбуже чамдык колхозтарда, совхозтарда зоотехниктерни аар-саар ажыл-биле чүдүрер, оларны боттарының үндезин ажылынга чөп ажыглавас чоруктар ам-даа бар. «Малчын» колхозта Барнаулдуң көдээ ажыл-агый институдун дооскан эш Н. Сарыглар чоокта чаа ажылдап барган. Колхозтуң баштаар чери эш Сарыгларны дүк кыргыыр черже тургузуп каан.

«Малчын» колхозтуң зоотехниги эш Доксар Демир-оол база-ла хөй кыргыыр черге хөй үе-шакты эрттирип турар. Тоолайлыгда чурттап турар малчыннар парткомнуң төлээзи эш Ш. Куулардан «зоотехник кижи чогум чүнү кылып турар кижи чүвел, ону бис чүге көрбес улус бис» деп айтырып турганнар. Хойжуларның ол айтырыы черле чөптүг. Хой кыргылдазы чугула ажыл, ону зоотехниктиң контрольдап көөрү база-ла шын. Ындыг болза-даа ону чаңгыс черге быжыглап каар дивээн-не болгай. Оон кылыр ажылы хөй талалыг.

Дүктүң баштайгы дужуду районга чавыс болган. Ындыг төлээде, дүк дээш демисел колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчуларының хойжу бүрүзүнүң чугула айтырыы. Күскү кыргылдага кирер хураганнарны болгаш ийиги кыргылдага көрдүнген бүгү хойнуң чайгы семиртилгезинге онза кичээнгейни салыр херек. Семиртилге дээрге — ол чүгле немелде эът эвес, харын немелде дүк деп болгай.

Д. ОДАН-ООЛ.

КУКУРУЗА ШӨЛҮНДЕ

Казах ССР. Республиканың бүгү-ле областарында кукуруза калбаа-биле нептерээн. Ону ында үш миллион хире гектар черде өстүрүп турар.

Алма-Ата областың Мичурин аттыг колхозунуң механизаторлары бо чылын муң гектар черниң гектар бүрүзүнден кукурузаның 60 центнер тараазын болгаш 500 центнер ногаан массазын алыр деп хүлээлгени алган.

Чурукта: Мичурин аттыг колхозта кукурузаны дөрткү удаа культивациялап турары, оон-биле кады чемишчидилгелерни база киирип турар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ХОЖУДААШКЫНДАН УШТУНАР

Дугаары үш автоажыл-агый чери өске ажыл-агыйларга бодаарга элээн таарымчалыг байдалда туруп турар. Ынчалзажок бо АТК (начальниги эш Книгин, партия организациязының секретары эш Боровиков, кол инженер Бобец) чүък сөөртүлгезиниң чартык чыл планын күүсетпээн. Автопарктың техниктиг коэффициентизиниң белени дөңгүп-ле 68 хуу, ажыглап турары — 59 хуу болуп турар. Четпестерни болдурган чылдагааннарны ажыл-агый чериниң удуртукчулары өске ажыл-агый черлеринче чууй каап турганы дыка четпес. Мынчага чедир ол ажыл-агый чери багай ажылдап, күрүне планын күүсетпейн, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиппейн, бот-үнезин чиигетпейн турар. Бо бүгү четпестер мында политиктиг ажылдың деңнелиниң чавызы-биле тайылбырлаттынар. Коллективте машина-техника четчир санныг кылдыр тургустунган, шалыпчы ажылдап турарлар дыка хөй. Эки ажылдап болурунуң аргазы бар. Мурнакчыларның дуржулгазын нептередир ажыл мында кошкак. Коллектив автомобиль парыгын бүрүн четчелеп алган, 219 санныг аар чүък сөөртүр машиналар, чеди-чеди тонна чүък сөөртүр 220 санныг чартык прицептер ажылдап турар. 366 санныг ажылчыннарның иштинден 235 кижи чүгле чолаачылар. Коллективке 2 автоколонналар хамааржып турар. Планның онаалгаларны чолаачы бүрүзүнге чедирген. Ындыг болза-даа хыналда чок болганының уjурунда бо ажыл саазын кырында арткан. Чижээ, Василий Алексеевич Жданов эрткен чартык чылда планныг онаалданы күүседир дээш хөй-хөй рейстерге чоруп, 31.482 тонна-километрни эрткен. Оон «ГАЗ-606» деп машиназы үр үе иштинде септелге чок ажылдап келген. Чолаачы техникага ёзулуг камныг, ээ болур чорукту көргүзүп турар. Оон боду ам коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы атты чедип алыр дээш ажылдап база хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржип турар. Фёдор Пилеевич Путинцев ай бүрүзүнде 32.560, чолаачы Бакулин — 29.850 ажыг тонна-километрни эртип турарлар. Коллективте он санныг чолаачылар коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы атты чедип алган. Ам ол атты чедип алыр дээш 17 чолаачылар, 5 слесарьлар ажылдап турар.

Автоажыл-агый чериниң делгем хериминиң иштинде ында-мында мотор, картон, аккумулятор септээн ажылчыннарның, машиналар үзеп, чуттан кижилерниң далаш, дүрген ажылдап турарын кижи бо-ла көөр. Херим иштинде бузулганнар деп улуг-улуг машиналар долдур тургулапкан тургулаар.

Бир-ле катап бо херим иштинге чеди тонна чүък чүктээр улуг машинаның хавааңда шилинге Кызыл туктуң хевирин хереэжен кижи дүрзүлей чуруп турган.

Кымның машиназыл бо азы оон бодунуу бе, азы өске чолаачының бе дээрзин ол дээрезинде эки-ле эскербейн баргаш, анаа-ла душпуже: — бо кайызының машиназы ирги? — деп айтырдывыс. Ол кижи эглип келгеш:

— Ээзи дөө ол кел чораан ол-дур — деп, харылай-дыр. Шала үске бөражып, эргилей берген комбинезонну кижиже холу-биле ол айыты. Ол дээрге Александр Михайлович Ишейкин. Ол, хүлүмзүрүп аарак, машиназының чанында чедип келди.

Анаа коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы атты чаа-ла тывысканы ол. Чолаачы Ишейкин ай бүрүзүнде бодунуң нормазын ажыр күүседип турар, өскелерге үлегерлиг.

Механиктиг салбырның ажылчыннарының ортузунда эштер Худоногов, Ивкин, Комиссаров олар база-ла боттарының нормазын 120-ден 130 хуу күүседип турарлар. Электрик Илья Никитович Мощев, машиналар үзеп, чаап турар Мария Павловна Дужова, слесарь Евгений Гаврилович Афонин ышкаш шалыпчылар кайы хөй.

Бо ажыл-агый чери чоокта чаа бодунуң автопарыгын чаа техника-биле четчелээн. Ылангыя дүрген үрелиичел продуктулар сөөртүрүнге көрдүнген ОАЗ-826 деп маркалыг 15 санныг чартык прицептиг рефрижераторларны, үлетпүр барааннары сөөртүрүнге көрдүнген ОАЗ-784 деп маркалыг 13 чартык прицептиг автофургоннарны, мал сөөртүрүнге көрдүнген ОАЗ-857 деп маркалыг 9 санныг чартык прицептиг машиналарны болгаш КАЗ-120 деп маркалыг 10 авточүдүрүкчүлерни алган.

Үстүнде чижектерден алырга, ажыл-агый чериниң эки ажылдап болурунуң бүгү аргалары бар. Ындыг турбуже, мынчага чедир коллектив хожудаашкындан уштунмайн турар. Ылангыя СЭКП ТК-ның ноябрь Пленуму үлетпүр талазы-биле Бүгү-россий чөвүлел хуралы тодаргай сорулгаларны транспортчуларның мурнунга салган болгай. Ол сорулгаларны күүседиринче ажыл-агый чериниң удуртукчулары ажылчыннарның күженишкининиг ажылын планныг онаалгаларны күүседиринче сула организастап, кижилер-биле кошкак ажылдап, тодаргай хемчеглерни албайн турарлар.

Коллективте социалистиг чарышты багай организастаан болгаш оон түңнелин үндүрүп чугаалашпайн турар. Ажылчыннар ортузунга политиктиг илеткелдерни чүгле ында-хаая кылып, лекция, беседалар кылырын үзүктелдирип турган. Көскү агитация талазы-биле хамыктың доразы. Автоажыл-агый чериниң начальниги эш Книгин коллективте политиктиг, культура-массалыг ажылдарны база көскү агитацияны сегидериниң улуу, ону чүгле чаңгыс партия организациязының секретарынче чууй каап турган.

Дугаары үш автоажыл-агый чери бистиң республиканың кол чүъктерин дажыглап, сөөртүп турар. Оон ыңай чүъктер сөөртүлгезинге саадаашкынны болдуруп турган. Оон чылдагааны — чүък сөөртүрер база дүжүрер машиналарны өске организацияларже бериппкеш, боттары куруг калган чүүл база турган. Моон хараазы-биле чүъктерни чүдүрер болгаш дүжүрер үелерде рейсте машиналар хөй халас шактарны эрттирип турган. Автостанция чүък сөөртүлгезин четпес организастааны-биле бо автоажыл-агый чериниң хөй-хөй чүък машиналары Турандан, Абакандан, Бай-Хаактан, Ак-Довурактан куруг кээп турганнар. Коллективте хөй-нийти организациялары ажылчыннар ортузунга масса-политиктиг ажылды дыка кошкак тургускан.

Четпестерден дүрген уштунар дээш ам чүгле боттуг хемчеглерни алыры артып турар.

Мында партия болгаш профэвилел организациялары чорукатарга хүн бүрүнүң хыналда ажылын чорударын, ийи ээлчеглиг ажылче шилчип кирерин шиитпирлээн, ол болза немелде чүъктерни эккеп дүжүрер болгаш планны күүседиринге идиги бээр. Ол ышкаш, автомобиль бүрүзү баарда база келирде бодунуң тоннажынга чедир чүъктерни чүдүрерин чедип алыр деп ажыл-агый чери шиитпирлеп турар.

Ам кол чүве болза, кижилер-биле ажылды коллективке үндезини-биле чаартып турган, үстүнде айыттынган улуг четпестерни узуткап, чедиишкинни чедип алырынче бүгү ажылчыннарның күженишкиннерин мобилизастаары болур-дур.

Д. МОНГУШ.

Эътти көвүдедиринге

ЧАДААНА. (Телефон-биле). Чөөн-Хемчик районда «Большевик» колхоз баштайгы чартык чылда күрүнеге эът белеткээр хүлээлгезин 108 хуу, сүттү — 112 хуу болгаш дүкту — 101 хуу күүсеткен. Чылдың ийиги чартыында оон-даа бедик көргүзүглүг болурунга организастыг хемчеглерни улам калбартып турар.

Семиртилгеде 415 хаваннарны, 400 иртти, 112 шарыжыкты болгаш 137 моддурганы тускайлап үскен. Оларны одарладып, ажаап чемгерериниге мергежилдиг малчыннарны быжыглаан. Чижээ, эш Баткарының кодан шарыжыктарының бирээзи-ле хонукта 800 грамм, эш Чүлдүнүң 109 хаваннары баш бүрүзүнге онаалтыр 400 грамм деңзизин немеп турар.

Монгуш Бегзиниң күрүнеге киирген 180 ирттериниң деңзизи бирээзинге онаалтыр 60 килограмм болган. Амгы үеде оон коданында 400 ирттиң семирип турары база эки. Эът бүдүрерин улам көвүдедиринге үлегерлиг ажылдап турар малчыннарны оон-даа хөйнү илередип болур.

Чайын эки одарладып семирткен малдың чаш төлү-даа боткур, продуктулуу-даа бедик болур. «Большевиктиң» малы бо хүннерде шупту чайлагларда. Бо талазы-биле белеткелди баш бурунгаар эки организастаан. Чайлагларда чаа 4 чуртталга бажыңын немей туткан, ийи коданның малчыннарын ог-биле хандырган.

МАЛ ЧЕМИНГЕ

«Чыраа-Бажы» совхозтуң хойжу бригадаларының чамдык коданнарынга эрткен кыжын мал чемнери чүгле чаш хураганнарга болгаш төрүүр хойларга безин мөөдүк-калдык четчип турган. А ирттер дугайын чугаалаан-даа херээ чок. Эр малдар болганда оларга сиген, тараа, кукуруза берген чоорул дишкеннер.

А бир эвес оларны чемгерип, деткип кыштаан чүве болза, дүгү улам арбын болур болгаш күжү семис турар деп чүве черле билдингир. Ылаңгыя аныяк ирттерниң күжү арган болгаш дүгүнүң чер албайн барганы хамыктың мурнунда хойжуларга хомуданчыг.

Ынчангаш хойжу бригадаларның кежигүннери бо чылын мал чемнерин көвүдедириниң чамдык курлавырларын ажыглаарынга боттарының салымышкынын киирер деп шиитпирлээннер.

Доңгак Седенниң хойжу бригадазының кежигүннери Ойлуп, Шыырап, Монгуш Чола, Куулар Седен олар Борбак-Тал, Кызыл-Чыраа деп черлерде сөөлгү он чыл иштинде суггарып ажыглаттынмайн келген ийи чүс га черни сиген шөлү кылдыр суггарганнар. Оларның үлегери-биле Сат Садыктың бригадазы Оймакта 40 га, Монгуш Дембикейниң Хову-Аксының Чыгте-Шыкта 60 га, Ондар Дапчат-оолдуу Улуг-Хову-Аксының Ээтпекте 68 га, Монгуш Тасты Дагыр-Шеминиң Шиви-Кудурууда 50 га черлерни сиген шөлдеринге суггарып алганнар. Ол шөлдерден чаагай сиген үнген, оон кезиилдезин эгелей берген.

Бригада бүрүзү сиген кезип белеткээр талазы-биле тус-тузунда социалистиг хүлээлгелерлиг.

С. ПАВУ.

Негеп тур бис

«Тыва» совхоз Чөөн-Хемчик районда база бир улуг совхозтарның бирээзи. Бо совхозтуң культура амыдыралында бар четпестерни маңаа илередикседим. Ону мында хөй-хөй кижилер эскерип көрүп турар-дыр бис. Ниитиниң чемненилге чериниң арыг-шевери багай, белеткеп турар чемнериниң ассортиментизи эвээш, шынары куду. Ол хирезинде мында дөрт кижи ажылдап турар, оларга ажылды канчаар хуваганы билдинмес.

Ол ышкаш, магазин чогуур шагында ажыттынмас. Садыгжы эш Бюрбю арагага хандыкшаан. Чунар бажың болгаш клуб ажылы база-ла чогуур деңнелинге четпес. Ылангыя чунар бажың холун эртир бичии.

Бо бүгү бар четпестерни чайладырынче совхоз дирекциязы, ажылчын комитеди кандыг-даа сагыш салбайн турары кончуг четпес. Ажылды экижидерин негеп тур бис.

К. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Бөгүн—Кадыкшылга хүнү

Хөй-ниитиге даяныр

Бистиң республиканың Кызыл крест ниитилелиниң организациялары Кадыкшылга хүнүнге боттарының чорудуп келген ажылының түңнелдерин база кылып турар. Ниитилелдиң район болгаш участок комитеттери медицина ажылдакчылары-биле кады ажылчы чоннар ортузунга медицина болгаш арыг-шевер билиглерин пропагандалаарын элээн экижидип, озал-ондакка таварышкан кижилерге баштайгы дузаламчы көргүзериниң арга-чурумун муңмуң кижилерге таныштырып келген.

Оон аңгыда хөй санныг санитар постулары хову турагларында, фермаларда болгаш бүдүрүлгениң өске-даа участоктарында тургустунгулаан, ол ышкаш Кызыл кресчи активти көвүдедир талазы-биле элээн ажылдар чоруттунган.

Кызыл крест ниитилелиниң Барыын-Хемчик район комитеди 1963 чылдың бирги чартыында 1415 кижини ниитилел кежигүнүнге киирип ап, 26 санитар постуларны, 1 санитар дружинаны белеткээн болгаш донорлар элзиндериниң чыл планын долдур күүсеткен. Тес-Хемниң район болгаш Эрзиниң участок комитеттери Кызыл крест ниитилелиниң кежигүннериниң санын элээн көвүдедип, кежигүн дадывыры хавырарының чыл планын күүсеткен. Ол ышкаш Чаа-Хөл, Хову-Аксы участок комитеттери бирги чартык чылда багай эвес ажылдаан болгаш Бай-Тайга участок комитеди болгаш өске-даа организациялар ажылын сегиткен.

Кызыл крест ниитилелиниң комитеттериниң ажылынга районнарның хөй нуруузунуң кадык камгалал органнары элээн эки дузалажып турар апарган болгаш медицина, санитар темазынга лекциялар, беседалар чорударынга эмчилерни, медицина ажылдакчыларын тускайлап берип турар.

Хөй-ниитиниң санитар төлээлекчилери столоваялар, магазиннер, школалар, бажыңнар арыг-шеверинин талазы-биле ажылга идепкейлиг киржип турар апарган. Кызыл крестиң хөй-нийти контролю элээн дээштиг болуп, хоорайларның, суурларның арыг-шевер байдалын, чоннуң медицина хандырылгазын экижидеринге, халдавырлыг аарыглар-биле демиселге ол контрольдуң ролю улам улгадып турар.

Кадыкшылга хүнүнге уткуштур Чөөн-Хемчик болгаш Баа-Хем районнарның санитар постулары, хөй-ниитиниң санитар төлээлекчилери боттарының ажылын идепкейжидип, суурлар аайы-биле массалыг санитар рейдилерин чорудуп, медицина талазы-биле хуудустарны, плакаттарны тарадып, санитар бюллетеньнерин үндүрүп турарлар.

Кызыл крест организацияларының ажылын бүгү районнарга идепкейжидери бистиң чугула сорулгавыс болур. Ындыг турбуже чамдык районнарда бо ажыл чогуур негелдеге чедир тургустунмааны бистиң ам-даа четпес ажылдап турарывыстан хамааржыр дээрзин миннир херек. Ниитилелдиң Өвүр район комитеди (даргазы эш Мирочник, кол эмчи эш Кара-Сал) санитар активин тургуспаан, ында хөй-ниитичи санитар төлээлекчилери, санитар постулары чок, донорнуң ужур-дузазының дугайында чон ортузунга пропаганда чорутпайн турар болгаш чорудар хемчеглерниң чартык чыл планын күүсетпээн.

Медицина болгаш арыг-шевер темазынга лекция, беседа кылырынга эмчи ажылдакчыларын Кызыл крест организацияларынга Бии-Хем районнуң кол эмчизи тускайлап бербейн турар. Ында донорлар элзидер ажылды барык чорутпайн келген. «Кызыл крест болгаш Кызыл чартык ай ниитилелдериниң комитеттеринге болгаш организацияларынга кадык камгалал органнарының болгаш албан черлериниң дузаламчы көргүзериниң дугайында» ССРЭ-ниң Кадык камгалал министриниң дужаалын ында күүсетпейн турар. Ынчангаш санитар активи барык чок, а бар активтер ажылдавайн турар болгаш чартык чылдың планныг даалгаларын күүсеттинмээн.

Таңды (кол эмчи В. Артемьев) болгаш Улуг-Хем (кол эмчи Ф. Горбунов) районнарда байдал база ындыг. Ол районнарда көргүзүглер нийти республиканыындан куду болуп турар.

Ниитилелдиң район комитеттери, кол эмчилер Кызыл крест талазы-биле ажыл-чорудуугланы идепкейжидип, бүгү көргүзүглер талазы-биле планнарны күүседир дээш бүгү-ле болдунар хемчеглерни алыр хүлээлгелиг.

Чон ортузунга медицина, арыг-шевер болгаш Кызыл крест талазы-биле ажылды идепкейжидер, бо ажылды хүн бүрү чорудар төлээде, маңаа хөй-ниитини калбаа-биле киириштирип, чер бүрүзүнге санитар постуларын, санитар төлээлекчилерин идепкейлиг ажылдадып, массалыг санитар рейдилерин организастаары болгаш лекция, беседаларны чорударынга медицина ажылдакчыларын калбаа-биле хандылары эргежок чугула.

Чүгле хөй-ниитиниң калбак киржилгези-биле бүгү хоорайларга, суурларга, бүдүрүлгениң бүгү участоктарынга арыг-шеверни эки тургузуп, санитар чырыдыышкынын калбартып шыдаар бис.

Республикага Кадыкшылга хүнүн демдеглевишаан, келир чылдың Кадыкшылга хүнүнге чедир күш-ажылдың болгаш амыдыралдың кадыкшыл байдалын, хоорайларның, суурларның санитар культуразын, чаагайжыдылгазын, ногаанчыдылгазын экижидери болгаш медицина, санитария пропагандазын калбартып, маңаа хөй-ниитини калбаа-биле киириштирери —бистиң хүндүлүг болгаш харысалгалыг хүлээлгевис болур.

Б. КИРЮШКИН,
Кызыл крест ниитилелиниң Тыва республика комитединиң даргазы.

Келир үениң школазынга чордувус

Бо чугаа болза Гипропрос институтка болу берген чүве, ол дээрге школа бажыңнарын төлевилээр талазы-биле улуг албан чери. Чугаа болза келир үениң школазының хевир-шынарының дугайында болуп турар. Институттуң директору С. Гринев мынча диди:

— Бис чүгле тудуг айтырыгларынга улуг кичээнгейни салыр эвес, харын база келир үениң школалар бажыңнары өзүп олурар салгакчыларны өөредириниң болгаш кижизидериниң сорулгаларынга кайы хире таарыжып турарыл дээрзинче база улуг сагышты салып турар бис.

Мындыг сагындырыгның сөөлүнде биске педагогтар, эмчилер, архитекторлар, тудуг материал индустриязының ажылдакчылары Гипропрос-биле сырый харылзаалыг апарганы билдингир. Эртемшинчилел организациялары-биле кады янзы-бүрү конструкциялыг болгаш хөй санныг өөреникчилер кирер, кадык камгалал талазы-биле таарымчалыг, шын туттунган, тудуг талазы-биле камналгалыг школаларны тудуп турар.

Эрткен чылын институт 76 муң ындыг төлевилелдерни бистиң чуртка тарадып чоруткан.

— Келир үениң школаларының бирээзи бо-дур — деп, институттуң кол инженери М. Кукин көргүстү. Шынап-ла биске билдингир анза типовой 5 каът школа бажыңнарынга ол макет дөмейлешпес. Планнаашкынның чаа ёзу-биле кылган школа боттарының аразында тудуштур туттунган элээн каш блоктардан тургустунган. Эге класстар өөреникчилеринге ийи каът корпус тускайлаттынган. 5—11 класстарның өөреникчилери тускай үш каът корпуста өөренип турар. Күш-культура болгаш актовый залды тускай блокта кылган. Актовый залды чоок кавының чурттакчылары лекцияларны дыңнап, кинолар көрүп болур кылдыр тургускан.

Ындыг школа херек кырында туттунган-даа ынчаш. 1000 өөреникчилерге санап кылган ындыг школа Москва областың Дубно хоорайда бар болуп турар, ындыг бажыңнарның төлевилелин нептередиринге ол эки чижек болуп турар.

Мындыг айтырыглар туруп келир: ындыг планнаашкынның херээ чүл? Чаңгыс бажыңны блоктарга үзери ажыктыг бе? Ол айтырыгларга харыылап тура тудугнуң дугайында улуг инженер эш Гринев школа биле бүдүрүлгениң харылзаазының дугайында тускай принциптерни тайылбырлаан. Келир үениң школазының бажыңының дугайында таныштырып тур мен — деп, ол чугаалаан.

Эң сөөлгү үшкү каътче үнүп кордувус. Беш эвес үш каът школалар тудар дугайында башкылар, эмчилер негеп, дилээннер. Хөй каът бажыңның кырынче үнери ында-хаая-даа болза кырган башкыларга болгаш өөреникчилерге берге болур. Өөреникчилерге-даа ындыг бедик каътче аян-чорук оларның кадыкшылынга таарышпас, чүл дээрге урок төнген соонда ындыг кончуг улуг эвес-даа бол, ол бедикти өөреникчилер 25 катап бир хүн дургузунда ынай-бээр чүгүрүп эртер ужурлуг-дур.

Эрги үениң школазының күш-культура өрээли оон эң үстүнде кадынга туруп турган. Ону ынчаар тударынга тайылбыр (барымдаа) болур ол үениң тудугжуларының элээн улуг чылдагааны — зал кырында өске өрээлдер чогу, ынчангаш ол өрээлди чиик, өртээ биче материалдар-биле шып ап болуру. А школа бүрүзүнге бо дээрге элээн эпчок байдалды тывыштырар. Шынап-ла бодап-даа көрүңерден: силерниң бажыңнар кырында он-он уруглар тепкиленип, гимнастика кылып турда чаңгыс чүүлче сагыш салыры берге апаар. Ынчангаш Дубнонуң школазында спорт залы өске өрээлдерден аңгыда, шуут черниң бодунда туттунган. Адаккы ол-ла каъдында өөредилге мастерскаялары база бар.

Класстың чырыдылгазы болгаш оон иштинде турар чүвелерниң өңү шаг-шинек баксыраарынга база салдарлыг деп чүве билдингир болгай. Класстар улуг соңгаларлыг. Гигиенистер болза класстар чырыдылгазының өөредилгеге ажыктыг болгу дег байдалын тодаргай өөренип көргеннер. Класстың хемчээлдериниң айтырыглары төлевилел тургузукчуларынга эвээш эвес моондактарны тывыштырган. Класстың самбыразындан парталарның аразында, база өөреникчиниң самбыраны көөрде булуңунуң хемчээлин база кичээнгейге алыры албан болган. Ол болза 30 градустан эвээш эвес болур ужурлуг, чүге дээрге ол чүгле өөреникчиниң бараан үрээр эвес, а олудунуң шын эвес болурун таварлаштырар. Шак бо бүгү чүүлдерни ап көргеш, класстарның эң дээре хемчээли болур — 6×9 метрлерни алган.

Ооң-биле чергелештир класс самбыразының дугайында. Ооң өңү чаңгыс — бара-ногаан. Окулист-эмчилер анаа кончуг таарымчалыг харыыны берип турарлар. Бара самбырага шыйып каан шыйыг эмин эрттир көскүлең болгаш каракты билдиртпези-биле үреп турар болур-дур. Ынчаарга ак болгаш ногаан өң каракка эң-не таарышканнарның бирээзи. Ынчангаш парталарның кырын ногаан будук-биле будууур ужурулуг. Саазынның ак өңү анаа шоолуг ылгалып көзүлбес боор ужурлуг.

Класстарның өңү болза чымчак, оожургадынчыг өңнер болур сарыг-хүрең азы ногаанзымаар өңнер-биле шыптынган, коридорларның болгаш өске-даа өрээлдерниң өңнери оларныындан көңгүс өске. Мында болза кол нуруузунда чиңиг өңнер тергидеп турар. Уруглар уроктан үнүп келгеш, ону дораан шиңгээдип, шөлээдеглиг болуру дээш ынчаар шилип алган.

Архитекторлар, башкылар, эмчилер базым бүрүзүнде бедик билиг чедип алыр, дыштаныглыг школаларны тургузуп алырының аргаларын көргүзүп турар. Ол-ла принциптерни барымдаалап, школаның мастерскаяларын, столовая-ларын болгаш өөредилге кабинеттерин тургузуп турар.

Школа чанының участогунга бараалынар. Дубно школазында ол 2 га ажып турар. Төлевилелчилер ол участокту ийи зонага чарганнар: бүгүле херекселедерлиг спорт шөлү, анаа бут бөмбүүнүң шөлү база кирер, оон ынай биология кичээлдерин эрттирер шөлү, метеорологтуг болгаш астрономия шөлдерин база өске-даа. Бирги классчылар-биле кичээлдээрин бодааш даштын агаарга беседкалар хевирлиг класстарны база кылып тургускан.

В. Маяковскийниң тураскаалын демдеглеп турар

ТБИЛИСИ. (СЭТА). Владимир Маяковскийниң төрүттүнген хүнүнден бээр 70 чыл оюн Грузия калбаа-биле демдеглеп турар. Культура бажыңнарында, клубтарда, библиотекаларда улуг совет шүлүкчүнүң амыдыралының, ажыл-чорудулгазының дугайында лекцияларны, беседаларны кылгылап турар. Грузия дыл кырынга очулдуртунган ооң чогаалдарының делгелгелерин ажыткылаан.

В. Маяковскийниң төрүттүнген хүнүнден бээр 70 чыл болган оюнга таварыштыр, Маяковскийни билир чораан грузин чогаалчыларның, урай чүүл ажылдакчыларының сактыышкыннарын парлап үндүрер. «В. В. Маяковский болгаш Грузия» деп аттыг, демдеглелдерден тургустунган номну парлап үндүрген.

Улуг шүлүкчүнүң чогаалдарының чыындызын база парлап үндүрер.

Хандыкшылдыг профессия

Сихотэ-Алинның арга-ыяштыг каъттарында, кылан кара сулгуг дамырактарының, ногаан хөлдериниң кыдыгларында чаагай ханныг долбан шокар ивилер көстүп чоргулаар. Уссурий тайгазында олардан чараш чоруктуг болгаш ооң-биле кады хоюган амытан чок. Бичии-ле дааш, кандыг-бир чүведен коргуп хөлзээн күштуң ыдын үнгенде — ивилер шөйүлчек балбак шугум кылдыр тура душкулааш, таварышканна уунче маңнажып каарлар.

...Бир аянга аныяк херээжен үнүп келгеш:

— Аңчыгаш! Аңчыгаш! — деп кыйгырган.

Аянның ортузунда чыраа шимчей берген соонда өрген мыйыстыг бичии аңның чараш бажы көстүп келген. «Аңчыгаш» бышкырыпкаш, холу-биле черни дирт кылдыр баспышаан, херээженче уткуштур маңнапкан.

Приморьеде эң аныяк ажыл-агый болур иви ажылдыг «Октябрь» совхозта арга иштиниң ындыг чараш болуушкунун хөй удаа көрүп болур. Ында совхоз парыгының делгем девискээринде муң-муң долбан шокар ивилерни одарладып турар.

Иви ажылы солун болгаш хандыкшылдыг. Совхозтуң кол зоотехниги Эмилия Смирнова ол ажылга бүгү амыдыралын тураскааткан, Москваның ветеринария академиязын доос-кан соонда ол уруг Ыракы Чөөнчүкке чеде берген. Анаа эң баштайла чараш аңчыгашты бодунга чаңчыктырып алган. Ол — иези чок иви анайы-дыр, кол зоотехник ону бажыңынга эккелгеш эмискиктеп, кнек сүдүн эмзирип азыраан. Иви оглу азыралга дораан чаңчыккаш, ыттар, моортайлар-биле ойнаар апарган. Ол улгады бергеш, сал иштинде ыяштарның бүрүлерин чип, үрегдеп туруп бээрге, ону одарда өөрүнге аппарып кадып каан. «Аңчыгаш»! «Аңчыгаш!» деп кыйгырарга, ол ам-даа кижиге чедип келгеш, өрү шурап, чассып туруп бээр.

Аныяк зоотехник бодунуң дузалакчылары-биле кады ол чараш аңнарны чаңчыктырып өстүрер талазы-биле берге ажылды хүлээп алган. Совхозтуң ивилери делгем кажаалыг, оларны хайгаарап, мыйыстарын кезер үени тодарадыры кончуг берге. Тускай эртемниглерниң күженишкини хей эвес болган. Ийи, үш чыл иштинде азырап кээрге, ивилер кижиге чаңчыгып, чаажыгып калган. Оларны кадарар кижи ытты-даа эдертирге ажырбас. Аңнарны тускай рацион-биле азырап, дүне хонашка хавырып эккеп турар.

Ам иви өстүрер совхозта изиг-тудук үе эгелээн. Чарылганның мыйыстарын кезип турар. Оларның үнези улуг — тавактыг мыйыс чүс бежен, а кескени — 94 рубль чедип турар. «Октябрь» совхоз продукциязының чамдыызын — тускай рецепт ёзугаар кадырган мыйыстарны экспортка чорудуп, а чамдыктарын медицинага үнелиг эм чүүлү — пантокрин белеткээринге херезлеп турар.

В. ШЕВЧЕНКО.
(СЭТА-ның корр.).

Приморск крайда Монакино суурдан.

ТЕЛЕГРАФ МЕДЭЭЛЕП ТУР

Допчузу-биле

★ Дагомеяның найысылалы Порто-Новодан дамчыдып турары-биле алырга, Совет Эвилели биле Дагомея Республиканың аразында садыг дугуржулгазынга ат салышкыны аңаа болган. Эң таарымчалыг байдалдың чурумнарын талаларга тыпсырын дугуржулга көрүп турар.

★ Венесуэланың партизаннары Миранда штаттың найысылалы Лос-Текес хоорайда кара бажынче халдаашкын кылган. «Чазакка удур ажыл-чорудулгазы дээш» буруудаттырган беш херээжен кижини олар хостаан. Халдаашкын үезинде дөрт таңныыл өлүрткен. Партизаннар чаштына бергеннер.

★ Премьер-министр Джомо Кениатага баштаткан Кенияның чазак төлээлери биле англи чазактың төлээлериниң аразында чугаалажыышкыннар Кенияның найысылалы Найробиде эгелээн. Чугаалажыышкыннарның түңнелинде Кенияның конституциязының төлевилелин шуут ажылдап доозар болап турар. Бо чылдың сентябрьда Лондонга конференция эрттирерин айтып турар, ол конференцияга конституцияны чүүлдүгзүнүп көөр болгаш декабрь 12-де чурттуң хамаарышпас чоруун тыпсыры-биле холбашкан айтырыгларны шиитпирлээр.

★ НАТО-нуң «Агард» деп шериг-техниктиг организациязының чөвүлел хуралы Афиныда ажыттынган, ооң ажылында НАТО-нуң чурттарының эртемденнери болгаш НАТО командылалының төлээлекчилери киржип турар. Баллистиктиг ракеталарны төлевилээр, бүдүрер болгаш ажыглаар талазы-биле холбашкан айтырыгларны чөвүлел хуралда чугаалажып турар.

★ Аргентинада чурттап амыдыраарының үнези 7 ажыг хуу, а эрткен чылдың июнь-биле деңнээрге 22,6 хуу аартаан. Бо болза сөөлгү үш чылдарның дургузунда чурттап амыдыраарының үнезиниң эң-не улуу-биле аартааны болур.

Англи шериглерни Кениядан үндүрер деп турарынга холбаштыр

ЛОНДОН. (СЭТА). Англияның болгаш Кенияның чазактарының аразында дугуржулгага дүүштүр чурттуң хамаарышпас чоруун алган хүнүнден эгелээш бир чыл дургузунда Англияның шериглерин Кениядан үндүрер деп турар. Ол дугайын Англияның камгалал министри Торникрофт дыңнаткан.

Англияның бот эргелел колониязы Кенияның хамаарышпас чоруун бо чылдың декабрь 12-де чарлаан турар.

Даштыкыдан чаа чүүлдер

КОНАКРИ. Совет бүдүрүлгениң чүък болгаш чиик автомобильдери Гвинея Республикада калбаа-биле сурагжаан. Минск, Горький болгаш Москва автозаводтарның маркаларлыг, ажыглаарга камныг болгаш идегелдиг машиналары кандыг-даа оруктар-биле кайгамчык эки чоруп турар. Ам Гвинея Республикада 3,5 муң ажыг совет машиналар бар.

АФИНЫ. Грек ажылчы чоннарның эргелерин болгаш демократияны камгалаар дээш 25 муң кижи киржикчилиг митинг Патрахка болган. Ол митингини Демократтыг чаңгыс аай чөөн партия (ЭДА) организастаан. Грецияның национал маадыры Манолис Глезос митингиге чүве чугаалаан.

ТОКИО. Ам бо үеде Японияда 380 муң бүрүн ажыл чоктар санаттынып турар. Ол болза эрткен чылдың ортан үезинде турганындан 50 муң хөй дээни ол.

РИМ. Делегейде баштайгы херээжен космонавт В. Терешкованы Италияның Полиццы-Дженероз хоорайының (Сицилия) хүндүлүг хамаатызынга соңгаан. Бо шиитпирни Полиццы-Дженероз хоорайның муниципалдыг чөвүлели хүлээп алган болгаш ол дугайын ССРЭ-ниң Италияда элчин черинге дыңнаткан.

БЕЛГРАД. Югославияда күзүн чашкан кызыл-тастың болгаш көктарааның байлак дүжүдүн ажаап алыры дооступ турар. Тарылганың үштүн ийи кезин хирезиниң тараазын кескен болгаш ажаап алган.

(СЭТА).

ВЕНЕСУЭЛАДА ПОЛИЦЕЙЖИ ТУРАЗЫНДА ААЖЫЛАЛ

КАРАКАС. (СЭТА). Венесуэланың Коммунистиг партиязының ТК-зының кежигүнү, сенатор Помпейо Маркестиң чурттап турар бажыңынче халдаашкынны политиктиг полицияның агентилери кылган. Ынчангаш Маркестиң дээп болбас парламент эргезин олар үрээн. Автоматтар-биле чепсегленген полицейжилер сенаторнуң бажыңынче чаза таварып кирген, ооң хуузунда документилерин хунаап алган болгаш ол бажыңга олурган каш кижилерни туткан. Туттурганнарның аразында сенаторнуң оглу болгаш штаттың национал хуралының депутады бар болган.

Маркес сенаттың даргазынга чагаа чорудуп, дээп болбас парламент эргелерни үрээн буруулуг кижилерге кеземче көгүзерин негээн. Полиция оппозицияның депутаттарының бажыңнарынче чаңгыс эвес удаа халдап, оларның өг-бүлелериниң кежигүннерин тудуп, хоругдап турар дээрзин Маркес бодунуң чагаазынга демдеглээн.

Великобританияның Мурнуу Африкада хайгааралында турар чери — Свазиленд ажылчы чоннарның бүгү-нитти ажыл соксадыышкыны биле хаара туттунган, олар ажыл төлевирин көвүдедирин болгаш амыдыралдың байдалын экижидерин негеп турарлар. Мбабанеге ажыл соксатканнарның массалыг чыскаалы болгаш митингизи болган.

ЧУРУКТА: ажыл соксатканнарның чыскаалы.

СЭТА-ның фотохроникаазы.

Москвада делегейниң III кинофестивалы

ЧУРУКТА: фестивальдың киржикчилери (солагай таладан оң талазынче): Ангелика Домрове (ГДР), Е. Мурниеце (Латви ССР), С. Азаматова (Таджик ССР).
Фото В. ГЕНДЕ-РОТЕНИН болгаш Е. КАССИННИН.

СЭТА-ның фотохроникаазы.

АЖЫДЫР ДУЗАПКАН

(Болгар чогаалчы Е. Илиевтиң рассказы)

Бистиң бригадавыс дыштанып чорупкан. Өг-бүле чуруму-биле — кадайларывыс, уругларывыс, кат-иелеривис база кады. Хүнну арыг агаарга, хоорай даштынга эрттирер бодаан бис. Хөөнүвүс аажок хөглүг. Ынчанмайн канчаар, тергиин дыштанып алыр дээн улус болгай бис!

Ындыг таварылгала кезээде болуру ышкаш, ырлажып эгелээн бис. Партизанчы «Эй, Балкан, төрээн Балканымны» шөйүпкен бис.

Ыр бүтү орукка үзүлбээн. Дыштаныр черивиске чедип келиривиске, профгрупоргувус Драгни командалады:

— Силерге он минута берейн. Бичче дыштанып алынар. Ам 8 шак 20 минута-дыр. 8.30-де чыглып алгаш, бо дыштаныр хүнну канчаар эрттирерин чугаалажып көөр бис. Озалдадыңар халак!

Профгрупоргувустуң ылавылалдыын билир улус бис, ынчангаш 8.28 турда — ийи минута бурунгаар чыглып келдивис. Драгни биле бригадир Коста ак саазынче доңгайгылап алган, бир-ле чүве ылавылаан турлар.

— Ам бис бөгүнүн программазын силерге дыңнадыр апаар бис — деп, Драгни чугаалай-дыр. — бис дыштаныглга-даа болзувусса, бистиң үевистиң негеп турары ышкаш, үешакты ажыктыг кылдыр ажыглаар ужурлуг бис. Силерни хей баскылап туруп бербезин дээш, бригадир-биле планчыташ чогаадып алдывыс. Ам ооң-биле таныжар силер...

Ынчангаш дыштаныр хүнүвүс эгеледи.

9 шактан 9.10 чедир Драгни политинформация кылган. шуут сөглээрге, солуннуң бүгү дөрткү арнын болгаш үшкү арнының үштүн ийи кезиин номчуп берди. Ол өйде радио «Сөөлгү медээ» дамчыдып турган чүве, ынчалза-даа радиону уштун каар — деп, Драгни дужаагал.

Ооң соонда он минута таапкылаан бис.

9.50 турда эң чоок турар кооператив ажыл-агыйының мал кажаазынче бисти алгаш барган. Анаа кызыл чаактыг, аажок шырак херээжен бригадир ооң бригадазының бедик сүт саалдазын канчаар чедип ап турарын чугаалап берген, а Драгнивис көдээниң болгаш хоорайның ажыл-ишчилериниң пайыралының дугайында изиглелип чугаалагылап турду.

Ооң демги черивиске дедир ээп келгеш, планда кордунгениң ёзугаар, «ГТО» демдээн алыры-биле норма дужаап эгелээн бис: 100 метрге чүгүрүүшкүн, бедикти болгаш узунну ажа халыры. Ол хемчег массалыг болган, бүгү кижилер, кат-иелер безин киришкилээн. Ооң соонда Драгни бисти чыскаап алгаш, кижи бүрүзү үш-үш норманы бедик көргүзүг-биле дужаар ужурлуг деп ыныт.

Таптыг-ла 12.30-де дүъштеки чем чип олурупкан бис. Стол ниити турган. Ынчаарга план ёзугаар 13.30-ден 15.00 чедир удуур ужурлуг чүве болгай.

Ол-даа бүтпеди... Столдан турбайн турувуста-ла, план дээрге догма эвес-тир, ону бичии өскертир апаар бис — деп. Драгни далажып дыңнаткан. Дыштаныр бажыңның администрациязының дилээн хандырбас болза хоржок. Удуурунуң орнунга херээжен кижилер даарта келир чаа дыштаныкчыларның чыдар орунналарының чоорган, кудузун силгинир, соңгалар чуур ужурлуг, бир эвес шак артып калза, шала чуп болур, а эр кижилер сут дамчыдылгазының оңгарын казар ужурлуг болу берген.

— Эки чемненип алганының соонда, биче күш херип алыры моондак болбас — деп, Драгни чугаалай-дыр.

Ам канчаар дээр. Ол ажылдарны база күүсеткилеп кагдывыс. Ындыг болзажок, аажок шагзырап калдывыс.

Планның өске чүүлдериниң ээлчээ база чедип келген.

15-тен 16 шак чедир арте-төөгүнүн куйларын көргүледивис. Ооң соонда ногаан хептиг, арга-ыяш кадарчызы бижи ап четкеш, арга-ыяштың ужур-дузазының, ооң өңнүктериниң болгаш дайзыннарының дугайында шак ажыр чугаалап келген. Дараазында агаардан халдаашкынга удур камгалал дугайында немелде лекцияны ол талазы-биле бөлгүмнерниң программазын ёзугаар дыңнадывыс (бо талазы-биле боттарывыстың билиивисти бедиклип, өске бригадаларны эртер төлээде аан). План ёзугаар чартык шакты революсчу ырлар өөрениринге база эрттирдивис.

Бежээлей бергенде автобуска олургулапкан бис. Хөөнүвүс тикке чедир баткан. Харын-даа бичче кырый берген боор бис деп болур. Чүну манап туржук бис, ынчаарга чүү болду чөө!

Чүгле профгрупорг Драгни ырейнвис аажок өөрүп чор: «План-биле көрдүнген чүүлдер күүсеттинди. Ол кайгамчыктыг дыштаныр хүнну үр үеде утпас бис. Ынчаар организастаар чоор!» Автобус хоорайже углап чорупкарга, Драгни ырей ырлап үнү: «Эй, Балкан, төрээн Балканым!», ынчалза-даа анаа кым-даа уламчылбайн баарды, ынчангаш ооң үнү чааскаан дыңналып үнгеш, оон мырыңай туна берди.

Чаш уругларывыс мырыңай шуптузу кылын уйгуда. Ынчаарга слесарь Любомир болгаш токарь Десника бүгү чүвелерже, бүгү кижилерже шагзыраан, хамаанчок чүве дег, көргүлеп олурлар, чүге дээрге бүгү хүннүн дургузунда олар боттарынга чаагай сөстер сөглешпээн, ынчаарга олар боттарының аразында ынакшыжып чоруур хире ужуе дээрзин бүгүде билир турган болгай.

Хөөржүлүге соонда чаңып органзыг болдувус. Ыт-даа чок, шагзыраан, уйгузураан — мындыг бис.

Чүгле бригадир Костаның өөрээн Драгниге: «Дыштанырының программазын, планын, черле ынчаш, ажыдыр дузапкан хире-дир...» дээн чугаазы дыңналы-дыр.

Ооң ынай мен чүнү-даа дыңнавадым. Шагзыраанымдан автобуска удуй берип-тир мен.

Агаар байдалы

Бөгүн республикага булуттагылап каан турар хүн болур. Республикага кыска чаашкыннар чаар, Кызылга чаашкын шоолуг эвес. Хат кошкактан өй-тавынга чедир, соңгу барыын чүк угланыышкынныг. Агаарның температуразы: республикага — 18—23, а Кызылга — 21—23 градус чылыг.

Июль 14 — 15 хүннеринде спорттуң национал хевирлериниң талазы-биле республиканың

3-кү спартакиадазы

Кызыл хоорайга эгелээр. Спартакиаданың программазында: НАЦИОНАЛ ХҮРЕШ, ШОЙ КӨДҮРЕРИ БОЛГАШ ЧА АДАРЫНЫҢ маргылдаалары болур. Анаа районнарның болгаш Кызыл хоорайның ДСО эки-тура ниитилелдериниң чыынды командалары киржир.

Маргылдаа хүндүскүнүң 12 ШАКТА «Совет Тываның 5 чылы» стадионга болгаш Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгының спорт шөлдеринге болур.

Маргылдааның байырлыг ажыдыышкыны ИЮЛЬ 14-ТЕ ХҮНДҮСКҮНҮҢ 11 ШАКТА эгелээр.

Редакторнуң оралакчызы Д. О. БЕГЗИ.

Кинотеатрларга

ИЮЛЬ 14-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Майтак өңнүк» 10, 12, «Доскуул» 2, «Хааның өршээли» 4, 6, 8; 10 шактарда.

«БАА-ХЕМ»: «Боду барып алыр чагаа» 11.15, 1.15, 9.15, «Фан-фан-Тюльпан» 5.15, 7.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Даарта келиңер» 2.30, «Лаурага душтук» 2.30, 4. 30, «Сыйбың херээжен» 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Жажда» 11.15, 1.15, «Кижилер болгаш араатаннар (1-ги сериязы) 3.15, «Кижилер болгаш араатаннар» (2-ги сериязы) 5.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Компаньерос» 11,1, «Дунайның толу» 3, 5, 7, 9 шактарда.

ИЮЛЬ 15-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Маадырның аңызы» 10, «Баббета дайынче чоруп тур» 12, 2, «Дээрбечи маңгыстар» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«БАА-ХЕМ»: «Илбичи ирей Ходавич» 11.15, 1.15, «Хааның өршээли» 3.15, 5.15, 7.15, «Өскениң төлдери» 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Боду барып алыр чагаа» 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Даарта келиңер» 1.15, 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Шынаада демисел» 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко-кудумчузу, бажың № 3 телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24,25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13, харысалгалыг секретарының 23 — 35, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25 — 38,23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, Информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31—75, корректорларның 21 — 17, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01277. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылдан үндезилеттинген

1963 ч. ИЮЛЬ 16 вторник № 167 (5571).

Өртээ 2 көп.

УАЧД-ГЕ ПАРТИЯ БОЛГАШ ЧАЗАК УДУРТУКЧУЛАРЫНЫҢ ЧОРААНЫ

ССРЭ-ниң Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинде «Манеж» павильонга кодээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери, эртемденнер, чамдык министерстволарның, комитеттерниң болгаш төп албан черлериниң удуртукчулары чыылган. Кыргыкчыларның Бүгү-россия конкурузунуң тиилекчилери болгаш Чаа Зеландиядан келген хөй кыргыыр талазы-биле делегей чемпиону Годфри Боуэн боттарының мергежилин чыылганнарга көргүскеннер.

«Манеж» павильонга СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев, СЭКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Г. И. Воронов, СЭКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Бюрозунуң Даргазының бирги оралакчызы Л. Н. Ефремов, СЭКП ТК-ның секретары В. И. Поляков, ССРЭ-ниң Кодээ ажыл-агый министри И. П. Воловченко, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бележелдериниң Күрүне комитединиң даргазы Л. Р. Корниец, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының бирги оралакчызы, РСФСР-ниң Кодээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткел министри Н. И. Смирнов чедип келген.

Кыргыкчыларның көрүлдезин доозулган соонда, партияның, чазактың удуртукчулары мал ажылында хөй күш кирер ажылдарны комплекстиг механизастаарының машиналарының комплектилериниң делгелгезин, күш кажаазының механизациязын, «Веер» болгаш «Овечка» деп саалда тургузулгаларын көрген. «Союзсельхозтехника» Бүгү-эвилел каттыжыышкынының даргазы А. А. Ежевский тайылбыр берген.

(СЭТА).

СЭКП ЛЕНИНИЗМНИҢ УЛУГ ТУГУН БЕДИККЕ АП ЧОРУУР

Ленинниң тургусканы болгаш дадыктырганы, революцияларның одунга, социализмни болгаш коммунизмни тургузар дээш демиселге каңналган Совет Эвилелиниң алдарлыг Коммунистиг партиязы бодунуң бүгү энергиязын марксизм-ленинизмниң улуг идеяларының амыдыралга боттанылышкынынга берип турар. Социализмниң чурттары-биле, бүгү делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын партиялары-биле СЭКП-ниң, Совет чазактың, бүгү совет улустуң харылзааларының үндезининде пролетаржы интернационализмниң принциптери салдынган.

Партия организацияларынга, Совет Эвилелиниң бүгү коммунистеринге СЭКП Төп Комитединиң ажык чагаазын дүүн «Правдага» парлаан болгай. 1963 чылдың июнь 14-те Кыдаттың Компартиязының ТК-зының чагаазы-биле холбаштыр делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чугула айтырыгларының талазы-биле бистиң партиявыстың туружун Төп Комитет ол чагаага тайылбырлаан.

КБП-ның удуртукчуларының найыралчы эвес көргени, делегейниң коммунистиг шимчээшкининге боттарының-на эгелээни маргылдааны чидигледирер дээш оларның чүткүлдери, бистиң партиявыстың туружун оларның сагыштыы-биле хажыдып турары, бистиң парлап үндүрериниден түр үеде дадагалзап турарывыс КБП ТК-зының июнь 14-те чагаазында чылдактарны шын эвес тайылбырлап турары-биле холбаштыр СЭКП ТК-ның ажык чагаазын парлап үндүрген.

Бистиң шыдажып туттунар чорууувусту кошкаавыс кылдыр билип алгаш, кыдат эштер маргылдааны чидигледиририн чайладырынга бистиң чүткүлүвүстү болза, совет коммунистерден, совет улустан кыдат удуртукчуларның үзел-бодалдарын чажырар дээн бодал кылдыр айтырынга олар четкеннер. Бо фактыны июль 13-те «Женьминь жибао» солунуң мурнуку чүүлүнге база мегелеп тайылбырлаан, ол чүүлде бистиң партиявысче халдаашкынны база катап-катап кылып турар.

Кыдат эштерниң хоралакчы үүлгедиглери, оларның сөөлгү чагаазының утказы болгаш хөөнү болза, акы-дуңма партияларның аразында харылзааларның хүлээп алдынган нормаларынга чөрүштүр болуп турар, оларның ол чагааны салдыкпас болгаш шудургу нептередип турар чоруу ол документиге харыыны бээриниң эргежок чугулазын сөглеп турар.

СЭКП Төп Комитединиң ажык чагаазы — ол дээрге аажок улуг ужур-дузалыг документ-тир. Ол документ эгезинден төнчүзүнге чедир марксизм-ленинизмге шынчы болур чоруктуң ёзузу, коммунизмни тургузуп турар совет улустуң эрге-ажыктарының дугайында, социалистиг чурттарның сырый каттыжыышкынының, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң чаңгыс эвин быжыглаар дугайында, национал-хосталгалыг демиселдиң хөгжүлдезиниң дугайында, тайбыны камгалаар болгаш быжыглаар дугайында сагыш салыышкын-биле сиińиккен.

Хөй чылдарда Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы биле Кыдаттың Коммунистиг партиязының аразында харылзаалар эки болуп келген. Бистиң партиявыс, бүгү совет кижилер чаа амыдыралды тургузар талазы-биле улуг кыдат улустуң чедиишкиннеринге өөрүп, ол чедиишкиннерге чоргаарланып турган. Совет Эвилели улусчу Кыдаттың экономиказын хөгжүдеринге улуг дузаламчыны көргүзүп келген. Кыдат Улус Республиканың он чыл оюн-биле холбаштыр Пекинге болган хүлээп алыышкынга эш Н. С. Хрущевтуң чугаалааны болза, Кыдаттың маадырлыг, күш-ажылга ынакшылдыг улузу «эрге-чагырганы бодунуң холунга алган улус чоң чүнү кылып шыдаар деп чүвени көргүскен».

Ындыг болза-даа элээн үе мурнунда бир талазында КБП-ның өске талазында СЭКП-ниң болгаш акы-дуңма өске-даа партияларның аразында шыңгыы чөрүлдээлер тыптып келген. Москва чөвүлел хуралдарының Декларациязын болгаш Медеглелин «шын тайылбырлаар» деп чылдак-биле кыдат эштер ол төөгүлүг документилерниң чугула чүүлдерин хажыдып, амгы үениң үндезин айтырыгларының талазы-биле онза туруштарны ээлеп, база камгалап турар.

Тургустунуп келген чөрүлдээлерни ажып эртеринге бүгү-ле чүүлдерни СЭКП кылган. Марксисчи-ленинчи принципиалдыг үндезинге үзел-бодалдарның чаңгыс эвин катап тургузар дээш эвээш эвес базымнарны кылган. Ындыг болза-даа КБП-ның удурткулгазы нийти эрге-ажыктарны херекке албаан, бодунуң алдагдалдыг угланыышкынын боттандырарын үргүлчүлеп база марксисчи-ленинчи партиялар-биле бодунуң чөрүлдээлерин хандылдып турар.

Бир талазында КБП-ның, өске талазында СЭКП-ниң болгаш делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң аразында чөрүлдээлерниң ужур-утказы чүдел? Бүгү улустарның үндезин эрге-ажыктарынга хамаарышкан айтырыглар маргылдааның төвүнде туруп турар. Ол болза дайынның болгаш тайбының, делегейниң социалистиг системазының ролюнуң болгаш хөгжүлдезиниң, кижиге чүдүүр чоруктуң идеологиязынга болгаш практиказынга удур демиселдиң айтырыглары, делегейниң ажылчын шимчээшкининиң болгаш национал-хосталгалыг демиселдиң стратегиязының болгаш тактиказының айтырыглары-дыр.

Делегейниң коммунистиг шимчээшкини ол айтырыгларга ылаптыг болгаш тодаргай харыыларны берген. Коммунистиг партияларның чаңгыс эп-сеткилдиг бодалы-биле алырга, анаа аажок улуг рольду СЭКП-ниң XX съездизи ойнаан. Бүгү коммунистиг шимчээшкинниң хөгжүлдезинге чаа үе-чаданы ол съезд ажыткан. Ындыг үнелээшкинни кыдат удуртукчуларның холунуң ужуун база салганы 1957 чылдың Декларациязында болгаш 1960 чылдың Медеглелинде бижээн.

Дайын болгаш тайбын дугайында айтырыг амгы үениң үндезин айтырыы болуп турар. Ам ол айтырыг кажангызындан-даа артык чидиг туруп турар болгаш оон үнелээшкинниң эргим хемчээлдер-биле көрүп болбас. Бистиң үевисте кижи төрелгетенниң мурнунда чүгле чаңгыс шилилге бар: чок-ла болза тайбын болгаш тайбын кожа-хелбээ дорунаашкын, чок-ла болза үрегдекчи дайын. Оон өске чүү-даа турбас — чаа дайын, бир эвес өөскүп үнер арганы анаа берипсе, термоядролуг дайын болу бээр, ол болза чүс-чүс миллион кижилерни кырып узуткаарынга чедирер.

СЭКП болгаш өске-даа марксисчи-ленинчи партиялар, боттуг байдалдарны барымдаалааш, чаа делегей дайынның чайладыры черле күүсеттинмес болур сорулга деп санап турар. Коммунистерниң төөгүлүг ролю — термоядролуг дайынны чайладыры дээш калбак улус массаларның демиселин организастаары болгаш баштаары болур.

А КБП-ның удуртукчуларының туружу кандыгыл? Кыдат эштер болза амдызында империализм бар турда, дайынны чок кылып болбас дээр, тайбын кожа-хелбээ дорунаашкын — иллюзия болгаш ол социалистиг чурттарның даштыкы политиказының чиңгине принциви боор шыдавас дээр, тайбын дээш демисел революстуг демиселге шаптыктап турар дээр дугайында тезисти пропагандалап турарлар. Кыдат эштер «өлүп дүшкен империализмниң бузундуларынга», өскээр чугаалаарга, термоядролуг дайынны өскүткениниң түңнелинде, «магадынчыг келир үе тургустунган турар» деп бадыткавышаан, дайынга чүс-чүс миллион кижилерниң амы-тынын когарадып болурунуң дугайын безин медеглеп турарлар.

«Бис аңгы-аңгы социал тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ дорунаашкынының ленинчи политиказын чорудуп келген, чорудуп турар болгаш моон соңгаар-даа чорудар бис. Бистиң партиявыс ону бүгү совет улустуң мурнунга-даа, бүгү өске чурттарның улустарының мурнунга-даа бодунуң хүлээлгези кылдыр көрүп турар. Тайбыңны хандырары — социалистиг системаны быжыглаарынга эң-не ажыктыг арга-биле дузалаары база, ынчаарга-ла, хосталгалыг демиселдиң бүгү чорудулгазынга, делегейниң революстуг чорудулгазынга оон салдарын күштелдирери ол болур, деп СЭКП-ниң ТК-зы медеглеп тур» — деп, ажык чагаада чугаалап турар.

Сталинга чүдүүр чоруктуң уржуктарынга удур демисел дугайында айтырыгның талазы-биле КБП-да СЭКП болгаш марксисчи-ленинчи өске-даа партиялар-биле шыңгыы чөрүлдээлер туруп турар. Марксизм-ленинизмге таарышпас кижиге чүдүүр чорукка болгаш оон хоралыг уржуктарынга удур демиселди бүгү коммунистиг шимчээшкин шын билген болгаш деткээн. Кижиге чүдүүр чоруктуң уржуктарынга удур демиселге бистиң партиявыстың болгаш оон Төп Комитединиң илереткени идиним, эрес чоруун болгаш ёзулуг ленинчи принципиалдыын совет улус, акы-дуңма марксисчи-ленинчи партиялар төлептиг-биле үнелээн.

Ол ажыл-чорудулганы ол үеде кыдат удуртукчулар база хүлээп көргеннер. Олар СЭКП-ниң XX съездизиниң бүгү делегейге аажок улуг ужур-дузазының дугайын чугаалап турганнар. Ынчалза-даа ам кыдат эштер шыңгыы эргилдени кылганнар. Олар кижиге чүдүүр чоруктуң камгалакчызының ролюн бодунга алганнар.

Бистиң партиявыстың политиказында ленинчи курстуң тиилелгези херек кырында чүү болганын бөгүн бүгү делегей көрүп турар. СЭКП-ниң XX, XXI болгаш XXII съездилериниң шугумун боттандырганы бистиң чуртувустуң амыдыралынга кайы хире магалыг түңнелдерни бергениниң харын практика бадыталдын-биле херечилеп турар.

СЭКП-ниң XXII съездизиниң бир эп-сеткил-биле хүлээп алганы коммунистиг ниитилелди тургузарының программазы бүгү кижи төрелгетенниң идегелиниң чырыткызы апарган. СЭКП-ниң Программазы — коммунистиг ниитилелди тургузарының өндүр чаагай планын кыдат эштер кайы-хамаан чок бактаарын оралдажып турарын дыңнаары совет кижилерге элдептиг болгаш черликсиг болуп турар. Кыдат удуртукчулар ССРЭ-де аңгы демиселдиниң дугайында, бүгү улустуң күрүнезинге болгаш бүгү улустуң партиязынга хамаарышкан СЭКП-ниң Программазында чүүлдерни чазыглыг дээр хөөн дугайында марксизмден ырак бодалдар-биле чүдүртүнүп турарлар.

«СЭКП бүгү улустуң политиктиг организациязы апаргаш, бодунуң массалар-биле харылзаазын быжыглаан, улам-на улуг күштүг алган, улам-на бедик чурумнуу-биле ылгалып турар. Социализмниң тиилээни-биле ажылчын аңгының идеологиязы — марксизм-ленинизм — бүгү улустуң, оон мурнакчы кезээниң идеологиязы апарган. Ажылчын аңгының эчис сорулгазы — коммунизмни тургузары — бүгү улустуң эчис сорулгазы апарган. Коммунистиг идеологияның салдарының ол күштелиишкининге марксистер-ленинчилер чүгле өөрүп болур болбайн канчаар. Ленин мөчээн соолунде бистиң партиявыс чаа делегейни тургузары-биле холбашкан эң-не берге сорулгаларны шиитпирлээринге кажан-даа мындыг күштүг аргалыг турбаан деп бис чугаалап болур бис» — деп, СЭКП ТК-ның ажык чагаазында чугаалап турар.

Делегейде байдалдарның өскерлиишкининиң ылаптыг анализинге үндезилээш, акы-дуңма партиялар Москва чөвүлел хуралдарының документилеринде тайылбырлаттынган үениң марксисчи-ленинчи характеристиказын ажылдап кылганнар, боттарының нийти шугумун тодараткаңнар, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң стратегиязын болгаш тактиказын ажылдап кылганнар. Тайбын, демократия, национал хамаарышпас чорук болгаш социализм дээш демисел — марксисчи-ленинчи партияларның нийти шугумунуң, бүгү делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң амгы үе-чадада чиңгине шугумунуң утка-шынары бо-дур. Амгы үениң төвүнде делегейниң ажылчын аңгызы болгаш оон алдарлыг төвү — ниитилел хөгжүлдезиниң шиитпирлиг факторы апар чорууур социализмниң делегей системазы туруп турар деп СЭКП, өске-даа марксисчи-ленинчи партиялар санап турар.

Ленинниң өөреткени болза: «...Бүгү делегей революциязынга бодувустуң кол салдарывысты, бодувустуң ажыл-агый политикавыс-биле чедирип турар бис... Бо турушка демисел бүгү делегей хемчээлинче шилчиттинген. Бо сорулганы шиитпирлеп алзывысса — ынчан бис бүгү делегей хемчээнге ылаптыг болгаш үзе тиилеп алыр бис».

Совет Эвилелиниң коммунистери, социализмниң өске-даа чурттарының коммунистери улуг Ленинниң чагыгларын быжыы-биле шиңгээдип алганнар. Бөгүн делегей революциязы социализмниң делегей системазын быжыглаарын дамчыштыр, капиталистиг чурттарның ажылчыннарының революстуг аңгы демиселин дамчыштыр, Азияның болгаш Африканың улустарының национал-хосталгалыг демиселин дамчыштыр, агрессчи дайыннарга удур тайбын дээш демиселди дамчыштыр, калбак улус массаларның антимонополистиг демиселин дамчыштыр чоруп турар деп олар санап турарлар.

Ынчалза-даа кыдат удуртукчулар болза делегейниң коммунистиг шимчээшкининге, революсчу бүгү күштерге — ыжкындырыглыг болгаш хоралыг угланыышкынны дөгээрин оралдажып турар. Олар боттарының «чиңгине шугумун» саналдап турар. Ынчаарга ол дээрге аңгы талазы-биле күштерниң боттуг деңзигүүрүн болгаш үе-шагны барымдаалап көрбээн, ажылчын аңгының ындыг эң-не эреңгей сорулгаларын дес-дараалап санааны ол боордан башка, оон өске чүве эвес-тир, ол дээрге делегейниң ажылчын аңгызындан, национал-хосталгалыг шимчээшкининден, социализмниң делегей системазындан хоорлуурунга чедирип турар.

Ажылчы чоннарның революсчу демиселин деткииринден, Азияның, Африканың, Латин Американың национал-хосталгалыг шимчээшкинин деткииринден СЭКП ойталап турар дээр чергези-биле бужар бадыткалды кыдат эштер кодурүп турар.

Эш Н. С. Хрущевтуң чугаалааны болза:

«Бисче, совет коммунистерге, Октябрь революциязының оолдарынга капиталистиг ниитилелди социалистиг ниитилел кылдыр революсчу ёзу-биле чаартыры хүлээп алдынган эргежок чугула чүүлдүң үндезини болуп турар. Социализмче өрүк пролетаржы революцияның болгаш пролетариаттың диктатуразын тургузарының оруу-биле чыдып турар. Ынчаарга социализмче шилчииириниң хевирлерин ап көөрге, СЭКП-ниң XX съездизиниң айыткаңын ёзугаар алырга, олар улам-на янзы-бүрү болу берип турар».

Амгы үениң үндезин политиктиг болгаш теоретиктиг айтырыгларының талазы-биле Кыдаттың Коммунистиг партиязының удуртукчуларының алдагдалдыг үзел-бодалдары болза делегейниң социалистиг лагериниң болгаш делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эвин бужаннадырынче угландырган оларның практиктиг ажыл-чорудулгазы-биле түдүш холбаалыг. Кыдат удуртукчулар пролетаржы интернационализмниң принциптерин тооп көрбейн, коммунистиг партияларга болгаш оларның удуртукчуларынга каржызы-биле удурланып, хөй-хөй партияларның иштинге оларда фраксылыг бөлүглелдерни деткиирин оралдажып турарлар.

СЭКП-ге болгаш марксисчи-ленинчи өске-даа партияларга боттарының халдаашкыннарынга КБП-ның удуртукчулары онза черни югослав айтырыгга холбаштырып турар чүүл бар. Коммунистиг шимчээшкинде болуп турар бергелер дээрге Совет Эвилелиниң болгаш социализмниң өске-даа чурттарының Югославия-биле харылзааларының экижээни-биле болдунган дээр хирези-биле байдалды олар ынчаар көргүзүп турар. СЭКП-ниң болгаш ЮКЭ-ниң аразында идеология талазының элээн принципиалдыг айтырыглар талазы-биле чөрүлдээлер ам-даа бар болуп артып турар деп чүвени совет коммунистер, акы-дуңма бүгү партиялар билирлер. Ынчаарга анаа үндезилээш, Югославияны социализмден «хоора тырттып каапкарга» шын болур бе ынчаш?

1960 чылда Москвага болган чөвүлел хуралдың соонда эрткен үе болза анаа ажылдап кылган. Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң программазының шынныын долузу-биле бадыткаан болгай. Амгы үениң антиимпериалистиг күштери улам чаа-чаа тиилелгелерни чедип ап турар. Делегейниң революстуг шимчээшкини чайгылыш чогу-биле бурунгаарлап бар чыдар.

Москвага болган чөвүлел хуралдарының Декларациязының болгаш Медеглелиниң принципиалдыг үндезининге даянгаш Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы социализм чурттарының, делегейниң бүгү коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эви болгаш сырый каттыжыышкыны дээш демисежип келген болгаш моон соңгаар-даа демисежир. Ажык чагаада чугаалааны болза: «Кыдаттың Коммунистиг партиязы-биле чаңгыс эпти быжыглаарынга, Ленинниң тугунуң адаа-биле делегейниң коммунистиг шимчээшкинин сырый каттыштырарынга, делегейниң социалистиг системазының чурттарын улам сырый каттыштырарынга, колониализмге удур демисежип турар бүгү улустарга боттуг дузаламчыны көргүзеринге, тайбыңның херээн болгаш бүгү чер бөмбүрзээнге коммунизмниң өндүр улуг идеалдарының тиилээринге бистерниң шыдаар-ла бүгү чүүлдеривисти кылып келгендаа бис, моон соңгаар-даа кылыр бис дээрзин партияның мурнунга, бүгү совет улустуң мурнунга СЭКП Төп Комитеди бүгүге харыысалгалыы-биле медеглеп тур».

Ол шугум СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлеринде чайынналчаа-биле көргүстүнген. Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң күштерин улам ынай сырый каттыштырар талазы-биле Төп Комитеттиң Президиумунуң, СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. С. Хрущевтуң политиктиг шугумун, а ол ышкаш Кыдаттың Коммунистиг партиязының Төп Комитеди-биле аразында харылзааларының талазы-биле СЭКП ТК-ның ап чорутканы тодаргай хемчеглерни база хелелиишкиннерин Пленум бир үн-биле чүүлдүг деп көрген.

Эвилелдешкен республикаларның компартияларының пленумнары, бистиң чуртта чорудулап турар партия активиниң хуралдары СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин изиг-биле чүүлдүг деп көрүп, бистиң партияга болгаш коммунистиг өске-даа партияларга удур КБП ТК-ның халдаашкыннарын ыгуудуг болгаш үндезин чок чүүл-дүр деп көрүп, шыңгыызы-биле ойтур шаап турар. Бистиң бүгү партиявыс, бистиң бүгү улузувус партияның ленинчи Төп Комитедин долгандыр улам сырыйы-биле каттыжып, боттарының бүгү күштерин коммунизмни тургузарының өндүр улуг программазын боттандырарынче угландырып турар. Революсчу чаңчылдарга, пролетаржы интернационализмниң принциптеринге шынчы бистиң ленинчи партиявыс коммунистерниң өндүр улуг армиязының бирги одуруунда чоруп турар. Ол партия моон соңгаар-даа акы-дуңма партиялар-биле харылзааларны чайгылыш чокка болгаш тенниш дивейн быжыглаар, тайбын, национал хамаарышпас чорук, демократия болгаш социализм дээш, марксизм-ленинизмниң долузу-биле тиилээри дээш демисежир.

(«ПРАВДАНЫҢ» мурнуку чүүлү).

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарынга

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бирги чыыжының дөрткү сессиязы 1963 чылдың июль 19-та эртенгиниң 10 шакта хөгжүм-шии театрынга ажыттынар.

Тыва АССР-ниң депутаттарын болгаш сессияга районнардан чалап келдирген эштерни бүрүткээрин июль 17 болгаш 18 хүннеринде эртенгиниң 9 шактан кежээкиниң 9 шакка чедир Министрлер Чөвүлелиниң бажыңының ийиги кадында № 27 өрээлинге чорудар.

Краснодар край. Бүгү-эвилелдиң чарыжының инициаторлары — Усть-лабинсктиниң тарааҗылары гектар бүрүзүнден тарааның 200 пуд дүжүдүн өстүрер деп боттарының хүлээлгезин алдарлыы-биле күүседип турар. Зонаның колхозтары болгаш совхозтары ам безин чаа дүжүттүң бир миллион хире пуд тараазын элеваторларга чедирген.

Ленин аттыг кодээ ажыл-агый артелиниң ажыл-ишчилери байлак дүжүттү өстүрген. Ол колхозтуң шөлдеринде 22 комбайн болгаш ол хире санныг жаткалар ажылдап турар. 50 автомашиналар тарааны элеваторже сөөртүп турар.

Тавычылар чыып турар механизаторлар гектар бүрүзүнден 34—36 центнер кызыл-тасты бастырып ап турар.

Чурукта: Ленин аттыг колхозтуң шөлдеринде бөлүк комбайннар-подборщиктерниң ажылдап турары.

Фото Е. Шулеповтуу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Республикада мал продуктуларының садып алыышкыны

(1963 чылдың июль 10-га чедир хуу-биле).

Районнар	Сүт	Эът	Дүк
Чөөн-Хемчик	50,3	26,0	65,7
Барыын-Хемчик	45,2	26,4	55,5
Улуг-Хем	41,3	27,9	55,8
Чөөн-Хемчик эргелелиниң түңү	45,2	26,8	58,6
Каа-Хем	52,7	26,8	72,7
Таңды	52,0	29,1	57,8
Бии-Хем	43,4	27,7	74,7
Тожу	37,7	1,5	97,8
Таңды эргелелиниң түңү	48,7	27,1	66,2
Тес-Хем	48,8	26,5	95,3
Өвүр	47,3	29,8	61,5
Тес-Хем эргелелиниң түңү	48,3	27,4	84,6
ООН ИШТИНДЕ СОВХОЗТАР:			
Дуржулга станциязы	60,6	30,2	65,0
«Тиилелге»	57,7	23,9	63,8
«Тес-Хем»	53,3	24,8	96,6
«Сүт-Хөл»	51,2	25,2	61,4
«Найырал»	51,2	24,0	56,6
«Чыраа-Бажы»	49,3	25,0	60,6
«Элегес»	48,8	26,3	53,5
«Межегей»	47,7	24,6	53,7
«Барлык»	47,1	27,7	57,4
«Улуг-Хая»	46,4	31,6	55,9
«Шекпээр»	41,6	25,3	53,2
«ҮТКА 25 чылы»	40,4	26,6	47,4
«Өөк»	34,8	23,8	57,5
«Тээли»	30,9	28,4	65,8
«Көк-Тей»	23,2	32,3	—

Чартык чыл төнген, ам чылдың ийиги чартыы эгелээн. Үстүнде саннар чүнүң дугайын чугаалап турарыл?

Күрүнеге сүт садар талазы-биле дуржулга станциязы, «Тиилелге», «Тес-Хем», «Сүт-Хөл», «Найырал», эът садар талазы-биле «Улуг-Хая», «Көк-Тей», дүк садар талазы-биле «Тес-Хем», «Тиилелге», «Тээли» совхозтар болгаш дуржулга станциязы мурнап чоруп турарлар. Оларның иштинде дуржулга станциязының шупту көргүзүглери эки болуп турар.

Күрүнеге дүк садарының чыл планын Тес-Хем, Тожу районнар бүрүн күүседир чыгай берген. Мал ажылының продуктуларын белеткээринге Чөөн-Хемчик район мурнап турар.

Ынчалза-даа деңнии хожудап турар ажыл-агыйларны болгаш районнарны айытса чогуур. Чылдың чартыы эрте бергенде, чамдык районнарда план күүселдезин бежен хууже безин чоокшулавайн турары черле кайгамчык. Тожу район сүт садарын чүгле 37,7 хуу, а эът садарын 1,5-ле хуу күүседкен.

Сүт болгаш эът садар талазы-биле «Көк-Тей», «Тээли», «Өөк» совхозтар хожудап турар. Дүк садарының чыл планын «ҮТКА 25 чылы», «Шекпээр», «Улуг-Хая», «Межегей» совхозтар ам-даа 60 хуу безин чедирбээннер.

Сорулга болза чылдың ийиги чартыының эгезинден-не ол хожудаашкыннарны эдип-чазап алыры, шупту көргүзүглер бир дески, эки чоруп турар кылдыр ажылды организастаары болуп турар.

Эш С. Ч. Кууларга Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны деп хүндүлүг атты тыпсыр дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң

Ч А Р Л Ы Ы

Тыва АССР-ниң ниитиниң мал ажылын хөгжүдер талазы-биле ачы-хавыязы дээш Таңды районнуң «Межегей» совхозунуң хойжузу Сүрүңчап Чыырмаевич Кууларга Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны деп хүндүлүг атты тыпсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы
Б. ДОЛЧАНМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретарының хүлээлгезиниң күүседикчизи К. ДИНГА.

Кызыл хоорай,
1963 чылдың июль 11.

Усть-лабинчилерниң төлептиг үлегер-чижээ

Бүгү-эвилелдиң чарыжының инициаторлары боттарының хүлээлгезин бедиткен.

Олар Төрээн чуртка 15,4 миллион пуд тарааны бээр.

КРАСНОДАР. («Правданың» корреспондентизи). Бо айның мурнунда Усть-Лабинск бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-ишчилери чер ажылдыгларының Бүгү-эвилел чарыжының инициаторлары болуп үнгеннер. Бүгү чурттуң мурнунга олар мындыг сөзүн берген: тараа культураларының 200 пуд дүжүдүн өстүрер болгаш күрүнеге 13,4 миллион пуд тарааны садар. Салдынган сорулга чиик эвес болган. Хөй тараа дээш күжениишкинниг демисел хүндүс-даа, дүне-даа соксавайн келген. Эрткен час берге час болган. Чер ажылдыглар бойдустуң дошкун чоруунга эрес-маадырлыг күш-ажылын болгаш бедик организастыг чоруун удур тургусканнар. Олар айыткан агротехниктиг хемчеглерни шыңгыы күүсеткен.

Ажылдың түлүк үези келгени бо. Кижилерниң кызымаккай күш-ажылынга чер албек дүжүт-биле харылаан. Усть-лабинчилер Кубаньда күзүн чажып тараан кызыл-тастың эң бедик дүжүдүн өстүрген. 56 муң гектар тараа культураларының га бүрүзүнден 34 центнер дүжүттү бастырып алган. Тавычыларны чыыр болгаш бастырар ажыл үргүлчүлеввишаан.

Бүдүрүлге эргелелиниң колхозтарының болгаш совхозтарының мурнакчы кижилери — механизаторлар, бригадирлер, тускай эртемниглер, ажыл-агыйның удуртукчулары Усть-Лабинск хоорайның Культура бажыңынга июль 13-те чыгдып келген. Усть-лабинчилер боттарының курлавырларын база катап санап көрген. Мурнунда алган хүлээлгелер улуг эдилгени кирип болур деп түңнелди олар кылганнар.

Эргелелдиң парткомунуң секретары А. А. Пахомов дыннадыгны кылган.

— Бистиң алган хүлээлгелеривис чедиишкинниг күүсеттинип турар! — деп ол чугаалаан. — Күзүн чажып тараан кызыл-тастың кезиилдези доозулган. Чер болганга эки дүжүттү өстүргениниң демдеглээри өөрүнчүг-дүр. Колхозтар болгаш совхозтар гектар бүрүзүнден 200 болгаш оон хөй пуд тарааны бастырып алган. Гектар бүрүзүнден 30 центнерден куду тараа алган чаңгыс-даа ажыл-агый чок. Бис шөлдерниң ажыл-ишчилери-биле сүмелешкен бис. Мурнунда алган хүлээлгелерни катап көөр дугайында олар илешкейлии-биле деткип турар. Колхозтар болгаш совхозтар бистиң мурнунда айытканывыс 13,4 миллион пуд тарааны эвес, а 15,4 миллион пудту, оон иштинде Кубаньның эки шынарлыг 13 миллион пуд кызыл-тазын күрүнеге садып болур аргалыг болуп турар. Ынчангаш мурнунда алдынган хүлээлгеден ажыр ийи миллион пуд тарааны элеваторларга чедирген турар.

Ажыл-агыйларның удуртукчулары, бүдүрүлгениң мурнакчылары дончу, ынчалза-даа ажыл-ишчи ёзу-биле чугаалап турганнар. «Кубань» колхозтуң даргазы И. Т. Сидоренконуң медеглээни:

— Тараа — бистиң күрүневистиң кужу болгаш күчүзү-дүр. Бо чылын бисте дүжүт албек болган, ынчангаш чуртка хөй тарааны садып болур бис. Колхоз пландан ажыр 200 муң пуд тарааны элеваторга чедирер деп турар.

Бедиткен хүлээлгелерни алган дугайын Свердлов аттыг колхозтуң даргазы А. Б. Быканов, «Победа» кодээ ажыл-агый артелиниң бригадири С. Н. Донченко болгаш өскелер-даа чугаалап турган.

Үрезиннерни урарынга-даа, колхозчуларга күш-хүнүнге тыпсырынга-даа тараа четчир дээрзин санал бергеннер чаңгыс эп-сеткил-биле чугаалап турганнар. Шөлдерде кукурузаның болгаш өске-даа культураларның эки дүжүдү бызып турар. Ол болза малдың чем-суурун быжыглаарынга шыңгыы идиг болур.

Боттарының аргаларын база катап көөр болгаш Төрээн чуртка хөй тарааны бээр деп крайның бүгү ажыл-ишчилерин усть-лабинчилер кыйгырган.

Кубаньның тарааҗыларының сорук кииирикчи үлегер-чижээ — ханы патриотизмниң, Төрээн чуртунуң мурнунга боттарының хүлээлгезин кодээниң ажыл-ишчилериниң бедии-биле медереп, билип турарының чайынналчак илерээшкини-дир.

В. ЯХНЕВИЧ.

ШКОЛАЛАРНЫ ЧАА ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЫЛЫНГА БЕЛЕТКЭЭРИ — БҮГҮ ЧОННУҢ ХЕРЭЭ

Чоокта чаа Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели 1963—64 өөредилге чылынга школаларны, күрүне хандырылгалыг интернаттарны, башкылар квартираларын болгаш школа назы четпээн уруглар албан черлерин белеткээр дугайында делгереңгей доктаалды хүлээп алган. Ында бо чылдың август 15-ке чедир хуусаада школаларның, школа-интернаттарның, күрүне хандырылгалыг интернаттарның, уруглар бажыңнарының, дузалаар болгаш тускай школаларның база школа назы четпээннерниң албан черлериниң үүрмек болгаш капитал септелгелерин дооскан турарын айыткан. Кодээ черлерге септелге ажылдарын колхозтар, совхозтар база үлетвүр ажыл-агыйлары, а район төптеринге — «Коммунизмниң» участоктары кылыр.

Эртен чылда школаларны эки белеткээри дээш социалистиг чарыштың тиилекчизи кызыл туктуг Чөөн-Хемчик районну школалар септелгезин организастыы-биле эгелээн. Тываның кодээ школаларының төөгүзүнде ховар болуушкун — ол районнуң Хайыраккан сес чыл школазы чаңгыс кадаг-даа эжикке какпайн чыткаш, чаа өөредилге чылынга белен. Оон директору эш Куулар база өөредилге эргелекчизи эш Золотухин школачыларның эт-севиинге, төрээн школазынга ол хире ынаан чедип алганнар. Өөреникчилер коллективиниң активин кузун болур бүдүрүлге бригадаларының слёдуга министерствонуң күзели-биле чалаарын шиитпирлээн.

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады эш А. К. Аракчаа, школалар директорлары эштер Семис-оол, Калдар-оол, колхозтар баштаар черлериниң даргалары эштер Комбу база Хунажык олар Ийме болгаш Баян-Тала школаларының септелге ажылын айыткан хуусаа бетинде доозарын чедип алганнар. Иймениң колхозчулары школазын үлегерлиг белеткээр болгаш республиканың школаларын чогуур өйүнде белеткээр дугайында колхозчуларга, совхозтар ажылчыннарынга база бүгү чонга кыйгырыг үндүрген. Оларның социалистиг чарыжының күүселдезин организастаар талазы-биле колхозта партбюронуң секретары эш Борбай-оолдуң ачы-хавыязы улуг.

Ийме болгаш районнуң өске-даа школаларының печкаларын септээр база чаа печкалар салыр талазы-биле мастер Ооржак Семис-оол Калбакбаштыгович ёзулуг кызымак ажылдап турар. Ол доктааттынган графикти хуусаа бетинде күүседип келген. Ооң салган печкалары дээм-ле үрелбес. Улус өөредилге органнарының ажылынга чедирген дузазы дээш эш Ооржакты Чырыдымышкын министерствозу хүндүлүг бижик-биле шаңнаан. Чөөн-Хемчикте 29 үүрмек септелге негээр школа бажыңнарындан 9-ту, 8 капитал септелге негеттинер бажыңнардан хөй кезии, 15 үүрмек септелге негеттинер интернат бажыңнарындан 5-ти июль 1-ге чедир септеп апкан.

Школаларның бажыңнарын, ооң иштин-даштын үрегдээр чоруктар Таңдыда бар. Ийи чыл бурунгаар ажыглалга кирген Хову-Аксы сес чыл школазының ийи каът бажыңында соңгаларның үштүң бирээзи бузук, шалалары база иштики штукатура шуут баксыраан. Элегестиң интернаты, Бай-Хаактың школазы база оон дээредевес. Улус ажыл-агыйында кордүнген Бай-Хаакта 520, Дүргенде 320 база Чедерде 320 олуттуг школа тудугларынга херегжээр акшадан чүгле Дүргенде 5 муң рубль ажыглаттынган.

Таңдының бүдүрүлге эргелели, парткому, райкүүскому база улус өөредилге килдизи эрткен чазытларын эдип, бүгү ажыл-агый удуртукчуларын болгаш школа директорларын школа септелгелеринче кичээнгейлиг болурунче сагыш-салыр ужурлуг.

Септелгеге сыдап алгаш, эт-сепке кам чок, үреликчилерни-бузуушкуннарны Сарыг-Сеп школазынга болдурган. Ону сагындырып чугаалаарга, школа директору эш В. А. Чигарских тооп көрбээн. Кончуг хөй өөредилге херекселдери, ооң иштинде физиканың база биологияның ховар көргүзүг материалдары септеттинер хамаан чок, холдан шуут үнгени илерээн. Ынчаар септелге кылырын хоруур херек.

Школаларга оттулар мыш болгаш хөмүрнүң белеткели чүгээр болза-даа, ооң сөөртүлгези кончуг сула чорупп турарын демдеглезе чогуур. Чижээлээрге, белеттеттинген 73 муң кубометр оттулар мыштың чүгле 38 муң кубометрин республиканың школаларында дужурттунген. Планда көргүстүнген 26 муң тонна хөмүр даштан чүгле 3600 тонна сөөртүнген. Мыш сөөртүлгезиниң талазы-биле эң сөөлгү черлерни Барыын-Хемчик, Каа-Хем районнар ээлеп турар. Барыын-Хемчикте 19 муң кубометр мыштың 3,5 муң кубометрин, 6 муң тонна хөмүрнүң чүгле 150 тоннасы сөөртүнген, а Каа-Хемде 6 муң кубометр мыштың чүгле 1 муң кубометри дужурттунген, бир-даа тонна хөмүр чок.

Мыш талазы-биле берге Өвүр, Тес-Хем районнарда, хөмүрү мырыңай чанында Таңдыда оттулар чүүл белеткели кошкак чорупп турар. Арткан мышты база хөмүрнү амдызында транспорттуң биче хостууи ажыглап алгаш, бир-ийи неделяда школаларга сөөрткен турарын райкүүскомнар, ажыл-агый удуртукчулары болгаш мыш эргелели хандырар ужурлуг.

Школаларны чаа өөредилге чылынга белеткээр талазы-биле нийти байдал мындыг. Барыын-Хемчиктиң 61 школа бажыңнарындан чүгле 18, ооң иштинде 3-жү капитал септелге-биле белеткеттинген. Каа-Хемниң — 21-ниң чүгле бирн, Бии-Хемниң — 25-тиң 9-зу Таңдының — 35-тиң чүгле 5-жи үүрмек септелге-биле кылдынган. Улуг-Хемниң — 35-тиң иштинден чаңгыс-даа бажың белен болбаан. Интернаттар база башкылар бажыңы септээр талазы-биле белеткелдиң чорудулгазы оон-даа дора.

Школага чыл бүрүде бир-ле материалдыг база кылыптары чаңчыл болган Барыын-Хемчиктиң «Мурнакчы» колхозунуң ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин таныжып тургаш, Шуй ортумак школазынга 3500 кубометр мышты август 1-де доозазын сөөртүрүн, интернатты халас септевишаан, 15 кижи чурттаар бир нийти чуртталга бажыңын бээрин, 10.000 туйябуну, 4 тонна чугайны, 15 кубометр дилгеп мышты бээрин болгаш өске-даа чугула хүлээлгелерни алгаш, оозун эки күүседип эгелээннер. Ындыг болза-даа ол кайгамчыктыг патриотчу эгелээшкин районнуң өске ажыл-агыйларындан изиг деткимчени көрбээнин хомудаар чыг.

Школаларны чогуур өйүнде септээр ажылга чамдык ажыл-агый удуртукчулары кичээнгей салбас чорук Тес-Хемниң Эрзинде, Мөрен-де база Сарыг-Булуңда илерээн. Ленин аттыг колхозтуң баштаар чериниң даргазы эш Чымба болгаш Эрзин кодээ Советтиң даргазы эш Кенден Кызыл-сыдыс школазынга чаңгыс-даа кубометр мыш белеткээр дугайында сагыш салбааннар. Ак-Эрик, Чыргаланды болгаш Самагалдай школаларын ылап чылыглаары негеттинип турда, мында септелгеге ёзу барымдаалаар — херектиг, херек чок-даа бол, шала будуур. Хаалаларда үүрмек оюктар чаар чүүлдер көстүп тургулаар. Янзы-бүрү оң будуктар-биле шалалар, эжиктер, соңгалар будааш, септелге доозулду дигилээр, аңаа хөй акшалар чарыгдаар чоруктар Барыын-Хемчик, Улуг-Хем районнарында база бар. 1963—64 өөредилге чылынга школаларны белеткээриниң үезинде физика, химия, биология база черчение кабинеттерин ылавыла тургузарын, оларны дериг-херекселдер, янзы-бүрү реактивтер-биле хандырган турарын Чырыдымышкын министерствозунга, райкүүскомнарга, Кызыл хоорай күүскомунга болгаш улус өөредилге килдистеринге онаалган. Ортумак школаларга чүгле кабинеттер дериирнинге Министрлер Чөвүлели бо чылын 50 муң рубльди баш буруңгаар көрген. Ындыг турбуже, оон кайы-даа район чаңгыс копеек безин чарыгдаваан. Шүгүмчүлелдиң-биле көөрге, республикада негелделерге чедир тургустунган база дериттинген кабинеттер тывары берге. Ону уттуп болбазы чугула.

Үстүнде айыткан кабинеттерни чаа өөредилге чылынга чедир белеткеп албаан бүдүрүлге өөредилгелиг 11 чыл школазын комиссия хүлээп албазын сагындырары чугула.

Республиканың ном үндүрер чери (директору эш Н. К. Тава-Самбуу) чаа өөредилге чылынга чедир 12 өөредилге ному үндүрер планын хуусаа бетинде — июнь 20-де күүсеткен. Ол ак-сеткилдиг күжениишкининиң эки түңнели-дир. Ындыг болза-даа өөредилге номнары чедишпес төлээде холда арткан артык номнарны школалар, өөреникчилер, ном дажыкчылары, интернаттар, төрелдер, албан черлери, бүдүрүлгелер таарыштыр чүс хуу садып алган турарын чедип алыр ужурлуг бис. Ындыг турбуже, өөредилге номнарының садып алышкыны Тес-Хем, Таңды, Тожу болгаш Улуг-Хем районнарының школаларында багай чорупп турар. Районо эргелекчилери эштер Дамдың-Сүрүң, Гайдук, Достай, Шаңна, комсомол, профэвилел организацияларының база херээженнер чөвүлелдериниң дузаламчызы-биле август 1-ге чедир өөреникчи бүрүзүнге четчир номнарны холдан садып алган турар болгаш оларның иштинде септелге негеттинерлерни хырбалаарын база доозар ужурлуг.

Өөредилгениң бүгү-ле херекселдерин школаларга чогуур өйүнде экээри, көргүзүг материалдарын болгаш өөреникчилерниң политехниктиг база бүдүрүлгелиг өөредилгезинге херекселдерни, дериглерни чүгле кыске чедирери камныг эвес, а харын бүрүнү-биле эмгелеп, септелгезин доозары школа удуртукчуларының, профэвилелдиң чер-чер комитеттериниң хүлээлгези болур.

Министрлер Чөвүлелиниң чанында капитал тудуг килдизиниң начальниги эш Иванов улус өөредилгезиниң дыка хөй, ооң арзында Шагаан-Арыгда болгаш Кызыл хоорайда эң чугула тудугларын эң харысалга чогу-биле чорудуп турар. Чырыдымышкын министерствозунуң, ооң Каа-Хем, Таңды, Улуг-Хем улус өөредилге килдистериниң негелдени кошкатканын ажыглап алгаш, кодээ тудуг эргелели Дүргенде школа тудуун соксаткан. «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Иштии-Хемде школа тудуун кончуг оожум чорудуп турар, а Каа-Хемниң Ильинкада «Тиилелге» колхозу, Бүрен-Бай-Хаакта Ленин аттыг колхозу мырыңай-ла чоокта чаа шимченип эгелээн. Сентябрь 1-ге чедир 1550 олуттуг школа бажыңнарын ажыглалга бээри белен эвес сорулга. Тес-Хем районну О. Шынаада школа тудуун, Чөөн-Хемчиктиң Чадаанада школа алгыдымышкынын, Барыын-Хемчиктиң Кара-Хөлде школа тудуун, башкылар чурттаар ийи-ийи квартираларны район бүрүзү база ажыглалга киирер ужурлуг.

Парталарны, столдарны, сандайларны чазаары бо чылын багай эвес организастаттынган. Ындыг турбуже, Улуг-Хем, Барыын-Хемчик, Таңды, Каа-Хем, Тожу районоларының шүшпеңи-биле кылдынган эт-херекселдер садып алдынмайн, аңаа көрдүнген акша-мөңгүн амдыгаа чедир ажыглаттынмайн турарын шыңгыы демдеглээр херек. Райкүүскомнар бо дугайында боттарының килдистеринден негелдени күштелдирер ужурлуг.

Школаларны болгаш интернаттарны өөредилге-материалдыг база талазы-биле белеткээринге чергелештир, аңаа ажылдаар кадрларны четчелээри соңгаарлаттынмас чугула сорулга болур. Школа системазын эде тургузар негелде болза, ортумак школалар директорлап турар дээди эртем чок 8 кижиниң бот-өөредилгезиниң өөредилге планын, чогуур өйүнде шынарлыг күүсеттирери болур. Оларның чамдыын солуур апаар. Республиканың сес чыл школаларының 69 дээди эртем чок директорларының бо чылын оода-ла үштүң бир хуузун дээди эртемниг, ажылмишчи башкылар-биле солууру партия комитеттериниң, райкүүскомнарның, улус өөредилге органнарының кол сорулгазы болур. Школа директору — башкыларның башкызы. Ынчангаш директор дужаалынга олуртур кандидатураларны онза шилиир болгаш аныяк башкыларны, херээжен башкыларны дидими-биле депшидер ужурлуг бис.

Чаа өөредилге чылынга башкы-ла бүрүзү хуузунда белеткелин хандырар эргелиг. Башкылар билиин бедидер институт бирги, ийиги, үшкү, дөрткү класстарның 180 башкыларының билиин июнь айда бедиткен, июльда орус болгаш төрээн дыл база сан, физиканың башкыларының билиин бедидер. Областар аразының курстарын 9—11 класстарның башкыларындан 60 кижи эртер. Ындыг-даа болза, башкыларның ыракта хөй кезии чайгы үеде курстар эртпээн төлээде, олар билиин бедидер программалар тып алыр, номнар садып алыр талазы-биле хууда белеткелин доозар хүлээлгелиг. Бо дугайын школа удуртукчулары болгаш килдистер эргелекчилери, инспекторлар болгаш методистер башкыларга боттуг дузаларны хүн бүрүде чедирер ужурлуг.

Баштайгы санал-биле алырга, биске чүс хире башкылар шуут чедишпес болуп турар. Бо айтырыгны шиитпирлээрде, ийи-ле арга бар: бирээзи башкыларның неделяда шагын арбыладыр, а ийиде өске албан черлеринде ажылдап турар башкыларны улус өөредилге системазынче эгидери. Кызыл хоорайда болгаш районнарның янзы-бүрү албан черлеринде чүс ыракта ажыг башкылар ажылдап турар, оларның элээн кезии школаже дедир келирин күзелдии-биле илередип турарлар. Бо талазы-биле биске партия, комсомол, профэвилел организацияларының боттуг деткимчези херек.

Б. БОЛДУР-ООЛ.
Тыва АССР-ниң Чырыдымышкын министри.

Корум-чурум камгалалында

Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» колхозунуң Эйлиг-Хем салбырында эш-хуузунуң суду эки ажылдап турар. Бо чылдың эгезинден бээр эш-хуузунуң суду херектер көөр хуралдарны беш удаа чыылдырып, 10 херектерни көрген болгаш үш херектерни кеземче харысалгазы онаар кылдыр районнуң улус судунче шилчиткен.

Эш-хуузунуң суду ажылчы чоннар ортузунга хоойлу дүрүм таныштырылгазын база кылып турар. Бо талазы-биле лекцияларны номчулгазын 4 удаа организастаан. Эш-хуузунуң судунуң чоңга салдарлыг ажылының түңнелинде сөөлгү үеде хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр чоруктар эвээжээн. Хулиганнап, шош-содаа үндүрүп турган Бумба-Хуурак болгаш Байдакай оларны эш-хуузунуң судунга хемчег алганының соонда, олар ол чоруун каап, колхоз бүдүрүлгезинде эки ажылдап турар апарганнар.

К. НОРБУ.

Моторист

«Улуг-Хая» совхозтуң Ак-Тал суурга 1961 чылдың декабрь айда «ХТЗ» деп маркалыг электростанция ажылдап эгелээн. Ооң моторизинге аныяк моторист А. Возженикову томуйлаан. Александр ажылынга кызымак, техникага камныг болганы-биле, станция бо үеге чедир үрелиишкин чок ажылдап келген. Ооң база бир чылдагааны — электростанция ажылдавайн баар аразында ооң дүрбүүшкүннүг черлерин чаар болгаш ээриилдерин дыңзыдып, электростанцияны үргүлчү арыг тургузары болур. Ындыг эки ажаалгалыг, камналгалыг болганы-биле бо электростанция 6000 ажыг киловаттшактарны септелге чок ажылдап эрткен.

Ажылдан хостуг үезинде А. Возжеников тракторист, чолаачы эштеринге дузалажып, техниктиг номнарны номчуп өөренип, бодунуң техниктиг билиин бедидип турар. Электростанция иштинге кире бээрге, мында бүгү чүве эмге-сескелиг, ишти арыг, өртке удур элезиннаг хааржактар, суг бүдүргүр насостар белен турар. Күш-ажылга кызымаа, эки ажылы дээш А. Возженикову совхоз дирекциязы өртектиг чүүл-биле шаңнаан.

Ш. ДОНГАК.

Чоннуң хүндүткелинде

Районнуң ыракы девискээри болур Хендергелен Шагаан-Арыг хоорайга алээн орайтаанда келдивис. Барык 80 чыгыы километрге соксаал чок келири мындыг-ла белен эвес, шагзырап могаары билдингир.

Келген дораан хоорайның гостиницазынга дүштүвүс. Ооң ажылдакчылары бисти кончуг ээлдек хүлээп алгаш, таарымчалыг дериттинген өрээлге дыштандырып хондурду. Ол коллективтин ак-сеткилдиг күш-ажылының түңнели аңаа келген аалчыларның кичээнгейин дораан-на эскертиптер.

1959—60 чылдарга чедир гостиницаның девискээринге тарымал үнүштер чок турган. Ам мында чодураа, терек база чечектиг үнүштер, янзы-бүрү чечектер гостиницаның девискээрин чингир-ногаан кылдыр хээлеп турар. Ооң иштики дериглези көрүштүг, арыг-шевер.

Гостиницага чеже кижи хонмас, кайын келбес дээр. Коллективтиң эки ажылын, оларның ээлдек хүлээп алышкынын үнелеп мактаан бижимелдер демдеглел дептеринде дыка хөй. Бии-Хем районда келген боттывынгыр уран чүүл бөлгүмүнүң киржикчилери, Черногорск хоорайның чурттакчызы Явакаев болгаш өскелер-даа гостиницаның эргелекчизи Мельниковага, ооң ажылдакчызы Глухоревага өөрүп четтиришкинни илередип бижээн.

Д. ШУЛУУ.

Хүлээлгени күүседир

Кодээ ажыл-агый талазы-биле социалистиг хүлээлгелерниң күүселдезиниң дугайында «Коммунизмче орук» колхозтуң даргазы эш Бүрбүнүң илеткелин Өвүр районнуң Хандагайты кодээ Советиниң ээлчегииг сессиязынга дыңнап чугаалашкан.

Бирги чартык чылда планныг даалгаларны күүседир талазы-биле колхозтуң чамдык чедиишкиннерин чедип алганын сессияга демдеглээн. Чартык чылда малдың баш санын өстүрер планын ниитизи-биле 104 хуу болгаш күрүнеге 71,5 тонна эът дужаар хүлээлгезин 71,8 тонна кылдыр күүсеткен. Мал ажылында мурнакчыларның саны өзүп турар. Бора-Шайның Арыг-Бажы, Ак-Бежиг фермаларының саанчылары Монгуш Бек, Тюлюш Какаа чыл эгезинден бээр боттарының саап турар инектериниң бирээзинден-не ортумаа-биле 70 кг сүттү саап, колхозта мурнакчы саанчылар болуп турар. Малдың чаш төлүн камгалап, доруктурар талазы-биле инек кадарчылары Сат Комбукай, Куулар Хүрең-оол, чылгычы Монгуш Шылар-Белек эки көргүзүглерлиг болган. Ол ышкаш хойжулар М. Дамба-Лама, М. Дажы-Доржу, М. Сендеп, Т. Өлчей олар чаш хураганнар доруктурулгазынга багай эвес көргүзүглерни чедип алган. М. Дыртый-оол болгаш М. Самбуу хой бүрүзүнден-не 2,3—2,5 килограмм дүктү кыргып алганнар.

Колхоз бо чылдың частыкы тарылгазын чедиишкинниг чорудкан. Тараа суггарылгазының 10 кижи составтыг звенозу 160 га кукурузаны, 200 га кызыл-тасты суггарган.

«Коммунизмче орук» колхозтуң ажыл-агыйында чамдык хожудаашкыннарны болгаш чедир кылдынмаан чүүлдерни сессияга депутаттар шүгүмчүлеп илереткеннер. Мал өстүрериниң планы ниитизи-биле күүсеттинзе-даа, төрүүр малдарның баш саны планнаанынга четпейн барган. Ажыл-агыйжы эвес чоруктуң түңнелинде бирги чартык чылда 1667 баш улуг, биче малдар өлүп хораан. Күрүнеге сүт болгаш дүк садарының чартык чыл хүлээлгезин колхоз күүсетпээнин депутаттар дыка четпес деп буруу шапкан. Ол ышкаш колхозта тудуг ажылы дыка оожум темпилиг чорупп турар. Чамдык тудугларны шагда-ла эгелеп каан хирезинде ам-даа доозулбайн турар. Хойжу бригадаларының төптеринге тудар 5 бажыңнарның мыш материалы безин белеткеттинмээн.

Колхозтуң ажыл-агыйында четпестерни дүрген чайладып, ийиги чартык чылда күрүне мурнунга хүлээлгелерни күүседир талазы-биле боттуг хемчеглерни алырын колхоз баштаар черинге сессия сүмелээн болгаш колхозка хамааржып турар депутаттарның, совет активтиң чон ортузунга организакчы ажылын күштелдиреринче угланган шиитпирни сессия хүлээп алган.

С. ШОЙДАК.

III Москва кинофестивалы

Чурукта: грек киноактёр Алики Георгули, совет киноактёр Л. Смирнова болгаш америк киноактёр Сюзан Стресберг.

Фото Мастюковтуу биле В. Буданныы.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Чоннуң деткимчезинге даяныр

(РАЙОН СОВЕДИНИҢ СЕССИЯЗЫНДАН)

Кем-херек үүлгедир, ниитиниң корум-чурумун үрээр кижилер-биле демиселди күштелдирер болгаш социалистиг өнчүнү камгалаар хемчеглер дугайында айтырыгны ажылчы чоннар депутаттарының Чөөн-Хемчик район Соведи бодунуң чоокта чаа болуп эрткен сессиязынга чугаалашкан.

Партия организациязының удуртулгазы-биле районнуң суд, прокуратура болгаш милиция органнары боттарының ажыл-чорудулгазын боттандырарда, ажылчы чоннуң деткимчезинге доктаамал даянып келгенин сессия демдеглээн.

Чон ортузунга хоойлу-дүрүм таныдылгазын калбартып, чоннуң культурлуг дыштанылгазын чөп организастап келгениниң түңнелинде, районда кем-херек үүлгедир, ниитиниң корум-чурумун үрээр чоруктар чыл тудум улам-на эвээжеп турар.

Ындыг болза-даа эш-хуузунуң судтарының, улусчу дружиналарның ажылында улуг четпестерниң ам-даа бары илерээн.

Чыргакы кодээ Советтиң (даргазы эш Оолак) болгаш «Чыраа-Бажы» совхозта ажылчыннар комитединиң (даргазы эш Байыскылан) удуртулгазының четпезинден совхозтуң Хорумнуг-Кежиг болгаш Хорум-Даг салбырларында эш-хуузунуң судтары болгаш улусчу дружиналар сөөлгү үеде барык ажылдавайн турар. Ооң уламындан ук суурларда хоойлу-дүрүмге удур үүлгедиглерниң саны көвүдеп турар апарган. Хорум-Дагга эш-хуузунуң суду (даргазы эш Шагжы) болгаш улусчу дружина (командири эш Хомус-оол) херек эмгелелин шуут чорутпайн келген.

«Сүт-Хөл», «Тыва» совхозтарда, «Большевик» колхозта болгаш Чадаана хоорайда улусчу дружиналарның ажылы сөөлгү үеде база-ла кошкай берген. Дружиначыларның талазындан чон ортузунга хоойлу-дүрүм таныдылгазын чорутпайн турар, чамдык таварылгада хөй-ниитиниң черлеринге дежурныйлаар ажылды олар үзүп турарлар.

Бо бүгү четпестерниң чылдагааны болза, районнуң хоойлу-дүрүм ажылдакчыларының талазындан чер-черде дружиналарның, эш-хуузунуң судтарының ажылынга юридиктиг дузаны четпес көргүзүп, ол темага лекцияны, беседаларны калбартпайн турарында болурун сессияга эштер Лопсан-Серен, Комбукай дээш өскелер-даа шыңгыы демдеглээннер.

«Большевик» колхозта эш-хуузунуң судунуң даргазы Бөкей, Чыраа-Бажы суурда улусчу дружинаның командири Чалдыг-оол ышкаш арагалаар чорукка хандыкшыыр, боттары хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр кижилерни ол ажылдарга киирген чорукту шын эвес деп депутаттар база буруу шапкан.

Хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр, ниитиниң социалистиг өнчүзүн оорлап самчыгдаар кижилер-биле демиселди күштелдиреринге ажылчы чоннарның бот-тывынгыр организацияларының ролю улуг.

Ынчангаш эш-хуузунуң судтарының, улусчу дружиналарның ажылын хүн бүрү удуртуп, оларның ажылынга шыңгыы контрольду тургузарын кодээ Советтерниң күүскомнарындан сессия негээн.

М. ӨЛЗЕЙ.

РЕДАКЦИЯГА ЧАГААЛАР

АЖЫЛГЫР ЭВЕС ЧОРУК

Чигир свёкласын мал чеми кылдыр өстүрериниң үнелеп четпес ужур-дузазын Никита Сергеевич Хрущев хөй удаа айтып келген. Свёкланың дазылдарын болгаш бүрүлерин кандыг-даа мал ажок хандыгып чиир. Бир гектар черден ооң дазылдарының 200 центнер дүжүдүн алыр болза, чүгле дазылдары 52 центнер, а бүрүлери 18 центнер чемгерилге единицаларын бээр. Ынчангаш ындыг дүжүттүң гектар бүрүзүнден-не 70 центнер хире чемгерилге единицаларын ап болур. Бо культураны мындыг-ла улуг эвес шөлге тарыыр болза, ол он-он тонна эътти, сүттү болгаш өске-даа продукцияларны бээр.

Каа-Хем районнуң «Ленинчи орук» колхозу чигир свёкласын бо чылын 20 гектар шөлге эки агротехниктиг хуусаада, одуруглар аразын 60 см кылдыр, чаштырарының таарымчалыг нормазы-биле тараан. Ооң үнүжү эки.

Ындыг-даа болза колхоз баштаар чери ооң бок үнүштери-биле болгаш кодээ ажыл-агый культураларының хоралакчы курттары-биле демиселди багай организастап турар. Механизацияның дузазы-биле демисежип болур турбуже, ону шуут кылбаан. Бо сорулганы боттандырары-биле Нина Логиновага баштаткан, 20 кижи составтыг херээженнер звенозун тургускан. Звенога Нинаның кежээ эштери Люба Бунаева, Галя Адыяа, Валя Логинова, Иргит Санчыма, Зина Хуурак-оол, Анна Норкина болгаш өскелер-даа киргеннер. Ажылгыр аныяк херээженнер 20 гектар шөлдү бир-бир гектар кылдыр хуваашкаш, кым мурнаар эвес дээш соруктуу-биле бок үнүштерни аштап, хоралакчы курттарны хораннап эгелей бергеннер.

Та чүнү бодаан колхоз даргазы чүве!? Удатпан чок звенонуң кежигүннерин уурук-суурукпап өске ажылдарже тырттып эгелээн. Ооң оралакчызы Д. И. Борисенко даргазының үлегери-биле звенога эң эки ажылдап турганнарның бирээзи Зина Хуурак-оолду поварладыр чүве дээш чорудупкан. Колхозтуң өске бүгү херээжен чонунуң аразындан чем кылып билир кижи тывылбааны ол бе? Ам звенода чүгле 12 кижи арткан, 8 га свёкла шөлү бок үнүштерде бастырган, хоралыг курттарда үтлеткен чыдып турар. А колхоз баштаар чери звенонуң составын четчелеп, чигир свёкласын камгалап өстүрер дугайын шуут уткан.

Колхозтуң баштаар чери, ында партия организациязы бо күчүлүг культураны чогум канчаар көрүп турарлары? Бир эвес ону мал чемнериниң курлавырларын албекшидеринге ажыглаар деп бодаар болза, ооң дайзыннарынга удур демисел чорударының үези ам-даа орай эвес.

А. БАКУЛИН.

Шиитпирни күүседир

Тожу районнуң төвү Тоора-Хем суурда албан черлеринге ажылдаан аттыг болуп, а херек кырында мургулайында-ла боттарының амы-хуузунда ажылын кылырынга өйлешкен кижилер бар. Ол дээрге районнуң албан, организация черлериниң аът ажаакчылары-дыр.

Суурда ниитизи-биле 20 хире аътты 11 кижи ажаап турар. Оларның хөй кезии түс бүрүзү-ле 1 азы 2 аът ажаар. Чээрби шаа-ла аът ажаарынга мынча хөй штаттыг кижилерни тудуп турар чорук, саң-хөөнүң артык чарыгдалын болдурарынга идигин берип турар дээрзи билдингир. Чүге дизе, чаңгыс-даа аът ажаап турар кижилер 30—40 рубльдуң шалыңын ай санында-ла ап турарлар.

Албан черлериниң аъттарын хуузунда ажык тывар сорулгазынга калбаа-биле ажыглаарынга олар чанчыккан. Чижээ, райпрокуратураның аът ажаакчызы К. Бакулин бодунуң ажаап турар чаңгыс аъдын өске албан черинге хөлезилеп турган чорукттуң фактызы бар.

Аът ажаакчылары аъттар азыраары-биле сигенни боттары кезип, белеткеп турар. Ынчаарга ол сигенни олар чүгле аъттарын эвес, харын боттарының инектерин азыраарынга база херетлеп турарлар.

Албан, организация черлериниң ийи-чаңгыс аъттарын чаңгыс черге мөөңнээр дугайында райкүүском тускай шиитпирни үндүрген болза-даа, ооң күүселдези амдыгаа чедир боттуг организасттынмаан. Харын чамдык удуртукчулар албан аъттарын нийти аът кажаазынга тургузарындан ойталааш, хуу өнчүзүрек кижилерниң чиик ажык тывары деткип турар чорукту четпес деп демдеглээр херек.

Районнуң бүгү албан, организацияларының эдилеп турар аъттарының ажаалдазын чаңгыс черге мөөңнээр хемчеглерни айыткан шиитпирни эң дарый күүседири чугула.

А. МААДЫ.

Өөредилге чылынга уткуштур

Улуг-Хем районнуң «Чодураа» колхозунда школачыларның чамдык ада-иелери Чааты 8 чыл школазында 4 өрээл интернаттың иштин транкылаан. Аңаа 15 ада-ие, 10 ажыг школачылар идепкейлиг ажылдаан. Олар ам ооң иштин маягаштааш чугайлап доозар. Септелгеде Кара-кыс, Дарый, Балым-оол болгаш оон-даа өскелериниң ажылдап турары дыка идепкейлиг.

Н. СУНДУЙ-ООЛ.

Өвүр районнуң «Торгалыг колхозунуң хойжузу Баир Донгак бодунуң кодананында чүс хойдан-на чылдың бирги чартынында чүс хураганны болгаш хой бүрүзүнден 2,2 килограмм дүктү алган.

ЧУРУКТА: хойжу Баир Донгак.
Фото В. ДУТКОВТУУ.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ

Төлептиглерни—партияже

Көдээ ажыл-агыйда, үлетпүр бүдүрүлгелерде мурнакчы кижилерниң иштинден партия организацияларының хурээлениң үргүлчү өстүрери парторганизация бүрүзүнүң доктаамал кичээнгейинге турар ужурлуг. СЭКП-ниң Бии-Хем парткому, районда партия эге организациялары бо талазы-биле чамдык эки ажылдарны кылып турар апарган. Бир эвес 1962 чылда партия кежигүнүнге кандидатка 22 кижини хүлээп алган, а оларның 7-зи ажылчыннар, 4-түү колхозчулар турган болза, бо 1963 чылдың бирги чартыында СЭКП кежигүнүнге кандидатка 18 кижини хүлээп алган. Оларның иштинде 5 ажылчыннар, 7 колхозчулар, 4 башкылар бар болуп турар.

Партияның хурээлениңге хүлээп алдынган кижилерниң көвүү-ле көдээ ажыл-агый, үлетпүр бүдүрүлгелериниң мурнакчы ажылдакчылары, интеллигентилерниң иштинде эң идепкейжи кижилер болуп турар. Чижээ, «Кызыл тараачын» колхозта кадарчы эш Н. М. Бюрбюжал эң ыраккы Хүтте сүт-бараан фермазынга ажылдавышаан, ында комсомол организациязын секретарьлап турар. Бюрбюжал боду болгаш оон комсомолчу өөрү үлегерлиг ажылдаарының үлегер-чижээн өскелерге көргүзүп турар. Фермага агитас-массалыг ажылды чорудуп, бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүн удуртуп турар. Хүт фермазының бот-тывынгыр артистери Билелит, Ээрбек салбырларга болгаш Туран хоорайга солун концертти көргүскеннер.

Тудуг-монтаж участогунуң штукатуржузу У. П. Бабаеваны ында партия организациязы 1963 чылдың июньда партия кежигүнүнүң кандидадынга хүлээп алган. Партияга кирериниң мурнунда-ла эш Бабаева ажылдың үлүг-нормазын үргүлчү ажыр күүседип, бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнге, коллективте херээженнер чөвүлелиниң ажылынга идепкейлиг киржип, ылангыя уруглар кижизидилгезиниң талазы-биле чугула ажылдарны кылып турган. Ол-ла тудуг-монтаж участогунда тудугжулар бригадазының бригадири эш Ю. С. Калачников бригаданың ажылын эки удуртупшаан, коллективте комсомол организациязын баштап келген болгаш районда «Комсомолчу прожектор» штавының идепкейлиг активчизи. Ынчангаш ол партия кежигүнүнге кандидат болурунга төлептиг болган.

Туран 11 чыл школазының башкызы Ю. К. Птицинаны ол школаның партия организациязы апрельде СЭКП кежигүнүнүң кандидадынга хүлээп алган. Ол бодунуң башкылап турар класынга өөредилге шынарын 100 хуу болурун чедип ап келген, районда радио дамчыдылга редакциязының ажылынга идепкейлиг киржип турар. Ол ышкаш республиканың алдарлыг комбайнери эш Виктор Изосимин партияның хурээлениңге бо чылын хүлээп алган кижилеривистиң аразында база-ла эң төлептиглерниң бирээзи.

Партия организациязының хурээлениң өстүрер, бүдүрүлгениң мурнакчыларын, төлептиг аныяктарны олче хаара тудар талазы-биле доктаамал сагыш салып турар парторганизациялар бар. «Тиилелге» колхозта партия организациязы бо чылын СЭКП кежигүнүнүң кандидадынга 5 төлептиг эштерни, райүлетпүр комбинадында партия организациязы бүдүрүлгениң 5 мурнакчыларын СЭКП-ниң хурээлениңге хүлээп алганнар.

Ынчалза-даа колхозчуларның, ажылчыннарның болгаш интеллигенцияның иштинде эң эки кижилерни партияның хурээлениңче кирип ап, парторганизацияларның хурээлениң болгаш шынар талазы-биле өстүрер дээш чүткүлдүг ажыл парткомда-даа, партия эге организацияларында-даа ам-даа кошкак. Чижээ, «Хадын» колхозта партия организациязы ам барык ийи чыл дургузунда чүгле чаңгыс кижини партия кежигүнүнге кандидатка хүлээп алган. Ол ышкаш «Кызыл тараачын», «Искра» колхозтарда партия организациялары, ында партия хурээлениңге төлептиг кижилер бар турда-ла, кончуг оожум өзүп турар.

Партком бо талазы-биле база кошкак ажылдап келген. Ынчаарга партия хурээлениниң өзүлдезиниң дугайын сөөлзүреди парткомнуң бюрозунга хандыр чугаалажып көрген. Ынчангаш эге организацияларның хурээлениң өстүрер талазы-биле боттуг ажылдар ап чоруттунар ужурлуг.

Г. БАРАНОВА,
парткомнуң органдызының эргелекчизи.

Чоокта чаа болган республиканың көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының чөвүлел хуралының киржикчизи, «Элегес» совхозтуң саанчызы **Мария Ханды** бо чылдың бирги чартыында бодунга бижытлаттынган инек бүрүзүнден 1200 ажыг килограмм сүт саап алган. Ажылынга чыл бүрү мергежип, саап турары инек бүрүзүнүң аажы-чаңын эки билип, оларны сагыш човаңгыр ажаап турганы, ол ындыг бедик түңнелди чедип алган.

Фото В. Лутковтуу.

Бистиң улуг Төрээн чуртувуста

Чаа сорулгаларны айтып турар

СЫКТЫВКАР. (СЭТА-ның корреспондентизи). Коми республиканың бүдүрүлгелеринде, тудугларында болгаш транспортунда 1964—1965 чылдарның планнарының төлевилелин чугаалажып көрүп турар хуралдар улуг идепкейжи байдалга эртип турар. Ол хуралдарга 60 муң хире ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар киришкен, алды муң кижи бүдүрүлгениң курлавырларын эң улуу-биле ажыглаарынче, күш-ажылдың организациязын сайзырангайжыдарынче, чиг-эттиг болгаш материалдарны база электроэнергияны камналгалыг чарыгдаарынче угланган тодаргай саналдарны киирген.

Республиканың экономиказын хөгжүдериниң перспективаларын партия-ажыл-агый активиниң хуралынга чугаалажып көрген.

1964—1965 чылдарда республиканың улус ажыл-агый планының төлевилелиниң дугайында илеткелдерни Коми экономиктиг районнуң Улус ажыл-агый чөвүлелиниң даргазы В. П. Федянов, Коми АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы П. А. Безносов кылган.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң ВСНХ-ның даргазы Д. Ф. Устинов активтиң ажылынга киришкен болгаш чүве чугаалаан.

• • •

ПЕРМЬ. (СЭТА-ның корреспондентизи). Барыын-Урал экономиктиг районнуң партия-ажыл-агый активиниң хуралы Пермьге болган. 1964—1965 чылдарда болгаш дараазында чылдарда үлетпүр бүдүрүлгелериниң планнарының болгаш капитал тудугнуң планнарының төлевилелдериниң белеткелиниң дугайында айтырыгны чугаалажып көрген.

Аңаа совнархозтуң даргазы болгаш «Главзападуралстройнуң» начальниги илеткелдер кылган.

Хуралдың ажылынга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Курулдазының даргазы П. Ф. Ломако киришкен.

Чер казар күчүлүг экскаватор

НИКОПОЛЬ. (СЭТА-ның корреспондентизи). Чуртта баштайгы артык күчүлүг экскаватор Шевченконуң Орджоникидзе аттыг рудниинде ажылдап эгелээн. Ол шакта 3 муң кубометр доуракты казып үндүрер күчүлүг. Бедии 20 каът бажың-биле деңг ол күчүлүг улуг экскаваторну дуржулгалыг механик Иван Пацырин башкарып турар. Дензизи алды муң тонна ажыг турзажок ол машина улуг тергежигеш-илчирбелери-биле чиик чоруп, алезинниг-даа черге ажылдап болур.

Чаа экскаваторнуң кол ажылчын органы — роторлуг дугуй бирээзи-ле 1600 литр кирер ишкир 10 ускуушту ол роторлуг дугуйда эптеп кылган. Оон-биле кады комплексте узуну дөрт метр ажыг транспорт көвүрүг ажылдап чоруур. Оон кан фермаларында 6 конвейерлерни тургускан, оларны транспортёрларның системазынга таарыштырган. Оларның дузазы-биле 5 метр чедир хемчээлдиг черде доуракты хары угда казып ап турар. Бир эвес казып үндүрген доуракты сөөртүр дээр болза, эзлечегде бирээзи-ле чеди тонна чүък сөөртүр 500 хире автосамосвалдар негеттинер ийик.

Ол хире күчүлүг база бир роторлуг экскаваторну ында эптеп тургускан. Ийи агрегат чер казылгазының хары угда ажылдаар.

ВОЛОГДА ОБЛАЗЫ. Областың ыяш ажыл-агыйжы черлери беш миллион ажыг кубометр ыяшты салдадыры-биле белеткээннер. Сөөлгү чүктүң бичии хемнеринден Суда хемнеп хөй ыяш бадыртынган. Улуг салдарны кылырының хайнылыышкынныг үези келген. Череповецтиң салдадыр конторазының рейдизинде Рыбинск суг хөөлбээн дамчыштыр найысылалче ыяш салдадып бадырарының механизастаттынган ажылы боттанган.

ЧУРУКТА: ыяшты ылгап хынаан соонда сал кылырынга белеткээни.

Фото З. Евзерихинниң.   СЭТА-ның фотохрониказы.

Иви ажылынче кичээнгей салыр

Сөөлгү ийи чылдарның дургузунда Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозунуң иви малының баш саны дүрген өзүп турар. Бо чылын фермада 849 төрүүр ивилерден 849 анайларны бүрүн камгалап алган.

Амгы үеде күрүнеге сатканындан ангыда, ниитизи-биле 3075 баш ивилер бар. Ивиниң ажаалгазы болгаш азыралы өске малдардан ылгалдыг дээрзи билдингир.

Ивилерни ажаар болгаш чаш төлүн доруктур азыраар талазы-биле дуржулгалыг Б. Тала, У. Орай, О. Шукулай ышкаш малчыннар хөй. Кылдынган чедиишкинниг ажылдар-биле чергелештир четпестерни ыттавайн эртип болбас. Бөгүнге чедир ивиниң кадарын таарыштыр организастаары шиитпирлеттинмээн. Ферма оъду төңген черге 6 чыл иштинде доктаамал туруп турар. Ивиниң чиир чеминиң үнер хуусаазы үр болур. Ынчангаш оларны солуп турары чугула.

Күрүнеге саткан ивилерни семиртир азыраарынга колхозтуң баштаар чери сагыш салбайн турар. Ивилерни чайгы үеде сериин тайгага одарладыр ужурлуг. Ындыг турбуже күрүнеге саткан ивилерни изигниң канчаар-даа аажок түлүк үезинде Кызылче сүрүп чорудар деп шиитпирлээн. Бо дээрге иви малдың ажаалгазының онзагай байдалын эки билбес чорук-тур.

А. ЭЗИРИКПЕЙ,
колхозта мал эмчизи.

„Тээлиниң" чайлагларында

КЫЗЫЛ-МАЖАЛЫК. (Телефон-биле). «Тээли» совхозтуң малы шупту чайлагда. Шээр мал 85 коданда, мыйыстыг бода мал 11 кезек черде организастыг, чогуур өйүнде көжүртүнген. Семиртилгеге таарышкан одар солуур хонаштарны коданнар аайы-биле баш бурунгаар көрүп быжыглаан.

Кызыл-Даг болгаш Найырал салбырларның малы Тура-Бажы, Тойбанныг, Дыттыг-Хем, Улуг-Кыйыг болгаш Ооруглар чайлагларында. Бай-Талдың малы Шуй болгаш Хемчик баштарында, сүт-бараан фермалары Оргулашта.

Чайлагларда садыгны Бай-Тайга сельпозу багай эвес организастаан. Турада садыгжызы чок садыгның барааны элбек, аңаа херегледиң чүүл бүрү бараанннарын улам-на немеп турар. Эргип садарының графигин ёзугаар 2 автолавкалар солчуп турар. Машина бардынмас чайлагларже дерги садыгларын база организастаан. Ол ышкаш малчыннарны далган, тараа аймаа-биле хандырарын чедиишкинниг чорудуп турар.

Моон-биле кады четпестерни база айтыр херек. Почта тарадылгазы онза хожудап, чамдык чайлагларга он хонукта безин солун, журнал келбейн баргылаар. Бо талазы-биле Тээли көдээ Совет (даргазы эш Байыскылан) боттуг хемчег албайн турары четпес. Кино, концерт көргүзүглерин организастаарын малчыннар база негеп турар.

„Чодураадан" медээ

Улуг-Хем районнуң Чодураа көдээ ажыл-агый артелиниң Хендергеге кыштаан 4 кодан хоюнуң кужу семис. Хүр ашканындан баш сан бүрүзү 2 кг ажыг дүкту берген. Тодаргайлаарга ирт кадарчызы эш Балдан-оолдуң 556 иртгериниң бирээзи-ле 2 кг 330 граммны берип, малчын күрүнеге планындан 61 кг артык дүкту берген. Ол ышкаш эштер Хунан-кара, Шожан-оол оларның дүкбиле көргүзүглери база эки болган.

• • •

Ол-ла артельдиң эш Узун-кыска удуртурган 6 кижилиг пилорама звенозу колхоз тудуунуң бүгү адырларын дилиг материалдары-биле үзүктелдирбейн хандырып турар. Чоокку үеде 470 кубометр дилген манзыны звено тудуг шөлдеринче чорудкан.

Н. СУНДУЙ-ООЛ.

ХООЧУН ХОЙЖУ

Монгуш Дамба-Лама 1951 чылдан бээр «Коммунизмче орук» колхозтуң хой ажылынга ажылдап келген. Бо аразында ол 3209 хураганнарны ажаап доруктурган.

Колхоз 1955 чылдан эгелээш тыва хойларны меринос кошкарлар-биле хайнакташтырып келген. Уксаазын экижиткен хойларның эъткир, дүкүр чоруун хоочун хойжу чугаа кадында-ла бадыткап олурар.

Ол бо чылын 386 төрээн хойларындан 391 хураганнарны мендн камгалап, хой бүрүзүнден 2 кг дүкту кыргып ап, бодунуң сеглээн сөзүнге ээ болуп, алган хүлээлгезин алдарлыы-биле күүсеткен.

Дуржулгалыг хойжу хойларының кыргылдазы дооступ билек чуулдага киргеш, Улаатай-Бажынче чайлагладып үндүре берген. Ол чыл бүрүде-ле бодунуң күжү-биле сиген белеткеп ап чанчыккан. Бо чылын 35 тонна сигенни белеткеп алырын хүлээнген. Мугурда болгаш Берге-Баарында сиген шөлдериниң дажын шагда-ла аштап каапкан. Ам кезип кириптеринге белеткенип олурар.

Кадарчының оолдары Тоорук, Кечил, Мандан-оол, Саша адазының ажылчын кежээзин дөзеп, школадан чедип келгеш кажаа тудар, чылыглаар, сиген кезер, мал чемнери сөөртүр ажылдарга үргүлчү дузалажып турарлар. Олар амгы кыштаглаашкын белеткелдеринге кызымак киржип турарлар.

Монгуш Дамба-Ламаның кызымак күш-ажылын колхоз баштаар чери каш удаа демдеглеп, хүндүлүг бижиктер-биле болгаш өртектиг чүүлдер-биле шаңнап келген.

Д. ЧИМБА.

Өвүр район.

Хүлээлгезин күүсеткеннер

«Хүлээнгенин күштүг» деп бурунгу ажыл-ишчилерниң өттүр сеглээн сөстерин бистиң салгалдың кижилери боттарынга хоойлу кылдыр хүлээп алганнар.

«Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырының тудугжу бригадазы тудуг талазы-биле бодунуң хүлээлгелерин эрестиг күүседип турар. Эрткен айда бригаданың кежигүннери бригадир Саая Доржунуң удуртулгазы-биле бир угда 80 хой кыргыыр пунктуну кыска хуусаада кылып дооскан. Июль 1-ге чедир дүк ылгап шыгжаар склад тудар деп хүлээлге алгаш, оозун хуусаа бетинде күүсеткеннер.

Г. ФЕДОСЕЕВ.

ОЧЕРК

Теректиг-Сайыр бажында, теве мөгениң дег артчыгаштың ол-бо буттарында, бора булутка дөмей, бодаа хой чылар-чылбас кынны берген тарамыккай оъттап чораан. Алаш биле Хөнделенни чарып чыдар бо артчыгаш ол шаа-биле алзэн бедик. Аъттыг, чадаг чорумалдар оолап шагның дөрт эргилдезинде аргыжарлар. Оон кырынга үнүп кээрге, черле өске бүгү арттарда ышкаш, сериин, харын-даа карак четкиже бүгү-ле чүвелер: хемнер, сыннар, тайгалар көстүп чыткылаар.

Бо удаада хойжу Сарыглар диңмирээшкин болган үгже шыгаапкан, бодаппын көрүп орган. Аътның бизеңнери, Алаш ол чарының каът сайгыракка азы даг-дишке дөмей шаттары, карак уунда дөгере-ле мизиргей даглар-ла, даглар... Ол эрте часкы сирт дээн диңмирээшкин — Ак-Доурактан Абазаже шөйлүп бар чыдар аштаглыг делгем оруктуң уунда дыка-ла ыракта тепсиишкин кылдыр ол даап бодавышаан, амгы эртемни, бо шагның магалыын, тайбың иште чаржып турар совет кижилерниң карак-кызыл күш-ажылын деспиндир бодаар дээш кадарчы таалап чораан.

Ол хүн — апрельдиң эгези. Борааныг. Соок. Бистиң Хөнделенге болгулаары ышкаш, частың эң-не соок, кавыскалыг өйү турган. «Бойдус-биле болчаг бар эвес» дижир болгай. Сарыглар хоюнуң кежээки одарын шак-ла ынчаар кадарбышаан, бора дагжыгашта кыштаанче кирип орган. Чанчыкканы-биле, дорут аъдын эртен хой үндүрер чүгүнге өртээш, ээр, чоннаан суп каапкаш, чаныр келген. Ол черле ындыг кижи: аъдын эртен хой кадарар чериниң эгезинге өртеп каапкар. Дорут аъды кадар оъттуу оожум олура шелип туруп каар.

Кымыл бо? Ол Кайдал? — деп номчукчу айтырар боор. Бо болза Барыын-Хемчик районунда «Барлык» совхозтуң Хөнделен салбырында хойжу Сарыглар Шадып Седен-Дамбаевич-тир. Ол, ат-сураа үнген тергиинниниң санынга кирбейн, бодунуң кызыл күжү-биле, күш-ажылы-биле он үш чыл иштинде хойнуң хөренгизин — хой кадарып келген коммунист-тир.

Оон кыштаа — машина хамаан чок, терге безин чорбас кадыр-берт Доора-Дагның Мозага-Баары бо-дур. Ону эки ажылдыг хойжу деп мактап-ла турар. Чогум чүнүң-биле эки кижил, канчаар ажылдап, амыдырап чурттап чоруур кижил?

Бис барганывыс бо. Көргенивис бо. Кыштаг. Мозур-мозур кара хаялар баарында 2 улуг, 2 биче 4 чаа кажаа. Тыва өг. Баштай-ла, кижиниң караанга чеди-сес кезек черде каът-каът хөртээзиннерни мозагада чурум чыскаалдыг чыып кааныы көргеш-ле, мында, шынап-ла, эрес-кежээ кадарчы чурттап орар-дыр деп чүвени кижи билип каар. Ында ийи чүүл улуг ажыл бүдүп турар: бирээде, келир чылдың одаагага херектиг курлавыр бар, ийиде, кажаалар хойнуң таарымчалыг чурттаарынга кончуг эки.

Хойжу болу бергениниң ийи-үш чылдары эрткенде, бир-ле кыжын ону хуралга дыка-ла мактап, шаңнап-даа турган. Сарыглар ынчан шыжыкканы-даа, шылагзааны-даа билдинмес: «Мени эки кадарчы дээш мактап, шаңнап-даа турар-дыр силер, мээн аал коданымга бо даргалардан кым чораан, ажылымны кым көргенил, дүкту хой берген-дир, хураганны база хой төрээн-дир, мээн чүнүң-биле экимни ол сан бадыткаар — ол-ла бе?» — деп, хайнытып саналдап турган. Шынап-ла, чылдар эртсе-эртсе, болган.

А Сарыгларда ажыл-да хой. Дүне ыявыла турар, хайгаараар, дыңнаалаар, ылангыя хойнуң оолдаашкыны чоокшулап орда... Ол кыштаг — тооргулуг кыштаг. Оон оон көшпези — ужурлуг. Бир талазында, хой одары, суггады-биле онзагай, ийи талазында, кожа-хелбээ хөй аргыжар, холужар мал чок, аарыг-сырыгдан камгаладыг, үш талазында ол кыштаг ада-өгбезиниң, бодунуң иеден төрээн кыштаа. Боду-биле чажыт назылыг кадайы — Опунну 35 чыл бурунгаар ол-ла өдекке кудалап берген чүве-дир.

Оон малы өдек сынмас өзүп, өлүм-чидимге таварышпайн турары-биле онзагай. Оон тодаргай херечизи бо: хой малга кандыг чүве турбазыл: аскактаар, баш дээскиир, ара салыр дээш оон-даа өске. Эш Шадыпка ындыг таварылгалар кончуг ховар болур.

1962—1963 чылдың кыжынында Шадыптың коданынга чаңгыс хураган когараалдыг болганын көргүзерге-ле четчир. Бодап көрүңерден, чүгле чаңгыс хураган. Өске коданнарны деңнээрге, ол эң-не эки көргүзүг. Эш Шадып — кара чажындан малга ынак, бүгү сеткил-сагыжы-биле ажылгыр, кежээ кижи.

«Барлык» совхозтуң кадарчызы апаргаш, ол малдың бодуун аарыгларын эмнеп билир мергежилди ол чедип алган. Аарыгны баш удур таныгалгаш, малды экиртир эмнээн шаанда ол дыштанмас-даа. Хойжу Сарыглар коданынга улуг эмчи-ле!..

Демги чаңгыс хураган каражазын олар аажок хомудап чугаалаарлар болду. Бир хой долгады берген боорга, кадайы өдекке үзүп ап калган чүве-дир. Дүш сөөлүнде хой дыка шаг-зыргай, төрээн оглу бодун олчаан дээзээн, достак кара-кара карактарлыг, шывык кудуруктуг, далбыгыр кулактыг кара хураган болган. Соян Опун олчаның кырынга олча деп өөрүвүшаан, 199-ка бирээни кошкаш, шайлай берген. Ийи хонганда, демги хураган хенертен чаңы өскерлип, тыныжы бачыдааш, алдырбайн өлүп калган. Оон сөөлүнде, ындыг чүве болбааны-биле кадарчыларның сеткилин шуудай берген. Оон сөөлүнде бир хой ийистеп, ооң дуюн тургузупкан.

Амгы хүннерде эш Шадыптың коданында төрээн 222 хойнуң 222 хураганы менди доруккан, өзүп турар.

Ады-сураа үнмээн, дуржулгалыг малчыннарга санаттырбаза-даа, Сарыглар биле Соян ийиниң карак-кызыл күш-ажылында хойге чарлап мактап болурунуң онзагай нүүрү бар. Ол хойжу өг-бүлениң өөнде оларга дузалапкы дег өске күш чок. Улуг оглу өгленип-баштанып, өскээр ажылдап чоруй барган, а эң хеймери Хөнделен сес чыл школазында өөренип турар. Ол өг-бүледе эң-не онзагай чүве болза, олар чамдык малчыннар ышкаш, азырадыкчы хөөндеен бүрүн адырылганы болур. Бир-ле катап совхозтуң директору-биле оларның аразынга мындыг оюн-баштак чугаа болган: Сарыглар директорундан сакманщик негээн.— Таныттынмас мааадыр. Сеңээ кым ызырныр боор, ол кижи чалгаараш, Алашче азы Хөнделенче чугаалап кирип-ле кээр ыйнаан — деп, директор ынча дээн. Токпак ыяш чүдүрүп алыр машинаны ол дилээн. Директордан:— Амдызында вертолёттар бистиң тыва кадарчыларга бараан болбайн-на турар болгай, эш Шадып...

Ол-ла хевээр Сарыглар даргалардан чүве-даа негевес, ол-бо баштактанмас деп иштинде быжыы-биле бодаап алган. Бодап-даа көрүңерлээн, кыштааң калыр-берт, ээн, чалгааранчыг, хайыы дээш ону даргалар-даа, техника-даа «беглээр» болганы ол ышкажыл? Чок, ындыг даргалар боданзын!.. Сарыглар Шадып хүлээп алганы ниитиниң малы дээш бодунуң күжүн мергежилдиг ажыглап, билдилии-биле хуваап эгелээн. Ооң сеткилинде чаңгыс-ла быжыг идегел бар: мен коммунист мен... Өстүрзүн дээш ниитиниң меңээ хүлээткен даалгазы — хой бо! Оларны продуктулуг, семис өстүрери, оглун четче алыры — мээн хүлээлгем.

Шынап-ла, Шадыптың шудургу күш-ажылы бергелерни тиилеп эрткен. Кыштагны малчын бодунуң күжү-биле чаартып тургаш, дөрт кажааны тудуп алган. Одаар ыяшты боду белеткеп, хандыртынып чоруур. Мал чемин — боду-ла... Оон ажылчын ийи холу дегбээнде, аңаа кым-даа чүве экеп бербес дээрзин ыыя чүжектер тодарадып турар-дыр.

Часкаар кыжын. Кыштагга чеде бээривиске — аал ээн. Чүгле кандар ыт. Алаш хаяларын дүвүреткен дег, «хог-хог» кылдыр ээре берди. Теге мыйызы дег мыйыстыг, кызыл-кызыл кыйгак карактарлыг ангор хуна өг дорундан харап келди. Үр болбаанда, барбада хар чүктээн Опун угба чоога талазындан чедип келди.

Менди солушканывыс соонда, өгже чалады. Черле ындазында, кыштагның эптиг кылдынганы, сиилин аажок. Малчынның өө ёзулуг тыва, улуг киис өг. «Хойлуг кижи каас» деп, тыва улустуң үлегер сөзү ылап-ла шын деп аңаа бүзүрептиг даа, магадап-даа болур. Өгнүң иштинде дериг-херексели таарымчалыг: демир орунарны чарыштыр эдип каан (аккыр, чайырлыг баштыг), а улугүрге орнунда өгге таарыштыр кылган кыскажак, ак-көк шкаф бар. Дериг-херекселин ончалай көрүп орарга, шупту-ла арыг, чаа, бегүнүүт-биле солуттунган.

Удавааңда хойжу Сарыглар Седен-Дамбаевич дааштың шимээрген чорук олур: бирде, бир хойну адааш, «охаай, ажың ус-даа дээр», бирде, «дузунну эки чылга, хоптакпай» деп чугааланмышаан кел-чор. Оон каптагайы кончуг кирип келгеш мендилээш, кезек ыыт чок олура, шымбай-ла херек болган-дыр, болардан солун чүве дыңнаар, хөөрежирде экизин деп бодап органзыг, а бирде, улуг-хүнде балыктап чоруур эрлер эвеспе деп, өскээр-даа бодай бергензиг. Сарыглар Шадып бисче көре каптылап олур.

Шадыптың чаны солун кижи: бодун кончуг кадыг шырайлыг, чүве ыттавас кижи кылдыр көргүзүкзээр. Ынчалзажок ооң шимчээшкини болгаш чаны аңаа дүүшпес...

Хойжунуң коданында хойларның деңгилдези семис, бо чылын төрээн хойларның хураганнары четче доруккан.

— Бис демин чоруптар дээривиске, ынатпаан, айтырывыт, негелдем хөй дээн болгай силер, чогум чүл ол, ажыы?—деп, ажыы дарга чем сөөлүнде эш Шадыптан айтырды.

— Ийе, ийе, айтырыг хөй чүве бо. А бо хозрасчёттуг бригада, комплекстиг бригада дээр-дир бис, оларны эки ылгавас-тыр мен, дуңмаларым?

— Олар аразында ылгалдыг, акым. Хозрасчёттуг бригада дээрге, күрүне күсели-биле тургустунган, улуг бригада-дыр. Биске, Алашка ол бригаданы база планнап турар, аңаа бүгү инек, сарлык, 2500 хире хой каттыжар. А комплекстиг бригада дээрге, төпчүткен азы каттышкан хой бригадазы-дыр, чижээ, 5—6 муң хире хойлуг аал.

— Адырам, ынча малды холуп аарга, ажыл нарыыдаар-дыр... Ынчалза-даа арга-мергежил бисте бар-ла болгай але, дуңмалар.

Тайылбыр болгаш айтырыг үүрмек, хой болган тудум-на, эш Шадып билип чадап чораан чүүлдерни ылаптап, бүзүрелдии-биле билип алгаш, туруп келгеш, чугаалай-дыр. Оон бүгү-ле арыг күзелиниң дээжизи бо:

— Хупура, 53-ле харлыг кижи мен, хоюмдан чарлырым ол деп бодап олурганымны... Аныяк оол ышкажым чүл. Мени бижи харга, бирле дугаарында, ол бригаданың кадарчызының бирээзи кылдыр аан...

Эжиниң тайылбыры ол малчынга дыка-ла дээштиг, өөредиглиг болганынга малчынның өөрүшкүзү нении база-ла амыраткан.

Эге баштай хүлээп алганы 320 хоюнуң кырынга 6 кодан хойну, азы 3986 хураганны немей өстүрүп берген, 5 машина иштиг дүкту кыргып дужааган хойжу бо. Бо — ёзулуг күш-ажыл, эртинениң ак-сеткилдиг эзэи, биче сеткилдиг хойжунуң коммунизмниң херээнге кииргени салыышкыны-дыр. Шудургу күш-ажылы-биле ол кажан-даа бодун доглунуп чорбаан, хөй акша-хөреңги-даа негевээн. Күш-ажылдың бот-үнезин ёзулуг-ла чиигеткен кадарчы өг-бүле-дир. Чылдың-на мал чемин белеткеп, өдек-кыштаан септеп аар. Аңаа ам чүү херегил?.. Чурттап билир, чурттаганы таныыр, бергелерге торулбас коммунист бо-дур. Чурттаганы күш-ажыл каастаар дээни дыка шын, ооң херечизи — бо өг-бүле. Бо чылын ол бир хойдан 2,1 кг дүк алыр хүлээлгелиг, алганы — 2,2 кг болган. Хойнуң деңгилгези совхозта өске 20 кодан хойдан ажыт дээрзин кыргыкчылар, тынакчылар тодараткан. Бо ажыл-агый чылында 12 тонна сигенни боду кезип аар планныг. Алашта Чыдыг-Бара-Суг, Кызыл-Хая баарын аштап, суггарып алган.

• • •

Сарыглар Шадып биле Опун Соян ийиниң аас-кежиктиг күш-ажыл сорук кирген. Олар ындыг байлак чурттап, ажылдап чорууурлар. Сарыглар «Шын», «Ленинчи орук» болгаш «Тываның аныяктары» чагыдып алган. Хой кадарып чорааш, солуннарны шуптузун номчуп аар, кадайынга тайылбырлап бээри чанчыл болган.

А. ДОПЧАА.

Барыын-Хемчик район.

ТЕЛЕГРАФ ДЫҢНАДЫП ТУР

Капиталдың чурттарында аңгы демисели

США

Ажылга хүлээп алырда, сөөк-язы ылгаар чорукка удурланыышкынның чаа чыскаалдары АБШ-тың элээн хоорайларынга болуп эрткен. Саванна хоорайга (Джорджия штат) үш ындыг чыскаалдар болуп эрткен база Данвилледе (Виржиния штат) пөс-таавы фабриказынга кудумчу чыскаалы болган. Негрлерни хөй-биле ажылга хүлээп алырын чыскаалчылар негеп турган. Пеория хоорайда (Иллинойс штат) «Сентрал Иллинойс» электрокомпанияның конторазының чанынга олура эртирер чыскаал болган. Оон киржикчилери ажылга хүлээп алырда, сөөк-язы ылгаар практикага удурланыышкынның илерээшкинин илерейлээн. Кудумчу чыскаалынга киришкен 40 негрлерни болгаш ак кежиттиг кижилерни тудуп хоругдааш, кара бажыңче кийр октаан.

Майамиде (Флорида штат) «Пан-Америкэн өйрүэйз» деп компанияның ужар чүүл механиктери ажыл соксадып, күш-ажылдың байдалдарын экижидерин негээн.

ИТАЛИЯ

Италияда нефть ажылдап кылыр бүдүрүлгелерниң ажылчыннары 48 шакта ажыл соксадыышкынын эгелээн. Материалдыг байдалды экижидерин баш бурунгаар көрүп турар коллективтиг күш-ажыл дугуржулгазын чарарын олар негеп турган.

Пиза можуунуң 30 муң ажылчы чоннары «Ферръера» фабриканың ажылчыннары-биле эп-сеткил каттыштырыышкынның ажыл соксадыышкынын эртирген.

ЯПОНИЯ

Рюкю ортулуктарның национал хуралы дээр хуралдың бажыңының баарынга олура эртирер ажыл соксадыышкынын Окинаваның чурттакчыларының кады демиселиниң чөвүлелиниң төлээлекчилери чоруткан. Ажыл соксадыышкынының киржикчилери үндүрүглерни чиигедирин, чер болганга ажыл төлевирин улгаттырарын болгаш качыгдаан тараачыннарга дузаламчы көргүзерин негеп турар. (СЭТА).

Эквадорда күрүне эргилдези

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Июль 11-де эквадор шеригниң бөлүк офицерлери күрүне эргилдезин кылгаш, президент Карлос Аросеменаның чазаан дүжүрген дээрзин америк информас агентилелдерниң корреспондентилери Китодан дыңнаткан. Шериглер эквадор найысылалдың чугула черлерин ээлеп алган.

НЬЮ-ЙОРК. Эквадорга июль 11-ниң кежээзинде күрүне эргилдези болган. Чепсектиг күштерниң үш хевирлериниң—армияның, флоттуң болгаш ужар чүүлдүң төлээлекчилериниң шериг хунтазының холунче эрге-чагырга шилчээн. Шериг хунтазы дүжүрткен президент Карлос Аросеменаны «коммунизмни мырыңай чымчак көрүп турары дээш» буруудадып турган.

Информас агентилелдерниң дыңнадыы-биле алырга, чуртта байдал кедергей дүшкүүрлүг болуп артпышаан. Эргилде дугайында дыңнадыгны алган үезинде, Китонуң дыка хөй чурттакчылары президент ордузунуң баарынга чыглып келген. Ындыг болза-даа оларны карак чажы төгүлдүрер бомбалар-биле болгаш боолап тургаш, таратыр сывырган. Беш кижи өлүрткен болгаш элээн каш кижи балыглаттырган.

Чурттуң эң улуг хоорайы болгаш порту Гуякильде хунтага таарзынмас чоруктуң күштелиишкинин илереп турар. Хоорайда бүгү ажыл соксаан. Аросеменаны деткээн чыскаалдар эрткилээн, ол чыскаалдарны шериглер таратыр сывырган.

ЛОНДОН. (СЭТА). Шериг хунтазынга дүжүрткен Эквадорнуң президентизи Карлос Хулио Аросемена июль 11-ниң кежээзинде Панамага чеде берген дээрзин Рейтер агентилел Панамадан дыңнаткан.

Аэропортка Аросемена дүжүп бээр дугайында бижик бербээн мен деп медеглээн.

ПАРИЖ. (СЭТА). Күрүне эргилдезиниң түңнелинде эрге-чагыргаже шилчээн Эквадорнуң шериг хунтазы чуртка шериг байдалын чарлаан.

Эквадорнуң радио дамчыдылгаларын барымдаалааш, Франс Пресс агентилелдиң корреспондентизиниң Лимадан дыңнатканының ёзугаар алырга, Эквадорнуң найысылалы Китода болгаш чурттуң өске-даа хоорайларында комендант шагын тургускан. Президент ордузун танктар, бронемашиналар болгаш күштүг шериг отрядтары таңныылдап турар. Чуртта конституцияда айыткан магадылалдарны күш чок болдурган. Кудумчуларга кижилерниң бөлүглежип чыглырын хораан. Шериг хунтазының эрге-чагыргазынга удур кандыг-даа үнүүшкүнну кам-хайыра чокка базар деп, шериг хунтазы медеглээн. Парлалганың, радионуң болгаш телевидениениң дыңнадыгларынга хыналданы тургускан. Митингилерни, чыскаалдарны болгаш ажыл соксадыышкынының чорударын хораан.

Боттарының ажылын үргүлчүлээрин күрүне ажылдакчыларынга дужааган, бир эвес удурланыр болза, оларны тудуп хоругдаар апаар.

Чуртта тудуп хоругдаашкынны чоруткан, ылангыя Эквадорнуң оралакчы президентизи, национал конгресстиң даргазы Вареа Доносону, дүжүрткен президентиниң дунмазы Густаво Аросеменаны, можунуң губернатору Гуаяс Агилар Руиловалы тудуп хоругдаан.

Польша күш-ажылчы кѳдүрлүүшкүн

БАРШАВА. (СЭТА). Июль 22-де национал байырлал чоокшулап келчыдары-биле холбаштыр Польшада социалистиг чарыш улам калбарган.

Эрткен чылдың эгезинде Бельскиде электростанцияның коллективи беш чыл планын дөрт чылда күүседир болгаш 100 муң тонна хөмүр дашты камнап алырын хүлээнген турган. Ам олар «Беш чылды 3.5 чылда күүседир бис!» деп лозунгу салган. Бельскиниң ажылчыннарының инициативазын өске бүдүрүлгелерниң коллективтери деткээн.

Социалистиг күш-ажылдың бригадалары дээш чарыш деп ат республикада онза сурагжаан. Ол хүндүлүг атты чедип алыр дээш 300 муң хире кижилиг 30 муң ажыт коллективтер демисежип турар.

Гарриман Лондонда чеде берген

ЛОНДОН. (СЭТА). Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында Москвага болур чугаалажыышкыннарга Каттышкан Штаттарны төлээлээр ужурлуг Аверелл Гарриман Нью-Йорктан Лондонда чедип келген. Гарриман англи чазактың кежигүннери-биле сүмележир деп турар.

БОНН УДУРЛАНЫП ТУРАР

БОНН. (СЭТА). Ядролуг чепсектиң шенелделерин соксадыр дугайында Совет Эвилелиниң, АКШ-тың болгаш Англияның төлээлекчилериниң чөвүлел хуралының Москвага ажыттынарынга чедир эвээш хүннер арткан тудум-на, Боннда дүвүрээзиннер улам кедереп турар.

Чөвүлел хуралга чедиишкиннерни сөс кырынга күзеп турар, а херек кырында ону сыр өске янзы-биле көрүп турар «Штутгартер цейтунг» солуннуң айтып турары-биле алырга, америк төлээлекчи Гарриманның «чөвүлел хуралга чугаалажып болгу дег бүгү-ле айтырыгларның талазы-биле чугаалажыышкыннарны чорударынга бүрүн, калбак эргени алганынга» бонның чазак бөлүктери иледе-ле «өөрүвейн» турар.

Барыын-герман чазактың дүвүрээзиннери хамыктың мурнунда НАТО-нуң күрүнелери-биле Варшава керээзиниң чурттарының аразынга халдашпас дугайында керээни чарар дугайында саналдар-биле холбашкан. Атомнуг чепсектиң шенелделериң соксадыры-биле чергелештир, НАТО-нуң база Варшава керээзиниң чурттарының аразынга халдашпас дугайында керээни чарар деп совет саналды бонн чазак бөлүктери дораан удурланып көргеннер. Чогумна харын ол совет саналга удур атаканы москва чөвүлел хуралды үзериниң кажарлаашкыны кылдыр Боннда шилип алган. Моон-биле кады халдашпас дугайында керээге удур ГФР-ниң чазааның чылдактары мырыңай әлдептиг. Ындыг керээни чарар чорук ийи герман күрүнелериниң тускай догуннаашкынының фактызын хүлээп көргени, ГДР-ниң делегейниң хүлээп көргени болур дээр чүвени ГФР-ниң чазаа бадыткап турар. Ындыг керээни чарар чорук Совет Эвилелинге «дүжүп бергени» ол болур дээр чүвени ГФР-ниң башкарыкчы бөлүктери чулчуруп турар. Моон-биле кады Бонн «харын дүжүп беришкинни» Совет Эвилелинден негеп турар. Ындыг «харын дүжүп беришкинни» ГФР-ниң чазаа болза, ГДР-ниң «боттандырар шинтпирлеттинер эргезин» хүлээп көргени ол кылдыр санап турар. Бонннуң билип турары-биле алырга, ол чорук шынында ГДР-ни узуткап чок кылыр дээни ол-дур.

ГФР-ниң чазаа ындыг негелделер-биле кызыгаарлаттынмайн турар. Халдашпас дугайында керээни чарарынга эвес, а оон орнунга НАТО биле Варшава керээзиниң чурттарының аразынга «халдашпас дугайында медеглелдерни» кылырынга болуунуң чөпшээрелин бээринге беленин ГФР-ниң чазаа илергейлеп турар. Ол таварылгада «харын дүжүп беришкин» кылдыр Совет Эвилели Барыын Берлинде ажелел ёзу-чурумну оон бүгү уржуктары-биле кады туруп турарын магадылаар ужурлуг болур ийик.

Парлалгадан билдинип турары-биле алырга, Бонн бодунуң тактиказынга АКШ-тың чазаа-биле «бүрүн чөпшээрелдиг» болуп турарын чылдак тырттып турары факт кичээнгейни бодунче көрүндүрүп турар.

Иракта тудуп хоругдаашкын

ЛОНДОН. (СЭТА). «Аль-Араб» солуннуң бижээнин барымдаалааш, Рейтер агентилелдиң дыңнадып турары болза, Багдадтан мурнуу талаже 300 миль ырак турар Насирия хоорайга чоокта чаа Коммунистиг партияның кежигүннерин тудуп хоругдаан. Тудуп хоругдаттырганнарның санын айытпайн турар.

Политиктиг хоругдаттырганнарны хостаар

ДЕЛИ. (СЭТА). Кара бажыңга олуртур дугайында «Индияның камгалалының дугайында хоойлунуң» чүүлү конституцияның чүүлүн болгаш улустуң кол эргелерин үреп турар деп аллабад судтуң шиитпири-биле холбаштыр Индияның Коммунистиг партиязының даргазы Ш. А. Данге парлалгага дараазында медегелдени кылган:

Үстүнде айыткан чүүлге үндезилээш, кара бажыңга олурткан бүгү кижилерни хостап үндүрерин Индияның Коммунистиг партиязы негеп турар деп медеглелде чугаалап турар. Оларны моон соңгаар хоругдаашкынга олуртур чорук депшилгелиг күштерге удур демиселге онза бүрүн эргелерни ажыглаарындан өске чүү-даа эвес дээрзин Коммунистиг партия чаңгыс эвес удаа айтып келген.

„Поларистер чок болзун!"

ЛОНДОН. (СЭТА). Ядролуг чепсекти дүжүрериниң бөлүк талалакчылары Глазго-Лондон аразында орук-биле походту «Поларистер чок болзун!» деп лозун-биле июль 13-те эгелээн. Походтуң киржикчилери «Поларис» деп ракетаның 8 метр моделин ап чоруур. Ол модельде бижээни: «бир миллион уруглар өлүм-дүр».

Шотландияның «100 комителиниң» организастааны походтуң киржикчилери каш неделяның дургузунда Шотландияның болгаш Англияның дыка хөй хоорайларынга баар болгаш оларга митингилерни база хуралдарны ядролуг чепсектиң эндере бүдүрүүшкүнүнге удурланыышкынның демдээ кылдыр эртирер деп турар.

Ханныг ёзу-чурум

ВЕНА. (СЭТА). Иракта амгы ёзу-чурум хөй муң кижилерниң өлгенинге буруулуг деп, ирак улусту камгалаар талазы-биле шимчээшкинниң дээди Комитединиң төлээлекчизи А. Али СЭТА-ның корреспондентизинге медеглээн.

Бистиң Комитетте бар медээлерни ёзугаар алырга, Иракта сөөлгү дөрт айларның дургузунда кандыг-даа буруу чок 10 муң ажыг кижини өлүрген болгаш 100 муң кижини кара бажыңче, албадалдыг лагерьже кийр сүрген, оларның аразында бичии уруглар, херээженнер болгаш эр кижилер бар. Ирак эрге-чагыргалар хөй кижилерни шаажылап өлүрген дугайын мынчага чедир дыңнатпайн турар. Оларның аразында сураглыг чогаалчы Абдуррахим Шериф, журналист Аднан аль-Баррак, студент-эмчи Фейсал Аджадж, башкы Абдель Ахад аль-Малех, адвокат Хамза Сальман, башкы Матти Аш-Шейх болгаш өскелер-даа бар.

ЧАА АВТОМАШИНА ОРУУН ТУДУП ТУРАР

БУДАПЕШТ. (СЭТА). Будапешт—Балатон аразында чаа автомашина оруунуң тудуу эгелээн. Ол болза амгы үениң оруу болур.

Автомашина оруунуң тудуунга 0,5 миллиард ажыг форинтини (венгр акша) үндүрүп берген болгаш ол тудугга венгр аныяктар идепкейлиг киржип турар. Чоокта чаа Тарноктуң чанында майгын хоорайжыгашка 600 аныяктар—университеттерниң болгаш институттарның студентилери чедип келген. 60 муң кубометр чер ажылдарын күүседирин олар хүлээнген. Чай дургузунда автомашина оруунуң тудуунга 2.800 комсомолчулар киржир деп турар.

ТҮҢНЕЛ МАРГЫЛДААЛАР

Күш-культура болгаш спорт

(РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯЗЫНЫҢ УЛУСТАРЫНЫҢ III СПАРТАКИАДАЗЫ)

Июль айның 7-де Горький хоорайга РСФСР-ниң улустарының III спартакиадазының түңнел маргылдаалары ажыттынган. Киржикчилериниң саны-биле-даа, ам безин билдингир апарган чедиишкиннериниң-даа талазы-биле мурнунда болгулаан ийи спартакиададан ажыг болуп турар. Манаа шупту киришкеннерниң саны безин 25 миллион кижи чедип турар. А Горький хоорайда чүгле түңнел маргылдааларга киржири-биле чедип келген спортчулар безин ийи муң ажып турар.

РСФСР-ниң улустарының III спартакиадазының киржикчилеринге СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Бюрозу болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели байырлыг чагаа чоруткан. **«Россия Федерациязының улустарының спартакиадазы — республикада күш-культура шимчээшкининиң чедиишкиннериниң ёзулуг түңнел көрүүшкүнү, миллион-миллион спортчуларның Коммунистиг партия болгаш Совет чазактың мурнунга боттарының чедиишкиннериниң дугайында коллективтиг тодаргай отчёт болур»** — деп, ында чугаалап турар.

• • •

ГОРЬКИЙ. июль 9. (СЭТА). Манаа уран гимнастика талазы-биле маргылдаалар доозулган. Орта Совет Эвилелиниң үш дакпыр чемпиону, Свердлов хоорай чурттуг кыс **Лилия Назмутдинованы** ажар кижи тывылбаан. Талантылыг спортчу кыс анаа спартакиаданың тулган чемпиону атты чедип алган.

КЛАССИКТИГ ХҮРЕШ талазы-биле түңнел ужуражыышкыннар доозулган. Бирги болгаш ийиги спартакиадаларга кымга-даа тиилеттирбээн. Москваның начыннары бо удаада аштырыышкынга таварышкаш, чүгле ийиги черге дүжер ужурлуг болган. Оларны Ростов областың мөгелери ашкан, а үшкү черни — Соңгу-Осетин АССР-ниң командазы чаалап алган. **И. Кочергин, И. Внуков, Т. Балдашинов, З. Никифоров, Л. Алексеев, Л. Анфиногенов, Н. Пархоменко, Г. Андиев** олар республиканың болгаш спартакиаданың чемпионнары болу бергилээн.

• • •

ГОРЬКИЙ хоорайның спортка хандыкшылдыглары «космиктиг шураашкынны» баштайгы удаа бо хүннерде көөр аргалыг болганнар. Ындыг шураашкынны черин бедиин ажа халыырының талазы-биле маргылдаага Грозный хоорайда башкы институдунуң 24 харлыг студентизи **В. Большов** көргүскен. Римге болуп эрткен олимпиадага бо аныяк кижи АКШ-тың сураглыг шуракчызы Дж. Томас-биле ачырдачыр түдүшкен. Ынчан Виктор америк спортчу-биле дең түңнелди көргүскен—2 м. 14 см. Олар ийилээн ынчан Р. Шавкалазе биле В. Брумельдиң даразында черни үлешкеннер.

Бо удаада Виктор Большов баштайгы шенелдезен-не 2 м. 15 сантиметрни ажа халаан — ол дээрге бүгү делегей ужур-дузалыг көргүзүг!

• • •

ГОРЬКИЙ. июль 11. (СЭТА). Спартакиадага ол хүн база бир алды тиилекчи шылгарап үнген, оларның ийизи команда талазы-биле бирги черде.

Стол теннизиниң талазы-биле болган маргылдаага **Москва областың командазы** тиилээн, ийиги черде — горькийжилер, үшкүзүнде — Татар АССР-ниң командазы. Ам ында хууда бирги чер дээш маргылдаа эгелээн.

БАГ КАГАРЫ. Бо спортка ынактарның күжү шенешкени черле солун. Оон сөөлгү ужуражыышкыннарынга болгулаан аддеп таварылгаларны ол талазы-биле хоочун ойнакчылар безин көрбээн болуп турар. Орта Москва, Горький болгаш Омск областарның командалары ойнап-ойнап келирге 15 — 15 дең саннарлыг апарган. Москва чоогунуң теннисчилери биле горькийжилер аштырып каан. Түңнелинде Ставропольдуң спортчулары тиилээн, оон даразында черлерни Омск болгаш Пенза областарның төлээлекчилери чергелештир алгылаан.

ЧИИК АТЛЕТИКА. Спорттуң бо хевиринге түңнел ужуражыышкыннар чаъс болгаш долу чаап турда болган. Эң сөөлүнде Россияның рекорду кестүп келген — ону борбак демир ырадыр шывадаар талазы-биле Челябинск чурттуг Г. Бондарашов тургускан. оон көргүзүү — 63 м. 27 см. 80 метр черге моондактар ажа халып маңнаар чарыш солун болган. Анаа горькийжи кыстар Р. Кошелева биле Г. Быстрова шүүлген. Кошелева мурнундагы ССРЭ-ниң чемпиону деп алдының кырынга спартакиаданың тиилекчизиниң алдын медалын немеп алган.

СПОРТТУҢ НАЦИОНАЛ ХЕВИРЛЕРИНГЕ

(Республиканың үшкү спартакиадазы)

ТУК КӨДҮРТҮНГЕН

Национал спорттуң III-кү республика спартакиадазы эрткен дыштаныр хүнде Кызылдың «Совет Тываның беш чылы» стадионунга ажыттынган.

Хүндүскүнүң 12 шакта спартакиаданың киржикчилери тус-тус командалар аайы-биле чыскаалыпкан.

Томааннығ!— деп, судья эш Н. С. Капустин команданы бергеш, спартакиаданы эгелээринге командаларның киржикчилери чыскаалыпкандыр — деп, спорт ниитилелдериниң болгаш организацияларының эвилелиниң республика Чөвүлелиниң даргазы эш В. И. Юрьевка рапортун берген.

Эш Юрьев спартакиаданың киржикчилеринге байыр чедирбишаан, маргылдааларга чедиишкиннерни күзээн.

Эрткен чылын национал спорттуң республика спартакиадазының чемпиону «Динамо» спорт эки-тура ниитилелиниң төлээлекчилери В. Косарев биле Хомушку Киров олар спартакиаданың тугун көдүрген.

Спартакиаданың бирги черин тиилеп алыр дээш «Динамо», «Спартак», «Трудовые резервы», «Урожай» спорт эки-тура ниитилелдериниң болгаш Тес-Хем, Барыын-Хемчик, Бии-Хем база өске-даа районнарның спортчулары демисежип турар. Спартакиаданың программазында тыва хүреш, шой көдүрери болгаш ча адары кирип турар.

«СПАРТАКТЫҢ» ШОЙ КӨДҮРҮКЧҮЛЕРИ ТИИЛЭЭН

Парад соон дарый стадионга мөчек-мачак шыңганнарлыг шой көдүрүкчүлери үнүп келген. Бо маргылдаада 5 командалар демисежип турар.

Баштай-ла чиик деңзилиг «Спартак» командазының төлээлекчизи, бо деңзиниң эрткен чылгы чемпиону болгаш национал спорт талазы-биле РСФСР-ниң Сибирь улустарының чемпиону И. Чижов 32 килограммның шоюн оң хол-биле 22 катап көдүргеш, бирги черни бүзүрелдиг алган. Ооң чаңгыс деңзиде удурланыкчызы, Барыын-Хемчик районнуң шой көдүрүкчүзү Н. Богуский шойну 6 катап чедир көдүрбейн, ийиги черни ээлээн.

Ортумак болгаш аар деңзиге база-ла спартакчы Иван Белоногов, Иван Волков олар бирги черни чаалап ап, спартакиаданың бо чылгы чемпиону болганнар. Олар шой көдүрериниң үш хевириниң талазы-биле өске удурланыкчыларындан дыка эки түңнелди көргүскеннер. Ынчангаш оларны спорт ниитилелдериниң болгаш организацияларының эвилелиниң республика Чөвүлелиниң мактал бижиктери-биле болгаш кижи бүрүзүн өртектиг чүүлдер-биле шаңнаан.

Команда аайы-биле «Спартактың», Барыын-Хемчик районнуң болгаш «Динамонуң» командалары дараалашкак 1—3 черлерни ээлээннер.

ТЕС-ХЕМНИҢ МӨГЕЛЕРИ

Кызыл хоорайның культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгының мөге салыр черинге, хүндүскүнүң 14 шакта, тыва хүрештиң деңзи аайы-биле хүрежи эгелээн. Аңаа улуг улустуң 4, оолдарның 4 хүрежи болган.

Бир дугаарында оолдарның эң чиик мөгелери М. Монгуш (Барыын-Хемчик) биле Д. Сарыглар («Динамо») олар таварышкаш, М. Монгуш бодунуң онаан чиик октаан. А ол-ла деңзиге улуг улустан эрткен чылдың чемпиону Ондар Көгел-оол (Барыын-Хемчик) биле спартакчы Б. Карашпай оларның хүрежи көрүкчүлерниң сонуургалын көдүрген. Ынчалза-даа кажар хүрештиг Көгел-оол Карашпайның хөделирин ажыглап, ооң аргазынга удур арга ажыглааш октаан. Оолдарның-даа, улуг улустарның-даа бо деңзизиниң аайы-биле Барыын-Хемчик районнуң мөгелери М. Монгуш, О. Көгел-оол олар маргылдааның баштайгы хүнүнде кымга-даа октатпайн, эки хүрешкеннер. Ол ышкаш ол-ла деңзиде улуг улустардан Оюн Болат-оол (Тес-Хем), Маады Кара-оол («Динамо») олар беш кижи-биле хүрешкеш, база-ла чаңгызынга-даа октатпааннар.

Оолдарның чиик деңзизинде А. Монгуш (Тес-Хем) чедиишкиниң хүрежип турар. А ооң чаңгыс командада эжи Шома Нассак улуг улустарның деңзизинде бут-биле иштиниртен суккаш аңдарар болгаш чак баштап октаар талазы-биле көрүкчүлерниң макталын чедип ап, эң чараш хүрежип турар. Чоокта чаа ол республиканың малчыннар Наадымынга 64 мөгелерден үжүүрге арткан, эрткен чылын бо деңзиниң чемпиону Монгуш Доржуну (Барыын-Хемчик) база шыырак хүрежип чоруур аныяк мөге Монгуш Достей-оолду («Буревестник») октагылааш, тиилелгелиг хүрежип турар.

Ортумак деңзиде оолдардан Павел Ооржак (Барыын-Хемчик), Владимир Шыырап («Динамо») олар 3—3 тиилелгелиг, аштырыышкын чок. А улуг улустардан Сиирин Херел-оол («Спартак»), Хомушку Киров («Динамо») олар кайызы-даа чедиишкинниг хүрежип турарлар. Ол деңзиде 10 мөгелерниң бежи баштайгы хүнде октатканнар.

Оолдарның-даа, улуг улустарның-даа аар деңзизинде чүгле 3 — 4 мөгелер хүрежип турар. Баштайгы хүнде Адыя Сандак (Тес-Хем) биле Эрес Күжүгет («Динамо») олар кайызы-даа «Урожайның» төлээзи Булак Ланчыны октагылааш, даразында хүн 1—2-ги чер дээш хүрежирлер. Улуг улустуң аар деңзизинден хоочун мөге Куулар Даржаа («Динамо»), аныяк мөге Ооржак Тапыл («Урожай») олар ийи-ийи тиилелгелиг, база-ла 1—2-ги чер дээш демисежирлер.

Хүрештиң баштайгы хүнүнде Тес-Хем районнуң мөгелери ниитизи-биле бирги черде. «Динамо» ийигизин болгаш барыын-хемчикчилер үшкү черни ээлегилээн.

ЧЕМПИОН АШТЫРГАН

Херээженнерниң болгаш уругларның 20 метрге ча адарынга «Динамонуң» төлээзи Н. Чупина шылгарап, 123 санны аткаш, тиилээн. Ийиги черни Барыын-Хемчик районнуң адыгжызы О. Чудурук ээлээн. Оолдардан динамочу В. Косарев 159 санны адып, эң эки түңнелди көргүскен.

Улуг улустарның аразынга ча адарының талазы-биле эрткен чылгы чемпион В. Мананников («Спартак») биле В. Косарев оларның аразынга демисел чидиг эрткен. Ынчалза-даа В. Косарев бо чылын ча адарынга эки белеткелдиин көргүзүп, оон аткан согун бүрүзү караның үш санындан кудулаваан түңнелди көргүспейн, ниитизи-биле 30 метр черге 239 санны адып, спартакиаданың эрткен чылгы чемпиону В. Мананниковту ийиги черге арттыргаш, тиилекчи болган. Үшкү черни «Трудовые резервы» командазының төлээлекчизи А. Кол алган.

И. ЧИЖОВ.

• • •

Ынчангаш спартакиаданың баштайгы хүнүнүң маргылдаазында ниитизи-биле бирги черде 14 санныг «Динамо», ийигизин 19 санныг Барыын-Хемчик районнуң болгаш «Спартак» биле Тес-Хем районнуң командалары үшкү, дөрткү черлерни үлежип турар.

А. КУМАЯК,
кол судья.

«Динамо» командазы ча адарының маргылдаазында.

КЫЗЫЛДЫҢ БАШКЫ УЧИЛИЩЕЗИ 1963—64 ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЫЛЫНДА СУРГУУЛДАР ХҮЛЭЭП АЛЫРЫН ЧАРЛАП ТУР

Училище эге класстарның башкыларын белеткеп үндүрер. Өөрениириниң хуусаазы 2 чыл. Училище 30 чедир назылыг, мооң адаанда кирериниң экзаменнерин чедиишкинниг дужааган кижилерни хүлээп алыр:

1) Орус дылга (диктант).
2) Тыва дылга (диктант).
3) Орус дылга болгаш литературага (аас-биле).
4) Арифметикага (аас-биле).

Училищениң директорунуң адынга өөренип кирерин хүлээп алырының дугайында билдириишкинни болгаш мооң адаанда документилерни ооң-биле кады чорудар:

а) допчу намдары,
б) кадының дугайында 286 форма ёзугаар эмчиниң шынзылгазы,
в) чурттап турар черинден шынзылга,
г) ортумак эртеминиң дугайында документ (ону боду-биле кады эккээр),
д) төрүттүнгениниң дугайында херечилел (ооң ушта бижиткен, таңма базып шынзыктырган хоолгазы),
е) 3×4 см хемчээлдиг үш фото-чурук,
ж) өөренип азы ажылдап турар черинден характеристика.
з) ада-иезиниң айда ап турар шалыңының болгаш өг-бүлезинде азырап турар кижилер дугайында шынзылга. Паспортун боду-биле эккээр).

Кирериниң экзаменнерин август 1-ден эгелеп дужаар. Училищеге хүлээп алганнарны стипендия-биле хандырар.

Колхозчуларның болгаш совхозтарның ажы-төлү тыва оолдар, кыстарны күрүнениң долу хандырылгазынга кирер. Ынчангаш өг-бүлезиниң материалдыг байдалының дугайында шынзылга херек.

Документилерни мооң адаанда адресче чорудар: **КЫЗЫЛ ХООРАЙ, КОЛХОЗНАЯ КУДУМЧУЗУ, БАЖЫҢ № 23, (КЫЗЫЛДЫҢ ШКОЛА-ИНТЕРНАДЫ).**

Пионержи дыштанылганың чайы

Чай! Бо дээрге школа назылыг бүгү уругларның хөглүг дыштанылгазының өйү. Школачылар төрээн чериниң каас-чараш бойдус чурумалын көрүп, ажыктыг байлактарның чаштып чыдар черлерин тывып, аан чоруктуң походтарын кылырлар. А чамдыктары лагерьлерге хөглүг дыштанылганы эртирер, бир чамдыктары—колхоз, совхозунуң бүдүрүлгезинге ажылдаарлар.

Ынчаарга бистиң Кызыл хоорайывыстың бажыңнарынга артып калган уруглары канчаар дыштанып турарыл? Бо база-ла солун херек. Бо уруглар үе-шагын анаа-ла халас эртирбейн турар.

Кызылдың пионерлер бажыңы оларга «Дыштанылганың болгаш күш-ажылдың» хоорай лагерин тургузуп берген. Мооң ажыл-амыдыралы кайгамчык солун. Бо лагерьге ийи сезонда уруглар дыштаныр. Аңаа шупту 200 уруглар хаара туттунар. Баштайгы сезон эрткен. Ам ийиги сезон ажыттынган.

Бирги сезоннуң уруглары Кызыл хоорайның бүгү үлетпүр-бүдүрүлгечерлеринге барып, солун экскурсияларны кылганнар. Олар анаа баргаш, күш-ажылдың шалыпчылары-биле солун ужуражылгаларны кылганнар.

Улуг-Хемни кежир көвүрүгнү тудуп турар тудугжуларга олар база чораанннар. Көвүрүгнүң улуг ажык-дузазының дугайында солун чугааны олар дыңнааннар. Төрээн хоорайының амыдырал-чуртталгазын, оон шапкын хөгжүлдезин билири—пионер кижиниң кол хүлээлгези.

Пионер лагеринде ырының, аныяк техниктерниң, уран холдарның, янзы-бүрү танцы өөрениириниң бөлгүмнери доктаамал ажылдап турарлар.

Хөглүг чайны олар шак мынчаар солун кылдыр эртирерлер. Өөредилге чылын эгелээри билек, олар школазынга келгеш, боттарының туристиг өөрүнге, республиканың доктаамал лагерьлеринге турган уругларга хөөреп бээр солун чүүлдери чугаажок хөй болур.

О. ХӨВЕҢМЕЙ.

Редакторнуң оралакчызы Д. О. БЕГЗИ.

Кинотеатрларга

ИЮЛЬ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Бистиң кажаавыс» 10, 12, «1-ги ранганың капитаны» 2, «Дээрбечи маңгыстар» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«БАА-ХЕМ»: «Хаанның өршээли» 11.15, 1.15, 5.15, «Чамыт хайгыылчы» 3.15, «Мээң эргим кижим» 7.15, 9.15, шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Мында чурттап турар бис» 2.30, «Боду барып алыр чагаа» 4.30, 6-30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Даарта келиңер» 5.15, 9.15, «Коллеги» 3.15, 7.15, «Кобра» операция» 1.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Машенька» 5, 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко-кудумчузу, бажың № 3. телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13, харысалгалыг секретарының 23 — 35, кежээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25 — 38, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш кедээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, Информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31—75, корректорларның 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01279. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БУГУ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. ИЮЛЬ 17 СРЕДА № 168 (5572).

Өртээ 2 көп.

«Бистиң чуртта социализм бүрүнү-биле болгаш туюлунга чедир тиилээн, коммунизмниң кайгамчыктыг тудуун бедидир тудуп турарывыс амгы үеде бистиң партиявыс, бүгү совет улус болза марксизм-ленинизмниң улуг идеялары бүгү делегейге тиилээр дээрзиниң дугайында улам улуу-биле бүзүрелдиг».

(СЭКП ТК-НЫҢ АЖЫК ЧАГААЗЫНДАН).

ВЕНГР ПАРТИЯ-ЧАЗАК ТӨЛЭЭЛЕРИ БИСТИҢ ЧУРТТА

МОСКВА. Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары, Венгрияның революсчу Ажылчын-тараачын чазааның даргазы Янош Кадар баштаан Венгр Улус Республиканың партия-чазак төлээлериниң кежигүннери-биле СЭКП Төп Комитединиң болгаш Совет чазактың удуртукчуларының аразынга июльдиң 11-де Кремльге беседа болган.

ЧУРУКТА: беседа болурунуң мурнуу чарывында.

СЭТА-ның фотохроникаzы.

Узбекистанга чүректиң ханызындан ужуражыышкын

ТАШКЕНТ. Июль 14-те Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының ТК-ның Бирги секретары, Венгр революстуг ажылчын-тараачын чазактың Даргазы Янош Кадар баштаан Венгр Улус Республиканың партия-чазак төлээлери Узбекистанның Коммунистиг партиязының Төп Комитединге чораан.

Анаа болган чүректиң ханызындан найыралчы беседага СЭКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнүнге кандидат, Узбекистанның Компартиязының ТК-ның бирги секретары Ш. Р. Рашидов, республиканың Министрлер чөвүлелиниң даргазы Курбанов болгаш албанның өске-даа кижилери киришкен.

(СЭТА).

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРГЕ «МААДЫР-ИЕ» ДЕП ХҮНДҮЛҮГ АТТЫ ТЫВЫСКАНЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1963 чылдың июль 15-те үндүрген Чарлыының ёзугаар Тыва АССР-ниң талазы-биле он болгаш оон-даа хөй уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерге «Маадыр-ие» деп орденни болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижиктерин тывысканнар болза:

1. **Донгак** Кенен Морзукайовна—Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң ажылчыны.
2. **Иргит** Сыргытпай Шожаловна — Барыын-Хемчик районнуң Тээли суурда өг-бүле ээзи.
3. **Көк** Кыргыс Чамзырыновна—Улуг-Хем районнуң Арыг-Үзүү суурда өг-бүле ээзи.
4. **Кончай** Сыырта Чанзановна — Бии-Хем районнуң Хадын суурда өг-бүле ээзи.
5. **Куулар** Бичен Чалановна — Өвүр районнуң «Кызыл-туг» колхозунуң колхозчузу.
6. **Маажык** Тюлюш Сувановна—Улуг-Хем районнуң Булун-Терек суурда өг-бүле ээзи.
7. **Монгуш** Борбак Сендижиковна—Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозунуң ажылчыны.
8. **Монгуш** Сүрүн Лопсановна — Чөөн-Хемчик районнуң «Тыва» совхозунуң ажылчыны.
9. **Монгуш** Эртине Чогуйовна — Чөөн-Хемчик районнуң «Тыва» совхозунуң ажылчыны.
10. **Самбайлык** Евгения Демчоковна—Тожу районнуң Азаста медпункт ажылчыны.
11. **Санчы** Севенмаа Дембиреловна — Шагаан-Арыг хоорайда өг-бүле ээзи.
12. **Сат** Мындарый Доржуевна—Чөөн-Хемчик районнуң СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозунуң колхозчузу.
13. **Середар** Иимчик Кызыл-ооловна—Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң ажылчыны.
14. **Хуурак** Монгуш Сонамовна—Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң ажылчыны.
15. **Чагармаа** Чинчирмаа Дугуровна—Тес-Хем районнуң «Чодураа» колхозунуң колхозчузу.
16. **Эренчин** Саар Чалбаевна—Тес-Хем районнуң «Чодураа» колхозунуң колхозчузу.

(СЭТА).

„Лениниң улуг партиязы"

СЭКП ТК-ның чанында партияның дээди школазы болгаш нийтилел эртемнериниң Академиязының ном үндүрер чери РСДРП-ниң ийиги съездизиниң алдан чылын таварыштыр **«Лениниң улуг партиязы»** деп чыындыны үндүрген.

Номда дараазында статьялар бар: **Б. Т. Баглиновтуң** — «Россияга марксисчи партияны В. И. Ленинниң тургусканы»; **И. Ф. Петровтуң** — «Ленинчи партия — Октябрьның Социалистиг Улуг революциязының тиилелгезиниң организакчызы болгаш сорук кириикчизи»; **В. Л. Игнатьевтиң** — «ССРЭ-ге социализмни тургузарының ленинчи планының амыдыралга боттаныылгазы дээш СЭКП-ниң демиселиниң төөгүлүг дуржулгазы»; **Д. Ю. Бахшиевтиң** «Партийжи амыдыралдың ленинчи нормаларының болгаш коллективтиг удуртулганың принцивиниң катап тургузуушкуну база хөгжүлдези»; **Г. Е. Глезерманның** — «СЭКП-ниң программазы — эртемниг коммунизм теориязының хөгжүлдезинде чаа үе-чада» болгаш өске-даа.

Бодунуң маадырлыг төөгүзүнүң янзы-бүрү үе-чадазында СЭКП-ниң хөй талалыг ажыл-чорудулгазын үстүнде адааныва ажылдарда чырыткан.

«Лениниң улуг партиязы» деп статьялар чыындызын И. Г. Рябцев (кол редактор), П. И. Котельников, Б. М. Морозов болгаш профессор В. М. Донской нийти редакторлаан.

(СЭТА).

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХОВУ-ШӨЛДЕРИНДЕ

Хүннүң чугула айтырыы

Тес-Хем парткомнуң бюрозу дүжүт ажаалдазының кол техниказы комбайннар септелгезиниң районда чоруп турарының дугайында «Сельхозтехника» каттыжышкынының Самагалдай салбырының даргазы эш Дмитриевтиң илеткелин чугаалажып көрген. Июль 30-де байдал-биле алырга, районда бар турар 24 комбайннарның чүгле ийизи-ле септеттинген («Тес-Хем» совхозта) боор турар. Өске ажыл-агыйлар амга чедир комбайннарны септээринче эгелеп кирер туржук, ону болавайн-даа турар.

Районнуң ажыл-агыйлары «Сельхозтехника» каттыжышкынының салбырының девискээринде 13 комбайннарны септээри-биле тургузуп каан-даа болза, оларның септелгезин кылыр чангыс-даа механизаторну чорутпааннар, а «Сельхозтехниканың» салбыры боттарында септекчи кадрлары четпес болганы-биле комбайннар анаа-ла туруп бергеннер.

Дүжүт ажаалдазынга чедир бүдүн чартык ай хире үе арткан турда, ажыл-агыйларның удуртукчулары комбайннарны ай-шаанда септеп алырынче кичээнгей салбайн турарын парткомнуң бюрозу шыңгыызы-биле буруу шапкан.

Дүжүт ажаалдазының кол техниказы болур комбайннар септелгезинге механизаторларны юп-дораан үзүп чорударын парткомнуң бюрозу ажыл-агыйларның удуртукчуларынга даскан.

ОРГАНИЗАСТЫГ ЭГЕЛЭЭН

КЫЗЫЛ-ЧЫРАА. **(Телефон-биле).** Чөөн-Хемчик районда Ленин аттыг колхозтуң Сесегеде 3 трактор агрегазы сиген кезиилдезинче кирген. Баштайгы хүннерде кестинген 40 ажыт гектарның сигенин тускай звенолар бөлүп эгелээн.

Нийтиниң малынга чедир, эки хоолулуг чемни белеткеп алырынче кол кичээнгейни угландырбышаан, бригадаларны, звеноларны бүгү черлерде организастап турар. Көк-Теректе 15 кижи хол кадыырлыг эгелээн. Хой ажылының бирги болгаш үшкү бригадаларындан 20—20 кижи үнген.

Кыжын чаңгыс кужак-даа сиген үнелиг. Машинага кестинер калбак шөлдерниң тайыс сигенинче көрүп олурбайн, алаактарның, бута шалаларының болгаш кыштагларның эки үнүштерин чемгир үеде дүрген ажаап алыр.

Көк-Чыраанын шөлдеринде

«Улуг-Хая» совхозтуң Көк-Чыраа салбырының ажыл-ишчилери малга сиген белеткелин түлүктеп эгелээн. Нийтизи-биле 9 машина кошкан 3 трактор соксаал чок улажып турар, а 3 аът машиналыг звенону шилип кезеринде киирген.

Баштайгы хүннерде 170 гектарның сигени кестинген. Кезер звенолардан бөлүкчүлер база хожудавайн турар. Бо хүннерде 530 центнерни бөлген, Көк-Чыраанын шөлдеринде ногаан сарааттар улажып эгелээн.

Мал чеми белеткеп турар бригаданың төвүнде нийти чемненилгени организастаан, хана солун көргүзүг самбыразы үнүп эгелээн. Чарыштың бирги черинде Б. Хемер-оолдуң звенозу. Тракторист Б. Даваа, машинистер Кызыл-оол, Маажык, Шаравии ышкаш мурнакчылар хөй.

ЧАҢГЫС ҮН-БИЛЕ ДЕТКЭЭН

* * *

Кол эчис сорулга—бүгү делегейге тайбың

Партия организацияларынга Совет Эвилелиниң бүгү коммунистеринге СЭКП Төп Комитединиң ажык чагаазын ак-сеткилдиг чаңгыс-даа кижи херекке албайн барып шыдавас.

Акы-дунма партиялар-биле боттарының идеологтуг маргылдааларын күрүнелер аразының харылзааларының талазынче шилчидип турар апарган Кыдаттың Компартиязының удуртукчуларының хөделиишкиннери Казахстанның эртемденнериниң ханы хараадаашкынын болдурган. Термоядролуг чепсектиң болгаш дииттер аразының ракеталарының үезинде дайынның болгаш тайбыңның айтырыын удуртукчу кыдат эштерниң көрүп турары ышкаш, шак ындыг онгук-чоңгаалыг-биле канчап көрүп болур боор!

Чүс-чүс миллион кижилерниң өлген сектериниң кырынга «мун катап бедик болбаазыралды» тургузар дугайында КБП-ниң удуртулгазының үзел-бодалдары-биле бистер кажан-даа каттышпас бис. Ол чорук марксизм-ленинизмниң алыс утказы-биле шуут удурланышкак болуп турар. Чурт бүрүзүнге революцияны ажылчын анғы, күш-ажылчы чон дашты-ындан шериг холгаарлаашкыны чокка боттандырар.

Казахстанның коммунистери, чогаадыкчы интеллигенциязы, бүгү ажылчы чоннары төрээн Коммунистиг партияның иштики болгаш даштыкы политиказын чаңгыс ап-сеткил-биле чүүлдүг деп көрүп турар.

Самен НУГМАНОВ.

Казахтың онкология болгаш радиология талазы-биле эртем-шинчилел институдунуң директору.

Алма-Ата.

Бистиң партиявыста — шын угланыышкын

МОСКВА. (СЭТА-ның корр). Партия организацияларынга, Совет Эвилелиниң бүгү коммунистеринге СЭКП Төп Комитединиң ажык чагаазы-биле найысылалдың дээди өөредилге черлериниң профессорлары болгаш башкылары ханы кичээнгей-биле таныжып турар. Тайбың болгаш улустарның найыралы дээш, империализмге удур демиселге акы-дунма партияларның, бүгү ажылчы чоннарының чаңгыс эвин быжыглаар дээн Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының чүткүлү оларга, коммунистиг нийтилелдиң аныяк тургузукчуларының кижизидикчилеринге кызыгаар чок эргим.

СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседага Москваның геология-шинчилел институдунуң доцентизи В. А. Галюк мынча дээн:

— Кыдаттың Компартиязының удуртулгазының бистиң партиявыс-биле болгаш марксисчи-ленинчи өске-даа партиялар-биле маргылдаазы биске шыңгыы дүвүрээзинни болдуруп турар. Кыдат—коммунистиг идеалдарны боттандырары дээш демиселге бистиң шынчы болгаш бердинген өнүгүвүс дээрзинге бистер, совет кижилер, кажан-даа чигзинмейн турганывыстың уламындан ол чорук биске кончуг харааданчыг болуп турар-дыр.

Марксисчи-ленинчи өөредигни «шиитпирлиг реформалаарының» адагалдыг оруунда туруптан кыдат коммунистерниң туружун СЭКП ТК-ның ажык чагаазында шиитпирлиг-биле болгаш принциптиг-биле буруу шаап турар.

СЭКП ТК-зы бистиң бүгү партиявыстың тура-соруун илереткен. Кыдаттың Компартиязының удуртулгазының хөделиишкиннери, бистиң ленинчи партиявысче оон үндезин барымдаа чок, нүгүл-мегелиг халдаашкыннары бистиң улустарывыстың найыралынга болгаш сырый каттыжыышкынынга хоргунчуг болбас дээрзинге бистер бүзүрээр бис. Бистер быжыы-биле болгаш шиитпирлиг-биле мынча деп чугаалап тур бис: СЭКП ТК-ның угланыышкыны—марксизм-ленинизмниң шын оруу ол.

* *

Кужувус чаңгыс эпте

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң ажык чагаазын мен кичээнгейлиг номчуп көрдүм. Мен-даа, мээн каты ажылдап турар эштерим-даа ол шынныг документиниң адаанга адывысты салып тур бис. Бис ону бүрүнү-биле чүүлдүг деп көрүп тур бис. Бистиң партиявыстың болгаш чазаавыстың удуртукчулары болгаш Н. С. Хрущев боду кыдат эштерге оларның алдагалдарын шак ынчаар шыдамыы-биле угаазылалдыы-биле, шынныы-биле тайылбырлап, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эви улам-на быжыг болзун дээш бүгү хемчеглерни ап турары кончуг шын-дыр.

КБП ТК-ның июнь 14-теги чагаазы-биле база-ла таныштым, ынчангаш база-ла дорту-биле, чоннуң ёзузу-биле чугаалап көрейн: Кыдаттың Компартиязының удуртулгазында эштер өске угже углан турар-дыр силер. Империалистер-биле демиселге биске чаңгыс эп херек, а силер ол чаңгыс эпти үрээрин оралдажып турар-дыр силер. Бис тайбыңны күзеп турар бис, а силер тайбың дээш демиселди кошкадып турар-дыр силер. Боданып көрүңер! Кажан-даа мегелевес, чоннуң үнүн дыңнаңар. Бистиң кужувус—чаңгыс эпте дээрзин сактып алыңар.

К. ПЕТУХОВА.

Социалистиг Күш-ажылдың ийи талкыр Маадыры.

Ижевск суур.

Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң мурнакчыларын Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижиктери-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң

Ч А Р Л Ы Ы

Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинге идепкейлиг киржилгези болгаш бедик бүдүрүкчүлүг көргүзүглерин чедип алганы дээш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижиктери-биле шаңнаары болза:

1. **Белоусов** Степан Саватеевич — «Кызыл тудуг» тудуг эргелелиниң комплекстиг бригадазының бригадири.
2. **Ефименко** Мария Архиповна — Кызылдың электростанциязының ажылчыны.
3. **Ондар** Хунажык Комбуевич — Кызылдың пассажирлер автотранспорт конторазының чолаачызы.
4. **Сапогов** Василий Данилович — Кызылдың пассажирлер автотранспорт конторазының чолаачызы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАНМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретарының хүлээлгезиниң күүседикчизи К. ДИИГА.

Кызыл хоорай, 1963 чылдың июль 11.

Эш К. О. Ооржакка Тыва АССР-ниң транспортунуң алдарлыг ажылдакчызы деп хүндүлүг атты тывсыр дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң

Ч А Р Л Ы Ы

Тыва АССР-ниң автомобиль транспортун хөгжүдер талазы-биле ачы-хавыязы дээш Кызылдың № 7 АТК-зының чолаачызы Карашак Ольгульчик **Ооржакка Тыва АССР-ниң транспортунуң алдарлыг ажылдакчызы** деп хүндүлүг атты тывсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАНМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретарының хүлээлгезиниң күүседикчизи К. ДИИГА.

Кызыл хоорай, 1963 чылдың июль 11.

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬ ЧОРУП ТУР

Улуг-Хем районнуң партия-күрүне контроль комитединиң чер-черде дузалажыр бөлүктериниң составында 200 ажыг коммунистер, комсомолчулар, ажылчыннар, колхозчулар болгаш улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларының тускай эртемниглери киржип турар. Оларның киржилгези-биле эрткен кыска үениң иштинде районнуң партия-күрүне контроль комитеди чамдык ажылдарны кылып, ылаңгыя садыг, столовая ажылдары, часкы тарылганы канчаар эрттирип, техниканы канчаар ажыглап турары, дүк кыргылдазының канчаар организастаттынганы дээш, оон-даа өске айтырыгларны сонуургап көрген. Бо талазы-биле комитеттиң, оон дузалаар бөлүктериниң кежигүннери чүгле боттары хөделип келген эвес, анаа партия, совет болгаш өске-даа хөй-нийти организацияларының активтерин, көдээ интеллигенцияны калбаа-биле киириштиргеннер.

Илереттинген четпестерни чайладыр дугайында шиитпирлиг хемчеглерни ап, ажыл-агыйжы эвес чоруктарның талазы-биле буруулуг кижилерни материалдыг харыысалгага кииргилээн.

Часкы тарыга үезинде техниканың ажыглалының болгаш камгалалының талазы-биле «Найырал» совхозка кылган хыналдадан ол совхозтуң Шанчы, Аймырлыг, Терезин бригадаларынга 6 андазыннарны, 8 сеялкаларны, бир трактор тележказын болгаш өске-даа үүрмек чепсек-херекселдерни ажыглал, хайгаарал чокка чер санай октагылапканы илерээн. Бо дугайында харыысалга чок болганы дээш кол инженер И. И. Шварниковту ай шалының хемчээли-биле штрафтаан. Үрбүн салбырынга 54 тонна картошка үрелген дугайында салбырның огород бригадазының бригадири Шикпер-оолду прокурорга дужааган, а агроном Лобаченкону бүдүн чартык айның шалының хемчээли-биле штрафтаан. Совхоз директору Доржулдай биле кол агроном Хвостов оларга база хемчег хүлээткен.

Шагаан-Арыг хоорайның школаларында бүдүрүлге мастерскаяларының бүдүрген продукциязын чиик өртекке садыглап азы чамдык башкылар халас чыгып ап турарының фактылары хыналда үезинде илерээн. № 2 школаның директору эш Бапый-оол канцелярия столу-биле чымчак сандай алгаш 26 рубль 60 көпеекти чедир төлеван. № 2 школаның башкызы В. Попова 100 рубль өртектиг хеп шкавы алгаш, чүгле материалының өртээ дээш мастер Некрасовка 10 рубль берип каан. Ол-ла школаның башкылары Ленкова, Попович, Кубанова, Хусматулина болгаш өскелерниң-даа мастерскаядан өртээн төлевейн алган эт-херексели 398 рубль түңнүг болуп турар. Бо дугайында школалар директорлары Бапый-оол, Мареева болгаш районо эргелекчизи Шанаа оларга шынныы хемчег хүлээткеш, өртээ төлеттинмээн кылыгларны комиссияның доктаатканының ёзугаар алган башкылардан төледирин негевишаан, моон соңгаар мастерскаяга кылдынган чүүлдерни садыг четкизин дамчыштыр садыглаарын даскан.

Банкыга тускай сан ажыдып, анаа кирген акшаны чөп ажыглаар дугайында Министрлер Чөвүлелиниң 1956 чылдың апрель 10-да үндүрген № 133 доктаалын район школаларының чаңгызының-даа күүсетпейн турары ол-ла хыналдадан илерээн. Райсаң кидизиниң эргелекчизи эш Даньков бо дугайында контрольдавайн келген.

Садыг шугумунда ажылдакчыларның аразында шынчы эвес, садып алыкчылар мегелээр кижилер ам-даа бар боор турар. «Улуг-Хая» совхозтуң Көк-Чыраа салбырында садыг эргелекчизи Петрова 16 рубль 83 көпеек өртектиг хөйленни 18 рубль 36 көпеекке, 27 рубль 54 көпеек өртектиг туфльдиң 30 рубль 80 көпеекке садыглап турганын ында дузалаар бөлүктүң кежигүнү эш Промоховага баштаткан комиссия илереткен. Хоорайда № 4 магазинниң эргелекчизи Сивкова 42 көпеектиң шак баан 82 көпеекке садыглап турган. Бо дугайында Сивкова биле Петрованы шынныы доңгуткаш, ажылынга сагындырыг-биле артырып каан. Ындыг фактыларны Эйлиг-Хемде эш Биче-оолга, Чаа-Хөлде эш Евтивьевке баштаткан бөлүктер кежигүннери илередип эккелгенин комитетке көрген.

Райпо баштаар чери кадрлар шилип алырының айтырыын чугулага көрбейн турарындан ындыг фактылар бар болуп турар. Моон мурнунда садыг шугумунга ажылдап тургаш тудагдаа, самчыгдалдарны болдуруп турган Чанчып, Уйнук-Көк, С. Ламажап, Сарыг Донгак, Н. Слукина, О Клонтай, И. Колоткина оларны ам-даа садыг ажылында ажылдатпышаан. Ол ышкаш Чаа-Хөл рабкоову эгир чылың Кызыл-Даг садыынга турган 1237 рубль тудагдалдыг болган Моховту база катап садыг ажылында хүлээп алган. Бо фактыларны комитетке чугаалажып көргеш август 1-ге чедир самчыгдакчыларны садыг шугумундан арыглап үндүрерин райпо даргазы эш Ангырбанга, рабкооп даргазы эш Потылицынга хүлээткен.

Чоокта чаа «Сельхозтехниканың» Шагаан-Арыг салбыры-биле колхоз, совхозтарның аразында санажылганың канчаар боттанып турарын хынап көрген бис. «Улуг-Хая» совхоз (директору эш Моисеев, бухгалтери эш Маслов) сөөлгү үш чылдарның дургузунда «Сельхозтехника» салбыры-биле санажылга үелдүнүң шын, мегезин чаңгыс-даа хынап көрбээни илерээн. Оон түңнелинде септелге кылганы дээш 1178 рубльди артыкка төлээн. Ол ышкаш «Чодураа» колхоз 500, «Күш-ажылдың хостуу» 160, Жданов аттыг колхоз 210, «Х Улуг хурал» 80 рубльди артыкка төлээннер. Септелге кылганы дээш «Сельхозтехника» салбыры 2129 рубльди тус-тус ажыл-агыйлардан ажыр төледип алган.

Артыкка алган түңнү хамаарыышкан ажыл-агыйларга 10 хонук хуусаа иштинде дедир эгидип бээр дугайында «Сельхозтехника» салбырынга комитет сүмелээн.

Улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга нийтиниң контролюн боттандырар болгаш анаа массаларны калбаа-биле киириштирери бүгү чоннуң өнчүзүн карак огу дег камгалап, ону шалыпкын өстүрүп, хөгжүдеринге чугула улуг күш болуп турар деп чүвени бис бодувустуң кыска үеде кылган ажылывыстың дуржулгазындан көрдүвүс.

Ажыл-агыйның ээлчеглиг сорулгаларын шалыпкын күүседиринге дузалажып, мегечилерге, самчыгдакчыларга болгаш өске-даа ёзакоктарга удур демиселиниң-биле комитет бодунуң амыр-соксаал чок ажылын улам күштелдирер.

С. БУЯНДЫ.

партия-күрүне контролюнуң район комитединиң даргазы.

Мурнакчы дуржулганы нептередир

★ ★ ★ ★

БОТТАРЫ-БИЛЕ БАРГАШ...

ШИИТПИР КҮҮСЕТТИНГЕН

Улуг-Хем парткомунуң шиитпирин ёзугаар районнуң кодээ ажыл-агыйының бөлүк ажылдакчылары Таңды районнуң «Элегес» совхозунуң, дуржулга станциязының болгаш «Революцияның чалбыыжы» колхозунуң ажыл-херектери-биле таныжып чорааннар. Ынчангаш олар парткомнуң шиитпирин күүсеткен. Ол ажыл-агыйларда бар дуржулгаларны олар боттары-биле таныжып, караа-биле көрүп чорааны дыка ажыктыг.

ХАДЫҢ-АКСЫ ФЕРМАДА

Дуржулга станциязының ол сүт-бараан фермазынга барган бис. Саанчылар инектерни электри саалданың аргазы-биле саап турар болду. С. Ооржак дээрге саанчыларның бирээзи дээрзин ферма эргелекчизи А. Спирин биске чугаалады. Ол саанчы биске ужурашкаш мынча дээн:

— 1952 чылдың чазындан эгелээш, амга чедир саанчылап келген мен. Сүт саалдазын көвүдедир талазы-биле социалистиг хүлээлгевис бар. Кайда-даа саанчыларның сорулгазы чаңгыс — хөй сүттү бүдүрери, хүлээлгезин долдур болгаш ажыр күүседири. Моон мурнунда инектерни электри-биле саап турдум, ам 20 аныяк инекти хол-биле саап тура, чоорту «ёлочкага» (инектерни бөлүктеп саар механизастаттынган шөлчүгешке) саар кылдыр өөредип чаңчыктырар мен. Электри саалдага инектерни өөретпишаан, оларның чемгерилгезин, одарладыышкынын, суггарылгазын эки организастаан тудум-на сүт саалдазы көвүдээр-дир. «Ёлочканың» ажык-дузазын кижи чугаалап шаанмас.

Хадың-Аксы ферма механизастаттынган. Мында сүттүң соодулга чери база тургустунган. Ферманың сууру өзүп, чаа тудуглар немежип, мында кызыл булуңну, яслини кылып турар. Оон ажылдакчылары чугайлаттынган, электри чырыткылыг бажыңнарда чурттап турар. Саанчы Р. Оюн 5 айлар дургузунда бодунга быжыглаттынган инектерден 4769 кг сүттү саап алган. Саанчылар Т. Монгуш, А. Оюн база оон тудак чок сүт саалдазын чедип алган. Оларның күш-ажылчы чедиишкиннерин көскү кылдыр бижээш, ханада аскан.

БЫЗААЛАРНЫ ЧАГЫШТЫРЫП ДОРУКТУРАРЫ

Ол ферманың бызаа ажаакчызы Т. Копошко инектерге бызааларны чагыштырып эмзирер талазы-биле дуржулгалыг.

Салдынган айтырыгларга оон харыылааны мындыг:

— Силерде ам каш бызаа барыл?

— 45 бызаа.

— Инектиң саны кажыл?

— Бо кажаада турар 35 инек бо.

Бызаалар турар кажааның аскы ажыттына берди. Бызаалар үнеринче оралдашпас, харын дыштаныш чыткылаар. Бызаа ажаакчызы оларны сүрүп үндүрүптерге, бир инекти 3—4-даа бызаа эме бээр, инек боду ону өскелевес болган. Бир бызаа бичии өөп чоруй, база бир инекти эме бээрди...

Инек бүрүзүнге түс-түс бызааларны быжыглавайн турарын оон дуржулгазындан көрдүвүс. Бызааларны хүлээп албайн баар инектерни буттарын дужап тургаш, оларга чагыштырып эмзирип, чаңчыктырып турар. Бызаа чагыштырар инектер хоолулуг болгаш концентраттыг чемнер-биле хандыртынган. Чагыштырып эмзирер бызааларны ийи ай хуусаада ажаагаш, оон соонда тускай ажаалга бөлүүнче шилчидер. Бызааларны чагыштырып доруктурар арганы ажыглааны дуржулга станциязынга ажык-дузалыг. Ол чорук анаа хөй немелде эъттиг-даа, сүттүг-даа бээр. Бызааларны чагыштырып азырап эгелээнден соңгаар бызаа бүрүзүнге хонуктаа деңзи немелдези 600— 650 грамм чедип турар апарган, а эш Копошко бир бызааның-на хонуктаа деңзи немелдезин оон-даа бедик болдурарынче кичээңгейни салган.

ХАВАН АЖЫЛЫ — ЭЪТ БҮДҮРЕРИНИҢ КУРЛАВЫРЫ

«Революцияның чалбыыжы» колхозтуң баштаар чери, партия организациязы хаван ажылын хөгжүдериниң мурнакчы аргаларын ажыглап келген. Ынчангаш колхоз бо чыл дургузунда күрүнеге эът садар хүлээлгезиниң 50 хуузун хаван эъдинден киирер деп сорулганы салган.

Хаван эъдин бүдүрерин улам көвүдедир сорулга-биле артель хаван фермазын механизастаан. Колхозчу тудугжулар эрткен чылын 2500 баш хаван кирер улуг кажааны тудуп доозкаш, ажыглалда киирген. Ону механизастап кылырынга колхозчулар чаа эргении ажыглаан.

Анаа бис чеде берген үевисте 300 хаванны колхоз семиртилгеде ажаап турар болду. Мында бүгү ажылдар — чемин үүредири, хайындырары, сөөртүрү, үлеп бээри, аштап арыглаашкын ажылы — шупту-ла механизастаттынган. Ол-ла бүгү ажылды эш Турнопев чааскаан башкарып турар. Белеткеттинген чем транспортёр-биле чоруп, чемгерилге саваларынче дески үлеттинип турар. Хоюттунган чем хоолайлар дамчып, чемгерилге саваларынга куттунар. Автомат ёзугаар ол ынчаар кылдына бээр.

— Бир эвес механизация кылдынмаан болза маңаа каш кижи ажылдаарыл? — деп айтырдым.

— Анаа 6 колхозчуну ажылдадыр апаар — деп, колхоз даргазы эш Гутков дорту харыылады.

Хаваннарны чемгерип, ажаап хайгаараарынче механизацияны хевеэлдирип башкарарынга чүгле чаңгыс кижи ажылдап, четчип турар. Бо дээрге холдуң күш-ажылы механизастаттынган ажыл-биле солуттунганы ол, ынчангаш хаван эъдин бүдүрерин көвүдедиринге, оон бот-үнезин чиигедиринге улуг ужур-дузалыг. Ол улуг кажааны тудуп доозарынга колхоз 41.000 рубльди чарыгдаан. Бир эвес эки оран-суур чок болза, кышкы үеде семиртилге чедиишкинниг болбас. Локомобильдиң одалгазынга хөмүр даш, ыяш оттулбайн, солярканы ажыглааны улуг камналгалыг болган.

ХОЙЖУ БРИГАДАДА ЧАА КАЖАА

«Элегес» совхозта партия организациязының секретары эш Рыжов бистерни эдертип алгаш Талда хойжу бригаданың төп турлаанга чедире бергеш, мында чаа тудуп турар улуг хөй кажаазын биске көргүскен. Оон ханазын тудугжулар даш-биле салган, фундаментизин черде 70 — 80 сантиметр кылдыр салган. Ийи узун кажааның үстүкү талазында тудуштурган кезээнде малдың чаш төлүн хүлээп алыр, ажаап доруктурар кажааны кылган. Ол кажааны серилеп кылган болгаш оон кырында шил-биле дуглаар черни база кылган болду. Оон иштики бир азында хойну тарып боозадырынга ажыглаар өрээлди таарыштыр туткан. Хойжу бригада анаа ол участокка тургустунар, долгандыр тарылга шөлдүг, шээр малдың одарынга таарышкан чер болган.

Чурттакчыларны-даа, малдыдаа суг-биле хандырар насостуг сордурар кудук кылдынган. Столовая, чунар бажың база бар. Бригаданың суурунда хойжу Ч. Чалбааның чурттап олурар бажыны чугайлыг, шалазы дозулуг, плита-печкалыг болгаш оон иштиниң арыг-шевери, культурлуу черле каракка көскү болгаш өөрүнчүг.

А. ДОНГАК.

Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң хойжузу Ооржак Дамдың-оол төрүүр чүс баш хой бүрүзүнден 98 хураганы бүрүн камгалап алган.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

Тээлиниң херээженнеринде

Барыын-Хемчик районнуң улуг ажыл-агыйларының бирээзи «Тээли» совхозтуң төвүнде ажыл-ишчилерниң чартык кезии херээженнер. Оларның эвээш эвес кезии совхоз бүдүрүлгезиниң чугула участоктарынга болгаш улус өөредилгезиниң, культура-чырыдыышкынының база кадык камгалалының ажылынга идепкейлиг кирипшаан, коммунизм тургузуушкунунуң херээнге боттарының улуг-хуузун шыдаар-ла шаа-биле киирип турар.

Бистиң ажылчы херээженнеривистиң аразында күш-ажылга дадыккан, амыдыралчы байлак дуржулгалыг, хөй уругларны үлегерлиг-биле кижизидип доруктурган «Маадыр иелер»: Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Кандан Үрүле болгаш Окпай-оол Седип, Серен-Шимит Чылбак-кара дээн ышкаш кайгамчыктыг иелер болгаш могаг билбес ишчилер бар. Ажылгыр, туттунгур, биче сеткилдиг, төлептиг-аажы-чаңныг ол угбаларны Тээлиниң чурттакчылары болгаш совхозтуң бүгү ажылчы чону аажок хүндүлээр, оларның эки үлегерин эдерип, ажыл-амыдыралдың талазы-биле ажыктыг сүмелерни олардан үргүлчү ап турарлар.

Сагыш човангыр ие О. Седип тургузукчу ажыл-херекке идепкейлиг кириштинмаан, хөй-хөй аныяк салгакчыларны культурлуг-биле азырап өстүрген. Оон бир оглу болгаш уруу башкылар, ийи оолдары Красноярскиниң дээди өөредилге черлеринде, олардан бичелери Тээли он бир чыл школазының эки өөреникчилери.

Тээли суурнуң культура болгаш хандырылга албан черлеринде боттарының онаашкан ажыл-херээн аксеткилдиг күүседип, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржип турар ажылчы херээженнер база эвээш эвес. Оларның санынга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, Тээлиниң бүдүрүлге-өөредилгелиг он бир чыл школазының өөредилге эргелекчизи Т. Иргитти, ол-ла школаның шеверлекчизи В. Чудуп-оолду, сельмаг эргелекчизи А. Чамбалды, сельпо конторазының шеверлекчизи С. Бичии-уругну, хлеб быжырыкчызы Б. Бегзинни, Тээли эмнелгезиниң эмчизи М. Чалбинаны, медсестра А. Чесноковану, библиотека ажылдакчызы О. Севилбааны болгаш өскелерни-даа киирип болур. Бо активчи херээженнерни дамчыштыр суурнуң херээженнер чөвүлели организас-массалыг хөй-хөй хемчеглерни чорудуп келген.

Суурда ажылчы херээженнерниң ниити культурлуг деңнели база дыка өзүп турар. Ылангыя К. Өнчүр, Б. Шыдыраа, Р. Аракчаа болгаш өске-даа херээженнерниң бажыңнарынга кире бээрге, кезээде арыг-силиг, эмге-сескелиг болур. Оларның бажыңнарының өрээлдерин эңгелей чаткан демир оруннар, шевергин столдар болгаш стулдар, шкафтар болгаш даараныр машиналар, радиоприёмнер каастап турар.

Алексеева, Моряхина, Алдын-кыс, Белек, Москвина, Айнаа дээн ышкаш бистиң активчи херээженнеривис суур библиотеказының ажылынга доктаамал дузалажып, ном пропагандазын калбартып келгеннер.

Суурнуң херээженнери ниитиге ажыктыг ажылдарга база идепкейлиг киржип келгеннер. Олар чоокта чаа Тээли ортумак школаның болгаш Культура бажыңының чайгы септелгезинге воскресниктер организастап, улуг хемчээлдиг ажылдарны кылбышаан, хөй түңнүг камналганы күрүнеге бергеннер. Ол воскресниктерге ылангыя Л. Чылбак, С. Саарбай, Х. Сенденмаа, С. Мандыл болгаш 63 харлыг Норлуп угбай эң идепкейлиг ажылдааннар. Бистиң херээженнеривис боттарының ниити күжү-биле моон соңгаар-даа мындыг ажылдарга киржирлер.

И. СЕНДЕҢ.

Тээли суурда херээженнер чөвүлелиниң даргазы.

Июнь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынче

Идеологтуг ажылды доктаамал удуртур

СЭКП ТК-ның июнь Пленуму идеологтуг ажылды бүгү талазы-биле чугаалажып көргеш, ону доктаамал удуртурун, оон дээштиг чорудун улам күштелдирерин онзалап демдеглээн. Тес-Хемниң партия организациялары бо талазы-биле чамдык ажылдарны кылгаш, ажыл-агый болгаш культура хөгжүлдезинге чамдык экижидилгелерни чедип алган.

Районнуң «Чодураа» колхозунда партия организациязы ТК-ның Пленумунга хамаарыштыр чоң ортузунга масса-политиктиг ажылды эзэн экижиткен. Пленумнуң материалдарын парлалгага үнери билек-ле, тускай хемчеглерни ажылдап кылгаш, бюрога тургузуп чугаалашкан. Оон улаштыр илеткелчилерни, агитаторларны чыггаш, оларга чогуур сургаалдаларны болгаш сүмелерни бергеш, черлерге барып таныдылга кылдыры-биле тодаргай даалгаларлыг эткарып үндүрген. Чон ортузунга кижизидилге ажылын чорудар, масса иштинче кирип ажылдаар талазы-биле партбюро секретары эш Байыр-оол, колхоз даргазы эш Шулуу-Маадыр болгаш өске-даа удуртур ажылдакчылар боттары эгелеп киржип, идепкейлиг ажылдап турар.

Партия организациязы биле колхоз баштаар чери ажыл-агый-даа, кижизидилге-массалыг-даа, хөй-нитти-даа ажылдарны аразында харылзашкак кылдыр шиитпирлеп, чаңгыс аай арга-сүме-биле ажылдап турар.

Колхозтуң ортумак удуртур звенозун шыырак билиглиг болгаш дуржулгалыг кадрлар-биле быжыглаан. Ам бүгү ферма эргелекчилери болгаш бригадирлер шупту коммунистер. Оларның бүдүрүлгеге ролюн, ажылга харысалгазын бедиткен, кижизидилге ажылынче улуг кичээнгейни салган турарынга негелдени күштелдирген. Мурнунда кодээ Совет даргазы турган, ам партбюро кежигүнү эш Бизак Хараалдыг-Тейде сүт-бараан фермазын барып эргелекчилээш, ону кыска хуусааның иштинде хожудаашкындан уштуп, коммунистиг күш-ажылдың деп бедик атты чаалап алырынга чедир көдүрген. Коммунист бригадирлер эштер Данзырын, Беский-оол, Хураган-оол олар ажыл-агыйга көскү түңнелди чүгле кижилер-биле кижизидилге ажылын доктаамал болгаш дээштиг кылдыр чорудуп тургаш чедип эп турар.

Партбюро көскү агитацияны янзы-бүрү хевирлер-биле көрүштүг болгаш дээштиг кылдыр организастаан. Көскү агитация талазы-биле өске партия организацияларда бар мурнакчы дуржулгаларны кызымаккай ажыглап, ажыл-агыйның болгаш үе-үениң сорулгаларынга дүүштүр ону доктаамал солуп, чаартып турар. Социалистиг чарыштың түңнелин үндүргеш, ону оон киржикчилериниң боттарының хуралынга тургузуп, тиилекчилеринге шилчиир вымпелдиң, акша шаңналын тыпсып, мактаалгага киирип, хана солунга, хүндүлел болгаш көргүзүг самбыраларга чырыдып турар.

Партийжи политиктиг ажылдың деңнелин экижиткени ажыл-агыйга эки салдарны чедирген. Колхоз чүгле районда эвес, харын республикада база мурнакчы ажыл-агыйларының бирээзи апарган. Ажыл-херекти бир дески, бедик организастыг чорудуп турар. Мал продуктуларын районда бир дугаарында күрүнеге садып, план бүрүзүн бирги чартык чылда ажыр күүсеткен.

«Коммунизмче оруктуң» колхозтуң даргазы, Тес-Хем парткомунуң бюро кежигүнү эш Шойжун, мында парторганизация секретары эш Дүгер, кодээ Совет даргазы коммунист эш Банчык колхозчу малчыннарның культурлуг амыдыралын үндезини-биле экижидер деп сорулга салгаш, улуг ажылдарны кылып бүдүрген. Клуб, библиотека, кино шугуму-биле малчыннарже үнүүшкүннерни доктаамал кылдыр организастаан. Колхозтуң бодунуң уран чүүл бөлгүмүнүң киржикчилери чыл эгезинден бээр суурга болгаш кодээде малчыннарга ай санында ийи-үш концерттерни көргүзүп турар. Малчыннарга дөрт көжер библиотекалар организастап, ийи чаа кызыл булуңнарны ажыткан, радиоприёмникти калбартып, солуннар бижидилгезин болгаш тарадылгазын эки организастаан.

Идеологтуг ажылга чамдык экижидилгелерни кылгаш, колхоз часкы тарылганың, тудуг-сууржулганың болгаш күрүнеге эът садарының чартык чылда планнарын, күрүнеге дүк садарының чыл планын чогуур хуусааларында долдур болгаш ажыр күүсеткен.

Районда идеологтуг ажылда чамдык чүгээр талалар-биле кады амдаа улуг четпестер болгаш частырыглар бар. Чамдык парторганизациялар идеологтуг ажылды экижидер хамаан чок, оон чамдык хевирлеринге удуртулганы кошкаткан. Ленин аттыг колхозта идей-кижизидилгелиг ажыл саддаргай, район дүшкен соонда көскү агитацияның кандыг-даа хевирлери мында читкен. Сарыг-Булуңда парком чанында хүндүлел самбыразы шагда-ла час ойта барып ушкан, ону амга чедир кым-даа көдүрүп, бут кырынга тургуспаан. Дыка хөй көргүзүг материалдар одаар ыяш сугар сарай иштинде хорумналы берген чыдар, ону септеп, чаартып кылыр ээзи мынчага чедир тывылбаан. Парткомда, бригадаларда парторганизацияларда хана солуннар барык чартык чыл иштинде чаңгыс-даа катап үнүп көрбээн. Клубка лекциялар кончуг ховар болур. Районга, республикага хуралга чораан келген даргалар чүү болганын бээин кымга-даа сонуургадып чугаалап бербес деп, Сарыг-Булуңнуң чамдык чурттакчылары болгаш активтери хомудап чугаалап турарлар.

Идеологтуг ажылды херекке албайн турарын мындыг фактылар безин көргүзүп турар. Парткомнуң секретарының оралакчызы Талчыкпан партия ажылының талазы-биле чамдык айтырыглар салырга, колхозтар каттышкан соонда оларны санап, түңнеп шуут чай алынмадывыс, ам кээп аайлашпып түр бис, а партия ажылының талазы-биле черле кылып каан чүвевис чок деп кандыг-даа дагалзаа чок харыы берген. Партия ажылын ажыл-агый айтырыглары-биле хары угда, харын-даа оон мурнап аайлап башкарар ужурлуг турган. «Чодураа», «Чаа орук» колхозтарда парторганизациялар ТК-ның июнь Пленумунуң материалдарын боттарының инициативазы-биле шагда-ла боттандырып эгелей берген турда, Ленин аттыг колхозта партком чүнү-даа кылбаан болган.

Партком (секретары эш Чамзырай) хөй-нитти организацияларның ажылын экижидер, оларга дааныр талазы-биле кандыг-даа көскү ажыл кылбаан. Кижизидилге ажылының кошкаандан ажылга үнмес, ажыл шагы үзер, арагалаар, хулиганнаар чоруктар удаа-дараа болуп, биче хулиган херектер эрткен чыгызындан көвүдеп турар. Сөөлгү үеде чоннуң хуралдарын кылып, чер-черлерге лекциялар, илеткелдер номчуп, ацаа сагылга-чурум үрээн, арагалаан, хулиганнаан кижилерни тургузуп тургаш, байдалды эзэн экижиткен. Ужуру болза чидиг. Дээштиг кижизидилге ажылын оон мурнунда-ла чорудар болгаш ону доктаамал болдурар ужурлуг турган.

Партийжи-политиктиг ажылды ажыл-агый айтырыгларындан хоорук, кудурукталчак кылдыр тургусканы-биле колхозтуң ажыл-агый херектеринге оон салдары кошкак болуп турарындан дыка хөй көргүзүглер талазы-биле колхоз хожудаашкындан уштунмайн турар. Сарыг-Булуң суурда район турганы-биле барык бир демей албан организация, садыг болгаш коммунал ажыл-агыйлар туруп турар. Партком, кодээ Совет (даргазы эш Кенден) оларны удуртурундан чайлааш, кым канчаар ажылдап, чүнү кылып турары биске хамаан эвес дээнзиг, кыдыында кыстына берген, анаа-да тайбың олуруп турарлар. Кодээ Совет даргазы эш Кенден ажылга түлүк үеде, ажыл шагында арагалап, сагылга-чурумну боду хажыдып турар.

Шуурмактың үлетпүр комбинадының бүгү-ле цехтеринде, кодээ ажыл-агый машиналары септээр мастерскаязында болгаш кызыл булуңунда көскү агитацияга хамаарышкан чүү-даа чок. Райкүүскомда, райпода, харылзаа конторазында хана солуннар майдан бээр үнмээн. Чамдык ажыл-агый, албан организация черлеринде солун делгелгелери, хүндүлел болгаш көргүзүг самбыралары кууарарып, шаарарып калган. Оларның чамдыктарынга ай-айы-биле солун аспас, көргүзүг кылбас болгулаар. Райпо баштаар чериниң чанында чеди чыл планының талазы-биле эки кылган, улуг өртектиг көргүзүг үрелзе-үрелзе шуут ис чок читкен.

Ажылдың, үениң байдалынга дүүштүр лозуннарны болгаш өске-даа көргүзүглерни солувас, бир чүвени ёзу барымдаалап, үрелип куурарганче чедир азып каап, сагыжын сожуктуруп олуруп алыр чорук кайы-даа парторганизацияларда бар. Кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш садар, июнь Пленумунуң шиитпирлерин пропагандалаар талазы-биле лозуннар кайы-даа көзүлбес. «Коммунизмче орук» колхозтуң конторазының даштында марксистиг-ленинчи идея болгаш шугумчулел дугайында дыка чугула лозуннар бар. Ынчалза-даа оон турар черин, үезин парторганизация чедир таарыштырбаан. Мында 1962 чылда кылыр ажылдарның көргүзүү ам-даа астынмышаан.

СЭКП парткомунуң штады мурнукузундан улгаткан. Колхозтарда, совхозта хосталган секретарьларлыг парторганизациялар, бүдүрүлге болгаш албан организация черлеринде хосталбаан секретарьларлыг парторганизациялар парткомнуң чугула штаттыг болгаш штаттан дашкаар дааныр пунктулары болур ужурлуг. Партком оларны партийжи-политиктиг ажылды чер-черлерге боттуг башкарарынче кошкак угландырып турар. Чер-черлерге сургакчылап баргаш чамдык партком ажылдакчылары үре-түңнелдиг ажыл кылбас деп парткомнуң үшкү пленумунга пленумнуң киржикчилериниң чидиг-биле шүгүмчүлеп турганы-ла шын. Парткомнуң идеология килдизинде эш Никитин үлетпүр комбинадынга доктаамал аалчы болуп чоруп тургаш, чаңгыс-даа лекция номчувас, ажылчыннар-биле беседа кылбас, оларның бажың-балгадынга кирип сонуургавас, партийжи-политиктиг ажылды экижидеринге дузалавас. Ындыг ажыл стилдиг ажылдакчыларның херээ чүл? Ол ышкаш чамдык инструктор-организакчылар, парторганизация секретарьлары ажыл-агый херектеринге кол хандыккаш, партия ажылын ала-чайгаарладып турар. Ажыл-агый планнарын күүседири партия ажылдакчыларының бирги чергениң чугула хүлээлгези, ону күүседирде кижизидилге ажылын, кижилер-биле ажылды доктаамал чорудуп, кижилерни өөредип, билиндирип тургаш боттандырар ужурлуг турган.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш районнуң идеология фронтузунуң бүгү ажылдакчылары чурттакчылыг чер болганга, өг-бүле бүрүзүнге чедир кижизидилге ажылын бүгү талазы-биле күштелдирери негеттинип турар

К. ЧАМЗЫРЫН,

СЭКП обкомунуң штаттан дашкаар инструктору.

БАЗА БИР ДЭЭШТИГ ЧЕПСЕК

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң материалдарын бистиң республиканың кино четкилериниң ажылдакчылары бүгү совет кижилер-биле бир демей аажок улуг чүүлдүнүүшкүн-биле уткуп хүлээп ап, ону деткип турар.

Ажылчы чоннуң коммунистиг кижизидилгезиниң херээнге, ылангыя коммунизмниң тургузукчузу чаа кижини кижизидеринге кинонуң эң-не улуг рользуун СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга база катап онзалап айтып, кино ажылдакчыларының мурнунда кайгамчык улуг сорулгаларны салган. Ынчангаш идеологтуг ажылдың база бир күчүлүг чепсээ болур кинонуң ажылдакчыларының мурнунда партия чаа улуг сорулгаларны салганын бистиң республиканың кино четкилериниң ажылдакчылары эки медереп билип турарлар.

Партия болгаш чазактың хүн бүрүдеги сагыш човаашкынының ачызында бистиң республиканың киночеткилериниң ажылы сөөлгү каш чылдарның дургузунда дыка экижээн, көжүп чорууур болгаш туруш кинонуң саны көвүдээн, кино четкилери амгы үениң чаа киноаппаратуралары-биле хандыртынган. Ажылчы чоннуң кино көөр чоруу моон мурнунда чылдарга бодаарга дыка идепкейжээн, ол ышкаш чоннуң кино талазы-биле негелдези улгаткан.

Амдызында маңаа чүгле республика найысылалы Кызыл хоорайда кинотеатрларның ажылының байдалы-биле таныжып көрээлиңер. А бүгү республикада кино четкилериниң байдалы-биле чоокку үеде номчукчу силерни база-ла таныштырар бис.

Кызылдың кинотеатрларынга чоннуң кино көөр талазы-биле негелдези дыка улгаткан. Бир эвес РСФСР-ниң хоорайларының кинотеатрларынга ортумаа-биле 100 кижиге-ле 15,4 олут онаажып турар болза, а бистиң Кызылда ортумаа-биле 1000 кижиге-ле 46,5 олут онаажып турар. тодаргайлаарга Кызыл кинотеатрларынга чоннуң кино көөрү РСФСР-ниң хоорайларында кинотеатрларга бодаарга 3 катап хөй болуп турар.

Бистиң Кызылдың чурттакчыларының санынга онаарштыр алырга кижи бүрүзү-ле кинону доктаамал көрүп турар. Бо чылдың бирги чартыында хоорайның чурттакчызы кижи бүрүзү-ле кинога 23,5 катап барган, ол дээрге план ёзугаар алырга, Россия Федерациязының хоорайларындан эң-не бедик көргүзүг-дүр. Ынчангаш кызылчыларның кино көөр талазы-биле идепкейи Москва, Ленинград хоорайларының чурттакчыларының кинолаары-биле деңнежип турар, чамдыкта харын-даа олардан ажа дүже бергилээр.

Бо чылдың бирги чартыында Кызылдың кинотеатрларынга болгаш республиканың киноустановкаларынга 1.309 муң кижи кино көрген. Олла үениң иштинде хроника-документалдыг болгаш эртем-тайылбырлыг киноларны 180 муңну көрген.

Чоннуң кино көөрүнүң талазы-биле бо үстүнде адаанывыс чедиишкиннерни чедип алырынга Кызылдың «Найырал», «Каа-Хем», Туранның «Мир», Чадаананың «ВЛКСМ-ниң 30 чылы» кинотеатрлар улуг салыышкыннарны кииргеннер.

Кызылдың кинотеатрлары коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп бедик атты чедип алыры дээш демисежип турар. Оларның иштинден «Каа-Хем» кинотеатрының (директору эш Сторожева) коллективи ол хүндүлүг атты чедип алган. Ол коллективте 27 кижи бар. Олар шупту коммунистиг ёзу-биле чурттап, ажылдап, өөренип турар быжыг найыралдыг коллектив апарган. Ол кинотеатр көрүкчүлер-биле массалыг ажылдарны доктаамал чорудуп турар. Мында хөй-ниитичи эгелээшкин-биле ажылдап турар кинооргакизаторларлыг.

Хоорайның кинотеатрлары фестивальдарны, тематиктиг көргүзүглерни үргүлчү чорудуп турар. Бо чылын «Ленин бистиң-биле», «Май 1-ге уткуштур», «Бадыыннарны камнаңар» деп темаларга эрттиргилээн көргүзүглер дыка солун болуп эрткен. Пионерлер сборларын кинотеатрларга эрттирери чаңчыл апарган. Бүдүрүлгениң мурнакчылары-биле, тускай эртемниглер-биле солун ужуражылгаларны кылып турар. Ол ышкаш кызыгааржылар, космонавтар, уруглар камгалалының хүннерин эрттиргилээн.

Кино көрүкчүлеринге эптиг-ээлдек чорук, ажылдың бедик культуразы дээш Кызылдың кинотеатрлары туржуп турар.

Чаа көргүскен киноларга чугаалажып көрүүшкүннерни организастап эрттирип турар апарган. Кызылдың кинотеатр бүрүзүнде кино көрүкчүлериндең тускай активтерни тургусканн. Ол актив көрүкчүлер-биле массалыг ажылдар чорударының улуг дузалакчылары. Ылангыя «Найырал» кинотеатрда актив (даргазы эш Журавлёв) багай эвес ажылдап турар.

Кинотеатрларга болгаш улуг киноустановкаларга СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң киржикчилери-биле ужуражыышкыннарны чоокку хүннерде организастап чорудары планда көрдүнген. Ол ышкаш кижизидилге темазынга чугула хамаарышкан киноларның фестивальдарын организастап эрттирери хоорайның кинотеатрларының планында кирген.

В. ФОМИН.

Тыва АССР-ниң Культура министерствозунуң кинофикация начальниги.

МОСКВАДА ДЕЛЕГЕЙНИҢ III КИНОФЕСТИВАЛЫ.

КИНОЖУРНАЛИСТИКАНЫҢ ДАЙЫНЧЫ ЧИДИГ УРАН ЧҮҮЛУ

МОСКВА. (СЭТА). Фестивальчы неделя төнүп олурар. Конкурстуң болгаш конкурстан дашкаар бүгү фильмнериниң кезии көрдүнген. Ужуражылгалар, дискуссиялар, парлалга конференциялары, көрүлделер бот-боттарын солчуп, киноконкурстуң чогумчалыг ажылдап турарын херечилеп турар. Ийи болуушкуп хүннүң кол хөлзээзиниң айтырыглары болу берген — бүгүдеге билдингир аргентин киноактриса Лолита Торрес («Ашакка барганының 40 чылы» деп кинода ойнап эгелээн) болгаш француз артистер Симона Синьоре база Ив Монтанның келгени. Ынчангаш чаа кино сылдыстарының саны улам өзүп турары бо.

Фестивальдың ажыл хүнү эрте эгелээр: бир эртен 10 шакта документалдыг фильмнериниң Төп студиязының чанынга ак-көк автобустар кээп тургулапкан. Мында фестивальда келген бүгү чурттарның документалдыг кино тырттырыкчылары — режиссерлар, операторлар база журналистер чыглып келген. Кино тырттырарынче бүгү-ле бар техниканы «октапканзыг»— москвачылар аалчыларын улуг сонуургал-биле тырттырып ап турлар. Кинофестиваль дугайында ам үндүрер фильмниң баштайгы кадрлары ол-дур.

Ужуражыышкын болза студияның ажыл-агыйы-биле таныжылгадан эгелээн. Тырттырар техника цеги, үн киирер цех, лаборатория, монтаж цеги... Янзы-бүрү бижиктерлиг эжиктер: «Метрономнуң оттары», «Курск дээрбээ», «Фидель Кастро» база «Кинофестиваль»— бо дээрге чаа кинолар аттары, планнар аттары болгаш студияның кылып турар продукциязы-дыр. Продукцияның саны мындыг бир чылда 125 журнал, 150 фильм. Бо нарын организмни аалчылар ынчангаш сонуургап турарлар. Сонуургалдың чылдагааныының дугайын олар боттары чугаалаадылар. Ам оларга сөстен бээлиңер.

Жан Летс (Франция): Мындыг студиялыг болуру улуг аас-кежиктиг-дир. Силерге ылап-ла адаарган тур мен, бистиң Францияда бир чылда 400 фильмнерни тырттырып турар, ынчалза-даа оларның хөй кезии көрүкчүге четпейн баар. Олар фильмотекаларда чыткылаар — оларны көргүскен ажык чок. Амыдыралчы бодалдар бисте хөй, ынчалза-даа олар боттанмайн турар — күрүне бисти акшалаандырбас.

Дени Деншем (Танганьика): документалдыг кино тырттырыкчыларның британ каттышканшкынынга хөй чыл ажылдап турдум. Телевидениениң кыстырыышкынынга шыдашпайн, ол удавайн хагдынган. Бисте кино көргүзери дээрге — ону садары-дыр, а көрүкчүнү ам чалгаараңчы эвес ленталар сонуургадып турар.

Д. Деншем ам Танганьика Республикада ажылдап турар. Аңаа студия чоңга бараалгаткан фильмнерни тургузуп эгелээн. Кино четкизинде амдызында 16 миллиметрниң ленталары бар. Ол ленталар чоңга чугула, ынчангаш ол бистиң өөрүшкүвүс-түр деп Деншем чугаалады.

Совет кинорежиссерлар Р. Кармен, И. Копалин оон ыяыңай өске планнар дугайын чугаалааннар. Чуртта 25 студия бар, бир чылда 1400 киножурнал, 300 фильмнерни үндүрүп турар. Ол дээрге чоннуң амыдыралынче идепкейлиг ханыылаашкын-дыр. Ол дээрге бистиң чуртувустуң чедиишкиннериниң көргүзүү-дүр. Кинопублицистериниң дайынчы, чидиг уран чүүлү негеттинер хөй миллион көрүкчүлерниң аудиториязы-дыр.

Совет документалдыг кино тырттырыкчыларының сөөлгү киноларындан эзэн кашты аалчыларга көргүскен, оон аразында космонавтар Валерий Быковский болгаш Валентина Терешкова-биле Москвага ужуражылга дугайында «Космостуң маадырларын чон алдаржыдып тур» деп фильм база бар.

47 ТОННА

Барыын-Хемчик районда «Мурнакчы» колхозтуң хову ажылының бригадазы бо чылын 1300 тонна сиген, 5050 тонна силос белеткээр планныг. Ол сорулганы чедиишкинниг күүседиринге чаңгыс тодаргай хемчеглерни боттандырган.

Үнүштүң улам экижиир сорулга-биле 157 гектар шөлдү суггарган, чаа сиген шөлдерин немей аштап арыгладарынга тодаргай хемчеглерни алган. Ол ышкаш септелгени база багай эвес организастаан. Чижээ, аъттыг 5 машиназын болгаш 4 дырбаажын септээн, холдуң 21 кадыырын болгаш 20 дырбаажын белеткээн.

Бо хүннерде Чиңге-Каъттың шөлдеринде ажыл-иш түлүктээн. Куулар Дамчыйның удурткан бригада 47 тонна сигенни доллгактап белеткээн. Салчак Сарыг-оол, Саая Дугар-оол болгаш өскелерлдаа хүнде ажыл нормазын 150 хуу күүседип турарлар хөй. Ол бригадада 14 кижи бар, ам база бир бөлүк 20 кижиниң сиген ажылынга немей киирген.

Улуг-Сайырда бызанчылар звенозу база сиген белеткелинде кирген. Ол ышкаш хой ажылының 4 бригадалары июнь 15-тен эгелеп база сиген ажылынче кирген.

С. КАРА-САЛ.

КЕЖЭЭНИҢ МУРНУНДА — ХҮНДҮ, ЧАЛГААНЫҢ МУРНУНДА — КОЧУ

Шаандан бээр улустуң мынча дижип келгени кончуг шын. Бистиң салбырның хойжулары Саая Шиния, Сарыглар Сотпа, Ооржак Кан-оол, саанчылар Саая Кундаа, Саая Чаш олар боттарының кызымак күш-ажылы-биле ажылчыннар коллективиниң хүндүткелин чаалап алганнар. Ындыг-даа болза мал ажылынга чамдык чалгаалар эскербейн киирип алган турганывыстан олар нийтиниң мал ажылынга эвээш эвес когараалдарны таварыштырган.

Чижээ, Хомушку Дамбаны, ооң мурнунда үр үеде мал эмчизиниң сабитарказынга ажылдап келген кижи боорга, хой ажылынга киирдивис. Чаа кадарчылап кирген кижи дээш кышкы үеде немелде ажылчын күжүн-даа быжыглап, оларларны трактор-биле далбыйладып, мал чемнерин-даа арбыдалы берип турдувус. А херек кырында Дамба чүнү көргүскенил? Кыштың ортаа үезинде-ле ооң коданындан 12 улуг хой, 132 чаш хураган өлген. Бо чүү болганыл, кыштың черле дүшкүүрлүг бергe болганы ол бе? Чок, бир эвес кыштың байдалы нийти бергедээшкинниг турган болза, ооң кожалары — назы дөгүй берген Сарыглар Сотпа ирей биле Ооржак Кан-оолдуң өг-бүлелери канчап совхозтан мал чемнерин эвээшти ап турган, хойларын хүр кыш ажырып, чаш хураганнарны мендн доруктуруп шыдапканнар деп. Хомушку Дамбаның коданынга болган когарал чүгле ооң чалгаа, ажылга харысаалга чок, ак-сеткилдиг эвес чоруу-биле тайылбырлаттынар. Ол мал чемнерин камнавайн төгчеглээн. Оларларны хуваап, планнап ажыглаваан. Кажааларның ой-бак-дыдыын чылыглавайн, одек-көржениң хоорбайн, малдың чылыдыржун кургаглавайн турган. Ооң туржук, арагалаар чорукче шуут хамдаан. Бо бүгүнүң түңнели үстүнде көргүстүнген когарал ол-дур.

Кужугет Очур-оолду кандыг эки хойжу дээр боор. Очур-оол биле ооң кадайының багай ажаалгазының түңнелинде кыжын төрээн 62 чаш хураганнар өлген. Чаш хураганнарны дораан-на иелеринге тудуп эмзиртпейн турганындан үжен ажыг хураганнар иелерин танывас болганы-биле үр үеде бир-бир хойларга барып, алгыржып чорупп тургулаан. Хойларның кужу арган.

Ажылга харысалга чок, ак-сеткилдиг эвезин барымдаалааш, салбырның партия организациязы-биле сүмелешкеш, Хомушку Дамбаны, Кужугет Очур-оолду мал ажылындан үндүрген бис. Оларның орнунга кежээ, кызымак эштерни шилип киирген соонда, ол коданнарга малдың өлүп хораар чоруу соксаан. А демги чалгаапайлар амдыгаа чедир нийтиге ажыктыг кандыг-даа ажыл кылбайн турарлар.

Төөгүлүг чеди чылдың бешки чылының планныг онаалгаларын чедиишкинниг күүседир деп чүткүл-биле доллунган малчыннар ай санында чыглып, эрткен айның түңнелдерин болгаш дараазында айда кылыр чүүлдерин чугаалажып, сүмележир. Хомушку Дамба, Кужугет Очур-оол ышкаш арын-нүүр чок чалгааларны сойгалап ажылга олуттай-шуушпен кижилерни сергеди шугумчулап турарлар.

Партия организациязы-биле кады эки ажылдыг малчыннарны мактап, шаңнап, оларның дуржулгазын нептередип, социалистиг чарыштың түңнелдерин чогуур хуусааларында үндүрүп, нийтиге чарлап турар бис. Чоокта чаа бир болгаш ийи дугаар сүт-бараан фермаларының саанчылары-биле чугаалажып тура, эштер Шура, Кара-кыс, Кундаа, Чаш олар канчап хөй сүт саап ап турарыл, а оларның-биле бир дөмей байдалда ажылдап турар эштер Сереш, Сүүр, Анзатпаа олар боттарының чаңгыс черде ажылдап турар өөрүнден чүге оранчок эвээш сүт саап ап турарыл деп айтырыгны дорт тургускан бис. Чүгле ажылга кызымак эвес, чалгаа чоруктуң түңнели-дир деп харызыны мурнакчы саанчылар бергеннер.

М. ЧҮЛЬДҮМ,
«Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырының эргелекчизи.

ХЕРСОН ОБЛАСТЬ. Скадовск бүдүрүлге эргелелиниң «Чаа амыдырал» колхозунда Украинаның сурагжыг механизатору Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Александр Романюктуң звенозу бо чылын гектар бүрүзүнден ортумаа-биле 40 центнер кызыл-тасты, 29 центнер чочак-тарааны, кукурузаның 85 центнер тараазын болгаш 1.000 центнер ногаан массазын алырын хүлээнген.

Чочак-тарааны болгаш күзүн чажып тараан кызыл-тасты ажаап алган соонда ооң шөлүнге кукурузаны тарыыр.

Федор Штанькоңуң болгаш Владимир Азовскийниң механизастаттынган звенолары А. Романюктуң звенозу-биле чаржып турар.

Чурукта: (солагай талазындан оң талазынче) сурагжыг механизатор Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Александр Романюк биле звеночулар Владимир Азовский, Федор Штанько кукуруза шөлүн көрүп турары.

СЭТА-ның фотохрониказы. Фото Н. ДУДЕНКОНУУ.

Школачылар бүдүрүлгеде

ЧААТЫНЫН

Чааты 8 чыл школазының элээди класстарының өөреникчилери чайгы дыштанылгазының үезинде колхоз бүдүрүлгезинде хаара туттунган, шудургу ажылдап турарлар. Чижээ, колхозтуң ногаа бригадазында 29, тууйбу бүдүрүлгезинде 5, тудугда 10 кижи ажылдап турар.

Ногаа бригадазында Дамбыр-оол Кара-Кыс, Света Аржы, Норжунмаа Доптуй олар 22-ден 24 чедир сотка черлерниң чашпан, сигенин аштап, суггарып келгеннер. Тудугда Долзат Оскарбаа, Ангыр-кыс Кызыл-оол оларның ажылдап турары база эки. Тууйбу кылыр черде Валя Конгар, Шура Самбуу олар бир хүн-не 500 тууйбуну түс-бүрү бүдүрүп турар.

Н. СУНДУЙ-ООЛ.
Улуг-Хем район.

* * *

АК-ДОВУРАКТЫН

Барыын-Хемчик районнуң Ак-Довурак школазының өөреникчилери Петя Сысоев болгаш Гена Зайцев олар 7-ги классты дооскаш, чайгы каникулун кожазы тудугга эрттирерин шиитпирлээннер. Дуржулгалыг арматурщик Екатерина Черепковага оолдарны өөредир кылдыр кожуп берген.

Петя-биле Гена кыска хуусаа иштинде арматура кылырын шиңгээдип алганнар. Хүн бүрүде бүдүрүлгеге олар 4 шак ажылдап, бүгү эвилел ужур-дузалыг тудугнуң ажылынга бичии-даа болза үлүг хуувус киржип турар деп чоргаарланып турарлар.

Г. ФЕДОСЕЕВ.

Күзээнин чедип алыр

Күзээнин чедип алыр дыжир болгай. Иргит Кестээ, бичиизинден тура-ла машина-техника сонуургаар чораан. Техниканы башкарып билир кылдыр канчап өөренип алырынче ол сундуга берген.

Ол, эге школаның чүгле үшкү клазын дооскан. Ол чылдарда зарыт ооң өөредилгезин шаптыктаан. Бичии Кестээ ада-иезинден база чарылган болгаш дуңмалары-биле өскүс арткаңнар.

— Дуңмаларны өстүр азыраар, ажылдаар херек — деп, ол шиитпирлеп алган. Ынчангаш бодунуң сонуургап чорууру техника-биле холбаалыг ажылче кирип, прицепщиктеп эгелээн.

Үш чыл дургузунда ынчаар ажылдап келген тракторнуң кезектерин билир апарган болгаш ооң-биле ажылдаарынга чаңчыга берген.

— Техниканы «чагырып», ону эдилеп билир кылдыр улам быжыы-биле өөренип алыр херек.

Ол бодал ёзугаар 1957 чылда ынчаарда турган Тээли МТС-тиң трактористер курузунга ол өөренген. Кежээки курстуң кичээлдеринге идепкейлиг киржип тургаш, техника башкарарының теориязынга-даа, практиказынга-даа эки өөренип алган.

Иргит Кестээ оон бээр-ле тракторнуң идегелдиг башкарыкчызы болуп ажылдап келген болгаш амгы үеде «Тээли» совхозтуң мурнакчы трактористериниң бирээзи.

Эш Кестээ тайгадан тулуг ыяжын үндүр сөөртүп кыштаан. Частан бээр хову ажылында идепкейлиг киржип турар.

Б. БАРБА.

Звенoларда

Улуг-Хем районда «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң Эйлиг-Хем участогунуң малчыннары сиген кезиилдезин организастыг эгелээн. Хой ажылының бригадазындан 15 кижи хем шынаазының ортулуктарында хол кадыырлыг кирген. Оларга сиген кестирер 3 аът машиналары база улажы берген.

Эйлиг-Хемниң чайлагаары Серлиг, Секпир, Тостеек болгаш өске-даа черлерде малчыннар звенолары база ажылдап кирипкен. Участок амгы кол кичээнгейни мал чеми белеткээринче угландырган.

К. НОРБУ.

РЕДАКЦИЯГА ЧАГААЛАР

Кадарчының хомудалы

Чадаана сумузунда бо өг-бүлениң кежигүннерин билбес, оларның сураан дыңнаваан кижилер ховар. Олар чүгле күш-ажылга кызымак чоруунуң ачызында чонунга ынчаар сурагжааннар. МЧАЭ турар үеден бээр-ле нийтиниң малын малдап келгеннер. Өг-бүлениң баштыңы Шаравии Барымаевич Ондарга «Областың дээре хойжузу» деп атты 1957 болгаш 1961 чылдарда ийи удаа тывыскан. Олар күш-ажылга чүткүлдүг кежээзинден ангыда, идепкейлиг хой-нийтичилер.

Шаравии Барымаевич чылар-чылбас ажыл-чаңныг, топтуг-томаанныг, чоон-чоон дыштыраарлыг ишчи холдарлыг, ногаар шылаарын билбес, сирееш бүдүштүг бежен хар чоокшулай берген кижи. Колхоз бүдүрүлгезинге мынча хөй чылдарда ажылдап келген кижи чеже малды өстүрбээн дээр, чеже хире буянныг херекти бүдүрбээн дээр! Ынчангаш ооң чаагай ажыл-чорудулгазын сонуургай бердим. Мээн айтырыгларымга ол аажок доочу-доочу харыылагылап олур. «Кежээ кижи сөске харам» деп сөстер чалгаар-ла чугаа аразында сагыжынга кире хонуп олурду. Ындыг-даа болза эш Ондарның болганчок-ла бир-ле чүвениң дугайын хандыр бодаңы берген олурарын эскерип кагдым.

Бистиң чугаалажышкынывыстың ооң ынай уламчылааныңдан ооң сагыш аарып олурган чүвези мынчаар илереп келди. Колхоз баштаар чери бүрүнгү чылын-на Чодар деп черге 1000 баш хой кирер чаа кажааны туттурган. Ынчангаш Ондарга кыштаан ол деп каан. Ындыг чаагай оран-саваны көргеш кадарчының өрээни чүү дээр! Ынчалза-даа ооң өөрүшкүзү улаванда муңгагдал-биле солуттуна берген. Оон ол кыштаа бегүнге чедир-ле хойжунуң бодалын шарышкылыг кылдыр ойүп чорууру. Чүге? Хой кажаазының чүгле бараан чаагай. Кыжын анаа хой кажаазарынга чайын чаъс чаап турган дег кылдыр дамдылааш туруп бээр. Оон түңнелинде кажаа иштии ол анаар, хойларның дүгү шыгып хыралай бээр, мал толу өлүгеннеп эгелээр. Эгер чылын кыжын 70 хире хураган өлген. Эрткен кыжын базала ол хире. Хураганнар доруктурар чылыг кажаа чок. Ооң-даа ажыглаптар чурттаар чылыг бажың чок — кадарчы ийи чыл иштинде өгте чурттап келген.

Ооң кадында олар база чедишпес. Ындыг турбуже эрткен кыжын колхоз баштаар чери ол кыштагга 1800 баш хой кыштаткан. Бир эвес чоогунда тараа шөлдериниң саваның болгаш өскээрткен мал чемнери сөөртүп экээриң кичээнгейге алыр чүве болза ол хире мал туруп болур-ла. А херек кырында мал чемнериниң сөөртүлгези үзүктелир. Ынчангаш хойга олар кызылдааш мал арып эгелээр.

Бо бүгүнү эрткен чайын Шаравии Барымаевич колхоз баштаар черинге медеглээрге, колхоз даргазы эш Доктугу чүүлдүгзүнүп хүлээп көргеш, кажааны эде кылыр, ооң чанынга чурттаар бажыңны аңдан эгелеп тудар деп баштаар чериниң шиитпирин дыңнаткан. Кадарчының ол дээрезинде өөрү кааткан бо шиитпирниң чарлаттынганындан бээр эвээш эвес үе эрткен — ам июль айның ортаа эртип турар. Кыштагда элээн каш чудуктар дужуртүнген дээрден башка кандыг-даа ажыл чорувайн турар. Ынчангаш эрткен чылдардагы байдал бо кыжын база катаптаттынар хире апарганын бодан кээрге хоочун хойжунуң сагыш-сеткили үргүлчү-ле хуврей чорууруңуң чылдагааны ындыг болду.

Ондарлар чүгле колхозка ажылдап келген чылдарының дургузунда безин дөрт муң ажыг баш хураганнарны өстүрүп доруктурганнар.

— Бо чылын 100 төрүүр хойдан-на 100 хураган, хой бүрүзүнден 3 килограмм дүк алыр хүлээлгелиг кижи мен. Чылдың баштайгы чартыында-ла оомну күүседип шыдаптар турган кижи мен. Байдал мындыг болганындан ам чыл төнчүзүнге чедир шөйүп турган күүседир апарганым бо-дур ийин — деп, Шаравии Барымаевич хомудап чугаалады. Ноябрь, декабрь айларда төрээн хураганнар малдың баш сапынга немире боор болурун, а эът, дүк бүдүрүлгезинге олар немере болбас дээрзин бо кончуг шын демдегледи.

Кыштагның кажаазы хой кыштаарынга таарымчалыг кылдыр эде кылып, чурттаар чылыг бажыңны тудуп бээр талазы-биле шыңгыы хемчеглерни дүрген боттандырары колхоз баштаар чериниң болгаш партия организациязындан соңгаарладышкын чокка негеттинип турары кадарчының бо хомудалындан тодаргай илереп турар.

С. ПАВУ.

Ээнзирээн байдал

«Тыва» совхозтуң ажылчыннарының хөй нуруузу ооң Хөндергей салбырында чуртгап, ажылдап турар. Ол салбырда ажыл-херектиң-даа, политиктиг ажылдың-даа байдалы аажок сандаргай болгаш ээнзиргей байдалда. Салбырның ажылчыннарынга болгаш малчыннарынга чорууга мурнунда хуу ажыл-агый үезинде-даа дег шыпшын-на чүве.

Бо талазы-биле чамдык чижектерни көргүзерге мындыг. Партияның идеологтуг ажылының өөлчегезин чорудулгаларын чугаалашкан СЭКП ТК-ның Комитединиң июнь Пленумунуң ажылдап турганының база Чөөн-хелегейниң кижилерин магадаткан маадыр космонавтар Валентина Терешкова биле Валерий Быковскийниң кады ужуушкунунун-даа үезинде чаңгыс-даа беседа, номчулга болбаан. Оон туржук ол чүгүла болуушкуннарның хайгыылдакыныг үезинде Хөндергей суурнуң радиозу безин ортта ажылдавайн, чамдык хүннерде радио дамчыдылгазы шуут болбас турган болгай. Бо талазы-биле негелдени чон совхозтуң дирекция черинге, суму Советинге каш-даа удаа тургузуп турган, ону кым-даа херекке албаан болгаш амга чедир шиитпирлеттинмээн болуп турар.

Ам үеде СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң материалдарын бүгү черлерде калбаа-биле таныжып турар. Бистиң салбырывыста бо талазы-биле бодуун тайылбыр ажылы безин чорутттунмайн турары кайгамчык.

Суурда байдал мындыг турда малчыннарда байдал кандыгыл дээрзин чалгаар-ла билдингир. Малчыннар ортузунда агитас-массалыг ажыл шуут чорутттунмайн турар болгаш оларның чагыткан солуннары чедиртинмейн турар. Ол ажылдарны харыылаар ужурлуг эштер С. Спай-оол, С. Өпей, М. Седип-оол, М. Херел-оол олар кончуг багай ажылдап турар.

Малчыннарга солун чедирилгезин организаставаан. Чүгле малчыннар Хөндергей суурже чорук аайы-биле келгенде солуннарын боттары кээп ап турар. Чамдыкта малчын кижи хары үгда чартык айның, харын-даа бүдүн айның солуннарын дергилеп чанар сүт ужурга таваржыр. Ынча хөй солуннарны хары угда алгаш, кижи оларны канчап четче номчуп ап шыдаар боор.

Ажыл-херек чүгле хүнүнүнне эвес, а шак бүрүзүнде хайнып, бурунгаар хөгжүп бар чоруур үеде совхозтуң бир улуг салбыры мындыг ээнзиргей болгаш дүлей туруп болур бе дээрзин совхозта партком секретары эш Б. Куулар канчап бодавас чоор.

М. КАЙГАЛ-ООЛ.
Чөөн-Хемчик район.

Көдээ ажыл-агыйга эртем-техниктиг ниитилел

Көдээ ажыл-агыйның эртем-техниктиг ниитилели — көдээ ажыл-агыйның база бир адыры хөй-ниитичи организациязы болур. Мал ажылының болгаш чер ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедир дээш колхозтарның, совхозтарның ажыл-чорудулгазын экижидеринче угландыр ол ниитилел оларга чогуур дузаны көргүсүпшаан, коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарынга арганы берип турар.

Ынчангаш эртем-техниктиг ниитилел моон адаанда сорулгаларны боттандырар: эртемниң, техниканың, дэпшилгелиг технологияның айтырыгларын ажылдап кылыр, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң чайгылыш чок өзүлдезин дээш көдээ ажыл-агый курлавырларын тывар болгаш ажыглаар дугайында ниитилелдиң кежигүннериниң чогаадыкчы инициативазын хөгжүдер; эртемниң, мурнакчы дуржулганың чедиишкиннерин нептередиринге дузалажыр, өөренип көөр, байылдар талазы-биле ажылга ниитилелдиң кежигүннерин хандылар; эртемниң болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң ажылдакчыларының чогаадыкчы кады ажылдажылгазын хөгжүдер; ниитилелдиң кежигүннериниң, көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының техниктиг билииниң деңнелин болгаш бүдүрүлгечи мергежилин бедидер дээш оларга дузалажыр.

Ниитилел айыттынган сорулгалар-биле чергелештир көдээ ажыл-агыйның түс-түс тодаргай айтырыгларының дугайында эртем-техниктиг конференцияларны, чөвүлел хуралдарны чорудупкаш, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге үнелезин барымдаалыг болгаш тодаргай сүмелерни апаа ажылдап кылган турар. Оон күүселдези кайы хире чорупп турарыл дээш хөй-ниитичи шыңгыы контрольду тургузар. Ниитилелдиң организациялары семинарларны, мурнакчы дуржулганың школазының ажылын, экскурсияны, конкурстарны, дискуссияны, лекцияларны, илеткелдерни чорудуп, брошюраларны, плакаттарны болгаш хуудустарны парлап үндүрүп турар.

Республикаларда, крайларда болгаш областарда ниитилелдер көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң 120.000 эртем ажылдакчыларын, тускай эртемниглерни, чаартыкчыларны боттарының хүрээлелинде каттыштырып турар. Узбек, Киргиз, Украин эвилелдешкен республикаларда, Татар АССР-де, Саратов, Волгоград, Иркутск, Свердловск областарда болгаш оон-даа өске черлерде ниитилелдерниң баштаар черлери колхозтарның, совхозтарның ажылынга дузаламчы көргүзериниң хемчеглерин ап турар.

Ниитилелдиң Иркутск областа баштаар чери техника бажыңы-биле кады көдээ ажыл-агый дугайында эң эки чаартыкчы саналдарның делгелгезин организастаан. «КВН-5» деп аскылыг кезер машинаны «СК-3» комбайнга таарыштыр кожуп кылганы агаар-бойдустуң кандыг-даа байдалының үезинде ажаап алыышкынга дүрген чорудуушкун-биле ажылдап болур арганы берип турар дээрзиниң дугайында Нукутск совхозунуң комбайнери Н. Ф. Якоблевтиң саналын ол делгелгениң стендилериниң бирээзинден көрүп, таныжып болур. Якоблевтиң ол саналы Иркутск областың колхозтарынга болгаш совхозтарынга калбаа-биле нептерээн.

«СК-3» комбайнга «ЖР-4,9» деп прицептиг лафет чок «ЖБ-4,6» деп ийи жаткаларны гидравликтиг башкарылышкын-биле кады таарыштыр кожуп кылганы дүрген чорудуушкун-биле тарааның сыптарындан кеспишаан, ангылап ажаап алыышкынны чедиишкинниг чорудуп болур аргалының дугайында Аларск совхозтуң комбайнери Н. Г. Трубачеевтиң саналын делгелгениң өске бир стендизинде бижимел-биле делгээн. Оон ол саналын анаа келген кижилер таныжып ап болур.

Делгелгеде ол-даа, оон өске-даа хөй саналдар областың элээн хөй ажыл-агыйларында нептерээн болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезинге болгаш көдээ ажыл-агыйда күүседип турар ажылдарның шынарын бедидеринге бодтуг салдар хамаарылгазын чедирген. Бо чижектер болза, хөй-ниитиниң инициативазының дугайында боттуг барымдаалар-дыр.

Ниитилелдиң Татар республикада баштаар чери партия, комсомол организациялары-биле кады 1955 чылдан эгелээш мал ажылының талазы-биле чылдың-на семинарларны чорудуп келген, чаа мергежилди шиңгээдип алыр талазы-биле республиканың аныяк малчыннарынга дузаламчы көргүзериниң инициативазын үндүрген. Түс-түс саанчылар, бызаа ажаакчылары, кадарчылар-биле практиктиг семинарларны чорударының тематиказы болгаш планнары ажылдап кылдынган. Семинарларны чорударда ниитилелдиң кежигүннери көдээ ажыл-агыйның документалдыг кинофильмнерин база ажыглап келген.

Семинарлар мурнакчы колхозтарга, совхозтарга чоруттунуп, эртемденнерниң, тускай эртемниглерниң лекцияларындан ангыда, ажыл-агыйларның мурнакчылары дуржулгазын чугаалап, а семинарның киржикчилери инек, хаван, куш кажааларын, оларның түс-түзүнгө чемнерин белеткээрин, инектерни канчаар саарын боттары караа-биле көрүп, таныжып ап турар. Татар АССР-ге 7 чыл дургузунда ындыг семинарларга 77 муң ажыг малчыннарны өөреткен.

Эртемденнерниң болгаш көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының кады ажылдажылгазының бир хевири болза көдээ ажыл-агый билиглериниң улусчу университеттери болур. Көдээ ажыл-агый билиглерин, мурнакчы дуржулганы пропагандалаар сорулга-биле Узбекте ниитилелдиң баштаар чери Ташкент область солуннарының арыннарынга көдээ ажыл-агый билиглериниң улусчу университединиң дугайын үргүлчү чырыдып турган. Кыргыз республикада ниитилелдиң баштаар чери бүгү чаа, дэпшилгелиг чүүлдерни өөренир болгаш нептередир дугайында көдээ ажыл-агый ажылдакчыларынга дуза көргүзери бодунуң ажылының үндезини болдурган.

СЭКП ТК-ның (1962 чыл) март Пленумунуң соонда, республиканың колхозтарынга болгаш совхозтарынга сиген аралаштырар тарылга ээлчештирилгезиниң ажык чогунуң болгаш хөөп олуртур культураларның системазын нептередириниң дугайында темага семинарларны баштаар чериниң президиуму бүдүрүлге болгаш белеткелдер министерствозу-биле кады совхоз-колхоз бүдүрүлге эргелелдериниң чанынга чорудуп келген. Ол семинарларга агрономнар, гидротехниктер болгаш оон-даа өске тускай эртемниглер киришкен. Ооң соонда мурнакчы ажыл-агыйларга эки ажыл-херектерниң бүдүш-бодун хевээрзин көөр экскурсияларны организастаан. Хөөп олуртур культураларның системазынга үндезилээш тарылга ээлчештирилгезиниң эртемге үндезилээн системазын практика кылырынга херегләэрин база өөренип көргүнген.

Чылдың кайы-даа үелеринде чугун-чузун малды чоп чемгерериниң дуржулгазын мал ажылының секциязының кежигүннери өөренип көрген болгаш байыткан. Тарылга шөлүнүн тургузуунун өскерилгени-биле болгаш сиген аралаштырар тарылга системазының үзүктэттынганы-биле чергелештир Киргизияның мал ажылының эртем-шинчилел институдунуң эге организациязының кежигүннери мал чемгерериниң чаа нормаларын ажылдап кылган. Чемнериниң кол черин кукуруза силозу, бобы культуралары болгаш чигир свёкла зы ээлеп турар. Ону ниитилел чүүлдүг деп көрген болгаш парлаалгага үндүрген.

Москва областың Подольск районунуң «Константиново» совхозу эртемниң болгаш мурнакчы дуржулганың чедиишкиннери-биле бүдүрүлгени ажылын билдилиг-биле дүүштүрүп турар. Бо ажыл-агый эртем-техниктиг ниитилелдиң эге организациязының кежигүннериниң дузазы-биле 40 хуузу чигир свёкла зы, 15—20 хуузу морковь, 25—30 хуузу картофель, 5 хуузу сиген далганы, 10—15 хуузу клевер отавазы составтыг холумак силосту салып турар. Ол болза бедик шынарлыг силос болдуунуп, малдың продуктулуун дыка бедидер арганы берип турар. Мыйыстыг бода малды, хаваннарны бо ажыл-агый чайгы үеде лагерь ажаалгазынга шилчидип турар. Хаваннарның кыжын оолдаашкынын от оттулбас хаван кажааларының иштинге савандан кылган өрээлчигештерге чорудуп келген, анаа чаш хаван оолдарын шуглаптар. Бызааларны ийи ай назылынга чедир чагыштырып эмзирер, бөлүү-биле өстүрер арганы ажыл-агыйда нептереткен. Бир инекке чылда 12 бызааны чагыштырып эмзирер.

Киевтиң бүдүрүлге эргелелиниң чанында 26 тускай эртемниглерни каттыштырып турар ниитилелдиң эге организациязы Борисполь районунуң «Коммунизмче оруң» колхозунга кукуруза тарылгазының бедик дүжүдүн өстүрериниң мурнакчы аргазының дугайында эртем-техниктиг чөвүлел хуралды эрттирген. Көдээ ажыл-агыйның эртем-техниктиг ниитилели колхозтарның, совхозтарның ажыл-чорудулгазын экижидер аргалыг хемчеглерни ап турары үстүнде чижектерден илдең-дир. Ниитилелдиң организацияларының ажыл-чорудулгазы кажан-даа кызыгаарлаттынмас болгаш организация бүрүзү бодунуң ажылын чер-чериниң байдалынга таарыштыр боттандырар.

Моон-биле чергелештир Тыва АССР-ниң девискээринде көдээ ажыл-агыйның эртем-техниктиг ниитилели, ооң организациялары амдыгаа чедир барык тургустунмааның эскербейн эрттирип болбас. Көдээ ажыл-агый болгаш белеткелдер ажылдакчыларының профэвилел Тыва обкомунуң 1960 чылдың майда доктаалын ёзугаар 9 кижи составтыг оргбюрону тургускан. Ындыг-даа болза, профэвилел обкому оргбюронуң составынга ажылдакчыларны шилип тургузарынга бодамча чок болган, ол оргбюро инициативтиг эвес болгаш идепкей чок чоруун көргүскен. Оргбюрога обком кандыг-даа негелделерни салбаан болгаш ооң ажылын сегидеринге кандыг-даа дузаламчы көргүспээн.

Көдээ ажыл-агыйны удуртур — республиканың албан черлери, бүдүрүлге болгаш белеткелдер министерствозу, «Сельхозтехника» каттыжышкыны, суг ажыл-агый килдизи оргбюронуң ажылынга кандыг-даа дуза көргүспээн. Оргбюро үш чылда ажылдаваан, албан черлеринде, совхозтарда, колхозтарда болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринде эртем-техниктиг ниитилелдиң эге организациялары тургустунмаан. Ниитилелдиң агар саны бангыда ажыттынмаан, ооң танмазы, штампазы болгаш оон-даа өске чүүлдери кылдынмайн турар.

1963 чылдың төнчүзүнде эртем-техниктиг Бүгү-эвилел ниитилелиниң 3-кү съездизи болуп эртер. Республикаларның, крайларның, областарның хөй нуруузунда отчёт-соңгулдалыг конференциялар эрттирээн болгаш съездиге төлээлерни соңгаан. Тыва АССР-ниң көдээ ажыл-агыйының эртем-техниктиг ниитилелиниң соңгулдалыг республика конференциязынга белеткел мырынай чорутттунмайн турар.

Профэвилелдерниң область чөвүлели, профэвилел обкому болгаш республиканың көдээ ажыл-агый талазы-биле удуртур албан черлери илереттинген четпестерни чайладыры-биле хемчеглерни алыры, соңгулдалыг конференцияны белеткээри болгаш эрттирери дээш көдээ ажыл-агыйның эртем-техниктиг ниитилелиниң оргбюрозунга боттуг дуза көргүзери негеттинип келген: конференцияны кайы айның, каштың хүнүнде эрттирерин ылап доктаадыр, көдээ ажыл-агыйның албан черлеринге, бүдүрүлгелеринге ниитилелдиң эге организацияларын тургузар, республиканың бирги конференциязынга тускай эртемниг делегаттарны организастыг хуралдардан соңгуур, совхозтуң, бүдүрүлгениң, албан чериниң, бүдүрүлге болгаш белеткелдер министерствозунуң системазының, «Сельхозтехника» каттыжышкының, суг ажыл-агыйының юридиктиг кежигүннериниң санынга төлептиг кижилерни хандыып киирер болгаш юридиктиг дазывырларын чылда доктааттынган түңүн ниитилелдиң агар санынче шилчидер, ниитилелдиң баштаар чериниң, ветеринарияның, экономиканың, мал, чер ажылының, суг ажыл-агыйының, көдээ ажыл-агый механизациязының адырлар аайы-биле секцияларының бюролар ажылынга эңне авторитеттиг, идепкейлиг болгаш инициативтиг хөй-ниитичи кижилерни шилип тургузар ужурлуг.

Конференцияга соңгуткан баштаар чер, ооң президиуму болгаш адырлар аайы-биле секцияларның бюролары ниитилелдиң эге организацияларының өзүлдезин, организас талазы-биле быжыглалышкын, ажыл-чорудулгазын идепкейжилери, ниитилелдиң активи-биле сургаалдалыг чөвүлел хуралдарны эрттирери дээш тода ажылдаары болур.

Эртем-шинчилел ажылдарының планы канчаар күүсеттинип, эртемниң болгаш мурнакчы дуржулганың чедиишкиннери колхозтарда, совхозтарда кайы хире нептереп турарын хынаар республиканың көргүлде комиссиязы баштаар чериниң чанынга тургустунар. Ниитилелдиң сан-хөөзүн быжыглаарынче, эге организацияларның, секцияларның ажылынга шыңгыы контрольду тургузарынче баштаар чериниң президиуму улуг кичээнгейни салыры чугула. Көдээ ажыл-агыйның эртем-техниктиг ниитилели Тыва АССР-ге ёзулуг тургустунгаш, республиканың көдээ ажыл-агыйын улам ынай хөгжүдеринге болгаш быжыглаарынга боттуг салдарлыышкынның киирер дээрзинге бүзүрелдиг.

М. АБУШАЕВ,
Көдээ ажыл-агыйның эртем-техниктиг ниитилелиниң Тыва баштаар чериниң инструктору.

Шын политика-дыр

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Моол революцияның хоочун ажылдакчызы, МАР-ның Улустуң Улуг хуралының депутады Тогтохтуң СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга медеглээни болза: Бүгү партия организацияларынга, Совет Эвилелиниң бүгү коммунистеринге СЭКП ТК-ның ажык чагаазында база катап тайылбырлааны СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың политиказын бүрүнү-биле деткип тур мен. «Ол политика шын политика-дыр, чүге дээрге оран делегейниң бүгү кижилериниң аас-кежии дээш улустар арызында тайбыңны быжыглаар дугайында сагыш салыышкын ында сиңниккен. Чер бөмбүрзээниң бүгү депшилгелиг кижилеринге ол политика билдингир болгаш чоок».

Мырыңай чаа 42 чыл оюн байырлап эрттиргенивис бистиң улусчу революциявыс чүгле СЭКП-ниң болгаш совет улустуң дузаламчызының ачызында тиилээр аргалыг болган — совет коммунистер, бисти ак-дуңмаларывыс боттарының интернационалчы хүлээлгезин канчаар күүседип турарының бузурелдиг херечизи бодур деп, Тогтох чугаалаан.

• • •

ВАРШАВА. (СЭТА). Польша Улус Республиканың «Трибуна люду» солуну партия организацияларынга, Совет Эвилелиниң бүгү коммунистеринге СЭКП ТК-ның Ажык чагаазын бүрүнү-биле парлап үндүрген. СЭКП ТК-ның Ажык чагаазын Польшаның радиозу каш удаа дамчыткан.

• • •

БЕРЛИН. (СЭТА). Партия организацияларынга, Совет Эвилелиниң бүгү коммунистеринге СЭКП ТК-ның Ажык чагаазы ГДР-ниң хөй-нийтизиниң кичээнгейиниң төвүнде турар. «Нейес дейчланд» солун чагааны бүрүнү-биле парлап үндүрген. Хостуг немец профэвилелдериниң каттыжыышкынының баштаар черинин органы — «Трибюне» солун чагааның допчулалын парлап үндүрген.

• • •

ПРАГА. (СЭТА). «Руде право» солун партия организацияларынга, Совет Эвилелиниң бүгү коммунистеринге СЭКП ТК-ның Ажык чагаазын бүрүнү-биле парлап үндүрген.

Моон-биле холбаштыр солуннуң бижип турары: Коммунистиг партия болгаш Совет чазак болза бүгү совет улустуң күзел-соруунга дүүштүр туржуп, коммунизмниң тиилелгези дээш кады демисел-биле холбашкан бүгү социалистиг чурттарның улустарының ак-дуңма найыралын быжыглаарының херээнге күштерин харамнанмайн турар деп чүвени совет кижилер эки билир.

КНП ТК-ның удуртукчу ажылдакчыларының ажык найыралчы эвес хөделиишкиннери, делегейниң коммунистиг шимчээшкининге маргылдааны чидиглендирер дээр оларның хедер чүткүлү, совет коммунистерниң туружун сагыштыы-биле хажыдып турары, 1963 чылдың июнь 14-те КНП ТК-ның чагаазын түр үеде парлап үндүрбес деп СЭКП ТК-ның удуртулга болдурган байдалдарын шын эвес тайылбырлап турар чорук чүге чедирген дээрге КНП ТК-ның ол чагаазын СЭКП ТК парлап үндүргеш, аңаа харыыны бээр ужурга таварышкан.

ГФР. Майнде Франкфуртту «экономика талазы-биле кайгамчык чүүлдүң» хоорайы деп барыын-герман парлалга адап турар. Кожайларның чурттап турары оон төвүнде—электри чырыткы далай-ла, каас-коя бажыңнар, эмгы үениң автомобильдери эндерик. А кажан капиталистиг хоорайның ол кезиниң эрте база бергеш, ажылчы чоннарның чурттап турары ындыг казанактарны оон кыдыгларында көөр сен.

ФОТО АДН-СЭТА-ныы.

Чаа көдүрлүүшкүнде уран чүүл

Тыва АССР-ниң бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезин эрттирери-биле ВЦСПС-тиң төлээзи болуп чоокта чаа Тывага чораан мен.

Бот-тывынгыр уран чүүлдүң көрүлдези аныяк республиканың төвүнге улусчу улуг байырлал шинчилиг эрткени меңээ уттундурбас болуп артып калды. Боду бүткен кайгамчык чараш парктың Ногаан театрынга беш хүннүң дургузунда, эртенден кежээ орайга чедир ыры-шоор, хөгжүм, танцы дыңмыреп, уран номчукчуларның өткүт үннери чаңгыланып турган.

Тыва республиканың бот-тывынгыр уран чүүлүнүң хөгжүлдезиниң өлүүшкүнүн онзагайлап көөрү албан. Чүге дизе. Тыва эң-не аныяк республика. ССРЭ-ниң хөй национал улустарының өг-бүлезинге киргенден бээр чаа-ла 19 чыл чедип чоруур-дур. ССРЭ-ниң өске республикаларының, крайларының деңнелинге алырга, Тываның уран чүүлү мырыңай чаш деп чугаалап болур. Уран чүүлдүң талазы-биле тускай эртемниг удуртукчу башкылар, тускай эртемниг күүседикчилер ам чаа-ла ийи чаңгыстап тыптып олурар.

Тываның бот-тывынгыр уран чүүлү ленинчи национал политиканың ачызында бедик сайзыралче көдүрлүп үнүп олурары шапкын хөгжүлдениң оруунда киргени кайгамчык-тыр. Ам бир каш чыл болза Тываның уран чүүлү ССРЭ-ниң чамдык национал республикаларының сайзырангай уран чүүлүн чыпшыр чедип, оларның деңнелинге чедир сайзырай бээри албан.

Бо болуп эрткен көрүлдеге киришкен кижилерниң арызында уран чүүлге салым-чаянныг, талантылыг кижилер хөй болду. Таңды районнуң Бай-Хаак школазының башкызы Наталия Тыртык-Кара танцы уран чүүлүнге кайгамчык салым-чаянныг кижи болду. Ол танцыларны күүседип ойнаар талазы-биле бедик мергежилдиг. Ол ышкаш оон чогаадып тургускан танцылары утка-шынарлыг, күүселдези база кончуг эки. Ол «Ээлдек шыңгыраазш» деп танцыны чаа солун кылдыр чаартып тургузарындан аңгыда, «Улустарның найыралы» деп танцыны чогаадып тургускан, ол танцы интернационалчы чорукту көргүзүп турар, политиктиг утка-шынарлыг. Оон удуртуп өөредип турары танцы коллективиниң киржикчилери танцыны күүседир талазы-биле мергежилдиг апаргылаан. Оларның арызындан чамдык кыстар келир үеде мергежилдиг балетмейстерлер болуру бүзүрелдиг-дир. Оларга чүгле танцы талазы-биле өөредилге хөй белеткел херек, тускай өөредилгеге черлеринче оларны өөредип чорудары дыка-ла күзенчиг-дир. Ылангыя Бай-Хаак школазының өөреникчизи уруг индий танцыны дыка-ла солун чараш күүседип, бодунуң сценажы салым-чаяанын көргүскеш барган. Ол ышкаш «Ээлдек шыңгыраазш» деп танцының күүседикчилери боттарының салым-чаяанның талантылыг чорууң көргүскеннер.

Кызыл хоорайның нийти ыры бөлүү база-ла солун, чараш дыңналгаш барган. Эш Е. Федоров ол ыры коллективин эки удуртуп, ырларның күүселдезин дөрт үнге шын таарыштырып тургускан. Ынчангаш Кызыл хоорайның бо ыры коллективиниң удуртукчузу ыры талазы-биле тускай эртемниг-дир деп чүве ыраажыларның ырлажып турарындан-на илдең болду. Бай-Хем районундан келген Г. Сайгутина суралгыг композитор Римский-Корсаковтуң «Снегурочка» деп операзындан арияны күүсеткенин профессионалдыг артистке дөмейлеп болур. Шак ол классиктиг операдан берге нарын арияны бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнүң киржикчизи кижи ынчаар күүседип деп чүве канчаар-даа аажок улуг чедиишкин-дир. Чөөн-Хемчик районундан келген Иргит Бадаа күчүлүг чоон бас үннүг. Оон күүсеткени «Тооруктуг долгай таңдым» деп ырызы национал колориттиг болгаш хандыкшылдыг болуп дыңналып турган. Ол бодунуң ырлаар талантызын улам-на сайзырадып, эки белеткелди чорутса, Тываның «Бадаа—Поль Робсону» болуру албан деп дидими-биле илеген болур.

Тыва улустуң шаг-төөгүден бээр туруп келген уран чүүлү сыгыт-хөөмей янзы-бүрү хевирлиг, солун, ону катап-катап дыңнап олуруксаазы келир-дир. Бо көрүлдеге кирген сыгыртып-хөөмейлээр кижилерниң иштинден дыка-ла талантылыг кижилер бар-дыр. Өвүр районундан келген Санчы Кызыл-оол дошпулуурнуң болгаш игил, бызаанчының үделгези каш янзы үннерге бедик мергежилдиг кылдыр сыгыртып, хөөмейлээш барган. Ол ышкаш Кара-Сал Ак-оолдуң, Тумат Кара-оолдуң, Шыырапттың сыгыртырын черле чүү дээр ону, дыка-ла солун-дыр.

Кызыл хоорайның танцы ансамблиниң күүсеткен танцызы база-ла эки деп мактавас аргажок. Оон удуртукчузу И. Усанова танцыларны хореографтыг билиглер, техниктер-биле тургускан.

Бот-тывынгыр уран чүүлдүң янзы-бүрү хевирлериниң талазы-биле талантылыг күүседикчилер көвүдээн дээрзин бо көрүлде көргүскен.

Таңды районнуң, Кызылдың, Ак-Довурактың танцыларының күүседиглери, утка-шынары солун болурундан аңгыда өске коллективтерниң көрүлдеге кирген танцыларының күүседиглери оларның идейлиг утка-шынары ыракта четпес болгулаар-дыр. Ынчангаш Тываның бот-тывынгыр уран чүүлүнүң танцы бөлгүмнериниң, коллективтериниң ажылынче онза кичээнгейни салып, танцы уран чүүлүнүң хөгжүлдезин дээш чугула хемчеглерни, улуг ажылдарны кылып чорударны негеттинип турар. Ынчангаш танцы талазы-биле тускай эртемниглер бот-тывынгыр уран чүүлдүң танцы бөлгүмнеринге улуг дузаны чедирери негеттинип турар. Ол ышкаш танцы талазы-биле тускай өөредилге черлеринче талантылыг оолдар, кыстарны өөредип чорудуп, танцының тускай эртемниглерин белеткээринче улуг кичээнгейни салыры Тыва уран чүүлдүң эргежок чугула айтырыгларының бирээзи.

Улустуң уран чүүлүн хөгжүдеринге ам-даа улуг күжениишкин үргүлчүнүң доктаамал белеткели негеттинер. Бистиң бүгү делегейге ады-сураа үнген Пятницкий аттыг ыры ансамбли, «Березка» дээр танцы ансамбли, Уралдың болгаш Воронежтиң улустуң ырларының ансамбльдериниң киржикчилери бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнеринден депшип үнген. Тывага база-ла улустуң бот-тывынгыр уран чүүлдүң танцы болгаш ыры ансамбльдерин тургузары дыка-ла күзенчиг-дир. Оларны тургузуп болурунуң бүгү-ле аргалары бар. Тывада кайгамчык талантылыг ыраажылар, сыгытчылар, хөөмейжилер, танцычылар дыка хөй.

Республиканың бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериниң репертуарын байыдарынче ону янзы-бүрү ханы утка-шынарлыг номерлер-биле долдурары эргежок чугула улуг айтырыгларның бирээзи.

Келир чылын Москвага Тываның бот-тывынгыр уран чүүлүнүң улусчу талантылары болгаш артистери концерт көргүзер деп турары дыка өөрүнчүг-дүр. Ол дээрге Тываның уран чүүлүнге, чаа төөгүлүг улуг болуушкун болур. Ынчангаш ол чугула онза болуушкунга амдыгаа-штан эгелеп белеткенип, улуг чедиишкинниг болурун күзедим. Тываларның уран талантызын москвачыларның көөр үези ырак эвес.

Н. ГАЕВ,
Москвада күрүнениң Улуг театрының артизи, балетмейстер.

Республиканың хүреш талазы-биле тулган чемпиону Х. Киров

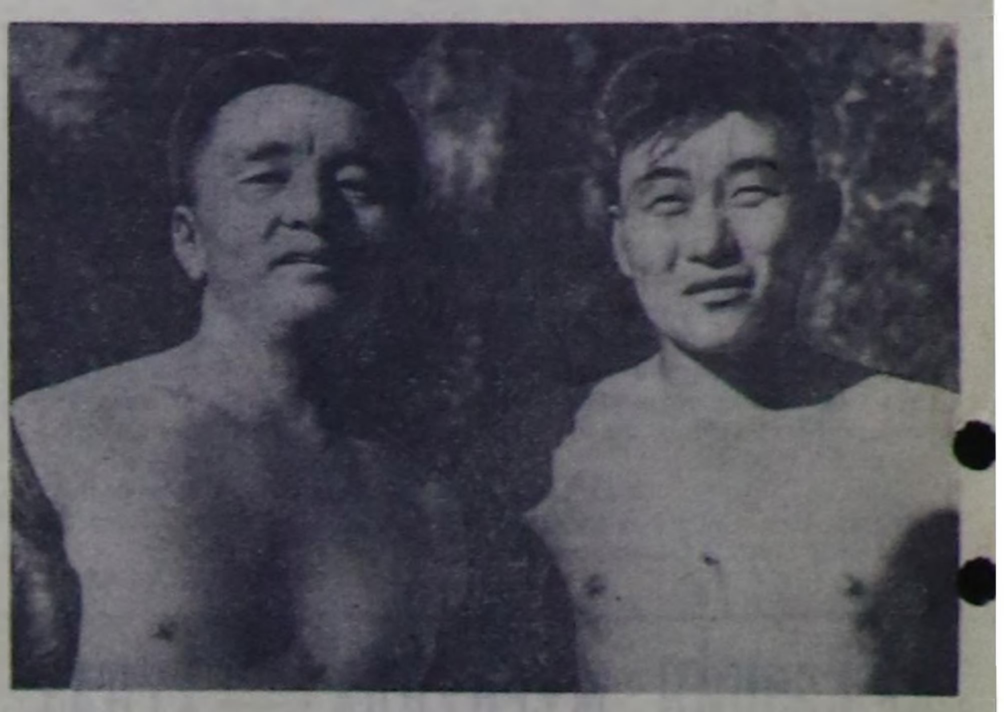

Национал спорттуң үшкү республика спартакиадазының ийиги хүнүнде спорттуң аңгы-аңгы хевирлери-биле түннел үнген.

ЧА АДАРЫНГА ДИНАМОЧУЛАР ТИИЛЭЭН

Спартакиаданың сөөлгү хүнүнде оолдарның арызынга ча адарының талазы-биле демисел чидигленген. Спартакчы Н. Бушуев баштайгы хүнде 20 метр хемчээлге В. Косаревка («Динамо») 16 санны ажыр аттыргаш, сөөлүнде 30 метр хемчээлге 154 санны аткаш, нийтизи-биле бирги черни чаалап ап, спорт нийтилелдериниң болгаш организацияларының эвилелиниң республика Чөвүлелиниң мактал бижии-биле база өртектиг чүүл-биле шаңнаткан.

Херээженнерден «Динамо» нийтилелиниң төлээзи Н. Чупина тиилээн. Улуг улустардан динамочу В. Косарев эрткен чылдың чемпиону В. Мананниковтан ча адарының үш янзы хемчээлинге 100 санны ажыр аткаш, база өртектиг чүүл-биле шаңнаткан.

ТУЛГАН ЧЕМПИОН БОЛГАННАР

Национал тыва хүреш талазы-биле оолдарның эң чиик деңзизинге Барыын-Хемчик районнуң аныяк мөгези Моңгуш Мөңгүн-оол чаңгыс-даа кижиге октатпайн, бодунуң деңзизинге шуглуп үнген. А чиик деңзиге Моңгуш Ашак-оол (Тес-Хем) база-ла аштырыышкын чок тиилээн. Ортумак болгаш аар деңзиге Ооржак Павел (Барыын-Хемчик), Адыя Сандак (Тес-Хем) олар тиилээн.

Улуг мөгелерден эң чиик болгаш чиик деңзиде Оюн Болат-оол (Тес-Хем), Ооржак Оолак («Урожай») олар боттарының деңзизинге шүүлгеннер. Ортумак деңзиге «Динамо» нийтилелиниң хоочун мөгези Б. Хомушку 9 мөгениң шуптузун октааш, тиилелгелиг болган. Аар деңзиге ол-ла спорт нийтилелиниң төлээзи К. Даржаа шуглуп үнген.

Оолдарның болгаш улуг улустарның арызынга түс-түс деңзи аайы-биле хүреш доозулган соонда, республиканың тулган чемпионун илередири-биле шүүлген 8 мөгелерни хүрештирген. Аңаа оолдарның талазы-биле Адыя Сандак (Тес-Хем), улуг улустардан Хомушку Киров («Динамо») олар национал спорттуң 3-кү республика спартакиадазының тулган чемпионнары болганнар.

Спорттуң «Динамо» нийтилелиниң командазы эрткен чылгы чемпионадын база катап ап, шилчип чоруур кубокту ийи чыл улаштыр чаалап алган болгаш спорт нийтилелдериниң болгаш организацияларының эвилелиниң республика Чөвүлелиниң тураскаалдыг вымпели-биле база бирги черлениң дипломну-биле шаңнаткан. Ийиги-үшкү черлерни ээлээн Барыын-Хемчик, Тес-Хем районнарының командаларынга ийиги-үшкү черлениң дипломун болгаш вымпелдер-биле шаңнаан.

«Спартак», «Трудовые резервы», Чөөн-Хемчик, «Урожай», Бии-Хем, Өвүр районнарның командалары хараалашкак беш-тос черлерни ээлээннер.

А. КУМАЯК.

ЧУРУКТА: боттарының деңзизи-биле бирги черни алган К. Даржаа (оң талазында), ийиги черни алган А. Ажи.

ӨЛҮРҮКЧҮЛЕР ШИИТТИРГЕН

СУД ЗАЛЫНДАН

Таңды районнуң Элегес суурунга болган Тыва АССР-ниң Дээди судунуң үнүүшкүннүг судунга Валерий Тыртыкович Оюн, Достай Седенович Оюн баштаан өлүрүкчү бөлүктүң херээн көрген.

Суд чорудулгазындан илерээни болза. 1962 чылдың июнь 23-те Валерий Оюн, Достай Оюн, Эренес Оюн, Сат Черлик-оол сугалар дээш өскелер-даа Таңды районнуң—Элегес суурунга бөлүглежип арагалааш, хулиганзыг байдал-биле улуг шоош-содааны үндүргеннер, аңаа Валерий Оюн, Эренес Оюн, Сат Черлик-оол олар чиик балыгланыышкынга таварышкылаан.

Ол шоош-содааның түңнелинде, Валерий Оюн дээрзи өш-өжээн негеп, Достай Оюн-биле ийилээ Оюн Конзан-оолду өлүрери-биле оон амы-тынынга кыжаны бергеннер. Боттарының кем-буруулуг херээнге Сат Черлик-оол, Эренес Оюн, Оюн Кызыл-оол сугларны олар база киириштирип алган.

Валерий Оюн, Достай Оюн баштаан бөлүк кижилер хамааты Оюн Конзан-оолду өлүрери-биле оон бажыңынче шуужуп кире берген. Олар эзирик удуп чыткан Конзан-оолду чиңге хендир-биле боор өлүргеш, ону сугже киир октапканнар. Бодунуң бажыңынга дыштанып чыткан кижиниң амы-тынынга өлүрүкчүлер ынчаар четкеннер.

Бо бужар-баш херекти үүлгедирин организастаан Валерий Оюн дээрзи моон мурнунда оор херектер ужун үш удаа шииттирген кижи болганын суд демдеглээн. Ол ышкаш, Достай Оюн дээрзи бо херекти үүлгедиринге база-ла кол организакчы болган.

Ынчангаш бо кижилерниң болгаш оларның өлүрүкчү бөлүүнүң үүлеткен кемниг херээн совет нийтилелге удур онза айыылдыг болгаш аар кем-херек деп көргеш, суд болза, РСФСР-ниң кеземче хоойлузунуң 102 чүүлүнүң «б», «г», «л» аңгылары-биле Валерий Тыртыкович Оюнну болгаш Достай Седенович Оюнну кеземчениң дээди хемчээ-биле боолап өлүрер деп шииткен, а Оюн Кызыл-оол, Сат Черлик-оол оларны кайызын-даа 15 чылда, Эренес Оюнну 8 чылда эдип чазаар күш-ажыл колониязынга хосталгазын казып шииткилээн.

РСФСР-ниң Дээди суду бо херекти хынап көргеш, ук шиткелди шын деп санаан. Ындыг болза-даа Достай Оюннуң буруузун ак-сеткили-биле миннип турарын өөренип көргеш, ону дээди хемчег-биле боолаар деп шииткенин чиңгеткеш, 15 чылда эдип чазаар күш-ажыл колониязынга хосталгазын казыыр кылдыр солаан. А Валерий Оюн болза кемниг херекти каш катап үүлгедип чораан онза айыылдыг өжээн негекчизи болурун көргеш, ону дээди хемчег-биле боолап өлүрер дээн шииткелди бадылаан. Амы-тынын арттырар дугайында оон дилээн хандырбаан, ынчангаш шииткел күүсеттинген.

С. ШАЛЧЫМА,
Тыва АССР-ниң Дээди судунуң кежигүнү.

ЯПОНИЯНЫҢ ХООРАЙЛАРЫНДА

Мен чоокта чаа профэвилел делегациязы-биле кады Японияның хөй-хөй эң-не улуг хоорайлары — Токиога, Иокогамага, Хиросимога, Осакага, Киотога, Нагоега, Хакодатэге чораан мен. 37 бүдүрүлгелерге барып, профэвилел удуртукчулары-биле, ажылчыннар-биле, социалистиг болгаш коммунистиг партияларның, хөй санныг хөй-нийти организацияларының төлээлекчилери-биле ужурашкан бис.

Ол хүннерде Японияга капиталга удур ажылчы чоннарның «часкы шавар халдаашкыны» чаа-ла доозулган турган. Ажылчыннарның амыдырал-чурттталгазын экижидери дээш, ажыл төлевириниң улгаттырары дээш хемчээл талазы-биле улуг бо демисели чылдың-на ол үеде болуп турар. Ажыл соксадыышкынынга, митингилерге, демонстрацияларга бо чылдың чазынында Японияга 135 профэвилел каттыжыышкыннары, 6 миллион ажыг ажылчыннар болгаш албандакчылар киришкен. Ынчалзажок ажыл соксадыышкыны Японияга бистиң барган үевисте үргүлчүлеп турган. Кюсю ортулукка, Минаката уезинге херимнерде кызыл пестерни эскерип каан бис, ол болза чыл дургузунда стачка демиселин кезек-кезек болгаш-ла чорудуп келген ажылчыннарның ажыл соксадыышкынының дугайы болган.

Такамацунуң хөмүр даштыг районунга ук черниң профэвилел штавының кырында кызыл түк база киискип турган. Кюсюнуң хөмүр даш бүдүрүлгези чидиг хоочураан кризиске таваржып турар. Херектиң ужуру болза, Японияга дайын соонда чылдарда хөмүр дашты нефтиге орнаар дээр чүткүл бар боор турар. Ынчаарга, Японияда ажыглап турар нефтиниң хөй кезиин америк кампаниялар даштыкыдан эккеп турар. Оон ыңай хөй-хөй япон капиталистер Мурнуу-Чөөн Азияның чурттарында боттарының заводтарынга хөмүр садып алырын бодап турарлар. Ол-ла бүгүнүң түңнелинде Японияга сөөлгү чылдарда он-он хөмүр даш шахталары «орулга чок» дээш хагдынган. Капитализмниң байдалдарында оттулар энергетика ажыл-агыйын чаартыры дээш ажылчыннар төлээр дээрзи бидиңгир-ле болгай. Он-он муң ажылчыннар ажыл чок артканнар. Кюсю ортулукка сөөлгү үш чылда бүгү шахталарның үштүң бири хагдынган, а ажылчыннар саны чартыындан хөй кызырылган болгаш ам олар 80 муң кижи боор турар. Чурттуң бо кол хөмүр-даштыг районунда шахтерларның ажыл соксадыышкынының соксавайн турар ужуру ол.

Оппозициялыг ийи политиктиг партияларның база профэвилелдериниң бир аай хөделиишкининиң ачызында, Такамацунуң шахталарынга ажылдан үндүрер чорукту соксадырын ажылчыннар чедип алган деп, хөмүрдашчылар профэвилелиниң федерациязының төлээлекчизи медеглээн.

Ортулуктуң соңгу талазынче чорувушаан, бис Японияның металлургия бүдүрүлгезиниң эң чугула районнарының бирээзинге барган бис. Явата деп суралгыг концерниң эң улуг металлургия заводтары мында туруп турар. Боралдыр ыштың булуттары хөй корпустарның кырында астына берген турган. Ынчалза-даа мында, бүдүрүлгениң өске-даа адырларында ышкаш, нийти, ам дээрезинде таарымчалыг экономиктиг байдал бар болзажок, кудулаашкын көстүп турар. Ол болза эндере бүдүрүүшкүнден, садыглаашкын рыногунуң чогундан болгаш элээн хемчээлдиинде япон экономиканың америк рынокка баглаттына бергенинден болган. Бүдүрүлгелерниң 30 хуузу ажылдавайн турар болгаш 30.000 ажылчын ажыл төлевириниден качыгдаан деп биске чугаалаан.

Хонсю ортулуктуң мурнуу ужунга, Симоносэки хоорайның вокзалынга демир-орук доктаар черни хенертенне бажын ак пөс-биле шарып алган японнар дола берген: ол болза барыкла үш ай ажыг үеде ажыл соксадып турар, хоорай транспортунуң ажылчыннарының профэвилел делегациязы совет аалчыларны уткуп алыр дээш келгени ол-дур. Ол дугайын иероглиф бижиктиг профэвилелиниң адын бижээн пөстерн херечилеп турар. Шак ындыг шарыышкыннарлыг он-он муң японнарны оон соонда Киото, Нагое, Токио болгаш өске-даа хоорайларга көрген бис. Нагоеге кежээ келген бис, ынчан кудумчуларга демонстрантыларның колоннары чоруп турган, а өске хүнде бистиң чорупканывыстың соонда, машина транспортунуң ажылчыннарының бүгү-нийти ажыл соксадыышкыны болган.

Ажылчын шимчээшкининиң калбак херлиишкининден корткан Японияның албанның эрге-чагыргалары ол шимчээшкининиң организакчыларының болгаш киржикчилериниң кезедир арганы боттарынга берип турар барыс шагдаа хоойлуну хүлээп алырын, профэвилелдеринге болгаш өске-даа демократтыг организацияларга хамаарыштыр шаажылалдарны ажыглаарын оралдажып турарлар.

Японияда эң-не шыңгыы айтырыг — чурттталга айтырыы болур. «Ориентэл экономист» деп буржуаз журналдың айтып турары-биле алырга, «чурттталга айтырыының байдалы ыглаңчыг болуп артпышаан». Чуртта үш миллион хире чурттталга бажыңы чедишпес. «Чурттталга бажының хереглеп турарлар дээрге ортумак болгаш куду шалыннгларның 90 хуузу-дур» — деп, журнал айтып турар. Черге хуу өнчү болгаш черниң аар өртээ — Японияда чурттталга шөлүнүң чедишпезининиң база чурттталга бажыңының кончуг улуг хөлезининиң эң-не кол чылдагааннары ол. Бажың хөлезини ажылчынның шалыңының 20 хуузундан ажып турар. Нагое хоорайга бис депутат социалистиг Гото Харуонуң бажыңынга кирген бис. Харуо улуг эвес, япон хевириниң ыяш бажыңында чурттап орар. Оон бажыңын туткан ыяш азарганчыг чер дээш ук бажыңны тутканындан ийи катап хөйнү төлеп турар мен деп, ол биске чугаалаан.

Японияга аян-чорук кылбышаан, ажылчыннарның ортузунга Коммунистиг партияның кайы хире салдар хамаарылгалыын база катап бүзүрээн бис. Оон тодаргай көргүзүү болза бот эрге-чагырганың чер-чер органнарынга апрельде болган соңгулда болур, оон түңнелинде коммунистер социалистер-биле кады элээн чедиишкиннерни чедип алган. Ол болза либерал-демократтыг болгаш өске-даа буржуаз партияларга удур туржур төлээде, компартия социалистиг партия-биле болунун кандидаттарын элээн каш хоорайларның губернаторларынга болгаш мэрлеринге депшидер дугайында арганы бергениниң түңнели болур. Кандидаттары соңгулда хүрүмүн хажыдып турган чагырыкчы партияның күштүг удур хөделиишкинин турзажок, коммунистер, социалистер, профэвилелдерниң болгаш өске-даа демократтыг организацияларның деткимчези-биле улуг хоорайлар Фукуока, Иватэ, Осака, Иокогама база өскелериниң-даа префектуразынга болгаш даргазынга чаңгыс аай блоктуң кандидаттарынга социалистерни соңгуурун чедип алганнар.

Компартия ол соңгулдаларга, мурнунда болган 1959 чылдың муниципалдыг соңгулдазынга бодаарга, оон ийи катап хөй бадылаашкынны (848 муң ажыг) чыып алган. Улуг хоорайлар Осаконуң, Киотонуң, Нагоениң, Иокогаманың болгаш Кобэниң муниципалдыг хуралдарынга Коммунистиг партиядан 14 кандидаттар кирген. Муниципалитеттерде депутат-коммунистерниң саны 208 турганындан 356 четкен. Ам катап соңгуттурган депутаттар-биле кады ЯКП-ниң чер-черниң бот эрге-чагырга органнарында 1140 депутаттары бар.

Апрель соңгулдаларынга компартияның кол негелделери болза, «япон-мурнуу-корей чугаалажыышкыннарны үзери, япон порттарга суг адаа-биле чоруур америк хемелерниң кээринге удур, АКШ-тың шериг баазаларын узуткаар дээш демисежири» болган деп, ЯКП-ниң ТК-ның даргазы Сандзо Носака чугаалаан.

АКШ-тың шериг баазаларының Японияда туруп турарының дугайында айтырыг чоннуң калбак кезектериниң хөлзедип турар. АКШ Японияны ядролуг чепсекче хаара тударын, ону Ыраккы Чөөн Чүкке дайынзырак атомнуг стратегияның плацдармы кылдыр хуулдурарын оралдажып турар.

«Ф-105» деп водородтуг бомбаларны ап чоруур америк самолеттар АКШ-тың Итадзуке болгаш Мисавада шериг-агаар баазаларында чедиртинген болгаш япон порттарга суг адаа-биле чоруур атомнуг хемелерин тургузар дугайында чугаалажыышкынны идепкейлиг-биле чорудуп турар. Ол чоннуң килеңнээшкинин болдурган, бүгү чуртка удурланыышкын кампаниязының күчүлүг калбарыышкынын өскүткен. Социалистиг болгаш коммунистиг партиялар, Японияның профэвилелдериниң Чиңгине соведи, бүгү депшилгелиг хөрээженнер, аныяктар организациялары, хөй-хөй суралгыг эртемденнер, эртемниң болгаш культураның ажылдакчылары, элээн каш префектураларның болгаш хоорайларның шажын организациялары болгаш муниципальдыг хуралдары удурланганнар.

Июнь 23 болгаш 25-те АКШ-тың шериг баазаларга турар районнарга удурланыышкынның чаңгыс аай хөделиишкининиң хүннери болуп эрткен.

Губернатор-социалист Тамти Удзакиге баштаткан Фукуоканың префектуралдыг хуралы база ол ышкаш мэр-либерал Абэге баштаткан хоорай хуралы АКШ-тың болгаш Японияның чазактарынга, америк командылалга болгаш АКШ-тың Японияда элчини Рейшауэрге удурланыышкынны чоруткан нар. Америк империализмге удур чоннуң килең-кылыы хайныгып-ла турар.

Иокогама хоорайга совет делегацияга алдар болдурган байырлыг хүлээп алыышкынга мэр-социалист Асуката, парламент депутаты Сигзаки болгаш өскелер-даа тайбың дээш, америк шериг баазаларынга удур, Совет Эвилели-биле найыралдыг харылзаа дээш идепкейлиг демисежирин медеглээннер. Ол медегледер болза амгы Японияның депшилгелиг хөй-нийтизинге онзагай чүүл болур. Кайда-даа совет делегацияны «Интернационалды», суралгыг совет болгаш япон ырларны ырлааны-биле уткуп алган. Байырлалдыг плакаттарында болгаш транспорантыларында орус болгаш япон дылдарга «Япония биле ССРЭ-ниң арызында найырал делгерезин!», «Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар», «ССРЭ-ниң делегациязы, моорлап кириңер»,! «Япония биле ССРЭ-ниң ажылчыннарының арызында найырал делгерезин!» деп сөстерни бижип каан турган.

И. ХРАМОВ.
(СЭТА).

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттагылап каап турар, чаашкын шоолуг эвес хүн болур. Хат өй-тавында, янзы-бүрү чүк угланыышкынныг. Агаарның температуразы: республикага — 23 — 28, а Кызылга — 26 — 28 градус чылыг.

Редакторнуң оралакчызы
Д. О. БЕГЗИ.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Аңаа дайынчы Александр Матросов» 10, 12, 2, «Ол шамын хүнүнүң бүдүүзүнде болган» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Уругларга программалар 10, «Синдабадтың чедиги аян-чоруу» 11.15, 1.15, 3.15, «Шииткенчи» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Ханның «хайыралы» 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Боду барып алыр чагаа» 1.15, 3.15, 5.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Даарта келиңер» 5, 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко-кудумчузу, бажың № 3, телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13, харыысалгалыг секретарының 23 — 35, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25 — 38, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, Информация килдизиниң 20—60, бухгалтериның 31—75, корректорларның 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01283. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. ИЮЛЬ 18 ЧЕТВЕРГ № 169 (5573).

Өртээ 2 көп.

Чаңгыс эп болгаш сырый каттыжыышкын дугайында хоозун сөстерниң артында бистиң партиявыска болгаш Совет чуртка удур найыралчы эвес, нүгүлдүг халдаашкыннарны, ССРЭ-ге коммунизмниң тиилелгези дээш, бүгү делегейге тайбыңның болгаш социализмниң тиилелгези дээш бистиң улузувустуң демиселиниң төөгүлүг ужур-дузазын кудуладырын оралдашканын ККП ТК-ның чагаазын номчаан кижи бүрүзү көрүп каар. СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың адынга кандыг шуут болгаш чажыт буруудадыышкыннар ол документиде бижиттинмээн дээр боор. «Бүгү делегейниң пролетариадының эрге-ажыктарынга болгаш бүгү делегейниң улустарынга өскерилген», «марксизм-ленинизмден болгаш пролетаржы интернационализмден чайлаан» дээр янзы-биле коммунистерге төлептиг эвес дорамчылакчы даап бодаашкыннарны чагааның авторлары боттарынга шиңгээдип ап, «империалистерден корткан», «төөгүлүг хөгжүлдениң чорудулгазынга бир базым аткаарлаан», харын-даа бистиң чуртувуска «капитализмниң катап тургустунарынга ачыны көргүскенинге» бир дөмей, «пролетариаттың болгаш бүгү ажылчы чоннарның организас болгаш мораль талазы-биле чепсээн дужурген» дээр чемелээшкиннерни кылып турарлар. Улуг Ленинниң партиязының дугайында, социализмниң төрээн чуртунуң дугайында, делегейде баштайгы социалистиг революцияны боттандырган, делегей империализми-биле болгаш иштики контрреволюция-биле кадыг-дошкун сегиржип алыышкыннарга революцияның улуг чаалап алыышкыннарын камгалап алган, коммунизмни тургузар дээш демиселге маадырлыг болгаш эрес-соруктуг чорукtарның кайгамчык магалыг чүүлдерин илергейлеп, бүгү делегейниң ажылчы чоннарының мурнунга бодунуң интернационалчы хүлээлгезин алдарлыы-биле күүседип турар улустуң дугайында ындыг чүвени чугаалаары канчап дылга эптежир чүвел?

(СЭКП ТК-НЫҢ АЖЫК ЧАГААЗЫНДАН)

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң АЖЫК ЧАГААЗЫ

Совет Эвилелиниң партия организацияларынга, бүгү коммунистеринге

Эргим эштер!

Кыдаттың Компартиязының ТК-зының 1963 чылдың июнь 14-теги чагаазы-биле холбаштыр, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң эң чугула айтырыгларының талазы-биле бодунуң туружун тайылбырлаар дээш СЭКП Төп Комитеди бо ажык чагааны силерге чорудары эргежок чугула деп санап тур.

Бистиң партиявыс болгаш чазаавыс бүгү совет улустуң туразоруун илеретпишаан, бүгү-ле социалистиг чурттарның улустары-биле, кыдат улус-биле акы-дуңмалышкы найыралды быжыглаарынга күштерин харамнанмайн турар дээрзин совет кижилер эки билип турар. Коммунизмниң тиилелгези дээш нийти демисел бисти каттыштырып турар, бистиң эчис сорулгавыс чаңгыс, тура-соруувус болгаш идегелдеривис чаңгыс.

Хөй-хөй чылдарда бистиң партияларывыстың аразынга харылзаалар эки турган. Ынчалзажок элээн үе мурнунда, бир талазында, ККП-биле өске талазында, СЭКП-ниң болгаш өске-даа акы-дуңма партияларның аразынга шыңгыы маргылдаалар илереп келген. Амгы үеде СЭКП Төп Комитединиң улам-на өзүп турар сагыш човаашкыны Кыдаттың Компартиязының удуртулгазының талазындан бистиң партияларывыстың сырый каттыжыышкынының болгаш бистиң улустарывыстың найыралын үреп турар үзел-бодалдары болгаш хөделиишкиннери-биле болдунуп турар-дыр.

Илереп келген маргылдааларны ажып эртери-биле СЭКП ТК бодунуң талазындан болдунар бүгү-ле чүүлдерни кылган болгаш маргылдаалыг айтырыгларны топтуг болгаш ажылхерекчи ёзу-биле чугаалажып көөр, оларны марксисчи-ленинчи үндезинге шиитпирлээр дээш, коммунистиг шимчээшкинге ажык маргылдаа кылырын соксадыр дугайында саналды бо чылдың январьда киирген. СЭКП-ниң ол саналы акы-дуңма бүгү партияларның изиг деткимчезин алган. Оон соонда СЭКП-ниң болгаш ККП-ниң төлээлекчилериниң аразында ужуражыышкынның дугайында дугуржулга чедип алдынган, ол ужуражылга ам үеде Москвада болуп турар.

Кыдат эштер база-ла бистер ышкаш, чаагай сеткилин илередир болгаш бистиң улустарывыстың эрге-ажыктарын, коммунистиг шимчээшкинниң чаңгыс эвин быжыглаарының эрге-ажыын барымдаалааш, ужуражыышкынның чедиишкинниг болурунга идиги бээр боор деп, СЭКП ТК-зы идегеп турган. СЭКП-ниң болгаш ККП-ниң төлээлекчилериниң Москвага ужуражыышкынының дугайында дугуржулга чедип алдынган турда, төлээлерни томуйлаан болгаш ужуражыышкынның болур хүнүн айыткан турда, кыдат эштер бар турар маргылдааларны ол ужуражыышкын үезинде чугаалажып көөрү-биле киирериниң улуу, харын-даа чүгле эрги маргылдаалардан аңгыда, СЭКП-ге болгаш коммунистиг өске-даа партияларга удур чаа буруудадыышкыннарны бүгү делегейниң мурнунга хенертен ажыы-биле чарлай каапканы биске харааданчыг болуп турар. Ол чорук ККП ТК-ның бо чылдың июнь 14-те парлап үндүрген чагаазындан илереп турар, коммунистиг болгаш ажылчын партияларның төлээлекчилериниң Москвага болган Чөвүлел хуралдарының Декларацияларын болгаш Медеглелдерин ол чагаада кара-туразы-биле тайылбырлап, ол төөгүлүг документилерниң эң чугула чүүлдерин хажыдып турар. Бистиң партиявысче болгаш коммунистиг өске-даа партияларже, XX, XXI, XXII съездилерниң шиитпирлеринче, СЭКП-ниң Программазынче барымдаа чок нүгүл халдаашкын ККП ТК-ның чагаазында бар болуп турар.

СЭКП ТК-ның Президиуму ук чагаа-биле таныжып көргеш, ККП ТК-ның июнь 14-те чагаазын ол үеде совет парлалгага парлап үндүрери чогумчалыг эвес-тир деп түңнелди кылганын СЭКП ТК-ның бо чылдың июнь 19-та «Правда» солунга парлап үндүрген медеглелинден билир болгай силер. Ук чагааны парлап үндүрер чорук бистиң талавыстан неп-тергей харыыны негээр апаары чаягаар-ла билдингир болгаш ындыг чорук маргылдааны улам ынай чидиглендиреринге болгаш бистиң партияларывыстың аразында харылзааларны дорайтадырынга чедирер турган ийик. ККП ТК-ның чагаазын парлап үндүрери чогуур өйүнде эвес турган, чүге дээрге, СЭКП-ниң болгаш ККП-ниң төлээлекчилериниң ужуражыышкыны болур, бистиң бодалывыс-биле алырга, ол ужуражыышкынның эчис сорулгазы чүде турганыл дээрге, бар маргылдааларны эш-хуузунуң байдалынга чугаалажып көөрүнүң аргазы-биле, амгы делегей хөгжүлдезиниң эң чугула айтырыгларының талазы-биле бистиң ийи партияларывыстың бот-бодун билчир чоруун экижидеринге, бүгү-ле коммунистиг болгаш ажылчын партияларның төлээлекчилериниң чөвүлел хуралын белеткээринге болгаш эрттирерине таарымчалыг байдалды тургузарынга идиглиг болуру чугаажок турган.

Оон-биле чергелештир СЭКП Төп Комитединиң Президиуму ККП ТК-ның чагаазын СЭКП ТК-ның кежигүннеринге болгаш Пленумнуң бүгү киржикчилеринге таныштырары эргежок чугула деп көрген, а ол ышкаш ККП-ниң удуртулгазының СЭКП-биле болгаш марксисчи-ленинчи өске-даа партиялар-биле маргылдаазының алыс утказының дугайын дыңнаткан.

СЭКП ТК-ның Президиумунуң СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. С. Хрущевтуң делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң күштерин улам ынай сырый каттыштырарының талазы-биле политиктиг ажыл-чорудулгазын, Кыдаттың Коммунистиг партиязының Төп Комитеди-биле бот-бодунуң аразында харылзааларга СЭКП ТК-ның Президиумунуң алган бүгү-ле тодаргай хөделиишкиннерин болгаш хемчеглерин Төп Комитеттиң Пленуму бодунуң чаңгыс эп-сеткил-биле хүлээп алган шиитпиринге бүрүнү-биле чүүлдүг деп көрген.

ККП-ниң төлээлекчилери-биле ужуражыышкынга бистиң партиявыстың XX, XXI болгаш XXII съездилериниң шугумун, компартияларның төлээлекчилериниң Чөвүлел хуралдарынга чүүлдүг деп көрген болгаш Декларацияларда база Медеглелдерде илереттинген, амыдырал-биле, делегей болуушкуннарының чорудулгазы-биле бүрүн бадыткаттынган шугумну хажык чок чорударын СЭКП ТК-ның Пленуму ТК-ның Президиумунга даандырган. Бистиң партиявысче болгаш коммунистиг өске-даа партияларже, XX, XXI болгаш XXII съездилерниң шиитпирлеринче, СЭКП-ниң Программазынче Кыдаттың Коммунистиг партиязының ТК-зының халдаашкыны барымдаа чок болгаш нүгүл чорук деп шиитпирлии-биле буруу шапкаш, Төп Комитеттиң Пленуму бистиң бүгү партиявыстың тура-соруун илеретпишаан, акы-дуңма партияларны сырый каттыштырарынче, бар турар маргылдааларны ажып эртеринче угланыышкынны хажык чокка чорудар деп, бодунуң белениниң болгаш шиитпирлиниң дугайын медеглээн. Бистиң партиявыс моон соңгаар-даа чаңгыс эпти марксизм-ленинизмниң принциптериниң болгаш социалистиг интернационализмниң үндезининге, бистиң нийти хереэвис дээш демиселдиң эрге-ажыктарынга, СЭКП биле ККП-ниң аразынга акы-дуңмалышкы найыралдың үндезининге быжыглаарынче чүткүүр апаар деп, Пленум медеглээн.

Ынчалза-даа бистиң шыдажыычал чорувусту кыдат эштер боттарының-биле тайылбырлап турарын сөөлгү үениң болуушкуннары көргүскен. Коммунистиг шимчээшкинге маргылдааны чидиглендиреринден чайлаар дээн бистиң шын сеткилдиг чүткүлүвүстү, олар кыдат удурткчуларның үзел-бодалдарын коммунистерден, совет улустан чажырар дээн бодал-дыр кылдыр көргүзүп турар. Бистиң быжыг шыдажыычал чорувусту кошкак чорук кылдыр билип алгаш, кыдат эштер акы-дуңма социалистиг чурттарның аразында найыралдыг харылзааларның нормаларын-даа херекке албайн, улам-на киткээн шугулдадыышкынныы-биле болгаш салдынмазы-биле ККП ТК-ның июнь 14-теги чагаазын массалыг тираж-биле орус дылга парлааш, ужурга таарышпазы-биле Москвага болгаш Совет Эвилелиниң өске-даа хоорайларынга тарадып эгелээн. Оон-биле безин сеткили ханмайн, кыдат эштер бистиң партиявыска удур угланган ол чагааны болгаш өске-даа документилерни бүгү делегейге күжениишкинниг пропагандалап база нептередип, оларны тарадып нептередиринге империалистиг парлалга черлерин болгаш агентилелдерин безин ажыглап эгелээннер.

Бистиң күрүневистиң дээп болбас эргезин каржызы-биле хажыдып турар шак ындыг хөделиишкиннерни болдурбазынче КУР-нуң Совет Эвилелинде элчининиң кичээнгейин ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозу угландырарга, кыдат төлээлекчилер ол чоруктарны чүгле соксатпаан эвес, харын-даа ук чагааны ССРЭ-ге улам ынай нептередирин боттарының эргези деп санааның көөргеттинип медеглээни-биле херек улам-на нарыыдап турар.

Июль 7-де, Москвага ужуражыышкын эгелей бергенде, Пекинге хөй кижи киржикчилиг митингини организастаан турган, бистиң партиявысче болгаш Совет чазакче халдап турар материалдарны дүрүм чок ёзу-биле тарадып турганы дээш Совет Эвилелинден үндүр сывырткан кыдат ажылдакчыларга албанның кижилери ол митингиге маадырлар кылдыр байыр чедирип турганнар. ССРЭ-ге хамаарыштыр найыралчы эвес бодалдарны болгаш хөөннерни акы-дуңма кыдат улустуң иштинге өөскүтпүшаан, кыдат албан кижилери бистиң күрүневистиң тускай догуннаан чорууң болгаш делегей харылзааларының нормаларын үрээр дээр боттарының эргелерин көргүзерин митингиге база катап-катап оралдажып турганнар. Июль 10-да ККП ТК чаа медеглелди кылып, ол медеглелге ындыг үүлгедиглерни бадыткап, шынында Совет Эвилелиниң иштики херектерин холгаарлаар эргени бодунга шиңгээдип алырын күзеп турган, ындыг чорукту Совет чазак кажан-даа болдурбас деп чүве билдингир-дир. Ындыг үүлгедиглер чүгле харылзааларны чидиглендиреринге чайлаш чокка чедирер болгаш чүгле хора чедирип болур.

Июль 13-те «Женьминь жибао» солуннуң мурнуку чүүлүнге бистиң партиявысче халдаашкынны база катап-катап кылып, июнь 14-те ККП ТК-ның чагаазын совет парлалгага үндүрбээниниң меге ёзу-биле тайылбырлап турар.

ККП-ниң удурткчуларының ажык найыралчы эвес хөделиишкиннери, делегейниң коммунистиг шимчээшкининге маргылдааны чидиглендирер дээр оларның кызымаккай чүткүлү, бистиң партиявыстың туружун сагыштыы-биле хажыдып турар чоруу, чагааны парлап үндүрериниден бистиң түр дадагалзаан чылдактарывысты шын эвес тайылбырлап турар чоруу 1963 чылдың июнь 14-те ККП ТК-ның чагаазын парлап үндүреринче болгаш ол документиге үнелээшкинни бээринче бисти албадап турар.

Чаңгыс эп болгаш сырый каттыжыышкын дугайында хоозун сөстерниң артында бистиң партиявыска болгаш Совет чуртка удур найыралчы эвес, нүгүлдүг халдаашкыннарны, ССРЭ-ге коммунизмниң тиилелгези дээш, бүгү делегейге тайбыңның болгаш социализмниң тиилелгези дээш бистиң улузувустуң демиселиниң төөгүлүг ужур-дузазын кудуладырын оралдашканын ККП ТК-ның чагаазын номчаан кижи бүрүзү көрүп каар. СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың адынга кандыг шуут болгаш чажыт буруудадыышкыннар ол документиде бижиттинмээн дээр боор. «Бүгү делегейниң пролетариадының эрге-ажыктарынга болгаш бүгү делегейниң улустарынга өскерилген», «марксизм-ленинизмден болгаш пролетаржы интернационализмден чайлаан» дээр янзы-биле коммунистерге төлептиг эвес дорамчылакчы даап бодаашкыннарны чагааның авторлары боттарынга шиңгээдип ап, «империалистерден корткан», «төөгүлүг хөгжүлдениң чорудулгазынга бир базым аткаарлаан», харын-даа бистиң чуртувуска «капитализмниң катап тургустунарынга ачыны көргүскенинге» бир дөмей, «пролетариаттың болгаш бүгү ажылчы чоннарның организас болгаш мораль талазы-биле чепсээн дужурген» дээр чемелээшкиннерни кылып турарлар. Улуг Ленинниң партиязының дугайында, социализмниң төрээн чуртунуң дугайында, делегейде баштайгы социалистиг революцияны боттандырган, делегей империализми-биле болгаш иштики контрреволюция-биле кадыг-дошкун сегиржип алыышкыннарга революцияның улуг чаалап алыышкыннарын камгалап алган, коммунизмни тургузар дээш демиселге маадырлыг болгаш эрес-соруктуг чоруктарның кайгамчык магалыг чүүлдерин илергейлеп, бүгү делегейниң ажылчы чоннарының мурнунга бодунуң интернационалчы хүлээлгезин алдарлыы-биле күүседип турар улустуң дугайында ындыг чүвени чугаалаары канчап дылга эптежир чүвел?

I.

Совет чурт Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле марксизм-ленинизмниң идеяларының тиилелгези дээш, бүгү чер кырынга ажылчы чоннарның хосталгазы болгаш аас-кежии дээш демиселди барык чартык чүс чылда чорудуп турар. Совет күрүнениң догуннап туруп келгениниң баштайгы хүнеринден эгелээш, бистиң чуртувустуң удуртулгазынга улуг Ленин олуруп турганындан, бо хүнге чедир-ле бистиң улузувус империализмниң болгаш колониализмниң дарлалындан боттарының хосталгазы дээш, чаа амыдыралды тургузары дээш демисежип турар бүгү улустарга аажок улуг ак-сеткилдиг дузаламчыны көргүзүп келген болгаш көргүзүп-даа турар.

Чаңгыс чурт өске чурттарга оларның экономиказын, эртемин болгаш техниказын хөгжүдер талазы-биле дузаламчыны ындыг хемчээлдерге көргүзүп келгениниң чижектери делегей төөгүзүнге турбаан.

Совет улустуң, бистиң партиявыстың акы-дуңма эп-сеткил каттыштырылгазын Кыдаттың ажылчы чоннары, кыдат коммунистер боттарының Төрээн чуртунуң хосталгазы дээш, оларның революстуг демиселиниң үезинде-даа база ол ышкаш социализм тургузуушкунунуң чылдарында-даа бүрүн хемчээл-биле медереп билгеннер. Кыдат Улус Республиканың тургустунганының соонда дораан-на Совет чазак найырал, эвилел болгаш бот-бодунга дузалажыр дугайында Керээни улусчу Кыдаттың чазаа-биле чарган. Ол Керээ империализмниң халдаашкыннарынга ойтур шавыышкынның күчүлүг чепсээ, Ырakkы Чөөн-чүкке болгаш бүгү делегейге тайбыңның быжыглаарының фактору болуп турар.

Совет улус бодунуң социалистиг тургузуушкунунуң хөй чылдарлыг дуржулгазын, эртем болгаш техника талазы-биле чедиишкиннерин бодунуң кыдат акы-дуңмалары-биле харам чокка үлежип келген. Бистиң чуртувус улусчу Кыдаттың экономиказын хөгжүдеринге улуг дузаламчыны көргүзүп келген болгаш көргүзүп-даа турар. Совет Эвилелиниң идепкейлиг дузаламчызы-биле улусчу Кыдат болбаазырангай дерилге-биле дерииттинген 198 үлетпүр бүдүрүлгелерин, цехтерни болгаш объектилерни тудуп, ажыглалга киирген. Бистиң чуртувустуң идепкейлиг деткимчези-биле Кыдатта автомобиль, трактор, ужар чүүл болгаш өске-даа ол ышкаш, үлетпүрнүң ындыг чаа адырлары тургустунган. Совет Эвилели КУР-га эртем-техниктиг документацияның 21 муң ажыг комплектилерин, оон иштинде улуг бүдүрүлгелерниң 1.400 ажыг төлевилелдерин дамчыдып берген. Чурттуң камгалалын быжыглаар болгаш амгы камгалал үлетпүрүн тургузар талазы-биле дузаламчыны Кыдатка өскерилге чокка көргүзүп келген бис. Совет дээди өөредилге черлеринге, бистиң бүдүрүлгелеривиске муң-муң кыдат тускай эртемниглер болгаш ажылчыннар белеткелди эрткен. Ам Совет Эвилели 88 үлетпүр бүдүрүлгелериниң болгаш объектилерниң тудуунуң талазы-биле техниктиг деткимчени Кыдат Улус Республикага көргүзерин база-ла үргүлчүлеп турар. Бис ол бүгүнүң дугайын мактаныр дээш эвес, а ККП-ниң удурткчулары сөөлгү үеде совет дузаламчының ужур-дузазын кудуладырын оралдажып турар болганда, чүгле оон ужурунда чугаалап турар бис. Совет Эвилели херектиг бараанарны бодунуң ээлчээнде КУР-дан ап келгениң база-ла утпайн турар бис.

Мырынай чоокка чедир-ле кыдат удурткчулар Кыдаттың болгаш Совет Эвилелиниң улустарының найыралының дугайында, СЭКП-ниң болгаш ККП-ниң чаңгыс эвиниң дугайында хөй болгаш чөптүг чүүлдерни чугаалап, совет дузаламчыны бедии-биле үнелеп, Совет Эвилелиниң дуржулгазындан өөренип алыр деп кыйгырып турганнар.

1957 чылда эш Мао Цзэ-дуннуң чугаалап турганы болза: «Национал хосталга дээш демиселдиң чорудулгазында кыдат улус совет улустуң талазындан акы-дуңма эп-сеткил каттыштырылгазын болгаш деткимчени алган. Кыдат революцияның тиилээниниң соонда Совет Эвилели Кыдатка социализмни тургузарының херээнге бүгү таланың аажок улуг дузаламчызын база-ла көргүзүп турар. Бо бүгүнү кыдат улус кажан-даа утпас».

Ол дугайын кыдат удурткчуларның уттуп турар апаргаы кончуг-ла харааданчыг-дыр.

Бистиң партиявыс, бүгү совет кижилер чаа амыдыралдың тургузуушкунунда улуг кыдат улустуң чедиишкиннеринге өөрүп база оларга чоргаарланып келген. Кыдат Улус Республиканың 10 чыл оюу-биле холбаштыр Пекинге болган байырлыг хүлээп алыышкынга чүве чугаалап тургаш, эш Н. С. Хрущевтуң чугаалааны болза: «Бодунуң алдарлыг коммунистиг партиязының удуртулгазы-биле Кыдаттың маадырлыг болгаш күш-ажылга ынакшылдыг улузу кажан бодунуң холунга эрге-чагырганы алганда, улус чоң чүнү кылып шыдаарын көргүскен... Кыдат улустуң, Кыдаттың Коммунистиг партиязының чедиишкиннерин бүгү кижилер ам хүлээп көрүп турар. Кандыг арга-биле, кандыг тургузугнуң үезинде улустарның талантылары, чогаадыкчы күштери ёзулуг калбарып болурул, улус бодунуң күчүлүг тургузукчу күжүн кажан улам калбак болгаш хандыр көргүзүп шыдаарыл деп чүвени Азияның болгаш Африканың улустары көрүп турар».

Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң нийти угланыышкынындан кыдат удурткчуларның чайлап эгелээринге чедир херектиң байдалы ындыг турган.

Кыдат эштер 1960 чылдың апрельде «Ленинизм делгерезин!» деп аттыг чүүлдерниң чыындызын парлап үндүргеш, делегейниң коммунистиг шимчээшкини-биле боттарының чөрүлдээлерин ажыы-биле илереткеннер. Ленинниң сурагжаан ажылдарының үзүктеп алдынган болгаш шын эвес тайылбырлаттынган чүүлдеринден база ушта бижилгелерден үндезилеттинген ол чыындыда алыс утказы ККП-ниң өмүнээзинден эш Мао Цзэ-дуннуң ат салганы 1957 чылдагы Москва чөвүлел хуралының Декларациязының үндезиннеринге удур, аңгы-аңгы социал тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаарының политиказынга удур, амгы үеде делегей дайынын чайладып болурунуң аргаларынга удур, социалистиг революцияны хөгжүдериниң тайбың-даа, тайбың эвес-даа оруктарын ажыглаарынга удур угландырган чүүлдер киргени болган. ККП-ниң удурткчулары боттарының үзел-бодалдарын бүгү акы-дуңма партияларга дөгеп турар апарганнар. 1960 чылдың июльде Пекинге эртип турган Профэвилелдериниң Бүгү-делегей Федерациязының Чиңгине чөвүлелиниң сессиязының үезинде кыдат удурткчулар акы-дуңма партияларның удуртулгаларынга дыңнатпайн, элээн каш партияларның ынчан Пекинге турган төлээлекчилериниң чөвүлел хуралын чыылдырган болгаш СЭКП-ниң болгаш өске-даа марксисчи-ленинчи партияларның туруштарын, 1957 чылдагы Москва Чөвүлел хуралынга хүлээп алдынган Декларацияны ажыы-биле шүгүмчүлээрин калбарткаңнар. Оон аңгыда, кыдат эштер СЭКП болгаш өске-даа акы-дуңма партиялар-биле боттарының чөрүлдээлерин партийжи эвес организацияларның ажык индиринче үндүргеннер.

ККП-ниң удурткчуларының ындыг базымнары акы-дуңма партияларга шыңгыы дүвүрээшкинни болдурган. Ону барымдаалааш, тыптып келген чөрүлдээлерни ККП-ниң удурткчулары-биле чугаалажып көөрүнүң оралдажыышкынын коммунистиг партияларның 1960 чылда Бухарест чөвүлел хуралынга кылган турган. 50 коммунистиг болгаш ажылчын партияларның төлээлекчилери кыдат удурткчуларның үзелдерин болгаш хөделиишкиннерин эш-хуузу-биле шүгүмчүлээн болгаш Москва Декларациязының принциптери-биле дууштур бүгү делегейниң коммунистиг шимчээшкини-биле чаңгыс эптиң болгаш кады ажылдажылганың оруунче ээп киреринче оларны кыйгырган. ККП-ниң удуртулгазы эш-хуузунуң дузаламчызын херекке албааны, бодунуң частырыглыг курузун боттандырарын үргүлчүлевишаан турары болгаш акы-дуңма партиялар-биле боттарының каржыышкыннарын уламчылавышаан турары харааданчыг-дыр.

Болуушкуннарның ынчаар хөгжүүрүн болдурбазын оралдашкаш, СЭКП-ниң ТК-зы Кыдаттың Компартиязының Төп Комитеди-биле чугаалажыышкыннарны чорудар деп санал үндүрген. Ол чугаалажыышкыннар 1960 чылдың сентябрьда Москвага болган. Ынчалза-даа акы-дуңма партияның саналыналын ККП-ниң делегациязының хедери-биле дыңнаар хөөн чок болганының хараазы-биле, тыптып келген чөрүлдээлерни ажып эртери ынчан база-ла болдунмаан. 1960 чылдың ноябрьда болган 81 коммунистиг болгаш ажылчын партияларның төлээлекчилериниң Чөвүлел хуралынга акы-дуңма партияларның эң хөй кезии ККП-ниң удуртулгазының алдагдалдыг үзел-бодалдарын болгаш концепциязын буруу шапкан. Кыдат делегация ол Чөвүлел хуралга боттарының оялгай үзел-бодалдарын кызымаа-биле камгалап турган болгаш оон бүрүн башкалаттыра бээриниң айыылы илереп келгенде, чүгле ынчан Медеглелге ол адын салган.

1960 чылдың Медеглелинге бодунуң адын салып тура, кыдат удурткчулар чүгле кажарлап турган дээрзи ам шуут-ла иле апарган. Чөвүлел хуралдың сөөлүнде олар Албанияның Күш-ажыл партиязының удурткчуларын үн дамчыдыкчызы кылдыр ажыглавышаан, бодунуң курузун пропагандалаарын катап эгелээннер. Бистиң партиявыстың артынга тура СЭКП ТК-га болгаш Совет чазакка удур кампанияны олар калбарткаңнар.

1961 чылдың октябрьда СЭКП-ниң ТК-зы ККП-биле харылзааларны чогумчудар дээш чаа оралдажыышкыннарны кылган. Эштер Н. С. Хрущев, Ф. Р. Козлов, А. И. Микоян олар СЭКП-ниң XXII съездизинге келген эштер Чжоу Эньлай, Пын Чжэн болгаш өске-даа удурткчу ажылдакчылар-биле беседаларны кылган. Эш Н. С. Хрущев XXII съездиге чугаалажып көрүп турган принципиалдыг айтырыглар талазы-биле СЭКП ТК-ның туружун кыдат делегацияга тодаргай тайылбырлаан. Кыдаттың Коммунистиг партиязы-биле найыралды болгаш кады ажылдажылганы быжыглаарынче бистиң өскерлиш чок чүткүлүвүстү демдеглээн.

1962 чылдың февраль 22-де болгаш май 31-де бодунуң чагааларынга СЭКП-ниң ТК-зы коммунистиг шимчээшкинниң сырый каттыжылгазын кошкадып болуру-биле бистиң нийти хереэвиске айыылдыг ындыг уржуктарже ККП-ниң ТК-зының кичээнгейин угландырган. Совет кыдат харылзааларга тыптып келген бергелерни империалистер бодунуң эрге-ажыктарынга ажыглай бээр арганы бербес кылдыр базымнарны кылырын кыдат эштерге ынчан саналдаан бис. Иштики информация солчуру, делегейниң демократтыг организацияларынга акы-дуңма партияларның туруштарын дугуржуру болгаш өске-даа талалар ышкаш ындыг айтырыгларның талазы-биле улам-на дээштиг хемчеглерни алырын СЭКП ТК база саналдаан.

Ынчалза-даа ККП болгаш КУР-биле бүгү шутумнар талазы-биле харылзааларны экижидеринче угланган ол чагаалар болгаш өске-даа практиктиг базымнар Пекинден деткимче харыы албаан.

Эрткен чылдың күзүнүнде КУР-нуң Совет Эвилелинге элчини турган эш Лю Сяонуң Москвадан үнүп чоруурунуң мурнунда СЭКП ТК-ның Президиуму оон-биле үргүлчүлеңдиг беседаларны кылган. Ол беседаларның чоруп турганының үезинде ТК-ның Президиум кежигүннери кыдат-совет найыралды быжыглаарының херээнге инициативаны база катап илереткен. Эш Н. С. Хрущев эш Мао Цзэ-дунга бистиң мындыг саналывысты дамчыдып бээрин эш Лю Сяодан дилээн: «Бүгү маргылдааларны болгаш чөрүлдээлерни соксадыр, кым шынныгыл—кым буруулугул дээрзин чугаалашпас, эрткен чүвени катап көдүрбес, а бистиң харылзааларывысты арыг арындан эгелээр». Бо ак-сеткилдиг кыйгыга безин кандыг-даа харыы албаан бис.

Акы-дуңма партиялар-биле бодунуң идеологтуг чөрүлдээлерин ханылатпышаан, ККП-ниң удурткчулары оларны күрүнелер аразының харылзааларынче шилчидип турар апарган. Кыдат органнар Совет Эвилели-биле болгаш өске-даа социалистиг чурттар-биле КУР-нуң экономиктиг болгаш садыг харылзааларын кызырып эгелээннер. КУР-нуң чазааның инициативазы-биле Кыдаттың Совет Эвилели-биле садыглажыышкынының хемчээли сөөлгү үш чылдар дургузунда барык үш тап кызырылган; комплектилиг дерилгелерни бээри дөртен катап эвээжээн. Бо кызырлыышкын кыдат удурткчуларның инициативазы-биле кылдынган. КУР-нуң удурткчуларының мындыг орукче киргенинге бис харааданып турар бис. Кыдат-совет харылзааларны улам хөгжүдер, кады ажылдажылганы калбартыр ужурлуг деп, бис санап келген болгаш санап-даа турар бис. Ол, ийи талаларның кайызынга-даа, хамыктың мурнунда Совет Эвилелинден болгаш өске-даа социалистиг чурттардан улуг дузаны ап турган улусчу Кыдатка ажыктыг болур ийик. Совет Эвилели Кыдат-биле калбак харылзааларны мурнунда хөгжүлдүп турган, ол бөгүн-даа оларны кызырары дээш эвес, а калбартыры дээш туржуп турар. Социалистиг чурттар-биле экономиктиг харылзааларның хөгжүлдезиниң дугайында сагыш салыышкынны бирги ээлчегде ККП-ниң удуртулгазы илеретки дег ышкаш. Ынчалза-даа ол дедир угланыышкын-биле хөделип, КУР-нуң экономиказынга ындыг хөделиишкиннерниң чедирип турар когаралын барымдаалавайн турар.

Ындыг харылзаалар кымның буруузу-биле кызырылганын кыдат удурткчулар бодунуң улузунга шыны-биле чугаалаваан. СЭКП-ниң даштыкы болгаш иштики-даа политиказын баштаарынче, антисоветтиг хөөннерни өскүдеринче угланган калбак пропаганданы кыдат коммунистерниң ортузунга болгаш харын-даа чурттакчы чоннуң безин ортузунга калбарткан турган.

Ол шын эвес хөделиишкиннерниң кыдат эштерниң кичээнгейин СЭКП ТК угландырган. Тургустунуп келген маргылдаалар болгаш чөрүлдээлер-биле холбаштыр кандыг-бир партияны чамдыкта мактаар, чамдыкта каргаар кылдыр улусту ынчаар дедир сургап болбазын кыдат эштерге чугаалап турган бис. Социалистиг чурттарның улустарының аразында харылзаалар амгы үеде мөңгези-биле тургустунуп турар болганда, акы-дуңмалышкы партияларның аразынга чөрүлдээлер—түр үениң болуушкунундан ханылаттынмас дээрзи коммунист бүрүзүнге билдингир.

Ынчалза-даа кыдат удурткчулар СЭКП-ниң эш-хуу болгаандырыышкыннарын херексевейн-даа, кыдат-совет харылзааларны улам-на чидиглендиргеннер.

Делегейниң демократтыг организацияларында кыдат төлээлекчилер 1961 чылдың төнчүзүнден эгелээш боттарының алдагдалдыг үзелдерин ажыы-биле дөгээш туруптканнар. 1961 чылдың декабрьда Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң Стокгольмга болган сессиязынга кыдат төлээлер тайбың болгаш чепсегленииишкинни дужурери дээш Бүгү-делегей конгрезин чыылдырарынга удурланганнар. Профэвилелдериниң Бүгү-делегей федерациязының, Тайбың талалакчыларының Бүгү-делегей шимчээшкининиң, Африка-азий эп-сеткил каттыжыышкынының шимчээшкининиң, Демократтыг аныяктарның Бүгү-делегей федерациязының, Херээженнерниң Бүгү-делегей демократтыг федерациязының болгаш өске-даа хөй организацияларның ажыл-чорудулгалары кыдат төлээлекчилерниң сандарадыкчы үүлгедиглериниң түңнелинде, 1962 чылдың дургузунда бергедээшкинниг байдалга кирген турган. Европаның социалистиг чурттарның африка-азий эп-сеткил каттыжылгазының комитеттериниң төлээлекчилериниң Азия болгаш Африка чурттарының улустары-биле эп-сеткил каттыжылгазының Мешиге болган III конференциязынга киржиринге олар удурланганнар. Кыдат төлээлерниң удурткчузу совет төлээлекчилерге «ак кештиг кижилерниң кылыр чүвези мында чок» деп медеглээн. Совет Эвилели Азия чурттарынга... хамаарышпас деп чылдагааны үндезилээш, журналистерниң Джакартага болган конференциязынга кыдат төлээлер совет журналистерни оон долу эргелиг киржикчилери кылдыр киирбезиниң шугумун чорудуп турганнар. Бүгү диштерниң херээженнеринге кыйгырыг хүлээп ап турда Конгресске төлээлеттирген 110 чурттардан чүгле ийи чурттарның—Кыдаттың болгаш Албанияның төлээлери херээженнер удур бадылаан турда, херээженнерниң чоокта чаа болган Бүгү-делегей кон-

(Эгези. Уламчызы 2-ги 3-кү арыннарда).

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң

АЖЫК ЧАГААЗЫ

(Уламчызы. Эгези 1-ги арында).

резиниң шуут хөй кезиин саңдаралыкчы ажыл кылып, алдаг-далдыг политиктиг угланыышкынны чорудуп турар деп кыдат эштерниң буруудатканы алдептиг болгаш кайгамчыг болуп турар. Моон алгаш көөрге, хосталгага ынакшылдыг херээженнерниң хөй миллион кижилиг болуу деңге бас-пайн, урук-сууруктап чоруп турар, а чүгле ийизи шын чоруп чыскаалды барымдаалап турар ышкажыл!

Кыдат удуртулганың СЭКП болгаш өске-даа акы-дуңма партиялар-биле маргылдааларының кыска төөгүзү ындыг-дыр.

ККП-ның удуртукчулары болза. Коммунистиг шимчээшкинниң нити угланыышкынынга боттарының онзагай шугумун удурланыштыр салып, амгы үениң үндезин айтырыгларының талазы-биле ол шимчээшкинге боттарының чагыргазын, ханы частырыглыг үзел-бодалдарын дегээрин оралдажып турарын ук төөгү көргүзүп турар.

II.

Бир талазында, ККП-ның, өске талазында.—СЭКП-ның, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң аразында маргылдааларының үндезини чогум чүдел? ККП ТК-ның июнь 14-теги чагаазы-биле таныжкан-на кижи бүрүзүнге ындыг айтырыг тургустунуп келири чугаажок.

Ол чагаада хөй-хөй чүүлдерни баштай көөрге: кыдат эштер чогум кымнарның-биле маргыжып турар чоор?—деп, билдинмес чүүл тыптып кээп болур. Чижээ. социалистиг революцияга чөпшээрешпес азы империализмге удур демисел чорударын, национал-хосталгалыг шимчээшкинни деткииринниң херээ деп санавайн турар коммунистер туруп болур бе? ККП-ның удуртулгазы ындыг чүүлдерни чүге ынчаар салдыкпазы-биле кодуруп турарлары?

Ындыг айтырыг база туруп кээп болур: хөй-ле чугула айтырыглар талазы-биле кыдат эштерниң чагаазында айыткан туруштар-биле чүге чөпшээрежип болбазыл? Чижээ, дайын болгаш тайбың дээн ышкаш ындыг үндезин айтырыгны ап көөрге. Бодунуң чагаазында ККП ТК тайбың дугайын болгаш тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның дугайын чугаалап турар.

Херектиң ужуру чүдел дээрге, кыдат эштер амгы үениң үндезин айтырыгларының талазы-биле марксистчи-ленинчи партияларның айтыышкыннарынга удур походту эгелээш, бирээде, оларның кажан-даа илеретпээни, оларга окта таарышпас ындыг үзелдерни СЭКП-ге болгаш марксистчи-ленинчи өске-даа партияларга шамнап турар; ийиде, коммунистиг шимчээшкинниң документилеринден алгылаан формулаларны болгаш айтыышкыннарны сөс кырынга хүлээп турар болзажок, боттарының алдагдалдыг бодалдарын болгаш шын эвес туруштарын чажырып, чаарын оралдажып турарлар. Тайбың дээш, амгы-амгы социал тургузуглуг күрүнелер-биле тайбың кожа-хелбээ догуннаары дээш, улустарның өске-даа демиселинге удур, чепсегленишкинниң дужуреринге удур ажыы-биле хөделири дээрге-ле бүгү делегейниң коммунистериниң болгаш тайбынга ынакшылдыг улустарының караанга көзүлдүр-ле боттарының туруштарын сойгалаары, оларны боттарындан хоорулдурары болур ийик. Ынчангаш меседежиишкин уламна ханылап кирген тудум, ККП-ның удуртулгазының туружунуң сулазы улам тодаргай илереттинген тудум, ол ындыг чажыртыныышкынче улам ханылап кирер апаар. Кыдат эштерниң ындыг аргазын барымдаалап көрбес чүве болза, маргылдаа амыдыралдан хоорук байдалдыг болу берген ышкаш, чугаа болза амыдырал айтырыгларындан ырак түс-түс чүүлдерниң дугайында болуп турар ышкаш кылдыр ооразындан сатыңдырып болур.

Херек кырында ап көөр болза, маргылдааның төвүнде улустарның хан-дамырындан тудуш эрге-ажыктарынга холбашкан айтырыглар туруп турар.

Ол дээрге дайынның болгаш тайбыңның айтырыглары, делегейниң социалистиг системазының ролюнуң болгаш хөгжүлдезиниң айтырыы-дыр, ол болза «кижиге чүдүүр чоруктуң» идеологиязынга болгаш практиказынга демиселдиң айтырыглары, ол дээрге делегейниң ажылчын шимчээшкининиң болгаш национал-хосталгалыг демиселдиң стратегиязының болгаш тактиказының айтырыглары-дыр.

Бо айтырыгларны амыдыралдың болу. социалистиг чурттарга бүгү делегейде болган ханы өскерилгелер. соолгу чылдарда. социализм биле империализмниң аразында күштерниң деңзигүрүнде өскерлиишкиннер, бистиң шимчээшкинивисте чаа болдунар аргалар кодурген. Коммунистиг шимчээшкин делегей хөгжүлдезиниң амгы үе-чадазының байдалдарынга болгаш негелделеринге таарыштыр чиңгине шугумну ажылдап кылгаш, ол айтырыгларга харыыны бээр ужурлуг турган болгаш берген-даа.

Коммунистиг партияларның чаңгыс аай санал-оналы-биле алырга, бүгү коммунистиг шимчээшкинниң хөгжүлдезинге чаа үе-чаданы ажыткан СЭКП-ның XX съездизи бо талазы-биле аажок улуг рольду ойнаан. Амгы үеде коммунистиг шимчээшкинниң нити политиктиг курузун тодаргайлап айыткан компартияларның коллективтиг ажылдап кылган документилеринде — 1957 чылдың Декларациязында болгаш 1960 чылдың Медегелелинде ындыг үнелел бижиттинген турган.

Ынчалза-даа ККП-ның удуртукчулары ам анаа удурланыштыр өске курсту илип үндүргеннер, оларның туружу кол-кол айтырыглар талазы-биле коммунистиг шимчээшкинниң нити шугумундан улам-на карышкак боор турар.

Ол дээрге хамыктың мурнунда дайын болгаш тайбың дугайында айтырыгга хамааржып турар.

Дайын болгаш тайбың айтырыгларының үнелелинде, оларны шиитпирлээриниң канчаар көөрүнде кандыг-даа билдинмес болгаш чедир чугаалаттынмаан чүве чок,—херек болза улустарның салым-хуузунга, бүгү кижи төрелгетенниң келир үезинге хамааржып турар.

Дайын болгаш тайбың айтырыгларынга ККП-ның удуртулгазында бистиң-биле, делегейниң коммунистиг шимчээшкини-биле үндезин принципиалдыг чөрүлдээлер үнүп келген дээрзин партияга болгаш улуска бүгү-ле ажыы-биле чугаалаарын СЭКП ТК бодунуң хүлээлгези кылдыр санап тур. Оларның алыс утказы делегейниң термоядролуг дайынын чайладып болурунуң аргазы, янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкыны, тайбың дээш демиселдиң болгаш делегейниң революстуг шимчээшкининиң боттарының аразында харылзаазы чижектиг ындыг чугула айтырыгларны удурланышкак кылдыр көрүп турарында.

Бистиң партиявыс XX болгаш XXII съездилериниң шиитпирлеринге. Декларацияда болгаш Медегелелде делегейниң коммунистиг шимчээшкини тайбың дээш демиселди. термоядролуг халапты болдурбазын коммунистерниң мурнунга бирги черге-ниң сорулгазы кылдыр салган. Делегейде күштерниң деңзигүрүн бис боттуу-биле үнелеп көрүп турар болгаш империализмниң мөзү-шынары өскерилбээн болгаш дайынның болу бээр айыылы чайлаттынмаан-даа болза, социалистиг күрүнелерниң күчүлүг кады ажылдажылгазы кол баганазы болур турар тайбынның күштериниң амгы байдалдарында делегейниң чаа дайынын каттышкан күш-биле болдурбайн барып болур дээр дугайында түңнелди сорган кылып турар бис.

Дайынны чорудар чепсектерниң шынар талазы-биле үндезин өскерилгелерин, ындыг болганда, оон болдурар уржуктарын бис база-ла угаангыры-биле үнелеп турар бис. Бо түс чылдың ортаа үезинде тургустунган ракета-ядролуг чепсек дайын дугайында мурнундагы бодалдарны өскерткен. Ол чепсек кажан-даа көстүп көрбээн үрегдекчи күштүг. Чүгле күчүлүг чаңгыс термоядролуг бомбаның частылышкыны делегейниң бирги болгаш ийиги дайыннарын кады алырга, моон мурнундагы бүгү дайыннарга ажыглаан бүгү дайынчы чепсектерниң частылышкыннарындан ажыт болур дээрзин чугаалаарга-ла четчир. А ындыг бомбалар хөй-хөй муң кылдыр мооннеттинген!

Ол айыылды коммунистер херекке албайн баар эргелиг бе? Термоядролуг дайынның уржуктарының дугайында бүгү шын чүвени улуска чугаалаар ужурлуг бис бе? Ыяавыла чугаалаар ужурлуг деп санап турар бис. Кыдат эштерниң бадыткап турары ышкаш, ол чорук массаларга «мунчурадыр» салдар чедирип шыдавас. Харын-даа амгы үениң дайынының дугайында шын чүүл болза тайбың дээш, дайын айыылының үнер дөзү—империализмге удур демиселчи массаларның күзел соруун болгаш энергиязын мобилизастаары болур.

Коммунистерниң төөгүлүг сорулгазы — делегейниң термоядролуг дайынын болдурбас дээш улустарның демиселин органчыдаары болгаш баштаары болур.

Делегейниң чаа дайынын болдурбазы—черле боттуг болгаш күүсеттинер сорулга. Күрүнелер аразынга дайыннарның фаталдыг чайлаш чогу бистиң үевисте чок дээр дугайында улуг ужур-дузаалыг түңнелди бистиң партиявыстың XX съездизи кылган. Ол түңнел чаагай күзелдерниң үре-түңнели эвес, а делегей кырында ангылар күштериниң деңзигүрүн боттуг, эртем талазы-биле шыңгыы анализтээниниң түңнели-дир: ол түңнел делегей социализминиң аажок улуг күчүзүнге үндезилеттинген. Бо айтырыг талазы-биле бистиң үзел-бодалдарывыска делегейниң бүгү коммунистиг шимчээшкини каттыжып турар. «Делегей дайынын болдурбайн барып болур», «чер кырынга социализмниң долу тиилелгези болбаанда-ла, делегейниң чамдык кезээнге капитализм арткан турда-даа ниитилелдиң амыдыралындан делегей дайынын казып болур боттуг арга тургустунар»—деп, Медегелелде айтып турар.

Ол Медегелелдиң адаанга кыдат эштер база ат салган.

А ККП-ның удуртулгазының туружу кандыгыл? Оларның: империализм туруп турда дайынны узуткап болбас; тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын—иллюзия-дыр. ол социалистиг чурттарның даштыкы политиказының чиңгине принциви эвес; тайбың дээш демисел революстуг демиселге шаптыктаар деп пропагандалап турар тезистери чүү дээни ол?

Ол тезистер дээрге дайынның болгаш тайбыңның айтырыгларынга кыдат эштер делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң нити курузунга чөрүшкен болуп турар дээни ол-дур. Олар делегейниң чаа дайынын чайладып болурунга бүзүревейн. тайбынның болгаш социализмниң күштерин чедир үнелевейн турар болгаш империализмниң күштерин эртир үнелеп. дайын айыылынга удур демиселчи улус массаларны мобилизастаарын херек кырында тооп көрбейн турар.

Социалистиг чурттарның улустарының, делегейниң ажылчын ангызының, бүгү демократтыг болгаш тайбынга ынакшылдыг күштерниң дайын өскүдүкчүлериниң пландарын үе шаап база амгы болгаш келир үениң салгакчыларынга тайбынны чедип ап шыдаар аргалынга кыдат эштер бүзүревейн турары ол ышкажыл. Кыдат эштерниң ыткыр революстуг домактарының артында чүү туруп турарыл? Ажылчын ангының күштеринге. оон революстуг аргалынга бүзүревес чорук. тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның болдунарынга-даа, ангы демиселинде пролетариаттың тиилээринге-даа бүзүревес чорук туруп турар. Дайынны болдурбас дээш демиселде тайбынга ынакшылдыг бүгү күштер каттыжып турар. Боттарының ангы составының талазы-биле болгаш боттарының ангы эрге-ажыктарының талазы-биле олар янзы-бүрү. Ынчалза-даа тайбың дээш демисел оларны каттыштырып болур, чүге дээрге атомнуг бомба ангы талазы-биле принципти барымдаалавас,—оон үрегдекчи күжүнүң кавызынга таварышкан бүгү кижилерни ол узуткап каар.

Кыдат эштерниң саналдап турар оруунга кирери—тайбың дээш боттарының туруштуг болгаш эрес демисели-биле улустарның ынакшылын чаалап алган коммунистиг партиялардан улус массаларны хоорулдур иткени ол болур.

Социализм болгаш тайбың калбак улус массаларның медерелинде ам чарылбас тудуш чүүл болган!

Термоядролуг дайынның бүгү айыылын кыдат эштер шуутла чедир үнелевейн турар. «Атомнуг дайын—ол дээрге саазын пар-дыр». «Ол мырыңай-ла коргунчуг эвес» — деп олар бадыткап турар. Кол чүве—империализмни дүрген-не узуткаары болур дижип. а кандыг арга-биле, кандыг чидириглер-биле ону чедип алырын—ийиги черге айтырыы кылдыр көрүп турарлар. Кымга ийиги черге болурул?—деп айтырар апаар. Термоядролуг дайын өскээн таварылгада өлүмге таварыжыр чүс-чүс миллион кижилерге бе? Ындыг дайынның баштайгы шактарында-ла чер кырындан ширбиткип каантар күрүнелерге бе?

Миллион-миллион кижилерниң салым-хуузу-биле кым-даа, оон иштинде улуг күрүнелер-даа ойнаар эргези чок. Улустарның амыдыралындан делегей дайынын чайладырынга, кижилерниң массалыг узуткаарын болгаш кижи төрелгетенниң дептиилгезиниң үнелиг чүүлдерин үрээрин болдурбазынга бодунуң күженишкининиң үндүрүксевестерни буруу шавары чөптүг.

ККП ТК-ның июнь 14-те чагаазында революцияның херээнге «чайлаш чок когаралдар» турар дээр янзылыг чүвениң дугайын хөй катап чугаалаан. Дайынга чүс-чүс миллион кижилерден когарап болур дугайын чамдык харысалгалыг кыдат удуртукчулар база медеглеп турганнар. «Тиилээн улустар буурап дүшкен империализмниң бузундуларының кырынга капиталистиг тургузугнуң үезиндээзинге бодаарга, муң катап бедик дептиилгениң эң дүрген темпилер-биле тургузар, бодунуң ёзулуг кайгамчык чаагай келир үезин тургузар» деп ККП ТК-ның чүулуг деп көргени «Ленинизм делгерезин!» деп аттыг чыындыда бадыткап турар.

Делегейниң ракета-ядролуг дайыны бодунуң сөөлүнге кандыг янзылыг «бузундуларны» арттырып каап болурул? дээр дугайында кыдат эштер боттарынга отчётту кылып турар бе, дээрзин олардан айтырары күзенчиг-дир.

Чүс-чүс миллион кижилерниң өлген сөөктериниң кырынга «муң катап бедик дептиилгени» тургузар дугайында кыдат удуртулганың үзел-бодалдары-биле чөпшээрежип болбас дээр дугайында бистиң бүгү партиявыс. бүгү совет улус бир эптештиг деткиир дээрзинге СЭКП ТК болгаш бис бүзүреп турар бис. Ындыг үзел-бодалдар марксизм-ленинизмниң идеяларынга үндезини-биле чөрүшкек болуп турар.

Империализмни узуткаарынга кандыг чепсекти оларның саналдап турарын кыдат эштерден айтырары күзенчиг-дир.

Бис шуптувуе империализмни болгаш капитализмни узуткаары дээш туржуп турар бис. Бис капитализмниң чайлашчок буурап дүжеринге чүгле бүзүреп турар эвес, харын ол чорук ангы демиселиниң аргазы-биле база болдунар-ла дүргени-биле боттанган турзун дээш бүгү-ле чүвени кылып турар бис. Ол төөгүлүг айтырыгны кым шиитпирлээр ужурлугул? Хамыктың мурнунда бодунуң авангарды—марксистчи-ленинчи партиязынга баштаткан чурт бүрүзүнүң ажылчын ангызы. күш-ажылчы улус шиитпирлээр.

Кыдат эштер өске чүүлдү саналдап турар. Олар болза «буурап дүшкен империализмниң бузундуларының кырынга», бир-ээр чугаалаарга, дайынны өскүдүп үндүргениниң түңнелинде «кайгамчык чаагай келир үе» тургустунган турар деп шуут чугаалап турарлар. Бир эвес ол бодал-биле чөпшээрежир чүве болза, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның принциви, тайбынны быжыглаары дээш демисел шынап-ла херек чок апаар-дыр. Ындыг авантюристиг орукка туруп шыдавас бис, ол орук марксизм-ленинизмниң алыс утказынга чөрүшкек болуп турар.

Бо үеги байдалдарда делегей дайыны термоядролуг дайын болуру бүгүдеге билдингир. Империалистер боттарының эргезинде бар бүгү-ле чепсектерин ажыглаваан шаанда, специалдар эки-тура-биле чайлаарын. хөөр хааржааның иштинге эки-тура-биле чыдып алырын күзевестер.

Термоядролуг чепсекти «саазын пар» деп адап турар кижилер ол чепсектиң үрегдекчи күжүнүң дугайында бүрүн отчётту боттарынга кылбайн турарлар боор.

Бис ону угаазылаалдыг өөренип көрүп турар бис. Термоядролуг чепсекти бис боттарывыс кылып база четчир санныг кылдыр белеткеп алган бис. Оон үрегдекчи күжү биске эки билдингир. Ынчангаш бир эвес империалистер биске удур дайынны өскүдүп үнүп кээр чүве болза, ол сүрлүг чепсекти агрессорларга удур херегледээринден бистиң холувус чалданмас. Ындыг болза-даа бир эвес бисче баштай халдап келбес болза, бис ол чепсекти херексевес бис.

Марксистер-ленинчилер быжыг тайбынны хандырарын империализмден ону дилеп алырының аргазы-биле эвес, а революстуг марксистчи-ленинчи партияларны сырый каттыштырып, бүгү чурттарның ажылчын ангызын сырый каттыштырып, хосталга болгаш национал хамаарышпас чорук дээш демисежип турар улустарны сырый каттыштырып тургаш, социалистиг чурттарның экономиктиг болгаш камгалал күчүзүнге даянгаш чедип алыр.

Кайгамчык чаагай келир үени термоядролуг дайынга буурап дүшкен эрги делегейниң бузундуларының кырынга тургузарын саналдап турар кыдат эштерге мындыг айтырыгны салыры күзенчиг: империализм чергиндеп турар чурттарда ажылчын ангы-биле бо айтырыгның дугайын олар сүмележип көрген ирги бе? Капиталистиг чурттарда ажылчын ангы: дайынны өскүдүкчүлер. ынчангаш империализмни узуткааш, бистиң чурттарывысты чок кылып каапсынар деп силерни бис дилеп тур бис бе, ынчаш? деп. оларга ындыг харыыны чайлаш чок берген турар ийик. Монополистер. империалистер дээрге шоолуг хөй эвес бөлүк-ле болгай, а капиталистиг чурттарның чурттакчы чоннарының кол составы—ол дээрге ажылчын ангы, күш-ажылчы тараачыннар болгаш күш-ажылчы интеллигенция болуп турар. Атомнуг бомба болза. империалист кайдал, а ажылчы чон кайдал—деп ылгап турбас—ол бомба шаалдерге чылча дүшкүлептер. ынчангаш чаңгыс монополистке хамаарыштыр миллион-миллион ажылчыннарны узуткап каап болур. Ажылчын ангы болгаш ажылчы чоннар. бистиң дириг турар. турбазывыстың болгаш бистиң ангы демиселивистиң айтырыгларын бистиң өмүнээвистен шиитпирлээр эргени кайын алган силер — бис база-ла социализм дээш туржуп турар бис. ынчалза-даа ону делегей дайынын өскүдүрериниң аргазы-биле эвес. харын ангы демисели-биле чаалап алырын күзеп турар бис деп. ындыг «революсчулардан» айтыра бээрлер.

Кыдат эштерниң айтырыгны мынчаар тургузуп турары капитализмни узуткаар демиселде ангының үзели эвес. кандыг-ла бир сыр өске сорулга бар-дыр дээр дугайында ёзулуг карасыышкынны төрүттүндүрүп болур. Бир эвес эрги делегейниң бузундуларының аразынга дарлакчылар-даа, дарлаткаңнар-даа хөөржүттүне бээр чүве болза, «кайгамчыктыг келир үени» кым тургузарыл?

«Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!» деп лозун-биле илереттинген ангының интернационалисчи үзелдериниң орнунга «Чөөн-чүктүң хады Барыын-чүктүң хадын базыптар» деп. ангы талазы-биле утка чок лозунну кыдат эштер чүткүлдүг пропагандалап турар дээрзин моон-биле холбаштыр эскербейн барып болбас.

Бистиң партиявыс социалистиг революцияның айтырыгларының талазы-биле. чурт бүрүзүнге революцияны ажылчын ангы, ажылчы чон даштыкыдан дайын холгаарлаашкыны чокка боттандырар деп санавышаан. ангының марксистчи-ленинчи туруштарында быжыы-биле туруп турар.

Бир эвес империалистиг сарыыл чоктар дайынны черле болдуруптар чүве болза, улус чоннар капитализмни ширбий шапкаш, хөөржүдүп каантар деп чүве черле билдингир. Ынчалзажок коммунистер — улус чоннарның төлээлекчилери, социалистиг гуманизмниң ёзулуг демиселчилери — чүс-чүс миллион кижилер өлүп болур делегейниң чаа дайынын болдурбазының бүгү-ле хемчеглерин алыр ужурлугаар.

Чоннуң эрге-ажыктарын ёзулуг үнелээр чаңгыс-даа партия делегейниң чаа дайынын болдурбас, янзы-бүрү ниитилел тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаарын хандырар талазы-биле бодунуң харысалгазын медерэп билбейн барып шыдавас.

Бистиң партиявыстың шугумун илергейлеп тургаш, эш Н. С. Хрущев мынча дээн: «Империализм бар турда, колониализм бар турда, хосталгалыг дайыннар болгулаар. Ол болза революстуг дайыннар-дыр. Колонизаторлар улус чоннарга хамаарышпас чорукту эки-тура-биле тыпсып бербес чүве болганда, ындыг дайыннар чүгле тыптып болур эвес, харын чайлаш чок болгулаар апаар. Ындыг болганда, улус чоннар чүгле демисел-биле, оон иштинде чепсектиг демисел-биле боттарының хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун чаалап ап болурлар. Совет Эвилели национал-хосталгалыг шимчээшкинге эң-не калбак деткимчени көргүзүп турар. Вьетнамның, Египеттиң, Ирактың, Алжирниң, Йемениниң, Кубаның болгаш өске-даа чурттарның улустарынга бистиң чуртувустуң көргүскен боттуг дузазын бүгүде билир.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның ленинчи принцивин совет даштыкы политиканың кол шугуму кылдыр чарлааш, ону чайгылыш чокка эдерип турар. 1953 чылдан эгелээш, ылангыя СЭКП-ның XX съездизиниң соонда, бистиң тайбынга ынакшылдыг политикавыс улам идепкейжээн, улус массаларның эрге-ажыктарынга дүүштүр делегей байдалының чорукуунга оон салдары улам өскээн.

«Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын» деп билиишкин чүгле империалистиг чурттар-биле эвес, харын база социалистиг чурттар-биле болгаш чоокта чаа колониалдыг дарлалдан адырылган чурттар-биле бистиң харылзаа-байдалдарывыстың принциптерин кызыгаарлаар дээр янзылыг болзаарга кыдат эштер бисти чыпшыр тудуп турарлар-дыр. Ол шуут-ла ындыг эвес дээрзин, найыралдың болгаш эш-хуузунуң дузалажылгазының принцивин социализм чурттарының аразында харылзаа-байдалдарының чугула принциви кылдыр бис бир дугаарында чарлааш, ону быжыг болгаш хажык чок эдерип турарывысты, хосталган улустарга бүгү таланың янзы-бүрү дузаламчызын көргүзүп турарывысты олар эки билирлер-ле болгай. Ындыг турбуже, кандыг-бир бодал-биле бо бүгүнү шуут-ла хажыдып көргүзерин олар боттарынга ажыктыг кылдыр санап турарлар-дыр.

Совет Эвилелиниң тайбың болгаш делегейниң айыыл чок чоруу дээш. чепсегленишкинниң бүгү-нити бүрүн дужурери дээш, ийи делегей дайынының артынчыларын узуткаары дээш улустар аразының бүгү маргылдаалыг айтырыгларын чугаалажыышкыннар аргазы-биле шиитпирлээри дээш чүткүлдүг демисели үре-түңнелдерлиг болган. Бистиң чуртувустуң бүгү делегейге ат-алдары кажангызындан-даа артык бедик, бистиң бүгү делегей байдалывыс кажангызындан-даа артык быжыг. Совет Эвилелиниң болгаш өске-даа социалистиг чурттарның экономиктиг болгаш шериг күчүлерин уламна өстүрүп, оларның тайбынга ынакшылдыг даштыкы политиказының улам ынайгы хөгжүлдезин чедип ап шыдаан бис.

Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның ленинчи политиказын чорудуп келген бис, чорудуп тур бис, моон соңгаарда чорудар бис деп СЭКП ТК медеглеп тур. Ону бистиң партиявыс совет улустуң болгаш өске-даа бүгү чурттарның улустарының мурнунга бодунуң хүлээлгези кылдыр көрүп турар. Тайбынны камгалаары дээрге-ле социалистиг системаның быжыгарынга эң-не ажыктыг кылдыр дузалаары, ындыг болганда, хосталгалыг демиселдиң болгаш делегейниң революстуг чорудулгазынга оон салдарлыын күштелдиринге дузалаары ол-дур.

Бир талазында СЭКП болгаш өске-даа марксистчи-ленинчи партиялар-биле, өске талазында. ККП-ның удуртукчуларының аразында дайын. тайбың болгаш тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын айтырыгларын канчаар көөрүнүң талазы-биле ханы ылгалдар 1962 чылда Кариб далайга болган кризис үезинде онза тодараан. Ол болза делегейниң чидиг кризизи болган: кижи төрелгетен эрткен чылдың октябрьда ышкаш термоядролуг дайынга шак ынчаар чоокшулаваан турган.

Бистерни кыдат эштер кариб кризизиниң үезинде Кубаже ракеталар сөөрткеш, «авантюралыг чазыг кылган, а оон соонда америк империализмниң мурнунга дүжүп бериишкин» кылгаш, ракеталарны Кубадан үндүр сөөртүп келген деп бадыткап турарлар*.

Мындыг бадыткалдар фактыларга шуут удурланышкак боор турар.

Шынында, херек кандыг турганыл? Кубага удур АКШ империализминиң чепсектиг агрессиязы ам дораан-на эгелей берип болур ужурлуг дээрзин чугаалап турган тодаргай барымдаалар СЭКП ТК-га болгаш Совет чазакка бар турган. Агрессияга өйтур шавыышкынны бээринге. куба революцияны шынап камгалаарынга эң-не шиитпирлиг хемчеглер херектиг турганын бистер тода билип турган бис. Каргыш болгаш сагындырыглар — бир эвес оларны эң-не «шыңгыы сагындырыглар» деп адап-даа база ийи чүс чартык катап оларны дагыннап-даа турза,—олар империалистерге дээкар болбас.

* 1963 чылдың март 8-те үнген «Жэньминь жибао» солунуң «АКШ-тың Коммунистиг партиязының медегелелиниң дугайында» деп мурнуку чүүлүнге мындыг янзылыг бадыткал кылдынган.

Куба революцияны камгалаарының эргежок чугулазын барымдаалааш. Совет чазак Кубаның чазаа-биле Кубаже ракетаны чедирер деп дугурушкан. чүге дизе, америк империализмниң талазындан агрессияны чайладырынга ол болза кара чаңгыс боттуг арга турган. Кубаже ракетаны чедиргени деп чүл дизе, Кубага удур халдаан агрессияның организакчыларынга удур ракеталыг чепсекти ажыглааны шиитпирлиг согуушкунну берген дээни ол. Совет Эвилелиниң болгаш Кубаның талазындан ындыг шиитпирлиг хемчег америк империалистерни чалдандырыпкан, олар Кубаже шериг халдаашкынын кылыр болза, бодунуң девискээриниң кырынга өлүмнүг согуушкунну алыр деп чүвени бүгү төөгүнүң иштинде эң-не баштай медереп билгеннер.

Бир-тээ чугаа болза чүгле АКШ биле Кубаның аразында анаа-ла бир меседежиишкин дугайында эвес, а ийи эң улуг ядролуг күрүнелерниң үскүлежиишкининиң дугайында чоруп турган чүве болганда. Кариб далайда кризис локальдыг дайындан делегей дайынынче шилчий берип болур турган. Делегейниң термоядролуг дайынының чогум айыылы тывылган.

Ындыг байдалдың үезинде ийи түңнел турган: «Калчааларның» (америк империализмниң эң агрессчи болгаш реакцылыг төлээлекчилериниң ынчаар адап турар) чөңгээзинче кирер болгаш делегейниң термоядролуг дайынын кыпсып үндүрериниң оруунче кирер. азы ракетаны ынаар кииргенинден тургустунган бар аргаларны ажыглап тургаш. тыптып келген кризисти тайбың ёзу-биле шиитпирлээр дугайында болгаш Куба Республикага удур агрессияны болдурбазын дугуржурунче бүгү хемчегни алыры турган.

Бистер болза ийиги орукту шилип алган болгаш шын кылганывыска ынак бүзүрелдиивис тодаргай. Бистиң бүгү улузувус шак ынчаар бодап турар дээрзинге бүзүрелдиг бис. Совет кижилер бодун камгаланып билирин. революцияның херээн, социализмниң херээн камгалап билирин херек кырында чаңгыс эвес удаа көргүзүп келген. Дайын чеже муңгаралды болгаш өлүм-чидимни, улустарга ол чеже түреглелди болгаш когаралды чедирерин совет кижилерден артык кым-даа билбес.

Кубаже халдаашкынны кылбас болгаш өлче боттарының эвилелчилерин ыдалавас деп АКШ-тың чазааның хүлээлгезинге харыы кылдыр ракеталыг чепсекти үндүрер дугайында чугаалажыышкын. куба улустуң маадырлыг демисели, тайбынга ынакшылдыг улустарның талазындан ону деткээни америк империализмниң шуудап кириптеринге белен турганы ындыг эң авантюрисчи бөлүктерниң план-бодалдарын буза шавар арганы берген. Түңнелинде революсчу Куба болгаш тайбың камгалап алдынган.

Кубаны долгандыр кризистиң үезинде Кеннединиң чазаа алзэн угаан-сарыылдыг болуп. чүвени ылаптыг көөр чорукту болдурган дээр дугайында бистиң медегеливисти кыдат эштер «империализмни хөөредип чагган» кылдыр көрүп турарлар-дыр. Бүгү-ле буржуаз чазактар боттарының бүгү херектеринге кандыг-даа угаан-сарыыл чок деп олар бодап турарлар бе?

ССРЭ-ниң эрес-маадырлыг болгаш ыракшылыг көөр туружунуң, маадырлыг куба улустуң, оон чазааның туруштуг болгаш шыдамыккайының ачызында, социализмниң болгаш тайбынның күштери империализмниң агрессчи күштерин тудуп шыдаар, дайынның талалакчыларынга тайбынны дөгээ шыдаар аргалыын көргүскен. Ол болза угаан-сарыыл политиказының. тайбынның болгаш социализм күштериниң улуг тиилелгези болган; ол болза империализм күштериниң, дайын авантюразының политиказының аштырыышкыны болган.

Моон түңнелинде революсчу Куба тайбың амыдырал-биле чурттап турар болгаш бодунуң социалистиг революциязының чаңгыс эштиг партиязының база куба улустуң баштыңчызы эш Фидель Кастро Рустуң удуртулгазы-биле социализмни тургузуп турар.

Американың Каттышкан Штаттарының президентизи-биле дугуржулга чедип алдынганда болгаш Кариб далайның районунга кризисти узуткаарының эгези салдынган турда, кыдат эштер Совет Эвилелин бактап, дорамчылаарын улам деңдедип, империалистерниң чугаа сөзүнге канчап-даа бүзерептер болбас деп көргүспүшаан турган.

Бистер болза ийи делегей, ийи система: социализм биле империализм туруп турар үеде чурттап турар бис. Ол системаларның чурттарының аразында харылзааларга чайлаш чок тыптып келир бүгү айтырыгларны чүгле чепсек күжү-биле шиитпирлээр, кандыг-даа чугаалажыышкыннарны болгаш дугуржулгаларны казыыр деп бодаар болза, окта мугулай болур ийик. Бистер ынчаар көөр чорукка удур бис.

Империалистерге, чүү-даа чүвеге бүзүреп болбас — оларны ыяавыла мегелээр—деп кыдат эштер бүзүредип турар. Ынчалза-даа мында хамык ужур бүзүрелде эвес, а шын санажылгада. Кариб далайның районунга кризисти узуткаанындан бээр сес айлар эрткен, ынчаарга АКШ-тың чазаа бодунуң сөзүн ээлеп турар —Кубаның девискээринче кандыг-даа халдаашкын чок. Кубадан ракетаны үндүрер деп хүлээлгени бис база алган бис, ынчангаш ону күүсеткен бис.

Ынчаарга мындыг хүлээлгени куба улуска бергенивистиң дугайын база уттуп болбас болгай: Бир эвес АКШ-тың империалистери боттарының сөзүн үрээр болгаш Кубаның девискээринче халдай бээрлер болза, бис куба улуска дузалай бээр апаар бис. Америк империалистер халдай бээр таварылгада бистер куба улуска Кубаның девискээринден дузалаарывыс ышкаш база ынчаалдыр совет девискээрден дузалап шыдаптар бис деп чүвени сарыылдыг кижи бүрүзү билир. Ындыг болурда ракеталар алзэн үр ужугар, ынчаарга оларның хараалдаашкыны оон дора эвес, чиге болур.

Акы-дуңма эп-сеткил каттыжыышкынының болгаш ёзулуг интернационализмниң политиказы болур Совет Эвилелиниң чазааның политиказынга куба революцияның удуртукчуларының боттарының берип турар үнелээшкинин кыдат эштер чүге ындыг кызымаккайы-биле херекке албайн турарыл? Кыдат удуртукчулар чүү чүвеге хоңну чоктарыл? Кубаже халдаашкынны чайлатканынга база делегей дайынын кыпсып үндүрбейн барганынга бе?

А Куба кризизиниң үезинде ККП-ның удуртулгазының аажы-чаңының шугуму кандыг турганыл? Ол берге үеде кыдат эштер Совет чазактың боттуг болгаш быжыг угланыышкынынга боттарының онза туружун удурланыштыр салып турган. Боттарының кандыг-бир онзагай билиишкиннерин удуртулга болдуруп алгаш, олар шүгүмчүлелиниң кол ууң АКШ-тың агрессчи империализминге удур эвес, харын СЭКП-ге болгаш Совет Эвилелинге удур угландырып турган.

Империализм кайы-даа үеде делегей дайынын кыпсып үндүрүп болур деп. бо үеге чедир-ле көргүзүп келген ККП-ның удуртулгазы эң-не харысалгалыг үеде акы-дуңманың, дайынчы эвилелчиниң болгаш эштиң туружун ээлевейн барган. Ол хүннерде кыдат удуртукчулардан куба революцияны камгалаарынче оларның кылган хөделиишкиннериниң дугайында медегелели кым-даа дыңнаваан. Оон орнунга кыдат удуртукчулар Кариб далай районунда ындында-ла чидиг турган байдалды улам чидигледирерин оралдажып. маргылдаалыг айтырыгже от-көс октап туруп бергеннер.

Дайын болгаш тайбың айтырыгларында, ону долу үнелеп көрбес чорукта. оон туржук — чепсегленишкинни дужурер дээш демиселди медерелдии-биле херекке албазында ККП-ның удуртулгазының ёзулуг туружу шуут мында көстүп турар. Кыдат эштер болза. бо айтырыгны коммунистерниң алыс тургузуп турарынга безин удурланчып. марксизм-ленинизмге чылдак кактыныл алгаш. бир талазында. оон «күүсеттинмезини» янзы-бүрү көргүспүшаан. өске талазында. чепсегленишкинни дужурерин херек чок деп удурланып турарлар. Цитаталар-биле туттунчуп алгаш, олар болза. чепсегленишкинниң бүгү-нити дужурери чүгле чер кырынга социализмниң бүрүн тиилээниниң үезинде болдунуп болур деп көргүзүп турарлар.

Эндере чепсегленишкинниң кыскажында делегей бачымнап. империалистер ядролуг чепсектиң курлавырларын

(Уламчызы 3-кү арында).

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң

АЖЫК ЧАГААЗЫ

(Уланчызы. Эгези 1—2-ги арыннарда).

чыып мөөнневишаан, кижи төрелгетенниң делегей дайынының халавынче кирип тыртарын кыжанып турунда, марксистер бүгү чер кырынга социализмниң тиилелгезин холун суга салып алгаш, манап олуруп болур бе?

Чок, ынчаар болза үениң амгы негелдезиниң мурнунга кем-буруулуу-биле ажыл чок олурганы ол болур ийик.

Чепсегленишкинниң бүгү-нити болгаш бүрүн дужуреri дээш, ядролуг чепсектиң шенелдезин соксадыры болгаш ол чепсекти хоругдаары дээш быжыг турумтуг демиселди кашкаш чылдар дургузунда чорудуп турар болгаш моон соңгаарда чорудар, улустарның мурнунга боттарының харыысалгазын медереп билир, ёзулуг-ла бүгү марксисти-ленинчилер ол шыныыг чорукту шагда-ла билгеннер.

Тайбың дээш демисешпишаан, чепсегленишкинниң бүгү-нити дужурериниң лозунун идип үндүрбүшаан, бистер болза улустарның үндезин эрге-ажыктарын барымдаалап, херек кырында боттуг байдалды барымдаалап турган болгаш бертелерни көрүп турган бис. Империалистер болза, чепсегленишкинниң дужурер дугайында дугуржулганы узамдыктырар болгаш үзер дээш бүгү-ле чүүлдерни кылып турарлар—харын, ол чорук оларга ажыктыг болбайн аан. Олар чепсегленишкинниң эндере бүдүрер чоруктуң дузазы-биле байып турар болгаш капиталистиг чурттарның улус массаларын сүрээшкинниң байдалынга тудуп турар. Ынчаарга бистер агылышкынның зайы-биле чоруп, империализмниң каргылгазынынге алзып, тайбыңны хандырары дээш, чепсегленишкинниң дужурери дээш демиселче бүгү күштерни мобилизастаарындан ойталаар апаар бис бе, ынчаш?

Чок. Шак ынчаар кылыр чорук болза, агрессчи күштерниң мурнунга, милитаристерниң болгаш империалистерниң мурнунга дужуп бээр дээни ол болур ийик. Бистер болза бүгү чурттарның ажылчын ангызы, ажылчы чоннары чепсегленишкинниң дужуреринче империалистиг чазактарны албадап, дайынны чайладып шыдаар деп санап турар бис. Ону чедип алыр төлээде, оларга хамыктың мурнунда боттарының күжүн медереп билири, сырый каттыжары эргежок чугула.

Империализмниң болгаш дайынның күштеринге делегейниң ажылчын ангызының организастаттынган күжүн удурланыштыр салган турар ужурлуг. Империализмге удурланыштыр турүп турар социалистиг чурттарның материалдыг күчүзүнге, камгаланыр күштүүнге даяныр, ол артык күштүг чорук, ам ажылчын ангыда бар. Империализмниң кызыгаар чок тергиидеп турганының үези шагда-ла эрте берген. Бистиң чуртувус ангызынга болдаарга, оранчок кошкак турган, Октябрь сөөлгүнүң баштайгы он чылдарынга деңнээрге, байдал дыка өскерилген. Бистиң хүннеривисте делегей ареназында күштерниң деңзигүүрү мырыңай өске болу берген. Ындыг болган төлээде, ам дайын чайлаш чок болур дээр үзел-бодалга турар чорук—социализмниң күштеринге бүзүревес чорукту илередири-дир, идегел чок чоруктуң болгаш аштырылышкынның хөөнүнге алзыры-дыр.

Шак ол чергелиг үзел-бодалды бодунуң «революсчу чорууну» илерээшкини кылдыр көргүспүшаан, дайын чайлаш чок дээриниң дугайын тонмес-батпазы-биле бадыткап болур. Ынчалза-даа херек кырында шак ындыг чорук- чүгле бодунуң күштеринге бүзүревезиниң, империализмден коргарының илерээшкини-дир.

Чепсегленишкинниң дужуреринге удурланыштыр турүп турар улуг күштер империалистиг лагерьде ам-даа бар. Ынчаарга ол күштерни ойталаарынче албадаар төлээде, оларга удур улустарның килеңнээшкинниң көдүрүп үндүрер, улустарның тура-соруун күүседиринче оларны албадаар херек.

Чепсегленишкинниң дужуреrin улустар күзеп турар болгаш ол эчис сорулганы чедип алыры дээш улустарның демиселиниң авангарды болгаш организакчылары чогум-на коммунистер болур дээрзинге бүзүреп турарлар.

Чепсегленишкинниң дужуреri дээш бистиң демиселивис тактиктиг арга эвес-тир. Бистер чепсегленишкинниң дужурерин шын сеткилдивис-биле күзеп турар бис. Ынчаарга мааа база-ла бистер марксизм-ленинизмниң үндезин туружунда бүрүн-биле туруп турар бис. Ф. Энгельс эрткен чүс чылдың төнчүзүнде-ле чепсегленишкинниң дужурери болдунар деп айыткан болгаш ону «тайбының магадылалы» деп адаан. Бистиң үевисте чепсегленишкинниң дужурериниң лозунун практиктиг сорулга кылдыр бир дугаарында В. И. Ленин идип үндүрген, а чепсегленишкинниң бүрүнү-биле азы чамдыызын дужурер дугайында баштайгы совет саналдарны 1922 чылда Генуя конференциязынга кииргеn турган. Ол болза Ленин дириг турда кылдынган, чепсегленишкинниң дужурер талазы-биле саналдарны Ленин көдүрүп үндүрген.

Чепсегленишкинниң дужурер дээш демисел—дайынны чайладырының эң чугула фактору- ол болза империализмге удур хээлтиг демисел. Ындыг демиселге кижи төрелгетенниң мырыңай хөй муруузу социалистиг лагерьниң талазында туруп турар.

Кыдат эштер болза «хылышка удур хылыш демиселиниң» лозунун идип үндүрүп, делегей байдалын чымчадырынче болгаш «сөөк дайынны» соксадырынче угланган социалистиг өске чурттарның политиказынга ону удурланыштыр салып турар-дыр. Шак ындыг лозуң херектиң алыс утказы-биле алырга, «дайынның кес кырынга турарының» империалистиг политиканың дээрбезинче сугну кудуп, чепсегленишкинниң эндере бүдүрериниң талалакчыларынга дузалап турар. Улустар аразынга, ылангыя ССРЭ биле АКШ-тың аразынга дүшкүүрлүг чорукту хевээр арттырары болгаш күштелдирери ажыктыг деп КБП-ниң удуртукчулары санап турар-дыр деп бодал тургустунуп келир-дир. Олар болза Совет Эвилели өнчүк-чөңгээлиг чоруктарга өнчүк-чөңгээ-биле харылаар, империализмниң лагеринде «калчаалыгларның» кордап турар ол кажарлаашкыннарынга кирер ужурлуг, өнчүк-чөңгээлиг болгаш агрессчи чорукка чаржырынче империалистерниң кыйгырыын, тодаргайлаарга- тайбыңны хандырары дээш эвес, а дайынны кыпсыры дээш чарышче кыйгырыгны хүлээп алыр ужурлуг деп бодап турарлар ышкаш-тыр.

Ындыг орукка турары дээрге—тайбыңны болгаш улустарның айыыл чок чорууң айыылдың адаанга тургузары-дыр. Улустарның эрге-ажыктарын үнелеп турар коммунистер кажан-даа ындыг орук-биле чорувас.

Тайбың дээш, янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының принциптерин бэттандырары дээш демисел империализмге удур, оларның белеткеп турар чаа дайыннарынга удур, империалистерниң колония чурттарда агрессчи үүлгедиишкиннеринге удур, өске чурттарның девискээринде империалистерниң шериг баазаларынга удур, чепсегленишкинниң эндере бүдүрер чорукка удур улустарның демиселиниң эң чугула хевирлериниң бирээзи болуп турар. Ол демисел болза ажылчын ангының, бүгү ажылчы чоннарның эрге-ажыын барымдаалап чорудуп турар демисел-дир- ынчаарга ол утка-биле алырга—ол дээрге ангы демисели-дир.

Кажан атомнуг болгаш водородтуг бомбаларның дужуп эгелээриң манавайн, делегейниң чаа дайынының айыылынга удур демиселди калбартыр ужурлуг дээр дугайында Медегелдиң түңнелдерин бистиң партиявыс, бүгү акы-дунма партиялар сактып чоруур болгаш боттарының ажыл-чорудулгазынга ону удуртулга болдуруп турар. Ол демиселди ам дораан, хүн келген тудум-на күштерни улам өстүрүп тургаш, чорудар херек. Бол чүүл—агрессорларны ой-шаанда кынчыктырбазы, дайынны баш удур болдурбазы, кыптыгып үне бээр арганы аа бербези болур. Бөгүн тайбың дээш демисежири—ол дээрге аажок улуг серемчилелдиг болуру, империализмниң политиказын могаг чокка сойгалаар, дайын кыпсыкчыларының чимзениишкиннерин болгаш оптуг аргаларын көрүнгүр хайгаараар, дайынче угланышкынны тудуп турар кижилерге удур улустарның ындыгтыг килеңнээшкиниң көдүрүп үндүрер, тайбыңга ынакшылдыг бүгү күштерниң организастыг чоруун бедидер, тайбыңны камгалаары-биле массаларның идепкейлиг хөделиишкиннериң соксаал чокка күштелдирер, чаа дайыннарга сонуургал чок бүгү күрүнелер-биле кады ажылдажылганы быжыглаар дээни ол.

Тайбың болгаш тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын дээш демисел империализмниң фронтузун кошкадып, ооң эң-не агрессчи бөлүктерин улус массалардан тускайлап, ажылчын ангының революстуг демиселинге болгаш улустарның национал-хосталгалыг демиселинге дузалап турар.

Тайбың болгаш тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын дээш демисел империализмге удур революстуг демисел-биле үндезини-биле шуут холбаалыг. 81 компартияларның боттарының Медегелинге бижээни болза: «Капиталистиг чурттарда ангы демиселиниң, колония болгаш хамаарылгалыг чурттарның улустарының национал-хосталгалыг демиселиниң калбарарынга таарымчалыг аргалар тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының байдалдарында тургустунуп турар. Бодунуң ээлчээнде революсчу ангының болгаш национал-хосталгалыг демиселдиң чедиишкиннери тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның быжыгарынга дузалап турар».

Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның байдалынга сөөлгү чылдарда пролетариаттың ангы демиселинге болгаш национал-хосталга дээш улустарның демиселинге чаа чугула тиилелгелер чедип алдынган, делегейниң революстуг чорудулгазы чедиишкинниг хөгжүп турар.

Ооң ужурунда, янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелер-биле тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын дээш демиселди империализмге, колониализмге удур, хамаарышпас чорук болгаш социализм дээш революстуг демиселден хоорулдурар чорук кылдыр эштерниң кылып турары ышкаш- оларны бот-боттарынга удур тургузар чорук- тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның принцивин хоозун чугаа болдурар, ооң сүүзүннүг утка-шынарын ап октаптар, тайбың болгаш тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын дээш, империализм-биле шиитпирлиг демиселди херек кырынга тооп көрбес дээни ол болур, ол чорук чүгле империализмге ажыктыг болур ийик.

Янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелер-биле тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынны мөлчүкчүлер биле мөлчүттүргеннерниң аразында, дарлакчы болгаш дарлаттырган ангыларның аразында, ажылчы массалар биле империалистерниң аразында харылзааларга нептередип турар дээр чергелиг чүве-биле июнь 14-те бодунуң чагаазынга ККП ТБ коммунистиг партияларга бурууну онаап турар. Ол дээрге, пролетариаттың капитал-биле ангы талазы-биле сегиржип алышкыннарын баштап турар, империализмге удур революстуг демиселди болгаш чөптүг хосталгалыг дайыннарны кезээде деткип турар акы-дунма партияларны ёзулуг-ла нүгүлдээн болгаш хоозун бодал-дыр.

СЭКП-те болгаш өске-даа акы-дунма партияларга удур демиселге оларның барымдаалыг чүүлү амин эртир кошкак болганындан чүзүн-баазын кажарлаашкыннарны ББП-ниң удуртукчулары кылыр ужурга таваржып турарлар-дыр. Баштай олар кандыг-даа барымдаа чок, боттарының-на бодап алган чүүлдерин бистиң кылдыр мегелеп турганнар, а ооң дараазында ол чүүлдерин сойгалавышаан- бистерни буруудадып, бистер-биле демисежип эгелээн. СЭКП болгаш өске-даа акы-дунма партиялар революциядан ойталап турар, ангы демиселин тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын-биле солуп турар дээр оларның хоозун бадыткаашкыннары херек кырында чогум-на харын шак ындыг болуп турар. Кажан, бис тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын дугайын чугаалап турувуста, ол дээрге, капитализм чурттары-биле социалистиг чурттарның күрүнелер аразының харылзаалары деп билир херек дээрзин бисте кандыг-даа политболгүмде бончуг эки билип турарлар. Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның принцивин капиталистиг күрүнелерниң иштинде антагонистиг ангыларның аразында харылзааларга канчап-даа нептередип болбас, ону буржуазияга удур- бодунуң ангы эрге-ажыктары дээш ажылчын ангының демиселинге, дарлаттырган улустарның колонизаторларга удур демиселинге нептередирин болдуруп болбас деп чүве чаагаар-ла билдингир. Идеология талазы-биле тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынга удур СЭКП шиитпирлиг демисежип турар. Бо болза боттарын марксисчилер-ленинчилер бис деп санап чоруур бүгү кижилерниң шингээдип алыр ойт келген, аастан салдыкпас шынныг чүүлдер-дир.

III.

Сталинга чүдүүр чоруктуң уржуктарынга удур демиселдиң дугайында айтырыгның талазы-биле ББП-ниң СЭКП болгаш өске-даа марксисчи-ленинчи партиялар-биле аразында шынгыы маргылдаалар бар.

ББП-ниң удуртукчулары кижиге чүдүүр чоруктуң камгалакчыларының, Сталинның частырыглыг идеяларының тарадыкчыларының ролюн боттарынга алганнар. Олар кижиге чүдүүр чоруктуң үезинде кедереп турган корум-чурумнарны, идеологияны болгаш моральды, удуртулганың хевирлерин болгаш аргаларын өске партияларга албадаарын оралдажып турарлар. Ол дээрге чөгенчиг роль-дур, алдар-хүндүнү-даа ол бербейн турар дээрзин дорт чугаалаалы. Кижиге чүдүүр чоруктуң оруунче марксисчи-ленинчилерни- дешпилгелиг кижилерни кым-даа чайгылдырып шыдавас!

Кижиге чүдүүр чоруктуң уржуктарынга удур демиселге бистиң партиявыстың, ооң эш Н. С. Хрущевка баштаткан Төп Комитединиң көргүскени дидим, эрес-маадырлыг болгаш ёзулуг-ла ленинчи принципчилдыг чорууң совет улус, делегейниң коммунистиг шимчээшкини төлептиг-биле үнелээн.

Ажылчы чоннарның күчүлүг күжүн бектеп турган аар-берге бектелгени адыргаш, совет ниитилелдиң хөгжүлдезин дүргедедир дээш бистиң партиявыс ону кылган дээрзин бүгүде билир. Улуг Ленинниң биске чагааны социализмниң идеалдарын, ол идеалдарны хирлендирген хуузунда эрге-чагыргаңың болгаш туразында аажылаашкынның хажыдылышкыннарындан арыглаар дээш бистиң партиявыс ону кылган. Бижиге чүдүүр чорукка өмээржилдиг, трагедиялыг ол болуушкуннар кажан-даа катаптавазын, кым-на социализм дээш демисежип турар болдур, олар шуупту бистиң дуржулгавыстан кичээндиригни алзын дээш бистиң партия ону кылган.

Марксизм-ленинизмге таарышпас чүүл — кижиге чүдүүр чорукка болгаш ооң хоралыг уржуктарынга удур демиселди бүгү коммунистиг шимчээшкин шын билген болгаш деткээн. Кыдат удуртукчулар ону ол үезинде база чүүлдүгзүнүп турганнар, олар СЭКП-ниң XX съездизиниң улустар аразынга дыка улуг ужур-дузазының дугайын чугаалап турганнар.

Кыдаттың Компартиязының VIII съездизин ажыдып тура, 1956 чылдың сентябрьда эш Мао Цзе-дун мынча деп чугаалаан:

«Совет эштер, совет улус Ленинниң айтышкынын ёзугаар кылганнар. Кыска хуусааның дургузунда олар чайынналчак чедиишкиннерни чедип алганнар. СЭКП-ниң чоокта чаа болган XX съездизинге дыка хөй шын политиктиг айтышкыннарны база ажылдап кылган, партияда четпестерни буруу шаап көрген. Ынчангаш оларның ажылы моон соңгаар кайгамчыктыг улуг хөгжүлдени алыр деп бүзүрел-биле чугаалап болур».

Съездиге эш Лю Шао-циниң кылганы ККП ТК-ның политиктиг отчёдунга ол үнелээшкин улам делгеренгей утканы алган:

«Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының бо чылдың февральда болган XX съездизи делегейге ужур-дузалыг эң чугула политиктиг болуушкун болган. Съезд алдыгы беш чылдың өндүр улуг планын болгаш социализмниң ажыл-херектерин улам ынай хөгжүдеринче угланган дыка хөй политиктиг чугула айтышкыннарны чүгле ажылдап кылган болгаш партияның иштинге шынгыы уржуктарга чедирген кижиге чүдүүр чорукту буруу шаап көрген эвес, харын тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынны база улустар аразынга кады ажылдажылганы улам ынай хөгжүдериниң талазы-биле саналды база идип үндүрген, улустар аразының дүшкүүрлүг чорууң чавырылдырарының херээнге шылгарангай салыышкынны кииргеn».

Эш Дэн Сяо-пин партияның Уставынга өскерилделер дугайында илеткелинге ККП-ниң ол-ла VIII съездизинге мынча деп чугаалаан:

«Партияда эң чугула бүгү айтырыглар талазы-биле шиитпирни чаңгыс кижи эвес, а чогуур коллектив хүлээп алган турарын ленинизм негеп турар. Коллективтиг удуртулганың болгаш кижиге чүдүүр чорукка удур демиселдиң принцивин чайгылыш чокка сагырының эң чугула ужур-дузазын СЭКП-ниң XX съездизи бүзүрелдиг тайылбырлаан. Ол тайылбырлар чүгле СЭКП-те эвес, харын делегейниң бүгү чурттарының коммунистиг өске-даа партияларынга канчаар-даа аажок улуг салдарын чедирген».

«Женьминь жибао» солуннуң «База катап пролетар диктатуразының төөгүлүг дуржулгазының дугайында» деп сурагдыг редакция чүүлүнге (1956 чылдың декабрь) кыдат эштерниң бижээни мындыг:

«Сталинга чүдүүр чорукту узуткаарының, Сталинның улуг алдагдалдарын илередириниң болгаш Сталинның алдагдалдарының уржуктарын узуткаарының херээнге Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XX съездизи улуг шиитпирлиг болгаш дидим чорукту кылган. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының ол частырыгларны эдеринче угланган күженишкиннерин бүгү делегейде марксисчилер-ленинчилер болгаш коммунизмниң херээнге эп-сеткилин каттыштырып турар кижилер деткип, совет эштерниң күженишкиннери долу чедиишкинниг доостурун күзеп турарлар».

Ол херек кырында ындыг-даа.

Кыдат удуртукчуларның ынчаар чугаалааны-биле ККП ТБ-ның июнь 14-теги чагаазында чүнү чугаалааның деңнеп көөр объективтиг кижи бүрүзү бистиң партиявыстың XX съездизиниң үнелелинге олар 180 градус эргиде кылганынга бүзүрей бээр.

Мындыг принципиалдыг айтырыгларга тендиришкиннерни болгаш чайгылышкыннарны кылып болур бе, ынчаш? Кылып болбазы билдингир. Ийиниң бирээзи-дир: бир болза бо принципиалдыг айтырыгларның талазы-биле кыдат удуртукчулар мурнунда СЭКП ТБ-биле маргылдаазы чок турган ийикпе, азы ол бүгү чугаалар хоозун меге чүүлдер турган.

Практика дээрге чөптүг чоруктуң эң дээре критерийи деп чүве билдингир.

СЭКП-ниң XX, XXI болгаш XXII съездилериниң шугумун боттандырары бистиң чурттуң амыдыралынга кандыг кайгамчыктыг түңнелдерни чедиргенин чогум-на практика бадыткалдыы-биле херечилеп турар. Партийжи амыдыралдың ленинчи принциптерин болгаш норма-чижектерин катап тургузарының талазынче бистиң партиявыстың шиитпирлиг эргилдени кылганындан бээр эрткен он чылдарның дургузунда экономиканы хөгжүдеринге, культураны, эртемни көдүреринге, улустуң чаагай чорууң экижидеринге, камгаланыр арганы быжыглаарынга, даштыкы политиканың чедиишкиннеринге совет ниитилел ёзулуг-ла өндүр улуг түңнелдерни чедип алган.

Кижиге чүдүүр чоруктуң үезинде улустуң амыдыралын хораннап турган коргар, сестир, бүзүрел чок чоруктарның байдалы эрткен үеде мөңгезин-биле артып калган. Совет кижи эки амыдырап, социализмниң чаагай кежиктерин эдилеп турар апарганының фактызын шын эвес деп көрүп болбас. Чаа квартира алган ажылчындан (ындыгаар хөй миллион!), хандырылгалыг кырган назылыг пенсионерден, чедимчени алган колхозчудан айтырынар, кижиге чүдүүр чоруктуң үезинде истеп-сүрүүшкүннерден хөй черге качыгдаан болгаш хосталгазын база арыг адын катап эгиткен муң-муң кижилерден айтырынар — ынчан СЭКП-ниң XX съездизиниң ленинчи угланышкыны совет кижиге херек кырында чогум чүл деп чүвени билип алыр силер.

Адалары, иелери болгаш акылары бистиң ниитилелге бак чаштанчылар эвес, ак-сеткилдиг кижилер чораан, а олар боттары совет Төрээн чуртунуң төлептиг, долу эргелерлиг оолдары болгаш кыстары кылдыр хүлээп көрдүрери оларга чогум чүл деп чүвени кижиге чүдүүр чоруктуң үезинде истеп-сүрүүшкүннерге адалары болгаш авалары таварышкан кижилерден айтырып көрүңер.

Үлетпүр, кодээ ажыл-агый, культура, эртем, уран чүүл — бистер кайнаар-ла көре-дир бис, чер болганда бурунгаар шимчээшкин болуп турар. Бистиң космос корабльдеривис амгы үеде октаргайның делгемнеринде ужугуп чоруп турар — бистиң партиявыс совет улусту баштап бар чоруур угланышкынының шынныы мында база чайынналчаа-биле бадыткаттынып турар.

Совет кижиге, ооң амыдыралын экижидеринге бисте бүгүле чүүлдер кылдынган деп бистиң санавайн турарывыс билдингир. Ол принципти боттандырары чүгле бистиң күзелдивистен хамаарышпас деп совет кижилер билип турарлар. Коммунистиг ниитилелди тургузар, материалдыг чаагай кежиктерниң элбекшилин тургузар херек. Ооң ужурундан бистиң улус материалдыг болгаш сагыш-сеткилдиң үнелиг чүүлдерин дүрген-не тургузар, коммунизмниң тиилелгезин чоокшуладыр дээш кызымаккай ажылдап турар. Бистер шын угланышкын-биле чоруп орар бис, бистиң хөгжүлдевистиң перспективаларын тодаргай көрүп турар бис деп чүвени бүгү кижилер көрүп болур.

СЭКП Программазында коммунизмни тургузарының тодаргай планын айыткан. Ону боттандырары совет улуска амыдыралдың эң бедик деңнелин хандырар, «кижи бүрүзүнден шыдаар шаа-биле, кижи бүрүзүнге хереглээни-биле» деп коммунизмниң соруктурукчу принцивинче чоорту шилчириниң эгезин салыр.

Коммунистиг ниитилелди тургузарының өндүр улуг планы — СЭКП Программазын кыдат эштер бактаарын оралдажып турарын дыңнаары совет кижилерге черлик болгаш элдептиг-даа-дыр.

Улустуң эң эки амыдыралы дээш демиселди бистиң партиявыс бодунуң сорулгазы кылдыр чарлааны-биле айытпышаан, ККП-ниң удуртукчулары совет ниитилелдиң кандыг-ла бир «буржуазчылай бергениниче» болгаш «дедир төрүттүне бергениниче» айты каап турарлар. Оларның логиказы-биле алырга, бир эвес улус шыйба идиктерлиг кылаштажып чоруур болгаш нийти савадан суук мүн аартап турар болза — ол дээрге коммунизм, а күш-ажылчы кижи эки чурттап турар болгаш даарта оон-даа эки чурттаарын күзеп турар болза — ынчан ол дээрге капитализмниң катап эгиттингени ол болур ышкажыл!

Ындыг дергүлүг философияны биске марксизм-ленинизмниң сөөлгү ажылдышкыны кылдыр дагзарын оралдажып турарлар-дыр! Бо дээрге ындыг «теорияларның» авторларын эрге-чагырганы бодунуң холунга алган болгаш бодунуң социалистиг күрүнезин тургускан ажылчын ангының күштеринге болгаш аргалынга бүзүревес кижилер кылдыр чыгаавга киргижеге шынзыдыксап турарлары ол-дур.

Бир эвес бистиң чуртувустуң төөгүзүнче, СЭКП-ниң Программазынче көөр болза, кажан бис Ленинниң удуртулгазы-биле эрге-чагырганы боттарывыстың холувуска алганывыста чүден эгелээнивисти, база совет улус кайы хире бедиктерни чедип алганын көөрү ынчан чиик болур. Бистиң чуртувус эң улуг социалистиг күрүне кылдыр хуула берген. Үлетпүр бүдүрүлгезиниң талазы-биле Совет Эвилели Европада бирги черни болгаш делегейде ийиги черни ээлеп турар, а удавас АКШ-ты эртер болгаш делегейге бирги черже үне бээр. Бистиң бүгү тиилелгелеривистиң тургузукчулары совет ажылчын ангы, совет колхозчу тараачыннар, совет интеллигенция болуп турар.

Улуг маадырлыг күш-ажылчы чорукка чүгле совет улус эвес, харын социализмниң өске-даа чурттарының улустары база аргалыг дээрзинге бис бүзүрелдиг бис — ажылчын ангыны болгаш тараачыннарны чүгле шын удуртулга-биле хандырган турары эргежок чугула, ол удуртулганы боттандырып турар кижилер боттуу-биле угаап бодаары болгаш ажылчы чоннарның күштерин болгаш энергиязын шын орукче углаар арганы бээр ындыг шиитпирлерни хүлээп алыры эргежок чугула.

Кижиге чүдүүр чорукту шынзыдарын оралдашкаш, кыдат удуртукчулар бодунуң чагаазынга ССРЭ-де ангы демиселиниң дугайында, бүгү улустуң күрүнезиниң болгаш бүгү чоннуң партиязының дугайында СЭКП-ниң Программазында частырыглыг дээр янзылыг чүүлдер дугайында марксизм-ленинизмден ырак бодалдарны хөөремчидип турар.

Бис бо чагаага оларның бүгү-ле чылдактарының ужурун тайылбырлаар хевейн тур бис. ККП ТК-ның июнь 14-теги чагаазын номчаан кандыг-даа кижи ККП ТК-ның чагаазында кирген бодалдарның бүрүн өөдежогун болгаш совет улустуң амыдыралындан хоорулчаан билип каары чигезиниг чок. Совет ниитилелде өжээннешкек ангылар ам-даа артпышаан, а ооң ужурунда пролетариат диктатуразының чугулазы хевээр артар чүве деп бисти сургап турарлар. Кандыг ындыг ангылары ол? Ол дээрге «буржуазчы чазыйлар, мангыстар, чиижеңнер, оорлар, мангысталчактар, хулиганнар, күрүне хөреңгизиниң оорлакчылары»-дыр деп- ККП ТК-ның чагаазындан билип болур-дур.

Ангылар болгаш ангы демиселинге хамаарыштыр кыдат эштерниң шак ындыг билиишкининиң дугайында чүнү чугаалаар боор? Мангысталчак элементилер кажандан эгелеп ангы болу берген чүвел? Чогум кандыг ангыл ол? Ажыл кылбастарның ангызы бе, азы хулиганнарның ангызы бе, азы күрүне хөреңгизиниң оорлакчыларының ангызы бе, азы мангыстарның ангызы бе? Херек үүлгедикчилери кандыг-даа ниитилелге тускай ангы болбайн чорааннар. Ол дугайы школачыга безин билдингир. Ындыг элементилер социалистиг ниитилелде ангы болбайн турар болбайн аан. Ол дээрге капитализм артыышкыннарының илерээшкини-дир.

Ындыг кижилер-биле демиселге пролетариат диктатуразы херек чок. Ол сорулганы бүгү улустуң күрүнези күүседирдаа, күүседип турар-даа. Партия, профэвилел болгаш өске-даа хөй-нити организацияларының кижизидилгелиг ажылы эки тургустунган, хөй-нитиниң ролю улам бедээн, совет милиция дээре ажылдаан тудум-на, кем-херек үүлгедир чорук-биле демисел улам таарымчалыг болуп турарын бис бодувустуң практикавыстан билир бис.

Амгы үеде совет ниитилел ийи кол ангылардан — ажылчыннар биле тараачыннардан база интеллигенциядан тургустунганын, ол ышкаш совет ниитилелде чаңгыс-даа ангы өске ангыларны дарлаптар хире байдалда эвес дээрзин чөпшээрешпес аргажок. Диктатура дээрге ангы талазы-биле билиишкин-дир; кыдат эштер Совет Эвилелинге пролетар диктатуразын кымны тергиидээр кылдыр сүмелеп турарыл: колхозчу тараачыннарны бе, азы улусчу интеллигенцияны бе? Социалистиг ниитилелде ажылчыннар ангызы биле тараачыннар ангызы үндезини-биле өскерилген, оларның аразында ылгалдар улам-на чидип бар чылар деп чүвени херекке албайн барып болбас.

Социализм бүрүн болгаш туюлуңга чедир тиилээн соонда, ажылчын ангы бодунуң удуртукчу ролун пролетар диктатуразын дамчывайн боттандырып турар. Коммунизмниң калбак тургузуушкунунуң үезинде безин ажылчын ангы ниитилелдиң эң мурнакчы ангызы болуп артар. Ооң мурнакчы ролю социалистиг өнчүнүң эң дээди хевири-биле шуут холбашкан, ооң экономиктиг байдалы-биле болгаш ангы демиселиниң он-он чылдарының дургузунда чедип алдынган падыкшылгазы-биле база революсчу дуржулгазы-биле тодараттынар.

Капитализмден коммунизмче шилчилге үезиниң утка-шынары болза, чүгле пролетар диктатуразы болур дээр дугайында К. Маркстың чугаазынга кыдат эштер сылдаг хап турарлар. Ынча деп чугаалап тура, Маркс коммунизмни бүдүн, чаңгыс-ла ай ниитилел-экономиктиг формация кылдыр көрүп (ооң бирги чадазы социализм болур), капитализмден ооче шилчилгени социалистиг революция биле пролетар диктатуразы чокта болдунмас дээрзин бодап турган. В. И. Ленинниң элээн каш чугааларында пролетар диктатуразы болза, дарлакчы ангыларның удурланыышкынын сый шаварынга, социалистиг тургузуушкунну организастаарынга, коммунизмниң бирги фазазы—социализмниң тиилелгезин хандырарынга херек дээрзи тодаргай айыттынган. Социализм тиилээн соонда, кажан ниитилелге чүгле ажылчы чон- найыралдыг болгаш бүдүжүүнүң талазы-биле шуут өскерилген ангылар арткаш, кымны-даа базары негеттинмес болу бергенде, пролетар диктатуразы херек чок апаар.

Бо айтырыгларның талазы-биле ККП ТК-ның чагаазында кирген хөй-ле шала теоретиктиг чугааларның алыс утказын алырга мындыг-дыр: бистиң партиявыстың XX, XXI болгаш XXII съездилериниң шиитпирлеринде, СЭКП-ниң Программазында күштүү-биле медеглеттинген социалистиг демократияны хөгжүдериниң талазы-биле СЭКП-ниң шугумунга кыдат эштер удурланып турар. Ынчангаш социализм үезинде, коммунизм тургузуушкунунуң үезинде демократияның хөгжүлдезиниң дугайында оода-ла адап каан чер оларның ол чиктиг чагаазында чок болганы шуут-ла таварылга эвес.

Кижиге чүдүүр чорукту камгалап тура, кыдат эштерниң удуртулга болдурган хөөнүн долу хемчээлдиң-биле айтып чугаалаары берге-дир. Херек кырында бүгү делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң төөгүзүнге бир дугаар-ла кижиге чүдүүр чорукту ажыы-биле алгап турар байдалга таваржып турар-дыр бис. Бистиң чуртувуска кижиге чүдүүр чорук кидин-не нептереп турар үеде, Сталин боду безин сөс кырында ол бичe буржуазчы теориядан ойталап, ол теория эсерлерниңдир деп- турганын чугаалаар херек.

Кижиге чүдүүр чоруктуң идеологиязын камгалаарда, Маркска болгаш Ленинге даянырын оралдажыры кайгаашкындан өске чүнү-даа болдурбас. Бистиң партиявыстың тыптып турганының үезинде-ле Ленин маадырлар болгаш мөөңнешкен чон дугайында народниктерниң теориялары-биле аажок улуг демиселди чорутканы, Ленин дириг турда-ла, бистиң партиявыстың ТК-зынга болгаш Совет чазакка удуртулганың ёзулуг коллективтиг методу боттандыртынып турган дээрзи. Ленин кайгамчык бичe сеткилдиг кижи чораан болгаш ооң адынга чапшаалдаар болгаш авыяастаар чоруктуң бичии-даа илерээшкиннерин кам-хайыра чок, ыржазын сып чораан дээрзи кыдат эштерге канчап черле билдинмес боор!

Кижиге чүдүүр чорукка удур демиселди бистиң партиявыс азы өске-даа марксисчи-ленинчи партиялар партия болгаш күрүне удуртукчуларының ат-алдарын хүлээп көрбези ол кылдыр кажан-даа билип чорбаан. Партия бодунуң удуртулгазының ат-алдарын үнелээр дээрзин, кижиге чүдүүр чорукту сойгалап база ооң уржуктарынга удур демисешпишаан, партия улустуң эрге-ажыктарын ёзулуг илергейлеп, бодунуң күштерин коммунизмниң тиилелгези дээш демиселге берип турар болгаш ооң ужурунда төлептиг ат-алдарны эдилеп чоруур ажылдакчыларны бедик үнелеп турар деп СЭКП хөй удаа, ооң иштинде XX база XXII съездилерге демдеглеп келген.

(Уланчызы дараазында солунга үнер).

ДАШТЫКЫДА

СЭКП ТК-ның ажык чагаазынга холбаштыр

ДЕЛИ. (СЭТА). СЭКП ТК-ның харыы чагаазын Делиниң парлалгазы калбаа-биле тайылбырлап турар. Термоядролуг дайынны баш удур болдурбас сорулга-биле улустарның демиселин организастаары болгаш баштаары коммунистерниң төөгүлүг сорулгазы болур деп чагаада бижээн сөстерни «Стейтсмен» солун тускайлап турар. «Быжыг тайбыңның магадылалы болур чепсегленишкинниң бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрерипче чүткүлдүг кыйгырыг СЭКП ТК-ның чагаазында бижиттинген» деп «Хиндустан таймс» демдеглээн. «Таймс оф Индиа» солуннуң айтып турары болза, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң быжыглаарынче угланган күженишкиннерни Совет Эвилели могаг чокка салып келген.

ПАРИЖ. (СЭТА). Парижтиң бүгү солуннары СЭКП ТК-ның ажык чагаазын парлап үндүрүп база тайылбырлап турар. «Юманите» солуннуң тускай корреспондентизи Жан Канапа ол чагааның «онза чугула ужурдузазын» демдеглээн. «Бистиң үениң бүгү кол айтырыгларының талазы-биле 1957 болгаш 1960 чылдарда Москва Чөвүлел хуралдарының документилеринде тодаратканы ышкаш, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң кол шугуму — кара чаңгыс шын шугум болуп турарын ол чагаа көргүзүп турар» деп, Жан Канапа бижээн. «Юманитениң» даштыкы политиктиг тайылбырлакчызы Ив Моронуң, июнь 14-те КБП ТК-зының чагаазын тайылбырлавышаан, демдеглеп турары болза: «Чүгле СЭКП-ниң адынга эвес, харын база өске-даа партияларның адынга, оон иштинде бистиң партиявыска удур болдуруп болбас ужурлуг халдаашкыннар ол чагаада бижиттинген болгаш нүгүлдүг бодалдар ында долган».

ОСЛО. (СЭТА). Партия организацияларынга, Совет Эвилелиниң бүгү коммунистеринге СЭКП ТК-ның ажык чагаазы бүгү солуннарның кичээңгейиниң төвүнде тургустунган. Солуннар чагааның допчуларын көскү черлеринге парлап, боттарының тайылбырларын бижип турар.

Делегей политиказынга принципиалдыг ужур-дузалыг эң чугула чүүлдерни: дайынның болгаш тайбыңның, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның айтырыгларын болгаш өске-даа айтырыгларны солуннар улуг ужуктер-биле тускайлап бижип турар.

Парлалганың арыннарында

Партия организацияларынга, Совет Эвилелиниң бүгү коммунистеринге СЭКП ТК-ның ажык чагаазы даштыкы парлалганың тайылбырлакчыларының база бир чугула темазы болуп турар. Кыдаттың Коммунистиг партиязы биле Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының аразында чөрүлдээлерни ханыладырынга буржуазия кордалын салып турар деп чүве империалистиг буржуазияның чамдык органнарының бижээн чүүлдеринден билдинип турар.

Нью-Йорктуң, Лондоннуң, Парижтиң болгаш Барыын Германияның солуннары ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында айтырыгның талазы-биле Москвага болур санал-оналдаларның солчулгазынга онза кичээнгейни көрүндүрүп турар. Ол болуушкунну өске-даа дыка хөй чурттарның парлалгазында хайгыышкынныг тайылбырлап турар.

Барыын таланың парлалгазының хайгааракчыларының чүүлдеринде бо теманың талазы-биле бүзүрелдиг үннер дыңналып турар. Санал-оналдарның перспективаларының дугайында Москвада бодунуң корреспондентизиниң дыңнадыының эгезинге «Нью-Йорк геральд трибюн» деп солуннуң бижип турары болза: Совет Эвилели «идегелдиг холду сунган». Бир эвес бүгү ядролуг шенелделерни соксадыр дугайында дугуржуушкунну чедип алдынмаза-даа, агаарга, космоска, суг иштинге шенелделерни хоруурун баш бурунгаар көрүп турар чамдык кезик дугуржулга чедип алдына бээр боор деп идегелди лондон солуннарының хөй нуруузу редакция чүүлдеринге илергейлеп турар.

Санал-оналдарның солчулгазы бүгү делегейниң байдалынга ниитизи-биле улуг салдарны чедирип база Чөөн болгаш Барыын чүктүң аразында соок дайынның чавырлырынга чедирип болур боор деп. Японияның «Санкэй симбун» солуну бодап турар.

Будапешттиң «Хетфеи Хирек» солуну Янош Кадар баштаан венгр партия-чазак төлээлериниң Узбекистанда чорук турар дугайында тодаргай отчётту парлап, Узбекистанның удуртукчу ажылдакчыларының болгаш чонунуң венгр аалчыларны изиг-биле уткуп ап турарын бижип турар.

(СЭТА).

Июль 22 — Польшаның катап тургустунганының хүнү

Польша Улус Республиканың төвү—Варшава чыл бүрү чаагайжып орар. Ийиги делегей дайынының үезинде 85 хуузу үрегдеттирген Варшава бодунга таварышкан когаралды чүгле дуглап алган эвес, харын оон-даа артык чараш кылдыр өзүп сайзыраан.

Номчукчунуң моон көөр бажыңнары улустуң эрге-чагыргазының үезинде туттунган.

Фото ЦАФ-СЭТА-ның.

ВДР-ниң даштыкы херектер министерствозунуң медеглели

ХАНОЙ. (СЭТА). Америк империалистерниң Мурнуу Вьетнамда өөскүдүп үндүрген дайынын чок кылыр болгаш Вьетнам талазы-биле Женева дугуржулгаларын ылаптыг күүседириң хандырар дээш, болдунар бүгү-ле хемчеглерни алырын 1954 чылдың Женева чөвүлел хуралының эдеринчи даргаларындан болгаш киржикчилеринден база Вьетнамга хайгаараашкын болгаш контроль талазы-биле делегей комиссиязында кирип турар чурттардан Вьетнамның Демократтыг Республиказының чазаа диләэн деп, ВДР-ниң даштыкы херектер министерствозунуң ында парлап үндүрген медеглелинде чугаалап турар.

АКШ-тың дайынзырактарының Мурнуу Вьетнамда үүлгедиглерин бүрүү шаварынче, оон америк шериглерни үндүрерин чедип алырынче улустарны болгаш чазактарны Вьетнамның Демократтыг Республиказының чазаа кыйгырып турар. ВДР-ниң чазаан ап көөр болза, Женева дугуржулгаларынга үндезилээш, чурттуу тайбың каттыштырары дээш ол моон соңгаар-даа шиитпирлиг демисежип апаар деп, медеглелде онзалап демдеглеп турар.

Даштыкыдан допчу медээлер

★ «Эр Оазис» деп, француз ужар чүүл компаниязын алжир чазак национализастаан. Брейка хоорайда, Константинаның районунда электростанцияны национализастаар дугайын Алжир Республиканың премьер-министри Бен Белла база-ла чарлаан. Ол электростанция амга чедир-ле даштыкы контрольдуң адаанга туруп келген.

★ БАР-га албанның аян-чоруун кылып чедип келген, Чаан сөөктүг эриктиң Республиказының президентизи Уфуэ-Буанье биле президент Насер олар дипломаттыг төлээлекчилерни болгаш садыг төлээлерин солчурун дугурушкан.

★ 200.000 кижи санныг «хамаатыкамгалал корпузун» тургузар дугайында хоойлу төлевилелин ГФР-ниң камгалалының федералдыг чөвүлели бадылаан. Хоойлу төлевилелин ёзугаар алырга, «хамаатыкамгалал корпузун» милиция отрядтары хевирлиг кылдыр организастаан турар ужурлуг. Аңаа албан эрттирерлер үш ай хуусаалыг шериг өөредилгезин эртер. Шериг чепсээн бажыңынга аккаар эргени оларга берген турар.

★ «Майдзи Когио» деп япон хөмүр даш компаниязының «Хараяма» деп шахтазынга ойлуп дүжүүшкүн болган. 2.000 метр ханы чер иштинге турган ажылчыннарны оюлган довурак дуй база берген. Дөрт шахтёрлар өлген.

★ Любек хоорайның (ГФР) кудумчузунга спорт самолёду кээп дүшкен. Бир ужудукчу өлген, өске бирээзи аар балыгланган.

(СЭТА).

ХОВУ ТУРЛААНДА

Шагаан-Арыг хоорайдан Кызылче углаан машина оруунуң солагай талазында ногаарарган тараалар аразында бедик, ырактан-на көстүп турар бажың бар. Шагаан-Арыгның № 1 болгаш № 2 школаларының өөреникчилериниң хову ажылдарының талазы-биле практика эрттиреринин тускай участогу мында. Ийи школаның 9 — 10 классчылары ээлчег ёзугаар бүгү чай дургузунда ажылдап, тараан культураларны ажаап өстүрер ажылдарны бүрүнү-биле кылып турарлар. Бо чылын өөреникчилер 37 га бобуны, 27 га кызыл-тасты, 26 га куукурузаны болгаш 500 дөс помидорну тарып алганнар. Бо хүннерге чедир олар тарыттынган культураларның аразын сайзырадып, бок үнүштерни ажтаарын үш удаа чоруткан.

Частан эгелээш, июльдуң эгезинге чедир бирги бөлүк ажылдап эрттирген болгаш ам ийиги бөлүктүң өөреникчилери ажылдап кирипкен. Баштайгы бөлүк өөреникчилериниң аразында бирги школадан Надя Пархоменко, Толя Черногодов, Алеша Куприков, ийиги школадан Ондар Попушка, Санчы Начин-оол, Шура Дакыр-оол, Шура Седен олар эки ажылдап, өөредилге-биле практиканы холбаштырар талазы-биле өске өөрүнге үлегерин көргүскеннер.

Өөреникчилер школага трактор, келээ ажыл-агый машиналарын теория кырынга өөренип эрткен болза, мааа келгеш, практика кырынга башкарарын болгаш оларның-биле чогум канчаар ажылдаарын механизатор Николай Цыбиниң баштайгызы-биле шиңгээдип алганнар. Амгы үеде барык шупту оолдар, уруглар тракторну хостуу-биле башкарып, өске кижиниң дузазы чокка ажылдап турар апарганнар. Бо талазы-биле «Улуг-Хая» совхозтуң дирекциязы өөреникчилерге бир «ДТ-54», бир «Беларусь» тракторларны, бир «СК-3» деп комбайнны бүгү кожуг херекселдери-биле кады бергеш, дуржулгалыг механизаторну быжыглааны черле өөрүнчүг.

Школаларның өөредилге-дуржулга участогу бо чылын чаа бээр кожуртунген болгаш мында чаа тудуг, оран-сүүр белеткээн. 3 комнаталарның иштин малгаштап, чугайлаан, арыг-шевер, оруннарны чоорганнар-биле чурум-чыскаалдыг, аянныг кылдыр эдип каан, ханаларда чуруктарны аскылаан. Столоваяда чемни ээлчег ёзугаар боттары кылып турар. Комнаталарда болгаш столоваяда бүгү чурумнарны сагып тургаш, электри чырыын киирген.

Баштайгы үеде мааа суг алыр чер чок болганының ужурунда элээн бергелер туруп, 4—5 километр черде Улуг-Хемден суглап турган. Ынчалза-даа оларның чоогунга ажылдап турган даг экспедициязының ажылдакчылары кудукту казып бергеннер. Ам ол кудук арыг суг-биле оларның бүгү херегледдерин хандырып турар болган.

Өөреникчилерниң ажылын мында башкылар Грудинин, Кувискаал олар багай эвес удуртуп турарлар. Өөреникчилер боттарының холдары-биле кылган ажыл бүрүзүнге чоргаарап, улам эки ажылдаарынче чүткүлдүглер.

Кылдынган бар чүүлдер-биле кады, чамдык чедир кылдынмаан болгаш база четпес чүүлдерни демдеглээри чугула. Эрткен чылдарда совхоз дирекциязы ортулукта кара хөрзүннүг, эки участокту школага берген турган болгаш бүгү культураларның дүжүдү тергиин эки турган. Ам бо чылын доктаамал турары-биле берген чери элезинниг хавак кыры, органиктиг болгаш минералдыг хөй чемишчидилгелер чокта мааа эки дүжүт чедип ап болбас чер. Ижер суг безин берге, ховуга үргүлчү суггарылга херегээр ногаалар болгаш өске-даа культураларны канчап өстүрерил?

Оон ыңай чүгле ажылдаарынга таарыштыр хүн чурумун тургусканы-биле кызыгаарланып, уруглардың угаан-бодалының, культуразының негелдезин хандырарынче сагыш салбас болза шын эвес. Бистер оларны коммунистиг ёзуга бүгү тала-биле өөредир, кижизидер сорулгалыг бис. Мында кино көргүспес, хостуг үелерде уран чүүл бөлгүмүн организаставайн, спортчу маргылдааларны чорутпайн турары хараадаңчыг. Бар четпестерни эткеш, бо өөредилге-дуржулга участогун ёзулуг өөредилгениң төвү болдурары чугула. Ону кылырынга четчир күштер-даа, аргалар-даа бар.

В. БЫШТАК-ООЛ.

КҮШ-КУЛЬТУРА БОЛГАШ СПОРТ

СЕСТИН МАРГЫЛДААЗЫ

ЛОС-АНЖЕЛОС. (СЭТА). Сестиң маргылдаазынга тергиидеп турган аргентин гроссмейстер М. Найдорф бирги аштырышкынга таварышкан.

Оюннуң баштайгы чартыы дооступ турда, чедиги салыгда ол уттурган. П. Бенко-биле (АКШ) салыгга кара-биле ойнап олурган Найдорф эргиндий камгалалынга тоску көште-ле бодунуң оолдарының тудушкаан кошкаткаш, ноян талазынга ондактыг көштерин кылып эгелээн. Демисел кидин түлүк турда, ол байдалды Бенко экизи-биле ажыглапкан. Ол ажык шугумга ийи тергезин каттапкан болгаш ноянче шуут атакалааш, 28-ки көште тиилелгени чедип алган.

Оюннуң өске бир тергиидекчизи — югослав гроссмейстер С. Глигорич П. Керес-биле «ондактыг» салыгга менди-чаагай үнген. Оларның аразынга ужуражышкын 35-ки көште хайым болуп доозулган.

Т. Петросян биле С. Решевскийниң (АКШ), О. Панно-биле (Аргентина) Ф. Олафссоннуң (Исландия) салышкыннары база-ла хайым түңнелдиг болган.

Чеди салыгларның соонда киржикчилерниң байдалы мындыг:

С. Глигорич — 4,5 санныг, П. Керес биле М. Найдорф — 4 — 4 саннарлыг, Т. Петросян, Ф. Олафссон болгаш С. Решевский — 3,5 саннарлыг, П. Бенко биле О. Панно — 2,5 саннарлыг.

Сески салыг июль 16-да болган. Аңаа Петросян — Керес, Глигорич — Олафссон, Панно — Найдорф, Бенко — Решевский ужурашкан.

Рекордчу „квартет“

Москва спартакиадазынга киришкеш, ССРЭ-ниң шилиндек командазы — Р. Лаце, В. Масловская, М. Иткина, Г. Попова олар 4×200 метрге эстафета чарыжынга чаа делегей рекордун тургускан. Эң тергиин «квартет» эстафета мажын 1 минута 35,1 секундада чедирип келген. Делегейниң дөрт чаа рекордсменнери — ССРЭ биле АКШ-тың ам болур деп турар чиик атлетика маргылдаазының киржикчилери.

Мурнундагы рекордту ГДР-ниң спортсмен кыстары 1958 чылда тургускан болгаш 1 минута 36 секундада болуп турган.

(СЭТА).

Ча адарынга чемпионнар

Спорттуң «Динамо» ниитилелиниң ча адыкчыларының тренери эш В. Косарев национал спорттуң үшкү республика спартакиадазынга эки түңнелдиг киржир дээш бодунуң командазының составынга белеткелди ай бурунгаар эки чоруткан.

Херээженнерниң болгаш уругларның аразынга ча адарынга Кызылдың № 11 школазының тоску клазының өөреникчизи, комсомолчу Надя Чупинаны шилип алган. Чаны канчаар шын тудуп алгаш, караны чазыг чок дегзи адарының талазы-биле тренерниң өөреткен арга-сүмелерин ол суңгулуг шиңгээдип ап, тренерниң макталын белеткелдиң баштайгы хүннеринден эгелеп алган. Ынчангаш ча адыкчызы аныяк уругнуң дүрген мергежип, өзүп олурарынга эш В. Косаревтиң сеткили өөрээн.

Чоокта чаа болуп эрткен национал спорттуң үшкү республика спартакиадазынга чедиишкинниг киржип, командазын тиилелгеге чедиреринге улуг рольду Н. Чупина ойнаан. Ол 20 болгаш 30 метр черге херээженнерниң болгаш уругларның аразынга болган маргылдаага тиилээн. Ынчангаш кызымаккай эки белеткелдиң түңнелинде 1963 чылда херээженнерниң болгаш уругларның аразынга бир дугаар-ла чоруткан ча адарының талазы-биле спартакиаданың чемпиону болган.

Надя Чупина чүгле эки ча адыкчызы эвес, баскетбол ойнаар талазы-биле Кызыл хоорайның чыынды командазының эки ойнакчызы болуп турар.

«Спартак» эки тура-ниитилелиниң аныяк спортчузу, Кызылдың № 11 школазының онгу клазының өөреникчизи Коля Бушуев ча адарының талазы-биле ам ийи чыл улаштыр республика чемпиону болуп турар.

Н. Бушуевтиң спортчу чедиишкиннери моон соңгаар-даа көрүкчүлерниң макталын чедип алыр дээрзи чигзиниг чок.

Чуруктарда: үстүнде — Н. Бушуев, адаанда — Н. Чупина.

А. КУМАЯК.

Ажыл-агыйны эки организастаза чогуур

Бо чылдың бирги чартыында сүт бүдүрериниң планын Бии-Хем район күүсетпээн. Мында ону беш ажыл-агыйларның чүгле ийизи күүсеткен. Районда сүт саалдазының чавызын оът-сигенниң багай үнгени-биле тайылбырлап турар. Ону оон-биле шынзыктырары черле берге. Оон кол чылдагааны болза, малды багай кыштаглатканының соонда, инектерни чазын немелде чем-биле чемгербейн келгенинде, сүт-бараан фермаларынга күш-ажылды багай организастаанында.

Районнуң удуртукчулары «Тиилелге» колхозту эки чижекке киирип турарлар. А херек кырында байдалды анализтеп көре бээрге, мында ажыл-херек эки эвес чоруп турар. Партком ажылдакчылары ажылдың чүгле чаңгыс талазын—сүт саалдазының планының күүселдезин көрүп турар. Ол планның күүсеттингени шын. Бир эвес күш-ажылды эки организастаан турган болза, ол ажыл-агый бо чылын эрткен чылдагы деңнелден хөй сүттү күрүнеге садып болур турган ийик.

Колхозта сүт бүдүрерин көвүдедириниң курлавырлары ам-даа четпес ажыглаттынып турар. Чоокта чаа колхоз даргазы эш Н. Кононенко-биле мындыг ажык чугаалажышкын болган:

—Никифор Петрович, инектеривис шоолуг-ла сүт немевейн турлар ийин, мон. Оларга концентраттыг чемнер бээри чугула-дыр — деп, саанчы эш Глушкова чугаалаан.

— Силер чогум черле чүү чүвеге таарзынмайн тур силер. Пелагея? Шаңда концентрат хөй болгай. Саалда дугайында хомудал турбас. Сүт садар талазы-биле районда бир дугаар санашкав болгай бис—деп, колхоз даргазы саанчыны элээн-не шыңгыраткан.

— Ийе, электросаалданы эдип алган болзувусса. Хол-биле үр саап, инектерни оларже үр чорутпайн турар-дыр бис—деп. Пелагея Михайловна база катап бадыткаан.

— Хей чүве чугаалап тур силер. Электросаалдадан боттарынар ойталадынар чоп—деп, эш Кононенко чугаалаарга, ону комсомол организациязының секретары Александра Жулева деткээн. Оларның ол чугаазы төп ферманың саанчыларының эпчоксунуушкунун болдурган. Бир эвес колхоз даргазы-биле комсомол организациязының секретарының чугаазын барымдаалаар чүве болза, сүт-бараан фермазында четпестер дугайында чүгле саанчылар буруулуг, а артельдиң баштаар черниң кежигүннери буруу чок боор ышкаш чүл?

Мындыг янзылыг бодал Бии-Хемниң партком ажылдакчыларындан база үнүп турар.—Ол ферма комсомолчу-аныяктарның болгай. Коммунистиг күш-ажылдыы дээш ол демисежип турар. Көргүзүү-даа бедик, механизациязы-даа багай эвес ферма болгай—деп, партком секретарының оралакчызы эш Өпеш чугаалап орар.

Мону барымдалаарга, «Тиилелге» колхозтуң төп сүт-бараан фермазы үлегерин алыр, дуржулгазын өөренир ферма апаар. Ынчаарга херек кырында ында өөренип алыр чүве чок. Коммунистиг күш-ажыл коллективи деп ат дээш демиселдиң, социалистиг чарышты организастааның дугайында моон эки чижек билип алыры берге. Саанчылар боттарының социалистиг хүлээлгезин, чыл эгезинден бээр чеже килограмм сүт сагганын билбес. Фермада социалистиг чарыштың чоруп турарының көскү демдектери чок. Социалистиг хүлээлгелер стендизи дериттинмээн, «Эң эки саанчыга», «Эң эки бызаа ажаакчызынга» деп самбыра довурак-доозун апарган тургулаар, фермада шагда-ла ажылдавайн баргылаан кижилерниң аттарын ол самбырада бижип каан хевээр. Кызыл булуңда ёзулуг культурлуг корум-чурум тургустунмаан. Комсомол организациязының секретары Александра Жулева ооң ажылын, иштики корум-чыскаалын экижидеринче сагыш салбайн турар.

Фермада комсомолчулар болгаш аныяктар дугайында чугаалаар чүве барык-ла чок. Олар ында эвээш, комсомол организациязының секретары арай деп-ле ийя комсомолчунуң адын адаан.

— Бир аныяк саанчывыс ол-дур — дээш, эш Жулева саанчы А. Ф. Дулисоваже айытты.

— Ол чүү дээрин ол боор Саша, мен ам дөртен харлыг-ла болгай мен—деп, ол кайгай берген.

Бо фермада ажыл дыка четпес. Электросаалданы ажыглавайн турар. Колхозта кожуп чоруур электросаалда аппарады ажылдавастаандан бээр үр апарган. «Инектерни агрегатче келдирери дыка берге» деп, колхозтуң удуртукчулары тайылбырлап турар. Ынчаарга «Кызыл тараачын» колхозтуң Туран фермазында инектерни электросаалдага канчаар чаңчыктырып алганын бо колхозтуң удуртукчулары сонуургап көөрүн сагынмаан-даа. Ол колхозтарның төп сүт-бараан фермаларында саар инектерниң саны барык-ла дөмей хирезинде, а «Тиилелгеде» 17, «Кызыл тараачында» чүгле 5 саанчы ажылдап турар. Ол колхозтарның курлавырларны ажыглап, күш-ажылды организастаарын экижидип турарында ындыг улуг ылгалдар бар-дыр.

«Өөк» совхозта байдал база-ла эки эвес. Күш-ажылды багай организастап турарының түңнелинде, бо совхоз күрүнеге сүт садар талазы-биле районнуң өске ажыл-агыйларындан дыка хожудаан.

— Эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге, бо чылын саттан сүдүвүс ооң чартыы хире боор турар — деп, Чкаловка сүт-бараан фермазында зоотехник эш А. Е. Бологова чугаалап турар.

— Ынчанмайн канчаар, электросаалданы ажыглавайн турар-дыр бис — деп, ферма ажылдакчызы эш Н. М. Кандынцева бо чугаага каттыжып келген.

Ферма ажылдакчыларының ол хомудалы черле чөптүг. Мында электросаалда аппарадын ажыглалга киирген болза-даа, ону эчизинге чедир эки тургуспаан. Сөөлгү үеде 18 аппараттың чүгле кезии ажылдаан. Аңаа 280 инекти саар ужурлуг. Ынчангаш инек саалдазы 5—6 шак иштинде узамдыгып, хүн-дүнде инектерни одарладырының үе-шагы дыка кызырлып турар. Совхозта оон ыңай ийи электросаалда агрегаттары мастерская девискээринде чыткылаар. Оларны ажыглалга киирериниң дугайын кол инженер эш Калининдаа, механик эш Черноусов-даа, кол зоотехник эш Сметанина-даа сагынмайн турарлар.

Ол бүгүнү партия организациязы эскерип көөр, ажыл-агыйжы эвес чорук-биле демисежир ужурлуг. Ол ындыг болбайн турар. Социалистиг чарышты организастаарын «Тиилелге» колхозта ышкаш бо совхозта база кым-даа сонуургавайн турар. Заботиннерниң өг-бүлезиниң дугайында плакат бар, а оларның мурнакчы дуржулгазының дугайын кым-даа билбес. Зоотехник эш Бологова оларның дуржулгазының дугайында номну тып алырын, ынчангаш саанчыларга номчуп бээрин чүгле ам чаа бодап турар.

Сүт саалдазын механизастаарын «Искра» колхоз база-ла чугулалап көрбейн турар. Төп сүт-бараан фермазында электросаалда агрегады шагда-ла ажылдавастаан, а инектерни хол-биле саап турар. Ол ажылга 30 ажыг саанчыны тудуп турар. Продукцияның бот-үнезин чиигедир дугайында айтырыгны бо ажыл-агыйлар бодавайн турар. Чаңгыстың хемчээлинге бот-үне кайы хире болуп турарын фермаларда кым-даа билбес. Ону чүгле чыл төнчүзүнде эвес, а ай санында билип ап болур-ла болгай.

Ажыл-агыйжы эвес чорукту болбурбас, күш-ажылды организастаарын экижидер талазы-биле мында ады үнүп турар ажыл-агыйларның удуртукчулары ажылдап, боттуг хемчеглерни алза чогуур.

Н. ЧЕРНЫШЕВ.

Редакторнуң оралакчызы
Д. О. БЕГЗИ.

ЛОТЕРЕЯ БИЛЕТТЕРИН САДЫП АЛЫҢАР

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалы ёзугаар 1963 чылдың акша-бараан лотереязының ийи немелде үндүрүлгезин тараткан.

Моон-биле холбаштыр, дөрткү үндүрүлгениң акша-бараан лотереязының билеттериниң талазы-биле тиражты чорударының хуусаазын 1963 чылдың сентябрь 8-тен август 5-че шилчиткен.

1963 чылдың ийиги чартыында лотерея талазы-биле тираж ай бүрүзүнде, ылавылаарга, август 5-те, сентябрь 8-те, октябрь 7-де, ноябрь 12-де болгаш декабрь 22-де болур.

Акша-бараан лотереязының биледи 30 көпеек-биле садып алгаш, «Москвич» деп автомобильди, «Планета» деп мотоциклди, соодукчуну, пианинону, хевисти болгаш өске-даа үнелиг эт чүүлдерин ойнап ап болур.

Хамаатылар! Лотерея билеттерин садып алырын утпаңар!

ТЫВА АССР-НИҢ АЖААЛГА КАССАЛАРЫНЫҢ ЭРГЕЛЕЛИ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«НАПЫРАЛ»: «Чалгыннарда сылдыстар» 10, 12, 2, «Ол бурган хүнүнүң бүдүүзүнде болган» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Уругларга программалар 10, «Берге аас-кежик» 1.15, 3.15, «Дээрбечи маңгыстар» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Хааның өршээли» 2.30, 4.30, 8.30, «Мистер Питкин вайзының тыылында» 6.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Боду барып алыр чагаа» 3.15, 5.15, 9.15, «Мээң чурттап турар бажыңым» 1.15, 7.15 шактарда.

ЧАПГЫ КИНОТЕАТРГА: «Коллеги» 5, 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың, № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24—63, редакторнуң оралакчызының болгаш харысалгалыг дежурныйның 35—24, пропаганда килдизиниң 23—54, харысалгалыг секретарьның 23—35, келээ ажыл-агый килдизиниң 25—38, партийжи амыдырал килдизиниң 37—13, иштики информация килдизиниң 20—60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21—27, үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22—64, бухгалтерияның 31—75, корректорларның 21—47. Солун келбейн барганда 32—75 телефонче долгаар.

ТС — 01285

Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. ИЮЛЬ 19 ПЯТНИЦА № 170 (5574).

Өртээ 2 көп.

Совет Эвилелиниң бүгү ажылчы чоннары бодунун төрээн Коммунистиг партиязын болгаш оон Ленинчи Төп Комитедин долгандыр улам сырый каттыжар, боттарының бүгү энергиязын коммунизм тургузуушкунунуң өндүр улуг программазын боттандырарынче угландырар.

(СЭКП ТК-НЫҢ АЖЫК ЧАГААЗЫНДАН)

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң

АЖЫК ЧАГААЗЫ

Совет Эвилелиниң партия организацияларынга, бүгү коммунистеринге

IV.

Чөрүлдээлерниң төвүнде тургустунган дараазында улуг айтырыг болза капитализм чурттарында ажылчын ангының революстуг демиселиниң болгаш национал-хосталгалыг демиселдиң оруктарының болгаш арга-методтарының дугайында бүгү кижи төрелгетенниң социализмче шилчип кириишкиниң оруктарының дугайында айтырыг-дыр.

Бо айтырыгның талазы-биле чөрүлдээ кыдат эштерниң көргүзүп турарындан мынчаар көстүр-дүр: бир тала, ылавылаарга олар боттары, делегей революциязы дээш туржуп турар, ынчаарга өске тала—СЭКП, марксист-ленинчи партиялар — революция дугайын уттупкан, харын оон «коргуп турар» болгаш революстуг демиселдиң орнунга тайбың, социалистиг чурттарның ажыл-агыйжы хөгжүлдези, оларның улустарының чаагай байдалының бедидери ышкаш, капиталистиг чурттарның ажылчы чоннарының демократтыг эргелери болгаш амыдыралчы эрге-ажыктары дээш демисел ышкаш, ёзулуг революсчуга «төлептиг эвес» ындыг чүүлдерниң дугайында сагыш салып турар.

Ындыг болза-даа херек кырында КБП-ниң үзел-бодалдары-биле делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң үзел-бодалдарының аразында оон мырынай сыр өске ылгал туруп турар: бирээзи, ылавылаарга, КБП-ниң удуртукчулары херектиг, херек чок-даа бол, чүзүн-баазын чылдак-биле делегей революциязының дугайын чугаалап а чамдыкта чылдак чокка-даа «революсчу» хоозун сөстер-биле мактанып турар. Ындыг туруунда өскелери—кыдат эштерниң шүгүмчүлеп турары демгилери—революция дугайында айтырыгны бүгү шынгыызы-биле көрүп турар болгаш хоозун сөстерни чугаалаарының орнунга, социализмниң тиилелгезиниң үениң байдалдарынга эң-не шын болгаш дүгжүп турар оруктарын тыварынче чүткүвүшаан, кызымаккай ажылдап, национал хамаарышпас чорук, демократия болгаш социализм дээш шудургу демиселди чорудуп турар.

Амгы үениң революстуг шимчээшкининиң айтырыгларының талазы-биле кыдат эштерниң кол-кол үзел-бодалдарын көрүп көрээлинер.

«Делегей революциязын» өскүдер түве болганда тайбың дээш демисежирин соксадыр, тайбың кожа-хелбээ дорунназышкының болгаш тайбың экономиктиг чарыштың политиказындан, капитализм чурттарында ажылчы чоннарның амыдыралчы эрге-ажыктары болгаш демократтыг чаартылгалар дээш демиселден ойталаар деп айтыышкын социализмче чурттарның болгаш улустарның шилчип кирерinge дузалаар бе? Социализм чурттарының коммунистери тайбың дээш демисежип база тайбың кожа-хелбээ дорунназышкының политиказын чорутпушаан, чүгле боттарының дугайын бодап турар болгаш капиталдың чурттарында ангы талазы-биле боттарының акы-дунмаларының дугайын уттупкан дээрзи шын бе?

Тайбың дээш термоядролуг дайынга удур амгы үеде демиселдиң ужур-уткезын билип алган кижи бүрүзү, совет коммунистер, социалистиг өске-даа чурттарның акы-дунма партиялары капиталистиг чурттарның ажылчын ангызынга, ажылчы чоннарынга үнелеп четпес дузаламчыны боттарының тайбың политиказы-биле көргүзүп турар деп чүвени билип турар. Чаңгыс ол безин бистиң бүгү политикавысты бадыткап турзажок, мында херектиң ужуру чүгле ядролуг дайынның баш удур болдурбазында—ажылчын ангыны, бүдүн чурттарның болгаш харын дилтерниң улустарын өлүмден камгалап алырында дээн ол эвес.

Херектиң ужуру чүдел дизе, ындыг политика—ангы талазы-биле кол эчис сорулгаларны чедип алырынга делегейниң революстуг ажылчын шимчээшкининге дузалаар дээре арга болуп турарында. Социализмниң чурттары боттарының чаалап алганы тайбыңның байдалдарында ажыл-агыйның хөгжүлдезинге кайгамчык чедиишкиннерни чедип ап, эртемге болгаш техникага улам чаа-чаа тиилелгелерни чедип ап, кижилерниң амыдыралының болгаш күш-ажылының байдалдарын соксаал чокка экижидип, социалистиг демократияны хөгжүдүп база сайзырангайжыдып турары ажылчын ангының демиселинге аажок улуг салдышкын болбас деп бе?

Капиталистиг чуртта ажылчын бүрүзү ол чедиишкиннерни болгаш тиилелгелерни көргеш, мынчаар чугаалаар апаар: «Социализм капитализмден бодунуң артык чоруун херек кырынга көргүзүп турар-дыр. Ол тургузуг дээш демисежип болур-дур». Амгы байдалдарда социализм кижилерниң сагыш-сеткилиниң болгаш угаан-бодалының чүгле номнарны дамчыштыр эвес, харын база хамыктың мурнунда бодунуң ажыл-херектери-биле, бодунуң дириг үлегер-чижээ-биле чаалап ап турар.

Бистиң үевистиң кол ылгалдыг шынары чүдел дизе, делегейниң социалистиг системазының кижи ниитилелиниң хөгжүлдезиниң шиитпирлиг фактору болуп бар чыдарында деп. 1960 чылдың Медеглелин көрүп турар. Чөвүлел хуралга киришкен бүгү коммунистиг партиялар амгы үениң төвүнде делегейниң ажылчын ангызы болгаш оон тургусканы—делегейниң социалистиг системазы туруп турар деп, ниити түңнелди чаңгыс аай кылган.

Революстуг шимчээшкининиң өске-даа бүгү айтырыгларының шиитпирлеттинери социализмниң делегей системазының[*]

[*] Уланчызы. Эгези № 169 «Шында».

быжыгарындан аажок улуг хире-черге-биле хамааржыр. Оон ужурунда коммунистиг болгаш ажылчын партиялар «**делегей болуушкуннарының чорудулгазынга делегейге рели болгаш салдары чыя келген тудуп-на өзүп турар, улустарның улуг социалистиг кады ажылдажылгазын могаг чокка быжыглаар**» хүлээлгелиг. Бо чугула сорулганы боттандырары бистиң партиявыс бодунуң дээди интернационалчы хүлээлгези кылдыр көрүп турар.

«...Делегей революциязынга бодувустуң кая дээштиг салдарывысты бодувустуң ажыл-агыйжы политикавыс-биле көргүзүп турар бис... Ол херекте демисел бүгү-делегей хемчээлинче шилчээн. Ол сорулганы шиитпирлээр бис—ынчангаш ынчаарда бис делегей хемчээлинге ылавыла болгаш туюлунга чедир уьлуп аптар бис» деп В. И. Ленин өөреткен. (Чогаалдары, том 32, арын 413).

Улуг Ленинниң чагыын совет коммунистер быжыы-биле шиңгээдип алган, ол чагыгны социализмниң өске-даа чурттарының коммунистери сагып чоруур. Ынчанмыжежок В. И. Ленинниң шын эвес деп билип апкан ындыг эштер бар апарган ышкажыл.

Ол чүл—экономиктиг чарышка капитализмни тиилээринге социализм чурттарының арталынга бузуревес чорук бе? Азы социализм тургузуушкунунуң бергелеринге таварышкаш аймаазыраан, делегейниң революстуг шимчээшкининге кол дээштиг салдарны бодунуң ажыл-агыйжы чедиишкиннери-биле, бодунуң чурттарында социализмниң чедиишкинниг тургузуушкунунуң үлегер-чижээ-биле көргүзер аргазын көрбейн турар кижилерниң туружу ол эвес бе? Олар революцияны өске оруктар-биле, оларга сагындырып турары ышкаш, эң кыска оруктар-биле дүрген-не чедип алырын күзеп турарлар. Ынчалза-даа тиилээн революция бодунуң чедиишкиннерин улугстуң күш-ажылы-биле, чүгле күш-ажылы-биле быжыглап база хөгжүдүп шыдаар, капитализмден социализмниң артык күштерлиин көргүзүп шыдаар. Бир эвес харын оон туржук шаандагы шагның укталыышкыны кылдыр кошкак хөгжүлделиг экономиканы алган чурттарга революция боттаныр болза оон чиик эвези-ле шын. Ынчанмыжежок ындыг байдалдарда безин бир эвес шын удуртулганы боттандырар болза, аажок улуг чедиишкиннерни чедип алыр болгаш капитализмниң мурнунга социализмниң артык күштерлиин бүгү делегейге көргүзүп болур деп чүвени Совет Эвилелиниң болгаш өске-даа хөй-хөй социалистиг чурттарның үлегер-чижээ бүзүрелдиг көргүзүп турар.

Оон ынай, капиталистиг чурттарның ажылчын ангызының революстуг демиселинге кандыг байдал—тайбыңның болгаш тайбың кожа-хелбээ дорунназышкының байдалы азы делегейниң доктаамал хүүшкүүрлүг чоруунуң болгаш «соок дайынның» байдалы ажыктыг бе?

Бо айтырыгга харыы кандыг-даа чигзиниишкиннерни болдурбайн турар. «Соок дайынның» байдалын империалистиг күрүнелерниң башкарыкчы бөлүктери эрге-чагырга эң-не калчаараан реакционерлерни болгаш фашист идегеттерни олуртур, демократияны узуткаар, политиктиг партияларга, профэвилелдеринге болгаш ажылчын ангының өске-даа массалыг организацияларынга удур кара туразында үүлгедиглерни кылыр дээш, шовинизмни, дайын калчаараашкынын бужар антикоммунистиг чорукту өскүдеринге ажыглап турары кымга билдингир эвес боор.

Тайбың дээш коммунистерниң демисели оларның массалар-биле харылзаазын, ат-алдарын болгаш салдарын аажок улуг хемчээл-биле быжыглап турар, а ындыг болганда революцияның политиктиг армиязы деп адап турар бүгү чүүлдерни тургузарынга дузалап турар.

Тайбың болгаш янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ дорунназышкыны дээш демисел делегейниң ажылчын ангызының эчис сорулгаларын чедип алыр дээш демиселди канчап-даа моондактавас, башкалавас, а харын ону долу хемчээл биле калбартыр арганы бээр.

Кол чүүлдү: делегей революциязы бөгүн социализмниң делегей системазын быжыглаарын-даа дамчыштыр, капиталистиг чурттарда ажылчыннарның революстуг ангы демиселин-даа дамчыштыр, национал-хосталгалыг шимчээшкинни, Азияның болгаш Африканың чаа хосталган күрүнелериниң политиктиг хамаарышпас чоруун болгаш экономиктиг тускайлаң чоруун быжыглаары дээш демиселди-даа дамчыштыр, агрессчи дайынга удур тайбың дээш демиселин-даа дамчыштыр, улус массаларның антимонополистиг демиселин-даа дамчыштыр болгаш өске-даа хөй-хөй, бирээзин өскезинге удурланыштыр салбайн, а баттыштырар, чаңгыс эчис сорулгаже—империализмниң тергиидээшкининиң дужур октаарынче угландырар ужурлуг оруктар-биле чоруп турар дээрзин кыдат эштер боттары революцияны кылган, туржулгалыг кижилер билбейн турарынга шынзыгары берге-дир.

Кыдат эштер Францияның, Италияның, АКШ-тың болгаш өске-даа чурттарның компартияларын улуг, биче-даа эвес, оппортунизмге болгаш реформизмге, «парламент кретинизминче» болгаш харын-даа «буржуаз социализмче» чуглуп киргенинге чедир улуг туралыы-биле болгаш дорамчылал-биле буруудадып турарлар. Чүге үндезилээш? Революстуг ситуациялар чок турда ону кылып болбас дээрзин кыдат удуртукчулар база билир ужурлуг хирезинде-ле, ол компартиялар пролетар революциязын доп-дораан өскүдеринин лозунун көдүрбейн турар дээрзинге үндезилеп турар.

Чуртка революсчу ситуация чок турда чепсектиг тура халыышкынның лозунун электен көдүрери—ажылчын ангыны аштырыышкынга таварыштырары ол болур дээрзи билдингир марксист-ленинчи бүрүзүнге билдингир. Бо айтырыгны В. И. Ленинниң кайы хире улуг кичээнгей-биле көрүп чорааны, революция үндүрериниң үезин шилип алырын кайы хире политиктиг өттүр көрүүшкүн-биле болгаш бодуг байдалды билири-биле көрүп чорааны билдингир болгай. Октябрьның мырынай бүдүүзүнде Ленин октябрь 24-те хөделири ам-даа эрте, а 26-да мырынай орайтай бээр, бүгү чүүлдерни оксунуп болур,—ынчангаш эрге-чагырганы ылавыла 25-те холга алыр херек деп айыткан. Ангы чөрүлдээлериниң изигленишкининиң хире-чергезин, революстуг ситуацияның барын кым тодарадып, хөделиш үнериниң үезин шилиирил? Ону чурт бүрүзүнүң чүглеажылчын ангызы, оон авангарды—марксист-ленинчи партия кылып шыдаар.

Бодун ажылчын партия деп адап тура-ла, чүге экономиктиг айтырыглар-биле ажылдап, ажылчын ангыны революстуг сорукка кижизитпес, ону политиктиг демиселге, эрге-чагырганы ээлеп алырынга белеткевес ындыг партияны делегейниң ажылчын ангызының төөгүзү багай деп көргүзүп турар—бо таварылгада ол реформизмниң туружунче чайлаш чок тайып кирер. Ынчалза-даа политиктиг демиселдиң сорулгаларын ажылчын ангының, тараачыннарның, бүгү ажылчы чоннуң экономиктиг байдалын экижидери дээш демиселден хоорук кылдыр салып турар ындыг партия база багай. Ындыг партия массалардан чайлаш чок хоорлур. Ангы демиселиниң бүгү хевирлерин шын ажыглаан, оларны билдилиг холбаштырган болза, чүгле ынчаан ам партия ёзулуг революсчу, марксист-ленинчи партия болуп, массаларның баштыңчызы болуп, капиталды шүүргедээринче, эрге-чагырганы чаалап алырынче ажылчын ангыны чедиишкинниг эдертип шыдаар.

Социалистиг революцияның тиилелгези дээш оон ынайгы демиселге үндезин болур антимонополистиг калбак фронтуну тургузарынга идиглиг, капитализм үезинде-ле боттандырып болур болгаш ажылчын ангының, тараачыннарның, чоннуң биче буржуаз кезектерниң амыдырал байдалын чиигедип турар ажылчы чоннуң экономиктиг болгаш социал эрге-ажыктары дээш, демократтыг реформалар дээш демиселди оларның боттарының дорт сорулгазы деп көрүп турарын, тодаргайлаарга, 1960 чылдың Москва Медеглелинде бижээн чогум-на ол чүүлдерни кылып турарын сайзырангай капиталистиг чурттарның хөй-хөй коммунистиг партияларының өлүмнүг кемиол деп кыдат удуртукчулар көрүп турарлар.

Капитализмниң сайзырангай чурттарының коммунистиг партияларының амгы үеде кылып-ла турар чүүлдериниң шуптузунга удурланган, кыдат эштер, ангы демиселиниң мурнуку одуруунда капитал-биле тулчуп турар коммунистер-биле эп-сеткилдиң бодуун-даа каттыжыышкынын, ол чурттарда боттуг байдалдарны, оларда ажылчын ангының революстуг шимчээшкининиң чоруп турар ол онзагай оруктарын билирин-даа илереттээннер. Херек кырында, «революцияның эрге-ажыы дээш» чогум-на революцияга чедирер оруктарны олар буруу шаап, компартияларны массадан ангылаарынга, монополияларның тергиидээшкини-биле, капитализм-биле демиселге ажылчын ангының эвилелчилерин оскунарынга чедирер ындыг угланыышкынны деген турарлар.

Ангы-ангы чурттарның социализмче шилчииириниң хевирлериниң дугайында айтырыг талазы-биле кыдат эштер делегейниң коммунистиг шимчээшкини-биле база карышканнар.

СЭКП болгаш марксист-ленинчи өске-даа партиялар, Москва Чөвүлел хуралдарының документилеринде, СЭКП-ниң Программазында тодаргайы-биле чугаалааны ышкаш социализмче тайбың болгаш тайбың эвес шилчип болурунуң аргаларын барымдаалап турары билдингир. Ындыг турбуже, кыдат эштер бистиң партиявыска болгаш акы-дунма өске-даа партияларга чүгле тайбың орукту хүлээп турар деп шаанап турар.

СЭКП ТК 1963 чылдың март 30-деги бодунуң чагаазынга бо айтырыг талазы-биле бодунуң туружун база катап тайылбырлаан:

«Ажылчын ангы болгаш оон авангардызы—марксист-ленинчи партиялар социалистиг революцияны тайбың арга-биле хамааты дайын чокка боттандырарынче чүткүп турар. Ол арганы боттандырары ажылчын ангының болгаш бүгү улустуң эрге-ажыктарынга, чурттуң ниити национал эрге-ажыктарынга дүгжүр ийик. Оон-биле кады революцияның хөгжүүрүнүң оруктарын шилип алыры чүгле ажылчын ангыдан хамаарышпас. Бир эвес мөлчүктүг ангылар улусту күчүлээрин оралдажы бээр болза, ажылчын ангы эрге-чагырганы чаалап алырының тайбың эвес оруун ажыглаар ужурга таваржыр. Бүгү-ле чүүлдер боттуг байдалдардан, чурттуң иштинде болгаш делегей кырында ангы күштерниң деңзигүүрүндеи хамааржыр».

Капитализмден социализмче шилчилге кандыг-даа хевир биле боттанган болза, ол чүгле социалистиг революцияның пролетар диктатуразының янзы-бүрү хевирлери-биле болдунуп болур дээрзи билдингир. Капитал чурттарында коммунистерге баштаткан ажылчын ангының шылгарангай демиселин бедии-биле үнелеп көрбүшаан, СЭКП болза, оларга бүгү хевирниң дузаламчызын болгаш деткимчезин көргүзерин бодунуң хүлээлгези деп санап турар.

Бистер боттарывыстың үзел-бодалывысты хөй катап тайылбырлаан бис, ынчангаш ону мында оон ынай тодаргай тайылбырлаан херээ чок.

А кыдат эштерниң бо айтырыг талазы-биле туружу кандыгыл? Ол туруш оларның бүгү чугааларындан болгаш ККП ТК-ның июнь 14-те чагаазындан тодаргай көстүп турар.

Революсчу чоруктуң кол критерийи чепсектиг тура халыышкынны кажан-даа, бүгү-ле чүүлдерге, кала-даа хүлээп көөрү болур деп, кыдат эштер санап турар. Ынчангаш, коммунистер революстуг ангы демиселиниң бүгү хевирлерин—күчүлээшкинниг-даа, күчүлээшкин чок-даа аргаларын ажыглаар ужурлуг деп марксизм-ленинизм өөредип турда-ла, кыдат эштер социалистиг революцияның тиилелгези дээш демиселдиң тайбың хевирлерин ажыглап болурунуң аргазын херек кырында хүлээп көрбейн турарлар-дыр.

База бир чугула айтырыг—ол дээрге **Азияның, Африканың болгаш Латин Американың улустарының национал-хосталгалыг шимчээшкини-биле делегейниң ажылчын ангызының демиселиниң аразында харылзаа дугайында айтырыг болур.**

Социализмниң делегей системазының болгаш капиталистиг чурттарның компартияларының ийүрү-биле бөгүн төлээлеттирген делегейниң революстуг ажылчын шимчээшкини база Азияның, Африканың болгаш Латин Американың улустарының национал-хосталгалыг шимчээшкини—бо дээрге амгы үениң улуг күштери-дир. Оларның аразынга шын харылзаалыг болуру империализмни тиилээриниң кол чүүлдериниң бирээзи болур.

Бо айтырыгны кыдат эштер канчаар шиитпирлеп турарыл? Ол болза, ону ёзутаар алырга, бистиң үевистиң кол чөрүлдээзи—ол дээрге социализм биле империализмниң аразында эвес а национал-хосталгалыг шимчээшкин-биле империализмниң аразында чөрүлдээлер апарган деп, оларның ол чаа «теориязындан» көстүр-дүр. Кыдат эштерниң бодап турары-биле алырга, империализм-биле демиселдиң шиитпирлиг күжү социализмниң делегей системазы эвес, делегейниң ажылчын ангызының демисели эвес, а база-ла национал-хосталгалыг шимчээшкин болуп турар.

Кыдат эштер оон-биле Азияның, Африканың болгаш Латин Американың улустарының ортузунга сурагжыыганы эң чиик арга-биле чаалап алырын күзеп турар ышкаш. Ол «теорияны» кымны-даа харын мегелевезин. Ынчаарга оон херек кырында боттуг утказы дээрге, кыдат теоретиктер ону күзезе, күзевезе-даа делегейниң ажылчын ангызындан болгаш оон тургусканы—социализмниң делегей системазындан национал-хосталгалыг шимчээшкинни башкаландырып турары ол болур-дур.

Бир эвес Октябрь революциязы, а оон соонда социализмниң делегей системазының тургустунганы империализмниң үндезининге чедир силгивээн болза, колонизаторларның күштерин үзе шапазан болза, Азияның хөй-хөй улустары боттарының маадырлыг болгаш карак кызыл чоруу турза-даа, херек кырында тиилеп шыдаар турган бе ынчаш?

А ам, хосталган улустар политиктиг чаалап алыышкыннарын болгаш экономиктиг хамаарышпас чоруун быжыглаарынга күженииишкиннерин мөөнневишаан, бодунуң демиселиниң чаа үе-чадазынче кирипкен турда социалистиг күрүнелерниң дузаламчызы чокка ол сорулгаларны шиитпирлээри хемчээл чок берге, харын-даа шуут болдунар арга чок дээрзин олар көрбейн турарлар бе ынчаш?

Национал-хосталгалыг шимчээшкининиң бүгү делегейге төөгүлүг ужур-дузазын болгаш оон улуг келир үезин марксист-ленинчилер кезээде онзалап демдеглеп турар, ынчалза-даа оон улам ынайгы тиилелгелериниң кол негелделериниң бирээзи болза империализм-биле демиселге кол күш болур социализмниң делегей системазының чурттары-биле быжыг эвилел болгаш кады ажылдажылга, капиталистиг чурттарның ажылчын шимчээшкини-биле быжыг эвилел болур деп олар санап турар. Ындыг турушту 1960 чылдың Медеглелинде тодараткан. Антиимпериалистиг демиселге тиилелгениң негелдези болур ажылчын ангының удуртулгазының (гегемониязының) дугайында ленинчи идеяга ол туруш үндезилеттинип турар. Чүгле шак ындыг гегемония туруп турда ол шимчээшкин кединиде барып ёзулуг-ла социалистиг характерлиг болу бээр, социалистиг революцияның оруунче шилчилге-биле доостур.

Ленинниң ол идеязы Октябрь революциязының туржулгазынга, өске чурттарның туржулгазынга хынаттынган, ынчангаш ол идея кымга-даа чигзиниишкинни болдурбайн турар. Ынчалзажок кыдат эштер Ленинни «эдер» болгаш ажылчын ангы эвес а биче буржуазия азы национал буржуазия, а харын-даа «чамдык патриотчу хөөнннүг хааннар, ызыгуур салгакчылары болгаш аристократтар» империализм-биле бүгү делегей демиселиниң гегемону болур ужурлуг дээр янзылыг кылдыр бадыткаар бодап турарлар ышкажыл. Ынчаарга оон соонда КБП-ниң удуртулгазы пролетарны, ангы талазы-биле көөр чорукту кажан-даа база кандыг-даа байдалдар үезинде уттуп болбас деп, делегейниң коммунистиг шимчээшкини өөредип турар ышкажыл!

Делегейниң ажылчын ангызының-даа, ол ышкаш национал-хосталгалыг шимчээшкининиң-даа келир үедеги тиилелгелериниң магадылалы—оларның быжыг эвилелинде болгаш кады ажылдажылгазында, ниити эрге-ажыктарның негеп турары империализмге удур оларның кады чорудар демиселинде болур, ол демиселге ажылчын ангы бодунуң карак кызыл чоруу-биле бүгү улустарның эрге-ажыктарынга бодунуң чижеглээр чүве чок бараан болуушкуну-биле бодунуң удуртукчу ролюн хүлээп көөрүн чаалап алыр, оон удуртулгазы—оон хууда бодунуң тиилелгезиниң-даа, ол ышкаш оон эвилелчилериниң тиилелгезиниң-даа идегелдиг магадылалы дээрзинге бодунуң эвилелчилерин бүзүредир.

Бистиң ленинчи партиявыс национал-хосталгалыг шимчээшкинни делегейниң революстуг чорудулгазының хуулуш кезээ кылдыр, империализмге удур туржуп турар күчүлүг күш кылдыр көрүп турар. Эртемниг коммунизмниң үндезилекчилери Маркс биле Энгельстиң «Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!» дээн улуг кыйгырыы делегей пролетариатының дайынчы тугу болу берген. Маркс биле Энгельстиң херээниң уламчылакчызы—Владимир Ильич Ленин Октябрьның улуг революциязының тиилээниниң соонда тургустунуп келген чаа төөгүлүг байдалдарда социалистиг революция биле национал-хосталгалыг шимчээшкининиң чарылбас харылзаазын онзалап демдеглээн.

«Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!» деп лозуң делегей революциязының тиилелгези дээш демиселдиң кол лозуну болуп келген болгаш ындыг болуп артып-даа турар. Чаа байдалдарда ол лозуннуң утказы калбарган. «Бүгү чурттарның пролетарийлери болгаш дарлаткан улустары, каттыжыңар!» деп лозунну Ленин чүүлдүг деп көргени билдингир болгай. Пролетариаттың кол ролю болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкининиң ээлеп турар ужур-дузазы ол лозуңда онзалап демдеглеттинген. Бистиң партиявыс бодунуң бүгү ажыл-чорудулгазынга ол марксист-ленинчи интернационалчы принцибин шыңгыызы-биле удуртулга болгаш турар.

Мындыг айтырыг тургустунуп келир: амгы үениң үндезин айтырыгларының талазы-биле КБП-ниң удуртулгазының шын эвес туруштары чүнүң-биле тайылбырлаттынарыл? Бир болза, херек кырында боттуг амыдыралдан кыдат эштерниң бүрүнү-биле хоорулганы-биле, дайынның, тайбыңның болгаш революцияның айтырыгларын оларның догматиктиг, ном ёзузу-биле көрүп турары-биле, амгы үениң тодаргай байдалдарын оларның билбейн турары-биле тайылбырлаттынар. Бир болза, кыдат эштерниң көдүрүп үндүргени «делегей революциязының» дугайында шуугаазынныг чоруунуң артында революцияга дөмейлежир ниити чүзү-даа чок өске сорулгалар туруп турары-биле тайылбырлаттынар.

КБП-ниң удуртулгазының делегейниң коммунистиг шимчээшкининге күткүп турар угланыышкынының алдагдалдыы, хоралыы ол бүгүдеп көстүп турар-дыр. «Кол шугум» деп хевир-биле кыдат удуртукчуларның саналдап турар чүүлү болза үениң болгаш ангы күштерниң херек кырында боттуг деңзигүүрүнүң учёту чокка, амгы төөгүлүг үе-чада-

(ТӨНЧҮЗҮ 2-ГИ АРЫНДА).

ЯНОШ КАДАР СИБИРЬДЕ

ИРКУТСК. (СЭТА). Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының ТК-зының бирги секретары, Венгрияның революстуг ажылчын-тараачын чазааның даргазы Янош Кадарга баштаткан, Венгр Улус Республиканың партия-чазак төлээлери хоорайның болгаш областың амыдыралы-биле таныжкан. СЭКП ТК-ның Президиум кежигүнүнге кандидат Л. Н. Ефремовтуң үш чериин партия болгаш совет организацияларының удуртукчуларының үделгези-биле венгр аалчылар Иркутскиниң чанында тудуп турар алюминий заводунга барып чораан.

Венгр болгаш совет улустарны ниити эчис сорулгалар болгаш бузулбас акы-дунма найырал харылзаштырып турар деп, ажылчыннарга чуве чугаалааш, Янош Кадар демдеглээн.

Венгрияның партия-чазак төлээлери суг адаанга чоруур чалгыныг «Ракета» деп теплоходка олурупкаш, Байкалче аян-чорук кылыш, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының лимнология институдунга барып чораан.

Төлээлер Байкалдың эриктеринден Иркутскиже ээп келген.

Санал-онал солчулгазын үргүлчүлээн

ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министри А. А. Громыко, АКШ-тың күрүне секретарының оралакчызы А. Гарриман, Великобританияның эртем болгаш техника айтырыгларының талазы-биле министри лорд Хэйшем болгаш оларның чөвүлекчилери июльдуң 17-де база катап ужурашкан болгаш агаарга космос делгемнинге база суг адаанга ядролуг шенелделер кылырын хоругдаар дугайында дугуржулганың чамдык чүүлдерин белеткээринге дециштегени чедип алган. Бот-бодунга сонуургалдыг болуп турар өске-даа айтырыглар талазы-биле санал-оналдар солчулгазы база-ла болган.

ГДР-НИҢ ТӨЛЭЭЛЕРИНИҢ ССРЭ-ДЕ ЧЕДИП КЕЛГЕНИ

Совет Эвилелиниң болгаш Герман Демократтыг Республиканың чазактарының аразынга дугуржуп алганының ёзугаар, Герман Демократтыг Республиканың чазак төлээлери ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы, даштыкы херектер министри Л. Больц, ГДР-ниң национал камгалал министри армия генералы Х. Гофман, ГДР-ниң орук харылзаа министри Э. Крамер, ГДР-ниң саң министри В. Румпф, ГДР-ниң даштыкы херектер министриниң бирги оралакчызы О. Винцер, а ол ышкаш эксперттер бөлүү составтыг кылдыр июль 17-де Москвада чедип келген.

Герман Демократтыг Республиканың чазак төлээлери Москвага ийи талаларны сонуургадып турар даштыкы политиканың айтырыгларының талазы-биле консультацияны чорудар.

(СЭТА).

Н. Н. Асеевтиң мөчээни

Совет шүлүк чогаалының алдарлыг эгелекчилериниң бирээзи, социалистиг реализмниң литературазының улуг мастери—Николай Николаевич Асеев мөчээн.

Ыраккы Чөөн чүктүң партизаннарының хуудустарга парлап, тарадып турган шүлүктеринден эгелээш, мөчүүрүнүң мурнунга чедир бижип келген одуругларынга Асеев улус-биле, партия-биле кады турган. Маяковскийниң эң чоок өңнүү Асеев шүлүкчүлериниң элээн каш салгакчыларының башкызы болгаш кижизидикчизи болган, литература институдунга башкылап турган.

(СЭТА).

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң АЖЫК ЧАГААЗЫ

(ТӨНЧҮЗҮ).

ның онзагай чүүлдериниң үчёду чокка кылган ажылчын ангының эң-ле ниити сорулгаларын санаанындан өске чүве эвес-тир. Амгы үениң байдалдарында бистиң шимчээшкинивистиң сорулгалары канчаар өскерлип турарын кыдат эштер эскербейн турар азы эскерерин күзевейн турарлар-дыр. Олар кол шугумну капитализмден социализмче шилчилгениң бүгү-ле үе-чадаларында күштүг болуп артып турар ниити сорулгалар болдурбушаан, кол шугумнуң тодаргай, эчис сорулгаже чүткүлдүг, ёзулуг-ла үре-түңнелдиг чоруун чок кылып турарлар-дыр.

Бодунуң амгы угланыышкынын ажылдап кылбышаан, акы-дуңма партиялар түс-түс чурттарда-даа, ол ышкаш делегей масштавында-даа амгы күштерниң турушу байдалын, удурланыышкак ийи системаларның хөгжүлдезиниң, амгы үе-чадаа национал-хосталгалыг шимчээшкинниң хөгжүлдезиниң онзагай чүүлдерин тодаргай анализтеп көрген.

Делегей байдалында өскерлиишкиннерни ылаптыг анализтеп көрген чорук бүгү делегейниң акы-дуңма партияларынга үениң мындыг марксисчи-ленинчи характеристиказын ажылдап кылырының аргазын берген: «**Кол утказы капитализмден социализмче шилчилге болуп турар. Октябрьның социалистиг Улуг революциязындан эгелээн бистиң үевис болза, удурланыышкак ийи ниитилел системаларының демиселиниң үези, социалистиг революцияларның болгаш национал-хосталгалыг революцияларның үези, империализмниң буурап дүжериниң, колониалдыг системаны узуткаарының үези, социализмниң оруунче чаа-чаа улустарның шилчиириниң, бүгү делегей масштавынга социализмниң болгаш коммунизмниң тиилелгезиниң үези болур**».

Амгы үени тодаргайлаан чорук делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң стратегиязын болгаш тактиказын ажылдап кылырда шын көөрүнүң үндезини болган.

Марксисчи-ленинчи партиялар бодунуң ниити шугумун тодаргайлаан, оон кол-кол чүүлдери мындыг.

— амгы үеде делегейниң революстуг чорудулгазының характери болгаш ужур-утказы социализмни болгаш коммунизмни тургузуп турар улустарның империализм-биле демиселиниң, капиталистиг чурттарда ажылчын ангының революстуг шимчээшкининиң, дарлаткан улустарның национал-хосталгалыг демиселиниң, ниити демократтыг шимчээшкиннерниң чаңгыс аай агымышкын кылдыр каттышканы-биле тодаргайлаттынар; антиимпериалистиг революстуг күштерниң эвилелинге шиитпирлиг роль делегейниң ажылчын ангызынга болгаш ооң кол үре түңнели — **социализмниң делегей системазынга хамаарышкан турар, ол система делегейниң социалистиг революциязының хөгжүлдезинге бодунуң кол салдарын үлегер-чижектиң күжү-биле, бодунуң ажыл-агый тургузуушкуну-биле чедирип турар;**

— херек кырында тургустунуп келген боттуг төөгүлүг байдалдарның (империализмниң агрессчи чоруунуң эң-не чидигленгенинин, кедергей улуг үрегдекчи күштүг чепсектиң бар апарганының болгаш өске-даа чүүлдерниң) уламындан антиимпериалистиг күштерниң мурнунда туруп турар бүгү-ле сорулгаларның аразында төп черни термоядролуг дайынны чайладыры дээш демисел ээлеп турар. **Коммунистиг партияларның бирги чергениң сорулгазы — тайбыңны камгалаарынга, ядролуг халаптан кижи төрелгетенниң тынын алырынга тайбыңга ынакшылдыг бүгү күштерни сырый каттыштырары болур:**

— социалистиг революцияны чурт бүрүзүнде амгы демиселиниң иштики хөгжүлдезиниң түңнелинде боттандырар, ооң хевирлерин болгаш оруктарын ук чурттуң тодаргай байдалдары тодаргайлаар. Хоойлу ёзугаар болур ниити чүүл болза капиталдың эрге-чагыргазын революстуг ёзу-биле дүжерери болгаш пролетариаттың диктатуразын кайы-бир хевирге доктаадып тургузары болур. Ажылчын ангының болгаш компартияларның сорулгазы чүл дээр болза **социалистиг революцияның тайбың, хамааты дайыны-биле холбашпаан оруунга ам бар болуп турар болдунар аргаларны эң-не бүрүну-биле ажыглаары болгаш ол-ла үеде тайбың эвес орукка, буржуазияның удурланыышкынын боо-чепсек-биле базарынга белен турары болур; ниити демократтыг демисел болза социализм дээш демиселдиң эргежок чугула дудуш кезээ болур;**

— национал-хосталгалыг шимчээшкинге ажылчын ангының болгаш коммунистиг партияларның эчис сорулгалары чүдел дээр болза **антиимпериалистиг демократтыг революцияның сорулгаларын түңнелинге чедирери**, тараачыннар болгаш патриотчу хөөнүг национал буржуазия-биле эвилелге үндезилеттинген национал фронтуну хөгжүдери болгаш быжыглаары, национал демократияның күрүнезин тургузарынга болгаш хөгжүлдениң капиталистиг эвес оруунче шилчилгеге таарымчалыг байдалдарны белеткээри болур;

— социалистиг чурттарның аразынга кады ажылдажылганың болгаш бот-бодунга дузалажылганың харылзаалары, **делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң сырый каттыжыышкыны болгаш чаңгыс эви**, кады ажылдап кылган туруштарга болгаш үнелээшкиннерге, партияларның амыдыралының ленинчи принциптеринге болгаш оларның бот-боттарының аразында харылзааларынга шынчы болур чорук коммунистерниң мурнунда туруп турар төөгүлүг сорулгаларны чедиишкиннинг шиитпирлээриниң эргежок чугула негелдези болуп турар.

Делегейниң революстуг чорудулгазының хөгжүлдезиниң амгы үеде кол-кол оруктары мындыг-дыр, амгы үе-чадаада делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң кол шугумунуң кол-кол чүүлдери мындыг-дыр. **Тайбың, демократия, национал хамаарышпас чорук болгаш социализм дээш демисел — допчузу-биле алырга, ол кол шугумнуң алыс утказы ол-дыр.** Ол шугумну практикага хажык чок чорудары — делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чедиишкиннериниң магадылалы.

Акы-дуңма коммунистиг болгаш ажылчын партияларның Декларацияларында болгаш Медегелделеринде ажылдап кылган, амгы үениң байдалдарында делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң ол бүгү эң-не чугула принципиалдыг чүүлдери СЭКП-ниң чаа Программазында кирген, ук Программа болза бистиң чуртувуста болгаш ол ышкаш делегей масштавында революстуг дуржулганы марксисчи-ленинчи ёзу-биле түңнеп көргенинге бүрүну-биле үндезилеттинип турар.

V.

Амгы үениң политиктиг база теоретиктиг үндезин айтырыгларының талазы-биле КБП-ниң удуртукчуларының частырыглыг бодалдары делегейниң социалистиг лагериниң болгаш делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эвин ураарынче угланган оларның практиктиг ажыл-чорудулгазы-биле чарылбас харылзаалыг.

ССРЭ биле Кыдат Улус Республиканың чаңгыс эви бүгү социалистиг дем каттыштырылгазының чөленгиижи болур деп чүвени кыдат эштер сөс кырынга хүлээп көрүп турза-даа, херек кырында бистиң партиявыс-биле, бистиң чуртувус-биле харылзааны олар бүгү угланыышкынга баксырадып турарлар.

КБП-ниң удуртулгазы социалистиг чурттарның дем каттыштырылгазынга бодунуң шынчызының дугайын үргүлчү чугаалап турар. Ынчалза-даа ол дем каттыштырылгага кыдат эштерниң хамаарылгазынга оларның бүдүдеге медегелдери удурланыышкак боор турар.

Статистиканың көргүзүн турары-биле алырга, КУР соолгу үш чыл иштинде социалистиг дем каттыштырылгазының чурттары-биле садыглаашкынының хемчээлин ийи ажыг катап кудулаткан болуп турар. Кыдат эштерниң мындыг угланыышкынының түңнелдери социалистиг чамдык чурттарга онза билдингир болган.

Кыдат удуртулганың хөделиишкини чүгле социалистиг чурттарның бот-боттарының аразында харылзааларының принциптеринге шуут удурланыышкак болуп турар эвес, харын база чамдык таварылгаларда бүгү күрүнелерниң эдерер ужурлуг бүгүдениң хүлээп көрген чурумнарынга база нормаларынга удур болуп турар.

Мурнунда хол ужуу салдынган дугуржулгаларны үрээн чорук социалистиг чамдык күрүнелерниң улус ажыл-агыйынга улуг когаралды чедирген. Ындыг болганда, экономиктиг харылзааларны эвээжедип турарындан Кыдаттың бодунуң экономиказы эвээш эвес когаралга база таваржып турар деп чүве черле билдингир.

Бодунуң хөделиишкиннерин улус массаның караанга агартырын оралдашкаш, КБП-ниң удуртулгазы чоокта чаа «бодунуң күжүнге даянып» деп теорияны идип үндүрген. Ниитизи-биле чугаалаарга, чүнүң-даа мурнунда чоннуң бодунуң күжениишкининге даянып, бодунуң чуртунуң иштики курлавырларын эң эки ажыглап тургаш, чурт бүрүзүнге социализмниң тургузуушкунун чорудары—бо дээрге социализмниң материал-техниктиг баазазын тургузарының шын оруу. Чурт бүрүзүнге социализмни тургузарының херээ—ол дээрге чүнүң-даа мурнунда ол чурттуң улузунуң, ооң ажылчын ангызының, Коммунистиг партиязының хереэ-дир.

Социализмниң баштайгы чурту болган Совет Эвилели чүгле бодунуң күжүнге даянып база иштики курлавырларын ажыглап тургаш социализмни тургузар ужурга таваржып турган. Ынчангаш, ам социалистиг чурттарның системазы туруп турары—ол дээрге кайы-бир чурттуң улузу холун суга салып алгаш чүгле социализмниң өске чурттарының дузаламчызын көрүп олурар дээни ол эвес-ле болгай. Чедиишкинниг экономиктиг тургузуушкунга иштики бүгү курлавырларны мобилизастаарын социалистиг чурт бүрүзүнүң Коммунистиг партиязы бодунуң хүлээлгези деп санап турар. Ындыг төлээде, социализмниң тургузуушкунун колдуунда бодунуң күжү-биле боттандырар дугайында БКП ТК-ның медегелиниң оон дорт утказы-биле алыр болза анаа удурланыр чүве чок турар ийик.

Ынчалза-даа БКП ТК-ның чагаазының бүгү текстизиниң болгаш кыдат парлалгада бижип турар хөй чугааларның көргүзүп турары-биле алырга, херек кырында ол текстиге канчап-даа чөпшээрежир аргажок, ындыг утканы анаа киирип турар-дыр.

«Социализмниң тургузуушкунун колдуунда бодунуң күштери-биле» боттандырар деп формулировкада өске чурттар-биле экономиктиг харылзаа чүгле садыглаашкын-биле кызытаарланыр ындыг боттан чаңгыс национал ажыл-агыйларны тургузарының концепциязы ында чаштынып чыдар. Социалистиг өске чурттарга ындыг байдалды албадаарын кыдат эштер оралдажып турарлар.

«Бодунуң күжүнге даянып» деп угланыышкынны чарлаары социалистиг чурттарның аразында сырый найыралды кошкадырынга БКП-ниң удуртулгазынга херектиг турган боор. Социалистиг интернационализмниң принциптери-биле ындыг политиканың дүгжүр бичии-даа чүвези чок. Ону социалистиг дем-каттыштырылгазының чаңгыс эвин үрээр дээн оралдажыышкын-дыр дээрден өскээр үнелеп болбас.

КБП-ниң удуртулгазы экономиктиг харылзааларны кызырып эвээжедири-биле чергелештир, Совет Эвилели-биле харылзааны чидиглендирериниче угландырган элээн хемчеглерни чорутканнар.

Кыдат удуртукчулар чүгле социалистиг лагерьниң сырый каттыжыышкынының эвес, харын база пролетарлыг интернационализмниң принциптерин үревишаан, акы-дуңма партияларның аразында харылзааның нормаларын каржызы-биле үреп, бүгү делегейниң коммунистиг шимчээшкинин үреп турарлар.

АКШ-та Бразилияда, Италияда, Бельгияда, Австралияда, Индияда коммунистиг партияларга удур хөделип турар, партияга удур янзы-бүрү бөлүк шаарланчактарны КБП-ниң удуртулгазы организастап база деткип турар. Чижээ, Бельгияда партияның соолгу съездизинден партиядан үндүрткен Грипптиң бөлүүнге КБП-ниң удуртулгазы деткиичe көргүзүп турар. АКШ-та Коммунистиг партияга удур демиселди бодунуң кол сорулгазы деп көрүп турар «Маска болгаш Бан» деп чөөн үзелдиг оппортунистиг бөлүглээшкинниң үрегдекчи ажыл-чорудулгазын деткидип турар. Бразилияда Коммунистиг партияның хүрээлениинден үндүрткен (чижээ, Амазонас—Грабойстуң бөлүү) фракциялыг бөлүктерни кыдат эштерниң талазындан деткиичени ап турар.

БКП ТК Австралияда мурнунда удуртулганың кежигүннериниң бирээзи чораан Э. Хиллиң дузазы-биле Австралияның Компартиязынга болгаш оон удуртулгазынга удур саадаралыкчы ажыл-чорудулганы организастаарын оралдажып турган Э. Хилл бодунуң үезинде БУР-га чораан. Австралияның Коммунистиг партиязынга удур ажы-биле чүве чугаалап турган болгаш бодун долгандыр бир эп-сеткилдиг кижилерни эвилелдээрин оралдажып турган. Австралияның Компартиязының ТК-зының составындан үндүрген соонда, ол көөргеттинген чүве дег, Пекинче чоруй барган.

Италияда «революстуг» тура халыышкынче кыйгырып турган өнчүк-чөңгээлиг хуудустарны оорлап тарадып турган, компартияның Шалуан федерациязының ажылдакчылары чорааннарның бөлүүнүң ажыл-чорудулгазын кыдат төлээлекчилер онемчидип деткип турарлар.

Азияның, Африканың болгаш Латин Американың чурттарының коммунистиг база ажылчын партияларынга үрегдекчи ажылды чорударын КБП-де эштер онза кызыдып турарлар.

Коммунистиг шимчээшкинниң хүрээлециниден үндүрткен шаарланчактарны болгаш өскерликчилерни камгалап, кыдат удуртукчулар СЭКП-ниң политиказынга удур, бүгү делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң шугумунга удур, ол өскерликчи бөлүктерниң парлап турары нүгүлчү үүлгедиглерин бодунуң солуннарынга болгаш журналдарынга дужуруп парлап турарлар.

Цейлонда Кыдаттың төлээлекчилери троцкисчи «IV Интернационалдың» чепсээ болуп турар Э. Самараккодиниң бөлүглээшкини-биле сырый харылзааны тудуп турар.

«IV Интернационалда» троцкистер кыдат эштерниң туружун бодунуң сорулгаларынга ажыглаарын оралдажып. КБП ТК-га харын-даа ажык чагаа бижээннер. Ында шуут мынча деп медеглеп турар: «IV интернационал бодунуң туруп келген хүнүнден тура-ла силерниң бөгүн удур хөделип турарынар идеяларга удур демиселди чорудуп келген. «IV интернационал» силерниң таланарда туруп турар... «IV Интернационалдың бүгү делегей талазы-биле секретариады, бүгү коммунистиг шимчээшкинниң иштинге силерниң эгелээннер дискуссияга байыр чедирип тур. Ону улам хөгжүдериниче силерни ол кыйгырып тур».

Бүгү делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң кол шугумундан ойталаарын күзевейн турар акы-дуңма коммунистиг партияларга болгаш оон удуртулгазынга кыдат удуртукчулар коштудур халдап турарлар. АКШ-тың, Францияның, Италияның, Индияның Компартияларының ажыл-чорудулгаларын бактаан чүүлдерни олар хөй дылдарга парлап үндүрүп, тарадып турганнар. Акы-дуңма партияларның билдингир удуртукчуларының адреzинге ол чүүлдерниң авторлары кандыг бак сөстерни хереглевээн дээр боор! Ында «ийи арынныг-даа» болгаш «барымы оппортунизм», «ревизионизм» болгаш «коммунистиг моральдың нормазынга дүшпес», «социал-демократтыг дедир тургузуушкун» болгаш «кортук», «харысаалга чок» болгаш «оттунукчу чорук», «Азия, Африка болгаш Латин Американың чурттарының революсчу чонун бодун тогдунуп, куду көөр чорук» деп-даа бижип турар.

АКШ-тың болгаш Барыын Европаның компартияларын «эң авантюрисчи америк империализм-биле кады чаңгыс аай» хөделип турар деп кыдат удуртукчулар буруудадып турарлар. Индияның Компартиязының удуртукчуларын «бөлүглээшкин» дээриндeн өскээр адавайн турар. Францияның, Италияның, Индияның, АКШ-тың коммунистиг партияларының удуртукчуларын «империализмниң болгаш бүгү реакционерлерниң садым-чажанының дугайында сагыш салып турарлар» деп чүдек буруудадыышкынга онаалтырып турар. КБП-ниң удуртукчулары бодунуң июнь 14-те чагаазында СЭКП «империализмниң дузалакчызы болуп турар» дээр чергелиг нүгүлдү кылып турар. Ленинниң улуг партиязынга троцкистерден өске кым-даа иледе-ле ооң шуут хоозун негези тодаргай боорга, ындыг хевирлиг нүгүлчү буруудадыышкынны кылырынга дидинмейн келген.

Кыдат эштерниң ындыг хөделиишкиннинге империалистиг пропаганданың өөрүп турарынга алдепсинген хереэ бар деп бе? Бүгү делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң «кризизинин» дугайында буржуазаа парлалгазын алгы-кышкы салып, КБП ТК-ның туружундан болган маргылдааны бодунуң эрге-ажыктарынга ажыглаарынче империалистиг чазактарны кыйгырып турары таварылга эвес.

Бүгү делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң ажыл-чорудулгазының дугайында информацияны кыдат коммунистерниң алыр боттуг, шын дээн чок кылырын кызыткаш «Тайбыңның болгаш социализмниң айтырыглары» деп журналдың — коммунистиг болгаш ажылчын партияларның коллективтиг теоретиктиг база информастыг органының редколлегиязының составындан КБП-ниң төлээлекчилери үнген. Ынчангаш бо журналды кыдат дыл кырынга парлап үндүрерин соксаткан.

Бүгү делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң хүрээлениинге кыдат удуртукчуларның чарылдырыкчы ажыл-чорудулгазы акы-дуңма марксисчи-ленинчи партияларның талазындан дүрүң ёзугаар киленнээшкинге таваржып, ойтур шавыышкынны ап турар.

Акы-дуңма компартияларның аразында харылзаазынга бир партия бодун «акы-дуңма өске партияларының үстүнге тургузуп болбас, акы-дуңма партияларның иштики херектеринге холгаарлаар чорукту болдуруп болбас...» деп КБП ТК-ның чагаазында чугаалап турар, бо дээрге багай эвес медеглел-дир. Ынчалза-даа болдуруп болбас ындыг хөделиишкиннерни харын кыдат эштер боттары кылып турарлар. Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң эрге-ажыктарын үревишаан, олар Декларацияда база Медеглелде бижиттинген нормаларга болгаш принциптерге чөрүштүр хөделип, акы-дуңма өске партияларны бодунуң салдарынга болгаш контролюнга чагырып алырын оралдажып турар.

Социалистиг лагерьде база делегейниң коммунистиг шимчээшкининде КБП-ниң удуртукчуларының онза шугумунуң тодаргай чижектериниң бирээзи болза албани айтырыының талазы-биле оон туружу болуп турар. 1960 чылдың ийиги чартыында албани удуртукчулар амгы үениң үндезин айтырыгларының талазы-биле чөөн оппортунисчи турушта ажыы-биле хөделип, СЭКП-ге болгаш акы-дуңма өске-даа партияларга хамаарыштыр өжээннешкек политиканы чорудуп эгелээни билдингир болгай. Совет Эвилели-биле политиктиг, экономиктиг болгаш культурлуг харылзааны үзериинге чедирген антисоветтиг кампанияны чуртунуң иштинге албани удуртукчулар калбарткан.

Албани удуртукчуларның антиленинчи ол ажыл-чорудулгазын коммунистиг база ажылчын партияларның кол хөй нуруузу шиитпирлии-биле буруу шапкан болгай. Албани удуртукчуларны бодунуң хереэнге дүшкүүр кылдыр ажыглаар дээш БКП-ниң удуртукчулары шуут өске турушту ээлээннер. Совет Эвилелинге болгаш социалистиг өске-даа чурттарга база акы-дуңма партияларга удур ажык орукче оларны кыдат эштерниң шуут ыдалап турганы ам билдингир.

СЭКП-ге болгаш марксисчи-ленинчи өске-даа партияларже бодунуң халдаашкыннарынга КБП-ниң удуртукчулары югослав айтырыынга онза черни берип турар. Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның Югославия-биле харылзаазының экижээн чоруу коммунистиг шимчээшкинге бергедээшкинни тургускан дээр аянныг кылдыр чүвениң байдалын ынчаар көргүзерин олар оралдажып турарлар. Югославия социалистиг чурт эвес деп, фактыга чөрүштүр, олар шырбайып бадыткап турарлар.

Буруунуң кол үлүүн Сталин чүктээр ужурлуг, ур үеде туруп келген чөрүлдээни ажып эртер дээш, Югославия-биле харылзааны херек кырынга экижилер херекке СЭКП акы-дуңма өске партиялар-биле кады инициативаны 1955 чылда көдүрүп үндүргени билдингир болгай. Ол үеде КБП-ниң удуртукчуларында Югославияда социалистиг тургузугнуң характериниң талазы-биле кандыг-даа чигзиниг турбайн турган. Чижээ, «Югославия социализмниң тургузуушкунунда чугула чедиишкиннерни ам безин чедип алган» деп «Жэньминь жибао» солун демдеглеп турган.

Югославияда социал-экономиктиг чорудулганың шын анализиниң көргүзүп турары-биле оон соңгаарты чылдарда социализмниң туружу ында быжыга берген. Бир эвес 1958 чылда үлетпүрде социалистиг сектор 100 хуу, көдээ ажыл-агыйда — 6 хуу болгаш садыгда — 97 хуу болуп турган болза, ам үлетпүрде социалистиг сектор 100 хуу, көдээ ажыл-агыйда — 15 хуу болгаш садыгда — 100 хуу болуп турар. Харылзааларны чогумчударын эгелээн ол эртеп үениң дургузунда, даштыкы политиканың айтырыгларының талазы-биле Югославияның туружу Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның туружу-биле чоокшулажып турар апарган.

Югослав айтырыының талазы-биле бодунуң туружун кыдат удуртукчулар чүге шак ынчаар шыңгыы өскерткеннери? Оларны-биле алырга, СЭКП-ниң болгаш марксисчи-ленинчи өске-даа партияларның политиказын баксырадырынга чылдак тыварынга эң ажыктыг чүвени оортан көргеннер боор дээрден өске тайылбырны анаа бээри берге.

Принципиалдыг идеологтуг элээн хөй айтырыглар талазы-биле СЭКП биле ЮКЭ-ниң аразында маргылдаалар ам-даа үргүлчүлеп турарын совет коммунистер билирлер. Бо дугайын югослав удуртукчуларга бис шуут медеглеп турган-даа бис, медеглевишаан-даа турар бис. Ынчалза-даа аңаа үндезилээш Югославияны социализмден «үндүрер», социалистиг чурттардан ону үзер болгаш КБП-ниң удуртукчуларының кылып турары ышкаш, ону империализмниң лагеринге идер болза ол шын эвес болур ийик. Империалистер харын-на ону күзеп турарлар.

Делегейде ам социалистиг 14 чурт бар. Ырак эвес келир үеде олар дыка көвүдей бээр дээрзинге ханызы-биле бүзүреп турар бис. Бүрүне удуртулгазында туруп турар акы-дуңма партияларның таваржып турар айтырыгларының хемчээли улам калбарып турар, акы-дуңма партиялар бүрүзү ангы-ангы байдалдарда ажылдап турарлар. Ындыг байдалдарда акы-дуңма партиялар кандыг-бир айтырыгны шиитпирлээринге ангы-ангы аргаларны хереглеп турарында кандыг-даа элдепсинчиг чүве чок. Ындыг таварылгаларда марксисчи-ленинчилер чүну кылыр ужурлугул? Удуртукчулары оларның-биле чөпшээрешпейн турар дээш-ле, кайы-бир социалистиг чуртту социалистиг эвес деп болур бе? Ынча дээр болза, ол дээрге ёзулуг-ла кара-туразында чорук болур болгаш ындыг методтуң марксизм-ленинизм-биле дүгжүр кандыг-даа чүвези чок.

Бир эвес кыдат удуртукчуларның үлегерин эдерер чүве болза, ынчан Албани Күш-ажыл партиязының удуртукчулары-биле бистиң шыңгыы чөрүлдээлеривис бар болган ужурундан, Албанияны бис шагда-ла социалистиг эвес чурт деп чарлаар ужурлуг турган бис. Ынчаарга ол шын эвес, айтырыгны субъективтиг ёзу-биле көөрү болур турган. Албани удуртукчулар-биле улуг чөрүлдээлер бар туразажок, совет коммунистер Албанияны социалистиг чурт деп санап турар болгаш социалистиг дем каттыштырылгадан Албанияның чарлы бээрин болдурбас дээш бодунуң талазындан бүгү хемчеглерни ап турар.

Шаг-төөгүден-не чаңчыл болган совет-кыдат найыралды КБП-ниң удуртукчулары канчаар үзүп турарын, социалистиг чурттарның чаңгыс эвин кошкадып турарын бистер хомудап көрүп турар бис.

Социалистиг дем каттыштырылгазының, делегейниң бүгү коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эви дээш СЭКП туржуп турар болгаш туржур-даа.

VI.

Чамдык түңнелдерни үндүрүп көрээлиңер.

1960 чылдың Медегелелин хүлээп алганының соонда эрткен үе делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң марксисчи-ленинчи программазының шынныын бүрүн бадыткаан. Коммунизм тургузуушкунунда Совет Эвилелиниң чедиишкиннери, социализмниң өске чурттарында социалистиг тургузуушкунуң чедиишкиннери бүгү делегейде кижилерниң угаан-бодалдарынга улам-на революсчу салдарны чедирип турар. Революстуг Куба барыын чартык бөмбүрзекке социализмниң чырыткызын кывыскан. Түңнелинга чедир узуткаары ам ырак эвес, колониалдыг системага шиитпирлиг согуушкуннарны таварыштырган. Империалистиг чурттарның ажылчын ангызы чаа-чаа тиилелгелерни чедип алган. Делегейниң революстуг шимчээшкини бурунгаар чайгылыш чок чорупп орар.

1960 чылдың Медегелелинде делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң кол шугумун шын айытканын ол бүгү көргүзүп турар. Ам сорулга чүл дизе, ол кол шугумга дүүштүр ажылдаары болгаш хөделири, ону компартия бүрүзүнүң байдалдарынга таарыштыр хөгжүдери болгаш тодарадыры болур-дур. Ынчангаш делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининге КБП ТК-ның июнь 14-те чагаазында ону кылып турары ышкаш, кандыг-бир чаа кол шугумну албадаар дээр бүгү-ле оралдажыышкыннар барымдаа чок болгаш хоралыг. Ол «кол шугумну» хүлээп алыры дээрге 1960 чылдың Медегелелинден чайлаар, 81 партияның хүлээп алганы ол Медеглелге чөрүшкек болуп турар программыг айтыышкыннар-биле чөпшээрежир дээни ол болур ийик. Бистиң партиявыс ол орук-биле чорбас.

Бодунуң бүгү төөгүзүнүң дургузунда бистиң алдарлыг ленинчи партиявыс барыын болгаш чөөн үзелдиг оппортунизмге, троцкизмге болгаш ревизионизмге, догматизмге болгаш сектанчы чорукка, национализмге болгаш шовинизмге оларның бүгү-ле илерээшкиннеринге удур чурттуң иштинге-даа база делегей кырынга-даа эптеш чок демиселди чорудуп келген. Марксизм-ленинизмниң арыг чоруу дээш ол демиселге бистиң партиявыс каңналган болгаш быжыккан. Ынчангаш амгы үениң чарылдырыкчыларының болгаш оппортунистерниң кандыг-даа шургуушкуннары, олар кайын-даа үнүп келген болза, аңаа коргунчуг эвес.

СЭКП болза бүгү улустуң политиктиг организациязы болу бергеш, массалар-биле бодунуң харылзаазын быжыгзаан, улам улуг күштүг апарганын, улам бедик сагылга-чурум-биле ылгалып турарын амыдырал көргүзүп турар. Социализмниң тиилээни-биле ажылчын ангының идеологиязы болур марксизм-ленинизм бүгү улустуң, оон мурнакчы кезииниң идеологиязы апарган. Ажылчын ангының эчис сорулгазы — коммунизмни тургузары—бүгү улустуң эчис сорулгазы апарган. Ынчангаш коммунистиг идеологияның салдарының ол күштелиишкининге марксистер-ленинчилер чүгле өөрүүр апаар. В. И. Ленинниң мөчээниниң соонда бистиң партиявыс кажан-даа ол хире күштүг, чаа делегейни тургузары-биле холбашкан эң-не дидим сорулгаларны шиитпирлээр аргалыг болуп турбаан деп чугаалап болур бис.

Ам, социализм бистиң чуртувуста бүрүн болгаш түңнелинга чедир тиилээнде, коммунизмниң кайгамчык тудуун улай-улай тудуп үндүрүп турувуста, бистиң партиявыс, бүгү совет улус марксизм-ленинизмниң улуг идеялары бүгү делегейге тиилээр дээрзинге улам бүзүрелдиг.

Бистиң бүзүрелдиг чоруувусту социалистиг чурттарның улустары, бүгү делегейниң ажылчы чоннары хуваажып турар, тайбың, демократия, национал хосталга болгаш хамаарышпас чорук база социализм дээш демиселдиң ниити хереэнге Совет Эвилелиниң киирип турар улуг салыышкынын олар бедии-биле үнелеп турарлар.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы Кыдаттың Коммунистиг партиязы-биле ханы найырал дээш туржуп келген болгаш туржуп-даа турар. КБП-ниң удуртукчулары-биле бисте шыңгыы маргылдаалар бар, ынчалза-даа ийи партияларның аразында, бистиң ийи улустарывыстың аразында харылзаалар бисте ниити сорулга—чаа, коммунистиг ниитилелди тургузары болур, бисте ниити дайзын — империализм бар дээрзинге үндезилеттинип тургустунар ужурлуг деп санап турар бис. Ийи улуг чурттар — Совет Эвилели болгаш Кыдат Улус Республика — каттышкан күжениишкиннери-биле коммунизмниң тиилелгезинге хөй чүүлдү кылып шыдаарлар. Ону бистиң өңнүктеривис болгаш дайзыннарывыс эки билирлер.

Ам Москвада СЭКП-ниң болгаш КБП-ниң төлээлериниң ужуражыышкыны болуп турар. КБП-ниң төлээлекчилери ол ужуражыышкында байдалды чидиглендирерин үргүлчүлеп турары хараадавчыг. Ынчанмыжежок, СЭКП-ниң төлээлери чугаалажыышкыннар эки түңнелдерни бертен турарын оралдашпышаан, эң улуг шыдамык болгаш туттунуп билир чорукту илередип турар. Бистиң харылзааларывысты бисти башкаландырып турар чүүлге эвес, бисти каттыштырып турар чүүлге үндезилээш, марксизм-ленинизмниң принциптеринге үндезилээш тургузуп болур дээрзинге кыдат эштер чөпшээрежир бе дээрзин чоокку келир үе көргүзуптер.

Бистиң дайзыннарывыс боттарының бодалдарын КБП биле СЭКП-ниң аразында маргылдааларны ханыладырынче салып турарлар. Олар ам чемненип болгу дег чүү барын хайдынып турарлар. Чоокта чаа «Дейли ньюс» деп америк солун мынчаар бижээн: «Олар бот-боттарын үсперлежип түрзүн дээш, Кызыл Россия биле Кызыл Кыдатты бот-бодунче ыдалаштырып көрээлиңер». Империалистерниң ол кара-сагыштыг бодалдарының дугайын бистер, коммунистер кажан-даа уттуп болбас ужурлуг бис.

Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң мурнунга, бүгү делегейниң улустарының мурнунга бодунуң харысаалгазын билгеш, бистиң партиявыс болза маргылдааларны узуткаарынче болгаш бистиң партияларывыстың ёзулуг чаңгыс эвин быжыглаарының оруунга, марксизм-ленинизмниң, пролетарлыг интернационализмниң принциптеринге турарынче кыдат эштерни кыйгырып турар.

Ажылчын ангының, бүгү ажылчы чоннарның империализмге удур, тайбың, демократия, национал хамаарышпас чорук болгаш социализм дээш демиселинге бистиң ленинчи партиявыс акы-дуңма бүгү партиялар-биле кады демисежип келген болгаш демисежип-даа турар.

Кыдаттың Коммунистиг партиязы-биле чаңгыс эпти быжыглаарынга, Ленинниң тугунуң адаа-биле делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң сырый каттыжыышкынынга, социализмниң делегей системазының чурттарының сырый каттыжыышкынынга, колониализмге удур демисежип турар улустарга дээштиг дузаны чедирерынге, чер кырынга тайбыңның болгаш коммунизмниң улуг идеяларының хереэн быжыглаарынга бодувустуң кылып болгу дег бүгү-ле чүүлдеривисти кылып келгенивисти болгаш кылырывысты СЭКП-ниң Төп Комитеди партияның мурнунга, бүгү совет улустуң мурнунга эң харысаалгалыы-биле медеглеп турар.

Совет Эвилелиниң бүгү ажылчы чоннары бодунуң төрээн Коммунистиг партиязын болгаш оон Ленинчи Төп Комитедин долгандыр улам сырый каттыжар, боттарының бүгү энергиязын коммунизм тургузуушкунунуң өндүр-улуг программазын боттандырарынче угландырар.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди.

Кезээде дириг Маяковский

Төрүттүнген хүнүнден бээр 70 чыл болганынга

«Дүүн мен Маяковскийниң политиктиг темага шүлүүн «Известиядан» дүш болуп номчудум... политиктиг болгаш административтиг бодал-биле алырга, мен ындыг тааланга таварышпаандан бээр элээн үр апарган кижи мен. Коммунистер эпти-ле хуралдап, мырыңай хөлүн эрттир хуралдап турарлар-дыр деп, оларны бодунуң шүлүүнде ол ырмазын сый кыжырып, кочулап, бак сөглээн чорду. Шүлүк чогаалының талазы-биле, та кандыг чүве, оозун билбес мен, а политика талазы-биле ол мырыңай шын дээрзин бүзүредип тур мен».

В. И. ЛЕНИН.

Чаа үениң үнү

Ленин биле Партияны ийис алышкыларга деннеп бижээн Владимир Владимирович Маяковскийниң чиндиңниг каан селемеге дөмей шүлүк чогаалы-биле мени баштай таныштырган, оон чогаалдарының очулдурукчулары Степан Агбаанович Сарыг-оолга, Юрий Шойдакович Кюнзегешке, Монгуш Борахович Кенин-Лопсаңга болгаш өскелерге-даа четтиргенимни илереттим.

Сургуул чораан чылдарымда «Владимир Ильич Ленин» деп шүлүглелден «Партия» деп үзүндүнү чеже концертке номчуваадым дээр. Оон ындыг одуруглар ам-даа кулаамга чаңгыланып, сагыш-сеткилимни хей-артык кириптер чоруур:

Ленин дижир бис —
Партия дээнивис ол.
Партия дижир бис —
Ленин дээнивис ол.

Маяковскийниң чогаалдары революцияның хөгжүмү-биле, кижизиг хөөннер-биле долдунган. Владимир Ильич Ленинниң дугайын бижип тура, оон революсчу ажыл-чорудулгазы болгаш делегей болуушкуннары-биле кызыгаарлаттынмайн, бодунуң сагыш-сеткилинде хуу бодалдарын хөй чылдарда илереткен.

Мээң өөренип турар институдум — Совет чогаалчылар эвилелиниң чанында А. М. Горький аттыг чечен чогаал институдунуң студентилери ол-бо чогаалчыларның дугайында бола маргыжа бээр бис.

Чоокта чаа Владимир Владимирович Маяковскийниң шүлүктериниң дугайын чугаалажып турувуста, бистиң чаңгыс курсчуувус Ганадан келген негр шүлүкчү Джон Окай мынча дээн:

— Маяковский — шүлүкчү революционер, а мен база революцияга ынак мен. Ол — мээң акым-дыр.

Бынның-на чогаалдары чон дээш сагыш човаашкын, үениң дүвүрээзини-биле холбашкан болдур. Ындыг чогаалдар кижилерниң чүректеринге оттарны кыпсыр, бурунгаар кыйгырар, эң-не шынчы эш ышкаш кандыг-даа үеде оларны кагбас.

Чогум-на ындыг чогаалдарны В. Маяковский бижээн. Оон чүрээнден үнген сөстер сая-сая чүректерде копканы тыпкан болгаш тып турар.

Делегейниң чүгле
Дескинмейн бардым — деп, автор бижээн болза, ам оон ат-алдары, чогаалдары делегейни дескинген болгаш номчукчуларның ынакшылын чаалап алган.

Маяковскийниң чогаалдары салгакчыдан салгакчыже, вектерден вектерже чурттап, кижилерниң сагыш-сеткилин хайныктырып, бурунгаар кыйгырар дээрзинге бүзүрээр мен. Чүге дээрге Маяковский. Улуг Октябрь революциязының үнү, оон ыраажызы. Октябрь революциязы төөгүден кажан-даа балаттынмас, а оон шүлүкчүзүнүң үнү улам чаңгыланыр.

Моңгуш ДОРЖУ,
Москвада А. М. Горький аттыг чечен чогаал институдунуң студентизи.

В. Маяковскийниң чогаалдары тыва дылда

Совет үениң талантылыг шүлүкчүзү В. В. Маяковскийниң сураглыг чогаалдарын очулдургаш, тыва номчукчуларга бараалгадып чедиреринге бистиң республиканың чогаалчылары идепкейлиг киржип турар. 1956 чылда оон шүлүктериниң чыындызы тускай ном кылдыр үнген. Ында «Левый марш», «Ленин-биле чугаалажыг» деп шүлүктерни хоочун шүлүкчү С. Сарыг-оол бедик деңнелге очулдурган. «Совет паспорт дугайында шүлүктү» Ю. Кюнзегештиң очулдурганы болгаш өске-даа очулгаларны чедимчелиг болган деп демдеглээр чогуур.

Ол ном үнген соонда Маяковскийниң шүлүктерин очулдурары улам калбарган. 1959 чылда Тываның ном садыглаарынга Октябрь революциязының дугайында «Эки-ле-дир» деп шүлүглелдиң очулгазы тускай ном кылдыр көстүп келген. Оон очулдурукчузу шүлүкчү М. Кенин-Лопсаң болган. Алдарлыг совет шүлүкчүнүң «Владимир Ильич Ленин» деп шүлүглелиниң сөөлгү кезээн Ю. Кюнзегеш, «Кыйгырар-ла шаам-биле» деп шүлүглелди Алдын-оол Даржаа очулдургулааннар. В. В. Маяковскийниң чогаалдарынга чоннуң ынакшылы хүн тудум-на күштелип, ам-даа хөй-хөй шүлүктерни очулдургаш, тускай ном кылдыр үндүрерин номчукчулар күзеп турар.

Д. АНАЙ-ООЛ.

Улуг-Хем район.

В. В. МАЯКОВСКИЙ.

Совет чогаалчылар В. Маяковский дугайында

Владимир Маяковский — улуг революцияның улуг шүлүкчүзү. Оон чогаадыкчы салдары чүгле совет поэзияга эвес, а бүгү делегейге хемчээл чок улуг салдарлыг. Ол дугайында маргылдаа-даа чок. Анаа шүлүкчүлерниң болгаш чоннуң ынакшылы вектерден вектерже дамчыыр боор деп бодап-дыр мен.

Александр ПРОКОФЬЕВ.

* * *

Маяковскийниң поэзиязының үн аяның талазы-биле эгээртинмес байлакшылдыы-ла шын. Оон өткүт чидиг дыңналып турары-ла шын. Ынчалза-даа үн аяның байлакшылдының болгаш өткүт чидиинниң эң-не дээди чергезиниң шынчы черле чүдел дизе, оон эгезинден эгелээш төнчүзүнге чедир чижек чок революсчу болганында. Маяковскийниң поэзиязының шак ол термоядролуг хөделдирикчизи дээди чергениң ол шының вектиң эң-не бедик орбитазынче көдүрүп үндүрүркен.

Николай ГРИБАЧЕВ.

* * *

Маяковскийге дыка-ла ынак мен ийин. Оон шүлүктерин, шүлүглелдерин төрээн азербайджан дылынга чеже чылдар иштинде очулдуруп келбедим дээр. Оларның аразында шүлүглелдерден «Владимир Ильич Ленин», «Эки-ле-дир», «Кыйгырар-ла шаам-биле» болгаш оон-даа өске. Кезээде-ле. кижан мен Маяковский дугайын бодай бергенимде ёзулуг-ла новаторжу, ёзулуг-ла кижизиг чаа арыннарлыг поэзияны ажыткан кайгамчык улуг түрлүг күштүг улуг кижиниң овур-хевири мээң мурнумга көстүп туруп кээр-дир. Маяковский болза, чогаалдарын номчуй бээрге мырыңай чап-чаа апаар, чаа чүүлдерни, сагыш-сеткилдиң байлакшылдыг эртинелерин ажыдып турар шүлүкчүлерниң бирээзи болуп чораан болгаш ол ынчалдыр арттар-даа.

Расул РЗА.

Баку хоорай.

* * *

Маяковский бистиң революцияның ёзулуг-ла шүлүкчүзү болганы дээш, ол чаа чүүлдүң дугайын кижи болганы-ла ынчаар бижип шыдавас кылдыр чаазы-биле бижээни дээш аңаа ынак мен.

Алексей СУРКОВ.

* * *

Маяковскийни бистиң вектиң кайгамчык шүлүкчүзү деп санап турар мен. Аңаа ынак-даа мен ынчаш.

Номчукчу кижи болганымда Маяковскийни мээң шүлүкчүм кылдыр, а шүлүкчү кижи болганымда ону бодумнуң башкым кылдыр санап турар мен.

Маяковский канчаар бижээн-дир, мен база-ла ол дег кылдыр бижиримни күзеп чоруур мен ийин.

Наури ЗАРЬЯН.

Ереван хоорай.

В. МАЯКОВСКИЙ

Кыйгырар-ла шаам-биле

(Шүлүглелден үзүндү)

Ырак-узак
коммунистиг талыгырже
чеде бээр мен.
Ырның тоолдуң маадырындан
артык эрес чеде бээр мен.
Мээң шүлүүм —
чеже назын, чеже чазак
ажыр чурттааш,
Меңги баштыг бедик сын дег
үе-шагны
эртип чедер.
Мээң шүлүүм
коммунизм шаанга чедер,
чедер дооста —
Кыстар чүрээн
хаара туткан
ыры ышкаш үян четпес,
Кызылгыр чоос
казымалдан тыптыры дег
дүш боор четпес,
Кырып өлген сылдыс чырыы[1]
көстүрү дег мете четпес.
Мээң шүлүүм
хөй-ле чылда
тулчуп чедер,
Аар-салам,
эрбенелчек,
кескү чедер,
чогаадып каан водопровод[2]
чогаадып каан водопровод
Амгы шагга
келгени дег
ынчаар чедер.
Хоруналган
чевег номнар аразынга,
Демир ышкаш одуруглар
дилеп чорааш,
мээнии тыпкаш,
Хоочун шагның,
ынчалза-даа дурлуг-күштүг
чепсек-тир деп,
Дендии өөрүп,
тудуп, сыйбап көөр-даа силер,
Уяранчыг
сөстер сүрүп
чассываан мен;
Чолдак бажын дылыраткан
үян үрүг
Угаан-кут чок эгени бээр
сөстер ында.
Чогаалдарым,
парад кылган шериглер дег,
чыскаалдыргаш,
Чоргаар баткан
одуруглар
эргип чор мен-
Шүлүктерим
коргулчун дег аар болуп,
Өлүмге-даа,
оннас мөңге алдарга-даа
белен турлар.
Шүлүглелдер шип-ле шипшиң,
оңгак аастыг
бөолар дег
Өттүр сөглээн эгелери
карарып тур.
Эң-не ынак
октуг чепсээм,
Элээн кыска
чидиг шүлүүм
Аттыг чидиг
хылыштар дег
кыланнап тур,
Аъттыг шериг дег,
хөме түтсүп
кирер чыгыы.
Чээрби чылда
дайзыннарны ажып тиилээп,
Чандыр барбас чепсек болган
шүлүктерим дөгерезин,
Чаңгыс сөс-даа арттырбайн —
эң-не сөөлгү арнынга дээр,
Черниң бүгү ядыы чону,
сеңээ берейн!
Түме-сая
ажылчынның дайзыны-ла —
Дуржок багын шагдан көрген
өжээттим ол.
Аар ишке түрээн чылдар-
аштыг хүннер
Аайлашкаш,
кызыл түкту
көдүрген бис.
Маркстың
кылын номун
номчуп көөрге,
Бажыныыс соңгазынче
көргени дег,
шуптү таныш.
Байнаар баарын,
кымнар-биле чаңгыс демниг
тулчуп бооруп
Харын дораан,
номчаалак-ла,
билип каан бис.
Хөгжүлдени чедип аарын
Гегельдиниден[3]
өөренмээн бис.
Холчок дошкун
демиселдиң хайнымынга
билип каан бис,
Баштай байлан
дезип маннап
чоргулаан бис,
Байлар соонда
бистен дезер
апаргылаан.
Бежээ мунгак
дулгуяк дег улчаан алдар
Гениилерни хээржүдер
черге калзын,—
Атакага
сураг чокка эрес өлген
оолдар ышкаш,
Анаа шериг эрлер ышкаш,
ынчаалдыр ол,
мээң шүлүүм!
Улуг
хүлер тураскаалче
дүкпүрер мен,
Уян кыйгак мраморже
дүкпүрер мен,
Акы-дуңма
боттарывыс
Алдар былаашкаш
чоор бис ону,—
Тулчуушкунга
тургустунган
социализм
Шуптувуска тураскаал боор
артып калзын,
Шүлүкчүнер
плакаттар дылы-биле
Чүдек-бужар
бүгү бакты
чүгүй шапкаш,
Кадык шыырак
болурунар
йөрээп каггаи.
Барак-ла бо,
кыраан тудум
элеп чиктиг
Базымал бир амытанга
дөмейлештим.
Че бе,
эжим амыдырал,
ам-даа базаал,
Медер шаавыс
бешчылдашкаш[4] үзе базаал.
Шүлүктерим
рубль чедир кончаа бербээн,
Чазанырлар
сандай тооннуг белек бербээн,
Чү даа канчаар,
ажы-биле чугаалаарга,
Чаа чуп каан хөйлең болза,
хаңганым ол.
Чырык чаагай
Коммунизм ТК-зынга
чеде бергеш,
Чылчыраалтың
байымыр бодаар шүлүкчүнүң
сузун базып-
Болумнуң
чүс партийжи номнарымны,
Большевикчи партбилет дег,
көдүрер мен.

Очулдурган Алдын-оол ДАРЖАА.

Сөстер тайылбыры:

1. Кырып өлген сылдыс—астроном эртемиңден алырга, ырак сылдыс үрелип каарга-даа, оон чырыы үр үеде көстүп турар.

2. Водопровод—хоорайда суг дамчыдылгазы.

3. Гегель—XIX векте чурттаан чораан философ.

4. Бешчылдашкаш — мында: беш чыл пландарын күүседип турган дээш утказы.

ДИРИГЛЕРДЕН АРТЫК ДИРИГ

Бистиң үениң улуг шүлүкчүзү, «революцияга мобилизастаттырган болгаш келдирткен» Владимир Маяковский бодунуң чогаалдарының одуруг бүрүзү-биле чаа, коммунистиг делегейни бадыткаарынче кыйгырып, бүгү-ле эргижирээн, өлүп бар чыдар чүүлдерни кам-хайыра чокка чылча шаап чораан. Төрээн чуртунуң шынчы оглу, шүлүкчү чогаал ажылының алыс утказы партияның болгаш улустуң херээнге бараалгаары болур деп санап чораан.

Владимир Владимирович кезээде чон ортузунга ажылдап, улустуң амыдыралынга идепкейлиг киржип, күш-ажылчы кижилер-биле харылзажып, чурттуң янзы-бүрү булуңнарын эргип чораан. Эткир үннүг агитатор шүлүкчүнүң сөзү ажылчын клубтарга, солдаттарның паараннарынга, аныяктарның аразынга дыңналып чораан. Оон дайынчы, хүннүң чугула айтырыгларын чырыткан шүлүктерин дыңнакчылар магадап, сагыш-сеткилиниң ханызындан хүлээп ап чораан.

Бир-ле кежээге «Эки-ле-дир!» деп шүлүглелди номчаан соонда, аъкшый берген ажылчын кижи: «Бистер, улуг назылыг апарган улус, хөйнү көрүп чурттап эрттивис... Бистиң хүн бүрүде күш-ажылчы амыдыралывыстың дугайында шүлүү дээш эш Маяковскийге ажылчын кижиниң өөрүп четтиргенин илередип тур мен...» дээнин сактып келир-дир мен. А аныяк дарган оол шүлүкчү-биле ужурашкан соонда, бөдүүн-даа болза, сагыш-сеткилиниң алыс ханызындан төрүттүнген шүлүүн бижээн, ында мындыг одуруглар бар: «Сөс дажыте каккан ышкаш күштүг, сөс караан часпас дээштиг».

Шүлүкчүге улустуң дээди мактал газы ол-дур!

Бөгүн, он-он чылдар эрткенде, Маяковскийниң шүлүктерин, шүлүглелдерин, агитка-суртаал бижээн чогаалдарын номчуп олурар. Октябрьның изиг тынышын билип, маадыр болгаш тургузукчу чоннуң амыдыралды дидим чаартып турар бүзүреддиг базымын катап-катап дыңнап олурар бис.

Чээрби чылдарның төнчүзүнде, чогаадыкчы ажылының түңнелин үндүрүп, «одуругларның фронтузун» эргип чораан шүлүкчүнүң:

Тиилелгеге чээрби чылды
ужуп эрткен
Дижинге дээр чепсеглеңген
бүгү шерим
Дөгерезин
эң-не сөөлгү ажызы дээр
Пролетарий октаргайы,
сеңээ бүрүн бээр мен—
(«Кыйгырар-ла шаам-биле»).

Совет эрге-чагырганың баштайгы хүннеринден эгелээш-ле, Маяковский шүлүкчү-даа, чурукчу-даа боол, хүн бүрүнүң кара ажылынга киржип эгелээн. Улуг назылыг апарган кижилер хамааты дайынның болуушкуннарын чидии-биле доп-дораан чырыдып турган «РОСТА-ның сатира соңгазын» үнпаан. Шүлүкчү даштыкыныы халаакчыларын болгаш ак-гвардейжилерни чылча шапкан улустуң база оон Кызыл Армиязының маадырлыг чоруун алгап-мактап чораан; бирги рузазын тыпкан Бурскиниң ажылчыннарынга шүлүктээн байырын чедирип, Лениндеп өөренинер, чаа амыдыралды ленинчи ёзу-биле тудуп тургузуңар деп, аныяктарны болгаш комсомолду кыйгырып чораан.

Коммунистерниң маадырлыг партиязының болгаш Совет күрүнениң үндезилекчизи, бүгү делегейниң ажылчы чоннарының улуг баштыңчызы—Ленинниң өлүм чок үлегер-хевирин Маяковский «Владимир Ильич Ленин» деп алдарлыг шүлүглелинге чогаадып тургускан. Ол чогаалды шүлүкчү канчаар-даа аажок чогаадыкчы көдүрлүүшкүн-биле бижээн. Бодунуң намдарынга ол чогаалды үлетпүр черлериниң коллективтериниң хуралдарынга номчааның демдеглеп бижээн. «Ажылчын дыңнакчыларның хамаарылгазы мени өөрткен болгаш ол шүлүглелдиң херектиинге бүзүрелимни быжыглаан».

«Владимир Ильич Ленин»—пролетар революциязының калбак социалдыг чурумалын берген, аар-бергге болгаш дуглаттынмас чидиригге холбаштыр улус массаларының ханы кажыдалын илереткен чогаал болур. Революсчу тулчуушкуннарга болгаш күш-ажылчы шавышкынга тиилелгеже улусту аппар чыдар Ленинге баштаткан партияның дугайында шүлүкчү сорукгуг, өткүт чугаалап турар.

...Ленин биле Партия —
ийис төрээн алышкылар,
Ие төөгүге
кайызы эң үнелиглиг?
Ленин дижир бис —
партия деп билир бис,
Партия дижир бис —
Ленин деп билип алыр бис.

Шак ол шүлүглел, хостуг күш-ажылга гимн болу берген «Эки-дир!» деп шүлүглел ышкаш, база-ла кижи төрелгетенниң төөгүзүнде чаа үеге ажыткан, ленинчи орук-биле бүзүреддиг чоруп олурар чоннуң чогаадыкчы улуг күжүнге бүзүрел болгаш чырыткылыг ынаныш сиңниккен, публицистиктиг изиг күзелдиң күжү-биле долдунган чогаал болур.

Революцияга, «коммунизмниң херээниң өлүм чогунга» изиг-биле бүзүрээн Маяковский шүлүкчүнүң херээ дээрге чаа ниитилелдиң тургузуушкунунуң болгаш чаа амыдыралдың хүн бүрүдеги бөдүүн херээнге киржири болур деп санап чораан. «...Дыдыраш хураган ышкаш апарган, лириктиг ынакшыл темазынга маанайнып чоруур кижи шүлүкчү ол эвес, харын кандыг-даа кара ажылдан дадаравас, бистиң чидигленген аңгы демиселивиске бодунуң демир ужуун пролетариаттың чепсээ кылдыр берип чоруур кижи шүлүкчү ол боор чүве...».

Ол сөстерни Владимир Владимирович Кызыл Преснаның комсомол Бажыңынга болган кежээге чугаалаан. Ол сөстер шүлүкчүнүң чогаалчы намдарының эпиграфы боор болур ийик.

«Правда», «Известия», «Комсомольская правда», «Труд» болгаш чер-черниң солуннарынга Маяковский чогаалчыларның кайызындаа-даа артык идепкейлиг болгаш кызымаккай, хүн бүрүде ажылдап чорааны аваа-ла таварылга эвес. «Хүнңүң темазынга» чогаал бижиириңче чүткүлдү шүлүкчүнүң солуннарже хандыкшыдып турган. Журналистиң хайнышкыныг ажыл-чорудулгазын кылыкседар күзел оон бодунга алыс нетелде болу берген. Бистиң чурттуң иштики болгаш даштыкы амыдыралдың болуушкуннарының: беш чылдың баштайгы базымнарының чаа чурттаалганың демдектериниң, дужут дээш демисел, дайын айылының болгаш Октябрьның чаалап алышкыннарын серемчиледдиг камгалаарының чугулазының дугайында оон шүлүктери солуннарга үнгүлээн.

Шүлүкчү аныяктар-биле болгаш «Комсомольская правда» солун-биле найыралдыг чораан. Каш чыл дургузунда солунга ол хөй болгаш чедишкинниг ажылдап чораан. «Комсомолканың» барык-ла дугаар бүрүзүнге аныяктарга бижээн шүлүктери, амыдыралда болгаш кижилерниң медерелинде капитализмниң артыышкыннарынга удур угланган эпиграммалары болгаш шүлүктээн памфлеттери парлаттынып тургулаан.

Он сес харлыг
бөөрү
харын хоомай.
Черде
чурттаалганы чаартыр бис!
деп,
Ажы-төлдүң
төдүзүнүң ыүрүндеи
Шериглерниң
шаарарган чыскаалынга
Өксалйн
сөглээрлерни
аныяктар дээр чүве.

«Чалыы назынның чажыды» деп шүлүктүң бо одуруларында боттарының адаларының болгаш ажыларының революсчу чаңчылдарын салгап алыр бистиң аныяктарывыска эки күзелдиң мерген угааннарыг чагыы бар.

«Комсомолкага» ажылдап турганының чылдарында Владимир Владимирович элээн хөй шүлүктерни бижээн, оларның аразында аныяктарның ажылының болгаш амыдыралының боттуг чугула талаларын чырыткан сатиралыг чогаалдар база бар.

Чогаалчының шүлүктериниң сатиралыг талазы сөөлүнде барып совет көрүкчүге билдингир «Клоп», «Чүнар бажың» деп сураглыг шиилерге улам тодаргайы-биле көстүп келген.

Маяковскийниң шүлүк чогаалының идея талазы-биле бедик деңнелдиг, шынары болгаш утказы партийжи болганынга аныяк чорааш-ла большевикчи чажыт ажыл кылып чораан амыдыралдың школазы улуг салдарлыг болганы чугаажок деп санаар херек. Ол үеде-ле шүлүкчүнүң угаанынга капиталистиг делегейге удур, мөлчүгделдиң болгаш дарлалдың делегейинге удур меңилдежиниш кинниң медерели төрүттүнүп келген.

Чээрби чылдарының эгезинде Владимир Владимирович Барының талазы чурттарже элээн үр аян-чорук кылып чоруп турда, оон мурнунга бистиң чуртувуста шагда-ла хээржүдүп каапкан «эрги капитализм» көстүп келген. Капиталистиг Барының талазы чурттарының даштыкы кол шырыңнамазының артында оон эмнеттинмес балыг өөлганнары бар, оон ол ёзулуг шырайын Маяковскийниң көскү караа, политиктиг билдилии оон көрүп кааргынга дузалаан. «Блек энд уайт», «Чуруннуг хамааты», «Бродвей», «Чара кезип каан бедик бажың» деп шүлүктерге америк амыдыралдың хевириниң дугайын шыны-биле чугаалаан болгаш каш борбак миллиардер хөреңгиттерниң каас-коя чурттап турарын, а бөдүүн кижилерниң чедимчес түреңгизин, эрге-меден чогун база ажыл тыппайн чоруурун тодаргай чуруп көргүскен.

Эът-чаг,
чоос,
бузут-бак камгалааш-
Хоолуурган
дээрже көрнүп алган,
Элис-Айланд
кыдан кырында
Хосталганар
холун сунупкан туру.
(«Чурумнуг хамааты»).

«Американы мээң ажытканым» деп чечен чүүлүнге Маяковский мынча деп бижээн: «...Каттышкан Штаттар бодун Америка деп адаар эргени күш-биле, чепсек-биле болгаш доллар-биле, кожазы республикаларны болгаш колонияларны коргуудуп турган чедип алган.

Чүгле мээң үр эвес... чоруп чорааным үениң безин иштинде мексиканнарның боттарының алыс шаандан тура чурттап келген чериниң байлаан националистаар дээн мексика төлевилелдиң ужунда американнар демир чудурууң оларның думчуунга кангырадып турду; венепуэла улустуң сывыртапканы бир-ле чазакка болчуп, отряд шериглер чорудуп турду; өренер төлевес болзунарза, тараалыг Канада тиглениң эгелээр эвессе деп Англияга ак-кара чокка сагындырып турду...»

Араатанзыг америк империализмни кайгамчык-ла шын болгаш өй-шаанда тодаргайлаан характеристика-дыр!

Барының таланың мактанган чурттарындан чаныптарда, көрген болгаш дыңнаан чүүлдерин боданмышаан, шүлүкчүнүң бижээни болза:

Даш ордуларда
чаштынып алганнарны
Таптап көргеш-
кылыктаныптаар-дир мен.
7000 бырыстаа
бурунгаар
халдып орза-даа.
Чели чыл
хожудаан орамда
кээп-тир мен.
(«Чара кезип каан бедик бажың»).

Чаа, совет үениң кижизиниң төлептиг сагыш-сеткилин илеретпишаан, Маяковский: «Совет улус боду чоргаар: буржуйларже турзанда көргүзээр бис» деп медеглеп чораан. А шүлүкчү арай сөөлүредир «Совет паспорт дугайында шүлүк» деп кайгамчыктыг чогаалын бижээн. ол чогаалда Октябрьның улуг чуртунуң патриотчу хамаатызының сагыш-сеткилин болгаш бодалдарын канчаар-даа аажок күштүг-биле илереткен, ынчангаш ол шүлүк үлегер сөс болу берген.

Маяковский кала-даа, кажан-даа Ленинниң идеяларының коммунизмниң идеяларының тиилээринге ханы бүзүреддиг, социализмниң бүрүн эргелиг элчини боол чораан. Оон бо сөстери бөгүн кончуг шын боол дыңналып турар:

Буржуйлар,
коммунистиг эрикти
кайгаар—
Чымыш ишке,
аэропланга,
вагонга-даа
Буду өккүр
алдаржаан
Американерни
Чыпшыр четкеш,
черле эртер бис.
(«Американнар кайгап тур»).

Маяковский бодунуң өткүт үннүг чогаалчы күжүн марксизм-ленинизмниң улуг идеяларын чер кырынга бадыткаарынга берген. Владимир Владимирович «Кыйгырар-ла шаам-биле» деп шүлүглелге салгакчылар-биле чугаалашпышаан, мээң шүлүүм «үе-шагның чалымнарын үзе тептер», коммунизмниң чырыткылыг өргээзин тудуп тургузарынга күш-ажылчы кижилерге дузалаар деп чугаалаан.

Эргим эштер салгакчылар,
агитатор,
Эткир үннүг шүлүкчүнү
дыңнаңар!
Шааланн хем дег
шүлүктерниң
үнүн база,
Дириглер-биле
дириг ышкаш чугаалажып,
Чаагай ырым
номун дамчып
чеде бээр мен.

Маяковский бөгүн база-ла бистиң-биле кады, бистерниң ажыл-ишчи одурувуста туржуп турар. Оон чогаалдары чаа делегей—коммунизм делегейиниң тургузукчуларының болгаш дайынчыларының күчүлүг, дадарбас чепсээ боол чораан болгаш мөөң соңгаар ындыг болур-даа.

Н. ПОТАПОВ.

СОВЕТТЕРНИҢ БИРГИ ЧЕРГЕНИҢ ХҮЛЭЭЛГЕЗИ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң ээлчеглиг сессиязы бөгүн ажыттынар. Улус чонунуң ёзулуг айбычылары болур Дээди Советтиң депутаттары эң чугула айтырыгны—«Чоннуң амыдырал хандырылгазын улам ыңай экижидер, улустуң хереглел бараанын шынарын бедидер болгаш ассортиментизин калбартыр дугайында» айтырыгны чугаалажыр дээш чыглып келген. Бо айтырыгны тургузарын амыдырал боду негеп келген болгаш СЭКП-ниң XXII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле республиканың Советтериниң, ажыл-агый организацияларының болгаш бүгү хөй-ниитиниң шиитпирлээр ужурлуг сорулгаларындан үндезилеттинген.

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың бүгү шиитпирлери кижи дугайында, ооң чаагай амыдыралының дугайында сагыш салып кылып-биле сиңниккен. Делегейде эң-не бедик амыдырал деңнелин Совет Эвилелинге хандырарының бүгү делегейге төөгүлүг ужур-дузалыг сорулгазын Коммунистиг партия салып турар деп партияның Программазында бижээн. Партияның программазында айыткан хемчеглерниң боттуг үре-түңнелдерин совет кижилер чоокку үеде көрүп билир кылдыр бүгү ажыл-херекти ынчаар тургузар херек.

Амыдыралчы чугула бо улуг сорулганы күүседиринге ажылчы чоннарның депутаттар Советтери шиитпирлиг рольду ойнап турар. Район, хоорай, көдээ Советтериниң күүскомнары бүгү депутаттарының, доктаамал комиссияларының, совет активтиң кичээнгейин ажылчы чоннарның культура-амыдырал хандырылгазынче угландырар ужурлуг.

«Ажылчы чоннарның амыдырал хандырылгазының айтырыглары—ол дээрге үүрмек, ийиги чергениң херээ эвес, кижиниң амыдыралы, культуразы кандыг болурундан кижилерниң хөөнү болгаш оларның күш-ажылының бүдүрүкчүлүү хамааржыр» деп, эш Н. С. Хрущев СЭКП-ниң XXII съездизинге чугаалаан.

Ажылчы чоннарның культура-амыдырал хандырылгазын экижидер дугайында партияның болгаш чазактың сагыш салыышкынының база бир чайынналчак илерээшкини болза бо айтырыгны РСФСР-ниң Дээди Совединиң бирги сессиязынга чугаалашканы болур. Чоннуң амыдырал хандырылгазын улам ыңай экижидер талазы-биле хемчеглерни сессия айыткан.

Тыва АССР-ниң совет, ажыл-агый болгаш хөй-нитти организациялары партияның болгаш чазактың айтыышкынын күүсетпишаан, сөөлгү чылдарда хоорай, көдээниң чонунуң чаагай байдалын көдүрер талазы-биле улуг ажылдарны чоруткан. Чеди чылдың сөөлгү 4 чылдарының дургузунда чоннуң акша орулгазы 62 хуу өскен.

Республиканың экономиказының болгаш культуразының өзүлдези-биле кады ажылчы чоннарның амыдырал байдалы база экижип турар. Колхозчу араттар сууржуң амыдыралче шилчээн. Чүгле сөөлгү 4 чылдарда безин колхозтарда болгаш совхозтарда 3600 чуртталга бажыңнары туттунган, чаа-чаа эмнелге пунктулары, уруглар садтары болгаш яслилери, магазиннер, столоваялар, клубтар, библиотекалар ажыттынган. Көдээниң болгаш хоорайның ажылчы чоннарының чаагай байдалы бедээн.

Чоннуң амыдырал хандырылгазының черлерин калбартыр талазы-биле элээн ажылдар кылдынган болгаш кылып үндүрүп турар продукцияның ассортиментизи калбарып, оларның шынары экижип турар. Коммунал бүдүрүлгелериниң четкизи өзүп, оларның хандырып турар чонунуң саны көвүдээн.

СЭКП Тыва обкомунуң бешки пленумунуң доктаалын күүсетпишаан, хөй-хөй район, хоорай, көдээ Советтер ажылчы чоннар хандырылгазының албан черлерин удуртуруун экижидип, чоннуң, ылаңгыя көдээниң ажыл-ишчилериниң культура-амыдырал хандырылгазының дугайында улуг сагыш салып турар апарган.

Республиканың чонунуң, ылаңгыя малчыннарның культура-амыдырал хереглелин улам эки хандырар талазы-биле ажыл ам-даа четпес чоруп турарын миннир херек. Райкүүскомнар, көдээ Советтер, чамдык министерстволар болгаш албан черлери чоннуң өзүп турар хереглелдерин хандырарынче ам-даа четпес кичээнгей салып турар.

Барыын-Хемчик, Өвүр, Улуг-Хем, Тес-Хем болгаш өске-даа чамдык районнарның хөй-хөй колхозтарында болгаш совхозтарында чүс-чүс өг-бүлелер ам-даа өглерде чурттавышаан. Ындыг турбуже ол районнарда чуртталга болгаш культура-амыдырал тудугларының планы чыл санында-ла күүсеттинмейн келген. Бажыңнарны чаңгыс аай төлевилел ёзугаар эвес, чевен кылдыр, чуртталгага таарымча чок кылдыр тудар чоруктар ховар эвес. Хөй-хөй черлерде чунар бажыңнарны, кызыл булуңнарны, кудуктарны тутпайн турар.

Ооң-биле кады кижилер дугайында сагыш салыышкынның үлегер-чижээн көргүзүп турар черлер бисте эвээш эвес. Чижээ, Чөөн-Хемчик райкүүском бо чугула айтырыгже хөй-ниитиниң кичээнгейин угландырып шыдаан. Районнуң колхозтарында чуртталга бажыңнарының тудуушкуну чедиишкинниг чоруп турар. «Большевик» болгаш Ленин аттыг колхозтарның фермаларында, хойжу бригадаларда эки шынарлыг бажыңнарны, чунар бажыңнарны, кызыл булуңнарны тудуп турар. Садыг болгаш культура-чырыдыышкын албан черлери малчыннар хандырылгазын сөөлгү үеде экижиткен. Таңды болгаш Каа-Хем районнарында база эки үлегер-чижектер бар. Ындыг эки дуржулганы бүгү черлерге калбаа-биле нептередир херек.

Амыдырал хандырылгазының черлериниң ажылын экижидер талазы-биле ам-даа хөй чүүлдерни кылыр. Республиканың улуг тудуг чери болур Ак-Довуракта ажылчыннарның костюм даарадып, идик, хеп септедип алыр черлери чок болуп турар чоруук-биле канчап-даа эптежип болбас. Кызылдың амыдырал хандырылгазының мастерскаяларының ажылында хөй четпестер бар. Хеп даараар черлер чонну ам-даа багай хандырып турар. Чагыкчыларның материалдарын үрээр, чагыын үрей кылыр чоруктар бар. Хоорайга идиктер, бажың эдилелдери, электри херекселдери септедип алыры берге.

Садыг болгаш медицина хандырылгазында, культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылында улуг четпестер бар.

Ажылчы чоннарның амыдыралын шиитпирлиг экижидериниң бир кол чүүлү болза чуртталга бажыңнарының тудуунуң темпизин дүргедедип, шынарын бедидери болур. Ындыг турбуже чуртталга бажыңнарының тудуу Кызыл хоорайда дыка багай чоруп турар. План күүселдези ай санында үстүп келген. 18 муң дөрбелчин метр чуртталга шөлүнүң орнунга чүгле 1028 дөрбелчин метр чуртталга шөлүн ажыглалга кирген. Тудугнуң шынары ам-даа чавыс болбушаан.

Чурттаалга бажыңнарының болгаш коммунал черлериниң тудуунга контрольду күштелдирери хоорай Советтериниң, райкүүскомнарның бирги чергениң хүлээлгези болур.

Чоннуң хереглелин хандырарында үүрмек азы ылым чок айтырыглар турбас. Бүгү чүүлдер шуптузу—чунар бажың, суг хандырылгазы, парикмахерская, гостиница, кинотеатр, хоорайлар, суурлар чаагайжыдылгазы чижектиг айтырыглар чер-чер Советтериниң болгаш ооң активиниң кичээнгейинге турар ужурлуг.

Ажылчы чоннарның амыдырал хандырылгазының дугайында айтырыгны республиканың Дээди Совединиң сессиязынга чугаалажыры, бо херекте четпестерни шүгүмчүлээри, депутаттарның саналдары хоорай, көдээниң чонунуң өзүп турар культура-амыдырал хандырылгазын эргелеп турар бүгү бүдүрүлгелерниң болгаш албан черлериниң ажылын экижидеринге идиг болур.

Амыдырал хандырылгазын партияның болгаш чазактың негелдезиниң деңнелинге чедир экижидери — Советтерниң, бүгү хөй-ниитиниң алдарлыг херээ болур.

РСДРП-ниң II съездизиниң 60 чыл оюн МАР-га калбаа-биле демдеглээр

Российаның социал-демократтыг ажылчын партиязының II съездизиниң 60 чыл оюн демдеглеп эрттирер дугайында Моолдуң Араттың революстуг партиязы доктаал үндүрген.

РСДРП-ниң II съездизи партияның баштайгы Программазын бадылап, Улуг Ленинге баштаткан большевиктер партиязы ол Программаны боттандырып, хаанныг ёзуну, капиталистерниң болгаш помещиктерниң чазаан дүжүрүп, пролетариат диктатуразын тургусканын МАРП ТК-ның доктаалында демдеглеп турар. Совет Эвилелинге социализмни тургузар сорулганы салган партияның ийиги Программазын совет улус чедиишкинниг боттандырып, ССРЭ-де социализмни бүрүн болгаш шуут тургускаш, ам СЭКП-ниң XXII съездизиниң бадылаан Программазын — коммунизм тургузарының программазын чедиишкинниг күүседип турар.

Социализм чаңгыс чурттуң кызыгаарындан үнгеш, делегейниң социалистиг системазы болу берген деп доктаалда айтып турар.

СЭКП бодунуң туруп келгениниң бүгү дургузунда марксизм-ленинизмниң тугун бедик тудуп, Маркс, Энгельс, Лениннин өөредиин удуртулга болдуруп турар акы-дуңма коммунистиг болгаш ажылчын партияларның чаңгыс эвин быжыглаар дээш могаг чокка демисежип, пролетаржы интернационализмниң ёзузунга шынчызының үлегерин көргүзүп турарын МАРП ТК бедии-биле үнелеп турар. СЭКП-ниң улуг дуржулгазы, ол партияның XX, XXI, XXII съездилериниң төөгүлүг шиитпирлери, ооң чаа Программазы марксисчи-ленинчи бүгү партияларның ажыл-чорудулгазынга демиселинге удуртулга болуп турарын МАРП ТК айытпышаан, СЭКП болза тайбың, демократия, социализм дээш демиселдиң авангардызы болуп келгенин демдеглеп турар.

РСДРП-ниң II съездизиниң 60 чыл оюн болза акы-дуңма марксисчи-ленинчи партияларның, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң байырлалы болур.

Улуг Лениннин өөредии-биле, бистиң партияга ооң чагыы-биле, СЭКП-ниң үргүлчү деткимчези-биле бистиң партиявыс феодализмни дүжүргеш, социалистиг ниитилелче шилчээн бодунуң чуртунуң хөгжүлдезиниң хөй талалыг нарын айтырыгларын марксисчи-ленинчи эртемге үндезилеп, шыны-биле шиитпирлеп, моол улусту социализмниң эчис тиилелгезинче бурунгаар баштап турар деп, МАРП ТК бодунуң доктаалында айыткан. Ол доктаалда чугаалап турары: «Бистиң улустуң хосталгазын, тускай догуннаашкынын быжыглаарынга, тус чуртка социализмни тургузар херекке СЭКП-ниң, совет улустуң көргүзүп келген акы-дуңма дузаламчызы шиитпирлиг ачы-хавыялыг болганын МАРП Төп Комитеди байырлап демдеглеп тур».

РСДРП-ниң II съездизиниң 60 чыл оюн улуг Лениннин партиязының байлак дуржулгазын өөренир, партияның организастыг болгаш идеологтуг ажылын улам сайзырадыр сорулганың тугунуң адаа-биле демдеглеп эрттирериниң хемчеглерин МАРП ТК-ның доктаалында айыткан. РСДРП-ниң II съездизиниң 60 чыл оюнуң хүнүнге уткуштур «РСДРП-ниң документилери», «СЭКП-ниң дуржулгазының бүгү делегейге ужур-дузазы», СЭКП—бүгү делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң авангардызы», «СЭКП—совет улустуң коммунизм тургузуушкунунче сорук кииринкчизи болгаш организакчызы» чижектиг кол-кол айтырыгларны партия кежигүннериниң болгаш ажылчы чоннарның ортузунга илеткел-лекция, беседа аргазы-биле, парлалга дамчыштыр калбаа-биле таныштырып, ол талазы-биле фото-чуруктар, номнар делгелгелерин организастаарын МАРП-ниң бүгү организацияларынга даскан.

(«Үнэн» солундан).

БИСТИҢ ТӨРЭЭН ПАРТИЯВЫСТЫҢ ПОЛИТИКАЗЫН ДЕТКИП ТУР БИС

* * *

Өжээннешкек аңгылар бисте чок

СЭКП ТК-ның Совет Эвилелиниң бүгү коммунистеринге ажык чагаазы-биле таныжып ора, мээн элдепсинип кайгаанымны чүү дээр! ССРЭ-де өжээннешкек аңгылар бар дээр ындыг кыдат удуртукчуларның меге бадыткалдарын номчааш черле кайгавас, хомудавас арга чок-тур.

Бисте ажылчыннарның болгаш тараачыннарның ийи аңгызы база күш-ажылчы интеллигенция бары шын-на. Олар шупту-ла совет ниитилелдиң деп эргелиг кежигүннери болуп турар. Оларның политиктиг үзел-бодалдары чаңгыс аай, оларның мурнунда коммунизмни бистиң чуртувуска тудуп, тургузар дугайында карачангыс эчис сорулга туруп турар. Чурттуң эрге-чагырга органнарында саанчылар болгаш комбайнерлар, шахтёрлар болгаш металлургтар, башкылар болгаш эмчилер дээш кымнарны чок дээр. Олар совет ниитилелдиң дүрген бурунгаарлаашкынын хандырып, бүгү чоннуң эрге-ажыктарынга дүгжүп турар политиканы боттандырып турарлар.

Мен арат өг-бүледен үнген болзумза-даа, ёзулуг-ла ажылчын аңгының кижизи апарган мен. Чүгле алгы заводунга безин 20 чыл ажылдап келдим. А мээн акым Саг Мөмбүу Бий-Хемниң «Кызыл тараачын» колхозунуң хойжузу. Ол болза тараачын аңгының кижизи-дир. Бистиң амыдыралывыс эки. Школага өөренир назылыг уруг-дарывыс шупту аас-кежиктиг өөренип турар. Мээң ажылдап турар заводумнуң ажылчын коллективи аажок найыралдыг. Дуржулгалыг, мурнакчы ажылчыннар Галина Огаренко, Александра Бочкарева-Чижов, Полина Теплых боттарының мурнакчы арга-методтарын өскелерге күзелдии-биле чугаалап берип турарлар. Бистиң коллектививис Каа-Хем районнуң «Бурунгаар» колхозун шефке ап, көдээ ажыл-агыйның чугула кампанияларының үелеринде барып дузалажып турар.

Бо бүгүнү көре-тура, Совет Эвилелинде өжээннешкек аңгылар бар, оларның аразында аңгы демисели чоруп турар деп канчап чугаалаар боор!

Кыдат эштерниң бо частырыглыг чугааларын бистиң совет ниитилелдивистиң амыдыралын оларның эки билбес чоруу-биле тайылбырлап болур.

Бүгү делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң мурнунга боттарының бүгү частырыгларын олар миннип-диттигиптерлер боор деп идегээр мен.

К. ХҮРЕКПЕН,
Кызылдың алгы заводунуң ажылчыны, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады.

ЛЕНИНЧИ ПАРТИЯВЫСТЫҢ ИДЕЯЗЫ ТИИЛЭЭР

Бистер, Самагалдай 11 чыл школазының бүгү башкылары, Совет Эвилелиниң бүгү ажылчы чоннары-биле бир дөмей СЭКП ТК-ның бүгү коммунистеринге болгаш партия организацияларынга ажык чагаазын улуг чүүлдүгзүнүг-биле хүлээп алдывыс. Коммунистер-даа, партия кежигүнү эвес хамаатылар-даа ол чугула документини сеткил-сагыштың хайныышкыны-биле номчуп, дыңнап, бистиң алдарлыг ленинчи партиявыстың чөптүг, ханы утка-шынарлыг, ынчалза-даа марксизм-ленинизмниң хажыдыкчыларынга кам-хайыра чок согугну бээринге кезээде белен политиктиг шугумун изии-биле деткип турар.

Бистиң чурттуң чырыткылыг келир үези — коммунизм. Ол улуг аас-кежик чүгле тайбың болгаш найырал бүгү улустарның аразынга доктаап бодараан турда чедип алдынар. Ынчангаш бистер, ада-иелер, бүгү совет интеллигенция империалистиг дайынның ысқын үнеринге кажан-даа удур үнүвүсту калып турар бис.

Бо дугайын кыдат удуртукчулар база-ла ханы угаап, көөрү негеттинип турар. Кыдаттың Коммунистиг партиязының ТК-зында эштер, совет ниитилелде ам-даа өжээтен аңгы туруп турар деп шын эвес тайылбырлалды чорудуп турар. Ол канчап-даа шын эвес үзел деп, бистер буруу шаап тур бис.

Чоокта чаа болуп эрткен СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга эш Л. Ф. Ильичёвтуң илеткелинде: «Аңгы-аңгы националдарның совет кижилери социализмни хол-холундан туттунчуп алгаш тургускан, фашизмге удур демиселге ханын төккен, а ам чаңгыс аай өг-бүледе коммунистиг ниитилелди тургузуп турар» — дээн чалбыыштыг сөстери кижиниң сеткил-сагыжынга база катап кирип келир-дир.

Бистиң төрээн Коммунистиг партиявыстың мерген угаанныг удуртулгазы-биле совет улус хемчээп четпес базымнар-биле бурунгаарлап орар. Ынчангаш коммунистиг идеология тиилээр дээрзинге кезээде бүзүрээр бис!

С. САНДЮ.

АЖЫК ЧАГААНЫ НОМЧААШ

* * *

Совет Эвилелиниң партия организацияларынга, бүгү коммунистеринге Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң ажык чагаазын номчудум.

Кыдаттың Коммунистиг партиязының удуртулгазы-биле СЭКП-ниң база өске-даа акы-дуңма компартияларның аразында тарылгаазының айтырыглары чүгле коммунистерге эвес, а партия кежигүнү эвес бистерге, бүгү совет кижилерге база-ла сонуурганчыг айтырыг болуп турар.

Бистер, чурукчулар Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының ленинчи туружун бүрүнү-биле чүүлдүгзүнүп, СЭКП-ниң XX, XXI, XXII съездилериниң төөгүлүг шиитпирлерин ам база катап быжыы-биле деткип турар бис.

ССРЭ-ге коммунизм тургузуушкунунуң талазы-биле айтырыгларга СЭКП-ниң ленинчи шугуму тайбынны камгалаар талазы-биле даштыкы политиказы—ол дээрге бистиң бүгү совет улузувустуң, совет кижи бүрүзүнүң чиңгине херээ-дир.

Ынчангаш бистер, чурукчулар бистиң Коммунистиг партиявыстың, Совет чазаавыстың иштики-даа, даштыкы-даа политиказын чогаадыкчы ажыл-иживис-биле деткип турар болгаш кезээде деткиир-даа бис. Тайбын дээш демисел—ол дээрге, социализм болгаш коммунизм дээш демисел, делегейниң ажылчы чоннарының аас-кежии дээш демисел-дир. Ынчангаш кыдат болгаш совет улустарның аразында кезээ-мөңгеде бузулбас найырал дээш туржуп, бо талазы-биле эш Н. С. Хрущев баштаан СЭКП-ниң ленинчи Төп Комитединиң чорудуп турар бүгү-ле хемчеглерин деткип турар бис.

Г. ТОРЛУК,
чурукчу.

Малга хөй чемни белеткээр дээш

Баштайгы медээ-биле

Бо чылдың июльдуң 15-тиң медээзин ёзугаар алырга, бистиң республиканың колхозтарында болгаш совхозтарында сиген кезилдези, ооң белеткели дыка оожум чоруп турар.

Мынчага чедир 17 совхозтардан чүгле 3 совхоз сиген кезилдезинче кирген. Тодаргайлаарга, Улуг-Хем районда «ҮТКА 25 чылы» совхоз 44 тонна (планга удур 0,9 хуу), «Улуг-Хая»— 62 тонна (1,1 хуу), Таңды районнуң «Элегес» совхозу 45 тонна (1,0 хуу) сиген белеткеп алган. Тес районнарның үжүүнден (Барыын-Хемчик, Тес-Хем, Өвүр) сиген белеткелиниң дугайында медээ ам-даа чок.

Колхоз-совхоз бүдүрүлгезиниң эргелелдериниң талазы-биле алырга, Таңды эргелели белеткезе чогуур сигенниң чүгле 0,3 хуузун, Чөөн-Хемчик эргелели—0,2-ле хуузун белеткеп алган. Тес-Хем эргелелинде чаңгыс килограмм-даа сиген белеткеттинмээн.

Мал ажылында кол чүүл — мал чемнерин белеткээри-ле болгай. Ынчангаш мал чемнерин белеткээр талазы-биле организаачы ажылдарны бүгү колхозтарның, совхозтарның удуртукчулары, партия, комсомол организациялары, чер-чер Советтери ам күштелдирип чорудар херек.

Тараа, сиген шөлдеринден

Чөөн-Хемчик районда «Сүт-Хөл» совхозтуң Бара-чыраа салбырында Ондар Хүрен-оол удурткан кукурузачы звено элбек дүжүттүг ногаан массаны алыр дээш шудургу ажылдап турар. Звенода «Беларусь» маркалыг 3 чаа тракторлар быжыглаттынган.

Ол чоокку хүннерде 325 га черниң бок үнүжүн илииртеп, арыглаан. Ындыг янзылыг арыглаашкынны шөл бүрүзүнге 3 улаштыр кылган.

Бо хүннерде звено кежигүннери салбырның склад тудуунга кирипшишаан, кукуруза шөлүнүң үшкү суггарылгазын дооскуп турар.

О. ЧАШ-ООЛ.

* * *

Улуг-Хем районнуң «Чодураа» колхозунда эш Б. Аракчаа удурткан ногаа бригадазының кежигүннери 20 га черде тараан янзы-бүрү ногааларның бок үнүжүн аштап, арыглаан.

Тракторист Б. Маскыров «Беларусь»-биле илиир сөөртүп алгаш 47 га черде картофельдиң бок үнүжүн арыглаан. Бригада ам янзы-бүрү ногааларның ийиги арыглаашкынын чорудa берген.

Н. СУНДУЙ-ООЛ.

* * *

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң № 3 хову бригадазының ажыл-ишчилери сиген кезилдезинче организастыг кирген. Бригада 2 хүн ажылдааш 250 центнер көк сигенни сарааттаан. «ДТ-20» трактор-биле В. Тишов хүн нормазын 150 хуу күүседип турар. Сарааттакчыларның болгаш сиген бөлүкчүлериниң аразында кызымак, эки ажылдап турарлар немежип турар.

М. БИЧЕ-ООЛ.

„Совет Тыва" колхозтуң черинде

СҮГ-БАЖЫ. (Телефон-биле). Каа-Хем районда «Совет Тыва» колхоз 1700 тонна сиген, 1200 тонна силос белеткээр хүлээлгелиг. Ол сорулганы күүсединге организастыг чамдык хемчеглерни алган. Трактор болгаш аът машиналары, дырбааштар, сиген белеткелинге хамаарышкан өске-даа херекселдер чогуур әйүнде кылдынган.

Чинге-Дагның болгаш Хая-Бажының шөлдеринде ажыл-иш бо хүннерде кидин-түлүк. Кезилдеде 4 аът машиназы, үш машина кошкан 1 трактор кирген. Бөлүп сарааттаар звенолар кезикчилерден база хожудавайн турар. Олар Хая-Бажында 3 сараатты тургускан.

Колхозтуң сиген шөлдеринде машина-техника болгаш кижи күжү хүн бүрү улам-на немежип турар. Бо хүннерде 4 аът машиназы, 2 трактор немей үнген, хол кадыырлыг 15 кижи кирген.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттагылап каап турар хүн болур, чамдык черлерге чаашкыннар болур. Кызылга чаашкын шоолуг эвес. Хат кошкак-таан ой-тавынга чедир, янзы-бүрү чүк угланыышкынныг. Агаарның температуразы: республикага —23—28, а Кызылга—26—28 градус чылыг.

Редакторнуң оралакчызы
Д. О. БЕГЗИ.

Бүрүнү-биле деткээн

ПРАГА. (СЭТА). Чүгле бүгү коммунистерниң эвес, харын-даа бүгү чехословак улустуң туружу чаңгыс аптиг. Коммунистиг болгаш ажылчын партияларның 1957 болгаш 1960 чылдарда болгулаан чөвүлел хуралдарының шиитпирлеринде илереттинген политиктиг чүүлдү бистиң улузувус бүрүнү-биле деткип турар, ынчаарга Кыдаттың Коммунистиг партиязының удуртукчуларының туружунга СЭКП ТК-ның харыызы аңаа үндезилеттинип турар-дыр деп, Чехословакияның эртемнер академиязының корреспондент кежигүнү, ЧКП-ниң төөгү институдунуң директору Павел Рейман СЭКП ТК-ның ажык чагаазын чехословак парлалгага парлап үндүргени-биле холбаштыр, ЧТК агентилелге медеглээн.

Капитализмге удур демиселге, ол ышкаш социализмниң тургузуушкунунуң херээнге бистиң чедип алган төөгүлүг дуржулгавыс марксизм-ленинизмни сектантычы болгаш догматиктиг хажыдар чоруктарның улуг хоралыынга бисти бүзүреткен деп, ол чугаалаан.

Ындыг болган төлээде, амгы делегей хөгжүлдезин СЭКП ТК-ның чагаазында бүгү талалыг кылдыр үндезилеп анализтээн чорук бодунуң туружун база катап эде көөрүнче Кыдаттың Коммунистиг партиязының удуртукчуларын албадаар—деп, Павел Рейман чугаалаан.

Мурнуу-вьетнам патриоттарның демисели

ХАНОЙ. (СЭТА). Бо чылдың бирги чартыында Мурнуу Вьетнамның чөөн талазының 10 можуларында улусчу патриотчу күштер америк-нгодиньдьемчилерниң 37 самолёттарын бертиндир аткан болгаш 13 самолёттарын дүжүр аткан дээрзин Мурнуу Вьетнамның «Хосталга» деп агентилели дамчыткан.

Ол-ла үениң дургузунда Мурнуу Вьетнамның төп кезиниң үш можуларында улусчу чепсектиг күштер дайзынның 1.880 солдаттарын узуткап чок кылган. Оон аңгыда, ол можуларда партизаннар дайзынның 3 вертолёдун бертиндир аткан болгаш 3-тү дүжүр аткан. Олар шеригниң 28 чүък машиналарын үрегдээн болгаш поездизин андарып дүжүрген. Янзы-бүрү хөй санныг боо-чепсекти хунаап алган.

Демисел үргүлчүлевишаан

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Нью-Йоркта болгаш АКШ-тың өске-даа хоорайларында сөөк-язы ылгаар чорукка удур демисел кажангызындан-даа артык чидиг шынарлыг болуп турар.

Бронксте «Уайт касл» деп ресторанның чанында чыскаалчылар ийи неделяда үргүлчү туруп келген. Негрлерни болгаш пуэрторикачыларны ак кештиг кижилер-биле бир деңгэ эргени ёзугаар ажылга хүлээп алырын чыскаалчылар негеп турар. Чыскаалчыларның кызымаккай чоруу «катап төрүттүнүүшкүнүң национал партиязы» деп фашисчи организацияның фашистериниң калчаараашкынын болдуруп турар. Ол фашистер боо-чепсекти ажыглап тургаш, чыскаалчыларга удур өнчүк-чөңгээни организастаар болап турган.

Фашистерге хол боозу, ланчыыдан аңгыда, карак чажы төгүлдүрер газтыг бомбалар чорааны илерээн.

Губернатор Рокфеллерниң болгаш хоорай даргазы Вагнерниң кабинеттеринге «дүн-хүннүң дежурныйлаашкыны» үргүлчүлеп турар.

Сөөк-язы ылгаар чорукка удур көдүрлүүшкүннер тудуп хоругдаашкын-биле доостуру чуруум болган. Июль 15-те 50 кижини тудуп хоругдаан, оларның аразында 20 негр ламалар бар. Оларны шуптузун пиянинниң чүрүмүн «үрээни» дээш бурудадып, кара бажыңче кияр октаан.

Кызылдың Улуг-Хем кыдыында сугже халып эштир чаа бедик (вышка) туткан.
ЧУРУКТА: Вышкадан эштикчилерниң халып турары.
Фото В. Лутковтуу.

Харысалгалыг оюннарже

Июль айның сөөлзүреди Красноярск хоорайга Чөөн Сибирьниң мотоциклчилериниң зона маргылдаазы болуп эртер. Мотоцикл спортунуң ийиги разрядчылары Виктор Кондратьев, Юрий Пешков, Виктор Фатеев, Михаил Колесников олар орта бистиң республиканың алдарын камгалаарлар.

Олар аңаа 350 кубометр хемчээлдиг хевириниң мотоциклдери-биле маргылдаага киржир, а чарыш эрттирер оруу—дескиндир хемчээли 1448 метр оңу дөрт катап долганыр ужурлуг. Бистиң мотоциклчилеривис ол харысалгалыг оюннарга эки белеткелдиг эрткен.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Дима Горинниң «карьеры» 10, 12, «Капитан Дабач» 2, «Ашак-кадай бөлүшканы ындыг кончуг-ла эвес болган» 4, 6, 8.30, 10.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Мээң өөрүшкүм»: 3.15, «Дээрбечи маңгыстар» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Шокарларның херээ» 2.30, «Фанфан-Тюльпан» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Хаанның өршээли» 1.15, 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Бөлү барып алыр чагаа» 5, 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың, № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24—63, редакторнуң оралакчызының болгаш харысалгалыг дежурныйның 35—24, пропаганда килдизиниң 23—54, харысалгалыг секретарьның 23—35, көдээ ажыл-агый килдизиниң 25—38, партийжи амыдырал килдизиниң 37—13, иштики информация килдизиниң 20—60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21—27 үлетүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22—64, бухгалтерияның 31—75, корректорларның 21—47. Солун келбейн барганда 32—75 телефонче долгаар.

ТС — 01290

Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЯЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1928 чылда үндезилеттинген

1963 ч. ИЮЛЬ 20 СУББОТА № 171 (5575).

Өртээ 2 көп.

ВЕНГР ӨҢНҮКТЕР ИРКУТСКИГЕ, КРАСНОЯРСКИГЕ ЧОРААН

ИРКУТСК. (СЭТА). Эш Янош Кадар баштаан Венгр Улус Республиканың партия-чазак төлээлери тускай самолёт-биле Ташкенттиден Иркутскиге июль 16-да, хүннүң ийиги чартыында чедип келген.

Венгрияның болгаш Совет Эвилелиниң күрүне туктары-биле байырлал шимчи киир шимээн Иркутск аэродромга хүндүлүг аалчыларны өөң мурнуу чарында Москвадан чедип келген СЭКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнүнге кандидат Л. Н. Ефремов, СЭКП-ниң Иркутск үлеттүр обкомунуң бирги секретары П. Б. Кацуба, ажылчы чоннар депутаттарының Иркутск область Советтериниң күүскомнарының даргалары А. В. Гриценко, В. Ф. Мальцев, СЭКП-ниң Иркутск хоорикомунуң бирги секретары Л. Г. Ширяевский болгаш албанның өске-даа кижилери уткаан. Аңы-дуңма Венгрияның төлээлерин хоорайның хөй-ниитизиниң хөй санныг төлээлекчилери база улуг сорук киримшиин-биле уткаан.

Иркутскиниң көдээ область күүскомунуң даргазы А. В. Гриценко венгр өңнүктерге чүректиң ханы байырын Иркутск областың ажылчы чоннарының мурнундан чедирген.

Аэродромга эш Янош Кадарның харыы чугаазын бүгү чыылганнар чылыы-биле уткаан.

КРАСНОЯРСК. (СЭТА-ның корреспондентизи). Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының ТК-зының Бирги секретары, Венгр ажылчын-тараачын революстуг чазактың Даргазы Янош Кадар баштаан Венгр Улус Республиканың партия-чазак төлээлери тускай самолёт-биле Братскиден оруң аайы-биле Красноярскиге июль 18-те келген.

Аэродромга аңы-дуңма Венгрияның төлээлерин СЭКП-ниң Красноярск үлеттүр болгаш көдээ крайкомнарының бирги секретарьлары В. Ф. Гаврилов-Подольский биле А. А. Конарев, ажылчы чоннар депутаттарының область Советтериниң күүскомнарының даргалары А. И. Исаев биле П. Ф. Морозов, Красноярск совнархозтуң даргазы В. Н. Ксинтарис болгаш албанның өске-даа кижилери уткаан. Уткааннарның аразында — хоорайның хөй-хөй бүдүрүлгелериниң болгаш тудугларының төлээлекчилери бар.

СЭКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнүнге кандидат Л. Н. Ефремов, Совет Эвилелиниң Венгрияда элчини Г. А. Денисов, ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозунуң бешки европа килдизиниң эргелекчизи С. Т. Аставин төлээлерни үдеп чоруур.

ЧАЙ—ХӨЙ СҮТТҮҢ ҮЕЗИ

Чайның одарладыышкын сезонунуң таарымчалыг байдалын шын ажыглаары, сүт саалдазын бедидериниң эң чугула курлавыры ол. Чүгле сүт саалдазынга эвес, харын одарладып семиртир малдарның болгаш семиртилге хаваннарының деңзи немелдезин бедидеринге чай база онза ажыктыг.

Бистиң республикада чылдың бирги чартында сүттү бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин күүсеткен мурнакчы ажыл-агыйларның чедиишкиннери бедик сүт саалдазы дээш демиселди чылдың эгезинден тура күштелдиргенинден, ылангыя чайның көк-шыктыг таарымчалыг үезин эки ажыглааанындан болдунар аргалыг болган. Каа-Хем, Чөөн-Хемчик болгаш Өвүр районнар мал ажылының продуктуларын садар талазы-биле чылдың бирги чартында күрүне мурнунга өре чок арттаннар.

Республикада 57 ажыл-агыйларның 26-зы чылдың бирги чартында күрүнеге сүт садар социалистиг хүлээлгелерин күүсетпээн. Ооң хараазындан республика сүт садып алыр планын күүсетпээн. Ылангыя Улуг-Хем район 237 тонна сүттү күрүнеге чедир сатпаан болгаш планын чүгле 82,8 хуу күүсеткен. Ол ышкаш Бии-Хем район 160 тонна сүттү күрүнеге чедир сатпаан болгаш планын чүгле 89,6 хуу күүсеткен. Бир эвес бо ийи район планын күүсеткен болза, республика социалистиг хүлээлгезин аллардыы-биле күүсеткен турар ийик.

Июль 10-да медээ-биле алырга, күрүнеге сүт садарының чыл планын Улуг-Хем район чүгле 41,3 хуу, Бии-Хем — 43,4, Тожу — 37,7, «Өөк» совхоз — 34,8, «Тээли» совхоз 30,9, «ҮТКА 25 чылы» совхоз 40,4 хуу күүседип, мурнуку хожудаашкынындан өөнделеп шыдаваанар.

Сүт-бараан фермаларының хожудап турарын чамдык районнарның, ажыл-агыйларның болгаш бүдүрүлге эргелелдериниң удуртукчулары мал кыштаглалдыышкыны берге эрткенинде деп тайылбырлаарын ораалдажып турарлар. А чылдагаан чүгле кыштаглаашкынның берге болганында бе? Чок, ындыг эвес. Тываның кайы-даа районунга кыштың байдалы бир дөмей болган. Ылангыя Каа-Хем биле Бии-Хем районнарга кыштың байдалы-даа, мал чеминиң курлавыры-даа ылгал чок турган. Ындыг болза-даа чартык чылда сүт садар хүлээлгезин Каа-Хем район ажыр күүсеткен, а Бии-Хем күүсетпээн. Бодунуң кожазы Чөөн-Хемчиктен Улуг-Хем район сүт саалдазының талазы-биле база дыка хожудап турар.

Чамдык районнарның мынчаар хожудап турарының ужуру чүдел дизе, хамыктың мурнунда колхозтарның болгаш совхозтарның партия организациялары, парткомнар болгаш бүдүрүлге эргелелдери фермаларга организакчы ажылды кошкатканында, планнарны болгаш хүлээлгелерни күүседири дээш демиселче фермаларның ажылдакчыларын ёзулуг мобилизаставайн турарында. Партияның шагда-ла бүрүү шапканы, шын эвес метод оларның ажылының практиказында ам-даа артпышаан. Чүл дизе, кварталдың баштайгы айында тайбың байдалга тавааар ажылдап тургаш, орту үезинде хөделип, эгелээр, а кварталдың төнчүзүнде кээп шүүргеде туруп бээр. Манаа ындыг чижекти көргүзүп болур. Июньнуң 20-де республиканың сүт садып алыр планы 80 хуу хире күүсеттинген турган болза, а айның төнчүзүнде 97,5 хуу болган, азы он хонукта 17 хуу немешкен. Бир эвес баштайгы айларның он хонук санында ындыг немелделиг турган болза, түңнел дыка эки турар ийик.

Ам чылдың ийиги чартында шак ындыг методтан шуут чайлап, ферма бүрүзүнге сүт саалдазының шынгыы графигин тургусса чогуур. Сүт саалдазының хемчээлин чүгле он хонуктуң, азы айның түңнелдери-биле көөр эвес, харын хүн бүрүнүң учёду-биле көрүп, улам бедидериниң арга-хемчеглерин алыр херек.

Ам үеде колхозтарның, совхозтарның фермаларының кол нуруузу чаа одарларда — янзы-бүрү оъттарлыг, суглуг, серин чайлагларда баргылаан. Чайлаг одарларын чөп ажыглап, одарладыышкынны хүн-дүн дургузунда организастап, хүнде үштен эвээш эвес катап суггарар болза, инектерниң сүдү чугаажок немежир. Инектерни турлагже сүрбейн, ол-ла одарлап чораан черинге барып саар арганы чамдык фермаларның ажыглап турары кончуг шын. «Найырал» совхозтуң Булуң-Терек салбырында болгаш өске-даа чамдык черлерде электросаалданың көжүрүп ап чоруур, ёлочка хевирлиг тургузугларын кылып алган чорук, чаа-чаа одарларны ажыглаарынга, сүт саалдазын бедидеринге таарымчалыг арга болур.

Инектерни чайгы одарларга кадарары-биле чергелештир немелде чемгерилгени уттуп болбас. Таңды районнуң «Тиилелге» совхозунда комсомолчу- аныяктарның коммунистиг күш-ажылдың фермазы деп ат дээш демисежип турар фермазы чайгы үеде инектерни силос болгаш концентрат-биле чемгербишаан, дүн-хүннүң одарладыышкынын организастаан. Ооң түңнелинде фермада сүт саалдазы эрткен чылдагызындан бедээн. Ындыг болганда, ферма бүрүзүнге немелде чемгерилге турар ужурлуг.

Эрткен чылдарның практиказындан алырга, чамдык черлерде ырак чайлагларга саар инектерни күске чедир орайтадып тургузуптарга, сүт саалдазы катап кудулай бээрин көргүскен. Ындыг болганда, кайы черге инектерни кайы үеде одарладырга сүткүр болурун практикадан өөренип көөрү. ылангыя оът-сигенниң шынары эртеден-не кудулай бээр тайга чоогу чайлагларга инектерни үр тургуспайн, иштиккледип киирери чугула.

Мурнакчы ажыл-агыйларның практиказын ёзугаар, мал чеминге тараан үнүштерни моон соңгаар ногаан чемгерилге кылдыр ажыглаар болза, сүт саалдазын бедидеринге дыка дузалыг болур. Эрткен чылын «Межегей» совхоз болгаш чамдык өске-даа ажыл-агыйлар ажаап алыышкын үезинде кукурузаның чамдык участоктарынга инектерни одарладыр арганы ажыглааш, сүт саалдазын дыка бедиткен болгай. Ындыг практиканы бо чылын база ажыглаза чогуур.

Чоокта чаа болуп эрткен республика Наадымынга келген көдээ ажыл-агый мурнакчыларының чөвүлел хуралынга хүлээп алган кыйгырыгда **уксаазын экижитиен инек бүрүзүнден хонуита пуд сүттү, а уксаазын экижитпээн инектен чартык пуд сүттү** саарын чедип алыры дээш демиселче республиканың бүгү сүт-бараан фермаларының ажылдакчыларын кыйгырган болгай. Бо сорулганы чедип алыр дээш фермаларның болгаш түс-түс саанчыларның аразынга социалистиг чарышты калбартыр херек. Инектерниң ажаалда, чемгерилгезин экижидер, механизастаан саалданы калбаа-биле ажыглаар, саанчыларның, кадарчыларның ажылының түңнелдерин көрүп, материалдыг деткимчени көргүзер, учётту экижидер, ажыл-агыйжы эвес чорук-биле шиитпирлиг демиселди чорудар, продукцияны бүрүн кадагалаар, фермаларга күш-ажылдың сагылга-чурумун бедидер болгаш кижизидилге ажылын күштелдирер хемчеглерни партия организациялары, бүдүрүлге эргелелдери, колхозтарның, совхозтарның удуртукчулары хүн бүрүнүң херээ кылдыр ап чорудар херек.

Чай—хөй сүттүң сезону, арбын сүттү саап алырынга эң таарымчалыг үе. Колхоз болгаш совхоз бүрүзү саалданы хүн бүрү бедидер аргалыг. Айтырыг болза малдың одарладыышкынының шын организастаарында, чемнерни бодамчалыг ажыглаарында болур.

Партияны долгандыр улам сырый каттыжар

ХАНЫ БҮЗҮРЕЛ

СЭКП ТК-ның бүгү партия организацияларынга болгаш бүгү коммунистерге ажык чагаазын улуг сонуургал болгаш кичээнгей-биле таныышкаш, бүгү совет улус-биле кады Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, эш Н. С. Хрущевка баштаткан оон ленинчи Төп Комитединиң бүгү политиказын болгаш ажыл-чорудулгазын изиг-биле деткип тур мен.

Делегей хөгжүлдезиниң, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң талазы-биле бистиң партиявыстың болгаш аңы-дуңма өске-даа марксисчи-ленинчи партияларның кады ажылдап кылган күрүзү делегей хөгжүлдезиниң ханы анализинге, марксисчи-ленинчи өөредигге үндезилеттинген, ёзулуг ленинчи күрс дээрзин бистиң коммунистеривис, бүгү совет улус бичии-даа чигзиниг чок бүзүреп турар. Ол курска, бистиң партиявыска улуг үндезин чок нугулдээшкин кылып турар кыдат удуртукчуларның хөделиишкиниң коммунистиг шимчээшкинге чарылдырыкчы чорук-тур деп көөрүнден өске чүү дээр боор ону.

Кыдат удуртукчуларның ылангыя бистиң партиявыстың Программазынга халдап турар чоруу СЭКП кежигүннериң болгаш бүгү совет кижилерни мырынай кайгадып турар. Ыраккы Мөңгүн-Тайганың азы Кара-Хөлдүң бөдүүн ишчизинден — малчынындан-даа, бистиң найысылалывыста эртемденден-даа СЭКП-ниң Программазын айтырар болза, ол бистиң ёзулуг марксисчи-ленинчи программавыс чүве деп кандыг-даа дадагалзаа чок чугаалаар дээрзин кыдат эштерниң билбези харааданчыг-дыр. Харын моон ужун БКП-ниң удуртулгазының амгы үеде ээлеп турар туружу совет кижилерниң сеткилин хомудадып, элдепсиндирип турар.

Ынчалза-даа бүгү совет улус ышкаш, мен база-ла совет кыдат харылзаа теңниш дивес быжыг турар, делегейниң коммунистиг шимчээшкини ленинчи курстан тайбас дээрзинге ханы бүзүреп, бистиң партиявыстың ТК-зының бо талазы-биле чорудуп турар хемчеглерин бүрүнү-биле деткип, СЭКП-ниң эш Н. С. Хрущевка баштаткан Төп Комитединиң долгандыр улам сырый каттыжар бис.

А. ТУРГЕН-ООЛ.

Чөөн-Хемчик колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң начальниги, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры.

Улам эки ажылдаар

Тес-Хем районнуң «Ак-Эрик» колхозунуң коммунистери болгаш бүгү колхозчулары СЭКП ТК-ның ажык чагаазын улуг сонуургал-биле таныжып турар. Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чугула айтырыгларын тодарадыр талазы-биле СЭКП-ниң болгаш өске-даа аңы-дуңма партияларның ажылдап кылыынга ленинчи туружун мында катап тайылбырлап турарын хандыр билип, бир эп-сеткил-биле деткип турарлар.

Бистиң партиявыстың иштики болгаш даштыкы-даа политиказы марксисчи-ленинчи өөредигден , бичии-даа хажывайн турар дээрзинге анаа бөдүүн ажылдакчы кижи мен безин чигзинмейн турар мен. Бистер марксисчи-ленинчи өөредигни амыдырал-биле сырый холбаштыр өөренип тура, бодувустуң ажыл-херектеривисти түңнеп көрүп тура, СЭКП-ниң күрзүнүң шынчызынга боттарывыс-биле бүзүрээн бис. Ынчангаш бис ол ленинчи курстуң тиилелгезинге бүзүрелдиг болгаш ооң боттанылыышкыны дээш чүткүлдүг демисежип келген болгаш моон соңгаар улам күжениишкинниг демисежир бис.

Ынчаарга, ККП-ның удуртукчуларының СЭКП-ниң болгаш өске-даа марксисчи-ленинчи партияларның туружу-биле чөрүжүп, оларны улуг туралы-биле үндезин чок черге буруудадыр деп сорутдап турары харын-даа чөгенчиг болгаш боттанмас, үндезин чок чүве-дир.

Мен эмчи ажылдакчызы кижи болгаш, бистиң партиявыстың Программазында улустуң чаагай чоруунуң дугайын айыткан чүүлдү кыдат удуртукчуларының «биче буржуазсыг» деп чемелеп турарынга чүгле кайгаар эвес, харын шыңгыы удурланыр мен. Кижи дээш сагыш салыышкын СЭКП-ниң кичээнгейиниң төвүнге кезээде турган болгаш туруп-даа турар. Ол сорулганы күүседир ужурлуг кижилер, бистер боттарывыстың күжүвүстү, билиивисти харамнанмайн, улам эки ажылдаар бис.

Ч. БОРБАЙ-ООЛ.

Колхозта эмнелге салбырының эргелекчизи. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады.

«Көк-Тей» совхозтуң куш фермазының куш ажаакчызы **Мария Шумилова** — ол коллективте мурнакчы ажылчыннарының бирээзи. Куш ажаакчызы бир кижи 2500 дагаа ооллдарын азырап өстүрер ужурлуг турда, эш Шумилова 3400 дагаа ооллдарын өстүрүп турар.

Совхозтуң ажылчыннарының аразынга калбарган социалистиг чарыштың бирги чартык чылда түңнелинде эш Шумилова бедик көргүзүгнү чедип ап, мурнакчыларының одуруунга чоргаарал-биле кирген. Ооң эки ажылының чедиишкининиң үндезини чүдел? Дагаа чуургаларын клеткаларга салып эгелээнинден бээр бүгү ажылды шын организастап, чаңгыс-даа дагаа оглун когаралга таварыштырбас дээш бүгү-ле күжүн ынаар угландырып турарында.

ЧУРУКТА: Мария Шумилова. Фото А. СОКУРОВТУУ.

Чүректиң ханызындан деткип тур мен

Совет Эвилелиниң партия организацияларынга, бүгү коммунистеринге СЭКП ТК-ның ажык чагаазын ленинчи улуг партияның бүгү коммунистери болгаш бүгү совет улус-биле бир дөмей, чүректиң ханызындан деткип тур мен. Бо тоогулуг документиде амгы бүгү делегей байдалының кол айтырыгларының, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң база национал-хоостаалгалыг шимчээшкининиң марксисчи-ленинчи анализи бердинген.

Кыдаттың Коммунистиг партиязының удуртулгазының чазыгларының кол утказын СЭКП ТК бодунуң чагаазында марксисчи-ленинчи туруштан эң-не тодаргайы-биле илередип, көргүзүп турар. Аңгы-аңгы социал-экономиктиг системалыг чурттарның тайбың кожа-хелбээ доруннаашкынының айтырыгларын, кижиге чүдүүр чоруктуң уржуктарын бистиң партиявыстың ажып эрткенин база коммунистиг болгаш национал-хоостаалгалыг шимчээшкининиң амгы сорулгаларын кыдат эштер марксизм-ленинизмге удур туруштан шын эвес тайылбырлап, делегей байдалында болган улуг өскерлиишкиннерни чедир билбээнин көргүзүп турар. Аңы-дуңма коммунистиг болгаш ажылчын партияларның Москва Чөвүлел хуралдарының Декларациязын болгаш Мэдэглелиң олар каржызы-биле хажыдып турар. СЭКП-ниң XX, XXI, XXII съездилериниң төөгүлүг шиитпирлеринче база бистиң партиявыстың Программазынче халдап турарлар. СЭКП ТК-ның ленинчи шугумунга удур боттарының демиселинге кыдат эштер бистиң чуртувустуң иштики херектеринге киржиринге безин четкеннер.

КБП ТК-ның марксизм-ленинизмни хажыдар дээн оралдажыышкыннарынга СЭКП ТК шиитпирлиг удурланмышаан, бистиң чуртувуска коммунизм тургузуушкунунуң база делегейде коммунистиг болгаш национал-хоостаалгалыг шимчээшкиннер айтырыгларының талазы-биле карачангыс шын, ленинчи туруштуу камгалап турар.

ТК-ның ажык чагаазы аңы-дуңма коммунистиг болгаш ажылчын партияларның, делегейниң бүгү бурунгаар депшилгелиг кижилериниң изиг деткимчезин алыр дээрзинге бис бүзүрелдиг бис. Ленинниң тугун бедик тутткан, Ленинниң тургусканы Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының кежигүнү болганымга, ам бо хүннерде улам-на чоргаарланып тур мен.

Ф. КУЗЬМИН.

1921 чылдан бээр СЭКП кежигүнү, пенсионер.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң дөрткү сессиязы

Июль 19-та Кызылдың хөгжүмнүг театрынга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң дөрткү сессиязы болуп эрткен.

Президиум столунда—республиканың Дээди Совединиң даргазы **Т. Ч. Норбу**, дарганың оралакчылары **Т. Э. Сенди биле М. М. Сухачев**. Президиумда олуттарга Дээди Советтиң Президиумунуң болгаш республиканың министрлер чөвүлелиниң кежигүннери олурупкан.

Даргалакчы эш Норбу сессияны ажыткаш, республиканың Дээди Совединиң Мандат комиссиязының даргазы эш **М. К. Шыырапка** сөс берген. Үш округтарга үнген депутаттарның орнунга соңгуттурган депутаттарның бүрүн эргезин хынааныйның түңнелдериниң дугайын ол илеткээн.

Дээди Совет даразында доктаалды хүлээп алган:

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң даразында депутаттарының бүрүн эргезин чүүлдүг деп санаар:

Динга Кыргыс Надыловнч—Чаатының № 90 соңгулда округундан 1963 чылдың март 3-те соңгуттурган;

Еремин Иван Игнатьевич—Элегес-Аксының № 22 соңгулда округундан 1963 чылдың май 22-де соңгуттурган;

Онгай-оол Хомушку Дармаевич—Алдын-Булактың № 38 соңгулда округундан 1963 чылдың июнь 30-де соңгуттурган.

Сессияның хүн айтырыгларын бадылааны:

1. Чоннуң амыдырал хандырылгазын улам ыңай экижидер, улустуң хереглел бараанпарының шынарын бедидер болгаш ассортиментизин калбартыр дугайы.

2. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретарын соңгуур дугайы.

3. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң садыг, нииттиниң чемненилгезин болгаш чоннуң амыдырал хандырылга талазы-биле доктаамал комиссиязын соңгуур дугайы.

4. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайы.

Хүн чурумунуң бирги айтырыын чугаалажып көөрүн сессия эгелээш, Чоннуң амыдырал хандырылгазын улам ыңай экижидер, улустуң хереглел бараанпарының шынарын бедидер болгаш ассортиментизин калбартыр дугайында илеткел кылыры-биле Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы депутат **Н. Н. Коссовка** сөс берген.

Эш Коссовтуң илеткелиниң талазы-биле санал бергеннер болза:

Депутаттар **О. К. Оолак, А. И. Канунников, Х. С. Сат, Б. Д. Биче-оол, А. М. Арлаимай, С. У. Монгуш, М. Б. Достак-оол, Д. Ч. Салчак, С. Х. Красный, Н. А. Сердобов, Д. Д. Доскар, М. Б. Шойжун, С. К. Тока**; райкүүскомнар даргалары **Т. С. Бегзи, К. К. Дилгижек, С. М. Баир-оол, С. С. Сакты-Сюрюн**, Тыва АССР-ниң Коммунал ажыл-агый министри **В. М. Еремеев**, республиканың амыдырал хандырылга эргелелиниң начальниги **В. В. Ковыршин**.

Бо айтырыгны чугаалажып көөрүн дооскаш, «Чоннуң амыдырал хандырылгазын улам ыңай экижидер, улустуң хереглел бараанпарының шынарын бедидер болгаш ассортиментизин калбартыр дугайында» республиканың Дээди Совединиң доктаалын сессия хүлээп алган.

Хүн чурумунуң даразында айтырыын чугаалажып көрген. Депутат **Н. А. Сердобовтуң** саналын ёзугаар депутат **Г. В. Ивановту** өске ажылче шилчээни-биле холбаштыр Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретарының хүлээлгезинден хостаан болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретарынга депутат **К. Н. Дингааны** соңгаан.

Ооң даразында, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң садыг, нииттиниң чемненилгези болгаш чоннуң амыдырал хандырылга талазы-биле доктаамал комиссиязын 11 кижи составтыг кылдыр, даргазынга — депутат **Г. В. Туровецти** соңгаан.

Республиканың Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарының дугайында илеткел кылыры-биле Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары депутат **К. Н. Дингага** сөс берген.

Республиканың чамдык районнарын улгаттыр каттыштырганы-биле холбаштыр «Тыва АССР-ниң Күрүне тургузуунуң дугайында» Тыва АССР-ниң Хоойлузунуң 2 чүүлүнге өскерилгелер кирер дугайында» Хоойлуну сессия хүлээп алган.

Ооң даразында, сессия «Тыва АССР-ниң Күрүне эрге-чагыргазының органнарының болгаш күрүне эргелелиниң органнарының дугайында» Хоойлунуң 16 чүүлүнге өскерилгелер кирер дугайында хоойлуну хүлээп алган. СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Партия-күрүне контролюнуң комитедин тургузар дугайында СЭКП Тыва обкомунуң бюрозунуң, республиканың Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын ол хоойлуда чүүлдүг деп санаан. Тыва АССР-ниң Чурт болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң министерствозун дужурер дугайында республиканың Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын бадылаан болгаш «Тыва АССР-ниң Күрүне эрге-чагыргазының органнарының болгаш күрүне эргелелиниң органнарының дугайында» Хоойлунуң 16 чүүлүнге чогуур өскерилгелерни киирген.

Ооң соонда сессия даразында доктаалды хүлээп алган:

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчызынга база СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Партия-күрүне контролюнуң комитединиң даргазынга эш Монгуш Кокыйлаа **Шыырапты** томуйлаар дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1963 чылдың февраль 9-та Чарлыын;

Тыва АССР-ниң Автомобиль оруктарының тудуунуң болгаш септелгезиниң эргелелиниң начальнигиниң хүлээлгезинден эш Оюн Тамдынович **Ензакты** хостаар дугайында 1963 чылдың март 16-да Чарлыкты;

Тыва АССР-ниң Автомобиль оруктарының тудуунуң болгаш септелгезиниң эргелелиниң начальнигинге эш Игорь Семенович **Степановту** томуйлаар дугайында 1963 чылдың март 16-да Чарлыкты;

Тыва АССР-ниң коммунал ажыл-агый министриниң хүлээлгезинден эш Виктор Сергеевич **Гущинни** хостаар дугайында 1963 чылдың июнь 5-те Чарлыкты;

Тыва АССР-ниң коммунал ажыл-агый министринге эш Виктор Михайлович **Еремеевти** томуйлаар дугайында 1963 чылдың июнь 5-те Чарлыкты бадылаар.

Ооң-биле Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң дөрткү сессиязының хаглыннганын чарлаан

НИИТИНИҢ МАЛЫНГА ХӨЙ ЧЕМ ДЭЭШ

ХАНДАГАЙТЫ. Өвүр районда «Торгалыг» колхозтуң кол сиген шөлдери болур Сарыг-Хөлде болгаш Чалаатыда демниг күш-ажыл эгелээн. Ниитизи-биле 14 машина кошкан 7 трактор, аъттың 9 машиназы кирген. Машинага кестинмес, ынчалза-даа үнүжү эки черлерни шилип кезеринге хол кадырлыг 44 кижиниң звенолар аайы-биле организастаан.

Мал чеми белеткээринге машина-чепсекти септээри, өске-даа дериг-херекселдер четчелээри эрткен чылдан дээре болган. Бо талазы-биле колхозтуң механизаторларын механик Д. Ойдуптуң эки удурткаанын демдеглээри чөптүг.

Колхоз алды муң тонна сиген, беш муң тонна силос белеткээр. Бо чылын сигенниң үнүжү орайтаан болзажок, планны чедиишкинниг күүседип болуруунуң аргалары бар. Хой ажылының чеди бригадалары шупту кирипкен. Хову болгаш тудуг бригадаларындан звенолар база үнген.

• • •

ЧАДААНА. «Чыраа-Бажы» совхозтуң сиген шөлдеринде ажыл-иш бо хүннерде улам хайныккан. Совхозтуң салбырларындан алды бригада үнген, оларда 9 трактор, 10 аът машиназы быжыглаттынган, хол кадырлыг 70 ажыг кижини организастаан.

Баштайгы хүннерниң медээзи-биле алырга, 400 гектар хире шөлдүң сигенин кескен, бөлүп сарааттааны 1495 центнер. Бо талазы-биле Чыргакы салбырының көргүзүглери мурнап турар. Олар 240 ажыг гектарны кескен болгаш 700 центнер сигенни сарааттап алган.

Совхозтуң сиген шөлдеринде машина-техника болгаш кижи күжү хүн бүрү улам немежип, ажылдың темпизи дүргедеп турар. Хой ажылының чеди бригадалары сиген шөлүнче база шупту кирипкен.

Улуг-Чыргакыда хой ажылының бирги бригадазын (удуртукчузу Доңгак Седен) маңаа демдеглээри чөптүг. Күш-ажылды шын организастаанындан олар каш-ла хүн 350 центнерни бөлүп сарааттаан. Кезилдеде 1 аът машиназы, хол кадырлыг 10 кижи ажылдап турар.

Хорум-Дагның, Чыраа-Бажының болгаш Чыргакының школачылары ниитиниң малынга будук-бүрү боодалдап белеткээр талазы-биле совхозту шефке алган. Күш-ажыл башкыларынга удурткан звенолар бо ажылды чер болганда база калбартып эгелээн.

• • •

ТООРА-ХЕМ. Сиген хооллулут турар үеде ону ажаап ап, ниитиниң малынга четчир санныг, эки шынарлыг чемнерни белеткээри чугула сорулга. Тожу районда «Май бири» көдээ ажыл-агый артелиниң колхозчуларындан сиген кезилдезинче 124 кижи үнген. Олар чеди кезек черде 3 тракторлуг, 17 аът машиналыг кестирип эгелээн, хол кадырлыг 60 ажыг кижи база ажылдап кирген.

Партия организациязының секретары эш Дастай-оолдуң дыңнатканын ёзугаар алырга, колхоз 3300 тонна сиген, 2300 тонна силос белеткээр планныг. Ону чедиишкинниг күүседиринге аргалар бүрүн бар, куш-даа четчир, сигенниң үнүжү база эки.

Сигенчилерниң ортузунда социалистиг чарыш улам күштелип эгелээн. Бо талазы-биле эш Байгыыжыктың болгаш Тоглаамайның удуртканы бригадаларының көргүзүү бедик, олар чарыштың мурнуку одуруунда. Сиген шөлүнде күш хүн бүрү улам-на немежип, ажылдың фронтузу улам калбарып турар.

• • •

БАЯН-ТАЛА. Чөөн-Хемчик районда «Октябрь 30 чылы» колхозтуң Кара-Тал, Кадыр-Оруг, Улуг-Шык сиген шөлдеринде демниг күш-ажыл көдүрлүп үнген. Баштай 4 аът машиназы, 1 трактор кирген, хол кадырлыг 30 ажыг кижи эгелээн. Бо хүннерде 3 аът машиназы, хол кадырлыг 20 кижи немешкен.

Колхоз 1500 тонна бөдүүн, 2550 тонна шыктыг чемнер белеткээр планныг. Ону чедиишкинниг күүседип болурунуң аргалары бар. Бо чылын олурткан 850 гектарда кукурузаның үнүжү багай эвес.

Сиген шөлдеринде машина-техника болгаш кижи күжү хүн бүрү улам-на немежип турар. Ол ажылда чүгле хову бригадазы эвес, хой ажылының бригадалары, фермаларның коллективтери болгаш тудугнуң бызаңчылары база хаара туттунган.

• • •

ШАГААН-АРЫГ. «Улуг-Хая» совхозтуң Көк-Чыраа салбырының ажыл-ишчилери ниитиниң малынга четчир, эки хооллулут чемнерни белеткеп алыр дээш чүткүлдүг ажылдап турар. Сиген шөлдеринде ниитизи-биле 130 ажыг кижи, тракторнуң 9, аъттың 4 машиназы ажылдап турар.

Техниканы бүдүрүкчүлүг ажыглавышаан, күш-ажылды шын организастаанының түңнелинде, көк-чыраажылар, каш-ла хүн иштинде 1575 центнер сигенни бөлүп сарааттаан. Хүнде трактор-биле сиген кестирер норманы 135—150 хуу күүседип турар Балдар Даваа, Бүдүп Маадыр-оол ышкаш механизаторлар хөй. Хол кадырлыг-биле ээлчегде 0,29 гектарның орнунга Кыргыс Май-оол 0,40 гектарны, Балчый Довук — 0,50 гектарны кезип турар. Ындыг мурнакчыларны хөйнү илередип болур.

Мал чемин бүгү-ле арга-биле улам хөйнү белеткеп алырынга организастыг хемчеглерни чорудуп турар. Монгуш Содуй-оолга удурткан 22 кижи составтыг бригаданы будук-бүрү боодалдар белеткээринче организастаан. Олар сөөлгү хүннерде 2000 ажыг центнерни белеткээн.

Арыг-Бажы салбырның Көк-Хаакта ажыл-иш база хайныккан. Олар баштайгы хүннерде 420 ажыг центнер сигенниң бөлүп сарааттаан. Ол ышкаш, Хайыракан салбыры сиген белеткелинче база кирипкен: Борбак-Арыгда 15 кижи, Кускун-Баарында 9 кижи хол кадырлыг эгелээн. Моон-биле кады, Хендерге салбыры мынчага сиген кезилдезин эгелевээни таалап-даа таарышпас.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДӨРТКҮ СЕССИЯЗЫ

Чоннуң амыдырал хандырылгазын улам ыңай экижидер, улустуң хереглел бараанналарының шынарын бедидер, ассортиментизин калбартыр дугайында

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы депутат Н. Н. Коссовтуң илеткели

СЭКП-ниң Төп Комитединиң июнь Пленуму партия биле улустар амыдыралынга улуг чаагай салдарлыг болганын. СЭКП-ниң XXII съездиниң тээгүлүг шиитпирлерин болгаш партияның ТК-зының пленумнарының шиитпирлерин күүсеткишээн, бистиң Төрээн чуртувустуң улустарының үлетпүр, кедээ ажыл-агый, культура хөгжүлдезинде кайгамчыктыг улуг чедиишкиннерниң дугайын эш Коссов болуннуң илеткелиниң эгезинде чугаалаан.

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың хүн бүрүдеги сагыш салышкынының, ажылчыннарның, колхозчуларның болгаш улусчу интеллигенцияның кызымаккай күш-ажылының ачызында бистиң Тыва республика сөөлгү он чылдарның дургузунда ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунда улуг чедиишкиннерлиг болган. Республиканың үлетпүрүнүң продукциязы 2,8 катап, капитал тудугунуң хемчээли 6-дан ажыг катап, үлетпүр бүдүрүлгезиниң электри энергиязын херэглээри 2 миллион киловатт турганындан 12,9 миллион чедир, ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның саны ийиден ажыг катап көвүдээн. Ол ышкаш кедээ ажыл-агыйда эът бүдүрери 192 хуу, сүттүү — 143 хуу, дүктүү — 3 катап өскен болгаш тарылга шөлү 4,3 катап калбарган. Колхозтар болгаш совхозтар часкы тарылганың планын күүсеткен, күрүнеге эът болгаш дүк садарының бирги чартык чылда онаалгазын ажыр күүсеткен.

Ажылчы чоннарның материалдыг чаагай байдалын улам ыңай экижидер. совет кижилерниң материал-культурлуг негелделерин долузу-биле хандырар дугайында партияның болгаш чазактың доктаамал сагыш салышкынының дугайын илеткелчи онзалап демдеглээн.

Кайы-даа капиталистиг чурт-биле деңнээрге. Совет Эвилелинге эң-не бедик амыдырал деңнелин хандырар деп, бүгү делегейге тоогулуг ужурлуг сорулганы бистиң партиявыстың Программазында айыткан. Бистиң партиявыс перспективаны планнап тура, бөгүнгү хүннүң херэглелдериниң дугайын кажан-даа утпайн турар.

Бо сорулганы күүседир херекке улуг роль ажылчы чоннар депутаттарының Советтеринге онаажып турар. Ажыл-агыйны эргелеп башкарарын бүдүрүлге принцибин ёзугаар эде тургузар дугайында СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлери чер-чер Советтериниң мурнунда база-ла чаа-чаа сорулгаларны салган, олар болза эргелеп башкарарының чаа структуразының артык шынарын ажыглаашп. амыдыралдың, өөредилгениң, культураның айтырыгларынче улуг кичээнгейни салыр хулээлгелиг.

Ажылчы чоннарның культура-амыдырал хандырылгазын экижидер дугайында партияның болгаш Совет чазактың доктаамал сагыш салышкынының чайынналчак херечизи болза бо айтырыгны РСФСР-ниң Дээди Совединиң бирги сессиязынга чугаалашканы база «Чоннуң хандырылгазын улам ыңай экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалы болур. Ол документилерде ажылчы чоннуң амыдырал хандырылгазының деңнелин үндезинни-биле бедидериниң тодаргай хемчеглерин айыткан.

Бистиң республиканың экономиказы болгаш культуразы өскени-биле кады, чоннуң амыдыралы база экижээн. Үүрмек, быдаргай көшкүн ажыл-агыйдан колхозтарда. совхозтарда улуг кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезинче шилчилге тыва араттарның чүс-чүс чылдарның байдалынга үндезин өскерилгени киирген. Чеди чылдың чүгле сөөлгү 4 чылдарының дургузунда республиканың колхозтарында болгаш совхозтарында 3600 чурттаалга бажыңнары туттунган, медицина пунктулары, уруглар садтары болгаш яслилери, магазиннер, столовайлар, клубтар болгаш библиотекалар ажыттынгылаан. Чоннуң акша орулгазы 62 хуу көвүдээн.

Оон-биле кады, ажылчы чоннарның, ылангыя шиитпирлиг участоктарда ажылдап турар малчыннарның амыдыралының материал болгаш культурлуг деңнелин улам ыңай экижидер талазы-биле ажыл республикада ниитизи-биле ам-даа четпес чоруттунуп турар. Райкүүскомнар, кедээ Советтер, чамдык министерстволарның болгаш ажыл-агыйларның удуртукчулары, колхоз-совхоз эргелелдери кедээ чоннуң амыдырал хандырылгазын экижидеринче ам-даа четпес кичээнгей салып турар. Барыын-Хемчик, Улуг-Хем, Тес-Хем, Өвүр болгаш өске-даа районнарның дыка хөй колхозтарында болгаш совхозтарында малчыннарның чүс-чүс өг-бүлелери ам-даа өглерде болгаш чадыр туттунмаан бажыңнарда чурттап, амыдыралда улуг бергелерге таваржып турарлар. Ындыг турбуже, малчыннарга бажыңнар тудуп бээриниң планы дыка хөй колхозтарда болгаш совхозтарда чыл санында-ла күүсеттинмейн турар.

Кедээ чоннуң культура-амыдырал хереглелдерин экижидер талазы-биле тодаргай хемчеглерни СЭКП обкомунуң V пленумунуң соонда бүгү районнарда ажылдап кылган болгаш боттандырып турар. Чыжааэрге, Чөөн-Хемчик райкүүском (даргазы эш Дилгижек) элээн эки ажылды чорудуп турар. Районнуң колхозтарында хөй-хөй чурттаалга тудуу чоруттунуп, колхозчуларның бажыңнарының септелгези кылдынып, ам безин 8 чунар бажыңнарны туткан, кызыл булуңнар туттунуп турар. Колхозтарның, хойжу бригадаларның, фермаларның эмнелге, культура-чырыдылышкынның албан черлери үргүлчү хандырып турар, чедирип садар садыг эки организастаттынган. «Большевик» колхозтуң бригадаларында, фермаларында он-он чаа бажыңнарны, кызыл булуңнарны, чунар бажыңнарны туткан. Мында колхозчуларның медицина, садыг, культура хандырылгазын эки организастаан.

Культура-амыдырал черлерин тудар, чоннү хандырарын экижидер талазы-биле Барыын-Хемчик, Өвүр, Улуг-Хем районнарда ындыг-ла багай эвес хемчеглер чогааттынган хирезинде, оларның хөйү-ле саазын кырында арткан. Өвүр районда тудар деп көрдүнген 25 чурттаалга бажыңнарындан амдыгаа чедир чаңгызы-даа туттунмаан. 14 бажыңны чүгле тудар деп турар. Тудар дээн 13 бажыңдан «Кызыл түк» колхозта чүгле чаңгызы туттунган болгаш бир чунар бажыңны ам тудар деп турар. Каа-Хем районда колхозтарга тудар дээн 81 бажыңнарның чүгле 12-зи туттунган, 13 чунар бажыңнардан чүгле 3 болгаш үш пекарнядан чүгле чаңгызы туттунуп турар.

Бо сессияның белеткелиниң үезинде Каа-Хемниң «Кызыл түк» колхозунуң хойжузу. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады эш Салчак Бөрзектен Министрлер Чөвүлелинге бижилдиришкин киирген. Бодунуң чагаазынга ол мынча деп бижээн: «Кызыл түк» колхозтуң даргазы эш Фоменко чоннуң амыдырал хандырылгазын экижидер талазы-биле партияның болгаш чазактың доктаалын күүседириниң чогуур хемчеглерин албайн турар. Мында чүгле чаа бажыңнар туттунмайн турар эвес, харын эрги бажыңнар база септеттинмейн турар. Малчыннарның хандырылгазы багай тургустунган. Биске садыгжылар келбейн турар, радио болгаш кино ажылдавас. Харын-даа, удуртукчулар боттары безин биске келбейн турар».

Ажылчы чоннарның амыдыралын экижидериниң шиитпирлиг чүүлү чурттаалга тудуунуң айтырыын шиитпирлээри болур. Күрүне болгаш кооператив бүдүрүлгелериниң база организацияларының капитал салышкыннарының күсели-биле дөрт чылдың дургузунда республикада 151,6 дөрбелчин метр чурттаалга шөлүн ажыглаалга киирген. Оон аңгыда хоорайларның болгаш ажылчын суурларының чону ол-ла үениң дургузунда хуула шыгжамырының күсели-биле база күрүне чээлизиниң дузазы-биле 47 муң дөрбелчин метр чурттаалга шөлүн туткан. Колхозчулар болгаш кедээ интеллигенция 1832 чурттаалга бажыңнарын туткан. 1958 чылга деңнээрге чурттаалга фондузу 34 хуу көвүдээн. Оон-биле кады, сөөлгү чылдарның дургузунда чаагайжыды кылдынган, төп одалгалыг, суг дамчыдылгалыг, а Кызылда — канализациялыг хөй каът бажыңнар тудары чоруттунган.

Ындыг болза-даа чурттаалга тудуунуң темпизи хереглелден дыка хожудап турар. Ол дээрге чурттаалга тудуунга акша-хөреңгини эвээш берип турарында эвес, хамык ужур бистиң тудуг организацияларывыстың тудугну дыка оожум кылып, тудугну доозарының хуусаазын озалдадып турарында.

Бо сорулгага көрдүнген 7868 муң рубльдиң капитал салышкынындан бо чылдың 6 айларының дургузунда чүгле 3163 муң рубль азы 40,2 хуузу ажыглаттынган. Планнаттынган чурттаалга бажыңнарының чүгле 16.1 хуузун ажыглаалга киирген.

Чурттаалга тудуу ылангыя Кызыл хоорайда онза багай чорып турар. План ёзугаар 18447 дөрбелчин метрниң орнунга чартык чылда чүгле 1028 дөрбелчин метр ажыглаалда кирген. Чурттаалга тудуун ажыглаалга киирериниң план күүселдезиниң үзүлгени хамыктың мурнунда республиканың капитал-тудуг килдизиниң эргелекчизи (эш Иванов), коммунал ажыл-агый министерствозунуң (министри эш Еремеев), Кызыл хоорküүскомунуң (даргазы эш Красный) талазындан тудугнуң чорудулгазын багай контрольдап турары-биле тайылбырлаттынар. Архитектура эргелелиниң (начальниги эш Ровнов). Кызыл хоорküүскомнуң болгаш «Кызыл тудугнуң» тудуг-монтаж эргелелиниң (эргелекчизи эш Нестеровский) талазындан тудуг ажылының шынарын багай контрольдап турар.

Өвүр, Тес-Хем болгаш Улуг-Хем районнарда чурттаалга тудуу база багай чорул турар. Мында амдыгаа дээр чаңгыс-даа дөреблчин метр чурттаалга шөлүн ажыглаалда киирбээн, ол хирезинде-ле, айыттынган райкүүскомнарның удуртукчулары эштер Сакты-Сюрюн, Бегзи болгаш Дардаш олар чурттаалга тудуунга акша-хөреңги бээрин көвүдедир дугайында айтырыгны удаа-дараа тургузуп, а херек кырында үндүрүп берген хөреңгини ажыглаар талазы-биле практиктиг хемчеглерни албайн, чонну бажыңнар-биле хандырарынга сагыш-човангыр эвес чорукту көргүзүп турарлар.

Ажылчы чоннуң амыдырал хандырылгазын экижидериниң база хандырылганың культуразын бедидериниң дугайында ТК-ның болгаш Совет чазактың айтышкыны бистиң республикада ам-даа багай күүсеттинип турарын шуут миннир херек деп эш Коссов чугаалаан. Республиканың амыдырал-хандырылга эргелелиниң (начальниги эш Кавыршин) бүдүрүлге черлери, хандырылганың хөй-хөй хевирлериниң доктааттынган планнын күүсетпээн. Амыдырал-хандырылга эргелелиниң бүдүрүлге черлери идик-хеп септээр талазы-биле чоннуң негелделерин хандырарын тергиин багай организастап турар. Кызыл хоорайда идик, хеп септээр мастерскаялар чагыгларны дыка үр үе иштинде, шынар чок күүседип турар болгаш хөлезини аар. Кызылда идик, хептиң үүрмек септелгезиниң чүгле каш пунктулары бар. Хоорай Совединиң күүсекчи комитединиң хөй удаа шиитпирлери турза-даа, амыдырал хандырылгазы Кызылда дыка кошкак организастаттынган. Чижээ, чоокта чаа-ла Кызылга идик бүдүрүп база аштадып ап болур турган, ынчалза-даа ам ол чок. Хоорайның үлетпүр комбинадының дирекциязы орулга чок дээш идик аштакчыларын казып каапкан.

Бажыңнарга барып даараныр машиналар болгаш өске-даа ындыг машиналарны септээри, хепти септээри болгаш аштаары, шуут-ла бүдүрүлгелерге болгаш организацияларга, колхозтарга болгаш совхозтарга барып тургаш, чоннуң чагыгларын хүлээп алыры, өөс аймаа садыглаңтурар магазиннерге хеп даараар чагыгларны хүлээп алыры, чадаг-тергелерни, мотоколяскаларны болгаш автомобильдерни септээри дээн ышкаш өске-даа хөй-хөй ындыг ажылдарны бисте ам-даа практикалавайн турар. Чонга көргүзүп турар дузаның шынары куду, а чамдыкта харын чагыкчыларның материалын үреп каар чоруктар бар. Сельхозтранстың плаан килдизиниң ажылдакчызы эш В. Е. Сайгутина бодунуң материалындан чазын, күзүн кедер тонну 1962 чылдың ноябрь 7-ге чедир даарап бээрин дилээн, ол чагыгны чогуур өйүнде кылып бээрин Кызылдың хеп даараар чери аазаан. Ынчалза-даа аазааашкын хевээр арткан. 1963 чылдың майда ук мастерская үреп каапкан материалының өртээн ээзинге акша-биле төлээр ужурга таварышкан.

Сарыг-Септиң райүлетпүр комбинады идик-хеп, шак, электри-биле изиддер херекселдер, бажыңның эң чугула херекселдериниң септээриниң мастерскаяларын ийикпе оода-ла пунктуларын безин көңгүс организаставаан, а Чадаанада чүгле сапог кызыр чаңгыс-ла кижи бар.

Ак-Довуракта болгаш Хову-Аксында ажылчыннарның амыдырал хандырылгазын багай организастаан, ында идик-хеп септедип, костюм бастырып, шак, электроплита, чадаг-терге септедип алыры берге.

Бир эвес район, кедээ, суур болгаш хоорай Советтериниң күүскомнары бо чугула ажылче боттарының кичээнгейин угландырып, амыдырал хандырылгазының бүдүрүлге черлериниң ажыл-чорудулгазын экижидер болгаш чонга көргүзүп турар ачы-дузаны калбартыр дугайында сагыш салып келген болза, чоннуң амыдырал хандырылгазында улуг четпестер дыка эвээш турар ийик.

Амыдырал хандырылгазының кол участогу коммунал ажыл-агыйның черлери болуп турарын илеткелчи айыткан. Коммунал черлериниң четкизи чылдың-на өзүп турар. Амгы үеде республикада 385 олуттуг 17 чунар бажыңнар, 40 олуттуг 14 баш таарар черлер, 264 оруннуг 14 аалчылар бажыңнары бар. Кызыл хоорайда бир аалчыга 500 килограмм хеп чуур чер «Кызыл тудуг» септелге эргелелиниң болгаш капитал тудуг килдизиниң буруузу-биле ажыглаалга киирттинмээн.

Эрткен чылын коммунал черлериниң чунар бажыңнары, баш дүгү таарар черлери чоннү хандырарының планын күүседип чадааннар. Ылангыя Кызыл, Чадаана, Туран хоорайларда, Сарыг-Сепке чунар бажыңнар тергиин багай ажылдаан. Кызылдың ийи дугаар чунар бажыңы план ёзугаар 60 хонук септелгеге турар турган, 170 хонук турган болгаш септелге соонда база-ла хөй-хөй четпестер кылдынмаан чүүлдерлиг болган. Мындыг чорук коллдуунда бүгү районнар төптеринде база бар.

Өвүр, Тес-Хем, Тожу районнарның төптеринде баш дүгү таарар черлер чок болуп турары коммунал ажыл-агый министерствозу болгаш ол райкүүскомнарының удуртукчулары дүүретпейн турар.

Барыын-Хемчиктиң, Өвүрнүң, Тес-Хемниң аалчылар бажыңнарынга келген улуска хирлиг оруп-дежек бээри ховар эвес, ында идик-хеп аштаар шёткалар, хеп базып алыр ииирлер чок болгаш арыг-шевериң база сагывайн турар.

Чамдык районнарда чоннуң электри хандырылгазын уэуктеллдирип турар. Чадаана, Шагаан-Арыг хоорайларда болгаш өске-даа районнар төптеринде ындыг чоруктар бар. Чадааның электростанциязын катап чаартыры амдыгаа чедир узамдыгып турар болгаш чурттакчы чон электри-биле бөгүнге чедир хандыртынмаан. Бистиң колхоз болгаш совхоз суурларывыстың чурттакчы чону химиктиг аштаалга, хеп бүдүлгезы, хеп даараары, бажың ажылынга херек машиналарның, бажың херекселдериниң септелгези дээн ышкаш ындыг чүүлдерниң дузазын көрбейн турар.

Кедээниң чурттакчы чонунуң амыдырал-хандырылгазынга колхозтар боттары хөй чүүлдү кылып болур, чүге дизе, оларның хөй-ниити фондулары дыка өскен болгаш боттарының күжү-биле амыдырал хандырылгазының янзы-бүрү комбинаттарын организастап болурлар.

Улустуң хереглел бараанналарын кылып турар бүдүрүлге черлериниң ажылын илеткелчи тодаргай чугаалаан.

1958 чыл-биле деңнээрге 1962 чылда республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң нити продукциязы 81 хуу өскен. Өзүлдениң бо темпизи чеди чылдың планныг даалгаларындан элээн ажып турар.

Ынчалза-даа республиканың үлетпүр бүдүрүлгелери улустуң хереглел бараанналарын ассортимент ёзугаар бүдүрер талазы-биле негелдени долузу-биле хандырып шыдавайн турар. Чамдык бүдүрүлгелер чонга эң-не чугула хереглелдиң бараанналарын бүдүрериниң планын күүсетпейн турар болгаш оларның шынары куду болуп артпышаан. Үлетпүр комбинаттары чартык чылда бажың иштиниң дериг-херекселин кылырының планын чүгле 75.1 хуу, даараныглга кылыгларын — 95,3 хуу күүсеткеннер.

Кедээ чоннуң сууржун байдаалче шилчээни-биле холбаштыр. бажың херекселдери хөй негеттинип турза-даа, райүлетпүр комбинаттары болгаш Улуг-Хемниң ыяш үлетпүр чери оларны кылырының планын күүсетпээн. Ынчангаш чон бо чылдың 6 айларының дургузунда дыка хөй санныг стол, сандай болгаш шкаф, диваннарны чедир албааннар. Сарыг-Септиң болгаш Тожунуң райүлетпүр комбинаттары улустуң хереглел бараанналарындан дыка хөй бараанналарны чедир бербээннер.

Бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның шынары ам-даа куду. Бо чылдың 6 айларының дургузунда Кызылдың эът комбинадынга күрүнениң садыг инспекциязы 329 тонна эътти, 1653 килограмм дагга эъдин, 1670 килограмм колбаса кылыгларын хоюп каапкан. Кызылдың сүт заводунга бо-ла үениң иштинде 3 тонна 300 кг сүттү, хлеб заводунга 3,5 тонна хлебти, 600 кг кондитер кылыгларын, пиво заводунга азыртпес суксунну 6300 литрни үрей кылган. Амыдырал хандырылга эргелелиниң болгаш Улуг-Хем ыяш үлетпүр чериниң бүдүрүлгелеринге кылдынган бажың херекселдеринден 2246 кезекти хынаарга, оон 1463 кезээ үрей кылдынган болган.

Улустуң хереглел бараанналарының ассортиментизин көвүдедири болгаш оларның шынарын бедидер дээш бүгү-ле чүүлдү кылыр херек.

Республиканың Министрлер Чөвүлели чоннуң амыдырал хандырылгазын улам экижидер талазы-биле бо чылдың июньде тодаргай хемчеглерни ажылдап кылып, чоокку ийи чылда чорудар хемчеглерни бадылаанын эш Коссов дыннаткан.

1964 — 1965 чылдарда Кызыл, Чадаана, Туран хоорайларга, район төптери Сарыг-Сепке болгаш Бай-Хаакка амыдырал хандырылгазының комбинаттарының тудуу көрдүнген, Кызыл хоорайга химиктиг аштаалганың болгаш хеп бүдүрүр фабриканың тудуун эгелээр.

Республиканың бүгү хоорайларынга болгаш район төптеринге бо чылын культура-амыдырал болгаш ажыл-агыйның эң чугула чүүлдерин бажыңнарга түр хөлезилеп ажыглаар пунктулары ажыттынар ужурлуг.

Оон аңгыда колхозтарда болгаш совхозтарда чурттап турар чоннуң амыдырал хандырылгазының талазы-биле улуг ажылдары чорудары көрдүнген. Тодаргайлаарга, 336 олуттуг 29 чунар бажыңнарның, 1065 оруннуг 17 уруглар албан черлериниң, 432 олуттуг 17 столоваяларның тудуу чорутунар.

Илеткелде школа-интернаттарның, уруглар садтарының болгаш яслилериниң тудугларын ажылчы чоннар депутаттар Советтериниң контролюнга алган турар дугайында айтырыгга доктаап чугаалаан.

Партияның болгаш чазактың бүгү-ле шиитпирлеринде совет кижиниң кадыкшылының дугайында кайгамчык сагыш салышкыны сиңникken. Ажылчы чоннуң кадыын камгалаар талазы-биле ажылдар республикада доктаамал экижип, чонга бедик мергежилдиг эмчи дузаламчызы элээн эки апарган. Эмнелге албан черлериниң четкизи чыл бүрүде калбарып турар. Ам үеде 10000 кижи бүрүзүнге 12 эмнелге оруннары, 20 ажыг эмчилер онаажып турар.

Чоннуң эмнелге хандырылгазында чамдык таарымчалыг талалар турза-жок, бисте дыка хөй четпестер бар. Кызыл хоорайның эмнелгезинде, нерв, карак, диш база кулак-боостаа-думчук эмнээр эмчилерде оочурлаашкын ам-даа дыка улуг.

Хоорайның болгаш районнар аптекаларының ажылында четпестерни илеткелчи база демдеглээн. Кызыл хоорайда эмчиниң рецептизи-биле эмни дүнеки үеде чүгле чаңгыс аптекадан ап болур. Өске аптекалар кежээкиниң 4—5 шакка чедир ажылдап турарлар.

Диш эмнедир, кылдыртыр талазы-биле чон улуг бергелерге таваржып турар. Кызыл хоорайда диш эмнеп кылыр чүгле чаңгыс лаборатория бар болгаш улус оон дузазын алыр дээш оочурга ийи ай чедир манаар ужурга таваржып турарлар.

Эмнелге хандырылгазын экижидер дугайында чер-чер Советтериниң күүскомнары ам-даа четпес кичээнгей салып турар. Тес-Хем, Өвүр, Таңды, Барыын-Хемчик районнарда эмнелге албан черлериниң кышка удур белеткели чыл санында багай болуп келген.

Чоннуң эмнелге хандырылгазын доктаамал экижидери, ылангыя кедээге профилактика болгаш санитарчырыдылышкын ажылдарын күштелдирип, партияның болгаш чазактың берип турар дузаламчызын долузу-биле ажыглаары Советтерниң сорулгазы болур.

Чоннуң культурлуг негелделери чыл бүрүде өзүп турары-биле холбаштыр республика культура албан черлериниң сырый четкизи-биле шыптынган. оларның материал-техниктиг баазазы быжыгып турар.

Оон-биле чергелештир чонга бараан болурунуң талазы-биле культура албан черлериниң ажылында улуг четпестер бар. Бисте ам-даа элээн хөй клубтар, культура бажыңнары болгаш библиотекалар колхозтарның болгаш совхозтарның амыдыралындан хоорук ажылдавышаан. Чүгле кино көргүзүглери-биле кызыгаарлаттынып турар клубтар бисте бар. Клубтар болгаш культура бажыңнарының ажылдакчыларында инициатива чок кижилер үргүлчү таваржып келген.

Хөй-нити эгелээшкин-биле библиотекалар болгаш клубтар четкилерин сайзырадыр сорулга оожум шиитпирлеттинип турар. Хойжу бригадаларга болгаш фермаларга кинолар көргүзериниң графиги болган чок-ла үзүп турар. Бышкы үеде культураның дыка хөй одагаары Улуг-Хем, Тес-Хем болгаш Барыын-Хемчик районнарынга ооаар чүүл чок турганы-биле ажылдавайн турганнар.

Райкүүскомнарның. культура ажылдакчыларының сонгаарладып болбас сорулгазы — культура-чырыдылышкын албан черлериниң улуг четпестерин чайладыры болгаш оларның ажылын СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң негелделеринге дүүштүр эде тургузары болур.

Совет кижилерниң материалдыг чаагай амыдыралы бедээниниң көскү чижээ болза, үүрмектеп садар бараанналарның саарылгазының доктаамал өзүп турары болур дээрин илеткелде көргүскен. Садыгның болгаш ниитиниң чемненилге черлериниң четкизи чыл бүрүде калбарып турар. 1958 чыл-биле деңнээрге, эрткен чылын үүрмектеп садар бараанналарның саарылгазы 24 млн. хире рубльге көвүдээн. оон иштинде ниитиниң чемненилгезиниң саарылгазынга 1,6 млн. ажыг рубль немешкен. Садыгда мурнакчы аргаларны ажыглаары болгаш садыгның тускайжыдары улам сайзырап турар.

Ынчалза-даа садыг организацияларының ажылында улуг четпестер үргүлчүлеп турар. Чоннуң негелделерин багай өөренип көрүп, планнаарда болгаш бараанннар хуваарда улуг частырыгларны кылып турар.

Чүгле бо чылдың бирги кварталында 1242 хүннерде магазиннер хаалгыг турган. Бар автолавкалар узуктелишкиниң ажылдап турар. Улуг-Хем, Тес-Хем, Барыын-Хемчик районнарның колхозтарының, совхозтарының малчыннарындан садыг организацияларынга хөй хомудалдар кирип турар. Чамдык районнарда пекарняларны багай септээниниң уламындан хлеб болгаш хлеб-булочка кылыгларын садары үзүктелир чоруктар бар. Ак-Довуракта болгаш Чадаанада хлеб заводтарының тудугларын дыка саадап турар. Садыгның чамдык ажылдакчыларының талазындан садып алыкчыларны каржы аажылап, оларга чедир хемчээң, чедир деңзилеп бербейн турар таварылгалар бар. Республиканың хереглекчилер ниитилелиниң баштаар чери (даргазы эш Будегечиев), продснаб (удуртукчузу эш Осмоловский) садыг черлериниң корум-чурумун эде организастаар талазы-биле чогуур хемчеглерни ам-даа четпес ап турар.

Ниитиниң чемненилге черлеринде четпестер база-ла хөй. Столовая болгаш буфеттер четкизиниң өстүрериниң даалгалары күүсеттинмейн келген. Тес-Хем, Өвүр районнарның столоваяларының, ол ышкаш Кызыл хоорайның, Каа-Хемниң, Улуг-Хемниң интернаттарында болгаш өске-даа чамдык черлерде столоваяларның кылыр чеми үргүлчү чаңгыс аай болуп, залган кылыглары, ногаа аймаа, сезоннуг болгаш национал чемнер чок, чемнери куду шынарлыг белеткеп турар.

Чоннуң бараан хандырылгазын экижидери-биле садыг министерствозу, респотребсоюз, продснаб садыг четкизин калбартыр болгаш садыгның чаа хевирлерин шиңгээдир хемчеглерни боттандырар хулээлгелиг.

Транспорт болгаш харылзаа ажылы чоннуң негелдезиниң база чугула кезээ болур. Сөөлгү чылдарда пассажирлер сөөртүрү дыка өскен. Республика төвү-биле автобус харылзаазы бүгү районнар болгаш хөй-хөй суурлар аразында бар. Ынчалза-даа чонну хандырар талазы-биле транспорттуң ажылында улуг четпестер, графиктер болгаш расписание үрээриниң фактылары бар.

Ам үеде районнар, колхозтар болгаш совхозтарның төптери телефон харылзаалыг, район төптери бүрүзү радио бедирлиг. Кызыл хоорайда радиодамчыдылга станциязы ажыглаалда кирген. Ынчалза-даа телефон харылзаазы үргүлчү эки болуру боттанмайн турар, чамдык чурттакчылыг черлерге, ылангыя ырак оларларда чурттап турар малчыннарга солуннар болгаш журналдарны чогуур үезинде чедирбейн турар. Тес-Хем районда Ленин аттыг колхозтуң колхозчулары 10—13 хонуктар эрткенде чыгы берген солуннарны ап турарлар. Радиоприёмниктер болгаш репродукторлар септелгезин багай организастаан.

Райкүүскомнар болгаш кедээ Советтер кедээ почтальоннарның ажылын контрольга ап, республиканың бүгү булуңнарынга почта дажылгазын чурумчудуп, организастаар хулээлгелиг.

Республикада чурттаалга фондузу өзүп турары-биле холбаштыр ону камгалаар дугайында доктаамал сагыш салырының чугулазынга болгаш хоорайлар, суурлар чаагайжыдылгазынга эш Коссов доктааган. Чурттаалга фондузун септээринге күрүне чылдың-на хөй акша-хөреңгини үндүрүп берип турар. Советтерниң хөй-хөй күүскомнары чурттаалга бажыңнарының септелгезиниң болгаш девискээр чаагайжыдылгазының талазы-биле хүн-бүрү ажылдап турарлар. Ынчалза-даа ооң-биле кады чамдык таварылгаларда чурттаалга бажыңнарын өй-шаанда септевес, септезе-даа шынар чок болур чорук кайы хөй. Кызыл хоорайның Найырал кудумчузунуң хоорайжыгаш чанында чамдык бажыңнарын 4—5 айларда септеп турда, чурттакчылар орай күске чедир кладовкаларга, ыяш шыгжаар черлеринге чурттап тургулаан. Бо чылын чурттаалга бажыңнарының капитал септелгезинге 261 муң рубль көрдүнген, амга чедир оон чүгле 92.5 муңу ажыглаттынган.

Бижи бүрүзү эки чаагайжыткан бажыңга, эки кудумчуга, ногаан ыяштар болгаш чечектер аразынга чурттаар күзелдиг-ле болгай. Совет кижилерниң ындыг чүткүлү хөйлү болган. Парктар, сесерликтер, уруглар ойнаар шөлчүгештер, чечектер тарыыр черлер кылырынче хөй күш салдынып турар. Бо талазы-биле бистиң республикада эвээш эвес чүүлдер кылдынган. Болап, сактып көрүнерем, он чыл мурнунда Кызыл болгаш Чадаана хоорайлар кандыг туржук, ам кандыг апарганнар-дыр! Ынчалза-даа бүгү-ле черлерде ногаан ыяшты камгалаарын ынакшыл-биле тоол көрбейн. оларны суггарарын болгаш ажаарын өй шаанда организаставайн турар.

Хоорай, суур, чурттакчылыг чер бүрүзүнүң культуразы, чаагайжыдылгазы, арыг-шевери дээш демиселге хөй-ниитини, чурттакчы бүрүзүн киириштирери — Советтерниң чугула сорулгазы болур.

Эш Коссов болуннуң илеткелиниң түңнелинде чоннуң амыдырал-культурлуг хандырылгазын улам ыңай экижидер. хереглел бараанналарының шынарын бедидер. ассортиментизин көвүдедир талазы-биле сорулгаларының дугайын чугаалаан.

Совет болгаш ажыл-агый органнары, культура албан черлери, колхозтар болгаш совхозтар удуртукчулары совет кижилерниң хүн бүрүде хереглелинге чүү-ле холбашкан болдур, ол бүгүнү шуптузун кылыр хулээлгелиг. Чоннуң амыдырал-культурлуг хандырылгазын улам ыңай экижидер чорук совет кижилерниң күш-ажылының бүдүрүкчүлүүн бедидеринге, чеди чылдың бешки чылында салдынган сорулгаларны чедиишкинниг күүседиринге идиг болур.

(Сессияга саналдарның өтчүлү дараазында үнер).

Чурукта: Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң дөрткү — сессиязының-бөлүк киржикчилери. Фото А. Содунамның.

РСДРП-ниң ийиги съездизиниң 60 чыл болурунга

БИСТИҢ ҮЕНИҢ УГААНЫ, АЛДАРЫ БОЛГАШ АРЫН-НҮҮРҮ

1898 чылдан бээр партия кежигүнү, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Е. Д. Стасова чугаалап тур

Төөгүлүг улуг хүн—бистиң партиявыстың ийиги съездизиниң 60 чыл болур ою чоокшулап кел чыдар. Ол болуушкунну бүгү өндүр чаагайы бистерге, хоочун большевиктерге онза билдингир. Улуг Ленинниң тургускан партиязы алдан чылдарның дургузунда улуг чоннуң аас-кежии дээш кызыгаар чок демиселдиң маадырлыг орууң эрткен.

Бистиң партиявыстың үндезиннеринге турган кижилерниң эрес-маадырлыг чорууну дугайында Владимир Ильичиниң 1900 чылдың эгезинде бижээн мындыг сөстерин кезээде улуг сорук киириишкин-биле сактып чоруур мен: «Бис каш кижи сырый каттыжып, холувустан быжыг туттунчуп алгаш, кадыр болгаш берге орук-биле бар чоруур бис. Дайзыннарга бүгү талалардан бүзээлеттирген бис, оон ужурунда барык-ла кезээде оларның одунуң адаа-биле чоруур ужур биске таваржып турар».

Ындыг турган-даа ынчаш. Партияның ийиги съездизиниң мурнунда Ленинниң чыып база баштап чорааны революсчуларның отряды баштай улуг эвес турган. Ынчанмыжежок олар болза, демиселге коргарын чүвени билбес, мөлчүгделдиң тамызындан ажылчы чоннарны хостап алырының улуг херээнге боттарын бүрүн бердинген кижилер болган.

Ленинчи алдарлыг отряд чаа-ла сырый каттыжып эгелеп турар үезинде, ооң хүрээлелинге кирер улуг аас-кежик мээң онзашкан. Ынчаарда бис хөй эвес турган бис, бот-боттарывысты шуут таныжар болгаш аттарывысты билчир турган болгай бис, а ам совет коммунистерниң ленинчи тиилелгелиг партиязы болунуң хүрээлениинде он миллион кижи санаттынып турар!

Ленинчи «Искраның» агентилериниң бирээзи тургаш, орус коммунистерниң баштай улуг эвес партиязын күчүлүг революсчу күш кылдыр хуулдурар талазы-биле Владимир Ильичиниң ааҗок улуг ажыл-чорудулгазын чорудар талазы-биле ында шыдаар киржилгем-биле дузалажыр ужур мээң таварышкан. Ол күчүлүг революсчу күш бистиң чуртувусту түревиг болган бүдүүлүк чорукту хамчыындан адырып алган болгаш ону буза шаптыртпас күрүне кылдыр хуулдурган.

РСДРП-ниң ийиги съездизиниң белеткелинге киржип база Петербург комитеттен кандидатка депшиткен турзажок, оон ажылынга киржир эргежок болганым мээң харааданчыг болган чүве. Ол съездиге партияның хүлээп алдынган Программазы кажан бистиң чуртувуска капиталистиг кулданыгны кезээде узуткаан үеде 1917 чылдың октябрьда күүсеттинген.

Советтерниң анызк республиказынга айыылдыг турган 1919 чылда партияның VIII съездизиниң белеткелинге киржип, ооң делегады болган мен. Съезд партияның ийиги Программазын хүлээп алган. Ол Программаның кол кезектерин шуптузун В. И. Ленин бижээн. Ол болза бистиң чуртувуска социализмни тургузар дугайында Ильичиниң ажылдап кылган планы болган. Бо Программа амыдыралга база-ла чедиишкинниг боттанган. Партияның болгаш улустуң маадырлыг күш-ажылы бистиң чуртувуска социализмниң бүрүн болгаш туюлунга чедир тиилелгезин хандырган.

СЭКП-ниң XXII съездизиниң делегады болуп баргаш, партияның чаа үшкү Программазын—коммунизмни тургузарының Программазын база бадылаар аас-кежиктиг болган мен. Бистиң партийжи программаларывысты үш чадалыг ракета-биле деңнээни кончуг-ла шын: бирги Программа капиталистиг делегейден чуртту адырып алган, ийигизи—ону социализмче кедуруп үндүрген, үшкүзү—ону коммунизмниң орбитазынче киирер ужурлуг. Кажан ол Программаның кайы хире кайгамчыктыы-биле боттанып турарын көргенде, кижиниң сагыш-сеткили улуг өөрүшкү долдуруп келир-дир!

Совет кижилерниң амгы салгалы-ла коммунизм үезинде чурттаар апаарын медереп билир чорук, бистерни, үш революцияларның чалбыыжын дамчыштыр эртип келген хоочун большевиктерни онза өөртүп турар.

Делегейни магадаткан бистиң бүгү тиилелгелеривис—бистиң ленинчи партиявыстың ханы мерген удуртулгазының түңнели-дир. Бистиң партиявыстың дугайын Владимир Ильич Октябрьның бүдүүзүнде мынчаар бижээн: «...бистиң үевистиң угаанын, алдарын болгаш арын-нүүрүн ында көрүп турар бис». Амыдыралымның 65 чылдарын партийжи ажылга берген мен, ынчангаш аңаа чигзенгээр чүве чок аас-кежиктиг мен.

Алдарлыг чыл оюнун—РСДРП-ниң ийиги съездизиниң 60 чылының бүдүүзүнде бистиң аныяктарывыска мындыг чүүлдерни күзеп каар дээн мен: бистиң ленинчи партиявыстың маадырлыг төөгүзүн, улуг Ленинниң амыдыралын болгаш ажыл-чорудулгазын ынакшыл-биле өөренинер, марксизм-ленинизмниң бүгүлерден артык тиилеп турар идеяларын шиңгээдип алыңар. Коммунизмниң чырыткылыг сууруунче төлептиг баарынга белеткениңер, бистиң кайгамчык келир үевисти боттарыңарның эрес-маадырлыг күш-ажылыңар-биле чоокшуладыңар!

(СЭТА).

Москва хоорай. 1963 чылдың июль 16.

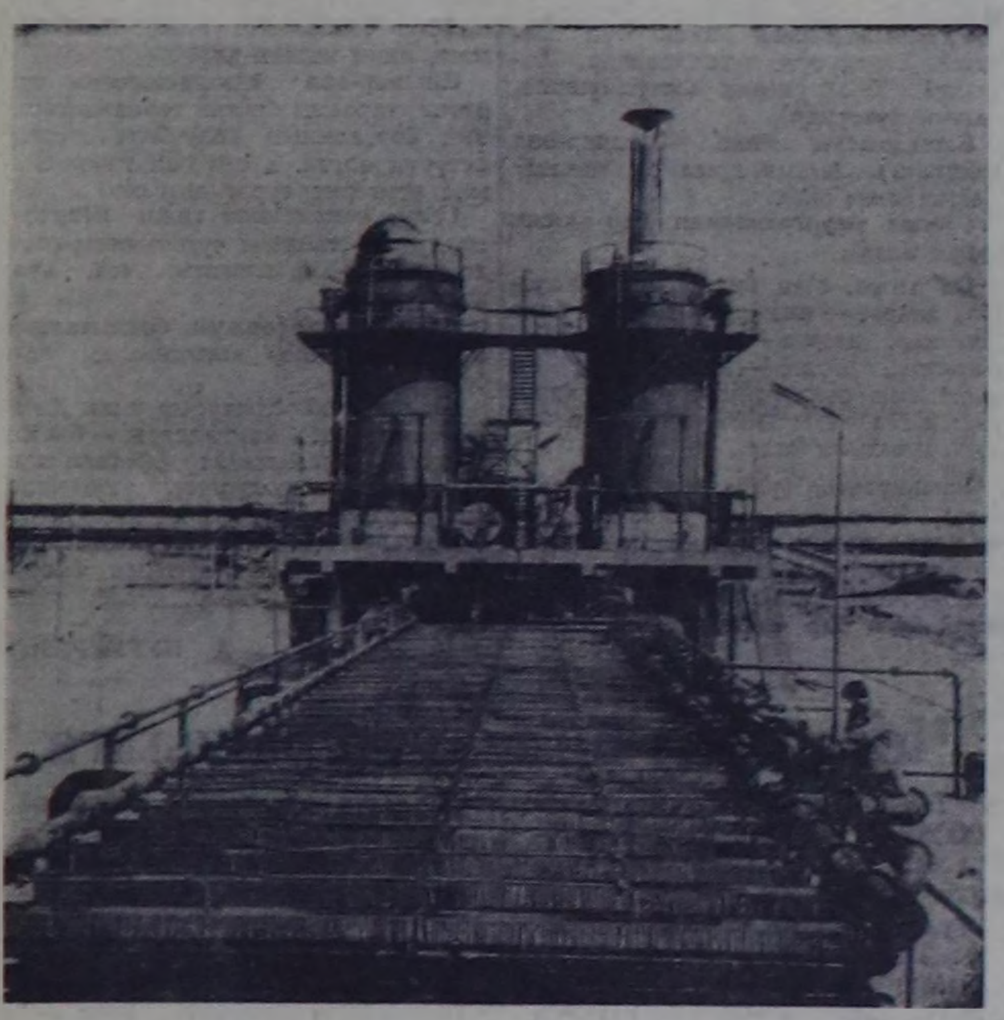

Польша Улус Республиказы — хөгжүп турар индустрияның чурту. Мырыңай кыска хуусаада Совет Эвилели-биле болгаш Чехословакия-биле сырый кады ажылдажылганы чорудуп тургаш, Тарнобжегскиниң күгүр комбинадын тудуп, ажыглалга киирген. Ол комбинатты күгүрлүг эң байлак черде тургускан. Ам бүдүрүлгеге өзүп үргүлчүлевишаан. Бо беш чылдың төнчүзүнде — 1965 чылда — комбинат төлевилел күчүзүнге четкен турар.

Польша Улус Республиканың чедип ап турар бо-ла бүгү улуг чедиишкиннери болза, улустуң эрге-чагыргазының тиилелгезиниң түңнелинде, польша үлетпүрүнүң улам ыңай хөгжүдери дээш чуртта улуг ажылдарны дүрген болгаш шиитпирлиг-биле боттандырып турарында болур. Республиканың кайы-даа черлеринде үлетпүр бүдүрүлгезиниң чаа-чаа төптери тургустунуп, казымал байлактарының хөй санныг курлавырларын шиңгээдип ап турар.

Чурукта: күгүр кислотаның заводунуң тургузулгаларының бирээзи.

Фото ЦАФ—СЭТА-ның.

—□—

Организастыг эгелээн

ЭРЗИН. (Телефон-биле). Тес-Хем бүдүрүлге эргелелиниң Ленин аттыг колхозунуң малчыннары сиген кезилдезинче организастыг кирген. Хой ажылының бригадаларындан 120 кижи Төре-Хөлдүң, Артыштыгның болгаш Эрзинниң сиген шөлдеринде 5 тракторлуг кестирип эгелээн. Оларда 18 аът машиналыг звенолар база немешкен.

Колхозтуң хову ажылының бригадазы база сиген шөлүнче үнүпкен. Оларда 4 трактор бижыглаттынган, хол кадыырлыг 20 ажыт кижи бар. Ниитиниң малынга четчир, эки хоолулуг чемни белеткеп алыры дээш чарыш ам бригада, звено бүрүзүнде калбарган.

Кыжын чаңгыс кужак безин сиген үрелиг дээрзин көдээниң ажылчыннары эки билир. Машинага кестинер делгем шөлдерже көрүп олурбайн, алаактарның, бута шаларының, кыштагларның сигенин чогуур өйүнде ажаап алырынче кичээнгейни угландырар.

Ленин аттыг колхоз 3500 тонна бөдүүн, 7150 тонна шыктыг чемнер белеткеп алыр планныг. Ону чедиишкинниг күүседиринге колхозчулар бүзүрелдиг. Бо чазын олурткан 730 гектар кукурузаның амгы үнүжү чүгээр дүжүттүг илередип турар.

Өөредилге чылынга белен

Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң Үрбүн салбырында 8 чыл школазының септелгези чаа өөредилге чылынга белен кылдыр доозулган. Школаның ажылчыннары, башкылар септелге ажылының бүдүрүкчүлүүн болгаш организастыын бедидип тургаш, септелгени дүрген доозар аргалыг болган.

Школаның класстарын—12 өрээлди, 6 улуг өрээл интернатты септээнинчиң шынары эки. Бажыңнарның соңгаларын, шалаларын, хаалгаларын шуптузун ажылчыннар будаан, хамык класстарны, өрээлдерни чугайлапкан.

Олар 8 печкаларны септээн болгаш 5-ти чаазы-биле кылган, 17 тумбочканы, 15 столду, 12 узун сандайны, 15 стулду будаанының шынары черле эки. Школа чанында 300 кубометр ыяш дүжүрттүнген.

Ш. ДҮВЕНДЕЙ.

Почтачылар

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырында М. Даваа, Ишкинде — О. Арган-оол, Алдан-Маадырда — О. Кайгал-оол боттарының ажылынга эки үре-түңнелдиг көргүскен почтальоннар-дыр. Алдан-Маадырның ажылчыннары «Шынны»—137, «Тываның аныяктары», «Ленинчи орук» солуннарны 83—83, «Правданы», «Комсомольская правданы» 3 — 3 кезекти чагыткан. Солуннар, сеткүүлдер тарадылгазын почтачы Кайгал-оол чаңгыс-даа озалдатпайн, 200 ажыг солунну, сеткүүлдерни сур чурттакчыларынга чогуур үезинде, дүрген тарады кааптары мырыңай билдиртпес. Ооң аваангыр ажылдап турарынга чурттакчылар кончуг чүүлдүгзүнген.

Ишкин салбырында О. Арган-оол почта чедирилгезин кандыг-даа үеде саадал чок чорудуп келген. Ыраккы Шом-Шумда, Сордарда, Ишкинде малчыннар чагыдылгаларын үзүктелиишкин чокка ап, чугула болуушкуннарны, мурнакчы малчыннарның дуржулгазын таныжып ап турар почтачылар— чаа медээлерниң дүрген чедирикчилери.

О. ДАРЫМА.

Малчыннар болгаш көдээ корреспонден[т]

«Сүт-Хөл» совхозтуң Суг-Аксы суурда угааны четпес уруглар школазының башкызы, «Шын», «Тываның аныяктары» солуннарның көдээ корреспондентизи К. Экер-оол совхозтуң Манчүректе малчыннарынга баргаш, мурнакчыларның дуржулгазын таныштырып, беседаны чорудкан. Улуг-Ойда хойжу бригаданың хойжуларының, Элдиг-Кара-Суглугда чылгычыларның болгаш оон-даа өске малчыннарның амыдыралын ол сонуургап таныжкан.

Малчыннарның амыдырал-чуртталгазы дээш Коммунистиг партияның, Совет чазактың ааҗок улуг сагыш салыышкынынга ыраккы одарларның малчыннары өөрүп четтиргенин илереткен.

Совхоз Манчүректиң кадыр, кызыл оруктарын машиналар саат чок маңнап турар кылдыр казып аштаан болгаш шапкын Ак хемни кежилдир көвүрүг кылган. Ынчангаш малчыннар-биле харылзаа экижээн. Бижи өмнелгезиниң салбыры болгаш малчыннарның херегцелин хандырар магазин тургустунган. Рабкооп чугула херегцелдиң бараанарын, аъш-чемни оларга үргүлчү чедирип турар апарганы черле экиир. Ыраккы хемнер баштарында малчын араттарның амыдырал-чуртталгазы ам таныттынмас кылдыр чаарттынган.

Чылгычылар баштайгы терээ 58 беден 58 кулунну менди алган, моон соңгаар төрүүр бе бүрүзүнүң кулунун чаңгыс-даа чидириг чокка алыр дээш олар демисежип турарын демдеглээн. Моон-биле чергелештир кино, концерт көргүзүү чылдың бирги чартында болбааның, солуннарны сеткүүлдерни айда чүгле чаңгыс катап моону-биле эккеп турарын олар илередип чугаалааш, кинону, концертти үргүлчү көргүзүп, чагыдылгаларны дүрген тарадып берип турарын малчыннар күзээн. Ол күзелдерни совхозтуң удуртукчуларынга чугаалап чедерин көдээ корреспондентиден олар дилээн.

О. ОХЕМЧИК.

Малчынның ажыл-ижинге холбаштыр

★ ★

АЛДАРЛЫГ ХОЙЖУ

(ЧЕЧЕНЧИТКЕН ЧҮҮЛ)

Таңды районнуң «Межегей» совхозунуң дуржулгалыг хойжузу Сүрүнчап Куулар Чыырмаевич-биле мээң баштайгы ужуражылгам—республиканың найысылалы Кызыл хоорайга болган. Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң шалыпчыларының республика чөвүлел хуралынга Куулар Чыырмаевичиниң келген үези ол.

Чоллаксымаар сыныг, хавал ханы сыгыглдарлыг, алдан хар чоокшулай-даа берген болза, алыс бодунуң адак-бышкаа чиик, характарынга өөрүшкүнүң оду кыптыккан, бүгү-ле сеткилиниц ханызындан чугаалаар. Куулар Чыырмаевичини бир дугаарла көрген, ооң-биле чугаалашкан кижи, ону кара чаштан тура-ла билир кижи дег апаар. Ооң эвилеңээлдээ, сөглээн сөзүнүң утказы шак ол хире. Кадарчы ажылының дугайында кандыг-даа хөөредиг чок ооң чугаазы, хөй чылда кадарчылап келгеш, ооң чедип алган мурнакчы арга-дуржулгазы кижилерниң сеткил-сагыжынга улуг өөрүшкүнү хайныктырып келген. Ол ындыг болбас аргажок. Күш-ажылдың кижизи каас-чараш, алдарлыг деп чүве ол-ла болгай.

Куулар Чыырмаевичиниң ажыл-амыдыралын сонуургап, ооң-биле элээн-не чугаалыг болдум.

— Хөй чыл дургузунда кадарчылап келген-дир силер. Чедип алган арга-дуржулганарны чугаалап берип көрүңер? — деп, хоочун кадарчыдан диледим.

Амы-хууда амыдыралын хала чок хөөреп орган кадарчым, алыс хандыр боданган хевирлиг болу берди. Көгү-шыгы хөлбелчиңнээн Межегейниң каас-чараш чурумалдыг бойдузу, хойнуң кадагалатканы кадарган хөй хою ооң характарынга шокарандалыр көстүгүлеп, кадарчылап ажылдап эрткен чылдары ооң бодалынга ыя үе иштинде дойлуп чоруп турганы ол боор чадавас. Ам-на айтырыгны харыылаарынга белен мен дээнзиг, Куулар Чыырмаевич ыңай-бээр сергек көргүлээш, чугаалап эгеледи:

— Ырак-чоокка алдаржып сураглаан, ылап онзагай арга-дуржулгалыг мен деп чүнү чугаалаар мен. Кадарчы-биле кадарчының чымыжы домей, «хөй-даа, эвээш-даа малдың оруу чаңгыс» деп тыва улустуң үлегер чугаазы бар болгай. Моон утказын чамдык тала-биле көөр болза, черле шын боор. Ындыгдаа болза, бодумнуң канчаар ажылдап турарымны чугаалаайн.

Ол папирозун кыпсып алгаш, кезек тыртып чорүй чугаазын уламчылады:

— Бо-ла кадарчылап келген үемниң дургузунда черле каракызыл ажылдап келдим. Чоннуң идегелин, хойнуң малы деп чүве нарын айтырыг. Ынчангаш кадайым Седип-биле ийилээн бүгү-ле күжүвүстү хоювустуң продуктуузун бедидип, ооң баш санын улам көвүдедип өстүреринче углаан бис.

Сүрүнчап Куулар Чыырмаевич ам он чыл дургузунда кадарчылап ажылдап турар. Кадарчылап ажылдаан чылындан эгелээш-ле ол кызымак күш-ажылын көргүзүп, совхозтуң дирекция чериниң болгаш ажылчыннарының кадарчыларның кичээнгейин хаара тудуп, хүндүткелдиң чаалап алган. Кым күш-ажылга бодунуң төлептиин көргүзер болдур, чон ону хүндүлээр. Бо таварылгада Куулар Чыырмаевичиге чону чоорган, хөйү хөйлеп. Чырык чер кырынга ол — кижиге улуг аас-кежии. Он чыл!.. Бо дээрге, эвээш эвес үе. Шак бо үениң дургузунда дуржулгалыг хойжу Куулар Чыырмаевич төрээн совхозунга 6 муң ажыг хойну өстүрүп берген. Кызымак күш-ажылдың тодаргай түңнели ол.

Чыл санында-ла Сүрүнчаптар алган хүлээлгезин ажыр күүседип келгеннер.

— Кадарган хоюнарның баш санын өстүрүп, ооң продуктулуун бедидип турарыңарның онзагай чажыды чүдел? — деп, айтырыгга ол мынчаар харыылады:

— Сөглээр сөстүң шыны херек, деп чугаалажыр болгай бис. Күүсеттинип шыдавас берге болза, хөөредиг-биле хүлээлге алыры амыдыралдың негелдезинге черле таарышпас. Ынчангаш бодувустуң ажыл-агыйывыстың ниити байдалын көрүп тургаш, тодаргай хүлээлгени алыр бис.

Чайгы бөргүн уштуп, оң талакы холу-биле тейин калчаан апарган бажын ол оптуг суйбагылааш, бодунуң кодан хоюн чылдың дөрт эргилдезинде канчаар кадарып, ажаап турарын чугаалап кирипти:

— Кымга-даа билдингир болгай, дуңмам. Кандыг-даа малды кыш ажырары эң берге херек. Ынчангаш кышты канчаар эртип турарымны баштай чугаалап көрейн — дээш, менче чазык хүлүмзүрүг-биле көрдү. — Мен Шоол бажынга кыштаар кижи мен. Кыштагга көжүп чеде бергеш-ле, одар-белчирниң ырак-чоогун көрүп, ниити планны кылыр. Хар-чам бичии, соок шоолуг эвес турда, хойну ыраккы одарларга кадарып доозар. Улуг хар урлунуп, чыккылама соок кээрге, ам-на чоокта курлап алган оъттуг девискээрлерже кадатты киирер. Бир эвес кыштагга чугаалажып орган болзувусса, ол-бо таланың одар девискээрин айтып тургаш көргүскен болза, черле солун болур ийик — дээш, кадарчым каттыргылай-дыр. — Ындыг-даа болза чугаа билдингир боор. Одар талазы-биле ындыг-дыр.

Кол-ла чүве — малдың быжыг чем-суурун белеткеп алырында. Сиген, сула, өске-даа чемгериглелер хөй болза, улгадып бар чыдар хойларны, хураганнарны, күжү шала кошкак хевирлиг хойларны соок эрткиже өдекке тургузу азыраар. Ынчангаш олар күш-шыдал талазы-биле боолбайн баарлар. Кадарчылап келген бүгү-ле чылдарым дургузунда совхозтуң дирекция чери мээң, черле бүгү малчыннарга эки дузалап келген. Сигенни четчир санныг кылдыр сөөртүп бериптурган. Кадарчы кижи болганда, совхозче көргеш олуруптарга кайын боор. Ынчангаш мен бодум тонна чедир сигенни чылдын-на белеткеп алыр мен. Далайга дамды дуза дээн ышкаш, бо база-ла шору боор чүве.

Чылдың кайы-даа үезинде малдың янзы-бүрү аарыглардан аарый бээрин хайгаарап турар. Ындыг таварылгалар илерел келзе, доранна хемчегни алыр — дээш, Куулар Чыырмаевич үзүктели берди. Чугааны соотпазы-биле кадарчыже уламна сиңнигип база бир айтырыгны сала кааптым:

— Хоюнарның чайгы семиртилгезин канчаар чорудуп турар силер?

— Чай! Чылдың дөрт эргилдезиниң база бир эки үези ол-ла болгай. Ынчангаш чамдык малчыннар оът-сиген дээрге магалыг-дыр, хойну сүрүпкеш, сооңдан кылаштап чоруурга, олар боттары-ла семирий бээр деп чугаалажырлар. Ол черле шын эвес. Чайын хойну эртен эрте кадарып үндүрер, изиг дүжүп орда, девээлиг хем кыдыынче киирер, кончуг изий бергенде дыштандырып чыттырар. Кежээки сериинде караңгылааже кадарар. Чайын хойну черле кажаалап болбас. Чайын чаъс хөй болур. Шалбаа-малгашка хойну кажалаар болза, кужу база суларар, дүгү база дүтчүп каар. Хойнуң кончуг-ла семирир үези — оът быжып турар үе ол.

Куулар Чыырмаевичиниң кадарчы арга-дуржулгазы нарын. Ооң бо бүгү-ле чугаазы ажыл-херек-биле быжыг харылзаалыг, ооң-биле бадыткаттынып турар. 1962 чылда Сүрүнчаптар 100 хойга онааштыр 103 баш хураганнарны бүрүн камгалап алганнар.

Куулар Чыырмаевич Сүрүнчап 1961 чылда коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп бедик атты чедип алган.— Совет чазактың болгаш Коммунистиг партияның кижи дээш, бүгү-ле чүвени кижиниң чаагай чоруунга дээш хүн-бүрү чорудуп турар улуг ада сагыш-салыышкынының ачызында назы-хары улгады берген кырган бодум безин чалыыткап, шору күш-ажылчы чедиишкиннерлиг болуп тур мен — деп, ол улуг өөрүшкү-биле чугаалады.— СЭКП Тыва обкомунуң V пленумунуң шиитпирин бистиң совхозта амыдыралга багай эвес күүседип турар. Мээң кыштаамда улуг кажаа, бажың, чунар бажың туттунган.

Адак соонда Куулар Чыырмаевичиден мындыг айтырыгны салдым:

— Төөгүлүг чеди чылдың бешки чылында кандыг хүлээлгелерни алган силер?

— 100 төрүүр хойдан 105 баш хураганнарны бүрүн камгалап алдым. Бир хойга онааштыр 2 килограмм 700 грамм дүктү кыргып алыр хүлээлгелиг мен. Баштайгы кыргылдада бир хойга онаштыр 2 килограмм дүктү кыргып алдым. Чыл төнчүзүнге чедир алган хүлээлгем алдарлыы-биле ажыр күүсеттинер.

Тыва АССР-ниң алдарлыг хойжузу, коммунист Куулар Чыырмаевич Сүрүнчап-биле бистиң чугаавыс мынчаар доозулду.

О. ХӨВЕҢМЕЙ.

★ ★

Баштайгы чуулдада

Хойнуң кыргылдазын доозкаш, шээр малдың чуулдазын уламчылып эгелээн. Улуг-Хем районда «X улуг хурал» колхозтуң 16 муң хоюн чаңгыс неделя иштинде организастыг доозкан.

Ниитиниң малын аарыгдан баш бурунгаар камгалаар сорулгалыг бо чугула ажылга Моңгуш Доржу (мал эмчизи), малчыннарны идепкейлиг киириштирген. Чудаанмай, Мандал, Шаннаа, Дүмен-оол ышкаш эки ажылдаанннарны хөйнү айтып болур.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

—⊙—

УЙГУДА...

Удаан кижи куйзэн чүвезин боттанган кылдыр дүжеп болур-ла болгай. Таңдыда «Совет Россия» колхозтуң удуртукчулары малдың кыжыкы чем-суурун белеткээр талазы-биле ажылдар хайнышкынныг чорупп турар кылдыр дүжеп турарлар боор чадавас. Колхозта бо ажылдарның шуут чорбайн турарын чүгле ооң-биле тайылбырлап болур.

Бо колхозта мал чайлаглаадыышкыны багай организастаттынган. Дөрт кодан хойну Владимировка суурну долгандыр кадарып чайлаан. Кадарчы Хуурактың хою Балдырганныгның сиген кезер шөлүнде чайлап турар.

Мал чемнери белеткээр ажылга колхоз шуут белен эвес. Бригадалар, звенолар тургустунмаан. Сиген, силос кезип ажаар тракторлар, машиналар, аъттың дериг-херекселдери, хол-биле ажылдаар өөнак чепсек-херекселдер септеттинип, четчелеттинмээн. Мал чемнери белеткээр ажылдарны канчаар организастап эртирерин баштаар чөрге партбюрога чугаалашпаан, ажылчы планны бадылаваан. Сигенчилер ортузунга чорудар партийжи полит-массалыг ажылдарның планы база кылдынмаан, агитаторларны түс-түс участоктарга хуваап, бижиглеваан.

Баскалдарның, Артыы Узуннарның сигени кезер четкен турда-ла сиген кезилдезин колхоз ам-даа эгелеваан.

Колхоз бо чылын 2200 тонна сиген, 8400 тонна силос белеткээр ужурлуг, а тараа ажаап алыышкынынга чедир үр эвес үе арткан. Бо ийи чугула кампанияны дапкырлаштырып болбас.

Партия организациязы (секретары эш Лопсаң-оол), колхоз баштаар чери (даргазы эш Дубатов) бо талазы-биле доп-дораан шиитпирлиг хемчеглерни алыр ужурлуглар. Эрткен чылын мал чемнери белеткээриниң пландарын күүсетпээни-биле кышкы үеде колхозтуң элээн хөй баш малдарының өлүп хораанын утпас херек.

С. ТАНЗЫН-ООЛ,
бистиң штаттан дашкаар корреспондентивис.

Малчыннарны чүге утканыл

Бии-Хем районда «Хадын» колхозтуң алды муң ажыг баш хою колхоз төвүнден 120 км ыракта — Баян-Кол девискээринде. Ол малды ажаап хайгаараары-биле ында элээн хөй өг-бүлелер чурттап, ажылдап турарлар.

Ниитиниң малын каража-когарал чокка азырап өстүрер кылдыр ында ажылдап турар кижилерге таарымчалыг байдалдарны тургузуп бээр ужурлуг деп чүве черле билдингир. Ындыг турбуже, колхоз баштаар чери мында малдың чем-суурун четчелеп хандырарынче, малчыннарның амыдырал хандырылгазын экижидеринче кичээнгей салбастаан.

Бисте 64 харлыг Оюн Шойлаа, анызк кадарчылар Василий Таскара, Доңгак Доржу ышкаш малын менди ажаап, дүк кыргып алыр, чаш хураганнар доруктурар талазы-биле эки көргүзүглерни чедип ап турар кызымак хойжулар бар-ла. Ындыг-даа болза күш-ажылдың организастыының болгаш мал кыштаглаашкынынга белеткелдерниң багайындан эрткен кыжын мавдаа элээн хөй хойлар, хураганнар өлгүлээн.

Колхоз баштаар чериниң болгаш хой фермазының эргелекчизи эш Бончайның мал чайлаглаашкынын организаставаан-биле июль 9-ка чедир чаңгыс-даа кодан хой чайлагже үнмээн. Ооң түңнелинде эңир чылын 80 тонна сиген кескен шөлде ам тудум-даа кезер сиген чок — хой оъттап каапкан. 60 гектар көк-суланы база мал дойлапкан. Кажааларны септеп, өдек-өржени хоорар ажыл шуут чорбайн турар.

Малчыннарның амыдырал хандырылгазы база-ла багай. Хлебти ферма төвүнге быжыргаш, хойжуларны ооң-биле хандырар сорулга-биле ферма төвүнде хлеб быжырар чер кылган, а херек кырында далган чок. Кижилер боттарында бар далган, тараазын айтыржып, аразында бичиилеп чегжип турар. Оларның ол бичии курлавыры дооступ четкен. Чемге херегзээр үс, саржаг аймаа көңгүс чок. Чугула херегцелдиң бараанннары шай, дус, тапкы, от садып алыры-биле малчыннар 40—50 км ырак черлерже аъдын, бодун човадып, артык чорук кылып турарлар. Солун чагыдылгазының үезинде оларның чагыдылгазын хүлээп алыр ажылды организаставаан. Ийи-чаңгыс кижилерниң боттарының чүткүлү-биле чагыдып алган солуннары айда ийи-бир катап кужак-кужаа-биле келгилээр. Ферма эргелекчизи эш Бончай колхоз төвүнде чурттап турар болганда, ол мында малчыннарның амыдырал-чуртталгазы-биле таныш эвес, оларның негелде, хомудалын билбес болгаш бо бүгүнүң дугайында колхоз баштаар черинге малчыннарның мурнундан оларның чөптүг негелделерин чедирбейн турар.

Баян-Кол девискээринде хой фермазында күш-ажылдың организастыының багайы, ында малчыннарның амыдырал-чуртталгазының чедингир чогу колхоз баштаар черинге болгаш партия организациязынга билдинген, ынчангаш чогуур хемчег алдынган турар ужурлуг.

С. ДАНГАА.

—□—

Экилерни мактааш багайларны шүгүмчүлээн

«Улуг-Хая» совхозтуң Алдыы-Шынаада сүт-бараан фермазы (эргелекчизи эш Ширин-оол) чылдың бирги чартында 108 тонна сүттү бүдүрер планныг тургаш, 120 тоннаны бүдүрген. Ферма чартык чылда күрүнеге 70 тонна сүттү дужаар тургаш 71 тоннаны киирген. Саанчылар В. Увангур 6 айлар дургузунда инек бүрүзүнден 892 кг, Бүрүмаа бир инектен-не 720 кг сүттү саап алган.

Дөң-Терек, Хайыракан фермаларының чартык чылда сагган сүдүнүң түңнел көргүзүү кудуу деңнелдиг болган. Чүге дизе, сүт саалдазын көвүдедир талазы-биле боттуг хемчеглер алдынмайн келген. Саанчылар Д. Кара-Кыс, Д. Долума, С. Уйнукпан оларның чылдың бирги чартында саап алган сүдү дыка эвээш болган. Моон бир чылдагааны ол саанчылар сүт саалдазын көвүдедир дээш бүгү-ле болдунар аргаларны ажыглавайн турарында.

«Комсомолчу прожектор» сүт саалдазының талазы-биле экилерни мактааш, багайларны шүгүмчүлээн.

Д. ШУЛУУ.

ЧАШ МАЛДЫ МЕНДИ ДОРУКТУРГАН

Бии-Хем районнуң «Өөк» совхозунуң Малиновкада сүт-бараан фермазының бызаа ажаакчызы М. Чамзырың 4 чыл дургузунда бызааларны менди өстүрүп келген. Чаш малдың менди турары болгаш семис күштүг болуру — ону ажаап турган кижиден хамааржыр.

Хүн бүрүде доттур өткарып, чеңгерип, суксунун хандыр хүнде каш-даа катап суггарып турарга мал черле баксыравас.

1962 чылда 90 бызааны ол хүлээп алгаш, чыл дургузунда чаңгыс-даа чидириг чокка доруктургаш бүрүн дужааган. Бо чылын ол 60 бызааны ажаап келген, ооң кырынга немей 30 бызааны база ажаап өстүрери-биле хүлээп алган.

Н. ЛОПСАҢ.

Республиканың малчыннарының бо чылгы Наадымының киржикчизи Доңгак Биче-оол — Барыын-Хемчик районнуң «Малчын» колхозунуң мурнакчы хойжуларының бирээзи. Элээн каш чылдарда хой ажылынга ажылдаан, арга-дуржулгалыг ол хойжу бо чылын төрүттүнген чүс хой бүрүзүнден-не чүс чеди хураганны менди камгалап алган. Амгы үеде ооң коданында хойлар болгаш хураганнар эки семиртилгеде туруп турар.

ЧУРУКТА: хойжу Доңгак Биче-оол. Фото В. Лутковтуу.

Телеграф дыңнадып тур

СЭКП ЛЕНИНИЗМНИҢ ТУГУН БЕДИККЕ АП ЧОРУУР

СЭКП ТК-ның ажык чагаазын даштыкыда канчаар көрүп турары

Совет Эвилелиниң партия организацияларынга, бүгү коммунистеринге СЭКП ТК-ның ажык чагаазын даштыкы чурттарга улуг сонуургал-биле уткаан. Ол төөгүлүг документини тайылбырлавышаан, депшилгелиг хөй-нийти ону изиг-биле чүүлдүгзүнүп хүлээп ап турар деп даштыкы парлалга демдеглеп турар.

СОФИЯ. «Марксизм-ленинизмниң тугунуң адаа-биле чаңгыс эп болгаш сырый каттыжыышкын». «Марксизм-ленинизм—келир үеже оруукка кижи төрелгетенге шолбан», «Ленинчи шынчы чорук-биле тайбың дээш, улуг идеалдарның тиилелгези дээш», «Ленинчи шынчы орук-биле», «СЭКП—ленинчи улуг идеяларның тук тудукчузу»—мындыг эгелер-биле болгар солуннар мурнуку чүүлдерни парлап, оларга СЭКП ТК-ның ажык чагаазын тайылбырлап турар.

«Работническо дело» солуннуң бижип турары болза: делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чугула кол айтырыгларының талазы-биле СЭКП-ниң ленинчи шугумун ол документиде бүгү барымдааларны көргүзүп тургаш, чайгылыш чокка тайылбырлаан, ынчангаш ажык чагаа кижини бодунче хандыдып, адажок улуг сорук кириишкин-биле номчуурунче албадап турар. СЭКП ТК-ның ажык чагаазын бистиң чуртувустуң коммунистери болгаш ажылчы чоннары изиг-биле уткаан.

Ынчаарга Кыдаттың Коммунистиг партиязының удуртулгазының барымдаа чок нүгүлдүг халдаашкынынга хоралакчы үүлгедиглери делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң нийти угланыышкынынга болгаш чаңгыс эвинге удур угланган турда, СЭКП ТК-ның ажык чагаазы эгезинден төнчүзүнге чедир марксизм-ленинизмге шынчы болур чоруктуң ёзузу, социалистиг чурттарның болгаш бүгү делегейниң коммунистериниң чаңгыс эвин быжыглаар дугайында сагыш салыышкынныг-биле сингиккен. Тайбың, демократия, национал хамаарышпас чорук болгаш социализм дээш демиселге совет улустуң болгаш бүгү улустарның үндезин эрге-ажыктарын СЭКП ТК-ның ажык чагаазы илергейлеп турар.

ПРАГА. СЭКП ТК-ның ажык чагаазынга холбаштырган хуралдар болгаш беседалар Чехословакияның бүдүрүлгелеринде болуп турар. Нийти улуг эчис сорулгалар дээш, тайбың болгаш социализм дээш демиселге чехословак коммунистер, бүгү чехословак улус мурнукузу ышкаш, СЭКП-биле, совет улус-биле, бүгү-ле марксистчи-ленинчи партиялар-биле кады турар дээрзиниң дугайын олар херечилеп турар.

Праганың «Татровка» деп бүдүрүлгезиниң ажылчыннары мынча деп медеглеп турар: кижи төрелгетенниң келир үезин термоядролуг дайын-биле шиитпирлеп болбас. Чер кырында бүгү-ле бүдүрүлгелерни, бүгү-ле дириг чүүлдерни узуткап чок кылып каар чүве болза, социализмни болгаш коммунизмни канчап тургузар боор. Ындыг болган төлээде, совет эштерниң чорудуп турары тайбың кожа-хелбээ доругннаашкынның политиказын бистер чогумчалыг деп санап турар бис. Кым күштүгүл, кым тиилээрил дээрзин ийи системаларның тайбың чарыжы тодаргай көргүзер.

ЧБП-ниң Южночешск обкомунуң секретары Б. Благник мынча диен: СЭКП ТК-ның чагаазы делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң амгы үедеги стратегиязын болгаш тактиказын чогаадыкчы ёзу-биле болгаш эртем ёзузу-биле хандыр үндезилеп турар. Социализмниң болгаш коммунизмниң капитализмден мораль талазы-биле кедергей улуг артык күштүг чорууну бүгү делегейге энне бүзүрелдиг-биле көргүзүп турар. Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң кол шугумунуң чогум-на ол принциптерин кошкадырын кыдат коммунистерниң оралдажып турар чоруу бистиң килеңнедип турар.

ЖЕНЕВА. «Тайбыңны камгалаары — ол дээрге коммунистиг идеалдарның боттандырары дээш демисежиригдир» — деп ындыг эгениң адаа-биле, Швейцарияның Күш-ажыл партиязының органы «Вуа Уврие» СЭКП ТК-ның ажык чагаазының тодаргай тайылбырлалын парлап үндүрген. «Ол чугула документиге СЭКП ТК-зы делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң кол-кол айтырыгларының талазы-биле бодунуң туружун тайылбырлаан» — деп, ол солун онзалап демдеглээн. Лениниң тугунуң адаа-биле делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эвин быжыглаарының эргежок чугулазын солун демдеглеп турар.

(СЭТА).

Социализм чурттарының чедиишкиннери

УЛУСТУҢ БАЙЛАНТАРЫ КӨВҮДЕП ТУРАР

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Бүгү чүзүн малдың чаш төлүн өстүрүп турарының дугайында МАР-ның Төп статистика эргелелиниң ында парлап үндүрген дыңнадыында чугаалап турары болза, 1963 чылдың июль 1-де турганы-биле алырга, республикада малдың 7.561 муң баш чаш төлүн өстүрүп турар, ол болза бо чазын алдынган бүгү чаш малдың 94,5 хуузу болур.

КУБАНЫҢ АЪШ-ЧЕМ АЖЫЛДАНЧЫЛАРЫНЫҢ УЛУГ ТИИЛЕЛГЕЗИ

ГАВАНА. Эът продуктуларның национал делгелгези Гаванада ажыттынган. Чурттуң эът үлетпүрүнүң бедик шынарлыг продуктуларын, а ол ышкаш социалистиг өске-даа чурттардан алган дериглерни делгелгеде киирген.

Социалистиг революцияның Чаңгыс аай партиязының Национал удуртулгазының бирги секретары болгаш Кубаның премьер-министри Фидель Кастро делгелгени ажыткан. Делгелгениң делгиирлерин көрген соонда, Фидель Кастронуң демдеглээни болза, Кубага ындыг бедик шынарлыг продуктуларны бүдүрериң шиңгээдип алганы — чурттуң аъш-чем ажылдакчыларының улуг тиилелгези болур. Капитализм үезинде Куба ындыг хөй янзы эът продуктуларны бүдүрбейн чораанын ол демдеглээн.

Француз ажылчы чоннарының демиселиниң хүнү

ПАРИЖ. (СЭТА). Ажылчы чоннарның ажыл соксадыышкынынга эргезин кызыгаарлаар дугайында чазактың киирген хоойлу төлевилелиниң талазы-биле санал-оналдар национал хуралга июль 17-де эгелээн. Ол-ла хүн Францияның ажылчылары реакцылыг хоойлу төлевилелинге удур демиселдиң хүнүн эрттирип, профэвилел эргелерин болгаш хосталгаларны камгалаарынга боттарының шиитпирлиин көргүзүп турар.

Парижтиң дыка хөй кудумчуларынга автобустар даң бажындан эгелээш, ажылдаарын соксаткан. Ол болза пассажирлер автобустарының ажылдакчыларының ажыл соксадып турары ол. Оларның соон дарый электриктер, демир орукчулар, албан-хаакчылар, метронуң ажылдакчылары, почта албан-хаакчылары болгаш ажылчы чоннарның өске-даа дыка хөй категориялары ажылын соксаткан. Ажыл соксадыышкының чорутпаан экономиканың чаңгыс-даа адыры чуртта чок.

Йеменде национал фронтуну тургускан

ЛОНДОН. (СЭТА). Йемениң «Национал фронтузун» тургусканының дугайын ЙАР-ның президентизи Салляль чарлааның Рейтер агентилелдиң корреспондентизи Аденден дыңнадып турар.

4 миллион йеменнерни каттыштырып турар «Национал фронтунуң» ажыл-чорудулгазын айтып турар уставты чоокку үеде чарлаан турар. «Национал фронтунуң» эчис сорулгазы — араб чаңгыс эптиң идеязын чорудары болур деп, Салляль чугаалаан.

Айыылдыг базым

ЛОНДОН. (СЭТА). Англи чазак барыын-герман милитаристерни өнемчидер талазы-биле айыылдыг базымны кылган. Общиналар палатазынга июль 15-те чүве чугаалап тургаш, лорд — таңма кадагалакчызы Хиттиң медеглээни болза, барыын-европа эвилелдиң брюссель керээзинде доктаатканындан хөй аар чүък сөөртүр суг ишти-биле чоруур хемелерни тудуп кылырын Барыын Германияга чөпшээрээр деп саналды Англияның чазаа деткип турар.

ӨГ-БҮЛЕ ЭЭЛЕРИНГЕ СҮМЕ

Көк-тараа хлевинден кылган квас

Көк-тараа хлевин духовка иштинге саргара бергижеге кургаткаш, сакпыңга салгаш, чылыг сугну кырынче кудуп каар. Ынчангаш ону 5—6 шак дургузунда тургузар. Ооң соонда ол бүгүнү паалыңныг сакпыңга марляга шүүп кудуп алгаш, хайындырган сугга эзилдирген ажыткыны былгавышаан куткаш, чигир, мятаны база холуур. Ооң соонда ону ажыткызы четчип, көдүрлүрү-биле 5—6 шакта саваның аскын дуглааш салып каар. Кажан квас көвүктелип келирге, ийи дугаар шүүгеш, шилдерге куткаш (элээн каш борбак изюм чигирлерни шилдерге ону кудар мурнунда суп каар) шилдерниң аскын дуглаар.

Шилдерниң аскын дуглаар чекпелерни чылыг сугга суп чымчаткаш дуглап, ооң кырындан хендир-биле быжыглап шарыыры чугула. Квас куткан шилдерни сериин черге чыттыр салгылап каар. 2—3 хонук эрткенде квас ажыглаарынга белен болур.

10—12 шил квас кылырынга: 1 кг көк-тараа хлеви, 25 г ажыткы, 200 г чигир, 50 г изюм чигир болгаш 20 г мята хереклеттинер. (Квасты мята чокка кылып ап база болур).

Томат хандызы

Хандыны чүгле чаа, урелбээн болгаш четче бышкан помидорлардан кылыр. Чуггаш, кескен помидорларны сакпыңга салгаш, чылдыптар. Кажан помидорлар ылбырап бады баарга, база катап арткан помидорларны оларның кырынче салып, чоорту сакпыңны долдурар. Помидорлар хайны берген соонда, оларны шүүргеже шүүптер. (Шүүрге арткан чүүлден пюре азы пастаны белеткеп кылып ап болур).

Шүүрел алдынган хандыны 10 минута дургузунда хайындырыпкаш, баш удур белеткеттинген арыг, кургаг шилдерге азы шил банкаларга кудар. 10 литр хире ишкир савага куткаш, аскын дуглап, ооң кырындан чук-биле база быжыглааш, саваны ниллендир салып соодар. Бир азы чартык литр хемчээлдиг банка саваларны 30 минута дургузунда хайындырган изиг сугга арыглап аштааш, томат хандызын оларга кудуп, аскын быжыглап дуглааш, куду көрүндүр салыр. Томат хандызын сериин черге ажаап кадагалаза чогуур. Аскын ажыдып алган шилде хандыны дүрген-не чемге ажыглааны дээре.

Хандының амдазын экижидери-биле ону чемге хереклээриниң мурнунда соодуп, аңаа дусту болгаш перецти холуптар.

ОЛАР — ҮЖЕЛЭЭ ЧЕМПИОННАР

Чоокта чаа бистиң республикага спорттуң национал хевирлеринге бирги чер дээш маргылдаа болуп эрткен. Аңаа киришкеннерниң саны мурнунда болган ындыг маргылдаага келгеннерден хөй болган. Ылангыя шой көдүрүкчүлериниң саны элээн немешкен.

Шой көдүрериниң талазы-биле бирги чер дээш чидиг демисел улуг сонуургалды болдурган, чүге дээрге хоочун, шыырак күштүглер-биле кады бо маргылдаага аныяктар база-ла хөй немешкен турган, ынчангаш олар бирги черни аптып болурунун аргазы турган: аныяк күштүглер Иван Волков, Иван Белоногов олар шой көдүрериниң аргазынга элээн мергежээннер. Ынчалза-даа бо удаада хоочун штангист Иван Чижов 32 килограммның шоюн оң холу-биле 22 катап көдүргеш, тиилелгени чедип ап шыдаан.

Чурукта: (оң талазындан солагай талазынче): Иван Волков, Иван Чижов, Иван Белоногов.

Фото В. Лутковтуу.

Ийиги неделя эгелээн

МОСКВА. (СЭТА-ның корр.). Кино конкурузунуң ийиги неделязы — ол дээрге делегейниң чаа чурукчулары-биле чаа ужуражыышкыннар-дыр. Бо удаада съездилер ордузунга драматургтар —сценарийи-биле «ой, кыстар силерни» деп кино чурукту тургускан моол сценарист Лобойдамба, бодунуң чуртунда шиилер болгаш романнар автору болуп турар болгаш «Соок истер» деп бодунуң сөөлгү ажылын көргүскен эң улуг норвег режиссер Арне Скоузн олар ажылдарын көргүскен.

Режиссер Доржпаламның хеглүг, амыдыралчы өөрүшкүлүг комедиязы моол кадааның бөгүнгү хүнүнүң дугайын, херээженнерниң болгаш оларның күш-ажылының дугайын тоожуп турар.

«Соок истер» деп кино чурукта оон мырыңай өске байдалды көргүзүп турар. Ол кино дайынның хүннерин, фашистиг бектээшкинден дезип үнген 12 дургуннарның салымчолун көргүзүп турар. Оларга оруң баштап чораан Одмунд хуузунда эрге-ажыын бодааш, бодунуң хүлээлгезин херекке албаан, ынчангаш оон баштап чораан кижилери черниң черинге өлүп калган. Оон буруузу-биле болган халап ону дүвүреңнипкен. Одмунд демги кижилерниң өлген черинге ээп чедип келир болгаш ол-ла казанак бажыңга боду өлүп каар.

Румын кинематография «Лупень, 29» деп кино чурукту көргүскен. Ооң үндезининге төөгүлүг болуушкун: 1929 чылда Румынияның үлетпүрлүг төптериниң бирээзинге ажылчыннарның тура халыышкыны салдынган.

Экваторнуң чаа чазаа

ПАРИЖ. (СЭТА). Франс Пресс агентилелдиң дыңнадыы-биле алырга, Эквадорда чаа кабинетти (чазакты) тургускан дугайын чарлаан. Чазактың составында үш шериг болгаш алды хамаатылыг кижилер кирген. Даштыкы херектер министринге полковник Луис Агустин Мора Боуэн томуйлаттырган.

Шериг-хамааты чазак демократтыг күштерге удур немелде дерзии хемчеглерни алган. Чуртта тудуп хоругдаашкын үргүлчүлевишаан турар. Туттуруп хоругдаттырганнарның аразында—ажылчы чоннарның национал конференциязының даргазы Виктор Суньига база бар.

Колхозчуларның аал коданының арыг-шевери

Бо үеги колхоз суурун план ёзугаар тудуп турар. Колхоз тудуунуң органнары суурнуң чаа тудугларының чаңгыс аай хевирлиг төлевилелдерин чогаадып берип турар. Колхозчунуң коданының тудугларының чижек схемазын дараазында байдал-биле тургузар.

Коданның девискээриниң хемчээлин көдээ ажыл-агый артелиниң Уставында көргени ёзугаар доктаадыр.

Чурттаглга бажыңын дорт шугумга тудар. Бажың-биле кудумчу аразынга ыяштар, чадаң үнүштер олуртур шөлчүгешти тускайлаарын сүмелеп турар. Бажыңның ындынче 12 — 15 метр ыракка мал, куш кажааларын тудар, оларның ындыы талазынга өдек чыып оваалаар шөлчүгеш турар, оон ыңай участоктуң ханызынче огород турар.

Чурттаглга бажыңы-биле мал кажаазының аразын дуглай кажаалаар. Ол-ла кажаа иштиниң бир хостуг шөлүнге 15 — 20 хире чимис сыптарын тарып олуртуруп, кожа колхозчулар коданнары-биле кызыгаарга терек, тал дээш өске-даа хөй дазылдарлыг чөкпек бүрүлерлиг, өртке айыылдыг эвес ыяштарны тарып олуртуруп сүмелеп турар. Кодан аразынга ногаан үнүштерни олуртуру калыкшылгага база улуг ужур-дузалыг.

Ногаан үнүштер дыңзыг хаттан, доозундан, а чайгы үеде бажыңнарның хүнге изииринден база камгалал болур.

Кудукту ийи коданның аразынга казып алырга ажыктыг. Коданның девискээрин дескилээри, бир эвес шык чер болза, ону кургадыры база чугула.

Чуттуг чүүлдерни, өдекти, бокту шын чыып, ажаар чорук кадыкшылгага чугула ужур-дузалыг.

Суг дамчыдылгазы болгаш канализация чокта кажаа иштинге арыгланыр бажыңны тудуп алыры чугула. Ону тударда адаанга хааржак тургускаш, чуттуг бокту хааржаа-биле кады уштуп турар кылдыр азы адаанда чуттуг бокту артындан эжип үндүрер кылдыр тудуп болур. Адаанда хааржактыг арыгланыр бажыңның чуттуг богунуң кырын эртенниң-не торф азы кургаг довурак-биле дуглай бызап турза эки. Хааржак иштин чуттуг бок доларга-ла ону компостуг оваага апарып төп турар.

Чуттуг богун артындан эжип үндүрер кылдыр тургускан арыгланыр бажыңның оңгарының иштинде камгалал ханаларын чымчак дой довурак-биле бызап каар. Оңгар иштинде чуттуг боктуң кырынга торфту азы кургаг довуракты хүн бүрүде дуглай чажарын база сүмелеп турар.

Кажаа иштиниң арыгланыр бажыңын чурттаглга бажыңындан 15—20 метр, кудуктан 20—30 метр, кухня—столовайдан 50 метр ырак черге тудуп тургузар херек.

Өдек үнелиг удобрение болур; ону мал кажаазының ындында өдек шөлүнге оваалап кадагалаары чугула. Кажаа иштинде арыгланыр бажыңның хааржаандан ужулган чуттуг бокту компостуг оваа кылдыр чыып болурун үстүнде чугаалаан болгай. Компостуг ованы дараазында арга-биле чыырын сүмелеп турар: арыгланыр бажыңның чанынга бичии оңгарлап каан шөлчүгешти белеткеп алыр. Ол шөлчүгешке баштай торф азы кургаг довурак каътты 10 см кылын кылдыр төп алыр. Ооң соонда ол довурактың кырынга чуттуг бокту 15 см кылын кылдыр чада салыр, оон кырын торф азы довурак-биле дуглаллыр базыргаш, чуттуг бокту үстүнде арга-биле катап-ла чада салыр. Чуттуг бок-биле торфту азы довуракты ынчаар аралаштыр салып тургаш, компостуг ованы 1 — 1,5 метр чедир бедидип үндүрер. Ол ованың кырын довурак-биле ыяк кылдыр дуй хөмер. Компостуг ованы элээн үе эрткенде шыгыдып турарга улам эки болур. Компостуг оваа багай чыт чок кылдыр эки дуглаттынган болур ужурлуг.

Компостуг ованы эки ажаап чыырга 6 — 8 айлар чедир ынчаар тургаңының сөөлүнде, огородка азы тараа шөлүнге эки шынарлыг удобрение боор болур. Ованың иштинге химиктиг өскерлиишкин болурга, ук оваа ажык изий бээр, оон иштинге турган микробтар, шыйлашкыннар болгаш сээктер кырлып калгылаар. Ынчангаш компостуг оваа аңаа-ла одек удобрение апаар.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

БОТ-ТЫВЫНГЫР УРАН ЧҮҮЛ КОЛЛЕКТИВТЕРИНГЕ ДУЗАЛАМЧЫ

Улуг чемоданныг кижи

Шоодуглуг көргүзүг

(Сценаның көжегезин ам-даа ажытпаан. Концерт башкарыкчызы көжеге мурнунга үнүп кээр. Ол-ла үеде, сцена ындында бир-ле аар чүве төк кылдыр дыңналыр. Башкарыкчы көжегени бакылай кааптар).

Башкарыкчы. Бисте бөгүн улуг концерт болур дээн чүве болгай, ынчалза-даа баштай бистиң суурда партия-күрүне контролюнуң тывынгыр, «Шагар ары» көргүзүүн сонуургады кааптаал.

(Көжеге ажыттынар. Бир холунда улуг чемодан, өске холунда чоттунар аржымыл туткан кижи девиденчиг ыңай-бээр көргүлеп турар. Көжегениң бир талазындан Шилипир-оол биле Башкарыкчы кестүп кээр).

Башкарыкчы (улуг чемоданныг кижиге). Че, чүл моңар? Силерни кым мында эккелди? Контроль улузу ыйнаан?

Улуг чемоданныг кижи (аржымыл-биле дериин чодуп турар). Хей черге мени ойладып-сүрген хереэ чүл! Кижи бодунуң бажын боду билгей!

Башкарыкчы. Бистиң хыналда-контролювустуң караа кандыг-даа турандан кескү болгай. «Шагар ары» силерни шыргай аразындан тургузу соккаш, шапкан эвес бе?

Шилипир-оол. Мында клуб-тур, хөй чон олур. Оларга харыылап бериңер.

Улуг чемоданныг кижи. Суур чанында, фермада кижи мен. Аа-а, изиин! (**Чоттунуп турар**). Хлеб, далган, идик-хеп садып ап чордум-на... (**Шилипир-оолче чашпаалаан хевирлиг көрнүр**)

Башкарыкчы. А-дыр ыңар, чү хирелиг алдыңар?

Улуг чемоданныг кижи. Бо чемоданда колдуу ажы-төлге хеп-сып ийин.

Башкарыкчы. Кайыл, көргүзүңер.

Улуг чемоданныг кижи. Ажаартудар кижим хөй ийин... Беш кижи...

Шилипир-оол (элээн шыңгырап). Бо суур садыынга, складка бо-ла хап-сава туткан, улус-биле маргышкан турар кижи, силер эвес силер бе?

Улуг чемоданныг кижи. (хенертен серт кылынгаш, чемоданын көдүрүп тура, база катап-ла дерин чоттунар). Өг-ниити хөй ийин, даргалар, уруглар эндерик, хлеб чедишпес-тир.

Башкарыкчы (залда олурганнарже көргеш). Бо кижиниң өг-бүлезин хлеб, далган-биле хандырбайн турары черле шын чүве бе?

(Олурганнарның бирээзи — «Меңээ чөпшээреңер» дээш, сценаже үнүп кээр).

Ол кижи. Мен ол фермада ажылдап турар кижи мен. Бисте садыгжызы чок садыг бар, оон хлеб болгаш өске-даа бараан садып ап турар бис. Хлебти бо суурга быжыргаш, биске хүннүң-не чедирип турар болгай. Харын боду...

Улуг чемоданныг кижи (ол кижиниң чугаазын үзе кирбишаан). Мээң чемгерер аастарым кончуг хөй; Улуг-Көк—бирээзи ол. Дөңгүр биле Шокарак, оон ыңай—Варюшкам беш бичии оолдары-биле... (**Ынча депкеш, улам-на девидеп турар**).

Шилипир-оол (кайгап). Беш бичии оолдарлыг бе?

Башкарыкчы (улуг чемодан ээзинге) Эй, өңнүк, кырган-ача болур кире кырываан кижи ышкажыл чүл!

Улуг чемоданныг кижи. Кандыг кырган-ача?

Башкарыкчы. Кандыг деп чүңерил?.. Силерде беш уруглар бар-дыр, а ол уруглар база оолдарлыг-дыр, бодуңар ам чаа-ла чугаададыңар чоп.

Улуг чемоданныг кижи. Чүл ынчаш?.. Тенек чүве чугаалаванар. Хи-хи-хи?.. Уё-а! (**дерин чоттунмушаан, бажын туттунар**).

Башкарыкчы биле Шилипир-оол (ийилээн). А кымнарыл ол, ынчаш? Хамык ажы-төл?..

(Залда олурганнардан бир кижи туруп кээр).

Ол кижи. Мен билир мен! Улуг-Көк дээрге — инээ-дир, Дөңгүр биле Шокарак дээрге — моддургалар-дыр, Варюшка дээрге — хаваны-дыр, ол хаван беш оолдарлыг чүве. Бо кижи инек кадарчызы кижи, ол ажылынга ээ-харыысалга чок.

Башкаракчы (улуг чемоданныг кижээ). Билдингир-дир, ынчаарга сен малыңга хүннүң-не бир чемодан иштн хлеб чедирип берип турар сен бе?

Улуг чемоданныг кижи (ыядып, ыңай боол бар чыдар). Чок, кайын ам...

Башкаракчы. А, ам-на чес-долаң көстү берди, район төвүнде рынокка хаван эъдин аар өртекке садып турар кижи бо ышкажыл? Че, акыжыым, чемоданың чүкте!.. Чорук ор!

(Улуг чемоданныг кижи чемоданын уүп чадай-чадай, көдүрүп эгелээр. Чемодан иштинден булкалар кээп дүжер).

Башкарыкчы. Тут, аартынсыыма! Өөренген-не болгай сен.

(Ол аразында, ожүүнеринде кызыл пөстер баглап алган дружинниктер сценага кестүп кээр. Оларның бирээзи «Шагар ары» деп эгелиг Шоодуглуг хана солунну тудуп алган болур).

Башкарыкчы. Эштер, дружинниктер, хөй-ниитиниң хлевиниң төтчеглекчизин кезедиңер, хана солунга бижиңер! (**Дружинниктерниң бирээзи чемоданны тудуп аар**).

Улуг чемоданныг кижи. Дегбеңер, мээң акша-көпеем-дир!

Шилипир-оол. «Акша-көпеем» деп алган, тарааны бистиң тараажыларывыс боттарының холу-биле тарып, өстүрүп алган, а сен ол тараа-биле мал чемгерип турар-дыр сен!

(Улуг чемоданныг кижи Шилипир-оолдуң ол шыңгыы чугаазының соонда, кандыг-даа шиитпир чок, куду көрнү бээр).

Башкарыкчы (оожум, бодамчалыг). Бистиң мынчаар кылганывыс шын бе, эштер?

Шилипир-оол. Кончуг-ла шын. Хлебти камнаары, камгалаары — бистиң ыдыктыг хүлээлгевис (**фотоаппаратың эктинден дүжүргеш, улуг чемоданның ээзин тырттырып алыр**).

Башкарыкчы (олурганнарже). Езулуг-ла шын. Ол дугайын бистиң көрүкчүлеривис, силер, черле утпаңар, эштер!

А. НУГУУРАК.

Чогаалчы-биле ужуражылга

Тес-Хем районнуң төвү Самагалдай суурда районнуң Культура бажыңынга Тыва АССР-ниң литературазының болгаш уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы, Тываның хоочун чогаалчыларының бирээзи Степан Агбаанович Сарыг-оол-биле суурнуң чурттакчыларының ужуражылгазы болуп эрткен. Зал шыгырт долу олурупкан чонга баштай чогаалчы бодунуң чогаадыкчы ажылының дугайын сонуургадып чугаалааш, оон чамдык шүлүглелдерден узундүлерни, шүлүктерни чугаалаан.

Ооң соонда чогаалчы-биле номчукчуларның аразында айтырыглар, харыылар дээш солун чугаалажыышкыннар болган. Амдаа солун чогаалдарны хөй-биле бижиирин аңаа чүве чугаалаан эштер чогаалчыдан дилээннер. Ол ышкаш, киносценарийлерни бижиирин чон улуу-биле дилээн. Ылангыя В. Көк-оолдуң «Хайыраа бот» деп шиизин сценарийжидип бижизе дыка-ла солун болур-дур ийин диген айтырыглар ол ужуражылгага тургустунган. Ол ужуражылгага олуржуп турган, Тыва АССР-ниң Культура министри эш М. Хомушку чоннуң ол саналы база-ла чүүлдүг-дүр деп деткээн. Ынчангаш сценарий чогаадыр дугайында чоннуң дилээн чогаалчы С. А. Сарыг-оол изиг-биле хүлээп алган.

М. МАРГЫС-ООЛ.

Лотерея билединиң төөгүзү

МИАСС (Челябинск область). (СЭТА-ның корр). Уралдың автомобиль заводунуң технологу Хикмет Занатулин хоорайның төп ажаалга кассазынга чедип келген. Өртектиг ойнаашкын — «Москвич» деп автомобиль таваржы берген лотерея билетин ол көргүскен.

Ол аас-кежиктиг лотерея билединиң төөгүзү солун. Миасстың автомеханиктиг техникумунуң кежээки салбырын Занатулин бүдүрүлгеге ажылдавышаан турган, июньде дооскан. Диплом тывысының хүнү Хикметтиң төрүттүнген хүнү-биле капсырлажы берген. Коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп атты эдилеп турар термиктиг цехтиң технологтуг бюрозунуң ажылдакчылары ол хүнну таварыштыр, аныяк тускай эртемденге үнелиг белекти болгаш он лотерея билеттерин берген. Ол билеттерниң бирээзи Занатулинге чаа өөрүшкүнү чедирген.

— «Москвич» ойнап алдым— деп, бодунуң кады ажылдап турар эштеринге Хикмет өөрүшкү-биле дыңнаткан.— Меңээ аас-кежиин сагыш-сеткилимерниң ханызындан күзээнинер билдингир-дир.

Ынчангаш автозаводчулар бодунуң эжинге база катап байыр чедиргеннер.

ЧҮГЛЕ КИНО...

«Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык кодээ клуву культураның ёзулуг одаа болбайн турар. Мында бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмү чок, дыштаныылга кежээлери, номчулга конференциялары болбастаандан бээр үр үе эрткен. Моон мурнунда бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнге Аксы-Барлык школазының үстүкү классчылары киржип турганнар. Өөреникчилер ам тарап чанган, клуб-даа ээнзирээн.

Салбырның аныяктары культура-массалыг ажылдардан хоорук, идепкей чок. Оларны организастап удуртуруң салбырда партия, комсомол организациялары болгаш клуб эргелекчизи Напын Көк-кыс мырыңай уттупкан.

Клуб эрткен кыжын бышка белен эвес турду. Бо чылын олаар ыяш белеткели база үстүп, эрткен чылдың байдалынче кирер деп турар...

Кежээлерде клубка чүгле кино болгулаар. Кинога улуг кижилер кончуг эвээш кээп, улуг кезиинде-ле өөреникчилер болур. Уругларның тускай сеансыларын организаставаны кончуг четпес.

С. ТАВА-САМБУ.

Редакторнуң оралакчызы Д. О. БЕГЗИ.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Чалыы назын дугайында чугаалар» 10, «Аныяк чораан чылдарывыс» 12, 2, «Ашак-кадай болушканы ындыг кончуг-ла эвес болган» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Уругларга программалар 10, «Дөскел чок чалыы назын» 11.15, 1.15, 3.15, «Ол шажын хүнүнүң бүдүүзүнде болган» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Анаа дайынчы Александр Матросов» 2.30, «Дээрбечи маңгыстар» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Майтак оңнук» 1.15, 3.15, «Фан-Фан-Тюльпан» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Хаанның өршээли» 5, 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко-кудумчузу, бажың № 3 телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13, харысалгалыг секретарының 23 — 35, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25 — 38, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, Информация килдизиниң 20 — 60, бухгалтерияның 31—75, корректорларының 21 — 47, солун кедбейн барганза 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01292. Заказ № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БУГУ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. ИЮЛЬ 21 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 172 (5576).

Өртээ 2 көп.

Ам. социализм бистиң чуртувуста бүрүн болгаш туюлунга чедир тиилээнде, коммунизмниң кайгамчык тудуун улай-улай тудуп үндүрүп турувуста, бистиң партиявыс, бүгү совет улус марксизм-ленинизмниң улуг идеялары бүгү делегейге тиилээр дээрзинге улам бүзүрелдиг.

СЭКП ТК-НЫҢ АЖЫК ЧАГААЗЫНДАН.

СОВЕТ ЭКОНОМИКАНЫҢ КҮЧҮЛҮГ КӨДҮРЛҮҮШКҮНҮ

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Төп Статистика эргелелиниң дыңнадыы

Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары партияның XXII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның оон соондагы Пленумнарының төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан. 1963 чылдың эрткен чартыын экономиканы хөгжүдеринге, чоннуң чаагай амыдыралын болгаш культурлуг дээнелин көдүреринге чаа-чаа чедиишкиннер-биле демдеглээн.

Үлетпүрнүң ажылдакчылары ниити продукция бүдүрүп үндүрериниң чартык чыл планын 103 хуу күүсеткен деп, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Төп статистика эргелели дыңнадып турар. Эрткен чылдың ол үези-биле деңнээрге, үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээли 8,5 хууга өскен. Эрткен 4,5 чылдарның дургузунда ол үеге чедир чыл планының онаалгаларындан артыкка 33 миллиард рубльдиң үлетпүр продукциязын бүзүрген.

Бүгү-ле эвилелдешкен республикалар ниити продукция бүдүрериниң болгаш кылыгларының эң чугула хевирлериниң хөй нуруузунуң чартык чыл планын ажыр күүсеткен.

Кылыгларының эң чугула хевирлериниң бүдүрүүшкүнүн көргүзүп турар сан-барымдааларны дыңнадыгда чижек кылдыр кииргөн. Продукцияның хевирлериниң хөй кезииниң талазы-биле чартык чыл планы чедир болгаш ажыр күүсеттинген. Ол-ла үеде бүдүрүүшкүн өзүп турза-даа, каустиктиг соданы, сера кислотазын, шойну, гидротурбиналарга херегләэр генераторларны, силос кылыр комбайннарны, эптеп салыр демир-бетонну, радиоприёмниктерни болгаш радиолаларны, чадаг-терегелерни болгаш моторлуг чадаг-терегелерни, бажың херекселдерин бүдүрүп үндүрериниң планы элээн чедир күүсеттинмейн барган.

Чартык чыл дургузунда үлетпүр машиналарының, деришкиннерниң, приборларның 300 хире чаа хевирлерин база янзы-бүрү чүүлдерге херглеттинер материалдарның чаа хевирлерин шиңгээдип алган болгаш белеткээн. Машиналарның, деришкиннерниң, аппараттарның болгаш приборларның эргижирээн конструкциялыг 120 ажыг хевирлерин бүдүрерин соксаткан. Үлетпүрнүң бүгү адырларынга ажыглаттынып турар деришкиннерниң чаартылгазын улуг хемчээлдиг-биле чоруткан; совнархозтарның машина тудуунуң бүдүрүлгелеринге 29 муң кезек хире деришкиннерни чаартып кылган.

Эрткен чылга бодаарга чамдык экижиишкиннер турза-даа, эртемшинчилел ажылдарының болгаш эртемниң база техниканың чедиишкиннерин бүдүрүлгеге шиңгээдириниң планнары бүрүнү-биле күүсеттинмээн.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1962 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин ёзугаар эртем-шинчилел, төлевилел-конструктор болгаш төлевилел организацияларын күрүнениң адырлар болгаш бүдүрүлге комитеттериниң эргезинге дамчыдып бээриниң болгаш мөөңнээриниң дугайында ажылды боттандырып чоруткан. Ам комитеттерниң эргезинде 1.700 ажыг эртемшинчилел институттары, төлевилел болгаш конструктор организациялары туруп турар.

Алды айларның дургузунда улус ажыл-агыйынга 1.400 хире чогаадылгаларны болгаш рационализаторжу саналдарны шиңгээткен. Ол чаа чүүлдерниң ачызы-биле чурт чыл дургузунда 750 миллион ажыг рубльди камнап алыр.

Үлетпүрге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү эрткен чылдың бирги чартыынга деңнээрге, барык-ла 6 хууга өскен. Чартык чылдың планы чуртка ниитизи-биле болгаш Литва ССР-ден аңгыда бүгү-ле эвилелдешкен республикаларга күүсеттинген. Үлетпүр продукциязының бот үнезин чиигедириниң планы ажыр күүсеттинген.

Чурттуң районнарының хөй нуруузунга часкы хову ажылдары агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдарынга эрткен, оон түңнелинде чазын тарыыр культураларның тарылгазы анаадагызындан орай эгелээн деп, көдээ ажыл-агыйга холбаштырган кезекте демдеглеп турар. Көдээ ажыл-агыйның ажылдакчылары ол бергелерни чедиишкинниг ажып эрткен, хову ажылдарын организастыг болгаш кыска хуусааларда чоруткан, часкы тарылганың планын ажыр күүсеткен.

Бүгү-ле көдээ ажыл-агый культураларының тарылга шөлү 218,1 миллион гектар болган, эрткен чылга бодаарга, 2,1 миллион гектарга көвүдээн.

Тарааны бүдүрерин болгаш садып алырын улам ыңай көвүдедириниң чугула улус ажыл-агыйжы сорулгазын амыдыралга боттандырбышаан, колхозтар болгаш совхозтар тараа культураларының тарылга шөлүн калбарткан. Тараа болгаш тараа-бобы культураларын (кукуруза чокка) 129,6 миллион гектарга тараан, азы эрткен чылдаазынга бодаарга 7,9 миллион гектар хөй болган. Ынчаарга тараа-бобы культураларының тарылга шөлү 5,6 миллион гектарга, оон иштинде чочак тараавы — 4,7 миллион гектарга көвүдээн. Бүзүн чашканнарының элээн кезээ өлген турза-даа, кызылтастың тарылгазы барык-ла эрткен чылдың деңнелинге хевээр арткан. Тарымал тооруктуң тарылга шөлү 168 муң гектарга, фабриканың чигир свёклазыны — 156 муң гектарга көвүдээн. Кукурузаны 33,9 миллион гектарга тараан, тодаргайлаарга эрткен чылдаазындан элээн эвээш болган. Ынчалза-даа кукурузаны бүрүн бышканда тараазын ажаап алыры-биле, эрткен чылда херек кырында ажаап алганынга бодаарга, 2,1 миллион гектарны хөйнү тараан. Малга чем кылыр чигир свёклазының, долгунец-хендириниң болгаш картофельдиң шөлү элээн кызырылган.

Чыл дургузунда колхозтарга болгаш совхозтарга мыйыстыг бода малдың баш саны 3 миллионга көвүдээн, оон иштинде инектер 1,6 миллион башка; хойлар болгаш өшкүлер 2,7 миллион башка көвүдээн, хаваннарның болгаш куштарның баш саны элээн кызырылган. Чоннуң хуу өнчүзүнде туруп турар мыйыстыг бода малдың баш саны ол үениң дургузунда 4 хууга көвүдээн; инектерниң, хойларның болгаш өшкүлерниң баш саны барык-ла эрткен чылдың деңнелинге хевээр арткан, а хаваннарның баш саны кызырылган.

Эрткен чылдың бирги чартыынга деңнээрге, колхозтарга болгаш совхозтарга эът бүдүрүлгези 3 хууга көвүдээн. Час узун болгаш соок болганы-биле холбаштыр, мал чеми бергедеп турганының түңнелинде, сүттүң ниити саалдазы инектерниң баш санының немелде өзүлдези турза-даа, элээн кудулаан.

Малдарны болгаш куштарны садып алырының чартык чыл планы ажыр күүсеттинген, а сүт болгаш куш чуургалары садып алырының талазы-биле онаалга чедир күүсеттинмээн.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң материал-техниктиг баазазының улам ыңайгы быжыгылышкынын үргүлчүлеп турган. Көдээ ажыл-агый чартык чыл дургузунда хөй-хөй тракторларны, чүък автомобильдерин, жаткаларны, ажаап алыышкын машиналарын, саалда установкаларын болгаш өске-даа техниканы, а ол ышкаш минералдыг чемишчидилгелерни алган.

Чүък саарылгазының болгаш чүъктер сөөртүлгезиниң планы ажыр күүсеттингениниң дугайын Төп статистика эргелели дыңнадып турар. Далай транспортунуң чүък саарылгазы эжиндириишкиниң бүгү-ле хевирлеринге, эрткен чылдың ол үези-биле деңнээрге, 21 хууга көвүдээн. Агаар транспортунга пассажирлер дажыглаары 19 хууга өскен. Электровоз болгаш тепловоз тырттыышкыны-биле күүсеткен демир орук транспортунуң чүък саарылгазы 22 хууга өскен деп демдеглеп турар.

Төп статистика эргелелиниң дыңнадыында капитал тудуг дугайында бөлүкте чугаалап турары болза, күрүнениң капитал салыышкыннарының күзели-биле эрткен чылдың бирги чартыындан чеди хуу хөй чаа кол фондуларны ажыглалга кииргөн, ынчаарга капитал салыышкыннарының хемчээли дөрт хуу, тудуг-монтаж ажылдарының хемчээли үш хуу немей өскен. Химия үлетпүрүнде минералдыг чемишчидилгелер, синтетиктиг каучук, кылымал болгаш синтетиктиг волокно бүдүрүлгезиниң талазы-биле чаа күчүлер ажыглалга киирттинген. Кара металлургияда, электростанцияларда, нефть ажылдап кылыр үлетпүрде, тудуг материалдарының үлетпүрүнде, постаавы бүдүрүлгелеринде, аъш-чем үлетпүрүнде чаа күчүлерни ажылдадып эгелээн. Ындыг болза-даа чаа бүдүрүлге күчүлерин ажыглалга кирериниң планнары улуг озалдаашкын-биле күүсеттинип турар.

Чугула тудугларга болгаш ажыглалга кирер ужурлуг объектилерге хөреңгилерни мөөңнээр талазы-биле ажыл эрткен чартык чылда үргүлчүлеп турган ынчаарга хөй санныг объектилерге хөреңгилерни быдарадыр чоруктар ам-даа бар, ол чорук доозулбаан тудугнуң улам көвүдээрин болгаш ажыглалга кирер тудугларга планны күүсетпейн баарын болдуруп турар. Күрүне планын ёзугаар үндүрүп берген хөреңгилерниң күзели-биле капитал салыышкыннарының хемчээли бирги чартык чылда 14,1 миллиард рубль болган.

Бирги чартык чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйында ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның саны 69 миллион кижи болган болгаш эрткен чылдың бирги чартыы-биле деңнээрге 2 миллион кижиге өскен.

Чон херегледиң ниитилел фондуларындан (халас өөредилге болгаш медицина хандырылгазы, аараан, кижинниг чораан болгаш ээлчеглиг шөлээ үезинде төлевир, пенсия, хөй уругларлыг болгаш бот нелерге пособиелер база өске-даа төлевирлер болгаш чиигедилер) 15 миллиард рубльди азы эрткен чылдың бирги чартыындан барык 1 миллиард рубль хөйнү алган.

Бирги чартык чылда чоннуң аажаалга кассаларында салыышкыннары 6 ажыг хуу өскен болгаш июль 1-де 13,6 миллиард рубль болган.

Бирги чартык чылда күрүне болгаш кооператив садыының үүрмектеп садар бараан саарылгазының хемчээли 45 миллиард рубль болган болгаш деңнээн өртектерни ёзугаар алырга эрткен чылдың бирги чартыы-биле деңнээрге 4 хуу өскен.

СЭКП ТК-ның идеология айтырыгларының талазы-биле июньда болган Пленуму ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң талазы-биле кылдынган ажылдың түңнелдерин үндүрген болгаш улус өөредилгезин, культураны, эртемни, литератураны болгаш уран чүүлдү улам ыңай хөгжүдериниң кол углаышкыннарын база тодаргай сорулгаларын айыткан. Чуртта өөредилгениң янзы-бүрү хевирлери-биле 61 миллион кижини хаара туткан, сес чылдың бүгү-ниити ыяавыла өөредилгезинче шилчилгени чер болганда боттандырган.

Чуртта улуг чуртталга тудуу үргүлчүлеп турар. Чартык чылдың дургузунда 19 миллион ажыг дөрбелчин метр шиити шөдүг чуртталга бажыңнарын азы 485 муң чаагайжыды туткан чаа квартираларны ажыглалга кииргөн. Оон аңгыда төпчүтпээн хөреңгилерниң күзели-биле, а ол ышкаш чоннуң бодунуң шыгжамырларының күзели-биле болгаш күрүне чээлизиниң дузазы-биле күрүне планындан ажыр дыка хөй санныг бажыңнарны туткан. Хөй-хөй школаларны, школа назыны четпээн уругларның албан черлерин, культура бажыңнарын тудуп, ажыглалга кииргөн, медицина албан черлериниң четкизин улам ыңай калбартыры үргүлчүлеп турган. Ындыг болза-даа чуртталга бажыңнарын, культура-амыдырал болгаш медицина албан черлерин ажыглалга кирериниң планы чедир күүсеттинмээн.

Бирги чартык чылда Совет Эвилелиниң чону 1,7 миллион кижиге көвүдээн болгаш 1963 чылдың июль 1-де 225 миллион хире кижи болган.

Чеди чылдың бешки чылының баштайгы алды айларының түңнелдери болза, ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң чеди чыл планын боттандырар талазы-биле улам ыңайгы чедиишкиннерниң дугайын херечилеп турар.

(СЭТА).

Венгр аалчылар Красноярскиге чораан

КРАСНОЯРСК. (СЭТА). Янош Кадар баштаан венгр партия-чазак төлээлери июльдуң 18-те Красноярскиге чорааннар. Красноярскиниң үлетпүр болгаш көдээ партия обкомнарының бирги секретарьлары Гаврилов-Подольский болгаш А. А. Бокарев, ажылчы чоннар депутаттарының область Советтериниң күүскомнарының даргалары А. И. Исаев болгаш П. Ф. Морозов, Красноярск совнархозунуң даргазы В. Н. Ксинтарис болгаш өскелер-даа аалчыларны аэродромдан уткуп алган.

СЭКП ТК-ның Президиум кежигүнүнге кандидат Л. Н. Ефремов, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң оралакчызы А. Л. Орлов, Совет Эвилелиниң Венгрияда элчини Г. А. Денисов олар төлээлерни үдеп чоруур.

БИСТИҢ ЧАҢГЫС ЭВИВИС БУЗУЛБАС

Совет Эвилелиниң болгаш Венгер Улус Республиканың улустарның найыралының митингизи

МОСКВА. (СЭТА). Июль 19-та хүндүскүнүн ийи шакта Кремльдиң съездилер Ордузунга Совет Эвилелиниң болгаш Венгер Улус Республиканың улустарының аразында найыралдың митингизи болган. Венгрияның улустары-биле акы-дуңмалышкы чаңгыс эптиң сагыш-сеткилин илергейлээр дээш алды муң москвачылар аңаа чыглып келген.

Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары, Венгр Революстут ажылчын-тараачын чазактың Даргазы Янош Кадарга баштаткан ВУР-нуң партия-чазак төлээлеринге, СЭКП Төп Комитединиң Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевка, Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың өске-даа удуртукчуларынга митингиниң киржикчилери чүректиң ханызындан байырны чедирип турганнар.

СЭКП Москва хооркомунуң секретары А. Е. Бирюков митингини ажыткан.

Владимир Ильич аттыг заводтуң ажылчыны С. А. Антонов, чогаалчы Б. Н. Полевой, совет-венгр найырал Ниитилелиниң баштаар чериниң даргазы, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының оралакчы президентизи П. Н. Федосеев, Электри заводунуң аныяк технологу Н. Н. Морозова венгр өңнүктерге чүректиң ханызындан байыр чедирип, чаагай күзээшкиннерни оларга күзээн.

СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевтуң делгеренгей чайынначак чугаазын йөрээлдер салыышкыны-биле уткаан.

Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары, Венгр Революстут ажылчын-тараачын чазактың Даргазы Янош Кадарның чугаазын митингиниң киржикчилери диңмиттиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Эштер Н. С. Хрущевтуң болгаш Янош Кадарның чугааларын аажок улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш адыш часкаашкыны каш удаа үзе кирип турган.

БИСТИҢ РЕСПУБЛИКАДА

СИГЕН ШӨЛДЕРИНДЕ

БҮРЕН. (Телефон-биле). Малга быжыг чем суурну белеткээринче Каа-Хем районнуң ажыл-агыйлары барык-ла бүрүн кирген. Районнуң «Кызыл тук» көдээ ажыл-агый артелинде бо талазы-биле ажыл сөөлгү хүннерде элээн калбарган. Колхоз баштаар чериниң даргазы эш Фоминниң телефон дамчыштыр бистиң редакцияга дыңнатканы болза:

Колхозтуң сиген кезер черлеринде элээн каш сигенчи звеноларны үзүп тургускулаан. Звено бүрүзүн трактор-биле, аът-биле сиген кестирер, сараат тургузар, сиген бөлер машиналар-биле хандырган. Ол ышкаш оларда кижи күжүн болур чогуурубиле четчелеп тургускан.

Сөөлгү хүннерде удаа-дараа болгулаан чаашкыннар сигенчилерниң бөлер, сарааттаар ажыл чорударынга улуг шаптык ужураштырып келген. Ынчалза-даа ындыг байдалдың тургустунуп келип болурун мурнундагы чылдарның хуржулгазындан билир болгаш колхозчу сигенчилер ынчан кандыг арганы херегләэрин эки билирлер. Кестинген сигенни үрелбезин дээш силостаашкыны калбаабиле хереглеп турар. Чижээ, Белбейде эш Осиповка удурткан 21 кижи составтыг звено бо чаашкынныг хүннерде 70 тонна хире силосту садып белеткээн. Оларның эдилелинде «ДТ-54» деп бир трактор, ийи автомашина быжыглаттынган.

Ол ышкаш Улуг-Ажык Шивилиг деп черлерде сигенчи звенолар сиген кезилдезинче кирген. Оларның кайызында-даа 4—4 сиген кезер машиналар кошкан «Беларусь» тракторларны быжыглап берген. Ук звенолар амдызында чүгле кестирип турар.

Малга быжыг чем суурну тургузар, кышка бөдүүн мал чеминиң белеткелинге идепкейлиг киржири бо ажыл-агыйның малчыннарының эки чаңчылы болу бергенин айтыр херек. Бо хүннерге чедир олардан колхозтуң Төп сүт-бараан фермазының коллективи сиген белеткелинче кирипкен. Ол бир демниг коллектив ам безин 40 центнер сигенни эки шынарлыг кылдыр сарааттап ап шыдаан. Малчын сигенчилерниң кол чепсек-херексели хол кадыырлары, айыыр, дырбааш болгаш аът-биле сиген кезер машина база аът дырбаажы болуп турар. Ынчангаш колхозтуң сигенчилери мал чеминиң белеткелинге бүгү-ле болдунар аргаларны ажыглаар, четчир хемчээлдиг сигенни өй-шаанда белеткээр деп сорулганы салганнар.

Шилчиир кызыл туктарны чаалап алган

Мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедир болгаш күрүнеге садар талазы-биле 1963 чылдың бирги чартыында районнуң колхозтарының болгаш совхозтарының социалистиг чарыжының түңнелин Таңды парткому болгаш райкүүскому үндүрген. Районнуң колхозтары, совхозтары бирги чартык чылда күрүнеге сүт садар хүлээлгезин 106 хуу күүсеткен, азы 114,6 тонна хөй сүттү кирген, эътти — 118,7 хуу күүсеткен ийикпе, азы 136,5 тонна эътти дужааган.

Күрүнеге сүт садар талазы-биле эки түңнелдерни чедип алган ажыл-агыйлар: «Революцияның чалбыыжы» колхоз сүт садар хүлээлгезин 134,6 хуу, «Тиилелге» совхоз — 118,1 хуу, дуржулга станциязы — 122,8 хуу; эът талазы-биле: «Элегес» совхоз — 110,7 хуу, «Бек-Тей» совхоз — 108,5 хуу, «Межегей» совхоз — 104,7 хуу, дуржулга станциязы — 107,5 хуу күүсеткеннер.

Моон-биле чергелештир районнуң чамдык ажыл-агыйлары чылдың бирги чартыында күрүнеге сүт садар хүлээлгезин күүсетпээннер, чижээ: «Элегес» совхоз сүт садар хүлээлгезин 99,3 хуу, «Межегей» совхоз — чүгле 94 хуу күүсеткен. Бо чүнү айтып турарыл дизе, үстүнде айыттынган ажыл-агыйларның удуртукчулары социалистиг чарышты багай удуртуп, малчыннарның ортузунга организакчы ажылды четпес чорудуп турары ол-дур.

Күрүнеге дүк садар хүлээлгезин район ниитизи-биле, 94,7 хуу күүсеткен, азы хүлээлгезинге чедир күүсетпээни — 14 тонна дүк. «Коммунизмниң херели» колхоз күрүнеге дүк садар хүлээлгезин 83,5 хуу, «Межегей» совхоз — чүгле 58 хуу, «Тиилелге» совхоз — 69,8 хуу күүсеткен. Районнуң мал ажылының продуктуларын бүдүргенин эрткен чылдыы-биле деңнээрге, сүттүү — 12,5 хуу өзүлделиг болган, а эът бүдүрери — 17,2 хуу, дүктүү — 6,3 хуу кудулаан.

Чылдың бирги чартыында «Элегес» совхозтуң Баък фермазы инек бүрүзүнден 1103 кг, Кулузун фермазы — 1005 кг; «Межегей» совхозтуң Успенка фермазы — 865 кг; дуржулга станциязының Хоорай фермазы — 806 кг сүттү инек санындан-на саап алган. Сүт саалдазының талазы-биле эки көргүзүглерни чедип алган саанчылар болза: дуржулга станциязында М. Линева бир инектен 1311 кг, «Элегес» совхозтуң саанчызы М. Ханды — 1229 кг, Н. Смирнова — 1100 кг, «Межегей» совхозтуң М. Гоголева — 1099 кг, «Тиилелге» совхозта О. Анай-Бок — 991 кг сүттү саггаан.

Чылдың бирги чартыында күрүнеге сүт садар хүлээлгезин 118 хуу, инек бүрүзүнден сүт саалдазын эрткен чылдыындан 242 кг көвүдетпишаан, ниити сүт саалдазының чыл планын 63,4 хуу күүсеткен «Тиилелге» совхозка районнуң шилчиир Кызыл тугун тывыскыр деп, Таңды парткомунуң бюрозу болгаш райкүүском шиитпирлээн. Күрүнеге эът садарының чартык чылда хүлээлгезин 110,7 хуу күүсеткен «Элегес» совхоз Таңды парткомунуң болгаш райкүүскомнуң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган.

С. ТУШКОВ.

Ногааның чайгы ажаалдазын күштелдирер

«Х Улуг хурал» колхозтуң 48 кижи составтыг огород бригадазының кежигүннери бригадир Б. Допчааның башкарылгазы-биле янзы-бүрү ногааларны хүннүң-не суггарып турар болгаш бок үнүштерни үш катап аштап арыглаан. Үнүштерниң дөстерин уллүредип хөмген.

Д. Допчааның, С. Сүрүнмейниң болгаш С. Базырның ажаап турар ногааларының үнүжү өскелерниңинден ырakta эки. Ногаажыларның кижи бүрүзүнде ажыл хуваалдалыг. Боттарының участоктарынга экп дужуг өстүрер дээш олар оралдажып келген. Ниитизи-биле 4 гектар ногаа аймаа, 7 гектар картофель тарыттынган. Оон үнүжү багай эвес. Ногааларның аразында огурецтер, помидорлар, капуста, согуна, столовая свёклазы дээш чүү чок дээр. Оларның өзүп үнүп чыдары ногаажыларга өөрүнчүг.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

Чайлагларда

Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» көдээ ажыл-агый артелиниң № 1, 2, 3 сүт бараан фермалары Бара-Адыр, Кызыл-Довурак, Достак деп сериин тайгаларда майның төнчүзүнде-ле көжүп четкеннер. Чаа одарга баргаш инектерниң сүдү немежип, бызааларның болгаш инектерниң деңзизи немежип турар апарган. Кадарчылар инекти дүнелерде одарладырын узуктелдирбейн турар. Оон ыңай саар инектер чарба, дус ышкаш немелде чемнерни база чип турар.

Сагбас болгаш аныяк инектерни улуг кадарчы Сат Шыырап удуртуп алгаш Бестиг-Ажыкта кадарып, оларның бирээзиниң-не семирттилгези дүн-хүнде 300 грамм чедип турар.

Колхозтуң чылгы малы база-ла ол чайлагда эки одарга четкен. № 1, 2, 3 хойжу бригадаларының баргылааны аңгы-аңгы одарларда байдал база эки. Эң эки семирттилге дээш хойжу бригадалар бот боттарының аразында социалистиг чарыштыг. Мындыг янзылыг чарыш бода мал малчыннарының аразында база бар.

Х. ДОРЖУ.

* * *

«Сүт-Хөл» совхозтуң Алдан маадыр салбыры бо чылын малдың чайгы одарлаашкынын организастыг чоруткан. Девискээрниң 5 улуг чайлаанда сүт бараан фермалары, муң-муң шээр мал болгаш чылгы одарлап, семирип эгелээн.

Кадарчылар О. Майдыр-оол, О. Бенден олар 180 ажыг шарыларны семиртири-биле одарладып үнген.

Б. ОНДАР.

МУРНАКЧЫ ФЕРМАДА

Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» колхозунуң Кожайда № 2 сүт-бараан фермазының ажылдакчылары саар инектерниң сүткүрүн бедидер, сүт саалдазын улам көвүдедир дээш демиселге сөөлгү беш чылдарның дургузунда бедик көргүзүглерни чедип ап, районнуң колхозтарының, совхозтарының бүгү сүт-бараан фермаларының ортузунда хөй сүт саалдазы дээш калбарган социалистиг чарыштың мурнуку одуруунга туруп келген. Сүт саалдазының талазы-биле айлар, кварталдар, чыл түңнелдеринде сүт-бараан фермаларының аразында чарыштың бирги, ийиги черин ээлеп, Улуг-Хем парткомунуң болгаш райкүүскомунуң сүт-бараан фермаларының аразында шилчиир кызыл тугун хөй удаа чаалап ап келген.

Кожайның сүт-бараан фермазында мал ажылының ёзулуг мастерлери бар. Олар боттарының бедик үре-түңнелдиг, мурнакчы күш-ажылының көргүзүглери-биле чүгле районда эвес, харын республикада алдар-сураглыг апаргылаан. Кожайның ындыг мурнакчы малчыннарының санынга киириштир ферманың хоочун саанчызы, республиканың алдарлыг малчыны Түлүш Макпал, республиканың сураглыг саанчыларының бирээзи, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Санчы Көк-Кыс, районнуң мурнакчы саанчылары Балдан Мария, аныяк саанчылар Шактар-оол Зоя, Кыргыс Анчымаа, инек кадарчызы К. Балдан оларны болгаш өскелерин-даа адап болур.

Кожай фермазының саанчылары, кадарчылары чеди чылдың бешки чылы — 1963 чылдың бирги чартыында сүт саалдазын көвүдедириниң талазы-биле алган бедиткен социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседирин хандырган болгаш районнуң сүт-бараан фермаларының аразында чарыштың тиилекчизи болган. Сүт-бараан фермазы бо чылдың бирги чартыында саар инек бүрүзүнден ортумаа биле 832 кг сүттү саггаан болгаш чартык чылда эрткен хүлээлгезинден 10 тонна ажыг сүттү саап алган. Ынчангаш ферманың сүт саалдазы бо чылдың бирги чартыында эрткен 1962 чылдың бирги чартыындан 20 тонна хөй болган.

Районнуң «Найырал» совхозунуң Үрбүн фермазындан болгаш бо фермадан аңгыда бүгү сүт-бараан фермалары сүт саалдазын эрткен чылдың бо үезиниң деңнелинден кудулаткан, ылаңгыя Кожай фермазының кожазы Торгалыгда № 1 сүт-бараан фермазы бо чылдың бирги чартыында сүт саалдазын эрткен чылдың бирги чартыының деңнелинден 90 тонна кудулаткан. Чаңгыс районда кожа турар фермаларның ажылының түңнели чүге мындыг ылгалдыг болганыл? Эрткен чылдың байдалы оларның кайызынга-даа берге турган-на болгай. Кожай фермазының ажылдакчылары боттарының кызымаккай күш-ажылы-биле, чүгле кызымак чорук-биле бедик түңнелди чедип алганнар.

Бо ферманың саанчылары, кадарчылары саар инектерниң ажаалдазы, чемгерилгезин, кадагалап эки тургускан, ылаңгыя чайгы үеде инектерни дүн-хүн дургузунда доктаамал одарладып, инектерниң саалдазын организастыг болгаш мергежилдиг чорудуп турар. Ферманың ажылдакчылары ам коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп ат дээш демисешпишаан, чаңгызы — хөйү дээш, хөйү — чаңгызы дээш чаңгыс эп-сеткилдиг ажылдап турарлар.

Бо чылдың бирги чартыында ферманың саанчы бүрүзү инек санындан ортумаа-биле 800 килограммдан хөй сүттү саггааннар, оон иштинде мурнакчы саанчылар: Санчы Көк-Кыс — 1257 кг, Балдан Мария — 1061 кг, Шактар-оол Зоя — 896 кг, Анчымаа Кыргыс — 864 кг сүттү тус-тузунда саап алганнар.

Кожайның малчыннары чылдың ийиги чартыында сүт саалдазын улам көвүдедири дээш Хендергениң сериин, делгем одарлыг чайлагларынга малдың чайгы семирттилгезин болгаш саалдазын улам эки чорудуп турарлар.

Д. МОНГУШ.

КОЛХОЗТУҢ ФЕРМАЛАРЫНДА

Ленин аттыг колхозтуң № 1 сүт-бараан фермазының коллективи бирги чартык чылда сүт бүдүрер талазы-биле хүлээлгезин алдарлыы-биле күүсеткен. Фермада колдуунда-ла комсомолчулар болгаш аныяктар ажылдап турар. Мында социалистиг чарыш багай эвес организастаттынган. Комсомолчу саанчы Ондар Часчал чарышка тергиидеп, колхоз баштаар чери биле партия организациязының «Эң эки саанчыга» деп шилчиир вымпелин 6 удаа улаштыр чаалап алган. Саанчылардан коммунист Т. Мээшке, комсомолчулар М. Шаңнай, В. Монгуш олар база багай эвес көргүзүглерлиг.

Агитатор саанчы Т. Мээшке ферма коллективинге ыткыр номчулгаларны, беседаларны чорудуп, агитхуудустарны доктаамал үндүрүп турар. Ол СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң материалдарын саанчыларга таныштырып турар.

Ферма ам Комбужак деп черде чайлап турар. «Ёлочка» деп электриниг саалда аппарадын чедирип тургузуп алган.

Инек кадарчызы Ондар Херел-оол сүт чыылдазын көвүдедири-биле инектерниң одарын таарыштырып, дүнеки кадарылганы база чорудуп турар.

Ферманың найыралдыг коллективи ийиги чартык чылда болунуң социалистиг хүлээлгезин ажыр күүседир деп чүткүл-биле долуңган.

Бо фермада байдал мындыг турда, № 2 болгаш № 4 фермаларда ажылдың организас чогун, арыг-шеверни сагывайн турарын ыттавайн эртип болбас. Боларның кайызы-даа чайлаглаандан бээр үр үе эрткен болза-жок, сүт саалдазы аргажок куду: № 4 ферма хүнде инек бүрүзүнден дөңгүп-ле бир литрни саап турар. Оон сүт машиналаар будказының иштинде кижи базар чер чок — хирлиг, боктуг.

№ 2 ферманың коллективиниң найыралы багай. Мында инек кадарылгазын багай организастааныындан инектер тарып каан тараа, кукурузаже кирер, саалда озалдаар фактылар болгулап турар.

О. АРАНЧАА.

Чөөн-Хемчик район.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ IV СЕССИЯЗЫ

ДЕПУТАТТАР ШҮГҮМЧҮЛЕП, САНАЛДАП ТУР

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң дөрткү сессиязынга «Чоннуң амыдырал хандырылгазын улам ыңай экижидер, улустуң хереглел бараанnarының шынарын бедидер болгаш ассортиментизин калбартыр дугайында» республиканың Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы депутат Н. Н. Боссовтуң илеткелиниң талазы-биле санал бергеннер бо айтырыгның бисте чугула ужур-дузалыг болуп турарын айтып, бо талазы-биле четпестерни илередип, ап чорудар хемчеглерниң дугайында боттуг саналдарны кииргеннер.

Бир дугаарында депутат **О. К. Оолакка** (Самагалдайның № 80 соңгулда округу) сөс берген. Партияның Тыва обкомунуң бешки пленумунуң шиитпирлерин күүседир талазы-биле Тожу районда чоруткан хемчеглерниң дугайын ол бодунуң чугаазының эгезинде чугаалаан. Райкүүскомнуң шиитпири-биле комплекстиг бригаданы тургускан. Ол бригаданың составында эмчи, садыгжы, лектор, кино, библиотека, баш таарыкчызы чижектиг кижилер бар, олар неделя санында-ла малчыннарже үнүүшкүннү кылып турар. Район эмнелгези колхозтар төптеринге неделя бүрүзүнде хүлээп алыышкын кылып турар.

Оон-биле кады эш Оолак чоннуң, ылангыя ыракта фермаларның ажылдакчыларының хандырылгазында четпестерни болгаш бергелерни чугаалаан.

Депутат **А. И. Канунникова** (Кызылда кооперативтиң № 10 соңгулда округу) чоннуң кадыының камгалалынга холбашкан айтырыгларга кол доктааган. Медицина кадрларының халажыр чоруу хөй. Ол чорук оларның амыдырал хандырылгазынче кичээнгейниң кошкаандан боор турар. Уруглар албан черлериниң тааржыр херекселдер-биле хандырылгазының багай тургустунганының чижектерин эш Канунникова көргүскен. Чоннуң эмнер-биле хандырарында, аптекалар ажылында четпестерни ол демдеглевишаан, чоннуң медицина хандырылгазын экижидер хемчеглер дугайында үнелиг саналдарын киирген.

Республиканың амыдырал хандырылга эргелелиниң начальниги **В. В. Ковыршин** бодунуң удуртуп турар эргелелиниң ажылының байдалын көргүзерин оралдашкан. Ынчалза-даа начальниктиң чугаазы амыдырал хандырылгазының черлерин тургузар бажың-балгат тывчып бээринге райкүүскомнар дузалашпайн турары-биле колдуунда кызыгаарлаттынган. Амыдырал хандырылга эргелелинге хамааржыр ажылдар план-биле алырга өзүп турар, а херек кырында байдал ындыг эвес, чоннуң өзүп турар негелдезин хандырып шыдавайн турар деп эш Ковыршин сессияга миннип чугаалаан. Амыдырал хандырылгазының комбинаттарының чаңгыс аай хевирлиг тудугларын кылырының чугулазын ол айыткан.

Ажылчы чоннарның амыдырал хандырылгазын экижидеринге планныг онаалгаларны күүседириниң чугула ужур дузалыын депутат **Б. Д. Биче-оол** (Булуң-Тerектиң № 97 соңгулда округу) чугаалааш, «Найырал» совхозтуң Аймырлыг болгаш Терезин бугаларының ажылдакчылары тараа суггарарын сүг-биле хандырбайн, харын-даа сүг бадырар черлерни шочалап алган турарын ол бодунуң чугаазының эгезинге шүгүмчүлээн. Совхозтуң дирекциязы чоннуң амыдырал хандырылгазының чамдык айтырыгларынче кошкак кичээнгей салып келген. Тудугжуларны багай удуртуп турарындан хойжу бригадалар төптеринде тудуг багай чорup турар, эмнелге черлериниң септелгези четпес, Чаа-Хөл суурда баш кылар, эмчилер бажыннары чедишпес, Булуң-Терек салбырында чунар бажың чок, ону тудар негелде салырга совхоз директору планда көрдүнмээн, акша чок деп харыылап турар. Дээди Советтиң сессиязынга депутаттың бо шүгүмчүлелдиг саналындан «Найырал» совхозтуң дирекциязы чогуур түңнелди кылза чогуур.

Көдээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткел министриниң оралакчызы депутат **М. Б. Достан-оол** (Арыг-Бажының № 71 соңгулда округу) көдээ чоннуң материал-культурлуг хандырылгазының талазы-биле колхозтарда болгаш совхозтарда тудуг планының күүседиинмейн турарын чугаалаан. Бии-Хемниң «Өөк» совхозу, «Кызыл тараачын» колхозу, Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозу чижектиг чамдык ажыл-агыйлар чурттаар бажыннары, культура-амыдырал хандырылгазының черлерин тудар талазы-биле чүгээр ажылдап турза-даа, хөй-хөй ажыл-агыйларда бо ажыл четпес чорup турар.

«Тес-Хем», «ҮТКА 25 чылы» совхозтарда байдал багай. Бирги чартык чылда оларда чаңгыс-даа чурттаар бажыңны ажыглаалга кирбээн. «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң хойжу бригадалар төптеринде мал кажаазындан өске чүве чок, а аңаа дээвилээн акша хөреңгизиниң чүгле 0,3 хуузун ажыглаан. Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхозунуң баштаар чери өске черлерден келген кижилер хелезилеп алгаш, чүгле колхоз даргазының бажыңын туттуруп турар. Таңды районнуң «Коммунизмниң херели» колхозунуң малчыннарының 25 хуузунуң чурттаар бажыңнары чок. Чурт үлетпүрүнүң бүдүрүлгелери малчыннарга тааржыр эдилелдерни, ылангыя бажың иштиниң херекселдерни четчир саны-биле кылбайн турарын, Тээлиде дааранылга мастерскаязын хаап каапканын, малчыннарга белен чемнер кылып саттайн турарын эш Достак-оол шүгүмчүлээн. Ол бодунуң чугаазының түңнелинге тараанын чайгы ажаалгазының четпезин болгаш мал чемнериниң белеткелиниң ам-даа массалыы-биле калбарбайн турарын демдеглээш, бо ажылдарже кичээнгейни күштелдириниң чугулазын айыткан.

Чөөн-Хемчик райкүүскомнуң даргазы **К. К. Дилгижек** бодунуң чугаазының эгезинге СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин районнуң ажылчы чоннарының чаңгыс эп-сеткилдиг хүлээп ап турарын демдеглээш, районда планныг даалгаларның күүсеттинип турарының дугайын сессияга илеткээн. Ажылчы чоннарның материал-культурлуг хандырылгазының дугайында эш Дилгижек бодунуң чугаазынга эмин эртир мактанышкынны кылганы сессияның киржикчилеринге илдең болганын демдеглезе чогуур.

Оон ыңай ол чамдык четпестерниң дугайын чугаалаан. «СЭКП XXII съездизи» колхозтуң даргазы эш Комбукай болгаш «Тыва» совхозтуң директору эш Юртаев малчыннар хандырылгазынче четпес кичээнгей салып турар дээн хирезинде, оларның талазы-биле райкүүскомнуң талазындан кандыг хемчеглер алганын эш Дилгижек чугаалаваан. Чадаанада электростанцияның эде кылыышкыны, хлеб заводунуң болгаш ресторанның тудуу республика организацияларының хандырылгазы четпезинден саадап турар. Ынчангаш хамаарышкан организацияларга негелдени сессияның иштиринден ол тургускан.

Депутат **Д. Ч. Салчак** (Ак-Довурактың соңгу талакы № 33 соңгулда округу) Ак-Довуракта туйбу заводунуң ажылының четпезин бодунуң чугаазынга шүгүмчүлээн. Оон ужурунда тудуг-даа, амыдырал хандырылгазының черлери-даа туйбу-биле хандыртынмайн турар. Ак-Довуракта чунар бажыңның чедишпезин, сүт хандырылгазының четпезин, ажылчыннарның акша төлевирин өй-шаанда төлевезин, кодээ черлерден ажылдаары-биле келгеннерге чурттаарганың таарымчалыг байдалын тургузуп бербейн турарындан оларның ажылга доктаавайн турарын болгаш Кызыл-Мажалыкта хлеб хандырылгазының бергедээшкинин, столоваяның багай ажылын депутат шүгүмчүлээн. Депутаттың шүгүмчүлелдиг саналдарын Барыын-Хемчик райкүүском кичээнгейге алыры чугула.

Кызыл хоорkүүскомнуң даргазы депутат **С. Х. Красный** (Кызыл хоорайда Чеховтуң № 95 соңгулда округу) ажылчы чоннарның амыдырал хандырылгазының талазы-биле хоорайда чорудуп турар хемчеглерниң дугайын чугаалааш, оон-биле кады чоннуң материал-культурлуг хандырылгазында четпестерни ол миннип демдеглээн. Хоорайда 6 чунар бажыңнардан бо хүннерде чүгле 2 чунар бажың ажылдап турар, сөөлгү чылдарда чаңгыс-даа садыг бажыңы туттунмаан, культура болгаш дыштанылга парыгында столоваяны хаап каан, чурттаар бажыңнарының тудуглары дыка саадап турар дээн чижектиг хөй-хөй четпестерни ол демдеглээш, оон чылдагааны ажылдакчыларның организакчы, инициативчи чорууну четпезинде деп айыткан.

«Эки бараалгалдың бюрозу» чижектиг, өске черлерде нептерээн эки хемчеглерни Кызыл хоорайда организаставайн турарын эш Красный миннип демдеглээн. «Эки бараалгалдың бюрозу» чижектиг чаа чүүлдерни нептередири хоорай Советиниң бодунуң инициативазындан, оон организакчы чорuундан хамааржыр дээрзи демдеглезе чогуур. Хоорkүүскомга амыдырал хандырылгазының штаттан дашкаар килдизин тургузар деп турарын, республиканың Министрлер Чөвүлели болгаш Курпланы планнаашкынга болгаш акшаландырыышкынга амыдырал хандырылга черлерин кичээнгейге алырының эргежок чугулазын эш Красный бодунуң чугаазының түңнелинде чугаалаан.

Өвүр райкүүскомнуң даргазы **С. С. Сакты-Сюрюннуң** сессияга чугаазы барык-ла бот отчёт хевирлиг болган. Малчыннарга 30—40 хире бажыңнарның чүгле хаваларын туттунган, дилген ыяш материал чогу-биле ол бажыңнарны ажыглаалга кийрери бергедеп турарын ол демдеглээш, бо талазы-биле райкүүскомнуң кандыг хемчеглер ап турарын чугаалаваан. Ол ышкаш райпонуң талазындан малчыннар хандырылгазынче кичээнгей салбайн, багай ажылдап турда, райкүүскомнуң райпону холга ап шыдавайн турар чөгенчиг байдалы эш Сакты-Сюрюннуң чугаазындан илерээн. Харын-даа «Райпо даргазы эш Очур херектиг чүүлдерни респотребсоюзтуң баштаар чери-биле ам чугаалажып ал» деп ажылдакчызынга сессияның иштиринден эш Сакты-Сюрюн даалга берип турар.

Депутат **Д. Д. Доскар** (Каргының № 24 соңгулда округу) ажыл-ишчилерниң эки ажылы, күш-ажылының бүдүрүкчүлүү оларның амыдырал хандырылгазындан улуу-биле хамааржыр деп демдеглээн. Барыын-Хемчик районнуң Мөңгүн-Тайгада «Малчын» колхозта малчыннарның амыдырал хандырылгазында четпестерни депутат боттуг чижектер-биле көргүскен. Колхозтуң 140 хире хойжуларының хөй нуруузу өглерде чурттап турар хирезинде-ле 15 чурттаар бажыңнарының болгаш 4 чунар бажыңның тудуу саадап турар. Тудугнуң шынары багай, соңга, хаалга, печка чижектиг чүүлдерин кылбайн ара кааптар чоруктар бар. Малчыннарга чугула херектиг бараанnarны сельпо чагыырга респотребсоюз күүсетпейн турар деп депутаттың шүгүмчүлеп турары черле чөптүг. Мөген-Бүрен чижектиг ырак черлерде малчыннарга чугула хереглелдиң бараанnarын чедирип садыгларынга чаңгыс автолавка күш четпейн турар. Бир автомашинаны сельпога бээр боор респотребсоюз аазаан-даа болза, ол аазашкын ам-даа күүсеттинмээн. Ырakkы мөңгүн-тайгачыларның төлээзи депутат эш Доскарның негелдезин респотребсоюзтуң баштаар чери өөренип көрүп, ырак-узак черже кичээнгей салыры эргежок чугула.

Депутат **М. Б. Шоймуң** (Нарыының № 100 соңгулда округу) малчыннарның амыдырал хандырылгазының талазы-биле «Коммунизмче орук» колхозтуң баштаар чериниң талазындан алган хемчеглерин ол чугаалаан. Мында садыг ажылы сөөлгү үеде элээн экижээн, радиоприёмник, хевистер, сыртыктар чижектиг, малчыннарның чугула хереглеп турар чүүлдерин садыг дамчыштыр колхоз баштаар чери хандырып берип турар. Школаның, эмнелге пунктузунуң, уруглар албан черлериниң септелгезин доозулган.

Республиканың чамдык организацияларының адрезинге шүгүмчүлелди ол кылган. Сельэлектро чери колхоз-биле керээзин күүсетпейн, 40 километр черге электри шугуму кылып бээрин саадаткан. Республиканың суг ажыл-агыйының чери эрткен чылын колхозка ийи кудук кылып бээр хүлээлгезин күүсетпээн. Оларның бирээзин кылып берзе-даа оон суу үнмейн, ону катап кылып бээринден ойталап турар. Бо организацияларның мындыг чорuун кичээнгейге алгаш, колхозка дузалаар дугайында Партия-күрүне контроль комитединге депутат сессияның иштиринден дилег кылган.

СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары депутат **С. К. Тока** (Сарыг-Септиң барыын талакы № 56 соңгулда округу) сессияда чугаалажып турар бо айтырыгның дыка чугулазын айыткан. Республиканың ажылчы чоннарының культура-амыдыралының экижээни Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың улуг сагыш салыышкынының болгаш бистиң партиявыстың ленинчи национал политиказының амыдыралда боттаныышкынының чайынналчак херечизи-дир дээрзин ол демдеглээн.

Ажылчы чоннарның амыдырал хандырылгазын экижидеринге кол чүве болза эренгей чугаа, эш Дилгижек ышкаш хөөредир мактаныры эвес, а боттуг, үре түңнелдиг, организакчы ажыл болур. Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» болгаш «Искра» колхозтарының чамдык черлеринде саңга кирип турар чунар бажыңнары херек кырында чедир кылдынмаан бажынчыгаштар болганын, ырakkы Мөңгүн-Тайга туржук, Кызылда безин чунар бажыңнар, хеп чуур чер ажылдавайн турарын, Эрзинде баш таарар чер чогун болгаш ол ышкаш өске-даа четпестерни эш Тока шүгүмчүлээн. Чоннуң амыдырал хандырылгазының талазы-биле Чөөн-Хемчик районда эки чижектер бар, ол дуржулганы өске районнарга нептередири чугула.

Республиканың амыдырал хандыралга эргелелиниң начальниги эш Ковыршин, садыг министри эш Арланмай, Өвүр райкүүском даргазы эш Сакты-Сюрюн чижектиг чамдык удуртукчу ажылдакчылар сессияга санал бергеш, боттарының четпес ажылын өскелерже чууп, боттарының ажылды организаставайн турарын эш Тока демдеглээн.

Ажылчы чоннарның культура-амыдырал хандырылгазын улам ыңай экижидер талазы-биле тодаргай саналдарын, ылангыя көдээ Советтерниң ролюн бедидип, организастыг ажылын күштелдирерин эш Тока чугулалап айыткан.

Оон аңгыда депутаттар **Х. С. Сат** (Өөктүң № 67 соңгулда округу) **С. У. Монгуш** (Кызыл-Мажалыктың № 31 соңгулда округу), **А. М. Арланмай** (Дус-Дагның № 63 соңгулда округу), **Н. А. Сердобов** (Кызылдың он талакы эриктиң № 21 соңгулда округу). Бии-Хем райкүүскомнуң даргазы **С. М. Баир-оол**, республиканың Коммунал ажыл-агый министри **В. М. Еремеев**, Бии-Хем райкүүскомнуң даргазы **Т. С. Бегзи** олар база санал бергеннер.

Барыын-Хемчик районнуң «Тээли» совхозта бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригаданың кежигүнү, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады Иргит Доржу Айнысанович көдээ ажыл-агыйның тергиин ажылдакчызы. Ол 1952 чылдан эгелээш, хойжу болуп ажылдап келген. Ол үе иштинде 340 хойдан 3740 баш хураганнарны ол алган.

ЧУРУКТА: Д. А. Иргит.
Фото В. П. ГОЛЬЦОВТУУ.

Дүжүт ажаап алыышкынынга төлептиг ужуражыр дээш

Республиканың көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери часкы хову ажылдарының үезинде күжениишкинниг ажылдааннар. Тракторларны болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа машиналарын шын, чөп ажыглаанының түңнелинде, тараа болгаш өске-даа культураларның тарылгазы кыска хуусаада чоруттунган. Чемге хереглээр кол культуралар — кызыл-тастың, чочак-тарааның, кукурузаның тарылга шөлү дыка калбарган. Бо ажылга ажылдап турган дыка хөй механизаторлар күш-ажылдың бедик үлегер-чижээн көргүзүп, үлүг-нормаларын дыка ажыр күүседип турганнар.

Ам бистиң ажыл-агыйларывыстың тараа шөлдеринде бедик дүжүт өзүп үнген. Ынгаангаш жаткаларны, комбайннарны, тараа сөөртүр транспортту өй-шаанда белеткеп, ажыл пландарын чогаадап, бригада бүрүзүнүң кылыр ажылдарын тодаргайлап, тараа кезилдезиниң, тавычаларны бөлүп бастырарының, тараа дужааалазының болгаш келир чылдың дүжүдүнге аңгыс аңдарылгазын чорударының талазы-биле ажылдарның хемчээлин тодарадыры, ону чедиишкинниг шиитпирлээри бистиң мурнувуста туруп турар кол сорулга.

«Көк-Тей» совхозтуң механизаторлары үнелиг эгелээшкинни кылганнар. Чурттуң мурнакчы ажыл-агыйларының үлегерин ёзугаар дүжүт ажаап алыышкынын үзүктел чок шуушттурулгалыг арга-биле чорударын олар шиитпирлээн. Ол арга-биле тарааны баштай тавычалай кестирер, а оон соонда бастырылгаже кирер.

Таңды районда «Революцияның чалбыышы» колхозтуң даргазы эш Гудков-биле бистиң корреспондентивис беседа кылып, күскү дүжүт ажаап алыышкынынга ол колхозтуң канчаар белеткенип турарын сонуургап айтырган. Эш Гудковтуң чугаалааны болза:

— Ам бистиң колхозтуң шөлдеринде дүжүттүң өзүп үнүп турары эки. Бо чаагай дүжүттү чогуур үезинде чидириг чокка ажаап алыр дээш, бистиң механизаторларывыс болгаш колхозчуларывыс кандыг ажылдарны чорудуп турарыл?

Дүжүт ажаап алыышкынын үзүктел чок шуушттурулгалыг арга-биле чорударын нептередир деп эгелекчи саналды үндүрген «Көк-Тей» совхозтуң ажыл-ишчилериниң үлегерин өдербишаан, бис боттарывыстың аргаларывысты болгаш курлавырларывысты санап көргеш, оларның үлегерин эдерер деп шиитпирлээн бис. Дүжүт ажаап алыышкынынга 30 комбайннар, 21 жаткалар ажылдаар.

Август 10-да чочак-тараа кезилдезинче кирери көрдүнген. 10 сиген кезер машиналар-биле 533 гектар шөлде тарыттынган чочак-тарааны 11 хонуктуң иштинде шуптузун кестиргеш, тавычаларны бастырарынче комбайннарны киирери көрдүнген болгаш бо ажылды 7 хонук иштинде доозар. Тарааның бышкан аайы-биле 21 жаткалар ажылдап кирер. 5550 гектарны 7 хонук иштинде кестирип болур деп баш удур санап көрген бис. Кезилде доостуру билек-ле комбайн парыгы тавычаларны бастырып эгелээр. Тараа культураларының бастырылгазы-биле чергелештир аңгыстан саван чайладырын болгаш аңгыс аңдарылгазын организастаар. Бистиң бодап турарывыс-биле алырга, бо ажылга сентябрь 19-ка чедир «ДТ-54» деп 14 тракторлар, а оон соонда 16 тракторлар, шупту 30 тракторлар ажылдаар. Ынчангаш хүнде ортумаа-биле 500 гектар аңгыс аңдартынар. Оон түңнелинде күскү донат дүшкүжеге чедир 7000 гектар аңгыс аңдартынар.

— Ол улуг ажылдарны күүседир талазы-биле ам чүү кылдынганыл база кандыг ажылдар чорup турарыл?

Көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң болгаш белеткээриниң министерствозунуң бүдүрүлге эргелелиниң тускай эртемниглери-биле кады дүжүт ажаап алыышкынының болгаш аңгыс аңдарылгазының талазы-биле бүгү ажылдарны комплекстиг чорудуларының тодаргай хемчеглерин ажылдап кылган бис.

Жатка болгаш комбайн агрегаттарының ажылының пландары, графиги бисте чогааттынган. 21 жатка-биле хүнде 790 гектарны кестирип тургаш, 7 хонуктуң иштинде 5550 гектарны тавычалай кестирип аптар бис. Ындыг бүдүрүкчүлүг чорукту чүнүң ачызында чедип ап болурул дээрге, хамыктың мурнунда чурттуң көдээ ажыл-агыйының мурнакчы механизаторларының үлегерин ёзугаар кожуглуг жаткаларның дүрген ажылының ачызында чедип алыр бодап турар бис.

Шупту чүве оон-биле болу бербес. Оон ыңай жаткаларның ийи ээлчегжиг ажылдаарын организастаар бис. Тавычаларны бөлүп бастырарынга комбайннарны ажыглаарының санаашкыннары база-ла кылдынган. 30 комбайн-биле хүнде 450 гектар шөлдүң тавычаларын бастырып болурунуң аргазы бар. Ынчангаш бо ажылды 19 хонукта доозуптар бис. Ол дээрге чурттуң мурнакчы ажыл-агыйлары-биле деңнейлээрге, узун хуусаа деп чүве билдингир, ынчалза-даа бо ажылды эң кыска хуусаада чорудуп болурунуң аргаларын ажыглаар бис. Чүвениң ужуру чүгле жатка эвес, харын комбайн агрегаттары бисте чедишпейн турарында.

Тавычалай кестирген тарааны бастырарынга 30, а харын оон-даа хөй комбайннар ажылдап болур деп чугаалаан болгай мен. Ол агрегаттарны дуржулгалыг механизаторлардан четчелеп тургузар бис. Амгы үеде бистиң ажыл-агыйывыста комбайннарга болгаш илчирбелиг тракторларга хереглээр артык кезектер чедишпейн турар.

Баштаар черниң чоокта чаа болуп эрткен хуралынга дүжүт ажаап алыышкынының календарь планын, ажаап алыышкын үезинде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң дугайын чугаалажып көрген бис. Баштаар черниң кежигүннери техника септелгезинде бар четпестерни шынгыы шүгүмчүлээннер. Септелгеде ажылдап турар ажылчыннар боттарының долу күжү-биле ажылдавайн турар. Чаа жатkaларны чыып эптээр ажылдар кончуг оожум чорup турар.

Кывар чаар материалдарны бистиң нефтебаазавыска эккелбейн турары канчап-даа таарышпас. Амгы үеде баазада дизель одалгалары, чүве чаар үстер чок. Тарылганың ажаалдазы, суггарылгазы, оон болбаазырадылгазы, мал чеминиң белеткели ышкаш чугула ажылдар үстүп турар. Кызылда нефтебаазаның удуртукчулары бистиң бо шүгүмчүлелдиг саналдарывысты өөренип көргеш, кывар-чаар материалдарны дүрген сөөртүр талазы-биле чогуур хемчеглерни алыр боор деп бодап турар бис.

Бистиң бодап турарывыс-биле алырга, механизаторларның күш-ажылының материалдыг шаңналынче, ажылдап турар кижилерге культура-амыдыралдың таарымчалыг байдалдарын тургузарынче онза кичээнгей салдынган турар. Бо бүгүнүң үнелезинни кылдыр хүн бүрүнүң ээлчег нормаларын ажыр күүседири, механизаторларны акша шаңналы-биле шаңнаары көрдүнген.

— Бо талазы-биле тодаргай чүү кылдынган турар ужурлугул?

Хамыктың мурнунда хову турлагларын бүрүн дерийр, көскү агитация-биле шимээр бис. Хову турлагларынга столоваяларны ажыткааш, чиик өртектиг чемнерни аңаа белеткээр болгаш кижилер-биле хүн бүрүнүң кижизидилгелиг ажылынче кол кичээнгейни салыр бис. Социалистиг чарышты улам калбартып, ону дээштиг болдуруп, мурнакчыларның дуржулгазын нептередип, ону хана солуннарга чырыдып, механизаторлар ортузунга беседаларны үргүлчү чорудуп тургаш, оон ачызында бар техниканы улам бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаарын чедип алыр бис.

Бистиң колхозувустуң кежигүннери чеди чылдың бешки чылының дүжүт ажаап алыышкынын чогуур хуусаазында, эки шынарлыг чоруткаш, күрүне мурнунга бирги чергениң хүлээлгезин — тараа садарын алдарлыы-биле күүседир болгаш бистиң республиканың социалистиг хүлээлгелериниң чедиишкинниг күүсеттиниринге көскү салыышкынны киирер.

Шалыпчы тудугжулар

Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозунда Бараан Дугурга баштаткан тудугжулар бригадазы эки ажылы дээш мактадып турар.

Бригаданың составында 12 кижи. Оларның кылган тудугларының шынары-даа эки, ажылдың темпизи-даа дүрген.

Бригада бо чылдың март айдан эгелээш сүт-бараан фермазының төвүнге чурттаарганың ийи өрээл бажыңының тудуун, инектиң бир улуг кажаазын крышалаарын доозкан. Колхоз төвүнге чурттаарганың үш бажыңнарын туткан.

Июнь айның бирги чартыында беш өрээлдиг эмнелге бажыңын тудуп эгелээн.— Бо тудугну сентябрь айда ажыглаалга киирер дээш ажылдап турар бис—деп, бригадир Бараан Дугур чугаалап турар.

Тудугжуларның аразында эштер Дамчыл Ээрилге, Бараан Иван, Бараан Шөм, Бараан Чорғаа, Бараан Үчүүкей олар хүн бүрүнүң ажыл нормазын 125—130 хуу күүседип турар.

Х. СЕРЕН.

ОЪТТУГ ЧАЙЛАГЛАР

Ам таптыг-ла мал чайлагладыышкынының түлүк өйү. Ниитиниң малын оът-сигенниг чайлагларга семиртири — ол дээрге келир кыжын мал семис күштүг болурунуң бир улуг курлавыры. Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» көдээ ажыл-агый артелиниң малчыннары ынчангаш олче онза кичээнгей салып турар. Артельдиң үш кодан хөю Баян-Кол бажында, Терлиг-Хая болгаш Хаттыг-Тайга деп черлерде эки одарларда четкен. Хойжулар Х. Назыттай, Докуй, Ч. Доржу оларның кадалында хойлар эки семирип турар.

О. ОЙДУП-ООЛ.

Допчузу-биле

Барыын-Хемчик районнуң Эрги-Барлык 8 чыл школазында септелге кидин-түлүк чорup турар. Чазаныкчы башкы эш Седен-Дамбаа, Хомушку Досумаага удурткан херээженнер звенозу база Хомушку Очур, Доңгак Дагаага удурткан звенолар эки ажылдыг. Септелгени август 1-де доозар дээш күжениишкинниг ажылдап турарлар.

А. ЕВРОП.

• • •

Тоора-Хем 11 чыл школазының 10-гу классчылары бүдүрүлге практиказын Азас хөлге балыктап эрттиргеннер. Олар практика үезинде хөйнү билип алган болгаш бригадир эш Найданга база бүгү балыкчыларга чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин илередип турар.

В. ТИМОФЕЕВ.

База катап чырытса

Комсомолчу прожектор Улуг-Хем районнуң «Чодураа» колхозта кандыг байдалдыгыл? Бо чылдың май айга чедир комсомолчу прожектор эки ажылдап, ажыктыг ажыл кылбастарны, хөй-нииiти черлеринге чуруун үрээрлерни сойгалап илереткени дээштиг боор турган.

Сөөлгү үеде ол хана солун үнместээн, харын-даа оон редактору безин билдинмес болган. Бо бүтүнү колхозта комсомол эге организациязының секретары Чамбал Сүрүн-оол чүү деп бодап турар ирги?

Н. СУНДУЙ-ООЛ.

РСДРП-НИҢ II СЪЕЗДИЗИНИҢ 60 ЧЫЛ ОЮНГА

Партияның чааpткан ОРАНЫ

Соңгу Казахстанның ырakkы ховуларынга большевиктер партиязының дугайында медээ дыннадып кээп турар үеде Рахмет Малдыбаевтиң өөнге кыйыраaш кавайга эрги хөй кежинде ораап каан бичии оол аттынып чыткан. Сээн Галимның аас-кежиктиг үе-шагда чурттаар-дыр— деп, оолдун адазынга, оон боду-ла ышкаш көшкүн кадарчылар чугаалап турганнар. Хааны болгаш байларны ойладыр деп турар улус база тыпты берген. Тараачыннар болгаш кадарчылар бистер черниң, малдың ээлери болу бээр. Делегейде кандыг-даа дыл кырында ядыылар чок болур.

— О, ядыылар көвей болгай, кайын оларга ынча аас-кежикти тып бээрил?—деп, Рахмет удурланган. Соңгу Казахстан ол өйде ядыы түреңгилерниң оранны, оон хөй кежиинге турум суурлар чок турган. Чоннуң амыдыралының чаңгыс үнелезини — мал чамдык чылдарда чуттан бүрүнү-биле кырлып каар турган. Тараа тарылгазы-даа казах ядыыларның амыдыралын чиигетпээн. 1913 чылда Петропавловский уездиниң чер ажылдакчызының акша орулгазы 5 көпеек турган. Маңаа эртем-билиг дугайы канчап сагышка кирер деп? Байлар ядыыларны өөретпес-даа турганнар ынчаш. Ол үеде чүс оолдарның чүгле ужу школага өөренип турган. Ынчаарга чүс уруглардың—чүгле чаңгызы өөренир турган. Эр казах чурттакчыларның бир муңундан 33 кижи бижик билир, а бир муң казах херээженнерден—чүгле дөрт бижик билир турган. Ол дугайында 1857 чылдың чизези чугаалап турар.

Көшкүн чоннуң күзеп чорааны өскерлиишкиннерни: «Ленин», «Октябрь» деп сөстер-биле чон холбаштырып турар. Улуг оруктардан ыракта колхозчу аалдар өзүп эгелээн. Ыштыг өглер бажыңнарга орнун чайлап бергеннер. Баштайгы школалар болгаш эмнелгелер тургустунуп эгелээн. Машиналар-биле кады ол үеге чедир билдинмес эртемниг улус—трактористер, чолаачылар тыптып келген.

Совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарындан эгелеп-ле Коммунистиг партия чурттуң экономиказының көдүрлүүшкүнүнүң дугайында могаг чокка сагыш салып турган. 1920 чылда В. И. Ленинниң саналын ёзугаар карак четпес ховуга бир дугаар —Петропавловскиден Кокчетов чедир—демир орук тудуп эгелээн.

Шаанда ол черлерни «Пайдасыз жер» (ажык чок чер) деп адап турган. Ам ону алдын чер деп адап турар. Мурнунда Рахметтиң өг-бүлезин тоттуруп шыдавас турган хову ам чоңга бараан болуп турар. Ам мында чыл санында узуг хоорайга чылда чедер тарааны курунеге дужаап турар совхозтар бар. А бүгү Соңгу Казахстанның аңдарган кур черлиг областы Европада хөй-хөй күрүнелерниң бүгү чурттакчыларын хандырып болур тарааны чыл бүрүде берип турар.

Чажындан-на ада-ие чок арткан Кулимжан Ужегеновтуң болгаш Касен Кутпаевтиң Казахстанга салым-чолу революция мурнунда кандыг болур турганын ам бодаары берге эвес. Олар ам хүндүлүг кижилер — күш-ажылдың мурнакчылары. Оларның хөректеринде—Ленин орденнери, механизатор Абу Сызыков—Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры.

Областың өске эрги чурттакчызы —комбайнер Бургазы Жанбутинов партияның төөгүлүг XXII съездизиниң ажылынга киржип турган. Казах интеллигенттерниң саны ковудаан. Ам областа чүс чурттакчы бүрүзүнге бир башкы, 150 чурттакчы бүрүзүнге—бир эмчи онаажып турар. 150 кижиниң бирээзи-ле инженер азы техник. Мында бижик билбес кижи чок. Областа культура болгаш эмнелге черлериниң четкизи калбарган.

А чаа чурттаалганың эртенги халазында төрүттүнген Галим Малдыбаевтиң салым-чолу кандыг болганыл? Ол ам бүгүдениң хүндүткелдиг кижизи—сураглыг чогаалчы. Ол бодунуң адаларының чурту, төрээн Ленин аттыг аалда чурттап турар. «Бистиң амгы үевис кайгамчык, ынчаарга келир үевис оон-даа артык болур. Бис коммунизм үезинде чурттаар бис, аңаа мен бузурээр мен» — деп Галим Малдыбаев бодунуң Коммунистиг партияның XXII съездизинге тураскааткан чүүлдериниң бирээзинге бижээн.— Партияның сөзү оон ажыл-херээ-биле кажан-даа карышпайн турар. Мен аңаа бодумнуң партиямның II съездизинден XXII съездизинге чедир, партияның бирги Программазындан үшкү Программазынга чедир чурттаан узун чурттаалгам дургузунда бузурээн мен.

И. ВАРОВ.
(СЭТА-ның корр.).
Петропавловск.

Суурувус ногаан апарган

Ленин аттыг колхозувустуң төвү Кызыл-Чыраа суур чаа-чаа бажыңнар-биле немешпишаан, чыл бүрүде улам-на калбарып, чаагайжып орар, ооң калбак-делгем кудумчуларының хажыыларында, колхозчуларның чуртталга бажыңнарының, культура-чырыдыышкын албан черлериниң чанында тарымал ыяштар, чадаң үнүштер дыка көвүдээн. Чүгле бо чылын безин Ийме кодээ Совединиң күүскомунуң (даргазы эш А. Аракчаа), ооң депутаттарының эки организастааны-биле суурнуң чурттакчылары 2110 ажыг дөс ыяштарны болгаш чадаң үнүштерни немей олуртканнар.

Колхозчу суурнуң Ленин кудумчузунда 1000 метр хемчээлдиг штакет кажааны туткаш, ында хөй санның янзы-бүрү ыяштарны болгаш чадаң үнүштерни өстүрүп үндүрген. Суурнуң көдээ клувунуң баарын дургаар 800 метр хемчээлдиг кажаа иштинде 800 ажыг дөс ыяштарны база олурткан.

Көдээ Совет ажылчы чоннарны чүгле ыяш тарылгазынче эвес, харын ыяшты кажаалаар, ону ажаап суггарар ажылдарже база хүн бүрү организастап келген. Суурнуң хөй ыяш олурткан кезектерин суггарары-биле бөгү суун үндүргүлээн. Будумчуларда, сад-сесерликтерде ыяштарның кажааларын үргүлчү септеп база немей туткулап турар.

Колхозчу суурну чаагайжыдып, ногаанчыдар ажылга колхозчулар М. Маңмаа, Д. Белдир-оол, В. Ондар, М. Дакпай, М. Намзын, башкылар Х. Алдын-оол, Д. Доржу, школа ажылдакчызы Т. Сотпа олар үргүлчү-ле идепкейлиг киржип келгеннер. Чүгле бо чылын безин оларның тус-бүрүзү-ле 10-дан 17 дөс чедир янзы-бүрү ыяштарны олуртуп, 10 ажыг метр хемчээлдиг черде штакет кажааларны кылганнар.

Көдээ Совет ыяш тарылгазын чүгле суурга эвес, харын хойжу бригадалар төптеринге олуртурун база организастаан. Чижээ, № 2 бригаданың төвү—Сарыг-Сиген̂де 1962 чылдың күзүнүнде олурткан 270 ажыг дөс ыяштар ам чаш арыг боопөзе берген. № 1 болгаш 3 бригадалар төптеринде ыяш тарылгазы база-ла эгелеп турар.

Ынчангаш бодунуң суурун болгаш бригадалар төптерин чаагайжыдар талазы-биле колхозчу массаларның чедип алган чедиишкиннерин быжыглап, ылангыя олуртунган ыяштарны үргүлчү суггарарынче, оларның ажаалдазын экижидеринче кичээнгейни улам-на күштелдирери чугула.

О. АРАКЧАА.

Чөөн-Хемчик район.

АГИТАТОР

Доржу Дамдынович Түлүштүң назы-хары элээн улгады берген кижи. Ол хиреде-ле оназашкан ажылы, хөй-ниитиниң херээ дээш амыр-дыжында бодавас, чер-даа ыраксынмас чорук-ла каар. Ам үеде ол Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң Кара-Тал салбырының малчыннарында почтачылавышаан агитатор хүлээлгезин эки күүседип турар.

1933 чылдан бээр партия кежигүнү ол хоочун коммунистиң ажыл-херек дээш ындыг чүткүлдүг чоруу ооң мурнундагы ажыл, амыдыралындан салгалып келген. Баштай ол Кызыл хоорайга тудугжулап, ооң соонда көдээ Совет даргалап, а сөөлгү чылдарда совхозка хойжулап ажылдап чораан. Кала-даа ажылдап чорааш, эш Түлүш ажыл-херекке чүткүлдүүн, хөй-ниитиниң ажылынга кызымаан көргүзүп келген. Харын моон уэурунда ооң назыны улгады берзе-даа, ырак-узак малчыннарга почта чедирер чугула ажылды аңаа бүзүревишаан агитаторлаар хүлээлгени аңаа дааскан.

Хоочун коммунист Кара-Тал салбырының малчыннарынга, ылангыя ырак-узак одаглар—Кара-Тургуда, Буйлуг-Хемде, Ортаа-Хемде хойжуларга почтаны үргүлчү чедирип турар. Ооң барып турар малчыннарында чагылга чок кижи чок. Ол бүгүнү почтачы боду организастап чагыткан.

Доржу Дамдыновичиниң чедип келирин малчыннар четтикпейн манап, ол келирге улуг өөрүшкү болгаш хүндүткел-биле ужуражып турарлар, чүге дээрге почтачы чүгле чаа солуннар, чагаалар чедирип келир эвес, ооң-биле кады чаа, сонуургаңчыг, өөрүнчүг медээлерни база эккээр кижи. Республикада, район иштинде-даа солун чүүлдерни совхозтуң ажыл, амыдыралында чаа болгаш депшилгелиг чүүлдерни ол үргүлчү хайгаарап, билип ап турар. Моон уэурунда ооң улуска кылып берип турар беседалары солун болгаш билдингир, кижилерниң сеткил-сагыжын хайындырып, оларга чаа чүвелерни сүмелеп турар.

Агитаторнуң бир-ле катап ырак-узак черлерде малчыннарга чораан хүнү ооң бодунга-даа, малчыннарга-даа уттундурбас болуп артып калган. Ол хүн агитатор мурнукузу ышкаш, эккелген чаа солуннарын кижилерге үлеп берип турза-даа ооң арын-шырайы аңаа эвес өөрүшкүлүг болган. Чүү-ле солун чүүл болган ирги деп бодаан малчыннар солуннарын ажып көрбейн-даа, агитаторже магадыныш көрүп олургулаар болганнар. Ынчан агитатор: «Солуннарыңар ашкылап көрүңер-даан» деп, баштаксымаар аян-биле сүмелээр болган. Шынап-ла малчыннар солуннарын ажып көөрге, кайгамчык болуушкуннарның — СЭКП Төп Комитединиң июнь Пленумунуң ажылының отчёду, маадырлыг космонавтар Валентина Терешкова биле Валерий Быковскийниң космоста кады чедиишкинниг ужудуушкунунуң дугайында медээлер бар болган!

Улуг, делгем Төрээн чуртта магадаңчыг болуушкуннарның дугайын баштайгы удаа дыңнап турар кижилерниң өөрүшкүзүн, сеткил-сагыжының хайныгыышкынын көргеш, кырган агитатор иштинде аажок өөрүп: «Бо хире чаагай медээни ырак черде ажылдап турар кижилерге чедирип берип чоруурну база-ла хүндүлүг хүлээлге-дир ийин бо» деп бодап, чоргаарланган.

Бир кезек солуннарны мурнун бу-лаажып, ыыт-шимээнниг номчаан соонда, агитаторга айтырыглар-даа ундунуп-ла келген. Ону кырган коммунист далаш чокка, ынчаалзажок арай могүдексей аарак харыылап олурган. Беседа төнүп чорда, агитотар олурганнарже көргеш: «Бо солуннарыңар эки номчуп, харын-даа шыгжап ап көрүңер. Ооң башка чамдык кижилер «улуг каралап» чорүйла, кээшпе ораап каантар-дыр. Солун, сеткүүлдү кээшпе ораар дивээн чүве ышкажыгай. Оларда парлаттынган чамдык чугула материалдарны шуут хандыр кичээлдеп өөренирдаа апаар болгай» — деп, чемелээн кижизиг кылдыр чугаалаан.

Хоочун коммунист, чүткүлдүг агитатор бодунуң ажыл-хүлээлгезин болгаш агитаторлаар партийжи даалгазын күүседип, улуг чорукту чогулуп, ынчаар ажылдап турар.

Д. ШОЙДАР.

АДА-ИЕЛЕР, УТПАҢАР

Чаа өөредилге чылы удавас келир болгай. Бо дугайында ада-иелер база-ла хандыр бодандза чогуур. Уругларын школага белеткевейн, оларны деривейн, «үези чедип кээрге аппарып кагбас бе» деп бодалдар чамдык ада-иелерге турар. Ол шын эвес. Сентябрь ай-даа келир. Өөреникчилер школага чыглып келир. Өөренири-биле келген уругларның даштыкы хеви, тодаргайлаарга идик-хеви шокар болгулаар. Херек кырында школачыга форма херек, ада-ие ону база эки. Хепти садып бээрде назыхар аайы-биле шилиир херек. Оолдарга костюм, чувур, кур, бөрт, ботинка, а уругларга хүрең өңнүг платье, фартук, баштарынга таарымчалыг ленталарлыг, ботинкалыг болур. Оолдар-даа, уруглар-даа ак мойдуруктарлыг болур. Чамдык ада-ие үези келирге боданыр болгай, ол шын эвес. Үе эрттирип манап орбайн, сураглаар херек.

Ол ышкаш ада-ие бүрүзү уругларын четчир санныг өөредилге номнары, янзы-бүрү өөредилге херекселдери-биле хандырар апаар. Ылангыя көдээ школаларга мындыг чүүлдер тургулаан. Черчение, чурулга эртеми база эң кол эртем. Аңаа тускай альбомнар, янзы-бүрү будуктар, өңнүг карандаштар, янзы-бүрү бөдүүн карандаштар, готовальня, янзы-бүрү хевирниң шугумнары херек. Ада-иениң чугула кичээнгей салбааны-биле өөреникчилер ындыг херекселдерге чедиимес чүүлге таваржып, эртемге ханы өөренип алырынга шаптыктальп турар.

Ада-иелер өөреникчи уругларынга идик-хепти, өөредилге херекселдерин садып бергеш, ажыглалының талазы-биле хыналданы үргүлчү чорудуп, арыг-шевергин эдилеп, ажыглаарынга чанчылдарны бээри чугула. Чамдык ада-иелер уругларын эки хандырар-ла, ындыг-даа болза хыналданы үргүлчү чорутпайн баар. Ынчангаш уруглар идик-хевин арыг-силиг эдилевес, камнавас, өөредилге херекселин чидирер, уреэр, хирлендирер чоруктарга таваржып турар. Бо бүгү дээрге ада-иениң талазындан хыналданың, негелдениң кошкаандан боор турар.

О. МАСПЫЙ-ООЛ.

Чөөн-Хемчик район.

Белоруссияның машина үлетпүрүнде чаа улуг бүдүрүлге немешкен. Минскиде мотор заводу ажыглалда кирген. Ол заводту тергиин кыска хуусаада — ийи чыл дургузунда тудуп дооскан. Ында бүгү ажылдарны механизастаан. Бүдүрүлгени автоматтыг болгаш чартык автоматтыг дериглге-биле дерзэн.

Бо чурукта көргүскен кол конвейерни онзагай кылдыр тудуп кылган. Шала кырында тускай тургускан херекселде моторларны тургускан. Оларже кайы-даа талазындан хостуу-биле кирип болур. Каш минута болгаш-ла «шаланың» кезии шимчеп чоруп турар болгаш моторларны дараазында операцияже дамчыдып берип турар. Аңаа оларны ажылдаарынга эң-не таарымчалыг бедикке автомат-биле тургузуп турар. Чүъктерни автомат-биле адрестээн аксылыг конвейер ужунда хөделип турар. Конвейер белен моторну сегирип алгаш ону хостуг шенелде черинче чедирип берип турар. Бүгү ажылдарны база катап механизмнер күүседип эгелээр. Моторну хынап көөр черинге автоматты быжыглап, шенелдениң чурумун автоматтыг тургузуп турар.

Ындыг янзылыг чаа чүүлдер бүдүрүлгеде хөй. Ол болза моторларны автоматтыг чыып эптээриниң шугуму, тырыкы шугумда металл ажылдап кылыр автоматтар кезектерни, белдирлерни болгаш шимчедикчилерни дамчыдарын бүрүн автоматчыдканы, кесиндилерни автоматтыг транспортаары болгаш өске-даа хөй-хөй чүүлдер-дир. Бо бүгү күш-ажылды дыка чиигедип, ооң бүдүрүкчүлүүн бедидип турар. «ММЗ» деп маркалыг моторлар ам безин чурттуң дыка хөй районнарынче чоруп турар.

СЭТА-ның фотохроиказы.

Фото В. ЛУПЕЙКОНУУ.

Редакцияга ЧАГААЛАР

Коя сөстен—боттуг дузаже

Биче чаштарга бистиң белээвис — школаны бүгү талазы-биле чараш, көрүштүг кылдыр септеп дерип сонаээри. Бүгү талазы-биле көрүштүг септеттинген, дериттинген школа бирги хүнден эгелээш-ле, школачыларның эстетиктиг кижизидилгезинге улуг рольду ойнап, оларны чаагаарла өөредилгеже мобилизастап, каас-чараш чүүлге ынакшыдар. Маңаа Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозта Ийме сес чыл школазының башкылар, бүгү ада-иелер коллективиниң колхозчуларның ниити хуралынга хүлээп алганы социалистиг кыйгырыы, оларның демниг күш-ажылы кайы-даа школаларга, ада-иелерге үлегер-чижек болуру чугаажок.

А ол бүгү «Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажында № 1 салбырының удуртукчуларын дүймедип, сеткилин човадып турар бе? Чок. Совхозтуң ол салбырының эргелекчизи эш Бегзи, парторганизация секретары эш Бичелдей чаңгыс-даа катап школаның септелгезин сонуургап, айтырып көрбээннер. Азы ажылының «бачымы» ындыг улус чүве ийик бе. Ында ада-ие комитеди школага хамаарыштыр чаңгыс-даа боттуг дуза чедирбээн. Комитеттиң даргазы кымыл дээрзин билип алыры бергедээн.

Чоокта чаа школага шеф чарлаары-биле ада-иелер комитединиң даргазын тып чадааш, ооң кежигүнү ясли повары Сулапайга чеде бээдим.

— Школага шеф эрттирери-биле ада-иелер комитеди-биле сүмележир дээш келдим. Даргазын кым-даа билбес боор чүве-дир. Чогум кайызы ирги? — деп айтырдым.

— Мен ооң кежигүнү мен. Ам чогум та кайызы дарга апарган чүве ыйнаан. Мурнунда Даваа турган... Шефтээр чүве болза ада-иелер комитединиң кежигүннеринге дамчыткай мен аан. Олар боттарының харыылап турар кудумчуларының чурттакчыларын чыып эккээр—диди.

— Четтирдим. Ынчап көрүңерем. Мен салбырның удуртукчулары-биле дугуржуп көрейн — дигеш, үнүп чоруптум.

Салбырның конторазында даргалар ажыл-агый дугайында чугаалашкан турлар. Парторг Бичелдей, эргелекчи Бегзи дээш даргалар-ла хөй. Иштимде өөрүүрүм-даа аажок. Хурал төңгүже манааш, шеф дугайын чугаалаадым.

— Чүүлдүг айтырыг-дыр. Бис боттарывыс-даа болза киржир бис — деп, даргаларым ийи-биле уткуду-лар. Ам чүгле чарлалда. Даргалар-даа аазаан.

Шүлүктеп тургаш бижээн, коя сөстүг чарлал шеф болур хүнге чедир суурнуң төвүнге үш хонукта бараан боор келген.

Чарлалды совхозтуң парткому, ада-иелер комитединиң болгаш школа дирекциязының мурнундан бижээн. Чүгле шүлүк хевирлиг боордан башка багай чүве-даа чок, харын коммунистиг күш-ажылче кыйгырып турар утка-шынарлыг чарлал болду.

Шеф хүнү келген. Эртен эрте тургулап келгеш, ында-мында маннашкылаан кижилер-ле хөлү. Ол бөлүктүң аразында бистиң школаның директору Самбала Шивит база.

— Шефчилер-даа хөй-ле келир боор, ажылчын күжүн канчалдыр таарыштыр тургусса эки чоор—деп ажаанзырап, сеткил өөрээн бодум школа хериминиң иштинге айыттынган шак четпейн турда чедип келдим. Школа ажылчыны Татьяна Бургунтосовадан өске кым-даа чок болду. Үе-шак эртип-ле тур...

«Ылаңганының бажын ыт чиани» дижири ышкаш суурнуң «бис боттарывыс-даа болза киржир бис» дээн даргалары-даа, ада-ие комитединден-даа кижи келбээн.

— Шефтиң директор соңгаарлаткан деп турбады бе, боду Сенекте кудаже чоруткан-дыр — деп чугаа дыңналы берди. Ам-на хамык идегел буступ дүшкен. Школага «шефтээшкин» шак ынчалдыр доозулган.

— Мен бо школага чеди чыл ажылдап тур мен. Ада-ие комитеди бар деп куруг сөстен башка чүнү-даа көрбээн мен. Кышкы, часкы дыштаныылгаларда безин школа чугайлажып берип деп дилеп, чалап чадашкан улус бис — деп, Татьяна Бургунтосованың чугаазынга ол-ла школаның ажылчыны Окчаа Комбу улашты.

Удавас өөредилге эгелээр болгай. А бисте септелге шак мындыг байдалда. Ында техниктиг ажылдакчыларның кызымаккай, шудургу ажылының ачызында чеди чүс кубометр оттулар ыяш дажыттынган, интернатта дөрт, школада бир печка салдынган болгаш дөрт печка септиттинген. Школаның, интернаттың, столоваяның малгаштаашкыны, бирги чугайлаашкыны доозулган. Ол ышкаш доозулаашкын хевээр. Химия, физика, күш-культура кабинеттериниң дериишкини четче эвес. Улуг-Хем районозунуң чогуур черлерже акша шилчитпейн турарындан өөредилгениң четчир санныг ном дептерлери, көргүзүг материалдары болгаш күрүне хандырылгазынга турар уругларның идик-хеви ам-даа саттынмаан. Ирээн шалаларны солуур материалдар үлетпүр комбинадында-даа, совхозта-даа чок. Кызылдың кол дериглге болгаш хандырылга баазазындан алган бежен санныг парталарывыс хырба чогундан чыдар. Совхоз кереэ ёзугаар ийи чүс кубометр ыяжын ынчага дээр белеткевээн.

«Демниг сааскан теве тудуп чиир» дээн ышкаш, хөй ада-иелер уругларының өөренип турар школазын шефтежир чүве болза дыка-ла ажыктыг чүүлдерни кылып, үнелиг үе-шакты камнап алыр турган ийик.

Арыг-Бажы сес чыл школазында ада-иелер комитеди кандыг-даа ажыл чорутпайн, школа-биле сырый харылзаа тударын, ооң улуг чөленгиижи болур хүлээлгезин чүгле уттупкан эвес, харын саазын кырында ады артканы илдең-дир.

Ынчангаш «Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы салбырының удуртукчулары, ада-иелер комитеди саазын кырынга каас-коя чарлалдар астырып, хоозун аазаашкыннар кылып турбайн, боттуг ажыл-херек-биле төрээн школазынга дузаны чедирип, ооң-биле быжыг харылзааны тудуп, школаның арткан ыяжын кыска хуусаада белеткеткеш, сөөртүрүп бээри негеттинип турар.

Т. ХОВАЛЫГ.

Харыылаттынмаан айтырыг

— Бажың чок бергедедим, дузалаар арганар чүл, дарга?

— Саянга улуг электростанцияның туткан соонда силерниң бо суурнарны суг шыва алы бээр апаар болгай. Ындыг болганда маңаа чаа тудуг кылганының ажыы чок.

— Чаа суур тудар черни шилип алгаш, ам кылыр тудугларны аңаа тудуп эгелей берзе?

«Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң Эйлиг-Хем бригадазында колхозчулар-биле колхоз даргазының аразында чуртталганың чаа тудугларының дугайында чугаа мынчаар эгелээш-ле ара соксап турар. Сөөлгү айтырыгга дарга кандыг-даа харыы бербейн турар.

Суурнуң келир үезиниң айтырыы ындыг-ла-дыр харын. Ол үеге чедир кижилер ам-даа бо суурга каш чылдарны чурттап эртер апаар болгай. А суурда хлеб быжырар печкалар чаңгыс-даа бажыңда чок. Мурнунда туттунган бажыңнарның кладовкалары база чок. Школага ,элээн хөй чуртталга бажыңнарынга болгаш бүдүрүлге черлеринге септелге негеттинип турар. Ынчаарга борта турган пилораманы Торгалыг сууржe аппаргаш, маңаа дилиг материалы белеткээрин соксадып кааныңдан септелгеге хереглээр дилиг материалдарының айтырыы бергедеп турар. 50 км ырак Торгалыгдан ында-хаая сөөртүп эккелген маңзылар мал тудугларынга безин чедишпейн турар. Ооң кадында бригадада чамдык дарга баштыг кижилер эрге-дужаалын ажыглап алгаш, боттарының хуузунда херегле-линге ооң база-ла эмирип ап турарлар.

Ынчангаш бо бригаданың чоогунда тудуг материалдары кезип белеткээр тайга-даа бар, ол материалдарны сөөртүр транспорт-даа бар чүве болганда пилораманы маңаа катап тургузарын болгаш чурттаар бажың чок колхозчуларның бажың дугайында айтырыын дарый шиитпирлеп бээрин колхоз баштаар черинден негеп тур бис.

К. НОРБУ.

Улуг-Хем район.

Акы-дуңма социалистиг чурттарда

Чехословакияның ажылчы чоннарының XIV кинофестивалы доозулган. Ада-чурттуң болгаш даштыкы кинолардың массалыг көрүлдези ында чыл бүрүде-ле кино уран чүүлүнүң улуг байырлалы кылдыр эртип турар. Хөй чылдарның чаагай чаңчылы бодунуң салдарын ханыладып, республиканың культура амыдыралының чарылбас кезээ болган — кино көрүкчүлериниң улуг хүндүткелин эдилеп турар. ЧССР-де 4 муң кинотеатрлар, ооң 400-зү делгем экранныг, клубтарда болгаш өөредилге черлеринде 17 муң ажыг киноустановкалар ажылдап турар. 13,7 миллион чонниг чуртта чыл бүрүде-ле чүс-чүс миллион кижи кино көрүп турар.

Ажылчы чоннарның фестивалының географтыг болгаш темалыг хемчээли кажангызындан-даа артык делгем болгаш ханы кылдыр калбарган. Аңаа Чехословакияның 30 ажыг улуг-улуг хоорайлары хаара туттунган. Фестивальдың хүннеринде чурттуң кинотеатрларынга эң эки чехословак болгаш база совет, польша, американ, францу, итали кинофильмнер көргүстүнгүлээн. Фестивальга бараалгаттынган совет кино-чуруктардан режиссёр Ю. Озеровтуң «Улуг орук» деп фильми улуг чедиишкиннииг болган. «Правый солдат Швейктиң чоруктары» деп романның автору чех улуг сатирик Ярослав Гашектиң дугайында кайгамчык солун кино-тайылбырлалы Праганың «Барандов» киностудиязының киржилгези-биле тургустунган.

Кинога сонуургактар бо чылын база-ла кинотеатрларның экраннарынга көргүстүнген бүгү-ле эки, өөредиглиг болгаш тывызык чүүлдерге улуг сонуургалдыын илереткеннер. Эң эки фильмнер үезинде көрүкчүлер залдарны шыгырт долуп турганнар.

Фестивальдың хүннери дээрге чүгле экранга киносеанстары эвес. Ол болза кинематографияның мастерлериниң кино уран чүүлүнүң бөгүнгү болгаш даартагы хүннериниң дугайында боттарының кинону бараалгаткан кижилери-биле — ажылчы чоннар-биле ажыктыг улуг чугаалажыышкынының база-ла үези. Ол чугаалажыышкынга даштыкы кинематографистер, оларның аразында совет кино ажылдакчыларының төлээлери база киришкеннер. Мурнуку чылдардагылаштыр чогаадыкчы ажылдакчылар бо удаада база-ла ужуражыышкыннар, беседалар үезинде ажылчы чоннарның бергилээни хөй-хөй үнелиг сүмелерин студияларже алгаш баарлар.

М. НИКИТОЧКИН,

СЭТА-ның корреспондентизи.

• • •

ЧАА ЁЗУ-БИЛЕ АЖЫЛДААНЫНЫҢ БИРГИ ЧЫЛЫ

Бо чылдың чазы румын тараачыннарга хөй човалгаларны таварыштырган. Орайтаан, доңаттыг, чаашкынныг час румын тараажыларның планнарын үзүлдүреринге чыгаан. Ындыг-даа болза тускай эртемниглерниң билии болгаш дидими, тараачыннарның ажылгыр чоруу, көдээ ажыл-агый техниказының элбекшили чаагай ажыл-херекти бүдүрген. Тарылга озалдап эгелээн болзажок кыска хуусаада доозулган.

Амгы үеде тараажыларда, көдээ ажыл-агыйга черле ындыг болуру ышкаш, өске чымыш — чаа дүжүттү чидириг чокка ажаап алырынга белеткел ажылдары тывылган. Шиитпирлиг тулчуушкун мурнунда командирлерлиглештир көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери, механизаторлар ажаап алыышкын машиналарын хынамчалыг белеткеп, шөлдерже үндүрүп турарлар.

Румын улуста көдээ ажыл-агый талазы-биле боттарының чедиишкиннеринге чоргаарланырының бүгү-ле үндезиннери бар: Румынияның ажылчын партиязының үшкү съездизиниң чуртка коллективизацияны бүрүн доозарының талазы-биле доктааткан хуусаазын 4 чыл эрте, энир чылын доосган; көдээ ажыл-агыйга удуртулганы үндезини-биле эде тургузарын база энир чылын доосган; ам ол диди болгаш ёзулуг революсчу чаартылганың үре-түңнелдери тодаргай. Мергежилдиг кадрлар мөөннеттинген көдээ ажыл-агыйның эрги, кандай органнарын дүжүрер, ол тускай эртемниглерни бүдүрүлгелерже — колхоз, совхозтарже чорудар дугайында РАП ТК-ның ап чорутткан хемчеглери чогуур түңнелдерни берген дээрзи билдингир болзажок, ону катаптап чугаалавайн барып болбас. Көдээ ажыл-агыйда күш-ажылдың культуразы бедээн. Хөрзүнүн эки сайзыраткан шөлдер, мал ажылында улуг чедиишкиннер ооң бадыткалы болуп турар.

Ол болза чүгле чазын эки ажылдаан тараачыннарның болгаш механизаторларның күш-ажылының үре-түңнели эвес. Ол болза хамыктың мурнунда көдээниң партия организацияларының, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглериниң канчаар-даа аажок улуг организакчы ажылының үре-түңнели. Румынияның көдээ ажыл-агыйының коллектив бүрүзүнде улуг-улуг партия организациялары бар. Оларның чартык кезииниң тус бүрүзү 50 ажыг коммунистерлиг. РАП ТК-ның инициативазы-биле олар кыжын агротехниктиг өөредилгени организастап, аңаа 80 муң ажыг тараачыннарны хаара тутканнар.

Ынчаарга бо көдээ ажыл-агый чылының көргүзүглери чаа ёзу-биле ажылдаанының эң-не кошку түңнели болур. А ол көргүзүглер эки болур деп турар. Румынияның көдээ ажыл-агыйының кол тараа культуразы — кукуруза болгаш өске-даа культуралар эки үнүштүг. Бухарестен кайы-даа утже баар болзуңарза бодамчалыг сайзырадып каан шөлдерни, огородтарны, садтарны, виноградниктерни көөр силер. Удаа-дараа болгулаан чаашкыннар, чылыг хүннер, күш-ажылга ынак тараачыннарга өөрүшкүнү илереткен чүве деп, үнүштерниң өзеринге таарымчалыг байдалды чедирген.

Румын тараачыннарның чүнү чедип алганын бистиң чоокта чаа чораанывыс Бухарест областың Урзичен районунуң колхозтарының чижээнден көрүп болур. Ол районда 39 колхозтар бар, олар эрткен чылын тус бүрүзүнде органнизас болгаш ажыл-агый талазы-биле быжыкканнар. Ам олар хөй адырларлыг улуг ажыл-агыйлар болгулаан. Оларда 3150 партия кежигүннери болгаш кандидаттары ажылдап турарлар.

Гринду суурда колхоз даргазы Мирча Ангел биске мынча диди:

— Бистиң суурувуска коллективтиг ажыл-агый организастаттынып турда, аңаа 1200 өг-бүлелер каттышкан. Каттыштырган черниң хөй кезии — 4700 га чер моон мурнунда ийи-ле помещиктиң болуп турган. Олар аңаа чүгле кызыл-тас өстүрүп турганнар. Кажан колхоз организастаттынган соонда ол чер ёзулуг ажыглаттынып эгелээн. Бистер ам хөй адырлыг ажыл-агыйлыг болдувус. Бисте тараа, ногаа, техниктиг культуралар бүдүрүлгезидаа, мал ажылы-даа бир дөмей эки сайзыраан. Бүгү культураларның дүжүдү чыл келген тудум-на улгадып турар. Техника болгаш электри көдээ ажыл-агыйда калбаа-биле шиңгээттинип турар. 16 артезиан кудуктарын каскаш, 85 га ногааны суггарып турар бис. Мал ажылы дүрген хөгжүп турар. Ам колхозта 580 мыйыстыг бода мал, 180 хаваннар, 4900 хөй, 63 муң куш бар. Материалдыг сонуургалдың принцивин шыңгыы сагыыры ниитиниң ажыл-агыйын дүрген хөгжүдеринче чүткүлдүг болдуруп турар. Чыл дургузунда колхозта инектиң болгаш хаванның эки шынарлыг кажааларын, куш фермазын база клубту тудуп алдывыс. Хөй-хөй колхозчулар чаа-чаа бажыңнарны тудуп ап, телевизорларны, радиоприёмниктерни, эт-херекселдерни садып алгылаан.

Дарганың ооң ынай чугаалааны болза:

—Ниитиниң ажыл-агыйын башкарарының баштайгы базымнарын. Румынияга коллективизация чаа-ла эгелеп турда, Биев областың колхозтарындан бир эш-биле кады өөренип алган мен. Украин эртемденнерниң болгаш көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглериниң лекцияларын дыңнаар аас-кежиктиг болган бис. Бистиң совет өңнүктеривистиң дуржулгазын өөренири, боттарывыстың дуржулгавысты нептередири бистиң ажыл-агыйларывысты шын оруктап хөгжүдерин биске айтып берген.

—Боттарывыстың чедиишкиннеривиске дүрүм ёзугаар чоргаарланып турар бис, ындыг-даа болза олар-биле кызыгаарланмас бис. Ниитиниң ажыл-агыйын бо чылын улам сайзырадыр деп сорулганы салган бис. Ооң өзүүшкүнү-биле кады колхозчуларның орулгазы база өзүп турар, бир күш-хүннүң үнези 30 лей чедер—деп, партком секретары эш Трембицашу чугаалады.

Чедиишкиннерге оожургавас, коллективтиг ажыл-агыйларның чедиишкиннерин көвүдедир — бо болза чүгле Урзичен районнуң эвес, харын чурттуң бүгү партия организацияларының даңгыраа. Чаа ёзу-биле ажылдаанының баштайгы чылы болза, көдээ коммунистер болгаш бүгү колхозчулар бо даңгыракты амыдыралга боттандырар дээш алдарлыы-биле демисежип турар дээрзин көргүзүп турар.

Федор ЖАРИКОВ,

СЭТА-ның корреспондентизи.

Бухарест.

• • •

КООПЕРАТИВ ДАРГАЗЫ — ШҮЛҮКЧҮ

Варна хоорайда күрүнениң ном үндүрер чери лириктиг шүлүктерниң чаа чыындызын үндүрериинге белеткеп турар. Чыындының автору — шүлүкчү Иван Вылчев.

Ном үндүрер черниң редакторуу Пламен Цоневтиң биске чугаалааны:

— Аныяк шүлүкчүнүн шүлүктеринде чалбыыштыг чүүлдер хөй. Ооң шүлүктериниң маадырлары—көдээниң бедүүн ишчилери, оларның чурттаалгазын болгаш күш-ажылын ол улуг уран мергежилдии-биле алгап турар. Шүлүктерде амыдыралчы солун хайгааралдар хөй. Шүлүктерниң автору кымыл билир силер бе? Варна хоорайның эң эки кооперативтериниң бирээзи — Дыхгопол суурнуң күш-ажылчы чер ажылдыг кооперативтиг ажыл-агыйының даргазы-ла болгай. Ол дээрге чуртта кара чаңгыс шүлүкчү—кооператив даргазы.

Иван Вылчевтиң боду-биле ужураштывыс. Ол, хүлүмзүрбүшаан, шүлүглелге бодунуң баштайгы базымнарының дугайын, кооперативтиң болгаш ооң часкы тарылга үезинде чедиишкиннериниң дугайын, кооперативтиң мурнунда туруп турар сорулгаларның болгаш туттунуп турар клубтуң дугайын чугаалап олур.

— Биживейн барып шыдавастыр мен. Сеткилим доңдунган. Кооперативке күш-ажылчы хүн бүрүзү-ле меңээ байлак материалдарны берип турар. Ак мен чаа шүлүктер бижип турар мен. Оларны база-ла баштайгы чыынтыза шүлүктергилештир көдээниң ишчилеривге бараалгадып турар мен—деп ол чугаалады.

Клара ОРЛОВА,

СЭТА-ның корреспондентизи.

Катап тургустунган үлетпүр

КОНАКРИ. СЭТА-ның корр. А. Ковалевтуң дамчыдып турары болза: Гвинеяның алмазтыг черлериниң картазын бүрүнү-биле кылып тургусканы, үлетпүрге ужур-дузалыг кимберлит хоолайларны чуртка ажытканы—ССРЭ биле Гвинеяның аразынга ат салган дугуржулганы ёзугаар. Гвинея Республикага совет геологтарның күүседип берген ажылдарының кол-кол түңнелдери ындыг.

Гвинеяның алмаз бар черлерин мурнунда ажыглап турган европейжи компанияларның талазындан кара-өжегээр ажыл соксаткан чоруктуң түңнелинде, алмаз бүдүрүлгелерин кедергей үрелип-сандараан турда национализастаан. Чиг-эт баазазы херек кырында чок турган, документацияны узуткап чок кылган, фабрикалар үрелип бузулган турган.

Ам совет тускай эртемниглерниң ачызы-биле алмаз болбаазырадыр черлер бүрүн күчүзү-биле ажыглап эгелээн. Чаа бедик бүдүрүкчүлүг фабрикаларны тудуп тургузарын төлевилеп турар. Алмаз тывыжы мурнунда даштыкы компанияларның чедип алганы эң-не бедик деңнелге чоокшулап турар. Гвинеяның алмаз үлетпүрү быжыг эртем баазазын бир-ле дугаар алган, ол чорук бүдүрүлгени хөй чылдар бурунгаар планнаарының аргазын берип турар. Совет геологтарның тыпканы сес кимберлит хоолайларының алдызы үлетпүрге ужур-дузалыг болуп турар. Ол болза Барыын Африкага эң баштайгы ындыг ажыдыышкын болуп турар!

Совет тускай эртемниглерниң карак кызыл күш-ажылы Гвинеяга бедик үнелээшкинни алган. Гвинея Республиканың национал алмаз үлетпүрү чедиишкинниг хөгжүп турар. Аныяк африкан күрүнеге кончуг эргежок чугула болуп турар саазын акшаның элээн кезиин ол үлетпүр берип турар.

Оманның улузу демиселде

КАИР. (СЭТА). Азия болгаш Африка чурттарының сагыш-сеткил каттыштырылгазының Чөвүлелиниң доктаамал секретариадының шиитпири-биле Оманның хүнүн июль 18-те демдеглеп эрттирген. Ону таварыштыр Оман имамадының Каирде төлээлекчизи медеглел кылган. Ында чугаалап турары болза: англи империализмге удур бодунуң хамаарышпас чоруу дээш демиселди үргүлчүлээринге оман улус бүрүн шиитпирлиг. Оман патриоттар англи шериглерге улам-на улуг согуушкуннарны таварыштырып турар. КНО оман улусту камгалаар деп, оман улус манап турар болгаш оман хосталгалыг шимчээшкинни деткип турар чурттарга өөрүп четтиргенин илередип турар.

—▫—

Айыыл чок чоруктуң чөвүлелинде

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Португали колонияларда байдалдың дугайында болгаш Мурнуу-Африкан Республиканың чазааның чорудуп турары аймак-сөөк ылгаар политиканың дугайында айтырыгларны чугаалажып көөрү-биле Айыыл чок чорук Чөвүлелин чыылдырарының дугайын Каттышкан Нацияlar Организациязында албан хуузу-биле чарлаан.

Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң хуралы июль 22-де болур.

БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

СОФИЯ. (СЭТА). БТА агентилелдиң дамчытканын ёзугаар алырга, июль 18-те аңаа шылгарангай совет шүлүкчү Владимир Маяковскийниң төрүттүнген хүнүнден бээр 70 хар харлааны-биле холбаштыр байырлалдыг хурал болган. Культура болгаш уран чүүл талазы-биле комитет даргазы Петр Вутов, болгар-совет найыралдың улусчу комитединиң даргазы Пола Драгойкева, хөй-ниитиниң көску ажылдакчылары, культураның ажылдакчылары, а ол ышкаш Болгарияда совет элчин чериниң ажылдакчылары ол хуралга олурушкулаан.

Владимир Маяковскийниң чогаадыкчы оруунуң дугайында илеткелди чогаалчы Христо Радевский кылган.

Совет Эвилелинге херегләэри-биле

БУДАПЕШТ. (СЭТА). Совет Эвилелинге херегләэри-биле венгр судно тудуунуң заводунга кылган, 800 аът күштүг хемге чорууp пассажир теплоходунуң шенелдези чедиишкинниг эрткен. 350 пассажирлер олурар кылдыр кылган судно дистанциялыг башкарылганың приборлары-биле, радарлыг установка-биле болгаш амгы үениң өске-даа херекселдери-биле дериттинген. Венгр судно тургузукчулары ам-даа 10 ындыг судноларны Совет Эвилелинге херегләэри-биле тургузуп турар.

Совет чагыг-биле кылган, чүък сөөртүр «Москва» деп судно Дунай-биле баштайгы чорууушкунун чедиишкинниг дооскан. «Москва»—ол дээрге 2 муң аът күштүг, венгр бүдүрүлгениң чүък тыртар баштайгы суднозу. Ону башкарарын бүрүнү-биле автоматизастаан. Шимчедикчилериниң күчүзү улуг болган чорук 8—10 муң тонна чүък-биле Дунайның эң-не берге черлерин эртериниң аргазын аңаа берген.

Сирияда байдал

ЛОНДОН. (СЭТА). Дамаскыда байдал муң-не шыпшын. Сирий чазак чуртта байдалды контрольдап турар. Сирияның кызыгаарлары хагдынчак олчаан.

Сүлчээ бастырган деп, Сирияның премьер-министри Битар радио-биле медеглээн. Эргилде кылыр дээн оралдажыышкынны каш хонук иштинде манап турган чүве деп ол демдеглээн.

Сирияның шериг губернаторунуң оралакчызының дыңнадыын радио дамчыткан, ында болза шеригден халашкан офицерлерниң деткимчези-биле улуг эвес бөлүк хамааты кижилерниң организастааны күрүне эргилдези кылыр дээн оралдажыышкынны оон мырыңай эгезинде-ле узуткаан дээрзин айтып турар. Сирияның өске районнарында байдал шыпшын.

Чепсектиг сүлчээни чазактың шериглери танкыларның болгаш ужар чүүлдүң дузазы-биле ийи чартык шак иштинде базып каан деп даштыкы агентилелдер айтып турар.

Дамаскының радиозу ол сүлчээниң удуртукчуларын адагылаан, ол дээрге полковник Алуан, генерал Джаррах, министр чораан Мазахем болгаш подполковник Маари олар болур-дур. Рейтер агентилелдиң сөзү-биле алырга, Сирияда ол болуушкуннар «бассистерниң болгаш насерӂилерниң аразында эрге-чагырга дээш демисел-биле» болдунган.

КАИР. (СЭТА). Дамаскының радиозунуң дыңнадыындан алырга, 16 шак чедир кызырган турган комендант шагын ам база катап 24 шак чедир узаткан.

Кеннединиң парлалга конференциязы

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың президентизи Дж. Кеннединиң ээлчеглиг парлалга конференциязы Вашингтонга июль 17-ниң кежээзинде болган. Бодунуң парлалга конференциязының эгезинде президент медеглел кылып, ылангыя ядролуг шенелделерни соксадыр дугайында айтырыгның талазы-биле ССРЭ-ниң, АКШ-тың болгаш Англияның төлээлекчилериниң аразында Москвада болуп турар санал-оналдарның солчулгазынга доктааган.

Президентиниң сөзү-биле алырга, ол санал-оналдарның чорудулгазында ядролуг шенелделерни хоруур дугайында дугуржулга чедип алдына бээр боор дээрзинге Каттышкан Штаттар идегеп турар. Санал-оналдарның солчулгазы шулуун байдалга эртип турар деп Кеннеди демдеглээн. АКШ-тың конституциязында айыткан чүүлдерни барымдаалааш, ооң медеглээни болза, кандыг-даа дугуржулганы сүме алыры-биле болгаш чүүлдүгзүнүп көөрү-биле сенатка киирер ужурлуг.

Москвада болуп турар санал-оналдарның солчулгазы бир эвес чедиишкинниг доозулган таварылгада өске-даа чурттарның аразынга эң калбак чугаалажып көрүүшкүнге чедирер ужурлуг деп президент демдеглээн. Санал-оналдарның солчулгазы чедиишкинниг болган таварылгада бүгү делегейге ядролуг шенелделерниң айтырыының талазы-биле эң калбак дугуржулганы чедип алыры чугула болур дээрзин ол чугаалаан.

Нго Динь Дьемниң чалча ёзу-чуруму дужурер дээш демисежип турар патриотчу күштерге удур чарлаваан дайынны АКШ-тың чорудуп турары Мурнуу Вьетнамда байдалга доктаагаш, президентиниң айытканы болза, АКШ ол ёзу-чурумга деткимчени моон-даа соңгаар көргүзер бодап турар. Президентиниң сөзү-биле алырга, ол деткимчеден ойталаар чорук «Мурнуу Вьетнамның буступ дүшкени ол болур ийик».

Ядролуг шенелделерни соксадыр дугайында айтырыгның талазы-биле санал-оналдарның солчулгазы чедиишкинниг доозулган таварылгада дээди деңнелге чөвүлел хуралдың болдунуп болурунуң дугайында айтырыгга харылававышаан, Кеннединиң чугаалааны болза, ындыг чөвүлел хуралдың эргежок чугулазының дугайын херечилеп турар медээлер ам-даа чок болуп турар. Бо айтырыг тургустунмайн келген болгаш тургустунмайн-даа турар, бир эвес ол айтырыгны тургускан чүве болза ону тургустунуп келген байдалга холбаштыр көөр ийик мен деп президент үргүлчүлеп чугаалаан.

Сөөк-язы ылгаар политиканы чорудуп турары дээш Мурнуу-Африка Республиканы КНО-дан үндүрер дугайында айтырыгны африка-күрүнелерден Каттышкан Нациялар Организациязының мурнунга тургусканынга хамаарыштыр президент ол чуртту Каттышкан Нациялардан үндүрбес ужурлуг деп бодалын илергейлээн.

АКШ биле Куба Республиканың аразында харылзааларның чогумчуп болурунуң дугайында айтырыгга Кеннеди хоржок боор деп харылаан.

Парлалга конференциязы чорууп турда президент чамдык иштики айтырыгларга база харылаан.

—▫—

Ажылчыннарга удур хоойлу төлевилели бадылаттынган

ПАРИЖ. (СЭТА). Күрүне албан черлериниң болгаш бүдүрүлгелериниң ажылдакчыларының ажыл соксадыр эргезин кызыгаарлап турар деголльчу чазактың хоойлу төлевилелин Франциянның национал хуралы бадылаан. Ол хоойлу төлевилели дээш 257 депутаттар бадылаан болгаш 205 депутаттар удур бадылаан.

Ол антидемократтыг хоойлу төлевилелинге удур депутат коммунистер, социалистер болгаш өске-даа республиканчылар удур бадылаан.

Мынчангаш хөй санныг ажыл соксадыышкыннарынга, митингилерге болгаш чыскаалдарга миллион-миллион француз ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның тодаргай илергейлээн күзел-соруунга чөрүштүр чазакта хөй нуруузу ажылчы чоннарның база бир чугула чаалап алыышкынынга халдап турар хоойлу төлевилелин хүлээп алган.

—▫—

Португали Гвинеязында

ЛОНДОН. (СЭТА). Португали Гвинеязын колонизаторлардан хостаары дээш демисежип турар африкан патриоттарның национал-хосталгалыг шимчээшкининиң күштери чаа улуг чедиишкиннерни чедип алган. Португалияның камгалал министри генерал Мануэль Гомес де Араужонуң «Диарио популар» деп, Лиссабоннуң солунунуң корреспондентизинге кылган медеглелинден илереп турары-биле алырга, амгы үеде тура халышканнар португали Гвинеязының бүгү шөлүнүң 15 хуузун контрольдап турар. Португали Гвинеязының девискээринде «хөй санныг болгаш эки чепсегленген бөлүктер хөделип турар, оларның киржикчилери партизан дайынның чорударынга белеткеттинген болуп турар» деп, Мануэль Гомес де Араужо хүлээп көөр ужурга таварышкан деп, Рейтер агентилелдиң корреспондентизи Лиссабондан дамчыдып турар.

—▫—

Айтылгаларны ажылдап кылып турар

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Ам Вашингтонда ажылдап кылып турар айтылгаларны ёзугаар алырга, Айыыл чок чорук Чөвүлелинде АКШ-тың төлээлекчизи Э. Стивенсон, бир эвес африкан чурттарның төлээлекчилери Чөвүлелдиң июль 22-де хуралынга айтырыг тургуза бээр болза, Португалияны болгаш Мурнуу-Африкан республиканы КНО-дан үндүреринге удурланыр апаар деп, АП агентилелдиң корреспондентизи дыңнадып турар.

Стивенсонга берген айтылганы президент Кеннединиң чурттуң хамааты болгаш шериг удуртукчулары-биле Ак бажыңда эрттирип турар чөвүлел хуралдарында ажылдап кылып турар деп, корреспондент демдеглеп турар.

Эскериичел эвес чорук— самчыгдалдың үнер дөзү

Социалистиг өнчүнүң самчыгдакчыларынга удур демисел талазы-биле улус судунуң ажылын анализтевишаан, чамдык херектерни ап көөрге күрүне болгаш хөй-ниити өнчүзүнүң самчыгдалдары чамдык ажыл-агый удуртукчуларының талазындан, чүве эскербес чоруундан болгаш кадрлар шилилгезин шын эвес чорутканындан боор турар. Оон ынай чамдык удуртур ажылдакчылар боттары күш-ажыл хоойлузун чөрчүп турарындан база социалистиг өнчүге самчыгдалдар болуп турар.

Шагаан-Арыгның тараа хүлээп алыр черинге склад эргелекчизинге ажылдап турган Макаров дээрзи АТК чолаачызы Борков-биле харылзажып алгаш, үш машина иштиг тарааны ол-ла складтан оорлааннар. Милиция ажылдакчылары ол тарааны Макаров болгаш Борков олардан илередип тыпкан. Шагаан-Арыгның тараа хүлээп алыр чериниң директору эш Кашелев Чаа-Хөлге Макаровтуң бажынга ооң-биле кады арагалаваан болза, ол чорук болбайн барып болур турган ийик. Ол арагалаашкынның соонда Макаровту Кошелев Шанчы складының эргелекчизинге, а оон кадайын аңаа лаборантыга ажылдаткан. Оон түңнелинде Макаровтуң складынга 109 тонна 616 кг тараа артык болу берген. Ол артык тарааның ужурунда Макаров чолаачы Борков-биле кады тараа оорлап, кем-херек үүлгеткен. Олар ол херээниң дугайында кезедиге харыысалгазынга киргеннер.

Улуг-Хем райпозунуң даргазы эш Ангырбан Баян-Коллуң Кара-Тал магазининиң садыгжызынга Саин-Маадыр дээр доктаамал чурттаар чери чок кижини хүлээп алган. Ол кижиниң ажылга хүлээп алырда паспортун-даа, киир бижидилгезин-даа, күш-ажыл дептерин-даа хынап көрбээн. Ынчангаш ол тоянчы кооперативтиң хөй түңнүг хөреңгизин бодунга ажыглааш чиде берген. Оон ол чиде бээр үезинде Кызыл хоорайга болгаш Элегес-Аксынга ийи квартираларга оор база кирген. Ол бүгүнү шыңгыы истеп келгениниң түңнелинде Саин-Маадыр туттурган болгаш шииттирген. Тоянчы кижини документ чокка ажылга хүлээп алган удуртукчу буруулуг болган дээрзи база билдингир.

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхозунуң даргазы турган эш Тойлуг-оол сурагдыг арагачы Д. Л. Бобровскийни биле-тура-ла оон чүү акша-хөреңги-биле арагалап турарын сонуургаваан. Машина иштиг тарааны Кызылга барып садыглааш, оон өртээ-биле автомашина дугуйлары тып келирин Бобровскийге эш Тойлуг-оол хүлээткен. Бобровский ол тарааны Кызылга-даа чедирбейн Элегес-Аксынга бөдүрээлеп саткаш, оон акшазы-биле ол-ла дораан каш шил водкалар, бодунга шляпа садып алгаш, Кызылга арагалап каапкан. Колхозка машина дугуйлары-даа, акша-даа экеп бербээн. Оон аңгыда Бобровский хуу кижилерге чуга демирлер, «М-61» деп мотоциклдиң чаа дугуюн саткаш база арагалап каапкан. Ынчангаш бо идегел колхозка 272 рубльдиң когаралын чедирген. Бобровский база-ла шииттирген. Ол колхозка ревизия ажылы база багай тургустунган турган.

«ҮТКА 25 чылы» совхозка рабкооп даргазы турган Татаринков база-ла магазин эргелекчизинге А. Коровицкийни хүлээл алган. Ол кижи мурнунда самчыгдал дугайында сес чылда шииттирген идегел чок кижи болган. Рабкоопка ол хөй түңнүг самчыгдал кылгаш шииттирген.

Колхоз малы оорлааш шииттирип чораан Доңгак Доңдупту «Чодураа» колхозтуң мурнундагы удуртукчузу база катап хойжуга ажылдадып каарга, контроль чок чорукту болгаш хураганнар учёдунга будулгаазынны ажыглааш, 17 хойну ол садыглаапкан. Ынчангаш ол база катап 3 чылда хосталгазын казыдып шииттирген.

Хынамча чок ындыг чорук «Улуг-Хая» совхозтуң директору эш Моисеевке база турган. Тудуг даамалы Н. Г. Бочурин меге нарядтар кылып тургаш, күрүнениң 258 рубль хөреңгизин бодунга ажыглаан.

Социалистиг өнчү болза бистиң Төрээн чуртувустуң байлакшылының болгаш күчүзүнүң үндезини болур дээрзин билгеш, ону чүзүн-баазыя самчыгдакчылардан болгаш оорлардан камгалаар демиселди күштелдирери эргежок чугула.

Бистиң социалистиг өнчүвүске халдап болбас дээрзинге совет күрүне болгаш бистиң чуртувустуң бүгү ажылчы чоннары хан-дамырындан сонуургалдыг. Күрүнениң болгаш хөй-ниитиниң хөреңгизин оорлап, самчыгдаар чорукту эң аар кем-херек үүлгедиглерниң бирээзи кылдыр хоойлуда көрүп турар.

СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунга эш Н. С. Хрущев мынча дээн: «Ажылчыннарның, колхозчуларның, интеллигенцияның болгаш хөй-ниити организацияларының чүгле идепкейлиг дузаламчызы турда, бис оорларга, хээли алыкчыларынга, мангыстаалчактарга, бюрократтарга, күрүне байлаанче холун сугар бүгү-ле кижилерге оруктарны болгаш дыдыктарны ыяк кылдыр дуглап шыдаар бис».

Партияның бо айтыышкынын ажылдакчы бүрүзү, совет кижи бүрүзү удуртулга болдургаш, социалистиг өнчүнү карак огу дег камгалаар хүлээлгелиг.

М. БУЛГАТОВ.
Улуг-Хем районнуң улус судьязы

Тожу районнуң Азас сес чыл школазынга өөредилге чылының эгезинде чаа чазаныгла мастерскаязы тургустунган. Ол мастерская түс-түс өрээлдерлиг. Өөреникчилер чазанырынга дыка сонуургалдыг.

Ам чоокку үениң иштинде чедиги класcчылар ийи сандайны, көргүзүг материалдары шыгжаар бир шкафты, алдыгы класcчылар уруглар садынга бир төгерик столду, фермаларга 6 узун сандайны, бешки класcчылар карабаарзыктарның 20 уялары болгаш уруглар садынга янзы-бүрү ойнаарактарны кылып бээрлер.

Школаның 5—7 класстарының өөреникчилери рамаларны, янзы-бүрү шугумнарны, столдарны болгаш өске-даа үүрмек херекселдерни кылып турар. Олар колхозка киш, ас, күзен кештериниң элээн хөй хергилерин болгаш Көк-Чар сүт-бараан фермазынга 16 сандайны кылып бергеннер. Өөреникчилерниң иштинден 7-ги класcчы Виктор Кол аъш-чем шкавын безин бодунуң чазап турар апарган.

ЧУРУКТА: 7-ги класcчы Виктор Кол кылган шкавын дозулап турары.

Фото **С. САМИЯНЫЫ.**

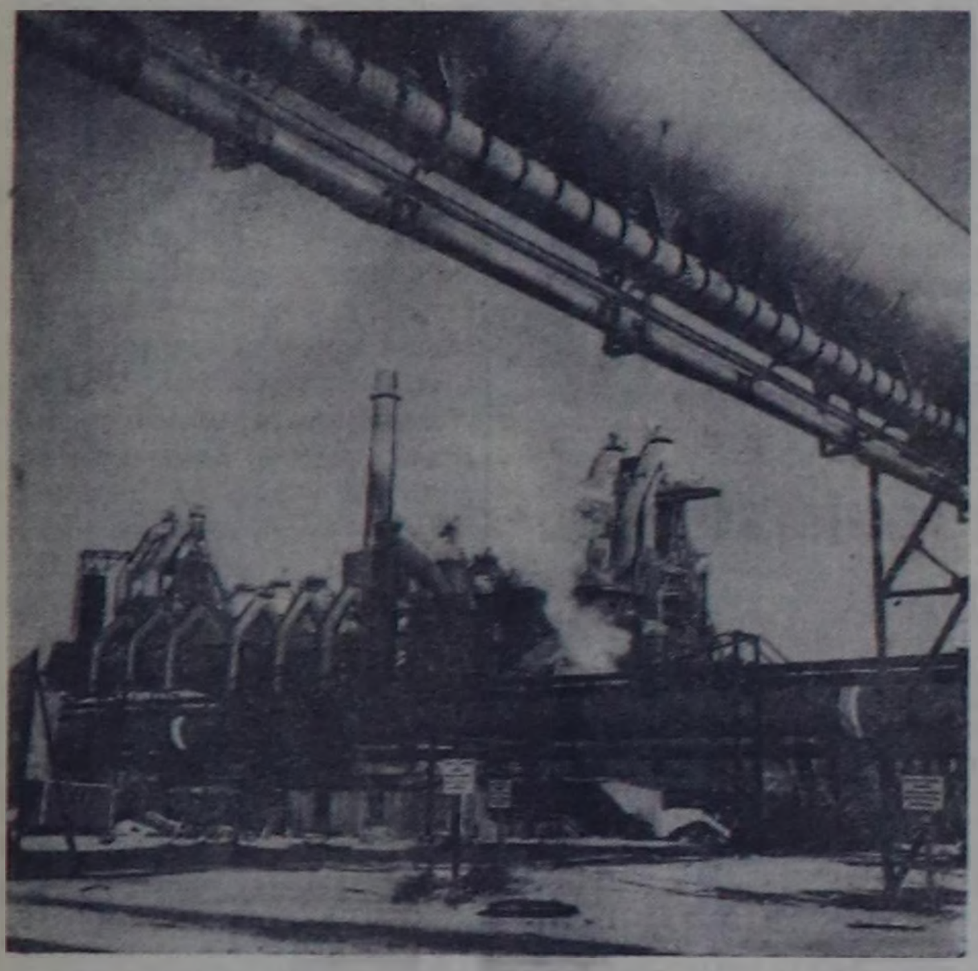

Аныяк социалистиг хоорай Эйзенхюттенштадте Ост деп металлургия комбинады—Герман Демократтыг Республиканың шой болгаш каң бүдүрер талазы-биле эң улуг бүдүрүлгези. Ол комбинат совет руда-биле болгаш польша хөмүр-биле ажылдап турар. Дайын соолунуң чылдарында Одерниң эриктеринге кедергей улуг заводту тудуп тургускан чорук республиканы экономика талазы-биле чаартыырынче баштайгы улуг базымнарның бирээзи болган. Бодунуң техниктиг деңнелиниң талазы-биле ол комбинат Европаның амгы үедеги бүдүрүлгелеринден тудавайн турар.

ЧУРУКТА: «Ост» комбинатта домна суугулар.

СЭТА-ның фотохроникаzы.

БУЯННЫГ ЧОРУК ДЕП СЫЛДАГ-БИЛЕ

Америк капиталистер боттарының бужар-чүдек чоруун янзы-бүрү аргаларның дузазы-биле чажырып чаап турар. Оларның ол бужар ажыл-чорудулгазының база бир хевири болза «буянныг» ниитилелдер дээр чүве болуп турар.

Рокфеллерниң фондузу, Рокфеллер алышкыларның фондузу, Фордтуң фондузу, Карнегиниң фондузу—ындыг хевирниң эң улуг организациялары бо-дур. 1913 чылда Рокфеллерниң фондузун тургузар дугайында, Нью-Йорк штаттың хоойлузунда бижээни болза, «Медицинаны, бойдус эртемин, социал, гуманитарлыг эртемнерни болгаш ниитиниң кадык камгалалын» хөгжүдеринге дузаламчыны шуут көргүзүп тургаш «бүгү делегейде кижи төрелгетенниң чаагай чоруунга дузалаарын» бодунуң сорулгазы кылдыр фонд салып турар. Ындыг янзылыг сорулгаларны өске-даа «буянныг» ниитилелдер база боттарының мурнунга салып турар.

Ындыг болза-даа фондуларның ажыл-чорудулгазы оларны тургускан сорулгага шуут дүүшпейн турар деп чүвени амыдырал көргүскен.

Капиталистер фондуларны хөй түңнүг үндүрүглерни төлээринден чайлаар дээш тургузуп турар (АКШ-та буянныг организацияларның капиталдарынга үндүрүглерни онаавайн турар). Чижээ, Форд бодунуң автомобиль компаниязында салган капиталының 90 хуузун бодунуң өмүнээзинден фондуга дамчыдып берген. «Хөй чылдарның дургузунда Фордтарның өг-бүлези «Форд мотор компаниниң» капиталының чүгле 10 хуузундан үндүрүгнү төлеп келген» дээрзин көску америк экономист В. Перло айтып турар.

Ындыг болза-даа «буянныг» организацияларның сорулгалары ооң-биле кызыгаарлаттынмайн турар. Империалистер ол организацияларны Совет Эвилелинге болгаш социалистиг өске-даа чурттарга удур пропагандисчи, хоралакчы ажыл-чорудулганы акшаландырарынга саң-хөө-үлетпүр капиталының мангыстарының киржилгезин чажырып, чаарынга база калбаа-биле ажыглап турар. Акша-хөреңгилерни ёзу-барымдаалап, чырыдыышкын сорулгаларынга киирип турар. Ындыг болза-даа саң-хөө ээлериниң харам чокка акшаландырып турар албан черлериниң ажылы чырыдыышкын сорулгаларындан мырыңай ырак туруп турар. Чижээ, Рокфеллерниң болгаш Фордтуң фондулары советке удур нүгүлдүг пропаганданы чорудуп турар «Американың үнү» болгаш Барыын Берлинде турар РИАС деп радиостанцияларынга, барыын-берлин соок дайын талазы-биле «тускай эртемниглерни» белеткээриниң бир янзы төвү—барыын-берлин «хостуг университетке», Колумбияның университединиң «Россия талазы-биле тускай эртемниглерни» өстүрүп доруктуруп турар орус институтунга, Чөөн-европа деп реаксылыг фонд организациязынга болгаш өскелерге-даа дыка хөй дөзевилелдерни үндүрүп берип турар.

Азияның болгаш Африканың чурттарында фондуларның ажыл-чорудулгазы онза идепкейлиг-биле ылгалып турар. Ол элээн чурттарның экономика талазы-биле аар-берге байдалын ажыглап алгаш, америк капиталистер «Кэр-Пакет» (КАРЕ) деп организацияны дамчыштыр саарылга чок чыдар аъш-чем бараанын олче чорудуп турар. Ол бараанар нургулайында ажыглаар аргажок болуп, ирип-чыдып баксыраан ужурунда, рыноктарга сайгартынмайн чыдар. Чижээ, эрткен чылда «Кэр-пакет» Индияга сүттен кылган далганны берген. Ол далганны чээн 40 уруглар хораннанган. Мооң-биле кады «Кэр-пакет» бараанарны сөөртүп чедимерииниң төлевирин, а ол ышкаш, бо чурттарда КАРЕ-ниң ажыл чорудулгазы-биле холбашкан чарыгдалдарны африка-азия чурттарының чазактарынга салып турар.

«Кэр-пакеттиң» сорулгазын Ливияның «Аззаман» деп солуну мынчаар айыткан: «Кэр-пакет» деп «буянныг» организацияны АКШ-тың монополистиг компаниялары «буянныг болгаш гуманныг чоруктуң» хоозун шывыы-биле, «кошкак улустарга дузаламчы көргүзериниң» лозуңу-биле рыноктарга сайгарып болбас аъш-чемниң болгаш бараанарның артыкшылдарын монополияларга ажыктыг кылдыр ажыглаар дээш тургусканнар.

Ол чурттарда чырыдыышкынның херегледериниң дугайында сагыш салыышкынның салып турар кылдыр көргүзер дээш фондулар чөгенчиг түңнерни чырыдыышкын сорулгаларынга киирери-биле оларга үндүрүп берип турар. Чижээ, Рокфеллерниң фондузу Бейрутта америк университетке, Ивананда (Нигерия) колледжке, Анкара университединге, Богорда бойдус эртемнериниң институдунга саң-хөө деткимчезин көргүзүп турар. Ындыг болза-даа фондунуң ындыг чаагай чоруу улуг төлевирни негеп турар: ол өөредилге черлериниң программалары фондуларның эрге-ажыктарынга дүүшкен турар ужурлуг. Африка-азия чурттарының улустарынга эртемниң болгаш культураның айтырыгларын таныштырар дээр чылдак-биле «буянныг» ниитилелдер ында дыка хөй санныг чүүлдерни болгаш номнарны парлап үндүрүп турар. Ындыг болза-даа амгы делегейниң ниитилел болгаш политиктиг амыдыралының болуушкуннарын шын илередип көргүскен чүүлдерни ол номнардан номчукчулар тыппас. Чүге дээрге, америк пропаганданың чидиг бизи социалистиг чурттарның амыдыралын болгаш оларның политиказын хажыдарынче, амыдыралдың америк овур-хевирин болгаш капиталистиг чурумнарны мактаарынче угланган. Ындыг ном үндүрер черлер Азияның болгаш Африканың улустарынга чаагай чорукту болгаш чечектелиишкинни чүгле капитализм берип болур дээр хоозун бодал-биле оларны төөредир сорулганы салып турар.

Фондулар болгаш өске-даа ол ышкаш организациялар америк капиталдың экспансионисчи планнарын боттандырарынга бир янзы арга болуп турар. Рокфеллерниң фондузунуң төлээлери Африка дипке капитал салыышкыннарны салып болурунуң аргаларын шинчилеп көөр сорулга-биле Африканың чурттарынче каш удаа чоруп турган. Фордтуң фондузу «Төлээлеткен чазак болгаш национал депшилге» деп темага делегей семинарларын Африкага организастаан болгаш даштыкы капитал салыышкыннары чокка африка экономикага депшилге болдунуп шыдавас дээр чүвениң дугайында идеяны дөгээрин ол семинарларга шырбаыып турган.

Империалистиг планнарга «буянныг» организацияларның чугула ролюнуң дугайын саң-хөө болгаш политиктиг адырларда улуг албан-дужаалдарда олуруп турар кижилер ол организацияларны баштап турар факт херечилеп турар. Чижээ, Рокфеллерниң фондузунуң даргазынга АКШ-тың даштыкы политиктиг төп албан чериниң удуртукчузу өлген Даллес, АКШ-тың амгы күрүне секретары Дин Раск турган. Фондунуң өмээржикчилериниң санынга АКШ-тың Барыын Германияга дээди комиссары турган Джон Макклой, АКШ-тың Англияга элчини турган Л. Дуглас (Фелпс-Додж деп чес-хола компаниязының төлээлекчизи), банк ээзи Роберт Ловетт болгаш өскелер-даа турган ийикпе, эзы ам-даа туруп турар.

«Фондунуң «буянныг» чоруунга шыптынып алгаш, Азияның болгаш Африканың чурттарында боттарынга ажыктыг эвес ёзу-чурумнарга удур хоралакчы болгаш шпиончу ажыл-чорудулганы фондулар чорудуп турар. 1957 чылда Индонезияның дүрүм ёзугаар чазаанга удур үймээнчилерниң тура халыышкынының үезинде америк элчин чериниң төлээлекчилери Фордтуң фондузунуң шугуму-биле дузаламчыны үймээнчилерге көргүзер дугайында айтырыгны сепаратисчилер-биле чугаалажып турган дугайында дыңнадыг даштыкы парлалгага үнүп келген турган. Ол фондунуң төлээлери «кызыгаар айтырыын, ооң иштинде Пуштунистанның айтырыын шинчилеп көөр» сорулга-биле Афганистанга чораан. «Буянныг» организациялар АКШ-тың төп разведка эргелели-биле холбаалыг. 1961 чылда Фордтуң фондузу Калькутта хоорайның чаагайжыды тударынга дузаламчыны Индияга көргүзеринге белениин илергейлээн. Ындыг болза-даа ол «дузаламчының» орну кылдыр Калькутта хоорайның аэрофото чуруктарының документилерин ооң эргезинге тыпсырын негээн. Ооң мурнуу чарыында, Индияның айыыл чок чоруунуң органнары Рокфеллерниң фондузунга чажыт информацияны чедирип келген шпионну тудуп алган. Бирманың чазаа Фордтуң фондузунуң ажыл-чорудулгазын хораан болгаш ол кылган базымын фондунуң хемчеглери Бирманың национал эрге-ажыктарынга чөрчүп турар деп барымдаа-биле көргүскен. Азияда фондулар хоралакчы ажылды идепкейлиг чорудуп турар. Чижээ, Цейлонда ол фонд чамдык ном үндүрер черлерни акшаландырып, пропагандисчи ажыл-чорудулганы кылыры-биле шажынчы организацияларга хөй түңнүг акшаны үндүрүп берип турар. Төп разведка эргелелиниң албанынга аныяктарны чамдык организацияларны дамчыштыр элэндип киирип алырын оралдажып турар. Цейлонда Азияның фондулары боттарының ажылдарын «Кэр-пакет» деп «буянныг» организация-биле таарыштыр сырый каттыштырып турар. Индияга парлап үндүргени Д. П. Шукланың «Азияда төп разведка эргелели» деп номунда демдеглээни-биле алырга, Цейлонда төп разведка эргелелиниң тарадыр тургускан агентилери КАРЕ-ниң «буруу чок» ажыл-чорудулгазы-биле деп чүвеге шыптынып алгаш, аъш-чемниг посылкаларының орнунга боо-чепсектиг, граната-лар болгаш ок-чемзектиг хааржактарны ап турган.

...Америк империалистерниң «чаагай ажыл-чорудулгазы» херек кырында шак ынчаар көстүп турар.

Д. КАСАТКИН

Редакторнуң оралакчызы **Д. О. БЕГЗИ.**

КИНОТЕАТРЛААРГА

ИЮЛЬ 21-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Андрейка» 10, 12, «Ат-алдар дээш» 2, «Ашак-кадай болушканы ындыг кончуг-ла эвес болган» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Уругларга программалар» 10, «Майның сылдыстары» 11.15, 1.15, «Римниң каникульдары» 3.15, 5.15, «Ол шажын хүнүнүң бүдүүзүнде болган» 7.15, «Бистиң театр», «Ол шажын хүнүнүң бүдүүзүнде болган» 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Аңаа дайынчы Александр Матросов» 10.30, 12.30, «Гусар балладазы» 2.30, «Дээрбечи мангыстар» 4.30, 6.30, «Ийи делегейниң аразында», «Дээрбечи мангыстар» 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Координаттар билдинмес» 11.15, 1.15, 3.15, «Ынакшыл болгаш карак чажы» 5.15, 7.15, «Сибирьниң аялгалары», «Ыры болгаш күш-ажыл», «Ынакшыл болгаш карак чажы» 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Хайгыылчының эрес чоруу» 11, 1, «Фанфан Тюльпан» 3, 5, 7, 9 шактарда.

ИЮЛЬ 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Граф Монте-Кристо» (1-ги сериязы) 10, 12, «Боо чок демисел» (делгем экранныг) 2, «Ол бүгүге чай буруулуг болган» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Тайбыңның баштайгы хүнү» 11.15, 1.15, «Ашак-кадай болушканы ындыг кончуг-ла эвес болган» 3.15, 7.15, 9.15, «Аныяк ашак-кадай дугайында тоожу» 5.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Өлүм чок Кащей» 2.30, «Ол шажын хүнүнүң бүдүүзүнде болган» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Аңаа дайынчы Александр Матросов» 1.15, 3.15, «Дээрбечи мангыстар» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Билдинмес херээжен» 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко-кудумчузу, бажың № 3 телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13, харыысалгалыг секретарының 23 — 35, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25 — 38, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27. Информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31—75, корректорларның 21 — 47, солуң келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01294. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы.

БУГУ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. ИЮЛЬ 23 вторник

№ 173 (5577).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

КАДЫ КЫЛГАН СОВЕТ-ВЕНГР МЕДЕГЛЕЛГЕ АТ САЛГАН

МОСКВА. (СЭТА). Кады кылган совет-венгр Медегелге ат салыышкыны Кремльдиң Улуг Ордузунга болган.

СЭКП Төп Комитединиң Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев болгаш Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының Төп Комитединиң бирги секретары, Венгрияның революстуг ажылчын-тараачын чазааның даргазы Янош Кадар олар медегелге ат салган.

Ат салып турар үеде Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың удуртукчулары, а ол ышкаш Венгрияның Улус Республиказының партия-чазак төлээлери киришкен.

Н. С. ХРУЩЕВ БИЛЕ У ТАННЫҢ АРАЗЫНГА ТЕЛЕГРАММАЛАР СОЛУШКАНЫ

Ядролуг чепсектиң шенелделерин соксадырының дугайында айтырыгның талазы-биле Москвада болуп турар чугаалажыышкыннар чедиишкинниг болур дээрзинге идегелин илередип турар, КНО-нуң Чиңгине секретары У Танның чаагай сеткил-биле чорутхан бижиинге ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев харыылаан.

Ядролуг чепсектиң шенелделерин чок кылыр делегейниң шак ындыг дугуржулгазын чедип алыр дээш Совет чазак хөй-хөй чылдарның дургузунда күженишкинин салып келген деп, харыы телеграммазында Н. С. Хрущев айтып турар.

Ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында дугуржулганы чарыы-биле кады, өске чугула базымны кылып — НАТО-нуң киржикчилери курумнелерниң болгаш Варшава керээзинде кирип турар чурттарның аразынга халдашпас дугайында пактыга ат салыр болза чогуур ийик деп, Совет чазак санап турар. (СЭТА).

Бистиң чаңгыс эвивис бузулбас

Кремльдиң съездилер Ордузунга митинг

МОСКВА. (СЭТА). Бистиң чуртувуста чоруп турар Венгр Улус Республиканың партия-чазак төлээлерин совет кижилер онза чылыы-биле болгаш чүректиң ханызындан хүлээп ап турар. Бо аян-чорук социалистиг улуг дем каттыштырылгазының ийи чурттары — ССРЭ-нин болгаш Венгрияның улустарының акы-дунма харылзааларының төөгүзүнге кайгамчык арын болуп кирер.

Июль 19-та Кремльдиң съездилер Ордузунга болган митинг Совет Эвилелиниң болгаш Венгр Улус Республиканың улустарының бузулбас чаңгыс эвиниң чайыннанчак көрүлдези болуп эрткен.

Президиумга венгр аалчылар — эштер **Янош Кадар, Бела Биску, Лайош Фехер, Йене Фок, Шандор Гашпар, Андраш Бенкеи, Янош Петер, Йожеф Сипка**, Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың удуртукчулары эштер **Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, А. И. Микоян, М. А. Суслов, Н. С. Хрущев, Н. М. Шверник, В. В. Гришин, Л. Н. Ефремов, Ш. Р. Рашидов, П. Н. Демичев, Л. Ф. Ильичев, Б. Н. Пономарев, А. П. Руданов, В. Н. Титов, А. Н. Шелепин** кеступ кээрге, митингиниң киржикчилери диммиттиг алгыш часкаашкыны-биле уткаан.

СЭКП Москва хоорукомунуң секретары **А. Е. Бирюков** митингини ажыткан. Москваның ажылчы чоннары эргим өннүктерни — Венгрияның социалистиг ажылчын партиязының ТК-зының бирги секретары, Венгр революстуг ажылчын-тараачын чазактың даргазы эш Янош Кадарга баштаткан Венгр Улус Республиканың партия-чазак төлээлериниң кежигүннерин улуг өөрүшкү болгаш сорук киришкин-биле уткуп ап турар деп, ол чугаалаан. Бистиң чуртувуска венгр өннүктерниң кылган аян-чоруу совет-венгр найыралдың улам ыңай хөгжүүрүнге, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң чаңгыс эвиниң быжыгарынга дузалаар дээрзинге москвалар, бүгү совет улус бүзүрелдиг.

Владимир Ильич аттыг заводтуң ажылчыны коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы **С. А. Антонов** найысылалдың ажылчы чоннарының мурнундан чүве чугаалаан. Совет болгаш венгр улустарының найыралы быжыг болгаш бузулбас деп, ол медеглээн. Ол найырал социализмни болгаш коммунизмни тургузар дээш демиселде ачыс сорулгаларның нииттизинге, пролетарлыг интернационализмниң ленинчи улуг принциптеринге үндезилеттинген.

Төрээн бүдүрүлгезиниң ажылчыннарының күш-ажылчы ажыл-херектериниң дугайында эш Антонов чугаалаан. Коммунизмни тургузарының улуг херээнге бодунуң күштерин бээри, ынак Төрээн чурттуң болгаш бүгү социалистиг лагерьниң күчүзү болурунуң күш-ажылы-биле быжыглаары, тайбынның болгаш социализмниң улуг херээн бодунуң күш-ажылы-биле быжыглаары — бистиң ажылчын чоргааралывыс ында, совет кижиниң интернационалчы хүлээлгези ында деп көрүп турар бис деп, ол чугаалаан.

Совет Эвилелиниң партия организацияларынга, бүгү коммунистеринге СЭКП Төп Комитединиң Ажык чагаазының бүгү чүүлдери болгаш түңнелдерин совет кижилер изиг-биле болгаш чаңгыс эп-сеткил-биле чүүлдүг деп санап турарын оратор медеглээн. Бодунуң ажыл-чорудулгазынга марксчи улуг өөредигни ылыктыг болгаш чайгылыш чокка чуртталга боддурун турар бистиң партиявыстың ленинчи угланыышкыны Ажык чагаала чайыннандыр илереттинген. Социализмниң күчүлүг лагериниң, бүгү делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң чаңгыс эвин быжыгаар дугайында могаг чок сагыш салыышкынын бистиң партиявыс салып турар.

Ниитирде — чогаалчы **Б. Н. Полевой**. Бистиң эргим венгр өннүктеривиске Москваның интеллигенциязының мурнундан байыр чедирер аадар мээң үлүүмге онаашканынга өөрүп тур мен деп, ол чугаалаан. Бо болза мензээ ийи дапкыр өөрүшкү. Венгрияга чаңгыс эвес удаа чораан мен. Венгр чогаалчыларның, чурукчуларның, скульпторларның аразында мээң өннүктерим хөй.

Владимир Ильичиниң ол хире эп-сеткил каттыштырылгазы-биле көрүп турганы улуг венгр коммунист Бела Кунну, Кызыл Армияның Врангельди чылча шаап турган мурнуу фронтузунуң ревшериг чөвүлелиниң кежигүнү турган ол венгрни бистер, совет кижилер хүндүлел-биле сактып чоруур бис деп, эш Полевой үргүлчүлеп чугаалаан. Венгр офицер Матэ Залканың дугайында тураскаал бисте чүректиң дээре булуңунда кезээде калагалаттынган. Бистиң Совет Төрээн чуртувус дээш тулчуушкуннарга ол болун коргуш чок кызыл команидир кылдыр алдаржыткан Дайынчы Кызыл Тук орденнериниң баштайгыларының бирээзин ол алган.

Матэ Залка чогаал аайы-биле бистиң эживис чораан болган оон соонда делегей фашизми-биле баштайгы сегиржип алышкыннарга маадырлыг генерал Лукач ышкаш Испаниягa өлүрткен. Сураглыг венгр чогаалчы болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынының хүннеринде Совет Армияның майору чораан Бела Иллешти Борис Полевой база сактып чугаалаан.

Ол кижилерниң дугайында сагынмышаан, чогаалчының чугаалааны болза, совет-венгр найыралдың хөгжүлдезиниң үелери кижиниң сагыжынга кирип келир-дир. Берге шылгалдаларны алдарлыы-биле түдүп эрткен найырал. Мөңге шагның найыралы.

Совет-венгр найырал Ниитилелиниң баштаар чериниң даргазы ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының оралакчы президентизи **П. Н. Федосеев** венгр партия-чазак төлээлериниң кежигүннеринге, бистиң улуг өннүүвүс, венгр болгаш совет улустарының акы-дунма кады ажылдажылгазының могаг чок талалакчызы эш Кадарга ниитилелдиң, совет эртемденнериниң мурнундан байыр чедирген.

Улустарның найыралы — интернационализмниң боттаныышкыны. Ол дээрге марксизм-ленинизмниң идеяларының амыдыралга чайгылыш чок боттаныышкыны-дыр деп, оратор медеглээн. Совет кижилер интернационализмниң принциптерин чайгылыш чокка боттандырып турар дугайын амгы үениң хөгжүлдезиниң бүгү төөгүзү, социалистиг революцияның болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкиннин төөгүзү чугаалап турар. Совет-венгр найыралының Ниитилели — ол дээрге башкаланчак организация эвес, совет улустуң хөй талалыг интернационалчы харылзааларының база бир звенозу болур дээрзин П. Н. Федосеев демдеглээн. Совет-венгр найыралдың Ниитилелинде чеже хире кежигүннер туруп турарыл деп бистен айтырганда аназ бүрүн барымдаа-биле мынчаар харыылап турар бис: бир эвес дансылар-биле санавайн, бир эвес улусчу Венгрияның бүгү өннүктерин алыр болза, Совет Эвилелинде олар 225 миллион кижиге санаттынып турар.

Венгрияның ажылчы чоннарынга, венгр-совет найыралдың Ниитилелиниң активчилеринге, венгр эртемденнерге чүректиң ханы байырын болгаш чаа-чаа улуг чедиишкиннерни күзээн күзээшкиннерни дамчыдарын акы-дунма венгр улустуң төлээлериниден эш Федосеев дилээн.

Электрозаводтуң аныяк технологу, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады **Н. М. Морозованың** чугааланы болза, Совет Эвилелиниң болгаш Венгрияның улустарын холбаштырып турар найыралдың быжыг ужуктары — найыралдың чүректен чүрекче барып турар каракка көзүлбес ужуктары-дыр, ол дээрге «Найырал» деп нефть дамчыдылгазының каракка көстүп турар шугумнары болгаш «Тайбын» деп электри дамчыдылгаларының шугумнары-дыр. Ол дээрге венгр бүдүрүлгелерге чорудары-биле бистиң заводка белеткээн трансформаторлар-дыр. Ынчангаш ындыг трансформаторлар чүгле эки ажылдаарын эвес, харын база бистиң холдарывыстың чылыын, бистиң чүректеривистиң изиг кагылышкыны венгр өннүктерге дамчыдып берген турарын шын-на сеткил-биле күзеп каары күзенчиг-дир.

Коммунизмниң аныяк тургузукчуларының ажыл-херектери болгаш бодалы бүгү улустуң, бүгү партияның ажыл-херектери-биле болгаш бодалы-биле шуут холбашкан деп эш Морозова чугаазының түңнелинде медеглээн. Эргим эш Янош Кадар! Бистиң изиг байырывысты болгаш социализм тургузуушкунунга чаа-чаа чедиишкиннерни чүректиң ханызындан күзээшкиннеривисти венгр аныяктарга болгаш бүгү венгр улуска дамчыдарын Силерден дилеп тур бис!

Кажан СЭКП Төп Комитединиң Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы **Н. С. Хрущев** ниитирге үнүп кээрге, залга йөрээлдер салыышкыны диңмирeп үнген.

Венгрияның социалистиг ажылчын партиязының Төп Комитединиң бирги секретары, Венгр революстуг ажылчын-тараачын чазактың даргазы **Янош Кадарның** байыр чедирген чугаазын диммиттиг алгыш часкаашкыны-биле уткаан.

Митинг онза сорук киришкиниң байдалынга эрткен. Кремльдиң съездилер Ордузунуң кажок улуг делгем залынга диммиттиг алгыш часкаашкыны чаңгыланып, мөңге болгаш бузулбас совет-венгр найыралга алдар боллурган йөрээлдер салыышкыны дыңналып турган.

(СЭТА).

ЭШ Н. С. ХРУЩЕВТУҢ ЧУГААЗЫ

Эргим эш, Янош Кадар!

Бистиң хүндүлүг венгр аалчыларывыс!

Эргим эштер, өннүктер!

Бистиң венгр өннүктеривиске акы-дунманың сагыш-сеткилин, ханы хүндүткелди илередир дээш, бистер бөгүн бо залга чыглып келдивис. Кажан венгр төлээлер Москваның черинге кирип келирге: «Биске, Совет Эвилелинге, бажыңнарга ышкаш болуңар» деп венгр өннүктеривиске чугаалаан бис. Бистиң улузувустуң чаңчылын ёзугаар алырга, ол дээрге венгр өннүктер бистиң чуртувусту шимчээшкинде, коммунизмни тургузары дээш демиселде турар кылдыр көрзүн, олар бистиң экономиктиг, социал, культурлуг чедиишкиннеривис-биле таныжзын деп күзээнивис ол болган.

«Бистиңинге бажыңнарга ышкаш болуңар» деп венгр өннүктеривиске чугаалаарывыста, бистер оон-биле бүгү венгр улуска, социализмниң болгаш коммунизмниң тиилелгези дээш демиселге бистиң дунмавыска болгаш эживиске хамаарыштыр бодувустуң онза сагыш-сеткиливисти илередир бодааныывыс ол.

Венгрияның партия-чазак төлээлерин хүлээп ап тура, бот-боду-биле таныжар чорук, бистиң партияларывысты болгаш улустарывысты байыдып турар, бот-бодунуң дуржулгазы бистиң күштеривисти хөй катап көвүдедип турар дээрзин билгеш, совет кижилер венгр төлээлерниң мурнунга цехтерниң, колхозтарның, совхозтарның, эртем болгаш культура албан черлериниң эжиктерин делгеми-биле ажыдып бергеннер.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, Совет чазактың болгаш бүгү совет улустуң өнүнээзинден чүректиң шынчызындан, бүгү сагыш-сеткилдиң ханызындан Венгр Улус Республиканың партия-чазак төлээлеринге база катап байыр чедирерин мензэ чөпшээреп көрүңер.

Төлээлерниң баштыны Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының бирги секретары, Венгрияның ажылчын-тараачын революстуг чазааның даргазы, венгр улустуң шынчы оглу, партияның болгаш күрүнениң шылгарангай ажылдакчызы, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң кескү ажылдакчызы, Совет Эвилелиниң улуг өннүү эш Янош Кадарга байыр чедирери мензэ улуг өөрүшкүлүг-дүр!

Төлээлерниң бүгү кежигүннеринге, венгр улустуң төлептиг төлээлекчилеринге, бистиң улуг өннүктеривиске — ВСАП ТК-ның политбюро кежигүнү, секретары эш Бела Бискуга, ВСАП-ниң политбюрозунуң кежигүннери, Венгрияның Ажылчын-тараачын революстуг чазааның Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчылары эштер Лайош Фехерге болгаш Йене Фокага, ВСАП-ниң политбюрозунуң кежигүнү, партияның Будапешт хоорукомунуң бирги секретары эш Шандор Гашпарга, партияның Сабольч-Сатмарск обкомунуң бирги секретары эш Андраш Бенкеиге, Венгр Улус Республиканың даштыкы херектер министри эш Янош Петерге, Венгр Улус Республиканың Совет Эвилелинде онза болгаш бүрүн эргелиг элчини эш Йожеф Сипкуга болгаш бистиң өске-даа венгр өннүктеривиске сагыш-сеткилдиң шынчызындан байыр чедирип тур мен.

Силерниң ниитилер-биле Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязынга баштаткан венгр коммунистерниң алдарлыг отрядынга, Ада-чурттуң улусчу фронтузунга, социализмни чедиишкинниг тургузуп турар, тайбынга ынакшылдыг, талантылыг бүгү венгр улуска байыр чедирип тур бис, эргим эштер!

Совет кижилер акы-дунма венгр улусту тайбын, социализм болгаш коммунизм дээш демиселге боттарының шынчы өннүү деп көрүп турар. Ынчангаш совет улус венгр улустуң төлээлекчилерин бүгү черлерге ындыг улуг сонуургал-биле, кичээнгей-биле, ханы найыралдың сагыш-сеткили-биле уткуп ап турганнар.

Бистиң бөгүнгү ужуражыышкынывыс бо залдың ханалары-биле кызыгаарлаттынып калбас. Амгы үениң техниказы — радио болгаш телевидение бистиң ужуражыышкынывыстың хемчээлин калбартыр эрганы берип турар-дыр. Ынчангаш бо ужуражыышкында миллион-миллион совет болгаш венгр ажылчы чоннар киржип турар деп бүрүн барымдаа-биле чугаалап болур-дур. Бистиң ужуражыышкынывыс ниити улуг ачыс сорулгаже кады чоруп орар бистиң чурттарывыстың улустарының алыс интернационалчы эп-сеткил каттыштырылгазын, бот-бодунуң найыралының сагыш-сеткилин бүгү делегейниң мурнунга көргүзүп турар-дыр!

Венгрияның партия-чазак төлээлериниң Совет Эвилелинде келгени — ол дээрге социалистиг Венгрияның удуртукчуларының кылганы, найыралдың болгаш акы-дунма ёзунуң ниити аян-чоруу болур-дур. Венгрияның партия-чазак төлээлери баштайгы удаада, делегейниң болгаш ниитиниң реакциязының күштериниң организастааны, Венгрияга контрреволюстуг үймээнни чылча шапкан соонда каш ай болганда, 1957 чылдың чазынында чораан. Ол аян-чорук Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның дузаламчызы-биле бодунуң хосталгазын, национал хамаарышпас чоруун болгаш социалистиг чаалап алышкыннарын камгалап алган улусчу Венгрияның ажылчы чоннары-биле Совет улустуң революстуг эп-сеткил каттыштырылгазының демдээ-биле эрткен.

1958 чылдың чазынында Совет Эвилелиниң партия-чазак төлээлериниң Венгрияга чорааның болгаш биске — Совет Эвилелиниң төлээлекчилеринге көргүскен акы-дунма чылыг хүлээп алыышкынны сактып тур мен. Венгрияның ажылчы чоннары-биле чылыг ужуражыышкыннарның дугайында уттундурбас, тода сактыышкыннар бистиң сагыжывыста ам-даа чаа хевээр арткан.

Оон бээр Венгр Улус Республикага-даа база бүгү делегейге-даа улуг болуушкуннар болгулаан. Ол үеден бээр Венгрия кайы хире улуг орук ту эрткенин, коммунистиг ниитилелди тургузарының оруу-биле коммунистер партиязының удуртулгазы-биле венгр улус кайы хире ырак бурунгаарлааның ам бүгүде көрүп турар.

Акы-дунма Венгрияның хөгжүлдезинге ол чылдарда улуг чедиишкиннер чедип алдынганын сеткил ханыышкын-биле демдеглеп турар бис. Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязы аар индустрияны, хамыктың мурнунда машина тудуушкунну болгаш химия үлетпүрү ышкаш, ындыг мурнакчы адырларны колдады хөгжүдеринче угланыышкынны чайгылыш чок кылып келген болгаш кылып-даа турар. Ол политика бодунуң кайгамчыктыг үре-түңнелдерин берип келген. Венгрия бедик хөгжүлделиг үлетпүрлүг болгаш мурнакчы кодээ ажыл-агыйлыг чурт апарган. Чуртта үлетпүр бүдүрүлгезиниң амгы хемчээли дайын мурнундагы 1938 чылдың деңнелин беш катап ажып турарын чугаалаарга-ла четчир. Венгрияга социализмниң эң улуг чаалап алыышкыннарының бирээзи ол-дур.

Эштер! Чугаа кандыг-даа изиг болгаш соруктуг бол, социализм дээрге ниитилел тургузуу-дур деп дангырактарны чеже-даа берзе, бир эвес ол состер ажыл-херектер-биле быжыглаттынмас болза, байдал өскерилбес. Социализм анаа чүнү берип турар дугайын улус чугаалар-биле болгаш аазашкыннар-биле эвес, а социализмниң тиилээни-биле, оон байдалы канчаар өскерлип турары-биле, анаа социализм кандыг политиктиг эргелерни, кандыг хосталганы берип турары-биле, оон материалдыг байдалы канчаар өскерлип турары-биле, тодаргайлаарга, кижи бодунуң күш-ажылы дээш чеже тараа, эът, саржаг, өске продуктуларны чежени ап турары-биле, чеже хептиг болгаш кандыг шыналыг болуру-биле, бодунуң ажылдаар шагын канчаар ажыглап болуру-биле, канчаар дыштаныры-биле, оон угаан-бодал талазы-биле хереглеелдерин канчаар улам эң долузу-биле хандыртынары-биле үнелеп көөр. Бир эвес социализм ону хандырбас, капитализмниң мурнунга чоңгэ артык күштү бербес чүве болза, ындыг социализм дээш демисежип турар кижилер революсчулар эвес, харын чүлчүрүкчүлер болу бээрлер.

Улуг Ленин, большевиктер пролетариаттың дайынчы революсчу партиязын тургусканнар, ол партияның удуртулгазы-биле эрги ирип-чыдаан помещик-капиталистиг тургузугга удур шиитпирлиг демиселче ажылчын ангыны, бүгү чонну бодурген, сырый каттыштырган болгаш организастаан. Улуг Ленинниң партиязы Россияның ажылчын ангызын, улустарын революция кылырынга чоннуң эрге-чагыргазын тургузарынга чедирген. Социалистиг революцияны бистер дайын чорудар дээш эвес, харын оран делегейге тайбын чурттаар, чаа амыдыралды тургузар — социализмни, коммунизмни тургузар дээш, Октябрьның улуг Төрээн чурттуң чон бодунуң күш-ажылы-биле алдаржыдып шыдазын дээш социализмниң чаалап алышкыннарын көвүдедип, капитализмниң киичилерин кезээ мөңгеде чылча шаап каан улус кандыг чедиишкиннерни чедип ап болурун көргүзүн дээш кылган бис.

Бистиң алдарлыг Чепсектиг Күштеривисте шериг кижилерде эки чаңчыл бар — дайынчыларны олар тулчуушкунга чалданмазын дээш, кандыг-даа үеде, бир эвес Төрээн чурт ону негеп келзе, дайынчы улустуң аас-кежии дээш, социализмниң улуг херээниң тиилелгези дээш чүнү-даа бодавайн амы-тынын бээр кылдыр ындыг ёзуга кижизидип турар. Ынчалзаа-даа чогум-на харын улустуң аас-кежии дээш, оон улуг херээниң тиилелгези — социализмниң, коммунизмниң тиилелгелери дээш амы-тынын бээр.

Ындыг болза-даа кажан революцияны боттандырган улус делегейниң термоядролуг дайыны эгээр дайынны эгелээр, ол дайынга элген миллион-миллион кижилерниң мага-бодунга буступ душкен делегейге эң тенектелген ниитилелди тургузар төлээде ындыг дайынны өөскүдүп үндүрер ужурлуг деп чугаалажырга — ону билип алыры болдунмас-тыр, эштер! Ынчаарга ындыг дайынның соонда ол «чечектелген оранга» кым артар чүвел? Ындыг бадыткаашкыннарга чөпшээрежип шыдавас бис.

Бир эвес бүгү бар ракета-ядролуг зарядтарны чазылдырар болза дириг арткан кижилер кандыг байдалга турары — олар өлүглерге адаарган болур, болбазы билдинмес болур ындыг хораннаашкынның болу берген турары ол бадыткаашкыннарның авторларынга билдингир эвес деп бе? Черле ынчаш айтырыг шак ынчаар тургустунуп турар-дыр, эштер! Социализмниң тиилелгезин дайын-биле холбаштырып турар кижилерге оон-биле кажан-даа чөпшээрежип шыдавас бис деп чугаалап турар бис.

Кажан бистиң чуртувуска Октябрь революциязы боттанганда, Советтерниң эрге-чагыргазы тургустунганда В. И. Лениниң саналын ёзугаар Совет Россияга армияны дужүрген турган. Биске бүгү-ниитиниң өөредилгезин чоруткан турган. Кажан дайзын аныяк Совет күрүнеге дайынны деңеп келгенде, чүгле ынчаарда армияны тургузуп эгелээн бис. Революцияның чаалап алышкыннарын, Советтерниң аныяк республиказын — ажылчыннарның болгаш тараачыннарның делегейде баштайгы күрүнезин камгалап алыр төлээде боо-чепсек херектиг апарган. А кижилер ол чепсекти шиңгээдип алыр төлээде, армияны тургузар ужурлуг турган. Ынчангаш ындыг армияны Совет Россияның революсчу улузу тургусканнаа.

Ам империалистер дидимненип турар, ынчалза-даа олар сөс кырынга дидимненип турар, а херек кырында ёзуп база быжыгып турар социализмниң делегейниң мурнунга коргуп сүртеп турарлар.

Социализмниң, коммунизмниң тиилээринге делегей дайыны херектиг бе, ынчаш? Дайынны бодап турар кижилер, социализмниң тиилээринге делегей дайыны херек дээр чүвени санап турар кижилер ындыг туруушту дидиминден эвес, а ажылчын ангының күжүнге, социализмниң күжүнге бүзүревес чоруундан ээлеп турар-дыр. Эрге-чагырга улустуң холунда турар чурттуң тайбын кожа-хелбээ догуннаашкынның байдалдарында капитализмни экономиктиг, эртем болгаш культурлуг фронтуга тиилеп болурунга, социалистиг чурттарның экономиктиг күчүзүнге, оларның чепсектиг күштеринге даянмышаан, империалистерни сүртээшкинге тудуп, делегей дайынын өөскүдүп үндүрер арганы оларга бербейн барып болурунга ол кижилер бүзүревейн турар ышкаш-тыр.

Империализмниң онза бүдүштери бар болган ужурунда тайбынны камгалап алыры болдунмас деп, ол эштер чугаалап турарлар. Империализмниң араатанзыг бүдүжү өскерилбээн болгаш өскерлип-даа шыдавас дээр болза, ол мырынай шын. Бис бо бүгүнү чугаалап турар бис, шыны-биле чугаалап турар бис. Ындыг болзадаа империалистиг чурттарның политиказын база кижилер тодарадып турар-ла болгай, эштер. Ол кижилерде база мээниң хааржаа бар, мээзи бар. Оларның мээлиг шариктери кандыг угланыышкын-биле дескинип турары — ол өске айтырыг-дыр. Бис — коммунистер бис, ынчангаш бисте бодалдарның чаңгыс угланыышкыны бар, а империалистер удурланыышкак угланыышкын-биле бодап турарлар. Ынчалза-даа бир эвес бүгү-ле чүвени олардан манап болур ужурлуг тенек аарыглар санавас болза, херек кырында боттуг чүүлдерни, делегей күштериниң өскерилген деңзигүүрүн, тайбың болгаш социализм дээш туржуп турар күштерниң өскенин империалистер барымдаалап көөр ужурга таваржып турар.

Бир эвес чамдык эштерниң логиказын эдерер чүве болза, империализм-биле черле ынчаш кандыг-даа харылзаа кылган херээ чок апаар-дыр-ла. Ийет, бир эвес бүгү кижилер коммунистиг угланыышкын-биле хөделип, бодап турган чүве болза, ынчаарда удурланыышкак ангылар база чок турар ийик, ынчангаш коммунизм чер болганга тиилээн турар ийик. Ынчалза-даа ийи система — социалистиг болгаш капиталистиг система амдызында бар болгай, система бүрүзү боду политикалыг, бодунуң угланыышкынныг-дыр. Ынчангаш ийи системаларның туруп турарының фактызын тооп көрбейн барып болбас бис. Ол ийи системаның аразында демисел чоруп турар, ол дээрге дириг турар бе, азы өлүр бе дээш демисел-дир. Ынчаарга коммунистер бистер, ол демиселге эң-не эвээш чидирилгелиг кылдыр тиилээрин күзеп турар бис. Ынчаарга бистиң тиилээривиске кандыг-даа чигзиниг чок. Ындыг болган төлээде, бистер тиилелгени, коммунизмниң тиилелгезин делегейниң термоядролуг дайынның кызыгаарын чедип алыр деп турар бис.

Мындыг айтырыгны салып чугаалас: чүге-ле орустар, украиннер, узбектер болгаш Совет Эвилелиниң өске-даа улустары, — мен шуптузун санап турбас мен, чүге дээрге бистиң чуртувуста чүс ажыг национал бар болгай, — чүге-ле венгрлер болгаш социалистиг өске-даа чурттарның улустары, чүге-ле олар социализм дээш туруп турар чүвел, ынчаарга чижээ, Англияда азы АКШ-та социализмниң, коммунизмниң идеялары ам-даа чүге тиилевээнил? Анаа мынчаар харыылап болур: ногаа бүрүзү бодунуң үезинде четчип, быжар чүве эштер. Англияның-даа, Францияның-даа, АКШ-тың-даа, капиталистиг өске чурттарның-даа ажылчын ангызы, ажылчы чоннары социализм дээш шиитпирлиг демиселче келдурлуп үнериниң үези келир, анаа бис ханызы-биле бүзүреп турар бис. Ол дугайын бис ажыы-биле чугаалап турар бис, — мен АКШ-ка турган, ону база-ла медеглээн мен, чүге дээрге келир үе бүгү делегейниң ажылчын ангызының келир үе коммунизмниң хээрайн бистер билир бис.

Ынчалза-даа ындыг үениң келирин дүргедедир төлээде, биске ажылдаары херек, социалистиг системаның артык күштүг чоруун херек кырынга көргүзери биске херек болуп турар.

Совет Эвилелиниң төлээлекчилери капиталистиг күрүнелерниң төлээлекчилери-биле беседа кылгаш, бистиң чуртувус экономиктиг чарышка АКШ-ты ыязыла чедер деп мырыңай ур эвесте-ле чугаалаарга, капиталистер чүшкүүзүн дырбангаш, мынча деп бодап олурганнар боор: ол дээрге хоозун чугаа-дыр, анаа бүзүреп болбас. А ам дээрге олар өске чүүлдү чугаалап турарлар-дыр: «Ызырты чедип кел чоруур Совет Эвилелиниң тыныжын чүшкүүвүстен медереп билип тур бис». Ол дээрге улуг ылгалдыг чүүл-дүр.

Социализм капитализмден артык дээре деп, бистер чугаалаарывыска, чамдык кижилер ону эки угаазылап билбейн турар. Чамдык кижилер амыдыралды чүгле боттарының ап турар кежиктерин барымдаалап үнелеп турар, амыдыралды бодунуң кодузунуң дузазы-биле медереп билип турар деп сеглеп болур. Амыдыралды мынчаар көрүп болбас болбайн аан. Ынчалза-даа херек кырында кандыг кежиктерни кижилерге берип турарын барымдаалаар херек. Бистер капиталистерге мынча деп чугаалап турар бис: силерде ажыл чокталыр чорук бар-дыр, а бисте ажыл чокталыр чорук чок-тыр. Олар анаа мынча деп харыылап турарлар: бисте ажыл чок кижи силерде ажылдап турар кижиден хейиңү ап турар. Ийет, харын бистер экономика талазы-биле хожудангай болгаш дайынга үрелип, тонаттырган чурттарга социализмни чаа-ла тургузуп эгелеп турувуста ол бүгү ындыг турган чүве харын.

Ындыг болган төлээде, экономика талазы-биле, бүгү кижилерниң амыдырал деңнелин бедилдеринге капиталистиг чурттарны ажып эртер дээш, бодувустуң экономикавысты хөгжүдери биске херек-тир. А ону канчап чедип алырыл ынчаш? Дайын-биле бе? чок! Дайын чүгле чаа өлүм-чидимни болгаш үрегдээшкиннерни таварыштырар. Ону чүгле күш-ажыл-биле, социализмниң болгаш коммунизмниң тургузуушкунунуң оруу-биле, бистиң бурунгаар шимчээривисти хандырып турар социалистиг тургузугнуң улуг артык күштүг чоруктарын ажыглап тургаш чедип ап болур. Социализмниң ол улуг артык күштүг чоруктарын чүгле мергежилдиг ажыглаар херек, эштер.

Социалистиг чурттар капитализмниң эң-не сайзырангай чурттарын экономика талазы-биле-даа ажып эрте бээриниң үези ырак эвес. Совет кижи капитализмниң чурттарында кижилерге бодаарга, материалдыг кежиктерни хейиңү алыр апаар. Моральдыг болгаш культуралыг кежиктер дугайында чугаалаар-даа чүү боор, бо талазы-биле совет кижилер ам безин капитализмниң бүгү делегейин ажып турар.

Ам бистер шериг күжүнүң талазы-биле империалистерни ажып эрткен бис. Бир эвес олар бисче халдааш, делегейниң чаа дайынын кыпсып үндүрер болза, олар боттары ол дайынның одунга өртенип калырын бистиң дайзыннарывыс билип турар.

Социалистиг система капиталистиг системадан бодунуң артык күштүг чоруктарын экономиктиг хөгжүлдениң темпилеринге көргүскен. Сан талазы шынар талазынче шилчээн турары, чоннуң кижи санынга онаашсыр продукция бүдүрериниң талазы-биле капиталистиг күрүнелерни ажарын чедип алыры биске херек, ынчан амыдыралды чүгле кодузун дамчыштыр медереп билип чоруур демги ол кижи безин мынча деп чугаалаар он: коммунизм — ол дээрге эки тургузуг-дур, ол мензээдаа тааржыр-дыр, ынчаарга харындаа коммунизмни тургузуп турар кижилерниң столунда чүвелер мээңиинден хөй-дүр.

Социализм чурттарында амыдырал деңнелиниң доктаамал ёзуп турары социализмниң тиилелгезиниң кергзүүкчүзү ол эвес чүве бе, эштер? Анаа кым бир кижи удурланып болур бе, ынчаш?

Чамдык эштер бистиң партиявысты ажыл-агый айтырыгларынче хөй кичээнгейни салып турар дээш бурудадып, ол дээрге Ленинниң буруу шаап кааны «экономизм-дир» дижип турар чүүл бар. Ынчаарга ол дээрге Ленинниң өөредиин хажытканы ол-дур. Янзы-бүрү үелерде экономиктиг айтырыгларны партия янзы-бүрү көрүп турган. Октябрь революциязының ырак мурнунда Ленин, большевиктер болза чүгле капитализмден экономиктиг дужуп бериишкиннерни чедип ап, материалдыг байдалды экижидери дээш демисешпишаан, ажылчын ангының политиктиг демиселин хүлээп көрбейн, эрге-чагырганы ээлеп алырынга ону белеткевейн турганнарга удур демисежип турган. Ол үеде бистиң партиявыс болза ажылчыннарның, тараачыннарның, бүгү ажылчы чоннарның политиктиг эргелер дээш база экономиктиг байдалды экижидери дээш демиселди холбаштырарынче кыйгырып турган.

Ажылчын ангы эрге-чагырганы бодунуң холунга апканда, партияның болгаш чазактың ажыл-чорудулгазынга ажыл-агый тургузуушкунунуң айтырыглары шиитпирлиг ужур-дузалыг болу бээр, бодувустуң ажыл-агыйжы чедиишкиннеривис-биле делегей революциязынга бодувустуң кол салдарывысты чедирер бис деп, В. И. Ленин өөредип турган. Ажылчын ангы, күш-ажылчы чон эрге-чагырганы боттарының холунга ап алгаш, бүдүрүлгени билдилии-биле организастап, бодунуң революсчу чаалап алыышкыннарын камгалап турар. Бистиң кайгамчыктыг шүлүкчүвүс Маяковский: «Мээң милициям мени камгалап турар!» деп эки чугаалаан. Ынчаарга бисте социализмниң чаалап алыышкыннарын чүгле милиция камгалап турар чүве эвес-ле болгай.

Катаптап чугаалаайн: тайбын экономиктиг чарышка капиталистиг системаны социалистиг системаның тиилээринге бүзүрелдиг бис. Ажылчын ангының күжүнге болгаш аргаларынга, социалистиг системаның күжүнге бүзүревес чорук — кудурукка сөертүнүп чоруур дээни, капиталистиг тургузуг бодунда идиг бээр чүүлдерлиг деп мегелеп алгаш, капиталистиг тургузуг артык күштүг деп бүзүредирин оралдажып турар империализмниң идеологтарынга чем бергени ол-дур. Ында кандыг идиг бээр чүүл барыл? Ол дээрге хуузунда бүдүрүлге ээлээри, ол дээрге байырынче чазыйланыышкын-дыр.

Чүгле капитализм үезинде, аштың, ажыл чокталыр чоруктуң кыжаныы-биле, мөлчүгзеделдиң кымчызының адаанга бүдүрүлгениң улам бедик деңнелин чедип ап болур дээр чүве-биле коммунистер, ажылчыннар, ажылчы чоннар канчап эптежип шыдаар деп! Чок, ол дээрге ажылчын ангыны нүгүлдээн чорук-тур. Ёзулуг хосталга туруп турар харын-на социализмниң үезинде экономиканың, эртемниң болгаш культураның кеступ көрбээн хайныышкынныг хөгжүлдези болуп турар.

Совет Эвилелиниң, Венгр Улус Республиканың болгаш социализмниң өске-даа чурттарының улустарының чедиишкиннери анаа чайыннанчак барымдаа ол-дур. Экономиктиг хөгжүлдезинге Венгрияның кандыг базымны кылганын көрүңерден. Дайын мурнундагы үе-биле деңнээрге, Венгрияның үлетпүр бүдүрүлгезиниң деңнели беш катап көвүдээн. Ынчаарга ол дээрге эрге-чагырганы чаалап алган болгаш социализмни тургузуп турар ажылчын ангының, күш-ажылчы тараачыннарның, бүгү чоннуң чедиишкиннериниң кайгамчыктыг көргүзүү эвес чүве бе. Ынчангаш тиилелге бистиң болур дээр дугайында чигзиниг чок, эштер!

Венгрияның кодээзинде социалистиг революция бүрүн тиилээн. Хуу ажылдыг тараачыннарны ажыл-агыйның коллективтиг чорударының оруунче шилчидери — социалистиг тургузуушкунунуң эң нарын айтырыгларының бирээзи болуру билдингир. Венгрияга мурнунда турган удуртулга эки-тураның ленинчи принцивинге чөрүштүр, кодээни кооперастаарын бүзүредилгениң аргазы-биле эвес, чагырар дужаар каржы арга-биле боттандырарын оралдажып турган болганда, ол берге чорук Венгрияга шуут хамаарыжыр-дыр.

Венгрияның социалистиг ажылчын партиязының Төп Комитединиң нүүрүнде чаа удуртулга ону шуут өскээр кылган. Венгр коммунистер тараачыннарның чүректеринче оруктузу — кызымак тайылбырлаашкынның болгаш бүзүредилгениң оруун тып алганнар. Ынчангаш Венгрияның тараачыннары, ажыл-агыйны коллективтиг чорударының хөй санныг эки чиңжектеринге бүзүрээш, кооперативтиг оруунче шуут шилчээннер. Венгрияга кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң чайгылыш чок өзүлдези болза, ол нарын сорулганы чедиишкинниг шиитпирлээниниң тодаргай херечизи болур-дур.

(Уланчызы 2-ги арында).

ЭШ Н. С. ХРУЩЕВТУҢ ЧУГААЗЫ

(Уланчызы. Эгези 1-ги арында).

Партияның кайгамчык улуг организакчы болгаш политик-кижизидилгелиг ажылы Венгрияның улус массаларының бузулбас чаңгыс эвин хандырган. Венгр ажылчыннар, тараачыннар болгаш интеллигенция боттарының партиязын долгандыр улам сырый каттышкан болгаш социалистиг тургузуушкунга эң идепкейлиг киржип турарлар.

Бо чылдарның дургузунда Венгр Улус Республиканың делегейге алдары өскен, оон даштыкы политиктиг туруштары болгаш делегей айтырыгларын шиитпирлээринге салдары бызыккан. 1960 чылда Нью-Йоркте Каттышкан Национал Организациязының Бот Ассамблеязының сессиязынга эш Кадар биле кады чораанывысты сактып тур мен. КНО-нуң индиринден делегейниң чүс күрүнелериниң төлээлекчилериниң мурнунга венгр улустуң өмүнээзинден эш Кадар венгр айтырыы дээр айтырыгны өнчүк-чөңгээлиг сорулгаларбиле өскүдүп үндүрген кижилерге төлептиг ойтур шавыышкынны берген. Венгр улусту тускайлаар, делегей херектеринге оон чүве чугаалаар эргелерин казыыр дээн империалистерниң оралдажыышкыннары бүрүнү-биле буурап дүшкен.

Хоорайда болгаш кодээде социалистиг бүдүрүлге харылзааларының туюлунга чедир тиилээни, экономиканың болгаш культураның хөгжүлдезинде улуг чедиишкиннер болза. Венгрияга социализмниң үндезиннери тургустунган болгаш чаа төөгүлүг үе—социалистиг нийтилелди тургузарының бүрүн доозарының үези эгелээн дугайын байырлалдыы-биле медеглээр арганы эрткен чылдың ноябрьда болган Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының VIII съездизинге берген. Бо болза венгр улустуң шылгараңгай тиилелгези-дир. Эштер, ол тиилелге совет кижилерни, чаа социалистиг Венгрияның бүгү өңнүктерин өөртүп турар.

Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң эрге-ажыктарынга хамаарыштыр ап көөрге, венгр улустуң бо тиилелгези кижи төрелгетенниң депшилгези болгаш аас-кежии дээш, бүгү чер бөмбүрзээнге социализмниң болгаш коммунизмниң тиилелгези дээш демиселге оон кайгамчык интернационалчы салыышкыны болур.

Бо кайгамчык тиилелге-биле холбаштыр бистиң венгр аалчыларывыска, Венгрияның бүгү күш-ажылчы улузунга Совет Эвилелиниң бүгү ажылчы чоннарының мурнундан байыр чедирерин чөпшээреп көрүңер, эштер!

Эштер! Совет болгаш венгр улустарны, бистиң партияларывысты акы-дуңманың болгаш найыралдың харылзаалары каттыштырып турар. Бистиң улустарывыстың идеалдары нийти, оруу чаңгыс, эчис сорулгазы чаңгыс—коммунистиг нийтилелди тургузары болур.

Бистиң чурттарывыстың күш-ажылчы кижилерин шагдан бээрги найырал каттыштырып турар.

Делегейниң бирги дайынының сөөлгү чылдарын ам сактып тур мен. Ынчаарда мен Донбасска ажылдап турган мен, ол үеде оон шахталарынга венгр ажылчыннар—туттурган шериглер ажылдап турган чүве. Олар туттурган шериглер турзажок, ажылчыннар оларга хамаарыштыр шовинисчи, националисчи сагыш-сеткилдерни илергейлевейн турганын чугаалаар херек. Россияның, Германияның, Венгрияның болгаш өске-даа чурттарның улустарын бакташтырар дээш реакцылыг пропаганда бүгү-ле чүүлдерни кылган турзажок, ажылчын кижиниң аңгы талазы-биле бүдүш-шынары тиилеп үнген.

Империалистиг дайынны чүнү дээш, кымның эрге-ажыктары дээш чорудуп турарын ажылчыннар билип турган. Фронтуга ол билиишкин болза, дайылдажып турган күрүнелерниң солдаттарының акы-дуңма найыралдажыышкынындан илереп турган. Венгр, орус болгаш украин ажылчыннар шахтёржу күш-ажылдың аар-бергезин бир дөмей көрүп турганы-биле шахтага акы-дуңмалыышкы чоруктуң сагыш-сеткили эштээшкиниң харылзаазынга илереп турган. Бир венгер эш Донбасстан чанып, бистиң-биле чарлып тура, мынчаар чугаалааның сактып тур мен:—Алышкылар ышкаш бот-боттарывыстың аравыска аргыжып болурувус шак ындыг үе келир. Бистиң кайгамчык Венгриявысты көөр силер, бистиң чимистеривисти амзап көөр силер.

Ынчаарда ол ажылчынга венгр чимистер төрээн черин көргүзүп турган ышкаш-тыр.

Бистиң чурттарывыстың улустарының найыралының дугайында ол венгр эштиң алыс күзели, миллион-миллион ажылчыннарның болгаш тараачыннарның алыс күзели кайгамчык боттуг чүүл апарган деп ам чугаалап болур бис. Бистиң улустарывыс социалистиг болгаш коммунистиг тургузуушкунуң нийти оруу-биле бар чоруур, бис шынапла алышкылар ышкаш бот-боттарывыска аалдажып чоруп турар болган бис. Бо улуг акы-дуңмалыышкы ёзу хуулгаазынының үүлени бүдүрер талазы-биле социалистиг чурттарның улустарынга дузалап турар!

Марксисчилерге-ленинчилерге улустарның найыралы бодунуң утказынарлы-биле оңза байлак билиишкин болуп турар. Ол найыралдың үндезиннери болза, совет болгаш венгр улустарның алдарлыг революсчу чаңчылдары болур.

Венгр Улус Республиканың партия-чазак төлээлеринге чүректиң ханызындан, акы-дуңма ёзунуң байырын чедирбишаан, бис марксисчи-ленинчи өөредигниң тиилелгези дээш, социализмниң болгаш коммунизмниң тиилелгези дээш кады демиселдиң өөредиглиг төөгүзү бистиң чурттарывыстың улустарыы, Совет Эвилелиниң болгаш Венгрияның коммунистерин каттыштырып турар деп чүвени билип турар бис. Октябрьның социалистиг Улуг революциязы тиилээн соонда, удаваанда—1919 чылдың мартта, коммунистерге баштаткан венгр ажылчыннар Совет эрге-чагырга тиилээн дээрзин чарлаан ол төөгүлүг фактыны совет кижилер сактып чоруурлар. Хамааты дайынның болгаш даштыка интервенцияның чылдарында Совет эрге-чагырганы камгалаар талазы-биле бистиң чуртувустуң ажылчын аңгызынга дузалап турган венгр эки-турачыларның эрес-маадырлыг чоруун совет кижилер ыдыктыы-биле тураскаап чоруурлар.

Владимир Ильич Ленин Венгрияның революсчу ажылчыннарынга болгаш коммунистеринге изиг байырны каш удаа чедирип келген. Коммунистерниң удуртулгазы-биле венгр ажылчыннарның демиселиниң делегейге аажок улуг ужур-дузазын ол айтып турган. 1919 чылдың апрельде чугааларының бирээзинге Владимир Ильичиниң чугаалааны болза:

«...Совет шимчээшкин бүгү чурттарда өзүп турар, кажан ынчангаш бис чүгле бодувус дээш эвес а бүгү делегейге Совет эрге-чагырга дээш демисежип турар бис, мында кызыл шериглер чүгле аштаан эштери дээш эвес, а бүгү делегейге Совет эрге-чагырганың тиилелгези дээш демисежип турар деп чугаалап турар чүүлүвүстү венгр революция көргүскен,—бо болза чүгле чаңгыс удааның баш удур көрүүшкүнү болгаш аазаашкыны эвес, а ол эң-не дириг, шуут боттуг чүүл болурун Венгрияның үлегер-чижээ көргүскен».

Венгр революцияның дугайында ленинчи бодалдарны сагындырарын күзээн ийик мен. Лениниң чугаалап турганы болза, Венгрияга революция анаа эвес байдал-биле боттанган. Венгр буржуаз чазак боду душкен. Венгр чөпшээрежикчилер—меньшевиктер болгаш эсерлер болза, дээре венгр коммунистерниң бирээзи, венгр эш Бела Кунну олурганы кара бажынче баар ужурлуг деп чүвени билгеннер. Олар кара бажынга келгеш, Бела Кунга мынчаар чугаалааннар: «Силер эрге-чагырганы холга алыр апаар-дыр силер!» Чаа чазак тургустунган. Владимир Ильичиниң демдеглеп турганы болза: «Эш Бела Кун—Россияга большевизмниң практиктиг оруун бүрүн эрткен бистиң эживис болгаш коммунист, кажан мен оон-биле радио дамчыштыр чугаалажырымга ол мынчаар чугаалаан: «Чазакта хөй нуруузу менде чок-тур, ынчалза-даа тиилелгени чедип алыр мен, чүге дээрге массалар мээң таламда, Советтерниң съездизин база чыылдырар деп турар». Бо—бүгү делегейге төөгүлүг эргилде.

Венгрияга революция дээш, Совет эрге-чагырга дээш Венгрияның революсчу ажылчыннарының болгаш венгр коммунистерниң демиселиниң ужур-дузазын Ленин ынчаар үнелеп көрген-дир. Венгр ажылчын аңгының, венгр коммунистерниң демиселиниң чижээн алгаш. Ленин Венгрияга ол демисел бисте Россиядан өске оруг-биле чорупт турган деп демдеглээн. Венгрияга Совет эрге-чагырганы чарлаары чепсектиг тура халыышкын чокка боттанганын Ленин улуу-биле үнелеп көрүп турган, ол болза ажылчын аңгының холунга эрге-чагырганың тайбың шилчиириниң үлегер-чижээ болган. Кижилер дуржулгадан өөренир деп, Ленин чугаалап турган. Лениниң демдеглеп турганы болза, Совет эрге-чагырганың шынныг чоруун сөстер-биле көргүзүп болбас, чаңгыс Россияның үлегер-чижээ бүгү делегейниң ажылчыннарынга биддиңгир эвес болган, олар Россияда Совет бар деп чүвени билгеннер,—олар шуптузу Совет дээш, ынчалза-даа ханныг демиселдиң коргунчуг чүүлдери оларны сезиндирип турган. Венгрияның үлегер-чижээ пролетаржы массаларга, европейжи пролетариатка болгаш ажылчын-тараачыннарга шиитпирлиг чүүл болур деп, Владимир Ильич демдеглеп турган.

Чугаазын доосупшаан, Владимир Ильич бодунуң бодалын даразында сөстер-биле кончуг чечен илергейлээн:

«Ургаар өскен-дир, уруглар улуг кижилер апарган-дыр, ам өлүп болур» деп кырган кижилерниң чугаалажырын бис чижек кылдыр сактып турар бис. Моон-биле кады Лениниң демдеглеп турганы болза, бис өлүрүн бодавайн турар бис, тиилелгеже бар чоруур бис, ынчалза-даа ам безин Совет эрге-чагырга бар Венгрия ышкаш, бичии уругну көргенивисте бис бодувустуң херээвисти ам безин чүгле орус эвес, харын бүгү делегей хемчээлинге кылган бис, ынчангаш бүрүн тиилелгени чедип алыр төлээде, орус болгаш венгр республикаларга немешкен турзун дээш, бүгү-ле халаптыг бергелерни ажып эртер бис деп чугаалап турар бис—ынчангаш ооң—делегейниң Совет республиказының канчаар улам немежирин көөр бис».

1919 чылда венгр ажылчыннар болгаш коммунистер бодунуң революциязының чаалап алыышкыннарын, Совет эрге-чагырганы камгалап ап шыдавайн барган. Делегейниң контрреволюциязы Венгрияга Совет эрге-чагырганы бөөй туткан, ону ажылчыннарның ханыңга дүлген. Хамааты дайынның болгаш даштыкы интервенцияның оттуг дээрбээнге турган аныяк Совет Россия бодунуң венгр акы-дуңмаларынга контрреволюстуг ыйыышкынны ойтур шавар талазы-биле дузаламчыны ол хүннерде чедирип шыдавайн барган. Ындыг болза-даа делегей империализм венгр ажылчыннарның социализмге бузурелин узуткап шыдаваан, венгр коммунистерниң коргуш чок болгаш эрес-маадырлыг чоруун ол сый шаап шыдаваан.

Фашистиг реакцияның аар-берге чылдарын дамчыштыр эртпишаан. Венгрияның коммунистери, оон ажылчын аңгызы делегейниң ийиги дайынының сөөлүнде улуг тиилелгени чедип алган. Кажан Венгрия гитлерлиг эжелекчилерден хосталган соонда хосталгаже, хамаарышпас чорукче, социализмче оруу венгр улустуң мурнунга ажыттынган.

Венгрияның ажылчын аңгызы, күш-ажылчы улузу коммунистерниң удуртулгазы-биле социализмни тургузарының оруунче кирген. Венгр Улус Республика социалистиг чурттарның акы-дуңма өг-бүлезинге кирген. 1956 чылда улусчу эрге-чагырганы бөөй тудар. Венгрияга капиталистиг ёзу-чурумнарны катап тургузар, венгр революцияга удур кара туразында ханныг шаажылалды катаптаар дээн иштики контрреволюцияның болгаш делегей империализмниң оралдажыышкыны буурап дүшкен. Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның акы-дуңма улустарының дузаламчызы-биле, Венгрияның улузу революцияның херээн камгалап алган болгаш ам социализмни чедиишкининиг тургузуп турар.

Венгрияның, улусчу эрге-чагырга тиилээн өске-даа чурттарның канчаар хөгжүп турарын көргеш, Лениниң мындыг соруу кииримчи сөстерин база катаптаары күзенчиг-дир: Бис бодувустуң херээвисти ам безин чүгле орустуң эвес, харын база делегейниң хемчээлинге кылган бис деп чугаалап турар бис.

Амгы үеде Совет Эвилели биле Венгр Улус Республиканың аразында эң-не калбак политиктиг, экономиктиг болгаш культурлуг харылзаалар тургустунган болгаш доктаамал хөгжүп турар.

Политика талазы-биле алырга, бистиң партияларывыстың болгаш чазактарывыстың аразында социализмниң делегей системазын, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкинниң быжыглаар дээш, нийти дайзын—делегей империализмге удур, тайбың болгаш коммунизм идеяларының тиилелгези дээш демиселге чаңгыс-эпти быжыглаар дээш демиселдиң бүгү айтырыгларының талазы-биле үзел-бодалдарның бүрүн дүштүрүлгези туруп турар. Бо бүгү бистиң партияларывыстың болгаш чазактарывыстың хөделиишкиннериниң чаңгыс айбын тодарадып, оларның күжүн болгаш салдарын улгаттырып турар.

Венгр партия-чазак төлээлериниң чоруп турганының үезинде делегей харылзааларының болгаш бистиң чурттарывыстың аразында харылзааларның эң чүгула айтырыгларының талазы-биле саналоналдарның делгеренгей солчулгазы бистерге болган. Бо удаада бүгү чугаалажып көрген айтырыгларның талазы-биле үзел-бодалдарның болгаш санал-оналдарның бүрүн чаңгыс эви бисте бар болуп турарын демдеглээри өөрүнчүг-дүр.

Бистиң партиявыс болгаш Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязы венгр болгаш совет улустарның аразында найыралдыг харылзааларны быжыглаар дээш хөй чүүлдерни кылып база үре-түңнелдиг ажылдап турар. Венгр болгаш совет улустарның акы-дуңма найыралы — бистиң партияларывыстың төөгүлүг ачы-хавыязы-дыр деп бүрүн барымдаа-биле бөгүн чугаалап болур бис. Совет Эвилелиниң коммунистери, бүгү совет кижилер бистиң коммунистиг акы-дуңмалышкы ёзувус быжыгып база хөгжүп турзун дээш бүгү эргежок чүгула күженииикиннерни моон-соңгаар-даа кылыр апаар.

Совет Эвилели биле Венгр Улус Республиканың аразында экономиктиг кады ажылдажылга улуг калбарыышкынны болгаш ханылаашкынны чедип алган. Совет-венгр экономиктиг кады ажылдажылганың хөгжүлдезиниң болгаш ужур-дузазының хемчээлдериниң дугайын кандыг-даа сөстерден артык чугаалап турар чамдык чижектер бо-дур.

Сөөлгү 15 чылдарның дургузунда Совет Эвилели биле Венгрияның аразында даштыкы садыг саарылгазы 20 ажыг катап өскен! Бир эвес дайын мурнунда, 1938 чылда Венгрияның даштыкы садыг саарылгазынга ССРЭ-ниң үлүү он хуузунуң чүгле бир кезии турган болза, ам Венгрияның улуу-биле өскен бараан саарылгазының үштүң бир кезиинден ажыы бистиң чуртувуска онаажып турар. Венгрия-биле садыг Совет Эвилелинге база-ла биче эвес ужур-дузалыг болуп турар. Бистиң даштыкы садыг саарылгавыстың 6 хуу хирези Венгрияның үлүүнге онаажып турар. Ол дээрге улуг түң-дүр.

Социалистиг чурттарның аразында, оон иштинде Венгрия биле Совет Эвилелиниң аразында, экономиктиг кады ажылдажылганың чедиишкининиг хөгжүлдезиниң чайынналчак үлегер-чижээ болза, күрүнелер аразында «Найырал» деп нефть дамчылгазын болгаш «Тайбың» деп чаңгыс аай энергия системазын тургусканы болур. Электроэнергия солчур чорук чурт бүрүзүнге оп-он миллион рубльдиң камналгазын бээр.

Бистиң чурттарывыстың аразынга алюминий үлетпүрүн кады хөгжүдер дугайында узун хуусаалыг дугуржулгага эрткен чылдың ноябрьда Москвага ат салган. Ооң аажок улуг ужур-дузазы болгаш бот-бодунга ажыктыг болур шынары билдингир. Венгрияның бокситтер чыдар байлак черлерин болгаш Волганың электростанцияларының чиик өртектиг электроэнергиязын дээре ажыглаар арганы ол чорук бээр.

Бистиң чурттарывыстың аразында эртем-техниктиг кады ажылдажылга, бот-боттарының аразынга дуржулганы солчуру чедиишкинниг хөгжүп турар. Кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң талазы-биле кады ажылдажылганың эки талалыг түңнелдерин күзел ханыышкыны-биле демдеглеп турар бис.

Социалистиг чурттарның аразында бүгү талалыг кады ажылдажылганың амгы байдалдарында делегейге күш-ажылдың социалистиг хуваалдазы болза, коммунизмче бар чоруур чурттарның болгаш улустарның экономиктиг, политиктиг болгаш культурлуг хөгжүлдезиниң амыдыралчы чүгула хереглелдери-биле болдунган дээрзин бистиң партиявыс санап турар. Бүрүн тускай догуннаашкынга, деңэргеге болгаш бот-бодунга ажыктыг болур чорукка үндезилеттинген ол кады ажылдажылганың бедик болгаш чаагай принциптери эң планныг болгаш дүрген хөгжүлдени улустарга хандырып турар.

Чааскаан социализмни тургузары кайы хире берге болурун совет улус билир. Социалистиг революцияның чөлеңгинжин узуткаар дээш болдунар-ла чүүлдерни кылып турган, калчаараан дайзыннарга бузээлеттирбишаан, барык 30 чылдарда социализмче орукту үндүрүп келген бис. Ам байдалдар өске болган. Ам кижи төрелгетенниң үштүң бир кезии социализмниң болгаш коммунизмниң оруунче кирген. Ооң ужурунда бир эвес социалистиг чурттарның улустары социалистиг системаның хемчээлдеринде кады ажылдажылганың таарымчалыг аргаларын болгаш ажыктыг чүүлдерин ажыглавас болза, элдептиг чүве болур ийик.

Эштер! Социалистиг тургузуушкунда венгр ажылчы чоннарның чедиишкиннери — ол дээрге Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының, эш Янош Кадарга баштаткан ооң Төп Комитединиң марксисчи-ленинчи политиказының түңнели-дир. Ол болза кижиге чүдүүр чоруктуң үезиниң хоралыг уржуктарын чайгылыш чокка болгаш шиитпирлиг ажып эрткениниң түңнели, партияның болгаш чурттуң амыдыралынга ленинчи нормаларны катап тургусканының түңнели-дир.

Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының политиказын боттандырарынга Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының ХХ съездизиниң шиитпирлериниң, кижиге чүдүүр чоруктуң уржуктарынга удур демиселдиң ойнаан ролюн венгр эштер каш удаа демдеглеп келген. Ол база-ла билдингир.

Венгрия болза, кижиге чүдүүр чорукта онза качыгдаан чурттарның санынга хамааржып турар, ынчангаш кижиге чүдүүр чоруктуң уржуктарын кезээде узуткаар, партияның болгаш күрүнениң амыдыралының ленинчи нормаларынче эргилдени боттандырар дээш эвээш эвес бергелерни ажып эртер ужур анаа таварышкан.

Бистиң партиявыстың ХХ съездизин хөлегелээрин оралдажып, делегейниң коммунистиг шимчээшкининге ооң улуг ролюн херекке албайн турар кижилер ам тыптып турар-дыр. Олар харын 1956 чылдың күзүнүнде Венгрияга болган болуушкуннарны кажар сорулгаларга ажыглаарынга безин четкеннер. Венгрияга контрреволюстуг сүлчээниң тыптып келгени дээш харысалганы империалистерге болгаш социалистиг тургузугнуң дайзыннарынга эвес, а фактыларга чөрүштүр акы-дуңма партияларга онаар дээш кандыг-ла бир онза чылдагааннарны сурап турарлар.

Ол болуушкуннарның үнелээшкининче катап ээлбес болза чогуур деп бодап тур мен. Ол үнелээшкин Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының шиитпирлеринде, ооң удуртукчуларының чугаааларында шагда-ла бердинген. Чогум-на харын кижиге чүдүүр чоруктуң уржуктары ол үеде Венгрияның чонунуң чамдык кезииниң ортузунга таарзынмас чоруктуң өзеринге дузалаан, ону контрреволюстуг күштер ажыглаан деп чүвени чүгле демдеглеп каарын күзеп тур мен.

Чамдык кижилер бир эвес олар бистиң улузувустан болгаш бистиң партиявыстан айтырыгаш, Сталинга чүдүп турган чоруктуң дугайында ХХ съездиниң шиитпирлери шын эвес, кижиге чүдүүр чорукту буруу шаппаан болза чогуур деп олар чугаалаар болза, ынчан партия Төп Комитетке удур демисежир апаар бөөр кылдыр бодап турарлар-дыр.

Ол кижилер дыка-ла ханы будалып турар-дыр ийин! Бистиң партиявыстың Төп Комитединге хөй чагаалар кээп турар, ол чагааларга ажылчыннарның, тараачыннарның, интеллигенцияның төлээлекчилериниң бижип турары болза, ам совет улус кажангызындан-даа артык дээре чурттап турар дээш, анаа немей айтып турары болза: бир эвес Сталин удуртулгадан он чыл бурунгаар үнген болгаш ам партияның чорудуп турар ажылын эрте эгелээр арга турган чүве болза, совет улустуң амыдыралы моон-даа артык эки турары чугаажок!

Бо шын бодалдар, ол улустуң бодалдары-дыр.

ХХ съездиниң шиитпирлери частырыглыг болган дээр чүве-биле бистиң улузувусту коргударын күзеп чоруур ындыг кижилер бар-дыр, ынчангаш олар кижиге чүдүүр чоруктуң үезинде турган корум-чурумнарны эгидерин күзеп чоруурлар. Ынчаарда кижи бажынынга дедир чанып келир, келбезин, бодунуң кадайын көөр, көрбезин, бодунуң уругларын көөр, көрбезин билбейн ажылдап үнер турган-на чүве болгай. Бир эвес күш-ажылдың кижизи херек ужурунга таваржы берген болза, чогум чүнүң дугайын чугаалап турарымны билип тур боор силер. Ында, кымныы-даа шын болбас турган. Бис ындыг кара туразында аажылалды кезээде узуткаан бис.

Ындыг болза-даа бистиң совет нийтилеливис чурттаарынга болгаш ажылдаарынга анаа шаптыктап турар кижилерден бодун камгалаваан болгаш камгалавайн-даа турар деп чугаалаарын күзевейн тур мен. Совет эрге-чагырганың органнары ындыг кижилерни тудуп хоругдап келген болгаш тудуп хоругдаар-даа апаар, хоорудаар ужурлуг кижилерни тудуп хоругдаар, ындыг болза-даа чогум кымны тудуп хоругдаарын билир херек.

В. И. Ленин бисти ынчаар өөредип чораан. Ленин крестилиг болгаш евангель-судурлуг кижи эвес. Ол, чепсектиг демиселдиң баштыңынга туруп, революцияның аңгы дайзыннарынга удур чепсектиг демиселче кыйгырып чораан. Кажан бис эрге-чагырганы холга алганывыста, Ленин контрреволюцияга удур демиселдиң органнарының баштыңынга Феликс Дзержинскийни олурткан. Ол чаагай сеткилдиг кижи контрреволюсчуларга сүртенчиг чораан. Дзержинскийниң бодун билир бүгү кижилер база ооң ажыл-чорудулгазы-биле ону билир кижилер Москвада ооң тураскаалының чаны-биле революцияның ол маадырының мурнунга шляпазын ужулбайн азы бодалы-биле мөгейбейн сагыш амыр эртип шыдавас.

Коммунистер кымның-даа сеткилин хомудатпас ужурлуг дивейн турар. Чок, ынчаар бодазыңза эрге-чагырганы чаалап ап шыдавас сен; бир эвес чаалап алзыңза-даа ону тудуп шыдавас сен. «Бир эвес дайзын дүжүп бербес болза, ону узуткап чок кылыр» деп улуг пролетаржы чогаалчы Горький чугаалаан.

Бис мындыг чаңгыс чурумну билир бис: кажан шавар халдаашкын чорупт турда, артиллерия бодунуң чадаг шериглерин ажылдыр боолап турар. Чадаг шеригге орукту ажыдып бербишаан, дайзынче чазыг чок боолап турар ындыг артиллерист база артиллерия эки. Ынчаарга боттарынынче боолап турар артиллеристер мырыңай ажык чок. Ол дугайында чугаа чорупт турар-дыр. Сталин чүгле дайзыннарже эвес, харын база бодунуң кижилеринче, өңнүктеринче, революцияның хоочун ажылдакчыларынче боолап турган. Ол дээш Сталинны буруу шаап турар бис, кара туразында аажылал дээш, эрге-чагырганы сагыштыы-биле хажыдыы ажыглааны дээш буруу шаап турар бис. Ынчангаш кижиге чүдүүр чоруктуң үелериниң ол четкерлиг херектерин кым-даа агартып шыдавас.

Мынчангаш бистиң чуртувуска корум-чурумну өскертирин, Сталинга алдаржыдар болгаш ооң сагыштыы-биле үүлгеткен херектерин камгалаарын бодунга алыр дээр кижилер хей-ле оралдажып турар-дыр ийин. Ону кандыг сорулгалар-биле кылып турары биске билдингир, ынчангаш: Ындыг түгүн-биле бистиң партиявысче, бистиң улузувусче дүмчүүн сукпа деп бистиң улузувус, бистиң партиявыс харылап турар.

Чамдык кижилерниң көдүрүп үндүрерин күзеп турар түгү совет Эвилелиниң революсчуларының, коммунистериниң, ак-сеткилдиг ажылчыннарының ханынга борашкан деп чүвени совет кижи бүрүзү, коммунист бүрүзү билип турар.

Сталинны, ол өлген-даа болза, ооң сагыштыы-биле кылган үүлгедиглери дээш буруу шапкан бис, ынчангаш өлген кижини буруу шапкан ышкаш кылдыр сагындырар. Ындыг болза-даа ол буруу шавыышкында ханы утка салдынган. Сталин өлген, ынчалза-даа партия чурттап турар, улус чон чурттап, демисежип, ажылдап турар болгай. Ындыг болганда, партияны, улусту кичээндирер төлээде, бир тээ партия кемниг үүлгедиглер кылдыр буруу шаап көрген болганда, ол арга-методтардан моон соңгаар өске кымдаа калбактанмазын дээш кижиге чүдүүр чоруктуң үезинде тур болдунуп турган ол арга-методтарны буруу шавар херек.

Кижиге чүдүүр чоруктуң болгаш ооң уржуктарын узуткаар дугайында СЭКП-ниң ХХ съездизиниң шиитпирлериниң күжү болгаш ужур-дузазы ында. Сталинны бедикче көдүрүп үндүрер болгаш ону анаа быжыглаарын күзеп чоруур ол кижи бистиң партиявыстың, бистиң улузувустуң күзевези чүвени күзеп турар-дыр. Ону Сталинның арга-методтарынга тааржып турар кижилер кылып турар ышкаш-тыр. Ындыг болза-даа ол арга-методтар ажык чок деп санап турар бис. Партияны болгаш ооң удуртулгазын коргуушкун чокка хүндүлеп көөрүнге кижизидер херек, а ол хүндүткелди, улус чоннуң ынакшылын, ооң деткимчезин улус чон-биле хан-дамырындан тудуш харылзаазы-биле чаалап алыр херек, улус чон-биле ооң күш-ажылын болгаш демиселин үлежир херек. Ол—шын болгаш эң-не күштүг арга-дыр!

Бистер, коммунистер, ажылчыннар, тараачыннар, күш-ажылчы интеллигенция эрге-чагыргага кандыг-да бир арга-методтар-биле тудуп халбактаныр дээш эрге-чагырганы чаалап албаан бис. Марксизм-ленинизмниң туруштарынга быжыы-биле туруп, улус чон-биле сырый харылзаалыг, кижиниң чаагай чоруунга, бүгү улустуң аас-кежии дээш ажылдап чоруур чүгле ол партия болгаш ол удуртулга улус чонну коммунизмниң тиилелгезинче бурунгаар аппарып шыдаар. Бир эвес улус чон кайы-бир арга-методтарны шын эвес деп санаар болза, шын эвес аажылап турар кижилерни чайладыр болгаш чаа кижилерни депшидип үндүрер эргелиг болган турар ужурлуг.

Большевикчи демократтыг централизм шак-ла ында. Улустуң мурнунга отчёттуг, массаларның мурнунга удуртукчуларның харысалгалыг болган турары эргежок чүгула. Чүгле ол таварылгада улусчу эрге-чагырга ёзулуг хөгжүүр, партияның удуртулгазынга демократтыг чурумнар улам улуу-биле хөгжүп болур.

Бистиң партиявыстың удуртулгазы бир янзы хөделип турар, а бүгү партия болгаш улус бир янзы бодап турар кылдыр, херектиң байдалын ынчаар көргүзерин күзеп чоруур кижилерге мынчаар чугаалаар бис: кандыг-даа заводту, кандыг-даа колхозту бодунар шилип ап көрүңер, олче чоруптаалы, силер бодунарның программаңарны тайылбырлаңар, а бис бодувустуң программавысты тайылбырлаалы, ынчангаш совет кижилер шинчилекчилер болзуннар, кымныы шынныы база кымныы шын эвезин, олар шиитпирлезиннер. Силерни кичээнгейлиг дыңнааш, «моон үнүп чоруңар!» деп чугаалаар боор дээрзинге бүзүрээр бис.

Делегейниң коммунистиг шимчээшкининге Венгрияга болган контрреволюстуг сүлчээниң кичээндириглериниң бирээзи чүдел дизе, харын-на кижиге чүдүүр чорук массалардан хоорлурунче, социалистиг хоойлу-дүрүмнүң каржызы-биле үрээринче аппар чыдарында болур, ындыг болганда, улуска удур күштерниң ажыл-чорудулгазынга чылдакты тургузуп турары ол-дур. Оон ужурунда кижиге чүдүүр чоруктуң уржуктарын ажып эрткени, амыдыралдың ленинчи нормазын катап тургусканы оларның чуртунга кандыг рольду ойнаан дугайын бистерге венгр эштерниң чугаалап турары, ол дээрге анаа-ла бир сөс эвес деп чүвени билип турар бис. Кижиге чүдүүр чоруктуң уржуктарын ажып эрткени, ол дээрге Венгрияның улус-демократтыг тургузуунуң быжытарының үндезини, Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының улус чон-биле чаңгыс эвиниң үндезини, Венгрияга социализмниң чедиишкиниг тургузуушкунунуң үндезини болган деп, венгр эштер шын чугаалап турар-дыр.

Кажан бистиң партиявыс ХХ съездиге кижиге чүдүүр чоруктуң идеологиязын болгаш практиказын шынныы шүгүмчүлеп турган үезинде, бистиң партиявыстың Төп Комитеди кижиге чүдүүр чоруктуң дугайында айтырыг болза, бүгү делегейниң коммунистиг шимчээшкининге биче эвес чүгула болгаш чидиг айтырыг болур деп чүвени билип турган. Ынчангаш бо айтырыгны марксизм-ленинизмниң кара чаңгыс шын туруштары-биле шиитпирлээш, бистиң партиявыс делегейниң коммунистиг шимчээшкининден чүнү-даа чажырбаан. Бистиң партиявыстың ХХ съездизиниң хүлээп алган шиитпирлерин 1957 болгаш 1960 чылдарда коммунистиг болгаш ажылчын партияларның төлээлекчилериниң Чөвүлел хуралдарының Декларациязынга болгаш Медегелинге чүүлдүг деп санаан болгаш чаңгыс эп-сеткил-биле деткээн.

Бистиң партиявыс бодунуң ХХ съездизинге кижиге чүдүүр чоруктуң кандыг-даа илергейлээшкиннерин шиитпирлиг узуткаан болгаш ленинчи принциптерже эргилдени боттандырган. Бүгү делегейниң коммунистиг шимчээшкини ХХ съездиниң ажылдап кылган ленинчи угланыышкынынга байыр чедирген.

СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң даштыкы политиказының боттаныышкынының чаа үе-чадазы ХХ съезд биле база холбашкан. Янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының ленинчи принцивин Совет Эвилелиниң даштыкы политиказының чигине шугуму болурун съездиге онза күштүг-биле демдеглээн. Делегей аренага күштерниң деңзигүүргүнүң ханы анализинге үндезилээш, бистиң партиявыс амгы үениң байдалдарында делегей дайыны чайлаш чок болур деп чүве турбас, ону баш удур болдурбайн барып болур болгаш болдурбас-даа ужурлуг деп аажок улуг чүгула түңнелди кылган.

СЭКП-ниң ХХ съездизиниң шиитпирлери тайбың, демократия, национал хамаарышпас чорук болгаш социализм дээш улустарның демиселинге аажок улуг салыышкын болган.

Совет Эвилелиниң болгаш Венгрияның улустары, социалистиг өске-даа чурттарның улустары чаа амыдыралдың тургузуушкунунда боттарының чедиишкиннеринге чоргаараныңп турар. Бо чедиишкиннер чер делегейниң бүгү улустарынга улуг ужур-дузалыг болурун эки билип турар бис.

Социализмниң күжү — кижиниң амыдыралынга дээре байдалдарны тургузар талазы-биле капиталистиг чурттарның ажылчы чоннарынга ооң көргүзүп турар үлегер-чижээнде болур дугайында ленинчи кайгамчык сөстер хөй удаа чугаалаттынып келген. Хостуг кижилерниң хостуг күш-ажылы—социалистиг чурт бүрүзүнде чаагай кежиктерниң үнер дөзү ол болур-дур. Социалистиг системаның күчүзүн быжыглаар чорук, делегейниң революстуг чорудулгазының күчүлүг дүргедекчизи болур.

Коммунистер, социалистиг чурттарның улустары тайбыңның херээн хажык чок болгаш быжыг туруштуг камгалап турар. Делегей дайыны социализмни болгаш коммунизмни тургузарынга-даа, делегей революциязын дүргедедиринге-даа херек чок. В. И. Ленин 1918 чылда-ла «Элдептиг болгаш каргыштыг» деп чүүлдүнге «чогум коммунистерни» шүгүмчүлевишаан, мынча деп бижээн: «Делегей революциязының эрге-ажыктары империалистер-биле кандыг-даа тайбыңны хоруп турар деп, авторлар бодап турар чадавас ыйнаан?.. Ындыг үзел-бодалдарның ёзугаар алырга, империалистиг күрүнелерниң аразында социалистиг республика кандыг-даа экономиктиг керээлерни чарып шыдавас. Айже ужуп чорупкас болза, догуннап шыдавас боор турар ышкажыл. Делегей революциязының эрге-ажыктары ол революцияның чыдыг идерин негеп турар, а ындыг чыдыг идишкин империализмниң «хоойлуждаар» чергелиг бодалды массаларга болдурар аргалыг тайбың эвес, чүгле дайын болур ыйнык деп авторлар бодап турар эвес ирги бе? Шак ындыг чергелиг «теория» болза, революцияларны төрүттүрдүрүп турар аңгы чорудулгаларның чидиглежиишкининиң бызаарының хире-чергези-биле хөгжүп турар революцияларны «чыдыр идерин» кезээде буруу шаап турар марксизм-биле бүрүн башкалаңганы болур ыйнык. Шак ындыг янзылыг теория болза, чепсектиг тура халышкын кезээде болгаш кандыг-даа байдалдарның үезинде демиселдиң ыявыла албан хевири болур дээр үзел-бодал-биле бир дөмей болур ыйнык». (Чог. том 27, арын 49).

Делегей аренага бистиң политикавыстың кол-кол угланыышкыннарын Владимир Ильич ынчаар тодаргайлаан. Ол ленинчи идеялар бистиң үевисте оңза ужур-дузалыг болуп турар. Амгы үениң байдалдарында делегейниң социалистиг системазы кижи төрелгетенниң нийтилелдиң хөгжүлдезиниң шиитпирлиг фактору болуп турар, социализмниң, тайбыңның болгаш демократтыг күштерниң империализмниң, реакцияның болгаш агрессияның күштеринден артык күштүг апаргаш турар. Делегей дайынын чайладырының херек кырында боттуг болдунар аргазы бар апарган.

Ынчаарга ол дээрге чүгле болдунар арга эвес, харын-даа чер делегейниң улустарынга амыдыралчы эргежок чүгула чүүл болуп турар. Чүгле коммунистер эвес, харын-даа капиталистиг делегейниң чурттарында чүвени ужурун билир политиктер безин делегейниң амгы үеги термоядролуг дайынның уржуктарын херекке албайн барып шыдавас.

Термоядролуг дайынның айыылын кижилер эки билип алган тудум-на, империализмниң дайын өнчүк-чөңгээлериниге удур, дайыннарның үнер дөзү болур империализмниң бодунга удур олар улам-на идепкейлиг болгаш шиитпирлиг демисежир апаар. Херектиң чогум-на ындыг болу бээрин коргаш, америк империализминиң эң-не агрессивчи күштери термоядролуг дайынны, төөгүге хөй-хөй болуп турган кижи төрелгетенниң чайлаш чок болур халаптарының база бирээзи кылдыр көргүзерин ам оралдажып турар-дыр. Бир эвес ол мегелээшкинге коммунистер империалистер-биле эвилеңдежи бээр болгаш улустардан шынны чажырар болза таарышпас болур ийик.

Коммунистер болза чер кырынга капитализмни бүрүнү-биле узуткаар дээш, социалистиг революцияның тиилелгези дээш демисежип турар. Эрте-даа азы орай-даа болза бүгү улустар үе-шаа эртип турар ол оруг-биле чоруур бис. Ынчалза-даа чурт бүрүзүнге социализмниң тиилелгезиниң дугайында айтырыгны өске улустар, өске партиялар шиитпирлээр эвес, а ол чурттуң чону, революстуг ажылчын аңгызы болгаш марксисчи-ленинчи партиязы шиитпирлээр. Ынчаарга делегейниң термоядролуг дайынын кыпсып үндүрериниң аргазы-биле ону шиитпирлевес.

Кайы-бир социалистиг чурт, ол чурттуң коммунистиг партиязы өске бир капиталистиг чуртка удур дайынны кыпсып үндүрер эргелиг, делегейниң термоядролуг дайыны болу бээри чайлаш чок, ол дайынның үе-шаанда капитализм дараладып чок болур деп чамдык кижилерниң чугаалап турар-дыр.

Мындыг айтырыг тургустунуп келир: өске чурттарның улустарының салым-чолун боттарының-кара-туразы-биле шиитпирлээр эргени кым бергени? Ол чурттарның ажылчы чоннары, ажылчын аңгызы оларга мынча деп чугаалаар: бистер социализмниң тиилелгези дээш демисежип турар бис. Ынчалза-даа бистер ол тиилелгени делегейниң термоядролуг дайынын кыпсып үндүрериниң аргазы-биле эвес, а бистиң чурттарывыска аңгы демиселдиң аргазы-биле чедип алыр ужурлуг бис.

Ынчаарга бир эвес ол төөгүлүг «теоретиктерниң» үзел-бодалынга каттышкыр чүве болза, ол «эргениң» дедир талазын база-ла бодаар херек. Ындыг бодалдар барымдаалаар, империалистиг чурттар база-ла социалистиг чурттарга капиталистиг ёзу-чурумну катап тургузар дээш, ол чурттарга удур дайынны кыпсып үндүрер «эргелиг» болур ышкажыл. Ол айтырыгларга бистиң турушувусту үндезилевишаан, бистиң улуг башкывыс В. И. Ленин болза, өске чурттарже революцияны экспорттаа-

(Уланчызы 3-кү арында).

ЭШ Н. С. ХРУЩЕВТУҢ ЧУГААЗЫ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги, 2-ги арыннарда).

рынга бистер шиитпирлиг удур бис деп чугаалаан. Бистер контрреволюцияны экспорттаарынга база-ла шиитпирлии-биле удурланып турар бис.

Бистер болза социалистиг системаның капитализмден артык күштүг чоруунуң өзүп турарынга бүзүреп турар бис. Бистер болза делегейниң ажылчын ангызының, национал-хосталгалыг шимчээшкининиң, империализмниң, колониализмниң дарлалынга удур туржуп турар бүгү-ле кижилерниң күчүлүг күжүнге бүзүреп турар бис. Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның байдалдарында ажылчын ангының революстуг күштериниң ангы демиселинге тиилеп болурун хүлээп көрбейн турар кижи, ажылчын ангының революстуг энергиязынга болгаш шиитпирлиг чоруунга бүзүревейн турар кижи-дир, империализмниң күштерин хөлүн эрттир улуг кылдыр бодап, олардан коргуп-сүртеп турар кижи-дир.

Бистер болза ажылчын ангының күжүнге, улустарның күжүнге, оларның угаан-сарыылынга, чер кырынга амыдыралды камгалап алыр дээш оларның чүткүлүнге бүзүреп турар бис, ынчангаш бистер тайбынның эрге-ажыктарын үнелеп турар бүгү-ле кижилерни агрессияга болгаш дайынга удур демиселче мобилизастаары-биле бүгү-ле чүүлдерни кылып турар бис, ангы талазы-биле бистиң акы-дуңмаларывыстың империалистерниң, колонизаторларның дарлалындан хосталырынга дузалаар дээш бүгү-ле чүүлдерни кылып турар бис, бүгү чер кырынга социализмниң тиилээринге бүгү-ле чүүлдерни кылып турар бис.

Марксисчи-ленинчилер болза империализмге удур демисежип турар бүгү-ле күштерниң: делегейниң социалистиг системазының, делегейниң ажылчын ангызының, национал-хосталгалыг демиселдиң, тайбың болгаш депшилге дээш туржуп турар улус массаларның калбак демократтыг шимчээшкининиң чаңгыс эвин каттыштырарын болгаш быжыглаарын чедип ап турарлар.

Ол күштерниң чаңгыс эви тайбынның, хосталганың, демократияның болгаш социализмниң тиилелгези дээш империализмге удур демиселдиң чедиишкиннериниң үндезини болуп турар дээрзин бистер эки билип турар бис. Амгы үениң ол кол күштериниң сырый каттыжарынга шаптыктап турар ындыг кижилер, оларның удуртулга болдуруп турар сылдагларындан хамаарылга чокка, антиимпериалистиг фронтунуң күштерин божуңнадып, ындыг болган төлээде, херек кырында империализмге ажыглал болуп турарлар.

Бистер, социалистиг чурттарның коммунистери, бодувустуң хүлээлгевисти бодунуң национал хамаарышпас чоруу дээш, хосталга болгаш дээре амыдырал дээш улустарның демиселин кандыг-даа янзы деткиириниден көрүп турар бис. Совет күрүне бодунуң төрүттүнген үезинден эгелээш, калбак политиктиг болгаш өске-даа дузаламчыны Азияның, Африканың, Латин-Американың колониалдыг дарлалга удур демисежип турар улустарынга көргүзүп келгенин бүгүдеге билдингир.

Ам, социалистиг чурттар догуннап турда, делегей социализмниң күштериниң экономиктиг, политиктиг болгаш шериг күчүзү хемчээл чок өскенде, ол дузаламчы онза ужур-дузалыг болуп турар. Бистер ам-даа национал хамаарылгалыг чоруктуң болгаш дарлалдың бүгү хевирлеринге удур демисежип турар улустарга бүгү-ле аргалар-биле бүгү талалыг деткимче көргүзеринге бодувустуң сорулгавысты кажангызындан-даа артык чугула деп көрүп турар бис.

Амдыызында империализм туруп турда, дайынның айыылы хевээр артып турар деп марксисчи-ленинчилер билип турарлар. Совет Эвилели, акы-дуңма социалистиг чурттар боттарының камгаланыр аргалыын быжыглап, бистиң чепсектиг күштеривис агрессорларның согуушкунунга өлүмнүг согуушкун-биле харылап шыдаар болзун дээш бүгү-ле чүүлдерни кылып турар. Эңне күчүлүг термоядролуг чепсек-биле чепсеглеттинген боттарывыстың ракеталарывысты бистер доктаамал, дайынчы белен кылдыр тургузуп турар бис.

Ынчалза-даа Совет Эвилели кажан-даа ол чепсекти бир дугаарында ажыглавас, делегей дайынын кыпсып үндүрбес. Бистер болза социалистиг чурттар биле капиталистиг чурттарның арызынга тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынны быжыглаарын чедип албышаан, бодувустуң бүгү күчүвүстү тайбынның деңзизинге салып турар бис. Бистер болза тайбынны империалистерден дилевейн, а социалистиг чурттарның экономиктиг болгаш шериг күчүзүнге, делегейниң ажылчын ангызының, национал-хосталгалыг шимчээшкининиң, тайбынга ынакшылдыг бүгү улустарның сырый каттыжыышкынынга даянгаш, тайбың дээш херек кырында демисежип турар бис.

Улустарның амыдыралчы эрге-ажыктарын илередип турар политика болур янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелер-биле тайбың кожа-хелбээ догуннаарының ленинчи принцивин бистер камгалап келген болгаш камгалаар-даа апаар бис. Ынчаарга амгы делегейде эң-не негелделиг айтырыглар талазы-биле Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш Венгрияның социалистиг ажылчын партиязының үзел-бодалдарының бүрүн дүгжүп турарын бистер улуг таарзынныышкын-биле демдеглеп тур бис.

Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эвин быжыглаарының айтырыгларының талазы-биле бистиң партиявыстың туружун ап көөр болза, ол туруш СЭКП Төп Комитединиң июль 14-теги Ажык чагаазында тодаргай тайылбырлаттынган.

Эштер! Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында айтырыгның болгаш бот-бодунга сонуургалдыг болуп турар өске-даа айтырыгларның талазы-биле Совет Эвилелиниң, Американың Каттышкан Штаттарының болгаш Англияның төлээлекчилериниң арызында Москвада болуп турар санал-оналдар солчулгазының дугайында элээн каш состен чугаалаза чогуур. Бир эвесле америк болгаш англи төлээлекчилерниң туружунга кандыг-бир онза эргилде болу бербес чүве болза, агаарга, космос делгеминге, суг адаанга шенелделерни хоругдаар дугайында дугуржулга чедип алырының идегели бар деп бодал бисте тывылган.

Бүгү-ле шенелделерни, ооң иштинде чер иштинге чорудар шенелделерни-даа хоругдаарын баш удур көрүп турар шак ындыг дугуржулганың дугайын чедип алырын Совет чазак күзеп турар. Чер адаанга чорудар шенелделерни киириштир, бүгү-ле шенелделерни национал-техниктиг херекселдерниң дузазы-биле контрольдап болур дээрзин эртем болгаш практика бадыткаан. Ынчалза-даа АКШ-тың болгаш Англияның чазактары делегей инспекцияларының эргежок чугулазын негевишаан турарлар-дыр. Олар шенелделерни соксадырынга херек кырында хамаарылгазы чок оралдажыышкын чүткүлдеринден ойталаксавайн турарлар. Ону чүнүң ужурунда, кандыг сорулгалар-биле кылып турарыл? Разведка чорудар аргалыг болур дээш болбайнаан.

Элээн тодаргай байдал тургустунуп турар — чер иштинге ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында дугуржулга амгы үеде чедип алдынмас хире-дир. Ынчалза-даа Совет чазак агаарга, оттаргай делгеминге болгаш суг адаанга шенелделерни хоругдаар дугайында дугуржулга, бир эвес ол дугайтыр чөпшээрежилге чедип алдынган турар чүве болза, чугула болгаш ажыктыг бурунгаар базым болур деп санап турар. Ол дугуржулга агаарга радиоактивтиг халдавырның ноптерээрин соксадыр, а ындыг төлээде, ядролуг шенелделерни моон соңгаар чорударының амгы болгаш келир үеги салгалдарының кадыынга айыыл чедирер уржуктарын баш удур болдурбас апаар-дыр. Улустарның, бүгү кижи төрелгетенниң амыдыралының эрге-ажыктары дээш туржуп турар коммунистер, бистер ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында дугуржулганы чарар чорук социалистиг гуманизмниң буянныг чаагай принциптеринге дүгжүп турар деп санаар бис.

Ядролуг шенелделерни хоруур дугайында дугуржулганы чарары улустар арызының байдалын ниитизи-биле экижидериниң талазынга база ажыктыг болур деп идегеп турар бис. Ол чорук удурланышкак социал системаларга хамааржып турар күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынынга үндезилээш, кайы-кайызынга таарзыр дугуржулгаларны чарарының оруун дилеп тыварынга белениин көргүзер.

Бир эвес ССРЭ-ниң, АКШ-тың болгаш Англияның төлээлекчилери ам чүгле ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында эвес, харын ооң-биле кады НАТО чурттары-биле Варшава керээзиниң киржикчилери күрүнелерниң арызынга халдашпас дугайында пактаны дугайтыр айтырыгның талазы-биле база дугуржуп алтар чүве болза, ындыг дугуржуушкун делегейниң бүгү байдалын дыка экижидеринге дөгүм болур ийик дээрзинге Совет чазак бүзүрелдиг. Ындыг пактага ат салыр чорукту делегейниң хой-ниитизи аажок сеткил ханып уткуур ийик.

Халдашпас дугайында пактаның хевиринге Барыын чүкте ниитичаңгыс кижилер шыжыгып, элдепсинип турар дээрзи чамдыкта бо-ла дыңналы бээр чүве-дир. Ында чүү деп, халдашпас дугайында пактаның хевириниң дугайында айтырыгны бистер ийи талаларының кайызынга-даа таарзып турар кылдыр онза бергедээшкин чокка шиитпирлеп ап болур ийик деп бодап турар бис. Мында кол чүве хевир эвес, харын утка-ла болгай, кол чүве болза дүшкүүрлүг чорукту кошкадып чавырылдырар, «соок дайынның» байдалын чок кылыр күзелдиин өске таланың база-ла илередиринде боор турар. Бистер Москвада боор турар санал-онал солчуушкунунга халдашпас дугайында пактаның талазы-биле база-ла дугуржуушкун чедип алдывар боор деп идегексеп турар бис.

Күрүнелерниң шериг бюджеттериниң өстүрбези дээн ышкаш ындыг айтырыгны база шиитпирлээри кончуг ажыктыг болур, а ол бюджеттерни кызырары — оон-даа дээре болур ийик. Ону бүгү чурттарда миллион-миллион кижилер чугаа чокка чүүлдүг деп көөр апаар.

Хенертен болур халдаашкынны баш удур болдурбазының талазы-биле чамдык хемчеглерни боттандырар дугайында бистиң 1958 чылдала үндүрген саналдарывысче база катап эглири ажыктыг болур деп бодаар бис. Ону кылырда чүү херегил? Хамыктың мурнунда шериглерниң улуг-улуг массаларын чажыды-биле, дуюкаа мөөнээр арганы агрессорга бербес херек, ындыг мөөннээшкин чокта хенертен халдаашкын болдуна албас болгай. Ону боттандырарда Совет Эвилелиниң-даа, өске чурттарның-даа тодаргай районнарында аэродромнарга, демир орук белдирлеринге болгаш улуг-улуг порттарга чер кырының контроль албаннарын тургузары чогумчалыг деп санап турар бис. Ол бүгүнү кайы-кайызының чөпшээрешкенинге үндезилеп кылыр дээрзи билдингир.

Ындыг хемчег тайбынны камгалаарынга боду чаягаар магадылал боор шыдавас, ынчалза-даа ол хемчег хенертен болур халдаашкынны болдурбазынче бурунгаар базым болур ийик.

Бистер ындыг дугуржулганы чедип алыр дугайында барыын талакы күрүнелер-биле чугаалажыышкыннар чорударынга белен бис, Барыын талакы күрүнелер Герман Демократтыг Республикада турар совет шериглерге боттарының төлээлекчилерин тургузар аргалыг болур ийик, а бистер, бодувустуң ээлчээвисте, Барыын талакы күрүнелерниң Барыын Германияда турар шериглеринге бодувустуң төлээлекчилеривисти тургузар аргалыг болур ийик бис.

Бистер Герман Демократтыг Республиканың девискээринде-даа, Барыын Германияның девискээринде-даа турар даштыкы шериглерни кызырар дугайында чугаалажыышкыннарны чорударынга база чөпшээрежип турар бис.

Бир эвес бо бүгү айтырыгларның талазы-биле дугуржуушкун чедип алдынган турар болза, улустар арызының дүшкүүрлүг чоруун чымчадырының, «соок дайынны» чок кылырының херээнге улуг базым болур, чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрер дугайында үндезин айтырыгның талазы-биле дугуржуушкунну чедип алырынга чугула баштайгы белеткел болган турар ийик. Улустар арызының дүшкүүрлүг чоруун чок кылырынга хамааржып турар кол айтырыгны, адактың сөөлүнде кээп шиитпирлээри — герман айтырыгны шиитпирлээри чугула болбайнаан. Ол айтырыгны чүгле герман-тайбың керээни чарарының, гитлерчи шериглерниң чылча шапканының түңнелинде тургустунган байдалдарны хүлээп көөрүнүң аргазы-биле шиитпирлеп болур.

Герман айтырыгны шиитпирлээри чүгле тайбың керээни чарарынга үндезилээш чедип алдынарын база катап чугаалап тур мен. Герман Демократтыг Республиканы узуткаар деп империалистерниң күзели дээрге-ле, боттарының кулаан оларның көрүп албазы ышкаш, ындыг хоозун кордаашкын-дыр ийин, чүге дээрге ындыг кордаашкын болза дайынга чедире берип болур оруктур. Делегейниң термоядролуг дайынның кыпсырының айыылынче чүгле тенек аарыг кижилер барып болур. Шак ындыг өнчүк-чөгээ империалистерниң боттарының өлүмү-биле доостур дээрзин олар билип алыр ужурлуг.

Европада болгаш бүгү делегейде байдалды үндезини-биле экижидерин чедип алыр төлээде, герман тайбың керээни чарарын болгаш ооң үндезилээш, Барыын Берлин дугайында айтырыгны шиитпирлээрин бүгү улустарның, хамыктың мурнунда немец улустуң эрге-ажыктары негеп турар.

Эргим эштер! Коммунистиг ниитилелди совет улус кайы хире күжениишкин болгаш сорук кириишкин-биле тургузуп турарын венгр өңнүктер бистиң чуртувуска аян-чоруунуң үезинде көргеннер. Кажан бистер кайгамчык улуг байлактарлыг, эки белеткелдиг ажылчыннарлыг болгаш тускай эртемниглерлиг болганывыста, кажан совет эртем болгаш техника эң бедик деңнелди чедип алган амгы үеде, коммунистиг тургузуушкунуң херээ бисте кайгамчык улуг хере тевинишкинниг болуп турар.

Делегейде эң-не күчүлүг Братскиниң болгаш Красноярскиниң гидроэлектростанциялары ышкаш ындыг улуг тудугларны, чаа хоорайларның, заводтарның, фабрикаларның тудуун, космосту маадырлыы-биле штурмнаарын совет кижилер амгы үеде боттандырып шыдаар аргалыг болган. Бистиң алдарлыг космонавтарывыстың сылдыстар арызынга ужудуушкуннары Совет Төрээн чуртувустуң кайгамчык бедик кедурлүүшкүнүн чайыннандыр көргүзүп турар-дыр.

Совет кижилер боттарының бүгү күжениишкиннерин тайбың тургузуушкунче, чеди чыл планын долдур болгаш ажыр күүседиринче угландырып турар.

XXII съездиниң хүлээп алганы улуг Программаны бистиң партиявыс амыдыралга боттандырбышаан, бодунуң ажылын бүдүрүлге принцивинге үндезилээш, чоокта чаа эде тургускан. Үлетпүр болгаш кедээ ажыл-агыйы бүдүрүлгезиниң айтырыгларын улам тодаргай болгаш ажыл-ишчи ёзу-биле шиитпирлээр арганы партия организациялары алган.

Улус ажыл-агыйын планнаарын сайзырангайжыдар дугайында партия болгаш чазак үргүлчү сагыш салып турар. Улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң чоокку чылдарда планнарын партия Төп Комитединиң кыйгырыын ёзугаар амгы үеде чер-черниң партия организацияларында хынамчалыг чогаадып, курлавырларны дилеп тып, оларны эң дээре ажыглаарының болгаш улус ажыл-агыйының улам депшилгелиг адырларын дүргени сайзырадырының аргаларын тодаргайлап турар. Совет кижиниң материалдыг болгаш угаан-бодал талазы-биле өзүлделиг негелделери улам долу хандыртынган турарынга, Совет Эвилелиниң экономиктиг болгаш камгаланыр күчүзү быжыккан турарынга коммунистиг тургузуушкунуң бүгү херээн бараан болдурган.

Совет чурттуң экономиказы бедик кедурлүүшкүнде. Сөөлгү чылдарда Совет Эвилелинге демир эзилдиргенниң, электроэнергияның, цементиниң, машиналарның болгаш механизмнерниң бүдүргениниң, чуттаалга бажыңнарының, культура-амыдырал албан черлериниң тудуунуң өзүлдезиниң саннары тодаргай билдингир. Улус ажыл-агыйының эң улуг айтырыгларын шиитпирлээринге магалыг аргалар бисте бар.

Химия үлетпүрүн улам шиитпирлиг болгаш дүрген бурунгаар хөгжүдер хемчеглерни партия Төп Комитеди болгаш Совет чазак боттандырып турар. «Улуг химияның» заводтарын тударынга хөй миллиард акша-хөреңгилер негеттинип турар болгаш ук хөреңгилерни тып алыр бис. «Улуг химияның» заводтарын тудуп тургузар чорук депшилгелиг база камналгалыг чаа химия кылыгларын болгаш материалдарын бүдүрүлгеге шиңгээдип ажыглаар, чоннуң чараш болгаш үнелиг хереглел бараанарын бүдүрүп үндүрерин көвүдедир арганы бээр.

Чемишчидилгелер бүдүрерин шиитпирлиг көвүдедиринге болгаш оларның-биле бистиң кедээ ажыл-агыйывысты бүрүн хандырарынга арганы бээр ындыг күчүлүг заводтарны химия үлетпүрүнге чогум-на каш-ла чылдарның дургузунда тургузуп алыр бис. Бистиң партиявыстың программалыг айтыышкыннарын дүрген боттандырар, бетики перспективаның үезинде тарааны болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрерин шиитпирлиг көвүдедир херекти чедип алыр дугайында чугаа чоруп турар-дыр.

Эштер! Венгр-совет найыралдың митингизи Кремльдиң съездилер Ордузунуң кайгамчык чаагай залында эртип турар-дыр, ынчаарга Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының чаа Программазын хүлээп алган XXII съезд барык ийи чыл мурнунда бо залга болуп эрткен.

Алдарлыг болуушкунну — бистиң партиявыстың II съездизи болгандан бээр 60 чыл оон байырлап демдеглээринге, кажан Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы, бүгү совет улус белеткенип турар хүннерде бо митинг болуп эртип турар-дыр. Партияның II съездизинден XXII съездизинге чедир үени 58 чылдар ангылап турган, ындыг болза-даа бистиң чуртувус, ооң ажылчын ангызы, күш-ажылчы чону ленинчи партияның удуртулгазы-биле төөгүлүг, кайгамчык улуг оруктү эрткен!

Хаан чазакка сүрдүрүп, истедип чораан орус марксисчилер Россияның ажылчыннарының революстуг партиязының II съездизин төрээн чуртунга эрттирип шыдавас турганнар. Ол съезд бодунуң ажылын баштай Брюссельге эгелээн, а оон соонда бодунуң делегаттары истеп-сүрүүшкүннерге таваржы бээрге, ажылын Лондонга доозар кылдыр албадаттырган. Съездиге 26 организацияларның мурнундан шупту 50-ден бичии-ле көвей делегаттар олурушкан.

XXII съездиге хөй миллион кежигүннүг улуг ленинчи партияны төлээлээн 5 муң хире делегаттар олурушкан. Социализм тиилелгези болгаш коммунистиг тургузуушкун дээш демиселдиң чорудулгазында бистиң партиявыс ажылчын ангының партиязындан коммунизм тургузуп турар бүгү улустуң партиязы кылдыр хуула берген.

Партияның II съездизиниң бүдүүзүнде бодунуң «Чүнү кылырыл?» деп алдарлыг номунга өттүр көрген мындыг сөстерни Ленин бижээн: «Революсчуларның организациязын беринер, ынчаарда Россияны аңдара тудуптар бис». Ленинниң тургусканы, коммунистерниң партиязы үш революцияларның шуурганнарын эрткен. Революстуг марксизмниң тугун ол бедик тутпушаан, бүгү делегейге төөгүлүг ужур-дузалыг тиилелгелерни чедип алган. Делегейде эң баштайгы социалистиг күрүнени ол баштавышаан, Октябрьның социалистиг революциязының чаалап алыышкыннарын камгалап алган болгаш бистиң чуртувустуң улустарын коммунизм тургузуушкунунче кедурүп үндүрген. Өртемчейниң бүгү-ле диптеринде марксисчи-ленинчи 80 партияларның төлээлекчилери XXII съездиге олурушкан. Ленинниң революстуг херээ бистиң чуртувуста кайы хире тиилээнин олар көргеннер.

Бистиң партиявыстың күжү чон-биле ооң сырый харылзаазында, марксизм-ленинизмге ооң шынчызында. Пролетаржы интернационализмниң принциптериниң ёзузунга кижизиттинген бистиң партиявыс марксисчи-ленинчи идеяларның арыг-силиг чоруу дээш, революцияның улуг херээнге, улустарның хосталгазынга болгаш аас-кежиинге бараан кылдыр бүгү чурттарның коммунистериниң, пролетарийлерниң болгаш мөлчүткен улустарының чаңгыс эви база сырый каттыжыышкыны дээш демиселди кезээде чорудуп келген. Бодунуң бо демиселинге ол Венгрияның алдарлыг социалистиг ажылчын партиязы ышкаш ындыг бүзүрелдиг болгаш идегелдиг өңнүктерлиг болуп турар!

Совет болгаш венгр улустарның акы-дуңмалышкы эвилели болгаш бузулбас найыралы делгереп база улам-на быжыгып турзун!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының быжыг чаңгыс эви база пролетаржы сырый каттыжыышкыны делгерезин!

Кезээде дириг, улам тиилеп турар марксисчи-ленинчи өөредиг делгерезин!

Бүгү делегейге тайбың делгерезин!

Коммунизмниң чаа-чаа тиилелгелеринче бурунгаар, эштер!

(Эш Н. С. Хрущевтуң чугаазын диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары хөй удаа үзе ирип турган).

ЭШ ЯНОШ КАДАРНЫҢ ЧУГААЗЫ

Эргим эш Хрущев!

Эргим эштер, совет өңнүктер!

Бистиң төлээлеривис Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш Совет чазактың найыралдыг чалалгазы-биле Совет Эвилелинде келген. Бистиң аян-чорууvустуң сорулгазы — кайы-кайывысты сонуургадып турар айтырыгларга санал-оналдарны солужары, коммунизмни тургузуп турар улуг совет улустуң күш-ажылчы сөөлгү чедиишкиннери-биле таныжары болуп турар. Бистиң эң чугула сорулгавыс — бистиң интернационалчы харылзаавысты улам улуу-биле быжыглаары, бузулбас венгр-совет найыралды улам улуу-биле ханыладыры болгаш быжыглаары болур.

Бистиң шынчы өңнүүвүс Никита Сергеевич Хрущев бодунуң бөгүнгү чугаазынга социалистиг революцияның тиилелгези дээш бистиң партиявыстың болгаш венгр улустуң төөгүлүг демиселин кончуг бедии-биле үнеледи. Совет Эвилелинге бистиң чоруп турган бүгү үевис дургузунда — маңаа, Москвага, Ташкентиге, Иркутскиниң, Братскиниң болгаш Красноярскиниң ажылчыннары-биле, колхозчулары-биле, түс черниң партия болгаш күрүне удуртукчулары-биле, бөдүүн ажыл-ишчилер-биле ужуражыышкыннар үезинде — чер болганга Венгр Улус Республикага көргүскен улуг хүндүткелинге, акы-дуңманың ханы болгаш ёзулуг сагыш-сеткилинге ужуражып келдивис.

Бистиң төлээлеривистиң болгаш бодумнуң өмүнээмден ол хүлээп алыышкын дээш совет кижи бүрүзүнге шынчы сеткилдиг хүлээп көрүүшкүнүмнү чүректиң ханызындан илередип тур мен. Силерге, а силерниң ууруннерде — бүгү совет улуска социализмни тургузуп турар венгр улустуң совет улуска изиг, акы-дуңма байырын болгаш чаагай күзелдерин дамчыдып тур бис.

Бистиң партиявыс болгаш улузувус совет эштер-биле, совет улус-биле найыралынга чоргаарланып турар. Ленинниң үндезилеп тургусканы, Совет Эвилелиниң улуг Коммунистиг партиязы Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тугун тиилелгеге чедирип келген, делегейде эң баштайгы ажылчын-тараачын күрүнени тургускан. Совет Эвилелиниң тургустунганы кижи төрелгетенниң төөгүзүнге чаа арынны ажыткан, совет улус болза хосталга дээш, социал-депшилге дээш демисежип турар бүгү улустарның кезээде эки өңнүү болгаш чөленгииижи болуп келген, ам-даа ындыг болуп турар. Ынчангаш венгр коммунист бүрүзү венгр-совет найыралды үргүлчү быжыглаарын бодунуң интернационалчы хүлээлгези, венгр улустуң национал эрге-ажыктарынга эң шынчы бараан болурунуң херээ, ёзулуг патриотизмниң илерээшкини кылдыр санап турар.

Эргим эштер! Өңнүктер!

Көрүп четпес улуг совет чурттуң делгемнеринге бистиң чоруп турган үевисте заводтарны, гидроэлектростанцияларны, колхозтарны, эртем-шинчилел институттарын кезээн бис. Совет кижилер чеди чыл планын хуусаа бетинде боттандырбышаан, канчаар ажылдап турарын көрдүвүс. XXII съездиниң хүлээп алганы, коммунизм тургузарының программазы амыдыралга канчаар боттанып турарын, маадырлыг күш-ажылдың түңнелинде программ-ның тиилекчи идеялары боттуг чүүл болуп бар чыдарын бистер бодувустуң карактарывыс-биле көрдүвүс.

Социализмниң капитализмни тайбың тиилеп турарының кескү демдектерин көрдүвүс. Совет Эвилели эң сайзырангай капиталистиг чурттарны ам безин чедип турар. Оон туржук бистиң үевиске бирги чергениң ужур-дузалыг болуп турар талаларга ол чурттарны эрте берген. Совет Эвилели бодунуң артык күжүн автоматиканың, ядролуг физиканың, ракета техниказының талазы-биле көргүскен, оон эвээш эвес чугула чүүл болза космосту шиңгээдип алыр талазы-биле бирги черни ооң ээлеп турары болур. Көстүп көрбээн кайгамчык улуг чедиишкин-биле: бешки космонавт Валерий Быковскийниң ужудуушкуну-биле болгаш космонавтарның хүрээлеңинге алдыгы космонавт болуп кирген-даа болза, космосче үнген делегейде бирги херээжен кижи — Валентина Терешкованың ужудуушкуну-биле холбаштыр бо ындырден Коммунистиг партияга, чазакка, Совет Эвилелиниң эртемденнеринге, инженерлеринге база катап байыр чедирерин чөпшээреп көрүңер!

Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязын болгаш Никита Сергеевич Хрущевка удурткан ооң Төп Комитедин долгандыр бузулбас чаңгыс эптиг кылдыр сырый каттышканын бистер көрүп болгаш бүзүреп чордувус. Партия болгаш улус бүрүн, чаңгыс эп-биле коммунизм тургузуушкунунда ажылдап, күш-ажылдың болгаш тайбынның фронтузунда улам чаа-чаа тиилелгелерни чедип ап турар.

Совет улус бодунуң мурнунга төөгүнүң салган сорулгазын: делегейге коммунистиг ниитилелди эң баштай тургузар болгаш капиталистиг чурттарны тайбың чарышка тиилээр деп кайгамчык улуг сорулганы кайы хире ханы медереп билип турарыл дээрзин база катап бүзүредивис. Ол төөгүлүг хүлээлге силерниң үлүүңерге таварышкан дээрзинге чоргаарланып болур силер, эргим эштер.

Совет кижи-биле — партияның кижизиткени, коммунизмниң тургузукчузу-биле, бодунуң херээ дээш база кижи төрелгетенниң херээ дээш кандыг-даа каража-когаралдарга баарынга белен, пролетаржы интернационализмниң бодалын медереп билир чорук-биле сиңниккен чаа моральдың эдилекчизи кижи-биле ужуражыышкыннар бисти магадаткан.

Чуртка аян-чорук кылып, бистиң чоруп турган хүннеривисте, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Ажык чагаазын «Правда» парлаан турган. Он-он чылдарда интернационализмниң ёзузунга кижизиттинген, революцияның, социализмниң болгаш тайбынның херээ дээш кандыг-даа когаралдарга баарынга белен совет кижилер бодунуң Төп Комитединиң шугумун бүрүнү-биле деткээнин илередип, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга база делегейниң өске-даа коммунистиг болгаш ажылчын партияларынга барымдаа чок, принцип чок болгаш догматиктиг халдаашкыннарны буруу шаап турарлар.

Хүндүлүг эштер!

Бистиң партиявыс, бистиң улузувус пролетаржы интернационализмге болгаш социалистиг чурттарның акы-дуңма кады ажылдажылгазынга чайгылыш чок шынчы. Ол чорук бистиң улузувустуң бодунуң эрге-ажыктарынга дүгжүп, тайбынның болгаш депшилгениң херээнге бараан болуп турар. Бистиң улусчу эрге-чагыргавыстың быжыг болур чоруун карак огу дег камгалап турар база пролетаржы интернационализмге шынчы болганывыста социалистиг чаалап алыышкыннарывысты бистен былаап ап шыдавас дээрзин билир бис.

Делегейде эң баштайгы социалистиг күрүне-биле — коммунизмни тургузуп турар Совет Эвилели-биле, ооң башкарыкчы күжү, чогаадыкчы ленинизмниң тугунуң тудукчузу — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы-биле бузулбас, быжыг харылзааның доннары бисти холбаштырып, ниити идея — марксизм-ленинизм, төөгүлүг ниити сорулга бисти каттыштырып турар. Бистиң найыралывыс ниити херек дээш революстуг тулчуушкуннарга төрүттүнген болгаш быжыккан.

Социализмни болгаш коммунизмни тургузарының, бүгү делегейниң ажылчын шимчээшкининиң болгаш улустар арызының байдалын үнелеп көөрүнүң бүгү айтырыгларының талазы-биле бистерниң кайы-кайывыс бүрүнү-биле чөпшээрежип турарывыс ол факты Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш чазааның удуртукчулары-биле бистиң чугаалажыышкыннарывыска база катап бадыткаттынган.

Пролетаржы интернационализмниң быжыг шенелдези болза, Совет Эвилели, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязын канчаар көөрүнде болурун Октябрьның социалистиг Улуг революциязының үезинден бээр эрткен он-он чылдар хөй катап бүзүреткен, Совет Эвилелинге удур демисежип тургаш, ооң-биле кады интернационалист, коммунист, улустарның хосталгазының талалакчызы болуп шыдавас дээрзин эрткен дөртен беш чылдың төөгүзү көргүскен.

Совет Эвилели-биле акы-дуңма найырал венгр улуска онза ужур-дузалыг. Совет Эвилели болгаш Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы бүгү делегейниң ажылчын ангызынга, дарлаткан болгаш мөлчүткен кижи бүрүзүнге, ёзулуг революсчу бүрүзүнге ачы-хавыжалыг болуру-биле чергелештир, биске Совет Эвилели — ол дээрге оолдары пролетаржы интернационализмниң ёзузунга, коммунизмниң ёзузунга кижизиттинген, боттарының ханын төп, амытынындан когаравышаан, фашистиг террордан бисти хостаан, национал хамаарышпас эргени тывыскан болгаш социал хосталганы болдунар аргалыг болдурган шак ындыг чурт болур-дур.

Совет Эвилелиниң оолдары контрреволюцияга удур демисежип турган бистиң улузувуска дузаны чедирген. Совет Эвилели кезээде-ле — шуурганныг-даа, аяс-даа үеде бистиң-биле кожа чоруп, бодунуң дуржулгазы-биле, үлегер-чижээ-биле бистиң социалистиг тургузуушкунувуска ак-сеткилдиг деткимчезин көргүзүп келген болгаш көргүзүп-даа турар. Совет Эвилели чүгле бодунуң эрге-ажыктарын удуртулга болдурбайн, а ниити эрге-ажыктар дугайында, ниити социал-депшилге дугайында база сагыш салып турар дээрзин улуг Совет Эвилелиниң бистиң-биле харылзаалары база бадыткап турар.

Бистиң чурттарывыстың экономиктиг кады ажылдажылгазы доктаамал калбарып база улам-на ханылап турар. Бодувуска сөөртүп киирип ап турар чиг-эдивистиң дөртен хуузун, ооң иштинде биске эргежок чугула демир рудазының, шойнуң, домна коксының, нефтиниң, цинтетиктиг каучуктуң, хөвеңниң эң хөй кезиин Совет Эвилелинден ап турар бис.

Совет Эвилели хөй санныг эзилдирилгелерни, прокаттарны, химикаттарны, кылымал чемишчидилгелерни болгаш өске-даа үлетпүр бараанарын берип турар.

Венгр Улус Республика Совет Эвилелинге, ылаңгыя машина тудуушкунунуң продукциязын, харылзаа техниказының чепсектерин, медикаментилерни, конфексиялыг кылыгларны болгаш янзы-бүрү аъш-чем бараанарын берип турар. Чоокта чаа тудуп тургускан «Найырал» деп нефть дамчыдылгазы, «Тайбың» деп чаңгыс аай энергосистема болгаш алюминий үлетпүрүнүң талазы-биле кады ажылдажылга хугайында бистиң аравыста чардынган дугуржулга биске дыка улуг ажыктыг чүүлдү хандырып турар.

Социалистиг чурттарның арызында хөй янзы экономиктиг кады ажылдажылганы чугулалап көөр талазы-биле Венгр Улус Республиканың болгаш Совет Эвилелиниң туруштары бүрүнү-биле дүгжүп турар. Бис болза бот-бодунга экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң хүрээлезинге бистиң ниити эрге-ажыктарывыс-биле дүүштүр, боттарывыстың курлавырларывысты кады болгаш план ёзугаар ажыглаары, күш-ажылдың боттуг хуваалдазын чедип алыр дээш туржуп турар бис, ол чорук бистерниң чурт бүрүзүнүң хөгжүлдезин дүргедедир апаар.

Бистиң ийи чурттарывыстың арызында амыдыралдың бүгү талазы-биле харылзаалар калбарып болгаш өзүп турар. Венгр уран чүүлдүң ажылдакчылары Совет Эвилелинге улам-на удаа-дараа болгаш хөйү-биле оюн көргүзүп кээп турарлар. Ол ышкаш венгр көрүкчүлер бистиң сценаларывыска, концерт залдарывыска совет культураның шылгарангай төлээлекчилерин база-ла улам-на хөйү-биле көрүп, дыңнап турарлар. Бистиң эртемденнеривистиң, тускай эртемниглеривистиң, ажыл-агый болгаш культура-амыдырал удуртукчуларывыстың арызында харылзаа чыл келген тудум калбарып турар. Бистиң чурттарывыстың арызынга туристер солчуушкуну база өзүп турар: заводтарның, бүдүрүлге кооперативтериниң, албан черлериниң муң-муң ажыл-ишчилери Венгриядан Совет Эвилелинче, а Совет Эвилелинден Венгрияже чоруп турарлар. Совет болгаш венгр улустар бот-бодунга улам-на чоокшулажып турарлар.

Ынчалзажок кол чүве болза бүгү принципиальдыг айтырыглар талазы-биле бот-боттарын бүрүн билчир чорук, Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязы-биле Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, ийи партияларның Төп Комитеттериниң чаңгыс эп-сеткилдии болуп турар.

Бүгү делегейниң ниити ажылчын шимчээшкининиң талазы-биле марксизм-ленинизмни улам ынай чогаадыкчы хөгжүдеринге Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының эш Хрущевтуң удуртурган Төп Комитединиң ажыл-чорудулгазы шиитпирлиг ужур-дузалыг деп санап турар бис. Амыдыралдан хоорук сектант чорук болгаш догматизм, кижиге чүдүр чорук болгаш ревизионизмни моондактавайн вептередири чүге чедирерин бис бодувустуң хууда дуржулгавыстан билир бис.

Бистиң партиявысты сектант чоруктан, догматизмден болгаш ревизионизмден хостаарынга, марксизм-ленинизмниң дорт оруунче ооң ээп кирерингe Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XX съездизи үнелеп четпес дузаны чедирген.

XX съездиниң үндүрген түңнелдериниң шынныын бистиң дуржулгавыс база бүзүреткен. Бүгү делегейниң революсчу ажылчын шимчээшкининиң хөгжүлдези база-ла ол дугайын херечилеп турар. Харын моон ужурунда Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының бүгү делегейниң революсчу ажылчын шимчээшкининиң айтырыгларынга-даа, социалистиг тургузуушкунуң болгаш делегей байдалының айтырыгларынга-даа туружунга, ол туруш 1957 болгаш 1960 чылдарның Москва документилеринге бүрүн дүгжүп турар болганда, бүрүнү-биле каттыжып турар бис.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң июль 14-теги ажык чагаазы-биле бис база шак ол ышкаш бүрүн чөпшээрежип турар бис. Ол чагаада амгы үениң кол айтырыгларының талазы-биле амгы байдалдарда кара чаңгыс болдунуп болур марксисчи бодалды тайылбырлап турар болгаш ол айтырыгларның хөй нуруузунга кыдат удуртукчу эштер алдагдалдыг болгаш айыылдыг үзел-бодалдарлыг болуп турарын удурланыр аргажок кылдыр көргүзүп турар-дыр.

Эргим эштер!

Амгы үеде делегей капитализмден коммунизмче шилчилгениң үе-чадазын чурттап эртип турар. Ол болза империализмниң болгаш капитализмниң буурап бадарының үе-чадазы, пролетар революцияларының болгаш национал-хосталгалыг демиселдиң

(Төнчүзү 4-кү арында).

ЭШ ЯНОШ КАДАРНЫҢ ЧУГААЗЫ

(Төнчүзү. Эгези 3-кү арында).

тиилээриниң үе-чадазын, колониалдыг системаның буураашкынының үе-чадазы. Социализм тиилелгезинге дайын херегледтинмейн турар. Делегей дайынын социализмниң байдалдарында чурттап турар улустарның-даа, өске-даа улустарның эрге-ажыктарынга дүүшпейн турар. Делегей дайынын өөскүдеринге империализмде бүгү-ле күштер-биле шаптыктаары эргежок чугула. Дайын кажан-даа миллион-миллион кижилерниң өлүмүн, кижиниң тургусканы аажок хөй санныг үнелиг чүүлдерниң узуткаашкынын, улустарның качыгдалын болдурар, ынчангаш ыланғыя ядролуг чепсектиң амгы үе-чадазында ол онза айыылдыг.

Янзы-бүрү ниитилел тургузуглуг күрүнелерниң тайбын кожа-хөлбээ догуннаарының ленинчи политиказының бүгү делегейге тиилээри дээш демисежирин чугула.

Ол дээрге капиталистер биле ажылчыннарның, колонизаторлар биле кулдандырганнарның, дарлакчылар биле дарлатканнарның тайбын кожа-хөлбээ догуннаарының, дарлалбиле эптежириниң политиказы дээни ол эвес-тир. Харын ол политика болза социалистиг чурттарга чедиишкинниг тургузуушкунну боттандырарынга, социализмниң артык күштүгүн эң дүрген илередиринге, ынчангаш оон тайбын арга-биле тиилээринге, капиталистиг чурттарның ажылчын ангызының монополистиг капиталга удур демиселинге, а ол ышкаш колониалдыг дарлалдың адаанда ам-даа турбушаан, улустарның боттарының национал хосталгазы дээш чорудуп турар демиселинге эң-не таарымчалыг арганы тургузуп берип турар.

Тайбың дээш демиселди, демократия дээш демиселди, социализм дээш демиселди болгаш национал хамаарышпас чорук дээш демиселди башкалап-даа, удурланыштыр тургузуп-даа болбас. Демиселдиң бо бүгү угланыышкыннары чангыс агымга каттышкан турда, улустарның фронтузу ынчан быжыг болур.

Революцияны экспорттаарының лозуну марксизмниң утка-шынарынга принципиалдыы-биле удурланыышкак болгаш моон ужурунда ону практикага ажыглаары буруу шаптыыган турар ужурлуг. Кандыг ниитилел тургузуунга чурттаар күзелин улустар боттары шиитпирлээр ужурлуг. Революция байдалдан болгаш үеден хоорук лозуннардан хамаарышпас, а эргежок чугула чүүлдерниң бышканындан хамааржыр. Чогуур үезинде эвес илип үндүртүнген лозун партия-биле улусту каттыштырбас, а оларны башкаландырар.

Колониалдыг система делегейниң социалистиг системазының тургустунганының болгаш күштерниң деңзигүүр байдалының өскерилгезиниң салдарында буурап дүшкен дээр дугайын сөөлгү барык ийи он чылдарның дуржулгазы херечилеп турар. Колониалчы күрүнелер кулдандырган улустарны безин оон ынай дарлап үргүлчүлээр аргазы чок апарган, а дарлаткан улустар социалистиг делегейге даянып арганы алганнар.

Бистиң тайбың дээш демиселивистиң түңнелинде бүгү делегейде чүс-чүс миллион кижилер социализм биле тайбың дээрге чангыс аай билиишкин, социалистиг чурттар болгаш коммунистер тайбынның тиилелгези дээш эң-не турушт уг болгаш шиитпирлиг демисежип турарлар дээрзин ам шуут биле берген. Тайбың—ол дээрге улустарның улуг күзели-дир. Тайбың дээш бистиң демиселивис миллион-миллион коммунистерни кижизиткен болгаш социалистиг чурттарның болгаш коммунистерниң талазынче хөй миллион массаларның күзел-чүткүлүн чаалап алган. Тайбың дугайында меге шуугаазын-биле империалистерниң улустарны мегелээрин бис болдуруп шыдавас бис.

Амгы үеде бис чүгле социализм-биле тайбың чангыс аай болзун дээш эвес, харын социализм биле чаагай амыдырал база чангыс аай болзун дээш демисежип турар бис. Манаа социалистиг чурт бүрүзү бодунуң экономиказын хөгжүдери чугула, ол ышкаш социалистиг чурттарның аразында экономиктиг кады ажылдажылга база эргежок чугула дээрзи чугаажок. Интернационализмниң принциптеринге үндезилеттинген экономиктиг кады ажылдажылга деп чүл дээрзин бис боттарывыстың дуржулгавыстан билир болгай бис. Бир эвес Совет Эвилели азы социалистиг чурттар Венгрияның хосталганының сөөлүнде, 1956 чылдың контрреволюциязының сөөлүнде бисти хуу-салымы билзин дээш каапкан болза, чүү болган турар деп. Экономиктиг кады ажылдажылга бир-ийи чыл хамаанчок, бир-ийи он чылдар-биле кызыгаарланмас. Социализм бүгү кижи төрелгетенниң ниити келир үези болур. Ынчаарга экономика талазы-биле бис улустарның амгы болгаш келир үелерде эрге-ажыктарынга болдувар-ла аргазы-биле эки бараан болур кылдыр ынчаар ажылдаар ужурлуг бис.

Бистиң тиилелгевистиң магадылалы чүдел дээрге, делегейниң социалистиг системазының чурттары, бүгү коммунистиг болгаш ажылчын партиялар боттарының күштерин империализмге удур, социал дептилге, национал хамаарышпас чорук болгаш тайбынның херээниң тиилелгези дээш каттыштырарында болуп турар.

Марксизм-ленинизм кижилерни ак болгаш кара деп, европейжилер болгаш азияттар деп, африканнар болгаш латин-американнар деп ылгавайн турар, чүгле ангыларга ылгап, дарлакчылар биле дарлатканнарның аразынга ылгалды кылып турар. Национал болгаш социал хосталга дээш демиселге бүгү дарлатканнарның болгаш мөлчүткеннерниң эрге-ажыктары дүгжүп турар деп марксизм-ленинизм өөредип турар. Моон ужурунда олар боттарының хүрээлеңнерин сырый каттыштырар ужурлуглар.

Коммунистиг болгаш ажылчын партияларның Москва Декларациязы болгаш Медеглели анаа төлээлеттирген партияларның амгы үениң кол айтырыгларының талазы-биле туружун шын тодараткан. Венгрияның социалистиг ажылчын партиязының Төп Комитеди ол документилерни шын, оларны амыдырал бадыткаан деп көрген, ындыг төлээде, оларны эде көөрүүн чугулазы чок деп санаан. Ол документилерниң шынныын социалистиг чурттарның хөгжүлдезиниң бүгү чорудулгалары, коммунистиг партияларның бүгү делегейде быжыгып турарының, дептилгениң күштериниң өзүп турарының, а национал хамаарышпас чорук дээш шимчээшкин чаа-чаа тиилелгелерни чедип ап турарының ол фактылары бадыткаан.

«Амгы үениң эң чугула айтырыгларының тайбынның, демократияның болгаш социализмниң эрге-ажыктарынга дүүштүр чаазы-биле шиитпирлээриниң боттуг аргалары тургустунуп келген»—деп коммунистиг болгаш ажылчын партияларның 1960 чылдагы Москва Медеглелинге бурун шыны-биле чугаалаан.

Ыдат эштерниң талазындан чаңгыс эпти үрээр дээш ап чорукан оралдажыышкыннары социал дептилге, тайбың болгаш национал хамаарышпас чорук дээш бүгү делегейде калбарган демиселди шаптыктап, делегейниң ажылчын шимчээшкининиң болгаш боттарының хамаарышпас чоруу дээш демисежип турар улустарның эрткен чылдарда чедип алган түңнелдерин айыылга таварыштырып турар.

Коммунистиг болгаш ажылчын партияларның чүгле быжыг, чангыс эви, тайбың дээш демиселге, капиталистиг чурттарда чорип турар ангы демиселинге база национал-хосталгалыг шимчээшкинге ол партияларның удуртукчу ролюн хандырып шыдаар. Ынчаарга ол чангыс эптиң кол үндезини кандыг-даа хажыдыышкыннардан хостуг, чүгле марксизм-ленинизм болуп шыдаар. XX съездиниң шиитпирлеринге, Москва чөвүлел хуралдарының делегейниң бүгү коммунистиг шимчээшкининге күштүг боор турар документилеринге үндезилеттинген чангыс эптен өске кандыг-даа принципиалдыг чангыс эп туруп шыдавас. Бодунуң улузунуң болгаш кижи төрелгетенниң салым-чолу дээш бодунуң харысалгазын шынгы медереп билир коммунист бүрүзү ынчаар бодаар.

Делегейниң ажылчын шимчээшкининиң чангыс эвин быжыглаар дээш моон мурнунда-даа кылып турганывыс дег, моон соңгаар-даа ынчаар кылыр бис. Ынчалза-даа шынның практика көргүскен болгаш кижи төрелгетенниң салым-чаазынга хамааржып турар кол айтырыгларга кара чангыс шын марксисчи үзел-бодалды илередип турар кол принципиалдыг айтырыглар талазы-биле дужуп беришкиннерге чөпшээрешпес бис.

Амгы делегей байдалының үнелелинге Совет Эвилелиниң чазаа-биле бис долузу-биле чөпшээрежир болгаш Совет Эвилелиниң даштыкы политиказын деткип турар бис. Совет Эвилелиниң чазаа бодунуң даштыкы политиказын херек кырында туруп турар делегей байдалын, ооң эртем анализин, күштерниң тургустунуп келген деңзигүүрүн барымдаалап чорудуп турар деп саналоналды барымдаалап турар бис.

Чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дужүрери дээш демиселди эң чугула деп санап турар бис, чүге дизе, тайбынны күзеп турар массаларның мурнунга боттуг сорулганы ол салып турар. Тайбынны чедип алыры чүгле сорулга боор, ынчалза-даа дайынны болдурбазынга, тайбынны камгалаарынга боттуг сорулгаларны салбас болза, кандыг-даа демисел хоозун болгаш утка-шынар чок чүве апаар. Ындыг тодаргай сорулга болза, чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дужүрерин чаалап алыры-дыр.

Социалистиг чурттар чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дужүрери дээш демиселди соксадып, тайбынче болгаш чепсегленишкинни дужүрериңче эвес, а дайынче болгаш чепсегленишкинче чүткүп турарларга ол лозунну дужүп бээр болза, ону чүнүң-биле-даа тайылбырлап болбас ийик. Бир эвес делегейниң улустары империалистерниң чепсегленишкинни эндере бүдүрүп турарын база ооң айыылын эки билир болза, ындыг чорук улустарны мобилизастап, чепсегленишкинни дужүрериңге идиг болур. Ол агрессияны сойгалавышаан, ооң күштерин чааскаанзырадыр арганы бээр.

Ядролуг чепсекти шенээрин соксадыры дээш демисежир ужурлуг бис. Амдыгаа дээр дугуржулга чедип алдынмаан чорук, чугаалажыышкыннардан ойталаарынга чылдак болбас ужурлуг. Американың Каттышкан Штаттарының чагырыкчы бөлүктери безин ол айтырыгны шиитпирлээриниден анаа-ла чайлай бээр аргазы чок болганын фактылар херечилеп турар.

Чепсегленишкинни дужүрери, ядролуг чепсекти шенээрин хоруу-ру дээш демисел-биле чергелештир, Совет Эвилели өске чурттарның девискээринде даштыкы шериг баазаларын чок кылыры дээш, Варшава керээзиниң болгаш Атлантика пактызының кежигүннери чурттарның аразынга бот-боттарынга халдашпазының керээзин чарары дээш демисежип турар. Бис Варшава керээзиниң организациязын быжыглаарынче чүткүп турар бис, амдызында ол чугула боор турда, керээни моон соңгаар-даа быжыглаар бис, ынчалза-даа дүшкүүрлүг чорукту чымчадырынче угланган угаан-сарыылдыг саналдарга чугаалажыышкыннар чорударынга бис кажан-даа белен бис.

Чугаалажыышкыннарга Совет Эвилелиниң белениниң, ооң дипломатиязының өөлгериниң ачызы-биле тайбынның болгаш чепсегленишкинни дужүрериниң кол айтырыглары кижи төрелгетенге бөгүн улам тодаргайлаттынып, бир эвес тайбын күзээр болза, кымга удур база чүү дээш демисежирин улустар ханызы-биле билип турар апарганын демдеглээр херек.

Бистер герман айтырыгның болгаш Барыын Берлин айтырыын таарыштырарының талазы-биле Совет Эвилелиниң саналдарын бүрүн деткип турар бис. Ангы-ангы ниитилел тургузуглуг ийи немец күрүнелер туруп турар: оларны каттыштырары немец улустуң бодунуң херээ болур, чүге дээрге, ол каттыжыышкынны Германияга даштаартан болгаш үстүүртен албадап чыгап болбас деп фактыны Барыын чүк билип алыр ужурлуг.

Амгы үеде эң чугула сорулга болза, Барыын Германияда катап төрүттүнүп, чыл келген тудум-на улам улуг айыыл боор бар чыдар немец империализмни кынчыктырбайн тудары болур. Ол чорук тайбынче чүткүп турар улустуң, агрессчи герман империализмниң Европага чедирип турган уржуктарын бодунуң салым-чолунга каш-даа удаа холбаштырып чораан улустуң — венгр улустуң эрге-ажыктарынга дүгжүп турар.

Бистер колониалдыг системаны бүрүнү-биле болгаш туралунга чедир узуткаар дугайында КНО-нуң Кол Ассамблеязының XV сессиязынга Совет Эвилелиниң үндүрген саналдарын бүрүн деткип турар бис. Ол саналдарның утказы улустар аразының практиказынга бадыткаттынып быжыга берген. Амгы үеде анаа удур демисежирин чүтле калчаалыг колонизаторлар: Португалияның чагырыкчы бөлүктери, Мурнуу-Африка расистери болгаш өске-даа фашистер семеп турарлар.

Дайын ам шуут-ла чайлаар арга чок чүүл эвес апарган. Ынчалза-даа улустарга тайбынны хандырып бээр төлээде, социалистиг лагерьниң чурттарының сырый чангыс эви, оларның сүр-күжүн өстүрери, национал хамаарышпас чорук дээш демиселге дептилгелиг күштерниң чангыс эви, массаларның демисели-биле даштыкы политиканы дүүштүрери эргежок чугула.

Совет Эвилели бүгү делегейге тайбынны камгалаарының херээ демиселдиң канчаар-даа аажок улуг үлүүн бодунга ап турар деп чүвени бистер билип, көрүп турар бис. Совет Эвилели эң-не сайзырангай боо-чепсек-биле чепсегленген, тайбынның эң чугула магадылалы боор турар эң күчүлүг армияны тургускан болгаш дайынчы белен байдалда тудуп турар. Совет улус каража шүүделдерни үндүрүп турганы, ол чепсектиг күштерни тургускан болгаш хандырып турар, чүге дээрге ол чорук империалистерни боогдаарынга болгаш кынчыктырбайн тударынга чугаажок чугула дээрзин ол билир.

Тайбын дээш демисел ол сүр-күшке даянып турар. Тайбын болгаш национал хамаарышпас чорук дээш демисежип турар улус бүрүзү ону эскерип билип турар. Ол болза империалистерниң барымдаалап база хүлээп көрүп турары шак ындыг күштүр. Тайбынны хандырар талазы-биле совет улустуң үндүрүп турар кайтамчык улуг күженишкиннери болгаш ооң аар үүргезин бодунга алганы дээш анаа венгр улустуң өөрүп, четтирип, ону хүндүткеп турарын илередир төлээде, бо таварылганы ажыглаксап тур мен. Варшава керээзиниң кежигүнү болур Венгр Улус Республика тайбынны камгалаар талазы-биле ниити сорулгаларны күүседиринге бодунуң салыышкынын киирип турар.

Хүндүлүг эштер!

Бистиң сөөлгү каш чылдар дургузунда кылган ажылывыстың болгаш чедип алган чедиишкиннеривистиң дугайын чугаалаарымны чөпшээреп көрүңер.

1957 чылдың чазынында бистиң төлээлеривис манаа чорууп турда, бистиң партиявыс, чазаавыс болгаш улузувус Венгр Улус Республикага хүрүм ёзугаар корум-чурумну катап тургузары дээш, венгр улустуң социалистиг амгы болгаш келир үезин хандырары дээш, контрреволюстуг үймээнни кедүрүп үндүрген күштерге удур демиселди чорутпушаан турган болгай.

Ол демиселди чорударда, партия болгаш чазак венгр улустуң социализмге шынчы массаларынга, бүгү делегейге дептилгелиг күштерниң сагыш-сеткил каттыштырылгазынга даянып турган. Бистер бүзүрелдиг турган бис, чүге дээрге Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы, Совет Эвилелиниң чазаа болгаш совет улус ынчан бисти өөнүктер кылдыр хүлээп алган болгаш бистиң сагыш човаашкынывыска бир боор улуу-биле каттышкан, бистиң демиселивиске деткимче-дузаламчыны көргүскен.

Ам бистер Совет Эвилелинден болгаш социалистиг лагерьниң өске-даа акы-дуңмалышкы чурттарындан, делегейниң ажылчын шимчээшкининден ап турганывыс ол деткимчени болгаш дузаламчыны ажыглап шыдаан бис, ол дузаламчы хөй черге барбаан деп силерге чугаалап болур бис, эргим эштер.

Бистер марксисчи-ленинчи партияны катап төрүттүндүрген бис. Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязы социализмни тургузуп турар венгр улусту быжыг болгаш бүзүрелдиг удуртуп турар.

Бистиң улус-демократтыг күрүневис быжыг, ажылчыннарның, тараачыннарның, интеллигенцияның, — бүгү ажылчы чоннуң идегелин болгаш деткимчезин ажыглап турар.

Социализм тургузуушкуну бистиң чуртувуста кайгамчык улуг сорукту кедүрүлүүшкүнну хайныктырып үндүрген. Экономиканың болгаш культураның талазынга дыка улуг чедиишкиннерни чедип алган бис. Бистер Венгрияның кодээ ажыл-агыйының социалистиг чаартылгазын боттандырган бис, ооң-биле холбаштыр социалистиг бүдүрүлге харылзаалары чурттуң улус ажыл-агыйында шуут тергиидеп турар апарган. Анаа үндезилээш бистиң партиявыстың 1962 чылдың ноябрьда болган VIII съездизи болза, бистер социализмниң үндезиннерин тургузарын дооскан болгаш социалистиг ниитилелди бүрүн тургузарының үезинче кирген бис деп чүвени демдеглээн.

Эрткен чылдарда бистер 1958—1960 чылдарның үш чыл планын чедиишкинниг күүсеткен болгаш ийиги беш чыл планын күүседириниң үшкү чылында чоруп турар бис. 1958 чылдан 1962 чылга чедир социалистиг үлетпүрде бүдүрүлге 50 хуу өскен. Химия үлетпүрүнүң бүдүрүлгези 2 катаптан ажыг, а машина тудуушкуну 74 хуу улгаткан. 1962 чылда бистиң үлетпүр бүдүрүлгевис 1938 чылдың деңнелин барык-ла 5 катап ашкан. Кодээ ажыл-агый продукциязының ниити бүдүрүлгези 1958—1961 чылдарда ортумаа-биле 1950—1957 чылдарның ортумак деңнелинден 20 хуу ажыг болган.

Бистиң культура революциявыс база-ла улуг базымнар-биле бурунгаарлап бар чоруур. Бистер улус өөредилгезиниң реформазын боттандырган бис, ол реформа школаны амыдыралче улам-на чоокшуладыр болгаш өөреникчилер школага тургаш-ла бүдүрүлге ажылы-биле таныжар арганы хандырар. Бистиң чуртувуста сес чылдың ниити өөредилгези бүтүдеге албан боор турар. Бүгү ниити ортумак өөредилгени бистиң боттандырып шыдаптар үевис ырак эвес деп санап турар бис.

Эрткен чылдарның дургузунда бистиң улузувустуң амыдыралының деңнели бедээн. Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның боттуг орулгалары, а ол ышкаш кооперативчи тараачыннарның боттуг хереглелдери өскен. Кодээ ажыл-агыйның социалистиг чаартылгазы-биле, тараачыннарның социал хандырылгазының дугайында айтырыгның шиитпирлеттингени-биле херек кырында чурттуң бүгү чону социал страхованиениң системазынче хаара туттунган, тодаргайлаарга, халас медицина хандырылгазын ажыглап турар болгаш пенсия алыр эргелиг болган.

Эргим эштер!

Социализм үндезиннериниң тургузуушкунун дооскаты-биле бистиң ниитилеливистиң ангы тургузуу боттуу-биле өскерилген. Бистиң ажылчын ангывыс социалистиг үлетпүрде ажылдап турар. Мурнунда турган хоорайның биче буржуазияның элээн хөй кезии үлетпүр кооперациязында каттышкан азы улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында ажылдап турар. Эргиде турган ангы хуваалдазы венгр кодээде узуткаттынган, ядыылар, ортумактар болгаш кулактар чок болган. Бистиң интеллигенциявыс, бистиң инженерлеривис болгаш эртемденнеривис социалистиг үлетпүрнүң, социалистиг кодээ ажыл-агыйның, эртемниң, культураның болгаш өөредилгениң янзы-бүрү албан черлеринде ажылдап турарлар.

Социализмни тургузарының үндезиннери Венгрияда доозулган чүве болганда, дарлакчы болгаш дарладыкчы ангылар ам чок. Ажылчын ангы, тараачыннар болгаш интеллигенция чангыс аай, социалистиг ниитилелге каттышкан турзун дээш, бистиң ниитилеливис ол орук-биле ырак бурунгаарлаан.

Ниитилелди бистиң чуртувуста ажылчын ангының революсчу авангарды — ооң партиязы удуртуп турар. Ажылчыннарның, тараачыннарның, бүгү ажылчы ангыларның эвилели Ада-чурттуң улусчу фронтузунуң шимчээшкининде илереттинип турар. Бистиң улузувустуң социалистиг национал чангыс эви хевирлеттинип турар.

Венгр Улус Республикада пролетариат диктатуразы бар, ынчалза-даа бистиң күрүневис бүгү улустуң күрүнезиниң оруу-биле хөгжүп, бурунгаарлаан. Бистиң чуртувуста кижиниң ооң ызыгуурун азы мурнунда кандыг ангыга хамааржып турганын барымдаалавайн, харын ол улустуң херээнге, социалистиг тургузуушкуннуң херээнге кайы хире бердингенин, ол херекке бодунуң билиин болгаш энергиязын кайы хире берип турарын барымдаалап турар.

Эштер!

Бистиң партиявыстың VIII съездизи идеология талазы-биле марксизм-ленинизмниң идейлиг шавар алдаашкынын калбартыр ужурлуувусту айыткан.

Марксисчи-ленинчи идеологияны неп тередиринге элээн чедиишкиннерни чедип алган бис. Ам социализмниң үндезиннерин тургусканының соонда, марксизм-ленинизм бистиң улузувустуң медерелинге бүрүнү-биле тиилээн турарынга, эртемге болгаш культурага тергиидекчи байдалды агелээринге кажангызындан-даа таарымчалыг апарган.

Ол болдувар болгаш эргежок чугула-даа, чүге дизе, чурттакчы чоннуң чамдык кезектерниң медерелинде, угаан-бодалында эрткен үениң алдагдалдыг үзелдериниң, дужун хараар сагыш-бодалдарының болгаш аажы-чаңчылдарының артыышкыннары ам-даа эвээш эвес бар, ынчаарга ол келзе-келзе социалистиг тургузуушкунга моондак болур.

Ол болза делегей империализмни социализмниң өзүп турар чедиишкиннерин көргеш, база социалистиг чурттарга удур дайын кылырын ондактыг херек деп санааш, идеологтуг демиселге улам хөй-хөй күштерни болгаш хөреңгилерни салып турар болганда, шыны-биле чугаалаарга, империализмниң идеологтуг демисел деп адап турары: кижилерниң угаан-бодалын хораннаар, идеологтуг үрегдээшкин кылыр болганда эргежок чугула болуп турар.

Марксизм-ленинизмниң идейлиг шавар халдаашкыны идеологияларның тайбың кожа-хөлбээ догуннаашкынның чок кылырынга болгаш буржуаз идеологияны ооң сөөлгү туружундан кызып үндүрүптеринге чугула боор турар.

Чедип алган чедиишкиннеривис-биле чергелештир бисте сагыш човаашкыннар болгаш бергелер ам-даа эвээш эвес бар. Бистиң кодээ ажыл-агыйывыстың хөгжүлдезинге элээн каш чылдарның дургузунда кандаашкын, ынчаарга бо чылын—биске черле туруп көрбээн узун болгаш кадыг-дошкун кыш моондактап турар. Үлетпүрде-даа, даштыкы садыгда-даа бергедээшкиннер база бар. Ындыг-даа болза эрткен алды чылдар элээн хөй чедиишкиннер-биле характерлеттинип турар деп чугаалап болур бис. Чүл дизе, бис улусчу эрге-чагырганы камгалап ап, социализмниң үндезиннерин тургузуп алган бис, үш чыл планы боттандырган бис, болувустун ийиги беш чылывысты колдуунда чедиишкинниг күүседип турар бис.

Ам үеде венгр улус социализм тургузуп турар акы-дуңма улустар-биле чангыс олуруга бажын бедик кедүрүп алган чоруп олурар. Коммунистер болур, венгрлер бистер анаа чоргаарланыр бис, ол болза бистиң ажылывыстың болгаш демиселивистиң түңнели-дир.

Эргим эштер!

Венгр Улус Республиканың эрткен чылдарда чедип алган улуг чедиишкиннериниң дугайын, бистиң улузувустуң элээн улуг тиилелгелериниң дугайын бистер чугаалап турган, венгр улуска Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, чазаа-ның болгаш улузунуң көргүскени болгаш көргүзүп турары бүгү талалыг болгаш улуг дузаламчызының дугайын өөрүп четтиришкин-биле демдеглээр ужурлуг мен.

Бистиң чедиишкиннеривисти хандырып турар иштики факторларның аразында шиитпирлиг рольду бистиң партиявыстың политиказы болгаш партия-биле күш-ажылчы улустуң аразынга сөөлгү чылдарда тургустунган идегежир чорукка үндезилеттинген сырый харылзаалар ойнап турар. Венгр күш-ажылчы улус Венгрияның социалистиг ажылчын партия болгаш ооң Төп Комитеди чурттуң хамаарышпас чоруун болгаш тайбынын, дески хемчээлдиг социалистиг тургузуушкунну, чурттуң хөгжүлдезин, амыдырал деңнелин болгаш культурлуг өзүлдезин үргүлчү бедилдерин хандырып турар шын, хажык чок марксисчи-ленинчи политиканы чорудуп турар деп көрүп турар.

Бистиң политикавысты ажылдап кылырынга чугула рольду эрткен үениң алдагдалдарын эткен чорук ойнаан. Сектантыг, хоолургак чоруктуң болгаш догматизмниң чедирген аар-берге хажыдыышкыннарындан, а ол ышкаш ревизионистерниң саадарадыкчы ажыл-чорудулгазындан чогуур түңнелдерни кылган бис. Биске манаа улуг дузаны Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XX съездизиниң болгаш 1957 база 1960 чылдарның Москва чөвүлел хуралдарының документилериниң айыткан чүүлдери көргүскен, ол чүүлдер делегейниң бүгү-ле революстуг ажылчын шимчээшкининге бир демей күштүг боор турар.

1956 чылдың контрреволюстуг үймээни кижиге чүдүүр чоруктуң кем-буруулары XX съездиге сойгалап илереткениниң ужурундан болган деп, сагышка-даа кирер аргажок бадыткалдарны кылырын эң-не мелегей болгаш кара сагыштыг ёзу-биле семеп турар кижилер тургулаан. Харын ам безин бар боор турар. Херек кырында Венгрияга чогум-на, харын кижиге чүдүүр чорук партияның чангыс эвин, партияның массалар-биле харылзааларын кошкаткан болгаш үрээн, чогум-на харын кижиге чүдүүр чорук улус-демократтыг тургузугну кошкаткан болгай. Ынчаарга чурт иштиниң болгаш даштыкының реакциязы массаларны мегелеп төөреткеш, оон соонда тургустунган байдалды бистиң тургузуувусче халдаашкыннар кылдырынга ажыглаан.

Чогум-на СЭКП-ниң XX съездизи венгр ажылчын ангының болгаш ооң революстуг партиязының холунга идейлиг чепсекти берген, ооң дузазы-биле олар кижиге чүдүүр чоруктуда, контрреволюстуг үймээнни-даа шиитпирлиг болгаш бүрүн ажып, тиилеп шыдааннар.

Марксисчи бодалды кижиге чүдүүр чоруктуң, хоолургак, сектантыг чоруктуң болгаш догматизмниң боогдай тудуп турганы шак ол кинчи-бектерден хосталыр арганы коммунистиг болгаш ажылчын партияларга XX съезд берген. Ооң ачызы-биле социалистиг чурттар массаларының чогаадыкчы илепкейин болгаш бүгү-ле социалистиг тургузуушкунну моондактап, социализмниң хандыдыкчы күжүн кошкадып база алызы барып, революстуг ажылчын шимчээшкининиң калбарыышкынынга моондактар чедирип турган алдагдалдардан хосталып шыдааннар.

Ревизионизмге удур демиселди догматиктиг болгаш сектанчы туруштардан чедиишкинниг чорудуп болбас деп чүвени биске база-ла эрткен чылдарның идеологтуг болгаш политиктиг демисели көргүскен. Шак оон-биле ылап, бир демей сектанчы чорукка болгаш догматизмге удур ревизионисчи туруштардан демисежип болбас. Ийи фронтуга: бир талазында, сектанчы чорукка болгаш догматизмге удур, өске талазында, ревизионизмге удур демиселди марксизм-ленинизмниң туруштарындан чорудар херек.

Ону боттандырар төлээде, чогаадыкчы ёзу-биле бодаар херек, оон чижээ болза, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XX съездизи боор турар. Бодунуң субъективтиг үзел-бодалдарын бадыткаарда Маркстың, Энгельстиң, Ленинниң чогаалдарындан цитаталар шилип ап шыдаар кижи марксисчи-ленинчи болур эвес, харын Маркстың, Энгельстиң болгаш Ленинниң өөредиин ажыглап, өөренип алган кижи марксисчи-ленинчи ёзу-биле көрүп, анализтеп база шиитпирлеп шыдаар, ындыг партия марксисчи-ленинчи болур.

Эштер!

Венгр Улус Республика социалистиг хөгжүлдениң дорт оруу-биле чоруп орар, бис база-ла ниити улуг херекти, эвээш-биче-даа бол бурунгаарладып турар бис.

Фактыларның болгаш чедиишкиннерниң салдары-биле Венгр Улус Республиканың делегейде ат-алдары өзүп келген, оон уламындан биске эң-не өжээтен боор турар бөлүктер безин бисче хамаарылгазын өскертир ужурга таваржы бергеннер. Ам олар Венгр Улус Республика-биле харылзааларын чогумчудуп таарыштырарынче чүткүп турар апарганнар. Бистер угаан-сарыылдыг болгаш боттуг политиканың демдектеринге байыр чедирип, чогумчудулгага белен чорукка база-ла шак ынчаар харылап турар бис.

Эргим эштер!

Эргим совет өңнүктер!

Социалистиг тургузуушкуннуң, делегейниң ажылчын шимчээшкининиң болгаш делегей байдалының бо чугула боттуг айтырыгларының талазы-биле венгр коммунистерниң, венгр улустуң үзел-бодалы ындыг-дыр. Бистиң партиявыстың—Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының—VIII съездизи чоокку чылдарда боттандырар бистиң программавысты тодараткан. Бистиң политикавыс өскерилбес деп бистер бодувустуң төрээн чуртувуска чугаалажып турар бис, а ам манаа база-ла ынчаар сөглеп тур бис. Бистиң амыдыралга шынзыттынган оруувусту бистер берге демиселге салып үндүрүп алган болганывыста, ындыг политиканы моон соңгаар-даа барымдаалап сагыыр апаар бис. Бис ол оруктан он-даа, солагай-даа талаже тыртылып чайгылбас бис.

Империалистиг пропаганда бүгүле чүвени бодунуң хөөнүнге таарыштыр тайылбырлаарынга ынак. Венгр Улус Республиканың амгы удуртулгазының дугайын ында чугаалаар дишкенде, бистиң эрге-чагыргавыста Хрущевтуң талалакчылары туруп турар дээр янзылыг сөстерни даады-ла ажыглап турар.

Бистер болза Венгрияның эрге-чагыргазында чангыс кижиниң талалакчылары эвес, харын ажылчын ангының херээнге шынчы кижилер туруп турар деп санап турар бис. Политика он-тала харылзаалар-биле холбашкан кандыг-бир кызыы бөлүк кижилерниң аагы-биле тодараттынып турар эвес, харын марксизм-ленинизмниң тиилеттирбес идеялары-биле, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XX съездизиниң баш бурунгаар берген айтырыышкыннары-биле, коммунистиг болгаш ажылчын партияларның 1957 болгаш 1960 чылдарның Москва чөвүлел хуралдарының ниити идеялары болгаш принциптери-биле, бистиң партиявыстың болгаш улузувустуң төөгүлүг демиселиниң бүгү дуржулгазы тодараттынып турар болгай.

Бөгүн Венгрияда партияның болгаш күрүнениң харысалгалыг албан-дужаалдарында ажылдап турар кижилер Никита Сергеевич Хрущевту орус большевик, [illegible] авангардында чоруп, ол [illegible] маргылдаа чок билир мерге[illegible] биле чорудуп турар чайгылыш чок болгаш принципиалдыг, каннал[illegible] коммунист боорга хүндүлеп турар. Ол-ла үеде XX съездиниң болгаш кады кылган документилерниң идеяларынга бистерниң, венгр коммунистерниң, шынчы боор турарывыс-биле ол демей, эш Хрущев XX съездиниң болгаш кады кылган документилерниң идеяларынга шынчы деп чүведе маргылдаа чок. Ынчангаш бисти Хрущевтуң талалакчылары кылдыр шолээн адап болур. Ынчаар адаар чорук бисти хомудатпайн турар, а харын-даа бис анаа чоргаарданып турар бис, кезээде чоргаарланыр бис деп кижи бүрүзүн бүзүредип болур мен.

Ынчалза-даа херектиң ужуру болза венгр коммунистер өскерликчи чорук ужун аар өртек-үнени үндүрген, боттарының ханын төккен чорукта болур-дур. Идейлиг болгаш политиктиг хажыдыышкыннар бистиң бүгү улузувуска, социалистиг ниитилелдиң тургузуушкунунга улуг когаралды чедирген. Венгрияның социалистиг ажылчын партиязы төөгүнүң аар-берге дуржулгазын экизи-биле шингээдип алган, ынчангаш марксизм-ленинизмниң тугунуң алаанда бүзүрелдии-биле туруп турар.

Бистерни ревизионистиг-даа үзел-бодалдың талалакчылары, догматиктиг-даа үзел-бодалдың талалакчылары чайгылдырып шыдавас.

Хүндүлүг эштер!

Өңнүктер!

Бистиң төлээлеривис Совет Эвилелинге чораан чоруунда улам-на быжыт идегел, бүзүрелдии-биле ээп чанып турар. Бистиң көргеннивис бүгүле чүүлдер биске чаа-чаа күштерни берген, бисти өөрүшкү болгаш чоргаарал-биле сорук киирген. Бо кайгамчыктыг аян-чорукту кылып, уттундурупчитпес хөй-хөй сагыш-бодалдарны алыр арганы биске бергени дээш Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединге, Совет чазакка болгаш бүгү совет улуска өөрүп четтирип тур бис. Далчы ёзу-биле кайгамчык чаагай хүлээп алыышкын дээш ханызы-биле өөрүп четтиргенивисти база катап илергейлеп тур бис.

Сөөлгү хүннерде бистиң төлээлеривис бисти каттыштырып турар найыралдың болгаш акы-дуңмалышкы чоруктуң дугайын хөй удаа чугаалаан болгай. Бистиң партиявыска болгаш бистиң улузувуска совет-венгр найырал болгаш байырлалдыг таварылгаларга хереглээр каас-кол домак эвес, ол болза социализмниң, коммунизмниң болгаш тайбынның тиилелгези дээш, национал чечектелиишкин дээш демиселге биске доктаамал немежип турар күш, бистиң чепсээвис болгаш камгалалывыс болур деп чүвени силерге бүзүредип болур мен.

Бистерге, совет-венгр найыралга шынчы чорук болза, марксизм-ленинизмниң идеяларынга, коммунизмниң тугунга, венгр улустуң ёзулуг эрге-ажыктарынга шынчы чорук, бот-бодувуска шынчы чорук ол болур-дур.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы болгаш ооң Никита Сергеевич Хрущевка баштаткан Төп Комитеди делгерезин!

Коммунизмни тургузуп турар Совет Эвилели делгерезин!

Совет болгаш венгр улустарның бузулбас найыралы делгерезин!

Коммунизм болгаш тайбын делгерең, тиилеп турзун!

(Эш Я. Кадарның чугаазын үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары хөй удаа үзе кирип турган).

ЧАЗАЛГА

Бо чылдың июль 21-де үнген № 172 (5576) «Шын» солуннуң ийи[illegible] арнында «Депутаттар шугумчулеп, саналдап тур» деп чүүлдүң сөөлг[illegible] одуругларын «Тес-Хем райкүүскомнуң даргазы Т. С. Бегзи» деп чаза[illegible] номчуур.

Редакторнуң ораланчызы Д. О. БЕГЗИ.

Кинотеатрларга

ИЮЛЬ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Граф Монте-Кристо» (2-ги сериязы) 10.12. «Боо чер демисел» 2, 4, 6, 8. «Ол бүгүге чай буруулуг болган» 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Руль тудуукчузунуң эрес чоруу» 11.15, 1.15, «Ашак-кадай болушканы ындыг ионкуг-ла эвес болган» 3.15, 7.15, 9.15, «Суурда өске кижи» 5.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Бижиктиң чажыды» 2.30. «Ол шажын хүнүнүң бүдүүзүнде болган» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Өлүм чок Кащей» 1.15. «Дээрбечи маңгыстар» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА»: «Кембаллдың хаан чери» 5, 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко-кудумчузу, бажын № 3. телефоннары: Редакторнуң 24 — 63. редакторнуң ораланчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13; харысалгалыг секретарының 23 — 35, кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25 — 38, 23 — 54. үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64. чагаа, ажылчын болгаш кодээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдизиниң 21 — 27. Информация килдизиниң 20 — 60. бухгалтерияның 31 — 75. корректорларның 21 — 47, солун кеди баргаанга 32 — 75 телефоннап долгаар.

ТС—01297. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы.

Акы-дуңма найырал болгаш эп-сеткил каттыштырылгазы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР! 1925 чылда үндезилеттингенг

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 174 (5578) 1963 ч. июль 24, среда | Өртээ 2 көп

Чайгы одарны чөп ажыглаар

СЭКП Төп Комитединиң июнь Пленумунуң шиитпирлери кедээ ажыл-ишчилериниң, ылаңгыя малчыннарның бот-идепкейин өстүрген, массалыг чогаадыкчы күштерни хайныктырган. Ниитиниң мал ажылында бир чугула болгаш харысалгалыг үе — малды чайгы одарларга курукдуруп семиртири болур. Семис күштүг малдың продуктулуу-даа бедик, чаш төлү-дээ боткур болурун ажылдың практиказы улам-на бадыткап турар.

Мал ажылынче кичээнгейни кайда эки тургускан болдур, ында ажыл-агыйның көргүзүглери бедик болуру билдингир. Чөөн-Хемчикте «Большевик», Тес-Хемде «Чодураа», Бии-Хемде «Кызыл тараачын» колхозтар күрүнеге эът, сүт, дүк садарының чартык чыл планын хуусаа бетинде ажыр күүсеткен, «Чыраа-Бажы» совхоз мал өстүрериниң планын чүзүн аайы-биле күүсеткен. Шак ындыг үлегерлиг ажыл-агыйларны хөйнү адап болур.

Бо хүннерде колхозтарның болгаш совхозтарның малы көктүг-шыктыг чайлагларда. Фермаларны, бригадаларны дуржулгалыг малчыннар-биле быжыглаан. Семиртилгеге таарымчалыг, одар солуп көжер хонаштарны баш бурунгаар көрдүнген график ёзугаар ажыглап турар. Малды чогуур өйүнде чайлагладырын Таңды, Каа-Хем, Тес-Хем болгаш Өвүр районнарның ажыл-агыйлары организастыг чорудукан. Хендергениң, Шеминиң, Актың болгаш Час-Адырның сураглыг чайлагларын малчыннар ээлеп кээн.

Шагның магалыг эки үези — чайның хүннеринде соңгаарлатынмас улуг сорулгалар чүгле тараажыларның эвес, малчыннарның мурнунда улам-на чугулазы-биле салдынып турар. Малды өстүреринге, ооң продуктулуун — эътиирин, сүткүрүн, дүккүрүн элбедиринге чайның хүннери эңне таарымчалыг. Бо эки үени шын ажыглаары, салдынган сорулганы чедиишкиниг күүседири малчыннарның организастыг болгаш ак-сеткилдиг күш-ажылындан кол хамааржыр.

Чайлагладыышкынны чогуур өйүнде болгаш шын организастаан ажыл-агыйларда малдың семирилгези бедип, инектиң сүткүрү элбеп турар. Мурнакчы малчыннарның, фермаларның, бригадаларның үлегерин бүгү ниитиниң кылдыр калбартыры партия комитеттериниң, райкүүскомнарның болгаш бүдүрүлге эргелелдериниң хүн бүрү кичээнгейиниң төвүнге турар ужурлуг.

Чамдык черлерде мал часкы одарларда турбушаан, харын хөй тараа болгаш сиген шөлдерин үреп турарын шыңгыы айтыр херек. Бии-Хем районда «Хадың» колхозтуң Баян-Колда хой бригадазы амга чедир чайлаглаваан. Ооң ужурундан эртken чылын 800 центнер ажыг сиген кезип алган шөлдү ам мал саза баскан, ол ышкаш 60 гектарда зелёнканы база дойлап дооскан. Колхоз баштаар чери, ында парторганизация болгаш ол бригаданың удуртукчузу эш Кончай бо дугайында тодаргай хемчег албайн турары канчап-даа таарышпас.

Ниитиниң малынга чем, ылаңгыя үнелиг культура болур кукуруза белеткээр талазы-биле «Найырал» совхоз чүгээр ажылдап кээп болзажок, бо чылын мал чайлагладыышкынын багай организастаан. Улуг-Хемниң ол чарыында Куйлуг-Хем, Бидилиг, Ортаа-Хем, Кара-Туруг ынчаар дөрт муң хире мал таарымча чок одарларда көжүрткүнген. Совхозтуң ниити малының деқ кезиинден хөйү изиг шынаада хевээр. Район Совединиң күүскому болгаш Улуг-Хемниң паркому бо айтырыгны сонуургап көрбейн турары четпес.

Малды шын ажаап чемгерерин, ылаңгыя одарладып семиртирин чамдык ажыл-агыйларда четпес организастап турарындан бо чылдың баштайгы чартыында Улуг-Хем район 237 тонна, Бии-Хем район 160 тонна сүттү хүлээлгезинге чедир бербейн, республиканың күрүнеге сүт садар планын күүсетпээнинге буруулуг болган.

Тываның одарлары магалыг байлак, ону чөп ажыглаар, ниитиниң малын организастыг чайлагладыры чугула. Ол чорук чүгле малдың өзүлдезинге, продуктулуун бедидип семиртииринге ажыктыг эвес, ооң-биле кады тараа болгаш сиген шөлдерин малга бастырбазынга база чугула ужур-дузалыг болур.

Барыын-Хемчик районнуң Тээли кедээ Совединиң чону хуузунда малын совхозтуң тараа, сиген шөлдеринде одарладып турда, күүском даргазы эш Байыскылаң кандыг-даа хемчег албайн келгени шын эвес. Шак ындыг байдал республиканың өске-даа чамдык черлеринде база илереп турар.

Партия комитеттериниң, райкүүскомнарның болгаш бүдүрүлге эргелелдериниң мурнунда ам кол сорулга болза, дүжүт ажаап алыышкынынга белеткелди боттуг удуртпушаан, ниитиниң малынга четчир, эки хоолулуг чемнерни хандырары, чайгы семиртилгени шын организастаары болур. Малының продуктулуу чавыс, чемгерилгени, чайгы одарны багай ажыглаан ажыл-агый бүрүзүн тодаргайлаары, четпестерни чайладырынга боттуг хемчеглерни алыры чугула. Ниитиниң малын өстүреринге, ооң продуктулуун улам бедидеринге болгаш бот-үнезин чиигедиринге малчын, ферма, бригада бүрүзү мораль болгаш материал талазы-биле сонуургалдыг турзун дээш бүгү хемчеглерни организастаар ужурлуг.

Чайгы одарларда, ылаңгыя ырак чайлагларда малчыннарга садыгны организастаары, почта тарадылгазын экижидери, концерт, кино көрүлдезин болгаш медицина хандырылгазын доктаамал чорудары чугула. Материалдыг байлактың тургузукчулары — кижилер, малчыннар дугайында кичээнгей салыры партия, совет ажылдакчы бүрүзүнүң хүн бүрү кичээнгей салыр чүүлү болур.

Республикада комбайннар септелгезиниң чоруп турары

(1963 чылдың июль 20-де хуу-биле)

Районнар:

Чөөн-Хемчик	68,4	«Сүт-Хөл»	77,8
Улуг-Хем	48,7	«Өөк»	65,4
Барыын-Хемчик	46,2	«Найырал»	56,8
Чөөн-Хемчик эргелелиниң түңү	54,3	«ҮТБА 25 чылы»	54,8
Бии-Хем	63,2	«Шекпээр»	46,2
Каа-Хем	50,6	«Улуг-Хая»	44,2
Таңды	25,8	«Барлык»	35,7
Тожу	—	«Тиилелге»	35,0
Таңды эргелелиниң түңү	35,5	«Көк-Тей»	26,7
Тес-Хем	34,8	«Межегей»	26,1
Өвүр	33,3	«Тээли»	26,1
Тес-Хем эргелелиниң түңү	34,5	«Тес-Хем»	25,0
ООҢ ИШТИНДЕ СОВХОЗТАР:		«Тыва»	14,3
«Чыраа-Бажы»	82,1	«Элегес»	8,9
«Сукпак»	78,6	Дуржулга станциязы	—

ХӨЙ СҮТ ДЭЭШ

Сүт саалдазын көвүдедир дээш демиселге «Улуг-Хая» совхозтуң Алдыы-Шынаада сүт-бараан фермазының саанчылары кескү чедиишкинни бо чылдың бирги чартыында чедип ап шыдааннар. Бо үениң дургузунда ферма ниитизи-биле 108 тонна сүт саап алыр планныг турган, 120 тонна 800 кг сүттү саган, күрүнеге 70 тонна сүт дужаар планын 71 тонна 291 кг кылдыр күүсеткен.

Ында мурнакчы саанчылардан: Вера Увангыр болунга быжыглаттынган 20 инээнин бирээзинге онаалтыр ортумаа-биле чартык чылда 892 кг, Тамара Сарыг-оол — 859 кг сүттү саап ап, мурнакчылар болуп шылгарап үнгеннер.

Совет-венгр кады кылган дыннадыг

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң чазааның чалаазын ёзугаар Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының Төп Комитединиң бирги секретары, Венгрияның революстуг ажылчын-тараачын чазааның даргазы эш Янош Кадарга баштаткан Венгр Улус Республиканың партия-чазак төлээлери найыралдың аян-чоруун кылып, Совет Эвилелинге июль 10-дан 22-ге чедир чоруп турган.

Москвага, Ташкентиге, Иркутскиге болгаш Братскиге чоруп турган үезинде төлээлерниң кежигүннери Совет Эвилелиниң ажылчыннары, колхозчулары, интеллигенцияның төлээлекчилери болгаш аныяктары-биле ужуражып, чугаалашкан.

Венгр Улус Республиканың партия-чазак төлээлериниң Совет Эвилелинге чоруп турган үезинде Н. С. Хрущевка баштаткан Совет Эвилелиниң удуртукчу ажылдакчылары-биле чугаалажыышкыннар болган.

Совет-венгр кады кылган Медеглелдиң бирги бөлүүнде чугаалап турары чүл дээрге, чугаалажыышкыннарның үезинде совет болгаш венгр талалар боттарының чурттарында иштики байдалдың дугайын, чаа ниитилелдиң тургузуушкунун боттандырып турар ийи чурттарның партияларының болгаш чазактарының ажыл-чорудулгазының дугайын бот-боттарынга дыңнаткан.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш ооң ленинчи Төп Комитединиң удуртулгазы-биле коммунизмни бүрүн тургузарының оруу-биле бурунгаар быжыг базымнап бар чоруур совет улустуң шылгараңгай чедиишкиннери, кайгамчык планнары-биле холбаштыр бодунуң ак-сеткилдиг хүлээп көрүүшкүнүн Венгр Улус Республиканың партия-чазак төлээлери илергейлээн.

Бодунуң ээлчээнде совет тала Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының болгаш ооң Төп Комитединиң удуртулгазы-биле Венгр Улус Республиканың ажылчы чоннары социализм тургузуушкунунга, улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге, бодунуң мораль-политиктиг чаңгыс эвин быжыглаарынга шылгараңгай чедиишкиннерни чедип алганын күзелдиң улуг ханыышкыны-биле демдеглеп турар.

Төөгүлүг чаңгыс үениң хемчээлинге социалистиг чурттарның аразы улуг ылгашпас хире чаңгыс үгда коммунизмче шилчип кирериниң дугайында марксичи-ленинчи тезистиң шынныын Венгр Улус Республиканың болгаш социалистиг өске-даа чурттарның политиктиг, экономиктиг болгаш культурлуг дүрген хөгжүлдези бадыткап турар дээрзин кады кылган Медеглелде демдеглээн.

Бо эчис сорулганы чедип алырынга чугула рольду чурт бүрүзүнүң иштики курлавырларын болгаш аргаларын эң улуг ажыглаары-биле чергелештир бүдүрүлгени специализастаарын болгаш кооперастаарын улам ыңай калбартырынга, делегейниң социалистиг рыногунуң аргаларын ажыктыг кылдыр ажыглаарынга үндезилеттинген делегейниң социалистиг күш-ажыл хуваалдазын улам ыңай ханыладыры ойнап турар.

Совет Эвилели биле Венгр Улус Республиканың аразында политиктиг, экономиктиг болгаш культурлуг харылзааларның чедиишкиниг хөгжүп турарынга талалар күзелдиң улуг ханыышкынын илергейлеп турар. Ийи чурттарның аразында бараан саарылгазы соксаал чокка өзүп турар.

Кады кылган Медеглелдиң ийиги бөлүүнде демдеглеп турары-биле алырга, чугаалажыышкыннарның үезинде амгы делегей байдалының эң чугула айтырыгларының талазы-биле санал-оналдарны солушкан. Амгы делегей байдалын үнелеп көөрүнге чаңгыс аайын, чаа дайынның айыылынга удур, оран делегейге быжыг тайбың дээш демиселдин моон соңгаарда-даа чорударынга шиитпирлиин талалар бадыткаан.

Боттарының даштыкы политиказынга Совет Эвилели болгаш Венгр Улус Республика бүгү күрүнелерниң, бүгү улустарның тайбыңның болгаш айыыл чок чоруун хандырарының эрге-ажыктарынга дүгжүп турар, янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының ленинчи принциптерин удуртулга болдурун турар.

Капитализмниң ниити кризизиниң улам ханылап турарының, империализмниң күштеринден социализмниң күштериниң, дайынның күштеринден тайбыңның күштериниң улам ажыг кылдыр өзүп турарының үезинде делегейниң термоядролуг дайынын баш удур болдурбайн баар, ону кижи ниитилелиниң амыдыралындан шуут чайладыр боттуг арга бар болуп турар. Империализмниң араатанзыг бүдүш-шынары өскерилбээн болгаш ооң ужурунда делегейниң термоядролуг дайынын ооң өөскүдүп үндүрериниң айыылы ам-даа артып турар дээрзин моон-биле кады барымдаалап көөр болза чогуур.

Совет болгаш венгр талалар тайбыңга ынакшылдыг күрүнелерниң каттышкан күженишкиннери-биле, улустарның идепкейлиг, шиитпирлиг демисели-биле делегей байдалын экижидерин чедип ап болур дээрзин боттарының политиказынга барымдаалап турарлар.

Барыын таланың чурттарының чазактары ракета-ядролуг чепсекти эңдере бүдүрерин үргүлчүлеп, ядролуг чепсекти улам ыңай нептередириинче угланыышкынны холга алгаш, НАТО-нуң хемчээлдеринге, аңаа Барыын Германияны киириштирбишаан, каттышкан ядролуг күштерни тургузарының планнарын ажылдап кылып турарынга Совет Эвилелиниң болгаш Венгрияның улустары ханы дүвүреп турар деп, кады кылган Медеглелде демдеглээн.

Бир эвес массалыг узуткаашкынның чепсээн Барыын Германияның холунга тыпсып бээриниң планнары амыдыралга боттаны бээр болза, ол чорук Европага чаа байдалды тургузар болгаш социалистиг күрүнелерниң айыыл чок чоруун чогуур деңнелге тургузарын хандырып турар хемчеглерни немей алырын олардан негээр ийик деп чүвени тодаргай кылдыр медеглээри эргежок чугула дээрзин Совет Эвилелиниң болгаш Венгр Улус Республиканың чазактары санап турар.

Европага болгаш бүгү делегейге байдалды кадыкшыдар төлээде, делегейниң ийиги дайынының артыышкыннарын узуткаары, герман тайбың керээни чарары болгаш аңаа үндезилээш Барыын Берлинде байдалды чогумчударны эргежок чугулазынга совет болгаш венгр талалар ханы бүзүрелдиг.

Ядролуг чепсектиң бүгү шенелделерин кезээ мөңгеде хоругдаар дугайында айтырыгны соңгаарладыышкын чокка шиитпирлээр дээш ийи талалар туржуп турар. Кажан барык талакы күрүнелер бүгү ядролуг шенелделерни соксадыр дугайында дугуржулганы чедип алырын болдунмас кылып турар байдалдарда, агаарга, космоска болгаш суг иштинге ядролуг шенелделерни хоруур дугайын дугуржур дугайында Совет Эвилелиниң чазааның саналы-биле Венгр Улус Республиканың чазаа бүрүнү-биле чөпшээрежип турар. Ядролуг шенелделерни соксадыр дугайында дугуржулганы НАТО-нуң чурттары биле Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелерниң аразынга халдашпас дугайында керээге хары угда ат салыры-биле дүүштүр чарары амгы үениң чугула айтырыгларын, ооң иштинде чепсегленииишкинниң дүжүрериниң айтырыгларын шиитпирлээринге делегейниң эң таарымчалыг чаа байдалын тургузар ийик дээрзинге Совет Эвилелиниң болгаш Венгр Улус Республиканың чазактары ханы бүзүрелдиг. Күрүнелерниң чепсегленииишкинин бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрер дугайында делегей керээзин чарарының эргежок чугулазы дээш ийи чазактар быжыы-биле туржуп турар.

Социалистиг революцияның Чаңгыс аай партиязының Национал удуртулгазының бирги секретары болгаш Куба Республиканың Революстуг чазааның премьер-министри эш Фидель Кастронуң Совет Эвилелинге кылган аян-чоруунуң түңнелдерин талалар бедии-биле үнелеп көрүп, ол аян-чорук социалистиг чурттарның улуг дем каттыжылгазының чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжыышкынын быжыглаарының херээнге, тайбың болгаш кижи төрелгетенниң аас-кежии дээш оларның демиселинге улуг салыышкынныг болганын демдеглеп турар.

Совет Эвилелиниң болгаш Венгр Улус Республиканың чазактары бүгүле хевирлерниң болгаш илерээшкиннерниң колониализмни шиитпирлиин-биле буруу шаап турар болгаш Азияның, Африканың база Латин-Американың улустарының национал-хосталгалыг шимчээшкинин моон соңгаар-даа деткиир бодунуң шиитпирлиинин дугайын медеглеп турар.

Совет Эвилелиниң болгаш Венгр Улус Республиканың чазактары даштыкыдан хоорлаашкын чокка демократтыг эгелерге Көрейни тайбың каттыштырарынче угланган КУДР-нуң чазааның үндезин барымдаалыг саналдарын деткип турар; Вьетнамның мурнуу кезээнче АКШ-тың чепсектиг агрессиязын шиитпирлиг буруу шаап турар; Ирактың чазааның араатанзыг политиказын болгаш кадыг-дошкун үүлгедиглерин шиитпирлиг буруу шаап, курда улуска удур Иракта кыпсып үндүрген дайынны соксадырын негеп турар.

Кыдат Улус Республиканың КНО-га дүрүм ёзугаар эргелерин катап тургузарынга шаптыктап турар АКШ-тың болгаш империалистиг өске-даа күрүнелерниң туруштарын Совет Эвилели болгаш Венгр Улус Республика шиитпирлиг буруу шаап турар. Тайвань ортулукту американнарның ижелеп алгаш турбушаан турар чоруун ийи чазактар буруу шаап турар болгаш Кыдаттың чарылбас кезээ болуп турар ол девискээрни хостаар дээш КУР-нуң чүткүлүн деткип турар.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының төлээлекчилери ийи партияларның ажыл-чорудулгазының дугайын бот-бодунга информастаан деп, кады кылган Медеглелдиң үшкү кезээнде чугаалап турар. СЭКП биле ВСАП-тың аразынга акы-дуңмалышкы харылзааларны улам ыңай калбартырының болгаш ханыладырының база делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкинин хөгжүдериниң айтырыгларының талазы-биле санал-оналдар солчулгазы база-ла болган. Социалистиг болгаш коммунистиг тургузуушкунуң, делегей байдалының хевириниң болгаш хөгжүлдезиниң, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң бүгү-ле айтырыгларының талазы-биле акы-дуңмалышкы ийи партияларның үзел-бодалдарының бүрүн чаңгыс эптиг болуп турарын ийи талалар демдеглеп турар.

Эрткен чылдар болза социалистиг дем каттыштырылгазының чурттарының чаглап алганы, политиктиг, экономиктиг, культурлуг амыдыралдың бүгү-ле адырларынга шылгараңгай тиилелгелер-биле демдеглеттинген деп, ийи талалар сеткил ханыышкыны-биле айыткан.

Кижиге чүдүүр чоруктуң хоралыг уржуктарын узуткаан, партия болгаш күрүне амыдыралының бүгү-ле адырларынга ленинчи нормаларны бүрүнү-биле катап тургускан чорук айыттынган улуг чедиишкиннерни чедип алырынга дыка чергези-биле идиглиг болган.

Коммунистиг болгаш ажылчын партияларның төлээлекчилериниң 1957 болгаш 1960 чылдарда Москва Чөвүлел хуралдарынга чаңгыс үн-биле хүлээп алдынган Медеглелдерниң болгаш Декларацияларның шылгараңгай ужур-дузазын талалар онзалап демдеглээн болгаш марксичи-ленинчи идеяларның арыг болур чоруун, ол төөгүлүг документилерде илереттинген делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң ниити коллективтиг шугумун хажык чок камгалаарынга боттарының быжыг туруштуг болгаш чайгылыш чок шиитпирлиинин дугайын база катап медеглээннер.

Коммунистиг болгаш ажылчын партияларның төлээлекчилериниң 1960 чылда болган чөвүлел хуралының Медеглелинде ону демдеглээни ышкаш, чамдык байдалдарның үезинде догматизм болгаш сектантство тус-тус партияларның хөгжүлдезиниң тодаргай үе-чадазында кол айыыл болу берип болурун сөөлгү үениң болуушкуннары бүрүн тодаргайы-биле көргүскен деп, Медеглелде демдеглеп турар. Догматизм болгаш сектантство болза делегейниң коммунистерин болгаш өске-даа депшилгелиг күштерин империализмге удур оларның демиселинге сырый каттыштырарының оруунга шыңгыы шаптыктаашкын болу берип болур дээрзин дуржулга бадыткап турар.

Кижи төрелгетенниң чырыткылыг келир үези дээш улуг демиселге чаа-чаа тиилелгелерниң магадылалы болза социалистиг дем каттыштырылгазының бүгү чурттарын сырый каттыштырары болур деп, ийи талалар онза күштүү-биле демдеглеп турар.

Делегей ийи системалар кылдыр хувааттынганының байдалдарында, ону коммунистиг болгаш ажылчын партияларның 1960 чылдагы Медеглелинде айтып турары ышкаш, делегей харылзааларынга карачаңгыс шын болгаш угаан-сарыылдыг принцип болза В. И. Ленинниң илеп үндүргени, социалистиг болгаш капиталистиг күрүнелерниң аразынга тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының болгаш экономиктиг чарыштың принцивин болур дээрзин Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының төлээлекчилери база катап онзалап демдеглеп турар.

Янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының байдалдары амгы бо үеде капиталистиг чурттарга аңгы демиселин улам ыңай калбартып чорударынга, улустарның национал-хосталгалыг антиимпериалистиг демиселин хөгжүдеринге, боттарының чурттарының национал хамаарышпас чоруун болгаш экономика талазы-биле тускайлаң чоруун оларның чедип алырынга чогумчалыг болдунар аргаларны тургузуп турар.

Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның принцивин амыдыралга боттандырар чорук делегейниң революстуг чорудулгазын улам ыңай дүргедедиринге идиглиг болуп, социализм чурттарының шапкын ажыл-агый хөгжүлдезинге немелде перспективаларны ажыдып, капитализмден бодунуң артык күштүг чоруун тодаргай көргүзүп турар социализмниң туруштарын быжыглап турар.

Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның принцивин социалистиг чурттар болунуң политиказынга хажык чок чорудуп турар чорук империализмге удур эң-не идепкейлиг политиктиг болгаш идеологтуг демиселди соксадырын эвес, а уламчылаарын, империализмниң улуска удур реакциялыг утказын сойгалап илередирин баш удур көрүп турар.

Социализм биле капитализмниң аразында төөгүлүг маргылдаага тиилээринге капитализм дайынның аргазы-биле-даа, экономиктиг чарыштың чорудулгазында-даа кордап шыдавас дээрзинге кандыг-даа чигзиниишкиннерни социалистиг дем каттыштырылгазының чурттарының өзүп турар күчүзү артырбайн турар.

Совет Эвилелинге турганының үезинде эш Янош Кадар Совет Эвилелиниң партия-чазак төлээлерин эш Н. С. Хрущевту баштадыр Венгр Улус Республикага найыралдыг аян-чорук кылып чеде бээри-биле чалаан. Ол чалаашкынны өөрүп четтиришкин-биле хүлээп алган. Аян-чоруктуң үезин немей дугуржуп алган турар.

Кады кылган совет-венгр Медеглелге июль 20-де Москвага Н. С. Хрущев биле Янош Кадар ат салган.

(СЭТА).

Венгр партия-чазак төлээлериниң төрээн чуртунче чорупканы

Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының Төп Комитединиң бирги секретары, Революстуг ажылчын-тараачын чазааның даргазы Янош Кадарга баштаткан ВУР-ның партия-чазак төлээлери июль 22-де төрээн чуртунче ээп чаныпкан. Киев вокзалын болгаш ооң чанында шөлдү байырлал шинчи киир каастап каан турган. Аңаа найысылалдың хөй санныг чурттакчылары четкилеп келген. Хүндүлел таңныылын тургускан.

Эргим аалчыларны үдээри-биле СЭКП ТК-ның Президиум кежигүннери А. П. Кириленко, Н. М. Шверник, СЭКП ТК-ның Президиум кежигүннеринге кандидаттар В. В. Гришин, Л. Н. Ефремов, СЭКП ТК-ның секретарьлары Ю. В. Андропов, П. Н. Демичев, Л. Ф. Ильичев, А. П. Рудаков, В. Н. Титов, А. Н. Шелепин, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиум кежигүнү К. Е. Ворошилов, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчылары И. Т. Новиков, Д. Ф. Устинов, ССРЭ-ниң министрлери, Москваның партия болгаш совет организацияларының удуртукчулары, СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң аппарадының харысалгалыг ажылдакчылары четкилеп келген.

Янош Кадар болгаш СЭКП Төп Комитединиң Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев, венгр төлээлер болгаш СЭКП ТК-ның Президиум кежигүннери Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. И. Микоян олар автомашиналарга четкилеп келирге, чыылганнар адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Хүндүлүг таңныыл начальнигиниң рапортун хүлээп алгаш, Янош Кадар Н. С. Хрущев-биле кады совет дайынчыларның чыскаалын эргип эрткен.

Н. С. Хрущев биле Янош Кадар Коммунистиг партияның болгаш чазактың удуртукчулары-биле, министрлер-биле, ССРЭ-ниң күрүне комитеттериниң даргалары-биле, дипломаттыг төлээ черлериниң баштыңнары-биле мендилешкен.

Ооң соонда эштер Н. С. Хрущев биле Янош Кадар чүве чугаалашкан.

Бот-бодунга экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының төп комитеттериниң бирги секретарьларының база чазактар баштыңнарының 1963 чылдың июль 24-те ажыттынар чөвүлел хуралының ажылынга киржири-биле эш Янош Кадар Москвада артып калган.

(СЭТА).

СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Бюрозунуң болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң партия-күрүне контроль комитединде

Калбак активке даянып алгаш

Партия-күрүне контролюнуң органнары, ажылчы чоннарның калбак массаларынга даянмышаан, улусчу контрольдуң практиктиг организакчылары болуп ажылдаар ужурлуг. Ол дугайын СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Бюрозунуң болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Партия-Күрүне Контроль Комитединиң хуралынга чугаалажып турган. Ол хуралга Башкир АССР-ниң Мелеузовск колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң партия-күрүне контроль комитединиң ажылының дугайында дыңнадыгны чугаалажып көрген.

Ол эргелелдиң бүдүрүлгелеринде, колхозтарында болгаш совхозтарында, а ол ышкаш цехтерде болгаш бригадаларда партия-күрүне контролюнга дузалаар бөлүктерни тургускан. Оларже 2 муң хире кижини партия, профэвилел, комсомол болгаш өске-даа организациялар чорудуп берген.

Комитеттиң чанында хөй-нииги чурум ёзугаар штаттан дашкаар беш кижи инструкторлар, а ол ышкаш ажылчы чоннарның хомудалын болгаш саналдарын көөр бюрону тургускан. Хөй-ниитиниң 45 инспекторларын ажылче хандыдып киирген. Комитеттиң кежигүннери колхозтарга болгаш совхозтарга барып, бөлүктерге практиктиг дузаны көргүзүп турар.

Комитет мал кыштаглаашкынының чоруп турарының, часкы тарылгага колхозтарның болгаш совхозтарның белениниң дугайында массалыг хынылдаларны организастаан. Демир орук станцияларындан минералдыг чемишчидилгелерни болгаш өске-даа чүъктерни соортуп ап, канчаар кадагалап турарын, херглел кооперациязының садыг организациялары канчаар ажылдап турарын хынап көрген. Комитет ол хыналдаларга дузалаар бөлүктерниң ийи муң ажыг кежигүннерин, кедээ ажыл-агыйның тускай эртемниглерин, совхозтарның ажылдакчыларын болгаш колхозчуларны киириштирген. Олар партия-күрүне контролюнуң органнарынга улуг дузаламчыны көргүзүп турар. А хыналдаларның түңнелдерин партия организациялары, колхозтарның баштаар черлери болгаш совхозтарның дирекция черлери өй-шаанда көрген.

Моон-биле кады демдеглеп турганын ёзугаар алырга, Мелеузовск бүдүрүлге эргелелиниң талазы-биле партия-күрүне контролюнуң ажыл-чорудулгазында четпестер база бар болган. Херектиң ужуру чүл дизе, бүгү мал ажылының фермаларында, механизастаттынган отрядтарда дузалаар бөлүктер ам-даа чок болуп турарында. Садыг организацияларында оларның саны эвээш.

Партия-күрүне контролюнуң комитеди кедээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш садар талазы-биле күрүне планнарын күүседири дээш демиселге Мелеузовск бүдүрүлге эргелелиниң партия, совет болгаш ажыл-агый организацияларынга дузаламчыны ам-даа четпес көргүзүп турарын хуралга база демдеглээн.

(СЭТА).

МАЛ ЧЕМИНГЕ

АРЫГ-ҮЗҮҮ. (Телефон-биле). «ҮТБА 25 чылы» совхозтуң Ак-Туруг салбырының сигенчи бригадазы 3—4 хүн ажылдааш, 120 га черниң сигенин кестирген, 60 тонна сигенни сараалтаан.

Бо чылын совхозтуң кол сиген белеткээр черлери Сердиг-Дон, Сөөктүг-Дон, Ээр-Хавак баары ынчаар сигенниң үнгени мурнундагы чылдарда дег элбек эвес болуп турар. Мал чеминге хереглээр кылдыр белеткеп ап болгу дег бүгү-ле курлавырларны ажыглаар деп совхозтуң ажыл-ишчилери шиитпирлээн. Ынчангаш бо хүннерде сиген кезиидези-биле чергелештир бүдүк-бүрү чыыр ажылды чер-черде организастаан. Борта Ак-Туруг салбырның малчыннары болгаш ол суурда уруглар бажыңының кижизиттиргеннери идепкейлиг киржип турар. Олар бо хүннерге чедир 17 муң моондак бүдүк-бүрүнү шарып белеткээннер.

Бот-бодунга Экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүнү чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының төп комитеттериниң бирги секретарьларының база чазактарының баштыңнарының чөвүлел хуралының дугайында

Бот-бодунга Экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүнү чурттарның акы-дуңма партияларының төп комитеттериниң аразында дугуржуушкунга дүүштүр айыткан чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының ТК-ларының бирги секретарьларының база чазактарының баштыңнарының чөвүлел хуралын бо чылдың июль 24-те Москвага чыылдырарын айыткан.

Чөвүлелдиң кежигүнү чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының төлээлекчилериниң июнь (1962 чыл) чөвүлел хуралының шиитпирлерин боттандырар талазы-биле кылган ажылдың дугайында база ол чурттарның аразынга экономиктиг кады ажылдажылганы хөгжүдериниң моон соңгааргы сорулгаларының дугайында Бот-бодунга Экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң күүскомунуң илеткелин чөвүлел хуралга чугаалажып көөр.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш Кыдаттың Коммунистиг партиязының төлээлериниң Москвага ужуражыышкынының дугайында дыңнадыг

Июль 5-тен 20-ге чедир Москвага Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш Кыдаттың Коммунистиг партиязының төлээлериниң ужуражыышкыны болган. Ужуражыышкынга киришкеннер болза:

СЭКП-ден — СЭКП ТК-ның Президиум кежигүнү, секретары эш М. А. Суслов (төлээлерниң баштыңы), СЭКП ТК-ның Президиум кежигүнүнге кандидат эш В. В. Гришин, СЭКП ТК-ның секретары эш Ю. В. Андропов, СЭКП ТК-ның секретары эш Л. Ф. Ильичёв, СЭКП ТК-ның секретары эш Пономарев, СЭКП ТК-ның кежигүнү эш П. А. Сатюков, СЭКП ТК-ның кежигүнү эш С. В. Червоненко.

ККП-ден — ККП ТК-ның Политбюро кежигүнү, чиңгине секретары эш Дэн Сяо-пин (төлээлерниң баштыңы), ККП ТК-ның Политбюро кежигүнү, секретариадының кежигүнү эш Пын Чжэнь (төлээлерниң баштыңының оралакчызы), ККП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, секретариадының кежигүнү эш Кан Шэн, ККП ТК-ның секретариадының кежигүнүнге кандидат эш Ян Шан-кунь, ККП ТК-ның кежигүнү эш Лю Нин-и, ККП ТК-ның кежигүнү эш У Сю-цюань, ККП ТК-ның кежигүнүнге кандидат эш Пань Цзы-ли.

Ужуражыышкынның чорудулгазында ийи талалар амгы делегей хөгжүлдезиниң, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң болгаш совет-кыдат харылзааларның чугула принципиалдыг элээн айтырыгларының талазы-биле боттарының үзел-бодалдарын болгаш туруштарын тайылбырлаан.

Чамдык үе эрткенде ужуражыышкынны үргүлчүлээр төлээде төлээлерниң ажылынга чапсар кылыр деп дугуржуушкун Кыдаттың Коммунистиг партиязының төлээлериниң саналын ёзугаар чедип алдынган. Ужуражыышкынны үргүлчүлээр чериниң болгаш үезиниң СЭКП ТК биле ККП ТК-ның аразынга сүмележилгелерин немей чорудуп тургаш дугуржур.

ККП-ниң төлээлери Москвадан үнүпкен

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының төлээлери-биле ийи таланың ужуражыышкынынга киришкен Кыдаттың Коммунистиг партиязының төлээлери июль 20-де самолёт-биле Москвадан Пекинче чана берген.

Чанганнарның аразында эштер Дэн Сяо-пин — ККП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, чиңгине секретары (төлээлерниң баштыңы), Пын Чжэнь — ККП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, секретариадының кежигүнү (төлээлерниң баштыңының оралакчызы), Кан Шэн — ККП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнүнге кандидат, секретариадының кежигүнү, Ян Шан-кунь — ККП ТК-ның секретариадының кежигүнүнге кандидат, Лю Нин-и — ККП ТК-ның кежигүнү, У Сю-цюань — ККП ТК-ның кежигүнү болгаш оларны үдеп чораан өске-даа эштер бар.

Аэродромга ККП-ниң төлээлерин эштер М. А. Суслов — СЭКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү, секретары, В. В. Гришин — СЭКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнүнге кандидат, Ю. В. Андропов — СЭКП ТК-ның секретары, Л. Ф. Ильичев — СЭКП ТК-ның секретары, П. А. Сатюков — СЭКП ТК-ның кежигүнү, С. В. Червоненко — СЭКП ТК-ның кежигүнү болгаш СЭКП ТК-ның өске-даа харысалгалыг ажылдакчылары үдээн.

КУР-нуң ССРЭ-де элчини, ККП ТК-ның кежигүнүнге кандидат эш Пань Цзы-ли болгаш КУР-нуң ССРЭ-де элчин чериниң ажылдакчылары ККП-ниң төлээлерин база үдээн.

(СЭТА).

Малчынның ат-алдарын бедик тудар

* * *

КОММУНИСТ ДАРЖАА ХЕРТЕК

Даржаа Хертек Седенмаа болза Барыын-Хемчик районда «Тээли» совхозтуң Бай-Тал салбырында боторугла-чарыгалыг № 1 хойжу бригадазының бригадиринде ажылдап турар. Бригадада 5 муң хире хой бар. Бо чылын бригаданың ажыл-ишчилери 1813 хураганнарны өстүрген. Бригадир боду—идепкейлиг агитатор.
ЧУРУКТА: коммунист Даржаа Хертектиң хойларны одарладып чорууру.

Фото П. ГОЛЬЦОВТУУ.

Ферма чүге хожудааныл

Украинаның сураглыг тараажызы Надежда Григорьевна Заглада тараажының арын-нүүрүнүң, ат-алдарының дугайында ковчуг шын айтырыгны көдүрүп үндүргенин бистиң чуртувустуң бүгү черлеринде дыка чүүлдүгзүнүп, оңу изии-биле деткип турар болгай. Шынап-ла, ажылдың кандыг-даа адырында турар кижи бодунуң ээлээн черинге ээ-харысалгалыг болуру — ооң хамаатының эргехүлээлгези болгай.

Бисте ажыл-ишчи кижилерниң чамдыктары бодунуң харысалгазын бодавас, арын-нүүрүн болгаш ат-алдарын анаа-ла хамаан чок чүве кылдыр бодаары дыка хомуданчыг. Ооң чижээн бистиң республикавыстың хөй-хөй ажыл-агыйларындан көрүп болур.

Тес-Хем районнуң Эрзинде Ленин аттыг колхозунуң Белдир-Арыг фермазы мурнуку чылдарда эки ажылдыг, бедик көргүзүглүг коллективтерниң бирээзи боop, шилчиир кызыл туктарны-даа, хүндүлел бижиктерни-даа каш удаа чаалап ап келген. Ооң ады районга хамаан чок, республикага билдингир турган.

Чеди чылдың бешки чылы үнгеш, ооң баштайгы чартыы эрте хона берген. Бодавыже, үстүнде адаанывыс ферма бодунуң ажылын улам-на экижидер, өскелерге үлегер болур ужурлуг турган. Бо чартык чыл иштинде мурнакчы коллектив хамаан чок, хожудангай ажыл-агыйлар ортумактарның деңнелинге, харын-даа мурнакчыларның деңнелинге чедир өзе берген фактыларны хөйнү көргүзүп болур.

Белдир-Арыг фермазы бо үениң, тодаргайлаарга, чартык чылдың дургузунда канчап барганыл? Ону долчузу-биле ажылы баксыраан, хожудангайларның даңзызынга кире берген коллектив деп дидими-биле чугаалап болур апарган. Ужуру чүл? Ол коллективтиң ажылы канчап баксыраанныл? — деп айтырыг чаягазрда тургустунар. Дээре саанчылар өске черлерде чоруй барганнар бе? Чок. Оларның саны харын немешкен. Саар инектер мурнунда чүгле 100 ажыг хире турган болза, оларның саны ам 224 четкен. Колхоз баштаар чери саанчыларны болгаш ферманың өске-даа ажылдакчыларын ажылдаарынга база чурттаарынга эргежок чугула чүүлдери-биле хандырбаан деп чугаалап база болбас. Оларга тааржыр байдалдарны хиреша-биле тургузуп бергенин аңаа чораан кижи дораан-на көре бээр.

Удуртулга четпейн турар бе дээрге — база талаар хире. Колхозтуң удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери айтыышкыннарны болгаш арга-сүмелерни четчири-биле берип келген. Оларның ажылга контролюнда четпестер бар болбайн аан.

Ферманың эки ажылдаарынга ам черле чүү четпейн барганыл? Ферманың ажылының баксыраанны — ында ажылдап турар чамдык кижилерниң малчынның бедик чаагай арын-нүүрүн, ат-алдарын өскунганында боор турар. Саар инектерниң кадарчылары база өске-даа чамдык ажылдакчылар, көзүлдүр-ле, малчынның арын-нүүрүн өскунган. Ылангыя инек кадарчылары эң харысалга чок ажылдап турары-биле хүннүң-не кежээки саалдага 5—10 инектер келбейн баргаш, ооң уржуу-биле сагдынмайн барып турар.

Июль айның 9-та тургустунган актының ёзугаар алырга, ол айның 6-дан 9-ка чедир үениң иштинде кадарчылар Байыр, Ноова, Хубигаа оларның буруузу-биле 54 инектер сагдынмайн баргаш, 222 литр сүт чедир алдынмаан. Ол-ла хүн деңги малчыннарның кадарында турар саар инектерин санап көөрге, 21 инек кежээки саалда үезинде коданга келбээн болган. Харын-даа 5 инектерниң тыптыры ам безин билиш чок боор турар. Чаңгыс мыя бо чижек-ле малчынның арын-нүүрүн, ат-алдарын ышкынган чорукту тода көргүзүп турар-дыр.

Мындыг саналганы үндүрүп болур. Бир эвес, ферма үш хонук санында-ла 222 литр сүттү чедир албайн турар болза, айда 2 тонна 200 кг сүт, а кварталда 6 тонна 600 кг сүт чедир алдынмас ийикпе 1600 ажыг рубльдиң акша орулгазындан коллектив каражадап турар.

Кадарчылар Байыр, Ноова, Хубигаа олар саар инектерни чүгле кодандан үндүр сүрүп кааш, боттары суурлар кезип шапкылажып турда, мал ээ чок хүнзээш, кежээ четче хавыртынмас чоруктар шак моон үнүп турган. Оон туржук, кадарчы Хубигааның күткүлү-биле бөлүк инек кадарчылары инектерин өске кадарчыларга хүлээдип бээр ужурлуг турган, оларны ээн каапкаш, чоруй барып турган чүүл база бар.

Ферманың 216 баш бызааларын эш Нүрзат «кадарган» аттыг боор, ай санында 150 күш-хүннерин бижидип ап турза-даа, бызаалары хүндүс кадат чок тургаш, келген инектерни ээптер, азы кодандан үнмес хүнзээр чоруктар хүннүң чыгыы таваржып турар. Ол хиреде, эш Нүрзат арагалап алгаш, ол-бо черлерге ужуп калган чыткылаар хүннери хөй турган.

Василий Седип (ооң дугайын мурнунда «Бурунгаар» солунга бижээн турган), Сандык Дамба чижектиг ажыл кылбас, ужүгүп, тояап чоруур, арагачы кижилер ферманың девискээринге туруп алгаш, боттарының бак саддарын чедирип турда, ферма коллективи олар-биле шиитпирлиг демисели чорутпаан. Оон ынай ферма ажылдакчыларының аразында эп-найырал четпес, харын кижилер аразынга хоп-меге сөстер тарадыр чоруктар база бар болгулап турары ону анаа-ла эртип турар. Ындыг чорукту ферманың ажылдакчылары боттарының хуралынга эдериниң хемчээн албайн келгеннер.

Белдир-Арыг фермазының ажылының баксыраанны улуг уржуктуг болган. Ленин аттыг колхоз бо чылдың баштайгы чартыында күрүне мурнунга 32 тонна сүт өрелиг арткан. Ооң хөйү үстүнде адаан фермага онаашкан. Ындыг чорук күрүне планын күүседир талазы-биле колхозту-даа, районну-даа, эргелелдидаа соңгаар тырткан.

Малчынның арын-нүүрүн, ат-алдарын чидирер чорук ол хире уржуктуг болган.

Колхоз баштаар черниң буруузу-биле чедир кылдынмайн турар чүүлдерни маңаа немей айытса база ажырбас. Немелде чемнерни чедиштир бербейн турарын, кызыл булуңну ажытпааның, көжер кинону, садыгны келдирбээнин, лекциялар болгаш беседалар чорутпайн, чүгле ажыл-агый айтырыгларынга хуралдар эртиргеш-ле, ооң-биле кызыгаарлатынып турган чоруун маңаа хамаарыштырып болур.

Чайгы саалданың түлүк үези амдаа эртпээн. Белдир-арыгжылар «Чаңгызы шуптузу дээш, шуптузу чаңгызы дээш!» найыралдыг ажылдап, саанчының, кадарчының, черле малчынның ат-алдары, арын-нүүрү дээш шиитпирлиг демисели чорудар болза, олар ферманың мурнуку мурнакчы алдарын дедир эгидип алыр, күрүне мурнунга алган хүлээлгелерин доллур күүседир аргалары бар.

Хамык ужур — малчынның арын-нүүрүн, ат-алдарын бедик тударында.

С. ТАМБА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму июль 20-де болган хуралынга «Тыва АССР-ниң Хүндүлүг аттарын литератураның болгаш уран чүүлдүң ажылдакчыларынга тыпсыр дугайында» Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң 1963 чылдың март 30-деги Чарлыын ёзугаар «Тыва АССР-ниң улустуң артизи деп атты күрүнениң цирк артизи Владимир Базыр-оолович Оксал-оолга тывысканын Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазының оралакчызы эш Сердобов байырлал-биле чарлаан, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң шынзылга бижиин, эш Оскал-оолга тывыскаш, цирк уран чүүлүн хөгжүдер талазы-биле улам-на чайынналчак чедиишкиннерлиг болурун Президиумнуң мурнундан аңаа ол күзээн. Эш Оскал-оол шынзылга бижикти хүлээп албышаан, өөрүп четиргенин илергейлээн. Совет цирк уран чүүлүнге мергежилди бедидерин, боттарының көргүзүглерин көрүкчүлерге улам-на сонуурганчыг кылдыр бараалгадырын бодунуң цирк бөлүүнүң артистериниң мурнундан ол хүлээнген.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң бо чылдың июнь 27-деги Чарлыын ёзугаар ниитиниң мал ажылын хөгжүдеринге ачы-хавыялыг болганы дээш база төрүттүнген хүнүнден бээр 60 хар харлааны-биле холбаштыр Тыва АССР-ниң кедээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер министриниң оралакчызы Петр Федорович Ушаковка «Тыва АССР-ниң алдарлыг зоотехниги» деп хүндүлүг атты тывыскан дугайын эш Сердобов хуралга база чугаалаан. Тывага мал ажылын хөгжүдериниң херээ дээш 27 чыл иштинде ажылдап келген эш Ушаковка Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң шынзылга бижиин база тывыскан. Ол шаңналды хүлээп албышаан, Тыва республикага ниитиниң мал ажылын хөгжүдери дээш улам-на чүткүлдүг ажылдаарын эш Ушаков хүлээнген.

ШКОЛА БЕЛЕН БЕ?

ИЙЕ, БЕЛЕН!

Өөреникчиниң школаларының эжиктери ажыттынар өйге чедир ындыг-ла хөй эвес үе арткан. Бо харысалгалыг бүгү-ниитиниң херекке Улуг-Хем районнуң «XX Улуг хурал» колхозунуң Баян-Кол суурда 8 чыл школазының ажылдакчылары багай эвес сагыш салган. Үк школаның бо чайгы септелгези бо хүннерде барык дооступулган.

Суурнуң эрги болгаш чаа школаларында ниитизи-биле сес хире печка салдынган, хлеб быжырар черниң капитал септелгезин доозуп, 1—8 чедир класстарда парталарны септеп, чаартып будаан, эрткен чылын чаа ажыдалга кирген школа бажыңының иштики дериглерин чедир кылып, ооң херимин тургускан.

Школага 1963—1964 өөредилге чылында оттулар 300 кубометр ажыт ыяшты школаның чанында эккеп тургускан. Колхоз баштаар чери школаның келир өөредилге чылынга белеткелинче онза кичээнгей салып, оттулар ыяш кагарынга болгаш дилген ыяш материалдары-биле ону хандырарынче сагыш салып келген. Амгы үеде арткан аар-саар ажылдарны чедир кылыр талазы-биле хемчег алдынып турар.

К. Ойдуп-оол.

ЧОК, БИСТИИНДЕ ОЗАЛДААН

Ол-ла районнуң Хендергеде эге школаны эрткен чылын «Улуг-Хая» совхозтуң күжү-биле тудуп, ажыдаалга кирген. Ында районнуң «Чодураа», «Күш-ажылдың хостуу» колхозтарының малчыннарының уруглары база өөренип турар. Ынчангаш үк школаның септелгезинге киришсе чогуур үстүнде ады үнген ажыл-агыйларга Улуг-Хем райкүүскому септелгени чорудар дугайында айтыышкынны шагда-ла берген. Септелге амдыгаа чедир эгелевээн. Школа эргелекчизи эш Сагды колхозтар даргаларындан негеддени каш удаа кылган, түңнел ам-даа чок. Школаның септелгезинге херегжээр дээн чутай, туйбу болгаш өске-даа материалдар школа чанында чедиртинген, сөөлгү үеде харын-даа үрелип чыдып берген. Школачыларның чыглып келир өйү келген, а школа кажан белен болуру билдинмес. Бо дүвүренчиг айтырыгны шиитпирлээр өйү келген.

Д. ШУЛУУ.

Көдээниң ажыл-ишчилеринге ажыктыг кылдыр
чаа хемчеглер

Автотранспортчуларда

Кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезин хөгжүдер талазы-биле бистиң партиявыстың ап чорудуп турар ленинчи угланыышкыны бодунуң эки түңнелдерин берип турар. Эрткен чылын чуртка тарааның ниити чыындазы тос миллиард пуд болган. Чеди чылдың бешки чылында социалистиг көдээниң ажыл-ишчилери Төрээн чуртка 4,2—4,5 миллиард пуд тарааны берип, эът, сүт, дүк болгаш өске-даа продуктуларны бүдүрерин улам көвүдедир деп шиитпирлеп алганнар.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин хөгжүдериниң улуг программазы бодунуң ээлчээнде автомобиль транспортунуң ажылдакчыларының мурнунга харысалгалыг улуг сорулгаларны салып турар. Олар чыл келген тудум улам өзүп турар кедээ ажыл-агый продуктуларының кол кезиин сөөртүп турарлар. Бир эвес мурнунда чылдарда ниити ажыглалдың автотранспорту чүгле күзүн дүжүт ажаап ап турар үеде тараа болгаш силос сөөртүрүнге кирживп турган болза ам ооң мурнунда оон-даа улуг сорулга салдынып келген: колхозтарның, совхозтарның бүгү чүктерин, ооң иштинде тудуг материалын, чемиш-чидилгелерни болгаш нефть продуктуларны база сөөртүр.

Кедээ ажыл-агыйның чүктерин сөөртүрү көвүдээни-биле чергелештир РСФСР-ниң Автомобиль болгаш чазаглыг оруктар министерствозу Россия Федерациязының бүгү девискээринге колхозтарның болгаш совхозтарның чүгүн сөөртүрүн организастаар болгаш боттандырар хүлээлгелиг «Сельхозтранс» деп тускай автомобиль ажыл-агыйларын организастап турар.

Бистиң республикада Шагаан-Арыгның болгаш Чадаананың автоажыл-агыйларын «Сельхозтранс» кылдыр эде организастаар, ынчаарга Кызылдың № 1 чүък АТК-зын болгаш Хову-Аксы автоажыл-агыйларны бүдүрүлгениң девискээр аайы-биле Таңды эргелелиниң колхозтарын болгаш совхозтарын хандырар талазы-биле тускай автоколонналар кылдыр организастаар.

Автоажыл-агыйларны эде организастаар чорук болза, сөөртүлгениң планын хынамчалыы-биле ажылдап кылыш, бүдүрүлгениң девискээр аайы-биле эргелелдери-биле хүн-бүрүде сырый харылзаалыг болуп, кедээ ажыл-агыйның чүктерин сөөртүрүнүң ёзулуг организакчылары болур арганы автоажыл-агыйларга берип турар. Автоажыл-агыйларның удуртукчулары моон соңгаар сөөртүр чүктерниң колхозтардан болгаш совхозтардан кажан келирин манап олурбайн, боттары планнап, сөөртүрүн организастаар ужурлуг.

Кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң дыка хөй продуктуларын ийи дапкыр сөөртүр чоруктар үргүлчү таваржып турар. Автомобиль транспортунуң ажылдакчылары чүктерни дапкырлап сөөртпес талазы-биле колхозтарга болгаш совхозтарга дузалаар ужурлуг. Чижээ, дүжүт ажаап ап турар үеде тарааны комбайндан сөөртүрүнге автомашина бээриниң графиги тарааны шанче сөөртпес, харын шуут тараа хүлээп алыр черже сөөртүр кылдыр тургузарын чедип алыр.

Ниити ажыглалдың автоажыл-агыйлары эрткен чылдарга бодаарга, бо чылдан эгелеп колхозтарның, совхозтарның чүктерин талаларның кайызының-даа күүсетсе чогуур хүлээлгелерин тодаргай айыткан керээ ёзугаар сөөртүр.

Ам удавас кедээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң база бир чугула үези болур дүжүт ажаап алышкынынче кириптерлер.

Автопарктарны чаа дүжүттүң тараазын сөөртүрүнге өй-шаанда белеткээр чорук, автомобиль транспортунуң ажылдакчыларының ам чугула сорулгазы болуп турар. Дүжүттү массалыы-биле ажаап ап эгелээринге чедир автоажыл-агый черлериниң удуртукчулары автомашиналарның, прицептерниң, чартык прицептерниң септелгезин доозар болгаш автопарктың техника талазы-биле белениң 85 хуудан куду эвес кылып алыр. Дүжүт ажаап алышкынынче чорудар автомашиналарны ийи ээлчег-биле ажылдаар кылдыр чолаачылар-биле хандырар. Автомашина бүрүзүн 15—20 муң километрден эвээш эвес оруктуэртер кылдыр резина болгаш артык кезектер-биле хандырар. Автомашиналарның болгаш прицептерниң хааржактарын тарааны шоодай чокка тоннажы чедир сөөртүр кылдыр бедидер, калбак ыяш хап белеткээр.

Дүжүт ажаап алышкынының үезинде колхозтарга, совхозтарга барып ажылдаар чолаачыларның бригадаларын тургузуп, оларның бригадирлеринге автомашиналарның үзүктел чок ажылдаарын хандырып шыдаар дуржулгалыг чолаачыларны быжыглаар, оларның эки ажылдаарынга материалдыг, культурлуг таарымчалыг байдалдарны амдыгаадан тургузуп эгелээр. Орук тудуунуң районнар салбырлары болгаш колхоз-совхозтарның бүдүрүлге эргелелдери база совхозтар, колхозтар, ол ышкаш тараа хүлээп алыр черлер-биле кады көвүргүлерниң, оруктарның, шаңнарже болгаш тараа хүлээп алыр черлерже баар оруктарның байдалын хынап көрүп, дүжүт ажаап алырынга чедир арткан хүннерде чогуур септелгелерни кылыры чугула боор турар.

Үстүнде чугаалаан сорулгаларны чедиишкиниң шиитпирлээри-биле Тыва автотрестиң автоажыл-агыйлары 1963 чылдың дүжүдүн сөөртүрүнге автопарктарны белеткээр талазы-биле чамдык хемчеглерни ажылдап кылганнар. № 1 чүък АТК-зының удуртукчулары Каа-Хем районче чоруп, ол черге барып ажылдарының байдалдарын таныжып көрүп, сөөртүр чүктүң хемчээн тодаргайлап, автомашиналарның бригадаларын болгаш колонналарын белеткеп эгелээннер.

Автоажыл-агыйларның хөй нурузунга партия хуралдарын кылып тарааны шоодай чокка сөөртүрүнче автомашиналарны белеткээриниң планын көрүп бадылаан, ажылдап кылган хемчеглерни күүседир талазы-биле харысалгалыг кижилерни томуйлаан, дүжүт ажаап алышкынынга эки белеткелдиг киржири дээш чарыш коллектив бүрүзүнде калбарган.

Ынчалза-даа чаа дүжүттүң тараазын сөөртүрүнге белеткел чамдык ажыл-агыйларда оожум чоруп турар. Шагаан-Арыг, Чадаана болгаш Кызыл-Мажалык автоажыл-агыйларының элээн хөй автомашиналарын септээри чугула боор турар. Автомашиналарның моторларын, соңгу өзектерин септээр талазы-биле артык кезектер чогундан септелгениң графиги үзүктелишкинге таваржып турар.

«Сельхозтехниканың» район салбырлары артык кезектерни дүрген эккелдирер талазы-биле сагыш човавайн турарлар. Моон кол чылдагааны болза ниити ажыглалдың автоажыл-агыйларын артык кезектер-биле хандырарын «Сельхозтехниканың» республика каттыжыышкынының болгаш оон район салбырларының ажылдакчылары хереке албайн, ийиги чергениң херээ кылдыр көрүп турарында боор турар. Хандырылганың ол шуушпен, хожудангай аргазындан «Сельхозтехниканың» республика каттыжыышкынының база оон район салбырларының ажылдакчылары адырлыр өй келген.

Республиканың автоажыл-агыйларының коллективтеринде партия, профэвилел, комсомол организацияларының хүлээлгези болза, чеди чылдың бешки чылында бүдүрүп турар кедээ ажыл-агый продуктуларының сөөртүрүнге автотранспортту өй-шаанда, эки шынарлыг белеткээри дээш чолаачыларның, септекчилерниң ортузунга социалистиг чарышты улам калбартып, автомашиналарның септелгезин хүн-бүрүнүң контролюнга алыр ужурлуг.

Бо чылдың дүжүдүн кыска хуусаада ажаап алыр дугайында «Кок-Тей» совхозтуң ажылчыннарының кыйгырыын автоажыл-агый коллективи бүрүзүнүң ажылдакчыларынга таныштырары чугула.

Республиканың бүгү автоажыл-агыйларының чолаачылары болгаш септекчилери чаа дүжүт ажаап алышкынының үезинде кедээ ажыл-ишчилерге улуг дуза чедирип шыдаарлар.

Ф. КРУГОВОЙ,
Тыва автотрестиң сөөртүлге кидизизиниң начальниги.

СААНЧЫЛАР

«Чыраа-Бажы» совхозтуң аныях саанчызы Ховалыг Севилбаа 8 чыл дургузунда саанчылап келген. Сөөлгү 3 чылдарда сүт саалдазының талазы-биле ооң көргүзүглери мындыг: 1961 чылда 18 инектерниң бирээзинден 1070 кг, 1962 чылда бир инектен 1498 кг, а 1963 чылдың бирги чартыында инек санындан 1121 кг (шупту 18 инек), азы ниитизи-биле 20 тонна 185 кг сүттү ол саап алган. Чыл-чылда сүт саалдазын көвүдеткени ооң кызымак күш-ажылының чедиишкини-дир. Төрээн чуртунга 8 чыл дургузунда ооң киирген сүлү дыка хөй.

Сүт саалдазының талазы-биле саанчыларның аразында социалистиг чарыштың бирги черин Ховалыг ээлээш, совхоз директциязының, партия, профэвилел организацияларының саанчылар аразынга шилчиир Кызыл тугун чаалап алган. Саанчы-агитатор аныяк саанчыларга бодунуң дуржулгазын нептередип, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин таныштырып турар.

Саанчының чурттап олурар оран-бажыңы арыг-шевер, крышалыг, кладовкалыг, печкалыг болгаш ийи каъттыг соңгалыг. Бажыңның соңгалары, хаалгазы будуттунган, шалазы дозулуг, ооң иштин чап-чаа чугайлап каан. Демир оруннар, даштыкы, иштики чоорганнар болгаш оон-даа өске херексеедер-биле эки хандырттынган, эдиглери көрүштүг болгаш культурлуг.

Соңгаларын тюльдер, чараш пестер-биле каастаан. Бажын иштинде хеп, аъш-чем шкафтары бар. Саанчы солуннарның доктаамал номчукчузу апарган, «Шын», «Тываның аныяктары», «Ленинчи орук» солуннарны чагыдып алган, радиоприёмник дамчыштыр сөөлгү чаа медээлерни үргүлчү дыңнап турар. Зооветеринарлыг өөредилгени ол эрткен.

Бо чыл дургузунда инек бүрүзүнден 2000 кг сүттү саап алыр дээн хүлээлгезин ол чүгле күүседир эвес, харын ажыр күүседир деп сорулганы салган. Оон фермазында аныяк саанчы Буулар Алдын-кыс саанчылап ажылдаа-ла 2 чыл болган, ол Севилбааның дуржулгазын өөренишшаан, чылдың бирги чартыында инек бүрүзүнден сүт саалдазының талазы-биле саанчыларның социалистиг чарыжынга ийиги черни ээлээн.

Июнь Пленумунуң доктаалын болгаш материалдарын хоны өөренишшаан, сүт саалдазын көвүдедир дээш саанчы бүгү-ле болдунар аргаларны тып ажыглаарының сорулгазын салган. Чеди чылдың бешки чылында инек бүрүзүнден 2200 кг сүттү саап алыр дугайында саанчы чаа бедиткен хүлээлгени алган. СЭКП ТК-ның ажык чагаазын саанчы-коммунист таныжкаш, улуг чүүлдүгзүнүүшкүн-биле хүлээп алган болгаш деткээн. Кызат удуртукчуларның алдагалдыг үзел-бодалдарын бүгү коммунистер, бүгү совет кижилер-биле бир деңней ол бүрүү шаап демдеглээн.

К. БОРА-КӨЖЕ.
Чөөн-Хемчик район.

РСДРП-НИҢ
II СЪЕЗДИЗИНИҢ
60 ЧЫЛ
БОЛГАНЫНГА

В. И. Ленин—партияның үндезилекчизи болгаш баштыңчызы

...1917 чыл. Советтерниң I Бүгүроссий съездизиниң делегаттары доллур олурушкан улуг зал дүвүрээзиннинг-ле турган. Меньшевиктерниң баштыңнарының хөй-ле шуугаазыннарын делегаттарның хөй нуруузу хөөн чок дыңнап турган. Олар Россияны хаара туда берген үй-балай чорукту кедергей хөөредип, харын мырыңай эрге-чагырганы холга алгаш, чуртту шын орукче кириптер партия чок деп чугаалап үнгеннер.

Кажан Владимир Ильич олурган черинден туруп кээрге, зал шимээнне барган. Ынчан улуг Ленин, бодунуң чаңы-биле, холун бурунгаар сунмушаан, «Ындыг партия бар!» деп дыңзыг болгаш бүзүрелдиг чугаалаан. Ол дээрге баш удур өттүр көрген шын сөстер болган.

Шынап-ла мерген, дидим болгаш ёзулуг революсчу ындыг партия коммунистерниң ленинчи партиязы турган дээрзин төөгүнүң ол үеден бээрги бүгү чорудулгазы кайгамчык бүзүрелдии-биле көргүскен. Ол партия бистиң чуртувусту хөгжүлдениң чырыткылыг улуг оруунче киирген, боттарының улуг чаагай тиилелгелери, аас-кежии дээш бүгү өөрүшкүзүн совет улус ол партияга илередип турар. Ам үеде ол партия коммунизмниң тиилелгези дээш магаданчыг болгаш маадырлыг чоруктарже совет улусту баштап, сорук киирип турар.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының үндезилекчизи, тургузукчузу болгаш баштыңчызы шылгарангай угааның кижи—В. И. Ленин болган. Партияны ол бистиң үевистиң угааны, алдары, арын-нүүрү деп адап чораан. Ооң бүгү-ле амыдыралы, ажыл-чорудулгазы партия-биле тудуш чораан. Владимир Ильич бодунуң бүгү билиин, хайнгыышкынныг энергиязын партияның херээнге, улустарны социал, национал болгаш угаан-бодал талазы-биле дарлалдан хостаарының херээнге, коммунизмниң херээнге берген.

СЭКП-ниң алдарлыг алдан чылының бүдүүзүнде, делегейниң бүгү коммунистери болгаш ажылчы чоннары большевиктер партиязының тургузукчузу болгаш баштыңчызы, кижи төрелгетенниң улуг генийи В. И. Ленинге ынакшылдың болгаш шынчы сеткилдиг сөстерин мурнайла чедирип турар.

Маркстың болгаш Энгельстиң өөредииниң гениальдыг уламчылакчызы—В. И. Ленин төөгүнүң чаа үе-чадазында—империализмниң болгаш пролетаржы революцияларының үе-чадазында марксизмни улам ынай хөгжүтпүшаан, Россияга Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилелгезин хандырган, Коммунистерниң партиязын тургускан.

Улуг баштыңчы болгаш башкы—В. И. Лениниң овур-хевири тыва өг-бүле бүрүзүнде эң-не хүндүлүг черде. Ленинчи партияның удуртулгазы-биле база орус улустуң акы-дуңма дузазы-биле Тываның ажылчы чону социалистиг хөгжүлдениң оруунга туруп, ССРЭ-ниң хөй национальдыг улуг өг-бүлезинде деӊ эргелиг хөгжүп, коммунизмни тургусчуп турар.

XIX чүс чылдың төнчүзүнде XX чүс чылдың эгезинде делегейниң революстуг шимчээшкининиң төвү Россияже шилчип келген. Ынчан революсчу марксисчи партияны тургузары чугула апарган. 1895 чылда Петербургка тургустунган «Ажылчын ангыны хостаары дээш демиселдиң эвилели» ындыг партияның эгезин салган. Ындыг эвилелдер Москвага, Киевке, Екатеринославка болгаш өске-даа хоорайларга база тургулаан. Олар марксисчи идеяларны нептередип турганнар. Ынчалза-даа дайынчы революсчу марксисчи партия онаа чугула апарган. Ындыг партияның дөзүнге В. И. Ленин турган. Ёзулуг дайынчы партияны тургузарынга Россияга чаңгыс аай ниитти чажыт солун чугула дээрзин Ленин айыткан.

1895 чылда В. И. Ленин Петербург «Эвилелиниң» солунунуң бирги дугаарын үндүреринге белеткээн. Ынчалза-даа ол-ла чылдың декабрьда Ленин болгаш эвилелди удуртуп турган кол өзек шупту туттуруп хоругдаттырган. Программаның төлевилелиниң болгаш аңаа тайылбырны В. И. Ленин кара бажыңга бижээн. Ол чугула документилер кара бажың ханазындан үнген болгаш парлаалгага бижиттинген. Аңаа үндезилээш, 1898 чылда партияның бирги съездизин чыылдырган.

Съездиге соңгуттурган партияның ТК-зы тудуп хоругдаткан-даа болза, партийжи-массалыг шимчээшкин калбарып турган. 1896 чылдан 1903 чылга чедир революстуг ажылчын шимчээшкини өзүп калбарып олурган.

Идейлиг болгаш организастыг удуртулга дугайында айтыышкыннарны В. И. Ленин шөлүлгеге турган чери Шушенскоеден чорудуп турган. В. И. Ленин 1900 чылда шөлүлгезин эрттиргеш, Лейпциг хоорайга барып «Искра» солуннуң баштайгы дугаарын үндүрген. Үк солун партияның II съездизин чыылдырарын белеткээн.

Партияны тургузуп тура, В. И. Ленин мурнакчы ажылчыннарга кол даянып турган. Ажылчын ангының партиязының быжы, турушттуу ооң пролетаржы ажылчын өзээнде деп ол санап турган.

«Революсчуларның организациязын бистке бериңер—бис Россияны аңдара туудуптар бис!»—деп Ленин бижээн. Ол сөстерниң шынныын төөгүнүң хөгжүлдези көргүзүп турар. Бистиң чуртувуста боттанган канчаар-даа аажок улуг чаартылгаларны бүгү делегей ам магадап турар. Европаның чурттарындан болгаш АКШ-тан хожудап калган, аграрлыг Россия — ам кижи төрелгетенниң бажында турар. Совет космонавтарның төөгүлүг ужудуушкуннары болгаш кайгамчык улуг гидротудуглар, кур черлерниң чагырыкчыларының маадырлыг чоруктары база эртемниң, культураның болгаш литератураның хөгжүлдези делегейни кайгадып турар.

«Бодунуң хостуг чуртун чаартып тургузар дээш, чоннуң кылган кайгамчыктыг херектерин Владимир Ильич көрген болза, бөргүн уштуп, чавызадыр мөгеер ийик! Ленин чүнүң-биле чурттап, чүнү планнап туржук, ону чон болгаш партия амыдыралда боттандырган» деп, Н. С. Хрущев чугаалаан.

Партияны тургузарда В. И. Ленин шиңчилеттинмээн оруктар-биле чораан. Делегейниң ажылчын шимчээшкининиң төөгүзүнде пролетаржы чаа партияның белен хевири ынчан турбаан. Чүгле Ленинниң гениальдыг чоруу, төөгүлүг болуушкуннарның утказынче ооң ханылап кирери, ажылчын ангының политиктиг ор-

Мурнакчы коллективте

Республиканың культура министерствозунуң коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп бедик атты чедип алыр дээш демисежип турар типографиязының коллективи чеди чылдың бешки чылының бүдүрүлгеге онаалдазын күүседиринге бирги чартык чылда улуг чедиишкиннерни чедип алган. Коллектив чартык чылдың бүдүрүлге планын 8 хонук бурунгаар, июнь 22-де күүсеткен. Нийти продукция бүдүрүп үндүрериниң планы коллективте 111,6 хуу күүсеттинген. Пландан ажыр 6,4 муң рубльдиң продукциязын бүдүрген. Бо аразында бир ажылдакчыга онааштыр күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 7 хуу өскен болгаш продукцияның бот-үнези 2,4 хуу чиигеткен.

Коллектив республиканың школаларынга херектиг 11 янзы-бүрү аттыг өөредилге номнарын бо чылын парлап дооспушаан, ном үндүрер чериниң янзы-бүрү номнар үндүрериниң 7 айлар планын бурун күүседирин хандырган.

Өөредилге номнарын болгаш парлалганың өске-даа хевирлерин үндүрериниң планын хуусаа бетинде күүседири дээш коллективте калбарган социалистиг чарышка линотипистер А. Плотникова, З. Герасимова, Г. Бражникова, Г. Соколович, өрүкчүлер В. Горбунова, Н. Гуреева, Д. Малофеева, Т. Колмакова, парлакчылар М. Сорокина, В. Плотников, Т. Щеглова, Н. Евдокимова, М. Тарханова, Е. Самборкова, дептерлекчилер А. Мальцева, И. Казанцева, Ф. Косинцева болгаш оон-даа өскелер мурнакчылар болганнар.

Бо чылдың бирги кварталының түңнелинде дептерлээр цехтен эш Ф. Косинцеваның болгаш ротатор машина-биле солун парлаар эш А. Быков удурткан парлакчылар бригадазынга коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик атты тывыскан болза, ам чартык чылдың түңнелинде эш Ф. Федорова удурткан дептерлекчилер цехинге ол атты тывыскан. Ам үеде коллективте коммунистиг күш-ажылдың шалыпчыларының нийти саны 70 кижи чедип турар.

Парлакчыларның коллективи чүгле бүдүрүлге планын эки күүседип турар эвес, харын партия, профэвилел, комсомол организацияларының талазындан ажылчыннар, албан-хаакчылар болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылар ортузунга тайылбыр-массалыг, кижизидилге ажылын калбартып, хоорайның хөй-нийти амыдыралынга база идепкейлиг киржип турар. Төрээн хоорайын чаагайжыдар талазы-биле коллектив бо чылын 5 катап нийти воскресниктерни кылган болгаш типографияның девискээрин могаанчыдар талазы-биле ажылды эки организастааннар.

Ам үеде коллективте хөй-нийти организациялары болгаш бүдүрүлгениң администрациязы бо чылын ном-дептерлер болгаш парлалганың өске-даа хевирлерин үндүрер талазы-биле чыл планын хуусаа бетинде күүседир, коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп бедик атты Октябрь революциязының 46 чыл оюнуң байырлалынга таварыштыр чедип алыр дээш чарышты бригадалар, цехтер, тус-тус ажылдакчыларның аразында улам калбарткан ажылдап турар.

О. ШИРАП.

Сорук-күзелим хайнып келди

Бистиң улуг совет Төрээн чуртувустуң болгаш оон иштинде Тыва АССР-ниң ажылчы чоннарының эгээртинмес чедиишкиннери-биле таныжып тур бис. «Шын» солун чурттуң кайы-даа булуңнарында, өөредилге черлеринде, шериг кезектеринде чедип турар, ында оолдар, кыстар оон доктаамал номчукчулары.

Совет чуртта коммунизмниң тургузуушкунун калбартып турар үеде, оон кижилери кайгамчык аас-кежиктиг чурттап турар. Ол аас-кежик бистиң сагыш-сеткиливисти чалгыннандырып чүглээн. Ынчангаш мээң сорук-күзелим хайныккан. Чаңгыс чер чурттуглар «Шынны», «Тувинская правда»-биле кады номчуп, оон номерлерин тускай кѳктеп ап турар бис. Шериг албанын эки эрттирип турар тыва дайынчыларга бистиң ужар-чүүл кезээвистиң командылалы солуннарны чагыдып берген.

Ужар-чүүл камгалалында адыгжылар: Х. Кускун-оол М. Оюн, Т Очур, К. Наксыл, К. Кошкар-оол, Д. Сарыгбай политиктиг болгаш дайынчы серемчилелдиг белеткелге өөренип турары-биле чергелештир «Совет Армияның тергиинneri» деп аттарны чедип алган.

Июнь 28-те үнген «Шын» солунда Таңды районнуң «Коммунизмниң херели» колхозунуң Могай сүт-бараан фермазының саанчызы Мая Хидипеевна Оюн бодунга быжыглаан 13 инектериниң бирээзинден-не чылдың бирги чартыында сүт саалдазының планын чедиишкинниг күүсетпишаан, чыл төнчүзүнге чедир инек бүрүзүнден 1700 кг сүттү саап алыр деп хүлээнип турар дугайында чүүл парлаттынган, ону номчааш дыка өөрүп тур мен.

Совет Армияның шериг албанын тергиин эки эрттирери дээрге, коммунизмниң тайбың күш-ажылчы тургузуушкунун базым бүрүзүнде карак огу дег камгалап турары ол болур. Төрээн чуртувусту камгалаарынга бистиң күзел-соруувус, бердингенивис кызыгаар чок.

Аваа дайынчы Маадыр ЧЫСПЫҢМАА.

Трактористиң ажыл-үүлези

«Улуг-Хая» совхозтуң тракторизи К. Шаңгыр-оол трактористеп эгелээле ажылының эки үре-түңнелдиин көргүзүп келген. Ынчангаш ол «Кур черни шиңгээдип алганы дээш» деп медаль-биле шаңнаткан.

Совхозтуң Хендерге салбырынга ол ийи чылда ажылдаан, часкы тарылга үезинде салбырның бүгү тараа культураларының 90 хуузун катка-лар-биле дески кылдыр таптай бастырган.

Техниканы ол камныг эдилеп келгенин көргеш, совхоз дирекциязы «Беларусь» деп чаа тракторну аңаа быжыглаан. Чер андарылгазында тракторларны кывар-чаар материалдар-биле ол үзүктел чок хандырып келген, часкы тарылганы чедиишкинниг дооскан болгаш чайгы ажылдарны база эки чорудуп турар. Тракторист эки ажылдааш, өртектиг шаңналды база алган.

Д. ШУЛУУ.

ЧОННУҢ ЧҮҮЛДҮГЗҮНҮҮШКҮНҮ

Бүрүн каттыжып тур бис

Тываның хоочун колхозтарының бирээзи — Таңды районда «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң коммунистери болгаш бүгү колхозчулары СЭКП ТК-ның ажык чагаазын таныжып көргеш, бистиң Коммунистиг партиявыстың ленинчи быжыг курузун, эш Н. С. Хрущевка баштаткан Төп Комитеттиң бүгү ажыл-чорудулгазын бүрүн деткип турар.

«Революцияның чалбыыжы» колхоз 30 чылдарда тургустунуп турда, чүдүг турганыл, ам чүдүг апарганыл, ылаңгыя сөөлгү он чылдарда кайы хире хөгжээнил дээрзин каксы бодаарга безин, бистиң чуртувустуң хөгжүлдези дээш партияның чорудуп келген политиказының мерген угаанының, шынның тодаргай херечизи турар. Моон ужурунда БКП-ниң удуртукчуларының бистиң партиявыстың политиказынга, ылаңгыя оон Программазынга удур нүгүлчү халдаашкыннарны кылып турарынга бис, бодувустуң партиявыс-биле бир демей, шыңгыы хыурланып турар бис.

Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң теоретиктиг болгаш практиктиг айтырыгларының талазы-биле СЭКП-ниң болгаш өске-даа акы-дуңма марксчи-ленинчи партияларның ажылдап кылган шугуму шын дээрзин делегей хөгжүлдези тодаргай бадыткап турар. Ол хиреде-ле кыдат эштер боттарының «онзагай» курузун бүгүдеге деткээр деп оралдажып турары оларның улуг алдагдалы болгаш чарылдырыкчы чоруу болуп турар дээрзин коммунист кижи чугаалавайн барып болбас.

Бистер СЭКП ТК-ның ажык чагаазында тайылбырлаттынган марксчи-ленинчи турушка бүрүн каттыжып турар болгаш бистиң партиявыстың ленинчи туружу тиилээр дээрзинге бүрүн бүзүрээр бис!

Г. ГУДКОВ.
«Революцияның чалбыыжы» колхозтуң даргазы.

Чаңгыс эп-сеткилдиг

Тозан ажыг коммунистерни хаара тудуп турар Кызыл горсобестиң чанында девискээр аайы-биле партия эге организациязы чоокта чаа бодунуң ажык хуралынга партия Төп Комитединиң июнь Пленумунуң түңнелдерин база СЭКП ТК-ның Совет Эвилелиниң бүгү партия организацияларынга, бүгү коммунистеринге ажык чагаазын чугаалашкан.

Парторганизация секретарының оралакчызы эш Танов сөс алгаш — СЭКП ТК-ның ажык чагаазында илереттинген бодалдар болза, бүгү партияның, бүгү совет улустуң бодалдары-дыр. Партияның XX, XXI, XXII съездилериниң шиитпирлерин, СЭКП-ниң Программазын Төп Комитет амыдыралда чайгылыш чок боттандырып турарынга сеткиливис ханып тур. Бистер ленинизмге, пролетаржы интернационализмниң улуг принциптеринге шынчы бис — деп чугаалааш, чон ортузунга, ылаңгыя аныяк өскенниң ортузунга, кижизидилге ажылын чорударынга амыдыралдың байлак дуржулгазын мөөңнеп алган кырган пенсионерлерниң ролюнуң улуг болурун айытпышаан, школаларны тодаргай шефке алырын, улусчу дружиналарның ажылынга идепкейлиг киржирин саналдаан.

Эш К. А. Власов улусчу массалыг контрольдуң ажылын экижидериниң херээнде улуг сорулгаларның туруп турарының дугайын чугаалаан. Кызылдың мебель фабриказы багай шынарлыг продукция үндүрүп турда, коммунист пенсионерлерниң эскербейн турарын шүгүмчүлеп, партия-күрүне контролюнуң органнарынга пенсионерлерниң талазындан практиктиг дузаны чедирерин саналдаан.

Пенсионерлерниң киржилгези-биле ниитилелге удур элементилер-биле демисел дугайында база чаа кижини кижизидериниң дугайында лекциялар номчулгазын организастаарын Ада-чурттуң Улуг дайынының инвалиди коммунист эш Прокудин саналдаан.

Хуралдың киржикчилери кырган коммунистер, партия кежигүнү эвес пенсионерлер июнь Пленумунуң шиитпирлерин болгаш Төп Комитеттиң ажык чагаазын изиг чүүлзүнүүшкүн-биле хүлээп алганнар.

Пленумнуң шиитпирлерин болгаш Төп Комитеттиң ажык чагаазын чонга таныштырар кижилерни аңгылаар, партия-күрүне контроль комитединге дузалаар бөлүктү тургузар дугайында шиитпирни хуралга хүлээп алган.

Д. РЫЛОВ.

Бо чылын Миргород бүдүрүлге эргелелиниң (Полтава область) көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери кукурузаның гектар бүрүзүнден 70 центнер тараазы дээш демисежип турар.

Бүгү колхозтарда болгаш совхозтарда кукурузаның үнүжү эки. Механизаторлар тарылганы одуруглаар аразын ажылдап кылып, үнүштерниң немелде чемгерилгезин чорудуп турар.

«Большевик» колхозтуң тракторизи Алексей Семенович Рябко (чурукта) ээлчегде кукурузаның 14 гектар черинге немелде чемгерилгени чорудар тургаш, 23 гектарга чорудуп турар. СЭТА-ның фотохрониказы.

Редакцияга ЧАГААЛАР

Аазатпайлар—самчыгдакчыларның дузалакчылары

Ажыл-агыйны эрең ней удуртур, учёт-отчётту сандарадыр чорук, самчыгдакчыларга таарымчалыг байдалды тургузуп турар.

«Сүт-Хөл» совхозтуң болгаш оон Алдан-Маадыр салбырының удуртукчуларының болгаш оон бухгалтерия аппаратының эрең нейлээр, аазатпай чоруу чүге чедирген эвес, көрүп көрээлинер.

Алдан-Маадыр салбырда малдың, чепсек-херекселдиң, саң-хөөнүң учёт-отчёдунуң багайының дугайында ажылчын Ооржактың дыңнадыынга үндезилээш, колхоз-совхоз бүдүрүлгезиниң Чөөн-Хемчик эргелели тускай хыналданы организастаан. Эш Ооржактың дыңнадыында айыткан фактылар херек кырында бадыткаттынгылаан.

Салбыр эргелекчизи эш Ойдупаа, зоотехник эш Биче-оол оларның мал учёдунга контрольду кошкатканының түңнелинде, чамдык ак-сеткилдиг эвес малчыннарның эмир чылынга самчыгдап каапканы база кадарчыларның харысалга чогундан өлген, читкен 110 баш шээр болгаш 2 баш бода малдарны ай санында-ла отчётка бар кылдыр мегелеп көргүзүп келген. Чижээлээрге, кадарчы О. Самбыл-Норбу 5 хойну, Оңдар Калдар-оол 3 иртти, Моңгуш Чүчүңмай 7 өшкүнү, С. Сергей 3 өшкүнү, 2 иртта самчыгдап алгаш, ай санында-ла бар кылдыр отчёттадып турганнар.

Шак мындыг контроль чок, чиндиргей чорукту ажыглааш, чамдык кижилер күрүнениң малы-биле боттарының болгаш өске кижилерниң хуузунда малын солуп алгаш малдап, күрүнениң мөзүлүг малдарын хуузунда үүрмек малдар-биле орнап турарлар. Кадарчылар М. Көрген-оол 45 баш, О. Самбыл-Норбу 35 баш хуу малдарны күрүне малы-биле холуй малдап турарлар. Ирт кадарчызы Оюн-оолдуң улуг иртериниң чамдызы бичии хураганнар кылдыр «хуула бергилээн». Хой саналгазының үезинде кадарчы Маңзыр-оол 4 хойну аалынга үзүп каапкаш комиссия-биле маргыжып, хоюн 3 катап санатканы.

Салбырның зоотехниги Биче-оолдуң мал учёдунга контрольду кошкатканы таварылга эвес. Совхозтуң бир шарызын ол бодунга шиңгээдип алган турган. Бо чылын немей төрээн инектерден 11 инекти бодунуң катты Оңдар Шүрженнейге март 30-ге чедир сагдырган. Февраль, март айларда Шүрженнейниң коданынга төрээн инектерниң бызааларын кирип оруулгалаваан. Апрельден май 4-ке чедир төрээн инектерни фермаже чорутпайн, ол-ла каттынга июнь 10-га чедир сагдырган болгаш оларның бызааларын ай отчёдунга кирбээн.

Чепсек-херекселдерниң учёду барык-ла чок. Совхозтуң төп складындан салбырның складынче чорутукан чепсек-херекселдерниң фактуразы бар, а оларны салбыр складындан фермаларже, бригадаларже тус-тус малчыннарже үндүрген документилери чок. Кыжнарда, кандыг чепсек-херекселдерни быжыглааның склад эргелекчизи эш О. Санчы боду безин билбес. Оон түңнелинде 42 хомут, 3 шлея, 30 седёлка, 12 терге, 15 шанак, 15 дуга, 92 сиген кадыыры, 205 демир айыыр, 82 демир хүүрек, 8 эзер, 10 чүтен кайда, кымнарда быжыглаттынганыл деп чүве билдинмес. Ол ышкаш чуртталга базыннары база малчыннарда быжыглаттынмаан. Дыка хөй эт-херекселдер хову, шөлдер сайын октаттынгылаан. Алаштың тараа суттарар бугаларын бензин доскаарлары-биле бөгүлап каан чыткылаар. Кывар-чаар материалдарның чарыгдалы камналга чок болгаш учёду кончуг эрес ней. Талон-биле санап көөрге, склад эргелекчизи эш Санчының кырында 6 тонна бензин тудап турар. Машина-тракторларның камгалгазы багай, бүдүрүкчүлүү куду. Чамдык трактористер тракторларны хуу ажыл кылырынга ажыглап турарлар.

Салбырда ниитиниң өнчү-хөреңгилериниң учёт-отчёдунуң сандаргай болуп турарының бир кол чылдагааны болза, бүдүрүлгениң тус-тус адырларында өртектиг чүүлдер харылап турар кижилер халажыр апарганда, хүлээнчилге актызы ёзугаар санажып хүлээнишпейн, чүгле дулгуурлерин хүлээнчип турарында. Склад эргелекчизи турган Б. Идам-Сюрюн тараалыг складын О. Санчыга хүлээдирде, дензилеп хүлээтпейн чүгле склад дулгуурлерин хүлээдип берген.

Салбырның болгаш совхозтуң төп бухгалтериязының (кол бухгалтери эш Белграт) контроль чогун ажыглап алгаш, салбырның кассири М. Шура күрүнениң болгаш ажылчыннарның акшазын кажарлап самчыгдап турган. Февраль айда Сарыг-Булуң фермазының саанчыларының шалың ведомозунга Х. Д. Анчымаа деп херек кырында чок кижиниң адын тудуп бижээш, 50 рубль 70 копеекти ол боду алган. Бодунуң ашаа Көшкен-оолдуң кылган ажылдарының нарядының түңүн өстүр өскертип тургаш, аңаа январьда 27 рубльди, февральда 18 рубль 10 копеекти шалыңындан ажыр төлеп берген. Малчыннарга аванс бээрде, оларның билбезин ажыглап алгаш, акшазын чедир төлевейн келген. Чижээ, кадарчы М. Экер-оолдуң 20, М. Карандаштың 20, Ш. Эрес-оолдуң 25, О. Калдар-оолдуң 54, М. Дамзынның 10, М. Луузанның 15, Д. Кыстан-оолдуң 40, С. Сээм-оолдуң 9,4 рубльдерин бодунга шиңгээдип алган. М. Шураның айда ап турар шалыңы херек кырында 60 рубль. Ынчаарга эрткен беш айларның дургузунда ол 2 демир орун, 2 хөѳнниг чоорган, хеп шкавы, радиоприёмник, чем шкавы, даараныр машина, эр, херээжен кышкы тоннар, орун шывыглары, күш дүгү сыртык садып алган. Ону Алдан-Маадыр суурнуң чурттакчылары эки билир.

Салбырның ажылында шак мындыг дүвүрээзиниг байдалды партком, дирекция черинге, ажылчын комитединге болгаш комсомол организациязынга база партия-күрүне контроль комитединиң совхозта дузалаар бөлүүнге медеглеп турбуже, кандыг-даа хемчег албайн келген.

Аазатпайланыр чоруктан адырлып, ниитиниң өнчү-хөреңгизиниң учёдун шыңгыырадып, оон контролюн күштелдирери чугула.

С. ОНДАР.
С. ХОВАЛЫГ.

Ийиги чергениң херээ кылдыр көрүп болбас

Мурнуку чылдарда «Коммунизмче орук» колхоз тудуг талазы-биле эки ажылдыг ажыл-агыйга санаттырып келген. Фермалар, хойжу бригадалар төптеринде, малчыннарның чамдык кыштагларында туткан тудугларның шынары-даа эки, көрүштүг-даа турган. Бора-Шайның Арыг-Бажы суур бойдустуң эки черинде турарындан аңгыда, ооң тудугларын шынарлыг кылдыр кылган. Бел-Орукта М. Дыртых бригадирлээн бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригаданың төвүнде чуртталга бажыңнары, кызыл-булуң, аалчылар бажыңы, үлегерлиг хой, хураган кажаалары чүгле районга эвес, харын республикага билдингир эки кылдыр туттунган. Колхоз төвү Арыг-Бажы суурда чуртталга бажыңнары шупту крышалыг, ынчаарга хөй кезин кладовкалыг, херимниг. Колхозта уруглар ясли-садының тудугларын төлевилел ёзугаар эки шынарлыг кылган болгаш оон септелгезин чыл санында чорудуп келген.

Суурнуң чаагайжыдылгазы чыл келген тудум-на экижип турар, суурда 2 сквер көрүштүг болу берген, ынчаарга ниитизи-биле колхоз төвү Арыг-Бажы суур чаагайжыдылгазының талазы-биле район төвү Хандагайты суурдан ыракта ажыг дизе, черле хөөрем чок.

Үстүнде чедиишкиннер-биле чергелештир колхозтуң тудуг бригадазының ажылында четпестерни ыыттавайн барып болбас.

1962—1963 ажыл-агый чылдарында колхоз төвүнге тутса чогуур тудуглардан тускай эртемниглерге тудуп турар 4 аал ишти чурттаар бажың, школаның столовайзының тудуу шимчевейн туруп берген. Тудуг материалдарын үзүктелдирип, тудугжуларны доктаамал ажылдатпайн турганындан 4 аал ишти чурттаар бажыңның тудуунда 3—4 бызаңчылар бирде ажылдаар, бирде өскээр ажылдаар ужурга таваржып турар.

Колхозта көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери болгаш башкылар бажың айтырыының дугайында көдээ Советтиң даргазы эш Д. Шагдырга айтырыг тургузарга, «бисте бажыңдан-на хөй чүве чок, суурда 10—20 хире бажыңнарның ээлери чок» деп, мал ажылында ажылдап турар кижилерниң бажыңнарын оларга айтып берип турар. Ол дээрге кадрларны оран-бажың-биле хандырар дугайын четпес сагыш салып турары-дыр. Зоотехник эш Т. Мажаа 2—3 чылдың дургузунда орта бажың чок, улустуң хуу бажыңнарын хөлезилеп келген. Ол ышкаш башкылар Сат Хандываа, О. Алдын, К. Кертик-оол олар септелге кылбааныындан соок, печказы кылдынмаан. Ындыг байдал чүгле бо колхозта эвес, «Торгалыг», «Кызыл тук» колхозтарда база бар.

Чыл планында кордунген тудугларны ыяавыла доозар талазы-биле күженишкин чогундан бо колхозтуң Хам-Дытта, Мугурда, Бора-Шайда бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригадаларында чуртталга бажыңнары, хураган кажаалары, кызыл булуң, чунар бажыңнарның тудуглары ийи чылдың нүүрүн көрүп бар чыдары колхоз баштаар черин канчап дүвүретпезил?

Тудуг ажылы-биле кады сиген кезилдези дапкырлажып келгенин колхоз баштаар черин элээн дүвүрээзиниг байдалче алгдапкан. Ынчалзадаа «думчукка дулганда бызаа сугжур» дээн ышкаш, колхозтуң удуртукчулары чүткүдүп-ле эгелээн. Бажың тудуп турган бызаңчыны сиген белеткээр черже чорудар ужурга таварышкан, тудуг ыяжы сөөртүп турган чолаачыларны, чүдүрүкчүлерни сиген кезилдезинче мобилизастаан.

Эх, бир эвес апрель, май, июнь айларын эрең нейлеп эрттирбээн болза, хамык тудуглар мынчага чедир шыкпаарны берген турар ийик, эштер Бүрү, Кечил-оол!

Дөрт харлыг гараж. Ынча дижип турары-ла чөптүг, даш гаражты колхозтуң херээжен нери ам 4 чыл нүүрүнде тудуп келген, база-ла материал, кижилер күжү-биле четче хандырбазындан ол тудуг ам-даа бүрүн ажыглалга кирбээн.

Херекке албааның уржуундан, шак мындыг четпестерниң үнүп келгени таварылга эвес, колхоз баштаар чери тудугну ийиги чергениң, а мал ажылын бирги чергениң кылдыр көре берген. Ынчаарга тудуг ажылы чорувас болза, мал ажылы дүрген хөгжүп шыдавас-ла болгай. Чаңгыс талалаар практикадан уштунар, ажыл-агыйның бүгү адырларын чаңгыс аай кылдыр удуртур дээрзин утпаза чогуурдур.

Д. ЧИМБА.
Өвүр район, «Коммунизмче орук» колхозта.

СҮТ СААЛДАЗЫ

«Найырал» совхозтуң Үрбүн салбырының малчыннары чеди чылдың бешки чылының бирги чартыының планныг сорулгаларын чедиишкинниг күүсеткен. Инекти чүм одарга чедирип турары-биле чергелештир, кукуруза силозу болгаш концентраттыг немелде чемнерни берип турар. Бо бүгүнүң түңнелинде, фермада саар инек бүрүзүнге онааштыр хүнде 8 литр сүттү саап ап турар.

Үрбүнчүлер эрткен чартык чылда 126,5 тонна сүттү саггаш болгаш күрүнеге 83 тонна сүттү берген, аңы хүлээлгезинден 24 тоннаны ажырган. Ында саанчылар Мижит-Доржу Шивит бир инекке онаажтыр 1032 кг, Дуңгаа Ховалыг 1017 кг, Татьяна Новаштай 1011 кг сүттү тус бүрү саал, мурнакчылар болганнар.

Ол-ла салбырның хойжулары Д. Ындыраа 431 аныяк ирттериниң бирээзинден-не 3,1 кг дүктү алган. Ол кодандан күрүнеге саткан бир иртти диргиг деңзизи 45 килограммдан кудулаваан.

* * *

«Улуг-Хая» совхозтуң Алдыы-Шынаа сүт-бараан фермазының саанчылары, кадарчылары чартык чылда планныг сорулгазын база-ла ажыр күүсеткен. Ферма чартык чылда 80 тонна сүт саар тургаш 120,3 тонна кылдыр, а күрүнеге 70 тонна сүт садар тургаш 81 тонна кылдыр күүсеткен.

Д. МОНГУШ.

ганизациязының ындыг хевирин тургузарынга бүгү байдалдарны тодаргай таарыштыр көрүп билири чаа хевирлиг марксчи партияны тургузуп шыдаар арганы аңаа берген.

Партияны тургузарынга кол рольду «Искра» солун ойнаан. Солуннуң агентилери, профессионал революсчулар И. В. Бабушкин, М. И. Калинин, Н. Э. Бауман, Р. С. Землячка, Е. Д. Стасова болгаш өскелерДаа солунну тарадырынга идепкейлиг киржип, революсчу партияның кол өзээ болган чажыт организацияларны тургусканнар.

Дайынчы, чаа партияны тургузары оппортунистер-биле чидиг демиселге эрткен. Партийжи кадрларны каттыштырып, кижизидеринге Ленин «ажык марксизмниң» база «экономистерниң» оппортунизми-биле шиитпирлиг демисежип келген. Оппортунизмниң социалдыг дазылын, ооң өскерликчи ролюн база чурт бүрүзүнге оппортунизмниң аңгы-аңгы хевирлиг болурун Ленин тодараткан.

Оппортунистер болгаш ревизионистер коммунистерни ажылчын шимчээшкининиң чарылдырыкчылары дижирлер. Лениниң болгаш большевиктерниң ревизионистерге удур демисели марксизмге үндезилээш, ажылчын аңгының херээ дээш, ооң чаңгыс эвин каттыштырары дээш демисел боол артып калган.

«Европаның эң улуг өскүндүрүү болгаш айыылы—ында революсчу партияның чок боол турарында. Шейдеманнар, Ренодельдер, Гендерсоннар азы Каутский ышкаш чалчаларның өскерликчи партиязы бар. Революсчу партия чок»—деп Ленин бижип турган. Европаның улустарының болгаш кижи төрелгетенниң салым-чолу дээш улуг баштыңчының дүвүрээзинни шынап-ла халас барбаан. Реформистер ажылчын аңгыны бүдүвээн болза, фашизмниң араатанзыг үүлгедии-даа, делегейниң ийи дайыны-даа болбас ийик.

Ийи хевириниң партияларының — социализмниң делегей системазын тургускан Коммунистиг партия биле ажылчын аңгыга шуут өскерлирингеден чедир бууравышаан. Барыын Берлинниң бургомистри Бранд, оон ынай Спаак болгаш Ги Молле ышкаш өскерликчи-баштыңчыларны кижизиткен реформисчи партияның ажыл-чорудулгазының түңнелин амыдырал боду-ла көргүскен.

1903 чылда партияның ийиги съездизинге большевиктер партиязы тургустунган болгаш төөгүде бир-ле дугаар пролетариаттың диктатуразы дээш демисежир сорулганы салган революсчу программа Лениниң ачызы-биле хүлээп алдынган. Партияны пролетаржы эвес, туруш чок элементилер-биле долдурарынче чүткүп турган оппортунистерге шыңгыы согугну В. И. Ленин партияны тургузуп турарының эгезинде-ле берген.

Партия кежигүнү кижи бүрүзү кайы хире улуг рольду ойнаар турарын Ленин онзалап айыткан. Бодунуң бүгү ажыл-чорудулгазын партияның эрге-ажыынга чагыртыры болгаш оон шиитпирлерин амыдыралга боттандырары партия кежигүнү бүрүзүнүң хүлээлгези болур деп Ленин санаан.

Лениниң ол чагыы бистиң партиявыстың ажыл-чорудулгазында бөгүнге дээр артып калган. СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга бодунуң чугаазынга эш Н. С. Хрущев мынча дээн: «Кандыг-даа айтырыгга хамаарыштыр партия кажан бодалын чугаалап, ол айтырыгны канчаар көөрүн тодаргайлап каапканда, бир эвес партия кежигүнү мен деп бодун санап чоруур кижи шын эвес туруштарны ээлеп, бодунуң ол туружун камгалаар болза, ындыг кижи херек кырында партия кежигүнү эвес апаар. Боттарының хуузунда частырыглыг бодалын партияның, тодаргайлаарга, чаңгыс аай бодалдыгларның бүгү улуг армиязының шиитпирлеринден бедик кылдыр санап чоруур ындыг кижилерден партия хосталып алыр ужурлуг».

Улус масса-биле сырый харылзаалыг болуру Коммунистиг партияның кол күжү деп Ленин санап чораан. Масса-биле бодунуң харылзааларын хүн бүрү быжыглап турары-биле бистиң партиявыс күштүг. Чон-биле доктаамал кады ажылдажылганың тодаргай чижээн СЭКП ТК-ның Бирги секретары Н. С. Хрущев, ТК-ның Президиумунуң кежигүннери көргүзүп турар.

Марксчи теорияның арыг болуру дээш Ленин доктаамал демисежип чораан. Революцияның болгаш партияның улуг баштыңчызы марксчи өөредигни чаа байдалдарга таарыштыр улам сайзыраткан. Амгы үеде бистиң партиявыс идеологтуг ажылче улуг кичээнгейни салып турар. СЭКП ТК-ның июнь Пленуму, оон шиитпирлери база эш Н. С. Хрущевтуң Пленумунга чугаазы оон тодаргай херечизи болур.

Кижи төрелгетен социализмче пролетариат диктатуразын дамчыштыр кээр дээрзин Ленин чаңгыс эвес удаа айыткан. Бистиң партиявыс пролетариат диктатуразының дугайында өөредигни камгалап, сайзырадып шыдаан болгаш ону чаа-чаа түңнелдер-биле байыткан.

Империализмниң амгы пропагандистери буржуаз тургузугну «хостуг делегей» деп мактап турарлар. Буржуаз демократия дугайында мете чүлчүрүүшкүннерни Ленин чытча шаапкан.

Совет күрүнениң удуртукчузу болгаш партияның баштыңчызы В. И. Лениниң бүгү-ле ажыл-чорудулгазы хөй талалыы-биле ёзулуг-ла онзагай. Ол амыдыралдың бүгү талаларын удуртуп, янзы-бүрү айтырыгларны шиитпирлеп, съездерге, хуралдарга чүве чугаалавышаан, ажылчыннар база тараачыннар-биле ужуражып турган. Лениниң шынчы өөреникчизи Н. С. Хрущевка баштаткан СЭКП ТК-зы удуртулганың ол хевирин хажык чокка боттандырып турар.

Бистиң партиявыстың болгаш күрүневистиң даштыкы политиказы В. И. Лениниң тодарадканы улуг ужур-дузалыг. Ол мынча дээн: «...Бистиң бүгү-ле политикавыс болгаш пропагандавыс улустарны дайынче ыдалаарынче угланмаан, а харын дайынны чок болдурарынче угланган». Янзы бүрү ниитилел тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының дугайында бо ленинчи принципти бистиң партиявыс амгы үеде улам сайзыраткан.

Быжыг тайбың болгаш кижи төрелгетенни термоядролуг дайынның айыылындан чайладырының ажык оруу чепсегленишкинни дужурериинден база тайбың кожа-хелбээ догуннаашкындан хамааржыр дээрзин делегейниң ак-сеткилдиг кижилери эки билир.

1921 чылда партияның X конференциязынга В. И. Ленин партияның ажылын дээди эртемнерниң дөрт чылдыг курузу-биле деңнеп чугаалаан. Бирги курс эрткен чүс чылдың 70 чылдарындан 1903 чылга чедир — народниктерден, социал-демократтардан база II Интернационалдан большевизмге чедир баштайгы эге орук. Ийиги курс—1903 чылдан 1917 чылга чедир. Ол дээрге революцияга ылаптыг белеткелдерниң чылы, 1905 чылдың революциязының баштайгы дуржулгазы. Үшкү курс—1917 чылдан 1921 чылга чедир. Бо дөрт чыл баштайгы 40 чылдан-даа артык утка-шынарлыг. Пролетариат эрге-чагырганы алган. Дөртkү курс—социализмни тургузары; социализмни тургускаш, —«ынчан ылап-ла тиилеттирбес болур бис» дээрзиниң үези турган.

Ол дөрт курстарның оруун бистиң улус чурттап эрткен, дараазында оон бедик шылгалда—коммунизмни тургузуп турар.

Лениниң айыткан оруу-биле чоруп, Ленинден өөренип, Ленин-биле сүмележип, ленинчи ёзу-биле чурттавышаан, Коммунистиг партия, оон ТК-зы бүгү совет улус болгаш акы-дуңма коммунистиг партиялар-биле коммунистиг тургузуушкуннуң тугун бедик көдүргеннер.

А. ЛЕПЕШКИН.
СЭКП Кызыл хооркомунуң чанында марксизм-ленинизмниң кежээки университединиң директору.

„ТАЙБЫҢЧЕ ЧАЛБЫЫШТЫГ КЫЙГЫРЫГ"

Венгр-совет найыралдың митингизинге Н. С. Хрущевтуң чугаазы-биле холбаштыр

★ ★

ЧЕПЕЛЧИЛЕРДЕ

БУДАПЕШТ. (СЭТА). Кремльдиң Съездилер ордузунга совет-венгр найысылалдың митингизи болуп турган үезинде, венгр найысылалдың дыка хөй бүдүрүлгелеринге дүштеки чем үезиниң чапсары турган. Телевизорлар бар чер болганга — завод клубтарынга, Культура бажыңнарынга, квартираларга венгр ажылчы чоннар Съездилер ордузундан дамчыдылгаларны улуг сонуургал-биле хайгаарап көрүп турганнар.

СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга Чепельдиң металлургия болгаш машина тудуунуң комбинадының ВСАП-ның комитединиң секретары, ВСАП-ниң ТК-ның кежигүнү Эрне Мольнарның чугаалааны болза: бистиң партия-чазак төлээлеривистиң Совет Эвилелинге кылган аян-чоруунуң ужур-дузазын ажыр үнелеп көөрү берге.

Бо аян-чорук болза быжыгып турар венгр-совет найыралдың, бистиң улустарның болгаш партияларның аразында тургустунган акылыгма харылзааларның чаа херечизи болур деп, Э. Мольнар үргүлчүлеп чугаалаан. Бистиң улузувустуң төлээлерин совет кижилерниң чылыы-биле хүлээп алганы, СЭКП ТК-ның Бирги секретары, Совет чазактың баштыңы Н. С. Хрущевтуң венгр улуска чедирген байыры чепелчилерни онза өөртүп турар. Бистиң комбинаттың коллективи социализмниң күштерин быжыглаарынче, социалистиг чурттарның улустарының чечектелиишкинче угландырган Совет Эвилелиниң, Венгр Улус Республиканың тайбыңга ынакшылдыг политиказын бүрүнү-биле деткип турар. Бо политиканы ажыл-херектери-биле быжыглавышаан, чепелчилер чартык чылдың бүдүрүлге планын болгаш дашкаар үндүрер продукцияны бүдүрериниң планын чедиишкинниг күүсеткен.

Кызыл Чепель кезээде улус-демократтыг ёзу-чурумнуң идегелдиг чөленгиижи, социализмниң тургузукчуларының авангарды болуп келген болгаш болуп артып-даа турар.

МООЛДУҢ ЧОНУНДА

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Москвага совет-венгр найыралдың митингизинге Н. С. Хрущевтуң чугаазын Моолдуң хөй-ниитизи аажок улуг сонуургал-биле уткаан дээрзин МОНЦАМЭ агентилел дыңнаткан.

Н. С. Хрущевтуң бо сорук кирикчи болгаш мобилизакчы чугаазы болза, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынга үндезилээш, угаазылалдыг чугаалажыышкыннарның аргазы-биле, боттуг шиитпирлерни хүлээп алырының аргазы-биле делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чоорту чавырылдырарынга бүзүрелди болдуруп турар деп, МОНЦАМЭ агентилелдиң тайылбырлакчызы Р. Цэрендаш бижээн.

Амгы үениң чугула айтырыгларын боттуг көөрү болгаш оларны шиитпирлээриниң оруктарын ылаптыг тодарадканы—Совет чазактың баштыңының чугаазының кайгамчык чүүлдери бо. Чугааның бо бүзүрелдиг чүүлдери тайбыңны камгалаарынга, үрегдекчи термоядролуг дайынны баш удур болдурбас талазы-биле баштайгы үндезиннерни тургузарынга Совет Эвилелиниң шиитпирлииниң дугайын херечилеп турар-дыр.

„ДҮШКҮҮРЛҮГ ЧОРУКТУ ЧАВЫРЫЛДЫРАРЫНГА ЧУГУЛА БАЗЫМ"

ЛОНДОН. (СЭТА). Совет-венгр найыралдың митингизинге Н. С. Хрущевтуң чугаазының дугайын Рейтер агентилел далаштыг дыңнаткан соон дарый Лондонуң радиозу болгаш телевидениези Совет чазактың баштыңының чугаазының тодаргай допчулалын дамчыдып, Чөөн биле Барыын таланың аразында дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынга «чугула базым» кылдыр ону үнелеп көрүп турар.

«Ивнинг стандард» болгаш «Ивнинг ньюс» солуннарның тайылбырлакчыларының демдеглеп турары-биле алырга, делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырар болгаш соок дайынны узуткаар талазы-биле улам ынайгы практиктиг хемчеглерни алырынга Совет Эвилелиниң белениниң дугайында Н. С. Хрущевтуң медеглели ам ядролуг шенелделерни хоруур дугайында чугаалажыышкыннар Москвада чоруп турар үеде аажок улуг ужур-дузалыг болуп турар.

Дайынның тыптып келириниң баш удур болдурбас талазы-биле хемчеглерни ажыл-ишчи ёзу-биле чугаалажып көөрүнүң эргежок чугулазының дугайында Н. С. Хрущевтуң саналы Чөөн биле Барыын таланың аразынга байдалды экижидеринге улуг перспективаларны ажыдып турар деп, «Ивнинг стандард» солун бижээн.

Хенертен халдаар арганы баш удур болдурбас сорулга-биле Совет Эвилелиниң болгаш өске-даа чурттарның девискээринге контроль таңныыл черлерин тургузарының ажыктыының дугайында Совет чазактың баштыңының сөстери «соок дайынның амгы байдалынга үндезин эргилдени кылып болур магат чок» деп «Ивнинг ньюс» солун бижээн.

СИРИЯДА БАЙДАЛ

КАИР. (СЭТА). Президент Насер-биле ужуражыр болгаш чугаалажыр дээш сирия чазак төлээлерин баштап, КАР-га чедип келген Сирияның «Революстуг командылалының национал чөвүлелиниң» даргазы генерал Луэй Атаси Дамаскаже ужудуп чорупкан. Чайгы үеде президент Насерниң болгаш КАР-ның чазааның туруп турары Александрийге бодунуң турганының үезинде Атаси Насер-биле ийи катап ужурашкан. Аэродромга ужудуп чорударының мурнунда генерал Атаси «менде чугаалаар чүве чок» деп чугаалааш, парлалганың төлээлекчилеринге кандыг-бир медеглел кылырындан ойталаан.

Тайбыңның херээнге салыышкын

ДЕЛИ. (СЭТА). Кремльге Совет Эвилелиниң болгаш Венгрияның улустарының митингизинге Н. С. Хрущевтуң чугаазы Индияның парлалгазының болгаш хөй-ниитизиниң кичээнгейин бодунче хандыдып турар. Делиниң солуннары Совет чазактың баштыңының чугаазын бирги арыннарынга калбаа-биле тайылбырлаан. Парлалга Н. С. Хрущевтуң чугаазында делегейниң чугула элээн хөй айтырыгларының талазы-биле саналдарны онза тускайлап, ол саналдарны барыын таланың күрүнелеринден хүлээп алыр чорук политиктиг климаттың чылыырынга дузалаар ийик деп демдеглеп турар.

«Хрущев элээн саналдарны, бирги ээлчегде герман айтырыгның талазы-биле, делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарынче угландырган саналдарны киирген» деп «Пэтриот» солун бижээн.

«Стейтсмен» деп солун совет саналдарны «бүгү-ниити тайбыңны хандырарының херээнге салыышкын» болур деп айтып турар.

Кремльге болган митингиге Н. С. Хрущевтуң чугаазының дугайында дыңнадыгларны бүгү-индий радионуң сөөлгү медээлеринге дамчыдып турган.

Чугула чугаа

ТОКИО. (СЭТА). Совет-венгр найыралдың митингизинге Н. С. Хрущевтуң чугаазын Токионуң солуннары чугула чугаа болур деп чаңгыс эп-сеткил-биле үнелеп көрүп турар.

«Чөөн биле Барыын таланың аразынга чугаалажыышкыннарга чугула элээн саналдарны совет премьер киирген» деп «Асахи» солун медеглээн.

«Дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынга Хрущевтуң чугула саналдары» деп «Йомиури» солун ол чугааны үнелеп көрүп турар.

Н. С. Хрущевтуң чугаазынга тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның политиказы Совет Эвилелиниң даштыкы политиктиг кол шугуму кылдыр болуунуң чаа бадыткаашкынын алган деп «Асахи» солун демдеглээн.

Мөңгеде өңнүктер

БУДАПЕШТ. (СЭТА). «Непсабадшаг» солун «Кремльге сорук кирикчи митинг», «Н. С. Хрущев биле Янош Кадар бистиң улустарывыстың бузулбас найыралының дугайында, ийи системаларның тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының дугайында, социализмниң идеяларының тиилелгезиниң дугайында» деп улуг эгелер-биле үнген. Н. С. Хрущевтуң болгаш Янош Кадарның чугааларын солуннуң чеди арыннарынга парлап үндүрген, ол арыннарның эгелеринде бижээни болза: «Бистиң партияларывыстың болгаш чазактарывыстың туруштары бүрүн дүгжүп турар», «СЭКП-ниң XX съездизиниң ажылдап кылган ленинчи шугумунга делегейниң бүгү коммунистиг шимчээшкини байыр чедирген», «Коммунизмниң тиилелгелиг идеялары херек кырында күш-ажыл-биле боттанып турар», «Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның ленинчи принциви бүгү делегейде тиилеп турар», «Венгр Улус Республика бүгү күш-ажылчы улустуң бүзүрелин болгаш деткимчезин ажыглап турар».

Венгр-совет найыралдың Ниитилелиниң чиңгине секретарының оралакчызы Ласло Киштин СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга чугаалааны болза, совет улус-биле быжыгып турар найыралга венгр ажылчы чоннар сагыш-сеткилиниң бүгү ханызындан өөрүп турар. Совет-венгр найыралдың Ниитилелиниң даргазы академик П. Н. Федосеев Кремльге болган митингиге венгр улус 225 миллион совет өңнүктерлиг деп чугаалаан. Социализмниң херээнге тулчунга чедир бердинген 10 миллион ажыг венгр өңнүктерлиг болуп турарын совет кижилер билип алзыннар.

Вашингтон өөренип көрүп турар

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Совет-венгр найыралдың митингизинге эш Н. С. Хрущевтуң чугаазы Вашингтонуң солуннарының болгаш радио-телевидение дамчыдылгаларының кол темазы болуп турар.

Н. С. Хрущевтуң делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарынче угландырган саналдары АКШ-тың чазак бөлүктериниң улуг кичээнгейин көрүндүрүп турар.

Америк телеграф агентилелдериниң дыңнадыгларын ёзугаар алырга, АКШ-тың президентизи Дж. Кеннеди Н. С. Хрущевтуң чугаазын сонуургал-биле өөренип көрүп турар.

Күрүне департаментизиниң парлалга айтырыгларының талазы-биле даргазы тускай медеглелди кылып, ылангыя күрүне департаментизи Н. С. Хрущевтуң саналдарын «кичээнгейлиг өөренип көрүп» турар болгаш ол саналдарны Каттышкан Штаттарның эвилелчилери-биле кады чугаалажып көөр деп турарын демдеглээн.

УЛУГ СОНУУРГАЛ

СОФИЯ. (СЭТА). «Тайбың болгаш коммунизм дээш, марксизм-ленинизмниң тугунуң адаанда чаңгыс эптиг», «Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын улустарның амыдыралчы эрге-ажыктарын илередип турар»— деп ындыг эгелерниң адаа-биле болгар солуннар Совет чазактың баштыңы Н. С. Хрущевтуң Москвага совет-венгр найыралдың митингизинге чугаазын парлап үндүрген.

Делегей дайыны болза социализмни болгаш коммунизмни тургузарынгадаа, делегей революциязының дүргедедиринге-даа эргежок чугула чүүл эвес-тир, агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг шенелделерни хоруглаарының дугайында дугуржулганы чедип алырының ынанныжы бар болуп турар дээн Н. С. Хрущевтуң чугаазында ындыг черлерни «Отечествен фронт» солун онзалап парлаан.

Республиканың школачыларының техниктиг чогаадылгазының бо чылгы делгелгезинге кирери-биле салдынган кылыгларның саны эрткен чылдыындан эвээш болган, ынчалза-даа шынар талазы-биле эки кылдынган ажылдар хөй болган. Ылангыя аңаа Кызылдың № 7, Шагаан-Арыгның № 1 болгаш 2 ортумак школаларының, Арыг-Үзүү сес чыл школазы хөй чүүлдерни делгээннер. Олар эки түңнелге четкен.

Чурукта: делгелгени Кызылдың өөреникчилериниң көрүп турары.

Фото В. Лутковтуу.

Тываның оолдарынга болгаш кыстарынга

Сибирьниң болгаш Ыракы Чөөн чүктүң көдээ ажыл-агыйы талазы-биле улуг өөредилге черлериниң бирээзи — Бурятияның көдээ ажыл-агыйы институду силерни кээп өөренииринче чалап тур.

Институтта дараазында факультеттер бар: **агрономияның** (агрономия база хөрзүн талазы-биле болгаш агрономия салбырларлыг), **ветеринарияның, зоотехниктер белеткээриниң, көдээ ажыл-агыйы экономиказының, көдээ ажыл-агыйны механизастаарының болгаш бот өөредилгениң.**

Институтту доосканнарга эртемден агрономнуң, хөрзүн талазы-биле болгаш агрономияның эртемден агрономунуң, мал эмчизиниң, эртемден зоотехниктиң, куш ажылының талазы-биле эртемден зоотехниктиң, инженер-механиктиң, агроном-экономист эртемденниң, көдээ ажыл-агыйының бухгалтер-экономизиниң тускай мергежилин тывысып турар.

Чүгле бо чылын безин институтту 96 эртемден зоотехниктер, 100 мал эмчилерни база 90 эртемден агрономнар доозуп үнген.

Эрткен күстен эгелээш институт чаагайжыды туттунган чаа өөредилге корпузунда турар. Институттуң лабораториялары болгаш кафедралары эң чаа аппараттар болгаш дериглелер-биле хандыртынган. Өөредилге-дуржулгалыг ажыл-агыйы институттуң бодунда турар. Өөредилге болгаш бүдүрүлге практиказын студентилер аңаа эрттирерлер.

Институтта 150 ажыг башкы кадрлар, оон иштинде 8 профессор, 70 ажыг доцентилер болгаш кандидаттар бар.

Янзы-бүрү мергежилдерниң кандидат диссертацияларын хүлээп алырын ССРЭ-ниң Дээди болгаш Ортумак тускай эртемнер Министерствозу бистиң институтка чөпшээрээн. Ол ышкаш институтта аспирантура база бар. Ында 20 ажыг аспирантылар өөренип турар.

Студентилер чаагайжыды туттунган ниити чуртталга черлери-биле хандыртынган. Ниити чуртталга черлери өөредилге корпузунуң мырыңай чанында. Ол ышкаш столовая база ооң-биле кожа турар. Өөредилге корпузунда улуг буфет бар.

Хөй ном фондулуг номчулга залы студентилерниң хууда ажылдаарынга таарыштыр тургустунган. Спортка ынактарга улуг спорт залы бар, ында бүгү-ле секциялар ажылдап турар.

Агрономия, ветеринария болгаш зоотехниктер белеткээр факультеттерге кирерин күзээннер кирериниң дараазында экзаменнерни дужаар: **орус дылга болгаш литератураga** (сочинение), **физикага** (аас-биле), **химияга** (аас-биле) база **даштыкы дылга** (аас-биле). Көдээ ажыл-агыйны механизастаарының факультединге **орус дылга болгаш литератураga** (сочинение), **математика** (аас, бижимел-биле), **физикага** (аас-биле), **даштыкы дылга** (аас-биле). Көдээ ажыл-агыйы экономиказының факультединге — **орус дылга болгаш литератураga** (сочинение), **математика** (аас-биле), **химияга** (аас-биле) база **даштыкы дылга** (аас-биле). Бот өөредилге-биле кирерлер даштыкы дылга экзамен дужаавас.

Ортумак эртем дугайында документизинде даштыкы дылда демдээ чок кижилерни база даштыкы дылды ортумак школа программазындан эвээш хемчээлдиг эрткеннерни даштыкы дылга экзаменден хостаар.

Тываның аныяктарының дилээн ёзугаар Бурятияның көдээ ажыл-агыйы институдунуң ректорады кирериниң экзаменнерин Кызыл хоорайга, көдээ ажыл-агыйы техникумунга эрттирер болган.

Бурятияның көдээ ажыл-агыйы институдунуң студентилериниң стипендиязы бирги курска — 29 рубль, ийиги курска — 32 рубль, үшкү болгаш дөрткү курстарга — 35 рубль 50 көпеек, бешки курска — 39 рубль 50 көпеек.

Институтка кирериниң дугайында билдириишкинни, ажылдап турган черинден азы школа дирекциязындан характеристиканы, ортумак эртем дугайында документизин (боду-биле), эмчи шыызылгазы (№ 286 хевириниң) болгаш 3×4 хемчээлдиг 4 фоточурукту Тыва АССР-ниң көдээ ажыл-агыйы продуктулар бүдүрериниң болгаш белеткээриниң Министерствозунче чорудуңар. Ооң адрези: **Кызыл, Ленин кудумчузу, бажың 26 а.**

ХЫМЫС

Чурттуң чамдык улуг-улуг курорт, санаторий ышкаш дыштанылга черлеринде бе хымызын тускай кылып, дыштанычыларга ижиртип турар. Тожу районнуң «Май 1» колхозунуң ажылчы чоннары болгаш ында медицина пунктузунуң ажылдакчылары ийи ай хуусаа иштинде бе тудуп, хымыс кылырын ажыктыг деп көргеш, колхоз баштаар черинге санал киирген. Баштаар чер түс саналды уткуп, чөпшээрешкеш, 26 шилиндек, семис күштүг белерни тускайлаан. Оларны районнуң мал эмчизи шинчип берген.

Сөөлгү үеде кылдынган хымысты колхоз складынче чорудуп, склад эргелекчизи эш Ч. Чорбаа фактура ёзугаар хүлээп ап, литрин 20 көпеекке үндүр садып турар. Хымыс колхозчу суурнуң чурттакчыларынга болгаш ырак, чоок мал фермаларынга, хову турлаанга чаазы-биле чедип, чонга калбак хереглел болу берген.

Колхозчулар эштер К. Шуур-оол, А. Көвүкпен белерни эки одарга чедирип, саанчылар С. Чогдунмай, А. Норжунмаа олар хүнде 3 катап саап турар. Ниитизи-биле белер хүнде 92 чедир литр сүттү берип турар.

В. АРАКЧАА.

Сес бөрүнү өлүрген

Чөөн-Хемчик районнуң «Сүт-Хөл» совхозунуң сарлык кадарчызы Ондар Дамчай чайын малды одарладып семиртип, камгалалдыг кадарып турары-биле чергелештир, малга хоралыг дайзын—бөрү-биле демиселди чорудуп турар.

Тээргледип чоруп турган бөрүлерни Ондар билип кааш аңнап эгелээш, бир улуг аскыр бөрүнү баштадыр элээн углады, өзе берген чеди бөрзекти чок кылып узуткаан. Бөрүлерни чер болганга-ла узуткаар херек.

М. ЧИГЖИТЕЙ.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттагылап каап турар хүн болур, чамдык черлерге чаашкыннар болур. Кызылга чаашкын шоолуг эвес. Хат кошкактан ый-тавынга чедир, янзы-бүрү чүк угланыышкынныг. Агаарның температуразы: республикага —22—27, а Кызылга —22—24 градус чылыг.

Редакторнуң оралакчызы Д. О. БЕГЗИ.

Бо үүрмек айтырыглар эвес-тир

(Журналистиң блокнодундан)

САwhile САЗЫН ЧОК-ТУР

Ол Кызыл хоорайның чурттакчызы кижи чүве. Бир-ле кежээ кадайы ону хоюг ак чигир садып эккел дээш магазинче чорудупкан. Гастрономга халып келген, Эжикти дырткан, — так болган.

— Чүү болду бо? Чоп кончуг эрте хаапканы ол? Хаар шагынга чедир ам-даа чээрби минута бар ышкажыл?—деп, база-ла ынаар кирерин оралдажып турган кижиден айтырган.

— Черле мындыг улус-ла болгай бо, кежээ хаарда он беш азы чээрби минута четпейн турда-ла хааптар. Эртен ажыдарда база-ла ынавыла каш минуталарны эрттирипкеш, ам кээп ажыдар—деп, демгизи чугаалааш, иштинде бир-ле чүве химиренген.

Оон ол, он бир скорость хере-хере дүрген хөделдирер кылдыр солуй суккаштың, сарыг барбазын далбайт кылгаш, кежээки магазин кайы сен дээш ыңай-ла болган.

Аңаа чеде бергеш, бир килограмм хоюг ак чигирден деңзилей каап тарын дилээн.

— Саазын чок-тур—деп, садыгжы урут чугаалаан.

— Бичии-даа саазын тывылбас бе?

— Ыт дылы дег-даа саазын тыппас мен.

Ам канчаар, садып алыкчы эш кезек боданып тургаш, дашкаар хирт диген. Садыгжы кыс ооң чүгле сарыг барбазының азын көрүп чыдып калган. Ол-ла чоруткаш, хлеб магазининге киискидип келген. Солун садар автоматче 2 көпеекти кыңгырт кылдыр суп кирипкеш, каш катап хак-шок кылдыр баскылаан. Кайда боор дээр силер, оода солуннуң азыы безин бакылавайн барган. Ам канчаар, чүүден чүү болу бээр ирги дээш база-ла ийи көпеекти ужулгаш, автоматче кыңгырт кылдыр суп кирипкештиң, бассын дээн чүвезин каш катап куду хак-шок кылдыр дагжадыр баскылаан. Кайда боор дээр силер, солун чок, 4 көпеек когаралдыг болган.

«Бөртке чигир урдуруп алыр дээрге бир талазында эпчок, ийи талазында культура чок, чараш эвес чүве-дир ол» деп садып алыкчы эш кезек боданып тургаш, бажыңынче ээпкен. Кадайының чагыының күүсеттинмейн барганынга иштинде аажок хомудап базып олурган.

Бистиң эргип четпес делгем Төрээн чуртувустуң муң-муң садыгларының бүгү садыгжылары садыгның бедик культуразы дээш демисежип турар болгай. Ындыг болза-даа бистиң республикавыстың найысылалы—Кызылдың чамдык садыглары садып алыкчының садып алганы аъш-чем болгаш үлетпүр барааннарын ораап бээр саазынга чедимейн турары элдеп чүве-дир. Ол дээрге садыгжының буруузу эвес, ону удуртуп, баштап турар горпонуң даргаларының буруузу-дур ийин.

Саазын чоктуң хараазындан бистиң садыгжыларывыс чамдыкта садып алыкчыларга колбаса, пряник, печенье, конфета дээн ышкаш аъш-чем бараанын ол-ла бодун тутсуптарындан ыядып эгенирлер эвес. Чамдык садып алыкчылар, ам канчаар, оларны ол-ла хевээргизин карманнарынче дыгып суккулаан-даа тургулаар.

Бистиң хоорайның хереглекчилер эвилелиниң баштаар чериниң даргазы, хүндүлүг Михаил Васильевич Мажов, совет садыгның бедик культуразы дээш херекче кажан черле көдүрлүп үнер кижи боор силер.

АШТАТТЫНМААН ИДИК КАРАККА КӨСКҮ

Чайның бо изиг хүннериниң бирээзинде чүве. Хоорайның эң-не төвү болур кудумчуга кылаштап чорумда, аныяк эр меңээ уткуй кылаштап келгеш:

— Идик аштаар чер кайдал?—деп, айтыра-дыр оң. Чогум кайда идик аштаар чер бар чоор адырам, деп аңдара-дүңдере бодаттынып-ла тур мен. Чеже-даа бодаттынып келиримге кайда-даа ындыг чер чок болду.

— Болаадан черле идик аштаар чер тыппас силер—деп, чүвениң шынын чугаалаадым.

Ол эш бир-ле улуг хоорайдан келген кижи болду. Ооң кара майыктаажының өңү довурак-доозунга мырыңай куурарып көстүп турар мындыг.

— Барып-барып республика найысылалы хоорайда идик аштаар чер чок деп канчап ындыг болду ол—деп, ол элээн элдепсиниип чугаалай-дыр.

Бистиң хоорайга чорумал кижи идик аштадып алыры берге. Бир эвес крем биле щетказын бодунга ап албаан болза, чорумал кижи Кызылга аштаттынмаан идик-биле кылаштаар апаар. Ынчалза-даа «идик багайда эжик ырак» деп үлегер чугаавыс база бар болдур эвеспе. Ол үлегер чугааның кырынга «аштаттынмаан идик каракка көскү» деп база бир чугаадан немей чогаады кааптаалыңар.

Чонуң культурлуг хандырылгазын экижидериниң дугайында сөөлгү үеде канчаар-даа аажок улуг хемчеглерни ап чорудуп турар чүве болгай.

Кызыл хоорайның бүдүрүлге комбинадының директору хүндүлүг Николай Васильевич Поляков, бир эвес бис ийи өске республикалар найысылалынга азы улуг хоорайларга чорук кылып чеде бергеш, аштаттынмаан идиктер-биле черле хоорай кезивес боор бис. Чүге дизе, ында идик аштаар черлер базым бүрүзүнде-ле бар деп хөөрем чокка чугаалап болур. Майыктааштарывысты аңаа садыгдан чап-чаа садып алган чүве дег кылдыр кылайтыр аштадып кааптар болгай бис.

Кызыл хоорайга, оода-ла төп кудумчуга идик аштаар чер тургузар дугайын черле дораан боданып көрбес болзувусса хоржак боор. Николай Васильевич.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Спорттуң чаа чүүлдери

БИРГИ ЧЕМПИОН. Гданьск деп польша хоорайда болуп турар фехтование талазы-биле делегей чемпионадынга баштайгы алдын медаль ойнап алдынган. Ону француз рапирист Ж. Маньянга тывыскан. Совет спортсменнерниң аразында эң дээре болган москвачы М. Миддер дөрткү черни алган.

(СЭТА).

Кинотеатрларга

ИЮЛЬ 24-ТЕ

«НАПЫРАЛ»: «Сампо» 10, 12, «У Французских каминов» 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Мичман Панин» 11.15, 1.15, «Ол бүгүге чай буруулуг болган» (делгем экранныг) 3.15,7.15, 9.15, «Боо чок демисел» 5.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Ашак-кадай белушканы ындыг кончуг-па эвес болган» 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Дайын болгаш тайбың» (бирги сериязы) 1.15, 5.15, «Дайын болгаш тайбың» (ийиги сериязы) 3.15, 7.15, «Ол шамын хүнүнүң бүдүүзүнде болган» 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА»: «Дээрбечи маңгыстар» 5, 7, 9 шактарда.

Кызыл хоорайның Кочетов кудумчузунуң № 5 бажыңында чурттап турар Тамара Казимировна Мисьюн адрези билдинмес (хоругдалда турар) Анатолий Леонидович Поповтан чарлыр дугайында херек көдүрүп турар. Ук херекти Тыва АССР-ниң Дээди судунга көөр.

Кызыл хоорайның Складская кудумчузунуң № 20 бажыңының 4 квартиразында чурттап турар Эмма Александровна Астапова Новосибирск хоорайның Холодильная кудумчузунуң № 27 бажыңының 2 квартиразында чурттап турар Виктор Павлович Астаповтан чарлыр дугайында херек көдүрүп турар. Ук херекти Кызыл хоорайның улус судунга көөр.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3 телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13, харыысалгалыг секретарының 23 — 35, көдээ ажыл-агыйы бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25 — 38, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, Информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31—75, корректорларның 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01299. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. ИЮЛЬ 25 ЧЕТВЕРГ

№ 175 (5579).

Өртээ 2 көп.

Программа ажыр күүсеттинип турар

Бирги чартык чылда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйы

Россия Федерациязының ажылчы чоннары, СЭКП-ниң XXII съездизиниң болгаш партия ТК-ның даараазында болгулаан пленумнарының шиитпирлерин күүсетпишаан, 1963 чылдың бирги чартыында улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинге, улустуң чаагай байдалын болгаш культурлуг дениелин кедүрерингe улам ыңай чедиишкиннерни чедип алган.

РСФСР-ниң Төп Статистика Эргелелиниң дыңнадып турары болза, бирги чартык чылда республиканың үлетпүр продукциязын бүдүрериниң болгаш кылыгларының дыка хөй чүгула хевирлерин үндүрериниң чартык чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен. Ниити продукцияны бүдүрүп үндүрериниң планы 103 хуу күүсеттинген. Бүгү совнархозтар онаалдаларны ажыр күүсеткен. Эрткен чылдың бирги чартыы-биле деңнээрге, бүдүрүлгениң хемчээли 8,5 хуу немей өскен.

РСФСР-ниң үлетпүр күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң, продукцияның бөт-үнезин чиигедириниң болгаш арыг орулганы алырының чартык чыл планын ажыр күүсеткен.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү эрткен чыл-биле деңнээрге 6 хуу ажыг өскен, продукцияның бөт-үнези барык бир хуу чиигээн.

Алды айларның дургузунда РСФСР-ниң үлетпүр машиналарның, дериглгениң, приборларның, материалдарның 200 хире чаа чүгула хевирлерин массалыы-биле бүдүрер кылдыр шиңгээдип алган; Модельдерниң 50 ажыг эргижирээн хевирлерин бүдүрүп үндүрерин соксаткан. Бүдүрүлгелерде технологтуг дериглгениң 70 муң чыгаа единицаларын чаарткан. Улус ажыл-агыйынга 800 муң ажыг чогаадылгаларны болгаш чаарттыыгалыг саналдарны нептереткен. Оларны ажыглаар чорук чылда 500 миллион хире рубльдиң камналгазын бээр.

Республиканың химия үлетпүрү дүрген хөгжүп турар. Эрткен чылдың чогуур үези-биле деңнээрге, металлды хөйнү бүдүрген, нефть, газ, хөмүр даш тывылыы көвүдээн, электроэнергияны, улуг электри машиналарны, металл кестирер станоктарны, дарган-пресс машиналарны, тракторларны, комбайннарны болгаш өске-даа кедээ ажыл-агый техниказын бүдүрери өскен.

Кедээ ажыл-агый дугайында белүкте дыңнадып турары болза, частың орайтап эгелээни-биле агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдары турзажок, республикага частыы тарылганы чедиишкинниг доосхан, тарааның чайгы ажаалдазының болгаш дүмүт ажаап алыышкынының талазы-биле ажылдар калбарган. Частыы тарылганың планы ажыр күүсеттинген.

Тараа культураларының тарылгазы (кукуруза чокка) беш миллион гектарга немей көвүдээн. Чигир свёклазының болгаш тарымал тооруктуң тарылга шөлдери калбарган, ажыглалдың бүгү хевирлериниң кукурузаларын 19 миллион гектар хире черге тараан. Чазын колхозтар болгаш совхозтар 34,6 муң гектар шөлге чаа садтарны, чимис болгаш виноград үнүштерин олурткан.

1962 чылдың июль 1-де турганы-биле деңнээрге, колхозтарда болгаш совхозтарда мыйыстыг бода малдың баш саны 1,9 миллионга, оон иштинде саар инектерниң — 1 миллионга, хойларның болгаш өшкүлерниң баш саны — 0,6 миллионга немей өскен. Хаваннарның баш саны биче кызырылган. Эрткен чылдың бирги чартыы-биле деңнээрге, колхозтарда болгаш совхозтарда эът бүдүрүүшкүнү 33,3 муң тоннага, чуурга 61,8 миллион бөрбакка көвүдээн.

РСФСР-ниң кедээ ажыл-агыйы алды айларның дургузунда хөй санныг машиналарны, ийи миллион тонна ажыг минералдыг чемишчидилгелерни алган.

Демир орук транспорту чүък сөөртүр планны тонна-километр талазы-биле ажыр күүсеткен. РСФСР-ниң автомобиль транспортунуң болгаш чазаглыг оруктарның министерствозунуң автомобиль транспортунуң чүък сөөртүлгези 11 хуу көвүдээн. Агаар транспортунуң ажылының хемчээли өскен.

Республикада химия үлетпүрүнге, кара металлургияга, электростанцияларынга күчүлерни ажыглаалга кииргени, нефть ажылдап кылыр, ыяш, хөмүр даш, машина тудуу, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнде чаа бүдүрүлгелер ажылдап эгелээн. 1963 чылдың бирги чартыында күрүне планын ёзугаар үндүрүп берген акша-хереңгилерниң күсели-биле капитал салыышкыннар 6,1 миллиард рубль болган азы эрткен чылдың бирги чартыы-биле деңнээрге беш хуу көвүдээн.

1963 чылдың бирги чартыында РСФСР-ниң улус ажыл-агыйында ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның саны эрткен чылдың бирги чартыы-биле деңнээрге 1. 100 муң кижиге көвүдээн. Бирги чартык чылда РСФСР-ниң чоңу хереглелдиң ниитилел фондуларындан чырыдылгаынга, медицина хандырылгазынга, социал хандырылгага, өске-даа төлевирлерге болгаш чиигелделерге 9 миллиард ажыг рубльди алган, ол болза 1962 чылдың бирги чартыындан 500 миллион рубль хөй дээн ол. Күрүне планы-биле үндүрүп берген акша-хереңгилерниң күсели-биле бирги чартык чылда ниити шөлү 12 миллион дөрбелчин метр ажыг чурталга бажыңнарын азы чаагайжыды туткан 300 муң квартираларны ажыглалга кирген. Оон аңгыда төп-чүтпээн акша-хереңгилерниң күсели-биле, а ол ышкаш, чурталга-тудуг кооперативтериниң болгаш чоннуң боттарының шыгжамыры болгаш күрүне чээлизиниң дузазы-биле хөй санныг бажыңнарны тудуп, ажыглалга кирген.

Күрүне болгаш кооператив садыының үүрмектеп садар бараан саарылгазы, ниитиниң чемненилгезин кириштирбишаан алырга, 26,7 миллиард рубль болганы азы деңнештирген өртектерни ёзугаар эрткен чылдың бирги чартыы-биле деңнээрге 3,5 хуу көвүдээн.

1963 чылдың бирги чартыында РСФСР-ниң чону 700 муң кижиге көвүдээн болгаш 1963 чылдың июль 1-де 124 миллион кижи болган.

1963 чылдың улус ажыл-агый планының бирги чартык чылда күүселдезиниң түңнелдери болза, РСФСР-ниң экономиказы болгаш культуразы чайгылыш чокка хөгжүп турарын көргүзүп турар. Республиканың ажылчы чоннары чеди чылдың бешки чылының планын күүседир дээш хайныышкынныг ажылдап турар.

(СЭТА).

Малчыннарның амыдырал хандырылгазын экижидер

Серин, делгем тайгаларның шыктыг, хоолулуг одарларын чеп ажыглап, ниитиниң малын аңаа эки деңгидип семиртир чорук — ол дээрге малдың хүр кыш ажарын, эң-не хөй чаш төлдү бээрин хандырар, оон-биле кады күрүнеге эът, сүт, дүк садарының талазы-биле алдынган хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседиринге улуг идиги бээр дээрзин республиканың малчыннары эки билир. Олар ам колхозтарның болгаш совхозтарның чайлагларында малдың баш бүрүзүнге онаалтыр болдунар-ла хөй немелде деңзини алыры дээш, оон одар участоктарын хүн бүрү кызымаккайы-биле таарыштырып турарлар.

Шак мындыг харысалгалыг участоктарда өг-бүлелери-биле кады дүн-хүн чок ажылдап чоруур кижилерниң амыдыралының дугайында кичээңгейни күштелдирери негеттинип турар. Бо чүгула ажыл Чөөн-Хемчик районда багай эвес организастаттынган. Малчыннарның хандырылгазын экижидер дугайында СЭКП обкомунуң V пленумунуң шиитпирин күүсетпишаан, районнуң садыг организациялары чайлагларже автолавкаларны доктаамал чорудуп турар.

Чыжээ, районуң автолавка садыгжызы эш Радыгин Шеми-Бажының серин чайлагларында «Большевик» колхозтуң малчыннарын аъш-чем болгаш чүгула хереглелдиң өске-даа бараанныры-биле үзүктел чок хандырарын чедип алган. Бараанныры боду шуут садыглаары-биле чергелештир, аалбөлүк аайы-биле тургускулап алган ларёктарынга чоннуң чагаан бараанын ол база чедирип турар.

«Чыраа-Бажы», «Сүт-Хөл» совхозтарда рабкооптар Чыргакы, Дагыр-Шеми баштарында, Манчүректе, Кежээде, Кошпесте болгаш өске-даа чайлагларда малчыннарже дерги садыгларын, автолавкаларны чорудуп турар болгаш хөй-ниитиниң шугуму-биле ларёктарны база тургускулаан.

Малчыннарның хандырылгазынче Барыын-Хемчикте «Кара-Хөл» колхозтуң баштаар чери (даргазы эш Куулар Дамдың) болгаш мында кедээ Советтиң күүскому (даргазы эш Очур-оол) база доктаамал кичээнгейни салып турар. Ол колхозтуң чайлагларынче далган, соктаан тараа, крупалар ышкаш аъш-чем продуктуларны садыгжылар эштер К. Кызыл-оол, К. Күдер-оол олар боттары чедирип, малчыннарның чагыткан солун, сеткүүлдерин чедирип турар почтальоннарны дамчыштыр дерги садыын үргүлчү организастап турарлар.

«Тиилелге» совхозтуң малчыннарының хандырылгазынче мында рабкооптуң баштаар чери (даргазы эш Монгуш-оол) база доктаамал кичээнгейни салып турар. Рабкооптуң автолавкалары малчыннарның турлагларынче график ёзугаар чоруп турар. Оон аңгыда, Шомбалыг, Ондум, Ак-Хем чайлагларында бөлүк аалдар аайы-биле дөрт кезек черде садыгжызы чок ларёктарны база тургускулаан. Ол ышкаш Таңды районнуң өске-даа совхозтарында болгаш колхозтарында малчыннарның хандырылгазынче районнуң партия, совет болгаш садыг организациялары боттарының кичээнгейин угландырып турар.

Ооң-биле чергелештир чамдык ажыл-агый болгаш садыг организацияларының удуртукчулары тайгаларда чурттап турар малчыннарның хандырылгазының дугайында тодаргай сагыш салыышкынны ам-даа илеретпейн турарлар. Тес-Хем районунуң баштаар чери (даргазы эш Э. Монгуш) «Ак-Эрик» болгаш «Чодураа» колхозтарның дыка хөй малчыннары чурттап турар Калдак арттының кырында чайлагларже автолавкаларны сөөлгү хүннерге чедир-ле чорутпайн келген. «Тес-Хем» совхозтуң Үстүү-Шынаа салбырының малын Кара-Хөлде чайлагладып турар 40 ажыг малчын өрегелерни аъш-чем, үлетпүр бараанныры-биле хандырарын организаставаан. Ооң уламындан ук чайлагларда малчыннар боттарының хереглээр бараанныарын садып алыры-биле Самагалдайже, Шуурмакче болгаш Таңды районнуң Төөү—Бай-Хаак сууржe-даа хондур-дүндүр чоруур ужурга таваржып турарлар.

«Улуг-Хая» совхозтуң он-он муң баш малдарын Демир-Суг, Ыргайты баштарынче, Чиндиңнээш, Хам-Дыт чайлагларже одарладып үндүргүлээн турда-ла, ол ырак тайгаларда малчыннарны хандырарын Улуг-Хем районуңуң баштаар чери (даргазы эш Ангырбан) сөөлгү үеге чедир-ле барык уттуп келген. Ында дыка хөй малчыннар чүгула хереглелдиң бараанныарын Кызыл, Шагаан-Арыг хоорайлардан сураглап чоруп турарлар.

Барыын-Хемчик районнуң партия, совет организацияларының удуртукчулары малчыннарны хандырары-биле агиткультбригаданы айда ийи удаа организастаар дугайында эки шиитпирни хүлээп алган. Ол бригаданың составынга лектор, эмчи, садыгжы кижилер чоруур ужурлуг турган. Ындыг болза-даа, ук шиитпирни күүседирин организастаар хүлээлгелиг парткомнуң идеология килдизиниң эргелекчизи эш Куулар, райкүүскомчуң даргазының оралакчызы эш Бондаренко олар машина чок деп чылдак-биле малчыннарга садыг хандырылгазын, эмнелге дузаламчызын организастаар болгаш өске-даа хемчеглерни херек кырынга боттандырбайн турарлар.

Ам ниитиниң малының чайлаглаашкынының түлүк үези. Эът болгаш сүт бүдүрерин көвүдедиринге тайгаларның чаагай одарларын болдунар-ла улуг хемчээлдиг-биле ажыглаары дээш демисежип турар кижилерни хамыктың мурнунда аъш-чем болгаш өске-даа чүгула хереглелдиң бараанныары-биле хандырып экижидери эргежок чүгула.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң чоокта чаа болуп эрткен IV сессиязы чоннуң амыдырал хандырылгазын улам ыңай экижидер дугайында айтырыгны чүгаалашкаш, өске бүгү хемчеглер-биле чергелештир малчыннарга садыгжызы чок 30 ларёктарны, аът-биле сөөртүр 9 терге садыын, 9 пекарияны 15 автолавкаларны бо чылын немей организастаарын республиканың садыг организацияларынга дааскан. Сессияның доктаалын күүседип, бо хемчеглерни амыдыралга боттандырарын организастаары, колхоз, совхоз төптериниден ырак тайгаларда малчыннарга чүгула хереглелдиң бараанныарын чедирериниң хемчеглерин эң дүрген алыры садыг ажылдакчыларының амгы үеде соңгаарлаттынмас сорулгазы болур.

Районнарның партия, совет организациялары, девискээр аайының эргелелдери, колхозтарның, совхозтарның удуртукчулары ыраккы одарларда малчыннарның дугайын уттуп болбас ужурлуг. Чайлагларже солун, сеткүүлдерни чогуур үезинде чедирерин че, мында кижилер-биле беседаларны чорудуп, оларга кино, концерттерни организастаарынче, малчыннарның амыдырал хандырылгазын экижидеринче олар үргүлчү сагыш салыр хүлээлгелиг.

Профэвилелдериниң каттышкан VIII конференциязы

Республиканың профэвилелдериниң каттышкан VIII конференциязы дүүн Кызылга болган. Конференцияга бүгү районнардан төлээлер — улус ажыл-агыйының янзы бүрү адырларының мурнакчылары, профэвилел активчилери олурушкан.

Профэвилелдер чөвүлелиниң ажылының дугайында отчёт илеткелди облпрофчөвүлелдиң даргазы Т. Ч. Норбу кылган. Ревизия комиссиязының илеткелин оон даргазы эш В. С. Сат кылган.

Конференция профэвилелдериниң область чөвүлелиниң чаа составын, ревизия комиссиязын, а ол ышкаш ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XIII съездизинге баар төлээлерни соңгаан.

Конференцияның төлээлери отчёттуг үениң дургузунда облпрофчөвүлелдиң чоруткан ажылын улуг идепкейлиг-биле чүгаалажып, СЭКП ТК-ның июнь пленумунуң шиитпирин бир үн-биле хүлээп алганнар. Ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезин, оларның күштерин чеди чылдың онаалдаларын күүседиринче мобилизастаар талазы-биле тодаргай саналдарны бергеннер.

„Ам-даа бүгү хемчеглерни алыр бис“

ЧЫРАА-БАЖЫ. (Телефон-биле). Амгы хүннерде мал чемнериниң белеткелиниң талазы-биле республикада мурнакчы болуп турар ажыл-агыйның — «Чыраа-Бажы» совхозтуң директору эш А. Аржаалай-биле бистиң тускай корреспондентивис телефон дамчыштыр беседа кылган.

— Силерниң совхозуңарда сиген ажаап алыышкынының байдалын сонуургап тур бис. Бо дугайында чүну чугаалап болур силер, Анатолий Тюнчюнович?—деп айтырыгта ол мынчаар харыылаан:

— Ие, совхозтуң дирекциязы болгаш партия, профэвилел организациялары бо талазы-биле организастыг хемчеглерни эгезинден бээр-ле күштелдирип чоруткан чүве. Ажылдаа шору чоруп тур. Мал чемнерин белеткээр талазы-биле тодаргай онаалдалар сигенчи болгаш хойжу бригадаларга, фермалар ажылдакчыларынга, бүгү малчыннарга бердинген.

Сигенни кестирери-биле бөлдүрериниң арaзын узамдыктырбайн турар бис. Ылаңгыя бүгү кестинген 939 га черниң сигенниниң 741 гектарының бөлүп, сарааттап алдывыс. «Сараат барда, мал тодуг болур» дижир болгай. Бистиң шөлдеривисте болгаш шыктарывыста ам 70 ажыг улуг, биче сарааттар тургустунган, азы бир неделя иштинде 518 тонна сигенни белеткеп, чыл планының 14 хуузун күүседип аптывыс.

Мал чемнериниң чылдан ажыг үеге четчир курлавырын тургузар бис. Ындыг арга бисте бүрүн бар. Силос салыышкынын болгаш будук-бүрү чемнерни белеткээрин харуда чорудуп эгелээр бис. Бистиң сигенчилеривис оон ыңай 1500 ногаан долгактарын аскан. Ынчангаш мал чемнерин белеткээри боран хүннерде-даа соксавас.

Бригадалар, тус-тус сигенчилер арaзында социалистиг чарышты организастап, масса-политиктиг болгаш культура-массалыг ажылдарны чорудуп турар бис. Чарыштың түңнелин 5—10 хонуктар санында үндүрүп, мурнакчы бригадаларга болгаш шалыпчыларга мактал-шаңналды тыпсып турар бис.

Баштайгы түңнелди июльдуң 20-де үндүрдүвүс. Донгак Седенниң баштааны хойжулар бригадазы чарыштың тиилекчизи болган. Ол бригада 150 тонна сигенни 26 сараат кылдыр тургускан.

Изиг деткимче

* *

Бистиң күжүвүс—чаңгыс эпте

СЭКП Төп Комитединиң ажык чагаазын катап-катап номчуурга, бистиң партиявыстың он чылдар мурнундан бээр ап чоруткан хемчеглери карачаңгыс шынныг, ёзулуг ленинчи политика дээрзинге билигни кижиге улам-на күштүү-биле берип турар.

Сөөлгү он чылдарда бистиң чурттувустуң экономиказы Европада бирги, делегейде ийиги черде кедүрүлген. Үлетпүр продукциязын бүдүрериниң талазы-биле АКШ-ты чоокку үеде эртсеш, Совет Эвилели делегейге бирги черни ээлээн турар.

Совет кижилер чеди чылдың онаалдаларын чедиишкинниг күүсетпишаан, коммунистиг күш-ажылга чогаадыкчы, улам-на чаа-чаа аргаларны болгаш курлавырларны хөйүбиле илередип турар. Бистиң чуртта үлетпүрнүң, кедээ ажыл-агыйның, эртемниң болгаш техниканың дүрген темпилиг өзүлдези — бистиң партиявыстың болгаш чазаавыстың ленинчи тайбың политиказының ачызы, ажылчы чон, кижи дугайында улуг сагыш салыышкынының боттанылгазы болур.

Кыдат эштерниң талазындан ол чаңгыс эпти үрээринче оралдажыышкыннары — социал депшилгеге, тайбың болгаш национал хамаарышпас чорук дээш делегейде калбарган демиселге шаптыктыг айыылды таварыштырып турар.

Кыдаттың Коммунистиг партиязының удуртукчуларының Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга, өске-даа чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партияларынга удур бүрүудалыышкыны эгезинден төнчүзүнге чедир шын эвес, күзүлдүг болгалдар дээрзин билдингир. Бүгү коммунистер болгаш совет улус СЭКП Төп Комитединиң ажык чагаазын бүрүн деткип турар.

Ф. КРУГОВОЙ.

БЫЖЫГ КҮЗЕЛ СОРУК

СЭКП Төп Комитединиң июнь Пленумунуң тооглулуг шиитпирлеринге сорук кирген Таңды районнуң малчыннары республиканың малчыннар Чыглымының киржикчилериниң кыйгырыын бедик кедүрлүүшкүн-биле танышпышаан, дүүнгүзүнден бегүн, а даарта оон-даа эки ажылдаарын илередип турар. Эрткен чылдың баштайгы чартыы-биле деңнээрге район сүт бүдүрерин 12,5 хуу көвүдеткен, азы чартык чылда пландан ажыр 114,6 тонна сүттү саткан.

Сүттү бүдүрериниң болгаш күрүнеге ону садарының талазы-биле чарыштың бирги черин ээлээн «Тиилелге» совхозка болгаш эътти бүдүрер, ону садар талазы-биле тиилекчи болган «Элегес» совхозка райкүүскомнуң болгаш парткомнуң шилчиир Кызыл түгүн тывыскылаан. Бо талазы-биле мурнакчы малчыннар, ферма болгаш бригадалар хөй илерээн.

«Элегес» совхозтуң Мария Хандыбодунда быжыглаан инектериниң бирээзинден-не 1229 килограмм, а дуржулга станциязының саанчызы Мария Линева 1311 килограмм сүттү сагган. Мал семиртиринге үлегерлиг кижилер база хөй илереп турар. Чижээ, Оюн Маадыр-оолдуң кадарганы аныяк инектериниң баш бүрүзү хонукта 750 грамм, а Оюн Эртинениң молдургаларының бирээзи-ле 863 грамм деңзини немеп турар.

Районнуң ажыл-агыйлары малын чогуур өйүнде организастыг чайлаглатқан.

Бистиң ажылывыста чамдык чедиишкиннер-биле кады улуг четпестер барын база айтыр херек. Район чартык чылда сүт садарының планын күүсеткен болза-даа, эрткен чылдың ол үези-биле деңнээрге, инек бүрүзүнден 48 кг сүт кудулаан. Сүт садарының чартык чыл планын «Коммунизмниң хереги» колхоз болгаш «Межегей» совхоз, а эът садарын «Сукпак» совхоз күүсетпээн.

Ажыл-ишчи эвес мындыг четпестер-биле моон соңгаар эптежип болбас. Амгы кичээнгейни малга быжыг чем-суурну тургузарынче, чайгы мал семиртилгезин шын организастаарынче угландырары чүгула. Малчыннарның ортузунга партийжи-организастыг болгаш масса-политиктиг ажылды амгы негелдениң деңнелинге бедидер, ажыл-агый сорулгаларын чедиишкинниг күүседиринче угландырар ужурлуг.

К. ОЧУР-ООЛ,
Таңды парткомунуң секретарының оралакчызы.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың тудуу хүн бүрү калбарып, бүдүрүлге корпустарын болгаш чурталга бажыңнарын долузу-биле ажыглалга киирер үези чоокшулап-ла орар. Бистиң республиканың аар үлетпүрүнүң баштайгызы — чеди чылдың бо улуг тудуунда хөй кижи ажылдап турар. Оларның чамдызы — хөй-хөй аныяктар боттарының онаашкан ажылынга ак-сеткилдиг ажылдап, Төрээн чурттуңуң мурнунга күш-ажылчы бедик кедүрлүүшкүнүн көргүзүп турарлар. Михаил Сарыглаарга удурткан, аныяктарның дашчылар бригадазының ат-сураа мында калбарган. Бо бригада бүдүрүлге онаалдазын ай санында 120—130 хуу чедир күүседип, тудугда мурнакчы бригадаларның санынга чоргаарал-биле кирген. Бо чедиишкин болза, оларның бригадири Михаил Сарыглаарның чүткүлдүг ажыл-ижиндеи, ооң организакчы мергежилиндеи улуу-биле хамааржыр.

ЧУРУКТА: дашчыларның бригадири М. Сарыглаар.

Фото В. Лутковтуу.

Республикада сиген белеткелиниң чоруп турары

(1963 чылдың июль 20-ге чедир медээ-биле)

	Белеткээн сиген хуу-биле		
[illegible]	3,2	«Улуг-Хая»	3,1
[illegible]	1,6	«Элегес»	2,9
[illegible]	0,8	«Барлык»	1,5
[illegible] эргелелиниң түңү	1,9	«Шекпээр»	0,5
[illegible]	1,9	«Тиилелге»	0,4
[illegible]	0,9	«Сүт-Хөл»	0,2
[illegible]	0,8	«Тээли»	—
[illegible]	0,6	«Тыва»	—
[illegible] елиниң түңү	1,0	«Найырал»	—
[illegible]	—	«Межегей»	—
[illegible]	—	«Көк-Тей»	—
...Шуй... эргелелиниң түңү	—	«Сукпак»	—
...ИШТИНДЕ СОВХОЗТАР		«Өөк»	—
...аа-Бажы»	9,1	«Тес-Хем»	—
...А 25 чылы»	3,5	Дружулга станциязы	—

РСДРП-ниң ийиги съездизиниң 60 чыл болганынга

Июль 25-те хүндүскүнүң 2 шакта дыл, литература, төөгү эртем-шинчилел институдунуң залынга РСДРП-ниң ийиги съездизиниң 60 чыл болурунга турескаатқан конференция болур. Бүгү күзээннерни чалап тур. Институттуң адрези: Кочетов кудумчузу, бажың № 12-а.

СЭКП ТЫВА ОБКОМУНУҢ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРКОМУНУҢ ПОЛИТИКТИГ ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ

Хоорай Совединиң депутаттарынга

Бо чылдың июль 26-да, хүндүскүнүн 3 шакта СЭКП хооркомунуң хуралдаар залынга ажылчы чоннар депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң сессиязы болурун хоорай Совединиң депутаттарынга хооркүүском дыңнадып тур.

Сессияга чүгаалажыр айтырыг: Кызыл хоорайда хөй-ниити бот-тывынгыр организацияларның ажылының дугайы (илеткекчи — хооркүүскомнуң даргазының оралакчызы эш М. М. Попова).

Ниитиниң малынга хөй чемни белеткээл!

Организастыг эгелээн

ТООРА-ХЕМ. (Радио-биле). Ниитиниң малынга четчир, эки хоолулуг чемни чогуур өйүнде белеткээри — эът болгаш сүт бүдүрерин улам көвүдедиринге, малдың баш санын өстүреринге холбашкан чүгула айтырыгның бирээзи. Тожу районда «Совет тыва» колхоз малынга чыл бүрү элбекшилдиг чемни белеткеп ап турар. Бо чылын ол ажылды база организастыг эгелээн.

Сиген ажылында ферма, бригада аайы-биле 70 ажыг кижи кирген. Үнүжү эки черлерни шилип кезери-биле, олар 10 звенолар кылдыр үстүп алган, арaзында чарыштыг ажылдап турар. Безилдеде 2 трактордан аңгыда, хол кадыырын массалыг ажыглап турар.

Организастыг болгаш масса-политиктиг ажылды шын тургусканындан кижилерниң ажыл-ишче чүткүлү бедик. Дүүнгүзүнден бөгүн, а даарта оон-даа эки көргүзүглүг болурунга кижи бүрүзү кызымак ажылдап турар.

Ажылга таарымчалыг эки хүннерде—бөлүп сарааттаар, боранналчастай бергенде—силос салып эгелээр. Чаңгыс хүн-даа халас эртирбейн, күш-ажылды шын организастааны-биле каш-ла хүн иштинде 300 центнер сигенни бөлүп сарааттавышаан, 7000 центнер силосту салган. Сиген шөлдеринде күш бо хүннерде улам-на немежип, ажылдың темпизи дүргедеп турар.

Эгелеп кирипкен

ТУРАН. (Телефон-биле). Бии-Хем районнуң ажыл-агыйларындан «Өөк» совхоз сиген кезилдезинче мурнай кирер аргалыг болган. Совхозтуң Кур-Суг деп черде ийи «Беларусь», бир «ДТ-20» деп тракторлуг 22 кижи ажылдап турар. Сиген кезилдезиниң бо баштайгы хүннеринден эгелээш, ында ажылдап турар механизаторларның арaзында мурнакчылар илереп келген. Чижээ, тракторист Владимир Тиссер «Беларусь» маркалыг трактор-биле ээлчег нормазын 150 хуу чедир күүседип турар. Аныяк механизатор Михаил Маадыр «С-4» деп эрги комбайнны сиген бөле иштирер кылдыр таарыштыр эдерип алган. Ол күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер сорулганы мурнунга салган.

Аныяктар звенозу

Совхозтуң Чыраа-Бажы салбыры сиген кезилдезинче өске салбырларны мурнап кирген. Ында ийи звенонуң бирээзи — аныяктарныы. Ону салбырда комсомол организациязының секретары Сат Ойдуп-оол удуртуп турар. Ында 45 комсомолчулар болгаш аныяктар арaзында социалистиг чарыштыг. Тракторист О. Байыр-оол, машинист И. Калгакпан, хол кадыыр-биле сиген кезип турар К. Дыртый-оол, С. Янов, М. Досунмаа, сараат салыкчылары К. Довуу, И. Дыртый-оол, Б. Кызылдаа, С. Ойдуп-оол, хепээн салып турар школачылар Оля Монгуш, Хүрең Сарыглар, Миша Михайлов ышкаш ажылдың хүн нормаларын үргүлчү ажыр күүседип турарлар хөй.

Звено удуртукчузу эш Ойдуп-оол боду кижилерниң хүнде кылган ажылдарын түңнээш, көргүзүг самбыразынга бижип, кежээнии-не чарлап, ажылга бичии-ле салгаарлаан-нарны «Крокодилге» үндүрүп, ыяттырып турар.

Аныяктар ол хире кызымак ажылдап турда, оларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп бээринче кичээнгей салыынмайн турары хомуданчыг. Бригадир эш Санааның оперативтиг эвезинден аъш-чемниң шынары баксырап, чамдыкта хлеб безин үстүп турар. Рабкооп (даргазы эш Доржу) сигенчилерже автолавкаларны чорутпайн турар. Клуб болгаш библиотека ажылдакчылары оларның дугайын сагынмайн турарлар.

Звенонуң кежигүннери мал чемнери белеткээр талазы-биле боттарынга бердинген онаалгаларны ажыр күүседир деп чүткүл-биле ажылдап турарлар.

Баштайгы хүннерде

АРЫГ-БАЖЫ. (Телефон-биле). Өвүр районда «Коммунизмче орук» колхоз ниитиниң малынга 4670 тонна сиген белеткээр планныг. Бо чылын сигенниң үнүжү орайтаан болзажок, малынга четчир, эки хоолулуг чемнерни белеткеп алырынга колхозчулар бүдүрелдиг ажылдап кирипкен.

Хову ажылының бригадазындан 30 хире кижи Сарыг-Хөл шөлүнде эгелээн. Оларда 3 трактор быжыглаттынган. Баштайгы хүннерде эш бригада 80 ажыг гектарның сигенин кескен болгаш 250 хире центнерни бөлүп алган.

Хам-Дытта ушкү хөй бригадазының коллективинде сиген кезилдезе база түлүктээн. Оларга бирги, ийиги болгаш дөрткү хөй бригадалары база улажы берген. Мал чеми белеткелинде машина-техника болгаш кижи күжү хүн бүрү улам-на немежип, тракторлардан аңгыда 7 аът машиналары, хол кадыырлыг 50 ажыг кижи ажылдап кирген.

Шыктыг чем белеткээриниң 3900 тонна планын чүгле долдур эвес, харын эләэн ажыр күүседиринге Монгуш Чамыянның кукурузачылары соруктуг ажылдап турар. Олурткан ханы хынамчалыг чорутпушаан, чайгы ажаалдааны шын организастааныындан 350 гектарда кукурузаның эмгы үнүжү чаагай дүжүттү аазап турар.

Сарааттар

«Элегес» совхозтуң Кулузун салбырында мал чемиинң белеткелинге эвээш эвес машина-техника быжыглаттынган. Салбыр эрткен чоокку хүннерде 45 тонна сигенни сарааттаан.

Сигенчилерниң иштинден эштер О. Дугаржап, Д. Минчит-оол, С. Экендей, О. Кысыгбай олар онза кызымак, эки ажылдап турарлар.

Коммунизм тургузукчуларын төлептиг кижизидер

(Бии-Хем районнуң партия активиниң хуралындан)

СЭКП Төп Комитединиң июнь Пленумунуң түңнелдерин болгаш идеологтуг ажылды улам күштелдирер талазы-биле районнуң партия организациязының сорулгаларын Бии-Хем районнуң партия активиниң хуралы чугаалашкан.

Илеткелчи—Бии-Хем партком секретарының оралакчызы эш Өпеш болгаш аңаа санал бергеннер СЭКП ТБ-ның июнь Пленумунуң улуг ужур-дузазының дугайын, ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң талазы-биле партияның кол угланыышкыннарын болгаш сорулгаларын ол Пленумнуң тодарадып айытканын онзалап демдеглеп турганнар. Бистиң партиявыстың ленинчи Төп Комитеди марксичи-ленинчи эртемге даянмышаан, коммунизм тургузуушкунунуң өндүр-чаагай сорулгаларын мерген болгаш чогаадыкчы ёзу-биле шиитпирлеп турар дээрзин июнь Пленумунуң шиитпирлери база катап улам бүзүределдиг көргүскен.

Эрткен он чылдарның дургузунда партияның болгаш чурттуң амыдыралынга улуг өскерлиишкиннер болганын, совет ниитилелдиң экономиказының болгаш угаан-бодал күштериниң чедиишкиннериниң чылдары болганын илеткелчи демдеглээш, — бүгү чурт-биле кады бистиң Тыва республикавыс, ооң иштинде бистиң районувус экономика хөгжүлдезинге демдеглээри черле өөрүнчүг чедиишкиннерлиг болган — деп чугаалаан.

Сөөлгү он чыл иштинде районнуң үлетпүр продукциязының ниити хемчээли 2,5 катап, тарылга шөлү 4 катап өскен. Көдээ ажыл-агый продуктуларын күрүнеге садары: эът 9 катап, сүт 16 катап, дүк 5, тараа 4 катап өскен. Шупту колхозтар күш-ажылдың акша төлевиринче шилчээн. Бүгү колхозчулар суурлуп амыдыралдыг апарган. Культура-чырыдыышкын албан черлериниң саны дыка өскен. Чоннуң политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгеге сонуургалы улгаткан, культурлуг деңнели бедээн.

Чедип алдынган чедиишкиннер болза, үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының кызымак ажылының түңнели, партия организацияларының организакчы болгаш идей-кижизидилгелиг ажылдарының экижип келгениниң түңнели болур. Сөөлгү чылдарда массаларның идейлиг кижизидилгези улам экижип турар дээрзиниң дугайында чамдык чижектерни илеткелчи болгаш санал бергеннер бо хуралга көргүзүп тургулаан.

СЭКП ТБ-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин районнуң партия организациязы амыдыралга боттандырбышаан, ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге чаа бурунгаарлаашкынны кылыр, ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң планнарын күүседир дээш демиселге чоннуң идепкейин улам өрү көдүрер дээрзинге быжыг бүзүрелин илеткелчи-даа, санал берген эштер-даа илередип турганнар.

Ындыг болур төлээде, идеология ажылында четпестерни чайладырынче, массалар ортузунга кижизидилге ажылының бүгү-ле дээштиг аргаларын болгаш хевирлерин билдилиг ажыглаарынче кол кичээңгейни бо хуралдың киржикчилери угландырган. Ол аргалар болгаш хевирлер багай ажыглаттынып турарын, чон ортузунга политмассалыг ажылдар кампания хевирлиг, үзүктелиишкинниг чоруп турарын, пропаганда болгаш агитация ажылдары коммунизм тургузуушкунунуң практиктиг сорулгаларындан ам-даа хоорук болуп турарын, бо ажылга ёзу барымдаалап, эрецгейлээр чоруктуң үзүктеттинмейн турарын санал берген эштер чоптуг шүгүмчүлээн.

— Бо чылдың бирги чартыында күрүнеге сүт садар хүлээлгевисти күүсетпедивис. Ол дээрге багай факт-тыр. Кижизидилге ажылы бисте ам-даа четпес. Эрткен өөредилге чылында школа башкызы эш Сендин биске политиктиг өөредилге бөлгүмүн багай башкылаан. Ам оът-сигенниң үнүжү чегей болуп турар. Ынчангаш мал чемнерин белеткээр талазы-биле хүлээлгевисти күүседириниң бүгү-ле аргаларын ажыглаар бис — деп, «Кызыл тараачын» колхозтуң Билелиг сүт-бараан фермазының эргелекчизи эш Банр чугаалаан.

— Орук ажыглалының участогу бүдүрүлгениң чартык чыл планын 107 хуу күүсеткен. Коллективте 12 ажылчыннар коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп ат дээш демисежип турар болгаш сес кижи ол атты чедип алган — деп, участок начальниги эш Мишкин чугаалаан. Шак ындыг мурнакчы кижилер боттарының хууда үлегер-чижээ-биле бүгү ажылчыннарга кижизидикчи салдарлыг болуп турар. Ынчалза-даа бисте профэвилел, комсомол организациялары кижизидилге ажылын багай чорудуп турар. Ылангыя профэвилел организациязы чүгле хомудалдар, билдириишкиннер көөрүнге өйлешкеш, а коммунистиг кижизидилгениң айтырыгларын бодунга хамаарышпас чүве ышкаш кылдыр көрүп турар. Комсомол организациязының ажылы шуут-ла ала-чайгаарлаашкынныг чоруп турар деп, ол шүгүмчүлээн.

Иидирге «Тиилелге» колхозтуң даргазы эш Бононенко үнүп келген. Ооң чугаалааны болза:

— Чартык чыл иштинде инек бүрүзүнден 884 литр сүттү саап алган Маады Шура ышкаш шак ындыг күш-ажылчы шолбаннар бисте өзүп турар. Бир эвес бүгү колхозчулар ортузунга идеология ажылын эки чоруткан болзувусса, ажыл-агыйжы чедиишкиннер-даа, коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкин-даа улам көскү болган турар ийик. Четпестеривис улуг. Чон ортузунга агитация ажылы, лекция пропагандазы дендии кошкак, харын барык-ла болбайн турар-дыр. Оон ыңай түс-түс кижилер-биле ажыл, бүзүредип сургаарының ажылдары чок, көскү агитация делгеренгей эвес-тир.

Ол колхозтуң Баян-Колда хойжузу эш Адыя санал берген:—Бистиң Баян-Хем участогувуста лекторлар болуу сөөлгү үеде шуут ажылдавастаан. Участок төвүнге безин сөөлгү ийи ай иштинде политинформация-даа, лекция болгаш беседа-даа болуп көрбээн. Ынчаарга чайлагларда малчыннарга оон-даа дора... Солун тарадылгазы багай, хире-хире болгаш-ла мырынай «аът чүъгү» келгилээр, ону номчуп алыры безин бергедей бээр. Кино, концерт шуут көрбестей бердивис, а ол дугайында малчыннарның сонуургалы болгаш негелдези улуг. Черле ынчаш чоннуң негелде-дилеглеринге дыңнангыр болур болза чогуур. Бистиң участогувус ам бир ай дургузунда кижи эмчизи чок туруп келди. Телефон харылзаазы безин чок турду. Кижи дугайында, оон амыдырал-чурттаалгазының, хандырылгазының, культурлуг херегцелиниң дугайында ынчаар сагыш салбас чоруктан адырлыр үе келген—деп, эш Адыя чоптуг негелдени кылган.

Масса-политиктиг ажылды чорударынга, социалистиг чарышты организастаарынга ёзу барымдаалап эрецгейлээр чорукту боддурбазының чугулазынче хуралдың киржикчилери онза кичээңгейни салган. Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинде эрецгейлээшкин барын, ылангыя коммунистиг күш-ажылдыы деп ат тыпсырда, чүгле планның болгаш ажыл нормаларының күүселдезин барымдаалааш, а коммунизм тургузукчуларының моральдыг дүрүмнерин ол кижилер канчаар сагып турарын партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларының талазындан сонуургавайн турары эпчок болуп турар деп, район прокурору эш Цуканова чугаалаан. Ол тудуг-монтаж эргелелинде бо талазы-биле четпестерни шыңгыы шүгүмчүлээн.

Чон ортузунга агитация ажылы үргүлчү эвес, а кампания хевирлиг чоруп турары районда идеология ажылының четпезиниң тодаргай чижээ болган. Агитация-массалыг ажыл доктаамал чоруттунган турарын, көскү агитация үргүлчү чаартынып турарын колхозтарның болгаш «Өөк» совхозтуң партия организациялары, районнуң парткомунуң идеология килдизи чедип алзын деп күзелдиг актив хуралынга санал бергеннер илереткен.

Көскү агитация «Сельхозтехниканың» район салбырында, райпонуң, үлетпүр комбинадының коллективтеринде, «Хадын» колхозта болгаш «Өөк» совхозта багай тургустунган. Лозуннар чыл-чылы-биле тургулаар, а оларның чамдыктары кандыг-даа бижик чок, шуут ак пөс апаргылаан болгулаар.

— Ажылчы чоннарның кижизидилгезинге улуг ужур-дузалыг коллективтер хуралдары эвээш болуп турар. Ылангыя колхозчуларның ниити хуралдары, бүдүрүлге хуралдары болбайн турар. Херээжженнер ортузунга тускай ажыл сөөлгү үеде дыка кошкай берген. Херээжженнерниң арасында ниитиниң күш-ажылынга киришпес, арагалаар, аморальдыг үүлгедиглер кылыр чоруктар ам-даа читпейн турар. Өг-бүлеге амыдыралдың айтырыгларынче эки кичээңгей салзывысса чогуур— деп, райкүүском даргазы эш Баир-оол саналдаан.

Буржуаз идеологияга удур, капитализмниң артыышкыннарынга удур шаап халдаашкынны чорударының, идеология ажылын ажыл-агый планнарын күүседириниң практиктиг сорулгалары-биле холбаштырарының дугайын партком секретары эш Катков бодунуң саналынга онзалап чугаалаан. — Коммунизмниң бүгү талазы-биле сайзыраңгай кижилерин кижизидериниң мурнуку одуруунга коммунистер турар. олар боттарының хууда үлегер-чижээ-биле чонну эдертир ужурлуг. Ынчаарга бистиң коммунистеривистиң арасында ажылдан ойталаар, арагалаар, ниитиниң корум-чурумун үрээр, социалистиг өнчүге когарал чедирер кижилер база бар боор турары дыка хараадан-чыг-дыр—деп чугаалааш, ооң чижээ кылдыр коммунистер Васькин, Бондаренко болгаш өскелерни-даа эш Катков шыңгыы сагындырып шүгүмчүлээн.

СЭКП обкомунуң секретары А. И. Попов партактив хуралының ажылынга киришкен болгаш санал берип чүве чугаалаан.

Идеология ажылының хөй янзы хевирлерин болгаш чепсектерин — школаларны, библиотекаларны, киноустановкаларны, клубтарны, культура бажыңнарын, солуннарны, журналдарны болгаш өскелерни-даа ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге эки ажыглаарының практиктиг сорулгаларын партактив хуралынга чугаалашкан.

Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң күштерин улам сырый каттыштырар талазы-биле СЭКП Төп Комитединиң Президиумунуң, СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. С. Хрущевтуң политиктиг шугумун, Кыдаттың Коммунистиг партиязының Төп Комитеди-биле харылзааларының талазы-биле СЭКП ТК-ның ап чоруткан тодаргай хемчеглерин база хөделиишкиннерин районнуң партия активи бир үн-биле чөптүг деп көрген болгаш деткээн.

Районга партияның идеологтуг ажылын экижидер талазы-биле тодаргай хемчеглерни айыткан доктаалды актив хуралы хүлээп алган.

Хөй-ниитичи киномеханик

Кежээки имир дүжери билек, Көк-Терек суурнуң чурттакчылары көдээ клубче далаштыы сургей шуушпушаан, боттарының арасында мынчаар чугаалажып бар чыдарын болганчок-ла дыңнап кааптып болур:

— Бистиң Ондар эр хей-ле болгай, ам база-ла чаа журналдарны, киноларны эккелген боор.

Шынап-ла Көк-Терек суурнуң чурттакчыларының бо чугаалажыышкыны таварылга эвес. Бирле кежээ Алдан-Маадыр көдээ клувунга чеде бээримге, киномеханик Ондар Маадыр-оол залда олурган көрүкчүлерже эргий көргеш, чугаалады:

— Бо кино эгелээриниң мурнуу чарыында «Чөөн Сибирь» деп солун журналды силерге көргүзер мен — дээш, ол кежээ болур кинонуң утказын көрүкчүлерге кысказы-биле тайылбырлап берген. Киномеханиктиң ажылдап турар кинобудказынга кире бээримге, ында арыг-силиг болгаш чаа киноларның ужур-утказын тайылбырлаан чуруктарны аскылап каан, а хаарта үндүрер кинозунуң утказын база ушта бижип ап турар болду.

— Чоңга кино көргүзер талазы-биле ай, квартал планын канчаар күүседип турар силер?— деп айтырарымга:— Ай, квартал планын бүгү тала-биле ажыр күүседип келдим. Июнь айның планы 135 хуу күүсеттинген—деп, харыылады.

— Силерниң ажылыңарга партия, совет органнар кайы хире дузалажып турар ирги?

— Алдан-Маадыр көдээ Соведи мээң ажылымга дузалап-ла турар. Ылангыя хову турлагларынга, ырааккы фермаларда малчыннарга кино көргүзер дээримге, салбыр баштаар, чери-биле дугурушкаш, дораан-на транспорт-биле хандырып бээр-дир. Алдан-Маадыр-биле «Сүт-Хөл» совхозтуң төвү Суг-Аксы суурнуң аразы 35 километр. Бо аразынга кино сөөртүрү кончуг берге. Совхозтуң дирекциязы транспорт-биле хандырбааның уламындан чамдык таварылгаларда кино үстү бээр-дир — деп, эш Ондар хомудап чугаалады.

Ондар Маадыр-оол 1957 чылда шериг албанынга тургаш, Владивосток хоорайга киномеханиктерниң курзун дооскан. Оон бээр-ле киномеханиктеп ажылдап келген. Ол Алдан-Маадырга келгеш, дораан-на активке даянып, кудумчу бүрүзүнге киноорганизаторларны тургузуп алган. Олар кино билеттерин кудумчу бүрүзүнге тарадып, кинонуң утказын тайылбырлап турарлар. Киномеханиги Ондарның ажылынга К. Садын-оол, О. Сүр-оол дээн ышкаш идепкейлиг киноорганизаторлар эки дузалап турарлар.

СЭКП Тыва обкомунуң V-ки пленумунуң доктаалын бо киномеханик амыдыралга боттандырып турар. Салбыр төвүнден 85 километр ырак Манчүрек тайгазында малчыннарга безин чаа, солун киноларны көргүзүп чораан. Хову турлагларында ажылдап турар ажылчыннарның ол база доктаамал аалчызы. Аңаа барып агитхуудустарны үндүрүп, солун, сеткүүл номчулгазын, лекция, беседаны чорудуп келген. Ол ышкаш эш Ондар көдээ клубта боттывынгыр уран чүүл бөлгүмүнүң киржикчизи болгаш салбырда ВЛКСМ комитединиң бюро кежигүнү.

Аныяктар баштыңы кижи болганда, аныяктарны совхоз бүдүрүлгезинче, шефтээшкиннерже ол эвилелдеп турар. Киномеханиктиң бот-идепкейи-биле аныяктарны суур чаагайжыдылгазынга шефтээшкиннерже ийи удаа организастап, кижи эмнелгезиниң, көдээ клубтуң чанында дыка хөй дөс ыяштарны олурткан.

Киномеханик . Ондар Маадыр-ооолдуң төлептиг ажылын үнелеп көргеш, ооң адын райкүүскомунуң культура килдизиниң Хүндүлел самбыразында киирген.

О. БОРАШ.

Угааны четпес уруглар школазының дугайында

«Сүт-Хөл» совхозтуң төвү Суг-Аксы суурда угааны кошкак уругларның тускай школазы ажыттынгала ийи чыл четкен. Бо школаның дугайын өскээр билип ап, аңаа чогум кандыг уруглар өөренирин школаның чоогунда-даа, ыракта-даа районнарда ада-иелер эки билбейн турар. Оон ужурунда чамдык ада-иелер бо тускай школаны «албыстыглар» азы «тенектер» школазы деп чугаалажып турары шын эвес.

Чажында азы иезиниң иштинге чораш-ла аарааш, төп нерви системазы үрелип, угааны кошкаан, аңаа школаларга чедиишкинниг өөренип шыдавас, 7—12 хар чедир назылыг уругларны бо школада өөредип, кижизидип турар. Бо уруглар ниити билиг бээр школаның программазын уун шыдавас, ынчангаш оларны тускай программа ёзугаар өөредири таарымчалыг.

Бо тускай школада хүн чурумун таарыштыр тургузуп, өөредилгени, кижизидилгени, дыштанылганы онзагай байдал-биле организастап турар. Маңаа кайы-даа райондан угааны кошкак уругларны хүлээп ап турар.

Угааны кошкак уругларны мындыг үш бөлүкке чарар: чугаа-домаа сайзыраваан, өске кижиниң чугаазынга харыылап азы чүнүң дугайын чугаалааның орта билбес болгаш боттары ажааттына албас, доктаамал хайгаарал негеттинер уруглар бирги бөлүкке хамааржыр. Бо бөлүктүң уруглары бистиң школада чок. Ындыг уруглар социал-хандырылга черлериниң шугумунга хүлээп алдынар.

Медерел органы кемдээнинден өөренип турар чүүлче үр кичээңгей салып шыдавас, үттүүчал, дүрген туруучал уругларны имбецилдер дээр. Номчулга үезинде сөстерни солуштур адаар, келдирлээр чорук оларда бар. Оларны үр өөредип көөрге, чоорту чаңчыта бээрлер. Имбецилдер бистиң школада бар, оларны хол-биле кылыр бөдүүн ажылдарга чаңчыктырып турар бис.

Имбецилдер көөрге угаан-медерелиниң четпезиниң талазы-биле элээн чиик чаданың уруглары болур. Ынчалза-даа олар аңаа уруглардан мыгаадыг. Олар чиигеткен программа ёзугаар билиглерни чедип ап, угааның шаа-биле боттарынга таарышкан тускай мергежилди чедип ап турарлар. Ындыг уруглар бисте база бар.

Угааны кошкак уруглар база бистиң салгакчыларывыс. Олар бо школага 8 класс чедир өөренирлер. Ритмиканың, эмнелге гимнастиказының, физкультураның оларга таарышкан билиглерин чедиңгир аргаларны дамчыштыр олар шиңгээткен турар ужурлуг. Ынчаарга ол билиглерни башкылаар эмчи-психоневролог, логопед, күш-ажыл, ыры, музыка, чурулга, дааранылганың талазы-биле тускай белеткелдиг, шыырак башкылар биске негеттинип турар. Бо бүгүнү Москваның тускай школаларында таарыштыр тургусканы кайгамчык. Ол школаларның ажылын тускай курска чораш, сонуургап көрген мен.

Бистиң школаже чамдыкта угааны четчир, чүгле дүржок аажы-чаңныг, эге школа назыны эрте берген уругларны чорудуптар таварылгалар бар. Башкылар коллективиниң күжениишкинниг ажылының түңнелинде ындыг уругларның талазындан чурум үрээшкиннери читкен. Ада-иелер Ивашкин, Доробских, Хольшин, Решетова (Кызылда), Корзуале, Натпит-оол (Барыын-Хемчикте) уругларын өг-бүлезинге эки кижизитпейн келгениндең, оларның уруглары чурум үрээшкиннерин хөйнү болдуруп турганнар. Үстүнде адааныывыс ада-иелер харын уругларының четпес аажызынга болчуп, ол-бо черлерже хомудалдар киирип, школага келдирерге, чаңгыс-даа келбейн турганы кончуг шын эвес.

Бистиң школага четпестер тургулаан-на, ынчалза-даа оларны бис чайладып шыдаан бис.

Угаан талазы-биле мырынай кадык, педагогиктиг негелделер талазы-биле сула салдынган, класстарга катап олуруп чораан өөреникчилерни Барыын-Хемчик, Улуг-Хем районнарның школалары эрткен өөредилге чылында бисче хөйнү чоруткан турган. Чалгаа, сула салдынган, кадык өөреникчилерни биске албадап өөредир болза, ол өөреникчилер доора будулуп, ниити билиг школаларының программазындан чыдып каары чугаажок. Ынчангаш биске келир өөреникчилерни ылгап шилиирде, психиатр эмчиниң шынзылгазы эңне чугула. Ол чокта биске өөреникчини хүлээп алыры берге. Бо школага өөренирлерниң төрүттүнгениниң дугайында херечилелин, долу характеристиказын, кадының дугайында шынзыдылганы, ада-иезиниң дугайында көдээ Советтиң шынзылгазын четчелээш, районнуң азы Чырыдыышкын министерствозунуң путёвказынга кошкаш, башкылар азы ада-иелер боттары биске эккээри чугула.

Бистиң школаның дугайында бисче айтырыглаар чорудуп турган ырак черлерде ада-иелер бо кыска чүүлдү «Шын» солун дамчыштыр билип ап, моон соңгаар-даа бистиң-биле харылзаалыг болурунга бүзүрээр бис.

О. ОХЕМЧИК,
тускай школаның өөредилге эргелекчизи.

Дуржулгалыг мастер

Бистиң колхозта хлеб быжырыкчызы эш Анайбан ол ажылды ам чеди чыл дургузунда чорудуп келген. Онаашкан ажылынга ол ынакшылдыг. Хлебти үргүлчү-ле эки шынарлыг кылдыр быжырып турар.

Мастер Анайбан хлеб быжырарының уран аргазын чүгле боду быжыы-биле шиңгээдип алган эвес, харын ук ажылга дыка хөй колхозчу херээженнерни база өөреткен. Ылангыя эштер К. Көк-кыс, С. Эник ышкаш өске-даа колхозчулар ам хлеб быжырарының база-ла ёзулуг мастерлери болганнар.

Эш Анайбан маадыр ие. Бодунуң хөй уругларын ол база культурлуг ёзуга кижизидип, оларның өөредилгезинче ненин сагыш салыышкынын үргүлчү илередип чоруур.

Чонунга эптиг-эвилең, дуржулгалыг хлеб быжырыкчызы эш Анайбанга оон эки үре-түңнелдиг күш-ажылы дээш, аңаа өөрүп четтириишкинин колхозчулар илередип турарлар.

К. ДЫВАА.

Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозта.

Келир чылга белеткел

Улуг-Хем районнуң «Х улуг хурал» колхозунуң № 1 хову бригадазы 1964 чылдың часкы хову ажылдарынга белеткел ажылын амдыгаааштан чорудa берген. Тодаргайлаарга, Кара-Булуң шынаазының бугазының чамдык болганчок үрелир черлерин чыраа, даш, шириик-биле дестеп, чамдык тар черлерни алгызы каскан. Суггарыкчылар звенозу ажылдың баштайгы хүннеринде 6 километр черни бүргүн кылып доскан.

Ол-ла бригаданың суггарыкчылары 60 га сиген шөлүн суггарганнар. Бо чаагай херекке эштер Хунажык, Самдаң-оол олар идепкейлиг киришкеннер.

К. ОЙДУП-ООЛ.

Өвүрнүң Саглы сес чыл школазында

Солчур 8 чыл школазының өөредилге-дуржулга участогунга өөреникчилер-биле ажыл бүдүн чыл иштинде үзүктелиишкин чок чоруп, күскү дүжүттү ажаап алганындан эгелээш, хөрзүн болбаазырадыры, бок үнүштерни чок кылыры, шык базырыышкыны болгаш чемишчидилгелерни 3—8 класстың өөреникчилери тускай план ёзугаар чорудуп келген. Участокта морковьту, капустаны, огуректи, редьканы, согунаны база кукуруза, кызыл-тас, сула, арбай, чочак-тараа болгаш чигир свёкланы тараан.

5 — 7 класстарның өөреникчилери чайгы практиканы башкы Б. Д. Куларның удуртулгазы-биле организастыг эки эрттирип турар. Участокта тараан бүгү үнүштерниң өзүлдези эки. Уруглар үнүштерниң чүгле ажаалдазы-биле кызыгаарланмайн, оларның өзүлдезин, сүгнуң, хөрзүннүң, хүннүң үнүшке салдарын хайгаарап турарлар. Өөредилге практиказынга ак-сеткилдиг, кызымаккайларга Т. Бүнзенмаа, Д. Чечекмаа, К. Амыйлан, С. Шаалы, К. Очумаа олар хамааржыр.

Бүдүрүлге практиказын колхозтуң фермалар, бригадалар звеноларынга организастыг эрттирип, ында удуртукчулар уругларга практиктиг дузаны көргүзүп турарлар. Ылангыя мал эмчизи Оюн Лаа-Хөө бодунуң 25 чыл практиказын уругларга өөредип турары солун. Олар Оюннуң удуртулгазы-биле колхозтуң 13000 баш хой, өшкүзүн чуттан болгаш бөлүүн тарылгалар чорударын шиңгээдип ап турарлар.

Уругларның өөредилге практиказын чамдык ада-иелерниң чедир билбейн турары харааданчыг. Ындыг ада-иелерни маңаа адап болур: Бора-Шайда салбыр эргелекчизи К. Бузан, кадарчы О. Суур-оол, тудугжу К. Саңдан-оол оларның уруглары кандыг-даа практика эрттирбээннер. Өөредилге-биле күш-ажыл чарлыш болбас сырый харылзаалыг дээрзин бо ада-иелерниң медерел билири чугула.

Д. ЧИМБА.

ҮЛЕГЕРЛИГ

Монгуш Настык-Доржу школаның ажыл-агый эргелекчизинге 13 чылда ажылдап келген. Ол үениң иштинде бодунуң күш-ажылга кызымак, кежээзин көргүзүп, чоннуң хүндүткелин чаалап албышаан, өөреникчилерге адазы дег болган.

Ол эртен эрте хамык ажылдарны хынап көрүп, кайда, кандыг ажыл чедир кылдынмаан болдур, ону ыявыла кылдырткаш, ам оожургаар кижи. Иляк-хептн арыг-силиг, камныг кедерин уругларга бо-ла чагып, сургаан олурар. Ол ышкаш, интернат ажылчыннарын эки удуртуп билир.

Солчур 8 чыл школазының септелгези барык-ла доостур четкен. Маңаа эш Настык-Доржунуң киржилгези база улуг.

Ч[illegible]

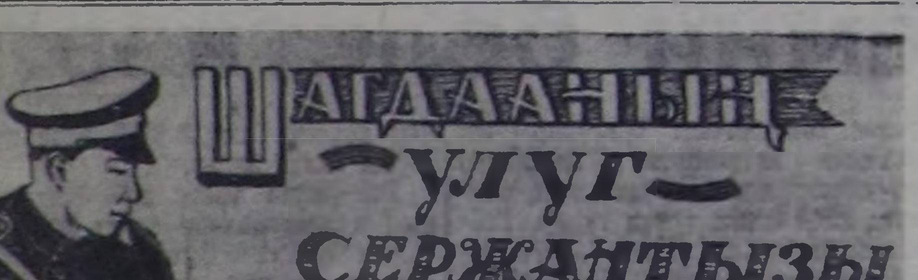

Шагдааның улуг сержантызы

(Чеченчиткен чүүл)

Исти тода истеп, оорларны тывары чымны чорударының дугайында айтырыг районнуң шагдаа салбырының начальниги, майор Кыргыс Тоглакайович Чульдумнүг дүвүредип турган. Изиг дээрези-биле дүргел-не, дүргел хемчег албас болза хоржок, чүге дизе дескиндир бүргеп алган дээр, хадып азы харын чаап кээр болза, оорларның изин тывары берге дээрзин билдингир.

Каш минуталар эрткенде, ооң кабинединге шагдааның улуг сержантызы Монгуш Тас кирип келген.

— Силерниң келдирткениңер ёзугаар чедип келдим, эш майор!— деп, ол илеткээн.

— Олуруңар — дигеш, майор ону стол баарында сандайже айыткаш, сержантының кара-хүрең чаактарынче, шилгедек узун дурт-сынынче көрген.

— Бо дүне Мургусту бажында шатка бир малчынның өртеп каан аъдын ийи аъттыг кижи келгеш, оорлап апарган дугайында медээ келди. Ол оорларны истеп тывары-биле сени баштадыр чорударын шиитпирледивис — дигеш, майор районнуң чурт чуруунче көргештиң, аъттыг кайын оорлааның, ону апарган угшнни чугаалап берген.

— Оорларны илередип тывар дээш бүгү-ле арга-мергежилдеривис херегледеп, шалыпкын, дүрген ажылдаар бис — деп, сержант Монгуш Тас бүзүрелдиг чугаалааш, үнүп чорупкан.

Каш минута эрткенде, улуг сержант Таска удурткан шагдаалар Монгуш Билчиң-оол, Сат Хунай-оол олар даалганы күүседири-биле чорупканнар.

Харын чаа-ла карарып эрип чыдар, кара мээстерлиг дагларның эдектерин, чоогаларының иштинде кызыл хөртүктерлиг мыдыргын шаттарының аразы-биле, чамдыкта ол шаттарының кырын таварып, оорларны олар четеп чоруп олурганнар. Өвүрнүң күштүг хадының харын карарты ширбип каапкан черлерге кээрге, ис чиде берип, аяа долбаан оорлар изин чажырар дээш карандылар эдерип чоруп тургулаан болгулаар. Шак ындыг маңгыстарның изин тып, оларны илередир талазы-биле мергежип калган дуржулгалыг улуг сержантыга болгаш ооң кады чораан эштеринге ис черде улгаттыр чуруттуна берген чүве ышкаш илден.

Оорларны ол-ла истээш. Хандагайты биле ооң үстүү чарыында Арыг-Бажы суурларның арасынга чедирип келген. Кезек-кезек кызыл хараганнарлыг, кара чыраалырлыг черде хөй мал шырының арасынга кир истээш, чидирипкеннер. Хөй малдың дожацналдыр базып каапкан шырынга исти тывары эң-не берге болган.

Олар кызыл хараганнар, чокпак кара чыраалар аразын дилээш, база чүнү-даа тыппаан.

— Оор маңгыстар боттарының олчазын маңаа хайымныг черге чөле чажырбастар, олар ол талазы-биле бажы каткан, кончуг кажар аргалыглар эвеспе. Бо шыырга изин будап чоруп тургаш, бир-ле черден үгени албан. Ынчангаш дескиндир ис кезип көөр херек — деп, Монгуш Бадыкаевич удуртуп чораан өөрүнге даалга бергеш, боду база бир-ле черден ис кезери-биле чорупкан.

Удаваанда, ис хөй мал шырындан үнгеш, машина маңнаар кавлама орукче киргенин тып каан.

Оорлар шуут-ла машина оруу-биле элээн узун хемчээлдиг черни эрткеш, Мугур дээр черге баргаш, кызыл хараган аразынче кирип октапкан чүве дег, шургуп кире берген болган. Бедик чырзалар ышкаш узун шыргай хараган аразында өт орну хире черге оорлар «олчазы» сарыг аътты чушкуулааш, кежин безин сойбайн, чүгле иштин чара кескештин казылыг шандырын кезип алгаш барган болган. Дөрт дуюгларын оора кескилээш, хараган аразынче тарадыр октагылапкан мындыг. Оорларның «олчазылдан» сартык маңаан кускун оларның кырынга дыка чоок ужуп келгеш, чалгыннарын хыыладыр чайбышаан ыңай болган.

Исти оон уламчылааш, Мугур бажында хойжу бригаданың улуг хойжузу Дажы-Доржунуң аалынга киирип келгеннер. Кажар оорлар боттарының изин ол аалдың коданынга келгеш, будалдырарын бодаан. Ынчалза-даа оларның ол оралдажыышкыны чүү-даа болуп шыдаваан. Аал коданын ис кезип дегээлеп тургаш үндүрүп алган.

— Мээң аалымга дүне кээп, изин чажырарын оралдашкан маңгыстарны тывары-биле силерге дузалажып, кады чоруп көрейн — деп, хойжу Дажы-Доржу олардан дилээн.

Ынчангаш ол хойжуну база-ла боттарынга кадып алгаш, исти истээрин уламчылап чорупкан. Мугурнуң Кожүп-Ажар деп черде Монгуш Доржунуң аалынга оорлар изи кирген соонда, оон үнмейн барган мындыг. Монгуш Доржу — «Коммунизмче орук» колхозтуң хойжузу. Кежээликтей апарганда, ооң бажыңынга кире бээрге, изиг-демирни кызыдыр от салып каан. Дазырткайндыр хып чыдар кургаг дыт кезектериниң чалыымныг чалбыыжы хоолай иштин өзү тывыржып чоктаарга, хоолай хөөн киирип каан хөгжүм ышкаш, «хөөмейлеп» турган.

Чедип кээр боор деп күзевейн, каразынмайн турган «аалчыларны» Монгуш Доржу көрүп каан дораан-на оларны кончуг эки уткуп, хүндүлээрин бодап, башты тип, аъш-чемден кылырын аажок далаштыра берген.

— Чем-аъш-даа манап олурар чайывыс чок. Кончуг далаш чоруктуг улус бис — деп, Монгуш Бадыкаевич Тас чугаалааш, Доржунуң арнынче бүдүү көрүп олурарга, черле бир элдеп-чиктиг байдалдың демдектери ооң шырайынга кончуг чажыт бүдүүзү-биле чуруттунуп орар болган.

Аът оорлаан оорларның изин бээр истеп келгенин чугаалаарга, ооң арын-шырайы шуут-ла бир өске болуп хуулуп, илдең апарган. Ол бодунуң шырай байдалын чеже-даа билдиртпес кылдыр быжыг тударын оралдажырга, бак чүве черле чажыртынмас дээн ышкаш, дөмей-ле илдең, эскертине бээр, ооң чүрээ бо эрткен дүне оор кылып мунуп чорааны, көк суг дүжүр халдып каапкан аъдының чүрээ ышкаш, хөрек иштинде бүдүү дүвүрээзиниг, дүрген согар берген.

Монгуш Бадыкаевичиге удурткан хөй-ниитиниң корум-чурумунуң эрес-дидим камгалакчылары херек черле моон чайлавас эвеспе дээрзин ылавылап билгеш, бажыңның иштин көөрүнче дидими-биле кирипкеннер. Шагдааның улуг сержантызы Тас уругүрнү ажыдыптарга, пашта мырынай чоокта чаа эскен, дораан эъттаг быдаа турган. Ол эътти хымышка шүүрep алгаш көөрге, чылгы малдың чаа эъди болуп илерээн. Быдаалыг пашты үлгүүрдеп эскеш, ооң дүвүнде эъттерни шүүрeп эккээрге чылгы малдың шандыры, баары, чүрээ, бүүрээ, казы, чаглары болган.

— Бо чүү эъдиң боор?— деп, айтырыгны Монгуш Доржуга салган.

Ол кезек мыт чок олура, «думчукка тулганда бызаа суггжу» дээн ышкаш:

— Мээң энир чылын күзүн чиш кылдыр соккан аъдымның эъди-дир ийин — диген.

— Чиш кылдыр чылгы мал соп чиггеш эвес сен, чүү деп олурарың ол, кужүрүм — деп, ооң кожазында чурттап турар хойжу Дажы-Доржу чугаалаан.

Оор ийи кастыын куду дамдылап бадып келген дериг товунуң чени-биле чода туткаш, оон ыңай чүнү-даа чугаалаар харык чок болган...

Дүн ортузу арай-ла четпейн турда, аът оорлаан Монгуш Доржуну, ооң эжи Монгуш Дыртый-оол оларны районнуң шагдаа салбырынга эккелген. Оорларны тып эккелгенин, даалганы күүсеткенин Монгуш Бадыкаевич Тас бодунуң начальниги, шагдааның майору Кыргыс Тоглакайовичиге илеткээн. Онза даалганы чедиишкинниг күүсеткен улуг сержантының холун майор дыңзыг тудуп, байыр чедирген.

Шагдааның улуг сержантызы Монгуш Бадыкаевич Тас 1945 чылда Өвүр районнуң шагдаа салбырынга ажылдап эгелээн. Ынчаарда оон хары он чеди турган. Тас ам чүгле ол черинге 18 чылдың иштинде үзүктелиишкин чок ажылдап келген. Ол сес чылдың дургузунда ол хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалап, бо үстүнде оорлар Монгуш Доржу биле Монгуш Дыртый-оол ышкаш маңгыстарны болгаш совет хоойлу-дүрүмнүң үрекчилерин, онза айыылдыг херекти кылган кижилерни чежени тудуп, бо талазы-биле берге оруктарны чежени эртпээн дээр боор!

Монгуш Тас — шагдаа органнарының мурнакчы ажылдакчыларының бирээзи-дир деп чүвени ооң хөрээнде кадап алган чоруур «Шагдааның шылгаракчызы» хөрек демдээ тайылбырлаашкын чокка-ла көргүзүп турар. Шагдаа органнарынга 18 чыл ажылдааны дээш Монгуш Бадыкаевичиниң «Эң эки ажылдааны дээш» деп медаль-биле шаңнаан. Ооң соонда беш чыл эрткенде, база-ла «Эң эки ажылдааны дээш» деп ийиги медалды алган. Мактал бо[illegible] лел бижиктер база өрт[illegible] тер-биле каш-даа удаа ш[illegible]

— Монгуш Тас бист[illegible] ажылдакчывыс. СЭКП к[illegible] те партия эге организа[illegible] кретарының оралакчызы [illegible] бан-хүлээлгезин кончуг э[illegible] турар. Кандыг-даа б[illegible] айыылдыг херектер бол[illegible] Тас ол херектиң үүлге[illegible] ыявыла тыпкан турар ки[illegible] деп, Өвүр районнуң шаг[illegible] рының начальниги эш Чү[illegible] дугайында допчу, билдинг[illegible] лады.

Чурттакчылыг черлерге, ферм[illegible] чораанда, ол хөй-ниитиниң ко[illegible] чурумунуң дугайында лекция, бес[illegible] ларны чоңга кылып бээрин ут[illegible] СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин ол ам чоңга идепкейлиг таныштырып турар.

Шагдааның улуг сержантызы Тас кончуг эки ажылдакчы, хөй-ниитичи болурундан аңгыда, ол мергежилдиг күш-культуржу. Национал хүрештиң районга болгулаан маргылдааларынга каш-даа удаа шүүлген. Узун дурт-сынныг, кара-хүрең шырайлыг, моге-шыырак ол аныяк эр-биле хөөрежип олура, сураглыг шүлүкчү В. Маяковскийниң «Эки-ледир» деп шүлүглелинде мындыг одуруларын сактып олурдум.

«Сарыг хаптыг
хол боо
курда,—
Чазык-чаагай,
эрес-дидим,
Чаагы хүрең,
күдер-шыырак
Шагдаам мени
камгалап тур»

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ

Шомбалыг—кур чер

Чингир-ногаан бурулерлиг ыяштар-биле шыптынган бедик-бедик дагларлыг, шала шат черлеринде, чоогалар баштарында честек-кат кызыл-айыраң апарган турар, калбак делгем кур чер ховуларында тракторларның кайгамчык күштүг «каргыраазы» дыңнырап турар. Ол дээрге, Таңды районда «Тиилелге» совхозтуң кур чери — Шомбалыгның девискээри-дир. Ногаан, чингиртилен тараалар делгем ховуда чер-чери-биле чаптыла берген. Ол дээрге тараажыларның чоргааралы-дыр.

Шомбалыгта чаагай, чаа суур тургустуна бээр. Ында трактор-хову бригадазы. Чаа туттунуп турар чаңгыс аай хевирлиг чурттаар бажыңнарының тудуу, ооң ханалары хүн келген тудум-на бедип үнүп турар. Бо дээрге кур черде чаа амыдыралдың база бир көргүзүү-дүр.

1948 чылда, Чедерге «Тиилелге» колхоз тургустунуп келген үеде безин, Шомбалыгта шоолуг-ла тараа тарывайн турган. Чыл келген тудум-на техника көвүдээн, колхоз тургаһындан совхоз организастаттынган, ооң күжү улгаткан. Ол болза кур черниң улуг совхозу апарганы билдингир.

Тарылга шөлүнүң улам-на калбарып турары-биле черлелештир, Шомбалыгта чаңгыс аай хевирлиг чурттаар бажыңнарлыг суурну тургузары негеттинип келген. Оон шала келдээзинде честек-каттыг чоога баткан, ийи кыдыын кузу тараа шөлү, адаанда мал одарларлыг, таарымчалыг бир чартыында хадыларлыг, дыттарлыг даг шөйлүп, оң талазында одар-белчирлиг хавак калбарып баткан. Суурнуң турар чери шала бедиксимээр оргулаш.

Бир-ле катап, бо чылдың чазынында тарылга кампаниязы чорупп турган үеде трактористтер, чаштырыкчылар-биле чугаалажып таныштым.

— Эки ажылдаарынга чогум чүү чүве силерге сонуургалдыг болуп турар-дыр?

Караан шала имирерти талыйтыр көрүнкеш, элээн бодал-биле тракторист эш Эрес-оол ол айтырыгга мынча деп харыылады:

— Бистер шупту, шынап-ла кызып ажылдавас болза хоржок. Бистиң чаагай амыдыралывыс дээш партия, чазак аажок улуг сагыш салып, совхоз бистиң өг-бүлевис бүзүрүнге 2—3 өрээл чаа чурттаар бажыңнарын тудуп берип турар-дыр. Мурнуку чылдарда майгыннарга, чавыс бараактарга сыңышпас, таарымча чок байдал-биле чурттап турдувус. Ам 30—40 километр черже чанаттап чоруурун бодавас үе келген-дир.

— Бо суурга кандыг тудуглар кылырын планнап турар ирги? — деп бистерниң бирээвис айтырды.

— Бирги ээлчегде 15 чурттаар бажыңы, оон соонда столовая, магазин, школа туттунган турар. Бо суурга электри чырыын Кызыл хоорайдан бериптер. Бо чылдың октябрьның төнчүзүнге чедир 55 чурттаар бажыңнарын тудуп дооскаш, ажыглалга киирген турар дугайында тудугжулар хүлээнгеннер. Чурттаар бажыңнарының тудуу бүрүн кылдынган турар — деп ындыг харыы болган.

Өңнүктер, эш-өөрлер, бодап-даа көрүңер! Силерниң чурттаар бажыңнарыңарны тудуп берип турда, кымга өөрүнчүг эвезил? Ажыл-херекти бүдүреринге кижилерниң сагыш-сеткили, идепкейи көдүрлүп кээр болгаш холдарының сиирлери дыңзып, шыңган эъттери борбайтылдай бээр. Бажыңнарның фундаментизин салып, тудуун чорудуп турда, кижилерниң сагыш-хөөнүнге-даа эки болур.

Чечектелген черим, чуртум,
Чергелешкен эш-ле өөрүм.
Аас-кежиин кузээлиннер
Ажыл-ишке мергежиңер — деп,

ындыг ырны ырлаксаазы кээр-дир.

Барык хүннүң-не эртенги сериинде, эртежик ажылдап турар бызаңчыларның балдызының шимээн-даажы кожа сыңга чаңгыланып, эртенги агаарның арыы, сериини сүргей болуп турда, сагыш-сеткилге таалаңчыг-дыр. Хамык тудугжулар бо чылын доостур ужурлуг.

Кур черниң чаа суурунга эге школа ажыттынар. Холдарында сумкалар, портфельдер туткулаан бирги-класстылар суурнуң адаандан өрү, бажындан куду чыглып, школага чедип келгеш башкыларынга дириг чечектерни тутсур, делгем, чырык, кылып калган дозунуң чыды чыттанган класстың одуругдай салгылап каан парталарынга эптештир олурупкулапкаш, башкының айытканы «А» деп үжүктү бир-ле дугаар өөренип эгелээр үези ам ырак эвес келир. Кур черниң тараазын ажаап алыры, тараа сөөртүкен машиналар кылыктыг шаңче дүн-хүн чок шуужуп кирери, дүне электри чырыынга сайгарылга ажылы хайнышкынныг болуру удатпас.

ОЮН МАРТЫЙ-ООЛ.
«Тиилелге» совхоз.

Бир дески ажылдавайн турар

Кайда-ла партия организациязы бодунуң тайылбыр-массалыг, организакчы ажылын бүдүрүлге планнарын чедиишкинниг күүседиринче угландыр таарыштыр тургускан болдур, ында планныг онаалгаларның күүселдези ай, квартал санында үргүлчү дески, эки чоруп турар.

Мындыг байдал бистиң республиканың хоочун бүдүрүлгелериниң бирээзи Кызылдың аңгы заводунда чок боол турар. Ол бүдүрүлгеде партия организациязы (секретары эш Зайцев) бодунуң чон иштинге чорудар ажылын бүдүрүлге планын чедиишкинниг күүседиринге дүүштүр тургузуп ап шыдавайн турар. Ооң уламындан завод бүдүрүлге планын бүгү көргүзүглер талазы-биле ай санында бир дески күүсетпейн турар. Чижээ, чеди чылдың бешки чылының бирги кварталында планның ниитизи-биле 104 хуу күүседип, бараанныг продукция бүдүрүп үндүрерин бүгү ассортимент талазы-биле база күүсеткен хирезинде ийиги кварталда темпизин кошкадып, планын бүгү көргүзүглер талазы-биле ай санында күүсетпейн келген. Ынчаарга чартык чыл планын күүседиринин шиитпирлиг айы — июнь айда администрация чери элээн хемчеглер алганы-биле чартык чылдың дургузунда нииити продукция бүдүрериниң планын арай деп тургаш 103 хуу күүсеткен. Ындыг-даа болза заводтуң үш кол цехтериниң иштинден сапык кылыр цех планын 99 хуу күүсеткен.

Бо заводтуң бүдүрүлге планының ай санында дески күүсеттинмейн турарының кол чылдагааны болза, бүдүрүлгеде партия организациязының кижилер ортузунга партийжи-политиктиг, агитас-массалыг организакчы ажылының кошкаанда. Хамыктың мурнунда ажыл-ишчилерни план күүседир дээш күш-ажылче сорук киир кыйгырып турар лозуннар, плакаттар, бүдүрүлгениң девискээринде-даа, цехтер иштинде-даа чок. Коллективтиң көргүзүг самбыразы заводтуң херимниниң иштинде, кымдаа эскерип көрбес черде хир-чамдаа боражы берген турар. Коллективтиң Хүндүлел самбыразынга май 1-ле чуруун киирген мурнакчыларның аразында ажылдан шагда-ла үнүп чоруткан кижилерниң чуруу түрбүшаан турар. Коллективте лекциялар, беседалар барык болбайн турар. Бүдүрүлге хуралдары база-ла ховар боол турар. Оон туржук, партия кежигүннериниң хуралдарын безин улуг үзүктелиишкинниг чорудуп турар.

Социалистиг чарышты удуртуп турары мында кончуг эрэнгей. Оон түңнелин чүгле ай санында үндүрүп турар. Бүдүрүлгеде ажылдап турар 6 бригадаларның иштинден социалистиг чарыштың дээди хевири болур коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы, бригадазы деп бедик атты чүгле чаңгыс бригада чедип алган. 60 ажыг ажылчыннарның иштинден коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары чүгле 9-ла кижи болуп турар.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге, продукцияның шынарын экижидеринге шиитпирлиг чүүлдер—мурнакчы аргаларны, механизацияны мында кошкак ажыглап турар. Чижээ, заводтуң кидис идик кылыр цеги механизацияны нептеретпээнинден планын күүсетпээн, продукцияның шынары багай. Ол хирезинде 12 муң рубль өртектиг, бир ээлчегде 800 эш кидис идикти хептеп хевирлээр станок амга чедир-ле ажыглаада кирбээн, заводтуң девискээринде чыдар. Бир эвес ону ажыглалга киирген болза, амгы үеде ол ажылды хол-биле кылып турар 7 ажылчыннарның иштинден 5 хире кижи хосталыр болгаш өске ажыл кылып болур азы чылда үнер ажыл төлевиринге безин 7800 рубльдиң камналгазын ап болур турган.

СЭКП ТК-ның июнь Пленуму болуп эртекенден бээр элээн үр болу берген. Ол хиреде-ле заводта партия организациязы бодунуң чон ортузунга чорудар тайылбыр-массалыг, кижизидилге ажылын сегиртпейн, эргиде турганы дег ажылдап турары кончуг хомуданчыг-дыр. Партияның Кызыл хооркому бо бүдүрүлгеде байдалды экижидер дээш дарый хемчег алыры негеттинип турар.

О. ШИРАП.

Хөй тууйбу дээш

Райүлетпур комбинадының тууйбу бүдүрер цегиниң ажылчыннары бо чылдың бирги чартыында тууйбу бүдүрер планын ажыр күүсеткен. Тодаргайлаарга, 200 муңнуң орнунга 240 муң тууйбуну бүдүрген. Цехте Донгак Сендижап, Хуурак Балчынаа ышкаш хүнде бүдүн-чартык норманы күүседип турар мурнакчыларның саны өзүп турар.

Мындыг эки түңнелдерниң уламындан райүлетпур комбинады чартык чылда бараанныг продукция бүдүрер планын 117 хуу күүсеткен.

М. ДАЛАА.
Шагаан-Арыг хоорай.

Районнуң «Мурнакчы» колхозунуң тудуг бригадазындан 20 кижи составтыг звено тууйбу бүдүрери-биле ажылдап кирипкен. Звено бирги ээлчегде 36 муң эки шынарлыг тууйбу[...] тудуг шөлдеринче чоруткан. Зве[...]а Х. Дугаар-оол оозза шыгарап, [...]е 1000—1200 тууйбуну хап, [...] нормазындан 400-тү ажырып, [...] бүдүн-чартык норманы кылып [...]р. Бо ажылда нургулайы-ла хе[...]ннер хаара туттунган. Эштер [...]уш Саая, Татьяна Кара-сал болгаш өөреникчилер Чечекмаа Эрес-оол, [...]на Монгуш олар хүнде 4 квадрат [...]р дой довуракты казып, ийи норманы күүседип, эки ажылдап турар[...]р.

Х. ЧАЙЛАГ-ООЛ.
Шуй суур.

«ТИИЛЕЛГЕ» совхозтуң саан[...]ызы **Ондар Анай-Кок** бо-дур. [К]ур чер совхозунуң эң эки саан[...]чыларының бирээзи боорга ол совхозтуң дирекциязы эш Анай-Кокту чурукка тырттырып ап болур силер деп биске сүмелээн чүве. Бо бодуун ажылчын бодунуң [о]наашкан ажыл-херээн ак-сеткилдиг көрүп, анаа мергежип, хөй [с]үт саарынга өскелерни өөредип турар.

Ондар бо чылын болган Тыва[...]ның малчыннарының Наадымынга база киржип, анаа хөй-хөй саанчылар-биле ужуражып чугаалашкан. Ол ужуражылгалар оон [...] соңгаарты ажылынга улуг ажыктыг болурун ол билген. Бо чылдың бирги чартыында ол бодунга бижиттинген саар инек бүрүзүнден 860 ажыг килограмм сүттү саап алган.

Фото **В. ЛУТКОВТУУ.**

Малчыннарже, хову турлагларынче

Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң Ыйгылак көдээ клувунуң агиткультбригадазы малчыннарга болгаш хову турлагларынга концерттерни көргүзүп, лекция, беседаларны кылып келген. Ындыг үнүүшкүннерни чыл эгезинден бээр 5 катап чорудуп, 32 концерттерни көргүзүп, 37 лекцияларны номчаан.

Бригада чоокта чаа Час-Адыр, Кара-Дыт малчыннарынга концерттиг аалдап чораан.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң материалдарын башкы эш Оттук-оол 3 кезек черге таныштырган.

Агиткультбригада ам Ак-Хем, Берт-Ой, Шыра-Булакта малчыннарже баары-биле белеткенип турар.

А. ЕВРОП.

Кол чүүл—план күүседиринде

Кыдаттың Коммунистиг партиязының удуртукчуларының буруузундан СЭКП биле ККП-ның аразынга болган маргылдаалар дугайында Совет Эвилелиниң партия организацияларынга, бүгү коммунистеринге СЭКП ТК-ның ажык чагаазын номчааш, кижи кайгай бээр-дир. Ол маргылдаалар моон соңгаар улам үргүлчүлээр болза, ажылчын аңгының, тайбыңның болгаш социализмниң херээнге улуг хораны чедирер. Ынчангаш бистиң ленинчи Төп Комитедивистиң Совет Эвилелиниң бүгү партия организацияларынга, бүгү коммунистеринге ажык чагаа бижип, чүвениң шынын илередип турары дыка шын-дыр.

СЭКП-ниң, ооң ленинчи Төп Комитединиң ажылчы чоннар-биле харылзаазы ам үеде кажангызындан-даа артык сырый болгаш быжыг. СЭКП-ниң Программазын күүседип, бистиң чуртувуска коммунизмниң тургузарының херээнге «Кызыл тудугнуң» тудугжулары база идепкейлиг киржип турарлар. Ажылчын чоннарның тайбың, чаагай амыдыралы дээш СЭКП-ниң ап турар бүгү хемчеглериниң шынныын амыдырал бодуу көргүзүп турар. ККП-ның удуртукчуларының талазындан СЭКП-ниң политиказы, даштыкы политиказын буруу шаап турары шын эвес деп санап тур мен. Аңы-дүжүлүшкүн ындыг улуг ийи партияларның аразынга маргылдаалар кымга ажыктыг боор турарыл? Ол чүгле империалистерге ажыктыг боор турар-дыр. Кыдаттың Компартиязының удуртукчулары ону канчап билбестерил?

Бистиң күжүвүс — чаңгыс эпте. Бистиң чуртувустуң бүгү коммунистери, ажылчы чоннары ийи партияларның аразында маргылдааларны болдурбазынга сонуургалдыг. ККП-ның удуртукчулары боданып, шынчы, марксист-ленинчи туруушту ээлээрлер боор деп күзээр-дир бис.

Д. ООРЖАК.
«Кызыл тудугнуң» электриги.

Эки ажаакчылар

«ҮТБА 25 чылы» совхозтуң Иштии-Хем сүт-бараан фермазында бызаа ажаакчылары Чооду Самбуу, Татьяна Зотова оларның арга-мергежили чыл бүрү немежип турар. Чооду 302 бызааның бирээзиниң-не дүн-хүнде ортумак деңзизи 450-500 грамм, а Зотованың 76 бызаалыының бирээзи-ле дүн-хүнде 500 ажыг грамм немеп, эки өзүп турар.

• • •

«Х Улуг хурал» колхозунуң теве кадарчызы Сонам Байыр малдың баш санын өстүрер, ооң продуктулуг чоруун бедидер дээш эң кызымак ажылдап келген. Ол артельдиң дуржулгалыг кадарчыларының бирээзи. Бо чылын төрээн 20 тевелериниң бодаганнарын малчын бүрүн алган. Бо үеде кадарчының тевези 140 баш ашкан. Чыл бүрүде төрээн бодаган чаңгыс-даа баш хоравайн келген.

Эрткен чазын теве бүрүзүнден 4 кг 800 грамм эки шынарлыг дүктү күрүнеге саткан.

Д. МОНГУШ.
Улуг-Хем район.

ОМСК. Омскиниң дугуй кылыр заводунуң чадаг-тергелер дугую кылыр цегиниң ажылдакчылары коммунистер Валентина Шевченко биле Любовь Перкина олар боттарынга хүн нормазын 7 кезек дугуйларга көвүдедирин завкомдан дилээннер. Мурнакчы бүдүрүлгечилер ол курлавырны ажыл үезин эң дээре ажыглаарындан тыпканнар. Дугуй эптекчилериниң патриоттуг эгелээшкинин ол болгаш өске-даа цехтерге деткээн. Ажыл үезин эңне продуктулуг ажыглаарының күсели-биле цех чылдың чартыында он-он муң чадаг-терге дугуйларын немей алырын болгаш 15 муң рубльди камнап алырын санап көрген.

ЧУРУКТА (солагай талазындан): Валентина Дмитриевна Шевченко биле Любовь Григорьевна Перкина.

Фото **В. ЛИПОВСКИЙНИИ.**
СЭТА-ның фотохроникаазы.

Көдээ ажыл-агыйда чаа чүүлдер

Трактор чүрээн өскертип тур

Минск хоорайда трактор заводунуң ажиктеринден хүн бүрүде-ле чурттуң янзы-бүрү районнарынче «Беларусь» деп тарылга машиналарын чүдүрген демир орук эшелоннары үзүк чок шуужуп турар. Көдээ ажыл-агыйның күчүлүг техниказының шак ол агымын көрүп тура, партияның VIII съездизиниң делегаттарынга В. И. Ленинниң чугаалааны кайгамчык күзелин кижи чалгаар-ла сактып кээр-дир. Ильич ынчан бир чүс муң хире тергиин чергениң тракторларының дугайын күзеп-бодап турган.

А чүгле бо чылын чурттуң үлетпүрү үш чүс муң тергиин чергениң тракторларын бүдүрүп үндүрер: ыяңчирбелиг болгаш дугуйлуг, ниити ажыглалдың болгаш тускай дерилгениң дээш, ховунуң чок дээн күчүттеннери болгаш садтарга таарыштырган бичежек машиналар дээш, кандыызын чок дээр боор ону! Оларның аразында муң-муң бирги чергениң «Беларусьтары» база бар.

«Беларусь» дээрге онзагай фамилия деп чугаалап болур. Минскижилерниң он чыл бурунгаар үндүргени тракторлары база ынчаар адаттынып турар. Олар амгы үеде база ынчаар адаттынып турар. Оларның чүгле аттары ылгалдыг—МТЗ—2, МТЗ—5, МТЗ—7. Даштыкы хевир-биле «алышкыларда» ылгал чок. Ынчалза-даа оларның аттарының аңгы-аңгы болганында ужур-ла бар. «Беларусьтарның» чаа модель бүрүзү эрги модельден чаартынганы-биле ылгалдыг. Эрткен чылдарга деңнээрге, «Беларусь» дыка өскерилген. Ооң тускай соругдалдыг белеткели бедээн. Ам ооң кылып билир апарганы бүгү ажылдарны санаары безин берге: «Беларусь» дески сайзыралдыг мастер апарган, ооң кавайының чанынга туруп, аадып өстүргени улустуң — конструкторларның күзээниниң ёзугаар болганы ол.

Сөөлгү үеде ол «Минск чурттакчызы» деңзи талазы-биле чүс-чүс килограммнарга чиңгей бергени безин илдең. Ол безин анаа улуг дузалыг болган. Ооң хевири чараш, көрүштүг апарган. Брюссельге болган Бүгү-делегей делгелгезиниң көрүкчүлериниң ону магадап көрүп турганы таварылга эвес. Бөмбүрзектиң бүгү чүктеринден Бельгияже келгилээн ооң ажыл-эртеминиң талазы-биле эш-өөрү анаа хөй турганна болгай. Оларның аразынга боттарының ызыгуурунуң талазы-биле чоргааралдыг, элээн сурагжаан тракторлар эвээш эвес тургулаан. Ындыг турбуже, жюриниң «Беларуська» улуг шаңналды тывысканы анаа эвес.

Кол-ла чүве чүл дээрге, «Беларусь» бистиң механизаторларывыстың ынакшылын хаара туткан. Олар ындыг тракторларның үндүрүлгезин көвүдедирин демини-биле негеп келген болгаш негеп-даа турарлар. Көдээниң хереглелин хандырар талазы-биле Белоруссияның машина бүдүрүкчүлери эвээш эвести кылып келген-даа ынчаш. Ынчалза-даа ажылчын коллективи чежемейниң-даа кызымак ажылдаза, заводтуң бүдүрүп шыдаар аргазы кызыгаарлыг боол турар.

— Шиничедикчилер бүдүрүлгезин тускай дериттинген бүдүрүлге черинге дамчыдып берзе аар—деп, трактор кылыкчылары күзеп турганнар, ынчаарда «Беларусь» деп машиналарның үндүрүлгезин ийиден артык катап өзер ийик!

Ол бодалдар ылаптыг инженер саналшкыннары-биле бадыткаттынып тургулаан. Белоруссия үлетпүрүнүң командирлериниң деткиири чугула. Минскиге мотор заводун тургузар дугайында тускай айтышкынны алган дораан-на, олар шалыпчы тудуушкунче боттарының шилиттинген дээре-дээре кадржаан ажылчыннарын болгаш ажыл-агыйжыларын чорутулаан. Чаа завод тудуунуң айтырыглары партияның хоорай комитединиң бюрозунуң хуралдарынга хөй катап сайгартынып тургулаан. Түңнели чүл дээрге, беш чыл хиреде туттунар ужурлуг заводтуң тудуу ийи чыл болганда белен болу берген!

Шаандагы тулаа чыткан курут чер болур Дражия суурда Минскиниң мотор заводу тургустунган. Чижеглеп алырга, трактор заводундан чартык километр хире ыракта-дыр. Ындыг чоок, кожа-хелбээ чурттаашкын база-ла таварылга эвес. Мотор тудугжулары кац, шой ээлдирилгелиг, быжыглалдарын «изиг» цехтериниң группазы чоокку үеде бодунуң олуруушда күчүлүг. Чаа-чаа корпустарны киирип аптар деп турары трактор заводундан алыр-ла болгайлар. Ынчанмыже өңнүг металл ээлдирип кударының талазы-биле хоорайның үлетпүрүн мотор тудугжулары хандырар апаар-дыр. Ам ында өңнүг металл ээлдирилгезиниң цегиниң тудуу дооступ турар.

Дизель—тракторнуң чүрээ болур. Көдээ механизаторлар «Беларусьтуң» моторунга арай хөөн чок тургаңнар. Шыдал талазы-биле ол арай шыырак болза дижип аан. Оларның күзели ам боттанып турар: МТЗ-50 деп «Беларусь» бежен аът күштүг Д-50 деп дизель-биле дериттинип турар. Ол трактор заводунуң кол конструктор килдизинге тургустунган.

Мурнундагы марка-биле деңнээрге чаа Д-50 265 килограмм чиик деңзилиг. Эрги мотор-биле деңнээрге ол 250 грамм кывар чүүл камналгалыг (эвээш чарыгдаар). Бо дээрге күрүнеге улуг орулганы берип турар техниканың кайгамчык чедиишкини болур.

Ындыг чаа чүректи хүлээп алгаш, «Беларусь» оңгул-чиңгил шынаа-шөлге, долдур чүдүрген прицевин сөөртүпшаан, мурнукузундан ыракта омак маннап чорур. Шөл ажылдарынга ол улам чедимчелиг ажыглаттынып турар. Чуртка сурагжаан хоочун механизаторлар ынчаар чугаалажып турар боор-дур. А олар чүнү чугаалап турарын билир улус болгай. Малчыннаарынга арай ынак эвес—харам улус.

Минскиниң мотор заводу—техниканың сөөлгү чедиишкиннерин барымдаалап тургускан, ылап-ла амгы үениң чогуур бүдүрүлгези болур. Машина тургузуушкунунда бир дугааргы хептекчилиг шимчеп чоруур конвейерни дизельди чыып эптээринге ажыглап турары бо. Бүдүрүлге чорудулгазын болдунар-ла чедимчелиг механизастаар аргазы ындыг конвейер берип турар. База бир чаа чүүл — көдүрлүүшкүннүг иттирикчи конвейер, автоматчыттынган дамчыдыкчылыг боол турар. Бо тергиин дээн тургузулга-дыр. Белен (эптеттинген) мотор кол конвейерден кижиниң киржилгези чокка «бодун» дүжүп кээр. Оон-биле чергелештир, ол хостуг шенелде стендизинче автоматчыттынган дамчыдылга-биле баар.

Мотор заводунуң цехтеринде ажыглаттынып турар техниктиг чаа чүүл дугайында хөйнү чугаалап болур. Чижээлээрге, мында автоматтыг шугумнар болгаш тускай агрегат станоктары хөй боол турар. Дыка хөй агрегаттар оларның ажыл циклдериниң санакчылары-биле дериттинген. Бо чоруктар кезер-чонар херекселдерни албадап солуурунуң системазын ажыглаарын хандырып турар.

Чежемейниң-даа сонуургамчыг бол, оларның дугайында бирден-бирээ чокка төөгүлээр болза эки боор. Тускай дериттинген бүдүрүлгеде шиничедикчини бүдүреринге чарыгдаар күш-ажылдың хемчээли трактор заводунга чарыгдап турганынга деңнээрге ийи катап эвээжээн деп чугаалап каалы. Ол ам ындыг боол турар. А чоокку келир үеде ол барык-ла 6 катап чиигээр деп турар!

Бүдүрүлгениң тускай дерилир чоруктуң түңнели ындыг боол турар-дыр. Ындыг-ла үр эвес болгаш чаа завод продукцияны бүдүрүп үндүрериниң чаа темпизин алтар. Ынчан тракторжу заводчулар бодунуң мотор цегин «эде чепсеглеп» аарлар. Хосталтынган шөлдерге «Беларусь» тракторнуң кезектерин бүдүрүп үндүрери организастаттынар. Кол конвейерже олар улам күштүг агым болуп шуужарлар.

— Ол эки-дир — деп, бодуп-эптээр ажылчыннар деткип турарлар. Бис амга бодаарга ийи катап хөй тракторларны белеткеп үндүреринге бөгүн-не белен бис.

Шынап-ла, трактор заводунуң эптеп-бөлер конвейерин эде кылганының соонда, чеди чылдың сөөлгү чылының планын ёзугаар «Беларусь» деп машиналарны бүдүрүп үндүреринге белен боол турар.

Бо хүннерде Кубань, Украинаның, Казахстанның, Москва чооғунуң шөлдеринде он-он муң «Беларусь» деп тракторлар ажылдап турар... Оларга дуза кылдыр Минск чурттуглар хүн бүрүде чүс-чүс МТЗ-50 деп машиналарны чорудуп берип турар. Оларның элээн хөйү чаа чүрек-биле —Минскиниң мотор заводунуң марказы бастынган Д-50 деп шиничедикчи-биле амгы «Беларусьтуң» моторундан ыракта артык күштүг болгаш тергиидээшкиниг ол шиничедикчилер-биле — аңдан эгелеп дериттинип эгелей бергилээн.

В. БЕЛЯЕВ.
(СЭТА-ның тускай корр.)

Сайгылгаан кажан болурул?

«Улуг-Хая» совхозтуң ийиги салбырының төвү Алдыы-Шынаа суурда мал фермалары-даа, школа болгаш эмнелге пунктузу-даа бар. Ында хөй чон чурттап, ажылдап, өөренип турар, а сайгылгаан чок. Совхоз тургустунгаш бир чыл боол турда-ла, бо суурга сайгылгаан станциязы тургузар аазаашкынны дыңнаан бис. Ол ам-даа бүтпээн.

Совхозтуң удуртукчулары ол аазаашкынын утпас-ла болгу дег улус болгай. Бо суурга бо-ла хап кээп, саглан сүттүн саны чежел, хавын оглу кажыл? — деп айтыргылаан турар улус чүве. Азы ыя айтырыгларга алаагып турар улус чүве ийикпе. СЭКП Тыва обкомунуң V пленумунуң шиитпирлери-биле холбаштыр бистиң суурувусту чогум канчаар деп турар даргалар чүве бо. Салбыр эргелекчизи эш Борисов бо дугайында база бук-даа дивес болган.

Күрүнениң акшазын үндүрүп тургаш энир чылын, бурунгу чылын-на чагылар кадап, бажыңнар иштинде проводтар шөйүп каап чүве-дир. Ынчаарга сайгылгаанның кажан болурунуң ужуру бо чылын база-ла билдинмес.

Сайгылгаан чогум кажан болурул? Бо айтырыгны тодаргай харыылап бээрин суурнуң чурттакчылары негеп тур бис.

С. САНДАК-ООЛ.

Септелгени дүргедедир

Амгы үеде школаларда кол хайныышкынның ажыл—септелге ажылы боол турар. Ындыг турбуже, Хандагайты 11 чыл школазында бо ажыл шушпен чоруп турарын кижи кайгаар. Чүгле эргижирээн печкаларны бускулап каан дээрден башка, [а]ндыгаа дээр кандыг-даа ажыл кыл[...]ынмаан.

Өөредилге эгелээринге чедир чан[гы]с-ла ай арткан, а школа директору чүнү бодап турарыл? «Ажылчын күш чедишпес» деп оон чугаалап турары чылдак эвес. Школа септелгезинде херек кырында ажылдаан аттыг боол турар башкылар, ажылчыннарның саны чээрби чыгам кижи. Бо дээрге улуг күш-тур. Хамык ужур—удуртулганың кошкаанда.

Бо школа-биле деңнелге кылдыр Солчур 8 чыл школазын алгаш көөрге, ында септелге коллуунда доозулган. Өрээлдерниң шалаларын, парталарны, столдарны будуп дооскан. Оттулар ыяштын хөй кезин дүжүртүнген.

М. ЭРЕС-ООЛ.

Кино-ла, кино...

Тес-Хем районнуң «Тере-Хөл» колхозунуң төвүнде Культура бажыңы чон ортузунга культура-массалыг ажылды чогуур негелдеге чедир чорутпайн, ыракта багай тургускан. Оон иштики болгаш даштыкы шимелде, дерилгези кончуг багай. Даштында ыяштар олуртуп, чаагайжытпаан. Даштыы бок-биле шыва алдынган. Культура бажыңының иштин, даштын шак ындыг арыгшевер эвес болурга, окта шын эвес.

Анаа чүгле кежээлерде кино үндүрери-биле кызыгаарлаттынгаш, культура-массалыг ажылды чорударын шуут уткан деп чугаалап болур. Бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнери доктаамал ажылдавайн турарындан Куңгуртуг суурнуң чурттакчылары болгаш колхозчу малчыннар концерт көрбейн турар. Балыктыгда хой фермазынга бо кыжын январь айда чаңгыс удаа-ла концерт көргүскен, ол ышкаш, Куңгуртуг суурга чүгле бо чылын февраль айда колхозтуң отчёт-соңгулдалыг хуралын таварыштыр база-ла чаңгыс удаа концерт көргүскен. Оон бээр шуут концерт көргүспээн. Чоннуң бо талазы-биле негелдези улуг.

Суурда талантылыг аныяктар кайы хөй. С. Севен, В. Базыр, Л. Идам, Дежит Шура, М. Очур-оол болгаш өскелер-даа 1962 чылда республика фестивалынга боттарының ырлаар, танцылаар, уран номчулга кылыр талантыларын көргүскеш, эки түңнелди чедип ап, хүндүлүг бижиктер, өртектиг белектер-биле шаңнатканнар болгай. Бот-тывынгыр уран чүүлдүң бо чылын болуп эрткен республика көрүлдезинге «Тере-Хөл» колхозтан, Куңгуртуг суурдан чаңгыс-даа кижи киришпээни дыка-ла хомуданчыг болган.

Культура бажыңынга янзы-бүрү солун кежээлер, мурнакчы кижилер-биле ужуражылгалар, солун оюн-хөглээшкиннер дээш культура-массалыг ажылдарның янзы-бүрү солун хевирлерин чүге черле организастап болбас деп?

Культура-массалыг ажылдарның багай тургустунганын, уран чүүл бөлгүмнериниң ажылдавайн турары Культура бажыңының директору Сенгии Болат, уран чүүл удуртукчузу Норбу Самба оларның онаашкан ажылынга харыысалга чок чорууннур.

СЭКП ТК-ның июнь Пленуму культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылын үндезини-биле экижидип, идеологтуг ажылды чорударының кол оваа болгаш турарын айыткан болгай.

К. ДАНЗЫНАЙ.

КУРСК ТУЛЧУУШКУНУНУҢ 20 ЧЫЛ БОЛГАНЫНГА

Чоннуң кайгамчыктыг маадыр чоруу

Курск чанынга болган тулчуушкун бистиң алдарлыг Чепсектиг Күштеривистиң дайынчы төөгүзүнде онза черни ээлеп турар. 1943 чылдың чайынында болгаш күзүнүнде фронтуга ийи муң километр чедир калбарып чоруткан Совет Армияның чаа тиилелгелиг шавар халдаашкынының эгезин ол тулчуушкун салган. Курск дээрбээнге тиилелгениң болгаш совет шериглерниң Днепрже үнгениниң түңнелинде Ада-чурттуң улуг дайынының болгаш делегейниң ийиги дайынының чорудулгазынга үндезин эргилде болган.

Волга биле Доннуң аразынга болган кедергей улуг тулчуушкуннарга ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштери немец-фашистиг шериглерге ээлээн каш аар аштырыышкыннарны таварыштырган, гитлерлиг ажелекчилерниң түр ажелеп алгаш турганы совет девискээрниң улуг кезиин хостаан. 1942 чылдың кыжынында болгаш 1943 чылдың эгезинде нийти шавар халдаашкынынга бистиң армиявыс Волганың болгаш Донуң эриктеринден, Кавказ сынының эдектеринден дайзынны ап октаан, Ленинградты бүзээлээнин үзе шапкан болгаш Орёлга, Белгородка чоокшулап чеде берген.

1943 чылдың чазынында ийи талалар идепкейлиг хөделиишкиннерни соксаткан. Үзүктелиишкин болу берген. Ол үзүктелиишкинни гитлерчилер боттарының харын алдаржаан дивизияларын четчелээринге, Курск дээрбээнге «Цитадель» деп аттыг чаа улуг шавар халдаашкынны белеткээринге ажыглап турган.

Фашистиг командылал Орёлдуң болгаш Белгородтуң районнарындан Курскиге уткужар угланыышкыннарга танктарлыг бөлүглежиишкиннер-биле бистиң шериглеривиске күчүлүг согугларны таварыштырар, оларны Курск булуңунга бүзээлээр болгаш узуткап чок кылыр деп планнап турган. Оон-биле дайзын шынап-ла стратегия талазы-биле инициативаны бодунга эгидип алыр, бодунуң бойлаан шериг болгаш политиктиг алдарын катап тургузар база Европага фашизмге удур бөлүглежиишкинниң буступ дүжерин чайладыр деп кордап турган.

«Цитадель» деп операцияны боттандырары-биле немец-фашистиг командылал Курск дээрбээниң үндезининге улуг согуужу бөлүглээшкиннерни мөөңнээн. Оларның составынга 900 муң чедир солдаттар болгаш офицерлер, 10 муң хире үгер-боолар болгаш миномёттар, 2.700 танктар, боду чоруур үгер-боолар санаттынып турган. Ол бөлүглээшкиннерниң шавар халдаашкынын хандырары-биле агаарга ийи муң ажыг самолёттарны тускайлаан турган. «Тигр» болгаш «Пантера» дээр чаа күчүлүг танктарга, штурмаар «Фердинанд» дээр үгер-бооларга гитлерчилер улуг ынаныжын салып турган.

Курск чанынга фашистиг шериглерниң шавар халдаашкыны Совет Армияга манаттынмаан чүүл болбаан. Дайзынның кара-сагыштыг бодалын чогуур өйүнде илереткеш, бистиң командылалывыс Курск дээрбээниң районунга улуг күштерни мөөңнээн. Эгезинде камгалал тулчуушкуннарынга дайзынның согуужу бөлүглээшкиннериниң чилчиин үзүп, харыксырадыр, а оон соонда Орёл болгаш Белгород-Харьков угланыышкыннарынга удур шавар халдаашкын-биле оларны бүрүн чылча шавар деп шиитпирлээн турган.

Курск булуңунуң камгалалын Төп болгаш Воронеж фронтуларынга даандырган турган. Курскиже гитлерчи каттыжыышкыннарның шимчээшкининге «кризис» билдине бээри билек-ле, окур шавар халдаашкынның хемчеглерни белеткээр болгаш эгелээр дужаалды Барыын, Брянск, Мурнуу-Барыын фронтуларының шериглери алган. Тылга бистиң улуг стратегиг курлавырывыс (Хову фронтузу) мөөңнеттинген турган.

Курскиниң булуңунга совет шериглер тудушкак каскан оңгарларның болгаш янзы-бүрү инженер мооңдактарының системаларын калбаа-биле хереглеп турган. Ханы шөйлүп чоруткан, хөй куржаглыг камгалалды тургускан. Ол үеде онза кичээңгейни танкка удур бедирлерни организастаарынче угландырган. Ол сорулга-биле бистиң командылалывыс фронтуларның ийиги эшелонунга танктыг улуг каттыжыышкыннарны мөөңнээн. Олар дайзынның шериглериниң шаап халдай берип болгу дег угланыышкыннарынга туруп турган.

Дайзынның согуужу танк бөлүглээшкиннериниң атакалары июльдуң 5-те соңгу болгаш мурнуу чүктен Курскиже эгелээн. Төп болгаш Воронеж фронтуларының шериглери ужар чүүлге үзүктел чок деткиткен дайзынның танктарының улуг согуушкуннарынга таваржып турган. Тулчуушкуннар кедергей кадыг-дошкун болуп турган.

Төп фронтунуң куржаанга (командылакчы — армия генералы К. К. Рокоссовский) дайзынның кол күштериниң согуушкунун 13-кү армияның шериглери хүлээп алган. Дайзын шавар халдаашкынның баштайгы хүнүнде кызыы участокка бистиң камгалалывысче ыйыдып кирип келген. Даараазында хүн тулчуушкунче танктыг ийиги армия болгаш фронтунуң өске-даа күштери база чепсектери киргени-биле дайзынның бурунгаарлаарын соксаткан. Мактаттырган «тигрлерге» болгаш «фердинандыларга» фашистиг командылалдың идегели шынзыттынмайн барган.

Совет чадаг-шериглер болгаш танкистер, артиллеристер болгаш ужудукчулар, шеригниң бүгү-ле хевирлериниң дайынчылары ээлеп турган турушун маадырлыы-биле камгалавышаан, гитлерчилерге кедергей улуг чидириглерни таварыштырган болгаш бистиң камгалалывысты 9—12 километр ханыга чаза шавары болдурбааннар. Ооң түңнелинде июль 12-де-ле немец-фашистиг каттыжыышкыннар болгаш кезектер ол угланыышкынга улам ыңайгы шавар халдаашкындан бүрүнү-биле ойталаан болгаш камгалалче шилчээн.

Воронеж фронтузунуң куржаанга (командылакчы—армия генералы Н. Ф. Ватутин) оон-даа артык кадыг-дошкун тулчуушкуннар калбарып үнген, аңаа дайзын шавар халдаашкынче 1.700 хире танктарны октаан. Чүгле кедергей улуг күжениишкиннерни болгаш каража-когаралдарны үндүрүп тургаш, гитлерчилер беш хүн дургузунда бистиң камгалалывысче 30—35 километр чедир ханыладыр чылып кирер аргалыг болган. Дайзынның инициативазын чок кылыр болгаш оон улам ыңай шавар халдаашкынын үзер дээш, Совет командылал Воронеж фронтузунуң куржаанче 5-ки гвардейжи нийти шериг болгаш 5-ки гвардейжи танктыг армияларны, а ол ышкаш өске-даа элээн каш каттыжыышкыннарны болгаш кезектерни чоруткан.

Июльдуң 12-де Прохоровка деп станцияның чанынга калбарып үнген эң улуг уткужуп келген танк тулчуушкунунга совет шериглер дайзынга шиитпирлиг аштырыышкынны таварыштырган. Ийи талалардан тулчуушкуннарга 1.500 ажыг танктар болгаш боду чоруур артиллерия установкалары киришкен. Бистиң каттыжыышкыннарывыс болгаш кезектеривис бичии-даа доктаавайн, дайзынның турушталынче чаза булгап кире берген. Совет дайынчыларның атаказы кедергей окур болган, ынчангаш гитлерчилер ону ойтур шаварынга безин белеткенип четтикпээннер. Тулчуушкуннуң чамдык үелеринде бистиң эрес-диди танкистеривис бүгү оъя-чемзээ доостурга, танктары-биле үстүрүп кирип турган. Ооң түңнелинде гитлерчи армияның согуужу бөлүглээшкиннери чилчии үстүп, харыксыраан, а ооң шавар халдаашкынныг планнары туюлунга чедир буурап дүшкен.

Удавааңда бистиң шериглеривистиң кызыышкыны-биле дайзын аткаарлап эгелээн. Ынчангаш, июльдуң 5-те шавар халдаашкынны эгелээн, фашистиг каттыжыышкыннар улуг чидириглерге таварышпышаан, Төп фронту июльдуң 17-де, а Воронеж фронтузунга — июльдуң 23-те аткаар ап октаттырган.

Алды совет фронтуларының шериглериниң күчүлүг согуушкуннары дайзынның ханы шөйлүп чоруткан камгалалын чаза шапкан, аңаа шиитпирлиг аштырыышкынны таварыштырган. Августуң 5-те Орёлду болгаш Белгородту хостаан. Ол хүн бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы Москва чаалап алдынган тиилелгеге алдар болдуруп, Ада-чурттуң улуг дайынының чорудулгазында бир-ле дугаарында алдарлыг совет дайынчыларга ёзулал кылган.

Белгород-Харьков угланыышкынынга Воронеж болгаш Хову фронтуларының шериглери дайзынның бөлүглээшкинин кезек-кезек кылдыр үзе шапкан болгаш ону чылча шаварын августуң 23-те доскан. Дайзын бодунуң танктыг дивизияларының удур согуушкуну-биле Богодуховтуң мурнуу болгаш барыын чүгүнге бистиң шимченгир кезектеривисти болгаш каттыжыышкыннарывысты чылча шаварын оралдашкан. Ынчалза-даа оон ол оралдажыышкыны чедимче чок болган. Августуң 23-те Хову фронтузунуң шериглери генерал-полковник И. С. Коневтиң командылалы-биле Харьковту штурмнап алган болгаш Курск дээрбээнге тулчуушкун оон-биле доозулган.

Совет шериглерниң бедик моральдыг дайынчы шынарлары, бодунуң Ада-чурттунга оларның кызыгаар чок бердингени, социалистиг тургузугнуң артык күштүг чоруу, Коммунистиг партияның мерген угааныг удуртулгазы, дайзынны чылча шаварынга улустуң бүгү күштерин сырый каттыштырарынга оон сорук кирикчи болгаш организакчы ролю Курск чанынга болган кедергей улуг тулчуушкунга тодаргай илерээн. Коммунистер кезээде-ле фронтуларның эң-не харысалгалыг участоктарынга туруп келген болгаш дайынчыларны кайгамчыктыг маадырлыг чоруктарже сорук кирип турганнар.

Партияның Төп Комитединиң Политбюро кежигүнү болгаш Воронеж фронтузунуң Шериг чөвүлелиниң кежигүнү Н. С. Хрущев Курск тулчуушкунунуң үезинде камгалалды болгаш шавар халдаашкынныг операцияларны белеткээриниң бүгү-ле айтырыгларынга онза улуг кичээңгейни салып турган. Тулчуушкунуң баштайгы хүннеринде-ле ол Обояньга дайзынның бөлүглээшкининиң күчүлүг согуушкунун ойтур шапкан танктыг бирги армияга чедип келген болгаш аңаа быжыг туруштуг камгалалды бистиң командылалывыстың, политорганнарны организастаарынга боттуг дузаны көргүскен. Июльдуң 12-де Прохоровка чанынга уткушкан кадыг-дошкун танктыг тулчуушкуну кидин түлүктеп турда, Никита Сергеевич 5-ки гвардейжи танктыг армияга чедип келген. Бомбалар частып, оъктар сыгырып эртип турар черлерге ол дайынчылар-биле кады туруп турган. Н. С. Хрущев фронтунуң өске участоктарында бистиң шериглеривистиң чедиишкиннериниң дугайын гвардейжи танкистерге чугаалап берген. Ол чорук оларның шавар халдаашкынче киреринге дайынчы тура-соруун көдүрген.

Курск чанынга тулчуушкун доозулбайн турда-ла, Мурнуу Барыын (командылакчызы — армия генералы Р. Я. Малиновский) болгаш Мурнуу (командылакчызы — генерал-полковник Ф. И. Толбухин) фронтуларның шериглери шавар халдаашкынныг улуг операцияны эгелээннер, ооң түңнелинде бистиң чуртувустуң эң чугула экономиктиг району—Донбасс хосталган болгаш шериглер Днепр хемче үнген. Совет Армияның Курск чанынга тиилелгези Улуг Луктардан эгелээш, Таманск чартык ортулукка чедир — ийи муң километр фронтуга шавар халдаашкынче кирериниң оруун ажыткан. Ол хире кедергей улуг тулчуушкуннарга бистиң он фронтуларывыстың шериглери киржип турган.

1943 чылдың чайынында Совет Армияга улуг дузаны дайзынның тылынга хөделип турган партизаннар көргүскен. Олар дайзынның демир орук аргыжылгаларын үреп, оон курлавырларны октаарын үзүп турганнар. Курск тулчуушкунунуң соонда совет шериглерниң нийти шавар халдаашкынының үезинде «рельс дайыны» онза күжениишкинниг чоруттунуп турган.

Курск чанынга тиилелгелиг тулчуушкун кедергей улуг дайын-политиктиг үре-түңнелдерлиг болган. Гитлерлиг командылалдың шавар халдаашкынныг стратегиязы ол тулчуушкунның чорудулгазында туюлунга чедир буурап дүшкен. Фашистиг Германия чедиишкин чедип алыр идегелин оскунгаш, дайынга аштыраарының херек кырында чайлаш чогун көрген.

Делегейниң ийиги дайынының дараазындагы бүгү чорудулгазынга Курск чоогунга бистиң тиилелгевистиң кедергей улуг ужур-дузазын империалистиг күрүнелерниң амгы үедеги шериг чогаалчылары безин хүлээп көрүп турарлар. Мурнунда гитлерлиг армияның кескү генералдарының бирээзи турган К. Типпельскирх мынча деп бижээн: Курск чанынга совет командылал «чүгле улуг удур согуушкуннарны кылып шыдаан эвес, харын-даа Курск тулчуушкунунуң хемчээлинден ырак даштыгып үнген операцияларны боттандырарынче кирип шыдаан, ооң түңнелинде Чөөн Фронтуга стратегтиг эгелекчи чорукту ол бодунуң холунга алган болгаш оон соонда ону дайынның төнчүзүнге чедир салбаан».

Курск чанынга немец-фашистиг армияны чылча шапкан чорук ооң моральдыг байдалын суларатkan, гитлерлиг шериг командылалының стратегтиг планнарының боттанмазын тодаргай көргүскен, Германияның дайын-политиктиг байдалын дорайтаткан, фашистиг эвилелдиң буступ дүжерин дүргедеткен. 1943 чылдың сентябрьде Германияның Европага кол эвилелчизи—Италия дайындан үнген турган.

Курск чанынга бистиң тиилелгевис гитлерлиг бужарлардан бүгү совет черни хостаары дээш демиселдиң чаа перспективаларын ажыткан. Ол тиилелге Барыын Европаның чурттарының патриотчу күштериниң фашистиг ажелекчилерге удур шимчээшкининиң өзеринге идиглиг болган.

Гитлерлиг Германияны чылча шапкаш, совет улус дайынның балыгларын экирти эмнеп, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң бүгү-ле фронтуларынга шылгарангай чедиишкиннерни чедип алган. Коммунистерниң маадырлыг партиязынга баштаткан бистиң нийтилеливистиң ажыл-ишчилери ам партияның XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин, СЭКП-ниң Программазын —бистиң чуртувуска коммунизмни тургузарының программазын амыдыралда боттандырып турар. Бистиң Төрээн чуртувустуң болгаш бүгү социалистиг дем каттыштырылгазының айыыл чок чоруу тиилелгелерниң алдары-биле шыптынган, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң идегелдиг камгалалында туруп турар дээрниң тайбың тургузукчу күш-ажылды кылып турар совет кижилер билир.

И. КРУПЧЕНКО,
танк шериглериниң генерал-майору.

ФЕСТИВАЛЬ ТУГУН ДҮЖҮРГЕН

Делегейниң үшкү Москва кинофестивалы хагдынган

МОСКВА. (СЭТА). Делегейниң ийи неделяда үргүлчүлээн кино конкурузу доозулган. 33 чечен чогаал болгаш кыска метражтыг каш-каш он-он фильмнер делегейниң үшкү Москва кинофестивалының шаңналынга кирип турган. Делегейниң 63 чурттарының кинематографистери кино уран чүүлдүң Москва шуулганының делегаттары болгаш аалчылары болган. Бо он дөрт хонуктуң дургузунда конкурстуг болгаш конкурстан дашкаар фильмнерни миллион-миллион көрүкчүлер көрген. Июль 21-де Кремльдиң Съездилер ордузунга фестивальды байырлалдыы-биле хаап турар үеде, Спорт ордузунга болгаш «Россия» деп театрга москвачылар фестивальдың программазының сеңгү фильмнерин көргеннер.

«Кино уран чүүлдүң гуманизми дээш, улустар аразынга тайбың болгаш найырал дээш!» деп лозунгда сиңниккен идеялар темаларының болгаш чогаадыкчы чоруктуң хөй янзы калбак хевирлеринге боттанган туруп болур деп чүвени конкурска кирген барык бир чүс кинолентазар көргүскен. Ындыг болза-даа чурукчу кижи амыдыралдың шынныг чоруунга шынчы болган турар ужурлуг деп чүгле ындыг негелде ылавыла негеттинип турар.

Фестивальдың доостур үези чоокшулап келген. Съездилер ордузунга фестивальдың киржикчилери болгаш оон хөй санныг «сагыш аарыкчылары» ,чедип келген. Космос «сылдызының» экранының сылдыстарының аразында — космостуң «Чайказы» Валентина Терешкова болгаш оон дээр акылары Герман Титов, Андриян Николаев, Павел Попович, Валерий Быковский. Залда олурганнар оларга өөрүшкүлүг байырын чедирип турган.

Президиумда олуттарга ССРЭ-ниң Культура министри Е. А. Фурцева, фестивальдың оргкомитединиң даргазы А. В. Романов, жюриниң кежигүннери, хөй-нийти организацияларының төлээлекчилери олурупкан.

Жюриниң шиитпирин чарлап дыңнаткан. Фестивальдың улуг шаңналын режиссёр Федерико Феллиниң (Италия) «Сес чартык» деп фильминге шынныг чорукту дадеп тывар талазы-биле чурукчунуң иштики демиселин оон илереткен шылгарангай режиссёр чогаадыкчы ажылы дээш тывыскан.

Алдын шаңналдарны «Өлүм дээш — Энгельхен» (Чехословакия), «Козара» (Югославия), «Бойлаан кысчыгаш» (Япония) деп фильмнерге тывыскан. Ол кино чурукка кол рольду ойнаан актёр Масако Изуминуң оюнун онзалап демдеглээн.

«Куруг рейс» (ССРЭ), «Кара чалгыыннар» (Польша), «Поездке чугаалар» (Венгрия) деп фильмнер мөңгүн шаңналдарның залери болган.

Режиссёрлааны дээш мөңгүн шаңналды Франк Бейерге тывыскан («Бөрүлер аразында чанагаш» деп фильм — ГДР).

Эр улустуң ролюн дээре ойнааны дээш мөңгүн шаңналды актёр Стив Маккуинге берген («Улуг дезиишкин» деп фильм — АКШ).

Херээжен улустуң ролюн дээре ойнааны дээш мөңгүн шаңналды актёр Сухитра Сенге (Индия) тывыскан.

Аныяк кинематографияның чедиишкиннери дээш мөңгүн шаңналды «Ты Хау» деп фильмге тывыскан (Вьетнам Демократтыг Республиказ). Актёр Ча Жангтың ойнааның онзалап демдеглээн.

Массалыг сценаларның бедик шынары болгаш стереофониктиг уран аалганы дилеп тыпканы дээш мөңгүн шаңналды «Лупень, 29» деп фильм (Румыния) алган.

Операторжу мергежили дээш мөңгүн шаңнал-биле оператор Йорген Скоуну шаңнаан («Чаптанчыг өгбиле» — Дания).

«Мөгейикчи» деп фильмниң тургузукчузу Пьер Этексе (Франция) хүндүлел дипломун сценарийниң автору, режиссёр болгаш актёр болуп кылган баштайгы ажылы дээш тывыскан.

Кыска метражтыг фильмнер талазы-биле жюри шаңналдарны мынчаар хувааган:

Москвага делегейниң үшкү кино фестивалының алдын шаңналын «Демир дугайында ыры» (Венгрия) деп фильмге тывыскан.

Мөңгүн шаңналдарны «Бир тулчуушкуннуң төөгүзү» (Куба Республика), «Март — апрель» (ССРЭ) деп фильмнерге тывыскан.

Мультипликацияның дээре фильм дээш мөңгүн шаңналды «Автомания 2000» (Великобритания) деп кино чурукка тывыскан.

Жюриниң тускай дипломнарын «Идегелдиң байырлалы» (Болгария), «Бутоны» (Япония), «Кристо Хегедушич» (Югославия), «Чүңү чажып тарый-дыр сен, оонну алыр сен» (ГДР), «Барыксанчыг чер» (Танганьика) деп фильмнерге тывыскан.

Хөй-нийтиниң янзы-бүрү организациялары Москва фестивалының киржикчилерин хүндүлел дипломнары-биле шаңнааны болза:

ССРЭ-ниң кинематография ажылдакчыларының Эвилелиниң оргкомитединиң дипломун — режиссёр Стенли Крамерге (АКШ), актёр Симоне Синьорга (Франция), «12 стулдар» (Куба), «Зодиактың демдектери» (Мексика) деп фильмнерге.

ССРЭ-ниң чогаалчылар Эвилелиниң дипломун — «Лупень, 29» деп (Румыния) фильмге.

Найырал ниитилелдериниң дипломун — «Неапольдуң дөрт хүннери» (Италия) деп фильмге.

Тайбың камгалалының Совет комитединиң дипломун — «Хиросиманың дашчары» (Япония), «Ягаан-кызыл ис» (Чехословакия) деп фильмнерге.

«Кино уран чүүл» журналдың редакциязының дипломун — драматург Эбби Маннга (АКШ).

ССРЭ-ниң Аныяктар организацияларының комитединиң дипломун — «Ох кыстар, силерни-даа» (МАР) деп фильмге.

ССРЭ-ниң Спорт ниитилелдериниң болгаш организацияларының эвилелиниң дипломун — артист Стив Маккуинге (АКШ).

Фестивальды хаап тура, оргкомитеттиң даргазы А. В. Романов чаа-чаа чогаадыкчы чедиишкиннерни чедип алырын фестивальдың киржикчилеринге күзеп, кичээңгейлиг болгаш боттуг ажылдааны дээш жюриниң кежигүннеринге өөрүп четтиришкинни илергейлээн.

Фестивальдың тугун дүжүрген. Совет Эвилелиниң гимнизи — кинофестивалының чуртунуң гимнизи чаңгыланып үнген. Фестиваль «Кино уран чүүлдүң гуманизми дээш, улустар аразынга тайбың болгаш найырал дээш!» деп лозунгнуң алдаа-биле эрткен.

ТЕЛЕГРАФ ДЫҢНАДЫП ТУР

Каттышкан Араб Республиканың найыралдыг чонунга

Национал байырлалды — революцияның хүнүн таварыштыр КАР-ның чонунга болгаш чазаанга чүректиң ханызындан байыр чедириишкинин болгаш чаагай күзээшкиннерни дамчыткан телеграмманы Н. С. Хрущев биле Л. И. Брежнев Каттышкан Араб Республиканың президентизи Гамаль Абдель Насерге чоруткан.

Эртен чыл ийи чурттарның аразынга экономиктиг, эртем-техниктиг болгаш культурлуг кады ажылдажылганың улам ыңай хөгжүлдези-биле демдеглеттинген деп, телеграммада чугаалап турар. Тайбыңны камгалаарының болгаш империализмге удур демиселдиң херээнге КАР-ның салыышкынын совет улус бедик-биле үнелеп турар.

Сестиң маргылдаазы

ЛОС-АНЖЕЛОС. (СЭТА). Делегейниң шыдыраа маргылдаазынга ийи киржикчилерниң—П. Керестиң болгаш С. Решевскийниң аараны-биле холбаштыр, 11-ги салыгның орнунга 13-кү салыгның үш ойнаашкыннары болган.

Делегей чемпиону Т. Петросян аргентин гроссмейстер М. Найдорф-биле ойнааш, элээн эки турушталыг тургаш, 33-кү көжүгде хайым кылдыр дугурушкан. Югославияның чемпиону С. Глигорич-биле О. Панноуң (Аргентина) ойнаашкыны 37-ги көшүге база хайым болуп доозулган.

Маргылдаада тергиидеп турар исланд гроссмейстер Ф. Олафссон-биле П. Бенкоуң (АКШ) ужуражыышкыны беш шак үргүлчүлээн демиселдиң соолунде соңгаарлаттынган.

Маргылдааның тергиидеп турар киржикчилериниң байдалы мындыг: Керес — 6,5, Олафссон — 6,5 санныг.

Ирак реакцияның чаа үүлгедии

КАИР. (СЭТА). МЕН агентилелдиң дыңнадып турары-биле алырга: «Иракпың коммунистиг партиязының Төп Комитединиң үш кежигүннерин — Джамаль Аль-Хайдарини, Абдель Джаббар Вахбаны болгаш Мухаммед Салех Эль-Абаджини шериг трибуналының шиитпири-биле» Багдадка шаажылап өлүрген болуп турар.

Хевин чидирген арагачы

Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозунуң колхозчузу, партия кежигүнүнге кандидат Ондар Данзынович Даваазан июль 7-де, кежээ кинога чораш чанып оргаш, буга кежээр черлеп бар чыда бодунга бир-ле чымчак чүве илдиртине бергенин эскерип каан. Бо черде мындыг чүве чок-ла чүве болгай деп бодааш, чырыдып көөрге, дөртен рубль өртектиг чаа, кара плащ тон болгаш «Кировск» деп хол шагы чыткан. «Байда баардың, тонун ап ал!» деп кыйгырарга, чоогунда кым-даа ыттавас болган. Оон база чырыдып дилээрге, кара шляпа чыткан.

Эртен конторага келгеш, черге чыткан чүүлдерниң ээзи кээп алзын дээш, чарлал кылган. Үш хонган соонда, ооң ээзи чедип келген. Кым ол? Ол дээрге колхозтуң № 1 хойжу бригадазының кадарчызы Моңгуш Ламажаа Койгунович дээрзи болган. Моңгуш Ламажаа ам чаа-ла 40 хар чедип чоруур, кац-кадык, шыырак, аныяк кижи. Ол хирезинде, оон совет кижиниң мөзүзүнге дүүшпес четпестери дыка хөй. Хамыктың мурнунда—ол арагалаар. Садыгга арага-ла бар болза, 4—5 хүн уламчылыр арагалап чоруп бээр. Эзирип алгаш, кадайы Моңгуш Суванның амы-тынынга кыжанып, эттээр, бак сөглээр, каргаар. Моңгуш эзирикте чүгле бодунуң кадайын эллеп-ээзин сөстер-биле бактап, каргаар эвес, харын караанга-ла көзүлген херээжен кижилерни бактап, дорамчылаар чаңныг кижи. Ол ёражок аажы-чаңындан ынчаар аргалап, идик-хевин, эт-севин черге каапканы ол-дур.

А. ОНДАР.

КАЛИНОВКАДА КОЛХОЗ

Курск область. 20 чыл мурнунда фашистиг ажелекчилерге удур кадыг-дошкун тулчуушкун болуп турган ол черде туруп турар Калиновка суурнуң колхозу бодунуң чедиишкиннери-биле чуртта ат-сураглыг болуп турар.

Колхоз дайын соолунуң чылдарында кайгамчыктыг чечектелиишкинни чедип алган. 1962 чылда колхозчулар гектар чер бүрүзүнден ортумаабиле 24 центнер тарааны ажаап алган, кукурузаның, чигир свёклазының, чочак-тарааның чээгай дүжүдүн өстүрген. Ниитиниң мал ажылын көдүрлүүшкүнде. Көдээ ажыл-агый артелиниң фермаларында 1000 ажыг инектер, 4 чартык муң ажыг хаваннар, 2 муң хире хойлар бар болуп турар.

Чурукта: Чаа Калиновка кудумчуда колхозчуларның бажыңнары.

Фото Л. Портерниң болгаш О. Сизовтуу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Свёкла болгаш морковь

Ногааларның, оон иштинде морковьтуң болгаш свёкланың хоолулуг чоруу ындыг-ла улуг эвес. Чижээ, 100 грамм морковь 35 калорийлерни, а свёкла—40 хире калорийлерни бээр. Ынчаарга бистиң ногааларның ажыктыының дугайында чугаалап турар чүвевис дээрге, калорийлии эвес, а оларда бар витаминнер, үнүш клетчатказының үнелиг минералдыг дустары-дыр. Оон аңгыда ол ногааларның амданы кончуг чаагай, өске ногаалар-биле, а ол ышкаш эът болгаш балык-биле холуптарга оларның организмге шиңгээттингири дыка эки.

Кижи чеминге херегээр свёклада фосфорнуң, кальцийниң, магнийниң, демирниң дустары, а ол ышкаш чигир, органиктиг кислоталар — яблоктуң, сүттүң, лимоннуң кислоталары элбек болуп турар.

Свёкланың органиктиг бүдүмели бетаин чем-биле холаан дириг болгаш үнүш белоктарын хайылдырарынга, а ындыг болганда улам ыңай шиңгээдиринге, баарның ажылын чиигедип турар холинни тывылдырарынга, үстүң хуулуушкунундан баарны баш удур камгалап турар бүдүмелдерниң солчулгазынга киржип турары билдингир.

Быжыргаш, винегрет-биле холааш, үнүш үзү кудуп каан свёкланы хан дамырлары тарлаар, хан базымышкыны улгадыр аарыглар үезинде, баарның болгаш бүүректиң аарыгларының, чоон шөйүндүнүң тырыктаар аарыгларының үезинде чиирин сүмелеп турар.

Морковь база-ла ажыктыг. Кызыл өңнүг морковьта чигир болгаш крахмал 8 хуу чедир, шоолуг эвес санныг үс, бичии-ле хөй азоттуг бүдүмелдер болгаш клетчаткалар бар болуп турар. Морковьтуң 89 хуу хирези суг, а витаминни солуп турар каротин морковьта база-ла бар. Витаминнер кызыл морковьта хөй, олар морковьтуң даштыкы картында чыылган болуп турар. Ындыг болган төлээде, витаминнерни хевээр арттырары-биле морковьтуң картын аштаваза чогуур. Ону эки чуп каапканы дээре.

Морковьтуң каротини кижиниң организминге баргаш, чүгле үстериниң киржилгези-биле А витамин болу бээр. Ынчангаш эмчилер кандыг-бир үстер бар болуп турар чиик эртенги чемни чиген соонда дораан-на чиг морковьту чиирин сүмелеп турар.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байда[…]

Бөгүн республикага шокар булуттарлыг хүн болур. Кыска чаашкыннар чаар. Диңмирээшкин болуп магатчок. Кызылга чаашкын шоолуг эвес. Хат кошкактан ой-тавынга чедир, соңгу-барыын чүк угланыышкынныг. Агаарның температуразы: республикага — 23—28, а Кызылга 25—27 градус чылыг.

Редакторнуң оралакчызы
Д. О. БЕГЗИ[…]

Кинотеатрларга

ИЮЛЬ 25-ТЕ.

«НАЙЫРАЛ»: «Ийи өңнүк, модель болгаш эжи кыс» 10, «Шуманың хааны» 12, 2, «У французских каминов» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Мультипликациялар 10, «Байырлыг, көге-бугалар» 1, 3.15, «Ол бүгүге чай буруулуг болган» (делгем экранныг) 5.15, 9.[…] «Боо чок демисел» 7.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Мультипликациялар 10, «Туттурбаанда оор эвес» 2.[…] «Ашак-кадай болушканы ындыг-ла кончуг эвес болган» 4.30 6.[…] «Оожум Дон» (бирги сериязы) 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Хөглүг өөлдар» 1.15, 3.15, «Ол шажын хүнүнүң бодунда болган» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА»: «Өнчүзү чок кыс» 5, 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3 телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13, харысалгалыг секретарының 23 — 35, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25 — 38, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, Информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31—75, корректорларның 21 — 47, солун келбейин барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС — 01301. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. ИЮЛЬ 26 ПЯТНИЦА № 176 (5580).

Өртээ 2 көп.

РСДАП-ниң ийиги съездизиниң 60 чыл оюнга

МОСКВА. ССРЭ-ниң Күрүнениң революция музейиниң организастааны «Партия—бистиң башкарыкчывыс» деп делгелге культураның болгаш дыштанылганың М. Горький аттыг Төп парыгында ажыттынган.

Ол делгелгеде делгээн чүүлдер Коммунистиг партияның маадырлыг төөгүзүнүң үе-чадаларының дугайын, үш революцияларның, хамааты дайынның болгаш Ада чурттуң улуг дайынының чалбыыжын таварты партия бистиң чуртувустуң ажылчы чоннарын канчаар эдертип эртиргенин дугайын, совет улус ленинчи партияның баштаргазы-биле социализмниң болгаш коммунизмниң тургузуушкунунга кайы хире бүгү делегей төөгүлүг тиилелгелерни чедип алганының дугайын чугаалап турар.

Делгелгеге баштайгы хүнде-ле хөй-хөй москвачылар болгаш найысылалдың аалчылары барган.

РСДАП-ниң ийиги съездизиниң 60 чыл оюнга холбаштырган кежээ июльдуң 23-те Эвилелдер Бажыңының Колонналыг залынга болган. Аңаа профессор Д. М. Кукин РСДАП-ниң ийиги съездизиниң төөгүлүг ужурузазының дугайын чугаалаан.

Хоочун большевиктер Н. А. Алексеевтиң болгаш М. Н. Коковихинниң чугааларын чыылганнар улуг кичээнгей-биле дыңнаан.

(СЭТА).

Бо хүннерниң дайынчы сорулгазы

«Колхоз болгаш совхоз бүрүзүнге мал чеми дээш демиселди тараа дээш демисел-биле бир демей чорудар ужурлуг. Бир эвес удуртукчу чүгле хөй чугаа кылыр, а мал чемнерин бүдүрерин көвүдедир дугайында сагыш салбас болза, оон чүү-даа бүтпес. Мал чеми барда сүт-даа бар, эът-даа бар болур».

(Н. С. ХРУЩЕВ).

Мал чемнериниң албекшилдиг курлавырларын ферма бүрүзүнге, мал ажылының бригада бүрүзүнге, малчын бүрүзүнге тургузары — амгы хүннерниң дайынчы сорулгазы болуп турар. Мурнакчы ажыл-агыйларның үлегери-биле мал чемнериниң бүдүн-чартык—ийи чыл курлавырларын тургузар дээш чарыш Бүгүэвилелде калбарган. Ол чарышка Тываның кѳдээ ажыл-агыйының ажылчыштчилери база-ла идепкейлиг кирижир ужурлуг. Ам бистиң республикада сиген кезилдезинче эгелеп кирипкен изиг-түлүк үеде, хүн бүрүзү, шак бүрүзү дыка үнелиг.

Колхозтар болгаш совхозтар мал чемнериниң бүгү бар турар курлавырларын болдунар-ла аргалар-биле бүрүн ажыглаар дээш дыка оралдажып турарлар. Оон чиказэнге Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозун кирип болур. Бо совхоз сиген белеткелиниң темпизин дүргедедир талазы-биле мурнакчы болуп, беш хонук иштинде план күүселдезиниң 9,1 хуузун чедип алган. Июльдуң 23-ке чедир 518 тонна сигенни белеткээш, планын 14 хуу күүседип, республикада чарыштың бирги черинде чоруп турар. Мында бүгү механизаторларның болгаш малчыннарның күжү бо ажылче мобилизастаттынган. Сиген ажаап алыышкынынче бүгү техниканы кирген. Чүгле хол кадыырлары-биле 80 ажыг кижи чапсар чок кезип турар. Чаъстыг хүннерде көк долгактар эндерлип турар. Бригадалар аразында социалистиг чарыштың түңнелин 5 — 10 хонук санында үндүрүп, мурнакчы бригадаларга шилчип чоруур Кызыл тугу, а малчыннарга эртектиг шаңналдарны тыпсып турар. Бир эвес амгы темп-биле хевээр ажылдаар болза, бо совхоз сиген белеткелин тараа ажаап алыышкыны-биле дакпырлаштырбайн эрте доозуп ап болур.

Оон ыңай Улуг-Хем районнуң «ҮТКА 25 чылы», «Улуг-Хая» совхозтары дээре кергүзүглерлиг болган.

Ынчалза-даа элээн хөй колхозтар болгаш совхозтар сиген ажаап алыышкынын багай чорудуп турар. «Тээли», «Тыва», «Найырал», «Межегей», «Көк-Тей», «Сукпак», «Өөк», «Тес-Хем» совхозтар июль 20-ге чедир чаңгыс түдүм-даа сиген белеткеп албаан, а «Тиилелге», «Сүт-Хөл» совхозтарда темп дыка оожум. Бир эвес «Тиилелге» совхозтуң беш хонукта белеткеп алган сигениниң немешкен хуузу-биле алыр чүве болза, бо чылын белеткезе чогуур 1360 тонна сигенни үк ажыл-агыйы үш чылдың бүгү хонуктарында-даа доозуп шыдавас. Мынчаар оожум ажылдап канчап-даа болбас.

Чамдык ажыл-агыйларның удуртукчулары оът-сигенниң үнүжүнүң багайынга сылдап, боттарының организакчы эвес чоруун оон-биле тайылбырлаарын оралдажып турарлар. Ындыг «чылдагааннарның» барымдаазы чок. Хамык ужур ажылды эки организастаарында. Шөлдерде, шынааларда, бугалар шазында болгаш эзим-аргаларда үнген бүгү-ле оът-сигенни кестирери болгаш бөлдүрери, силостаары болуп турар. Хөй сигенни, силосту болгаш будук-бүрү чемнерни белеткээр бүгү байдалдар болгаш аргалар бисте бар. Бо ажылга бүгү бар техниканы билдилиг болгаш бүдүрүкчүлүг ажыглаар, кезилдеге аът машиналарын болгаш хол кадыырларын ажыглаар. Сигенни кестирери-биле бөлдүрериниң, сарааттаарының аразын ыратпайн тургаш, эки шынарлыг сигенни ажаап алыр херек.

Чаңгыс Чөөн-Хемчик районда бо-жа турар «Тыва», «Чыраа-Бажы» совхозтарны деңнеп көрээлиңер. Оларның бирээзи («Чыраа-Бажы») сөөлгү чеди хонук иштинде белеткезе чогуур сигениниң планынга удур 14 хуузун белеткеп ап турда, а «Тыва» совхоз чаңгыс ончук хуу-даа немеп албаан. Ажыл бирээзинде эки, бирээзинде багай организастаттынып турарының херечизи ол-дур. Районнарның парткомнары болгаш райкүүскомнар, колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелдери чамдык ажыл-агыйларның мал чемнериниң белеткелинде хожудаашкыннарны баштайгы беш хонуктардан эгелээш-ле болдурбазының хемчеглерин алыр херек.

Тес-Хемниң колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-агыйлары республикага мал чеминиң белеткелиниң кампаниязы эгелей бергениниң баштайгы ийи беш хонуктарында чаңгыс-даа килограмм сиген белеткеп албаан. Өвүр, Тес-Хем районнарның удуртукчулары мал ажылдыг хиремзинде, эрткен берге кыштың уржуктарын уттупканы ол бе?! Ындыг четпестер дараазында беш хонуктарда херек кырында организакчы ажылдар-биле эттинген турар ужурлуг.

Бии-Хем районда бо чугула болгаш улуг кампания база-ла ала-чаягаарлаашкын-биле эгелээн. Районнуң бүгү ажыл-агыйлары баштайгы беш хонукта чүгле 48 тонна (0, 4 хуу) сиген сарааттаан ,а ийиги беш хонукта план күүселдезин чүгле 0,8 хуу чедирген. «Өөк» совхозтуң сигенчилер бригадазының кежигүннериниң ортузунда агитация-массалыг кандыг-даа ажыл чорутпайн эгелевээнин, социалистиг чарыш-даа организастаттынмааның районнуң чоокта чаа болуп эрткен партактивиниң хуралының киржикчилери шыңгыы шүгүмчүлээн. Ындыг четпестерге ам эптежир аргажок. Ол дугайын СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң идеология ажылын экижидер дугайында төөгүлүг шиитпирлери бистен негеп турар.

Сиген ажаап алыышкыны-биле кады оът-сигеннерни силостаарын, будук-бүрү чемнерни белеткээрин база-ла организастап эгелезе чогуур. Республиканың колхозтары оон ыңай чочак-тарааны, бобыларны, кукурузаны болгаш мал чеминге херектиг өске-даа культураларны элбээ-биле тараан. Ногаан массаның ол байлак дүжүдүн өстүрери, өй-шаанда болгаш чидириг чокка ажаап алыры чугула.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлеринге соруқ кирген ажылчы чоннар чаа-чаа күш-ажылчы тиилелгелерже баарынга кезээде белениң илергейлеп турарлар. Партия организацияларының сорулгазы болза, чоннуң өзүп турар күш-ажылчы ол идепкейин улам деткип, кѳдээ ажыл-агыйның кѳдүрлүүшкүнүнге чаа-чаа чедиишкиннер дээш, социалистиг чарыштың тугун бедик кѳдүрер, мал чемнериниң белеткелиниң мурнакчыларынга материалдыг сонуургалдың принцивин сагыыр, чарыштың тиилекчилерин деткип өөртүр, шаңнаар, сигенчилерниң улам эки ажылдаарынга бүгү-ле таарымчалыг байдалды тургузуп бээр херек.

Мал чемнерин белеткээри—амгы хүннерниң эң-не чугула болгаш дайынчы сорулгазы. Бо ажылче партком, райкүүском, бүдүрүлге эргелел бүрүзүнүң, кѳдээниң бүгү коммунистериниң болгаш комсомолчуларының, бүгү школачыларның, пионерлерниң, хөй-нийти организацияларының, культура-чырыдыышкын албан черлериниң — шуптузунуң-на кичээнгейин болгаш күженишкиннерин угландыраалыңар!

С Э К П Т ө п К о м и т е д и н д е

Күрүнеге тараа садарын көвүдедир талазы-биле Краснодар крайның колхозтарының, совхозтарының социалистиг хүлээлгелериниң дугайында

Краснодар крайның кѳдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери, партияның XXII съездизиниң, СЭКП ТК-ның Пленумнарының төөгүлүг шиитпирлерин боттандырбышаан, черни ажыглаарын эки-жидер талазы-биле улуг ажылды чорудуп, чер ажылының сиген аралаштырар тарылга системазындан шиитпирлиг ойталап, тарылга шөлдериниң эң ажыктыг тургузуун боттандырганын СЭКП Төп Комитеди демдеглээн.

Бедик дүжүттүг культуралар — күзүн чаш кызылтастың, күзүн чаш арбайның, чечак-тарааның, тараазын алыр кукурузаның тарылгазын калбартып база чер ажылынга мурнакчы аргаларны боттандырбаш, Кубаньның колхозтары болгаш совхозтары бо чылын эки дүжүттү өстүрген, тарааның нийти чыылдазын улам ыңай көвүдедирин чедип алган.

Боттарының курлавырларын болгаш аргаларын санап көргеш, крайның колхозтары болгаш совхозтары бедиткен, чаа социалистиг хүлээлгени алган болгаш 1963 чылда күрүнеге 200 миллион пуд тарааны планда көрдүнгенинден 50 миллион пуд хөйнү садарын шиитпирлээн.

Кѳдээ ажыл-агыйның ажылдакчыларының Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының инициаторлары — Усть-Лабинск бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-ишчилери күрүнениң ол улуг херээнге төлептиг салыышкынны кирип турар: олар мурнунда алган хүлээлгелеринде айыткан 13,4 миллион пудка удур 15,4 миллион пуд тарааны күрүнеге садарын шиитпирлээннер. Кавказ бүдүрүлге эргелелиниң колхозтары болгаш совхозтары тараа садарын 12 миллион пудтан 16,7 миллион пудка чедир көвүдедирин шиитпирлээн. Лабинск, Ново-Кубанск, Тимашевск, Тихорецк болгаш өске-даа бүдүрүлге эргелелдериниң колхозтары болгаш совхозтары күрүнеге тараа садарын көвүдедип турар.

Тарааның нийти чыылдазын болгаш күрүнеге тараа садарын көвүдеткен чоруқ колхозчуларның, совхозтар ажылчыннарының, кѳдээ ажыл-агыйны удуртур талазы-биле чаа тургускан органнарның организакчы болгаш политиктиг, билдилиг ажылының түңнели болур.

Чаа бедиткен хүлээлгелерни алган — 1963 чылда күрүнеге 200 миллион пуд тарааны садарын шиитпирлээн Краснодар крайның кѳдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилериниң патриотчу инициативазын СЭКП ТК чүүлдүг деп санаан. Кубань тараажыларның кайгамчык эгелээшкинин болза коммунистиг тургузуушкунуң сорулгаларын хандыр билип турар дугайын херечилеп турар болгаш ону чурттуң бүгү колхозтарының база совхозтарының чер ажылдыкчыларының ортузунга калбаа-биле нептередири чептиг.

Кубань тараажыларның эгелээшкинин бүгү хемчег-биле деткип, оларның үлегер-чижээн ёзугаар бо чылын күрүнеге тараа садарын болгаш дужаарын көвүдедир талазы-биле курлавырларны болгаш аргаларны колхоз, совхоз, бригада, салбыр бүрүзүнге илередирин эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларынга, партия крайкомнарынга болгаш обкомнарынга, партия комитеттеринге болгаш колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелдеринге, партия, профэвилелдер болгаш комсомол организацияларынга, ажыл-агыйларның удуртукчуларынга СЭКП Төп Комитеди сүмелээн.

Колхоз болгаш совхоз бүрүзүнге ажаап алыышкынны өй-шаанда болгаш бедик шынарлыг кылдыр чорудар төлээде, кѳдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилериниң ортузунга организакчы болгаш политиктиг ажылды шиитпирлиг экижидериниң эргежок чугула болуп турарынче партия организацияларының, колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелдериниң, ажыл-агыйларның удуртукчуларының кичээнгейин СЭКП ТК көрүндүрген.

Ам кол чүве — ажаап алыышкын ажылдарын организастаарының мурнакчы дуржулгазын чер болганга нептередир, өстүрүп алган дүжүттү дүрген болгаш чидириг чокка ажаап алыр, күрүнеге тараа садар талазы-биле алган хүлээлгелерни хуусаа бетинде долдур болгаш ажыр күүседир, Төрээн чурттуң шыгжамырынга хөй тарааны урар, колхозтарны болгаш совхозтарны бедик шынарлыг үрезиннер-биле бүрүн хандырарында. Моон-биле кады күскү тарылганы, аңгыс аңдарылгазын болгаш өске-даа кѳдээ ажыл-агый ажылдарын өй-шаанда чорудар, а ол ышкаш нийтиниң мал ажылынга эргежок чугула санныг чемнерни мөөңнээри чугула.

Малга хөй чемни белеткээр

Баян-талачыларда

БАЯН-ТАЛА. (Телефон-биле). Чөөн-Хемчик районда «Октябрь 30 чылы» колхоз мал чеми белеткээр ажылды организастыг чорудуп турар. Сиген кезилдезинде 120 кижи сес кезек черде ажылдап кирген. Баштайгы хүннерде олар 570 центнер сигенни сарааттап алган.

Бригадаларның аразында калбарган социалистиг чарыштың баштайгы беш хонуунуң түңнелинде бирги черни хаван фермазының (эргелекчизи коммунист Очур-оол) коллективи ээлээн. Оларда бир аът машиназы быжыглаттынган, хол кадыырлыг 7 кижи кестирип турар. Коллектив 600 центнер сиген белеткээр планныг, а баштайгы хүннерде-ле олар 250 центнерни болуп ажааган.

Колхозтуң кайы-даа ажыл участогунда кичээнгейни мал чеми белеткээринче угландырган. Сиген кезилдезинде нийтизи-биле 3 трактор, 6 аът машиназы болгаш хол кадыырлыг 57 кижи ажылдап турар. Хой бригадазының, сүт-бараан фермаларының коллективтеринден аңгыда, сиген белеткелинде хову бригадазы, контора ажылдакчылары база хаара туттунган.

Баян-талачылар нийтиниң малынга 1175 тонна сиген, 17 муң тонна силос белеткээр хүлээлгелиг. Ону чедиишкинниг күүседиринге олар бүзүреддиг. Колхозтуң 850 гектарда тараан кукурузазының үнүжү багай эвес.

Организастыг эгелээн

Ажыл-агыйның база бир чугула кампаниязы — сиген белеткелин Улуг-Хем районда «Күш-ажылдың хоступу» колхозтуң Эйлиг-Хем участогу организастыг болгаш шимченгир эгелээн. Мында хол кадыырлыг 15 кижилер-биле кады 5 аът машиналары соксаал чокка кезип, Качының сигенин доосканш, ам Серлиг-Деңнүң терең сигенниг ховуларынче кирген. Хол кадыырында: К. Сандак, К. Сүрүңмаа, С. Чаш-оол, Х. Улугжу, машинистерден: Ш. Бады-Суур, Х. Шулуукай, Б. Хемер-оол болгаш оон-даа өскелер хүн нормазын ажыр күүседип турар. Сигенни кезери, бөлери чедиишкинниг чоруп турар. Бо хүннерге чедир 489 центнер эки шынарлыг сиген сарааттатынган. Сараат салыкчылары: Л. Арагачы, Д. Григорий, К. Ногаан-оол; көпээцекчилер: С. Кан-оол, С. Суваң-оол, Б. Маадыр-оол болгаш оон-даа өскелер кызымаккай ажылдап турарлар.

Эйлиг-Хем суурнуң хераажен чурттакчыларын хаак бажы кезеринче организастаан.

Ажыл хайныышкынныг чоруп турар.

Моон-биле кады четпестерни дарый чайладыры база чугула болуп турар: сиген ажылынче четчир санныг кижилерни ам-даа хаара туттунган, артык кезектер болгаш дериг-херекселдер чедишпестеп турар, сигенчилерге агитас-массалыг ажылды чаңгыс-даа катап чорутпаан, чем талазы-биле багай хандыртынган.

Бо бүгү четпестерни дарый чайладырын сигенчилер негеп турар.

Республикада мал ажылының продуктуларының садып алыышкыны

(1963 чылдың июль 20-ге чедир чыл планынга удур хуу-биле)

Районнар	Сүт	Эът	Дук
Чөөн-Хемчик	57,1	28,2	66,5
Барыын-Хемчик	50,5	26,4	57,5
Улуг-Хем	45,0	23,1	62,9
Чөөн-Хемчик эргелели	50,4	27,6	62,0
Каа-Хем	58,1	29,5	73,5
Таңды	55,8	29,8	58,1
Бии-Хем	47,7	28,4	84,2
Тожу	38,1	6,0	97,8
Таңды эргелели	57,9	28,3	69,3
Тес-Хем	54,1	27,2	100,4
Өвүр	50,3	30,6	65,8
Тес-Хем эргелели	52,8	28,1	89,4
ООҢ ИШТИНДЕ СОВХОЗТАР:			
Дуржулга станциязы	64,7	30,2	65,6
«Тиилелге»	61,7	23,9	61,1
«Сүт-Хөл»	60,7	25,2	61,4
«Тес-Хем»	59,1	24,8	104,9
«Найырал»	55,9	24,0	59,2
«Чыраа-Бажы»	54,4	25,2	60,6
«Барлык»	53,9	23,7	58,8
«Элегес»	52,8	27,6	53,5
«Межегей»	51,1	24,8	53,7
«Улуг-Хая»	50,6	31,6	65,2
«Шекпээр»	47,4	25,3	53,2
«ҮТКА 25 чылы»	43,9	23,6	62,1
«Өөк»	38,1	25,0	78,8
«Тээли»	37,4	28,4	65,9
«Көк-Тей»		32,3	
«Сукпак»		1,5	

Республика нийтизи-биле күрүнеге сүт садарын 51,9 хуу, эътти — 27,9 хуу, дукту —71,0 хуу күүсеткен. Оон иштинде колхозтар: сүттү — 51,2, эътти 23,9, дукту — 71,7 хуу, совхозтар: сүттү—51,4, эътти—23,8, дукту — 66,8 хуу күүсеткен.

„СЭКП – бүгү улустуң партиязы“

СӨӨЛГҮ ШАКТА

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). «Үнэн» солун РСДАП-ниң II съездизиниң алзан чыл болган оюнга холбаштырган чүүлдү «СЭКП — бүгү улустуң партиязы» деп эгениң адаанга парлап үндүрген.

СЭКП бүгү улустуң партиязы болу берген чоруқ марксизм-ленинизмниң бүгү делегейге төөгүлүг тиилелгези болган деп чүүлде онзалап демдеглеп турарын Монцамэ агентилел дыңнаткан. Ол болза социализмни чедиишкинниг тудуп тургускаш, коммунистиг нийтилелди тургузарынче кирипкен совет улустуң амыдыралының бүгү-ле талаларынга болгулаан келерген улуг өскерилгелерниң болдурганы хоойлу ёзугаар болур чорудулга-дыр.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы марксизм-ленинизмниң болгаш пролетарлыг интернационализмниң принциптеринге быжыы-биле турбушаан. Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эвин быжыглаары дээш, бүгү чурттарның коммунистериниң акы-дуңмалышкы сырый каттыжыышкыны дээш могаг-шылаг чок демисежип турар. Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң бүгүде хүлээп көрген авангарды болу берген СЭКП-ниң ат-алдары оон-биле хемчээл чок өскен деп «Үнэн» солун бижээн.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы марксизм-ленинизмниң өөредиин чаа, төөгүлүг байдалдарда чогаадыкчы ёзу-биле хөгжүдүп, байлакшыдып турар. Партияның болгаш чоннуң хөгжүлдезиниң дээргей, үе-чаза бүрүзүнүң мурнунда туруп турар чаа сорулгалар оон ынчаар кылырын негеп турар.

Марксисчи-ленинчи теорияны чогаадыкчы ёзу-биле көөрүнүң үлегер-чижээ болза СЭКП-ниң XX, XXI, XXII съездилериниң болгаш СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлери. Совет Эвилелиниң партия организацияларынга, бүгү коммунистеринге СЭКП ТК-ның Ажык чагаазы болур деп «Үнэн» солун бижээн. СЭКП-ниң чаа Программазы, СЭКП-ниң XXII съездизинге Н. С. Хрущевтуң илеткели, марксисчи-ленинчи теорияның эртине-байлаанга чаа салыышкын болган ол съездиниң шиитпирлери — ол дээрге марксизм-ленинизмниң өөредииниң ревизионизмден, догматизмден болгаш сектантствоадан арыг болурун канчаар камгалаарының кайгамчыктыг чижээлер.

Күш-ажылчы тиилелгелер

СЭКП Тыва обкомунга
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге

Тес-Хем районнуң ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин изин-биле деткивишаан, күрүнеге дүк садар талазы-биле боттарының социалистиг хүлээлгезин июльдуң 20-де 100,3 хуу күүсеткен болгаш пландан ажыр ам-даа 75 центнер дүкту күрүнеге садарын хүлээнип тур.

Тес-Хем парткомунуң секретары **М. КЫЗЫЛ-ООЛ.**
Райкүүском даргазы **Т. БЕГЗИ.**
ВЛКСМ комитединиң секретары **Ф. ДАЖЫ.**

Тес-Хем парткомунуң секретары эш М. КЫЗЫЛ-ООЛГА
Райкүүском даргазы эш Т. БЕГЗИГЕ
ВЛКСМ комитединиң секретары эш Ф. ДАЖЫГА

Күрүнеге дүк садарының чыл планын хуусаа бетинде күүсеткени-биле, пландан ажыр 75 центнер дүкту садар деп хүлээлге алганы-биле холбаштыр Тес-Хем районнуң ажыл-ишчилеринге СЭКП обкому болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели изиг байыр чедирип тур.

Районнуң малчыннары хойнуң тарып боозадылгазын организастыг чорудар, малдың чаш төлүн кышкы байдалдарда хүлээп алырынга эки белеткенир, малдың янзы-бүрү чемнерин четчир санныг кылдыр белеткээр, күрүнеге сүт, эът садар талазы-биле социалистиг хүлээлгезин хуусаа бетинде күүседип дээрзинге бүзүрелин партия обкому болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели илередип тур.

СЭКП ОБКОМУ. **ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ.**

УЛУГ ТУДУГДАН

Тыва даг-дүгү комбинаттың Лидия Боталовага удуртурган коммунистиг күш-ажыл бригадазы ол бедик, атты алдарлыы-биле эдилеп турар. Ол бригада чартык чылдың онаалгазын 115 хуу күүсеткен. Бригада ам Ак-Довурак ТЭЦ-иниң штукатура ажылдарын кылып турар.

ЧУРУКТА: штукатурщулар бригадазы (адаандан өру) Л. Боталова, В. Хамидулина, Л. Шапошникова, Г. Макарова, З. Зонова, А. Окунева, Е. Батракова, З. Чухлебова.

Фото **В. ЛУТКОВТУУ.**

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлери боттанылгада

Политиктиг ажылды улам калбартыр

СЭКП ТК-ның июнь Пленуму партияның болгаш улустуң амыдыралынга улуг болуушкун, коммунизмче бистиң оруувуска чугула үе-чада болган. Партияның идеологтуг ажылын бүгү тала-биле чугаалажып көрген, Пленум болза идеологтуг ажылдың амгы байдалдарда сорулгалары: «СЭКП-ниң Программазын амыдыралга боттандырарынга идеология талазы-биле хандырары, коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузары, коммунистиг ниитилел харылзааларын хевирлээри, чаа кижиниң кижизидери, политиктиг сеткилдиг бедидери, империалистиг идеологияга удур калбак шаар-халдаашкынны чорудары, кижилерниң медерелинде эргининг артыышкыннарын узуткаары болур» деп, бодунуң доктаалынга тодарадкан.

Кызылдың ажылчы чоннары Пленумнуң шиитпирлерин, ылангыя эш Н. С. Хрущевтуң аңаа чугаазын ханы-биле деткип, боттарының ажыл-чорудулгазынга удурткулга болдуруп турар. Чүге дээрге Пленумнуң бүгү материалдары совет кижи дээш демиселдиң утка-шынары-биле, бүгү совет кижилерниң коммунистиг кижизидилгезиниң дугайында сагыш салыышкын-биле сиңниккен.

XXII съездиниң шиитпирлерин болгаш СЭКП-ниң Программазының негелделерин күүседиишкээн, хоорайда партия эге организацияларын идеологтуг ажылды экижидер талазы-биле чамдык хемчеглерни боттандырган. Коммунистерниң болгаш кежигүн эвестерниң политиктиг өөредилгезинче улуг кичээнгей салдынган, ооң түңнелинде 4.5 муң кижини хаара тудуп турган партия чырыдыышкынының мурнуку чылдардан организастыг доозӑлган.

Лекция пропагандазы элээн калбарган. «Билиг» ниитилелиниң хоорай салбырының шугуму-биле айда 350 чедир лекциялар номчуттунуп турар. Бүдүрүлгелерниң хөй нуруузунда көскү агитация неметтинип, чаартынган. Социалистиг чарыштың, ылангыя коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң парторганизацияларын удуртуру экижээн, мында ам 4 муң ажыг кижи хаара туттунган.

Идеологтуг ажылды парторганизация секретарлары бүдүрүлге удуртукчузу боттары баштап турар черлерде ол ажыл экижип турар болгаш ажыл-херекке ооң салдары күштелип турар. Ооң чижээнге типографияны (парторганизация секретары эш Горбунова) көргүзүп болур. Эрткен өөредилге чылында экономиктиг өөредилгеге мында ажылдакчыларның 80 хуузу хаара туттунган турган. 8 эки өөредилгелиглер мергежилин бедиткен. Өөредилгени удуртурунче цехтер начальниктерин хаара туткан. Коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп ат дээш демиселжип тургаш, типография ажылдың бедик культуразын, продукцияның эки шынарлыын чедип алган. Бирги чартык чылдың бүдүрүлге планын 111,6 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүзүн — 113 күүсеткен.

Кургуннӑ банкызының республика конторазында парторганизацияның (секретары эш Кудрявцев) экономиктиг өөредилгени чорудуп турарының дуржулгазы база солун. Бир эвес эрткен чылын экономиктиг өөредилгеге 42 кижи турган болза, бо өөредилге чылында олар 50 чедир. ажылдакчыларының хөй кезии апарган. 20 ажыг кижи заочно өөренип турар. Өөредилгени ындаар организастааның түңнелинде 20 кижи коммунист күш-ажылдың шалыпчылары болган. 1962 чылда кирерин алыышкын планы күүсеттинген болгаш чарыгдал кезээнге 3 миллион рубль камналгалыг болган.

Ыяш ажыл-агый эргелезинде тодаргай экономика болгуну чурттуң эң эки ыяш белеткелчизи Денисовтуң чаа аргазын өөренгеш, ажыл-херээнде ажыглап турар. Дыт чочагайы бактаарының мурнакчы аргазын ыяш үлетпүр черлеринде нептереткен.

Коллектив кежигүннериниң өөредилгезинче болгаш кижизидилгезинче улуг кичээнгей бус-турбиналыг электростанцияда салдынып турар. Ында бо ажылга станцияның директорундан эгелээш цехтер начальниктери, тускай эртемниглер идепкейлиг киржип турар. Электростанцияда көскү агитация эки тургустунган, хана парлалгазы, көргүзүг самбыразы доктаамал үнүп турар. Бо бүгү бүдүрүлгеге улуг салдарлыг болган. Ынчангаш коммунистиг күш-ажылдың деп ат дээш демиселжип турар ол бүдүрүлге чартык чыл планын 125 хуу күүсеткен. Ында машинист эш Арамов ышкаш, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары дыка хөй.

Хоорайда идеологтуг ажылдың байдалын СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң бедик негелделери-биле дүүштүр анализтеп көөрге, четпестер болгаш кылдынмайн турар чүүлдер ам-даа хөй. Ол дугайын чоокта чаа болуп эрткен партия активиниң хуралынга шынгыы чугаалашкан.

Хамыктың мурнунда, идеологтуг ажылдың калбарыышкыны болгаш деңнели чавыс, чамдык бүдүрүлгелерде мырыңай деңдии кызыы болуп турар. Пропаганда болгаш агитация ажылы кижи бүрүзүнге четкен турар ужурлуг деп СЭКП ТК бистен негеп турары билдингир болгай. Ол хире-ле-ле чамдык парторганизациялар политиктиг ажылды багай тургузуп турар.

Ийиги чуък АТК-зында 300 хире кижи ажылдап турар, а өөредилгеде чүгле 30 кижи хаара туттунган. Моон ужурунда мурнунда мурнакчы турган ажыл-агыйның ам хожудангай чорукче кире бергени-даа таварылга эвес.

Тываның комплекстиг экспедициязында партия организациязы 300 хире кижини кандыг-даа өөредилге-биле хаара тутпаан. Маңаа чүгле 15 дыңнакчыларлыг чаңгыс агар политика болгуну доктаамал ажылдап турган. Чурулга мастерскаязының (парторганизация секретары эш Дёмин) 22 чурукчулары чыл дургузунда кала-даа өөренмээннер. Моон ужурунда чурукчуларның политиктиг билии-даа, чогаадылга мергежили-даа бедивейн турар.

Агитас-массалыг ажылда улуг четпестер ам-даа чайлаттынмаан. Элээн хөй парторганизациялар агитация ажылын кампания хевирлиг чорудуп турарындан чогуур сорулгазынга четпейн турар. Ол ышкаш, көскү агитация чамдык коллективтерде багай тургустунган. Ылангыя пассажирлер АТК-зында көскү агитация бүдүрүлгениң амыдыралы-биле холбашпаан эрен-гей, ниити кыйгылар болуп турар. Ол бүдүрүлгеде мурнакчыларның дуржулгазы, социалистиг чарыштың түңнели нептеренгей эвес.

Идеологтуг ажылда үстүнде демдеглээни ышкаш четпестер биске ам улам көскү болгаш тода апарган. ТК-ның Пленумунга эш Н. С. Хрущевтуң чугаазы, эш Л. Ф. Ильичевтиң илеткели болгаш Пленумнуң өске-даа материалдары парторганизацияларга, хоорком ажылдакчыларынга идеологтуг ажылды чаа турушбиле көөрүнге болгаш четпестерни дүрген чайладып, политиктиг ажылдың бүгү хевирлерин амгы негелделерге дүүштүр эле тургузарынга дузалап турар.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр хоорайның партия организациялары идеологтуг ажылды экижидер талазы-биле белеткел ажылдарын калбартып эгелээн. Келир өөредилге чылында партия чырыдыышкынын организастаар талазы-биле боттуг хемчеглерни ап, марксизм-ленинизмниң кежээки университединиң чанында мастерлерге, цехтер болгаш ээлчеглер начальниктеринге тодаргай экономика болгаш кижизидилге ажылының дуржулгазын өөренир салбырны организастаар деп турар.

Партия эге организациялары боттарының агитколлективтериниң ажылын сергедип, оларның составын шыырак билиглиг коммунистер, удуртукчу ажылдакчылар болгаш интеллигентилер-биле четчелеп турар.

Хоорайның партия организациязының сорулгазы болза, бирги ээлчегде ТК-ның июнь Пленумунуң материалдарын кижи бүрүзүнге чедир тайылбырлап пропагандалаары, хөй-ниитиниң идепкейлиг киржилгези-биле ону калбаа-биле чугаалажып көргеш, идей-кижизидилгелиг ажылды экижидер талазы-биле боттуг, системниг хемчеглерни ажылдап кылыры, ону амыдыралга боттандырарынче бүгү коммунистерни, активтерни мобилизастаары болуп турар. Идеологтуг ажылдың байдалы дээш коммунист бүрүзү, идеология ажылдакчылары шуптузу бедик харыысалгалыг болурун чедип алыр херек. Идепкейжи идеологтуг демиселчилер көвүдээн тудум-на, бистиң мурнувуста сорулгалар дүрген болгаш чедиишкинниг күүседиир.

П. КИСЕЛЕВ,
СЭКП хоорком̆унуң бирги секретары.

ЛЕНИНЧИ ПАРТИЯВЫСТЫ ДЕТКИП ТУР БИС

Совет Эвилелиниң партия организацияларынга, бүгү коммунистеринге СЭКП ТК-ның Ажык чагаазын номчудувус. Коммунистер-даа, партия кежигүнү эвес хамаатылар-даа ол чугула документиниң сагыш-сеткилдиң хайныышкыны-биле номчуп, дыңнап, бистиң алдарлыг ленинчи партиявыстың чөптүг, шын политиктиг шугумун изиг-биле деткип турар бис.

Чоокта чаа болуп эрткен СЭКП Төп Комитединиң июнь Пленумунга эш Л. Ф. Ильичевтиң илеткелинде аңгы-аңгы националдарның совет кижилери социализмниң хол-холундан тудуужуп алгаш тургускан, фашизмге удур демиселге ханын кады төккен, ам чаңгыс аал ог-бүледе коммунистиг ниитилелди тургузуп турар деп чалбыыштыг состер кижиниң сагыш-сеткилинге кирип келир-дир. Ынчаарга ам Төрээн чуртувус мурнунга бистиң боттарывыстың кужуувус-биле ажылдаарынга улам чиик, хеглүг болган.

Мен «Тыва кобальт» тудуг черинин бетон заводунда эш В. Сухановтуң бригадазында бетонщиктеп ажылдап турар мен. Ук бригадавысты 1962 чылдың сентябрьга организастаан, бо хире үр үениң иштинде бүдүрүлге планывысты 140 хуудан кудулатпайн ажылдап келген бис.

Тайбың дээш демисел — ол дээрге социализм биле коммунизм дээш демисел, делегейниң ажылчы чоннарының аас-кежиги дээш демисел-дир. Ынчангаш делегейниң социалистиг чурттарының, ооң иштинде совет болгаш кыдат улустарының аразында кезээ-мөңгеде бузулбас найырал дээш туржуп, бо талазы-биле эш Никита Сергеевич Хрущев баштаан СЭКП-ниң ленинчи Төп Комитединиң чорудуп турар бүгү-ле хемчеглерин деткип тур бис.

О. НАНЧАТ.

Акы-дуңма Моолга

1962—1963 чылдың кышкы сезонун тыва цирк артистери Магнитогорск, Челябинск, Омск, Ташкент, Душанбе хоорайларга ажылдап эрттирген. Бо сезон тыва цирк артистериниң уран мергежилгезинге кайгамчык сезон боор эрткен. Узбек ССР-ниң найысылалы — Ташкентиге ажылдап турувуста группаның хоочун артистери Дмитрий Очурга, Кужугет Хензиг-оолга Тыва АССР-ниң алдарлыг артистери деп хүндүлүг атты тывысканы дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы үнгенинин дугайын дыңнааш, тыва цирк артистери Коммунистиг партияга, Совет чазакка, Тываның ажылчы чоннарынга өөрүп четтиргениниң сеткилиниң ханызындан илередип, уран-чечен мергежилин улам сайзырадыр дугайында улуг кужун салып, совет чоннуң мурнунга чаа-чаа чараш, солун цирк көргүзүглерин тып белеткээр деп хүлээнгеннер.

Ташкентиге чедиишкинниг, өөрүшкүлүг ажылдап дооскаш, Душанбеге ажылдап турувуста, Моол Арат Республикаже чорууру-биле бистерни Москваже келдирткен. Найысылалдың хеглүг, омак ажылчы улуг чалгыының аразынга Моол Арат Республикаже чоруутарының белеткелин кылып турувуста, Хосталга ортулуунуң баштыңчызы, Кубаның национал маадыры болгаш Совет Эвилелиниң Маадыры Фидель Кастро келген. Ону найысылалдың чону-биле кады уткуп, тыва чоннуң байырын-даа чедирип турдувус. Москвага Майның байырлалын эрттиргеш, май 2-ниң хүнүнде Улан-Батор хоорайже демир орук-биле чорупкан бис.

Москвадан үнгеш, делгем Сибирьлеп чоруптарга, частың ол айында кайгамчык көрүш-шиичилиг. Чаа үнүп орган эът-сиген, тараан тараа, арга-арыг — бо-ла бүгүнү көөрге ону тывылбас хевис-ле! Акы-дуңма Совет Бурятияның найысылалы — Улан-Удэден совет кызыгаарда Наушки хоорайже чорупттувус. Оортан Москва — Улан-Батор вагонунга олурупкаш, акы-дуңма Моол Арат Республика кайы сен дээш чорупкан бис. Каш-ла шактар эрткен соонда Сухе-Батор хоорайга чеде бердивис. Ол оруктан чорупп турарга делгем ховуларда, бүүрелчиннерде хой, өшкү, теве болгаш өске-даа маллар чатыла берген одарлап чоруур. Сухе-Батордан Улан-Баторже орук ара Моолдуң үлетпүрлүг чаа улуг хоорайы кылдыр туттунуп бар чыдар Дархан хоорайга дүштүвүс. Орта көрүп турарывыска дыка хөй пассажирлер аңаа дүжүп калдылар. Ол дээрге акы-дуңма моол улуска дузалажыры-биле ол хоорайже чалаттырган совет тускай эртемниглер, ажылчыннар болду.

Май 8-тиң эртенинде Улан-Батор хоорайга чедип келиривисте демир орук вокзалынга уткукчулар аажок хөй болду. Совет элчин черниң ажылдакчылары, моол цирк артистери орук-суур эки келгенивистиң дугайында бистерге байыр чедирип, ол чергиин чону бистиң аажок манап турарын дыңнатты. Ол хүнден эгелээш, Улан-Баторнуң эң-не эки «Улан-Батор» деп аалчылар бажыңынга чурттап, ажылдап эгеледивис. Ол хүн Улан-Батор хоорайның Сухе-Батор шөлүнге бүгү школачыларының кайгамчык солун слёду болганын көрүп, Моолдуң партиязының болгаш чазааның баштыңчызы Ю. Цеденбал ол чыглып келген аныяк кижилерге изиг байыр чедирип, өөредилгеге болгаш ажыл-ишке улуг чедиишкиннерлиг болурун оларга күзээнин дыңнадывыс.

Ынчангаш слёдка хүндүлүг аалчылар болуп киришкивис.

Каш хонукта чогуур белеткеливисти эрттиргеш, моол, совет, болгар болгаш немец артистер каттышкан цирк оюнувусту майның 15-те Улан-Батор циригинге эгеледивис. Акы-дуңма чурттарның цирк көргүзүглериниң барык бир ай үргүлчүлээн үезинде Улан-Баторнуң 600 кижи олурар циригни хүнүн-не чыык долу турган. Моол найысылалдың чону, ырак-узак сумулардан, аймактардан келген кижилер акы-дуңма чурттарның цирк артистеринге чүректиң ханызындан байыр чедирип, чурт бүрүзүнүң артистериниң көргүзүглеринге адыш часкап, магадаан сеткилин илередип турганнар. Көрүкчүлер сонуургаар болган. Ол дугайын моол парлалгага-даа, радиога-даа хүннүң чырыдып турду. Бистиң национал хевивис, хөгжүмүвүс, согаар-балавыс, теспи-хуунувус, даңза, савааштарывыс оларның амыдырал херекселдеринге кончуг чоок болурга, моолдар онза сонуургаар болду. Бистиң республикавыстың алдарлыг артистери Очур, Хензиг-оол, артистер Белек-оол, Ю. Оскал-оол, Дунзенмаа, Оюн болгаш оон-даа өскелер костюп келген санында-да кижилер дыңмыттыг адыш часкап, байыр чедирер турду.

Май 19-туң көргүзүү кайгамчык бедик көдүрлүүшкүннүг эрткен. Ол кежээ Моол Арат Республиканың партиявының болгаш чазааның баштыңчылары Цеденбал, Самбуу, чурттуң чаазак кежигүннери, даштыкы чурттарның МАР-да элчиннери, элчин черлериниң ажылдакчылары келген.

Тыва артистер боттарының оюнун доозуптарга улуг корзинка иштиг чечектерни бисте белек кылдыр тудусту. «Моолдуң Араттың революстуг партиязының ТБ-зының Бирги секретары, МАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ю. Цеденбал, Улустуң Улуг Хуралының Президиумунуң Даргазы Ж. Самбуу олардан совет цирк артистеринге» — деп ында бижип каан болду. Немец, болгар, моол, совет цирк артистери кайгамчык найыралдыг, чаңгыс ог-бүлениң кижилери дег бир деминг ажылдап, чурттап, көргүзүг айында боттарывыстың мурнувуста салдынган сорулганы чедиишкиннинг күүседип, ол чурттарның улустарының аразында быжыг болгаш улам чечектелип турар найыралды быжыглап, калбартырынга чогуур салыышкынывысты киирдивис.

Улан-Батор хоорайга тургаш, ооң ажыл-ижи, амыдырал чуртталгазы-биле таныштывыс. Делгем кудумчуларлыг, амгы үениң чараш бедик бажыңнарлыг, ёзулуг культурлуг найысылал-дыр. Ооң чурттакчылары 100 муң кижи ажып турар дээр болду. Социалистиг чурттарның акы-дуңма дузаламчызы-биле бажыңнар улам-на өзүп, чаа үлетпүр бүдүрүлгелери ында калбарып турар. Хоорайда операның болгаш балеттиң, шииниң театрлары, шериг ансамблиниң театры, цирк, кинотеатрлар, музейлер, делгелге залдары, янзы-бүрү техникумнар, дээди өөредилге черлери болгаш Күрүне университеди бар. Моол бодунуң чечектелиишкининиң чырыткыландыр көргүзүп турар документальдыг болгаш уран-чечен кино үндүрер студиялардыг. Ол-ла бүгүнү улуг сонуургал-биле көрүп, акы-дуңма моол улустуң культура талазы-биле кайгамчык улуг чедиишкиннерни чедип ап турарын сеткил-ханыышкын-биле көрген бис.

ССРЭ, ГДР, Болгария болгаш МАР-ның найырал ниитилелдериниң каттышкан улуг хүлээп алыышкынынга майның 28-те чордувус. Ол ниитилелдерниң удуртукчулары акы-дуңма чурттарның артистеринге байыр чедирип, турасаал кылдыр демдектерни тывыскаш, Моолдуң 40 чылынга холбаштырган кинону бисте көргүскен.

Июнь 14. Ол бисте эң-не харыысалгалыг хүн болган. Интернационалчы оюнувусту доозарының хүнү-даа ол турган. Бүгү артистер ол хүннүң көргүзүүн дооскаш, манежке үнүп келирге, Моолдуң Күрүне циригиниң директору бистерге изиг байырны чедирип, моол чоннуң омунээзинден өөрүп четтиргиишкинин илеретпишаан, бистерге хүндүлел бижиктерни тывыскан.

Ол кежээ МАР-ның Культура министри бистерни найыралчы ёзу-биле хүлээп алган.

— Бистиң чуртувуска силерниң келгениңер бистиң культурлуг амыдыралывыска кайгамчык улуг болуушкун болду. Силерге база дагын байыр чедирбишаан, бүгү моол көрүкчүлерниң омунээзинден улуу-биле четтирдивис деп сөстү дамчыдарын чөпшээреп көрүңер — деп министр чугаалаан. Июнь 15-те хүндүлээчел Улан-Батор-биле байырлажып чарылгаш, Төрээн чуртувусче ээп чанып кан бис. Ам тыва цирк артистери Владивосток хоорайда ажылдап тур бис.

В. ОСКАЛ-ООЛ,
РСФСР-ниң алдарлыг артизи, Тыва АССР-ниң улустуң артизи, Тыва цирк артистериниң удуртукчузу.

ЭДЕРЗЕ ЧОГУУР ҮЛЕГЕР

КРАСНОЯРСК КРАЙ. «Элита» деп үрежиляге заводунуң коллективи бо чылын ам улуг уксаанның 8 муң үрежилиг хаваннарын өстүрүп доруктурар деп хүлээлгени алган. 4.200 хаваннарны Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң колхозтарынга, совхозтарынга чорудуп бээр деп турар.

Эрткен кыжын хаван ажаакчызы Галина Аврайцевич 20 төрүүр хаваннардан 188 хаван оолдарын алган, олардан 105-ти бирги чергениң кылдыр дужааган. Бо чазын хаваннарның баштайгы оолдаашкынының үезинде Г. Аврайцевич 19 хаваннардан 183 хаван оолдарын алган. Иезиниң эмииннен чарар үезинге чедир хаван оолдары бүрүзүнүң деңзизи 18 — 20 килограмм болур.

Мурнакчы хаван ажаакчызынга коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы атты тывыскан.

ЧУРУКТА: Г. Аврайцевич чайгы лагерьде үрежиляглиг хаваннары-биле.

СЭТА-ның фотохрониказы.

БИСТИҢ УЛУГ ТӨРЭЭН ЧУРТУВУСТАП...

Каракумну кижи чаартып турар

(Туркмен ССР-ниң Эртемнер академиязының Кургаг ховулар институдунуң директору А. Бабаев чугаалап тур)

КУРГАГ ХОВУНУҢ БИОГРАФИЯЗЫ

Каракум — кара элезинниг. бөмбүрзекте эң улуг кургаг ховуларның бирээзи. Туркмен ССР-ниң бештиң дөрт кезии — 35 миллион гектар девискээрни ээлеп чыдар. Австрия, Бельгия, Португалия, Швеция, Голландия, Дания ышкаш чурттарны катай алырга, ооң шөлүнге хостуг кирип болур.

Эртемденнер, чижээлээрге, туркмен чуртка үр үеде аян-чорук кылып чораан база ону кончуг эки билир академик В. А. Обручев амгы үеде Туркменистанның девискээринге каш-каш миллион чылдар мурнунда далай турган деп санаан. Сөөлзүредир мурнуу-чөөн чүгүнге даг тыптыышкынының үези эгелей бээрге, черниң кырында карты көдүрлүп келген болгаш далай чавырлып кире берген. Канчаар-даа аажок улуг далай делгемнериниңден Каспий биле Арал далайлар арткан. Памир дагларының бедиктеринден эгелээн, амгы үеде Арал далайже агып кирип чыдар Аму-Дарья бурунгу үеде Каракумнуң чавызаалтары-биле Каспийже бодунуң суун чедирип турган. Ол-ла үеде Мургаб биле Теджен хемнер Аму-Дарьяның адырыктары боор турган. Олар дагларны үрелдир чуп, оларның чугдунган артынчыларын Каракумнуң девискээринге дажыглап эккеп турганнар. Каракумнуң элезининде 40-ден хөй санныг янзы-бүрү минералдар кирип турар. Ында граниттер, кварцтар, слюдалар-даа бар.

Ортаакы Азияның бойдузунуң үргүлчү дараалашкак өскерлиишкиннериниң ужурундан Аму-Дарья сыгап, ооң кирген аксы чөөн чүкче аткаарлай берген. Ооң соонда Аму-Дарья Каракумну каггаш, Арал далайже хап кирипкен. Ооң кол адырлары Мургаб биле Теджен хемнерниң суглары кургаг ховуларга чиде берген.

Кыдыглары чок, чаңгыс аай, ында хаая куу хүл өңнүг чадан үнүштер үнген Туркменияның элезиннери ооң девискээриниң улуг нуруузун ээлеп турар. Хүндүс мурнуу чүктүң изиг хүнүнүң адаанга олар 60—70 градус чедир изий бээр. Чүгле суглуг черлер — оазистерде кайгамчыктыг хөвеңни, чигирзиг виноградты, чаагай амданныг дынияларны чер берип турар.

ЧАА АРЫН

Амгы үеде совет кижилер элезинниг кургаг ховунуң биографиязынга чаа арынны — Каракумну чагырып алырының, аңаа кестүп көрбээн чаа амыдыралдың арнын ажыткан.

Төнчү чок элезинниң чадыгларын чара кирип, Аму-Дарьядан туркмен черниң найысылалы Ашхабадка чедир 800 километр узун кылымал хем шөйлү берген. Ооң унун дургаар Теджен, Хауз-Хан, Куряи болгаш өске-даа далайлар чапты-ла бергеннер. Олар кургаан черлерни, байлакшылдыг одарларны суггарып, садтарга чечектелир арганы берген.

Ак-көк хемниң унун дургаар өзүп келген суурларны Голоное, Часкак, Карамей-Нияз, Ничка, Захмет, Семилетна деп адаар. Олар картада амдаа чок, ындыг-даа болза ында амыдырал күчүлүг-биле сайзырап турар. А мурнунда өлүг чыткан черлерде чаа тывылган ногаан шөлдерни чеже дээр!

Каракум-хем 100 муң гектар черни суггарып. Мургабтың болгаш Тедженниң уннарын дургаар миллион-миллион гектар одарларны суггандырган. Ол одарларда кур черниң «Москва», «Байрам-Али», «Каракум каналы», «ВЛКСМ 40 чыл оюу» дээр совхозтарының, он-он колхозтарның ажыл-ишчилери муң-муң тонна хөвеңни, алдынналчак кукурузаны, ногааларны, тарааны, мал чемнерин чыл бүрүзүнде ажаап ап турарлар.

Аму-Дарьяның суунуң келгени-биле чергелештир база бир кайгамчык чүве болган. Ада-өгбелерниң тевелер кожуп алгаш чоруп турган черлеринде амгы үениң салгакчылары корабльдерни дидими-биле башкарып чоруп турарлар. Элезинниг кургаг ховуларда корабльдер!

Элезинниг кургаг хову дирлип, чечектелип эгелээн. Ооң карак четпес делгемнеринде ында-мында оттар дараалаштыр хып эгелээн. Ол болза Каракумну геологтар, нефтичилер, тудугжулар штурмнап турары олдур.

АМУ-ДАРЬЯ — КАСПИЙ

Удавас Каракумнарның ам база чаа чаалап алыышкыны эгелээр. Элезинниг кургаг ховуларның дидим чаалап алыкчылары Каракум хемниң суун оон ыңай — Ашхабадтан Каспийге чедир шөйүп уламчылаар. Каракум каналы 450 километр немештир узай бээр. Аму-Дарьяның суглары Каспий далайже агып кирер.

Чылдар эртер. Копет-Даг чоогунуң чавызаалтары каналдың унун дургаар чаа хөвең плантациялары-биле калбарып, садтар болгаш виноградниктер аңаа улам артык өзүп хөгжүүр. Каракум хемниң эриктерин дургаар хөлегеленчек сесерликтер шимээргээр. Улуг сүг Туркменияның субтропиги — Сумбараның болгаш Атректиң шынааларынга чедип келир, ону республиканың нефть тывыжының районнары — Небит-Даг, Куи-Даг, Кодур-Теве херегленинге чедер кылдыр алыр.

Туркмен чер улам байлак болгаш чараш-чаагай апаар.

ЧУРТТА БИР ДУГААР

Каракумну чаартырынга эң ылангыя чоокта чаа Туркменияда тургустунган, чуртта бир дугаар элезинниг кургаг ховулар институдунуң ажылдакчылары, эртемденнери улуг үлүүн киирип турар.

Элезинниг девискээрлерни ажыглалга киирер аргаларын өөренип көөрү, Каракум каналының суггарып турары хөрзүннүң дүжүттүүн бедидери, нефть тывыжының девискээринде элезиннер-биле демиселдиң аргаларын чаартыры — элезинниг кургаг ховулар Институдунуң шиитпирлеп турар кол айтырыглары бо.

Бирги базымнар кылдынган. Республиканың хөрзүн картазы кылдынган. Үлетпүрге биологтуг дренашты кылырының, Каракум хемниң чалдарын камгалаар аргазының сүмелери бердинген. Институттуң Небит-Дагда агроаъргамелиоративтиг станциязының эртемденнери агып баткан сугму ажыглап тургаш, кан дег кадыг черниң дүжүттү берип шыдаар аргазын чедип алганнар. Амгы үеде бези Каракумнуң барып чүгүнде он-он гектар черлерде садтар чечектелип, сесерликтер ногаарарып турар.

Бойдусту чаартып кылыр дээш кижиниң улуг ажылының чүгле бичии кезии бо-дур.

(СЭТА).

Чаа өөредилге чылынга белен

Баян-Кол 8 чыл школазы (директору М. Амыртаа, ажыл-агый эргелекчизи В. Сандак) чаа өөредилге чылынга бүрүнү-биле белен. 70 тонна көмүр даш, 500 кубометр оттулар ыяш школа чанында дүжүртүнген. 23 класс өрээлдери, 9 чурттаалга бажыңнары, 100 кижи чурттаар интернат база столоваяны септээш, будуп каан. Ол ышкаш мастерская база белен.

Септелгеге школа коллективиниң 12 ажылчыннары киришкен. Оларның аразында мурнакчыларны демдегдээри чугула. Апаа О. Думен-Бады, П. Белякина, А. Буравлева, У. Биче-кыс олар хамааржыр. Ол ышкаш печка кылыкчылары эштер Чалдыг-оол, Дартай-оол оларның кызымак ажылын мактавас аргажок.

Б. БАГЫТ-ООЛ.
Улуг-Хем район.

ШИФЕР ДЭЭВИРЛЕР

«Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырында Саая Доржуга удурткан 12 кижи составтыг тудуг бригадазы ажылдап турар. Бригада бо чылын узуну 30, дооразы 14 метр кыргылда пунктузун туткаш дээвиирин шифер-биле шыпкан. Пунктунуң девискээрин 1 га хире черден кажаалаан. Ол ышкаш узуну 50, дооразы 10 метр шифер дээвирлиг инек кажаазының тудуун дооскан.

Бо бүгү чаагай тудуглар-биле чергелештир узуну 7, дооразы 5 метр дук складының, 4 чурттаалга бажыңнарының кладовкаларын, 2 бажыңның кажаа хериминериниң тудуун бүрүн дооскан. Тудугжулар Дат-кара, Садыгжы, Самбуу, Делгер олар хүн нормаларын 120—150 чедирип, мурнакчы ажылдап келгеннер.

С. ТАВА-САМБУ.

Хой бүрүзүнден дүк кыргыыр талазы-биле «УТКА-ның 25 чылы» совхозтуң чедиишкини сөөлгү ийи чылдарда элээн экйжип турар. Ол болза кыргылда агрегаттарын шын ажыглааныңдан болгаш аңаа ажылдап турганнарның ажыл-херээнге мергежилинден кол хамааржыр. Ол ышкаш, малчыннар черде чыдып калган дүкту чыырын база-ла сагыш салыңгыры-биле чорудуп келген. Бо чуруктан совхозтан дүк чүдүрүп чорудуп турарын көрүңер.

Фото В. Гольцевтуу.

Күш-ажылчы алдарның гвардейжилери

Ол хүн,' эртен, Степан Холод аныяктарның нити чуртталга чериниң ханазында азып каан көрүнчүк чанында турган. Ооң чаны-биле база-ла ол ышкаш аныяк, хөглүг, чугаа-соттуг эш-өөрү хайныгып эртип турганнар. Олар шупту комсомолчу путёвка-биле келгилээн, коммунист Иван Солосенковтуң удурткан бызанчылар бригадазынга ажылдап турганнар.

Солосенковту өске ажылче шилчидер ужур таваржы берген, а ооң орнунга Степан Холодту томуйлаан. Ынчангаш ол бодун көрүнчүкке көрдүнүп, дүвүреп турганы ол. «Салым безин улуг улустуу дег өзүп эгелей берди»,—деп ол баштактангылаан.

— А сен ам шынап-ла улуг кижи-дир сен, бригадир-аан. Бисти хана солунга бө-ла бижий бээр кижи болгай сен, ам бис сээң дугайында бижип тургай бис аан—деп, Сыргалыг Ооржак баштактанган.

Шынап-ла, дүүн чаа-ла Холод тудуг участогунуң комсомол организациязының секретары, аңаа бызанчы, хана солунунуң редакторy турган, а бөгүн бригаданың удуртукчузу апарган. Артында-ла күш-ажылчы ат-алдары Ак-Довуракта алгый берген улуг тудуг чериниң бригадаларының бирээзиниң удуртукчузу апарган. Степан Холод болгаш ооң эштери коммунист Маадыр-оол Монгуш, комсомолчулар Магадур Яфизов, Евстигней Лушников, Сыргалыг Ооржак оларның кызымаккай ажылының түңнелинде оларның бригадазы даг-дүгү арыглаар фабриканың мурнакчызы апарган.

Бо кижилерниң дугайында тудугжулар аразында мактал-чугаа үзүлбес. Мурнундагы ажылынга турган-ла, С. Холод, ылангыя аныяк тудугжуларга, чүгле бодунуң ажыл-херээнге сагыш човангыр эвес, а бүгүдениң херээ дээш сагыш човаачал, коллективтиң быжыг эп-найыралдыг болуру чугула дээрзин аныяк тудугжу бүрүзү билир ужурлуг деп чүвеге улуг кичээнгейни салып турган.

Шынын чугаалаарга, бригадага коммунистиг күш-ажыл дээш чарыштың эгелекчизи Степан Холод турган. Шагда-ла болган хуралдарның бирээзинге ол коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы болур дээш демисежир деп хүлээлге алган. Ооң ындыг эгелээшкинин шупту деткээннер.

— Сен чүге чааскаан боор ийик сен, Степан, бис база-ла бар болгай бис — деп, коммунист Маадыр-оол Монгуш база деткээн. Монгуштуң ол чугаазы чемелээшкин эвес, а эш-хуунуң сүмези болган. А ооң түңнели эки болган, олар сөзүн ээлээннер. Амгы үеде бригадада коммунистиг күш-ажылдың 12 шалыпчылары бар, бүгү коллектив ол хүндүлүг атты чедип алыр дээш шудургу демисежип турар.

Тудуг комитединде чугаалажып турары-биле алырга, фабриканың баштайгы ээлчээниң белеткели доостуру билек, Степан Холодка «Мында коммунистиг күш-ажылдың бригадазы ажылдап турар» деп бижип каан кызыл вымпелди тыпсыр деп турар. Фабриканың бирги ээлчээниң тудуунга ажылдавышаан, ол бригаданың кежигүннери хүндүлүг атты чиптүг-биле чедип алганнар. Олар күш-ажылдың чүгле бүдүрүкчүлүүнче эвес, а ажылдың эки шынарлыг болуруңче база кичээнгей салып турарлар. Бригаданың кежигүннериниң чүгле күш-ажылга кызымаккайынга эвес, а харын оларның аразында кайгамчыктыг найыралынга улус адаарган-даа болур. Мында кымнарны чок дээрил. Орустар, тывалар, хакастар, чуваштар, татарлар шупту чаңгыс өг-бүлениң ниити дег дээмниг ажылдап, чурттап турарлар. Коммунист, арга-сүмелиг Маадыр-оол Монгуш бодунуң мергежилинге татар Магадур Яфизовту, орус Евстигней Лушниковту өөреткен. А Сыргалыг Монгушту Степан өөреткен. Степан ооң-биле сагыш-сеткилдиң өңнүктери болуп, канчаар эки ажылдаарын, эки чурттаарын үргүлчү кады сүмележип турарлар.

Июньда болгаш июль айның бирги чартыында бригаданың ажылы эң харысалгалыг болган. Фабриканың чаа корпузунуң тудуу дооступ турган. Ол дээрге бригаданың тиилеп эрткени бирги шенелде бедии-дир. Ол үеде бригада хүн онаалдазын 200 хуу чедир күүседип турган. Ол дээрге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң эң-не рекордчу хүннери, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга тураскааткан улустуң чайгылыш чок тура-соруун илереткениниң түңнели.

Ол хүннерде улус ажылдаар черин шын организастап, механизацияны бүдүрүкчүлүг ажыглап, минута бүрүзүн шын, чөп ажыглап, күш-ажылчы ээлчегге эрестиг туржуп турганнар.

Бригадада кол-ла чүве болза келир үениң разведчиктериниң аажы-чаңының бүдүжүнүң эң бедик принциптери—коллективизм, бот-бодунга дузалажыры, «чаңгызы шуптузу дээш, шуптузу чаңгызы дээш» ажылдаары болуп турар.

Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көрүнүң үлегер-чижектерин комсомолчулар көргүскеннер. Олар бригадада 10 кижи. Степан Холодтуң удуртулгазы-биле олар үргүлчү бүдүрүлгениң эң берге участоктарынга туруп турганнар, өскелер олардан үлегер ап, оларны бистиң шолбаннарывыс деп турарлар.

Бригаданың кежигүннери өөренип, доктаамал ажылдакчыларның, чолаачыларның, электротехниктерниң мергежилдерин чедип ап, боттарының тудугжу билиин бедидип турарлар. Оларның мурнунда чаа ажыл-херектер, сагыш човаашкыннар бар.

Степан Холодтуң удурткан коммунистиг күш-ажылдың бригадазының кызыл вымпели Тыва даг-дүгү тудуунуң эң сөөлгү корпузунуң кырынга-даа кииский бээри чадавас. Ол коммунистиг күш-ажыл бригадазының кижилериниң, күш-ажылчы шылгарангай гвардейжилерниң ыяавыла тиилеп эртери сөөлгү бедии болур.

К. БЕЛОВ.

Чурукта: Бригадир Степан Холод. Фото авторнуу.

„ЧАҢГЫСТААР"

Эртенгиниң 6,30 шак турда дежурный магазинниң чанында 15 кижи ээлчегге кээп тургулапкан. Мен аңаа бичии кара оолдуң артынга база-ла кээп туруп алдым. Ынчап турувуста кудумчунуң ол-бо талазындан сумка, сетки туткан кижилер аңаа шууштуп кээп-ле тургулаан. Бир-ле аныяк уруг:

— Экии! Кым сөөлүнде иргi?— деп айтыра-дыр.

— Силерниң соонарда мен — дээш, бодунуң эжин дилегзинген ышкаш, ынай-бээр көргүлээш туруп алды. Ооң соонга даштындан көөрге 40 хире хар үезинде, кара-көк плащ тоннуг херээжен кижи база кээп турупкан.

— Блава үгбай! Дүүн ээлчегге турган болгай силер, хлебке четтиңер бе?— деп, ол херээжен кижиден уруг айтыра-дыр.

— Байын чедер мен. Мээң мурнумга турган кижи чедерге-ле хлеб тонуп калган болгай, ам өөренир улузум бар, ынчаш мөгүдээш маңнап келдим — дээш бажында аржылын плащ тонунуң мойндуруунуң иштинче эле суп алды.

— А сен база кээүлгеп ышкаш болчук сен?

— Харын база турдум, хлеб чедишпес хире боорга чорупкан мен — деп харылады.

Чугаалажып турган ийи кижи хлебти кайызы-даа садып ап шыдаваны аңаа турган кижилерге билдине бээрге, оларның аразынга хлеб дугайында чугаа улам-на ханылаан.

— «Барлык» совхозтан, Шекпээрден, Кызыл-Мажалыктың бодундан, а чамдыкта Ак-Довурактан-даа хлебтеп кээр-дир бис. Кижи бодаарга харын-даа четчип турар чүве бө — деп, чыылганнарның аразындан бирле көк баштыг ашак чугаалап турда, артынга турган аныяк уруг ону үзе кирди:

— Ындыг деп чүве турар боор чүве бе, ирей. Моон хөй чурттакчылыг улуг хоорайларда хлеб канчап четчип турар дээр силер. Бир эвес районуң, «Барлык», «Шекпээр» совхозтарның, Ак-Довурактың пекарнялары дүн-хүн чок доктаамал бызырып турган чүве болза, чонга ол четчир болгай—деп, бүзүрелдиг харылады. Садыгжы аныяк оол чедип келгеш, магазинниң эжиин ажыдыптарга улус ооң соо-биле шууштуп эгеледи. Бистиң сөөвүстен бир оол кирип келгеш, ак халадын кедип алды. Ол эжинче көөрге,—сен садып эгелей бер! Мен хлебти чыый салыйын! — деп сүмелээрге эжи чөпшээрежип, бажын согаш кылды.

Садыгжы улусче долгандыр көргеш:

— Каштаарыл?— деп айтыра-дыр:

Мурнунда турганнардан:

— «Ийилээр», а сөөлүнде турганнардан: «чаңгыстаар, чедишпейн баар»—деп алгыржып эгеледи.

Садыгжы хөйнүң саналынга каттышкаш, «чаңгыстаар-дыр» деп сүмеледи.

— Хөй-даа, эвээш-даа кижилиг өг-бүле турар-ла болгай, чаңгыстыап аарга чедишпес-тир — дишкен чугаалар ээлчегге турганнарның аразындан дыңналып-ла турган. Шынап-ла бодап турарга, бо дээрге бичее эвес бергедээшкинниң айтырыг. Бистиң партиявыс болгаш чазаавыс бүгү-ле чүвени кижиге, кижиниң чаагай чоруунга деп принципти барымдаалап турар болгай. Барын-Хемчик районунуң баштаар чериниң ону боттандырарынче ам-даа чогуур хемчеглерни албайн турары үстүнде чижектерден-не илдең болган.

М. КАРА-САЛ.

Хамык ужур шиитпирни күүсединде

«Тыва» совхозтуң Хөндергей салбырының ажылчыннарының, албанхаакчыларының ниити хуралы болуп эрткен. Сиген белеткелиниң, суур чаагайжыдылгазының, ниитиниң корум-чурумунуң дугайында айтырыгларны аңаа чугаалашкан.

Совхоз болгаш ооң салбыры ниитизи-биле 3100 тонна сиген белеткээр планныг, июльдуң барык 20-ге чедир чаңгыс тонна-даа сиген белеткеттинмээнин кончуг четпес деп хурал демдеглээн.

Ол-ла үениң дургузунда сиген шөлдеринче бригадаларны организастап чорутпааны совхозтуң удуртулгазының кончуг четпес ажылы — деп демдеглээр ужурлуг. Мал чемнери белеткээр бригадаларның тус-тус участоктарга бүдүрүкчүлүг ажылдаарын боттуг удурткаш, бо чугула кампанияны эң шиитпирлиг-биле дүргедедири совхозтуң дирекциязының, партия, профэвилел органнарының кол ажылы ол болур.

Совхозтуң 1300 гектар кукурузазының үшкү илиирттээшкинин чоруттунган. Борбак-Тей ховузунда тараан кукурузаның үнүжү эки-даа болза, ону чашпан-хөме алы берген. Бир эвес ону чайлатпас болза, гектар бүрүзүнден 300 центнер ногаан массаны алыры берге.

Суур чаагайжыдары-биле 3200 ыяшты чурттакчылар тарып олурткан. Ооң иштинде Кандан-оол, Күнзүн, Бопай-оол болгаш оон-даа өскелер ыяшты тарып олурткаш, эки суггарып өстүрүп турар. Ындыг-даа болза, ясли, контора, эмнелге салбырының чанында олурткан ыяштар ажаалгазы баксыраанцы-биле кургаан.

Суурнуң чамдык чурттакчылары, чер-черде малчыннар хойтпак арагазы дикеш, арагалаар чорукту калбарты берген чорук канчап-даа таарышпас. Хойтпактан арага кылырын моон соңгаар шуут соксадыр деп хурал демдеглээн. Арагага хандааш чурум үрээн С. Бүрүткел, С. Уртунай болгаш оон-даа өскелерни чогуур хемчег алган. Арагачылар, прогулчулар-биле шиитпирлиг демиселди чорудар деп ажылчыннар хуралынга демдеглээн.

М. КАЙГАЛ-ООЛ.

Чөөн-Хемчик район.

Кубага улусчу революцияның эгелээн хүнүнден бээр 10 чыл болганынга

СОЦИАЛИЗМНИҢ ТУГУ ХОСТАЛГА ОРТУЛУУНУҢ КЫРЫНДА

Олар, аныяк куба патриотчулар, 165 кижи турган... Олар бодунуң улузунга хосталганы чедип алыр азы өлүр деп таңгыраан бергеннер. Кубаның ол маадырлыг болдары Фидель Кастронуң удуртулгазы-биле 1953 чылдың июль 26-да Ориент можуга диктатор Батистаның шиваазынче—Монкада казармаларынче хенертен шудургу халдаашкынны кылганнар. Тура-халышканнар ол казармаларны эжелеп алгаш, улуска удур ёзу-чурумну дүжүрер дээш демиселче чурттуң бүгү чонун көдүрүп үндүрерин бодааннар.

Ынчалза-даа күштер дең эвес болган. Баш борбак эрес-маадырлыг кижилерге удур Батистаның дижинге чедир чепсегленген, чээрби катап хөй санныг доктаамал шериглери демисежип үнген. Тура-халышкынның кадыг-дошкун ёзу-биле баскан. Ооң барык бүгү киржикчилери өлген. Туттурганнарны диригге арттырбас деп дужаалды Батиста бодунуң шаажылакчыларынга берген. Фидель Кастро болгаш ооң чамдык дайынчы эштери таварылга болуп дириг арткылаан.

Удатпаанда Кастрога удур чажыт суд болган. Батистаның болгаш ооң ханныг өлүрүкчү ёзу-чурумунга удур улусчу революцияның баштыңчызы сылба берикчи килеңнээшкинниг чугааны судка кылган. «Мени буруу шаап, шиидип болур силер! Мында ужур-дуза чок! Төөгү мени агарттыр!»—деп, килеңниг шынчы сөстерни өлүрүкчүлерге Фидель Кастро дидим чугаалаан.

Шериг трибуналы Фидель Кастрону он беш чылда кара бажыңнаар деп шииткен болгаш кеземче хуусаазын эрттирери-биле Пинос ортулукче шөлүпкен. 1953 чылдың тура халышкыны чедимче чок байдалга таварышкан-даа болза, ол тура-халышкын Кубаның төөгүзүнге кайгамчыктыг ужур-дузалыг болган. Монкадаже халдаашкын киржикчилериниң кыпсып үндүргени улусчу-хосталгалыг шимчээшкинниң чалбыыжын кым-даа өжүрүп шыдавас болу берген. Ол, хүн келген тудуумна улам чырыткыландыр кыптыгып үнген болгаш адак соонда 1959 чылдың январьның бирде, Батистаның диктатуразын өзээн өттүр өртендир чипкен. Куба улус чүгле дээрбечи ёзу-чурумга эвес, харын Кубага тергиидеп турган монополистиг капиталга удур база бүгү делегейге төөгүлүг тиилелгени чедип алган. АКШ-тың чоогунда турар чурттарның чаңгызынга-даа демократтыг күштерниң тиилелгези болдунмас дээрзиниң дугайында империалистиг хоозун чугаалар ол тиилелгениң уламындан эстип, хайлы берген.

Куба улусчу революцияның тиилээн үезинден бээр чүгле дөрт чартык чылдар эрткен, ынчалза-даа ындыг кыска хуусааның дургузунда чурттуң чедип алган чедиишкиннери кара кайгамчыктыг! Фидель Кастронуң революстуг чазаа күш-ажылчы чонну социал-политиктиг болгаш экономиктиг үндезин чаартылгаларның оруу-биле алгаш чорупкан. Чер реформазы, хуунуң улуг, кол нургулайында америк, өнчүзүн национализастааны, хоорай реформазының дугайында хоойлу, ажыл чокталышкынның болгаш бижик билбес чорукту узутканы — бо дээрге куба улусчу революцияның демиселиниң болгаш тиилелгелериниң маадырлыг арыннарының ырак-та-ла долу эвес данзызы-дыр.

Америк монополистер Кубага долу эргелиг чагырыкчы ээлер болуп турган чорук эрткен үелер болуп кезээ шагда чорупкан. 1960 чылдың август хүннеринде болган демдеглелдиг ханы ёзулал сагышка кирип келир-дир. Национал конгрессиниң бажыңының чанынга Гаваназының дыка хөй чурттакчылары чыглып келген. Олар ыыткыр каттыржып, «Куба—бар, американнар—чок!»—деп кыйгы салып турганнар.

Мында чү болуп турарын сонуургап айтырарынга, турган бөлүк куба кижилер: «Мөчээннерни үдеп турарывыс ол-дур ийин» деп харыылаан... Ынчаарга канчап мындыг хөглүг чүвел? Ол «өлүг сүүзүннер» бистерни хоглуг байдалже киирип турар-дыр»—деп, улусчу милиционер форма кептиг аныяк куба каттырбышаан чугаалады.

Хөй кижилерниң аразы-биле чорупкаш-ла, конгрессиниң бажыңынче кирер эжиктиң аксынга баарымга бүгү чүве билдингир апарган. «Чарзыышкынның үделгези» кылдыр чаа-ла национализастаттынган америк компанияларының санын барымдаалап, кижиниң мага-мөчүзүн салган аянныг 26 хааржактарны ында тургускан болду. Хааржак бүрүзүнде мындыг бижимелдиг чечектер: «Сээң өлүг сүнезиниңге тайбың. Куба электрик компани». «Юнайтед Фрут деп чигир плантациязының мөчээн ээзинге» дээш, оон-даа өске чүүлдерни бижээн.

«Өлүг сүнезиннерни» үдээри эрикке барып доозулган. Гаваначыларның сыгыт болгаш кышкызы-биле ол хааржактарны далайже киир шывадапкан.

Кубаның экономиказының янзы-бүрү адырларынга америк капиталдың туруштарын чок кылганы хөй адырлыг национал мурнакчы экономиканы тургузарының оруун аңаа ажыдып берген. Кубаның бүгү экономиказы чигирни бүдүрериниден болгаш сайгарарындан хамааржып турган. Херектиң ужуру мырыңай эдептиг байдалга чедип тургулаан. Кодээ ажыл-агый культураларының эң-не бедик дүжүүн берип шыдаар аргалыг, делегейде эң-не үнүш-дүжүткүр хөрзүннүг Куба дээрге чемненилгениң барык бүгү продуктуларын АКШ-тан сөөртүп киирип алыр ужурга таваржып турган.

Ам байдал өскерлип турар. Чурттуң көдээ ажыл-агыйы хөй адырлыг болуп бар чыдар. Рис, фасоль болгаш кукуруза ышкаш Кубага ындыг чугула культураларны бүдүрери 1958 чылдыынга деңнээрге ийи катап өскен. Бир эвес Батистаның ёзу-чурумунуң үезинде пөс-таавы үлетпүрү чүмү-биле даштыкыртан сөөртүп келген чиг-этке ажылдап турган болза, ам чуртка эргежок чугула хөвеңниң дөртен хуузун ол черинге өстүрүп турар.

Ристи тарып өстүрүп турарының дугайында дыка солун саннарны бистерге Аграр реформазының институду таныштырган. Ристи хереглээзе чогуурунуң дең кезиин безин Кубага бүдүрбейн турган чүве-дир. Ам ристиң дүжүдү хереглелдиң эргежок чугула дециналиинге чоокшулап орар. А ол чүл дээрге, чуртту индустриализастаарынга, чурттalga болгаш культура тудуунга чарыгдаан туруп болур дөртен миллион чыгам долларны Куба камнап алган дээни олдур.

Кубаның чазаа чурттуң чонун бодунуң продуктулары-биле чоокку чылдарда бүрүн хандырарын планнап турар. Ооң бүгү эге белеткелдери бар. Чер дээрге черни ажылдап кылып турар кижилерниң холунда турар. Кубаның шөлдеринде күчүлүг техника—тракторлар, комбайннар, сеялкалар, аскылыг андалыннар болгаш оон-даа өскелер чеде берген. Чаңгыс чүгле тракторлар безин 12 муң ажыг санныг ажылдап турар. Чемишчидилгелерни херзүнче улам хөйнү тен, көдээ ажыл-агый ажылдарын агрономнарның болгаш хову ажылдакчыларының хайгааралы-биле чорудуп турар.

Кооперативтер күрүнеден үрезин, чээли дузаламчызын, эргежок чугула машиналарны болгаш херекселдерни хөйү-биле ап турар. Кооператив бүрүзүнүң чанында тараачыннарга чаагайжыды кылдынган бажыңнарны, школаларны, уругаар садтарын болгаш яслилерни тудуп турар. Чүгле эрткен чылын безин тараачыннарга дөрт муң бажыңнарны тударынга чазак чери чүс миллион ажыг песо акшаны бергeн.

Чаа Куба социализмче оруктап бар чоруур. Чуртту хөжүдаңгай тургазындан мурнакчы аграр-индустриалдыг республика кылдыр эң кыска хуусаада хуулдурар деп сорулганы чоннуң мурнунга куба чазак тургускан. Улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң дөрт чыл планын эрткен чылын ажылдап кылган. Үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый продукциязының чыл бүрү немей өзүлдезин ол план он хуудан эвээш эвес кылдыр көрүп турар. Дөрт чыл планының чылдарының дургузунда чүс ажыг фабрикаларны, заводтарны, электростанцияларны тудары тевилеттинген.

Чаа амыдыралды тургузарда, социализмни тургузарда Хосталганың ортулуунга Совет Эвилели улуг дузаны көргүзүп турар. Бистиң күрүневис 1960 чылда-ла Кубага узун хуусаалыг чүс миллион доллар хемчээлдиг чээлини чиигелделиг негелделерге тывыскан. Бажын Баттышкан Штаттар Хосталга ортулуунга удур экономиктиг бузаалээшкинни чарлаптарга, амыдыралчы чугула бараннарга республиканың негелделерин хандырары-биле ССРЭ бүгү-ле эргежок чугула хемчеглерни алган. Ам Совет Эвилели Кубаның даштыкы садыында бирги черни ээлеп турар.

ССРЭ-ниң болгаш социалистиг дем кадылгазының өске-даа чурттарының Кубага ак-сеткилдиг акы-дуңма дузаламчызының түңнелинде ол чуртта үлетпүр бүдүрүлгелериниң тудуу чедиишкинниг чорул турар. Чүгле эрткен чылын безин чээрби чыгам фабрикалар болгаш заводтар ажыглалда кирген.

Социализмни тургузуп турар куба улустуң чогаадыкчы ажыл-ижи америк монополистерниң кылыын хайныктырып турар. Олар боттарының мурнунда Кубага ажыглаан турганы ямбы-хүндүткелдерин чедир эгидип алырын күзээрлер ийик. Куба революцияны боой тударын күзээш, америк империалистер чүүл-бүрү авантюраларны кылып турарлар. Олар экономиктиг бузаалээшкинни-даа кылып, Хосталганың ортулуунче чепсектиг хөй дээрбечилерни-даа чорудуп, маадырлыг Фидель Кастро баштаан куба чазактың адынга үргүлчү кыжанып-даа турарлар.

1962 чылда АКШ-тың чазаа Хосталга ортулуунга удур шериг бузээлээшкинниң чарлаам, агрессчи калбак хемчеглерни планнап турганы билдингир болгай. Чүгле куба улустуң маадырлыг чоруунуң ачызында, Совет чазактың быжыг болгаш шиитпирлиг туружунуң ачызында харын Кубаже реаксылыг күштерниң халдаашкынын болдурбас, термоядролуг дайынның халавындан чайлаар аргалыг болган. Америк империализм ынчан харын аткаарлаар ужурга таварышканнар.

Ынчалзажок АКШ-тың дайынзырак империалистери бөгүн-даа боо-чепсек-биле көөргеттинип, Кубага удур крестилиг походче кыйтырып турар. Ынчалза-даа улуг Совет Эвилели революсчу Кубаның талазынга турган, турар болгаш кезээде болур деп чүвени америк империалистер болгаш оларның чалчалары утпаза чогуур. Бир эвес америк империалистер Хосталганың ортулуунче халдаашкынны кылыптар болза, ССРЭ акы-дуңма куба улустуң мурнунга бодунуң интернационалчы хүлээлгезин күүседир болгаш бодунуң республиказының хосталгазын база хамаарышпас чорууи камгалаарга аңаа эргежок чугула дузаламчыны көргүзер апаар.

Кубаның болгаш Совет Эвилелиниң аразында найырал хүн келген тудум быжыгып турар. Бистиң чурттарывыстың аразында бузулбас акы-дуңма харылзааларны Фидель Кастронуң ССРЭ-ге чорааны улам-на быжыглаан. Июнь 4-те Гавана радиозун болгаш телевидениезин дамчыштыр чүве чугаалап турган. Фидель Кастро Кубаның болгаш Совет Эвилелиниң улустары чаңгыс аай ниити херектиг деп медеглээн.

Социалистиг революцияның Чаңгыс аай партиязы (ПУРС) бодунуң бүгү ажыл-чорудулгазынга 1957 болгаш 1960 чылдарның Москва чөвүлел хуралдарының төөгүлүг документилерин удуртулга болдуруп турар.

Ёзулуг-ла марксисчи-ленинчи партия болур ПУРС интернационализмниң тугун, социализмниң тугун бедик тудуп турар. Бистиң салым-чолувус бүгү коммунистерниң, делегейниң бүгү коммунистиг шимчээшкининиң салым-чолу-биле холбаалыг деп, Фидель Кастро чугаалаан.

В. АНДРИАНОВ.

ЫНЧААР ЭГЕЛЭЭН

Куба улус бодунуң революциязының тиилелгезин үр үеде аар-берге, чепсектиг демиселдиң түңнелинде чедип алган.

Он чылдар мурнунда, 1953 чылдың июль 26-да, Фидель Кастро чүс ажыг патриоттарны баштап алгаш, чепсектиг демиселди эгелээн. Батистаның диктаторжу эрге-чагыргазының шериг кезектери турган Сантьяго хоорайның Монкада казармаже халдаашкын куба улустуң ол чепсектиг демиселиниң эгези болган. Ынчалза-даа баштайгы чепсектиг тура-халышкын ол удаада аштырышкынга таварышкан. Революсчуларның хөй нуруузу араатаныг ёзу-биле өлүрткен азы кара бажыңче кирр октаткан. Фидель Кастро база туттурган. «Төөгү мени агартып тур!» деп бодун камгалаан сураглыг чугаазын Кастро судка чугаалаан. Ол революстуг кыйгырынга Фидель Кастро мынча деп медеглээн: «Бодунуң хосталгазы дээш демисежип турар улустуң шиитпирлиг чоруун сып шыдаар боо-чепсек-даа, күш-даа чок».

1955 чылдың майда Кастро болгаш ооң чоок эштери хоругдалдан хосталган. Ынчалза-даа үргүлчүнүң истеп сүрүүшкүнүнден даштыкыже олар дезип чоруур ужурга таварышкан. Олар даштыкы чуртка тургаш, Батистага удур чепсектиг чаа демиселди белеткеп эгелээннер. «Июль 26-ның шимчээшкини» деп аттыг революстуг шимчээшкин организастаттынган. 1956 чылдың ноябрь 25-те Фидель Кастрога баштаткан 82 патриоттар «Гранма» деп бичии пароходка олуруп алгаш, Мексиканың далай эриинден Кубаның мурнуу талакы эриинче эжиндирип чорупкан. Революсчулар Ориенте можунуң эриинге кээп дүжүртүнүпкеш, реаксылыг шериглерниң кадыг-дошкун атаказынга таварышканнар. Революсчуларның хөй нуруузу тулчуушкунга өлүрткен. Чүгле чеди ланчы боолут 12 кижи арткан.

Чеди ланчы-биле чепсегленген ол 12 кижиден тура-халышкын армиязы тургустунган. Фидель Кастрога баштаткан ол армия Ориенте можуда Сьерра-Маэстра дагларынга баштайгы революстуг базаны тургузуп алган болгаш түс черниң тараачыннары-биле сырый харылзааны тудуп алган.

1958 чылдың мартта Рауль Кастрога баштаткан улуг эвес партизан отряды Ориенте можунуң соңгу-чөөн талазынче барып киргеш, аңаа ийиги (Чөөн чүк) фронтуну ажыдып, 12 муң дөрбелчин километр девискээрлиг хосталган районну тургускан. Ынчангаш Сьерра-Маэстра дагларда хосталган район-биле чергелештир база бир хосталган район тургустунган.

Батистаның реаксылыг шериглери тура-халышкын армиязынга удур калчаалыг шаап халдаашкынны удаа-дараа чорудуп турган. Ол халдаашкыннардан эң улуг халдаашкын болза Сьерра-Маэстраже контрреволюстуг поход болган. Ол поход 1958 чылдың майдан август айга чедир үргүлчүлээн. Ол дээрге тура-халышкын армиязын бүрүн-биле узуткаары дээш Батистаның чорутканы «шиитпирлиг» шаап халдаашкыны болган. Ынчалза-даа 76 хонукта үргүлчүлээн шыңгыы демиселдиң түңнелинде дайзынның муң ажыг солдаттарын тура-халышкын армиязы узуткан, 600 ажыг кижини тудуп алгаш, улуг тиилелгени чедип алган. Дайзынның күчүлүг шаап халдаашкынынга тура-халышкын армиязы удур шаап халдаашкынче шилчээн. 1958 чылдың августуң төнчүзүнде тура-халышкын армиязы Камагуэй можулап берге походту кылып, Батистаның реаксылыг чагыргазының төвүнче чөөн чүктен чоокшулап, Кубаның төп кезээнче кире берген.

Сьерро-Маэстра дагларынга көдүрүнген революстуг кызыл туг бүгү чуртка революцияның көдүрлүүшкүнүн өскүткен. Демиселче ажылчыннар, тараачыннар, студентилер болгаш Кубаның бүгү патриоттары көдүрлүп үнгеш, Батистаның реаксылыг диктатуразынга бүгү талалардан соккуушкунну таварыштырган. 1958 чылдың кыжынында тура-халышкын армиязы кол командылакчы Фидель Кастронуң командылалы-биле чурттуң төлгөм районнарынга — Ориенте, Камагуэй, Лас-Вильяс болгаш өске-даа районнарга шаап халдаашкынны чорудкан. Ийи айда үргүлчүлээн кадыг-дошкун тулчуушкуннарның түңнелинде 1959 чылдың январь 1-де Куба улустуң революциязы тиилээн.

Куба Республиканың тапкы фабрикаларының үндүрүп турар сигаралары бүгү делегейде алдаржып турар. Национализация соонда тапкы бүдүрүлгелеринге ажылдың байдалы экижээн, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедээн.

ЧУРУКТА: Гаваннаң тапкы фабриказының цегинде.

СЭТА-ның тускай фотокорреспондентизи *В. Калмыковтуң фотозу.*

Сүт-бараан фермаларынга арыг-шеверниң үлегерлиг чурумун тургузаалыңар!

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели республиканың колхозтарының болгаш совхозтарының сүт-бараан фермаларының арыг-шевер талазы-биле байдалын экижидер, оларга дипломнарны тыпсыр дугайында доктаалды хүлээп алган.

Тус-тус фермаларның арыг-шевер талазы-биле байдалынга хамаарыштыр оларга бирги, ийиги болгаш үшкү чергениң дипломнарын тыпсырын ол доктаалда чурумчуткан болгаш республиканың санэпидстанциязының база санитар-чырыдыышкын бажыңының киирип келгени дипломнарның негелделерин бадылаан.

Ынчангаш сүттү бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедипшаан, фермаларның арыг-шевер талазы-биле культуразын бедидери дээш социалистиг чарышты улам-на калбартырынче бүгү саанчыларны болгаш ферма ажылдакчыларын кыйгырып турар документини — ферма бүрүзүнге диплом чедип алырының негелделерин бо арында парладывыс.

Арыг-шевер көргүзүглериниң талазы-биле сүт-бараан фермаларының диплом алырының негелделери

I ЧЕРГЕНИҢ ДИПЛОМУНГА

1. Сүт-бараан фермазы сүттү кудуп кадагалаар болгаш шүүр, саваларны чуур база оларны шыгжаар тускай өрээлдиг, саанчылар дыштаныр черлиг (Кызыл булуңнуг), сүт соодар дош салган черлиг, а ол ышкаш инек саар болгаш өдек үндүрер ажылды механизастаан турар ужурлуг.

2. Сүттү кудар, шүүр болгаш сава чуур өрээлдиң иштин хүн бүрү агаарладып турар, ооң ишти кургаг, ханаларын штукатурлаан, чугайлаан, шалазын эки тыраан, азы бетоннаан болур. Өрээлдиң иштин арыг-шевер тургузуп, ону чылыг суг-биле чуп турза чогуур. Сээктерге удур демир сежири-биле өрээлдиң соңгаларынга, эжиинге, а ол ышкаш сүт саваларын салыр черлерге демир, азы марля четкилерни азар херек.

3. Ферманың девискээрин арыг-шевер кылдыр аштап база ногаанчыдар. Херим иштинде арыгланыр черни инек кажаазындан 25 метр ыракка тургускаш, аңаа кургаг хлор чугайын чажып турза чогуур, ол черниң оңгарының иштинге арыг эвес чүүлдү ооң үштүң ийи кезээнден бедик кылдыр болдурбас дээш үргүлчү аштап турар.

4. Өдекти бөлүп шыгжаар, азы ону компосталап (чемишчидилге кылдыр ирдип) тургаш, халдавыр чок болдурар черни тускайлаар.

5. Инек кажаазының иштин хүнде ийиден эвээш эвес катап аштаар. Өдек шыгжаар черлерге өдекти 70 хонуктан хөй эвес үеде кадагалаар.

Саар инектерни баглавайн ажаарынче шилчиткен ажыл-агыйларга инек чыдар черлерде эрги чадыгларны арыг чадыглар-биле хүнде бирден эвээш эвес удаа солуур.

6. Ферманың кажаазының иштинден малдың суук чүүлүн дуввүнче болгаш хажыыларынче суг эртпес суук чүүл чыылдырар шоргаларны дамчыштыр аксып үндүрүп турар. Суук чүүл чыылдырар шоргаларның даштыкы талаларын, а ол ышкаш бөөшкүннээр черлерин чуурган дой-довурак-биле 30 — 35 сантиметрден чуга эвес кылдыр таптаар. Суук чүүл чыылдырар шоргаларның суун аксып киирер улуг оңгарны казып кылыр, ооң иштин аштаарда белен кылдыр ону доңурбазы-биле аксынга эки эптээн ийи калбак крышаны кылгаш, оларның аразында шаараш черин соок киирбес материал — торф, азы саваң-биле сыскып чылыглаар.

7. Фермага чүгле эки шынарлыг арыг сугну хереглээр. Бир эвес суг аттыгар кылдыр өрүмнеп кылган кудук чок болза, аңаа кудукту каскаш, ону долгандыр чуурган дой-довуракты 1 метр кылын кылдыр таптаар.

Кудукту фермадан 100 метр ырак, кургаг, 80 сантиметрден чавыс эвес дөң черге казар. Ханы шахталыг кудуктан суг үндүрер нососту тургузар.

8. Фермага сугну эки эптеп кылган, аастарын дуглаар крышаларлыг улуг-биче арыг доскаарларга кудуп кадагалаар.

9. Ферма бүрүзү-ле сүт кударынга четчир санныг саваларлыг: флягаларлыг, кулактыг бидоннарлыг, инек саар болгаш инек эмин чуур сүт кудар демир хууннарлыг, иштинде төгерик хөвеңнер салган демир шүүрлерлиг болур ужурлуг.

10. Сүт шүүрүнге четчир санныг марляны, инек эмин чодар аржыылдарны, эмиг допчулары чаар вазелинни, инектер кештерин ажаар хыл болгаш демир щёткаларны ферма бүрүзүнге хандырган турар.

11. Сүт саваларының шын чурумун сагыыр: саваларны баштай сүт продуктуларының артыышкыннарындан аштап арыглаар, ооң соонда 0,5 хуу сода холуктуг соок болгаш чылыг суглар-биле щёткалап чуур (демир хууң иштин сугга 50 грамм соданы эзилдирер) база саваларны изиг сугга сугар ийикпе азы хайындырар.

Ферма бүрүзүнге изиг сугну четчир кылдыр хандырар төлээде, титаннарны тургускулаар, азы плиталарга суг хайындырар демир саваларны белеткээр херек.

12. Инектерниң хирленген черлерин чугбушаан, оларны хүн бүрү аштаар, саалданы эгелээринге чедир бир шак бурунгаар инек кажаазының иштин, саалда шөлүн, инек чемгерер черни агаарладыр, инек турар черни, шаланы арыг-шевер тургузар. Инектерни саар мурнунда оларның эмиглерин чылыг суг-биле чуггаш, кургаг аржыыл-биле чодар.

13. Фермага чунар демирни, саваңны, саанчы бүрүзүнге тус-тус аржыылдарны ыяавыла белеткээр.

14. Сүттү шүүгеш соонда марланы сода эзилдирин-биле эки чуп, изиг сугга хайындырып, соок сугга булгааш, кургадыр. Сүттү сагган соонда доораан соодар.

15. Эмиглери аараан инектерден сагган сүттү чемге хереглээрин хоруглаар.

16. Ферма бүрүзүнге сүттүң бактерия-биле хирленгенин болгаш кислотазының хемчээлин он хонукта бирден эвээш эвес катап хынаар.

17. Ферма бүрүзүнге инектерни ай санында-ла ветеринар талазы-биле шинчиир.

18. Саанчы бүрүзү 2-ден эвээш эвес халаттыг болгаш 2-ден эвээш эвес аржыылдыг болур.

19. Хеп аймаа суггар шкафты база тургузар.

20. Ферма бүрүзүнге санитар постузун болгаш ветеринар-санитарчя аптекажыгажын организастаар.

21. Саанчы бүрүзү ижин-шөйүндүге тыптыр бацилла деп бактерияларның болгаш кыжа курттарның бар, чогун илередир ийи дакпыр шинчилгени, а ол ышкаш хөрек клетказын рентгенге тырттырар шинчилгени чылда ийи катап эртер ужурлуг. Саанчыларны квартал санында-ла медицина талазы-биле шинчип турар.

22. Саанчы бүрүзү 20 шактыг программа ёзугаар санитар минимумун эртер хүлээлгелиг.

23. Фермаларның бүгү ажылдакчылары, хамыктың мурнунда саанчылар холдарының, идик-хевиниң арыг-силиин хайгаарап, салааларының дыргактарын чолдайтыр кезип ап чорууур ужурлуг. Арыгланыр черге кирген ниң соонда холдарны эки чуур херек.

24. Саанчылар холдарының кештери аараан деп сезиглээнде оларны медицина ажылдакчызынга доп-дораан көргүзери чугула.

25. Ферма бүрүзү санитар дептерлиг болур.

26. Ферма бүрүзү чунар бажыңныг турар.

II ЧЕРГЕНИҢ ДИПЛОМУНГА

1. Сүт-бараан фермазы ыяавыла сүт кудуп кадагалаар өрээлдиг, сүт соодар дош салган черлиг, өдек үндүрер ажылды механизастаан болур.

2. Сүт кадагалаар өрээлдиң иштин арыг-шевер тургузар болгаш хүн бүрү агаарладыр, ханаларны арыг тургузар. ооң ыяш азы бетоннаан шалазын эки тырып база дескилээн турар. Өрээл иштинге сава салыр черни дерип тургузар, соңгаларга демир азы марля четкилерин асса чогуур.

3. Ферманың девискээрин арыг-шевер тургузар. херим иштинге арыгланыр черни кылгаш, ооң иштинге кургаг хлор чугайын хүн бүрү чажып база ону үргүлчү аштап турар.

4. Инек кажааларының иштин хүнде ийиден эвээш эвес катап аштаар, өдекти компосталаары-биле тускайлаан черлерге кадагалаар. Саар инектерни баглавайн ажаарынче шилчээн ажыл-агыйларга эрги чадыгларны чаа чадыглар-биле хүнде бирден эвээш эвес катап солуп турар.

5. Мал фермазындан суук чүүлдерни суг эртпес шоргалар дамчыштыр ийи калбак крышалыг суук чүүл чыылдырар оңгарже аксып киирип турар. ол оңгарның даштын 35 сантиметр кылын кылдыр чуурган дой-довурак-биле таптаар.

6. Фермага ижер суг арыг, эки шынарлыг болур ужурлуг. Ону чедип алырда, кудукту сүт-бараан фермазындан 100 метр ырак кургаг черге каскаш, чуурган дой-довурак-биле долгандыр таптаар, аңаа нососту азы ниити демир хуунну тургузар, кажаалап, кырын серилээр болгаш аксын крышалаар херек.

Фермага сугну аастары халыптарлыг улуг, биче доскаарларга кадагалаар.

7. Инек саар, инек эмин чуур демир хууңнарны, флягаларны, кулактыг бидоннарны, демир шүүрлерни, марляны, инек эмининиң допчуларын чаар вазелинни, инектерниң кештерин ажаар демир болгаш хыл щёткаларны фермага четчир санныы-биле тургузар ужурлуг.

8. Савалар чуурунуң шын чурумун сагыыр: баштай сүт продуктуларының артыышкыннарын аштап арыглаар, ооң соонда 5 хуу сода эзилдириглиг изиг, соок суглар-биле щёткалап чуур (демир хууң иштин сугга 50 грамм соданы эзилдирер), дараазында саваларны хайнып турган сугже сугар ийикпе, азы хайындырар. Фермага изиг сугну четчир санныг кылдыр белеткеп тургузар.

9. Инектерни хүн бүрүде аштап, хирленген черлерин чуур. саалданы эгелээр мурнуунда кажаа иштин, саалда шөлүн агаарладыр, инектерни чемгерер, оларны тургузар черлерни болгаш шаланы арыглап, аштап турар. Саар мурнунда инектерниң эмиглерин чылыг суг-биле чуггаш, кургаг аржыыл-биле чодар.

10. Чунар демирни, саваңны база саанчы бүрүзүнге тус-тус аржыылдарны белеткээн турар.

11. Сүттү сагган соонда соодар.

12. Эмиглери аараан инектерден сагган сүттү чемге хереглевес.

13. Сүттүң бактерия-биле хирленирин болгаш кислотазының хемчээлин он хонукта бирден эвээш эвес катап хынап турар.

14. Ферма бүрүзүнге инектерни ай санында-ла ветеринар талазы-биле шинчиир.

15. Саанчы бүрүзү 2-ден эвээш эвес аржыылдыг, 2-ден эвээш эвес халаттыг болур.

16. Фермага санитар постузун болгаш ветеринар-санитария аптекажыгажын тургузар.

17. Ижин-шөйүндүге тыптыр бациллаларның, кыжа курттарның болгаш туберкулёзтуң бар, чогун илередир ийи дакпыр шинчилгени саанчы бүрүзү чылда 2 катап эртер. Олар медицина талазы-биле квартал санында-ла шинчидер ужурлуг.

18. Саанчы бүрүзү 20 шак өөренир программалыг санитария минимумун эртер болгаш хуузунда санитар дептерлиг болур.

19. Саанчылар холдарының, идик-хевиниң арыг-силиин хүн бүрү хайгаарап, арыгланыр черге кирген соонда холдарын саваңнап эки чуур ужурлуг. Холдары ириңнээр аарыгдан аараан деп сезиглээнде медицина ажылдакчызынга доп-дораан көргүзүп турар.

20. Ферма бүрүзү чунар бажыңныг болур.

III ЧЕРГЕНИҢ ДИПЛОМУНГА

1. Сүт-бараан фермазы ыяавыла сүт кудуп кадагалаар өрээлдиг болгаш сүт соодар дош салган черлиг болур.

2. Сүт кадагалаар өрээлдиң иштин кургаг тургузар, ону хүн бүрү агаарладыр болгаш арыг кылдыр аштап турар, аңаа сава салыр черни дерип кылыр, а соңгаларынга демир, азы марля четкилерни аскылаан турар. Ыяш азы бетоннаан шалазын эки тырып база дескилээн турар.

3. Ферманың девискээрин арыг-шевер тургузар, херим иштинге арыгланыр черни кылгаш, ооң иштинге кургаг хлор чугайын чажып база ону үргүлчү аштап турар херек.

4. Инек кажааларын хүнде ийиден эвээш эвес катап аштаар, өдекти компосталаары-биле тускайлаан черге кадагалаар.

Инекти баглавайн ажаарынче шилчиткен ажыл-агыйларга эрги чадыгларны арыг чадыглар-биле хүнде бирден эвээш эвес катап солуп турар.

5. Фермага ижер суг арыг, эки шынарлыг болур ужурлуг. Ону чедип алырда, кудукту сүт-бараан фермазындан 100 метр ырак, кургаг черге тургускаш, чуурган дой-довурак-биле долгандыр таптаар, аңаа нососту азы ниити демир хуунну тургузар, ону кажаалаар, серилээр болгаш крышалаар.

Фермага сугну арыг, аастары крышалыг улуг, биче доскаарларга кадагалаар.

6. Инек саар, инек эмин чуур суг кудар демир хууңнарны, флягаларны, кулактыг бидоннарны, демир шүүрлерни, марляны, эмиг допчулары чаар вазелинни, эмиг чодар аржыылды, инектерниң кештерин ажаар демир болгаш хыл щёткаларны фермага четчир санныг кылдыр хандырар ужурлуг.

7. Саваны чуурунуң шын чурумун сагыыр: баштай ону сүт продуктуларының артыышкыннарындан аштап, арыглаар, ооң соонда 5 хуу сода холуктуг чылыг болгаш соок сүт-биле щёткалап чуур (демир хууң иштин сугга 50 грамм соданы холуур) база саваларны изиг сугже сугар ийикпе, азы хайындырар. Фермага изиг сугну четчир санныг кылдыр тургузар херек.

8. Инектерни хүн бүрүде аштап, хирленген черлерин чуур, саалданы эгелээр мурнуунда кажаа иштин, саалда шөлүн агаарладыр, инектерни чемгерер, тургузар черлерни болгаш шаланы аштаар.

9. Чунар демирни, саваңны, саанчы бүрүзүнге тускай аржыылды белеткээр.

10. Сүттү сагган соонда соодар, эмиглери аарыг инектерден сагган сүттү кадык инектерниң сүдүнге холувас.

11. Сүттүң кислотазының хемчээлин он хонукта бирден эвээш эвес катап хынап турар.

12. Ферма бүрүзүнге инектерни ай санында-ла ветеринар талазы-биле шинчиир.

13. Саанчы бүрүзү 2-ден эвээш эвес аржыылдыг, 2-ден эвээш эвес халаттыг болур ужурлуг.

14. Фермага санитар постузун болгаш ветеринар-санитария аптекажыгажын тургузар.

15. Ижин-шөйүндүге тыптыр бациллаларның, кыжа курттарның болгаш туберкулёзтуң бар, чогун илередир ийи дакпыр шинчилгени саанчы бүрүзү чылда ийи катап эртер. Олар медицина талазы-биле квартал санында-ла шинчидер ужурлуг.

16. Саанчы бүрүзү 20 шак өөренир программалыг санитария минимумун эртер болгаш санитар дептержигештиг болур.

17. Саанчылар холдарының, идик-хевиниң арыг-силиин хүн бүрү хайгаарап, арыгланыр черге кирген ниң соонда холдарын саваңнап эки чуур, кежи аараан деп сезиглээнде медицина ажылдакчызынга доп-дораан көргүзер ужурлуг.

18. Ферма бүрүзү чунар бажыңныг болур.

Арктикаже болгаш Антарктикаже

Антарктиканың сан талазы-биле тоску, ээлчеглиг экспедициязын бо чылдың төнчүзүнде дерип четчелээн турар.

Антарктикаже чоруур совет эртемденнер, полярның сураглыг шинчилекчилери. Делегейниң ыржым хүнүнүң (ДЫХ) программазын ёзугаар ажылдаар апаар, ол чыл 1964 чылда эгелээр. Оларның даштыкы өннүктери база-ла оларнын-биле демниг ажылдаар.

Алдыгы диптиң шинчилекчилериниң чогаадыкчы түңнели болза фундаменталдыг ажыл — Антарктиканың атлазы болур.

Арктиканың доштуг делгемнери онзагай лаборатория болуп турар. Агаарның ээлчеглиг бедик широталыг экспедициязы аңаа келир чылдың болунуң ажылын эгелээр. Оон сорулгазы — чылыг режимин, доштарны, полярның эжиндирип чоруур чаа станцияларын организастаарының байдалдарын өөренирин үргүлчүлээри болур.

(СЭТА).

ЧУРУКТА: республиканың бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезинге ийиги черни алган Тес-Хем районнуң бот-тывынгыр уран чүүл коллективиниң танцы бөлүү.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

Совет чиик атлетиктерниң кайгамчыктыг тиилелгези

ССРЭ—АКШ-тың аразынга чиик атлетика талазы-биле болуп эртен бешки ужуражыышкынынга Совет Эвилелиниң командазы 189:147 санга тиилээн. Валерий Брумельдиң делегей рекордун онзагай тургусканы.

Москваның Лужникиде тө стадионунга ССРЭ биле АКШ-тың аразынга чиик атлетика талазы-биле болуп эрткен ужуражыышкынынга совет спортчуларның кайгамчыктыг, онзагай тиилелгезин делегейниң бүгү чурттары хайгаарап турган. Бо чаңчыл болган ужуражыышкын бүгү делегейниң спорт шимчээшкининге аажок улуг базым деп чугаалап болур. Маңаа ийи улуг чурттарның — ССРЭ болгаш АКШ-тың чиик атлетиктери маргышкан. Ол чидиг демиселге болуп эрткен. Ужуражыышкын эрткен воскресеньеде найыралдыг, дүрген, ёзулуг-ла демиселчи чорукту илереткен.

Бүгү-ле ужуражыышкынга совет чиик атлетиктер американнарны тиилелгелиг чаалап ап үнгеннер. 1958 чылда бистиң командавыс 2 санга; 1959 чылда — 8 санга; 1961 чылда — 16 санга; 1962 чылда 4 сан ажыгга тиилээн. Бо удаада американнарның база-ла удук негелдези алыр дээн күзели боттанмаан. **Июль 22-де бо ужуражыышкын ССРЭ-ниң командазының кайгамчыктыг, чайынханчак тиилелгези-биле 189:147 санга доозулган.**

Бистиң чиик атлетиктеривис канчаар-даа аажок тура-соруктуун болгаш спортчу алдарын илереткеннер. Оларның иштинден элээн хөйү спорт талазы-биле мергежилдиглериниң бадыткап турары-биле алырга барыкла күүсеттинип болдунмас чедиишкиннерни кылганнар. Орта бистиң чүгүрүктеривис бир дугаарында-ла хамаарышып турар. 100 метрге бир дугаар-ла маңнаашкынга Галина Попова тиилээн. 110 метр моондактыг маңнаашкынга бистиң спортчувус баштай-ла маңнап келген. Ол болза Анатолий Михайлов-тыр. Американ команданың тренери И. Джордан Михайловтуң ол чедиишкинин магаданчыг солун-дур деп көрген. 100, 400, 800 метр дистанцияларга бистиң чүгүрүктеривис бир дугаар-ла ийиги черни ээлээннер. Ол болза Эдвин Озолин, Вадим Архипчук болгаш Валерий Булышев олар болур. Баштайгы хүннүң түңнелинде бир дугаар-ла Совет Эвилелиниң чыынды командазы ниитизи-биле тиилекчилер болган.

Дараазында болган ужуражыышкынның түңнел хүнүнде ол ышкаш бистиң спортчуларывыс улуг чедиишкиннерни эрткеннер. **Бистиң алдарлыг Валерий Брумельвистиң делегей рекордун тургусканы магаданчыг болуушкун болган. Ол черниң бедиин халыырынга 2 метр 28 сантиметр бедикти дегбейн ажа халый берген.** Валерий Брумель чыл бүрүде бодунуң рекордун экижидип, 2 метр 30 сантиметр бедикти ажа халыыр дугайында сорулганы болунга салган.

Бо чаңчыл болган ужуражыышкынга совет спортчуларның база бир рекордун демдеглээн. 4×400 метр хемчээлдиг эстафетаның маргылдаазынга бистиң чыынды командавыстың киржикчилери Григорий Свербетов, Василий Анисимов, Владимир Кошаков болгаш Вадим Архипчук олар Бүгү-эвилелдиң чаа рекордун тургузуп, 3 минута 08,6 секундада хемчээлди көргүскеннер.

ССРЭ-ниң чиик атлетиканың херээжен командазы американнарны кезээде ажып келген. Совет спортчуларның бедик мергежилдиин, база оларның тиилелге дээш быжыг тура-соруктуун бо ужуражылга база катап көргүскен. Черниң узунун Татьяна Щелканова маргылдааның эгезинден эгелээш кымга-даа алыспайн, 6 метр 35 сантиметрни халааш тиилээн. 6 метр 10 сантиметрни халаан Вилли Уайт (АКШ) ийиги черге чоруп турган. Ынчалза-даа америк спортчу дараазында черге барып дүшкен. Эң сөөлгү халыышкында совет спортчу Татьяна Тальшева чуктүүшкүннүг халыышкынны кылып, 6 метр 12 сантиметрни ийиги черни ап, а оон-биле кады совет командага өртектиг санны эккелген.

200 метр чадаг чарышка Мария Иткина тиилеп, 21,1 секундада халаан, ийи дугаарында Галина Попова келген. Ядро идеринге Тамара Пресс эң эки түңнелди көргүзүп — 17 метр 59 сантиметрни иткен. Оон мурнуу чарыында диска октаарынга бирги черни чаалап ап, кайгамчыктыг чедиишкинни көргүскен. **Эрткен чылын бистиң херээжен** спортчуларывыс американчыларны 66:41 санныг, а бо чылын 75:28 санныг тиилээн.

Хамыктың мурнунда бистиң чиик атлетиктеривис чедиишкинниг киришкен ССРЭ-ниң эр улустуң командазы бодунуң удурланыкчыларынга барык чеде берген. 5000 метр дистанцияга чарышка Юрий Тюрин болгаш Леонид Иванов олар кымгадаа четтирбээн. Эдуард Осипов 8 минута 35,0 секундада маңнааш эки түңнелди көргүскен.

Американ чиик атлетиктер дынзыг дээрзи чугаажок болгаш олар эки белеткелдиг биске келгеннер. Көрүкчүлерниң дыңзыг адыш часкаашкыннарынга хей-аът кирген диска октакчызы Джей Сильвестр шөлге айыткан 60 метр хемчээлди ажыр октапкан. 200 метр чоок дистанцияның чарыжынга Генри Карр бедик мергежилди көргүзүп, 20,9 секундада Поль Дрэйтон-биле деңге маңнааннар. 1500 метр чарышка Дайрол Берлесон болгаш Том О'хара олар 3 минута 41,0 секундада маңнааннар. Американ спортчуларга мурнукузу ышкаш оранчок ажа бээри бо удаада болдунмаан. Эрткен чылын эр улустарның аразынга маргылдаа 107:128 санныг американнарның тиилелгези болган, а бо чылын сан — 114:119 болган.

ССРЭ биле АБШ-тың шиимдек спортчуларының аразынга чаңчыл болган бешки ужуражыышкын моон-биле доозулган. Бо маргылдаа бедик найыралга эрткен болгаш Совет Эвилели биле Американың Каттышкан Штаттарының спортчуларының аразынга моон соңгаар спортчу чоокшулажыышкынынга бараан болур.

«ПРАВДАДАН».

БАШТАЙГЫ ТАРЫЛГА ОДУРУГЛАРЫНДАН

Эрте олурткан ногаа культураларының дүжүдүн чазын ийикпе азы чайның эгезинде ажаап ап болур бе? Ылангыя чазын биске витаминниг чемиштер ховар болур болгай.

Хар эрээн соонда чүгле чээрби хире хонгаш. чаагай чыттыг. сүүзүннүг ногаан согуналарны кезип эгелеп болур силер.

Хөй чылдыг согуналар! Чаңгыс катап олуртуп кааш. ооң дүжүдүн элээн каш чылдар дургузунда алыр. Хөй чылдыг согуналарның баштайгы бичии сыптары частың эгезинде үнүптер чечектелбээнде онза үнелиг. Олар сүүзүннүг, чемишкир болгаш онзагай чыттыг. байлак витаминнерлиг болур. Үүрмек кестинген согуналар — чемниң шынарын экижидеринге болгаш ону шиңгээдиринге улуг ужур-дузалыг. Бо кандыг согуналар дугайында чугаа чоруп турары?

Батун дээр согунаны бистиң, ылаңгыя Сибирьде база Ыраккы чөөн чүкте өстүрүп турар. Чүге дээрге, ол соокка шыдамык. Оон 100 грамм сыывынга чазын 105 миллиграмм «С» деп витамин хоржу. Бо болза апельсин-нерде болгаш лимоннарда бар турарындан ийи катап хөй-дүр! Ногаан согуналарга А-каротин деп провитаминден аңгыда, B_1, B_2 база РР деп витаминнер чоруур.

Шнитт-согуна — дүрген быжар болгаш кезиишкин соонда дүрген катап үнер. Ол соок болгаш кончуг шык хөрзүнге эки өзүп, Балтий чоогунуң республикаларында база Россия федерациязының соңгу-чөөн областарында колдап неттерээн. Шнитт-согунаны соңга чанынга, чечек олуртур саваларга-даа өстүрүп болур.

Чадаланчак үнер согунаның сыптарының бедии 80 сантиметр чедип турар. Олар борбак баштыг согуналарга бодаарга, оон сүүзүннүг база амданныг, чигир, витаминнер-биле байлак.

Онзагай чыт болгаш сүүзүн талазы-биле слизуна-согуна аңгыланып турар.

Хар эрээн соонда 40 — 45 хонгаш, ревень болгаш щавельдиң дүжүдүн ажаап ап болур силер. Ревеньниң өске ногаа культураларындан ылгалдыг чүүлү — хөлегеленчек черлерге ону өстүрүп болур. Ол соокка кайгамчык шыдамык. Ону чаңгыс олурткаш 15 чыл дургузунда дүжүдүн алыр.

Ревень болза С, B_1 РР каротин деп витаминнерлиг. Ооң аныяк, сүүзүннүг, бүрүленчек сыптарында организмден суук чүүлдү ылгап үндүреринге дузалыг калий дустары бай болгаш кальцийниң, демирниң дустары база бар. Ревеньде щавель кислотазы чазын шоолуг хөй эвес. Ревеньниң сыптары амдан талазы-биле кыйыраң амданныг яблоктар сагындырар. Олардан компотту, кисельди, вареньени, пастилааларны, ногаан щини белеткеп болур. Пюре-мүн болгаш борщ хайындырарынга ооң аныяк сыптары кончуг таарымчалыг.

Огород щавели чаагай дүжүттүг. Безинде сөөлүнде демнии-биле өзүп эгелээр. Ооң улуг бүрүлеринде каротин, аскорбин кислотазы база минералдыг дустар байлак. Частың эгезинде ында щавель кислотазы чайгы байдалындан эвээш болур.

Чазын спаржаның дүжүдүн база ажаап ап болур. Ооң сүүзүннүг чаш сыптарын диэталыг чемнер кылырынга ажыглаар. Оларда аскорбин кислотазы, каротин база «В» бөлүктүң витаминнери хөй.

Аныяк шагар-оът — аскорбин кислотазының, каротинниң база «К» витаминниң шыгжамыры. Чазын ону ногаан щи база пюре кылырынга хереглээр.

Мурнуу чүкте артишоктар өстүреринге улуг кичээнгей салып турар. Ол үнүш чаагай амданныг, онзагай чыт талазы-биле ылгалып турар. Артишок чемгир болгаш чемге хөөн киирер шынарлыг. Артишоктарда хөй каротин, В деп бөлүктүң витаминнеринден аңгыда, аскорбин кислотазы база бар.

Бистер хөй чылдыг культуралар дугайында чугааладывыс. Ынчалза-даа үнелиг, чаңгыс харлыг, дүрген быжар ногааларны утпаалы, чижээлээрге: редис, шпинат, салат, ногаа чочак-тараазы, кресс-салат, кыдат капустазы, бүрүленчек салат горчицазы.

Тускай кичээнгейни шпинатче угландырып көрүңер. Ооң бүрүлеринде билдингир витаминнерниң барык шуптузу болгаш ховар таваржыр база хан тыптырынга элээн улуг ажыктыг фолиевый кислота бар. Шпинаттың бүрүлеринде пантотен кислотазы, пиридоксин, инозит, биотин база бар. Бо бүгү бүдүмелдер организмге улуг ужур-дузалыг. Шпинаттың бүрүлеринде минералдыг дустар кончуг элбек. Эрте дүжүт бээр талазы-биле Вирофле, Исполинский, Ростовский, Голландский деп сорттары алдаржаан.

Редистерден дүрген быжарлары: Сакс сорту, Рубин. Ногаа чочак-тараазының эрте быжар сорттары — Де-Грамм, Генри болур. Олурткан соонда ийи неделя болгаш ажыглап болур кресс-салат бодунуң дүрген быжары-биле кайгамчыктыг. Салат горчицазының бүрүлери оон дөрт хонук хире орайтаар.

Бистиң сүмелеп турарывыс эрте быжар ногаалар кадык улустуң шуптузунга ажыктыг. Ынчаарга эмнелге талазы-биле тускай диэталыг чем чиирин айыткан кижилер үстүнде айыткан ногааларны эмчиниң сүмези-биле ажыглаар ужурлуг.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫНЫ.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага шокар булуттарлыг хүн болур, чамдык черлерге кыска чаашкыннар чаар. Кызылга чаашкын шоолуг эвес. Диңмирээшкин болуп магатчок. Хат ыйтавында, янзы-бүрү чүк угланыышкынныг. Агаарның температуразы: республикага — 24 — 29, а Кызылга 27 — 29 градус чылыг.

Редакторнуң оралакчызы
Д. О. БЕГЗИ.

Кинотеатрларга

Июль 26-да

«НАЙЫРАЛ»: «Чоруп-ла турдувус» 10, 12, 2, 4, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Уругларга программа 10. «Аңгы-аңгы хуу-салымнар» 7.15, «У французских каминов» 11.15, 1.15, 3.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Өлүм чок чоруктуң одаа» 2.30, «Ол бүгүге чай буруулуг болган» 4.30, 6.30. «Оожум Дон» (ийиги сериязы) 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Төрээн чуртундан ыраанта» 1.15, 5.15, «Ашак-кадай болушканы ындыг-ла кончуг эвес болган» 3.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: Мультипликациялар 10. «Ол шажын хүнүнүң будуузунде болган» 5, 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24—63, редакторнуң оралакчызының болгаш харыысалгалыг дежурныйның 35—24, пропаганда килдизиниң 23—54, харыысалгалыг секретарьның 23—35, кодээ ажыл-агый килдизиниң 25—38, партийжи амыдырал килдизиниң 37—13, иштики информация килдизиниң 20—60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21—27, үлетүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22—64, бухгалтерияның 31—75, корректорларның 21—47. Солун кезбейн барганда 32—75 телефоне долгаар.

ТС—01305. Культура министерствозунуң типографиязы

БУГУ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЯЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч.
ИЮЛЬ
27
СУББОТА
№ 177 (5581).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

Агаарга, космос делгеминге база суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында

КЕРЭЭ

Совет Социалистиг Республикаларының Эвилелиниң, Великобританияның болгаш Соңгу Ирландияның каттышкан хаан чериниң, Американың Каттышкан Штаттарының моон адаанда «эге-баштайгы киржикчилер» деп адаттынып турар чазактары,

чепсегленишкинниң эндере бүдүрер чорукту чок кылыр болгаш чепсектиң бүгү-ле хевирлерин, ооң иштинде ядролуг чепсекти-даа бүдүреринге база шенелделерин кызырынга идиглиг болур чорукту чайладыр ужурлуг, чепсегленишкинниң Каттышкан Нациялар Организациязының сорулгаларынга дүүштүр делегейниң шыңгыы контролю-биле бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрериниң дугайында дугуржулганы эң-не дүрген чедип алырын бодунуң кол эчис сорулгазы кылдыр чарлавышаан,

ядролуг чепсектиң бүгү-ле шенелде чазылдырыышкыннарын мөңгезибиле соксадырын чедип алырынче чүткүвүшаан, ол сорулга-биле чугаалажыышкыннарны уламчылаарынга шиитпирлиг болбушаан база кижиниң долгандыр турупп турур чүүлдерниң радиоактивтиг бүдүмелдер-биле хоралаттынарын чок кылырын күзевишаан, дараазында чүүлдерниң дугайын дугуржуп алган:

I ЧҮҮЛ

1. Бо керээниң киржикчи бүрүзү бодунуң юрисдикциязының азы контролюнуң адаанда туруп турар кандыг-даа черге ядролуг чепсектиң кандыг-даа шенелде чазылдырыышкыннарын болгаш өске кандыг-даа ядролуг чазылдырыышкыннарны хоругдаарын, чайладырын болгаш болдурбазын хүлээнип тур:

а) агаарга; космос делгемин киириштир, агаар кызыгаарының даштынга; девискээр сугларын болгаш ажык далайларны кириштир, суг адаанга; база

б) бир эвес ындыг чазылдырыышкын, юрисдикциязының азы контролюнуң адаанга ук чазылдырыышкынны чорудуп турар күрүнениң девискээр кызыгаарларының даштынга радиоактивтиг тоглаашкыннарның кээп дүжерин болдуруп турар болза, өске кандыг-даа чүүлдерге шенелдени кылбас. Ынчаарга чер адаанга кылыр бүгү-ле ындыг чазылдырыышкыннарны мөңгези-биле хоругдаарынче аппар чыдар, бо керээге эге тайылбырда киржикчилериниң медеглээни, чарарынче оларның чүткүүр апаары ол керээни чарарынга бо иштики пунктунуң чүүлү когарал чедирбес ужурлуг дээрзин барымдаалап турар.

2. Бо керээниң киржикчи бүрүзү, бо чүүлдүң 1 пунктузунга айыттынган чүүлдерниң кайызынга-даа чоруттунар апаар ийикпе, азы ол 1 пунктуда айыттынган уржуктарлыг болур апаар, ядролуг чепсектиң кандыг-даа шенелде чазылдырыышкыннарын болгаш өске кандыг-даа ядролуг чазылдырыышкыннарны кайы-даа черге чорударынга идиглиг болурундан, деткиириинден азы кандыг-бир киржилгелиг болурундан дадагалзаарын улам ынай хүлээнип тур.

II ЧҮҮЛ

1. Бо керээниң кайы-даа киржикчизи бо керээге чазалганы саналдап болур. Саналдаан кандыг-даа чазалганың текстизин депозитар-күрүнелер киирер, олар ону керээниң бүгү киржикчилеринге чорудуп бээр. Ооң соонда, бир эвес ону керээниң киржикчилериниң үштүң бири азы оон-даа хөйү негээр болза, депозитар-күрүнелер конференция чыылдырган, ындыг чазалганы чугаалажып көөрү-биле керээниң бүгү киржикчерин олар аңаа чалап келдирер.

2. Бо керээге кандыг-даа чазалганы, керээниң эге-баштайгы бүгү киржикчилериниң бадылаашкынын кириштир, керээниң бүгү киржикчилериниң бадылаашкынының хөй нурузу бадылаан турар ужурлуг. Керээниң эге-баштайгы бүгү киржикчилериниң күштүг болдуруп бадылаан бижиктерин кирииштир, керээниң бүгү киржикчилериниң хөй нурузунуң күштүг болдуруп бадылаан бижиктерин шыгжаары-биле дужааган соонда, ук чазалга керээниң бүгү киржикчилеринге күштүг болур.

III ЧҮҮЛ

1. Бо керээ бүгү-ле күрүнелерниң аңаа ат салырынга ажык болур. Бо чүүлдүң 3 пунктузун ёзугаар керээ күштүг болуп киргижеге чедир, бо керээге ат салбаан кандыг-даа күрүне аңаа кайы-даа үеде каттыжып болур.

2. Керээге ат салган күрүнелер бо керээни бадылаар ужурлуг. Бадылаан грамоталарны болгаш каттышкан дугайында документилерни керээниң баштайгы киржикчилери — күрүнелерниң кадагалап шыгжаарыбиле ам томуйлаттырып турар чазактар — Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң, Великобританияның болгаш Соңгу Ирландияның каттышкан хаан күрүнезиниң, Американың Каттышкан Штаттарының чазактарынга кадагаладыры-биле дужаар ужурлуг.

3. Бо керээни баштайгы бүгү киржикчилер ону бадылааныныың болгаш бадылаан грамоталарның кадагалатынга оларның дужааганының соолунде күштүг болур.

4. Бадылаан грамоталарны азы каттышкан дугайында документилерни бо керээ күштүг болуп эгелээн соолунде кадагалаалга дужааган турар күрүнелерге олар бадылаан грамоталарны азы каттышкан дугайында документилерни кадагалаалга дужааган хүнүнде ук керээ күштүг болуп эгелээр.

5. Кадагалап шыгжаар чазактар болза, ат салыышкын бүрүзүнүң үезиниң, бадылаан грамота бүрүзүн болгаш каттышкан дугайында документини кадагалаалга дужааган үезиниң дугайын, бо керээниң күштүг болуп эгелээн үезиниң дугайын, конференцияны чыылдырар дугайында кандыг-даа негелделерни алган үезиниң дугайын, а ол ышкаш өске-даа медээлерниң дугайын бо керээге ат салган болгаш каттышкан бүгү күрүнелерге дол-дораан дыңнадып турар.

6. Кадагалап шыгжаар чазактар бо керээни Каттышкан Нациялар Организациязының Уставының 102 чүүлү-биле дүүштүр бадылаан турар.

IV ЧҮҮЛ

Бо керээ хуусаа чок болур.

Бо керээниң киржикчи бүрүзү болза бодунуң күрүне тускай догуннаашкынын боттандырар чуруму ёзугаар, бир эвес бо керээниң утказынары-биле холбашкан онза байдалдар ооң чуртунуң дээди эрге-ажыктарын айыылдыг адаанга тургускан деп ол шиитпирлээр болза, керээден үнер эргелиг. Ындыг үнүүшкүнүнүң дугайын керээниң өске-даа бүгү киржикчилеринге үш ай бурунгаар дыңнадыр ужурлуг.

V ЧҮҮЛ

Орус болгаш англи текстилери бир дөмей күштүг бо керээни кадагалап шыгжаар чазактарның архивтеринге кадагалап шыгжадыры-биле дужааган турар. Кадагалап шыгжаар чазактар бо керээни болур-чогуурубиле шынзыткан хоолгаларын керээге ат салган болгаш аңаа каттышкан күрүнелерниң чазактарынга чорудуп бээр.

Моон адаанда күрүнелерниң болур-чогууру-биле бүзүреттирген төлээлекчилери бо керээге ат салган.

Муң тос чүс алдан үш чылдың..... хүнүнде Москвага үш хуу кылдыр бижээн.

Совет Социалистиг Республикаларының Эвилелиниң чазааның мурнундан	Великобританияның болгаш Соңгу Ирландияның каттышкан хаан күрүнезиниң чазааның мурнундан	Американың Каттышкан Штаттарының чазааның мурнундан

ДЫҢНАДЫГ

АБШ-тың президентизиниң болгаш каттышкан хаан күрүнезиниң тускай төлээлекчилери — АБШ-тың күрүне секретарының политиктиг айтырыглар талазы-биле оралакчызы У. А. Гарриман болгаш лорд-чөвүлелдиң даргазы болгаш каттышкан хаан күрүнезиниң эртем айтырыгларының талазы-биле министри лорд Хэйлшем боттарының чөвүлекчилери-биле июль 14-те Москвага келген. Дээрги Гарриманны болгаш лорд Хэйлшемни ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Н. С. Хрущев хүлээп алган. Ядролуг шенелделерни соксадыры-биле холбашкан айтырыгларны болгаш бот-боттарының сонуурган турар өске-даа айтырыгларын чугаалажып көрген элээн хөй ужуражыышкыннарның баштайгызы Н. С. Хрущевтуң даргалаашкыны-биле июль 15-те болган. ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министри А. А. Громыко-биле чугаалажыышкыннар июль 16-дан 25-ке чедир үргүлчүлээн. Ол ужуражыышкыннарның үезинде төлээлерниң баштыңнарынга оларның чөвүлекчилери дузалап турган.

Чугаалажыышкыннар ажыл-херекчи чылыг байдалга болуп эрткен. Агаарга, космос делгеминге болгаш суг иштинге ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында Керээниң бижимели дугурушкунган. Керээниң бижимелин бо дыңнадыгны парлаары-биле кады тускай парлап үндүрүп турар. Керээни июль 25-те А. А. Громыко, дээрги Гарриман болгаш лорд Хэйлшем парафирлээн*) Дээрги Гарриман биле лорд Хэйлшем болгаш оларның чөвүлекчилери боттарының чазактарынга чугаалажыышкыннарның дугайын илеткээр болгаш керээниң парафирлээн бижимелдерин дамчыдып бээри-биле чоокку үеде Москвадан чоруур деп турар. Керээге ат салыышкыны чоокку үеде Москвага болур.

Үш чурттарның төлээлериниң баштыңнары ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында керээ делегейниң дүүшкүүрлүг чоруун чавырыдырарының болгаш тайбыңны быжыглаарының талазынга баштайгы чугула базым болурунга чөпшээрежип, бо угланыышкынга моон соңгаарты деңшилге чедип алдынар дээрзинге идегеп турар.

Соңгу-атлантика керээзиниң организациязының киржикчилери биле Варшава керээзиниң киржикчилериниң аразынга халдашпас дугайында керээ дугайында совет саналды үш чурттарның төлээлериниң баштыңнары чугаалажып көрген. Бо чугаалажыышкыннарның дугайын ийи организацияларда боттарының чогуур эвилелчилеринге дыңнадырын болгаш дугуржулганың бүгү киржикчилеринге таарымчалыг болур чүүлдү чедип алыр сорулга-биле бо айтырыгны чугаалажып көөрүн үргүлчүлээр дугайын олар-биле сүмележирин үш чазактар бүрүнү-биле чөпшээрешкен. Дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынче угланган өске-даа хемчеглерниң дугайында санал-оналдарның кыска солчулгазы база болгулаан.

*) Керээниң бижимелин чүүлдүтзүнүп көрүп турарының демдээ кылдыр боттарының аттарының эге үжүктерин салган.

Кажан делегей керээзин төлээлеткен талаларның аразынга бүрүн дугурушкунган, ынчалза-даа ук керээни чарып турар чазактарның ат салыры негеттинип турар таварылгада ону кылып турар.

Харылзааның чепсектери — идеологтуг улуг күш

Чурттуң улус амыдырал-агыйының тус-тус адырларын оперативтиг удуртурунга болгаш партияның идеологтуг сорулгаларын калбак массаларга пропагандалап нептередиринге улуг рольду харылзааның янзы-бүрү чепсектери — радио, телефон, телеграф болгаш почта ойнап турар. Ылаңгыя бистиң аныяк республикавыстың экономиказын болгаш чоннуң культурлуг амыдырал чурталгазын шалыпкын хөгжүдеринге харылзаа чепсектериниң ужур-дузазы онза улуг. Республиканың харылзаа ажылдакчылары боттарының мурнунда салдынган чугула сорулгаларны шиитпирлээр талазы-биле бирги чартык чылда чамдык чедиишкиннерни чедип алганнар.

Бүгү-ле районнар төптеринге почтаны хүн бүрүде чедирип турар. Радио точкаларының саны эрткен чыл-биле деңнээрге, он хуу калбарган, харылзаа органнары күрүнеге орулга киирериниң планын ниитизи-биле ажыр күүсеткен. Районнарда харылзаа салбырларының аразында калбарган социалистиг чарышка эң дээре көргүзүглерни Сарыг-Септиң, Шагаан-Арыгның харылзаа контораларының коллективтери чедип алган. Харылзаачыларның 48 бригадалары коммунистиг күш-ажылдың деп ат дээш демисежип турар, а 12 бригадалар ол хүндүлүг атты чедип алган. Боттарынга онаашкан даалгаларны коммунистиг ёзу-биле көрүп, ажылдың бедик культуразын чедип ап турар мурнакчы кижилер республика харылзаачыларының коллективтеринде эвээш эвес. Оларга хамыктың мурнунда монтёрлар Х. Данзын-оол, М. Бухтуев, И. Сайгутин, оператор О. Саглы (Кызылдың харылзаа салбыры), почтальон А. Жердинская (Тожу), телефонист Е. Байгажакова (Өвүр), телеграфист О. Горшкова (Сарыг-Сеп) болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Чартык чылда чедип алдынган чедиишкиннер-биле чергелештир республиканың харылзаа органнарының ажылында улуг четпестер бар. Районнар аразында телефон шугумунуң капитал септелгезин чорударының чартык чыл планы күүсеттинмээн, телеграммаларны оралдадып чедирер таварылгаларның саны эрткен чылдың ол-ла үези-биле деңнээрге көвүдээн, кедээ черлерни, ылаңгыя колхозтарның фермаларын, хову турлагларын радиожудары аажок оожум чорутттунуп турар. Барыын-Хемчик, Өвүр, Тес-Хем болгаш өске-даа районнарда хойжу бригадаларны, хову турлагларын радиожударынче кичээңгей кошкак салдынып турар. Республикага бирги чартык чылда кедээ черлерни радиожударының планы чүгле 31 хуу күүсеттинген чорук, СЭКП Тыва обкомунуң бешки пленумунуң шиитпирин амыдыралга боттандырарынче харылзаа органнарының удуртукчулары чогуур кичээңгей салбааның херечизи-дир.

Бирги чартык чылдың төнчүзүнде парлалга чагылгаларын чаартыр талазы-биле чугула ажыл организас чок байдалга эрткен. Кызыл хоорайның № 6 почта салбыры ол ажылды мырыңай чорутпаан, ооң түңнелинде алгы заводунуң чоогунда кварталдарда солун чагылгазының саны амгы үеде барык чартык кезиинге чедир эвээжээн. Кызыл-Мажалыктың, Чадааның, Самагалдайның харылзаа конторалары чагылгалар чаартырының планын тус-тузунда 50—55 хуу кылдыр күүсеткилээн.

Кедээ черлерде почта чедирилгезинде улуг четпестер бар. Чижээ, Бии-Хем районнуң «Өөк» совхозу салбырларже почта чедирер почтальонну тускайлаваан, ынчангаш чеди салбырларга чагылгалар чамдыкта ай-айы-биле четпейн баар фактылар эвээш эвес. Шак-ла ындыг байдал Барыын-Хемчик, Улуг-Хем районнарның чамдык черлеринде база бар. Кызылдан районнар төптеринге почтаны хүннүң-не чедирип турар, а районнар иштинге почта үр саадаар чоруктар хөй. Ол дээрге харылзаа салбырларының удуртукчуларының четпес ажылының түңнели-дир. Кедээ черлерже почта чедирилгезин экижидеринче парткомнар болгаш райкүүскомнар кичээңгейни күштелдирзе чогуур.

Республиканың харылзаа органнарының техниктиг чепсегленишкини амгы үеде дыка бедээн. Ынчалзажок тускай мергежилдиг кадрлар чедишпес чорук, харылзаа чепсектериниң эки ажыглаарынга шаптыктап турар. Чижээ, Хандагайтының харылзаа конторазында телеграфтың болбаазырантай аппаратын тургускан, ол хирезинде аңаа ажылдап билир тускай мергежилдиг кижи чогундан телеграмманы амдыгаа чедир телефон дамчыштыр чорудуп турар. Республиканың харылзаа контораларының начальниктери болгаш оралакчылары 20 ажыг кижи бар, а оларның иштинден харылзаа талазы-биле тускай эртемниглер чүгле дөрт болуп турар. Чамдык харылзаа контораларында тускай мергежилдиг кадрлар мырыңай чок. Республиканың харылзаа эргелелиниң удуртукчулары кадрлар белеткээринче кичээңгейни күштелдирер үе келген. Ылаңгыя национал кадрларны белеткээриниң курузун организастаары чугула. Ол ышкаш билиг бедидеринче база бот-өөредилгеже кичээңгей салза чогуур.

СЭКП обкомунуң чоокта чаа болуп эрткен пленумунга болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң дөрткү сессиязынга хүлээп алдынган амыдыралчы чугула шиитпирлерни боттандырарынга улуг рольду ойнаар хүлээлгелиг харылзаачылар моон соңгаар ажылында бар четпестерни чайладып, кедээ черлерни радиожударынче, парлалга чагылгаларын чаартырынче, почта чедирилгезин чурумчударынче, чоннуң харылзаа хандырылгазының культуразын соксаал чок бедидеринче кол кичээңгейни угландырар ужурлуг.

Акы-дуңма найырал быжыгып турар

Н. С. Хрущевтуң болгаш Л. И. Брежневтиң байырлап чагаазы

Эштер Н. С. Хрущев биле Л. И. Брежнев Куба Республиканың удуртукчу ажылдакчылары эштер Фидель Кастрога болгаш Освальдо Дортикос Торрадога байырлыг чагаа чорудуп, республиканың революстуг байырлалы — национал тура халыышкынның он чыл ою-биле холбаштыр чүректиң ханызындан байырны ында чедирип турар.

Ам хосталганың маадырлыг ортулуу болу берген ортулукка он чылдың мурнунда чаа амыдырал дээш демиселдиң чалбыыжын кыпсып үндүрген шылгараңгай революсчу эш Фидель Кастрога баштаткан куба улустуң туруштуг болгаш эрес-маадырлыг чоруун совет кижилер магадап турар деп, чагаада чугаалап турар. Ам бо үеде Куба Республиканың делегей байдалы кажангызындан-даа артык быжыккан. Куба революцияның тиилелгелиг базымын соксадыр азы саададыр дээр АБШ-тың агрессчи империалистиг бөлүктериниң оралдажыышкыннары куба чазактың быжыг туружунун, куба улустуң дайынчы сырый каттышканының, Совет Эвилелиниң акы-дуңма эп-сеткил каттыштырылгазының, а ол ышкаш социалистиг чурттарның болгаш тайбыңга ынакшылдыг улустарның политиктиг болгаш моральдыг күчүлүг деткимчезиниң ачызында чедимче чок болуп буурап дүшкен. Экономиктиг болгаш культурлуг тургузушкуннуң айтырыгларынга улам улуг кичээңгейни көрүндүрер арганы куба улуска берип турар таарымчалыг байдал тургустунган. Куба удуртукчулар болгаш Кубаның улузу чурттуң ажыл-агыйын кедүрериниң нарын айтырыгларын улуг энергия-биле шиитпирлеп турар, ол болза Кубага социализмни тургузарының чугула чүүлү болур.

Совет Эвилели болгаш Кубаны каттыштырып турар акы-дуңма найырал болгаш кады ажылдажылга хүн келген тудум-на быжыгып турарын чагаада демдеглеп турар. Ооң чайынналчак херечизи болза, чоокта чаа эш Фидель Кастронуң ССРЭ-ге кылган найыралчы аян-чоруу болган.

* * *

ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко Куба Республиканың революстуг байырлалы-биле холбаштыр байырлыг телеграмманы Куба Республиканың даштыкы херектер министри Рауль Роа Гарсиага чорудкан.

(СЭТА).

Малга хөй чемни белеткээри — хөй эътти, сүттү алыры ол

Каа-Хем районнуң Бүрен-Аксы сес чыл школазының өөреникчилери чайгы дыштанылгазының хүннерин халас ытпаан дизе чазыг болбас. Оларның бичиилери колхозтуң хереңгизи-биле тургускан пионер лагеринге чайлааннар. Ол лагерни колхоз төвүнден ырак эвесте, биче чаштар дыштанырынга кончуг таарымчалыг черде тудуп каан, аъш-чемин, чурттаар черин колхоз тудуп тургускан. Чоокку хүннерде ол лагерь байырлалдыы-биле хагдынар, а ам уруглар база-ла колхозтуң хереңгизи-биле тускай машиналыг, республика найысылалынче болгаш ооң чоогунда солун черлерни көөрү-биле экскурсиялап аъттаныпканнар.

Ол дээрге — эге класстарның өөреникчилери-дир. А элээди школачылар дыштанылгазының үезинде төрээн колхозунуң янзы-бүрү ажылынга киржип, база-ла багай эвес дыштанып турар. Ногаа бригадазынга ажылдап, хой кыргыжып, свёкла болгаш картофель чашпаны аштажып — янзы-бүрү ажылдарны олар кылчып келгеннер. Ол дээрге ёзулуг ажыктыг эки дыштанылга-дыр.

ЧУРУКТА көрүп турарыңар хөглүг-омак бөлүк школачылар болза, «Кызыл тук» кедээ ажыл-агый артелиниң Белбейде сигенчи звенозунда ажылдап турар эң чалыы сигенчилер-дир. Оларның борта ажыы улуг: кепээзин сөөртүкен аъттар башкарар, аът дырбаажы-биле сиген бөлдүрер, кепээзин баглаар дээш кандыг ажыл ында чок дээрил! Ол бүгү ажылдарга боттарын дадыктырбышаан, боттарының ада-иелеринге, акы-дуңмаларынга улуг дузаны олар чедирип келгеннер. Күш-ажылчы эрес дузалакчыларынга колхозчулар өөрүп четтиргенин илередип турар.

Сөзү болгаш фотозу С. НАМЧЫЛАКТЫЫ.

* *

„Искраның“ сиген шөлдеринде

БАЖЫҢ-АЛААК. (Телефон-биле). Чөөн-Хемчик районда «Искра» колхоз малынга чем белеткээр ажылды организастыг чорудуп турар. Чайлаг-Алаак, Коъш-Дыт, Арыг-Бажы шөлдеринде хой ажылының бригадалары, Хаактыг-Ажыкта трактор-хову бригадазы ажылдап кирген. Сүт-бараан фермазының коллективи Кара-Талда кезип эгелээн.

Колхозтуң кайы-даа ажыл участогунда амгы кичээңгейни мал чеми белеткээринче угландырган. Сиген ажылында ниитизи-биле 70 ажыг кижи хаара туттунган, оларда кестирер 6, бөлдүрер 4 трактор, 2 аът машиназы болгаш 2 аът дырбаажы быжыглаттынган, хол кадыырлыг 30 ажыг кижи бар.

Колхоз бо чылын 1370 тонна сиген белеткээр планныг, ону чедиишкинниг күүседир болурунуң бүгү аргалары бар. Техниканы бүдүрүкчүлүг ажыглавышаан, кижилерниң күжүн шын организастааны-биле каш-ла хүн безин 150 хире гектарның сигенин кескен, 330 ажыг центнерин 8 сараат кылдыр тургускан. Ажылдың фронтузу улам калбарып турар.

Ниитиниң малынга 6000 тонна шыктыг чем белеткээр сорулганы чедиишкинниг күүседиринге колхозчулар база бүзүрелдиг ажылдап турар. Олуртулганы агротехниктиг негелде ёзугаар чорутпушаан, чайгы ажаалданы эки организастааны-биле 875 гектарда кукурузаның амгы үнүжү чаагай дүжүттүг илередип турар.

Чарыш оларны сорук киирген

ХАНДАГАЙТЫ. (Телефон-биле). Өвүрнүң «Торгалыг» колхозунуң ажыл-ишчилери сиген кезилдезин түлүктеп эгелээн. Трактор-ховунуң болгаш хой бригадаларындан 140 ажыг кижи кирген. Олар баштайгы хүннерде кестинген 357 гектарның сигенин бөлген, ногаан сарааттар улам-на немежип турар.

Сүт-бараан фермазының коллективи база кирипкен. Колхоз баштаар чери болгаш парторганизация бүгү күштү сиген ажылынче уламна хаара тудуп, 6000 тонна бөдүүн, 5200 тонна шыктыг чемнерни белеткеп алырынче боттуг хемчеглерни организастап турар.

Колхозтуң сиген шөлдеринде 7 трактор болгаш 9 аът машиназындан аңгыда, хол кадыырлыг 58 кижи ажылдап турар. Техниканы бүдүрүкчүлүг ажыглавышаан, дүүнгүзүнден бөгүн, а даарта оон-даа бедик көргүзүглүг болурунга чарышты звенолар аразында калбарткан.

* *

ЭКИ ДҮЖҮТТҮГ

Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң кол сиген шөлү — Көк-Чыраа бо чылын кайгамчык эки дүжүттүг болган.

Сиген шөлдеринде Көк-Чырааның болгаш Арыг-Бажының ийи салбырлары ажылдап турар.

Көк-Чырааның сиген ажаап алыкчылары ажылды эң-не организастыг болгаш шалыпчы деңнел-биле чорудуп турар. Олар 4 звеноларда үстүп алгаш, аразында социалистиг чарыштыг, хайнылыышкынныг ажылдап турарлар.

Эрткен он хонуктарда 261 га черниң сигенин кезип, оон 105 газын бөлүп, 120 тонна сигенни сарааттап алганнар.

Балчый Хеймер-оолга удурткан звено чоокку хүннерде 70 ажыт тонна 29 сарааттарны тургузуп, звенолар аразында чарыштың бирги черинде чоруп турар. Ол-ла звенода 65 харлыг Донгак Чамзырынга удурткан сарааттакчылар хүн нормазын 130—140 хуу күүседип, эки шынарлыг сарааттарны тургузуп турарлар.

Трактор машиналары-биле сиген кестирер Болдар Даваага удурткан звено хүн бүрүде 18—20 га черни кестирип, звенолар аразында шилчиир кызыл тукту быжыг тудуп турар. Ол ышкаш Т. Маадыр-оол хүн нормазын ажыр күүседип келген.

Хол кадыыры-биле сиген кезип турар Д. Биржей, Д. Биче-оол, сараат салыкчылары Х. Айыы, Д. Чамзырын, көпээн салыкчылары М. Седен, С. Начын-оол, бөлүкчүлер Б. Миңчеймаа, Ш. Кызыл-оол, М. Темир-оол олар 1,5 норманы күүседип турар.

Арыг-Бажы салбырының сигенчилери эрткен хүннерде 176 га черниң сигенин кестиргеш, 45 тоннаны сарааттаан. Тракторист Ховалыг Хуна-жык, копээн сөөртүкчүлери А. Ангакпан, Д. Доржуй-оол олар мурнакчылар болуп турарлар.

Ынчалза-даа мал чеми белеткээринче күштер долузу-биле хаара туттунмаан, бригадаларга күш-ажылды эки организастаарынче совхозтуң дирекция чери, партком, салбырларның эргелекчилери чогуур кичээңгей салбайн турар. Масса-политиктиг, культура-массалыг ажылдар, лекция номчулгалары, беседалар чоруттунмайн турар.

Арыг-Бажы салбырда күш-ажылдың организастыы дыка кошкак тургустунган. Чамдык сигенчилер хүннүң-не суурже чанып турар, ынчангаш чамдык хүннерде тракторлар аңаа тура хүнзегилээр.

Үш дырбаашты чүгле чаңгызы ажылдап турар, кестинген сиген 7—8 хүннерде бөлдүнмейн, үрелип чыдар. Кезиишкин-биле бөлүүшкүннүң аразында үр үзүктелиишкин болуп, сигенниң шынары куду болуп турар. Бригадада чүгле 20 хире сиген бөлер айыырлар бар. Арыг-Бажы суурда 80—90 хире ажылдап болур кижилер ажылче хаара туттунмаан.

Көк-Чырааның элбек сигенин чиириг чокка, кыска хуусаада ажаап алырынче совхозтуң дирекциязы кичээнгей салып ажылдаза чогуур.

Д. МОНГУШ.

ТЫВАНЫҢ ПРОФЭВИЛЕЛДЕРИНИҢ АЖЫЛ-ХЕРЕКТЕРИ

(ПРОФЭВИЛЕЛДЕРИНИҢ КАТТЫШКАН VIII КОНФЕРЕНЦИЯЗЫНДАН)

Профэвилелдер чөвүлелиниң ажылының дугайында Т. Ч. НОРБУНУҢ илеткелинден

ТЫВАНЫҢ ПРОФЭВИЛЕЛДЕРИНИҢ каттышкан VII конференциязындан бээр бүдүн чартык чыл хире үе эрткенин эш Т. Норбу бодунуң илеткелинге демдеглээн. Ол кыска хуусааның иштинде совет улустуң болгаш бистиң республиканың ажылчы чоннарының коммунизм тургузуушкунунуң херээнде чедип алган улуг чедиишкиннериниң дугайын илеткелчи чугаалаан.

Амгы үеде үлетпүр бүдүрүлгелериниң, транспорт, тудуг организацияларының база колхозтарның болгаш совхозтарның аразынга чартык чылда социалистиг чарыштың түңнелдерин үндүрүп турар. Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң киржикчилериниң саны өскен. Ам бисте ол шимчээшкинде Кызылдың электростанциязы, типография, кодээ ажыл-агыйның техниказының АТК-зы ышкаш өске-даа бүдүн коллективтер киржип турар. Ол шимчээшкинде ниитизи-биле 6 муң кижи, азы чарышка киржип турарларның 30 хуузу хаара туттунган. Профэвилелдериниң хөй-хөй комитеттери партия организацияларының удуртулгазы-биле, ажыл-агый, комсомол организацияларының удуртукчулары-биле кады социалистиг чарышты, коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинни бедик деңнелге организастап турарының чижектерин илеткелчи көргүскен. Республиканың чамдык профэвилел организацияларының ажылчыннарны болгаш албан-хаакчыларны бүдүрүлге айтырыгларын шиитпирлээриче чедиишкинниг мобилизастап, коллективтерниң кежигүннерин кижизидеринге эки түңнелдерни чедип ап турар. Кызылдың электростанциязының, «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчын комитеди, № 1 АТК-ның местокому болгаш өскелер-даа оларга хамааржыр. Сөөлгү үеде «Тыва даг дүгү тудугнуң» тудуг комитеди бодунуң ажылын экижиткен. Кызылдың электростанциязының местокому социалистиг чарышты организастаарын экижидер талазы-биле элээн ажылдарны чорудкан. Коллектив коммунистиг күш-ажыл дээш чедиишкинниг демисежип турар. Чарышты организастаарын, оон түңнелин үндүрерин местокомга бадылаан тускай комиссия кылып турар. Чарыштың түңнелдерин он хонгаш, ай санында цехтерге үндүрүп турар. Тиилекчиге дирекцияның, партия, профэвилел организацияларының шилчиир кызыл тугун, а нийти чер эзлээнде шилчип чоруур вымпелди тыпсып турар.

Бо коллективте үргүлчү ажылдап турар бүдүрүлге чөвүлел хуралын 1962 чылдың декабрьда тургускан. Бо чылдың июньда ол чөвүлел хурал партия-күрүне контролюнга дуза көргүзериниң бөлүү-биле кады хуралдааш, бирги котёлдуң бирги турбиназында капитал септелгениң план күүселдезиниң чоруп турарының дугайында айтырыгны чугаалашкан. Ол коллективте экономиктиг анализ бюрозу база эш-хуузунуң суду ажылдап турар. Электростанцияның коллективи 1962 чылда болгаш бо чылдың бирги чартыында бүгү бүдүрүлгеге планнарын ажыр күүсеткен. Ынчалза-даа коллективтиң ажылында четпестер бар, ылангыя бо чылын хоорайны электри чырыы-биле хандырарын 2 удаа үскен.

Илеткелчи республиканың профэвилел организацияларында бүдүрүлге-массалыг ажылда четпестерин чугаалаан. Хөй-хөй бүдүрүлге черлери бүдүрүлге планын күүсетпээн. Чижээ, 1962 чылда 5 бүдүрүлгелер, бо чылдың бирги чартыында 8 бүдүрүлгелер: «Тыва даг дүгү тудугнуң» дузалаар бүдүрүлгелер комбинады, «Кызыл тудуг» тудуг эргелели, тууйбу заводу, Сарыг-Сеп, Тожу райүлетпүр комбинаттары, Кызылдың, Чадаананың далган дээрбелери, «Сельхозтехника каттыжыышкыны» бүдүрүлге планын күүсетпээннер. Ол бүдүрүлге черлери 755 муң рубльдиң ниити продукциязын чедир бербээн, ол чорук республика ниитизи-биле бирги чартык чылда ниити продукция бүдүрүп үндүрериниң планын күүсетпээнинге салдарын чедирген. Бо талазы-биле план чүгле 99,3 хуу күүсеттинген, республика 73 муң рубльдиң үлетпүр продукциязын чедир бербээн. Республикага капитал салыышкыннарның планы 1962 чылда 90,1, бо чылдың бирги чартыында чүгле 73,3 хуу күүсеттинген.

Чылдың бирги чартыында капитал салыышкыннарның планының күүселдези «Тыва кобальт тудуг» тудуг эргелелинге, коммунал ажыл-агый министерствозунга, чоннуң амыдырал-хандырылга эргелелинге, «Тыва тудуг» тудуг эргелелинге эң дора болган.

Нийти кварталдың план күүселдези база-ла куду, азы ниитизи-биле 76,3 хуу болуп турар. Эрткен чылга деңнээрге тудуг-монтаж ажылдарының хемчээли 682 муң рубльге эвээжээн.

Бо чылдың бирги чартыында чуртталга тудуушкунунга капитал салыышкыннарның планы 87,8 хуу, а чуртталга шөлүн ажыглалга кииреринин планы чүгле 43,4 хуу күүсеттинген, азы 10 муң 138 дөрбелчин метр шөлдүг күрүне планынга доктааттынганындан эвээшти ажыглалга кирген.

Тудуг планын күүседир талазы-биле байдалда ол четпестерниң чылдагааннарын илеткелчи тодаргай чугаалаан. Ол чылдагааннар болза: бир талазында, чамдык тудуп турар объектилерниң смета-төлевилел документацияларының чок болуп турарында, өске талазында, тудугжулар ортузунда күш-ажылды четпес организастап, кижизидилге ажылын кошкак чорудуп турарында болур.

Республиканың кодээ ажыл-агыйында улуг четпестерге илеткелчи доктааган. 1962 чылда тараа культураларының дүжүдү оон мурнундагы чылга деңнээрге 2,5 центнер, кызылтастың —3 центнер кудулаан. Эрткен чылын 1961 чылга деңнээрге тараны 11,9 муң тоннаны эвээшти бүдүрген.

«Өөк», «Барлык», «Таалы», «Суклак», «Тыва» совхозтарда профэвилелдериниң ажылчын комитеттери, совхозтар директорлары болгаш кодээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери чогуур агротехниктиг хемчеглерни чорутпайн, кодээ ажыл-агый культураларын чазын андарган черлерге тараан. Ол болгаш өске-даа совхозтарга минералдыг болгаш органиктиг чемишчидилгелерни шөлдерге төкпейн, хөрзүннү шынар чок сайзырадып турар. Суггаттыг черлерниң каггаңындан суггарылга четкилери үрелип турар, бок үнүштер-биле демиселди багай чорудуп турар. Шык доктаадыр талазы-биле хемчеглер барык чорбастаан. Дүжүт ажаап алыышкынынга белеткел болгаш сиген кезиидези республикада дыка оожум чоруп турар.

1962 чылда республиканың совхозтарынга малдың баш санын өстүрер, оон продуктулуун бедидер талазы-биле план база күүсеттинмээн. Чижээ, 1962 чылда саар инек бүрүзүнден совхозтарга 1350 литр сүт саар турган, 1340 литрин сагган, азы инек бүрүзүнден-не 10 литр сүттү чедир албаан.

Кодээ ажыл-агыйда күш-ажылды организастап турары бисте ам-даа багай, мал ажылында хол-биле кылыр аар ажылдарны механизастап турары куду. Чижээ, 1962 чылда «Межегей» совхозка мал ажылында продукция единицазынга ол чарыгдалдар мындыг болган: 1 центнер сүт бүдүреринге планнаанындан 0,7 кижи-шак, 1 центнер хаван эъди бүдүреринге 17 кижи-шак, 1 центнер дүк бүдүреринге 74 кижи-шак хөй болган.

Мал ажылында бүдүрүлге көргүзүглериниң күүсеттинмейн турарының чылдагааны болза, ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш профэвилел комитеттери малга быжыг чем суурну тургузарынче багай кичээнгейни салып турарында деп, илеткелчи чугаалаан. Малчыннарның ылангыя хойжуларның культура-амыдырал хандырылгазын экижидер дугайында сагыш салыышкыны кошкак. Профэвилел организациялары, ылангыя кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының болгаш белеткелдериниң профэвилел обкому болгаш совхозтарның хөй-хөй ажылчын комитеттери мурнакчыларның дуржулгазын нептередир талазы-биле багай ажылдап турар.

ИЛЕТКЕЛЧИ СОЦИАЛИСТИГ ЧАРЫШТЫ организастап турарының дугайында айтырыгга доктааган. Областың профэвилелдер чөвүлели, профэвилелдериниң адырлар обкомнары, хөй-хөй местокомнар чарышты удуртур талазы-биле боттарының ажылынга улуг четпестерни болдуруп турар. Чамдык бүдүрүлгелерге социалистиг хүлээлгелерни ажылдап кылырда ажылчыннарның боттарын хаара тутпайн турар, чарыштың түңнелин үндүрүп турары кошкак.

Хөй-хөй профэвилел комитеттери коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинни кошкак удуртуп турар. Оон түңнелинде ол шимчээшкинде республиканың ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының чүгле 19,5 хуузу киржип турар. Сүт комбинады ышкаш хөй-хөй бүдүрүлгелерде, «Көк-Тей», «Суклак» болгаш өске-даа совхозтарда коммунистиг күш-ажыл дээш чаржып турар чангыс-даа кижи чок. Чамдык ажыл-агыйларда: «Межегей» совхозта, дуржулга станциязында, «Тыва кобальт тудуг» коллективинде коммунистиг күш-ажылдың дээш демисежип турар бригадалар дүшкен. Ындыг бригадаларның болгаш коллективтерниң чамдык кижилери бүдүрүлге болгаш хөй-нийти чурумун үреп турар.

Профэвилел организациялары күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге ам-даа багай дузалажып турар. Хол-биле кылыр ажылдарны механизастаарынга, бар турар механизмнерни болгаш дериглелерни ажыглап турарында четпестер хөй. Чижээ, «Кызыл тудуг» тудуг эргелели бажыңнарның фундаментизин салырда, хол тачкалары ажыглап турар тудугда чамдык ажылдарны чүгле 3 хуу механизастаан.

Бүдүрүлгени эргелеп башкарар херекке ажылчы чоннарны хаара тудар талазы-биле республиканың профэвилел организацияларының ажылында байдалды илеткелчи чугаалаан. Республикада доктаамал ажылдап турар 92 бүдүрүлге чөвүлел хуралдарын тургускан, оларның 1273 кежигүннериниң иштинден 977 кижи бүдүрүлгеде ажылдап турар ажылчыннар болуп турар. 1962 чылда бүдүрүлге чөвүлел хуралдарының 292 хуралдарын эрттирген, ол хуралдарга 572 саналдарны хүлээп алган болгаш 430 саналдарны боттандырган. Бо чылдың бирги чартыында 338 саналдарны нептереткен.

Оон-биле чергелештир хөй-хөй коллективтерде доктаамал ажылдаар бүдүрүлге чөвүлел хуралдары эң чугула айтырыгларны шиитпирлээринге эзулуг коллективтиг чорукту илеретпейн турар. Чижээ, «Тес-Хем», «Сүт-Хөл» совхозтарда, хоорайның үлетпүр комбинадында, «Кызыл тудуг» тудуг эргелелинде, «Тыва даг дүгү тудугда», Туран, Шагаан-Арыг райүлетпүр комбинаттарында ындыг чөвүлел хуралдар ажылдавайн турарлар.

Техниктиг депшилгениң чугула чүүлү болза, рационализация болгаш чогаадыкчы чорук болур. Республиканың рационализаторлары чуртка чеди чыл аттыг 10 миллиард рубльдиң фондузун тургузары дээш социалистиг чарышта киржип турар. Олар чеди чыл фондузунга 1 миллион рубльди кииреринин хүлээнген. Ол хүлээлгени алгандан бээр үш чыл дургузунда бистиң рационализаторларывыс элээн ажыктыг саналдарны кииргени, оларны нептереткениниң ниити экономиктиг ажыктыы 800 муң рубль болган. 1962 чылда бүдүрүлгелерге эки рационализаторжу санал дээш 3 конкурсту чорудкан.

Республиканың профэвилел организацияларында коллективтиг керээлер чарар талазы-биле байдалды илеткелчи чугаалаан. Эрткен чылын республикага 53 ындыг керээлерни чарган. Кызыл-Мажалык АТК-зы, Чадаана, Шагаан-Арыг райүлетпүр комбинаттары, хоорайның үлетпүр комбинады болгаш өске-даа бүдүрүлге черлериниң удуртукчулары болгаш местокомнары керээлерни улуг озалдаашкын-биле чарып, оларның күүселдезиниң хыналдазын четпес боттандырып турар. Кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының болгаш белеткелдериниң профэвилел обкомунуң даргазы эш С. Киров болгаш чурт үлетпүрүнүң профэвилел обкомунуң даргазы эш В. Серебряков, а ол ышкаш Кодээ ажыл-агыйның бүдүрүлге болгаш белеткел министерствозунуң удуртукчулары, чурт үлетпүрүнүң эргелели боттарының удуртулгазында организациялардан коллективтиг керээлерни чарарын болгаш организастаарын кошкак негеп турар.

Эш Норбу күш-ажыл камгалалының база техниканың айыыл чок чоруунуң, социал страхованиениң айтырыгларының дугайын чугаалаан.

Курорттарга болгаш дыштаныгга бажыңнарынга путёвкаларның саны чыл келген тудум-на көвүдеп турар. 1962 чылдың февральдан бээр чүгле республиканың профэвилелдери курорттарга 1048 кижини, дыштаныгга бажыңнарынга 1305, туристер путёвказы-биле 116 кижини кадыкшыткан. 1962 чылда пионер лагерьлеринге 1997 уругаар, оон иштинде профэвилел обкомнарының дөрт лагерьлеринге 1887 уруглар дыштанган. Бо чылын бистиң профэвилел обкомнарының пионер лагерьлеринге 2300 уруглар дыштаныр. Чедер болгаш Үш-Белдир курорттарның ажылында улуг четпестерни илеткелчи чугаалаан.

ЧОННУҢ ЧУРТТАЛГА-АМЫДЫРАЛ хандырылгазын экижидер талазы-биле республиканың профэвилелдер чөвүлелиниң болгаш профэвилел обкомнарының ажылында улуг четпестер бар. Чуртталга тудуунуң планының күүселдезин болгаш шынарын олар четпес контрольдап турар. Малчыннарның культура-амыдырал хандырылгазында четпестер хөй. Таңды, Улуг-Хем, Бии-Хем районнарның ажыл-агый болгаш профэвилел организациялары малчыннарның амыдырал байдалын экижидер талазы-биле СЭКП обкомунуң пленумунуң шиитпирин четпес күүседип турар. Бии-Хем районга малчыннарга 42 чурттаглга бажыңнары тудар деп планнаан турда, чүгле 2 бажың туттунган. «Найырал» совхозтуң хойжуларының хөй кезии өглерде болгаш эрги казанак бажыңчыгаштарда чурттап турар.

Ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң херээнге культура-чырыдыышкын албан черлери улуг рольду ойнап турар. Бистиң республиканың клубтарының болгаш кызыл булуңнарының хөй кезии багай эвес дериттинген, олар музыка, культура болгаш спорт херекселдерлиг. «Шекпээр», «Тиилелге» совхозтарда болгаш Кызылдың пассажирлер АТБ-зының клубтарының эки ажылын илеткелчи демдеглээн.

Амгы үеде республикада бот-тывынгыр уран чүүлдүң 274 бөлгүмнери тургускан болгаш олар ажылдап турар. Бо чылын областың профэвилелдер чөвүлели Культура министерствозу-биле кады профэвилелдериниң бот-тывынгыр уран чүүлүнүң республика көрүлдезин эрттирген.

Ынчалза-даа профэвилелдериниң хөй-хөй комитеттериниң талазындан культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылынче, ылангыя оларга кадрлар шилип алыр дугайында кошкак сагыш салып турарының фактыларын илеткелчи чугаалаан.

Республикада профэвилелдериниң «Спартак», «Урожай», «Буревестник» деп эки-тура спорт ниитилелдериниң ажылы ам-даа сула, оларның хүрээлени өспейн турар. Күш-культура-спорт херээ ам-даа массалыг эвес. Хөй-хөй улуг организацияларда күш-культураның кудуку коллективтери тургустунмаан. Спорттуң куду коллективтеринде маргылдаалар кончуг хаая болуп турар.

Профэвилел организацияларының организас-массалыг ажылының дугайын илеткелчи чугаалаан. Профэвилелдериниң хүрээлениниң өзүлдези ам-даа оожум. 1963 чылдың июль 1-де байдал-биле алырга, бистиң республикада 48 муң ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар бар, оларның иштинде профэвилел кежигүннери 41 муң кижи, азы 86 хуу болуп турар. Амгы үеде республиканың профэвилелдериниң активиниң саны 12 муң кижи четкен.

Областың профэвилелдер чөвүлелиниң, профэвилелдериниң обкомнарының болгаш райкомнарының ажыл-чорудулгазында профэвилел активин хаара тударының хөй-нийти кииндистерин, комиссияларын, чөвүлелдерни тургузары ышкаш, ындыг хевирлерин сайзырадып турар. Оон тодаргай чижектерин республиканың профэвилелдериниң амыдыралындан илеткелчи көргүскен.

СЭКП ТК-ның июнь Пленуму ажылчы чоннарны коммунистиг ёзуга кижизидер талазы-биле партияның болгаш совет улустуң мурнунга улуг, бүгү улусчу сорулганы салган деп, эш Норбу чугаалаан. Бүгү профэвилел кежигүннериниң, бүгү ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның күженииишкиннерин ол сорулгаларны күүседиринче мобилизастаар дээш профэвилел организациялары бүгү хемчеглерни алыр ужурлуг. Ынчангаш социалистиг чарышты болгаш коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинни организастаарын экижидер херек. Чаржып турарларның хүрээлениң калбартыр, чарыштың түңнелдиг болгаш ажык болур чоруун чедип алыры чугула. Коммунистиг күш-ажыл дээш демисежип турарларның хүрээлениң калбартырынче, алган хүлээлгелериниң күүселдезиниң шынарын бедидеринче онза кичээнгейни салыр ужурлуг бис. Бүдүрүлге черлеринге профессия аайы-биле, «Бүдүрүлгениң аллары дээш», «Бүдүрүлгениң курлавырларын ажыглаары дээш» чарышты калбартыр херек.

КЫДАТТЫҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ Төп Комитединиң 1963 чылдың июнь 14-те чагаазы-биле холбаштыр СЭКП ТК-ның бүгү партия организацияларынга, бүгү коммунистерге Ажык чагаазында илереткен политиктиг шугумун чангыс эп-сеткил-биле деткип турар бис деп, эш Норбу чугаалаан. Пролетаржы интернационализмниң чанчылдарынга болгаш принциптеринге шынчы, бистиң ленинчи партиявыс делегейниң коммунистериниң бирги одуруунда чоруп турар. Совет кижиниң дугайында ада-сагыш салыышкыны дээш СЭКП ТК-га болгаш Никита Сергеевич Хрущёвка улуу-биле өөрүп четтиргенин висти илеретпишаан. Янзы-бүрү социал-тургузулгалыг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаарынче, бүгү делегейге быжыг тайбыңны, күчүлүг социалистиг лагерьниң быжыглаарынче угланган, бистиң партиявыстың политиказын Тываның профэвилелдери, бүгү партия-биле, бүгү совет улус-биле кады шиитпирлиг деткип турар. Мынчангаш кыдат удуртукчуларының шын эвес, антимарксисчи, антиленинчи туружун буруу шаап турар бис деп, илеткелчи чугаалаан.

Ылангыя социалистиг чарыштың деңнелинден, оон үре-түңнелин өй-шаанда үндүрүп, ажыл-ишчилерге түңнелин көргүзүп турарындан хамааржыр.

Ам үеде республиканың кодээ ажыл-агыйында 118 ажыг бригадалар, 358 кижилер социалистиг чарыштың дээди хевири болур коммунистиг күш-ажылдың бригадалары, шалыпчылары дээш демисежип турарлар. Бистиң совхозтарывыста аксеткилдиг ажылдап, күш-ажылчы эки көргүзүглерни чедип ап турар мурнакчылар дыка ковей. Оон чижээнге, төрүүр 100 баш хойдан чаш төлдү бүрүн ап, бир хойга оналаштыр 4,8 кг дүк алган «Элегес» совхозтуң мурнакчы хойжузу эш Чалбаа Чоодуну айтырга-ла четчир.

Совхозтарда профэвилелиниң ажылчын комитеттериниң массалыг ажылы СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң соонда элээн экижээн. Маңаа Таңды районнуң «Тиилелге» болгаш Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозтарда ажылчын комитеттерни чижек кылдыр ап болур. Чижээ, «Тиилелге» совхозта ажылчын комитеди (даргазы эш Х. Аракчаа) механизаторлар, малчыннар аразынга социалистиг чарышты калбартып, оон түңнелин өй-шаанда үндүрүп, мурнакчы бригадаларны, түс-түс шалыпчыларны шилчиир Кызыл туктар, вымпелдер, акша-биле шаңнап турар. Малчыннарның ажылының чартык чыл түңнелин үндүрген. Бо комитеттиң бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмү эки ажылдап турар. Ол бөлгүмнүң киржикчилери бо чылын концерт оюннарын Каа-Хем, Таңды, Тес-Хем районнарының ажыл-ишчилеринге көргүскеннер. Оон-биле кады эш Киров республиканың совхозтарында дүжүт ажаап алыышкынынга белеткелдиң кошкак чоруп турарынга элээн доктааган. Оон ынай ол, совхозтарда кижилерни ажылга хүлээп алырда болгаш ажылдан үндүрерде, кандыг-даа документ кылбас, чаягаарлаашкын-биле кылып турарын шүгүмчүлээн.

Бүгү-эвилелдиң комсомолчу шалыпчы тудуу — «Тыва даг дүгү» комбинаттың тудуунда бистиң чуртувустуң бүгү булуңнарындан келген аныяк оолдар, кыстар күш-ажылчы маадырлыг чоруктарны кылып, эки шынарлыг тыва даг дүгүн Төрээн чуртка бо чылдың үшкү кварталында бээр дээш ажылдап турарлар — деп, «Тыва даг дүгү» комбинаттың тудуунда профэвилелдиң тудуг комитединиң даргазы эш Ф. Тупицын бодунуң сөзүн эгелээн. Тудугда ажылдап турар ажылчыннар чүгле эки ажылдап турарлар эвес, харын олар өөренип, боттарының билиин, мергежилин бедидер дээш, улуг коллективтиң хөй-нийти амыдыралынга киржир дээш база кызымаккай ажылдап турарлар. Бисте 150 хире тудугжулар техниктиг бөлгүмнерге өөренип тургаш, тудугжу-техник деп тускай эртемни чедип алганнар. Бистиң бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүвүсте 100 ажыг ажылчыннар, инженер-техниктиг ажылдакчылар боттарының талантыларын өстүрүп, чонуң мурнунга эки бараан болуп келгеннер. Эш Тупицын коммунистиг күш-ажылдың бригадазы азы шалыпчызы деп бедик атты чедип алыр дээш демиселди тудугда хөй-нийти организацияларының эрeнгей удуртуп турарынга доктааган. Коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик ат дээш демисежип турар бригадаларны тудуг материалдары-биле кончуг багай хандырып турар бис. Бригадалар аразында социалистиг чарыштың түңнелин колдуунда айлап, кварталдап үндүрүп турарывыс ол шимчээшкинге улуг дуза бербейн турар. Ынчангаш бис ам социалистиг чарыштың түңүн 5—10 хонуктап үндүрер хемчегни ап эгелей берген бис деп, ол чугаалаан. Ам үеде комбинаттың тудуунда СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин таныжып, өөренир ажыл хайныышкынныг чоруп турар. Бо талазы-биле чон ортузунга ажылдаар шыырак билиглиг агитаторларны түс-түс участоктарда, бригадаларда быжыглаан. Оларның организас-политиктиг ажылы комбинаттың бирги ээлчээн чазактың доктааткан хуусаазында ажыглалга кииреринче ажыл-ишчилерни улам-на сорук киирген.

Оон ынай эш Тупицын бодунуң саналынга республиканың культура, кадык камгалал министерстволарының болгаш автотрестиң адрезинге шүгүмчүлел кылган. Бо улуг тудугда ажылдап турар хөй муң ажылчыннарның культурлуг невелдезин хандырар дээш ажылдап турар тудугда бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнүң ажылынга дузалажыры-биле тускай мергежилдиг кижилерни культура министерствозу ооңа-ла командировкалап чорутпайн турар. Тудугда библиотеканың ажылын сегидер, оон ном фондузун улгаттырар талазы-биле министерстводан дузаламчы четпес. 14 муң чурттакчы чоннуг ажылчын суурда чүгле 3 эмчи бар боор турда, республиканың кадык камгалал министерствозу эки билиглиг кижи эмчилерин чорутпайн, дузалашпайн турар. Ажылчыннарның ынай-бээр аргыжылгазы хөй турда, автобустуң үргүлчү шимчээшкининиң организастаар талазы-биле Тыва автотрест база багай хемчег ап турар. Адак сөөлүнде эш Тупицын профэвилелдериниң область чөвүлелиниң удуртур ажылдакчылары чеди чылдың бо улуг тудуунуң ажылын эки сонуургавайн турарын демдеглеп, бистиң-биле харылзаазы кончуг кошкак деп, ол чугаалаан. Тудугга күш-ажылды, ажыл нормазын, ажыл-төлевирин шын организастаарынга, ажылчыннарның техниктиг өөредилгезин организастаарынга чурт үлетпүрүнүң профэвилелиниң обкому барык дузалашпайн турар. «Тыва даг дүгү» комбинаттың ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары күш-ажылчы күженииишкиннерин улам күштелдирип тургаш, комбинаттың бирги ээлчээн ВЦСПС-тиң XIII съездизинге белек кылдыр ажыглалга кирип шыдаарлар деп, ол чугаалаан.

Таңды районнуң «Межегей» совхозта республиканың алдарлыг малчыны эш **Куулар Сюрюнчап** индирге үнүп келгеш, республиканың профэвилелдериниң чөвүлелиниң отчёттуг үеде чорудуп келген ажылының дугайында илеткелди өске ораторлар-биле бир дөмей хүлээп алганын чугаалааш, совхозтуң ажылчыннарының, оон иштинде бодунуң мал ажылын хөгжүдер талазы-биле ап турар хемчеглериниң дугайын чугаалаан. Эрткен кыжын мен бодумнуң малдап турар кодан хоюмга кыжын херегээр сигенни бодум кезип ап, малымны менди кыш ажырып шыдаан мен, төрүүр 100 баш хойга оналаштыр 105 хураган алдым. Часкы кыргылдада бир хойдан ортумаа-биле 2 кг дүк кыргып алган мен. Алган хүлээлгемге ам 700 грамм четпейн турар. Ону күзүн хой агарлаашкыны-биле чедир күүседип шыдаар мен деп, ол чугаалаан. Оон ынай эш Куулар сиген кезиидезинче совхозтуң улуг хожудаашкын-биле кирип турарын шүгүмчүлээн.

Кызыл хоорайның харылзаа конторазында местком даргазы эш **Р. Макаренконуң** чугаалааны болза, хоорайда харылзаа конторазының коллективинде 18 бригада ажылдап турар. Оларның иштинден 10 бригада боттарының кызымаккай күш-ажылы-биле социалистиг чарыштың дээди хевири болур коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик атты чаалап алганнар. Эш Макаренко оон ынай бодунуң саналынга ажылчын, албан-хаакчыларга чурттаар бажыңнар хуваалдазының херээнге профэвилел организациялары ыяавыла киржир турда, ону хоорküүском херекке эки албайн турарын чугаалаан. Хоорайның харылзаа конторазы хоорайда улуг коллективтерниң бирээзи. Ында чурттаар бажың талазы-биле бергедеп турар кижилер дыка хөй. Ынчангаш местком ол ажылчыннарның дугайында дилеглерни хоорküүскомга каш-даа катап кирген. Ындыг-даа болза, хоорküүскомдан ол дугайында чангыс-даа харыы бербээн. Ажылчы чоннарның негелдезинге дыңнангыр болза чогуур-дур деп, ол чугаазын дооскан.

Спорттуң «Спартак» эки-тура ниитилелиниң даргазы эш **Н. Браминков** күш-культура болгаш спорт ажылын хөгжүдериниң херээнге профэвилел организацияларының киржилгезиниң кошкаан, оон ынай чамдык бүдүрүлгелериниң удуртукчулары спорт ажылынга хоон чогун шүгүмчүлээн. Чижээ, чеди чылдың улуг тудугларының Тывада бир дугаарgызы «Тыва даг дүгү» тудугга спорт ажылын экижидер сорулга-биле ол аңаа командировкалап чеде бергеш, ол ажылдың дугайын чугаалажыр дээш, тудугнуң начальниги эш Виуковтуң хүлээп алыышкынынга үш хонук манап тургаш киргенин тодаргайы-биле чугаалаан. Ол ышкаш байдалды «Тыва кобальтыда» тудуг-монтаж эргелелиниң начальниги эш Перепыпкин база кылып турар. Ол республиканың найысылалынга болгулап турар спорт маргылдааларынга киржир ужурлуг спортчуларын чорутпас, чок болза командировка чарыгдалын төлеп бербейн турар.

Каа-Хем районда башкылар профэвилелиниң райкомунуң даргазы эш **Филимонованың** бодунуң саналынга профэвилелдериниң область чөвүлелиниң отчёттуг үениң дургузунда чорудуп келген ажылының дугайында илеткелде аныяк салгакчыларны күш-ажылга кижизидер талазы-биле школалар коллективтериниң чорудуп турар ажылының дугайында чүве мыттавайн турары хомуданчыгдыр — дээн. Бо талазы-биле районнуң школаларының кылып турар ажылының дугайын ол доптулап чугаалаан. Районда Федоровка суурда 7 чыл школазы (директору эш Носкова) бо талазы-биле эки хемчег ап турарын демдеглээн. Оон-биле чергелештир эш Филимонова колхозтар даргалары школаларның ажылын бүдүрүлге-биле холбаалыг кылдыр эде тургузарынга, школаларга химия, физика болгаш бажың ажылының талазы-биле кабинеттер тургузарынга четпес дузалажып турарын чугаалаан. Ылангыя Ленин аттыг колхозтуң даргазы эш Бархатов бо талазы-биле школага дыка четпес дузалап турар.

СЭКП-ниң ТК-ның ноябрь Пленумунуң соонда профэвилел организацияларының ажылы элээн экижээн. Бүдүрүлгениң херээнге оларның киржилгези, кижилер ортузунга массалыг, организакчы ажылы, база сегээн деп. Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң директору эш **М. Доржулдай** бодунуң саналын эгелээн. Бистиң совхозта ажыл-агыйның түс-түс адырларында 700—800 хире ажылчыннар ажылдап турар. Профэвилел организациялары совхозтуң мурнунда салдынган сорулгаларны чедиишкинниг күүседир дээш саанчылар, механизаторлар, малчыннар ортузунга социалистиг чарышты калбартып, тайылбыр-массалыг ажылды чорудуп турарлар. Совхоз бирги чартык чылда күрүнеге эът, сүт, дүк садарын төлептиг-биле күүседип шыдаан.

Ам үеде совхозтуң ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин ханызы-биле өөренип, таныжып турар, дүжүт ажаап алыышкынынга белеткенип, малга быжыг чем суурну тургузуп эгелээннер. Сиген кезиидезинде 8 тракторлар, аъттыг сиген кезер 8 машиналары, 100 хире кижилер ажылдап турар. Комбайннарның болгаш өске чепсек-херекселдерниң септелгезин механизаторлар доозуп турар. Эш Доржулдай ажылчы чоннарның чуртталга амыдыралын, культура хандырылгазын экижидер дээш ап турар хемчеглерниң дугайын база чугаалаан. Чурттаалганың 7 бажыңын тудкан. Ындыг-даа болза совхозта клубтуң ажылы багай. Болза кылып турар ажылы кино көргүзери ол боор турар. Оон кол чылдагааны культура албан черлерин тускай мергежилдиг кадрлар-биле хандырбайн турарында. Совхозтарда клубтарның ажылын профэвилел организациялары боттарының холунга алган турар ужурлуг деп, ол чугаалаан.

Республиканың хереглекчилер ниитилелиниң системазында коммунистиг күш-ажылдың бригадазы, шалыпчызы деп бедик атты чедип алыр дээш демисежип турар бригадалар, түс-түс ажылдакчыларның саны улам-на көвүдеп турар — деп, респотребсоюзтуң баштаар черниниң даргазы эш **Б. Будегечиев** саналын эгелээн. Бо чылдың баштайгы чартыында респотребсоюз ниитизи-биле бараан саарылгазының планын 101 хуу күүсеткен. Эрткен чылдың ол үези-биле деңнээрге ажылчы чоннарга бараанны 1954 муң рубль түңге хөйну саткан. Ындыг-даа болза чартык чылдың бараан саарылгазының планын чамдык райполар күүсетпээн. Оон кол чылдагааны кодээде-даа, хоорайларда-даа хөй-хөй магазиннер аар-саар чылдагааннар ужурунда үр хуусааларда хааглыг турарында. Чижээ, «Элегес» совхозта ажылчын кооперацияның бир магазини 40 хонук хааглыг турган. Оон ынай садыг ажылдакчылары бар бараанныарны шуптузун салып алыкчыларга четче саппайн турар. «Өөк» совхозта ажылчын кооперацияның Тарлаг суурда магазининге 107 янзы-бүрү аттыг бараанннар чок турганы хыналдадан илерээн. Өвүрнүң, Бии-Хемниң, Тожунуң садыгларынга бараан өртээн улгаттырып садар чоруктар база турган. Садыг системазында мындыг улуг четпестер турда, профэвилел организациялары кандыг-даа хемчег албайн, оон-биле эптежип турары шын эвес дээрзин эш Будегечиев демдеглээн. Оон чылдагааны болза, күрүне албан черлериниң ажылдакчыларының обкому садыг организацияларында местокомнарның ажылын багай удуртуп турарында, а местокомнар садыг ажылында четпестерни илередиринге болгаш узуткаарынга профэвилел кежигүннериниң киржилгезин, улустуң контролюн хандырбайн турар. Ол обком садыг ажылдакчыларының ортузунга социалистиг чарышты калбартыр талазы-биле четпес ажылдап келген. Профэвилел организациялары садыг системазынга кадрларны шилип, ажылга таарыштыр тургузар херекке база багай киржип турар деп, оратор чугаалаан.

Конференцияга шупту 15 төлээлер санал-оналын берген. «Элегес» совхозта ажылчын комитеттиң даргазы эш **Нордуп-оол**, «Кызыл тудуг-да» профэвилелдиң тудуг комитединиң даргазы эш **Г. Сагалаков**, республиканың Пушкин аттыг библиотеказының эргелекчизи эш **Е. Бай-Кара**, Социал-хандырылга министри эш **А. Даваа**, облпрофчөвүлелдиң инспектору эш **И. Калинин**, Кызыл-Мажалык АТБ-да местком даргазы эш **Мозгов** олар база санал бергеннер.

СЭКП Тыва обкомунуң секретары эш **А. В. Анкудиновтуң** саналын конференцияның киржикчилери улуг кичээнгей-биле дыңнааннар.

Республиканың профэвилелдериниң каттышкан VIII конференциязы организастыг айтырыгларны чугаалашкаш, облпрофчөвүлелиниң пленумун кежигүннеринге 43 кижини, кандидаттарынга 5 кижини болгаш ревизия комиссиязынга 5 кижини соңгаан.

ВЦСПС-тиң XIII съездизинге баар делегаттарга эштер Т. Ч. Норбуну, М. Б. Карбыны соңгаан.

• • •

Профэвилелдериниң область чөвүлелиниң организастыг пленуму облпрофчөвүлелдиң Президиумун даргазында 9 кижи составтыг кылдыр соңгаан:

Т. Ч. Норбу, Л. А. Лантухов, Т. Н. Фунтикова, М. Б. Достак-оол, А. Б. Даваа, Т. С. Слободчикова, А. И. Ломаев, К. Е. Кошкаров, С. Д. Киров.

Профэвилелдериниң область чөвүлелиниң даргазынга эш Т. Ч. Норбуну, харыысалгалыг секретарынга эш Л. А. Лантуховту соңгаан.

Конференцияның киржикчилериниң саналдарындан

Профэвилелдериниң область Чөвүлелиниң ажылының дугайында эш Т. Ч. Норбунуң илеткелиниң талазы-биле санал бергенниң [illegible]

Кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилелиниң обкомунуң даргазы эш С. Киров сөс алгаш, мынча деп [illegible]

— Отчёттуг үениң дургузунда профэвилелдериниң область Чөвүлелиниң [illegible] эш Норбунуң илеткелинде [illegible]

чүүдүлүг деп көөр саналдыг мен. Улус [illegible]

ПАРТИИЖИ АМЫДЫРАЛ

Идеологтуг ажылды — бедик деңнелче

Идеология — бистиң партияның күчүлүг чепсээ боор келген болгаш СЭКП-ниң июнь Пленумунуң соонда оон ужур-дузазы кажангызындан-даа бедээн. Совет кижилерни коммунизм тургузарының херээнге бүгү тала-биле бердинген, бедик медерелдиг кылдыр кижизидериниң айтырыын партия бирги черге айтырыы кылдыр көдүрген. Бо дугайын Улуг-Хем районнуң партия активиниң хуралынга чугаалажып көрген. «СЭКП Тыва обкомунуң VI Пленумунуң түңнели болгаш районнуң партия организацияларының идеология ажылының талазы-биле сорулгаларының дугайында» илеткелди партком секретары эш Чакар кылган.

Илеткелчи болгаш санал бергеннер партия организацияларының чугаалажып турар айтырыг талазы-биле чамдык кылган ажылдарын демдеглээн. Эрткен өөредилге чылында районга СЭКП төөгүзүн өөренир 10, политэкономияның 3, тодаргай экономиканың 16, коммунистиг кижизидилгениң үндезиннерин өөренир 11 бөлгүмнер ажылдап турган. Бөлгүмнер болгаш политиктиг семинарларга 1400 ажыг кижи, оон иштинде 137 коммунистер, 293 комсомолчулар өөренип эрткен. Кежээки школада 150, ортумак болгаш дээди өөредилге черлеринде 150 кижи бот-өөредилгелиг өөренип турар. «Х Улуг хурал» колхозта агар-политика бөлгүмү (пропагандизи эш Ким-оол), Шагаан-Арыгның № 2 школазында коммунистиг кижизидилгениң бөлгүмү эки ажылдыг болган.

Ынчалза-даа чамдык партия организациялары партия өөредилгезинче багай сагыш салып келгеннер. Маңаа «УТКА 25 чылы» совхозта (секретары Я. Доржу), «Күш-ажылдың хостуу» колхозта (секретары Х. Доржу), райпода (секретары эш Дюкарев), эмнелгеде (секретары турган эш Грудинина) партия организациялары хамааржыр. Бо организацияларда партия өөредилгезин ёзу барымдаалаан, шыңары куду кичээлдерин амыдыралдан хоорук эрттирип турган.

Аныяктар ортузунга өөредилгени комсомол комитеди кошкак организастаан. 12 бөлгүмнерге 600 ажыг аныяктарны хаара тудуп-даа болза, оларның ажылының түңнели барык чок боор, хөй кезиин өөредилгени чоорту шуут соксаткан!

Районда 700 ажыг агитаторлар ажылдап, чон ортузунга тайылбыр-массалыг ажылдарны чорудуп турарлар. «Найырал» совхозтуң, Жданов аттыг колхозтуң агитколлективтери партийжи-политиктиг ажылдарны багай эвес организастап, совхоз дирекциязы болгаш колхоз баштаар черинге дээштиг деткимчени көргүзүп турарлар. Оюн Ак-Кыс, Биче-оол, Жукова ышкаш боттарының участоктарынга күзенчиг аалчылар боор турарлар хөй.

Чон ортузунга лекция номчулгазы бо чылын элээн экижээн. 200 ажыг лекцияларга 15 муң ажыг кижи олурушкан. «Билиг» ниитилелдиң 14 бөлүктери, 5 секциялары 190 ажыг лекторларны хаара туткан. Ынчалза-даа удуртукчу эштер болгаш тускай эртемниглерден чон ортузунга чаңгыс-даа лекция номчувайн турарлар база бар. Оларга «УТКА 25 чылы» совхозта Дорошин, Тур, «Найырал» совхозта Шароварников, Кремлёв, «Улуг-Хая»-да Куркутов, Горбатов, Кистеев, «Күш-ажылдың хостуу» колхозта Доробеких, Прутский, Шагаан-Арыг хоорайда Байкалов, Ангырбан, Лубышев, Малышев олар хамааржыр.

Культура албан черлеринден Эйлиг-Хемниң, Ийи-Талдының, Торгалыгның клубтары, Ак-Туругнуң библиотеказы эки ажылдыг. Маңаа тускай кежээлерни эрттирип, номчукчулар конференциязын чорудуп турар. Ынчалза-даа Көк-Чыраанын, Баян-Колдуң кодээ клубтары багай ажылдап, чүгле кино көргүзери-биле кызыгаарланып турары четпес.

Культура албан черлериниң ажылында хөй четпестер, ылаңгыя оон ажылдакчыларында сагылга-чурум үрээр, арагалаар чоруктар бар. Культура килдизиниң эргелекчизи турган эш Шивит үргүлчү арагалап турган, өг-бүле талазы-биле будалчак, төлеп чок чоруу дээш ажылындан дүжүрүп, партиядан үндүрткен.

Клубтар, библиотекалар септээри, одаар ыяш белеткээри көңгүс кошкак чорупкан турар.

Аныяктарның арасында арагалаар, хулиганнаар, ажыл кылбас чоруктар ам-даа хөй турда, аңаа удур боттуг ажылдар чорудулбайн турар. Комсомол комитединиң секретары турган эш Чөреве ажылды экижидериниң улуу, боду арагалап турган ажылындан дүжүрткен.

Идеология ажылы-биле ажыл-агыйның айтырыглары кажан-даа аңгы турбас ужурлуг деп, СЭКП ТК-ның июнь Пленуму айыткан. Партийжи-политиктиг ажылдарны канчаар тургусканы ажыл-агый айтырыгларын канчаар шиитпирлеп турарындан тодаргай көстүп турар. Район бо чылдың бирги чартында күрүнеге сүт болгаш дүк садар планын күүсетпээн. Оон кол буруулуглары — «УТКА 25 чылы» совхоз 63, «Күш-ажылдың хостуу» колхоз 68, «Чодураа» 62, «Х Улуг хурал» 36, Жданов аттыг колхоз 31, «Улуг-Хая» совхоз 17 тонна сүттү чедир бербээннер. Бирги чартык чылдың дуржулгазы ийиги чартык чылда сүт бүдүрүлгезин болгаш ону күрүнеге садар ажылды бүгү тала-биле күштелдиреринче ажыл-агый удуртукчуларын дүвүредир ужурлуг. Ынчалза-даа бирги он хонуктуң түңнелдери онза өскерилге болбааның көргүзүп турар. Район бо он хонукта 210 тонна сүт садар тургаш, чүгле 84 тоннаны саткан. «УТКА 25 чылы» совхозтуң Иштии-Хем сүт-бараан фермазының кадарчыларының харысалга чогу-биле хүннүң-не 15—20 инектер сагдынмайн эртип, хүнде бир центнер сүттү чидирип турар.

Сиген кезиилдезинче ажыл-агыйлар орайтап кирген. «УТКА-ның 25 чылы», «Улуг-Хая» совхозтарда бо ажыл элээн организастыг чорупа турза-даа, Жданов аттыг, «Х Улуг хурал» колхозтар мынчага чедир сиген кезиилдезинче шуудап кирбээннер. Ам удавас тараа кезиилдези эгелээр. «УТКА 25 чылы» совхозтуң Ээр-Хавакта 90 га чочак-тараазын ажаап кирипкен. Ажаап алыышкынга белеткел ам-даа кошкак. Бүгү 156 тараа комбайннарындан чүгле 66-ны септеп дооскан. Бо талазы-биле «Улуг-Хая» совхозта», «Х Улуг хурал», «Күш-ажылдың хостуу» колхозтарда байдал онза багай боор турар.

Бар четпестерни дарый чайладыр болгаш идеология-биле амыдыралчы айтырыгларны сырый харылзаалыг шиитпирлээр чорук, амгы үеде районнуң бүгү партия, совет организацияларының болгаш ажыл-агыйларның сонгаарладып болбас сорулгазы болурун районнуң партия активиниң хуралы демдеглээн.

В. БЫШТАН-ООЛ.

УЛУСТУҢ МАСТЕРИ

Монгуш Черзи — ыяштан болгаш даштан дириг амытаннарның болгаш база чүвелерниң дүрзү-хевирлерин чазап кылыр талазы-биле бистиң республикада сураглыг уран шеверлерниң бирээзи. Оон кылган ажылдары республиканың Алдан-Маадырлар аттыг чурт-шинчилел музейинде эгежок, ону хөй-хөй көрүкчүлер сонуургап көрүп турарлар. Ол ышкаш, оон чогаадыкчы ажылдары Бүгү-эвилелдиң делгелгелеринге база каш удаа салдынган. Хоочун мастер — бичии уругларның ынак өңнүү. Ак-Туруг ортумак школазының үстүкү класстарының өөреникчилеринге даштан хевир-дүрзүлер чазап кылырының бөлгүмүн организастааш, хөй-хөй уругларны аңаа мергежидип өөреткен.

Эки ажыл — үнелиг, эки кижи — мактаалдыг деп чүве бо-дур. Монгуш Черзиге Тыва АССР-ниң уран чүүлдериниң алдарлыг ажылдакчызы деп хүндүлүг атты тывысканы ынчангаш бистиң чоргааралывысты хайнындырып турар.

Сөзү болгаш чуруу
ОНДАР НИКОЛАЙНЫЫ.

Ажыл эгелеп турда...

Эртенги хүн Аргалыктыгның бедик эгиннерин ажылдыр Ак-Туруг суурну чырыдыпкан. Суурнуң Найырал кудумчулап баткаш, тууйбу кылыр сарайга келдим. Ажыл кидин-не эгелеп турду. Звенонуң удуртукчузу Алексей Чөржей-оолга ужуражы бердим. Ол, алдан хар ажыш чоруур назылыг-даа болза, ам-даа аныяксыг көстүр болду.

Амыр-менди солушкан соонда, звенонуң ажыл-ижиниң кандыг чорупа турарын чугаалажы бердивис.

— Ажылывыс-даа бүдүнгүр чорупа тур. Бо чылын планывыс мындыг: бежен муң тууйбу бүдүрер, ам дөртен беш муңну кылып алдывыс, а чугайны 50 тоннаны өртедир, ам барык ону доозуп-тур бис.

Кырган чугаазын доозуп чорда, оон соонда чүнү кылыр деп турарын улаштыр айтырдым. Бо звено пландан ажыр он муң тууйбуну кылыр, он тонна чугайны өртедир хүлээлгелиг болду.

Звенонуң шалыпчыларының саны өзүп турар. Татьяна Сундуй-оол, Б. Ноябрь, Д. Серенмаа, Кидик Даржай олар хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип келгеннер.

Ажыл база катап эгеледи. Кижи бүрүзү — тускай хүлээлгелиг. Мен-даа оларга шаптык катпас дээш чоруунга дала бердим.

Коммунист Алексей Чөржей-оол тууйбу, чугай кылып бүдүрер ажылды он ажыг чыл иштинде удуртуп келген. Совхоз баштаар чери оон кызымаккай ажылын көргеш, ону каш удаа өртектиг чүүлдер-биле шаңнап, мактап келген. Ындыг ажылчыннарынга коллектив канчап чоргаарланмас боор! Ынчангаш эш Чөржей-оол — тоолептиглерниң бирээзи.

М. ДАНЗЫН.

Улуг-Хем район.

Тожунуң мурнакчы саанчызы

Тожу районнуң «Май 1» кодээ ажыл-агый артелиниң мыйыстыг бода малының баш саны чыл келген тудум өзүп, ылаңгыя саар инектери кайы-даа фермада көвүдеп турар. Мында саанчыларның хөй кезии — аныяктар. Олар хөй сүт дээш демисежип, боттарының онаашкан ажылынга улам-на мергежип турарлар. Ындыг аныяк саанчыларның бирээзинге коммунист Ак Бичен хамааржыр. Ол элээн каш чылдарда саанчылап келген болгаш бодунга быжыглаттынган инек бүрүзүнден сүт алыр талазы-биле колхозтуң өске саанчыларын мурнап келген. Бо чылдың бирги чартында ол инек бүрүзүнден 600 ажыг килограмм сүттү саап алгаш, төрээн колхозунда мурнакчы саанчыларның бирги одуруунга кирген-жыр. Ол элээн каш чылдарда саан-.

Фото В. Лутковтуу.

Акы-дуңма социалистиг чурттарда

ХОВАР БИБЛИОТЕКА

Өртемчейниң үндезиннерин билип алыры-биле шулбуска сүнезинин саткан кижиниң дугайында тоожу Гётениң «Фаустазының» ырак мурнунда төрүттүнген. Гёте ону бүгү делегейге бараалгаткан. Ынчаарга ол болза, бо темага таваржып турган хөй кижилерниң чүгле бирээзи. Шүлүкчүлер болгаш чурукчулар, чогаалчылар болгаш композиторлар бо дүвүреңчиг төөгүден чаңгыс эвес удаа сорук кирипшкинни ап турганнар.

XV вектен бистиң хүннеривиске чедир Фаустаның дугайында бижиттиниң, чугаалаттынып турган чүвелер шуптузу-ла Веймар шивээзиниң Төп библиотеказында бар. Ында Фаустаның дугайында чыгдынган материалдар 20.000 томнарлыг.

Моон черле чүнү тыппас боор. Мында легенданың хөй санныг сиредилгелери-даа, бо теманың талазы-биле баштайгы ховар диссертацияларда, «Фаустаның» даштыкы дылдар кырында, оң иштинде урду. кыдат, япон, еврей дылдарда очулгалары-даа бар. Фауста темазының музыкаже 1000 ажыг шилчиндиишкиннерин-даа моон тып ап болур. Ону Шуберт, Бетховен, Вагнер, Лист, Шуман болгаш өске-даа шилиттинген композиторлар кылып тургулааннар.

Веймар шивээзиниң библиотеказы — делегей культуразының ёзулуг-ла эртине шыгжамыры. Германияның классиктиг культуразының ёзулуг эдилекчизи — Герман Демократтыг Республикада бо библиотеканың тургустунганы аажок өөрүнчүг.

В. ГЛАДКИХ.
(СЭТА).

УЛУСЧУ ВЕНГРИЯ ЧҮНҮ КЫЛЫП ТУРАРЫЛ?

Венгрияның үлетпүр болгаш чуртталга тудуглары улам бедик шынарлыг бетонну негеп турар. Чоокку үеге чедир-ле бетон бүдүрүлгези төпчүттүнмейн турган, тудуг бүрүзүнүң чанынга-ла хензигие бетон заводчугаштары тургустунгулап тургулаан, олар хөй ажылчын күжүн чарыгдап, куду шынарлыг бетон берип турганнар. Сөөлгү үеде улуг-улуг тудугларның чанында улуг заводтар тургустунгулаан болгаш олар чүгле бодунуң тудуун эвес, харын оон чоогунда кылдынып турар улуг эвес тудугларны база бетон-биле хандырып турарлар. Ындыг заводтар ам 20 четкен. Тудуг үлетпүрүнүң министерствозу бетон бүдүрүлгезин төпчүдериниң планын ажылдап кылган. План ёзугаар улуг-улуг заводтар бо чугула тудуг материалын чыл-бүрүде 20 — 30 муң кубометрни бээрлер. Баштайгы чеди ындыг заводтарны дерип кылыры эгелей берген.

ХЕРЭЭЖЕННЕР — ИНЖЕНЕРЛЕР, ЭМЧИЛЕР, АГРОНОМНАР

Венгрияның төп статистика эргелели венгр херээжениерниң байдалының дугайында, ниитилел амыдыралынга оларның идепкейлиг киржилгезиниң дугайында солун сааннарны парлаан. Амгы үеде Венгрияда 2 миллион херээженнер ажылдап турар азы он чылдың мурнунда турганындан 600 муң хөй. Бир эвес 1930 чылда чүгле 39 херээженнер инженер дипломнуг турган болза, ам үеде заводтарда, проект организацияларында 2.259 херээжен инженерлер ажылдап турарлар. Хосталыр мурнунда чуртка чаңгыс-даа херээжен агроном чок турган болза, ам олар 1.280. Херээжен эмчилерниң саны дөрт катап өскен. ЦСУ дыңнадыгы ёзугаар алырга, венгр херээженнер 114 янзы-бүрү профессияларлыг ажылдап турарлар.

ЭЭН ДАЗЫРДА БАЛЫК

Береттьоуйфалу девискээрниң одарлары кончуг чавыс үнүш-дүжүттүг. Тараачыннар бир хольд (0,57 га) черден чаңгыс инек чемгерипгер хире сиген кезип алыры берге-ле дижирлер. Ындыг-даа болза Береттьоуйфалуда госхозтуң баштаар чери ол ажык чок дазырларны чөп ажыглаарының аргазын тыпкан. Чоокта чаа аңаа 500 хольд шөлдүг улуг кылымал хөл тургускаш, балык өстүрүп эгелээн. Чарыгдалдар ажыр эгиттинген. Чүгле бо чылдың апрельдиң эгезинден июньнуң ортаанга чедир госхоз балыкты миллион ажыг форинт түңге саткан. Чыл төнчүзүнге чедир госхоз ам-даа 31 вагон балыкты садар деп планнап турар.

ВЕНГРИЯНЫҢ КАРА АЛДЫНЫ

Венгрияда нефть тывыжы чайгылыш чок өзүп турар. Бир эвес 1960 чылда нефтяниктер чуртка 1.215 муң тонна кара алдынны берген болза, олар бо чылын оон чартык миллион тонна хөйнү бээрлер. Дараазында чылдарда нефть тывыжы 2 миллион тоннадан хөй болур. Бо өзүлдени болза нефть тывыжының мурнакчы методтарын шиңгээткениниң, машиналарны болгаш дериглерни чаартып, биадилин-биле ажыглаарының ачызында болдунуп болур.

Чылда ийи миллион тонна нефть тывыжын хандырар. ол тывыштың темпизин бедидип уламчылаар тээде, амгы дериглерни чаартыры, нефть тывыжын бедик бүдүрүкчүлүг машиналар-биле чогуур үезинде хандырары, нефтилиг чаа черлерни разведкалап тывары эргежок чугула. Венгрияда машина тудуунуң заводтары чаа дериглерни бүдүрүп эгелей бергилээн. Оон-биле черлелештир даштыкыдан хөй машиналарны садып ап турар. Совет Эвилели-биле Румыния 160 миллион форинт түңге чер үттээр болгаш өске-даа дериглерни берип эгелей бергеннер.

«СЕГЕД 81»

Мурнуу Альфёльдте кодээ ажыл-агыйның эртем-шинчилел институдунуң ажылдакчызы Карой Фахер дошкун климаттыг районнарга нептередири-биле кукурузаның эрте быжар сортун өстүрүп үндүрер дээш хөй чылдарның дургузунда ажылдап келген. Оон ажылы чедиишкинниг доозулган. Венгр селекционер «Сегед 81» деп эрте быжар кукурузаны өстүрүп үндүрген. Ам оон бедиги 180 сантиметр четкен, элбээ-биле чечектелип турар.

«Сегед 81» Европаның соңгу районнарынга хыналдаңы эрткен. Оберада Франкфурт районунга тарыттынган ол кукуруза бүгү делегейге билдингир болгаш Барыын чүүке калбаа-биле нептерээн турган «Приор» деп кукуруза-биле деңге бышкан болгаш ооңуундан бедик дүжүттүг берген. «Сегед 81» каанга шыдамык болгаш ону күзүн чажар арбайны ажаап алган соонда тарып болур болганы-биле мурнуу чылыг районнарга база эки үнүп болур.

МИТРОФАН ПОПОВ,
СЭТА-ның корреспондентизи.

Будапешт.

РСДРП-НИҢ ИЙИГИ СЪЕЗДИЗИНИҢ 60 ЧЫЛ БОЛГАНЫНГА

Революсчу чаартыкчыларның съездизи

Чаа амыдыралды кижи төрелгетенниң төөгүзүнде бир дугаар тургузар, коммунизмниң чырыткылыг тудуун тудуп үндүрер деп чүве—улуг аас-кежик. Хөй-хөй чүс чылдарның дургузунда кижилерниң күзеп чораан чүүлү Совет чуртта бодарап турар. Бистиң салгалдың кижилери коммунизм үезинде чурттаар апаар! Ынчаарга өндүр улуг ажылче, коммунизм дээш тулчуушкунче бисти марксисчи-ленинчи өөредиг-биле чепсеглеттен алдарлыг Коммунистиг партия баштап, сорук киирип турар. СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга Н. С. Хрущевтуң демдеглээни ышкаш, бистиң партиявыс—чоннуң организакчызы, ниитилелдиң удуртукчу болгаш углакчы күжү, чаа ниитилел тудуунуң конструктору боор турар.

Шаанда шагда бистиң улузувустуң эң эки төлээлекчилери Россияның кетээрелдиг кижи төрелгетениниң ...таан турарының дугайын, бүгү ...четкил өргүн, ажылдаары таа...ыг, эгээртинмес делгем болгаш ...акшылдыг чаагай чурт болган ...рының дугайын күзеп чораан ...чүве билдингир болгай. Олар ...рының Төрээн чуртунуң ду... бодап, ол дээш сагыжы сар...орааннар. Ол шагларда-ла, по...ктиг амыдыралдың дерзии ёзу...мнары турза-даа, кижиниң мер...гааның кайгамчыктыг өндүр ...ай чогаалдары тургустунгулаан ...ган. Пушкинниң кайгамчыктыг ...үглели, Глинканың хөгжүмү тур...тунган, Репин бодунуң уттундур...арга чок чуруктарын чураан ...ган. Пирогов, ол шагның кижилериниң адааны ышкаш, «орус хирургияның хуулгаазыны» турган. Ки...альчич болгаш Перовская, Менделеев болгаш Попов база чурттап чорааннар. Ол шагда ады-сураа дыңналбас турган Калугага бо шагның ракета ужудуушкунунуң медээчизи—Циолковский салым-чаяанныг үүлезин бүдүрүп турган.

Бистиң күш-ажылга ынакшылдыг чонувусту алдаржыдып чораан кижилерниң аттары эвээш деппе ынчаш! Ломоносовтан болгаш Радищевтен, Чернышевскийни болгаш Добролюбовту замчыштыр революсчу бодалдың чок дээн бедии Ленинге чедир шак ол улуг болгаш хөй-хөй бергелерлиг оруу ынаар эрткен болгай.

Маркс биле Энгельстиң өлүм чок херээниң улуг уламчылакчызы — Ленин,— бистиң үениң эң улуг политиктиг кижи, совет улустуң дайынчы маңнайы болгаш оон коллективтиг баштыңчызы, коммунизмниң бедидикчизи болган. Коммунистиг партияны тургускан болгаш каннап дадыктырган.

Владимир Ильич партияны кадыг-дошкун чылдарда тургузуп эгелээн. Ол болза эрткен чүс чылдың төнчүзү болгаш амгы чүс чылдың эгези, капитализм хөгжүлдениң империалистиг чадазынче кирген, ангыларның чөрүлдээлери кедергей чидиглелин бергеи, революстуг шуурганның чоокшулап органы бүгү-ле черлерге эскертинип билдинип келген үе турган.

Бодунуң төөгүлүг улуг хүлээлгезин күүседир — ниитилелдиң амыдыралын коммунистиг үндезинге чаартыр төлээде, ажылчын ангы боду хуузунда политиктиг марксисчи партиялыг турар ужурлуг. «Эрге-чагырга дээш демиселге пролетариатта организациядан өске чепсек чок» деп, В. И. Ленин өөреткен.

Ынчангаш, Россияның ажылчын ангызы бодунуң марксисчи партиязын үндезилээш, ындыг чепсекти чедип алган. Ынчанмыже ындыг партияны тургузуп алырының мурнунда улуг болгаш шаптараазынныг аар орукту эртер ужурга таварышкан. Бистиң партиявыстың эгези болза, В. И. Ленинниң 1895 чылда организастааны Петербургтуң «Ажылчын ангының хостаары дээш демиселдиң эвилели» болган. Оон төөгүзүнүң ол үези болза, орус социал-демократия аренаже ниитилел шимчээшкини, политиктиг партия боор үнүп келген чорук-биле тодаргайлаттынар. Ыдаргай социал-демократтыг организацияларны чаңгыс аай ажылчын партия кылдыр каттыштырар, эргемниг социализмниң ажылчын шимчээшкини-биле каттыжарын боттандырар херектиг турган.

1898 чылдың чазынында Минскиге болган РСДРП-ниң I съездизинге партия чаңгыс аай организация кылдыр херек кырынга чүгле чарлаттынган турган. Оон соонда ёзулуг марксисчи партияны Россияның революсчуларының үндезилеп тургузарының мурнунда Ленинниң удуртулгазы-биле элээн каш чылдарның иштинде улуг күженишкин-биле ажылдаары, шудургу демисежири негеттинген. Социал-демократтыг организацияларның идей-политиктиг болгаш организастыг сырый каттыжылгазынга кайгамчык улуг рольду ленинчи «Искра» солун ойнаан. Ийиги съездиге тургустунган чаа хевирниң партиязының үндезини болган идейлиг болгаш организастыг принциптер чогум-на харын ол солуннуң арыннарынга ажылдаттынып кылдынган. Ленин ынчан-на, 20 чүс чылдың баштайгы чылдарында-ла, ону келир үениң партиязы, чаартыкчыларның партиязы деп адаан. Ол шынап-ла ындыг партия болган!

Чаа хевирниң партиязын тургусканы чорук, бистиң чуртувустуң марксистериниң-ленинчилериниң кайгамчыктыг тиилелгези болган. Ажылчын шимчээшкининде оппортунизмге, алзы чаягаарлаашкынга болгаш алыс соруk чок чорукка удур туржуп үнген большевизмниң нүүрү-биле Россияның ажылчын ангызы чаа амыдырал дээш демисежирде күчүлүг чепсектиг болган «Большевизм политиктиг бодалдың агымы боор, политиктиг партия боор, 1903 чылдан бээр туруп келген» деп, Ленин бижээн.

Мурнакчы революстуг теорияга удурттурган, ажылчы массаларда быжыг чөленгиштиг партия, ажылчын ангының бедик медерелдиг болгаш эки организастаттынган, революцияның идеяларынга ханызы-биле бердинген отряды болур партия төөгүнүң кавызынче үнүп келген. Күзел-соруунуң чаңгыс аайы-биле сырый каттышкан, бодунуң баар оруунуң эчис сорулгазын тодаргайы-биле көрүп турар шак ындыг политиктиг организацияны пролетарийжы шимчээшкин ынчага чедир кажан-даа көрүп көрбээн. Чүгле бистиң Коммунистиг партиявыска баштадып алгаш, Россияның ажылчын ангызы 1917 чылдың Октябрьда капитализмни шүүргедээриниче ажылчы чоннарны эдертип шыдаан. Коммунистерниң ленинчи партиязының удуртулгазы-биле ССРЭ-ге коммунистиг ниитилелдиң кудуку чадазы—социализм тургустунган. Ынчаарга ам СЭКП коммунистиг ниитилелди калбаа-биле тургузар дугайында партияның чаа Программазының колдуруп үндүрген улуг чаагай пландарын амыдыралга боттандырарының чаа, улам-на өндүр бедик төөгүлүг хүлээлгезин бодунга алган.

Коммунизм! Ниитилел амыдыралының чаа, дээди организациязы—олче кижилерниң хөй-хөй салгалдары чүткүп, оон дугайын күзеп сорулгап чораан болгай. Ынчалза-даа чүгле бистиң бо хүннеривисте коммунизм боттуг бодараан чүүл боор турар. Оон базымнарын бис бүгү-ле чүүлдерден: совет индустрияның өзүлдезиндеп-даа, үнүш-дүжүткүр хозушөлдерден-даа, электри сайгылгааны эң баштай чырып турар чаа бажыңнарның соңгаларындан-даа көрүп турар бис.

Коммунистиг тургузуушкунуң сорулгаларын шиитпирлевишаан, СЭКП чаа дуржулганы шиңгээдип ап, бодунуң политиктиг удуртулгазын болгаш организакчы ажыл-чорудулгазын сайзыраңгайжыдып турар. Партияның тургустунарының болгаш хөгжүлдезиниң үндезинде кижилерниң политиктиг үзел-бодалдарындан, моральдыг факторнуң чүүлдериндеп үндезилеттинген байдалдар туруп турар дээрзи билдингир. А моральдыг факторлар ниитилелге кезээде херектиг. СЭКП-ниң XXII съездизи, оон хүлээп алган Программазы партия дугайында ленинчи өөредигге чаа салыышкынны киирген, оон характер шимчизиниң төөгүлүг үүрге-хүлээлгезиниң дугайында, коммунистиг ниитилелди калбаа-биле тургузарының үезинде оон удуртукчу болгаш башкарыкчы ролюнуң өзериниң дугайында чугула теоретиктиг түңнелдерни кылган.

Амгы үе-чадада партияның удуртукчу ролюнуң өзер чоруу—коммунизмни тудуп тургузарының улуг эчис сорулгазын боттандырарынче чоннуң өзүп турар күш-ажылчы болгаш политиктиг идепкейин баштаарының эргежок чугула боттуг чоруундан болдунган дүрүм ёзугаар болур чүүл-дүр. Совет ниитилелдиң амыдыралынга партияның шак ол улгадып турар ролю чүнүң ужурундан болганыл? Хамыктың мурнунда политиктиг болгаш организастыг удуртулганың улам бедик деңнелин негеп турар коммунистиг тургузуушкунуң хемчээлдериниң өскениндеп, сорулгаларының нарыындан болган.

Күрүне болгаш партия амыдыралының өйү келген айтырыгларын партия кайы хире дидим болгаш чаа ёзу-биле шиитпирлеп турарыл дээрзин ТК-ның бүгүдеге билдингир сентябрь Пленумунуң соонда бистиң чурттап эрткенивис алдарлыг он чылдың түңнелдери болгаш оон сөөлүредир болган партияның XX, XXI, XXII съездилериниң мерген угааныг шиитпирлери база-ла херечилеп турар. Ол чылдарның дургузунда чурттуң амыдыралынга онза өскерилиишкиннер болган. Партияның болгаш бүгү улустуң чогаадыкчы күштери, кижиге чүдүүр чоруктуң оларны боогдап турган шорулгактарын ап октапканының соонда, чалгынналы бергеш, талыгыр бедикче кылыйтып үне берген ышкаш болган. Ынчангаш коммунизм тургузукчуларының гвардиязының мурнунга чаа-чаа делгемнер ажыттынып келген. Капиталдың шивээзин шүүргедээриниче партия массаларны эдертип турда, Октябрьның бүдүүзүнде оон хүрээлениинге 240 муңдан бичии-ле хөй демиселчилер бактаап турган, а ам—он миллион кижи бар!

Ленинге баштаткан бистиң партиявыс чаа ниитилел дээш тулчуушкунче ажылчын ангының партиязы боор үнүп турган. Бистиң чуртувуска болган улуг чаагай, бүгү делегейге төөгүлүг өскерилгелерниң — социализмниң бүрүн болгаш туюлуңга чедир тиилээниниң уламындан партияның социал баазазы база өскерилген. Ол болза бүгү совет улустуң партиязы болу берген. Ындыг болурда, СЭКП ниитилел амыдыралының бүгү талаларынга бодунуң башкарыкчы салдарын онза калбарткан. Коммунистиг партия ажылчын ангының партиязы турганындан бүгү совет улустуң партиязы болу берген чоруу ажылчын ангының ролюн черле бичелетпейн турар. Совет ниитилелдиң эң-не мурнакчы болгаш организастаттынган күжү болур ажылчын ангы коммунистиг ниитилелди калбаа-биле тургузарының-даа үезинде колхозчу тараачыннарга болгаш интеллигенцияга хамаарыштыр бодунуң удуртукчу ролюн боттандырып үргүлчүлээшаан турар.

Чоннуң авангарды, келир үениң конструктору болур партия революстуг тура-сорукту, тиилелгени дүргеп чедип алырынче сыныш чок чүткүлдү чедирбейн турар хире ындыг тала Совет күрүнениң амыдыралында чок. Оон херечизи—кодээ ажыл-агыйның хөгжүдериниң айтырыгларын чугаалажып көрүп, ону удуртурун сайзырангайжыдып турары болур. Кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезин удуртурунуң чаа хевирлеринче шилчилге болза, ёзулуг революстуг хемчег болган.

Партия оон соонда чурттуң экономиказынга партийжи удуртулганы эде тургузары-биле холбашкан айтырыгларны база-ла шак ынчаар дидими-биле көрген, партийжи органнарның бүгү звеноларының тургузуу бүдүрүлге принцивинче шилчээн, улус ажыл-агыйының чер-черде улам улуг чөвүлелдерин тургускан.

Адактың сөөлүнде, мырыңай-ла чоокта чаа СЭКП чуртта идеология ажылының айтырыгларын ханызы-биле, ленинчи ёзу-биле чугаалажып көрген. Ажылчы чоннарның кижизидилгези болза, коммунистиг тургузуушкунуң улуг программазының тудуш кезектериниң бирээзи болур дээрзи билдингир болгай. Партия совет ниитилелдиң бүгү ажыл-ишчилерин эртемниг, марксисчи-ленинчи үзел-биле чепсеглээр деп кайгамчык улуг сорулганы салган. Мырыңай-ла ам, бөгүн бистер кижилерни бедик идейлиг, Совет Төрээн чуртка, коммунизмге ханызы-биле бердинген, эрткен үениң чаңчылдарындан болгаш артыышкыннарындан хостуг кылдыр кижизидер ужурлуг бис.

Ажылчы чоннарның революстуг энергиязы партия делегейни чаартырының күчүлүг, тоттунмас үндезини дээрзин кылдыр көрүп турар деп, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга онзалап демдеглээн. Ынчангаш чоннуң революстуг соруун хөгжүдеринден, амыдыралдың бүгү талаларынга массаларның чогаадылгазынга делгемнии ажыдарындан, кандыг-даа шаптылаңчак, догей болгаш дептивес чорукка, чүве тоовас бараскаачы чорукка удур, иридикчи буржуаз идеологияга болгаш моральга удур эптеш чок демиселден артык чугула сорулга партия организацияларында чок.

Революсчу, чаартыкчы ёзуга партияның кижизидип турары совет кижилер коммунизм дээш ажылдаарының болгаш демисежириниң кайгамчык үлегер-чижектерин хүн бүрү көргүзүп турарлар. Партияга кижизиттирген чоннуң маадырлары Иван Леонов, Надежда Заглада, Валентина Гаганова, Николай Мамай дээн ышкаш, оон-даа өске ындыг хөй-хөй кижилерниң аттарынга бистиң Төрээн чуртувус дүрүм ёзугаар чоргаарланып турар. Эртемге, культурага совет кижилерниң чедип алган магалыг чаагай чедиишкиннерин, оңтаргайны шиңгээдип алырынга чайынналчак тиилелгелерин бодап-даа көрээли! Сылдыстар оранынарынче орукту херээжениерниң арасындан бир дугаар ажыткан бистиң кайгамчыктыг маадырывыс Валентина Терешкованың сөстерин маңаа кирриксеп тур мен:

— Мен бодаарымга, аас-кежик дээрге, кижиниң кезээде-ле чай чок чорууру, оларны кылбайн кижи чурттап-даа шыдавас дыка көвей ажыл-херектерлиг болуру ол—деп, Валя чугаалаан.

Марксисчи-ленинчи өөредигни удуртулга болдурбушаан, СЭКП даштыкы политиканың айтырыгларын база-ла мерген угааныг болгаш бүдүрелдиг шиитпирлеп турар. Ангы-ангы социал тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ доктаамаарының ленинчи принциптеринге даянгаш, бистиң партиявыс тайбыңның политиказын чүткүлдүг-биле чорудуп, хоозурадыышкынныг термоядролуг дайынның айыылын улустардан чайладыр дээш эргежок чугула бүгү-ле чүүлдерни кылып турар.

СЭКП болгаш оон Н. С. Хрущевка баштаткан ленинчи Төп Комитеди социалистиг чурттарның чаңгыс эвилел быжыглаарының, оларның улам сырый каттыжылгазының, акы-дуңма коммунистиг болгаш ажылчын партияларны сырый каттыштырарының шугумун чүткүлдүг болгаш сорукту-биле чорудуп турар. Бистиң партиявысче болгаш өске-даа коммунистиг партияларже, СЭКП-ниң XX, XXI, XXII съездилериниң шиитпирлеринче, ССРЭ-де чаа ниитилел тургузуушкунуңуң болгаш делегейниң революстуг шимчээшкининиң практиктиг дуржулгазы илергейлеп көргүскен бистиң Программавысче ККП ТК-ның удуртукчуларының халдаашкыннары нүгүлчү болгаш дорамчылал кылдыр биске дыңналып турар.

Моон ужурунда СЭКП ТК-ның ажык чагаазында: «Ленинниң партиязының дугайында, социализмниң төрээн чуртунуң дугайында, социалистиг революцияны делегейге эң баштай үндүрген делегей империализмни болгаш иштики контрреволюция-биле кадыг-дошкун сегиржип алыышкынга оон улуг чаалап алыышкыннарын камгалап ап шыдаан, бүгү делегейниң ажылчы чоннарының мурнунга интернационалчы хүлээлгезин ак-сеткилдиг күүсетпишаан, коммунизм тургузуушкунуң дээш демиселге маадырлыг болгаш болуп бердинген чоруктуң кайгамчык чүүлдерин көргүзүп турар улус дугайында ындыг чүве чугаалаарынга дыл канчап эптежир чүвел» деп, кончуг шын чугаалаан. Ажык чагааның бо сөстеринге бүгү совет улус каттыжып турар.

• • •

Дыка хөй чылдар мурнунда, кажан Совет чурт төөгүлүг аренаже үнүп, чаа амыдырал дээш, ол чок турда чурттап болбас тургузуг дээш тулчуушкунче чап-чаа-ла кирип турган үеде, назы доктаап кырый бергеш, коммунист болган улуг француз чогаалчы Анатоль Франс болза, Россия дээрге болдунмас-даа чүүлдер боттанып турар шак ындыг чурт-тур, Ол болдунмас чүүлдерни большевиктер бүдүрүп турарлар деп чугаалаан.

Ам төөгүлүг чаа үеде, коммунизмниң эргиниинде совет кижилер чогаадып, бодарадып, чырыткылыг келир үеже орукту баштай ажыткан ленинчилер чогаадып, бүдүрүп турарлар. Маяковскийниң чугаалааны «коммунаның шыпшык бажы» биске делем кескү апарган. Делегейниң өске-даа хөй-хөй улустары чаа амыдыралче бистиң-биле кожа чорупа орар. Бисти коммунизмче геннаалдыг Ленинниң тургускаш, каннап дадыктырган Коммунистиг партиязы эдертип бар чоруур.

Б. БАЯНОВ.

Венгр Улус Республиканың кооперативтери болгаш күрүне ажыл-агыйлары чыл келген тудум-на кедээ ажыл-агый техниказын: тракторларны, комбайннарны хөй-биле ап турар. Бо боду чоруур комбайннарны база-ла кооперативтерже чорудуп турары ол.

МТИ—СЭТА-ның фотозу.

Женева дугуржулгаларын үрээн

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнамның улусчу армиязының дээди командылалының харылзаа төлээлери Вьетнамга хайгаарал болгаш контроль талазы-биле делегей комиссиязынга чоруткан чагаазынга Мурнуу Вьетнамдан америк вертолёттарны доп-дораан чайладып үндүрерин негээн. ВИА агентилелдиң дыңнатканы-биле алырга, чоокта чаа америк авианосец 30 вертолёттарны Сайгон портка дүрүм чок ёзу-биле чедирип келгенин харылзааның төлээлери айтып турар. Чагаада оон ынай чугаалап турары болза, бар медээлерни ёзугаар алырга, АКШ чаа хөй вертолёттарны, дайынчы самолёттарны болгаш шериг дериишкинин Мурнуу Вьетнамга чедирип бээр бодап турар.

Бо фактыны 1954 чылда Женева дугуржулгаларын кезээдир үрээни болгаш Мурнуу Вьетнамда агрессчи планнары дээш АКШ-тың чазаан буруу шаап турар делегейниң хөй-ниитизиниң сагыл-оналынга удурланган өнчүк-чөнгээ кылдыр харылзааның төлээлери айтып турар.

ГРЕЦИЯДА ПОЛИЦЕЙЖИ ТУРАЗЫНДА ААЖЫЛАЛ

АФИНЫ. (СЭТА). Чоокта чаа Афиныныя полициязы тайбыңның болгаш ядролуг чепсекти дужурериниң талалакчыларының хуралының киржикчилеринче халдаашкын кылган. «Грек аныяктарның тайбып дээш Ламбракис аттыг шимчээшкини» деп организацияның бажынын долгандыр полиция бүзээлеп алган турган. Тайбыңның болгаш ядролуг чепсекти дужурериниң талалакчыларының хуралы ол бажынга болур ужурлуг турган. Ол бажынче кирерин оралдашкан кижи бүрүзүн полиция эттеп-эрээдеп турган.

Полицияның кара туразында аажылалынга удурланыышкынның демдээ кылдыр аныктар кудумчуларже үнүп, «Тайбың, демократия! Фашизм болбас!» деп лозуннарны салып турганнар. Полицейжилер аныяктарның ол организациязының удуртукчуларының бирээзин Лендакисче халдааш, ону эттеп, буду-биле тепкилеп турган, ооң түңнелинде Лендакистиң бажының мээзи шимчээн болгаш ону эмнелгеде чыттырган дээрзин «Авги» солун дыңнаткан. Полицейжилерниң бо үүлгедиглерин полицияның начальниги Крамбецос удуртуп турган.

Хөй-ниитиниң удурланыышкынының түңнелинде тайбыңның болгаш ядролуг чепсекти дужурериниң талалакчыларының хуралы болган. Ооң киржикчилери тайбың талалакчыларынга хамаарыштыр полицияның араатанзыг үүлгедиглеринге удурланыышкынның бижиин парламентиже чоруткан болгаш буруулугларга кеземче көргүзерин негээн.

„АКШ-ка кылган"

ПАРИЖ. (СЭТА). АКШ-ка кылган напалмныг бомбаларны португали колонизаторлар самолёттардан октап турар. Ол бомбаларны Анголаның херээженнеринге, бичии уругларынга болгаш кырган-чөнүктеринге удур ажыглап турар деп, Анголаның Национал хосталыышкын фронтузунуң парлап үндүрген дыңнадыында чугаалап турар.

Сөөлгү үш неделя дургузунда ангола патриоттарның ажыл-чорудулгазының түңнелдерин үндүрбүшаан, дыңнадыгда айтып турары болза: португалдар Бемба чанынга тулчуушкуннарга 100 хире солдаттарын оскунган, а Беса-Монтейрунуң районунга португали колонизаторларның ротазы бүзээлеттирген болгаш аар чидириглерге таварышкан.

Дамаскада байдал

ДАМАСК. (СЭТА). БАР-ның президентизи Насерниң июль 22-де чугаалаан чугаазы-биле холбаштыр, Сирияның революстуг командылалының национал чөвүлели медеглел парлап үндүргеш, ук чугааны «араб чаңгыс-эптиң херээнге дыка айыылдыг» деп айыткан. «Каир декларациязы-биле чарлаан үш талалыг федерациядан Каттышкан Араб Республиканың үнериниң дугайында» шиитпирни хүлээп алган президент Насерниң адынга элээн каш буруудадыышкыннар Дамаскаың радиозун болгаш телевидениезин дамчыштыр номчаан ол медеглелде бар болуп турар.

Революстуг командылалдың национал чөвүлели июльдуң 18-те Сирияга эргилде кылыр дээн чедимче чок оралдажыышкын дээш харысалганы Каирге онаап турар.

Сирияның революстуг командылалының национал чөвүлелиниң медеглели

ДАМАСК. (СЭТА). Дүүн кежээ Дамаскага автомат-биле болгаш пулемёт-биле аткылажыышкын катап эгелээн болгаш чартык шак ажыр үргүлчүлээн. Кудумчулар дораан-на ээн апарган, кижилер бажыңнарынче чаштына берген. Транспорт шимчээшкини соксаан. Сирия армияның кол штавының кырынга реактивтиг самолёттар база катап дескине берген. «Национал гвардияның» солдаттары болгаш дайынчылары чогуур туруштарны ээлепкен.

Дамаск парлалгазынга парлап үндүрген албан дыңнадыындан илереп турары-биле алырга, «халдап келген тала» кол штабтан ырак эвесте паркка чаштынып чыткан беш дургуннар болган. Олар биле кол штабтың бажыңын камгалап турган солдаттарның [illegible] ынга аткылажыышкын эгелээш, дораан-на ёзулуг тулчуушкун болу берген, анаа реактивтиг самолёттар безин киришкен.

Румынияда кызыл-тас ажаап алыышкыны

БУХАРЕСТ. (СЭТА). Румынияның социалистиг ховуларында кызыл-тас болгаш өске-даа кедээ ажыл-агый культураларының ажаап алыышкыны дүрген темпилер-биле чоруп турар. Бухарест область бүгү 481.600 гектар шөлдүң кызыл-тазын ажаап алырын чуртта бир дугаар дооскан. Добруджск, Банатск, Галацк болгаш өске-даа областар кызыл-тас кезилдезин доозуп турар. Банатск болгаш өске-даа областарның коллективтиг кедээ ажыл-агыйлары болгаш күрүне ажыл-агыйлары «Безостая—1» деп сорттуң кызыл-тазын тараан шөлдерниң гектар бүрүзүнден 25—30 центнер дүжүттү ап турар.

Чаагай түңнел

ВЕНЕЦИЯ. (СЭТА). Венецияга чүгле чаа доозулган, уругларга көргүзер кино чуруктарның XV делегей фестивалынга совет кино-чуруктар бирги бир, ийиги бир болгаш үшкү бир шаңналдарны чаалап алган. «Согур куш» (1-ги шаңнал), «Ийи делегейниң аразында» (2-ги шаңнал), «Баранкин, кижи бол!» (3-кү шаңнал) деп кино-чуруктарны шаңнаан.

ССРЭ-ниң улустуң артизи С. Образцовка даргалаткан фестивальдың жюризи делегейниң 16 чурттарының конкурска киирген 53 кино-чуруктар-биле таныжып көргеш, бодунуң бүгү шиитпирлерин чаңгыс үн-биле хүлээп алган. Фестивальдың тулган призери — (бүгү талазы-биле эң дээре кино-чуруку дээш улуг шаңналды чаалап алган) Польша болган. «Романтиктиг ээп келиишкин» деп кино-чурукту фестивальдың кол шаңналы-биле шаңнаан.

Бүгү африкан чурттарга хамаарышпас чорукту бээр

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Гананың БНО-да доктаамал төлээлекчизи элчин Алекс Квейсон-Секки Гананың президентизи Кваме Нкруманың даасканы-биле, Африкада португали колонияларга хамаарышпас чорукту доп-дораан тыпсырын негээн чагааны Айыыл чок чорук Чөвүлелинге дамчыдып берген.

Португали колонияларның дугайында болгаш Мурнуу-Африкан республиканың чазааның чорудуп турары аймак-сөөк ылгаар политиканың дугайында айтырыгны чугаалажып көөрү-биле Айыыл чок чорук Чөвүлели шиитпирлиг үеде чыглып турар-дыр деп, чагаада чугаалап турар. Португалдарның чорудуп турар ужур-дүржок аажылаашкыннарын бүрүнү-биле соксадыр, Африкада португали империяны бүрүнү-биле чок кылыр ужурлуг чугаалажыышкынның түңнелин кижи төрелгетен четтикпейн манап турар.

«Аймак-сөөк ылгаар политиказы африканнарның кижи төлевин дорамчылааны болуп турар Мурнуу Африкага удур быжыг туруштуг болгаш шиитпирлиг хемчеглерни алырынче» Айыыл чок чорук Чөвүлелин Кваме Нкрума кыйгырган. Ол чуртче бүгү-ле хевириниң боочепсээн болгаш озк-чемзээн чорударын болгаш садарын бүрүнү-биле хоругдаарын негеп тур бис деп, чагаада чугаалап турар. Аймак-сөөк ылгаар чорукту бүрүнү-биле узуткап чок кылырын болгаш Мурнуу Африкада европейжи эвес кижилер кижиниң кол-кол эргелерин эдилээн турарын негеп тур бис.

Завод болгаш ооң кижилери

Кызылда пиво заводу бар деп, бисте хөй-хөй кижилер билир болгай. Ийе, ол шын. Бо завод-биле кады шуут-ла кожа хлеб заводу, колбаса фабриказы туруп турар, а оларның бир талазында — сепселге заводу, өске талазында, шала кудулдур — сүт заводу бар. Олар шупту-ла — хоорайның адаанда, аразы бир километрден ашпас хире черде. Ийе, бодунуң төрээн республиказының төвүнде чаа-чаа фабрика, заводтарның дүрген туттунуп, ажыглалга кирип турарынга кижи канчап чоргаарланмас боор! Олар моон соңгаар улам-на көвүдээр дээрзинге быжыг бүзүрелдиг бис.

«Бистиң пиво заводувуста пиво кылып турар, ол завод хоорай адаанда, машина оруунуң кыдыында дөрт каът чиңгежек ак бажың ол-ла болгай» деп, чамдык эштер дорту-биле ынчаар бадыткап-даа турар. Ынчалза-даа олар пиводан өске кандыг суксунну мында кылып турарын чедир билбейн турар чадавас. Чүү суксунул, ол? Оларны кымнар кылып турарыл?..

ШИЛДЕР ШИМЧЕП ЧОРУП ТУР

Ак-ак халаттарлыг, бир үе-черге он үш кыстар өрээлче кире бердилер. Шыырынны хенертен-не моторнуң шимээш даажы үрепти. Кыстар дүрген чергележи тургулапкаш, бодунуң кылыр ээлчээн манап, билзээн сывыртынып, резина идиктерин кедипкен турганнар.

Эң мурнунда турган кижи демги шилдерин дескинип турган калбак тавак-ээкке чыскаалдыр салгаш, чуп эгеледи. Шилдер оон автоматтыг чылдырыкчы-биле дараалында кижилерже — кудукчуларже шимчеп чоруптар. Кудукчуларның мурнунда чиңгежек хоолайжыгашта дем-не баш бурунгаар белеткеттинген газировка (хейлендирген суг) бар. Кудукчуларның ажылы дыка чай чок: чуглунган болгаш кургаттынган шилдер дүрген чылып чедип кээр, оларны анаа дораан-на газировка-биле долдургаш, аскын дуглааш, чылдырыкчы херекселге олуртуп каар. Ынчалза-даа ол ам-даа белен эвес ол...

Оон ынай чүү болурун моон адаандан номчуур силер, тайылбырны ам түр соксап каалы, ынчангаш маңаа бистиң-биле кожа турган, заводтуң кол инженери Раиса Степановна Деменкова-биле чугаалажы каапталы.

Раиса Степановна ол даап-шимээн уезинде бис-биле барык-ла алгыржып чугаалажып турган чүве.

— Бо цех ам колдуунда-ла механизастаттынган. Эртеен чылын чамдык ажылдарны хол-биле кылып турдувус, ынчан чер алеайн турган чүве. Көрбес бе, шилдерни безин автоматтыг арга-биле чуп турар бис...

— Эртеен чыл-биле деңнээрге, ам бо цехте чаа чүү барыл?— деп, кол инженерни үзе кирбишаан ылавылап айтырдывыс.

Кол инженер дээрбекте дескинип турган шилдерже айытты:

— Газировка шилдерже автомат-биле ынчаар куттунуп эгелээр, ону бо чылын кылып алдывыс.

Ам демги чылдырыкчы херекселге олуртуп каан шиливисче көрээл. Олар төгерик кара автоматка баар. Ону хынакчы дээр. Анаа газировканың шилдерге долдур, долу эвес куттунганын, аскының канчаар дуглаттынганын хынаар. Хыналданы эрткен шилдер оон чылдырыкчы-биле эң сөөлгү ажылче — шилдерге газировканың адын, кылган ай, хүнүн чиншир хырбалап турар ажылдакчыларже баар. Ам газировка белен, ону хааржактарга суккаш, чудуруп алгаш чоруптар...

Бо улуг эвес, үжен квадрат метр хире черде 39 кижи үш ээлчег болуп алган ажылдап турар. Чүнүң-даа мурнунда, оларның чүткүлдүг ажылын демдеглээри чугула. Олар ажыл уезинде чаңгыс минута безин курут турбастар. Бир хонукта олар он муң литр чедир газировканы кылып үндүрүп турар. Оон-биле республика найысылалының болгаш районнарның ажылчы чоннарын газировка суксун-биле чедир хандырып шыдаар.

Цехтиң бир бригадазынга коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп бедик атты тывыскан, өске ийи бригада ол ат дээш демисежип турар. Ылангыя эш Полуэктованың ээлчээ онза шылгарап турар. Ында ажылдакчылар Зоя Онипко, Роза Чичинаа, Ефросинья Петрова, Екатерина Шестопалова олар күш-ажылга эки мергежилдиин көргүзүп, заводка организастаттынган техминимум өөредилгезин чедиишкинниг доосканнар. Оларга заводтуң коллективи чоргаарланып турар.

Суксун кылыкчызы РОЗА ЧИЧИНАА

ЧААРТЫЛГАЛАР, БЕДИК ТҮҢНЕЛДЕР

Заводтуң дөрт каът бажыңының иштинде хөй-хөй хоолайлар, дамчыдыкчы-чылдырыкчылар, изидилге саваалары, кургадыр болгаш хайындырар хааржактар бар. Олар нарын болгаш бот-боттарынга харылзаалыг ажылды кылып турарлар. Ол-ла бүгү дериг-херекселдер завод баштай тургустунуп турар үеде чедишпес, ажылдың барык-ла чартык кезиин хол-биле кылыр турган. Ам сордурар насосту, арбай дамчыдып чорудар трансформаторну база өске-даа херекселдерни чагыдып ап, заводтуң инженерлериниң күжү-биле эптеп таарыштыр кылып алган.

— Ам чамдык чиик ажылдарны, чижээ, шил аксы дуглаарын, пиво кылыр тараа арыглап кургадырын, ону хайындырар саваларга чедирерин, хлеб квазын кылыр черни болбаазырадырын бүрүн механизастаар бис — деп, инженер чоргаарал-биле чугаалады.

Сөөлгү үеде пиво заводунуң ажылы улам-на организастыг, улам-на бир демниг чоруп турар. Ооң ачызында, завод бо чылдың бирги чартыында бүдүрүлге онаалдазын 104 хуу күүседип, бодунга алган социалистиг хүлээлгезин ажыл-херек кырынга ээлеп шыдаан.

А. НУГУУРАК.
А. СОДУНАМ.
(«Шынның» тускай корр).

Чигир хайындырыкчызы Е. ШЕСТОПАЛОВА.

Янзы-бүрү чүүлдер дугайында допчузу-биле

★ «Орустуң хувулгаазын чүүлү» деп кино-чурукту Ташкентиниң ажылчы чоннары улуу-биле сонуургаан. Аннели болгаш Андрэ Торндайктарның ол кинозун көргүзүп турар он бир кинотеатрларга, культура ордуларынга, клубтарга коллективтиг көөрүнүң хөй санныг чагыглары хүн бүрүде кээп турар. «Узбекфильм» студия «Орустуң хувулгаазын чүүлү» деп кино-чурукту узбек дыл кырынга кылырынче кирипкен.

★ Охтинскиниң химия комбинатында (Ленинград) хоолайлар кылып үндүрүп турар винипласт цегиниң чаарты тургузуушкуну дооступ турар. Полиэтиленниг пленка бүдүрүп үндүрер цехти база-ла дерип турар. Ындыг пленка кежүрүп чоруур чиигеткен чылыдар черлер тургузарда, шилден дыка чиик карылгалыг болгаш таарымчалыг болуп турар.

★ Эстонияның сланец бассейниниң дагжылары сланец тывыжының чеди айлар программазын күүседиринин хуусаа бетинде дооскан. «Эстонсланец» трестиң шахтёрлары пландан артыкка 280 муң тонна ажыг оттулар чүгаду херглекчилерже чудуруп чоруткан.

АЖЫЛЧЫ ЧОННАРНЫҢ ЭРГЕЛЕРИНЧЕ ХАЛДААШКЫН

Францияның национал хуралы күрүне албан черлериниң болгаш бүдүрүлгелериниң ажылдакчыларының ажыл соксадыр эргезин кызыгаарлап турар ажылчыннарга удур хоойлу төлевилелин бадылаашкынның шоолут эвес хөй нурууз-биле хүлээп алган. Хоойлу төлевилелинге удурланыышкынның ажыл соксадыышкынының чалгыы бүгү Францияны хаара туткан үеде, национал хуралдың ажылының эгелээни элдептиг. Депутаттар бүгү дүнңүң дургузунда хуралдап келген, а кажан олар тарап чанып турган, метеорологтарның ажыл соксадыышкынының эгелээнин билип каапнар. Национал хуралды дамчыштыр киирген ажылчыннарга удур хоойлу төлевилелин француз ажылчын аңгы шак ынчаар көрген. Хоойлу күштүг болган турар төлээде, ону сенат база хүлээп алыр ужурлуг.

Чазактың хоойлу төлевилелиниң ужур-утказы чүдел? Ол хоойлу төлевилелинде бижиттинген чүүлдерни ёзугаар профэвилелдери болза «эрге-жок чугула хемчеглерни ой-шаанда алыр» арганы эрге-чагыргаларга болгаш администрацияга бээр төлээде, ажыл соксадыышкынының эгелээринге чедир беш хонук бурунгаар ооң болур черинин, үезиниң болгаш үргүлчүлелиниң дугайын эрге-чагыргаларга болгаш администрацияга баш удур сагындырар хүлээлгелиг. Мооң-биле холбаштыр, Коммунистиг партияның неделя санында үнер «Франс нувель» деп органының бижээни болза ажыл соксадыышкынының дугайын эрге-чагыргаларга болгаш администрацияга баш удур дыңнадыры — ол дээрге, эрге-чагыргалар боттарының эргезинде турар парлалганың, радионуң болгаш телевидениениң дузазы-биле хөй-ниитиниң санал-оналын аймааазырадыр болгаш ажыл соксатканнарже ыйыышкынны кылыр аргалыг болзун дээш ажылчы чоннарны болгаш профэвилел организацияларын бектээринче угланган чепсек-тир.

Хоойлу төлевилелиниң ажык талалакчыларының бирээзи — Францияның премьери чораан Мишель Дебре бир эвес ажыл соксадыышкыны эгелээн тарылгада безин ону «соңгаарладырын» профэвилелдеринге чазактың айтыышкын бээр эргелиг болурунуң дугайында чүүлдү хоойлу төлевилелинге баш удур киирген турган. Мооң-биле чергелештир, ажыл соксадыышкынының чамдык хевирлерин «дүрүм ёзугаар эвес» деп шуут чарлап болур. Ажыл соксадыышкынының бо «чамдык хевирлеринге» чазак кандыг-даа ажыл соксадыышкынын херек кырынга хамаарыштырып болур.

«Комба» деп буржуаз солун чаа хоойлу төлевилели «француз профэвилелдеринге удур кадыг-дошкун согуг болур» деп бижээн.

Чазак-даа, ооң шынчы реаксылыг парлалгазы-даа черле ажыл соксадыышкынын хоруур дугайында негелдени ажы-биле идип үндүрерин дидинмээнин чугаалап каар болза чогуур. Реакция болза хоойлу төлевилелинде дорамчылаашкынныг кандыг-даа чүүл бижиттинмээн, ажылчы чоннарның эрге-ажыктарын кызагдавайн турар дээр аянныг чүвени көргүзерин оралдажып турган. Национал хуралга хоойлу төлевилелиниң талазы-биле илеткелчи Луи Жокс ол дугайын база чугаалап, киирип турар хоойлу төлевилели ажылчы чоннарның ажыл соксадыышкынын чорудар эргезин кызагдавайн турар дээр чергелиг чүвеге депутаттарны бүзүредирин оралдажып турган. «Насьон» деп деголльчу солун ол дугайын бижип, чугаа болза ажыл соксадыышкынынга эрге дугайында мырыңай болбайн турар, а айтырыг чүдел дизе, администрация «белеткеп турар ажыл соксадыышкынының дугайында эрезгей ёзу барымдаалап база ой-шаанда билген турары болур» дээр чүвени чулчураан. Солуннарның бо кичээндирии, оларның сезиглээшкини чурттуң башкарыкчы бөлүктериниң хөөннерин, улусчу шимчээшкинниң көдүрлүүшкүнүнден оларның коргуп турар чорууң илерээйлеп турар. Ол коргуп девидээр чорук, эң кыдыкы хемчеглерни алырынче чазакты база кийр чыгаан.

Күрүне бүдүрүлгелериниң администрациязы болгаш хуу бүдүрүлгелерниң ээлери ажыл соксадыышкыны болган таварылгада ажылга ажылчы чоннарны албадаашкын-биле киириштирериниң политиказын каш чылдарда чорудуп турар. Ындыг болза-даа ол политика, бүдүрүлгелерни хаар болгаш ажылчыннарны ажылдан массалыы-биле үндүрер политика ышкаш, база-ла буурап дүшкен. Бүгү чуртту хайындырып үндүрген 220 муң француз шахтёрларның 35 хонукта маадырлыг ажыл соксадыышкынын сактып көрээли. Ол ажыл соксадыышкынын сый шавар дээш чазак ажылга ажылчыннарны албадаашкын-биле киирер дугайында декретти боттандырарын оралдашкан. Шахтёрлар ол айтыышкынга чагыртпаан. Декрет күүсеттинмейн, саазын кырынга арткан.

Мырыңай чоокта чаа «Сюд-авиасьон» деп ужар чүүл заводтарының дирекциязы черле ажыл соксатканнарга удур бүдүрүлгелерни хаарын болгаш ажылчыннарны ажылдан массалыы биле үндүрерин чоруткан. 7.000 ажылчыннарны ажылдан үндүрген. Ажылчыннарның шудургу кызымаккай чоруу бүдүрүлгени хаарын болгаш ажылчыннарны ажылдан массалыы-биле үндүрер чорукту күш чок болдурарынче администрацияны албадапкан.

Францияда аңгы демиссели өзүп турар. Сөөлгү дөрт чылдарның дургузунда ажыл соксадыышкынныг демиселдиң түңнелинде чыл бүрүде 1.800 муң ажыл хүнү чидириглиг болган. Бо чылдың чүгле баштайгы үш айларында 7—8 миллион ажыл хүнү ышкындырган. Ажылчы чоннарның демиселинге удур туразында аажылалды үүлгедир күжү чок апарган чазак «ниитиниң корум-чурумун камгалаар» дээр чылдак-биле «ажыл соксадыышкынын таарыштырар туруму» дугайында айтырыгны тургускан.

Ындыг болза-даа, парламентиге депутат-коммунист Вальдек Рошениң чугаалап турганы-биле алырга, кол айтырыг ажыл соксадыышкынынга эргени кызыгаарлаарында. Чуртта ажыл соксадыышкынныг шимчээшкинни базарында эвес, а ажылчын аңгының болгаш бүгү ажылчы чоннарның дүрүм ёзугаар негелделерин хандырарында болуп турар.

Ажылчы чоннар амыдырал байдалдарының доктаамал дорайтап турарынга удур демиселдиң чепсээ кылдыр ажыл соксадыышкынын чорудар ужурга таваржып турар. Профэвилелдериниң сан-медээлерин ёзугаар алырга, 1955 чылдан 1963 чылга чедир үениң дургузунда, чижээлээрге, «Рено» заводтарының ажылчыннарының тадып алыр аргалыы барык 12 хуу кудулаан. Ынчаарга чүгле сөөлгү беш чылдарның дургузунда шериг чарыгдалдары 40 хуу көвүдээн, а полицейжи аппараттың ажаалдазының чарыгдалдары 85 хуу өскен!

Францияның ажылчы чоннары ол чаа хоойлу төлевилелиниң чедирер айыылын эки билип турар. Ам безин бо хоойлу төлевилели экономиканың күрүне секторунуң ийи чартык миллион ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының эрге-ажыктарынга удур кызагдаашкынны болдурар апаар. Ынчалза-даа «Юманите» солунуң демдеглээни-биле алырга, монополияларның ол дерзии хоойлузу ооң дараазында хуу секторга база нептерээр. Француз чазактың чаа базымы — ол дээрге демократтыг хосталгаларже капиталдың калбак шаап халдаашкынының оруунга чүгле эге-дир.

Францияның ажылчы чоннары ону эки билип турар. Оон ужурунда ажылчыннарга удурланган хоойлу төлевилелинге удур чөөн үзелдиг күштерниң демиселиниң фронтузу чуртта калбарып эгелээн. Чазактың хоойлу төлевилелинге удур демиселдиң хүнүн бүгү чуртка эрттирген июль 11-де Францияның ажылчы чоннарының үнү барыын үзелдиг күштерге күчүлүг кичээндириг кылдыр дыңналып турган. Кажан национал хуралдың депутаттары хоойлу төлевилелин чугаалажып эгелээн үеде, июль 17-де ажылчын аңгының нийти национал үнүүшкүнү болган.

Ажылчыннарның демиселиниң характерлиг шынары болза оларның чаңгыс эви болгаш сырый каттыжыышкыны болуп турар. Хоойлу төлевилелинге удур коммунистер, социалистер, радикалдар, шажынчылар, улуг профэвилел каттыжыышкыннары демисежип турар. Сай-хөө олигархияның халдаашкыннарындан демократтыг эргелерни болгаш хосталгаларны камгалап алырынга француз улустуң шиитпирлииниң дугайын ол демиселдер чугаалап турар.

А. ЗВАНЦОВ.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага шокар булуттарлыг хүн болур, чамдык черлерге кыска чаашкыннар болур. Кызылга чаашкын шоолуг эвес болур. Хат өйтавында. Агаарның температуразы: республикага — 24—28, а Кызылга — 26—28 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

ИЮЛЬ 27-ДЕ.

«НАЙЫРАЛ»: «Чоруп-ла турдувус» 10, 12, 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Казактар» 2.30, «Ол бүгүге чай буруулуг болган» 4.30, 6.30, «Оожум Дон» 3.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Уругларга программалар 10, «Арын-нүүр дээш» 3.15, 7.15, «У французских каминов» 11.15, 1.15, 5.15, 9.15 шактарда.

«ВОСТОК»: Барабаның хаак» 1.15, 3.15, «Ховуда хадыкнар» 7.15, «Ашак-кадай болушканы ындыг-ла кончуг эвес болган» 5.15, «Бистиң ынак Мексикавыс», «Ашак-кадай болушканы ындыг-ла кончуг эвес болган» 9.15 шактарда.

«ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА»: «Аныяк чораан чылдары» 5, 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажын. № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24—63, редакторнуң оралакчызының болгаш харысалгалыг дежурныйның 35—24, пропаганда килдизиниң 23—54, харысалгалыг секретарьның 23—35, кедээ ажыл-агый килдизиниң 25—38, партийжи амыдырал килдизиниң 37—13, иштики информация килдизиниң 20—60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21—27, үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22—64, бухгалтерияның 31—75, корректорларның 21—47. Солун келбейн барганда 32—75 телефонче долгаар.

ТС—01307. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. ИЮЛЬ 28 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 178 (5582).

Өртээ 2 көп.

„ПРАВДА“ БОЛГАШ „ИЗВЕСТИЯ“ СОЛУННАРНЫҢ КОРРЕСПОНДЕНТИЛЕРИНИҢ АЙТЫРЫГЛАРЫНГА Н. С. ХРУЩЕВТУҢ ХАРЫЫЛАРЫ

ССРЭ-ниң, АКШ-тың болгаш Великобританияның төлээлекчилериниң арызынга чугаалажыышкыннарны Москвага чедиишкинниг дооскаңы-биле холбаштыр «Правда» болгаш «Известия» солуннарның корреспондентилери элээн каш айтырыгларга харыылап бээрин эш Н. С. Хрущевтан дилээн.

АЙТЫРЫГ: Атмосферага, космиктиг делгемге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында дугуржулганың чедип алдынганын Силер канчаар үнелеп көрүп турар силер?

ХАРЫЫ: Совет Эвилелиниң, Американың Каттышкан Штаттарының болгаш Великобританияның арызынга ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында айтырыг талазы-биле чугаалажыышкыннарны чедиишкинниг-биле дооскан чорук делегей талазы-биле чугула ужур-дузалыг болуушкун болур. Совет Эвилели хөй чылдарның дургузунда ядролуг чепсектиң шенелделериниң соксадыры дээш демиселди чорудуп келген деп чүве билдингир болгай. Ол айтырыгны эң дүргени-биле шиитпирлээр деп негелдени тайбыңга ынакшылдыг бүгү-ле күрүнелер болгаш улустар кезээде деткип келген болгаш деткип-даа турар. Ам болза атмосферага, космиктиг делгемге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин кылырын хоругдаар дугайында Керээ дугуржуп алдынган-дыр. Ол — эки эге-дир деп санап турар бис. Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында дугуржулганы чедип алырынче боттарының күженииишкиннерин үндүрүп турар чаагай күзелдиг бүгү кижилеринге байыр чедирер күзелдиг-дир мен. АКШ-тың болгаш Великобританияның чазактарының, чугаалажыышкыннарны кылыры-биле боттарының чазактарындан төлээлеттирген оларның төлээлекчилериниң күжениишкиннерин үндүргенин база чугаалаксай-дыр мен.

Сонуургалдыг күрүнелерниң күзели болгаш күжениишкиннери бар турда, улуг күрүнелерниң чаагай күзели бар турда, бот-боттарынга хүлээттинип турар байдалга делегей айтырыгларын шиитпирлээр талазы-биле чедиишкиннерни чедип ап болур дээрзин ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында дугуржулганың чедип алдынганы көргүзүп турар-дыр.

Оон туржук, ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында керээни чарып алыр болза, делегейниң дүшкүүрлүг чорууң черле ниитизи-биле чавырылдырарынга, ынчангаш делегей талазы-биле шагда-ла шиитпирлээр өйү келген айтырыгларны шиитпирлээринге таарымчалыг байдалды тургузарынга идигни бээр деп идегеп турар бис, ол идегелди бүгү делегейде кижилер амгы үеде үлежип турар деп база болап турар бис.

Чедип алдынган чедиишкиннерге таалап олурупкаш, оран делегейге тайбынны хандырары оортан хамааржыр ындыг айтырыгларны шиитпирлээри дээш улам ынайгы демиселге энергижыстыг болгаш күзел-соруувусту кошкадыр болзувусса, шын эвес болур дээрзи билдингир. Ядролуг чепсектерниң шенелдезин хоругдаар чорук дээрге, эндере чепсегленииишкинни соксадыр дээни ол эвес, ындыг болганда, ол чорук болу дайынның айыылын чайладып шыдавас дээр дугайында бүрүн тодаргайы-биле болаар апаар бис. Ол хемчег болза боо-чепсектиң чүъктешкизин база узуткап шыдавас, ынчаарга ол чепсекти бүдүреринге күрүнелер аажок хөй материалдыг курлавырларны чарыгдап турар болгай.

Кол сорулга дээрге, харын-даа эндере чепсегленииишкинни соксадырында, чепсегленииишкинни дүжүреринде болуп турар. Чүгле ол орук-биле дайынның кыжаныын чайладыр орукту ёзулуг чедип ап, шериг талазы-биле чарыгдалдарның чүъктешкизинден күрүнелерни хостап болур.

Мынчангаш, ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында дугуржулга чедип алдынганының түңнелинде ам болза делегейниң кол айтырыгларын шиитпирлээрин бүрүнгаар шимчедиринге таарымчалыг аргалар ажыттынып турар деп Совет чазак санап турар. Ынчаарга ол дугайында тайбынны быжыглаарынче, кижи төрелгетенниң чүс-чүс чылдардагы күзел-бодалын — чепсегленииишкинни бүгү-нииити бүрүн дүжүрерин боттандырарынче базым-базымы-биле чоокшуладып турар чаа күжениишкиннерни үндүрери негеттинип турар. Ол ажылче, хамыктың мурнунда улуг күрүнелер саадаашкын чокка кирер болза чогуур.

АЙТЫРЫГ: Силерниң бодалынар-биле алырга, амгы үеде улустарның болгаш чазактарның кичээнгейиниң делегей талазы-биле бирги чергениң кандыг айтырыгларынга мөөңнээн турар ужурлуг-ул?

ХАРЫЫ: Бир эвес амыдыралдың болу бирги чергениң кылдыр көдүрүп турар делегей талазы-биле бирги чергениң айтырыгларының дугайында чугаалаар чүве болза, мен хамыктың мурнунда НАТО-нуң киржикчилери биле Варшава Керээзиниң киржикчилериниң арызынга халдашпас дугайында керээни чарары ышкаш ындыг айтырыгны хамыктың мурнунда айтыр апаар мен. Бо талазы-биле ажыктыг санал-онал солчуушкуннары шагда-ла болган болгай. Ындыг Керээни чарары бүгү байдалга таарымчалыг салдарны чедирер ийик дээрзинге Совет чазак бүзүрелдиг, чүге дээрге бот-боттарынга удурланыышкак ийи белүглежиишкинде кирип турар күрүнелер бот-боттарынга удур күш хереглевес, бот-боттарынга дайын-биле кыжанмас деп боттарының шиитпирлээнин бүгү делегейниң мурнунга байырлалдыы-биле медеглээр апаар ийик.

НАТО чурттарының болгаш Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелерниң арызынга халдашпас дугайында Керээни чарар чоруктуң улам улуг ужур-дузалыы чүдел дээрге, амгы үеде ядролуг чепсектиг бүгү күрүнелерни ол Керээниң хаара туда бээри болур. Өскээр чугаалаарга, ол дээрге ядролуг чепсектиг күрүнелерниң арызынга тайбынның Керээзи болур ийик.

ССРЭ-ниң, АКШ-тың болгаш Великобританияның арызынга санал-онал солушканының түңнелинде халдашпас дугайында Керээ талазы-биле совет саналды ёзугаар, кайы-даа тала боттарының эвилелчилери-биле консультациялар кылган соонда, бүгү киржикчилерге таарыжыр дугуржулганы чедип алыр сорулга-биле ол айтырыгны чугаалажып көөрүн уламчылаар деп дугуржулга чедип алдынган дээрзин, ону хөлбаштыр сеткил ханып турарымны илередиксеп тур мен.

Бир эвес халдашпас дугайында Керээ талазы-биле айтырыгны шиитпирлээрде, ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында айтырыгны шиитпирлеп турганы дег, база ындыг чаагай күзелин ийи талалар илередир болза, халдашпас дугайында Керээ талазы-биле дугуржулганы база ынчан дүргени-биле чедип ап болур. Ындыг чаагай күзел талазы-биле бистиң талавыстан четпес чорук чок болур. Ынчаарга халдашпас дугайында Керээни кандыг янзы хевирлеп бижип алырының дугайында айтырыг чүл дээрге, ол талазы-биле дугуржуп алыры берге эвес, мында ажып эрттинмес моондактар чок болгаш турбас-даа дээрзинге бис бүзүрелдиг бис.

Совет чазактың бодалы-биле алырга, бот-боттарының арызынга дугуржулгага үндезилээш, ам боттандырар болза чогуур өске-даа хемчеглер база бар. Баш хонук бурунгаар ол хемчеглер дугайында чугаалаан болгай мен. Ол дээрге — күрүнелерниң шериг бюджеттерин чарыгдалче хүүлгетпези, а оон-даа дээре чүве чүл дээрге ол бюджеттерни кызырары, хенертен халдаашкынны болдурбас талазы-биле хемчеглерни боттандырары. Барыын Германияда болгаш Герман Демократтыг Республикада даштыкы шериглерни кызырары, барыын талакы күрүнелерниң Барыын Германияда шериглеринче бистиң төлээлекчилеривисти чорудары, Герман Демократтыг Республикада туруп турар совет шериглерже оларның төлээлекчилерин чорудары болур-дур.

Бо бүгү айтырыглар талазы-биле Совет чазак болза мырынай чогуур дугуржулгаларны ажылдап кылыр болгаш чарарынга чедир ажыл-херекчи үндезинге барыын талакы күрүнелерниң төлээлекчилери-биле чугаалажыышкыннарны кылырынга белен.

Бис барыын талакы күрүнелерге саналдап тур бис: бо бүгү айтырыглар талазы-биле дугуржуп алыылынар. Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында дугуржулганы чедип алгаш, эгени салып шыдапкан-на болгай бис. Ынчангаш делегейниң дүшкүүрлүг чорууң чавырылдырарының, «соок дайынның» узуткаарының угланыышкынынче ам улам бурунгаар чорууулунар. Оон-биле, үндезин айтырыг — чепсегленииишкинни бүгү-нииити болгаш бүрүн дүжүрерин шиитпирлээринче орук ажыттынган турар ийик.

Мынчангаш, делегейниң дүшкүүрлүг чорууң чавырылдырары оортан эң улуу-биле хамааржыр айтырыг болур — герман тайбын таарыштырылганың дугайында айтырыгны шиитпирлээр херек дээрзи билдингир. Европага делегейниң ийиги дайынының артыышкыннарын узуткавайн чыткаш, быжыг тайбың чедип алдынып хоржок. Ону бүгүде эки билир. Тайбың үнелиг болуп турар бүгү кижилерниң күжениишкиннериниң түңнелинде Германия-биле тайбынның Керээзин чарарының айтырыының болгаш анаа үндезилээш Барыын Берлинде байдалды чогумчударының айтырыының шиитпирлеттинери чедип алдынган турар дээрзинге идегелди илергейлеп тур мен.

Улустар тайбынны күзеп турар. Ол дээрге — билдингир, илден күзел-дир. Чазактарның хүлээлгези — миллион-миллион кижилерниң ол күзелдерин амыдыралга боттандырары болур. СЭКП-ниң Ленинчи Төп Комитеди, Совет чазак, Совет Эвилелиниң бүгү улустары бодунуң сорулгаларын харын-на ынчаар билип турар. Ынчангаш ол өндүр улуг сорулганы чедип алырынга олар моон соңгаар-даа боттарының күжениишкиннерин кошкатпастар.

Варшава Керээзиниң күрүнелериниң коммунистиг болгаш ажылчын партияларының Төп Комитеттериниң бирги секретарьларының база чазактар баштыңнарының Чөвүлел хуралының шииитпири

Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында айтырыгның талазы-биле АКШ-тың болгаш Англияның чазактары-биле ССРЭ-ниң чазаның чугаалажыышкыннарының дугайында ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыконуң медеглелин дыңнааш, Варшава Керээзиниң күрүнелериниң коммунистиг болгаш ажылчын партияларының Төп Комитеттериниң бирги секретарьларының, база чазактар баштыңнарының Чөвүлел хуралы үш кавыларга — космоска, агаарга болгаш суг иштинге ядролуг чазылдырыышкыннарны хоруур дугайында Керээни дугуржурунга чедирген ол чугаалажыышкыннарның түңнелдериң чүүлдүг деп санап тур.

Ядролуг шенелделерни хоруур дугайында айтырыгның талазы-биле дугуржулганы чедип алган чорук Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг бүгү чурттарның тайбыңга ынакшылдыг, чайгылыш чок даштыкы политиктиг угланыышкынының түңнели, янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелер-биле тайбың кожа-хелбээ доктуннаашкынының ленинчи политиказының чедиишкини болур.

Бо Керээ болза, делегейниң дүшкүүрлүг чорууң чавырылдырарынга дузалаар болгаш тайбың дээш база делегейниң чаа дайынының айыылынга удур улустарның демиселинге эки түңнелдиг фактор болур деп Чөвүлел хурал санап тур.

(1963 ЧЫЛДЫҢ ИЮЛЬ 25-ТЕ ХҮЛЭЭП АЛГАН).

Акы-дунмалышкы эвилел, бузулбас найырал

Совет-венгр найырал митингизинге Н. С. Хрущевтуң чугаазы

СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевтуң 1963 чылдың июль 19-та совет-венгр найырал митингизинге чугаалаан чугаазын Күрүнениң политиктиг номнар үндүрер чери «Акы-дунмалышкы эвилел, бузулбас найырал» деп ат-биле тускай номчугаш кылдыр парлап үндүрген.

Номну массалыг тираж-биле үндүрген.

(СЭТА).

Бөгүн — Шериг-Далай Флодунуң Хүнү

ССР Эвилелиниң Камгалал министриниң ДУЖААЛЫ

1963 ч. июль 28. № 179 Москва хоорай.

Эштер, матростар, солдаттар, старшиналар болгаш сержантылар!

Эштер офицерлер, адмиралдар болгаш генералдар!

Эштер судно тудуунуң үлетпүрүнүң ажылчыннары, инженерлери болгаш техниктери!

Бөгүн совет улус болгаш оон дайынчылары Шериг-Далай Флодунуң Хүнүн байырлап турар.

Бистиң чуртувустуң улустары бо байырлалды улуг бүдүрүүшкүннерниң кайгамчыктыг үезинде демдеглеп турар. Хоорайның болгаш көдээниң ажыл-ишчилери төрээн Коммунистиг партиязының удуртулгазы-биле СЭКП-ниң Программазын туруп көрбээн сорук кириишкини-биле амыдыралда боттандырып, үлетпүрнүң чаа-чаа кайгамчык улуг бүдүрүлгелерин тудуп тургузуп, көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүдедип, эртемни болгаш техниканы хөгжүдеринге, космосту шиңгээдип алырынга шылгарангай чедиишкиннерни чедип ап, коммунизмниң улуг чаагай оранын тургузуп турарлар.

Тайбыңны камгалаары болгаш быжыглаары дээш, дайынны чайладыры дээш Совет күрүне быжыг-туруштуг демисежип турар. Чепсегленииишкинни эндере бүдүрер чорукту соксадырының, чепсегленииишкинни бүгү-нииити болгаш бүрүн дүжүрериниң, ядролуг шенелделерни хоругдаарының, өскениң девискээрлеринден даштыкы шериглерни үндүрериниң, Германия-биле тайбың керээзин чарарының болгаш шиитпирлеттинмээн өске-даа айтырыгларның дугайында тодаргай саналдарны бистиң чазаавыс киирген. Ынчалза-даа империалистиг лагерь делегейниң дүшкүүрлүг чорууң чавырылдырарынга кандыг-даа янзы-биле шаптыктап, чепсегленииишкинни эндере бүдүрерин, агрессияның болгаш улустар арызынга өнчүк-чөңгээлиг чоруктарның политиказын үргүлчүлеп турар.

Бо байдалдарның үезинде партия болгаш чазак Совет күрүнениң камгалалыр аргалырын быжыглаарының, оон Чепсектиг Күштерниң эртемниң болгаш техниканың сөөлгү чедиишкиннериниң деңнелинге тургузарының бүгү-ле хемчеглерин ап турар.

Совет дайынчыларның ыдыктыг хүлээлгези — кемчиилелдиг чорукту болгаш корабльдериң база кезектерниң дайынчы белениин хүн бүрүде бедидери, бодунуң дайынчы мергежилин болгаш политиктиг билиглерин болбаазырангайжыдары, кандыг-даа агрессиини чылча шавырынга кезээде белен болуру.

Бүгү улустуң байырлалы — Шериг-Далай Флодунуң Хүнүн даварыштыр силерге байыр чедирип тур мен.

Дайынчы техниканы, чепсекти шиңгээдип алырынга, идей-политиктиг белеткелге, шериглиң сагылга-чурумун быжыглаарынга, корабльдерниң болгаш кезектерниң дайынчы белен чоруун бедидеринге улам ыңайгы чедиишкиннерни дайынчы далайжыларга күзедим.

Совет Флотка херегээр бирги чергениң корабльдерин тургузарынга чаа-чаа чедиишкиннерлиг болурун судно тудуунуң үлетпүрүнүң бүгү ажылчыннарынга болгаш албан-хаакчыларынга күзедим.

Байырлалды демдеглээри-биле ДУЖААРЫМ БОЛЗА:

Бөгүн, 1963 чылдың июльдуң 28-те, бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы — Москвага, эвилелдешкен республикаларның найысылалдарынга, маадыр хоорайларга, а ол ышкаш Флоттарга болгаш Флотилияларга — артиллерияның чээрби даштаашкыны-биле ёзулал кылыр.

Бистиң күчүлүг Төрээн чуртувус делгерезин!

Улуг совет улус болгаш оон шылгарангай Шериг-Далай Флоду делгерезин!

Бистиң бүгү тиилелгелеривистиң сорук кииирикчизи болгаш организакчызы — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга алдар!

ССРЭ-ниң Камгалал министри
Совет Эвилелиниң Маршалы Р. МАЛИНОВСКИЙ.

10 миллион пуд узбек тараа

ТАШКЕНТ. (СЭТА). Узбекистанның көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери чаа күш-ажылчы тиилелгени чаалап алган. Торгу коконнарын, каракуль хураган кештерин болгаш күш чуургазын белеткээриниң талазы-биле хүлээлгелерин күүсеткениниң дараазында, колхозтар болгаш совхозтар күрүнеге тараа садарының планын (рис болгаш кукуруза чокка) хуусаа бетинде күүсеткен. Төрээн чурттуң шыгжамырынга 10 миллион пуд хире тарааны урган. Тарааны ажаап алыры болгаш садары үргүлчүлеп турар.

Колхозтар болгаш совхозтар боттарының болдунар аргаларын санап кергеш, Төрээн чуртка он беш миллион пудтан эвээш эвес тарааны бээр хүлээлгени алганнар, ол болза эртенчылдаазындан бүдүн чартык катап хөй болуп турар.

Дүрген чоруктуг 25 муңгу трактор

ЛИПЕЦК. (СЭТА-ның корр.). Трактор заводунуң кол конвейеринден «Т-40» деп дүрген чоруктуг 25 муңгу трактор үнген. Бүгү чүүлдерге десни ажыглаттынары-биле, бедик бүдүрүкчүлүү-биле болгаш камналгалыы-биле онзаланып турар ол машиналарны бүдүрүп үндүрери эртенчылдың бирги чартыынга бодаарга, дөрт ажыг катап көвүдээн.

Ам хүн бүрүде дүрген чоруктуг 80 ажыг тракторларны эптеп кылып турар. Хенуктуң графиги доктаамал ажыр күүсеттинип турар. Липецкиниң трактор тургузукчулары чыл эгезинден бээр пландан артыкка 100 ажыг машиналарны үндүрген.

Бот-бодунга экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының Төп Комитеттериниң бирги секретарьларының база чазактар баштыңнарының Чөвүлел хуралы бодунуң ажылын доосган

1963 чылдың июль 26-да Москвага Бот-бодунга экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының Төп Комитеттериниң бирги секретарьларының база чазактар баштыңнарының Чөвүлел хуралы бодунуң ажылын доосган.

Чөвүлел хурал дыңнадыгны хүлээп алган болгаш ону парлап үндүрер.

Найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-бодунга дузалажылга дугайында Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелерниң Политиктиг консультативтиг комитединиң хуралының дугайында

Июль 26-да Москвага найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-бодунга дузалажылга дугайында Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелерниң Политиктиг консультативтиг комитединиң хуралы болган.

Коммунистиг болгаш ажылчын партияларның төлээлекчилеринге алдар болдурган дүштеки шайлаалга

СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели Бот-бодунга Экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарның экономиктиг кады ажылдажылганың айтырыгларының талазы-биле Чөвүлел хуралынга киришкен коммунистиг болгаш ажылчын партияларның төлээлекчилеринге база найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-бодунга дузалажылга дугайында Варшава Керээзиниң Политиктиг консультативтиг комитединиң хуралының киржикчилеринге алдар болдурган дүштеки шайлаалганы кылган.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң мурнундан эш Н. С. Хрущев Чөвүлел хуралдың киржикчилеринге изиг байырны чедирип база социалистиг тургузуушкунга чаа-чаа улуг чедиишкиннерни акы-дуңма чурттарның улустарынга күзээн.

Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының ТК-ның бирги секретары ГДР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң даргазы В. Ульбрихт, Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының ТК-ның бирги секретары В. Гомулка, Румынияның Ажылчын партиязының ТК-ның бирги секретары, РУР-нуң Күрүне Чөвүлелиниң даргазы Г. Георгиу-Деж, Болгарияның Коммунистиг партиязының ТК-ның бирги секретары, БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Т. Живков, Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының ТК-ның бирги секретары, Венгр революстуг ажылчын-тараачын чазактың даргазы Я. Кадар, Чехословакияның Коммунистиг партиязының ТК-ның бирги секретары, ЧССР-ниң президентизи А. Новотный, Моолдуң Араттың революстуг партиязының ТК-ның бирги секретары, МАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Ю. Цеденбал олар дүштеки шайлаалгага чүве чугаалааннар.

Дүштеки шайлаалга чүректиң ханызындан найыралчы байдалга эрткен.

Н. С. Хрущевтуң А. Гарриманны хүлээп алганы

Июль 26-да ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев АКШ-тың күрүне секретарының оралакчызы А. Гарриманны хүлээп алган болгаш оон-биле чугаалашкан. Беседаның үезинде ийи чурттарга сонуургалдыг болуп турар айтырыгларны чугаалашкан. Беседа ак-сеткилдиг болгаш найыралчы байдалга эрткен.

Беседага ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко биле ССРЭ-ниң АКШ-та элчини А. Ф. Добрынин; америк таладан — АКШ-тың ССРЭ-де элчини Ф. Колер, АКШ-тың президентизиниң национал айыыл чок чоруктуң айтырыгларының талазы-биле тускай дузалакчызының оралакчызы К. Кейзен болгаш АКШ-тың күрдепартаментизиниң ажылдакчызы А. Акаловский киришкен.

Чаа дүжүттүң ногаалары

«Чыраа-Бажы» совхозтуң ногаа ажылының бригадазы огурецти 3,5 гектарда, морковьту 3 гектарда, столовая свёкланың 2 гектарда, помидорну 1 гектарда, согуннаны 0,5 гектарда болгаш картофельди 6 гектарда олурткан. Чайгы ажаалданы эки организастаанындан ногааның болгаш картофельдиң үнүжү чаагай. Ол ышкаш 1,5 гектарда 550 дес рашетканың калы база өөрүнчүг.

Бригадада ногаа ажылынга мергежээн Н. Дыртык, М. Саара, К. Таня ышкаш мурнакчылар хөй. Бок үнүштерни узуткаар, ногааны ажаап суггарар талазы-биле школачыларның эки дузалажып турарын база демдеглээри чөптүг. Оларда идепкейлиг Чечекмаа, Ирикмаа ышкаш организакчылар хөй илерээн.

Совхозтуң ногаа ажылының бригадазын Моңгуш Сендиевич Байыр-оол алды чыл улаштыр эки удуртуп келген.

Чаа дүжүттүң ногааларын бригада ажаап эгелей берген. Баштайгы ажааттынган 20 центнер согуннаны совхозтуң столоваяларында болгаш Ак-Довурак бүдүрүлгезиниң чемнемнилге черлеринде киирген. Помидор, огурец болгаш өске-даа ногаалар база быжып эгелээн.

Ажаап алыышкынга белеткел

Чеди чылдың бешки чылының дүжүдүн ажаап алырынга белеткелди Өвүр районнуң «Коммунизиче орук» колхозунда техника септээр звено чүгээр чорудуп турар. Колхозтуң механиги П. Чылбак-оолдуң удурткан бо звенода 9 кижи дүжүт ажаап алыышкынынга ажыглаар техника септелгезин барык дооза берген. Бо хүннерге чедир ында «Беларусь» деп үш, «ДТ-54» деп ийи тракторну, тараа ажаар ийи комбайнны бурун белеткеп алганнар. Ам септезе чогуур арткан ийи комбайнны чоокку хүннерде доозар деп хүлээлгени алганнар.

Септелгеде ажылдап турар механизаторларның күш-ажылының бүдүрүкчүлүг болур чоруунга оларның арызында калбарган социалистиг чарыш улуг үре-түңнелге чедирип келген. Септекчилер М. Чамыян, С. Куулар, Б. Моңгуш олар бо талазы-биле мурнакчылар болуп турар.

Эртем конференциязы

СЭКП Тыва обкому биле дылдың, литератураның болгаш төөгүнүң Тыва эртем-шинчилел институдунуң калы организастаавы РСДРП-ниң II съездизиниң 60 чыл оюнга тураскаатккан эртем конференциязы июль 25-те Кызылга болуп эрткен.

Конференцияның ажылынга партия ажылдакчылары, эртемденнер, журналистер болгаш өске-даа хөй активтер киришкен. Киржикчилерниң арызында Тывада хоочун коммунистер, бүгүдеге хүндүткелдиг бүүрүл баштыг улуг назылыг кижилер: 1922 чылдан бээр партия кежигүнү А. Г. Малышев, 1926 чылдан бээр партия кежигүнү М. М. Самбуу, 1929 чылдан бээр партия кежигүнү С. Танов болгаш өскелер-даа бар болган.

РСДРП-ниң ийиги съездизиниң 60 чыл оюнга тураскааткан эртем конференциязын СЭКП Тыва обкомунуң секретары эш **К. С. Шойгу** ажыткан. Партияның 60 чыл оюнга холбашкан чугула эртем-теоретиктиг илеткелдерни конференцияның киржикчилери улуг сонуургал-биле дыңнаан болгаш сактыышкыннарын чугаалап, санал-онал солушканнар.

РСДРП-ниң II съездизиниң ажыттынганындан бээр 60 чыл оюнуң дугайында кол илеткелди СЭКП обкомунуң секретары эш **К. С. Шойгу** кылгаш, чаа хевирниң марксчи партиязын тургузар дээш, улуг Ленинге баштаткан орус революсчуларның маадырлыг демиселин, РСДРП-ниң II съездизиниң төөгүлүг ужур-дузазын болгаш ам үеде Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының бистиң чуртувуска коммунизмни тургузар дээш, делегейге тайбынның, социализмниң болгаш коммунизмниң тиилелгези дээш чорудуп турар маадырлыг демиселин тодаргай чижектерге көргүзүп, делгеренгейи-биле чугаалаан.

ТАРН-ның тургустунганының дугайында делгеренгей илеткелди дылдың, литератураның болгаш төөгүнүң Тыва эртем-шинчилел институдунуң директору, педагогика эртемнериниң кандидады эш **Н. А. Сердобов** кылган. Ол бодунуң илеткелинге ТАРН болза РКП(б)-ниң, оон Тывага турган райбюрозунуң болгаш коммунистерниң бүгү талалыг дузаламчызы-биле, Оюн Күрседиге баштаткан тыва революсчуларның болгаш ядыы араттарның шудургу демиселиниң түңнелинде тургустунганын онзалап демдеглээн.

Тывага коммунистиг организацияның үндезилеттингениниң дугайын Пединститутуң СЭКП төөгүзүнүң кафедра эргелекчизи эш **Б. П. Бамутин**, Тываның экономиктиг хөгжүлдезиниң дугайында Пединститутуң башкызы, экономика эртемнериниң кандидады **А. Г. Ковалев** олар ханы утка-шынарлыг, солун илеткелди кылган.

Дараазында конференцияның киржикчилери чүве чугаалааннар. Дылдың, литератураның болгаш төөгүнүң Тыва эртем-шинчилел институдунуң улуг эртем ажылдакчызы, төөгү эртемнериниң кандидады эш **В. Очур** бодунуң чугаазын тываның национал хөгжүлдезиниң айтырыгларынга холбаштырган. Партияның хоочун кежигүннериниң бирээзи, пенсионер эш **С. Танов**, республиканың социал-хандырылга министри эш **А. Даваа** олар ТАРН-ның тургустунганының болгаш хөгжүлдезиниң дугайында сактыышкыннарын чугаалааш, РКП(б)-ниң Тывага турган райбюрозунуң болгаш орус большевиктерниң улуг ачы-дузазын, орус болгаш тыва партийжилерниң улустарының ханы найыралын онзалап демдеглээннер. Ол ышкаш олар казак удуртукчуларының марксчи-ленинчи эвес туружун бүрүн шарылшаан. СЭКП ТК-ның ленинчи туружун бүрүн деткип турарын илередээннер. ТАРН-ның хоочун кежигүннери бистер ам СЭКП-ниң кежигүннери болуп, коммунизмни тургузар дээш демиселге киржип турарывысты улуг аас-кежик деп санап, өөрүп-чоргааранып турар бис деп чугаалааннар.

ИЮЛЬ 28—ССРЭ-НИҢ ШЕРИГ-ДАЛАЙ ФЛОДУНУҢ ХҮНҮ

Далай кызыгаарларының камгалалында

С. ГОРШКОВ.

Флот адмиралы, ССР Эвилелиниң Шериг-Далай Флодунуң Кол командылакчызы

Совет улустуң чаңчыл болган байырлалы—ССРЭ-ниң Шериг-Далай Флодунуң Хүнү—шериг далайжыларның болгаш судно тудуг үлетпүрүнүң ажылдакчыларының чедиишкиннериниң бүгү улусчу көрүлдези болу берген. Ол хүн бис флоттуң корабльдериниң, кезектериниң база каттыжыышкыннарының дайынчы болгаш политиктиг белеткелиниң, дайынчы бөлениң болгаш хайынчы арганы бедидерниниң талазы-биле чаа-чаа чедиишкиннериниң дугайын Коммунистиг партияга, ленинчи Төп Комитетке өөрүшкү-биле рапорттап турар бис.

Совет Эвилели — улуг далайжы күрүне. Ынчангаш далай кызыгаарларын камгалаары бистиң Төрээн чуртувустуң төөгүзүнде шагдан бээр улуг болгаш нарын сорулга болуп келген. Далай делгемнеринче үнер дээш кызымаккай демиселге ада-чурт флодунуң дээре чаңчылдары тургустунган.

Адмиралдар Д. Сенявин, Ф. Спиридов, П. Нахимов, В. Корнилов, С. Макаров оларның командылалы-биле тулчуп турган далайжыларның эрес-маадырлыг чорукрарынга, далайжы эртемденнериниң, инженерлериниң, корабль тудугжуларының шылгараңгай эртем чедиишкиннеринге чоргаарланыр эргелиг бис.

Хаанныг ёзу-чурумга удур революстуг демиселдиң авангардынга партияның кыйгырыы-биле чоруп турган большевиктер-матростарның аттары улустуң тураскаалынга кезээде артар. «Потёмкинниң» маадырларының эрес-дидим болгаш маадырлыг чоруу, «Аврораның» төөгүлүг боозаашкыны болгаш орус далайжыларның өске-даа алдарлыг революстуг херектери чүгле бистиң чуртувуска эвес, харын база даштыкы чурттарга калбаа-биле сурагжаан.

Хамааты дайынның үезинде тургустунган Шериг-Далай Флоду бодунуң дайынчы орууну эң эгезинде-ле Октябрьның чаалап алыышкыннарын камгалаар ужурлуг бистиң Чепсектиг Күштеривистиң чардынмас кезии болган. Социалистиг күрүнениң чаа шериг организациязының үндезинин улуг Ленин салган. Хамааты дайынның чылдарында флотту тургузарының болгаш оон корабль тудуушкунунуң, дайынчы ажыл-чорудулгазы удуртурунуң кол айтырыгларын Владимир Ильичиниң шууд киржилгези-биле шиитпирлеп турган.

Ада-чурттуң дайынының кадыг-дошкун чылдарында совет кижилерниң—социалистиг Ада-чурттуң камгалакчыларының мораль-политиктиг мөзү-шынарлары чаа күштүг-биле илереттинген. Армияның дайынчылары-биле кады далайжылар Төрээн чурттуң хосталгазының болгаш хамаарышпас чоруун камгалаарынга туржуп, чаныш-сыныш чогуп болгаш массалыг маадырлыг чорукарын көргүскен. Курлаг чер шериглеринге дузалаарының чугула сорулгаларын шиитпирлеп, дайзынга күчүлүг согуттту таварыштырбышаан, бистиң флоттарывыс болгаш флотилияларывыс фашистиг эжелекчилерниң чылча шаварынга боттарының салыышкынын киирген. Балтикага болгаш Кара далайга, Заполярьеге болгаш Оожум океанга, Волгага, Днепрге, Дунайга болгаш өске-даа бүгү далайларга база хемнерге далайжылар коргуш чок чоруун, патриотизмин, партияга, Төрээн чуртка болгаш улуска кызыгаар чокка бердингенин, дайзынны көөр хөөн чок чоруун көргүскен.

Төрээн чурттуң маадырлыг төөгүзүнге кайгамчык салыышкынны киирген кижилерниң аттарын Шериг-Далай Флодунуң хүнүнде чоргаарал-биле адап турар бис.

Тайбың хүннерде Совет Чепсектиг Күштер улустуң тургузукчу күш-ажылының камгалалынга серемчилелдиг туруп, делегейниң чаа дайынының кыпсыкчыларының чимзениишкиннерин көрүнгүр хайгаараар ужурлуг.

Бистиң күрүневис тайбыңга ынакшылдыг ленинчи даштыкы политиканы быжыг болгаш чайгылыш чокка чорудуп, делегейниң чаа дайынның боллурбас дээш, агрессчи дайзынарының айыылындан кижи төрелгетенни камгалап алыр дээш мөгаг чокка демисежип турар. Делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырыдыраарынче, чурттар аразында харылзааларны экижидеринче угландыр Совет чазактың чорудуп турар практиктиг хемчеглери бүгү делегейге билдингир. Ындыг болза-даа бистиң тайбыңга ынакшылдыг политикавыс империалистерниң калчаалыг удурланыышкынынга, милитаристиг политиказынга болганчок-ла таваржып турар.

Совет Эвилелинге болгаш социалистиг өске-даа чурттарга удур дайын белеткелиниң планнарынга империалистер улуг кордаалды боттарының шериг-далай флодунга салып турар. Авианосец каттыжыышкыннар болгаш «Поларис» деп ракеталар-биле чепсегленген суг ишти-биле чоруур атомнуг хемелер болза, америк флоттуң согуг таварыштырар күштери болур дээрзин Пентагон чажырбайн турар. АКШ атомнуг хемелериниң тудуун чыл келген тудум-на калбартып турар. Америк дайынзырактар «хөй талалыг ядролуг күштерни» тургузарының идеязын көдүрүп үнүүрүп турар. НАТО-нуң болгаш өске-даа агрессчи блоктарның шериг-далай күштери дайынчы белеткелди күштелдирип, ССРЭ-же халдаарының боллунар-ла аргаларын, оон иштинде далайдан ракета-ядролуг согуушкуннарны таварыштырарының планын ажылдап кылып турар.

Ол байдалдарда Коммунистиг партия чурттуң камгаланыр аргазын мөгаг чокка быжыглаар деп бүгү улусту болгаш оон Чепсектиг Күштерин кыйгырып турар. «СЭКП социалистиг Ада-чуртту камгалаарын, ССРЭ-ниң камгалалын, Совет Чепсектиг Күштерниң күчүзүн быжыглаарын партияның, бүгү совет улустуң ыдыктыг хулээлгези кылдыр көрүп турар» деп партияның Программазында чугаалап турар.

Үлетпүрнүң, эртемниң болгаш техниканың хөгжүлдезинде аажок улуг чедиишкиннерниң ачызында күрүнениң экономиктиг болгаш шериг күчүзү чайгылыш чокка бедип турар. Сөөлгү чылдарда Чепсектиг Күштерниң бүгү хевирлери, оон иштинде Шериг-Далай Флоду ракета-ядролуг чепсек-биле чаарты чепсегленгени-биле холбаштыр шериг херээнге ёзулуг революцияны көрген.

Флоттуң хөгжүлдезиниң чаа үе-чадазында оон дайынчы күчүзүн быжыглаарының херээнде бистиң чедиишкиннеривистиң үндезини болза Коммунистиг партияның болгаш оон Төп Комитединиң ханы мерген удуртулгазында болур. СЭКП ТК флоттуң дайынчы аргазын бедидериниң практиктиг айтырыгларын хүн бүрүде ажыглап кылып турар.

Дайынны чорудуларының аңгы негелделеринге дүүштүр кол кичээнгейни суг ишти-биле чоруур күштерни хөгжүдеринче угландыр салып турар. Бистиң суг ишти-биле чоруур флодувустуң үндезини күчүлүг ракета-ядролуг чепсектиг атомнуг хемелер болуп турар. Дүрген чорууру тергиин, суглуң иштинче эң хандыр кирери, бүгү системаларының идегелдиг болгаш ыядик чок ажылдаары, кандыг-даа, харын делегей океанының эң ырак районнарынга дайынчы чорудулгаларны үргүлчүлелдиг үеде чорудары—бистиң суг ишти-биле чоруур корабльдеривистиң тактика-техниктиг кол шынарлары ындыг-дыр.

Суг ишти-биле чоруур күштер-биле чергелештир ракета чепсек болгаш аңгы үениң техниктиг чепсектери-биле хандыртынган суг кыры-биле чоруур корабльдерни тургузуп база сайзыраңгайжыдып турар. Агрессорларның корабльдеринге, порттарынга күчүлүг ракета-ядролуг согуушкуннарны чедирип шыдаар ракета чедирер далай ужар чүүл хөгжүп турар. Ам Шериг-Далай Флоду далайдан халдап келир кандыг-даа агрессорга удур бодунуң баазаларындан талыгыр ырак черлерге, ажык далайларның болгаш океаннарның калбак делгемнеринге идепкейлиг дайын чорудулгаларын эрттирип шыдаар ындыг шыңгыы дайынчы күш кылдыр хуулган.

Партияның күзел-соруунуң болгаш совет эртемниң, ада-чурт үлетпүрүнүң бүгү адырларының кайгамчык ажыл-ишчилериниң күжениишкиннериниң, Совет Шериг-Далай Флодунуң матростарының, старшиналарының, офицерлериниң болгаш адмиралдарының эрестиг ажылының ачызында аңгы үениң негелделеринге бүрүн чергези-биле дүгжүп турар бирги чергениң күчүлүг дайынчы флоду тургустунган.

Ракеталыг чепсектиң чаа хевирлерин, ол чепсек-биле хандыртынган суг ишти-биле чоруур атомнуг хемелерни болгаш суг кыры-биле чоруур корабльдерни тургузарынга болгаш бүдүреринге онза шылгараан хөй бөлүк ажылдакчыларны шаңнаар дугайында шиитпирни конструкторлар болгаш эртемниң база үлетпүрнүң ажылдакчылары, флоттуң бүгү составы улуг өөрүшкү-биле уткаан.

Далай кызыгаарларын камгалаарынга бирги чергениң дайынчы корабльдерин тургузуп турар эртемденнерниң болгаш конструкторларының, судно тудуг үлетпүрүнүң бүгү ажылдакчыларының чедиишкиннерин совет улус бедии-биле үнелеп көрүп турар.

Төрээн чуртка кызыгаар чок бердиннеринге партияның кижизиткени матростар болгаш старшиналар, офицерлер болгаш адмиралдар — флоттуң алдын фондузу. Чер болганда: Балтикада болгаш Оожум океанда, Кара далайда болгаш Соңгу чүкте шериг далайжылар боттарының дайынчы мергежилин бедидип, оларга бүзүрээн дайынчы техниканы шиңгээдип алыр дээш мөгаг чокка ажылдап турар.

Командирлер болгаш политорганнар, партия болгаш комсомол организациялары флоттуң бодунуң составын өөредир болгаш кижизидер талазы-биле улуг чедиишкиннерни чедип алган. Корабльдерде болгаш кезектерде, каттыжыышкыннарда шылгаракчыларының саны өскен. Далайжылар ийи болгаш оон хөй холушкак тускай эртемнерни шиңгээдип ап турар. Шылгаракчылар деп атты тывыскан корабльдерниң болгаш кезектерниң саны көвүдээн.

Флот амыдыралының бүгү талаларынга партийжи салдарны күштелдирери, марксизм-ленинизмниң өлүм чок идеяларының, СЭКП-ниң XXII съездизиниң шиитпирлериниң, коммунизм тургузукчуларының моральдыг дүрүмүнүң негелделериниң ёзузунга далайжыларны кижизидери болза, командирлерниң болгаш политажылдакчыларның, партия болгаш комсомол организацияларының кол сорулгазы болур.

Шериг-Далай Флодунуң бодунуң составы ажылчы чоннар-биле тудуш харылзаалыг, коммунизм тургузуушкунунда оларның чедиишкиннеринге чоргаарланып база соруу кирип турар. Флотта болгаш шериг эвес черлерде партия болгаш комсомол организацияларының аразында ажыл-ишчи харылзаалар калбарып турар. Революцияның, хамааты болгаш Ада-чурттуң дайынының киржикчилери-биле, тайбың бүдүрүлгениң командирлери-биле, чеди чылдың маадырлары-биле далайжыларның ужуражыышкыннары корабльдерге болгаш кезектерге болуп турар. Чурттуң бүгү булуңнарындан флотка патриотчу чагаалар соксаал чокка шуужуп турар. Флотка комсомолдуң шефтээшкини чедиишкинниг хөгжүп база быжыгып турар. Армияга, Ужар чүүлге болгаш Флотка дузалаарының эки-тура нийтилелиг камгалал-массалыг улуг ажылды чорудуп турар. Далай клубтарында болгаш ДОСААФ-тың бөлгүмнеринде аныяктар корабль талазы-биле тускай эртемни, шериг-далай херээн өөренип, далай шериинге албан эрттиреринге белеткенип турар.

Коммунизмни тургузуп турар улустуң тайбың тургузукчу күш-ажылының камгалакчыларының чедиишкиннерин Төрээн чурт бедии-биле үнелеп көрүп турар. Дайынчы болгаш политиктиг белеткелге шылгараңгай көргүзүглери, дайынчы чаа нарын техниканы шиңгээдип алганы дээш хөй бөлүк офицерлерни, оон иштинде флоттуң, корабльдерниң, кезектерниң болгаш каттыжыышкыннарның офицерлерин Чепсектиг Күштерниң 45 чыл оюнда шаңнаан.

Партияның болгаш чазактың ада-сагыш салыышкынынга харыылавышаан, Шериг-Далай Флодунуң бодунуң составы мергежилин мөгаг чокка сайзыраңгайжыдып, серемчилелин бедидип, корабльдерге, кезектерге болгаш каттыжыышкыннарга сайгылга-чурумну, корум-чурумну болгаш организастыг болур чорукту быжыглап, флоттуң дайынчы белениң болгаш дайынчы аргазын бүгү хемчег-биле бедидип турар.

Совет далайжылар социалистиг Ада-чурттуң далай кызыгаарларының камгалалында көрүнгүр туруп турар.

ЧУРУКТА: Балтийниң Кызыл туктуг флоду. Миналарны өөредилге өйүнде салып турары. Кичээнгейлиг бирги чергениң старшиназы Н. Никифоров удуртуп тур.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Мал чеми барда—сүт-даа, эът-даа бар болур

Малга быжыг чем-суурну тургузарының айтырыы ылангыя кыжының үргүлчүлели узун бистиң районга онза ужур-дузалыг. Ынчангаш черниң чаагаар үнген оът-сигенин кезип саарттаар болгаш силостаар ажылдар бистиң колхозта изиг-тулук чоруп турар. Бо хүннерде сиген шөлдеринде 10 звенолар бар. Тракторнуң 2, аъттың 17 сиген кезер машиналары, 18 аът дырбаажы ажылдап турар. 50 хол кадырлыг кижилерни кестирип киирген. Колхозтуң сиген ажаал алыышкынынче нийтизи-биле 186 кижини, 140 аътты эвилелеп киирген бис.

Бо чылын сигенниң үнүжү бистиң шөлдеривисте багай эвес. Июльдуң 20-ге чедир 465 га черниң сигенин кестинген болгаш 545 центнер сигенни сараттаан, 1430 тонна силосту салган, оон-биле силос салыышкынының планы 31 хуу күүсеттинген. Тос-Булук, Хойлуг-Мээс, Толбул звенолары баштайгы хонуктарда эң дээре түңнелдиг ажылдааннар.

Ынчалза-даа сиген белеткелиниң темпизи эрткен чылдагызындан оожум болуп турарын көргеш, колхозтуң баштаар чери, партбюрозу немелде организастыг хемчеглерни алган. Аът болгаш кижи күжүн немээн. Звеноларга аъш-чем чедирер, олар-биле доктаамал харылзаа тургузар мотордуг хемелиг, аъттыг кижилерни, машинаны тургускан. Сигенчилерге концерт, кино көргүзерниң графиктиг планын кылган. Звено бүрүзүнде нийтиниң чемненилгезин организастаан.

Сигенчилер ортузунга агитация-массалыг ажыл чорудар агитаторларны звено бүрүзүнде тургускан. СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлери болгаш Совет Эвилелиниң партия организацияларынга, бүгү коммунистеринге СЭКП ТК-ның ажык чагаазы бо хүннерде масса-политиктиг ажылдың төвүнде туруп турар.

Звенолар болгаш тус-тус сигенчилер ортузунга социалистиг чарышты организастаарының айтырыын звеноларның бүдүрүлге хуралдарынга чугаалашкан. Хөй мал чеми—хөй сүт, эът ол дээрзин бистиң колхозчуларывыс медереп билип турар. Чарыштың баштайгы он хонук түңнелин үндүрген. Эш Дажырганның удурткан Тос-Булук звенозу тиилекчи болуп, колхозтуң баштаар чериниң болгаш партия организациязының звенолар аразында шилчип чоруур Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Бо шалыпчы ажылдың мурнакчы кижилеринге шилчип чоруур вымпелдерни болгаш ертектиг шаңналдарны тыпсып турар. Ындыг шаңналды машинист Н. Лопсан-Доржу, боллурукчу Дугар Седеней, сарааттакчы Бараан Балчый-оол, аът ажаакчызы Бараан Мырлаа, повар Чат Мокойбан олар алгылаан.

Колхозтуң баштаар чери болгаш партия организациязы мал чемнери — сигенни, силосту болгаш бүдүк-бүрү чемнерни келир кышка четчир кылдыр белеткээр дээш ам-даа бүгү хемчеглерни алыр.

В. ТАМДЫН-ООЛ.

Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозунуң даргазы, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады.

Узбекистанның көдээзиниң ажыл-ишчилериниң алдарлыг тиилелгези

Күш-ажылчы тиилелге-биле — күрүнеге тараа садарының планын хуусаа бедимде күүсеткени-биле холбаштыр Узбек ССР-ниң көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилеринге, партия, совет, профэвилел болгаш комсомол организацияларының ажылдакчыларынга, бүгү ажылчы чоннарынга СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели байыр чедирген. Республиканың колхозтары болгаш совхозтары (рис болгаш кукуруза чокка) 9.300 муң пуд тарааны саткан болгаш тараа садарын 15 миллиондан эвээш эвес пудка чедирер деп хүлээлгени алган.

Узбекистанның көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери күрүнеге 15 миллион пуд тараа болгаш 3.566 муң тонна чиг хөвеңни садарының талазы-биле боттарының хүлээлгезин алдарлыы-биле күүседир болгаш бистиң чуртувуска коммунизмниң тургузуушкунунга оон-биле төлептиг салыышкынын киирер дээрзинге СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели бүзүрелин илереткен.

Узбекистанның КП ТК-зы болгаш Узбек ССР-ниң Министрлер Чөвүлели СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. С. Хрущевка чоруткан чагаазынга алдарлыг күш-ажылчы тиилелгениң дугайын илеткээн.

Эрткен чылга бодаарга, бо чылын Узбекистанга тараа бүдүрери барык-ла ийи катап көвүдээн.

— Эргим Никита Сергеевич, Силерниң айтыышкыннарыңарны болгаш чаагай сүмелериңерни күүсетпишаан, республиканың колхозтары болгаш совхозтары бо чылын чочак-тараа тарылгазын дыка калбарткан болгаш ону бүдүрерин көвүдеткен — деп, чагаада чугаалап турар.— Хөй-хөй ажыл-агыйларның суггаттыг черлеринге гектар бүрүзүнден чочак-тарааның 20—25 центнер дүжүдүн алган. Күзүн болгаш келир чылдың чазынында бистер чочак-тарааны 100 муң гектар ажыг шөлге тарыыр деп төлевилеп турар бис. Кукурузаның рекордчу дүжүдүн алыры дээш шимчээшкин республиканың колхозтарында болгаш совхозтарында калбарган. Гектар чер бүрүзүнден кукурузаның бүдүн чартык муң болгаш оон-даа хөй центнер ногаан массазын, 50—60 центнер тараазын алыры дээш кукурузачылар демисежип турар.

Колхозчулар болгаш совхозтар ажылчыннары, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери ам шөл бүрүзүнге хөвеңниң элбек дүжүдүн өстүрери дээш, алган хүлээлгелерин күүседирин хандырар болгаш Төрээн чурттуң мурнунга бодунуң интернационалчы хүлээлгезин оон-биле күүседир дээш бүгү-ле күштерин салып турар.

(СЭТА).

Республиканың шөлдеринде

Четчир кылдыр белеткеп алыр

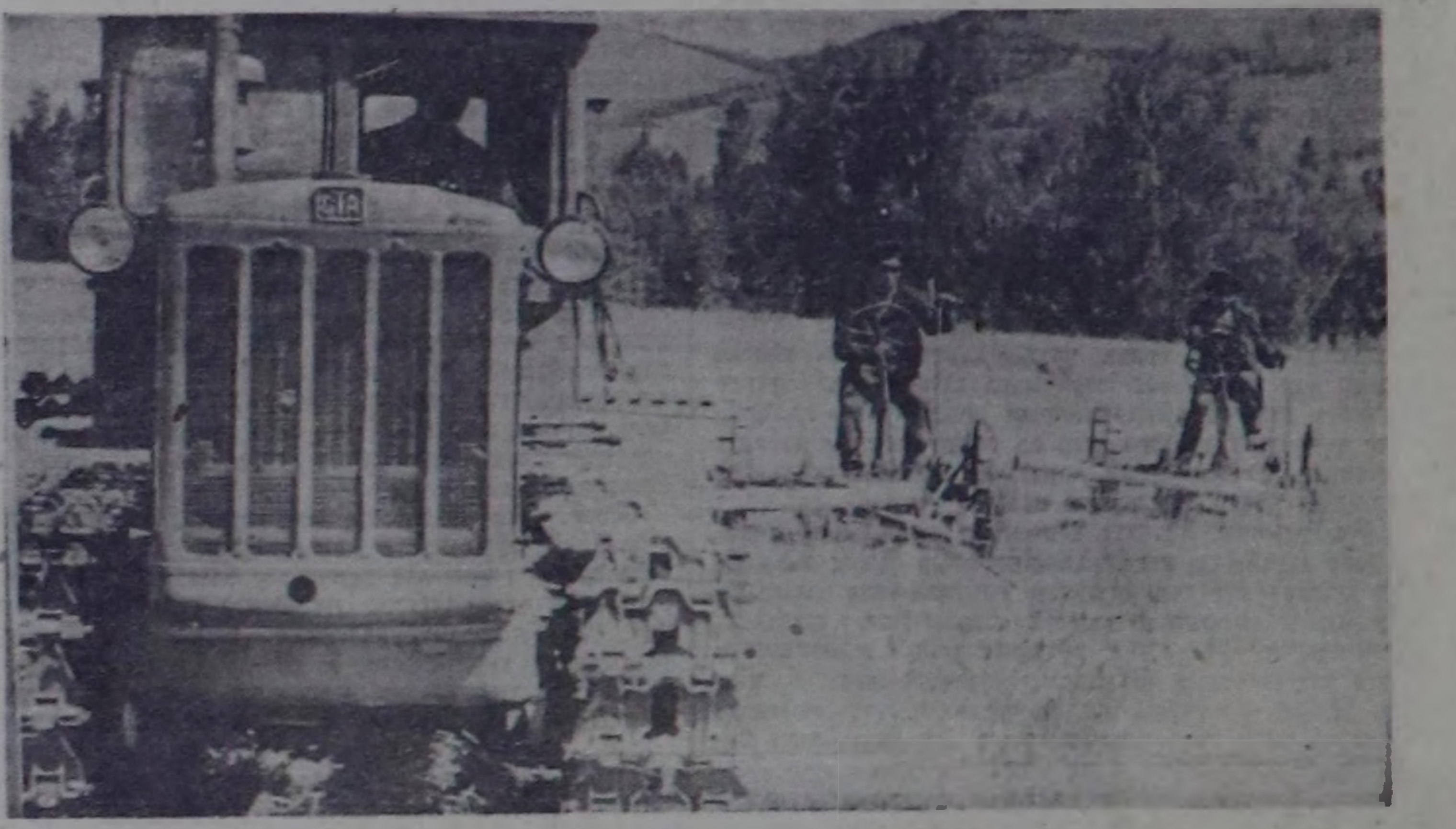

Каа-Хем районнуң «Кызыл тук» көдээ ажыл-агый артелиниң малының баш саны чыл келген тудум-на улам өзүп турар. Оон өзүлдези мурнунда чылдарда турганы ышкаш, бараанныг продукция бүдүрериниң чыдып калбастай берген. Ынчангаш колхоз баштаар чери, партия организациязы, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери болгаш бүгү колхозчулар мал чеминиң элбекшилин тургузары чугула дээрзин эки билир. Бо сорулганы күүседиринге кукуруза, чигир свёклазы болгаш чочак-тараа ышкаш үнелиг мал чеми культураларны эки өстүрүп алыры улуг ужур-дузалыг. Ындыг культураларны өстүрер талазы-биле колхоз бо чылын база-ла чогуур базымны кылган. Эрткен ажыл-агый чылында колхоз нийтизи-биле чеди муң тонна кукуруза силозун салган болза, бо чылын оон ийи муң тонназы хөйнү белеткээр. Оон күүсеттинеринге эргежок чугула хемчеглер алдынган. Ам бо хүннерде ол культураның эки өзүлдези, оон эвээш эвес ногаан массаны алырын ааан турар. Оон ыңай 120 гектар черде чочак-тараа, 30 гектар черде олуртунган чигир свёклазының бо хүннерде өзүлдези база эки, а оларның ажаалдазында колхозтуң шырак механизаторларындан тургустунган тускай звенолар ажылдап турар.

Ынчангаш малга быжыг чем-суурну тургузарының бо кампаниязы кызыл-тукчуларны улам-на мобилизастап турар. Оон-биле чергелештир сиген белеткелинче олар кичээнгейин кошкатпаан. Колхоз бо чылын 19 муң центнер хире сигенни белеткеп алза херегледге четчир деп көрген.

Мурнунда чылдарда ышкаш колхоз бо чылын база-да сиген белеткелинче районда өске ажыл-агыйларны мурнай кирген. Бо хүннерде оон девискээринде сиген белеткели беш кезек черде чоруттунуп турар. Кол сиген кезер шөлдер — ырак олар Шивей, Чодураалыг. Белбей болгаш Улуг-Ажыкта тургустунгулаан сигенчи звенолардан аңгыда колхозтуң төп сүт-бараан фермазының ажылдакчылары он дөрт кижи фермага херегләэр шык сигенин боттарының күжү-биле белеткеп алыр сорулганы салгаш, ону күүседип кирипкен. Бригадир В. Карповка удурткан ол коллектив бо хүннерде сигенни бөлдүрүп сараатап эгелээн.

Колхоз төвүнден улуг ырак эвес черде турар Белбейниң сигенчи звенозу сиген кестирип кирге-ле неделя ажып турар. Ында кестинзе чогуур 500 гектар сиген шөлүнүң 161 гектары кестинген. Ук звенода ийи трактор агрегады бар. «ДТ-54» тракторда кошкан үш сиген кезер машиналыг Николай Кызыл-оолдуң агрегады хүн нормазын үргүлчү ажыр күүседип, мурнакчы ажылдап турар. Сөөлгү үш хүнүң дургузунда оон агрегады 60 гектар ажыг черниң сигенин кестирген. Оон ыңай аът-биле сиген кестирер үш машина база-ла соксаал чок ажылдап келген. Олар колдуунда трактор агрегаттарының барып шыдавас черлерниң сигенин кестирип турар.

Белбейниң сигенчи звенозу өске сигенчи звенолардан шалыпкын ажылдап турар. Белбейжик деп черде 150 гектар черниң сигенин кескеш, 122 центнер сигенни база ол звено тургускан, ол ышкаш 98 центнер силосту салганнар.

Бо звено ол чоок-кавыда сигенни чоокку хүннерде кестирип дооскаш, колхоз төвү Бүрен-Аксы суурнуң чоогунда шөлдерге баар деп турар.

О. НАМЧЫЛАК.

(Бистиң тускай корр.).

Чурукта: Николай Кызыл-оолдуң сиген кестирер агрегадының ажылдап турары. Машинистер Дукар Ким биле Тараачы Коля.

Аарыгга удур магадылал

Өвүрнүң «Торгалыг» колхозунуң малчыннары хоюн аарыгга удур баш бүрүнгаар чуур ажылды организастыг чоруткан. Кыргылда пунктуларының чанында чуулда ваналарын таарыштыр дерээни-биле, 24 муң хойнуң баштайгы чуулдазын, часкы кыргылда үезинде улаштыр чорутан.

Эки дерип белеткээн ол ваналарга хүнде-ле 3000 баш хойну чуп турган. Чуулданың ийиги эээлчээнде бүгү хойнуң ээлээн кезиин июль 10-га чедир чоруткан. Бо ажылга колхозтуң зооветеринария ажылдакчылары Маскал-оол, Амырбит оларның организакчы эки ажылдааның айтыры чөптүг.

Т. СУНДУЙ-ООЛ.

Семиртилгеде инектер

Чайын эки семирткен мал чүгле кыштың берге айларында шыдамык болур эвес, оон продуктулуу база бедик болур. Тожу районда «Май бири» колхозтуң Куштуг-Бежиг сүт-бараан фермазының 82 молдургаларын болгаш аныяк инектерин, 28 бызааларын дуржулгалыг малчыннар Дажы-Серен, Шоодурай, Дамчыс олар Сырыпаанын, Дустун, Чазаггаштын чайлагларында эки семиртип турар. Ол ышкаш орай төрүттүнген 13 бызааларны Люба Самбукайның эки ажаап, суда, дус ышкаш немелде чемнерни берип турарындан оларның өзүлдези база эки.

Колхоз баштаар чери, ылангыя зоотехник Ондар Очур малчыннар ортузунга ажылды эки чорудуп, семиртилгени канчаар организастаарын, күш-ажылдың немелде төлевирин бээриниң чурумун үргүлчү таныштырып турар. Ажылының эки түңнелдиг болурун кым сонуургавас деп. Малын эки семиртир, хонукта немелде дензини улам көвүдедир дээш колхозчу малчыннар чүткүлдүг ажылдап турар.

В. АРАНЧАА.

Бүгү күштерни эвилелдээр

Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» көдээ ажыл-агый артелиниң ажылмшчилери мал чемин белеткээрин бригадалар, фермалар, тус-тус малчыннар аайы-биле планнааш, ам оон күүселдези дээш чүткүлдүг ажылдап турарлар.

Колхозчулар сиген кезилдезинче июльдуң 10-дан бээр-ле киргилээн. Бо хүннерде тракторнуң сиген кестирер 12 машиналары, 27 хол кадыры болгаш элээн хөй аът машиналары ажылдап кирген. Июльдуң 20-ге чедир 148 гектар черниң сигенин кестинген болгаш 33 тонна сигенни сараттаан.

Ынчалза-даа сиген белеткелиниң темпизи оожум. Бо ажылче мобилизастаза чогуур күштер ам-даа четче кирбээн. Ылангыя № 1, 2, 3 хойжу бригадалар болгаш хаван, чылгы фермаларында малчыннар сиген кезилдезинге бо хүннерге чедир киришпейн турары канчап-даа таарышпас.

Колхозтуң баштаар чери, көдээ Совет, партия организациязы бүгү сиген кезип ап болгу дег черлерже аът машиналарын, хол кадырларын чорудуп, бо кампанияга киириштирип болур күштерни эвилелдеп турар.

Х. ДОРЖУ.

Чоннуң эм хандырылгазы

СЭКП-нин Программазынын өдүрүг бүрүзүнде совет кижи дугайында улуг сагыш салышкын сиңникен. «Туруп турар халас медицина хандырылгазы-биле чергелештир аарыг кижилерге санаторийлерни халас ажыгладыр, а ол ышкаш эмнерни халас бээр апаар»—деп партияның Программазында бижээн.

Бо сорулганы амыдыралга боттандырары-биле партия болгаш чазак медицина үлетпүрүн улам ыңай хөгжүдериниң практиктиг хемчеглерин ап турар. Ам медицина үлетпүрүнүң продукциязы чыл бүрүде 15—20 хуу өзүп турар. 1965 чылга чедир медицина техниказының кылыгларының бүдүрери 3,7 катап, антибиотиктер—6 катаптан ажыг, витаминнер—9 катаптан ажыг көвүдээр.

Бистиң Тыва республикада чоннуң медицина хандырылгазын 42 эмнелге-поликлиника черлери, 3 тускай диспансерлер, 2 санаторийлер, 2 курорттар, 23 аптекалар, оон иштинде 14 кедээ аптекалар, 120 фельдшер-акушер пунктулары боттандырып турар. Оон аңгыда санитария-гигиена магазини, карак шили септээр болгаш белеткээр мастерская, төп аптека складызы болгаш өске-даа медицина албан черлери бар.

Республиканың эмнелге черлери-биле кады аптека четкизи чоннуң медицина хандырылгазынга чугула рольду ойнап турар. Чоннуң эмнер-биле хандырарының күрүне планын аптека четкизи бирги чартык чылда 105 хуу күүсеткен.

Республиканың эмнелге албан черлери эң чаа аппаратуралар-биле, херилге, херекселдер-биле чыл бүрүде-ле улам-на эки чепсеглеттинип турар. Чүгле 1962 чылда безин 142,9 муң рубльдиң, бо чылдың бирги чартыында 54,6 муң рубльдиң дериг-херекселдерин эмнелге черлери алган.

Хөй-хөй поликлиникалар болгаш амбулаторияларчанында эмнер садыглаар аптека киоскилери ажыттынган. Аар аараан болгаш инвалид, пенсионер кижилерге Кызылдың, Чадааның, Шагаан-Арыгның, Сарыг-Септиң аптекалары эмнерни бажыңынга чедирип бээри чижектиг чаа аргаларны боттандырып турар. Участок эмчилериниң эм кылдырар чагыгларын аптекалар телефон дамчыштыр ап, аптекага чаа эмнер келгенин оон хереглекчилеринге дыңнадыр, эмнерниң бүгү ассортиментизин ажыглаар талазы-биле эмчилерниң болгаш аптека ажылдакчыларының каттышкан чөвүлел хуралдарын чыылдарар чижектиг хемчеглерни практикалап турар.

Аптека эргелели информастыг чагааларны парлап, эмнер делгелгезин садыглаарын, тайылбыр материалдарлыг чаа эмнер делгелгезин организастап турар.

Эмнер дузаламчызын кедээ чонче чоокшуладыр сорулга-биле аптека пунктуларынга эмнерниң ассортиментизин үргүлчү көвүдедип турар. Кызыл хоорайның болгаш чамдык районнарның аптекалары мал ажылының фермаларынче, хойжу бригадаларже аптечкалар болгаш эмнер садыглаар үнүүшкүннерни эмчилер-биле кады аптека ажылдакчылары кылып турар. Оларның ындыг үнүүшкүннүг бригадалары профилактиктиг шинчилгелерни чорудуп, медицина темазынга лекцияларны болгаш беседаларны кылып, эмнерни шын ажыглаарының дугайында, эмчи сүмези чокка боду эмнениириниң хоразының дугайында тайылбыр ажылын чорудуп турар.

Төп аптека складының эмнер савалап сайгарар килдизиниң ийи бригадалары коммунистиг күш-ажыл бригадазы деп ат дээш ажылдап, колхозчунуң, хойжунуң, механизатор-тракториститиң 2000 аптечкаларын белеткээр хүлээлгени алгаш, 1100 аптечкаларны кылып, республиканың аптекаларынче чорудкан. Ол аптечкаларның ужур-дузазы улуг болгаш чоннуң ону хереглээри көвүдеп турар. Чүге дизе тарарылга бүрүзүнде-ле эм алыр дээш район төвүнче чорбайн, ол аптечкадан эмнерни ажыглап болур.

Республиканың аптека ажылдакчылары аарыг кижилерге эм дузаламчызын культурлуг болгаш шыңарлыг көргүзер дээш, белеткеп каан эмнерниң саныл көвүдедир дээш шуудургу ажылдап турарлар. Аптека эргелелиниң системазында аптекалардан үндүрүп берип турар эмнерниң 54 хуузу белеткеп каан эмнер болуп, чамдык аптекаларда 65—70 хуу чедип турар.

Эмнерниң белеткеп каан хевирлериниң көвүдедир чорук, аарыг кижилерге эмнерни бээрин хүргедир болгаш рецепт-биле эмнерни белеткээриниң хуусаазын кызырар арганы берип турар. Эмнелге практиказынга чаа эмнерни ажыглаар болгаш нептередир сорулга-биле аптека эргелекчилери болгаш аптека активчилери аптекаларда бар эмнерниң дугайын эмчилерге неделя санында-ла беш минутчугаштарда дыңнадып, чаа эмнерни өөренип көрүп, тур үеде чок болган эмнерни кандыг эмнер-биле солуурун чугаалажып, хуудустарны болгаш бюллетеньнерни үндүрүп турар.

Бистиң республикада чонга эм дузаламчызы көргүзер талазы-биле дээди болгаш ортумак эртемниг 85 кижи ажылдап турар. Оон иштинде 6 тыва кижи, тодаргайлаарга эштер М. О. Думбу, Ч. К. Ооржак, Г. Э. Монгуш, А. Н. Кунаа, С. С. Сымчан, К. Н. Тинмей олар аптека талазы-биле тускай эртемниглер болуп турарлар. Тус черниң үндезин чонундан аптека ажылдакчылары белеткээринче сөөлгү чылдарда улуг кичээнгейни салып турар. Ам үеде бо талазы-биле институттарда болгаш училищелерде 25 кижи өөренип турар, а бо чылын 15 кижини өөредип чорудар. РСФСР-нин Кадык камгалал министерствозунуң томуйлалгазы-биле бо чылдың апрельде 15 кижи келген, олардан 13 кижи районнарның суурларынга ажылдай берген. Томск болгаш Иркутск институттарындан ам-даа 4 кижи келир.

Бистиң республиканың аптека эргелелинге чурттуң 300 ажыг заводтарындан 3 муң чедир янзы-бүрү аттарлыг эмнер болгаш кылыглар кээп турар чорук безин чоннуң кадыының дугайында партияның болгаш чазактың улуг сагыш салып турарының херечизи болур. Туберкулёзка удур эмнерни эмчилерниң айтышкыны-биле аптекалар аарыг кижилерге халаска берип турар. Чүгле 1963 чылдың бирги чартыында безин ол сорулгага 60 муң рубльди республиканың бюджетинден чарыгдаан. Оон аңгыда бруцеллёзтан болгаш ижин-шөйүндүнүң хоочураар хевирлеринден аараан кижилерге аптекалар дамчыштыр эмнерин халас бээрин организастаан.

Республиканың эмнелге черлери болгаш чону антибиотиктер, сульфаниламид эмнер-биле, витаминнер, чүрек-дамыр, ижин-шөйүнду аарыгларының препараттары болгаш туберкулёзка, гриппке удур эмнер-биле долу хандыртынган. Эмнелге-профилактиктиг албан черлеринге марля, шарыыр материалдар, хөвең, шприцтер, термометрлер болгаш өске-даа ол чижектиг чүүлдерниң үзүктели бээри үзүктаттынган.

Ажылчы чоннарның кадыының дугайында сагыш салышкынының бир илерээшкини болза аптека четкизиниң калбарып турары болур. Республикага сөөлгү алды чылдарның дургузунда чаңгыс аай хевирлиг 7 аптекалар, төп аптека складызы туттунган. Республиканың аптекаларынче эмнер сөөртүп чедирер тускай 4 автофургоннар бо чылын алдынган. Кызыл, Чадаана, Туран хоорайларда болгаш Сарыг-Сеп суурда аптекаларның капитал септелгезин кылдынган. Хөвү-Аксында болгаш Чаа-Хөлде аптекаларга чаа бажыңнарны берген. Таңды районунуң Балгазынга чаа аптеканы дерип тургузар. Кызыл хоорайның 26-гы кварталының болгаш хоорайның ол ынчаар чону чоокку үеде тускай аптекалыг болур. 1964 чылда Кызыл хоорайга эмнелгелер аразының ботор улга-чарылгалыг аптеказы ажыттынар.

Республиканың найысылалы Кызыл хоорайга чаңгыс аай хевирлиг аптека тудуун кылыры эргежок чугула болуп келген. Хоорайның Оюн Күрседи кудумчузунга, алгы заводунуң чоогунга, Каа-Хем суурга аптека киоскилери, Улуг-Хемниң он талакы эриинге аптека бажыңын алгыдар дугайында айтырыгның шиитпирлеттинерин чон манап турар. Чөөн-Хемчик районунуң Хорум-Даг, Өвүрнүң Саглы суурларга участок эмнелгелериниң чанынга аптека салбырларын тургузар үези база келген. Ол чорук эмчилерниң таарымчалыг ажылын хандырар болгаш чонну эмнер-биле хандырарын экижидер.

Республиканың аптекаларының ажылында ам-даа четпестер бар дээрзин билип турар бис. Ол четпестерниң колдуу-ла районнар аптекаларынче эмнерни оперативтиг эвес чедирип турары болгаш аптека складтарында эмнер бар турда-ла аарыг кижилерниң хереглээн эмин чок дээш чорудар таварылгаларның бар боол турары болур.

Үнелиг материалдарны кадагалап камгалаар хүлээлгезин чамдык ажылдакчыларның четпес күүседип турарындан ховар болгаш үнелиг эмнер үрелир, оон оларны үндүр бижиир чоруктарга таваржып турар. Ындыг чоруктар Бии-Хем районунуң Туранда № 3 аптеказынга (эргелекчизи эш Р. А. Нестерова), Тес-Хемниң Бүнгүртүгда (аптека эргелекчизи эш Н. Г. Павловская) болгаш өске-даа чамдык черлерге турган.

Кижилерге, ылаңгыя материалдыг чаагай чүүлдерни бүдүрүп турарларга кичээнгейлиг болур чорукка ажылдакчыларны кижизидерин СЭКП ТК-ның июнь Пленуму бисте хүлээдип турар. Социалистиг өнчүнү камгалавас, кижилерниң күш-ажылы-биле тургустунган материал-үнелиг чүүлдерни хайыралыг көрбес чоруктарны болдурбазы бистиң ыдыктыг хүлээлгевис болур.

Коммунистиг моральдың принциптерин болгаш нормаларын хүн бүрүнүң ажыл-амыдыралынга боттандырып, ажылдакчыларның идейполитиктиг белеткелин бедидери, ажылдакчы бүрүзүнүң коммунистиг тургузуушкунга идепкейлиг киржири — бистиң амыдыралывыстың хоойлузу болур.

Э. ИВАНОВА,
Тыва аптека эргелелиниң эргелекчизи.

УЛУГ ТУДУГДАН

Ак-Довуракта даг-дүгү комбинадының тудуп турары-биле кады ында чуртталга хоорайын тудары түлүү-биле чоруп турар. Ол хоорайның бажыңнары үш-дөрт каът бойгулаар, школалар, эмнелге хоорайжыгажында аңаа бар болур.

ЧУРУКТА: чуртталга участогунуң дашчызы Михаил Рощин тууйбу салып тур. Ооң боду бешки разрядтың ажылчыны болгаш хостуг үелеринде Ак-Довурактың өөредилге комбинадынга эгелеп өөренип турар дашчыларны өөредип турар.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

ЧАЙГЫ ЧЕР АҢДАРЫЛГА ЗЫ

«Найырал» совхозтуң № 1, 2, 3 хову бригадалары ниитизи-биле каттышкаш 1640 га черни келир чылдың тарылгазынга уткуштур аңдарган. Чер аңдарылгазы ам-даа үргүлчүлеп турар.

Ш. ДҮВЕНДЕЙ.
Улуг-Хем район.

Септелгени кичээнгейге алыр

Тес-Хем районунуң культура-чырыдылышкын албан черлериниң септелгези болгаш кышка белеткели багай. Чамдык клубтарның септелгезин шагда-ла эгелеп чорутса-даа, мынчага чедир дооспаан. Районда чүгле Мөрениниң кедээ клуву септелгезин дооскан. Ылаңгыя Бай-Дагның, Ак-Эриктиң кедээ клубтарының септелгези эгелээнден бээр барык ийи ай четкен, а кылдынган ажылдарның хемчээли орту-даа кирбээн.

Ол ышкаш оттулар ыяш сөөртүлгези онза багай. Районнуң Культура бажыңында өске клубтар ыяш сөөртүлгезинче ам-даа кирбээннер.

СЭКП ТК-ның июнь Пленуму культура-чырыдылышкын албан черлериниң ажылын кажангызындан-даа артык бедик деңнелге турарын негеп турда, ол фронтунуң ажылдакчылары база албан черлери харысалгазын бедитсе чогуур.

М. МАРГЫС-ООЛ.

Чөптүг негелде

«Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң Эйлиг-Хем чоогунда Улуг-Хемни кежир паромда паромщик чогундан сөөлгү үеде Шагаан-Арыг биле Эйлиг-Хем суурнуң аразында харылзаа колдуунда үзүлген.

Орук тудуунга хамааржып турган бажыңны көжүрүп апарганындан аңаа ажылдап турган К. Чамырын, К. Конгаа чурттаар чер чок дээш каггаш барганнар. Паромну башкарыптар хире кижилер кеже бергилээр, а шыдавас кижилер эртенден кежээге чедир хөй-ле манаар ужурга таварышкылаар.

М. КЫРЛЫГ-КАРА.

ЧАА ШҮЛҮКТЕР

1. БАЙКАЛ

Кылаң суглуг, кыдыг уш чок
Байкал-биле маргышкан дег,
Бараан булут дээрни бүргээш —
Кырлаң чалгыг дирген келди.

Кежээки хүн херелинде
Хемелерниң эжиништери,
Шыгыраары улам тода,
Чыжыр алдын саарын чорду.

Шаппыланган седистерниң
Чакпаларын мөңгүннелдир
Тырткан четки аартаан тудум,
Дымыраан чаъс киткеп барды.

Түрлүг чаллар көдүрүлгеш,
Элде турган менче чаштап:
«Элдепсиниң» дээн ышкаш
Дүргектелгеш, чанып турда.

Чажымда-ла балык холдап,
Чараш дажын сайзанактап,
Ачам манап олургулаар
Азас холум сактып келдим.

Сөдүргени аргыптар бол,
«Балыкчылар артели» деп
Сөсту орта билбес шаамны
Маңаа тура бодай каантым.

Анган шагдан амга чедир
Чымыш-биле таныш черниң
Чылыг чаъзы, чымчак хады
Арны-бажым сонуургады.

Аалчы мени балыкчылар
Ак тал дөзү чаглак орта
Куюм-чүрээм кыйбыңнадыр
Куспактааштың ошкап турду.

...Ынчаандан бээр хөй чыл эрткен.
Ырым бөгүн хөөн кирип,
Седис шиштээн одаавыстың
Шедиргенин аян ыдады.

Өөрүм хөй. Ынчалза-даа,
Тереңдалай Байкал ышкаш,
Дээди ынаа сеткилимде
Өскерлиш чок — уттундурбас.

Ынчангаштың шак ол хүнну,
Кадыгланган ишчи холду,
Хайыралыг төрел чуртту
Ырлаан чор мен, мактап чор мен.

2. ХӨНДЕРГЕЙЖЕ АЯН-ЧОРУК

Ынак чүрээм чалай берген:
Ырда кирген чараш оран —
Хөндергейлер хөглеп баткан
Көк сыын сиртин тейкен келдим.

Шиви, пөштүг мөөрүктерниң
Шимээнинге алаагынсап,
Тозан кыстар нгилдеп кээр
Тоолдар сактып, дыңнап чордум.

Шырыш оъжуун чүктеп чаңган
Улуг аңның дүгүн танып,
Шымырлап каан изин иомчааш,
Узун ойга одаг кактым.

Кобальт, чес, демир дилең,
Ширик казып, хая бузуп,
Шинчип чораан геологтарның
Хонажынга дүшкен болдум.

Хөөрүк, диңциң, кара-кужун
Хөөредип хөөрээш-даа чоор...
Бир-ле эртен чүм хар сүзүп,
Бизеңнерже базып кагдым.

Дал дүъш арай четкелекте
Таңды кырлаап үнүп оргаш,
Каржы соокту дүшке какпаал
Кара сугга дужун келдим.

Дүп чок хаяы хоорга ндыва
Дүдүйүнкен харап тур мен:
Дуңдугур дээр сыдыс, айы
Хүндус безин көстүп турлар.

Дамырак суг шору тереӊ—
Хөртүк бөрттүг ииек-дашче
Көвүк саарып, хыраа тынып,
Даамчыргай ырлап чыдыр.

Чочагайлар салдап ойнаан
Арыг, кылаң бырлаңнаашта
Чойган болгаш хаңды-кара
Аттыынган дег чайганып тур...

Ынак Тывам бойдус-каазын,
Үүже-байлаан дээжилээн,
Ырда кирген Бууруд Таңды —
Үевис дег чалыы-дыр сен!

Ю. КЮНЗЕГЕШ.

Шиитпирни күүседир

Тарыс аржаанының девискээринде ногаан үнүштерни, сугларын балыын камгалаар, оон девискээринге корум-чурумну, арыг-шеверни сагыыр болгаш ында дыштанып, эмненип турарларының амыдырал-культурлуг хандырылгазын экижидер дугайында Тес-Хем райкүүскомунуң тускай шиитпири бар. Ынчалза-даа ол шиитпирни күүседип турарының хыналдазын организаставайн турар.

Аржааның чоогунда 2000 метрден бээр ыяш кеспези хоругулуг турбуже, чамдык кижилер чурттаары-биле чер бажыңнар кылырынга чоок-кавының ыяжын кезип, ногаан чер девискээрни үрегдеп турар. Ындыг чер бажыңчыгаштар аржаанда ам 80 чедип турар. Чамдык чер бажыңнарны аржаан сугларының вакзаларының мырыңай чанында кылгылаан. Ылаңгыя бо чылын хамаатылар Кабанов, Тихонов, Тимошенко, Амелкин, Бунаков, Петенев болгаш оон-даа өскелер чер девискээр казып, ыяш кезип турган, чер бажыңнар кылганнар.

Чоннуң эмнениип, дыштанып турар чериниң чараш бойдус-байлаан үрегдеп турары-биле кады, чамдык кижилер хоругуу чепсектер-биле балыктап турар. Чижээ, сугга балык шүүрел кырар четкини салып каан чытканын «Тере-Хөл» колхозтуң чыгыычылары тыпкан. Ындыг чижең кижилер 2—3 хонуктарда чорул, балыкты хоругулуг арга-биле хөйнү тудкаш садыглап турда, ону кым-даа хайгаарап, сонуурган көрбейн турар.

Аржааның девискээрин, чер-байлаан камгалаарын, корум-чурумну сагыырын Шынаа кедээ Советинге, участок шагдаазынга райкүүском дааскан турбуже, олар совет эрге-чагырга органының шиитпириниң күүселдезин хынавайн, ону хажык чокка боттандырар хемчеглерни албайн турары канчап-даа таарышпас.

Ында эмненип, дыштанып турарлар июль 12-ге чедир 1300 кижи ажып турда, оларны аъш-чем-биле четпес хандырып, чон ортузунга лекция, беседа организаставайн, кино көргүспейн келген. Садыг киоскизи бар-даа болза доктаамал ажылдавайн турар. Аржаан сугларны кандыг аарыглыг кижилер, канчаар ажыглаарының дугайында эмчи беседалары база болбайн турарын кижи кайгаар чүве.

Улуг келир үелиг Тарыс аржаанының үнүш байлактарын, оон девискээрин үрегдээшкинден камгалаар, ында эмненип, дыштанып турар чоннуң амыдырал болгаш культурлуг хандырылгазын экижидер, аңаа корум-чурумну, арыг-шеверни сагыыр талазы-биле Тес-Хем райкүүском боду-ну шиитпириниң күүселдезин херек кырынга организастаары негеттинип турар.

О. ЛАМА.

РКП(б)-ниң райбюрозунуң дузазы-биле

Бо чылдың июль 30-де РСДРП-ниң II съездизи ажыттынган хүнүнден бээр 60 чыл боол турар. Ол болза бүгү делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининге төөгүлүг болуушкун, улуг Лениниң тургускан Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының үндезилеттинип тургустунганының байырлалы болур. Бо эрткен үеде СЭКП төөгүлүг оруктү эрткен.

Бодунуң улуг үндезилекчизи болгаш баштыңчызы В. И. Лениниң удуртулгазы-биле партия ажылчын аңгыны, ажылчы чоннарны 1917 чылдың октябрьда улуг тиилелгеге чедирген, хамааты дайынның, Ада-чурттуң дайынының чылдарында совет Төрээн чуртту камгалаарынче чонну организастап, тайбың тургузуушкунга тиилелгелерни чедип алган болгаш ам бистиң чуртувусту коммунизмче чедишкинниг баштап турар.

Улуг Октябрьның салдары-биле, орус большевиктерниң акы-дуңма дузаламчызының ачызында Тывага 1921 чылда национал-хосталгалыг революция тиилээн, тыва улус бодунуң революстуг намын тургускан.

Марксизм-ленинизмниң принциптеринге үндезилеттинген Тыва араттың революстуг намы (ТАРН) болза Тываның улус демократтыг тургузуунуң системазынга удуртукчу, башкарыкчы күш болуп турган, ол нам 1944 чылдың октябрьда тыва улусту ССРЭ-ниң улустарының хөй национал дыг, социалистиг өг-бүлезинге эки тура-биле каттыжарынга чедирген.

Бо байырлалга уткуштур Тыва араттың революстуг намының II улуг хуралының 40 чыл оюн база таваржып турар. 1923 чылдың июльда болган Ийиги улуг хурал болза араттарның революстуг күштерин каттыштырарынга, чуртка демократтыг, социалдыг чаартылгаларны чорударынга чугула рольду ойнаан.

ТАРН болза 1922 чылдың февраль-март айларда болган бодунуң бирги улуг хуралынга организастаттынган. Ынчалзажок оон соңгуткан Төп Комитет колдуунда ажылдаваан, ооң составынга кирип турган феодалдар, дүжүметтер нам ажылын чорутпааннар. Харын намның ээлчегилиг ийиги улуг хуралын чыылдырар орнунга, 1923 чылдың март айда, «Төп хораа болза ажык чок, карылга-чарылгалыг чер-дир» дээш ону тарадыпкан.

Революстуг намның кежигүннери, арат массалар ооң-биле чөпшээрешпээннер. ТК-ны тараткаанынга ол үеде Тывага ажылдап турган орус большевиктерниң дузаламчызы-биле араттар удурланып, намның ажыл-чорудулгазын диргизип чорудар, ТАРН-ның II улуг хуралын чыылдырар дээш демиселди чорутканнар.

ТАРН-ның болгаш ТАР чазааның удуртулгазынга кирген феодал идеггетерниң политиказы чүгле нам кежигүннериниң эвес, харын ажылчы массаларның ортузунга таарзынмас чорукту болдурган. Оюн Күрседиге баштаткан революсчу бөлүк тургустунган Оюннар сумузунга 1922 чылда хөй араттарның хөделиишкини үнген. Дүжүметтерни эрге-чагыргадан үндүр сывырар сорулгалыг ол хөделиишкин чедимче чок болган.

Күрседиге баштаткан революсчулар Тывага турган орус чоннуң организациязы РКП(б)-ниң район бюрозунга дуза, сүме дилеп, удаа-дараа чедип турганнар. 1923 чылдың июнь 11-де бодунуң хуралынга райбюро ол бөлүктүң байдалын чугаалашкан.

— «Бистиң революсчу ажылывыска деткимчени көргүзүп турар кара чаңгыс Коммунистиг партияның органы-биле ханы харылзааны тургузарывыс эргежок чугула»—деп, революстуг бөлүктүң ол хуралга олурушкан төлээзи демдеглээн.

Тываның национал-хосталгалыг революциязының хереэнге феодал дүжүметтер шыңгыы айыылдыг чедирип болурун медереп билгеш, РКП(б)-ниң райбюрозу Оюннарның революсчу бөлүүнүң төлээлекчилери-биле кады тыва революсчуларның улуг хуралын (нам шуулганын) чыылдырар, ТАРН-ның ажыл-чорудулгазын хөделдирип чорудар дугайында айтырыгны ТАР чазаанга тургускан.

Улуг хуралды чыылдырар дугайында чөпшээрелди алгаш, ТАРН-ның II улуг хуралын чыылдырар Эгелекчи комиссия Тываның ажылчы чоннарынга, бирги ээлчегде революсчу ядыыларга кыйгырыг үндүрүп, улуг хуралдың ажылынга киржирин, намның хүрээлелинге кирерин сүмелээн. Ында чугаалааны болза:

«Ажылчы чоннар, ядыылар!

Боттарыңарның эрге-ажыктарыңарны боттарыңар камгалаар үе келген. Араттың Революстуг намының удуртулгазы-биле, бодувустуң күрүневисти тургузуп кирипттер болзувусса, чүгле ынчан үр үеде манап келгениңер хосталганы чедип алыр бис».

Комиссия улуг хуралды чыылдырар талазы-биле улуг белеткел ажылын чорудкан, кожууннар, сумуларже агитаторларны чорудуп, намның сорулга-бодалгазын, улуг хуралдың ужур-дузазын тайылбырлааннар. Ынчалза-даа улустуң дайзыннары улуг хуралды чыылдырбазын оралдажып, янзы-бүрү хемчеглерни ап, харын революсчу-агитатор Чүржаапайны безин өлүргеннер. Даа кожууннуң нояны Буян-Бадыргы аңаа барган агитаторларны чон ортузунга ажылдатпайн, дедир чорудупкаш, улуг хуралга колдуунда бодунуң талалакчыларын келдирген. Ынчалза-даа феодалдар чонну коргудар хамаан чок, харын улуг аштырышкынга таварышкан.

РКП(б)-ниң райбюрозунуң, тыва революсчуларның күженишкининиң ачызында ТАРН-ның II улуг хуралы 1923 чылдың июльдуң 6—7-де Кызылдың Допмас-Сугга болуп эрткен. Тускай эргеже, хостуг ниитилел амыдыралынче Улуг Октябрьның төрүттүңдүргени чүткүлдүг, мурнунда дарладып чораан араттарның политиктиг идепкейин улуг хурал илереткен. Хуралга олурушкан 568 кижиниң 450-ден хөйү ажылчы араттарның төлээлекчилери болганы ону көргүскен. Хуралга РКП(б)-ниң райбюрозунуң төлээлекчилери база олурушкан.

Улуг хурал: Эгелекчи комиссияның илеткелин, намның ажылы чорбааның, ооң Төп Комитедин дүжүрген чылдагааның, намның сорулга-бодалгазының дугайын, Төп Комитеттиң соңгулдазын, намның акша-хөреңгизиниң дугайын, чазактың база ямыларның ажылының дугайын болгаш өске-даа айтырыгларны чугаалашкан.

Эгелекчи комиссияның ажылын чүүлдүг деп көргеш база Төп комитетти дүжүрген чылдагааның чугаалашкаш, «намның 1 улуг хуралындан соңгуткан Төп хораа шуут ажыл чорутпааның, нам ажылынга ооң мырыңай идепкей чогун, революсчу чонну бодун долгандыр мөөңнеп шыдавааның база ядыы араттарның эрге-ажыктарын камгалаар херекти амыдыралга чорутпааның барымдаалааш», намның ажылын катап чорудар болгаш ооң Төп Комитедин катап тургузар деп улуг хурал доктааткан.

Намның сорулга-бодалгазының дугайында айтырыгны хуралга шыптыгы чугаалашкан, төлээлер, ылаңгыя ядыы төлээлер, намның база чоннуң эң чугула сорулгаларын амыдыралга боттандырарын саналдап, ядыыларга хамаарыштыр дең эвес чоруктарны чайладырын негээн. Аңаа үндезилээш, ядыы араттарның политиктиг эргелерин, экономиктиг эрге-ажыктарын камгалаар, улусту эртем-билигге өөредир, оларның культуразын бедидер, эмнелгениң халас дузаламчызын боттандырар болгаш чоннуң кадык камгалалын чорудар, чурттуң экономиказын хөгжүдер, күрүнениң чөптүг албаның боттандырар, үндүрүгнү организастаар, бо талазы-биле ядыыларга чиигелделерни көргүзер, нам кежигүннериниң, эңгиин араттарның политиктиг болгаш культурлуг кижизидилгезин организастаар, оларны күрүнениң ниитилел амыдыралынга кирииштирер, революстуг демиселди кады чорудар дээш өске чурттарның ядыы аңгылары-биле болгаш оларның партиялары-биле акы-дуңма бызыг харылзааны тургузар деп улуг хурал шиитпирлээн.

Эгелекчи комиссияның ажылдап кылганы намның Дүрүмүн (Уставын) улуг хурал хүлээп алган. Ында намның организастыг тургузуун тодараткан, намның үндезини болза сумуларга, албан, организация черлеринге тургузар үүрлер болур деп айыткан.

Намның дүрүмүн хүлээп көөр, ооң шиитпирлеринге болгаш сагылга-чурумунга чагыртыр 20 хар четкен кандыг-даа тыва кижи нам кежигүнү боол болурун дүрүмде айыткан. Мынчангаш феодалдарның, дүжүметтерниң салдары-биле база хуралдың киржикчилериниң революсчу медерелиниң чавыс болганы-биле маңаа омак-сөөк ылгаар чорук база намга кижилерниң аңгызын барымдаалап кирип алыр талазы-биле частырыгларны болдурган.

Коминтернниң удуртулгазын хүлээп көрүп, пролетаржы интернационализмниң эрге-ажыктарын барымдаалааш, коммунистиг болгаш ажылчын партиялар-биле, ылаңгыя РКП(б)-биле харылзааны тургузуп, быжыглаарын ТАРН-ның дүрүмүнде айыткан. Улуг хурал Коминтернче, ССРЭ-ниң чазаанче телеграммалар чорудкан.

Төп Комитетти соңгуур айтырыгга улуг хуралдың ядыы болгаш бай хөреңгитен төлээлериниң аразынга улуг демисел үнген. Ынчангаш херек кырында ТАРН ТК-га колдуунда араттарның төлээлекчилери соңгуттурган, а ТК-ның бирги хуралынга ТК-ның даргазында кескү революсчу намның тургузукчуларының бирээзи Оюн Күрседи соңгуткан.

Даштыкы ямының илеткелин чугаалашкаш, «Совет Россияның улустары-биле улам чоокшулажыр, ханы харылзажыр болгаш оон-биле харылзааны быжыдар сорулга-биле Совет Россияже төлээлер чорудар, чүге дизе, чүгле Совет Россияның ачызында, ооң улуг деткимчези-биле чуртувустуң хамаарышпас чоруун чедип алганывысты уттуп черле болбас» деп хурал демдеглээн.

Улуг хурал өске-даа айтырыглар талазы-биле чугула шиитпирлерни хүлээп алган.

Мынчангаш ТАРН-ның II улуг хуралы чуртка аныяк, революсчу күштерниң тиилелгези-биле доозулган, намның ажыл-чорудулгазы катап тургустунган. ТК-га ажылчы араттарның революсчу төлээлекчилери кирген.

Улуг хуралдың соонда Төп Комитет хуралдың хүлээп алган шиитпирлерин боттандырып, нам үүрлерин тургузуп эгелээн (оларның саны 1924 чылга чедир 60 ажыг четкен). Намга ажылчы араттарны кирип ап, контрреволюстуг феодалдарны, дүжүметтерни намдан арыглап аштап эгелей берген. Чижээ, Төп Комитет бодунуң баштайгы хуралдарынга намның хүрээлелинден бай феодалдар, ламалар Ажыкайны, Дарма-Базырны, Лопсаң-Осурну болгаш өскелерин-даа үндүр сывырган.

ТАРН-ның II улуг хуралының ужур-дузазы болза, намның ажыл-чорудулгазын катап тургускаш, ооң организастыг, идеологтуг үндезиннерин айтып, феодалдар аңгызынга моральдыг аштырышкынны таварыштырганында болур.

II улуг хурал Тываны капиталистиг эвес оруктап, социализмче хөгжүүрүнүң оруунга кирип, улус демократтыг хөгжүлдени чедиишкинниг баштап, ону эчизинге чедирген болгаш Тываны Совет Эвилелиниң составынга кирип, социализмче хөгжүлдеринге хөй чүүлдү кылган ТАРН-ны барык катап тургускан.

Тыва Совет Эвилелиниң составынга каттыжып турар үеде Тыва областың Коммунистиг партия организациязы тургустунуп, 1945 чылдың ноябрь 24—27-де болган бодунуң I область конференциязынга организастаттынып тургустунган. ВКП(б) ТК-ның 1944 чылдың октябрь 18-те шиитпири ёзугаар ТАРН-ның чиңгине, оралакчы кежигүннери ВКП(б)-ниң хүрээлелинге чаңгыстап хүлээп алдынган. ТАРН кежигүнү чораан стажын ВКП(б) кежигүнүнүң стажынга кирип санаан.

Оон бээр 18 ажыг чыл эрткен. Областың партия организациязының составы 1945 чылдың ноябрьда 4069 чиңгине кежигүннер болгаш кандидаттар турганындан 1963 чылдың июль 1-де 7.107 чиңгине кежигүннер болгаш кандидаттар четкен. Ол болза 28 хире национал дарның кижилери болуп турар.

Совет эрге-чагырганың чылдарында Тыва сайзыраңгай, кедээ ажыл-агыйлыг, дүрген хөгжүп турар үлетпүрлүг, чечектелип турар республика болу берген. Тывада школаларның, культура албан черлериниң, эмнелгениң четкилери аажок калбарган, чаагайжыды туттунган хоорайлар, суурлар көвүдеп өскен.

РСДРП-ниң II съездизиниң 60 чыл оюн бистиң Коммунистиг партиявыс, совет улус байырлап турар үеде бо бүгүнү тыва улус өөрүп демдеглеп турар.

СЭКП-ниң кезии болуп турар республиканың партия организациязының удуртулгазы-биле Тываның ажылчы чоннары ам СЭКП-ниң XXII съездизиниң шиитпирлерин болгаш партияның Программазын чедиишкинниг боттандырып, чеди чылдың даалгаларын хуусаа бетинде күүседир дээш кызымак демисежип турар.

С. МЫНДРИМА,
Партархив эргелекчизи.

Маадырлыг Кубаның ажылчы чоннарынга

Революстуг байырлал — июльдуң 26-да национал тура халышкынның 10 чыл болган оюн-биле холбаштыр, куба профэвилелдеринге болгаш маадырлыг Кубаның бүгү ажылчы чоннарынга байыр чедирген бижикти Профессионал Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлели чоруткан.

Алдарлыг революстуг чаалап алышкыннарны быжыглаарынга, национал экономиканы болгаш культураны улам ынай хөгжүдеринге, бодунуң социалистиг төрээн чуртунуң чаагай чоруунга, чогаадыкчы күш-ажылга, тайбың болгаш улустар аразынга найырал дээш демиселге чаа-чаа чедиишкиннерлиг болурун Кубаның ажылчы чоннарынга совет профэвилелдери күзеп тур деп, бижикте чугаалап турар.

Социалистиг лагерьниң чурттарының болгаш бүгү дэпшилгелиг кижи төрелгетенниң күчүлүг деткимчези турда, революстуг Кубаның шынныг херээ тиилээр дээрзинге бүзүрелдиг бижикте илередип турар.

Совет хэрээженнер Комитети байыр чедирген телеграмманы Гаванаже чоруткан. Комитет революстуг байырлалды таварыштыр эргим куба херээженнерге изиг байырны чедирген.

(СЭТА).

Чазакка согуг таварыштырган

ПАРИЖ. (СЭТА). Курүне албан черлериниң болгаш бүдүрүлгелериниң ажылдакчыларының ажыл соксадыр эргезин «таарыштырып» турары чазактың хоойлу төлевилелин француз сенат изиг санал-оналдарның соонда хүлээп албаан. Хоойлу төлевилелин хүлээп албас дээш 203 сенаторлар бадылаан болгаш ол саналга 36 сенаторлар удурланган.

Ам хоойлу төлевилелин катап номчууру-биле Национал хуралга дедир эгидип бээр апаар. Баштайгы номчулга үезинде Национал хурал ол хоойлу төлевилелин хүлээп алган деп чүве билдингир.

Республиканчы болгаш демократтыг бүгү күштерниң төлээлекчилериниң шиитпирлиг чоруу сенатка бадылаашкынның түңнелинге улуг салдарлыг болган.

Изиг өөрүп четтириишкин

БЕРЛИН. (СЭТА). Демократтыг херээженнерниң Делегей федерациязының чиңгине секретары Роза Ясовичиниң медеглелинде чугаалап турары болза, Москвага херээженнерниң Бүгү-делегей конгрези тайбың, национал хамаарышпас чорук дээш, херээженнерниң эргелери болгаш уругларның аас-кежии дээш миллион-миллион херээженнерниң демиселиниң чайыннанчак көргүзүү болган. Ол конгрестиң түңнелдерин үндүрери-биле холбаштыр парлап үндүрген бо медеглелде айтып турары болза, чер бөмбүрзээниң бүгү булуңнарындан конгрестиң адрезинге эп-сеткил каттыштырылгазының болгаш байыр чедирген муң-муң чагаалар, ооң иштинде ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевтан, Цейлоннуң премьер-министри дээрги кадын Бандаранаикеден, Индонезияның президентизи Сукарнодан болгаш өске-даа дыка хөй күрүне база хөй-ниитичи ажылдакчылардан чагаалар келгилээн. Чилиниң, Аргентинаның, Колумбияның, Совет Эвилелиниң. Польшаның. ГДР-ниң, Кубаның болгаш өске-даа дыка хөй чурттарның херээженнери конгресс-биле боттарының эп-сеткил каттыштырылгазын хөй санныг чагааларынга илергейлээн. Байыр чедирген чагааларынга болгаш медеглелдеринге чедиишкиннерни күзээн бүгү кижилерге, бүгү делегейге тайбың дээш демиселдиринге шиитпирлиин илергейлээн, ынчангаш Москвага конгресстиң чедиишкиннинг эртгеринге улуг киирген кижилерге изиг өөрүп четтиришкинни демократтыг херээженнерниң Делегей федерациязы илергейлеп турар.

ДЕМИСЕЛ ДООЗУЛБААН

ЖЕНЕВА. СЭТА-ның тускай корреспондентизи **Г. Драгуновтуң** дамчыдып турары болза:

КНО-нуң Экономиктиг болгаш социал чөвүлелиниң (ЭКОСОС) сессиязында КНО-нуң Африка талазы-биле комиссиязынга Мурнуу-Африка Республиканың кежигүн болур, болбазының дугайында айтырыг талазы-биле демисел калбарган. Африка чонга удур кара-туразында аажылалды үүлгедип турар Мурнуу-Африка Республиканың комиссияга кежигүн болур эргезин казыыр деп дилегни ол комиссия эрткен чылда-ла ЭКОСОС-ка киирген турган. Ынчалза Экономиктиг болгаш социал чөвүлел Африканың үнүн херекке албайн барган.

Сөөк-язы ылгаар политиканы чорудуп турары дээш Мурнуу-Африка Республиканы комиссиядан үндүрериниң эргежок чугулазының дугайы шуут чугаалап турар резолюцияны ам Сенегалдың болгаш Эфиопияның төлээлекчилери киирген.

ССРЭ-ниң, Чехословакияның болгаш Югославияның төлээлери ол саналды деткип, үш хүн дургузунда үргүлчүлеп келген чугаалажылгага ындыг шиитпирниң чөптүүн болгаш эргежок чугулазын көргүзүп турган.

АКШ-тың, Англияның болгаш өске-даа чамдык чурттарның төлээлекчилери мурнуу-африка колонизаторларын камгалаарын боттарының холунга херек кырында алган. Мурнуу-Африка Республикада чорудуп турар сөөк-язы ылгаар чорук кажы төрелгетенге удур эң аар кемниг үүлгедиг болур болгаш КНО-нуң Уставын каржызы-биле үрээни ол дээрзинге олар шуут удурланырын диңмээн. Ындыг болза-даа олар сенегал-эфиопия резолюциязынга чамдык чазалгаларны кииргеннер, ол чазалгалар резолюцияның утказын хажыдып, ооң политиктиг ужур-дузазын чок болдуруп турар. Совет төлээлерниң баштыңы Г. П. Аркадьев америк болгаш англи чазалгаларның кажар утка-шынарын бодунуң саналынга бүрүнү-биле илередип көргүскен.

Ол чазалгаларны хүлээп алыр болза, ооң түңнелинде Сенегалдың болгаш Эфиопияның резолюциязы КНО-нуң Экономиктиг болгаш социал чөвүлели ону хүлээп алыр аргажок кылдыр шак ынчаар хажыттынган турар ийик. КНО-нуң Африка талазы-биле Экономиктиг комиссиязынга Мурнуу-Африка Республиканың кежигүн болур, болбазының дугайында айтырыгны чугаалажып көөрүн түр соңгаарлаткан болгаш чоокку хүннерде база катап эгелээр.

АНГЛИЯДА АЖЫЛ ЧОКТАЛЫР ЧОРУК

ЛОНДОН. (СЭТА). Англияда ажыл чокталыр чорук көвүдеп артпышаан турар. Ам дыңнадып турары-биле алырга, июльдуң ортаа Англияга болгаш Уэльске ажыл чок 449.219 кижи данзылаттынган. Оон аңгыда Соңгу Ирландияда 30.494 ажыл чоктар санаттынып турар.

ИРАКТА ШААЖЫЛАЛ

КАИР. (СЭТА). Июльдуң 2-ниң 3-че хүнүнезинде «Рашид» деп шериг лагеринге болган удурланыышкынга киришкени дээш, 19 кижини шериг суду шаажылаар деп Иракка шииткен дээрзин МЕН агентилелиниң корреспондентизи Багдадтан дыңнаткан.

Үш удаа

ПАРИЖ. (СЭТА). Францияның сенады ажылчыннарга удур деголльчу чазактың хоойлу төлевилелин үш удаа хүлээп албаан. Ол хоойлу төлевилелин хүлээп албас дээш 212 сенаторлар, а хүлээп алыр дээш 43 сенаторлар бадылаан. Хоойлу төлевилелин катап номчууру-биле Национал хуралга дамчыдып берген. Национал хуралдың үндүрер шиитпири үзе шиитпирлээн шиитпир болур.

Улуг чүүлдүгзүнүүшкүн

„Аас-кежиктиг" болуушкун

ПАРИЖ. (СЭТА). Агаарга, космос делгеминге болгаш суг иштинге ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында Кермениң бижимелин ССРЭ-ниң, АКШ-тың болгаш Англияның төлээлекчилериниң Москвага дугурушкан дугайын Францияның хөй-ниитизи аажок улуг күзел ханып дыңнаан.

Француз телевидениениң директору «сөөлгү медээлерниң» ээлчеглиг дамчыдылгазынга ол дыңнадыгны «аас-кежиктиг болуушкун» деп айыткан. Делегейниң улустары бо болуушкунну хөй чылдарда манап келген деп, ол медеглээн. Херосиманың бузундуларын, атомнуг чазылдырыышкыннарның, ооң иштинде Францияның чоруткан атомнуг чепсектиң шенелделериниң хоралыг «мөөгүлерин» тырткан кино-чурукту үстүнде айыткан сөстер-биле капсырлаштыр үндүрүп көргүскен.

Радикалдарның партиязының удуртукчузу Морис Форнуң медеглээни болза, «бис москва дугуржулгазын чарганынга өөрүүр ужурлуг бис. Дүшкүүрлүг чоруктуң ёзулуг чавырлырынга, чепсетленишкинниң дүжүрерин эгелээринге чедирип келир магат чок угланыышкынга бо дугуржулга чугула үе-чада болур» деп ол демдеглээн. Социалистиг чурттар-биле экономиктиг болгаш культурлуг харылзааларга «улуг дидим» чорукту көргүзерин Морис Фор кыйгырган.

Де Голль биле Помпидунуң чазаа «атомнуг согуг таварыштырар күш» дээр чүвени тургузарынче угланыышкынның чурту хоозурадып турар чоруундан ойталаарын болгаш делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарынче база тайбынны быжыглаарынче угландыр Москвага кылдынган баштайгы чугула базымны деткиирин француз улустуң эң калбак хөй-ниитизи ам изии-биле күзеп турар.

Үр манап келген дыңнадыг

ПРАГА. (СЭТА). Ядролуг шенелделерни хоруур дугайында үр манап келген дыңнадыг бүгү Чехословакияга улуг чүүлдүгзүнүүшкүнну болдурган.

Ржежиде ядролуг шинчилелдиң институдунуң ажылдакчызы С. Гавелканың ЧТК агентилелдиң корреспондентизинге медеглээни болза, ядролуг энергияны тайбың ажыглаар талазы-биле ажылдап турар бистер бо дыңнадыгга улуг өөрүшкү-биле байыр чедирип турар бис. Атомнуг чазылдырыышкыннарның түңнелинде болур радиоактивтиг хереллдээшкин болгаш агаарны хораннаар чорук кижи төрелгетенге кайы хире айыылдыг болуру биске эки билдингир. Совет Эвилелиниң өске-даа тайбың саналдарын база-ла амыдыралга ырак эвес келир үеде боттандырарын бис чедип алыр болгаш ынчангаш чепсегленишкинниң үргезинден кижи төрелгетенни камгалап алыр дээрзинге бүзүрээр бис деп ол чугаалаан.

„Далаштыг" деп демдеглээшкин-биле

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). «Правда» биле «Известия» солуннарының корреспонденттериниң айтырыгларынга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевтуң харыыларының дугайында дыңнадыгны америк телеграф агентилери «далаштыг» деп демдеглээшкин-биле дамчыткан.

Ядролуг шенелделерни хоруур дугайында дугуржулга чепсегленишкинниң бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрерин боттандырарынга «таарымчалыг байдалдарны» тургузуп турар дугайында Н. С. Хрущевтуң сөстерин телеграммаларда тускайлап турар. Герман айтырыын тайбың таарыштыр шиитпирлээр дугайында айтырыг делегейниң дүшкүүрлүг чоруун узуткаарының херээнде кол айтырыг болуп турарын совет удуртукчу медеглээн дээрзин ЮПИ агентилел демдеглээн.

Ол агентилелдиң Москвада корреспондентизиниң айтып турары болза, Н. С. Хрущев «соок дайынны узуткаар» дугайында чугаалажыышкыннарны эгелээр деп барыын талакы күрүнелерни кыйгырган.

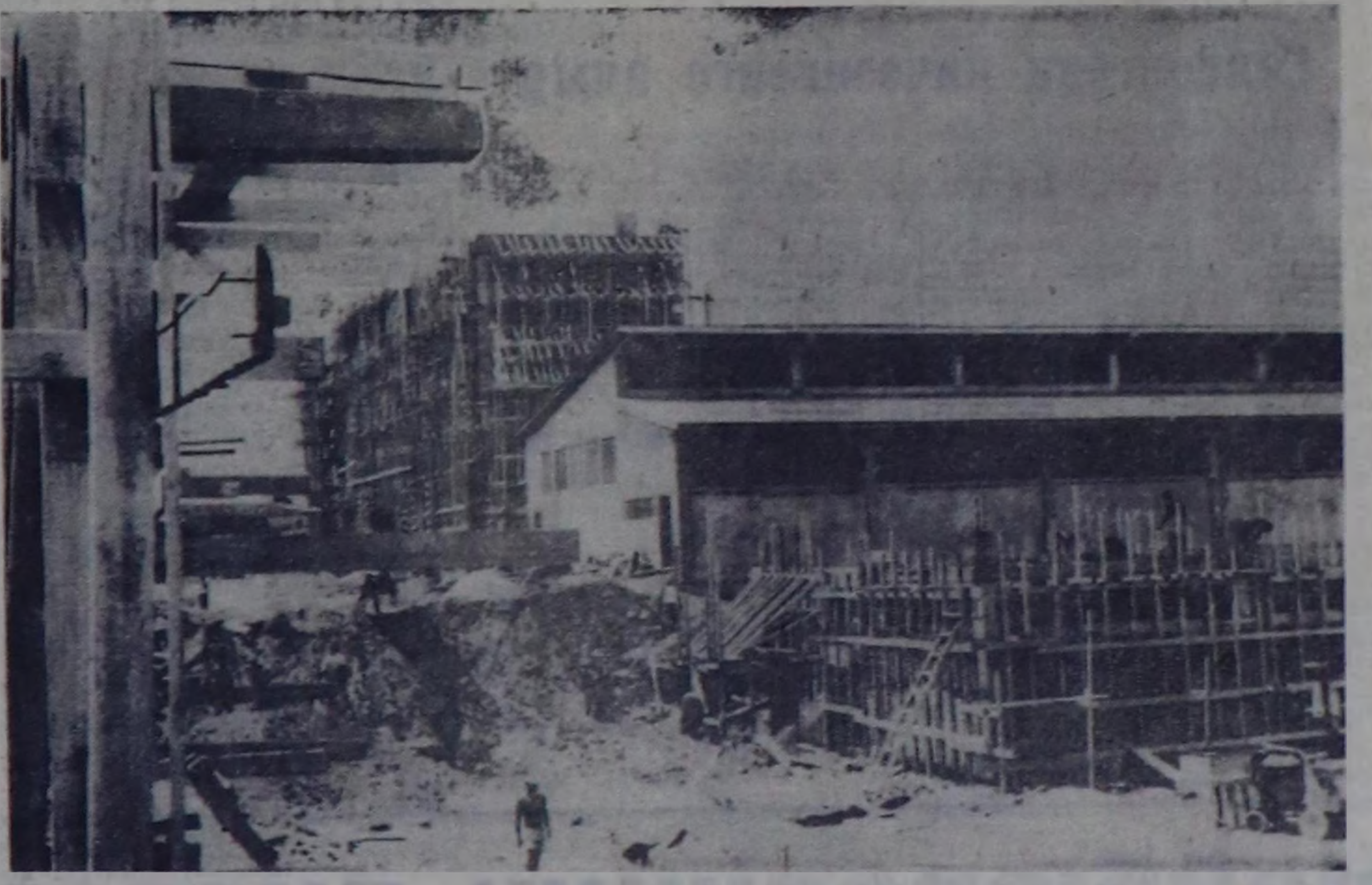

ГАНА. Тема хоорайда улуг типографияны тудуп турар. Ол типография солуннарны, журналдарны, номнарны, өөредилге номнарын парлап үндүрер болур. Типографияның тудуун келир чылдың июньда доозары көрдүнген.

Чурукта: типографияның тудуунда.

Фото АДН—СЭТА-ныы.

Чемпион ат хевээр арткан

Республиканың бут бөмбүүнүң талазы-биле бирги чери дээш маргылдаа июльдуң 21 — 25 хүннеринде Кызылдың «Совет Тываның беш чылы» стадионунга болуп эрткен.

Бо маргылдаага «Динамо» спорт ниитилелиниң, пассажирлер АТК-зының, типографияның болгаш республиканың «Урожай» кедээ спорт экитура ниитилелиниң чөөн болгаш барыын зоналарының тиилекчилери — Каа-Хем, Улуг-Хем районнарның командаларының эр улустуң база оолдарның беш-беш командалары киришкен.

Маргылдааның дөрт хүнүнде пассажирлер АТК-зы биле «Динамо» спорт ниитилелиниң командалары кайызы-даа аштырыышкын чок, республиканың бирги чери дээш боттары таваржы бергеннер.

Оюннуң эгезинден тура динамочулар бодунуң удурланыкчыларының талазынче чүткүлдүг бурунгаарлап, мячик барык хаалгага айыылдыг болуп турган. Он минута ажып чорда динамочулар камгалалда А. Деминниң болгаш вратарь Б. Букаринниң чазыгларын ажыглап тепкен мячиги чугуп киргеш, санны ажыткан. Ынчалза-даа транспортчулар камгалалды күштелдиргеш, санын деңнештирип чапсарлааннар.

Чапсар сөөлүнде оюннуң ийиги чартында пассажирлер АТК-зының ойнакчылары оюннуң бүгү инициативазын чаалап ап, көрүкчүлерниң хей-аът киирген ыыт-шимээнинге улам-на сорук кирип, ийи мячикти Ю. Табуев, Ю. Белостоков олар киир тепкеннер. Оюнну сөөлзүредир бүгү күжүн үндүрүп, «Динамо» командазының ойнакчылары идепкейлиг бурунгаарлап, база бир санны киир тевер аргалыг болганнар. Оюн тончужеге чедир транспортчуларның талазындан мячик барык-ла ыравайн келген, ынчалза-даа сан 3:2 болуп, пассажирлер АТК-зының командазының ойнакчылары тиилээн.

Беш хүн үргүлчүлээн маргылдааның түңнелинде пассажирлер АТК-зының командазының ойнакчылары аштырыышкын чок арыг тиилелгени чедип алгаш, бут бөмбүүнүң талазы-биле республиканың эрткен чылгы чемпион адын бо чылын база катап чаалап алган. Командага шилчип чоруур кубокту болгаш тураскаалдыг вымпелди база спорт ниитилелдериниң болгаш организацияларының республика Чөвүлелиниң I чергениң дипломнуу-биле шаңнаан. А оолдар командазындан база-ла ол коллективтиң аныяк бут бөмбүкчүлери тиилээн болгаш бир дөмей шаңналды алган.

Ийиги, үшкү черлерни ээлээн «Динамо», типография командаларынга тураскаалдыг вымпелдерни болгаш тус-тус чергениң дипломнары-биле шаңнаан. А оолдар командазындан «Спартак» ийиги, «Динамо» үшкү черлерни ээлээннер.

Эки камгалакчы, халдакчы, вратарь дээш П. Голованов («Динамо»), А. Казаков (пассажирлер АТК-зы), А. Фридриков («Динамо»), Б. Букарин (пассажирлер АТК-зы) болгаш оолдардан пассажирлер АТК-зының аныяк бут бөмбүкчүлери С. Багай-оол, А. Цветков олар өртектиг чүүлдер-биле болгаш мактал бижиктер-биле шаңнатканнар.

К. АЛЕКСЕЕВ.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

ИЮЛЬ 28-ТЕ.

«НАЙЫРАЛ»: **«Мээң оглум»** 9.30, **«Шуурганнар планетазы»** 11.20, 12.50, **«Чоруп-ла турдувус»** 2.30, 4.15, 6, 7.45, 9.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **Мультипликациялар** 10.30, **«Кер-оглы»** (делгем экранныг) 12.30, 2.30, **«Ол бүгүге чай буруулуг болган»** (делгем экранныг), **«Саванна болгаш джунглилер»** (делгем экранныг) 8.30, **«Каролина Риекская»** (делгем экранныг) 4.30, 6.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **Мультипликациялар** 10, **«Боолар болгаш кеге-бугалар»** 11.15, 1.15, **«У французских каминов»** 3.15, 7.15, **«Баштайгы ынакшылдың ыры»** 5.15, 9.15 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Граф Монте-Кристо»** (бирги сериязы) 11.15, 3.15, **«Граф Монте-Кристо»** (ийиги сериязы) 1.15, 5.15, **«Кембалдың хаан чери»** 7.15, **«Цирк көргүзүү»**, **«Кембалдың хаан чери»** 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: **«Анаа дайынчы Александр Матросов»** 11, 1, **«Ашак-кадай болушканы ындыг-ла кончуг эвес болган»** 3, 5, 7, 9 шактарда.

ИЮЛЬ 29-ТА.

«НАЙЫРАЛ»: **«Храбрец»** (делгем экранныг) 10, 12, **«Ыракны дагларда»** 2, **«Уруглар болгаш бичиилер»** 4, 6, 8, 10 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **«У французских каминов»** 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Чоруп-ла турдувус»** 9.15, 11.15, 1.15, 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Кара далайны кыс»** 3.15, **«Ол бүгүге чай буруулуг болган»** (делгем экранныг) 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

1963—1964 өөредилге чылында Томскиниң фармацевчилер (аптека ажылдакчылары) училищезинге 8—10 класс доозкан тыва студентилер хүлээп алырын Тыва аптека эргелели чарлап тур.

Хүлээп алырының экзаменнери Кызылдың медицина училищезинге бо чылдың август 1-де эгелээр.

Билдиришкинни документилери-биле кады Ленин кудумчузу № 22 бажында медицина училищезинче чорудар.

ХҮЛЭЭП АЛЫЫШКЫН КОМИССИЯЗЫ.

Хову турлааның арыг-шевери

Күскү хову ажылдарының үезинде колхозчулар болгаш совхозтуң ажылчыннары чурттап турар черлеринден ырак, үр үеде турар болганда, хову турлагларын культура-амыдырал талазы-биле таарымчалыг болдурары чугула.

Бир-ле дугаарында турлагны тургускан чер довурак-доозун доюлдурар машина-трактор болгаш өске-даа транспорт доктаар чер болбазын хандырар херек. Турлагны долгандыр болгаш ооң бажыңнарының аразынга ыяш олуртулгазын чорудары чугула. Чок болза турлаг арга-арыг чоогунга тургустунган турар. Бир эвес ооң чоогунга кара суг чок болза, аңаа ыяавыла кудук казып алыр.

Ижер сугну аксы хааглыг ыяш болгаш демир доскаарларга кадагалаар болза эки. Тускай хааглыг кудуктардан аңгыда, хап бадып чыдар суглардан алган ижер сугну бир демир-хууң ишти (он литр) сугга-ла 10 грамм хлор-биле холуп ажыглаар болгаш ону ыяавыла хайындырып тургаш чемге херглээр азы ижер херек. Сугну кадагалаар талазы-биле хыналданы турлагга хайгаараар тускай төлээни томуйлаар. Ол кижини эмчилер тускай белеткеп, өөреткен турар ужурлуг. Арыгланыр бажыңнар болза чемненилге черлериниден бети дээрге-ле 50 метр хире ыракка тургустунган турар.

Чем продуктуларын чүгле кухнияга эккеп турар болгаш тус-тус чемнерни тускай черлеринге кадагалаары чугула: эът болгаш балыкты—кырын ак-демир-биле шып каан хааржактарга, хлебти—аксы хааглыг хааржактарга, сүттү—бидоннарга дээш оон-даа ынай.

Дүрген үрелиичел продуктуларны чүгле хонуктa херглээринге өйлей эккеп алыры чугула.

Кухнияга чем белеткээр херекселдер анаа столовая херглеп турары-биле бир дөмей негелделерни хандырган турар ужурлуг. Балык, эът болгаш ногааларны кезип белеткээринге херглээр калбак ыяштарны тускай демдектегилеп каары чугула: «ЧЭ» (чиг эът), «БЭ» (бышкан эът), «ЧБ» (чиг балык), «ХБ» (хайындырган балык), «ЧН» (чиг ногаа) болгаш «БН» (бышкан ногаа) дээн ышкаш.

Хайындырып белеткеп каан чемнерни дуглап алыр болгаш алды шактан үр тургуспас, а соокка чиир (винегрет ышкаш) чемнерни—дөрт шактан үр тургуспас болгаш сериин черге тургузар, муң (щи) чергелиг чемнерни чииринин мурнунда 10—15 минута хиреде чылыдып алыр. балык, эът ышкаш чемнерни—катап быжырар.

Кухня ажылдакчыларынга болгаш чемненип турарларга ийи тус чунар-демирлиг, үргүлчү солуп турар чоттунар аржыылдыг турар.

Турлагларга санитария талазы-биле хөй-ниити төлээлекчилерин, санитарлыг хайгаарал черлериниң кежигүннерин болгаш Кызыл Крестиң сандружиначыларын тургузары чугула. Олар болза озалдак, балыгланыышкыннар, кемдээшкиннер болган таварылгаларда эмчилер келгижеге баштайгы дузаларны көргүзер болгаш арыг-шевер талазы-биле чогуур хыналданы тургузар, санитарлыг тайылбыр ажылдарын калбартыр хүлээлгелиг.

Хову турлаанга аптечка ийикпе санитарлыг сумканы тургузар.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

АКЫ-ДУҢМА СОЦИАЛИСТИГ ЧУРТТАРДА

Мугур үш чыл мурнунда, июльдуң изиг хүннеринде, «Москвичиге» олурупкааш, Кошица чанынга, «Найырал» нефтьдамчыдылгазының тудуунуң участоктарының бирээзин дилеп тутсуп орган мен. Ынчаарда, кажан дилээшкин доозулган соонда, кандыг байдал таварышканын көрген мен. Суг хоолай дамчыдыкчыларының бүгү-ле карталарын хөме алы берген. Суг чүгле моондактай берген эвес, харын ажылдап турган черже оларны чоруптайн барган. Ол дээрге элээн үр болган үерлээшкин үезидир.

Оон ынай канчап баарыл? Шак ындыг байдалда тудугжулар хуусаазында кылып четтигиптер бе? 1961 чылдың төнчүзүнге чедир оларның тудуштуруп болур турганы совет-чехословак база Братислав аразынга 400 километр хемчээлдиг берге оруктан чүгле каш он санныг орук эрттинген болгай. Оруунда суг турупкан турда, олар ук оналдазын күүседип шыдаар турган бе?

Ол айтырыгга харыыны менээ хоолайлар салып турарлар — тудугнуң начальниги инженер Иржи Матятко, техник Ладислав Моур болгаш олар-биле кады хоолай салыкчылары база чолаачылар бергеннер. Ол ажыл оларның хөй кезиинге чаа херек боор турган-даа болза, олар быжыг идегел-биле, сүмележип чугаалажып алган ышкаш, мынча дээннер: хуусаазында күүседип шыдаптар бис. Ынчангаш тайылбырлааннар: тудугжулар дайынчы оналданы алгаш, ону берге участоктарга күүсеткеннер. Олар күчүлүг хоолайларның кан уннары-биле дагларны кезе кирип, тиилээннер, хемнерни кешкеннер, арыг-аргаларны, оңгул-чиңгилдерни ажып эрткеннер.

— Кажан суг чавызап эгелээрин билек, бистер, минутаны-даа халас эрттирбейн ажылдап кириптер бис, анаа-ла кириптер эвес, а ёзулуг эъдинге киир тудуптар бис — деп, тудугжулар медеглээннер.— Бистиң холдарывыста күчүлүг совет техника, угаанныг машиналар, олар кижиниң күжү чокка хоолайларны эптеп салып турарлар. А кол чүүл болза, биске совет тускай эртемниглерниң, бо тудугда киржип турар бүгү-ле чурттарның дузаламчызы болур.

Шак-ла ындыг болган. 1962 чылдың эгезинде Братиславтың «Словнафт» деп нефть ажылдап кылыр комбинадынга, эң улуг чехословак чаа тудугларның бирээзинге, тудугжуларның шынныын база катап бүзүреп көрген мен. Ол болза «Найырал» нефтьдамчыдылганы ажыглалга киирериниң бирги ээлчээн дужаап турганының байырлалдыг хүннери турган. Республиканың президентизи Антонин Новотный лентаны үзе кезипкеш, кранны долгапкан, ынчангаш бүгү чоннуң өөрүшкүлүг үнериниң үезинде нефть төктүп эгелээн. Кайыын келген нефтил? 4000 ажыг километр хемчээлди эртпишаан, Волганың эриктеринден келгени ол. Чүнүң-даа мурнунда, Чехословакияны улуг химияның чурту кылдыр хуулдурган тускай эртемденнер дыка өөрүп турганнар. Адактың соонда, оларның күзели боттанган — чиик өртектиг болгаш үнелиг чиг-эт оларның чуртунче «бодунун базымы-биле» кээп турар.

Нефтьдамчыдылганы ажыглалга кииргени муң-муң демир орук цистерннерин хостаан, а эң-не чугулазы — өске чүъктерлиг поездилерни чорудар төлээде, демир орук шугумнарын хостаан. Ол дээш демир-орукчулар база-ла өөрүп турганнар. Чехословакияны Совет Эвилели болгаш өске-даа социалистиг чурттар-биле харылзаштырып турар найыралдың болгаш акы-дуңмалышкының көстүр болгаш көзүлбес шугумнарын болдурган кан удаазынга — «Найырал» нефтьдамчыдылгага бүгү улус өөрүп турганы ол.

Ам «Найырал» нефтьдамчыдылганың бирги участогунуң тудуу дээрге эрткен үениң херээ апарган. Нефтьдамчыдылга шөйлүп чоруткан орукту ам сиген хөме үнүп келген, ыяш дуглапкан. Чү-даа көзүлбес. Нефтьдамчыдылганың тудугжуларының ажылы черни ажыдыпкан. Ынчалза-даа ооң түңнелин моон дилевес. Олар ам — продукцияны ажылдап кылып, садып турар заводтарның цехтеринде, магазиннерниң делгирлеринде. Бүдүн чартык чыл иштинде Чехословакияга амыдыралчы ужур-дузалыг ол артерия ооң аар эт-үлетпүрлүг организмин нефть-биле чемгерип турар. Чүгле чаңгыс чылда ону дамчыштыр Поволжьядан Дунайның эриктеринге чедир 3 миллион тонна нефть агып четкен. ол болза Чехословакияның улус ажыл-агыйынга чүс-чүс миллион крон экономияны берип келген. Нефть чедирилгези ам демир орук-биле сөөрткениинден 10 катап чиик. чүге дээрге ындыг хемчээлдиг нефтини сөөртүрүнге барык-ла 70 муң улуг цистерннер херглеттинер турган ийик. А келир үеде нефтини херглээриниң байдалы-биле ооң санын ийи катап, харын-даа үш катап улгаттырып болур ийик.

Чүнү кылганыл — ол кылдынганы ол. Социалистиг күрүнениң хөгжүлдезиниң хоойлузу ындыг. Ол соңгаар эвес, а бурунгаар көрүп, эрткен үениң эвес, а бөгүннүң база даартагы хүннүң сактыышкыннары-биле чурттап турар. «Найырал» нефтьдамчыдылга база-ла ындыг. Ам ооң ийиги ээлчээниң тудуу кидин чоруп турар. Залужи хоорайда Чехословак-совет найырал аттыг химия комбинадынга болгаш өске-даа бүдүрүлгелерге совет нефтини чедирер төлээде, ийиги ээлчегниң 450 километр оруу Мурнуу Словакиядан Соңгу Чехияга чедир — бүгү республиканы таварып эртер.

Ийиги ээлчегниң нефтьмагистралын салырда, аңаа чолдак дамчыдылгаларны каттыштырып тургаш, чурттуң бүгү нефть ажылдап кылыр бүдүрүлгелерин тудуштурары болур. ЧССР-ниң химия үлетпүрүнүң министри И. Пучиктиң медеглээни болза, 1966 чылда Чехословакия нефть сөөртүрүнге демир орук транспортун херек кырында ажыглавастай бээр, ооң бүгү-ле нефть ажылдап кылыр бүдүрүлгелери Волганың нефтизи-биле шуут харылзашкан болур.

Нефтьдамчыдылганың ийиги ээлчээниң оруунда чүнүк кылдынып турарын чугаалаары дээрге-ле бирги ээлчегниң дугайында чугаалаанын катаптааны болур. Мында чүгле чаңгыс ылгал бар: чаа тудугну ам өске кижилер кылып турар. Олар Словакияның девискээринге нефтьдамчыдылгага ажылдап турганнар. Олар чаа кижилер эвес, 500 километр салдынган орукту кылышкан, үш чыл ажыл дуржулгалыг, бодунуң ажыл-херээниң хоочуннары-дыр. Ам олар чех-моравтың бедигээжинден Залужиде химия комбинадынга чедир нефтьдамчыдылгада ажылдап турарлар. Кажан бо участок белен болганда, мыңаар чех-моравтың бедигээжинче нефтини Братислав чанындан цистерннер-биле эккээр, оон соонда Залужиже хоолайлап дамчыдыптар. Чехословак черге нефтьдамчыдылганың ийиги ээлчээниң тудуштурулгазы бо чылдың сөөлүнде доостур, а 1964 чылда ийиги ээлчээниң тудуу чех-морав бедигээжинден Мурнуу Словакияга чедир эгелээр. Ол ажыл доостурга, нефть дорт дамчыдылга-биле Поволжьядан Соңгу Чехияга чедер. Ынчангаш бо улуг ажылы дээш олар Совет Эвилелинге чоргаарал-биле ынакшып турарлар.

Бо улуг чаа тудугнуң ужур-дузазы километрлер болгаш тонналар-биле хемчээттинмейн турар. Эгези — орустуң улуг хеминиң эриктеринден үнген болгаш акы-дуңма социалистиг чурттарның черинге кан холдар-биле быжыг тудушпушаан, ол болза, найыралдың болгаш кады ажылдажылганың быжыг сорук кириишкинин илергейлеп турар.

М. НИКИТОЧКИН,
СЭТА-ның хайгааракчызы
Прага.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3 телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13, харысалгалыг секретарының 23 — 35, кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25 — 38, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш кедээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, Информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31—75, корректорларның 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01310. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. ИЮЛЬ 30 вторник № 179 (5583).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

СИГЕН КЕЗИЛДЕЗИН ШАЛЫПЧЫ ЁЗУ-БИЛЕ ЧОРУДАР

Ниитиниң малынга

БАЙ-ХААК. (Телефон-биле). Таңды районда «Коммунизмниң хереди» колхозтуң сиген шөлдеринде үш бригада ажылдап кирген. Баштайгы хүннерде олар 256 гектарның сигенин кескен. Оларда бөлүкчү звенолар база эки ажылдап, 165 гектардан 687 центнерни сарааттаан.

Ниитиниң малынга чем белеткээр талазы-биле чарыштың мурнуку одуруунда Николай Балиннинге удурткан Шаңган бригадазы чоруп турар. Олар техниканы бүдүрүкчүлүг ажыглавышаан, күш-ажылдың организастызын эки тургускан.

Сиген белеткелинде чүгле ховү ажылдың бригадазы эвес, сүт-бараан фермазының, хой бригадаларының коллективтери, бызанчылар звенозу база кирген. Бо хүннерде Оңгар-Ховунуң сиген шөлдеринде ажыл кидин түлүктеп турар.

Алдан тонна долгактар

ТЭЭЛИ. (Телефон-биле). Сигенни долгактап белеткээри, ылангыя амгы үеде дыка ажыктыг. Бээң азы боран — кандыг-даа хүн хамаан чокка, үнүжү эки черлерниң сигенин оюктап кескеш, долгактарны мөөнней аскылаптар. Шак ынчаар белеткээн сиген кажан-даа үрелбес, ону малдан камгалаар кажаа база негеттинмес.

Барыын-Хемчик районда «Мурнакчы» колхозтуң Чиңге-Баътта бригадазы сөөлгү хүннерде 60 тонна ногаан сигенни долгактап белеткээн. Олар холдуң кадыыр, дырбааш, айыыр херекселдерин бүрүн ажыглавышаан, үнүжү эки черлерниң сигенин шилип белеткеп турар.

Колхозтуң сиген шөлдеринде машина-техника болгаш кижи күжү хүн бүрү улам немежип, ажылдың фронтузу калбарып турар. Июль 26-да хой ажылдың 3 бригадалары Буга-Дөзүнде 4 аът машиназы-биле база кестирип кирипкен.

Часкы олуртулганы шын чорутпушаан, чайгы ажаалданы эки организастаанындан 400 гектарда кукурузаның үнүжү чаагай. Малга элбек шимдиг, шыктыг чемнерни белеткээр дээш кукурузачылар бедик көдүрлүүшкүннүг ажылдап турар.

Баштайгы хүннерде

ШАГААН-АРЫГ. (Телефон-биле). Бо чылын сигенниң үнүжү ээзээ орайтаан, ооң четчирин манап болбас. Улуг-Хемде «Чодураа» колхозтуң бригадазы Көк-Чыраа шөлүнче кирипкен, олар 3 тракторлуг болгаш 3 аът машиналыг эгелээн.

Күш-ажылды багай эвес организастааның баштайгы хүннерде байдал илередип турар. Кескен 200 гектарның 130 гектарындан 1005 центнер сигенни бөлүп сарааттаан. Машинага таарышпас, үнүжү эки черлерниң сигенин 15 кижи хол кадыырлыг кестирип турар.

Колхоз ниитиниң малынга 1425 тонна сиген, 9480 тонна силос белеткээр планныг. Ону чемгир, хоолуг үеде ажаап алырынче бүгү күштү эвилелдеп эгелээн. Сүт-бараан фермазының, хой бригадаларының коллективтерин, бызанчылар звенозарын болгаш контора ажылдакчыларын база мал чеми белеткээринче кииргеен.

* * *

ЧАА-ХӨЛ (Телефон-биле). «Найырал» совхозтуң сиген шөлдеринде 6 трактор агрегаттары, 2 аът машиналары, хол кадыырлыг 68 кижи ажылдап турар. Кестирикчилерден бөлдүрүкчүлер база хожудавайн, бо хүннерде 540 центнерни сарааттаан. Бөлүп сарааттаар ажылда Түлүш Дензээни, Чаш-оол Маадыр-оол, хол кадыырлыг звенолардан Бүрбү Эрес-оол, Түлүш Дамдын ышкаш ээлчег нормазын доктаамал ажыр күүседип турар мурнакчылар хөй.

Мал чеми белеткээр талазы-биле Кара-Тал салбырының коллективи дээре көргүзүглерлиг. Олар баштайгы хүннерде 230 центнер сигенни бөлүп сарааттаан, а кызыл-дагжылар оон база хожудавайн, 220 центнерни сарааттаан. Сиген белеткелинче малчыннар база кирген.

Малга шыктыг чем белеткээринге совхозтуң дуржулгазы байлак. Ол сорулгага кукурузаның 2800 гектарда олурткан, чайгы ажаалданы, бок үнүш аштталгазын эки организастаан. Ол ышкаш 300 гектарда чочак-тарааны ам ажаап эгелээн, баштайгы хүннерде 13 гектарның кескен.

Бо чылын үнүш хирелиг, а кыжын чаңгыс кужак-даа сиген үнелиг. Малга чем белеткээрин бүгү-ле хемчег-биле организастаар. Будук-бүрү белдаларынга херээженнерни база школачыларны кол кииртип турар. Кара-Талда — 37, Үрбүнде — 35 болгаш Кызыл-Дагда — 32 кижи, ниитизи-биле 140 центнер будук-бүрүнү белеткээн.

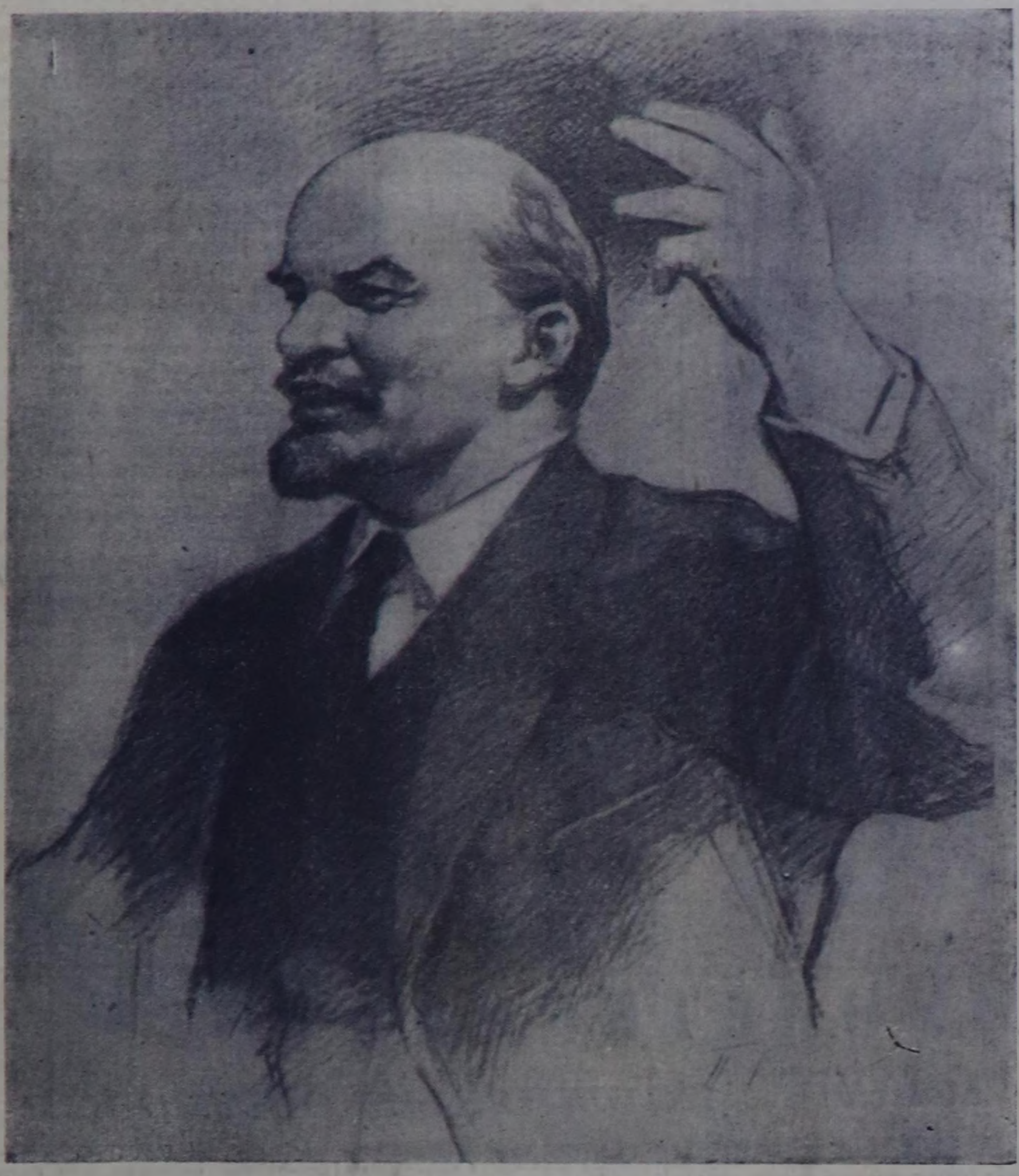

Владимир Ильич Ленин

Ленинчи партияның алдарлыг оюу

Бөгүн бистиң чуртувус, бистиң партиявыс, делегейниң коммунистери Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының ийиги съездизиниң алдан чыл оюн демдеглеп турар.

Он тоску чүс чылдың төнчүзүнде, чээрби чүс чылдың эгезинде Россияның пролетариады хааның ёзу-тересе, помещиктерниң болгаш капиталистерниң дарлалынга удур революстуг демиселдиң оруунче кирген. Делегейниң революстуг шимчээшкининиң Барыын Европадан Россияже шилчээн.

Ол чаа байдалдарда Россияга туруп турган марксисчи бөлүктерниң болгаш бөлгүмнерниң ажылчын шимчээшкини-биле каттыштырбышаан, пролетариаттың революстуг марксисчи партиязын тургузарының гениалдыг планын улуг Ленин ажылдап кылган. Чаа хевирниң марксисчи партиязын тургузарын белеткээр дээш Владимир Ильич кайгамчык улуг ажылды чорудкан. Ындыг партияның тургузарынга, оон теоретиктиг болгаш организастыг үндезиннерин ажылдап кылырынга ленинчи «Искра» солун шылгараңгай рольду ойнаан.

Ажылчын ангының революсчу, марксисчи партиязын тургузаар дугайында ленинчи планның кайгамчыктыг тиилелгези болза, 1903 чылдың июль 30-де ажыттынган партияның II съездизинге большевиктерниң партияны тургусканы болур. Ол дээрге социал революцияның, пролетариаттың диктатуразының партиязының тыптып келгени болган. Марксисчи партия төөгүде эң баштай-ла бодунуң программазынга пролетариаттың диктатуразының дугайын бижээн. Эрте-чагырга дээш демиселге пролетариаттың эвилелчизи болур тараачын ангының дугайында база национал айтырыгның шын шиитпирлээриниң дугайында марксисчи-ленинчи идеяларны партияның бирги Программазынга кииргени.

Пролетариаттың дайынчы революстуг партиязын тургузуп тура, улуг марксист, теоретик, революсчу Ленин Россияның болгаш Барыын-Европаның социал-демократтыг партияларында ревизионистер-биле, хамыктың мурнунда Россияда оларның чүзүн-базазын төлээлекчилери-биле шиитпирлиг демиселге революстуг марксизмниң тугун бедик көдүрген. Партияның II съездизинге ол туктуң адаа-биле Россия пролетариадының эң дээре төлээлекчилери, ёзулуг марксистер — большевиктер сырый каттышкан, олар оон соңгаарглы үеде бүгү делегей оппортунизминиң ажылчын шимчээшкининде төлээлекчилери меньшевиктер-биле, биче буржуаз база реакцылыг помещик-капиталистиг партиялар-биле демиселге Россияның улустарын коммунистерниң шынынга, марксизм-ленинизмниң улуг шынынга бүзүреди шыдаан.

Ол улуг шын 1905 чылдың, 1917 чылдың февраль революцияларының база Октябрьның социалистиг Улуг революциязының чорудулгазында, пролетариаттың диктатуразын быжыглаары дээш демиселдиң, ССРЭ-ге социализм тургузуушкунунуң чорудулгазында бадыткаттынган.

Ам Лениниң партиязы ССРЭ-де коммунизм тургузуушкунунуң херээн чедиишкинниг удуртуп турар бүгү улустуң партиязы, а оон тургусканы, делегейде эң баштайгы Совет Социалистиг күрүне — бүгү улустуң күрүнези апарган.

Коммунистиг партия 1903 чылда бодунуң II съездизинге хүлээп алган бирги Программазын — хаан ёзу-тересин, помещиктерниң болгаш капиталистерниң эрге-чагыргазын дүжүрерин; бодунуң ийиги Программазын — ССРЭ-ге социализмни тургузарын чедиишкинниг күүсеткен.

Бистиң партиявыс II съездиниң 60 чыл оюн демдеглеп тура, бодунуң чаа үшкү Программазын — ССРЭ-ге коммунизмни тургузарының программазын боттандырып кирипкенинге Совет Эвилелиниң бүгү улустары, бүгү социалистиг лагерь, капиталга дарлаткан бүгү күш-ажылчы кижилер улуу-биле чоргаарланып турар. Совет кижилерниң амгы салгалы коммунизм үезинге чурттаар деп СЭКП-ниң Программазының сорук кииирикчи чалбыыштыг сөстери социализмниң бирги чуртунуң болгаш бүгү социалистиг лагерьниң чурттарының улустарының чүректеринде сиңнипкен.

Бистиң ленинчи партиявыс бодунуң төөгүлүг XX съездизинге марксисчи-ленинчи өөредигге улуг салдыышкын болуп турар, чаа принциптиг, теоретиктиг түңнелдерни кылган. Ол болза янзы-бүрү ниитилел тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ чоруннаарының дугайында, амгы үеде дайынчарыны ниитилел амыдыралындан чайладып болурунуң дугайында, капитализмден социализмче тайбың шилчилгениң болдунуп болурунуң дугайында түңнелдер болур. Сталинга чүдүүр чорукту шиитпирлиг-биле буруу шапкаш, оон хоралыг уржуктарын ажып эрткениниң түңнелинде партия болгаш күрүне амыдыралының ленинчи нормалары катап тургустунган. Эрткен он чыл иштинде совет экономиканың болгаш культураның бүгү талаларынга шылгараңгай чедиишкиннер чедип алдынган. Бистиң партиявыс, оон эш Н. С. Хрущев баштаан ленинчи Төп Комитеди коммунистиг тургузуушкунунуң өйү келген айтырыгларын ленинчи ёзу-биле дидим шиитпирлеп турар.

СЭКП, оон ленинчи Төп Комитеди, Совет чазак бодунуң даштыкы политика талазы-биле ажыл-чорудулгазынга бүгү улустарның хүндүткелин болгаш идегелин чаалап алган. Ол херекте эң чугула сорулга болза, бүгү делегейге тайбынны камгалаары болгаш быжыглаары дээш демисел болур. Амгы үеде улустар дайынны болдурбайн барып болур дугайында СЭКП-ниң XX съездизиниң эң чугула теоретиктиг түңнелиниң боттуун делегей төөгүзүнүң оон соңгаарглы байдалы херечилээн. 1962 чылдың күзүнүнде социалистиг Кубаже америк империалистерниң агрессиязы-биле холбаштыр тыптып келген чаа делегей дайынның халаптыг айыылы бистиң партиявыстың Төп Комитединиң, Совет чазактың шиитпирлиг хемчеглериниң ачызы-биле чайлаттынган. Совет чазактың саналы-биле агаарга, космоска болгаш суг иштинге ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында дугуржулганың чедип алдынганын бүгү улустар улуг өөрүшкү-биле уткаан. Ол болуушкунну олар чепсеглениишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүреринге чугула базым кылдыр үнелеп көрген.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының политиктиг шугумун бистиң чуртувустуң улустары, бистиң бүгү партиявыс ышкаш, Тыва АССР-ниң партия организациязы, республиканың бүгү ажылчы чоннары чаңгыс эп-сеткил-биле деткип турар. СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының ачызында тыва улус бодунуң чүс-чүс чылдардагы хожудаңгай чоруун чүгле он сес чылдың иштинде узуткааш, Совет Эвилелиниң хөй национал акы-дуңма улустары-биле кады коммунизмни тургузуп турар. Мынчангаш Тываның коммунистери, бүгү ажылчы чоннары, бүгү совет улус ышкаш, СЭКП-ниң адынга Кыдаттың Коммунистиг партиязының удуртукчуларының кылып турар хоралыг нүгүлдээшкиннерин шиитпирлиг-биле буруу шапкан.

1917 чылдың июльда, большевиктерни, оон баштыңчызы Ленинни партияның болгаш улустуң дайзыннары нүгүлдеп турганын совет кижилер уттпаан. Ынчан В. И. Ленин коммунистерниң улуг партиязының дугайында дараазында сөстерни чоргаарал-биле чугаалаан: «...Бистер аңаа бүзүрээр бис, оон бистиң үевистиң угааны, алдары болгаш арын-нүүрүн көрүп тур бис».

Ийе, бистер коммунистер, совет кижилер Лениниң партиязынга — делегейде баштайгы совет күрүнениң тиилелгезин хандырган партияга, коммунизмни тургузуп турар чурттуң партиязынга бүзүрээр бис! Бистиң партиявыс Лениниң чугаалааны ышкаш шак ындыг партия болуп келген болгаш болуп-даа турар. Делегейниң коммунистери бистиң партиявысты база ынчаар көрүп, ынчаар үнелеп турар.

Чедиишкиннерниң дүлгүүрү

Сиген шөлүнден репортаж

Каа-Хемниң Белбей эриктериң дургаар дистинчип чоктаан борбак-борбак арыгларда кандыг ыяш үнмээн дээрил: шыпшык баштары ол баг дег дугаландыр эглип бады келген, узун сүүк шарланнар, селбегер будуктарлыг дыттар, салгынныг-даа, салгын чок-даа турда, салбакталчак халагар будуктары чаягаарла шимчеп каан, хадыннар дээш оон-даа ынай. Ол арыгларны ырактан көөрге, чоогунда дагларда калбак эзимнер ышкаш, база-ла түдүш кылдыр сагындырар, а шынында ол ындыг эвес, оларның аразында улуг-улуг оялыктар бар. «Кызыл тук» колхоз чыл бүрүде чогум-на моон элбек мал чемнерин белеткеп ап келген.

Ол хүн сиген бөлгеннерге таарымчалыг, харын-даа «чагып каан» дег аяс хүн турган. Чап-чаа-ла салып дооскан, улуг дазыр ортузунда ногаан-көк сараат ам-даа синип четтикпээни илден, үвүрере бергеш кээстүп тур. Ооң чанында сиген сарааттаар машинаның шагжагар көдүрүкчүзүнүң диштерин черже салып бадырып каан турган, а оон ырак эвесте бөлүк хадыннар хөлегезин ажыглап, көпээн сөөртүр аъттар изигге могааны илден, шырбаңгылап каап, оъттап чорлар.

Каа-Хемниң мырыңай-ла эриинде, ол чаагай хемниң мөңге шылыраажын таалап дыңнаанзыг, сүүк талдар болгаш чөкпек-чөкпек хадыннар хөлегезинде сигенчи звенонуң бүгү кижилери дүъштеп, чөвүрт кара апарган олурганнар.

Повар Карповтуң дузалакчызы аныяк кыс турлагдан чаа-ла машина-биле чем чедирип келген, оозун дүъштээн сигенчилерге үлээн, улуг, биче кижилер ында-мында хөөрежип чугаалашкан, чемни эки белеткээни дээш поварларга өөрүп четтиргенин илереткен олурганнар.

«Кызыл тук» колхозтуң Белбейде бо сигенчи бригадазы 36 кижиден тургустунган. Ону элээн дуржулгалыг кижилерниң бирээзи Давыд Иванович Есипов удуртуп турар. Колхозта партия организациязының секретары Михаил Степанович Грахов-биле кажан анаа чеде берген үевисте ол чыланга шактырган, Бүрен-Аксында эмнелгеже баады барган, ооң хүлээлгезин Т. А. Байыр-оол күүседип турар болду.

— Бөгүн-даа магалыг-ла хүн болду. Ийи улуг сараатты тургузар деп сорулга салган улус бис, бирээзин дүъшке чедир доозуптувус, ам бирээзин тургуспаан шаавыста кайыы тура дүжер деп бис! Моон мурнунда үргүлчү чаашкынныаш, сиген орта бөлдүрбейн келген ийин — деп, Торжу Алдын-Сугович чугаалай-дыр.

— Бо сараатты хемчээп көрген боор силер аа? Чүү хире болган ирги? — деп, сонуургазым.

— Ийе, хемчээп кааптым: мүтүр 98 центнер болду.

Улуг кижилер дүъштеп дооскалак олурганын ажыглап алгаш, сиген бөлдүрүкчүлери, школачы бичии оолдар бөлүк өдүрек оолдары ышкаш, Каа-Хем суунче шурашпышаан, эштип кириптилер. Уруглар база-ла ол хостуг ойну халас ыттпайн, одаг чоогунда эндерик честек-катты хөорешпишаан чыып чип, улам-на ынайлап бар чорлар. Эш Байыр-оол хемниң ортузунга чедир эштип берген оолдарже көргеш:

— Э-э! Оолдар! Дыка ыраванар, ырадыр эжинмеңер! Аъттарынар суггарынар, удавас ажылдап кириптер бис — деп, кыйгырды. Оолдар оон үнүн дыңнааш, сугга өдүректер ышкаш, бир угда эрикче углай эштип орлар.

Оолдар аъттарын суггарглыапкан, улус шупту дүъштеп дооскан. Сарааттаар машинаның башкарыкчызы аныяк тракторист Владимир Жидеев «Беларузун» хөделдирипперге, ооң даажын чоогунда аргалар өттүнгеш турупкан, дааш-шимээн сиген шөлүн дола берген. Көпээн сөөртүр оолдар дүъшке чедир салбактарын болгаш будуктарын эледир сөөртүп каапкан чырааларын чаа чыраалар-биле солааш, аът дырбаажы-биле бөле иттирип каан сигеннерже мурнун булаажып каккаш, ынай болдулар. Тракторист моторунуң газын бичеледип кааш, Байыр-оолга чоокшулап келди:

— Ам кала сараат табаа салып алыр бис? — деп, ол айтырган. Оозу аъдын чавыдактап чыда «мээң соомдан чортуп олур» деп, имнээн.

Демин чаа-ла тургустунган сарааттан улуг-ла ырак эвесте, ол-ла дазырның бир ужунга сарааттакчылар чеде бергеш, сарааттың тавааан тургуза бергеннер. Сараат кызыры ышкаш берге ажыл бо хүннерде колхозтуң техника талазы-биле улам чепсегленип турарының ачызында дыка чиңгээн. Мында тракторист В. Жидеевтен аңгыда, чүгле ийи кижи ол ажылды харыылап, четтигип турар: сараат кырын чазаарында Андрей Бунчун, ниити байдалды хайгаарап, адаандан сиген октап берип турар кижи — Юрий Брикунов — ол-ла.

Сарааттың тааванга алды көпээнни Жидеевтиң башкарган күчүлүг сарааттакчызы тырый иттиргилей каапкан, Андрей көпээннерниң кырынче үне халааш, күлер мага-боду-биле тырый баскылавышаан, улуг ыяш айыыры-биле дескилеп эгелээн. Юрий оолдарның сөөртүп эккелгилээн көпээннерин чежип, сарааттың кайы талазынче чортарын оларга айтып, чайжок-ла хөделип тур.

Удавааnда-ла баштайгы сарааттың ийис эжи база бир улуг сараат хевирлеттинип келген. Владимир сарааттакчы машиназының күчүлүг демир салаалары-биле 2—3 көпээнни хары угда көдүрүп үндүргеш-ле, Андрейге аппарып салып берип, шөлээн чок-ла ажылдап эгеледи.

Көпээн салыкчылары, ону сөөртүп турар аъттар башкарыкчылары болгаш аът дырбаажы-биле сиген бөлдүрүп турар кижилерниң барык шуптузу бичии школачы оолдар, кыстар. Оларның ажылын сарааттакчылардан чайлыг дээр болза, шынга дүүшпес. Бодап көрүңерден: сарааттакчы машина хүнде 180 центнер сигенни сарааттаар нормалыг. Ону күүседир төлээде, Владимир Жидеевтиң «Беларузу» тура дүшпейн ажылдаар ужурлуг. Ол «пегерин билбес» техниканы чөп ажыглаар төлээде, звено удуртукчузу сиген бөлдүрүкчүлериниң бүгү күжүн чөп ажыглаарынче улуг кичээнгей салган. Ооң кыйгырыы, тайылбыры чокка-ла школачылар ол дугайын эки угаап, билип турары илдең хире. Ажылга ынак ол төлдерни аяс хүннүң кагынчыг изии-даа, идиктерге болгаш малдарның даваннарынга борашкаш, кызыл-чайт кыла кааптар, эме-тикчок быжкан честек-каттар-даа, ыяштар хөлегезинде чочак-кызыл апарган, ахааргаанчыы кончуг кылдыр кестүп тургулаар элбек кызыл-каттар-даа алаактырып шыдавас. Ол бүгү таалаанчыг амданны, тамчыктыг дыштаныглыны артынга каггаш, олар карак кызыл хөделип турар.

Звено ниитизи-биле Белбей суурже углуг бурунгаарлап бар чыдар. Ол бурунгаарлаашкынның эң-не мурнуку одуруунда кестирикчи агрегаттар, аът-биле сиген кестирип турар сигенчилер бар чоруур, а бөлдүрүкчүлерниң мурнап чоруур «хайгыылчылары» — аът дырбаажы-биле сиген бөлдүрүп турар үш оол ол.

Улуг-Ажык талазында дагларже хүн ажар чоокшулаан түлүм. Ажылдың эң харыысалгалыг үези келген — сараат тургузукчулары оозунуң кырын чоорту чазай оргалап, чырып эгелээн; дырбаашта турар оолдар бөле тырттырарын соксаткан. Көпээн сөөртүкчүлери сөөлгү көпээннерин сөөртүп алгаш келирге, Владимир оларны бир угда бөле көдүрткеш, Андрейже кыйгы салган:

— Бичии-даа чаъс суу дыртпас кылдыр чазай салывыт, Андрей! Ынчангаш дүрген дооскаш, Белбейге чеде бергеш кинолаар бис, волейбол база ойнаар бис — диди.

Аът дырбаажы-биле оолдар чаа тургустунган сараатты долгандыр тыргылген сигенни бөле шаап эккээрге, Юрий оларны сараат кырынче чиик үндүр каттылапкан. Звенонуң бүгү кежигүннери чап-чаа тургузуп алган сараадын долганып келгеннер. Андрей сарааттың кырын ёзулуг бажың крыжазы ышкаш кылдыр чазай салып дооскаш, бажында шарып алган кызыл аржыылын чежипкеш, дерин чоттунуп, черже көрүп, хүлүмзүрүп турда. Владимир анаа машинаның агжагар-шагжагар улуг диштерин чоокшуладып чедире берген. Ол оон кырынга мээпактаныр олуруптарга, черде ону хайгаарап турган улустуң аразындан бир-ле кижи «бистиң космонавтывыс хонуп эгеледи-ле» деп баштактаны-дыр.

— Борта бөлдүнүштүр олуруптунар, эштер! Мен силерге СЭКП ТК-ның Ажык чагаазын номчуп бербишаан, сөөлгү медээлер-биле таныштырып көрейн — деп, парторг Михаил Степанович чугаалай-дыр. Ажыл соонда беседа ынчаар эгелээн, ону сигенчилер кончуг сонуургап дыңнаан болгаш оларның сонуургаан айтырыгларынга эш Грахов күзелдии-биле харыылагылады.

Бо найыралдыг коллективтиң бир ажылчы хүнү ынчаар эрткен. Ол хүн бүгү звенонуң бөлдүрүкчүлериниң көргүзүүн билип алыр дизе, сарааттакчы машинаның тракторизи Владимир Жидеевтиң хүн нормазын кайы хире күүсеткенин көрүптерге-ле четчир. Владимир ынчан 241 центнер сигенни сарааттаан.

— Бир эвес сигенни бөлдүрери саадавас болза, анаа трактор дырбаажы азы эрги комбайн ажыглаттынар хире делгем сиген шөлдери турган болза, хүнде 180 центнер норманы ийи-үш катап ажыр күүседир арга бар деп бодаар мен — деп, Владимир чугаалай-дыр.

Шынап-ла бо звенонуң чедиишкиннериниң дүлгүүрү ажыл-ишке чүткүлдүг кижилерниң инициативчи чоруунда, оларның ёзулуг күш-ажылчы маадырлыг холдарында.

О. НАМЧЫЛАК
(бистиң тускай корр).

ЧУРУКТА: тракторист В. Жидеевтиң башкарганы сарааттакчы машинаның ажылдап турары.

Фото авторнуу.

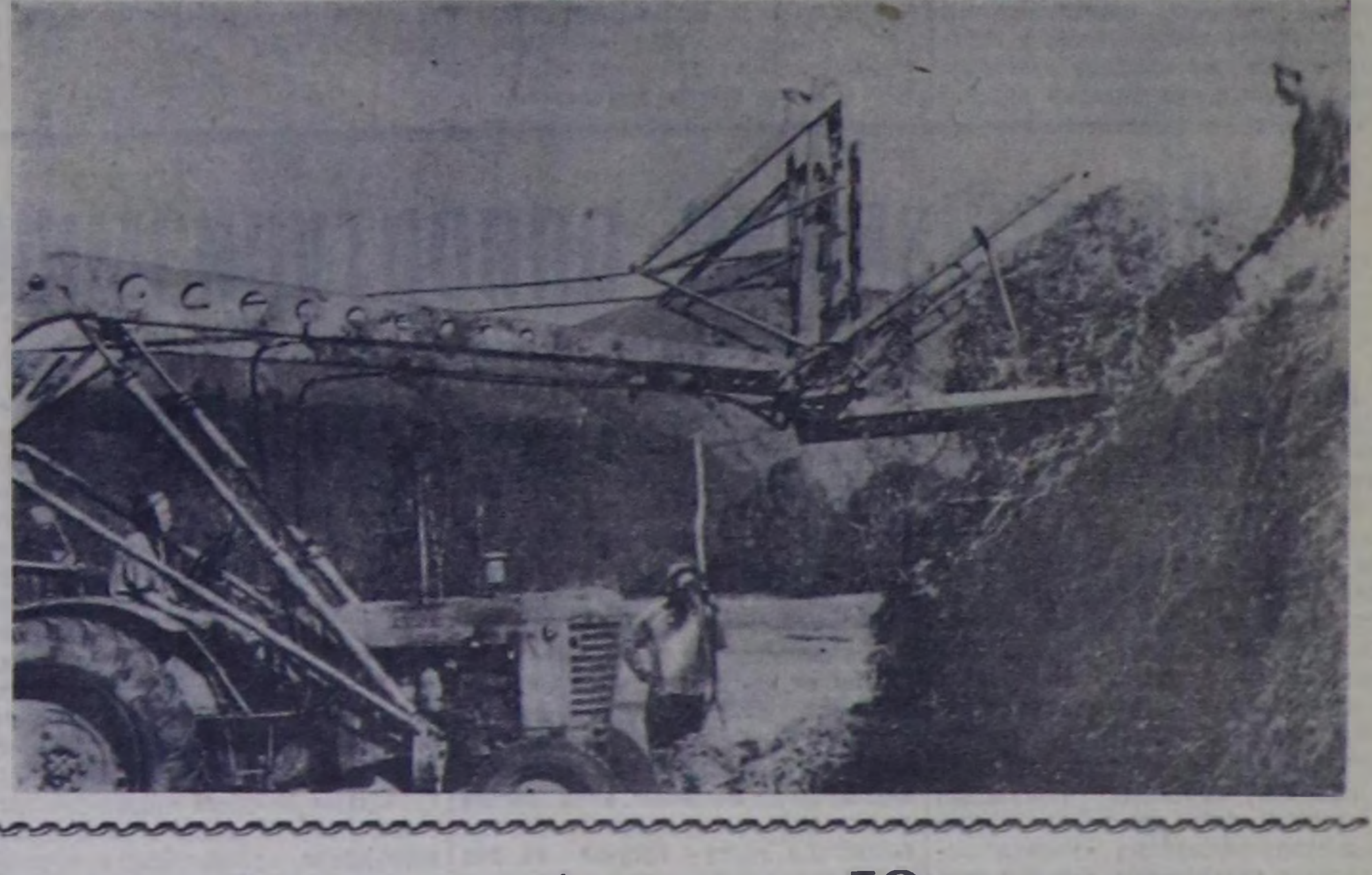

Чер шимчээшкини-биле холбаштыр Югославияның чонунга ССРЭ-ниң дузаламчызы

Июль 26-да Югославияның чамдык районнарынга чер шимчээшкини болган, оон түңнелинде улуг үрегдээшкиннер болгаш кижи когаралы бар болган. Ылангыя Македонияның социалистиг республиказының найысылалы — Скопле хоорай улуг качыгдалга таварышкан.

Эштер Н. С. Хрущев биле Л. И. Брежнев Югославияның Социалистиг Федеративтиг Республиказының президентизи И. Б. Титога телеграмма чорудуп, чурттуң чамдык районнарынга, ылангыя Македонияның социалистиг республиказының найысылалы — Скопле хоорайга болган чер шимчээшкининиң чедирген кижи болгаш материал талазы-биле когаралдар-биле холбаштыр ак-сеткилдиг сагыш човаашкынын СЭКП Төп Комитединиң, Совет чазактың болгаш бүгү совет улустуң мурнундан илергейлээн. Совет Эвилелиниң болгаш Югославияның акы-дуңма улустарының аразында найыралдың туруп турар чаңчылдарын барымдаалааш, Совет чазак Югославияга 50 муң тонна цементини, 5 муң кубометр дилиг материалдарын, а ол ышкаш чогуур санныг эм аймаан болгаш аъш-чемни берип, качыгдааннарга дузаламчы көргүзерин шиитпирлээн.

(СЭТА).

СЭКП—БИСТИҢ ҮЕНИҢ УГААНЫ,

«Большевизм политиктиг бодалдың агымы болуп, политиктиг партия болуп, 1903 чылдан бээр туруп келген.

(В. И. ЛЕНИН).

КЕЗЭЭДЕ—ЛЕНИН-БИЛЕ КАДЫ

«Эш Соня»—бо дээрге хоочун революсчу Д. А. Лазуринаның партийжи шолазы-дыр. Ону В. И. Ленин база Соня деп адаар турган. Дора Абрамовна Лазурина партияның II съездизиниң соонда удатпаанда Владимир Ильич-биле баштай ужурашкан.

Бодунуң революстуг ажыл-чорудулгазының эгезиниң дугайын, демисел талазы-биле эштериниң дугайын, партияның II съездизиниң мурнунда болгаш соонда үезиндеги хүннерниң дугайын ол улуг хандыкшыл-биле чугаалап турар. Оон чугаазында Ленинге улуг ынакшыл сиңниккен.

— РСДРП-ниң II съездизи-биле холбашкан бүгү болуушкуннарны, большевиктерниң туружун, партияны тургузар талазы-биле Ленинниң болгаш оон эштериниң чорудкан улуг ажылының ужур-дузазын билип алырынга Владимир Ильич-биле ужуражып чугаалашканым мендэ улуг ижиглиг болган.

Улуг марксисчи-биле, баштыңчы-биле ужуражыр дээш Женевaже бар чорааш, дыка-ла сүртеп чораан мен. Ынчалза-даа Владимир Ильич Ленин-биле болгаш Надежда Константиновна Крупская-биле ужурашкаш, сүртээшкинимни шуут чиде берген. Россия дугайын, ажылчыннар ортузунга пропаганда ажылын кылып турганым Москвада, Петербургта, Одессада массалар ортузунда бистиң ажылывыстың дугайын Владимир Ильич дыка хандыгып айтырып турган. Төрээн чуртун Ленинниң дыка сактып турары илдең болган. Оон-биле кады Россияга болуп турар чүүлдерни, ажылчын ангының шимчээшкининиң кандыраазын эки билир турган.

Ленинниң талалакчыларының болгаш меньшевиктерниң аразынга демисел съездиниң соонда улам-на чидигленген. Женевага барган дораанна ол дугайын билген мен. Ленинге удур атаканы меньшевиктер калчаалыы-биле чорудуп, хоп-мегени өскүдүп турганнар. Ленин дээрге бышкы туруштуг турган.

Революцияның херээн, ажылчын ангының херээн үнелээр бүгү кижилерни Ленин бодунуң принципиальдыг, партийжи чоруу-биле бодунче хандырып турган.

Ленинниң болгаш оон эштериниң кайгамчыктыг улуг организастыг болгаш теорийлиг ажылы кайгамчыктыг түңнелдерни берген. РСДРП-ниң II съездизинден СЭКП-ниң XXII съездизинге чедир дыка-ла улуг чаагай, берге болгаш алдарлыг орук эрттинген. II съездиниң 60 чыл болганың калбаа-биле демдеглеп турар хүннерде ол орукту чоргааралдың сеткил-сагыжы-биле кижи сактып бодаар-дыр.

Бистиң партиявыс бүгү-ле чүүлдер дугайын кезээде-ле Ленин-биле сүмележип турар. Мындыг кайгамчыктыг хүннерге чедир чурттаар, баштыңчының гениальдыг чагыгларының амыдыралда боттанып турарын көөр аас-кежиктиг болган мен.

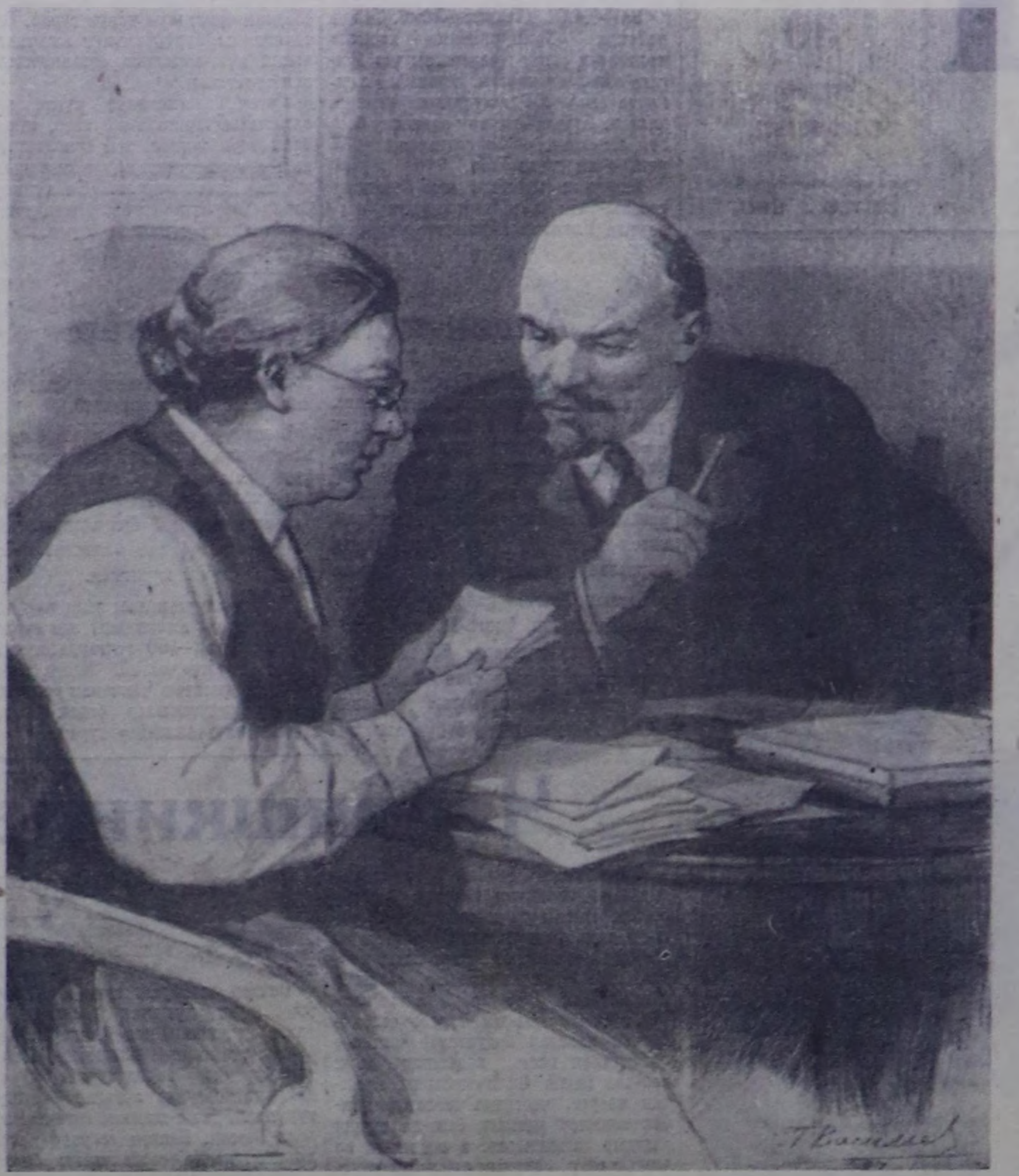

В. И. Ленин биле Н. К. Крупская

Партияның херээ дээш

Бот-боттарының аразында харылзаа чок бичии быдаргай марксисчи бөлүктерден эгелээш, делегейниң ажылчы чоннарының улуг баштыңчызы болгаш башкызы В. И. Ленинниң башталгазы-биле тургустунган тургузуушкуннуң болгаш чогаадылганың соруктуг кирикчизи партияның — амгы үеде бүгү совет улустуң партиязы кылдыр өзүп бышкан, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының тургустунган хүнүнден бээр 60 чыл болган оюнда совет кижи бүрүзү ол партияга өөрүп четтириишкининиң сөзүн илередип, партияның херээ дээш улам-на эки ажылдаксаазы келир-дир.

Мен ол улуг партияның хүрээлелинге чоокта чаа кирген аныяк коммунист кижи мен. Ам үеде «Кызыл тудуг» эргелелинде тудугжуларның комплекстиг бригадазын удуртуп турар мен. Мээң бригадам кежигүннери ажыл планын ай, квартал санында үргүлчү ажыр күүседип келген. Чижээ, эрткен июнь айда бүдүрүлге планын 130 хуу күүседкеш, коллективте социалистиг чарыштың тиилекчизи болган бис. Бо дээрге II съездиниң 60 чыл оюнга бистиң төлептиг салыышкынывыс болган. Бис социалистиг чарышка эш Есеңчуктуң комплекстиг бригадазын кыйгырып алган бис. Социалистиг чарыштың нийти түңнелин болгаш кижи бүрүзү канчаар ажылдап турарын он хонук санында үндүрүп, бригада кежигүннериниң бүдүрүлге хуралынга чугаалажып турар бис.

Мээң бригадам ам үеде бистиң республиканың бо чылын ажыглаалга кирер бүдүрүлгелериниң бирээзи — Кызылдың эът комбинадының кол корпузунуң тудуг талазы-биле арткан ажылдарын август 10-га чедир доозар деп хүлээлге алган ажылдап турар. Бодап көөрүмге хүлээлгевисти харын-даа хүүседен эрте доозар боор бис. Чүге дизе, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирин, аңаа СЭКП ТК-ның секретары эш Ильичевтиң илеткелин, Н. С. Хрущевтуң аңаа чугаазын таныжып соонда, бистиң бригаданың кежигүннери ажылдың темпизин улам хүргедеткеннер. Ам комбинаттың кол корпузунуң шалазын салып турар бис. Ол удатпас доостур. Мээң бригадамда ажыл нормазын үргүлчү ажыр күүсетпишаан, чүгле эки шынарлыг кылыгны берип турар мурнакчыларны бөгүн демдеглээри чугула деп бодай-дыр мен. Ындыгларга чижээ, Ф. Косовских, П. Гуров, Хомушку Биче-оол болгаш өөн-даа өскелер хамааржыр.

Эът комбинадының тудуунга ажылдап турар «Кызыл тудугнуң» тудугжулары СЭКП ТК-ның Совет Эвилелиниң бүгү партия организацияларынга болгаш коммунистеринге ажык чагаазын номчуп таныжкаш, ону бүгү совет улус-биле бир демей кончуг чугулдугзунун хүлээп ап турарлар. Шынап-ла КҚП-ниң удуртукчуларының СЭКП-биле маргылдаалары оларның талазындан улуг чазыгларны кылып турарын айтып турар-дыр. Бо үеде чер кырында кандыг-даа чурттар кожа-хелбээ тайбың чурттавас болза, дайын халавынга чедирип болур. Мынаа хамаарыштыр СЭКП-ниң политиказы кончуг шын. Чепсегленишкинни дүргенне-ве дужурерин чедип алыр дээш бистиң партиявыстың чалаавыстың ап турар хемчеглери база кончуг шын. Ол дугайында канчап маргыжар боор? Делегейниң социалистиг чурттары улам-на найыралдыг, бот-боттарынга дузалажып турган, ажылчы чоннарның амыдырал-чурттаалгазын, культуразын хөгжүдери дээш чаңгыс эптиг ажылдаары бистиң күжүвүстүң үндезини ында деп билип турар бис.

Мээң удуртуп турарым бригаданың кежигүннери моон соңгаар улам эки ажылдаарлар дээрзин СЭКП-ниң тургустунуп келгенинден бээр 60 чыл оюнуң байырлалының хүнүнге өөрүүнүн мурнундан даңгыраглап тур мен.

Г. ЧЕРТОВ.
СЭКП кежигүнү, «Кызыл тудугнуң» тудугжуларының комплекстиг бригадазының бригадири.

СЭКП-ге алдар!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының үндезилеттинип тургустунганындан бээр 60 чыл оюн бистер бөгүн байырлап, демдеглеп турар-дыр бис.

В. И. Ленинниң организастап тургусканы бо алдарлыг партияның удуртулгазы-биле бистиң Төрээн чуртувус коммунизмниң бедиинче тиилелгелиг чорууп орар. Бо партияның удуртулгазы-биле коммунизмни тургузары — бистиң күш-ажылчы холувустуң, энергиявыстың болгаш угаанывыстың херээ.

Ынчаарга бистиң амгы үевис болза, кижи төрелгетенниң эң-не эки күзелиниң — коммунизмниң амыдыралда боттаныышкынының үези боор турары, аңаа боду чурттап, ажылдап турары коммунист кижиге дыка өөрүнчүг-дүр.

В. И. Ленинниң күзеп чораан чүүлдери бистиң хүннеривисте боттанып турарынга чоргааранныр бис деп, эш Н. С. Хрущевтуң чугаалааны-даа шын. Күзээр болгаш ажылдаар, ажылдаар болгаш күзээр херек. Эки күзелдиг болуру дээрге, практикага, ажыл-чорудулгага күштүг тыпканы ол болур. Күзел чок чурттап болбас. Күзел чок кижи дээрге, чалгын чок күш-биле домей болганы ол деп үлегер чугаа бар болгай.

Бистер, совет кижилер — коммунизмниң тургузукчулары бис. Ынчангаш күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр чорукту партия амгы үеде кижизидилгениң ажылының төвүнде тургузуп турар. СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлери бистиң ажылывыстың ол талазы-биле программазын тодарадып берген. Пленумнуң материалдарын бистиң колхозувустуң агитаторлары, лекторлары болгаш пропагандистери колхозчуларга тайылбырлап, а парторганизация нийтизи-биле идеология ажылын улам күштелдирип турар.

Бистиң амыдыралывыстың бүгү-ле эң чугула айтырыгларын партия шак ынчаар чогуур үезинде шиитпирлеп турарынга чоң өөрүп, күш-ажылчы чедиишкиннерни өстүрүп, колхозтуң экономиказын, культуразын бедидип турар. Ол дугайын даараазында кыска чижек-биле көргүзүп болур. Колхоз 1953 чылда шупту 1700 баш малдыг, оон хөй кезии ивилер турган. Соңгу он чыл иштинде 9000 ажыг баш малдыг апарган. 1953 чылда күрүнеге чүгле 5 тонна эът, 2 тонна сүт, 600 кг дүк саткан, мал ажылындан нийти орулганың чүгле 9 хуузун ап турган болзувусса, а 1962 чылда күрүнеге 140 тонна эътти, 241 тонна сүттү, 6 тонна дүктү саткаш, нийти орулганың 63 хуузун мал ажылындан киирип алган бис. Бүгү колхозчулар чаагайжыды туттунган бажыңнар-биле хандыртынган. Амыдыралдың культуразы бедээн. Шаанда үүрмек, аң ажылдыг чораан араттарның амыдыралы таныттынмас кылдыр чаарттынган. Партияның «Бүгү-ле чүвени кижиге, кижиниң чаагай чоруунга» деп лозуңу амыдыралда ынчаар чедиишкинниг күүселдиннип турарын чоң магадап көрүп, улам сорук кириишкинниг ажылдап турар.

Ол бүгү дээш партияга четтирдивис деп чоң алгап-йөрээп турар. Партия — өндүр-улуг чаартылгаларны кылып турар совет улустуң, бистиң үевистиң угааны, алдар ады болгаш сеткил-нүүрү. Ол, келир үеже өттүр көрүп, бүгү совет улусту коммунизмче бүзүределдиг эдертип бар чоруур.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга алдар!

В. ТАМДЫН-ООЛ.
ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутады, Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозунуң даргазы.

ХООЧУН КОММУНИСТЕРНИҢ СӨЗҮ

УЛУГ АЧЫ-ХАВЫЯА

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязын херек кырында тургускан РСДРП-ниң II съездизиниң ажыттынганындан бээр 60 чыл болган оюн бөгүн бүгү совет улус, дээштиглелиг бүгү кижилер өөрүшкү-биле демдеглеп турар.

Ленинчи улуг партияның үндезилеттинип тургустунганының хүнүнде оон аажок улуг ачы-хавыязының дугайын улуг назылыг коммунист кижи болганда, өске бүгү коммунистер, совет кижилер ышкаш, сеткилим хаанызындан өөрүп демдеглексеп тур мен.

Мен 1926 чылда ТАРН-ның кежигүнүнге кирдим. Оон бээр-ле Тываның социализмче хөгжүлдезиниң херээнге бодумнуң бичии-даа бол үлүг-хуумну киирер дээш, партияның болгаш күрүнениң мендэ даандырган ажыл-херээнге, өске бүгү эш-өөрүм ышкаш, кызып ажылдап чордум. Тываның хоочун коммунистериниң үндүрген күжениишкиннери халас барбайн, оларның күзеп чораан күзели Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының мерген угаанныг национал политиказының ачызында амыдыралда боттанган.

Бо улуг политиктиг болуушкунну демдеглеп турар хүн, шаанда тыва улус кандыг чораанывыл, ам кандыг апарганывыл деп бодал кижиниң сагыжынга ыяавыла кирип келир-дир. Улуг Ленинниң тургусканы большевиктер партиязының удуртулгазы-биле тиилээн Октябрь революциязы Тыва черге херелденгеш, чүс-чүс чылдарда элеглел-түрегделге, каш дапкыр дарлалга чораан бичии-буурай тыва улуска хосталганы берген. Ам бөгүнгү Тываны шаандагы Тыва-биле деңнеп бодаарга, чүүлдежир-даа ужур чок. Бөгүнгү Тыва чүгле чечектелип, сайзырап турар чурт эвес, а харын ленинчи Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле коммунистиг нийтилелди тудуп тургузуп турар совет улустуң деңн эргелиг бир кезээ болуп турары хоочун коммунистер бистерни кайгамчык өөртүп турар.

РСДРП-ниң Ийиги съездизиниң ажыттынганындан бээр 60 чыл оюн демдеглеп турар, бо хүнде кыдат удуртукчуларның талазындан бистиң ленинчи партиявыска болгаш өске-даа акы-дуңма партияларга хамаарыштыр ныгылдекчи халдаашкыннарны кылып турарын ыыттавайн барып шыдаттынмас. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, оон эш Н. С. Хрущевка баштаткан Төп Комитединиң бүгү ажыл-чорудулгазы шын, боттандырып турар курузу ёзулуг ленинчи курс дээрзин совет кижи бүрүзү хүн бүрү бодунуң ажыл-херээнден-даа, амыдырал-чурттаалгазындан-даа эки билир. Оон бир тодаргай херечизи болза, кедергей хожудап калган чораан тыва улустуң ам үеде коммунизм дээш демиселдиң мурнуку одуруунда туржуп турары болур. Ынчангаш мен база-ла, бүгү коммунистер ышкаш, СЭКП-ниң курузу ёзулуг ленинчи курс деп бадыткап турар мен.

М. САМБУ,
пенсионер.

Ленинчи партияның одуруунга

Бистиң коммунистиг партиявыстың тургустунганын партияның II съездизинге большевиктерниң тиилээнинден бээр санап турар-даа болза, оон хары оон-даа улуг. Ол съездиниң ырак мурнунда-ла пролетариаттың, ядыы тараачыннарның болгаш күш-ажылчы интеллигенцияның хөй кезииниң база кижи төрелгетенниң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш туржуп турар кижилерниң улуг деткимчезин «искрачыларның» чедип алганы илдең апарган.

Ынчан хосталганы кым күзевейн турганыл? Өскелерни дарлаар эргелиг болгаш аргалыг турганнар—бай ангыга хамааржырлар күзевейн турган. Ындыглар өвээш турду, ынчалза-даа миллион-миллион ажылчыннар болгаш тараачыннар оларга ажылдап берип келгеннер.

Улус массага «Искра» бодунуң салдарын кандыг оруктар болгаш аргалар-биле чедирип турганын ынчан билбес турдум. Мээң ачам Федор Семёнович Верходубов дон казаа чораан. Тараачыннар тура-халыышкынын базарынга киришпээн дээш ону ээзиргей Иркутск губерниязынче шөлүпкен. Ол 1905 чылдың революциязының дугайын хөй-ле чугаалаар болгаш кезээде-ле «коммунистер», «стачка», «баррикадалар» деп сөстер-биле доскулаар чорду.

Бис шупту 11 кижи чордувус. Ачам тараачын кижи. Ново-Черемхово суурнуң өске-даа тараачыннары ышкаш, ачам чаа дужутке чедир чурттаар акша ажылдап алыры-биле аар-саар ажылдарга кирип ап чораан. Ада-иевис канчаар-даа кысса, бис кулактарга ажылдавайн барып шыдаваан бис. Мен бодумну төрүмелимден холечик кылдыр бодап чордум. Чүгле 1915 чылда мени болгаш өске-даа эштеримни хаан шериинче алгаш барганда, угаан кирип миниип, бурганда-даа чарылган мен. Удаваанда марксист Шумяцкийниң салдары-биле хааның бүгү сеткилинден көөр хөөн чок боол, большевиктер партиязының талазынга кирген мен.

Агитатор-большевиктер буржуазтыг-демократтыг революцияның дугайын тайылбырлап турганнар. Бис база-ла большевиктерге каттыжып, Кызыл гвардияны тургузары дээш ажылдап эгелээн бис.

Февраль революциязы чоннү мегелээн, эсер, меньшевиктерни туюлунга чедир сойгалааның солдаттар ылап-ла билип алган. Ынчангаш олар большевиктер партиязының талазынче барганнар.

Кандыг-бир офицер Түр чазакты деткип чүве чугаалаан болза, чыскаалдан боо даажы үнүп, ол дораан-на өлүртүр болгаш оон орнунга солдаттар боттарының командирин депшидер турган.

Аар балыгланганымның соонда салым-чаян мени Алтай крайга эккелген. Аңаа байдал база-ла Иркутскиге дег болду. 1920 чылдың майда Барнаулдуң партия организациязы мени большевиктер партиязының кежигүнүнге хүлээп алган. Ынчаардагы байдал берге турган.

Мен онза комиссияның кежигүнү турдум. Ынчангаш Алтайның чамдык районнарынга ак дээрбечилерни чок кылырынга киришкен мен. Аныяк республикага байдал дыка-ла чидиг турган. Чүгле Ленинниң болгаш оон талалакчыларының өттүр көөр чоруундан партияның съездизинге коммунистиг партияның арыг болуру чедип алдынган.

Эрте чажывыстан-на кулактарга албадалдыг ажылдап чораанывыс бистиң үзел-бодалывысты шын орукче киирген. 1920 чылда мээң улуг акым большевиктер партиязының кежигүнү болган, а удаваанда үш оол дуңмаларым база партияга кирген-нер. Хамык ужур бистиң өг-бүлевисте эвес, ленинчи партия бодунуң идеязы-биле биске чоок, төрээн партия болганында.

Совет эрге-чагырганың үезинде аныяктарга бүгү-ле оруктар ажыттынган. Мени Саратовтуң артиллерия училищезинче өөредип чоруткан, удаваанда Томскиниң технология институдун, а оон соонда Омскиниң кодээ ажыл-агый институдун шилип алдым. Мурнунда холечик чораан эштерим база-ла шупту эртем билиг чедип алганнар.

Гитлержи Германия бистиң чуртувусче халдап кээрге, чоннуң эрге-чагыргазы, Совет чурттуң хосталгазы дээш бүгү чон чаңгыс дем-биле турушканы-даа мында. Мен ынчан база-ла аңаа олурбадым. Ленинград чанынга фронтуга тулчуп чордум.

Ажылчыннарның болгаш тараачыннарның делегейде бирги күрүнезиниң үндезилекчизи, СЭКП-ниң организакчызы, пролетариаттың улуг баштыңчызының ады эдилээн хоорайны камгалаштым. Ам пенсионер мен, сагыш-сеткилим дыш, чүге дээрге, мээң бүгү-ле чурттаалгам ленинчи партияның одуруунга эрткен.

В. ВЕРХОДУБОВ.
1920 чылдан бээр СЭКП кежигүнү.

Ленинизмниң оппортунизмни ашкан тиилелгези

РСДРП-ниң Ийиги съездизиниң төөгүлүг ужур-дузазы

РСДРП-ниң Ийиги съездизиниң алдан чылы болганы — чүгле коммунистерниң эвес, харын бүгү совет кижилерниң байырлалы болур. Бо дээрге акы-дуңма партияларның, улус демократия чурттарының ажылчы чоннарының, делегейниң бурунгаар дээштиглелиг бүгү күштериниң амыдыралында кайгамчыктыг болуушкун. Ленинниң партиязының ады-биле чер кырынга аас-кежик дээш, социализм болгаш коммунизм дээш демиселде улуг-улуг тиилелгелер холбашкан.

Ленинчи партияны тургузарын Россияның база делегейниң ажылчын шимчээшкининиң хөгжүлдезиниң бүгү чорудулгазы, оон өйү келген сорулгалары негеп келген турган. В. И. Ленинниң үргүлчү-ле айтып турганы ышкаш, бистиң чуртувуска кодурлуп үнүп турган революцияның удуртукчу, баштыңчы ролюн күүседир болгаш делегей пролетариадының авангарды болур тө-лээде, орустуң ажылчын ангызынга хайынчы, сырый каттышкан, чаа хевириниң марксисчи партиязы херек турган. Ёзулуг ындыг революсчу партияны тургузарынга Владимир Ильич бодунуң бүгү гениин, бодунуң тептунмес бүгү энергиязын тураскаатткан.

Бистиң партияның программазын, оон тактиказын болгаш организастыг үндезиннерин ажылдап кылырда, Ленин марксчи теорияга болгаш делегейниң ажылчын шимчээшкининиң дуржулгазынга даянып турган. Ынчалзажок барыын-европаның социал-демократтыг организацияларының үлегер-чижээн доозеп эдерер чорукта ол ырак турган. Ол партияларның дуржулгазын түңнеп, шүгүмчүлелчи ёзу-биле анализтевишаан, Ленин болза, оларның оппортунистиг кадтарын ап октапкаш, марксизмниң революсчу принциптерин бодунча шингээдип турар бүгү-ле эң эки чүүлдерни алган.

Барыын-европейжи оппортунистерниң орус хевири—«экономистер» удур элтеш чок демиселге большевизмниң революсчу принциптерин чидиттинип, оппортунисчи идегеттер-биле ангылалдышкын шиитпирлиг болдунуп турган. Ол дээрге чаңгыс аай төпчүткен организация болур партияның идейлиг бешеткелинге, оон кадрларын кижизидеринге чугула ужур-дузалыг болган.

Бодунуң сактыышкыннарынга Надежда Константиновна Крупскаяның бижээни болза: «Алыс утказын алырга, II съездиниң ажыл-херектери тургузукчу шынарлыг болган. Аңаа теорияның үндезин айтырыгларын тургузуп, партийжи идеологияның үндезин сууру салдынып турган. Өске сөс-биле чугаалаарга, тургузуп турар партияның арын-нүүрү, оон характери тодараттынып турган. Ынчангаш, съезд шынгыы байдалга эртип, чидиг маргылдаалар-биле үдеттирип турганы элдептенчиг чүве эвес. Барык ай чыгыы үеде (июль 30-ден август 23-ке чедир) болуп эрткен оон үжен чеди хуралдары Россияга социал-демократияның ийи—революсчу болгаш оппортунисчи угаанныышкыннарының принциптиг идейлиг демиселин-биле долдунган турган.

Съездиниң бүгү ажылының үезинде Ленин теорияның, тактиканың болгаш партияны организастаарының айтырыгларынга марксизмниң революсчу принциптерин оппортунистерден туруштуг болгаш чайгылыш чокка камгалап турган. Ынчаарда социал-демократияның хуралдаалдарынга аажок ат-сураглыг турган Плеханов Ленинни деткип турган. Ынчалза-даа принципиалдыг айтырыгларга Ленин ышкаш ындыг ханы билиглиин, ындыг бышкы туруштуун, марксисчи шыдамык чорукту Плеханов көргүспээн. Съездиниң соолунде дораан-на Плеханов меньшевиктерниң талазынче шилчий берген болгаш бодунуң амыдыралының соолунге чедир оппортунизм балгажынга артып калганы билдингир болгай.

Ийиги съездиниң улуг төөгүлүг херээ партияның бирги Программазын хүлээп алганы болган. Программада өчис сорулга кылдыр капиталистиг бүдүрүлгеге харылзаалажыр социалистиг бүдүрүлге харылзаалары-биле, бүдүрүлгениң чепсек херекселинде база саарылгада хуу өнчүнү—нийтиниң өнчүзү-биле солуур сорулга салдынган.

Съездиге Ленин оппортунистерге удур демиселге пролетариат диктатуразының идеязын камгалаан. Молчукчу ангыларның удурланыышкынын базарының болгаш социалистиг нийтилелди тургузарының күчүлүг чепсээ бол идеяны Ленин көрүп турган. Капитализмден социализмче шилчилге үезинде пролетариат диктатуразының эргежок чугулазының дугайында марксисчи-ленинчи өөредиглин төөгү бүрүнү-биле бадыткаан. XXII съездиде хүлээп алган СЭКП-ниң Программазында айытканын ёзугаар алырга, бистиң чуртувуска социализмниң бүрүн болгаш туюлунга чедир тиилелгези-биле бодунуң төөгүлүг хүлээлгезин ол күүсеткен. Ынчангаш иштики хөгжүлдениң сорулгаларын барымдаалап көөрге, ССРЭ-ге оон эргежок чугулазы чок болуп турар.

Партияның Программазында аграр болгаш национал айтырыгларны шын шиитпирлээни пролетариатты долгандыр бүгү ажылчы чоннарны эвилелдээринге, янзы-бүрү демократтыг шимчээшкиннерни чаңгыс аай күчүлүг революсчу агым кылдыр каттыштырарынга аажок улуг ужур-дузалыг болган. РСДРП-ниң Ийиги съездизинге хүлээп алган Программа революцияның ийи чадаларынга ажылчын ангының сорулгаларын тодараткан. оон хосталгалыг демиселиниң оруун айыткан. Ол Программа бүгү революсчу марксисчи партияларга үлегер-чижек боол, оппортунизмге удур тулчуушкуннарга күчүлүг чепсек болган.

Съездиге чугаалажып көрген партияның Уставының үндезининде салдынган организастыг принциптер барыын-европейжи үлегер-чижектерден үндезинни-биле ылгалып турган. Ол черле билдингир. Организастыг принциптер кандыг-даа партияның программазы-биле, оон бодунуң мурнунга салып турары өчис сорулгалары болгаш бодалгалары-биле үргүлчү-ле бүрүн дүүшкен турар ужурлуг.

Уставы чугаалажып көрүп турда, бодунуң чугаазынга Владимир Ильичиниң айытканы болза: «...Партияның кандыг-даа кежигүнү партия дээш харысаалгалыг база партия кандыг-даа кежигүн дээш харысаалгалыг... Бистиң сорулгавыс партияның бышкыг, шыдамыккай, арыг чоруун хайыралап камгалаары болур. Партия кежигүнүнүң адын болгаш ужур-дузазын бедик, бедик болгаш улам бедик көдүрерин оралдажыр ужурлуг бис...»

Партияның Уставының бирги параграфын долгандыр, оон тургузуунуң организастыг принциптерин долгандыр съездиге өскүп үнген чидиг демиселдиң алыс утказы болза, аңаа: Россияга кандыг партия тургустунарыл деп айтырыгның шиитпирлеттинип турганында. Ол революсчу партия болур бе азы реформалар партиязы болур бе? Харын ылырынай төөгүнүң мурнунга ажылчын шимчээшкининиң салым-чоруунуң дугайында, бистиң чуртувустуң келир үезиниң дугайында айтырыг салдынып турган.

Уставтың бирги параграфынга Мартовтуң формулировказы хүлээп алдынганы билдингир болгай. Ынчалза-даа, ол дээрге оппортунистерниң чүгле чартык-чаңдык тиилелгези турган. Ленинчи организастыг принциптер партияның бүгү Уставынга илереттинген. Чижээ, ол Уставка ТК партияның бүгү практиктиг ажыл-чорудулгазын каттыштырар болгаш баштаар, партияның күштерин болгаш херекселдерин хуваар деп, Төп Комитеттиң шиитпирлери бүгү партия организацияларынга ыяавыла албан болур деп бижээн. Ынчаарга бирги параграф база-ла ленинчи редакцы-биле ийи чыл болган соолунде, РСДРП-ниң III съездизинге хүлээп алдынган болгай.

Чарлыышкынның чылдагааның большевиктерниң «барданы» болгаш өңнүктешпес чоруунда деп тайылбырлавышаан, партияның ийиги съездизинге калбарган демиселдиң принципиальдыг утказын хажыдарын төөгүнүң ревизионисчи ныгылдекчилери бүгү арга-биле оралдажып турарлар. Ынчалза-даа оларның ол ныгылдаашкыннары кандыг-даа үндезин барымдаа чок болуп турар. Бистиң партияның төөгүзү-биле бичии-даа таныш кижи бүрүзү болза, чарлыышкынның буруулуглары большевиктер эвес, а меньшевиктер турган деп чүвени эки билир. Ынчангаш харын меньшевиктер съездиниң соолунде дораан-на партияны дезорганизастаарының, оон удуртукчу төптерин ажылдаарының, съездиниң доктаалдарын, хөй кезиинин тура-соруун каржызы-биле үрээриниң оруунче кирип турганнар. Меньшевиктерниң боттарының-на сөзү-биле

АЛДАРЫ, АРЫН-НҮҮРҮ

СЭКП-НИҢ ТЫВА ОБЛАСТЬ ОРГАНИЗАЦИЯЗЫНЫҢ ТУРГУСТУНГАНЫ

Бистиң хөй националдыг Төрээн чуртувустуң улустары РСДРП-ниң ийиги съездизиниң 60 чыл оюнуң хүнүн демдеглеп турар. Ол съездиге чаа хевирниң партиязы, ленинчи большевик партия херек кырында тургустунган.

Алдарлыг болгаш төөгүлүг оруктуу эрткен Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы бүгү совет улустуң партиязы кылдыр хуулган. Амгы үеде ССРЭ-ниң 100 ажыг аңгы-аңгы национальностарының болгаш национал бөлүктериниң дээре төлээлекчилериниң 10 миллион кижилиг отрядын ол бодунуң хүрээлеңинде каттыштырып турар. Чаңгыс аай марксисчи-ленинчи партияга каттышкан Совет Эвилелиниң бүгү национальностарының коммунистери коммунистиг ниитилелдиң тургузуушкунунга удуртулганы хандырып турар.

Бистиң ленинчи партиявыстың дайынчы отрядтарының бирээзи болза, Тыва АССР-ниң ажылчы чоннарының мурнакчы отряды СЭКП-ниң Тыва область организациязы болур. Бистиң партиявыстың херек кырында тургустунганының 60 чыл оюн демдеглевишаан, СЭКП-ниң Тыва область организациязының тургустунганының дугайын чугаалаары база чугула болгаш солун-даа.

Тывага коммунистиг организацияның тургустунганының онзагай чүүлү болза, мурнунда турган Тываның Араттың Революстуг Намының суурунга ооң тургустунганы болур. Ынчангаш СЭКП-ниң область организациязының тургустунганының төөгүзүн ТАРН-ның төөгүзү-биле, ооң организастыг принциптериниң болгаш программазының хөгжүлдези-биле холбаштыр көөрү эргежок чугула.

ТАРН бодунуң аңгы талазы-биле утка-шынары-биле, Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың бүгү талалыг дузаламчызы-биле демократтыг, а ооң соонда Тывага социалистиг чаартылгалар дээш ажылчы чоннарның демиселин баштап шыдаан араттарның (тараачыннарның) партиязы кылдыр тургустунган болгаш өзүп келген.

ТАРН бодунуң тургустунганының мырыңай эгезинден тура-ла III Коммунистиг интернационалдың удуртулгазы-биле ажылдавышаан, 1935 чылда Коминтернага кузээр эргелиг салбыр кылдыр кирген. Ол партия бодунуң хөгжүлдезиниң чорудулгазында марксисчи-ленинчи хевирниң партиязы кылдыр чоорту хуулган.

Революсчу араттарның хөй кезии өжээтен идегеттерниң удурланыышкынын ажып эртип, оларны ТАРН-ның хүрээлеңинден үндүр сывырбышаан, ВКП(б)-биле улам сырый харылзааны туткан, бодунуң программазын, уставын ажылдап кылырынга, практиктиг ажыл-чорудулгазын башкарарынга большевик партияның байлак дуржулгазын үлегерлеп алган. Бир эвес ТАРН-ның XII съездизинден 1941 чылда хүлээп алган сөөлгү программаны болгаш уставты алыр болза, олар марксизм-ленинизмге болгаш ВКП(б)-ниң дуржулгазынга үндезилээш, КИКК-ның төлээлекчилериниң болгаш большевиктер партиязының ТК-зының дорт киржилгези-биле ажылдап кылдынган турган.

ТАРН-ның хүрээлеңиниң саны хажык чок өзүп турган болгаш 1944 чылдың октябрь 1-де 7921 кижи болган. Араттарның төлээлекчилери партия кежигүннериниң болгаш кандидаттарының ниити санынга хамаарыштыр хуу-биле 1944 чылдың ортан үезинде 73 хуу ажыг болган. Кооперастажкан араттар (МЧАЭ-лер, көдээ ажыл-агый артельдериниң кежигүннери) 1944 чылда ТАРН кежигүннериниң болгаш кандидаттарының ниити санының 20 ажыг хуузу болган. Чоннуң аңгы талазы-биле структуразының өскерилгени-биле, сөөлгү чылдарда ТАРН-ның хүрээлеңинге ажылчын аңгының төлээлекчилерин хүлээп алырының айтырыынче кичээнгейни күштелдиргени-биле холбаштыр ажылчын өзек дүрген өскен турган. Тывалар-биле кады ТАР-га доктаамал чурттап турган совет хамаатылары 225 орус кижилер, а ол ышкаш моолдар болгаш өске-даа национальностарның төлээлекчилери 1944 чылда ТАРН-ның составынга база бактаап турган. 1944 чылда ТАРН 675 партия эге организацияларлыг база 30 партия-аныяктар болгаш кандидаттар бөлүктерлиг турган.

Тыва улустуң амыдыралынга төөгүлүг улуг болуушкун болза 1944 чылдың октябрьда ССРЭ-ниң улустарының акы-дуңма өг-бүлезинге ТАР-ның эки-тура-биле каттыжып киргени болган. Ол болза Тыва улустуң Совет Эвилелиниң улустары-биле найыралының улам быжыкканының хоойлу ёзугаар түңнели болган. Ооң-биле кады ССРЭ-ниң составынга ТАР-ның эки-тура-биле каттыжып киргени марксизм-ленинизмниң принциптеринге, пролетаржы интернационализмниң принциптеринге үндезилээш, массалар ортузунга ТАРН-ның чорудкан улуг политик-кижизидилгелиг ажылының түңнелинде болдунар аргалыг болган.

ССРЭ-ниң составынга ТАР-ның каттыжып киргени-биле холбаштыр, ТАРН-ның дугайында. Тывага түс чериниң партия организацияларын тургузарының дугайында айтырыг тургустунуп келген. ТАРН ТК-ның IX пленуму 1944 чылдың августа уж айтырыгны чугаалажып турган, ТАРН-ны большевиктер партиязынга хүлээп алыр дугайында ВКП(б) ТК-га илег киирерин шиитпирлээн. ВКП(б)-ге хүлээп алыр дугайында дилеглиг доктаалды ТАРН ТК-ның пленумунга чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

ТАР-ны ССРЭ-ниң составынга хүлээп алганының соонда, ВКП(б) ТК-ның Оргбюрозу 1944 чылдың октябрь 18-те ТАРН-ның кежигүннериниң болгаш кандидаттарын ВКП(б)-ге хүлээп алыр дугайында айтырыгны чугаалажып көрген. Аңаа ТАРН ТК-ның дилээн хандырар дугайында доктаал хүлээп алдынган.

Партия стажын хевээр артырбышаан, ТАРН кежигүннериниң болгаш кандидаттарын большевик партияның хүрээлеңинге хүлээп алган чорук. ТАРН-ның ачы-хавыязын хүлээп көргени болгаш ол партияның кежигүннеринге база кандидаттарынга улуг идегелди көргүскени болган. ТАРН ТК-ның 1944 чылдың октябрь 31-де болган ээлчег чок X пленуму ТАР-ны ССРЭ-ниң составынга база ТАРН-ның кежигүннерин болгаш кандидаттарын ВКП(б)-ниң хүрээлеңинге хүлээп алган дугайында төөгүлүг шиитпирни изии-биле деткээн. «Совет улустарның өг-бүлезинге каттыжып киреринче тыва улусту белеткээш, ТАРН бодунуң төөгүлүг ролюн күүсеткен» деп пленум демдеглээн. Большевик партияны долгандыр улам сырый каттыжарынче база ооң удуртулгазы-биле Тывага совет эрге-чагырганы быжыглаарынга болгаш улам аас-кежиктиг, байлак амыдыралче улам ыңай бурунгаар шимчээринге боттарының бүгү күштерин угландырарынче Тыва автономнуг областың бүгү ажылчы чоннарын ТАРН ТК кыйгырган. Ээлчег чок X пленум ТАРН ТК-ның сөөлгү пленуму болган. ВКП(б) ТК-ның Оргбюрозунуң доктаалы-биле дүүштүр ТАРН Төп Комитединиң суурунга ВКП(б) Тыва обкомун болгаш ооң бюрозун тургускан, ооң бирги хуралы 1944 чылдың октябрь 27-де болган.

ВКП(б)-ниң Тыва обкомунуң чугула сорулгазы болза, ТАРН-ның кежигүннерин болгаш кандидаттарын большевиктер партиязынга хүлээп алыры база аңаа үндезилээш, коммунистиг эге, район организацияларын тургузары болган. Ол улуг ажыл партия обкомунга практиктиг дуза көргүзери-биле Тыва автономнуг обласче чоруткан ВКП(б) ТК-ның төлээлекчилериниң шуут киржилгези-биле чоруттунган.

ВКП(б) обкомунуң бюрозу партия активинге даянмышаан, хамыктың мурнунда большевик партияның хүрээлеңинге кирериниң чурумунуң дугайында ВКП(б) ТК-ның доктаалын ТАРН кежигүннеринге болгаш кандидаттарынга ханызы-биле тайылбырлаарын организастаан. 1944 чылдың октябрь 27-ден эгелээш, ТАРН кежигүннерин болгаш кандидаттарын оларның хуузунда билдиришкиннерин ёзугаар Коммунистиг партияга хүлээп алыры эгелээн. Ленинчи партияның хүрээлеңинге баштай ТАРН-ның хоорай болгаш кожуун организацияларының активчилерин болгаш удуртукчуларын хүлээп алган. Партияның Тыва обкомунуң бюрозу 1944 чылдың ноябрьда Кызылга болгаш бүгү-ле районнарга организастыг бюроларны тургускан.

ТАРН кежигүннерин болгаш кандидаттарын большевик партияның хүрээлеңинге хүлээп алганы база Тывага коммунистиг организацияны тургусканы областың ажылчы чоннарының улуг политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүн хайныктырган. Кызылдың мыш заводунуң, типографияның, М. М. Раскова аттыг дааранылга комбинадының коллективтери, автотранспорт эргелелиниң транспортчулары болгаш өске-даа хөй-хөй бүдүрүлгелер бедиткен социалистиг хүлээлгелерни боттарынга алган турган.

ВКП(б) ТК-ның шиитпири-биле дүүштүр Тыва автономнуг обласка ТАРН кежигүннерин болгаш кандидаттарын большевиктер партиязынга хүлээп алыры, 1944 чылдың октябрь 27-ден эгелээш, 1945 чылга чедир үргүлчүлээн. Ленинчи партияның хүрээлеңинге кирер дугайында кижи бүрүзүнүң хуузунда билдириишкиннерин ВКП(б) обкомунуң районнар болгаш Кызыл хоорай талазы-биле Оргбюролары көрүп турган, а ооң соонда билдириишкин бүрүзүн партияның Тыва обкомунуң бюрозунуң хуралынга көрүп турган. Хүлээп алыышкынның ындыг чуруму большевиктер партиязынга хүлээп алыышкынны бедик негелделиг чорукка үндезилээш, боттандырар арганы берген.

1945 чылдың сентябрь 20-21-де областың партия активиниң хуралы болган. Ол хуралга «ТАРН кежигүннерин болгаш кандидаттарын ВКП(б)-ге хүлээп алган түңнелдериниң база областың партия организациязының сорулгаларының дугайында» айтырыгны чугаалашкан.

1945 чылдың октябрь айның дургузунда областың бүгү партия эге организацияларынга ВКП(б)-ниң уставынга дүүштүр баштайгы отчёт-соңгулдалыг хуралдар болгулаан. Областың коммунистиг организациязының кудуку организацияларының тургузуу ТАРН-га турган ындыг организациялардан элээн ылгалдыг болган. Мурнунда арбаннар аайы-биле турган ТАРН-ның бичии эге организацияларының орнунга сумуларның элээн улуг эге организациялары тургустунган.

Партия эге организацияларынга отчёт-соңгулдалыг хуралдарны эрттиргениниң соонда, октябрьның төнчүзүнден эгелээш, районнарның база хоорайның партия конференциялары болгулаан. 1945 чылдың ноябрь 24-тен 27-ге чедир ВКП(б)-ниң бирги область конференциязы болуп эрткен. Областың коммунистери большевик партия организацияларын тургузар талазы-биле ажылдың түңнелин хуралдарга болгаш конференцияларга үндүрген.

«ТАРН кежигүннерин болгаш кандидаттарын ВКП(б)-ге хүлээп алыр сорулганы партия организациязы күүсеткен, ол ажылды большевикчи негелделиг сорук-биле организастыг чоруткан» деп ВКП(б)-ниң бирги область конференциязы демдеглээн.

Бедик негелдеге үндезилээш, чаңгыстап хүлээп алыр чурум-биле ТАРН кежигүннерин болгаш кандидаттарын большевик партияның хүрээлеңинге хүлээп алырын боттандырганы болгаш ооң-биле кады чорудтунган улуг политиктиг база организастыг ажыл ВКП(б)-ниң Тыва область организациязын марксизм-ленинизмниң үндезининге бедик деңнелдиг тургузарын хандырган.

1945 чылдың ноябрь 1-де байдал-биле алырга, областың партия организациязы 3487 кежигүннерлиг болгаш ВКП(б) кежигүннеринге 582 кандидаттарлыг турган. Ооң составында ажылчыннар 7,74 хуу, ажылчы тараачыннар болгаш араттар — 77,03 хуу база албан-хаакчылар — 12,18 хуу турган.

Аныяк областың коммунистери СЭКП ТК-ның удуртулгазы-биле кызыгаар чок чаа аргаларны ажыглавышаан, ССРЭ-ге каттыжып киргени-биле холбаштыр экономиканың болгаш культураның чаа көдүрлүүшкүнүнче, Тывага социализмниң бүрүн тиилелгези дээш демиселче ажылчы чоннарны көдүрүп үндүрген.

СЭКП-ниң Тыва область организациязын тургускан үеден бээр 18 хире чыл эрткен. Ол үениң дургузунда Тываның овур-хевири таныттынмазы-биле өскерилген. СЭКП ТК-ның болгаш Совет чазактың хүн-бүрүдеги дузаламчызының ачызы-биле, ажылчы чоннарның кызымаккай күш-ажылы-биле Тыва хожудаашкынны ажып эрткен болгаш ССРЭ-ниң акы-дуңма улустары-биле кады коммунизм тургузуушкунунуң улуг херээнге идепкейлиг киржип турар.

Бо чылдарның дургузунда Совет Тываның партия организациязы сан талазы-биле өскен, идея болгаш организас талазы-биле быжыккан. 1963 чылдың июль 1-ге чедир Тыва АССР-ниң партия организациязы бодунуң хүрээлеңинде 7.107 кежигүннерлиг болуп турар. Тываның партия организациязы бодунуң характериниң талазы-биле улам интернационалчы апарган. Ам ооң хүрээлеңинде Совет Эвилелиниң 28 национальностарының төлээлекчилери бактаап турар. Алдарлыг 60 чыл оюнуң хүнүнде коммунистер, Тываның бүгү ажылчы чоннары ышкаш, СЭКП-ниң Н. С. Хрущев баштаан ленинчи Төп Комитединге бодунуң бердингенин күш-ажылчы херектери-биле көргүзүп, бистиң партиявыстың иштики болгаш даштыкы политиказын деткип, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эвин быжыглаары дээш туржуп турар.

Б. БАЖУТИН,
Кызылда күрүнениң пединститудунуң СЭКП төөгүзүнүң кафедра эргелекчизи.

> ССРЭ-ге социализмниң тиилээниниң, совет ниитилелдиң чаңгыс эвиниң быжыкканының түңнелинде ажылчы аңгының Коммунистиг партиязы совет улустуң авангарды болу берген бүгү улустуң партиязы апарган, ниитилел амыдыралының бүгү талаларынга бодунуң углакчы-башкарыкчы салдарын калбарткан. Партия — бистиң үевистиң, өндүр улуг революсчу чаартылгаларын кылып турар совет улустуң угааны, алдар-ады болгаш арын-нүүрү. Келир үеже ол өткүт-тода ылап көрүп, бурунгаар чорууруның эртем талазы-биле үндезилеттинген оруктарын чоннуң мурнунга ажыдып, массаларның иштинге кайгамчык улуг энергияны хайныктырып, өндүр улуг сорулгаларны шиитпирлээринче оларны эдертип турар.
>
> СЭКП-ниң Программазындан.

Хоочун коммунист

РСДРП-ниң II съездизиниң 60 чыл оюнга холбаштыр бодунуң амыдыралының 36 чылдарында улуг ленинчи партияның кежигүнү, 20 ажыг чылдарда партия ажылдакчызы чорааш, ленинчи идеяларны пропагандалаар дээш демиселге күжүн, билиин харам чок берип, ажылдап чораан база бир хоочун большевик персоналдыг пенсионер эш Дмитрий Федорович Рыловтуң дугайын номчукчуларга сонуургадырын күзээн мен.

Эш Д. Ф. Рылов Киров областа ядыы тараачын өг-бүледен төрүттүнген. Адазындан эге-ле чажында өскүссүреп чарылган. Ядыы улуска амы-хууда ажыл-агый тудары берге деп кээр орта, авазы бичии Дмитрийни өске кижилерге азыралга берип, боду бай кижилерге холечиктеп ажылдаан. Авазы байларга 20 ажыг чыл холечиктээн. Ол үеде Дмитрий авазы-биле ийилээ янзы-бүрү суурларга, аңгы-аңгы 19 хуу ажыл-агыйларга холечиктеп ажылдап келген. Турум чурттаглга чок, амыдырал чединмес-даа болза, алыс кызымак кижи болгаштың бичии назылыг Дмитрий холезиленип ажылдавышаан, школага өөренирин, билиг чедип алырын дыка-ла кызып турган. Ынчалза-даа материалдыг хандырылга чедишпес, ядыы түреңги кижиге билиг чедип алырынга кандыг-даа болдунар арга турбаан.

Чүгле Улуг Октябрьның ачы-хавыязы-биле ол бичии өскүс оол хостуг эрге-шөлээге, доктаамал ажылга, кижизиг амыдырал-чурттаалгага болгаш эртем-билигге четтиккен. Чуртка улус ажыл-агыйын катап тургузарының, чуртту социалистиг ёзу-биле индустриализастаар болгаш көдээ ажыл-агыйны калбаа-биле коллективизастаар дээш партияның демиселиниң чылдарында аныяк Дмитрий ленинчи комсомолдуң, ооң соонда партияның кежигүнүнге кирген. Комсомолга киргеш, барык улаштыр волоском секретарьлай берген. Аңгы төөгүзү ядыы, холечик кижи болгаштың кандидат стажты ийи эвес, а бир чыл хуусаалыг эрттирип, партияның чиңгине кежигүнүнге кирген. Ооң сөөлүнде партияның удуртур ажылдарынга элээн хөй чыл ажылдап чораан.

СЭКП ТК-ның чанында төп солуннар ажылдакчыларының курузун дооскаш, 1945 чылда аныяк совет Тывага ол ажылдап чедип келген. Мында партияның Тыва обкомунуң органнары «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарның редакцияларынга, партия обкомунга харысалгалыг ажылдарны кылып, Тываның аныяк парлаалгазын болгаш партия организациязынга журналисчи, пропагандисчи билигниң болгаш дуржулганың улуг дузаларын чедирген. Дмитрий Федорович 40 ажыг чылда күш-ажыл стажының 20 ажыг чылын партияның штаттыг ажылынга, хөй чылдарны партия, совет парлалганың штаттыг болгаш штаттан дашкаар ажылдарынга ажылдап эрттирген.

Пропагандисчи, агитатор, журналисчи мергежилдериниң уран-аргаларын чүткүлдүг шиңгээдип, ол профессиялар талазы-биле бодунуң байлак билиин болгаш дуржулгазын аныяк пропагандистерге, журналистерге сагыш салыңгыр кептередип турган. Бодунуң пропагандисчи, журналисчи мергежилинге ёзулуг-ла ынак кижи. Бүгү-ле чүүлдерге партияның болгаш күрүнениң эргежиктарын камгалаар, партияның болгаш чазактың шиитпирлерин чайгылыш чок чорудар дээш шиитпирлиг чорук, массалар-биле тудуш харылзаалыы, дааскан херекке бедик партийжи харысалгалыы ооң ажыл-чорудулгазының кезиктериниң кижи кызыгаар эвес шынарлары апарган турар.

Ооң сеткилиниң бичээни, бодунуң, эш-өөрүнге дузалаары, кижилерге эптиг-ээлдээн билир-ле кижи бүрүзү ону ёзулуг-ла бедик моральдың болгаш культураның эдилекчизи кижи деп санаар.

Дмитрий Федорович хөй-ниити хүлээлгелерин штаттыг хүлээлгелерден артык сонуургалдыг күүседип турар. Ынчангаш болза, ол эдеринчи хүлээлге боттанмайн баар дээрзин ол эки билир. СЭТА-ның штаттан дашкаар корреспондентизи турган болгаш ССРЭ-ниң журналистер эвилелиниң кежигүнү. Төп болгаш чер-черниң солуннарынга ооң он-он бедик шынарлыг чүүлдери үнгүлээн. Чижээ, «Социалистическое земледелие» деп солунга сүт-бараан фермазының дугайында улуг чүүлү, «Шын» солунга «Улуг партияга алдар» деп чүүлдү үнгенин кижилер улуг сонуургал-биле номчааннар.

Дмитрий Федорович ам пенсионер, ынчалза-даа ол хөй-ниити, политиктиг амыдыралга киржилгезин улам идепкейжидип, масса-биле, партия-биле харылзаазын быжыы-биле тудушпушаан турар, чүткүлдүг агитатор, пропагандист болуп ажылдавышаан. Ол ам СЭКП обкомунуң идеология килдизиниң штаттан дашкаар инструктору, «Кызылды чаагайжыдаалы дээш» деп хоорай хана солунунуң, Партия обкомунуң гаражында «Водитель» деп хана солунунуң редакторy. «Водитель» коллективке чаражы эки калбарткан. Коллектив коммунистиг күш-ажылдың деп ат дээш демисежип турар. Ол ышкаш партияның Кызыл хоорkомунуң девискээр барымдаалаан партия эге организациязының «Пенсионер» деп хана солунунуң идепкейлиг бижикчизи болгаш ол-ла парторганизацияның агитатору. СЭКП обкомунуң, Министрлер Совединиң болгаш Профэвилелдериниң область чөвүлелиниң Хүндүлүг болгаш көргүзүг самбыраларын дерир, чаартыр хүлээлгезин улуг күш үндүрүп, шеверги күүседип турар. Хөй-ниитиниң даалгаларын күүседир дээш Дмитрий Федоровичиниң бо-ла чайзыраан, дүвүреп-далашкан чоруурун кижи үргүлчү көөр. Ол дээш аңаа ажылдап турар кижилер-биле бир дөмей чүткүлдүг кижи.

Допчузу-биле чугаалаарга, эш Д. Ф. Рылов бистиң алдарлыг Коммунистиг партиявыстың херээнге бердинген, ооң ленинчи идеяларын кижилерге чедирер, тайылбырлаар дээш, хөй чылдарда ажылдап келген хоочун большевик. Бо дээрге бодунга онаашкан ажылды, даалганы коммунисчи ёзу-биле көөрүнүң төлептиг үлегер-чижээ ол-дур. Ынчангаш ленинчи идеяны амыдыралга боттандырар дээш могаг чок демисежип чорууру муң-муң бодүүн коммунистерниң бирээзи бо кижиниң дугайын партияның төрүттүнген хүнүнде өөрүшкү-биле демдеглексенчиг-дир.

К. ЧАМЗЫРЫН.

60 маадыр аттыг музейде

РСДРП-ниң II съездизиниң 60 чыл болганынга холбаштыр Тываның чурт шинчилелиниң 60 маадыр аттыг музейинде тускай делгелгени тургускан. В. И. Ленинниң башталгазы-биле бистиң партиявыстың төрүттүнгенинден бээр бистиң хүнневивиске чедир төөгүлүг оруун көргүзүп турар фото-чуруктарны, номнарны делгелгеде көргүскен.

Партияның II съездизиниң чамдык киржикчилериниң болгаш В. И. Ленинниң ховар фото-чуруктары чижектиг солун материалдар делгелгеде бар. Чаа хевирлиг партияны — большевиктер партиязын тургузарынга холбаштыр Ленинниң кол-кол ажылдары, партияның бирги болгаш ийиги Программалары, бистиң чуртка коммунизм тургузуушкунунуң программазы — партияның чаа Программазын бадылаан СЭКП-ниң XXII съездизиниң материалдары делгелгеде көргүстүнген.

РКП(б)-ниң башталгазы-биле тургустунган Тываның Араттың Революстуг партиязының дугайында тускай бөлүктү РСДРП-ниң II съездизиниң 60 чылынга холбаштырган делгелгениң уланчызы кылдыр музейде база организастаан. Ол делгелгеде ТАРН-ның организакчыларының бирээзи Оюн Күрсединиң потредин бир дугаар делгеп турар. ТАРН-ның Төп Комитединиң даргазынга Оюн Күрседини соңгуур дугайында ТАРН ТК-ның моол дылда протоколу, Коммунистиг Интернационалдың күзээр эргелиг салбыры кылдыр ТАРН-ны хүлээп алганының дугайында Коминтерниниң Күүскомунуң секретары эш Эрколиниң (Тольяттиниң) ат салганы документ, ТАРН-ның төөгүлүг VIII съездизиниң доктаалы, РКП(б)-ниң ийиги Программазын моол дылда очулгазы чижектиг солун материалдарны мында делгеп көргүскен. Ол ышкаш Кызыл хоорайның чамдык хоочун коммунистериниң, чижээ, 1922 чылдан бээр партия кежигүнү С. А. Хлебников, 1923 чылдан бээр партия кежигүнү Д. Б. Данзын-оол болгаш оон-даа өскелерниң фото-потреттерин база делгээн.

1963 чылдың июль 28-те музейниң лекторийинге партияның хоочун кежигүннери-биле ужуражылгазын музей организастаан. Аңаа Ф. Кузьмин, С. Танов болгаш өскелер-даа чүве чугаалааннар.

РСДРП-ниң II съездизиниң 60 чылынга холбаштыр организастаан делгелгени көөрүнче чонну чалап тур бис.

С. УРОЯКОВ,
Музейниң килдис эргелекчизи.

алырга, олар «ленинизмге удур дайынны» чорууда берген болгаш сөөлүнде барып аңаа бужары-биле аштыргаш, төөгүнүң богунуң аразынга кээп дүшкеннер.

Ленин партияга чаңгыс эпти кымдан-даа артык үнелеп база чарылдырыкчы чорукту болдурбайн, меньшевиктерниң дезорганизакчы ажылын соксадыр дээш күженишкиннерни харамнанмайн турган. Ынчалзажок партийжи хүрээлеңнерниң чаңгыс эвин камгалаар дээш большевиктер ол-ла үеде меньшевиктерниң оппортунизминге удур эптеш чок демиселди чорууда бергеннер. II Интернационалда центрисчи идегеттерниң ону кылып турганы ышкаш, найырал дээш принциптерни садыглап, ол принциптерни кайы хамаан чок аажылаар чорукту ленинчи партия иштинге болдуруп шыдавас турган. В. И. Ленинниң бижээни болза: «Партияның чаңгыс эви биске дээди чергениң үнелиг. Ынчалза-даа революсчу социал-демократияның принциптериниң арыы биске оон-даа үнелиг».

Ажылчын шимчээшкининиң идейлиг чаңгыс эвин оппортунизм-биле чүгле эптеш чок, принципиалдыг демиселдиң аргазы-биле чедип ап болур деп, СЭКП-ниң дуржулгазы көргүзүп турар. Ол дуржулга улустар аразынга аажок улуг ужур-дузалыг болуп турар. Амгы үениң ревизионистерин болгаш догматиктерин, делегейде болуп эртип турар өскерлиишкиннерни көрбес, чогаадыкчы марксизм-ленинизмден хоорулган ындыг кижилерни сойгалап илередиринге, империализмниң турушталарын кошкадырын база делегейниң социалистиг системазын, делегейниң коммунистиг шимчээшкинин быжыглаарынга ол дуржулга дузалап турар.

Мынчангаш РСДРП-ниң Ийиги съездизиниң кол-ла түңнели болза, чаа хевириниң революсчу марксисчи партиязын, ленинизмниң партиязын тургусканы болур. Ол партия бистиң Төрээн чуртувустуң төөгүлүг салымчолунга шиитпирлиг рольду ойнаан болгаш делегейниң бүгү хөгжүлдезинге тодаргадыкчы салдарны чедирген.

Улуг чүүл ырактан-на көскү. РСДРП-ниң Ийиги съездизиниң улуг-чаагайын болгаш ужур-дузазын төөгүнүң хөгжүлдези тодаргай көргүскен. Бистиң партияның политиказында, ооң организастыг үндезиннеринде сиңниккен ленинчи идеяларның мөңге күжүн болгаш өлүм чогун амыдырал, практика бүрүнү-биле бадыткаан. 1917 чылдың октябрьның хүннеринде партияның бирги Программазының кол негелдези — ажылчын аңгының эрге-чагырганы чаалап алыры, пролетариат диктатуразын тургузары күүсеттинген турган. Чүгле бистиң чуртувустуң эвес, харын база бүгү кижи төрелгетенниң төөгүзүнге чаа үе — социализм болгаш коммунизм тургузуушкунунуң үези эгелээн.

Ийиги съездиниң сөөлүнде бистиң партиявыс улуг болгаш алдарлыг алдан чылдарлыг орукту — шудургу демиселдиң болгаш маадырлыг болуушкуннарның оруун эрткен. Марксисчи-ленинчи улуг өөредиг-биле чепсегленген, демир дег сагылга-чурум-биле чаңгыс-аай кылдыр быжыккан, улус-биле чарылбас харылзаалыг ол партия ийиги партийжи Программаны күүседирин — социализмниң бүрүн болгаш туюлунга чедир тиилелгезин чедип алган.

Моон ужурунда кыдат удуртукчуларның бистиң партиявыстың мерген угааннyг политиказын, ооң программазын кайы хамаан чок бактап турарын дыңнаары совет улуска элдептиг болгаш черликсиг-дир. Ниити улустуң күрүнезиниң болгаш бүгү улустуң партиязының дугайында СЭКП-ниң программалыг чүүлдерин чүгле амыдыралдан хоорулган, марксизм-ленинизмден ырак кижилер частырыглыг-дыр деп санап болур.

Совет Эвилелиниң партия организацияларынга, бүгү коммунистеринге СЭКП Төп Комитединиң Ажык чагаазында айтып турары болза, «бистиң партиявыстың иштики болгаш даштыкы политиказының өскерлиш чок шугуму ооң XX, XXI, XXII съездилеринге ажылдап кылдынган ленинчи шугум ол болур. 1957 болгаш 1960 чылдарның чөвүлел хуралдарының төөгүлүг документилеринде деткээн болгаш быжыглаттынган ол шугум дайын болгаш тайбың, социалистиг системаның ролюнуң болгаш хөгжүлдезиниң, кижиге чудуур чоруктуң идеологиязының болгаш практиказының айтырыгларынга, делегейниң ажылчын шимчээшкининиң болгаш национал-хосталгалыг демиселдиң стратегиязының болгаш тактиказының айтырыгларынга карачаңгыс шын үндезиннерни берип турар. Кыдат удуртукчулар харын-на амгы үениң бо үндезин айтырыгларының талазы-биле бодунуң частырыглыг үзел-бодалдарын марксисчи-ленинчи партияларга дегээрин оралдажып турарлар.

Бистиң үевистиң хөгжүлдезиниң чугула айтырыгларының талазы-биле боттарының онза туруштарын идип үндүрүп база камгалавышаан, СЭКП-ге болгаш өске-даа марксисчи-ленинчи партияларга халдаашкынны кылбышаан, КБП-ниң удуртукчулары социалистиг лагерьниң, бүгү коммунистиг шимчээшкинниң чаңгыс эвин божуннадып турарлар».

Ам үеде СЭКП XXII съездиниң хүлээп алганы үшкү Программаны амыдыралда боттандырып турар. Амгы үениң чайыннанчак документизи болуп турар ол Программа ССРЭ-ге коммунистиг ниитилелди тургузарының философтуг, экономиктиг болгаш политиктиг үндезиннерин берип турар.

Ленинизмге удур дайын чорудуп турганнар шагда-ла буураанпар, а СЭКП чурттап, хөгжүп турар. Ажылчын аңгының партиязы болуп төрүттүнген ол партия бистиң үевисте бүгү совет улустуң партиязы, коммунизм тургузуушкунунда ооң авангарды апарган. Бичии булак суглардан терең суглуг хемниң тургустунуп келгени ышкаш, бодунуң тургустунарының эгезинде каш он муң мурнакчы ажылчыннарны каттыштырып турган ленинчи партия ам он миллион кежигүннүг күчүлүг партия кылдыр өскен. Ол бистиң үевистиң угааны, ат-алдары болгаш арын-нүүрү болуп, тайбың, бурунгаар депшилге, күш-ажылчы бүгү кижилерниң аас-кежии дээш шудургу демиселчи болуп турар.

Ленинчи партияның үндезин принциптериниң бирээзи — пролетаржы интернационализм болур. Ажылчын аңгының улуг башкылары Маркс биле Энгельстиң идип үндүргени: «Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!» деп лозуну ооң дайынчы тугунда кезээ-мөңгеде бижиттинген ленинчи партия бодунуң туруп келген хүнүнден эгелээш, ажылчы чоннарның мурнунга бодунуң интернационалчы хүлээлгезин ак-сеткилдиг күүседип келген. Ол бодунуң бүгү-ле практиктиг ажыл-чорудулгазы-биле ленинизмниң принциптеринге шынчы бараан болган болгаш болуп-даа турар. **СЭКП-ниң күштериниң болгаш тиилеттирбезиниң үнер дөзү ооң идея болгаш организация талазы-биле бузулбас сырый каттышканында** деп, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга эш Н. С. Хрущев чугаалаан.

В. И. Ленинниң удуртулгазы-биле большевиктер партиязы делегейниң ажылчын шимчээшкининге революсчу күштерни кижизидер болгаш сырый каттыштырар талазы-биле аажок улуг ажылды чоруткан. Ооң үлегери-биле өске чурттарга коммунистиг партиялар тургустунуп турган. Ажылчын аңгыда, күш-ажылчы улуста бар турар эң эки мурнакчы чүүлдерни бодунга сиңниктирбишаан, олар мөлчүкчүлерге удур аңгының хосталгалыг демиселин баштап турарлар. Элээн хөй чурттарга ол демисел тиилелгелиг дооступ, делегейниң социалистиг системазының тыптырын болгаш быжыгарын хандырган.

Делегейниң коммунистиг шимчээшкини болза, амгы үениң күчүлүг фактору болур. Ам үеде марксисчи-ленинчи партиялар делегейниң барык тозан чыгам чурттарында бар болуп турар болгаш боттарының хүрээлеңнеринде дөртен ийи миллион кижилерни каттыштырып турар. Олар дээрге ажылчы чоннарның эрге-ажыктары дээш мурнакчы болгаш чүткүлдүг демиселчилер! Хосталга болгаш улустуң аас-кежии дээш турушту демиселдиң байлак дуржулгазы-биле, социализм болгаш коммунизм тургузуушкунунуң дуржулгазы-биле мергежээн чаа хевирниң баштайгы партиязы — СЭКП акы-дуңма коммунистиг болгаш ажылчын партияларның аразында төлептиг черни ээлеп турар.

Коммунистиг болгаш ажылчын партиялар марксизм-ленинизмниң эртинезинге, ниитилелдиң революсчу чаартылгазының практиказынга СЭКП-ниң киирген болгаш киирип турар ол салыышкынын бедии-биле үнелеп турарлар. 1960 чылдың ноябрьда оларның төлээлекчилериниң Москва чөвүлел хуралының хүлээп алган Медеглелинде чугаалап турары болза: «**Коммунистиг шимчээшкинниң эң-не дуржулгалыг болгаш каңнаалган отряды Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң бүгүде хүлээп көрген авангарды турган болгаш моон соңгаар-даа болуп артар деп коммунистиг болгаш ажылчын партиялар чаңгыс эп-сеткил-биле медеглеп тур**».

СЭКП акы-дуңма өске-даа партиялар-биле кады марксизм-ленинизмниң, пролетар интернационализмниң принциптеринге делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкинин каттыштырар дээш, амгы үениң ревизионизминге, а ол ышкаш догматизмге болгаш сектантыг чорукка удур эптеш чок демиселди чорудуп турар. Акы-дуңмалышкы партияларның быжыг чаңгыс эви — ажылчын аңгының бүгү күштерин, демократияның болгаш бурунгаар депшилгениң күштерин каттыштырарынга чугула байдал, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын-шимчээшкининиң чаа-чаа тиилелгелериниң магадылалы болур.

Н. РУБАН.
СЭКП ТК-ның чанында марксизм-ленинизмниң Институдунуң партия төөгүзүнүң килдис эргелекчизиниң оралакчызы.

АЖЫЛЧЫ ЧОННАРНЫҢ КОММУНИСТИГ КИЖИЗИДИЛГЕЗИ ДЭЭШ

(Таңды районнуң партия комитединиң пленуму)

СЭКП ТК-нын июнь Пленумунуң түннелдери болгаш районнуң партия организациязының сорулгаларының дугайында айтырыгны Таңды парткомунуң пленумунга чугаалашкан.

Ажылчы чонну коммунистиг ёзуга кижизидер талазы-биле ажылдың кол үг-шиин болгаш сорулгаларын тодаргайлаан СЭКП ТК-нын июнь Пленумунуң шиитпирлерин районнуң партия организациязы бүрүнү-биле хүлээп алгаш, амыдыралга боттандырып эгелээнин илеткелчи партком бирги секретары эш Сухачёв болгаш пленумга чүве чугаалаан коммунистер тодаргай демдеглээннер.

Бистиң партиявыска болгаш өске-даа коммунистиг партияларга ККП ТК-нын нүгүлдекчи халдаашкынының дугайын пленумга база чугаалажып көрген, ол айтырыг талазы-биле Совет Эвилелиниң партия организацияларынга болгаш бүгү коммунистерге СЭКП ТК-нын Ажык чагаазын пленумнуң киржикчилери бүрүнү-биле чүүлдүг деп хүлээп алган.

Партия организациязы чон ортузунга идеологтуг ажылды күштелдирип, ажыл-агыйжы сорулгаларны шиитпирлээринче массаның күжүн сырый организастап келгениниң түннелинде, Таңдының ажыл-ишчилери бистиң республиканың бүгү ажылчы чоннары-биле бир дөмей коммунистиг тургузуушкунуң херээнге боттарының салыышкынын база киирип келген. Сөөлгү 10 чыл дургузунда районнуң тарылга шөлү 7 катап калбарган. 1954 чылда тарааның ниити чыылдазы 14910 тонна турганындан эрткен чылын 100234 тонна четкен. Районнуң ажылчы чоннары эът, сүт, дүк бүдүрериниң хемчээлин дыка улгаттырган. Чеди чылдың бешки чылында алган социалистиг хүлээлгелерин район чүгээр күүседип, чартык чылда кур-үнеге эът садарының планын 118, сүттүүн — 106 хуу күүсеткен. Эътти бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле «Элегес», а сүт талазы-биле «Тиилелге» совхозтар эки көргүзүглерни чедип алган.

Районда чүс ажыг пропагандистерлиг политчырыдыышкын четкизи, «билиглер» ниитилелиниң 170 ажыг лекторлары район салбыры боттарының тайылбыр-массалыг ажылы-биле ажылчы чоннуң политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейин бедидеринге улуу-биле дузалап турар. Ниитилел салбырының лекторлары чүгле сөөлгү чартык чылда безин партияның XXII съезиниң шиитпирлерин, СЭКП-нин Программазын амыдыралга боттандырарынга холбашкан темаларга 500 чыгам лекцияларны чон ортузунга номчаан. Ажылчы чонну кижизидер херекке культура-чырыдыышкын албан черлериниң, профэвилел, комсомол организацияларының улуг рольдуг болганын пленум база демдеглээн.

Ооң-биле чергелештир идеологтуг ажылда СЭКП ТК-нын июнь Пленумунга илерээн четпестер районнуң партия организациязында база бар деп көрген. Бо ажыл амыдыралдан хоорук, эрээгей болуп үргүлчүлеп келген. Чон ортузунга агитас-массалыг ажылды чүгле кампаниялар үезинде чорударынга өйлешкен чорукту, район организацияларының, колхозтарның болгаш совхозтарның дыка хөй удуртукчуларының чон ортузунга политиктиг илеткелдер кылбайн, лекциялар номчувайн турганын пленумга санал берген эштер шынгыы демдеглеп турганнар.

Индирге бир-ле дугаарында Көк-Тей совхозтуң директору эш Ломаев үнүп келген.—Часкы хову ажылдарын кыска хуусаада чоруткаш, келир чылдың тарылгазынга 2300 гектар черни белеткеп шыдаан бис. Бистиң чуртувустуң мурнакчы ажыл-агыйларының шөлдеринде херглеттинип турар шуушуурулга-ээлчештирилгелиг арга-биле 6860 ажыг га тараа культураларын 12 ажыл хүнүнде, а 350 га кукурузаны 7 ажыл хүнүнде ажаап алырын шиитпирлээн бис, дүжүт ажаап алыышкынының хуусаазын ийи катап кызырары, механизатор кадрларның күжүн чөп организастаарының, ажаап алыышкын техниказын долу күш-биле ажыглаарының, транспорт чарыгдалдарын улуу-биле эвээжедиринин аргазы биске чедип алдынар деп, ол медеглээш, бо арганы калбаа-биле ажыглаарын өске ажыл-агыйларга саналдаан.

Совхозтуң төвүнде чуртталга болгаш бүдүрүлге объектилерин тудуп турар ажылчыннар ортузунга тайылбыр-массалыг ажылды партия организациязы сөөлгү үеде элээн экижиткенин ол демдеглээн. Ооң-биле кады «Кызыл тудуг» эргелелиниң удуртукчуларының талазындан тудуг материалдарын хандырарын үргүлчү саададып турар чорукту эш Ломаев шынгыы буруу шапкан.

Күрүнениң хөреңгизин оорлап төтчеглээр чоруктарның бар болуп турарын районнуң прокурору эш Грачев болунуң саналынга демдеглээн. Техника ажаалдазынга хайгааралдың четпес тургустунганындан «Тиилелге» совхозта 10 муң, «Межегей» совхозта 3 муң рубль түңнүг машина кезектери тонаглаттынган чорукту ол демдеглээн. «Элегес» совхозтуң дирекциязының, ында партия организациязының контролюнуң кошкаан ажыглааш, бызанчы Баранов дээрзи совхозтуң тудуг материалдары-биле хуузунда улуг бажыңны тудуп алган турарын, күрүне хөреңгизи-биле туттунган ол бажыңны күрүнениң орулгазынга киирери черле чөптүг болурун ол чугаалаан.

Районнуң партия, комсомол организацияларының чон ортузунга кижизидилге ажылының кошкаандан хулиганнаар, кем-херек үүлгедир чоруктар Бай-Хаак, Элегес, Хову-Аксы болгаш өске-даа суурларда аныяктар ортузунда бар болуп турарын демдеглээш, хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаар талазы-биле ажылчы чоннар организацияларының ажылын күштелдирерин оратор негээн.

— Июнь Пленумунуң төөгүлүг шиитпирлерин бистиң 60 ажыг агитаторларывыс, эш Аракчаага удурткан лекторлар бөлүүнүң кежигүннери бажыңнар, чурттакчылыг черлер айы-биле чонга таныштырып келген. Бистиң лекторларывыс чүгле сөөлгү чартык чылда безин 70 ажыг лекцияларны номчаан болгаш 420 беседалар чорудкан. Бо бүгүнүң түңнелинде совхозтуң ажылчыннары боттарының социалистиг хүлээлгелерин чүгээр күүседип, коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинни улам-на калбартып турар апарган — деп «Тиилелге» совхозта парторганизация секретары эш Дамдың чугаалаан.

Ол совхозтуң Чедер сүт-бараан фермазының эш С. Седен-оолга удурткан коллективи чартык чылда сүт саалдазының планын 128 хуу күүсеткен. Коллектив ам коммунистиг күш-ажыл бригадазы деп бедик атты чедип алганын, ол-ла совхозтуң № 6,7 трактор-хову бригадаларының кежигүннери ол атты чедип алыры дээш шиитпирлиг демисежип турарын эш Дамдың база чугаалаан.

Ооң-биле чергелештир районнуң чамдык удуртукчуларының талазындан чон ортузунга илеткелдерни, лекцияларны кылбайн, совхоз бүдүрүлгезинче ханылап кирбейн турарын оратор шүгүмчүлээн.

«Коммунистиг күш-ажыл дээш» деп солунунуң редактору эш Богданова кодээ ажыл-агыйны хөгжүдер херекке чаа тургустунган солунуң чугула ужур-дузалыын тодаргай чугаалаан. Ооң-биле кады, ук солунну чон ортузунга нептередир талазы-биле районнуң партия организациязының ажылының четпезин оратор демдеглээн. Районда ол солунуң чагылга планы ырак-та чедир күүсеттинмээн, ылангыя Бай-Хаак суурда безин ооң тыва дыл кырында үнүп турар номерлерин чүгле ийи кижи чагыдып алган чорукту айыткаш, солунну чон ортузунга калбаа-биле нептередиринче партия организациязының кичээнгейин оратор угландырган.

СЭКП ТК-нын июнь Пленумунуң шиитпирлерин ажылчыннарга таныштырар ажылды калбартпышаан, партия организациязы дирекция-биле кады мал чемнери белеткээр, ажаап алыышкын техниказын септээр ажылдарның тодаргай пландарын ажылдап кылгаш, боттандырып эгелээнин дуржулга станциязында парторганизация секретары эш Яркин чугаалаан. Ажылчы чонну коммунистиг ёзуга кижизидер ажылга удуртукчулар улуг рольдуг турда-ла районда суд, прокуратура, милиция органнарының ажылдакчылары чон ортузунга, хоойлу-дүрүм темаларынга илеткелдер, лекциялар кылбайн турарын ол шүгүмчүлээн. Партком секретарының идеология талазы-биле оралакчызы эш К. Очур-оолдуң бүдүрүлге иштинче кирбейн, чон ортузунга илеткелдер кылбайн турарын эш Яркин демдеглээн болгаш идеологтуг ажылга удуртулганы күштелдирерин негеп турган.

Чаа өөредилге чылында политчырыдыышкын четкизин организастаарын үндезини-биле экижидер, ону коммунистиг күш-ажылдың мурнакчы дуржулганың, мастерлерниң школалары, улусчу университеттер, лекторийлер кылдыр эде организастаарын, партия кежигүнү эвес ажылчыннарга, колхозчуларга политшколаларны, семинарларны калбаа-биле организастаарын парткомнуң идеология килдизинден, районнуң бүгү партия организациязындан пленум негээн.

Күрүнеге кодээ ажыл-агый продуктуларын садар талазы-биле район чыл хүлээлгезин эът талазы-биле 30 хуу, сүттүүн — 45 хуу күүсеткен, дүк талазы-биле чартык чыл планы күүсеттинмээн чорукту Таңдының колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң начальниги эш Куценко четпес деп демдеглээн.

Эрткен чылын районнуң чамдык ажыл-агыйларынга ниитиниң малы улуг когаралга таварышкан турда, районда малдың баш санын өстүрериниң күрүне планын күүседири дээш демиселдиң четпезин, малдың эдержилгезин, тарып боозадылганы чогуур үезинде организаставайн келгенин база сиген кезер ажылда нургулайында-ла уруглар киржип турар, а улуг кижилер ам-даа шимчевээн.

Пленумга парткомнуң идеология килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызы эш Яровиков, райкүүскомнуң культура килдизиниң эргелекчизи эш Шевченко, «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң даргазы эш Гудков, «Коммунизмниң хереги» колхозта парторганизация секретары эш Тембирек, ВЛКСМ комитединиң секретары эш Бонохов олар боттарының саналдарын берген, районнуң культура-чырыдыышкын, эмнелге албан черлериниң, школаларның септелгезинде, оттулар чүүл белеткелинде, колхозтарда ниитиниң мал ажылының удуртулгазында, аныяктарның коммунистиг кижизидилгезинде чамдык четпестерни илередип, оларны чайладырының аргаларын олар айтып турганнар.

СЭКП обкомунуң килдис эргелекчизи эш Горелов парткомнуң пленумунуң ажылынга киришкен болгаш бодунуң тодаргай саналдарын база берген.

Партияның идеологтуг ажылын экижидер хемчеглерни айыткан тодаргай доктаалды пленум хүлээп алган.

Марксизм-ленинизмниң университединде

Кызылдың марксизм-ленинизмниң Кежээки университеди 1963—1964 өөредилге чылынга билдириишкиннерни бо чылдың август 1-ден эгелеп хүлээп алыр.

СЭКП Кызыл хоорукомунуң чанында марксизм-ленинизмниң Кежээки университеди партия, совет, ажыл-агый, профэвилел болгаш комсомол активинге интеллигенцияга СЭКП-ниң теориязын болгаш төөгүзүн, политэкономияны болгаш тодаргай экономиканы, марксисчи-ленинчи философияны, эстетиканы, атеизмни, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң база пропагандистиң мергежилин чедип алырының аргазынга дузалаар.

1963—1964 өөредилге чылында экономика факультединиң үлетпүр, транспорт, тудуг салбырларынга, төөгү факультединге база пропагандисчи мергежилдиң курстарынга дыңнакчыларны хүлээп алыр. Марксизм-ленинизмниң университединге дээди болгаш ортумак эртемниг кижилерни партия эге организацияларының рекомендациязын ёзугаар хүлээп алыр.

Университеттиң бүгү факультеттеринге өөрениринин хуусаазы ийи чыл, пропагандисчи мергежилдиң курстарынга — бир чыл. Кичээлдер неделяда бир катап вторник хүннеринде 17 шак 15 минутадан 20 шак 35 минутага чедер. Өөредилге сентябрь 1-де эгелээр.

Билдириишкиннерни август 20-ге чедир хүлээп алыр.

Янзы-бүрү айтырыглар-биле хүннүң-не эртенгиниң 9 шактан 17 шакка чедир дараазында телефоннарже долгаар: №№ 21-35, 30-66, 34-55.

Эрткен дыштаныр хүнде

ЧУРУКТА: Кызыл хоорай чанынга болган ажылчы чоннарның дыштанылгазынга хоорайның бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнүң концертин көргүзүп турары. Фото В. Лутковтуу.

Көк-Тейниң ногаан арыынга

Республика найысылалының үстүү чарыы, Каа-Хемниң унунда кайгамчык чараш үнүш-бойдустуң ортузунга Кызыл хоорайның ажылчы чоннары эрткен дыштаныр хүнде коллективтиг дыштанган. Чаңчыл болган бо байырлалды партияның Кызыл хоорукому болгаш профэвилелдери организастаан.

Эртенгиниң 10 шактан эгелеп дыштанырын күзээн кызылчыларны Көк-Тейже дажыглаан автобустар удаа-дараалаштыр шуужуп эгелээн. Дыштаныкчылар олардан бөлүк бөлүү-биле дүшкүлээш, урут-дарыын, эш-өөрүн болгаш өг-бүлезин эдерткеш, арыг ортузунда дазырже углай чоруп турганнар. Аңаа бааргa оларга сүксүн болгаш эъш-чем садыгларын белеткеп каан, волейбол ойнаар шөлдү белеткээн, радиорепродукторларда тускай программа ёзугаар белеткээн хөглүг музыка болгаш ыры куттулган.

Дыштанып турарлар боттарының күзели-биле сугга эштир кижилер Каа-Хемниң чалгыгларында харбангылзан, аныяктар волейбол ойнаан, чамдык кижилер бедик ыяштарның сериин хөлегелеринде олурупкан дыштанып турар. Мында кандыг-даа кижиге чалгааранчыг эвес: янзы-бүрү оюннар, атракционнарны дыштаныкчыларга бараалгадып турар. Оларның бирээзи бо: кинофикация чериниң ажылдакчызы Фомин кинога сонуургалдыгларның кино викторинazын организастаан. Аңаа хаптыкшылдыг аныяктар дыка хөй болган. Ол викторинаның киржикчилеринге элээн каш айтырыгларны салгылаан, а шын харылаан көрүкчүнү өртектиг белектер-биле шаңнаар. Ооң ыңай кино уран чүүлүнге бистиң кызылчыларның сонуургалы кайы хире өскенин ооң чиңги-биле билип ап болур болгай. Ол талазы-биле тускай эртемниг кижиниң айтырыгларының улуг нуруузунга илдик чокка харылар тыптып турганы ону херечилеп турган. Эр улус бир аңгы, херээженнер бир бөлүк болуп алгаш дүрген өөк илериниң маргылдаазы дыштаныкчыларны дыка сонуургаткан.

Дыштанып келген кызылчыларга тураскааткан бот-тывынгыр уран чүүл коллективиниң концерти кончуг солун эрткен. Бедик теректерниң хөлегезинде олуургулапкан көрүкчүлерге солун ырларны Людмила Лизунова, Лида Кочетова болгаш Галина Павлова олар ырлап бергеннер. Г. Павлованың чааскаан күүсеткени «Арга-арыгның ырызы» шынап-ла ногаан арыгга чаңгыланы бээрге, олурганнар изиг адыш часкаашкыннары-биле уткуп тургулаан. Ол ышкаш итали улустуң «Марияна» деп ырызын Лизунова биле Сергеева (аккордеонга үлевишаан) оларның ийилээн ырлааны улуг мактаалды алган. Француз делегаттың чугаазы деп баштак монологту Зайцевтиң күүсеткенин көрүкчүлер дыка сонуургаан. Н. Милькин биле В. Рачковскаяның баштак танцызын каткы-хөглел-биле дыштаныкчылар уткуп алган.

Кызыл хоорайның ажылчы чоннарының дыштанылгазы, оюн-хөглели Көк-Тейге орайга дээр-ле үргүлчүлеп келген. Күш-ажылдың кижилери ол хүн онза чаагайы-биле дыштанып алганнар.

Дыштаныкчылар хүрешкен

Маргылдааның күжүн шенежир нептергей, солун хевири — хүреш чокка кандыг байырлал, кандыг массалыг дыштанылга турар боор. Кызыл хоорайның ажылчы чоннарының дыштанылгазынга тураскааткан тыва хүрешке дыштанып турарларның арaзындан хүрешке сонуургалдыг 16 аныяк мөге хүрешкен.

Кажан хүреш болур деп судья коллегиязы чарлаптары билек дыштаныкчылар хүреш болур черни десиндир чаңчыл ёзугаар ооң-моон сөктүп-ле келгеннер.

Хүреш-даа эгелээн.

Түс-түс мөгелер девип үнгеш, боттарының оннагларын чиик октап турганнар. Ылангыя респотребсоюзтуң төлээзи аныяк мөге Калибр Артаа бодунуң онагларынга саадавайн, чараш кашпагай хүрежип, көрүкчүлерниң мактаалын чедип алган.

Кажан чүгле дөрт мөге артканда Баазан Танзын-оол («Тываның аныяктары» солун) биле Калибр Артаа, Геннадий Глазырин (көвүрүг тудуу) биле Олег Сувакпит (радио дамчыдылгазы) олар таваржы берген. Баштай Артаа Баазанны ша-даа чедирбейн дораан октаан. Ооң соонда Сувакпит биле Глазырин догааш дүшкеш, катап салырга Сувакпит оң бут-биле иштинден суккаш, аңдара илип, чараш октаан.

Ында-мында көрүкчүлер Сувакпитти шуглур боор деп идегеп турганнар. Ынчалза-даа аныяк мөге Артаа баштай хайым дүшсе-даа, сөөлүнде Сувакпитти чиик октааш шуулген, а Сувакпит үжүүрлешкен.

Бирги дөрт черлерни алган мөгелерни өртектиг чүүлдер-биле болгаш спорт ниитилелдериниң болгаш организацияларының эвилелиниң республика чөвүлелиниң мактал бижиктери-биле шаңнаан.

Бо хүреш данзы ёзугаар эрткен хүрештерден организастыг, шалып эрткенин сөөлүнде демдеглеп каары өөрүнчүг.

О. НАМЧЫЛАК.
А. КУМАЯК.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Чочак-тарааны чидириг чокка ажаап алыр

Бистиң республиканың ажыл-агыйларында тараа-бобы культураларының арaзында чочак-тараа база бир кол черни ээлеп турар. Ону улуг шөлдерге тарып өстүрер ажылче колхозтар болгаш совхозтар эгелеп киргенден бээр мырыңай шоолуг эвес үе эрткен. Ындыг болза-даа чочак-тараа хөй санныг, эки шынарлыг болуп турары-биле амгы үеде калбаа-биле нептереттинип, тарылга шөлдериниң тургузуунга улуг рольдуг болуп турар.

Ол үнелиг культураның тарылга шөлү кайы хире калбарып турарын мындыг факт херечилеп турар. Бистиң республикага 1962 чылда 4039 гектар чочак-тараа тарыттынган болза, 1963 чылда ооң шөлү 7 муң ажыг гектарга калбарган. Каа-Хем районнуң колхозтарында чочак-тараа тарылгазы онза өскен. Эрткен чылын ол районга 502 гектар чочак-тараа тарыттынган болза, бо чылын аңаа 1573 гектар чедир тарыттынган ийикпе эрткен чыл-биле деңнээрге үш ажыг катап хөй болган. Ол культураның тарылга шөлү «Найырал» совхозта аажок өскен. Ону ук ажыл-агый бо чылын 313 гектар чедирген. «ҮТБА 25 чылы» совхоз болгаш өске-даа ажыл-агыйларда чочак-тараа тарылгазы дыка калбарган.

Бистиң байдалдарывыска чочак-тараа тарып өстүрер талазы-биле четчир дуржулга чок-даа болзувусса, чамдык ажыл-агыйлар эрткен чылын багай эвес түннелдерни чедип алганнар. Таңды районда «Революцияның чалбыыжы» кодээ ажыл-агый артелиниң хову ажылдакчылары 1962 чылда онза, эки дүжүттүг ажаап алган. Аңаа 55 гектар шөлдүң бир гектарындан ортумак дүжүт 15,3 центнер, азы чазын чажар кызыл-тастың эң эки дүжүдү-биле барык-ла деӊ болган. Тываның кодээ ажыл-агый дуржулга станциязы 231 гектар шөлдүң гектар бүрүзүнден 14,3 центнер чочак-тараа үрезинин алган. Ооң-биле кады кызыл-тастан аңгыда өске тараа культуралары-биле деңнээрге, ук ажыл-агыйга чочак-тараа эки дүжүттүг болганын демдеглээр херек. Аңаа суланың бир гектарындан ортумак дүжүдү 11,9 центнер, арбайның — 12,1 центнер болган. Чочак-тарааның бир центнериниң бот-үнезин 3 рубль 50 көпеек чедир чиигедирин станция планнаан болза, херек кырында 2 рубль 71 көпеекке чиигээн. Бии-Хем районнуң «Тиилелге» колхозу база эки дүжүттү ажаап алган. Аңаа 44 гектар шөлдүң бир гектарындан ортумак дүжүт 10,6 центнер болган.

Бистиң байдалдарывыска чочак-тараа өстүрериниң четчир дуржулгазы ам-даа чедип алдынмаан деп үстүнде айытканы ышкаш, түс-түс хөрзүн климаттыг зоналарга чочак-тарааны чажарының нормазы ёзулуг өөренип көрдүнмээн, чамдык агротехниктиг хемчеглерни чорударының хуусаалары тодараттынмаан.

Мындыг чижекти ап көрээлиңер. Республиканың колхозтары болгаш совхозтары эрткен чылын чочак-тарааның багай эвес дүжүдүн өстүрген. Чамдык участокtарга чочак-тарааның дүжүдү бир гектардан 15 центнер ажып турган. Ындыг болза-даа ажаап алыышкынны өй-шаанда чорутпааның түңнелинде улуг чидириглер болдунган. Чижээ, «Тээли» совхозка бир гектардан ортумаа-биле 10 — 12 центнер чочак-тарааны ажаап ап болур турган. Ынчалза-жок ажаап алыышкынны эгелээрин озалдатканының, ону чорударының хуусаазын узамдыктырганының түңнелинде, совхоз бир гектардан чүгле 2 центнер дүжүттү ажаап алган. «Барлык» совхоз эрткен чылын бир гектардан база-ла 10-дан эвээш эвес центнер дүжүттү ажаап ап болур турргаш, чочак-тарааны улуг чидириглиг ажаап алганындан аңаа бир гектардан ортумак дүжүт чүгле 2,1 центнер болган. Ол болза ажаап алыышкынның хуусаазын узамдыктырганының чылдагааны болур.

«Шекпээр» совхозка бир гектардан чүгле 0,2 центнер чочак-тараа дүжүдү алдынган. «Межегей» совхозка гектар бүрүзүнден 15 центнер дүжүттү чайлыг ажаап ап болур турда, ук ажыл-агый ажаап алыышкынны организас чок чоруткаш, эрткен чылын бир гектардан ортумаа-биле чүгле 5,7 центнер дүжүттү алган.

Эки дүжүттү өстүрүп ап болурун, ынчалза-даа ону өй-шаанда ажаап албас болза, ооң хөй кезиин чидирип болур дээрзин эрткен чылдарның дуржулгазы бадыткап турар.

Чочак-тарааны өстүрериниң эң-не нарын, технологтуг чорудулгазы болза, ажаап алыышкын болуру билдингир. Чочак-тараа ажаап алыышкынның механизастаарының нарын чүвези болза, ооң биологтуг онзагай чүүлдери, чаңгыс аай бышпазы база сыптары ужуп чыдыптары болур. Ынчангаш чочак-тарааның чидирини болдурбас дээш хамыктың мурнунда ону ажаап алырының хуусаазын тодарадыр херек. Өстүрүп алган дүжүттү четче ажаап алыр төлээде, ооң ажаап алыышкынын эрте эгелээри чугула.

Татар АССР-ниң Октябрьск бүдүрүлге эргелелиниң «Тиилелге» колхозу чочак-тараа дүжүдүн ажаап алыр талазы-биле эки дуржулганы мөөннеп алган. Ол колхоз чочак-тараа ногаан турда-ла ону ажаап алырынче эгелеп кирип, тавычалай кезип турар. Чочак-тараа тавычаларга чыткаш, быжа бээр. Ындыг арга-биле ажаап алган чочак-тараа бир гектардан 32,2 центнер дүжүттү берген. Ынчангаш «Тиилелге» колхозтуң дуржулгазын бистиң республиканың ажыл-агыйларынга ажыглаза чогуур.

Чочак-тарааны аңгылап ажаарының хуусаазын шын тодарадыр талазы-биле улуг харыысалга ажыл-агыйларның болгаш бүдүрүлге эргелелдериниң агрономнарынга онаажып турар.

Кандаачал частың база часкы, чайгы үеде чаашкын шоолуг чагбааның хараазы-биле ажыл-агыйларның хөй кезии чочак-тарааны бо чылын эрте ажаап кирер ужурга таваржып турар. Чижээ, Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» колхозунуң чамдык участоктарында чочак-тарааны тавычалай кестирип болур апарган. Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелелиниң чамдык ажыл-агыйлары чочак-тараа ажаап алыышкынын эгелеп болур деп медээ бар. Улуг-Хем районнуң «ҮТКА 25 чылы» совхоз 90 гектар чочак-тарааны кескен.

Амгы үеде чочак-тарааның быжыдын чер болганга эки хайгаараары эргежок чугула. Сорулга болза, ол күчүлүг культураны ажаап алырынче өй-шаанда эгелеп кирер херек. Ажаап алыышкынче озалдап киргеш, ону улам узамдыктырып, хөй чидириглерни болдурган эрткен чылдың частырыгларын бо чылын катаптап болбас. Чочак-тарааның ажаап алыышкынының ыяавыла аңгылап ажаар арга-биле организастаар, ол сорулга-биле тускай бобы жаткаларын ажыглаар херек. Ындыг жаткалар бистиң республикада хөй. Ол ышкаш Льговск дуржулга-селекция станциязынга чогааткан таарыштырылгалыг сиген кезер машиналарны болгаш өске-даа техниканы ажыглаза чогуур. Чочак-тарааны кезерин 4 — 5 хонук иштинде, а ниити ажаап алыышкынны 8 — 9 хонук дургузунда чорудары эргежок чугула. Ажаап алыышкынны чүгле ынчаар чорутканда республиканың колхозтарының болгаш совхозтарының бүгү шөлге тарып өстүрген чочак-тараазын бүрүн ажаап ап болур.

Чочак-тарааны кыска хуусаада ажаап алыры, ол харыысалгалыг үеге онза хынамчалыг белеткелди, ол ышкаш ажаап алыышкын үезинде күш-ажылды тода организастаарын негеп турар. Чочак-тараа ажаап алырының бүгү механизмнери ажаап алыышкынга кирген турары чугула.

Чочак-тараа ажаап алыышкынында кол чүве болза, ону кыска хуусаада кезери бастырары база саванны сараатtап бөлери болур. Чочак-тарааның саваның бөлүп сарааттаан дораан-на ол участоктарга аңгыс аңдарылгазын эгелээр херек.

А. БАКУЛИН,
агроном.

Сүт продуктуларында микробтар

Сүт микробтарның аарыг тывылдырарлары-биле катай-хаара оларның өзүп, көвүдээринге кончуг таарымчалыг чем аймаа болур. Микробтар сүтке бацилла эдилекчизи—аарыг кижиден, аарыг малдан халдай берип болур. Мал ажаап, саап турда ындыг таварылгалар бо-ла болган тургулаар. Сүтке соок болган тудум-на микробтарның көвүдээри оожумнаар. Сүт 4 градус чылыг турда, микробтарның хөй нуруузу көвүдевестей бээр.

Сүтке халдаан микробтар ооң бүдүрген продуктуларга: ажыг сүтке, кефирге, ээжегейге, сметанага, быштакка, саржагга база хевээр артар. Ажыңдылыг сүт продуктуларынга халдааш, микробтарның диириг турар хуусаазы бир дөмей эвес. Аңаа продуктунуң хевири база ужур-дузалыг: ажыңдылыы хөй болган тудум-на микробтар дүрген кырлыр. Чижээ, ижин тиивиниң, партифтиң бактериялары ажыг сүтке 5-8 хүн; ак-саржагга болгаш ээжегейге—33 хүн диириг турар деп чүвени лабораторияларга кылган шенелделер көргүскен. Өкпе аарыының микрову ажыг сүтке 14—18 хүн, ак-саржагга 30 хире хүн диириг турар. Бруцеллёз тывылдырыкчылары—бруцеллдер кончуг үр диириг турар; олар саржагга 67 хүн, хой сүдүнүң быштаанга—45 хүн хире турар. Хой сүдүнден кылган чаа быштакты ынчангаш садыглавас. Бруцеллдерни өлгүже чедир ону ийи ай хире тургузар. Кижилерге сүт дамчыштыр халдавыр дээрин баш бурунгаар чайладыр дээш, ону пастеризастаары ийикпе хайындырары, ажыг сүт продуктуларын пастеризастаан ийикпе хайындырган сүттен кылып алыры эргежок чугула.

Арыг-шевер болурунуң ол чурумун чүгле чем бүдүрүлгелеринге эвес, харын аал байдалынга база сагыыр херек.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Кинотеатрларга

ИЮЛЬ 30-ДЕ.

«Найырал»: «Иван Бровкин кур черде» 10, 12, «Кыстар» 2, «Улуглар болгаш бичиилер» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«Енисей»: «У французких каминов» 2.30, 4.30, 6.30, «Жервэза» 8.30 шактарда.

«Каа-Хем»: «Бистиң эргим эмчивис» 11.15, «Чорул-ла турдувус» 1.15, 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«Восток»: «Дүжүп бербес кижилер» 3.15, «Ол бүгүге чай буруулуг болган» 5.15, 9.15 «Воскресенье» (бирги сериязы) 7.15 шактарда.

Чайгы кинотеатрга: «Улуг вальс» 5, 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3 телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13, харыысалгалыг секретарының 23 — 35, кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25 — 38, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш кодээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, Информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31—75, корректорларның 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—00862

Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч.
ИЮЛЬ
31
СРЕДА
№ 180 (5584).

Өртээ 2 көп.

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Тайбың камгалалының Совет комитединиң медеглели

МОСКВА. (СЭТА-ның корр.). Агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин кызырып хоругдаар дугайында АКШ-тың, Англияның болгаш Совет Эвилелиниң төлээлекчилериниң аразынга чедип алдынган дугуржулгазынга ханызы-биле таарзынганын Тайбың камгалалының Совет комитеди совет хөй-ниитиниң мурнундан илереткен.

Текстизин үш күрүнелерниң аразынга дугуржуп алган керээге дүрген ат салдынган болгаш күштүг болуп кирген турарын, делегейниң бүгү-ле күрүнелери аңаа каттышкан турарын совет кижилер изиг-биле күзеп турар деп. Комитеттиң парлалгага дамчыдып берген медеглелинде чугаалап турар.

Москвага чедип алдынган дугуржулга бүгү-ле улустарның тура-соруунга болгаш идегелдеринге дүгжүп турар деп, документиде онзалап демдеглеп турар.

Агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин кызырып соксадыр чорук ядролуг чепсектиң бүгү-ле шенелделерин мөңгезин-биле хоругдаарының болгаш чепсегленишкинни делегейниң шыңгыы контролю-биле бүгү-нийти болгаш бүрүн дүжүрериниң боттандырарының оруунче чүгле баштайгы чугула базым болуп турар деп оон ыңай айтып турар.

Ам дугуржулга чедип алдынганда, тайбыңның совет талалакчылары термоядролуг дайынның кыжанын чайладыр дээш, чер кырынга тайбыңның тиилелгези дээш бүгү-ле улустар-биле кады улам-на күжениишкинниг демисежиринге боттарының быжыг шиитпирлиниң дугайын медеглеп тур деп, медеглелде чугаалап турар.

Партия коммунизмче аппар чоруур

РСДРП-ниң II съездизиниң алдан чыл оон өөрүшкүлүг үеде демдеглеп турар бис. Съездиге хүлээп алдынган партияның бирги программазы чедиишкинниг күүсеттинген — бистиң чуртта мөлчүкчү ангыларның эрге-чагыргазы узуткаттынган. Ийиги программа боттанган — ССРЭ-ге социализм бүрүнү-биле туюлунга чедир тиилээн. Совет улус үшкү программаны амыдыралга тиилелгелиг боттандырып турар—коммунистиг ниитилелдиң чырыткылыг туружун тудуп үндүрүп турар.

Ийиги съездиниң соонда эрткен алды он чылдар чүгле кайгамчык эки төөгү эвес, харын улуг үүлелерниң болгаш тиилелгелерниң оруу, оон ачызы-биле бистиң Төрээн чуртувус тоол-домакта ышкаш чаартынган болгаш бүгү чер бөмбүрзээниң кырында улуг өскерилгелер болуп турар. РСДРП-ниң II съездизиниң эгелээн ажылы-биле бодувустуң чуртувустуң база делегейниң бүгү улустарының амгы болгаш келир үезин холбаштырып турар бис.

Чогум-на ынчан, чүс чылдың эгезинде коммунистиг болгаш ажылчын партияларның улуг өг-бүлезинге үндезинни тургускан, ам бөмбүрзектиң бүгү булуңнарында ажылдап турар ёзулуг депшилгениң оруу-биле социализмче болгаш коммунизмче кижи төрелгетенниң делегей хөгжүлдезиниң кол, башкарыкчы күжү болуп турар чаа хевирниң партиязы — ленинчи большевик партия херек кырында тыптып келген.

Маркстың өөредиин чогаадыкчы ёзу-биле үргүлчүлеп база хөгжүтпүшаан, улуг Ленин ниитилелди чаартырынга, күш-ажылдың кижилериниң дээди идеалдарын боттандырарынга революсчу партияның ажыл-чорудулгазының ужур-дузазын, ролюн болгаш кол-кол принциптерин бүгү талалыг үндезилээн. «Эрге-чагырга дээш демиселге организациядан өске чепсек пролетариатта чок,... пролетариат болза ону марксизмниң принциптери-биле идейлиг каттыштырарын миллион-миллион ажылчы чоннарны ажылчын ангының армиязынга каттыштырып турар организацияның материалдыг чаңгыс эви-биле быжыглаарының ачызы-биле чүгле ынчан тиилеттирбес күш болуп болур болгаш чайлаш чок болур. Ол арминың мурнунга орус хаан ёзунуң илчирзээн эрге-чагыргазы-даа, делегей капиталының илчиреп турар эрге-чагыргазы-даа туржуп шыдавас» деп, Владимир Ильич РСДРП-ниң II съездизиниң соонда бижээн.

Ол ленинчи баш бурунгаар көрүүшкүнү амыдырал бадыткаан болгаш бадыткап турар. Бистиң чурттуң ажылчы чоннары большевиктерниң башкарыкчы партиязының мурнунга царизмниң болгаш Россия буржуазиязының илчирээн эрге-чагыргазын чүгле дүжүрген эвес, харын делегей империализминиң каттышкан аг-шерин харыксырап, сонгааралаар ужурга таварышкан. Боттарының марксичи-ленинчи партиялары-биле сорук кирген хөй-хөй чурттарның улустары Россияның соо-биле делегей капиталының эрге-чагыргазындан уштунуп үнгеш, социализм тургузарының оруунда бүзүрелдиг турупкан.

Он дөрт социалистиг чурттар делегей картазында бөдүнүн черин быжыы-биле ээлеп алган. Ол болза марксизм-ленинизмниң тиилелгези болур. Марксизм-ленинизмниң тугунуң адаа-биле улустар болгаш партиялар ниитилел хөгжүлдезиниң чорудулгазын кестүп көрбээни-биле дүргедедип турар. Оон ужурунда делегейниң социалистиг кады ажылдажылгазы өзүп калбарар дээрзинге ханызы-биле бүзүреп турар бис. Келир үе аңаа хамааржыр.

Улустар мурнакчы революстуг теория-биле, ниитилел хөгжүлдезиниң эртемниг хоойлуларының билиибиле чепсегленгенде, кажан оларның баштыңында дайынчы марксичи-ленинчи партиялар чоруп турда улустар кайы хире күштүг, күчүлүг аппар чыдарын бүгү делегей ам көрүп турар.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы РСДРП-ниң II съездизинге тиилээн искрачы углаңыышкынның, ленинчи хөй кезиктиң чаңчылын чогаадыкчы ёзу-биле хөгжүдүп турар. Ол партия революсчу марксизм-ленинизмниң тугун, коммунизмниң тугун бедик көдүрүп турар.

Ленинчи партияның политиказының шыныг чоруунуң эң-не кескү болгаш бүзүрелдиг херекселзи болза, ол партия ажылчын ангының партиязы болуп тыптып келгеш, ам бүгү улустуң партиязы, оон шылгаттынган авангарды апарганы болур. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы улуска догуннап туруп турар, улуска бараан болурун бодунуң ажыл-чорудулгазының утка-шынары кылдыр көрүп турар.

Бистиң чурттуң төөгүзүнге болгаш бүгү делегей төөгүзүнге СЭКП-ниң XX, XXI болгаш XXII съездилериниң төөгүлүг шиитпирлери-биле демдеглеттинген сөөлгү он чылдар онза черни ээлеп турар. Ол болза ёзулуг-да улуг он чылдар болган. Ол коммунистиг тургузуушкунуң төөгү бижимелинге тода арын болуп кирер.

Ол он чылдарның дургузунда марксизм-ленинизмге удурланышкак чүүл — Сталинга чүдүүр чорукту шиитпирлиг чок кылгаш, амыдыралдың ленинчи принциптерин болгаш нормаларын катап тургускаш, СЭКП бүгү-ле адырларга совет ниитилелдиң улуг-чаагай түңнелдерлиг болурун чедип алган. Социалистиг экономика бурунгаар кедергей улуг базымны кылган. Культура болгаш эртем чечектелип турар. Улустуң чаагай амыдыралы бедип турар. ССРЭ-ниң камгаланыр аргалы быжыккан. Бистиң Төрээн чуртувустуң ат-алдары бүгү делегейге улам-на улуу-биле өскен.

Бижиге чүдүүр чорукту сойгалап илереткен чорук болгаш оон уржуктары-биле демисел совет кижилерниң чогаадыкчы күштерин хөгжүдеринге болгаш херелээринге кажангызындан-даа артык делгемнерни ажыткан. Партияның болгаш улустуң чаңгыс эви Төрээн чурттуң чаагай чоруу дээш демниг күш-ажылга кестүп көрбээни-биле быжыккан, чаа күштер-биле тудушкан.

«Коммунистиг партия — ол дээрге улустуң хүлээп көрген болгаш шылгаттынган баштыңчызы-дыр, эштер,—деп, Н. С. Хрущев СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга чугаалаан.— Партия болза улустуң организакчызы-дыр, чаа ниитилелдиң тургузуушкунунга конструктор-дур, совет ниитилелдиң удуртукчу болгаш башкарыкчы күжү-дүр».

СЭКП, оон Төп Комитеди марксичи-ленинчи өөредигниң арыг болур чоруун чайгылыш чок камгалавышаан, массаларның революстуг практиказының чаа дуржулгазы-биле, кижи төрелгетенниң өндүр угааның чаа чедиишкиннери-биле ону байыдыпышаан, мурнакчы демиселчиниң ролюн чүгле мурнакчы теорияны удуртулга болдурган партия күүседип болур—дээн Владимир Ильичиниң ол айтыышкынын барымдаалап турар. XXII съездиниң хүлээп алганы партияның үшкү Программазы — чогаадыкчы марксизм-ленинизмниң чайынналчак документизи. Алдан чыл мурнунда, РСДРП-ниң II съездизинге бирги программаны хүлээп ап тура, бистиң партиявыс өске бүгү чурттарның революсчуларының чүткүп турары ол-ла эчис сорулганы салып турар, пролетариаттың бүгү делегей армиязының отрядтарының бирээзи кылдыр болуп чарлаан. Пролетаржы интернационализмниң идеяларынга, делегейниң коммунистиг шимчээшкининге, бүгү ажылчы чоннарның болгаш дарлаткаңнарның ангы демиселинге шынчы бөлүр чорук СЭКП-ге кезээде хажык чок хоойлу болуп келген болгаш болуп-даа турар.

Политиканың, экономиканың азы дипломатияның айтырыгларының-даа дугайында чугаа болуп турар болза, бистиң партиявыс бодунуң базым бүрүзүн кылырда, бүгү делегейниң социалистиг дем каттыштырылгазының болгаш делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң эрге-ажыктарын барымдаалавышаан, капитализмге болгаш колониалдыг хамаарылгалыг чорукка удур демисежип турар бүгү улустарга эң-не дээштиг дузаламчыны көргүзер сорулга-биле кылып турар.

Ёзулуг-ла чаагай сеткилдиг чорук бодунуң чуртунуң улузунуң болгаш бүгү кижи төрелгетенниң аас-кежииниң дугайында сагыш салышкыны, чөптүг эвес, эжелекчи дайыннарны чайладырынче, бүгү делегейге тайбыңны камгалаарынче болгаш быжыглаарынче угланган, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының политиказындан бүрүнү-биле болгаш чайынналчаа-биле илереп турар. Янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының ленинчи принциптери ол эчис сорулгаларга бүрүнү-биле дүгжүп турар.

Делегей хөгжүлдезин улам-на улуу-биле тодаргайлап турар херек кырында боттуг бөгүнгү совет амыдырал—ол дээрге боттаныш турур марксизм-ленинизм-дир. Бодунун онзагай, ханы алдагдалдыг, «кол шугум» дээр чүүлүн коммунистиг шимчээшкинниң ниити угланыышкынынга удурланыштыр салып турар Кыдаттың Компартиязының ТК-зының удуртукчуларының туружу элдептиг болгаш маңгысесыг болуп турар. Олар үндезин-барымдаа чок нүгүл-меге халдаашкыннарны бистиң партиявыска болгаш марксичи-ленинчи өске-даа партияларга, XX, XXI болгаш XXII съездилерниң шиитпирлеринге, СЭКП-ниң Программазынга кылыр деп семеп турарлар-дыр.

Алдарлыг ленинчи партия бүгү социалистиг дем каттыштырылгазының, бүгү делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң эрге-ажыктарын барымдаалаваш, ККП-ниң удуртулгазында чарылдырыкчыларга болгаш оппортунистерге төлептиг ойтур согуушкунну СЭКП ТК-ның Ажык чагаазында берген. Боду марксизм-ленинизмниң тугун бедик көдүрүп турарын, акы-дуңма коммунистиг болгаш ажылчын партияларның чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжышкынын быжыглаары дээш демисежип турарын, пролетаржы интернационализмниң принциптеринге шынчы бөлүр чоруктуң үлегер-чижээн көргүзүп турарын Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы база катап бадыткаан. Ынчаарга бүгү совет кижилер төрээн партиязын бүрүнү-биле деткивишаан, СЭКП-ниң ленинчи Төп Комитедин долгандыр улам-на сырый каттыжып, коммунизмни тургузарының улуг-чаагай программазын боттандырарынче бодунуң күжениишкинин угландырып турар.

(Июль 30-де «Правданың» мурнуку чүүлү).

ХОВУНУҢ АЖЫЛ-ИШЧИЛЕРИНДЕ

★ ★

Кукуруза улам бедип бар чыдар

Бистиң бүгү улуг Төрээн чуртувуста ышкаш, республикада үнелиг мал чеми культура кукурузаны эът, саржаг, сүт болгаш дүк ышкаш продуктулар-биле деңге адаар, ону оларның-биле тудуш кылдыр үнелээр апарган. Оон хөй ногаан массазын алырының чажыдын Каа-Хем районнуң «Кызыл тук» көдээ ажыл-агый артелиниң кукурузачылары база-ла эки билир болу берген.

Бо ажыл-агыйда малчыннар ол кайгамчык культураның кайы хире үнелиин билир болгаш колхоз баштаар чери, партия организациязы бо харыысалгалыг ажылга дуржулгалыг, каңнаттынган механизаторларны быжыглаан. Оларның арразында бо чыл-биле үш чыл дургузунда кукуруза өстүрүп турар Николай Володский, Нестер Запевалов, ийи чыл улаштыр ажылдап турар — Анатолий Черных, Т. Беденей ышкаш хоочун механизаторларга удурткан кукурузачы звенолар тургускулаан.

Бо ажыл-агый чылында ниитизи-биле колхоз 450 гектар черде кукуруза өстүрүп турар. Ону колдуунда-ла Биче-Ажыкта тарып олурткан. Ында үш кукурузачы звено ол культураны бүгү чай дургузунда ажаап, турум ажылдап чайлаан. Ажыл-ла хөй: олуруглар аразын четтигер шаа-биле ажылдап кылыр, культивастаашкын-биле кады минералдыг чемишчидилге төгер дээш оон-даа ыңай. Ол бүгү ажылдарны кукурузачы звенолар чайладыр бурун чорудуп келген. Оон түңнелинде кукурузаның өзүлдези бо хүннерде кончуг эки.

Биче-Ажыкта үш звенодан Н. Запеваловтуунда кукуруза кайгамчык бедип бар чоруур, бо хүннерде оон участогунда кукуруза метр чедир өзе берген, өске бок үнүштер чок.

Н. Володский биле Т. Беденейниң звенолары амгы үеде немелде чемишчидилгени чорудуп турар. Оларга эш кылдыр быжыглаттынган аныяк кукурузачылар Леонид Блинов биле Федор Жидеев база-ла дуржулгалыг механизаторлардан тудак чок ажылдап турар.

Колхозтуң хоочун механизаторларының бирээзи А. Черныхка удурткан кукурузачы звено колхоз төвүнүң чоогунда 45 гектар кукурузаның ажаалдазын чорутпушаан, 30 гектар чигир свёклазының болгаш 45 гектар черде тарып олуртунган картофельди өстүрер деп боттарынга алган хүлээлгезин багай эвес күүседип келген. Оларның ажылдап турар участоктарында кукурузаның үнүжү өске звеноларныынга четпес болза-даа, чигир свёклазының болгаш картофельдиң өзүлдези багай эвес. Ынчалза-даа ол бүгү өөрүнчүг чедиишкиннер-биле чергелештир мал чеми культураларның ажаалдазының талазы-биле колхозта ниитизи-биле четпес ажылдар эмгаа бар. Бир эвес эш Черных биле В. Фролов оларның ажаалдазында чигир свёклазының бүгү шөлүн кезиир болза, ында чашпан үглей үнген, хөрзүнү чымчаттынмаан участоктар хөй, оларны ол бок үнүштен адырып алыр талазы-биле дарый хемчег албас болза, үнелиг культура чер албайн барып болур айыыл тургустунуп келген. Чигир свёклазының чашпан сигенин аштаарынче, суур чоогун ажыглап алгаш, чурттакчыларны шефтедир арганы ажыглаар болза чогуур.

О. НАМЧЫЛАК,
«Шынның» тускай корр.

«Межегей» совхозтуң саанчызы Мария Мартыненко чартык чылда бодунга быжыглаан 45 инек бүрүзүнден 1070 кг сүттү саап алган.
ЧУРУКТА: — М. Мартыненко. Фото В. ЛУТКОВТУУ.

★ ★

Шынааларда ажыл

Чаашкын соонда каан изиг хүн «Элегес» совхозтуң төп коданынга ажыл эртен эрте-ле хайныгып эгелээн. Механизаторлар болгаш өскедаа ажылчыннар-биле кады өөреникчилер база мал чемнери белеткээр дээш ховуже үнери-биле автомашиналарда олургулапкан турган. Малдың быжыг чем-сууру чокта, бодунуң болгаш шыктыг чемнерниң эргежок чугула курлавыры чокта ниитиниң малының баш санын улам ыңай өстүрерин, оон продуктулуун бедидериниң хандырары болдунмас дээрзин элегесчилер эки билир. Оон ужурунда улуг кижилер болгаш өөреникчилер-даа ол чугула ажылга идепкейлиг киржип турар. Бо хүннерде Элегес шынааларынга барган кижилер аңаа бүзүрээр.

Кулузун сүт-бараан фермазының коллективи келир чылын мал кыштагладыышкынынга 1400 тонна сигенни, 4 муң тонна силосту белеткээр ужурлуг. Чаашкын шоолуг чагбаанының хараазы-биле чайгаар бүткен сиген кезер шөлдерниң хөй кезиинде сиген аажок ховар база чавыс үнгенин өөренип көөр болза үстүнде айыткан сигенни болгаш силосту белеткеп алыры чиик эвес сорулга болур. Суур чанынга чылдың 122 гектар люцернаны тарып турар. Механизаторлар чыл бүрүде бедик дүжүттү ажаап ап турар. Люцернаны баштай сиген кылдыр, оон соонда силос кылдыр кезип ап турар.

Элегесчилер бо чылын кончуг шын ажылдаан. Час база чай дургузунда люцернаны эки суггарган. Ынчангаш оон үнүжү аажок эки болган.

Июльдуң баштайгы он хонуунда люцерна кезилдезинче эгелеп кирер команданы Алексей Овчинниковка, Сат Калын-оолга, Сат Эрес-оолга берген. Эки септеттинген техника ук ажылды эки чорудар арганы оларга берген. Олар нормаларны ажыр күүседир дээш чаржып турган. Оон түңнели эки болган. Баштайгы 7 хонукта А. Овчинников болгаш С. Калын-оол хүн бүрүде 49 гектар сиген кестирер нормалыг турган, 70 гектар чедир кестирип турган. Сат Эрес-оол сиген кезер үш машина кошкан тракторү-биле бодунуң онаалдазын база ажыр күүседип турар. Хүнделе 18 гектарны кестирер нормалыг турган, 25 гектар чедир кестирип турар.

—Сиген кестирикчилериниң удаазында сиген болдурукчулери чоруп база эки ажылдап турар. Кезилде биле сараттаашкын аразынга үзүктелиишкинни болдурбас, эң эки шынарлыг сигенни бөлүп сараттаар дээш ажыл-ишчи бүрүзү чүткүп турар деп, № 2 бригаданың бригадири А. П. Богданов чугаалап турар.

Совхозтуң төп коданының барыын талазында оруктап хаптарывыска ол орук бисти ховуга чедире берген. Кол суггарылга бугазының чанында ийиги люцерна шөлү бар болган. Ол шөлдүң дүжүү дыка-ла эки. Аңаа чеде бээривиске бүгү агрегаттар ажылдап турган. Оюн Сотпаның баштарганы «Беларусь» трактор ховуда дүрген халдып турда бир дески оорга сигеннер оваалаттынып турган. Оон соондан Оюн Чевен-оол, Тюлюш Белек-оол олар аскылыг сиген кезер машиналар кошкан «ДТ-20» тракторлары-биле бичежек люцерна хөпээннерин болдуруп турар. Ол хөпээннерни эде дерзэн «С-4» комбайн-биле сараттаар черге чедире бээр. Олар аңаа үр-даа чытпас. Сараат салыкчызы тракторист Ондар Бысыгбай сараат кырынче дүрген дамчыдып бээр. Оон кырында дуржулгалыг ажылчын Сат Кенден ажылдап турар. Ол ук ажылга бо чыл-биле алды чыл улаштыр ажылдап турары ол.

Дүштеки чем соонда механизаторлар база катап ажылдап эгелээн. Оът-сигенниң үнүжү багай болганын барымдаалааш, элегесчилер орук ийлериниң, буга уннарының бүгү сигенин бүрүнү-биле кезерин шиитпирлээн. Ында хол кадырларлыг хереженнер звенозу ажылдап турар.

Мал чемнериниң белеткелинде бригадалардан бирги черни ийиги бригаданың ажыл-ишчилери ээлеп турар. Олар 200 ажыг тонна эки шынарлыг сигенни белеткээн. Бирги болгаш үшкү бригадаларның коллективтери сөөлгү хүннерде темпизин дүргедедип турар.

Мал чемнери белеткээринге малчыннар болгаш школачылар идепкейлиг киржип турары өөрүнчүг. Олар сигенни кестирип, сараттап, бүгү чемнерни белеткеп турар.

Элегесчилер ниитизи-биле мал чемнери белеткээриниң темпизин дүргедедип турар. Совхозтуң дирекциязының, партия профэвилел организацияларының сорулгазы болза ук чедиишкиннерни чүгле быжыглаары эвес, харын улам улгаттырары болур.

Н. ВАНЬКОВ.

Чылдагааны чүдел?

Сигенчилерниң сорукпуг ажылыжын сонуургаан күзеливисти илередиривиске, салбыр эргелекчизи эш Доокпан мынчаар чугаалай-дыр:

— Амгы үеде бистиң сигенчи бригадавыс Чолдак-Кара-Сугга сиген кылып турар ийин...

Чолдак-Кара-Сугга чеде бердивис. Аңаа баргаш көрген, билген чүүлдеривис дугайты сагыжывыс аарып, хөңнүвүс чаңгаар-ла карара берди. Сигенчилерниң багай ажылы эвес, а оларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургуспааны болгаш салбырның удуртукчуларының бо ажылды ам-даа чугулалап организаставайн турары бистиң бодалдарывысты дүвүредипкен.

Бо амдыызында бригада эвес. Ында үш тракторист, беш машинист, бир повар, шуппу 8 кижи бар. Дембил Моңгушту «трактористевишаан, бо улусту удуртур сен» деп каан. Трактористер Чыртак, Очур-оол, Дембил болгаш машинистер кызымак ажылдап турар. Ынчаарга оларның аъш-чем хандырылгазы багай.

— Баштай келгеш хлеб чокка, чүгле эът чип турдувус. Ам эъдивис чок, чүгле кара шай, чиг хлеб чип тур бис—деп, тракторист Ховалыг Очур-оол чугаалай-дыр. Ону өскелери бадыткады.

Оларның чурттап турар өөнде дежениш удуур чүве чок, кижилер аңаа-ла шык чер кырында удуп турар.

Ажылды дүрген кылып бүдүрериниң дугайында кичээнгей салдынмаан. Сиген машиналарының бистериң чидидип алыры-биле үргүлчү-ле салбырның төвүнче чоруп турарлар. Кезилдени июль 22-де эгелээн болзадаа, бөлер ажылды ам-даа организаставаан.— Баштай кестинген сиген ам «чиде берген». Көдээ Совет даргазы Түлүш Доржу, ол салбырда (парторганизация секретары) аңаа чорааш, «сиген бөлер кижилер чорудар бис» дээн аазаашкынын күүсетпээн. Сиген бөлер дырбааштар чок. Дырбааштар дугуйлары чүдүрген машинаны Хөндергей суурга көрген улус бис. Ийи неделя дургузунда келдирерин оралдажып келген дырбааштарының Теве-Хаядан ам чаа-ла чедип келгени ол дээрзин сигенчилер-биле чугаалажып тура билип алдывыс. Ам оларны эптеп, ажылче кииреринге та кайы хире үр үе хереглеттинер чүве, кестинген сигени «чиде берген» шөлдериниң сигенин база катап кезер ужурга таваржыр чадавас!

Политмассалыг ажыл, социалистиг чарыш талазы-биле бо удаада мында мактаптар хире чүве чок. Номчуур номнар, солуннар чок. Чаңгыс-даа беседа болбаан. Библиотека эргелекчизи Сат Өпей, клуб эргелекчизи Моңгуш Херел-оол олар боттарының ажылың сигенчилер ортузунче угландырбаан. Социалистиг хүлээлгелер алдынмаан, көргүзүг самбыралы чок. Ажылдың учёдун кылбайн турар. Чеже сиген белеткээр дугайында бригадага онаалга бердинмээн. Салбыр ниитизи-биле чеже сиген белеткээрил дээрзин салбыр эргелекчизи безин тодаргай билбес.

Хол кадыры-биле кезип болур черлерниң сигенн шагда-ла кезер четкен турда, олче кижилерни организаставаан. Салбырда сиген ажылынче организастап киирип болур кижи-ле хөй. Ол кижилер ажылдаарынга чүткүлдүглер, харын-даа ажылдаалы деп дилеп кээп турарлар. Чүгле организастаар ажыл багай—четпес-ле чүве ол!

Ынчангаш салбырның удуртукчуларының талазындан организакчы ажылды багай чорутканының түңнелинде бөгүнге чедир бо салбырда тудум-даа сиген бөлдүнмээн! А бо ажыл совхозта ниитизи-биле кандыг чоруп турарыл? База-ла багай. Теве-Хая салбырында 40 кижилиг дөрт звено, 11 сиген кезер машиналарлыг (тракторнуң 6, аъттың 5), 2 дырбаажтыг ажылдап турар. Сигенниң дүжүдү ындыг-ла багай эвес—гадан 5 центнер. Олар 6 хүн иштинде чүгле 15 тонна сиген сараттаан. Ол дээрге хол кадырлыг тос кижиниң ийи хүн кезип каптар сигени ышкажыл.

Бо бүгү болза совхозтуң дирекция черниң (директору эш Юртаев), парткомнуң (секретары эш Куулар) мал чемнери белеткээр ажылга багай белеткенгениниң, ол ажылды озалдап, организас чок эгелээниниң түңнели-дир.

Сигенчилерниң ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары, политмассалыг ажылдарны күштелдирери, хол кадырларлыг кижилерни болдунар-ла хөйү-биле кезилдеже киирери, сиген бөлер ажылче четчир санныг күштү мобилизастаары улуу-биле негеттинип турар.

С. ПАВУУ.

РСДРП-НИҢ II СЪЕЗДИЗИНИҢ 60 ЧЫЛ БОЛГАНЫНГА ЭРТЕМ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

Бистиң партиявыс, акы-дуңма коммунистиг болгаш ажылчын партиялар, бүгү депшилгелиг кижи төрелгетен кайгамчык болуушкунну демдеглеп турар. Алдан чылдың мурнунда, 1903 чылдың июль 30-де, РСДРП-ниң II съездизи, ийиги Интернационалдың реформисчи партияларындан үндезини-биле ылгалдыг революсчу марксисчи партияны, дайынчы ленинчи большевик партияны херек кырынга тургускан төөгүлүг съезд ажыттынган.

СЭКП ТК-ның чанында марксизм-ленинизм институдунуң, Ниитилел эртемнериниң академиязының болгаш Партияның дээди школазының июль 29-та Москвага болган каттышкан эртем сессиязын РСДРП-ниң II съездизиниң 60 чыл болганынга холбаштырган.

Сессияның болуп эрткени марксизм-ленинизмниң институдунуң хуралдаар залын байырлал шинчи кииp шимээн турган. Сценаның хаяызында—партияның улуг үндезилекчизи, бүгү делегейниң ажылчы чоннарының баштыңчызы болгаш башкызы В. И. Ленинниң чуруу. Россияга революстуг шимчээшкинниң хоочун ажылдакчылары, эртемден-төөгүчүлер, найысылалдың партия ажылдакчылары сессияга чыылган.

«РСДРП-ниң II съездизиниң төөгүлүг ужур-дузазы» деп илеткелди марксизм-ленинизмниң институдунуң директору академик П. Н. Поспелов кылган.

РСДРП-ниң ийиги съездизи Россияның ажылчын ангызының амыдыралынга, бистиң чуртувустуң революстуг шимчээшкининиң болгаш делегейниң революстуг шимчээшкининиң төөгүзүнге ёзулуг өндүр чаагай болуушкун болган дээрзин илеткелчи демдеглээн.

Чүгле «Россияны чаарты тудуптар» эвес, харын база 1917 чылдың октябрьда делегей империализминиң фронтузун бүгү делегейге төөгүлүг кылдыр үзе шавары боттандырганы революсчуларның ленинчи алдарлыг организациязы, чаа хевирниң марксисчи революсчу партиязынга каттыжары ийиги съездиге болган.

Совет улустуң бүгү тиилелгелеринге бистиң партиявыстың күжүн болгаш кол ролюн коммунизмниң дайзыннары билип турар деп, П. Н. Поспелов үргүлчүлеп чугаалаан. Чүгле бодунуң авангарды—ленинчи партияның удуртулгазы-биле революсчу ажылчын ангы революсчу тараачыннар-биле эвилелдежип алгаш, «Россияны чаарты тудуп», Совет эрге-чагырганы тургузуп база ону камгалап ап шыдаар деп чүвени олар билип турар.

Чогум-на харын оон ужурунда коммунизмниң дайзыннарының кестери бирги ээлчегде бистиң партиявысче, оон төөгүзүнче, оон амгы ажыл-чорудулгазынче угланган. Ленин чурттап турган үеде-ле коммунизмниң дайзыннары болгаш оларның дузалакчылары, оон иштинде троцкистер, «чоон» коммунистер деп адаттынганнар кол согугларны ленинчи партияга удур угландырган турганы билдингир болгай. А партия бодунуң ленинчи шынчы угланыышкыны-биле өскерилге чокка чоруп, бодунуң ленинчи чиңгине шугумун камгалап база тиилеп келген.

Алдан чылдарның дургузунда СЭКП-ниң эрткен төөгүлүг оруун, РСДРП-ниң II съездизиниң аажок улуг төөгүлүг ужур-дузазын айыткаш, П. Н. Поспеловтуң түңнелинде чугаалааны болза:

— Ленинниң шаанда «бичии үрезинчигеш» деп ынакшыл-биле адап, ол үрезинчигеш «бүгү чүвени чаартырын» баш бурунгаар чугаалап чорааны бистиң партиявыс кестүп көрбээни-биле өскен.

Бичии хензиг дуб ыяшчыгаш улуг дуб ыяш кылдыр өзүп турары билдингир. Ленинчи «Искраның» үндезилээн каш он революсчулардан, пролетариаттың авангардындан, бүгү совет улустуң авангарды болу берген, он миллион кежигүннүг Совет Эвилелиниң күчүлүг Коммунистиг партиязы өскен.

Социализмниң улуг амыдыралчы бүжү, капиталистиг тургузугдан оон артык күштерлии ам херек кырынга көзүлдүр бадыткаттынган. Бистиң чедиишкиннеривистиң революсчу салдары аажок улуг хемчээлге өскен. Бистиң улуг башкывыс В. И. Ленинниң айтыышкыннарының шынныы ам онза күштүү-биле бадыткаттынып турар.

Социализмниң чедиишкиннериниң түңнелинде делегей хөгжүлдезиниң темпилери көзүлбээни-биле дүргедээн. Тайбыңче болгаш коммунизмче кижи төрелгетенниң бурунгаар хөгжүлдезин арада соксадып шыдагы дег ындыг күштер оран делегейде чок.

Партияның дээди школазының партийжи тургузуг кафедразының удуртукчузунуң оралакчызы В. Ф. Клочконуң «Марксисчи партияның ленинчи организастыг үндезиннери болгаш оларны коммунизмни калбаа-биле тургузарының байдалдарында чогаадыкчы хөгжүдери», ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент кежигүнү Ю. П. Францевтиң «СЭКП-ниң төөгүлүг дуржулгазының бүгү делегейге ужур-дузазы» деп илеткелдерин сессияга база дыңнаан.

Сессияга хоочун коммунистер Н. А. Алексеев биле Н. П. Ростопчин олар сактыышкыннарын чугаалаан.

(СЭТА).

УЛУГ ТУДУГЛАР

АК-ДОВУРАК ТУРГУСТУНУП ТУРАР

1.

Ооржак Марталайның хүрең арнында хүлүмзүрүг шынап-ла чайынналып турар. Ооң декси диштери, тайгалар баштарында меңги хардар дег, ак. Ооржактың хары 22. Даг-дүгү комбинадының тудугжуларының ортумак назы-хары таптыг-ла ындыг. Ооң бодун Ак деп черге төрүттүнген. Бодунуң Акта башкы өңнүү Куулар Калин-оолче чагаа бижээн санында-ла, боду комсомол комитединиң кежигүнү болганда, тудугда ажыл-херектиң канчаар чоруп турарын, техникумга бодунуң кандыг демдек алганын ыяавыла дыңнадыр. Ол ажылдавышаан база өөренип турар, даш салыкчызы. Ооң бодалы ханы. Даглыг-даштыг хүннээрек чурттуң бойдузунга бирги чергениң бүдүрүлгезиниң оран-савазы канчаар немежи бээриниң-даа, Ак-Довурак республиканың культурлуг төптериниң бирээзи болу бээриниң-даа дугайын ол күзеп бодап турар. Тываның даг-дүгүн чурт манап турарын Ооржак эки билир.

Даг-дүгү... Ол, чер иштинде удаазынналчак каът болу берген чыдар. Үк каъттар торгуланчак, ногаанзымаар өңнүг. Чамдыкта Ооржак ону дашче сиген эртип кире бергеш, чиңге сыптары-биле чыпшына кадып калган кылдыр сактыр. А бир эвес бичии бүзүнду минералды холга тудуп алгаш, ону ууштаптар болза, ынчан демги чүүл шил өңнүг хоюг удаазыннар болуп шөйлүп үнүп келир.

Улус ажыл-агыйынга даг-дүгүнүң ужур-дузазы канчаар-даа аажок улуг. Даг-дүгү дөрт муң ажыг адылел чүүлдерни кылырынга кирип турар. Ооң магалыт шыварларының —отка быжыышын (1500 градус турда эстир!), эглиичелиниң, ызылбес кедергей быжыының, аргыттынар шынарларының дугайын кижи төрелгетен арте-бурунгу шагдап бээр-ле билир турган. Ынчалза-даа даг-дүгүн херглээр чүүлдер кызыгаарлаттынган турган. Ынчаарга ам кандыгыл? Чылыг аңгылаар материалдар, оттан камгалаар шагыглар, хоолайлар, тормоз лентаалары, канаттар, театр көжегелери, почта хаптары... Даг-дүгүн машина тудуунда, химия талазы-биле быжыг болгаш тускай материалдарны белеткээринге, онза техниктиг сорулгаларга ажыглап турар. Даг-дүгү космостуң корабль-спутниктеринге-даа эргежок чугула.

Ак-довурактың хризотил-даг-дүгүнүң үнелиг чүүлү—ооң удазынналчааның узуну болур. Ындыг болган төлээде, ук комбинат пөс-таавы сорттарының кол берикчизи болу бээр. Ооң бирги ээлчээниң күчүзү чылда 15 муң тонна продукция болур, ийиги ээлчээниң—125 муң. Ону 1965 чылда дужаар деп төлевилеп турар, ынчан ол комбинат чуртта бирги чергениң карачаңгыс бүдүрүлгези болган турар.

Шапкын суглуг, чүнү-даа десхештирбес Хемчик каш-ла чылдар мурнунда-ла ыржым болгаш чанагаш, доң элезиннер дег, мөкүреш даглар аразы-биле агып бадып чыткан. Ынчаарга анаа кижилер чедип келгеш, ол дагларның бирээзин эрестидиин-биле казып, эң-не үнелиг байлакты ажык арга-биле казып ап эгелээн. Тудугну эгелээн. Эң-не берге үе-чаданы эрткен.

Ол черниң овур-хевири чаартынып турар. Тываның эрги, кошкун амыдыралының демдээ болур кидис өг суурнуң чоок кавызында эпчогу кончуг апарган көстүп турар. Анаа чурттап турган кижилер амгы үениң магалыг, чаа бажыңынче көжүп кире берген. Ынчангаш Ооржак Марталайның сагыш-сеткилинге кезээде өөрүнчүг! Ону долгандыр турар бүгү чүүлдер ооң караанга көзүлдүрбе чаартынып турар. Малчын болгаш чер ажылдыг кижилер чурттап чораан ол чер Бүгү-эвилелде чоруп турар кончуг улуг тудугнуң дайынчы участоктарының бирээзи болу берген. Ховар байлакты бодунга үр үеде кадагалап келген, арга-ыяш чок делгем шаттарның ыржымын чазылдырыышкынның динмирээн даажы үрепкен... Эге-бажында майгыннар болгаш өглер тургулаан, ооң чаңгыс кудумчугаш тыптып келген, а ооң соонда суур өзүп үнүп келген. Ам ээлчегде—хоорай. Ол комбинат комсомолдуң шефке алганы эң чугула 160 үлетпүр тудугларының санында кирип турар. Тываның ховуларынга чаа ыры чаңгыланып, ыржым чыткан чер иштин доюлдуруп, дүрген хаттарны эрткеш, кужениишкинниг күш-ажылчы амыдыралдың аялгазын боду-биле чедирип келген.

Ынчаарга ам, кежээниң-не радио үнү дагларга чаңгыланы бээр болгаш «Бүгү-эвилелдиң шалыпчы комсомолчу тудуунуң штавының дыңнадыын дыңнанар...» дээн, ында чанчыл апарган ол сөстер чаңгыбиле катаптап чоруп каар. Гриша Махлиновскийниң шала-ла шедиргелиг чоон үнү-биле чугаалап турары ол сөстер бүгүдени кичээнгейлиг дыңнаарынче албадаптар: ам бир-ле чүвени билип алыр, кымның адын мактап база кымның бактап адаар ирги?

Комсомол штавының дыңнадыгларынга чаңчыгып калган, ону манап турарлар. Тудуушкуннуң чорудулгазының дугайын ол дыңнадыглардан кезээде билип ап болур.

Хемчик хемден ГЭС-тиң бажыңынга чедир беш километр шөйлүп чорутуган суг хөөлбээнге март айда дыка берге, харын-даа ондактыг байдал тургустунуп келген. Суг үерлээр чоокшулаан, казып каан ажык оңгарларны суг бүрүнү-биле дуй алы берип болур. Майның 20-ге чедир хоолайларны салыр, казып каан оңгарларны дуглаар, а чер кавар бүгү-ле ажылдарны мартта доозар—деп, комсомол штавынга шиитпирлээн.

Шиитпирни амыдыралга боттандырар херек. Тудугнуң штавының начальниги, Красноярск ГЭС-инге ийи чыл ажылдаан аныяк инженер Гриша Махлиновский хүн бүрүде суг хөөлбээн эргип көрүп турган. Тудуг эргелелиниң өске-даа участоктарын дузаламчы көргүзери-биле киириштирген.

«...Онаалганы эки күүсеткени дээш, коллективтиң өмүнээзинден силерге өөрүп четтирдивис, эш Даниленко. Ынчалза-даа ийи дугаар участок ам-даа ажылче кирбээндир... Эш Силантьев, чүге хуусаазында күүсетпейн турар силер? Эш Хидекиль, силерниң буруунар-биле он беш кижи ажыл чок анаа турган-дыр. Суг хөөлбээн дужаарынга чедир ийи-ле хонук арткан...» дээн таныш үн дыңналып турар.

1963 чыл, байлакты ажыглаалга кирериниң онза чылы. Комбинаттың кол тудуу—даг-дүгү арыглаар фабриканы үшкү кварталда ажыглаалга дужаар ужурлуг. Ам бүгү-ле чүүлдер анаа чагырткан—доктааткан хуусааларында доозар, онаалганы күүседир.

Фабрикада он дөрт комплекстиг бригадалар бар. Степан Холодтуң бригадазының кежигүннери комсомолчулар онза эки ажылдап турар. «Социалистиг чарыштың мурнакчыларынга» деп бижээн тук эң-не үскүү демдектээшкинде хөлбеңнедир хадып турар.

2.

— Фабриканы хуусаазында дужаар бис, хоорайны тургузар бис, анаа чурттаар бис—деп, Холод-биле кожа ажылдап турар Владимир Черныйның бригадазының оолдары чугаалажып турар. Эрткен чылдың төнчүзүнде бир звено, шериг албанындан халашкан соонда Читадан чедип келген он үш оолдардан тургустунган.

Чита облазка кыш соок болур, ынчалза-даа мында ооң артык соок. Ноябрьның ортаандан эгелээш, термометр диктен казыыр 30 чедип турар апаар. А ооң соонда — оон-даа көвүдээш, чээрби градус база немежи бээр. Чаңчыкпаан кижи хадып турар ажык шөлге ажылдаары берге.

Ажылдарны ол хире температура үезинде кылыр ындыг чорук тудуг практиказынга туруп көрбээн. Красноярскиниң эртем-шинчилел институдундан негелде салганнар, ынчалзажок эртемденнер программаны, сүмелерни аллан үш чылда чорудуп бээрин аазаан. А бетоннаашкынны Ак-Довуракка ийи кышты улаштыр чорудуп келген, ынчангаш демги сүмелерни бүдүрүлгениң чорудулгазында ажылдап кылган. Кежээлерде инженерлер, техниктер тускай литератураны номчуп база чугаалажып чоруп турган. Ол черлерге чер шимчээшкиниңиң хемчээли—чеди балл болуп турар, ындыг төлээде бүгү-ле чүүлдерни электри-биле чылыдарының аргазы-биле, ыяк тудуштур бетоннап тургаш кылып турган. Хөй-хөй чүүлдерни боттары шенеп шинчилээр болгаш харын-даа дидими-биле кылыр ужур таваржып тургулаан.

1960—61 чылдың кыжында үш муң кубометр бетонну салгаш, 40 чедир кубометрин катап эде кылган. Эрткен чылын 17 муң кубометрни салган. Катап эде кылыры ийи катап эвээш болган.

Соок доктаамал болгаш чыккылама. Ажылдарга хөй күш негеттинер, чүге дээрге эптей салыр чүүлдер барык-ла чок. Дуржулгалыг кадрлар чедишпейн турган. Хөй-хөй кижилерни бүдүрүлгеге ажылдатпышаан, өөредип турган. Эрткен чылын 1200 кижи тускай мергежилди алган...

Тудуг белен эвес эгелээн. Ынчалза-даа бергелер чок тудуушкун турар боор бе ынчаш? Ынчаарга ол бергелер кижилерни, оларның бүдүш шынарын каңнап турар.

Черныйның бригадазында. Виктор Воронежцевтиң звенозунда оолдар ам ындыг школаны эртип турар. Эге-бажында олар оңгарлар казып турган. Оларны «демниглер» деп адай берген. Демниг кижилер болганда, оларны берге участокче— фабрикага чазаныкчылар-бетончулар кылдыр чоруткан. Ол ажыл шынапла берге турган. 15 градус чылыг турда чогумчалыг кылдыр тутчу бээр бетонну чылыдарын олар билбес турган. Ынчалзажок олар ам оңу шиңгээдип апканнар.

Оолдар ооң аңгыда школада болгаш техникумда өөренип турар. Виктор сески класста. Ол слесарь-электриктер курузунда база киржип турар. Ындыг тускай мергежилдиң херээ чүл? «Фабриканы тудуп тургузар бис, манаа ажылдаар, чаа хоорайга чурттаар бис»—деп, Виктор бодунуң эштериниң сөстерин катаптавышаан, шилээн бүзүрелдиң-биле чугаалап турар. Чүвениң алызын бодаары, чаа ажыл-херекке бодун белеткээри—ол багай эвес-тир харын.

...Бо дээрге часкы суббота хүннериниң бирээзинде болган. Мырыңай чаа-ла «планёркага» түңнелдерни үндүрүп көрген. Холод үш улагны дужааган, Черный—ийини дужааган, үрей кылдынган чер база бар болган: дээвиирлерни тутсуп каан колонналарда хос черлер арткылаан. Колонналы чаза шапкаш, база катап хоютку кудар херек.

Ээлчег соонда суурга келгеш, столоваяга барганнар. Чемни изиг бе деп шенеп олура, Риф Хусмутдинов боданган шинчилиг айтырган: «А бир эвес?..» «...Бир эвес чем изиг болза, деп бе?»—деп, Виктор анаа улашкан. «Бир эвес мынчалза чүл?...—деп, Риф карактары-биле могаптурупкан арыннарны эргий көргеш катаптаан.—Даарта ажылдаалынар». А даарта дээрге воскресенье, дыштанылга хүнү турган. Ынчалза-даа оолдар кезек боданып олура, анаа каттышкан.

Даараазында эртен мастер-биле дугуржуп алгаш, Виктор Воронежцев, Владимир Коновалов, Закир Насрединов, Мингали Бакаев, Владимир Черный болгаш өскелер-даа шуптузу сес шак үжен турда, ээлчээнче ажылдап чорупканнар. Үрей кылдынган чүүлдү эдип, хоютку кудар хепти кылып, электродтарны сукпан болгаш хүн дургузунда хоютку кудар 72 квадрат метр хепти белеткеп, нормазын 120 хуу күүсеткен.

Ынчаарга олар хүн бүрүзүнде-ле бажын ковайткаш, хатка хөлбеңейнип турар кызыл тукту караанның ужу-биле көрүп каап турарлар.

3.

Тудуг демир оруктан сес чүс километр черде туруп турар. Бүгү-ле чүъктер Красноярскиден Абаканга чедир демир орук-биле, а оон Саяның ажылдыр Усинскиниң чазаглыг оруун дамчыштыр автомашиналар-биле кээп турар. Эң-не нарын технологтуг дериишкиннер, демир-бетон конструкциялар, янзы-бүрү хемчээлдиг хоолайлар, кислород... Чүък сөөртүлгезин дүргедедири-биле 240 километр автомобиль оруун тудуп турар.

Амдызында чүък сөөртүлгези оруктарның ээзи—чолаачыдан хамааржып турар, ооң оруу үргүлчү-ле Саяны таварып эртип турар. Автомобиль-биле чүък сөөртүр чериң хемчээли ырак болган ужурунда, тудуг материалдары дыка карыштаалыг болуп турар. А чамдык тудугжулар ону арай-ла ажыл-агыйжы эвес көрүп турарын шуут чугаалаза чогуур.

Бот-боттарының материалдарны кадагалап турарын хынажыр, хумагалыг чорукка кижизидер—дээрзин комсомолчулар боттарының планынга бижип алганнар.

«Прожекторнуң» сөөлгү рейдилериниң бирээзи чеди хонукта үргүлчүлээн. Фабрика участогунуң талазы-биле контроль болуу чүнү илереткениил? Үнелиг арматураны чер санай октагылапкан, тууйбуну чыып салбаан болган. Тудуг шөлү-биле эрткен кижи—базым бүрүзүнден-не 5—6 кадагларны тып ап болур. Хумагалыг чоруктуң эки чижектери база-ла бар болбайн аан. Чижээ, Холодтуң бригадазында ажылчыннар хоютку кудар хепти адырарда, кадагларны анаа октавайн, а катап ажыглап турар. Ооң түңнелинде неделяда херегленттиннер 50—70 килограмм кадагның орнунга, чүгле ийи килограмм хирени ап турар. Дыттан дилип кылган материалды үш-дөрт катап-даа ажыглап болур дээрзин ол бригада бадыткаан.

Анаа бодаарга, ында онза чүве-даа чок ышкаш сагындырар. Ынчалзадаа бүдүрүлгениң ёзулуг ээлериниң бүдүжү оон илереп турар. Камналганың үлегер-чижээн даш казып турар чериң ажылчыннары база-ла көргүзүп турар, ооң мастери Василий Балзан.

Ынчалза-даа амдызында бүгү-ле бригадаларны ындыг деп чугаалап болбас. Анаа бирги ээлчегде удуртукчулар, агитаторлар камналгалыг чорук дээш демисежир болза чогуур турган ийик. Ынчалзажок эптиле бүгү чүүлдер чүгле шала кылдынгаш, соксап турар. Девискээрни аштаан аттыг болуп каан, ынчалза-даа тонна-тонна цемент көдүрүс чадагай черде чытпышаан.

Абакандан эккелген тууйбу — 12 кеп. өртектиг. Ол дээрге бүдүн хлеб-биле дөмей-дир! Чаагай чыттыг, тударга кигжиртпейнип турар, чаа быжырган хлебти садып алгаш кижи, камныы кончуг савазынче суп алыр, а оон соонда чемненирде демги хлебти столдуң ортузунга хүндүлүг-биле эккеп салыптар ышкажыгай. «Бүдүн хлебти черже октатпас-ла болгай, а бо тууйбуну октап турарлар ышкажыл!»—деп, Гриша чүрээ саргып бодап келген.

Тудугжуларның тараачыннар-биле дөмейлежир чүвези чок кылдыр сагындырар. Оларның ажылы капсырлашпас, ынчалзажок оларда ниити чүве—оларның кайызы-даа күш-ажылын салып турары болур, а ол дээрге тудуг материалдарынга-даа, хлебке-даа бир дөмей хемчээкчи-дир. Ынчаарга октаттынган тудуг материалдарының өртээн октаттынган хлебтер санынче база шилчидип болур-дур. Ынчаар бодап кээрге Гришаның карактары ширин апаар. Ол участок-биле оожум, арай-ла хайгаараан шинчилиг чоруптар. Ооң доктаап туруптар. Демдеглел дептеринге дүргени кончуг бижий бээр: «Оолдарны чыыр... Дашчыларның бригадири Михаил Сарыглар-биле чугаалажыр...»

Кол диспетчер Михаил Леонтьевичиңи бир-ле катап шүгүмчүлээр ужурга таварышкан. Суг хөөлбээнге ажылдаары-биле чоруткан он беш кижи ээлээн каш шактарда ажыл чок турганының соонда, дедир четкилеп келген. Оларга кылыр ажылды аайлап бербээн: баштай насосту эккеп бергеш, сугну үндүр сордурар ужурлуг турган, а машинаны диспетчер чорудуп бербээн. Чүге ындыг болганыл? «Хидекиль (суг хөөлбээниң талазы-биле участок начальниги ол) чагыг бербээн, ынчангаш мен база-ла бербедим»—деп. М. Л. Гаскин тайылбырлаан.

«Харысаалга чок, а чамдыкта чүвени херекке албас чоруктуң уламындан бистер чеже чүвени чидирип турар-дыр бис, көрүңер даан!—деп, сөөлүнде Махлиновский комсомол комитединиң секретары А. Ширяевке чугаалаан.—Ёзу барымдаалаар чүве болза, Гаскинниң: «меңээ чагыг бербээн, ынчангаш мен бербедим» деп турары шын болгай. Ынчалзажок чаңгыс ажылдакчы багай чорукту кылып, утупкан болза, ынчаарга... Харын бүгүде оон качыгдаар апаар чүве бе, ынчаш? Суг хөөлбээнге машина болгаш кран херек дээрзин диспетчер билир турган-на болгай. Ол кымны кезедип турары ол?»

Кежээзинде Гриша А. Ширяев-биле база катап ужуражы берген. Радиодан дамчыдылга дугайын дыңнааш, Михаил Леонтьевич алгырып, Махлиновскийге хөлчок хорадап турган болган.

Даараазында эртен тудуг эргелелинче кирер эжик аксынга ужуражы бергеннер. Эртен кежээден мерген деп улустуң чугаалаары таварылга эвес турган болбайн аан. Михаил Леонтьевич дүүн ижигленип, ажынышкаш, ооң соонда шүгүмчүлел чөптүг болгаш принципалдыг дээрзинге чөпшээрешкени ол боор. Комсомол штавының начальниги-биле ол найыралдыг болгаш эгенген аянныг мендилешкен. А Гриша кол диспетчерниң ол байдалын эскерип кааш, ак-кара чокка, шын сеткили-биле оон айтырган:

«Бистиң канчап шын эвес чүвел, Михаил Леонтьевич?» «Ийет, силерниң шын харын, чөпшээрежип тур мен—дээш, Гаскин чедүргүлээн. — Саазын, ёзу барымдаалаар чорукту мен чүгүла кылдыр көрүпкен-дир мен...»

...Ак-Довурактың ажыл хүнү хайнышкынныг эртип турар. Бергелерге, сагыш човаашкыннарынга, өөрүшкүлерге, чамдыкта харын чедимче чок чоруктарга-даа ол хүн эртип турар. Комсомол комитединиң бичии өрээлинден кажан-даа кижи үзүктелбес. Аныяктар боттарының дүвүредип турар бүгү-ле айтырыгларны анаа кээп тургузуп турар. Хүн бүрүде үндүргеш, эргелелдиң стендаларынга азып турар «чанныктар», «медээлер» тудугнуң байдалын тодаргай көргүзүп турар. Чурттуң берген хуусааларында ажылды күүседири дээш демиселди шуптузу чорудуп турар.

И. КОЗЛОВА.

(№ 13 «Агитатор» деп журналындан).

Сыдаа Аюндуп баштаан дашчылар звенозунда үш кижи ажылдап турар. Олар Ак-Довурактың улуг тудуунда мурнакчыларының одуруунда.

ЧУРУКТА: (бетинде)—С. Аюндуп болгаш Б. Моңгуш олар фабрика тудуунда даш салып турлар.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

Курск дээрбээнге тулчуушкуннуң 20 чыл болурунга

ЧУРУКТА: Воронеж фронтузунуң командылакчызы эрмия генералы Н. Ф. Ватутин (адаккы ортузунда) болгаш фронтунуң Шериг чөвүлелиниң кежигүнү Н. С. Хрущев хайгаарал черинде турлар.

Бо чурукту СЭТА-ның шериг корреспондентизи чораан И. Озерский тырттырган.

ЭКИ ОРУКТАР ДЭЭШ

(Автомобиль транспортунуң болгаш чазаглыг оруктар эргелелиниң ажылдакчыларының партийжи-ажыл-агыйжы активиниң хуралы)

Автомобиль транспортунуң болгаш чазаглыг оруктарның эргелелиниң ажылдакчыларының партийжи-ажыл-агыйжы активиниң Кызылга июнь 27-де болуп эрткен хуралынга Тыва АССР-ниң автомобиль транспортунуң болгаш чазаглыг оруктарның эргелелиниң начальниги эш И. Степановтуң оруктарның капитал тудуунуң болгаш септелгезиниң чартык чыл планының күүселдезиниң дугайында илеткелин дыңнап чугаалашканнар.

1963 чылдың баштайгы чартынында Тываның орук организацияларының коллективтери орук тудуунуң болгаш капитал база аар-саар септелгелериниң талазы-биле улус ажыл-агыйының планында көрдүнген ажылдарны күүседир талазы-биле элээн ажылдарны кылганнар. Бо чылын орук ажылдакчылары «Сут-Хол» совхозтуң чанында Хемчикти кежилдир көвүрүгнү кылып, ажыглаалда киирген, тудугжунуң хүнүнге таварыштыр Кызыл хоорай чанында Улуг-Хемни кежилдир көвүрүгнүң ол-бо талаларында көвүрүгже улашкан чал оруктарны доозар чеде бергеннер. Республиканың улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинге улуг ужур-дузалыг оруктарны тудар, оларның капитал септелгезин чорудар, оларны үргүлчү эки тургузар дээш кызымаккай ажылдап турар кадржаан мурнакчы орук ажылдакчыларының хүрээлени республикада өзүп турар. Ындыгларга орук-тудуг эргелелиниң механизаторлары — № 1030 орук участогунуң экскаваторщиги И. Желтухин, машинистизи Н. Рязанов, скреперчи машинистери А. Кабан, Д. Турчанов, бульдозеристизи Д. Моңгуш, № 1029 орук участогунуң машинист бульдозеристизи Бүбүрчанов, № 589 орук участогунуң бульдозеристизи Н. Чечулин болгаш оон-даа өскелер хамааржыр.

Ындыг-даа болза, республиканың орук ажылдакчылары чеди чылдың бешки чылының бирги чартында орук тударының, ооң капитал болгаш аар-саар септелгелериниң планын күүсетпээннер. Кылган ажылдарның бот-үнези улуг. Ол-ла хиреэзинде ажыл-төлевириниң фондузун ажыр чарыгдаар чорукту боддурган.

Орук-тудуг эргелели (начальниги эш Б. Жигалов) чартык чылда 8 км орук тудар турган, 10,7 км орукту кылган, ындыг-даа болза 29 км орукту септээр турган, чүгле 9,6 км орукту септээн. Ынчангаш эргелел орук тударының болгаш септээриниң чартык чылда планын ниитизи-биле 90,7 хуу күүсеткен. Кылган ажылдарның шынары кончуг багай. Чижээ, Чадаана хоорай-биле Хорум-Даг аразында 4 км орукту бүрүн кылгаш дужаарын безин күүсетпээнин айтырга-ла четчир.

Орук-тудуг эргелелиниң чартык чылда кылган ажылының хемчээ эвээш, шынары багай болган. Ооң кол чылдагааны болза чыл планын күүседиринге белеткел ажылдарын багай кылганында, орук ажылдакчыларының ортузунга социалистиг чарышты багай калбартып, механизмнерни чедир ажыглавайн турарында. Орук тудуунуң участоктарының, тус-тус ажылдакчыларының аразында социалистиг чарыштың дээди хевири болур коммунистиг күш-ажылдың бригадазы болгаш шалыпчызы деп бедик атты чедип алыры дээш демиселди безин организаставаан.

Орук ажылдакчыларының ортузунга кижизидилге ажылының кошкаандан күш-ажылдың сагылга-чуруму багай. Ажылчыннарның чуртталга-амыдырал талазы-биле негелделерин четпес хандырып, оларның эки ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны четпес тургузуп турарындан кадрларның ажылдан үнер, кирери хөй болуп келген. Бо чылдагааннарның ужурундан чартык чылда 60 муң рубльдиң ажылын орук-тудуг эргелели чедир кылбаан.

Тываның орук ажылдакчыларының чартык чыл планын күүсетпээниниң база бир кол чылдагааны болза, Орук-тудуг эргелелиниң удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылары тудуг ажылын эмин эртир хөй объектилерге быдаратканында дээрзин хурал демдеглээн.

Автомобиль транспортунуң болгаш чазаглыг оруктарның эргелелинде база орук-тудуг эргелелиниң коллективтеринде партия, профэвилел организациялары ажылчыннар ортузунга организакчы, тайылбырлыг-массалыг ажылды кончуг багай чорудуп турар. Бо эргелелдерниң удуртукчулары эштер Степанов, Жигалев кижилерге ээлдек эвес, бюрократтыг ёзу-биле ажылдап турарын хуралга санал берген чамдык тускай эртемниглер шыңгыы шүгүмчүлээннер.

Орук-тудуг эргелелиниң районнар аразында орук кылып турар бригадаларында кижизидилге ажылын кым-даа чорутпайн турар. Кылган ажылдарның түңнелдерин айлап, кварталдап үндүрүп, бүдүрүлге хуралынга чугаалажып, көргүзүг самбыразынга аспайн турар. Хапа солунун, дайынчы хуудусту, «Крокодильди» эргелелде-даа, тус-тус отрядтарда-даа үндүрбейн турар. Техниктиг өөредилгени кайда-даа организаставаан. Районнар аразында орук кылып чоруур отрядтарның ажылчыннарынга ойнаар херекселдерни, номнарны багай хандырып турар.

Республикада кодээ оруктарның тудуу болгаш септелгези база багай чоруп келген. Орук ажыл-агыйының талазы-биле улус ажыл-агыйының планын ёзугаар тус-тус районнар бо чылын улуг ажылдарны кылыр турган. Ындыг-даа болза районнарның партия, совет организациялары тус черге ажык-дузалыг кодээ оруктарны тудар, септээр талазы-биле онаалдаларны күүседирин үзүп турар. Чижээ, чартык чылда Бии-Хем район 28,9 муң рубльдиң орук тудуун кылыр тургаш, чүгле 800 рубльдиин кылган, Барыын-Хемчик 21,4 муң рубльден чүгле 2,4 муң рубльди чарыгдаан. Орук кылырының чартык чыл планын Улуг-Хем район— 15 хуу, Таңды район—13 хуу күүсеткен. Өске районнар отчедун безин мынчага чедир бербээн.

Кодээниң оруктарын бо чылдың дужудун сөөртүрүнге белеткээр талазы-биле социалистиг чарышты калбартыр дугайында эгелекчи чорукту Чөөн-Хемчик райкүскоом бодунга алгаш кыйгырыг үндүрген хирезинде, ол ажылды боду организас чок эгелээш, орук септелгезин районда багай чорудуп турар. Чартык чыл планын ол чүгле 36 хуу күүсеткен.

Тываның орук ажылдакчылары чеди чылдың бешки чылының баштайгы чартынында чоруткан ажылының түңнелин чугаалажып көргеш, четпестерни чайладырының аргаларын тып, оруктар тударының болгаш септээриниң чыл планын хуусаа бетинде күүседир деп бедик хүлээлгени алгаш, ажылдап кирипкеннер. Оларның бүгү чуртка, бистиң республикага улуг ужур-дузалыг ол ажылынга чер-чериниң партия, совет, өске хөй-ниити организациялары бүгү талалыг дузаламчызын көргүзери негеттинип турар.

О. ШИРАП.

АГИТАТОР ШӨЛДЕРДЕ

«Кызыл туг» кодээ ажыл-агый артели бо чылын малга бодүүн чем белеткээринче онза сагыш салган. Чүгле сигенни 1900 тоннаны белеткээри көрдүнген. Ол сорулганы күүседиринче бүгү колхозчуларны организастаарынче, сигенчи звенодарның турлагаарынга партияның агитас-массалыг ажылын күштелдиреринче колхозта партия организациязы бүгү күжүн бо хүннерде мөөңнээн.

Ийи неделя бурунгаар партия бюрозунуң кежигүннери сиген кезиидезиниң бүгү дургузунда чорудар агитас-массалыг ажылдарның планын чугаалажып көрген болгаш сиген шөлдеринге ажылдаар агитаторларының составын бадылаан.

Ол план ёзугаар ажыл-агыйда бүдүрүлгениң мурнакчылары, коммунистерни сигенчилерниң ортузунга солун номчулгазын, лекция, беседаларны үргүлчү чорудар кылдыр быжыглаан, оларга тускай семинарны эртирген. Улуг-Ажыкта сигенчи звенода —Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады, хойжу Саачак Самбурович Бөрзек, Биче-Ажыкта — Каа-Хем парткомунуң кежигүнү Гавриил Увачаевич Дапьян, Белбей звенозунда — коммунист эш Плотников, Чодураалыгда — коммунист эш Доңгур-оол, эң ыракы сиген шөлү болур Шивейде — эш Чугаев оларны үргүлчү быжыглаан.

Ол ышкаш сиген кезиидезиниң үезинде колхоз баштаар чериниң кежигүннери, кодээ ажыл-агыйның тускай эртемниглеринге агитас-массалыг ажылды чорудар кылдыр дааскылаан бис. Оларның аразында зоотехник эш Мурыгина, мал эмчизи эш Максимов, агроном эш Калекулин дээш өскелер-даа кирип турар. Агитаторларның чорудар беседаларының тематиказын ажылдап кылган бис. Ооң иштинден бо хүннерге чедир Белбейде сигенчи звенога болгаш мында сүт-бараан фермазының коллективинге СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин таныштырган, СЭКП ТК-ның ажык чагаазын чугаалажып көрген. Ол ышкаш мында агитхуудусту үргүлчү үндүрүп турар.

Сиген ажаап алыышкынынга, өске сезоннуг ажылдарга ышкаш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, ол кампанияны кыска хуусаада бедик деңнелге эртирер төлээде, тус-тус кижилерниң болгаш сигенчи звенодарының аразынга социалистиг чарышты калбартыры чугула дээрзин бис мурнунда дуржулгадан эки билир бис. Ындыг сорулга-биле партия организациязы сиген кезиидезиниң үезинде социалистиг чарыштың негелделерин болгаш материалдыг сонуургалдың талазы-биле хемчеглерни чогаадып кылган. План болгаш улуг норма күүселдези дээш тускай акша шаңналдарын тургускан. Чижээ, бир эвес трактор-биле сиген кезер агрегат нормазын 100—110 хуу чедир күүседир болза 30 көпеекти, 110 — 125 хуу чедир күүседипкенде—50 көпеекти, 125—150 хуу чедиргени дээш—75 көпеекти немей төлеп бээр. Аът-биле сиген кестирип турарларга: 100 — 110 хуу чедир—40 көпеек, 110—125 хуу чедиргени дээш—60 көпеек, 125—150 хуу дээш—80 көпеек немей төлээр.

Ооң-биле чергелештир звенолар аразында чарыштың түңнелин он хонуктап үндүрүп турар кылдыр шиитпирлээн. Ол үениң дургузунда бирги черни чаалап алган звенога 20 рубльдиң шаңналын болгаш шилчиир вымпелди тывсыр, а онаалгазын күүседип шыдапкан звенога — 15 рубль шаңналды доктааткан. Ээлчегде нормазындан ажыг болган сарааттаттынган центнер бүрүзү дээш 10 көпеектээр шаңнал база бар.

Ол бүгү сигенчилерниң болгаш механизаторларның сонуургалын улгаттырып, колхозка мал чемин хөйнү белеткеп алырынга улуг дузаны чедирери чугаажок.

М. ГРАХОВ.

Каа-Хем районда «Кызыл туг» колхозтуң парторгу.

Алган хүлээлгени чогуур хуусаазында күүседир

Тыва автотрестиң партия-ажыл-агый активиниң хуралынга бо чылдың бирги чартыында автотрестиң ажылының түңнелин болгаш ийиги чартыында бүдүрүлге планын күүседириниң сорулгаларының дугайын чугаалажып көрген. СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлеринге сорук кирген республиканың транспортчулары күш-ажылчы чедиишкиннерни чедип алган дээрзиниң дугайында трестиң эргелекчизиниң хүлээлгезин күүседип турар, кол инженер эш К. Бакеев бодунуң илеткелинге демдеглээн. Трест чылдың бирги чартыында бүдүрүлге планын сөөртүлгени тонна-километр талазы-биле 101,9, чүък сөөртүр такси талазы-биле 120,6, чиик такси талазы-биле чүс хуу күүсеткен. Минусинск АТК-зы сөөртүлгениң бүдүрүлге планын тонна база тонна-километр талазы-биле ажыр күүседипкен. Кову-Аксының автоажыл-агыйы, бирги чүък АТК-зы база Кызыл-Мажалык АТК-зы болгаш ийиги чүък АТК-зы тонна-километрге шилчидерге сөөртүлге планын ажырган.

Автомашиналарның септелге планын бүгү автоажыл-агыйлар бүрүн күүсеткен, ынчалза-даа автобустарның, чиик машиналарның септелгезин ыракта күүсетпээн дээрзин актив демдеглээн. Септеттинген 154 шимчедикчилерниң 77-зин трест автоажыл-агыйларга, колхозтарга, совхозтарга тывыскан. Чылдың бирги чартыында рационализатор саналдарны тып кииреринге 58 кижи киришкен. 63 саналдарның 56-зы хүлээп алдынган болгаш 52-зи шуут бүдүрүлгеде нептереттинген. Эрткен чылга деңнээрге бо талазы-биле ажыл экижээн.

Республикада автомобиль транспортунуң ажылында байлак дуржулга чыгдынган, планны чедиишкинниг күүседиринге таарымчалыг байдалдар тургустунган, чолаачыларның, септекчилерниң күш-ажылын эки организастап шыдаар кадрлар бар дээрзин илеткелчи болгаш санал берген эштер демдеглээн. Коммунистиг күш-ажыл дээш чарышта 842 кижи, оон иштинде чолаачылар—620.

Чөвүлел хуралга четпестерни база демдеглээн. Үшкү чүък автотранспорт ажыл-агыйы (начальниги эш Книгин, кол инженери эш Бобец, парторганизация секретары эш Боровков), «Сельхозтранстың» Шагаан-Арыг автоажыл-агыйы (начальниги эш Лубышев, кол инженери Мышанский, парторганизация секретары эш Кононков) база Чадаананың автоажыл-агыйы тонна-километр талазы-биле чүък сөөртүлгезиниң чартык чылда планын күүсетпээннер. Автоажыл-агыйларның ажылының анализи чүнү көргүзүп турарыл дизе, эки ажылдап болур аргалар бар турбуже, оларның чамдыктары планын күүсетпээн. Кызылдың пассажирлер АТК-зы. Шагаан-Арыгның автотранспорт ажыл-агыйы пассажирлер сөөртүрүнүң планын база күүседип шыдаваан.

Автомобиль транспортунуң шугумунга озал-ондак болгулап турарын хурал демдеглээн.

Чолаачыларның харысалгазын бедидериниң дугайында чугаалар болгулаан. Чолаачы Шепелев бодунуң салгаа-багы-биле 5 хааржак апельсинни сөөртүп чорааш, соокка доңуруп баксыраткан. Симоновтуң чүгүнден 16 шил арага шуут чок болган. Чолаачы Кидяевтен 3 тонна 173 кг нефть продуктулары тудаан. Бо чүүлдер анаа таварылга эвес, ону сөөртүп чораан чолаачылардан шуут хамаарылгалыг болган дээрзин хыналда илереткен.

Чүъгүн чүдүрерде болгаш дүжүрерде автомашиналарны хей тургузар чорук ам-даа бар. Мал семиртир «Сукпак» совхоз чүъкту чогуур үезинде хандырып бербейн турганындан Минусинск АТК-зының мал сөөртүр тускай 28 машиналары июньнуң 25-тен эгелээш, 375 шакты кандыг-даа шимчээшкин чокка анаа эрттирген болгаш 665 километрге чүък чок маңнааннар. Анаа дыка хөй кывар, чаар материалдар халас чарыгдаттынган. Моон өске-даа ажыл-агыйларда, садыг организацияларында чүъгүн дүрген чүдүрүп, дүжүрүп бербейн, автомашиналарны үр манадыр, анаа тургузар чоруктар бар.

Хуралга санал бергеннер ол бүгүнүң дугайын тодаргай чугаалап турган. Оон иштинден пассажирлер АТК-зының начальниги эш **Чернов** бодунуң саналынга — коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп атты чедип алыр дээш коллективте 305 кижи демисежип турарын чугаалаан. Кижилерни күш-ажылга дадыктырып каңналдырары—оларны кижизидериниң база бир кол чепсээ ол. Идеологтуг ажыл, өөредилге, культурлуг аажы-чаң-биле чурттаары дээрге, күш-ажыл-биле шуут холбаалыг болур. Партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгаларының дугайында СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң доктаалын АТК-ның коллективинге боттандырары-биле ажылды эде тургузуп, чаа хемчеглерни ап тур бис. Автопарктың техниктиг белениниң коэффициентизин күүседип шыдаваан бис. Бисте арагалаар чорук ам-даа бар, озал-ондак ийи катап болган, ындыг четпестерни дарый чайладыры бистерден негеттинип турар—дээн.

— Чеди чылдың бешки чылының онаалдаларын чедиишкинниг күүседир дээш автотранспортчулар социалистиг чарышта хаара туттунган. Коллектив чүък сөөртүлгезиниң планын тонна-километр талазы-биле 111 хуу күүсеткен—деп, бирги чүък АТК-зының начальниги эш **Зандеев** медеглээн. Оон уламчылап чугаалааны—чолаачыларның барык шуптузу автомашиналарны камныг эдилеп келген, ынчангаш камналгаларны чедип алдывыс. Коммунистиг күш-ажылдың бригадалары бисте ажылдап турар. Эш Мягкишевтиң бригадазы бүдүрүлге планын бүгү көргүзүглер талазы-биле ажыр күүсеткен. Кузнецовтуң, Монастыршинниң бригадалары тос айларның планын долдур күүседипкен—деп, ол уламчылап чугаалаан. Бистиң АТК-выс Каа-Хем районнуң «Тиилелге» колхозунуң, Таңдының «Тиилелге», «Межегей» совхозтарының дүжүт ажаап алышкынынга, күрүнеге дужааган тараазын сөөртүрүнге дузалажыры-биле 130 автомашинаны септеп доозупкан болгаш 30 машинаның септелгезин чорудуп, 100 прицепти, 400 дугуйларны, 400 аккумуляторну, 800 вентилятор ременин, 16 автопоездилерни, анаа кожар 12 терге-прицепти болгаш оон-даа өскелерни август 10-га чедир белеткеп доозуп алыр.

Автотрест болза, ажыл организастап билбес, чалгаа багай бир инженерни чорудуп берген. Ол чүнү-даа башкарып шыдаваан болгаш ажылды саңдараткан. АТК-ның ажылының сегип шыдавайн турарының бир чылдагааны ында, бүдүрүлге планы күүсеттинмээн, автосептелге заводунуң септээн автомашиналарының шынары куду, септелге эрткен машиналар удавас-ла катап септелгеге кирер чүүлдер бар, септелгениң шынарын контрольдаар херек дээрзин ол АТК-ның чолаачызы эш **Федоров** чугаалаан.

— Автошколаның оран-сууру дакпыш, ынчангаш өөредилге чорударынга чедимче чок байдал таварышканын, Кызыл-Мажалык, Чадаана АТК-ларда өөредилге үстүп, практиктиг өөредилге чорударынга тускай өөредилге машиназы-биле хандырбайн турары четпес—деп, автошколаның өөредилге эргелекчизи эш **Кузнецов** бодунуң саналынга демдеглээн.

Бирги чүък АТК-зының автомашина чолаачыларының № 1 колоннаzының коммунистиг күш-ажылдың бригадазының бригадири эш **Р. Захаров** партия-ажыл-агый активиниң хуралынга бодунуң саналын бербишаан, дүжүт ажаалдазынга дузалажыры, күрүнеге дужааган тарааны сөөртүрү-биле холбаштыр оон бригадазы социалистиг хүлээлгени алган дээрзиниң дугайында дыңнаткан.

Каа-Хем районнуң «Коммунизмче орук» колхозу бо чылын байлак дүжүт өстүрген. Ону ажаап алырынга дузалажырының ажылы хайнышкынныг болур. Захаровтуң коммунистиг күш-ажыл бригадазының кежигүннери 4 чыл дургузунда улаштыр дүжүт ажаап алышкынынга ажылдап келген, боттарында бар аргаларны санап көргеш, күүседири-биле мындыг чүүлдерни хүлээлгезинде киирген: чолаачы бүрүзү автомашина-биле ногаан массаны кестирип турар шөлден силос оңгарларынга чедир 150 тонна ногаан массаны, комбайннардан шаңнарже ажаап алышкын үезинде 300 тонна, тараа хүлээп алыр пунктуларга 100 тонна тарааны, бригада ниитизи-биле шупту 4 муң тонна силос массазын, комбайннардан 6 муң тонна, күрүнеге дужаар тарааны 2 муң тонннаны сөөртүп чедирер.

Ажаап алышкынның үезиниң дургузунда бригада кывар, чаар материалдарны нормазынга удур 5 хуу камнап алыр, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планынга удур 20 хуу бедидер, бижиттинген тонна бүрүзүнге ажылдап кылышкынны 30—35 хуу көвүдедир деп хүлээлгеде айыткан.

Дүжүт ажаап алышкынының үезинде автомашиналарның соксаал чок ажылдаарын чолаачылар хандырар болгаш комбайннардан тарааны дүжүрүп алырын саадатпас болбас. Бригаданың кежигүннериниң бедик организастыг ажылын хандырарын, автомашиналарның ажаалдазын кончуг эки техниктиг байдалга тургузарын, колхозтуң хөй-нииити амыдыралынга идепкейлиг киржирин чедип алыр...

Ам хамык ужур хүлээлгени херек кырынга күүседиринде. Бо хүлээлгени партия-ажыл-агый активиниң хуралынга чүүлдүгзүнүп көрген болгаш деткээн.

Үшкү, дөрткү кварталдарның планнарын чедиишкинниг күүседир дээш автомобиль транспортунуң ажылдакчыларының мурнунда улуг болгаш харысалгалыг сорулгалар салдынган. Чеди чылдың бешки чылының планын күүседиринге автотранспортчулар боттарының салышкынын киирбишаан, бүгү көргүзүглер талазы-биле онаалдаларын чедиишкинниг күүседир деп, актив хуралы шиитпирлээн.

К. КУНДУП,
«Шынның» тускай корреспондентизи.

Тес-Хем районнуң «Чодураа» колхозунуң тракторизи Онаштай Суваң бо-дур. ДТ-54 тракторга ажылдап турда, ол дыка мергежээн. Чайгы чер андарылгазының үезинде ол бүдүн чартык норманы күүседип, ажылды эки шынарлыг кылганы-биле өске өөрүнден ылгалып турган. Оон эдилеп турары трактор үрелиишкиннерге белен-не таварышпайн турар. Ынчангаш чодураачылар бодунуң тракторизинге чоргаарланып турарлар.

Фото П. ДОРИННИИ.

ДАЛАЖЫП КӨРҮҢЕР

Чөөн-Хемчик районнуң «Тыва» совхозунуң дирекциязы болгаш партия, профэвилел организациялары дүжүт ажаап алышкынының техниказын септээр ажылды мынчага чедир организастап эгелевейн турар.

Совхозтуң ажаап алышкын техниказының кадагалын болгаш септелгезин сонуургап көөрү-биле техника турар херим иштинче кире бердивис. Мында үй-балай, ажыл-агыйжы эвес чорук бистиң караавыска дораан-на көстү берген: девискээрде үрелик комбайннар, тракторлар болгаш өске-даа машиналар тургулаан. Септелге чорудар мастерскаяның иштиаажок хирлиг.

Эдилелде машиналарны тургузар тускай чер чок. Ынчангаш автомашиналарны чамдык чолаачылар хуузунда ажылынга ажыглаап, харындаа оон-биле арагалап чоруп турар фактылар бар. Ылангыя совхозтуң улуг инженери эш Молотилькин механик-биле кады чиик машинага ээнрик чоруп турган, автоинспекторга туттурган. Бир лесовозту чолаачы эш Волков хуузунда ажылынга ажыглап турар.

Совхозта бо чылын ажылдаза чогуур 20 комбайн бар. Оон иштинде 10 комбайн чаа, а эрги он комбайннарның чаңгызы-даа септелгеге кирбээн. 9 лафеттиг жаткаларны ам-даа септевээн.

Совхозтуң удуртукчулары эштер Юртаев, Куулар, Молотилькин олар дүжүт ажаап алышкынының техниказының септелгезинче далажып көрүңер!

К. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Ажыл-ишке үлегерлиг

«Найырал» совхозтуң ажылчыны Ховалыг Нүрсат Чаа-Хөл рабкоопка чыл бүрү оттулар ыяш белеткеп келген. Бо чылын 2000 кубометрни белеткээрин дугуруушкан, оон звенозунда 6 кижи.

Апрельден эгелээш ол звено 1500 кубометрни белеткеп тургускан. Арткан 500 кубометрни чоокку үеде доозкаш, хүлээлгеден элээн ажыр белеткээринге звено соруктуг ажылдап турар. Кара-Сугнуң сыннарында балды, хирээниң даажы дангаар эртенден орай кежээге чедир улажып турар.

Звенонуң ол бүгү чедиишкиннери ажыл-иштиң организастыын, оларның кижи бүрүзүнүң кызымак, чаңгыс эп-сеткилдииниң илередип турар. Түлүш Маңнай-оол, Ховалыг Кызыл-оол, Нүрсат Каң-оол ышкаш мергежилдиг, ажылдың бүрүнгүрү, эки шынары дээш чүткүлдүг эштерни демдеглээри чөптүг.

Ш. ДҮВЕНДЕЙ

«Шынның» шагар арызы

Арын-нүүр чок Калин

Совет ниитилел социалистиг өг-бүлениң төлептиг чуртталгазы, нечаштарны коммунистиг ёзуга кижизидери дээш демисежип келген болгаш демисежип турар. Өг-бүлениң найыралын быжыглаары совет хамааты бүрүзүнүң ыдыктыг хүлээлгези болур. Ындыг турбуже, ол ыдыктыг хүлээлгени күүсетпес, социалистиг өг-бүлениң негелделерин үрел чорууp ийи-чангыс кижилер ам-даа бар. Өвүр районнуң «Кызыл тук» колхозунда Сат Калин дээрзи төлеп чок аажы-чаңны көргүзүп, өг-бүлезин хүндүлевейн, куду көрүп, сөөлгү үеде шуут каткан.

1956 чылда школага өөренип турган Ооржак Серин дээр уругну Калин өөрттан үндүртүп алгаш, оон-биле өг-бүле тудуп, чаңгыс черге ажылдай берген. Ындыг-даа болза, каш чылдар эртип чорда, өг-бүле талазы-биле ол бүдүлүп саңдараан. Бир эвес аныяк кыс бүдүлгаазыныг ашакка барбайн, өөредилгезин үргүлчүлээн болза, кандыг-даа эртем-билигни чедип ап болур турган. Бирээ өг-бүлени ол тудкан тоозунде, бодун, кадайын, уруг-дарыын кижизидер дугайында онза сагыш салыр ужурлуг турган. Ындыг-даа болза, ажы-төлүнге кээргел чок ада ол хүлээлгени шуут уткан.

Ийи чыл эртип чорда, Саттың чаңна эвес чаңы, «чези-холазы» көстүп эгелээн. Өг-бүлезин культурлуг ёзу-биле тооп көрбээн болгаш өг-бүлениң чурумунга канчап-даа таарымча чок чоруктарны кылган. Чүл дизе, кадайы эвес өске бир кижи-биле үргүлчү харылзаа тудуп туруп бергенин кожа-хелбээ чурттакчылар билген.

Бөдээ Совет мооң мурнунда Калинниң херээн тускай чугаалажып көргеш, ону кадайы Серин-биле катап олуруштуруп каан турду. Ындыг-даа болза, өг-бүлениң чурумун ол сагып шыдаваан болгаш база катап хоойлу дүрүмнүң каржы үрекчизи апарган. Ийи уругну кадайын ол үндүр сывырыпкаш, оон өске кадайны алганы ол. Херээжен кижини ол үндүр-кирир сывырттап, оон туразында аажылап турары совет хоойлу дүрүмге канчап-даа дүүшпес.

Оон үндүр сывырыпкан кадайы чаш уругларын элерттип алгаш, суунуң кудумчуларында таварышкан-на бажыңнарга удуп, хилинчектенип чоруп турарын чурттакчылар бо-ла чугаалажы берген турар.

Сат Калин чүгле өг-бүле талазы-биле бүдүлган эвес, харын ниитиниң ажыл-агыйынга каража-когаралды чедирип, самчыгдакчы чорукту кылган. 1955 чылда колхоз баштаар чер бир чартык чыл дургузунда бухгалтерлер болгаш санакчылар белетгээр курска ону өөредип алган. Калин өөредилгезин дооскаш, колхозунга кассирлеп ажылдап турган үезинде, акша документилерин өжегээр өскертип, эзе кылып турган, акша-хереңгини ажыт-чажыды-биле самчыгдааны илереэн. Баштаар чер ооң төлеп чок, карак ажыттаар чоруун эскерип билгеш, ону ажылындан үндүрген, тудагдаан 238 рубльди төлеттирген.

Каш айлар эрткен соонда, Калин колхозтуң 300 баш хоюн ажаар хойжузу апарган. Удаванда ол 18 хураганны өлүргеш, чажырыпкан турганын истеп-хынаар органнар илереткен болгаш суд ону 2 чылда шенелдеге шииткен. Артель баштаар чер хураганнарны оон төлеттирбишаан, Калинни хой ажылындан үндүрген. Оон соонда тудуг участогунуң ажылынга киргеш, ажыл аъттарын таныш-көрүштеринге мундуруп, мапзыларны кижилерге садып туруп бээрге, баштаар чер ону ажылындан база үндүрер ужурга таварышкан.

Оон дараазында Калин районнуң Хорумнуг-Ойда садыынга ажылдааш, 5 айлар дургузунда 300 рубльди самчыгдааш соонда, ажылындан база-ла үндүрткен. Элээн үе эрткенде, күжүр Калин янзы-бүрү кажар арганы херелеп, колхозтуң дargаларынга каш катап «бараалгап» тургаш, артель бухгалтеринде ажылдай бергениинден бээр үр болбаан. Колхоз баштаар чер чүнү барымдалааш, Калинни харысалгалыг ажылга хүлээп алганыл? Чаш ажы-төлүн хайыра чок көргени дээш ону судка киирер херек. Уругларының азыралын дүрүм ёзугаар анаа төлеттирер ужурлуг.

О. АНГЫР-ООЛ.
О. ЧАТПАР-ООЛ.
О. ЧӨНҮК.

Автобуска анаа эвес байдал

Республика төвү-биле кожээниң аразынга чон колдуунда-ла автобустар-биле харылзажып турар. Оон-биле кады кижилер дажыглап турар автобустарга эргежок чугула корум-чурумну, таарымчалыг байдалды тургузары негеттинип турар. Манаа хамаарыштыр чамдык таварылгаларны көрээлиңер.

Бо чылдың июнь 22-де Кызылдан Эрзинче бар чыткан № 58-18 автобуска шала удуузурап оргаш, автобус иштинге хенертен болган анаа эвес холээшкинден отту хонуп келдим. Артында олуттарда олурган кижилерже үш-дөрт хире билеттерни чолаачы кончуг дүрген караңнайндыр дамчыдып тур. Удатпаанда биске уткуштур, чоруп орган автомашина тура дүштү. Оон үнүп келген кижи—автоинспектор болду. Автобустарга олурган кижилерже чүгүртү көргүлээш, чолаачыдан ол «шупту корум-чурумнуг бе?» деп айтырган, чолаачының путёвказынга демдеглел кылып кааш, билеттерни хынавайн-даа чорупту. Билеттер бербейн, акшаны бодунга шиңгээдип чанчыккан кажар чолаачы билеттерни чоок черге белеткеп алгаш, хенертен автоинспекторга таварышкаш, дүвү-далаш-биле билеттер таратып турганы ынчаар эскертинмейн эрткен. Ол-ла автобуска Шуурмактан бичии уругларны санаваска, 24 кижи олурган. Оларның чаңгызы-даа билет албаан.

Июнь 23-те Кызыл—Эрзин маршруттуг № 06—22 автобуска мен Самагалдайдан «Коммунизмче орук» колхозка чедир олурдум. Оон чолаачызының акша ап чанчыкканы өске хевирлиг болду. Ол билеттерни кижи бүрүзүнге бербейн, элээн каш кижилерге чаңгыс билет берип каар. Кым билеттиг, кымда билет чогу билдинмес.

Июнь 29-та Кызыл— Самагалдай маршруттуг № 54—19 автобус үш шак ажыг озалдап четкен. Маршрут расписаниезин чүге сагываанын айтырарга, чолаачы каш шакта үнерин, келирин мээн херээм деп пассажирлерге каржы харылаан.

Автобус манаар черге улус үр шыдамчыг манап, кым күштүгүл, ол кижи олут тып ап шыдаар.

Ийи-чаңгыс чорук чораан мындыг байдалга таваржып турда, хүн бүрү чоруп турар он-он рейстерге кандыг хажыдыышкыннар турбас дээр.

К. ЧАМЗЫРЫН.

Өөредилгеде хаара туттунган

Тываның автотрезиниң парторганизациязы инженер-техниктиг ажылдакчыларны база албан хаакчыларны болгаш автоажыл-агыйларның удуртукчуларын политөөредилгеже, ниити билиг бээр школаларга база тускай өөредилге черлеринге аң-не калбаа-биле хаара тудар сорулганы эрткен өөредилге чылында бодунуң мурнунга салган.

Москваның автомобиль институдунуң тускай мергежил бедидер курстарында эштер Антышев, Тутаржык, Ковалёв, Родин олар бот-өөредилгелиг өөренип турар. Ол ышкаш Красноярскиниң политехниктиг институдунда 3, Абаканның политехниктиг техникумунда 4 кижи өөренип турар. Инженер-техниктиг ажылдакчылар автомобиль транспортунуң тодаргай экономиказын өөренир болгүүге, а нити билииниң деңнелин куду ажылдакчылар агар-политика билгүүнүге хаара туттунган турган.

Коммунизм тургузарының улуг программазы —СЭКП-ниң программазын болгаш партияның XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин билгүүнүң дыңнакчы бүрүзү хандыр билген турарынче партия организациязы болгаш пропагандистер кол кичээнгейни салган. Ол документилерин өөренирин республиканың автомобильчилериниң мурнунда салдынган сорулгалар-биле холбаштырган бис. Чүък сөөртүлгезинге шимчээр күштү чоп ажыглап, улуг чарыгдалдар болдурбас дээш, автомобиль транспортунуң ажылдаарының чаа, депшилгелиг аргаларын тодаргай экономика билгүүнге өөренип эрткен. Манаа хамаарышкан янзы-бүрү темалыг лекцияларга тус-тус автоажыл-агыйларның амыдыралындан алдынган тодаргай материалдарны ажыглап турганы улуг ужур-дузалыг болган. Төпчүткен чүък сөөртүлгезин нептереткенивис улуг дузалыг болган. Абакандан Кызыл чедир, болгаш Ак-Довурак, Хову-Аксының тудугларынче бүгү-ле чүък сөөртүлгезин сөөртүлге станциязын дамчыштыр боттандырган. Оон уламында чүък сөөртүрүнүң үнези нити доктааттынган өртекке удур 20 хуу чиигээн. 1962 чылда база 1963 чылдың 5 айларында Кызыл болгаш Абакан аразынга тараа сөөртүлгезинге чиигеткен тариф ёзугаар 150 муң ажыг рубль күрүнеге камнап алдынган.

№ 1 чүък АТК-зының коллективи чүък сөөртүлгезиниң планын чедиишкинниг күүседип, автоажыл-агыйларның социалистиг чарыжынга бирги черни алган.

СЭКП ТК-ның июнь Пленуму партия организацияларын идеология ажылының талазы-биле программалыг документ-биле чепсеглээн. Пленумнуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, автотрестиң партия организациязы культура чырыдыышкын ажылын база кижизидилге ажылын бедик деңнелче көдүрүп, ажыл кылбастар, чалгаалар, арагачылар-биле демиселди улам күштелдирер. Амгы үеде пленумнуң материалдарын өөренирин организастаап бис.

Ф. КРУГОВОЙ,
Автотрестиң партия эге организациязының секретары.

Крупская аттыг библиотекада

Суворов кудумчузу. Бо бичежек, доора кудумчуда ындыг-ла онзаланчак эвес, чавыс бажын бар. Мында Кызыл хоорайның Крупская аттыг библиотеказы туруп турар.

Эки ажылы дээш, оон ат-сураа республикага калбарганын бистиң хөй-хөй номчукчуларывыс билир боор. Оон дугайын солуннарга база бижип тургулаан. Эки ажыл — хүндүлүг. эки кижи — мактадыг деп чугаалажып турар болгай бис, ынчаарга бо библиотеканың ажылында, оон ажылдакчыларының күзел-чүткүлүнде өскелерге үлегер болгу дег чүве чүл? Ол болза, чүнүң-даа мурнунда, библиотеканың номчукчулар-биле харылзаазының быжыгып турары болур. Ол харылзаа чаңгыс зай арга-биле эвес, а сайзырап, чаартынып орар, хүн бүрүнүң ажыл практиказы-биле байлакшып турар, бистиң чуртта библиотека ажылының чаа-чаа депшилгелиг аргалары-биле тодаргайлаттынып турар. Крупская аттыг библиотекада бир-ле солун ажыл немешкен, бир-ле чүвени бодап тывкан турары таварылга эвес. Ынчангаш оларның ажылын база катап бижири черле ажыктыг боор.

КАЗАЧКОВ ЫШКАШТАР КӨВҮДЕЗИН

Бо библиотекага ам база катап чордувус. Библиотеканың эргелекчизи Галина Алексеевна Нелюбинага баштадыр, оон өске-даа ажылдакчылары-биле үр-ле чугаалашкан бис.

— Библиотеканың номчукчузу кижи дээрге анаа-ла бир номчукчу эвес, а номнуң тарадыкчызы, библиотеканың пропагандизи болур ужурлуг. Бис бо чугула сорулганы чедип аар дээш элээн оралдажып келдивис — деп, Галина Алексеевна чугаалады. Оон улаштыр-ла, библиотеканың эки номчукчуларының дугайында чугаа эгелээн.

Эки номчукчуларның бирээзинге — бир-ле дугаарында, республиканың даг-руда эргелелиниң ажылдакчызы коммунист Николай Петрович Казачковту адаылар. Ол — библиотеканың доктаамал номчукчузу. Политиктиг, уран-чечен, техниктиг литератураларны, янзы-бүрү журналдарны болгаш солуннарны номчуурунга Николай Петрович дыка сонуургалдыг. Ылангыя даг ажылы, техниканың чаа чүүлдери оон ажыл-херээнге чаа-чаа билиглерни немеп турар.

«Николай Петрович — бистиң библиотеканың ажылдакчызы-биле дөмей-ле деп, ажылдакчылар чугаалап турдулар. Ол черле шын. Чыл бүрү-ле библиотеканың септелгезинге киржип ажылдап, номнарны делгеп салырынга, лозуң, плакаттарны бижиiринге ол идепкейлиг киржип турар. Ам библиотекада «Ада-иелер — силерге» деп булуң бар, ону эш Казачковтуң киржилгези-биле кылган. Анза номнарны, журналдардан болгаш солуннардан кезиндилерни ол чыып делгээн.

Эш Казачков — библиотека чөвүлелиниң кежигүнү. Бо хүлээлгезинге төлептиг болбушаан, ол Пушкин, Суворов болгаш Рабочая кудумчуларда элээн каш бажыңнарга барып, бо библиотеканың ажылының дугайын чурттакчыларга чугаалап берип, библиотека-биле сырый харылзаашсын дээш оларны кыйгырып турган. Николай Петровичиниң ындыг организакчы, пропагандисчи ажылының түңнелинде, библиотекага үжен ажыг чаа номчукчулар база немешкен.

Казачков ышкаштар көвүдезин деп күзээр бис, чүге дээрге олар — библиотека ажылдакчылары-биле бир дөмей — кижилерни билиглер-биле чепсеглээриниң херээ дээш чүткүлдүг демиселчилер. Ол ышкаш, библиотеканың эң идепкейлиг номчукчуларынга Л. Селиванова, Ю. Лобачев, С. Фридрикова, М. Сарыг-оол олар хамааржыр.

ЧАА-ЧАА ХАНА ДЕЛГЕГЛЕРИ

— Хана делгеглерин, аргалыгла болза үр болбайн чаартып турар бис. Үе-үениң байдалы-биле таарышкан, чаа-чаа темаларга кылдынган делгеглер номчукчуларның номга хандыкшылын бедидеринге дузалаар — деп, библиотекарь Александра Антоновна Ковальскаяның чугаалаанынга кым каттышпас боор.

Ам библиотекада эң-не улуг болгаш кол делгегде СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң материалдарын көскү черде чыып делгээн. Пленумга эш Н. С. Хрущевтуң чугаазын, эш Л. Ф. Ильичевтуң илеткелин парлаан солуннарны база пленумга хамаарышкан өске-даа материалдарны оон номчукчу номчуп ап болур. Чоокта чаа библиотеканың ажылдакчылары «СЭКП ТК-ның июнь Пленуму — коммунистиг кижизидилге дугайында» деп беседаны номчулга залынга эрттирген. Оон соонда ындыг-ла дөмей болгаш билдингир беседаны № 2 поликлиникага, республиканың орук ажыл-агый эргелелинге, № 9 школага эрттиргеннер.

«Номнар дугайында номнар» деп делгег — мында база бир чаа чүүл. Эртемнерниң дүлгүүрү — ном дугайында хөй материалдар мында чыгдынган. Бис номчулга залынга элээн каш өөреникчилер-биле ужуражы бердивис. № 9 школаның өөреникчизи Ваня Лыков ол делгегден «Лагерьге болгаш школага» деп номну шилип алды. «Мында чүнү бижээн-дир, Ваня, чугаалап көрем?» деп айтырдывыс. «Лагерьге-даа, школага-даа номчуур номнарның дaнзызы мында бар-дыр, дөпчү уткazын база бижээн-дир» — деп, Ваня өөрүшкүлүг харылады.

Уруглар ол делгегден номнарны шилип алгаш, номчуй-ла бердилер. Ол аразында, оларны бис чурукка тырттырып алдывыс. Оларны мооң адаанда чуруктан көрүңер.

— Библиотеканың хана делгеглерин чүгле улус чаңынга туруп алгаш номчуур дээш эвес, харын мында делгеттинген номнарны бижидип алгаш номчузун, ол солуннарның номерлерин номчукту тып, көктеп алзын дээш сорулга салып турар бис. Оон соонда ол темага беседа эрттирери чиик болур — деп, Галина Алексеевна чугаалады.

Бо дээрге база бир солун аргазыр. Ону бистиң республиканың өске-даа библиотекаларынга ажыглаары черле чугула.

ВЕРА КОНСТАНТИНОВНА — ХҮНДҮЛҮГ КИЖИ

Библиотеканың номчулгазының эргелекчизи Вера Константиновна Нечаеваны «Хүндүлүг кижи» деп чоргаарал-биле адап турарлар. Ол атты канчап чедип алганыл?

Ол, бүдүрүлгелерге, албан организацияларга болгаш школаларга баргаш, беседа эрттиререн, ону дамчыштыр чаа-чаа номчукчуларны хаара тударын практикалап турар. Сөөлгү үш айларда ол «СЭКП ТК-ның Пленумунга уткуштур», «Уран чүүл—чоңга бараан болган», «Ном-биле ажылдаарының кол-кол аргалары», «Пионер организациязының төрүттүнген хүнү» деп беседаларны эрттирген. Оларның түңнелдерин библиотека чөвүлелиниң хуралынга чугаалашкан.

Номчулга залынга колдуунда-ла студентилер болгаш үстүкү класстарның өөреникчилери кээп номчуттунар. Олар-биле Вера Константиновна быжыг харылзааны туткан. Ай санында-ла номчулга залынга кандыг ажылдар чорутттунганын ол номчукчуларынга дыңнадып турар.

А. НУГУУРАК,
А. СОДУНАМ.

ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ ЧАНЫНДА ЧЕЧЕН ЧОГААЛ БОЛГАШ УРАН ЧҮҮЛ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ЛЕНИНЧИ ШАҢНАЛДАР КОМИТЕДИНДЕ

1964 ЧЫЛДА ЛЕНИНЧИ ШАҢНАЛДАР ТЫПСЫР АЖЫЛДАРНЫ ХҮЛЭЭП АЛЫР ДУГАЙЫНДА

Чечен чогаал болгаш уран чүүл талазы-биле Ленинчи шаңналдар Комитеди 1964 чылда Ленинчи шаңналдар тыпсыры-биле ажылдарны хүлээп ап турар.

1. АЖЫЛДАРНЫ САНАЛДАП КИИРЕРИНИҢ ЧУРУМУ

1. Коммунистиг тургузуушкуннуң сорулгаларын болгаш совет ниитилелдиң хөй националдыг культуразын улам ыңай көдүрериниң сорулгаларын шиитпирлээринге дузаны чедирип турар, эң-не шылгараңгай ажылдарны: чечен чогаалдың, журналистиканың болгаш публицистиканың, музыканың, кинематографияның, театр болгаш чурулга уран чүүлүнүң хөй-нииити калбаа-биле хүлээп көрген чогаалдарын көөрү-биле хүлээп алыр.

2. Тускай бир ажылы дээш эвес, харын каш ажылдары каттыжып турар азы уран чечен чогаадылга талазы-биле үре-түңнелдиг ажыл-чорудулгазы дээш депшидип киирген кандидатураларны көөрү-биле хүлээп албас.

3. Чогаалчылар, композиторлар, журналистер, чурукчулар эвилелдериниң, кинематография ажылдакчыларының эвилелиниң баштаар черлери, ВЦСПС-тиң Президиуму, ССРЭ-ниң болгаш эвилелдешкен республикаларның министерстволарының коллегиялары, ССРЭ-ниң Уран чурулга академиязы, республикаларның театр ниитилелдери, эртем-шинчилел институттары, дээди өөредилге черлери, солуннарның болгаш журналдарның редколлегиялары, ажылчы чоннарның хуралдары чечен чогаал болгаш уран чүүл талазы-биле Ленинчи шаңналдарны тыпсыры-биле ажылдарны саналдап киргилээр.

Ийи-чаңгыс кижилерниң азы бөлүк кижилерниң киирген ажылдарын Комитет көрүп чугаалашпас.

4. Ынчаарга чечен чогаалдың, журналистиканың болгаш публицистиканың чогаалдарын Ленинчи шаңналдар тыпсыры-биле чүгле оларны доозулган хевир-биле парлалгага парлаан соонда, а чурулга уран чүүлдүң, музыканың, театр уран чүүлүнүң болгаш кинематографияның чогаалдарын — делгелгелерге, парлалгага, концерттерге, театрларга болгаш кинотеатрларга оларны хөй-нииити калбаа-биле танышкан соонда, ам саналдап киирген туруп болур.

5. Ленинчи шаңналдар тыпсыры-биле ажылдарны саналдап киирери болза эң-не негелделиг шилип алырынга үндезилээш база оларны хөй-нииити баш бурунгаар чугаалажып көргениниң түңнелинде чоруттунган турар ужурлуг.

Ленинчи шаңналдар тыпсыры-биле саналдап киирген чогаалдарны хөй-нииити калбаа-биле чугаалажып көрген турарын хандырар сорулга-биле, бир эвес оларны чүгле ажылдар хүлээп алырының хуусаазы доостурунуң мурнунда чартык чыл бурунгаар парлап үндүргүлээн (хөйге күүсеткен, көргүскен) болза, тодаргайлаарга, 1963 чылдың июнь 15-теи орай эвесте чугаалажып көөрү-биле хүлээп алыр.

6. Кандидатураларны саналдап үндүрерде, чурум ёзугаар, Ленинчи шаңналдарны катап тывыспас дээрзин барымдаалап көөр апаар.

Чогаалдары дээш, ооң авторлары чазак шаңналы-биле мурнунда шаңнадып каапкан ындыг ажылдарны чугаалажып көөрде, ол ажыл онза ужур-дузалыг болуп турар болза, чүгле ынчаарда Ленинчи шаңналды тыпсып болур.

7. Чогаадыкчы эвилелдерниң баштаар черлериниң пленумнарынга, конференцияларынга азы нииити хуралдарынга, ССРЭ-ниң Уран чурулга академиязының Президиумунга азы нииити хуралынга, чогаадылга болгаш эртем-шинчилел албан черлериниң база дээди өөредилге черлериниң эртем чөвүлелдеринге, солуннарның болгаш журналдарның редколлегияларынга, ажылчы чоннарның хуралдарынга ылавылалдыг болгаш бүгү талалыг чугаалажып көргениниң соонда ам, Ленинчи шаңналдарны тыпсырынга кандидатураларны депшидип үндүрер дугайында шиитпирни хүлээп алыр.

8. Ленинчи шаңналдарны тыпсыры-биле коллективтиг авторларны депшиткенде, бижээн ажылдарның чүгле кол киржикчилери болуп, ооң ол киржилгези ук чогаалга шылгараңгай ужур-дузалыг болурун база идея, уран-чечен талазы-биле бедиин хандырган болгаш ооң-биле кады шаңналга тыпсыры-биле киирип турар коллективтиг чогаалда ооң чогаадыкчы чедиишкиннери ол коллективтиң өске киржикчилериниден аңгылай алырга Ленинчи шаңналды тыпсып болур хире болза, чүгле ындыг кижилерни ооң составынга киирип болур.

Бир эвес коллективтиг ажылды бир азы элээн каш кижилерниң удуртулгазы-биле чорудуп турган болза, ажылдың удуртукчузу кым турган дээрзин ылавыла айтыр.

9. Ленинчи шаңналдар тыпсыры-биле саналдап турар ажылдарны Комитет бүгү чылдың дургузунда хүлээп алыр.

1964 чылда Комитет 1963 чылдың декабрь 1-ге чедир кирген ажылдарны чугаалажып көөр.

II. АЖЫЛДАРНЫ БОЛГАШ КАНДИДАТУРАЛАР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ МАТЕРИАЛДАРНЫ САНАЛДАП КИИРЕРИНИҢ ЧУРУМУ

10. Ленинчи шаңналдар тыпсырынга ажылдарны саналдап киирериниң дараазында чурумун доктааткан:

а) чечен чогаалдың, журналистиканың болгаш публицистиканың чогаалдарын 4-тен эвээш эвес хууну киирер;

б) музыка чогаалдарын клавира болгаш партитура хевир-биле болгаш магнитофон пленказынга бижип кааны-биле киирер. Программалыг музыка чогаалынга ооң программазын, ырларга—сөзүн, опера азы балет чүүлдеринге — либреттону—бир хуу кылдыр киирер.

в) уран-чурулга уран чүүлүнүң чогаалдарын ооң бодун чорудар. Оон аңгыда, ону чурукка тырттырган үш хуузун база киирер. Чурулга чогаалдарының (ылаңгыя хөй хевирлерлиг композицияларының) талазы-биле чуруктарның тырттырган хууларындан аңгыда оларның фрагментилериниң тырттырган чуруктарны база киирер; скульптура чогаалдарының талазы-биле янзы-бүрү талалап тырттырган чуруктарын киирер. Тырттырган чуруктарның саны, хемчээли болгаш шынары шаңнал тыпсыры-биле киирип турар чогаалдың дугайында долу бодалды кижи бодунга тургузуп келир болур ужурлуг. Монументалдыг скульптураны саналдап киирерде, ол дугайында документальдыг фильмни киирери эки болур;

г) театр-шии, опера, ыр болгаш балет уран чүүлүнүң талазы-биле ажылдарны саналдап киирерде, киирер чүүл болза: шииниң парлаан программазы, шиини болгаш ооң күүседикчилерин тырттырган чуруктар, ынчаарга олар болза кижиге ол дугайында долу бодалды киирип келир, ынча санныг, хемчээлдиг болгаш шынарлыг болур ужурлуг, оон ыңай шииниң бижимелин, операның азы балеттиң либреттозун база киирер.

Оон аңгыда, музыкалыг шиини киирерде, ону магнитофон пленказынга бижип каанын киирер.

д) кинематография талазы-биле ажылдарны киргенде, сценарийның бижимелин болгаш кино-чуруктарның эге-ат болур титрлериниң бижимелин киирер;

Шии азы кино-чурук талазы-биле чурукчунуң ажылын саналдап киирерде, үстүнде санаттынган метриалдардан аңгыда, декорацияларның болгаш хептерниң эге чурулгаларының оригиналдарын ылавыла киирер;

е) уран чурулга болгаш декорация уран чүүлүнүң чогаалдарының оригиналдарын Комитет дедир эгидип бээр.

11. Ажылды Ленинчи шаңнал тыпсыры-биле саналдап киирерде, ону саналдап турар чагаазы-биле кады киирер, аңаа айтыр чүүлдер:

а) ажылдың ады, ону дооскан үези, ону парлааның үези болгаш чери (чурулга уран чүүлүнүң ажылынга хамаарыштыр ооң амгы үеде кайда турарын база айтыр);

б) Ленинчи шаңналды тыпсыры-биле киргенин бадыткап турар, ук ажылдың дугайында нииити үнелел;

в) ажылды калбак хөй-нииити хүлээп көрген дээр дугайында фактыларны көргүскен медээлер;

г) шаңнал тыпсыры-биле саналдап турар кижиниң фамилиязы, ады, адазының ады, а ол ышкаш ооң чогаал азы сцена талазы-биле шолазы.

Ажылды Ленинчи шаңнал тыпсыры-биле саналдап киирген организацияның удуртукчузу ол чагаага ат салыр. Бир организация хөй ажылдарны саналдап киргенде, ажыл бүрүзүнге чагааны бижиир.

Коллективтиг кандидатураларны саналдап киргенде, чагаа-биле кады саналдап киирип турар ажылдың киржикчи бүрүзүнүң канчаар киришкенин тодарадып турар шинзылганы база киирер (чурулга уран чүүл талазының ажылдарының талазы-биле ол шинзылгага санал киргени коллективтиң бүгү киржикчилери ат салыр ужурлуг.

12. Саналдар киирген дугайында чагаага дараазында документилерни кошкан турар:

а) чогаадыкчы эвилелдиң баштаар чериниң, министерство коллегиязының, эртем чөвүлелиниң калбак хуралының ажылчы чоннарның хуралдарының протоколдары болгаш оон-даа өске.

б) кандидат дугайында медээлер: ады, адазының ады, фамилиязы (паспортта бижээни ол хевээр), шолазы, төрээн чылы, партийжи байдалы, националы, өөредилгези, тускай эртеми, тускай эртеминиң талазы-биле ажылының стажы, хүндүлүг болгаш эртем талазы-биле аттары, шаңналдары, ажылдап турар чери болгаш албан дужаалы, албан чериниң болгаш бажыңының телефоннары, кандидаттың 9х12 болгаш 3х2,5 см хемчээлдиг фото-чуруктары;

в) кандидат бүрүзүнүң чогаадыкчы биографиязы;

г) кандидаттың алган шаңналының дугайында шинзылга, ол дугайында чазактың чарлыктарының үезин болгаш номерлерин; Күрүне шаңналы тывыскан дугайында доктаалдарның үезин, номерлерин айтыр;

д) ажылдың кыска(ийи арындан ашпас) допчулал-аннотациязы; оон чогаадыкчы төөгүзүн илереткен болгаш ол дугайында кол медээлерни дыңнаткан, парлаан чүүлдерниң тиражтарын болгаш хүннерин, музыка чогаалдарын, шиилерни чеже күүсеткениниң саны, оларны чеже кижи көргени, чурулга уран чүүлүнүң материалы болгаш хемчээли база оон-даа өскени демги допчулал-аннотацияга киирген турар;

е) парлаан дугайында шинзылга; номну парлап үндүрген хүнүнүң дугайында шинзылга; музыка чогаалы азы шиини баштай күүсеткениниң дугайында парлаан чарлалдары болгаш программалары, шиилерни, концерттерни чеже көргүскениниң, чеже кижи көргениниң дугайында медээ; делгелге каталогу болгаш ооң ажылдап турган үезиниң, ону чеже кижи көргениниң дугайында шинзылга; фильмни кажан үндүргениниң, ону чеже көргүскениниң болгаш өске-даа чүүлдерниң дугайында шинзылга.

11 болгаш 12 чүүлдерде санаттынган бүгү материалдарны ийи-ийи кезек кылдыр киирер болгаш саналдап киирген организациялар оларны шинзыдар.

13. Чагаага ук ажылдың хөй-нииити талазы-биле үнелелиниң дугайында материалдарны кожар:

а) ажыл дугайында долу библиографтыг шинзылга;

б) парлалганың үнелели (кезип алганы азы шинзыткан хуузу);

в) хөй-нииити организацияларынга чугаалажып турганының стенограммазы;

г) ажылды хөй-нииитиниң канчаар үнелээнин көргүзүп турар өске-даа материалдар (номчукчулар болгаш көрүкчүлер конференцияларының, хөй-нииитиниң чугаалажыышкыннарының дугайында медээлер, үнелелдер дептеринге ажылдың дугайында чүнү бижээни болгаш өске-даа).

Саналдап турар ажылды шүгүмчүлеп турар материалдарны база киириптирбишаан, шүгүмчүлелдиг материалдарны долузу-биле Комитетке киирген турар.

Ажылды саналдап киирген организациялар болза, кандидатураның дугайында документацияны киирген соонда Комитеттиң көрүп турар материалдарын хөй-нииитиниң канчаар көрүп турарын айыткан чаа материалдарны немелде кылдыр база чоруткулаар ужурлуг.

ССРЭ-ниң улустарының дылдарының кырынга үнген шүгүмчүлелдиг материалдарны орус дылга очулдургаш чорудар болза улам эки.

Ленинчи шаңналдар тыпсыр дугайында бүгү-ле саналдарны мынчаар чорудар: Москва хоорай, И-51, Неглинная кудумчу, бажың 15, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Чечен чогаал болгаш уран чүүл талазы-биле Ленинчи шаңналдар Комитеди. Телефоннар: Б 3-44-67, Б 3-19-30, К 5-03-25.

Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң хуралы

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң келдээки хуралынга Францияның, Англияның болгаш АКШ-тың төлээлекчилери чүве чугаалаан. Оларның медеглелдериниң чылдак-барымдаалары янзы-бүрү турза-даа, олар португали колонизаторларны агартырын оралдашканнар. Португали колонияларда байдал тайбыңга болгаш айыыл чок чорукка кыжаныг болбайн турар дээр янзылыг кылдыр АКШ-тың төлээлекчизи Эдлай Стивенсон болгаш Англияның төлээлекчизи Патрик Дин бадыткаан. Африк күрүнелер тайбыңга болгаш айыыл чок чорукка кыжанып турар дээр янзылыг кылдыр, ол күрүнелерни барымдаа чок черге буруудадырын олар оралдашкан.

Сьерра-Леонениң даштыкы херектер министри Барефа-Смарт ол буруудадышкынны шуут ойтур шаапкан. Португали девиекээрлерде дайын соксавайн турар. «НАТО талазы-биле бодунуң өниүктериниден Португалияның белээ болур» бомбардировщиктер бүдүн-бүдүн суурларны узуткап чок кылып турар дээрзиниң херлеш чок бадыткаашкыны Африканың чурттары болуп турар деп ол медеглээн.

Хуралдың төнчүзүнде хүн айтырыынга хамаарышпас медеглел кылып, ССРЭ-ниң төлээлекчизи Н. Т. Федоренко чүве чугаалаан. Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында Керээни Москвага парафирлээнинге эртенги хуралга байыр чедирген Бразилияның төлээлекчизиниң медеглелинге, а ол ышкаш дөрт африк күрүнелерниң даштыкы херектер министрлериниң өмүнээзинден Либерияның министриниң кылган медеглелинге таарзынганын ол илереткен. Москва чугаалажыышкыннарын чедиишкинниг дооскан чорук улуг ужур-дузалыг болуушкун болур, ону Совет Эвилели чугула эге кылдыр көрүп турар деп, Н. Т. Федоренко онзалап демдеглээн. Оон соонда Э. Стивенсон биле П. Дин кыска медеглел кылгаш, ядролуг шенелделерни кезиктеп хоруур дугайында дугуржулганы чедип алганынга база-ла байыр чедирген.

Парагвайның патриоттарынга хосталга

РИО-ДЕ-ЖАНЕЙРО. (СЭТА). Парагвайның политиктиг хоругдаттырганнарын хостаар дээш латин-америк конференциязы Рио-де-Жанейрога чоокта чаа болуп эрткен. Ол конференцияны парагвай улус-биле эп-сеткил каттыштырылгызы ның ассоциациязының саналын ёзугаар чыылдырган турган. Бразилияның, Уругвайның, Чилиниң болгаш Аргентинаның хөй-нииитизиниң төлээлекчилери ук ассоциацияда кирип турар. Латин-америк чурттарның, АКШ-тың, КУР-нуң төлээлери; а ол ышкаш Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң төлээлекчилери конференцияның ажылынга киришкен.

Бүгү политиктиг хоругдаттырганнарны дол-дораан хостаарын, албадал лагерьлерин хаарын, парагвай патриоттарны эттеп-эрии дээр чорукту соксадырын парагвай эрге-чагыргалардан конференция негээн. Ол негелдени парагвай эрге-чагыргаларга дамчыдып бээр деп турар.

Югослав улуска акы-дуңма дузаламчы

Парлалгага дыңнатканы-биле алырга, Югослав хоорай Скоплениң районунга болган күштүг чер шимчээшкини дыка материалдыг когаралды таварыштырган. Чүс-чүс чуртталга бажыңнары болгаш албан черлери үрелип бузулган. Муң-муң кижилер оран-бажың чок арткан. Өлүм-чидим-даа бар болган.

Акы-дуңма дузалажылганың болгаш Совет Кызыл Крестиң бүгү кежигүннериниң Югославияның улустарынга хүндүткелиниң сеткилин илеретпишаан, югослав эштерге дузалаарын күзевишаан, ССРЭ-ниң Кызыл Крест болгаш Кызыл Чартык Ай ниитилелдериниң Эвилелиниң күүскомунуң президиуму халас белек кылдыр 50 муң рубль нииити түңнүг эм аймаан болгаш аъш-чем аймаан акы-дуңма югослав Кызыл Крестиң адрезинге эң-не чоокку үеде чорудар деп шиитпирлээн.

Чаягаар болган халаптан качыгдаан акы-дуңма югослав улуска ханы сагыш човаашкынын илереткен телеграмманы Совет Кызыл Крестиң күүскомунуң даргазы профессор А. А. Митирев югослав Кызыл Крестиң президентизи эш Павле Грегоричиге чоруткан.

(СЭТА).

Камгалал ажылдары чоруп турар

БЕЛГРАД. (СЭТА). «Борба», «Политика», а ол ышкаш «Вечерни новости» деп солуннарның кежээ үндүрген номерлеринде дыңнадып турарын ёзугаар алырга, июль 26-да 5 шак 17 минута турда улуг үреглекчи күштүг чер шимчээшкини Македонияның найысылалы Скопле хоорайның улуг кезиин, ылаңгыя хоорайның Вардара хемниң чөөн эриинде шөйүлген кезиин үрегдээн. Чер шимчээшкини хоорайның хөй-хөй чурттакчылары удуй берген турда болган. Баштайгы болгаш четче эвес медээлер-биле алырга, кижи когаралының саны аажок хөй болуп турар. Бажыңнарның барык 80 хуузу бузулган азы үрелген.

Скоплениң хөй-хөй чурттакчылары ам-даа бузундуларның адаанда чыдыпшаан.

Камгалал ажылдары хүүште эгелээн. Скоплениң чонунга дузалажыры-биле шериг кезектеринден аңгыда, чоок хоорайларның чурттакчылары келген. Эм аймаан чүдүрген болгаш медицина ажылдакчыларын сөөрткен самолёттар чурттуң янзы-бүрү районнарындан кээп турар.

Баштайгы медээлер-биле алырга, өлген, аар болгаш чиик балыглаттырганнарның саны каш-каш муң кижи болуп турар. Солуннарның кежээ үнген номерлеринде айыткан медээлер-биле алырга, 15 шак турда 2 муң хире кижи өлген.

Чуртка ийи хүннүң кажыыдалын чарлаан.

МАКМИЛЛАННЫҢ БАЙЫР ЧЕДИРГЕНИ

ЛОНДОН. ((СЭТА). Агаарга, космос делгемиңге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин кылырын хоругдаар дугайында керээни Москвага парафирлээниниң дугайында Англияның премьер-министра Гарольд Макмиллан общиналар палатазынга медеглел кылган.

Москвага чедип алдынган керээ «чүгле бодунуң талазы-биле үнелиг болуп турар эвес, харын келир үеде улам ыңай депшилгеге улуг ынанышты берип турар» деп Макмиллан медеглээн.

АКШ-тың күрүне секретары болгаш Англияның даштыкы херектер министри ол керээге ат салыры-биле эң-не чоокку үеде Москваже чоруптарлар деп Макмиллан дыңнаткан.

Керээни парафирлээни-биле холбаштыр Макмиллан Совет чазактың баштыңы Н. С. Хрущевка өөрүп четтиргенин илереткен.

Оон соонда чүве чугаалаан, лейбористиг оппозицияның баштыңы Г. Вильсон болза ол керээ дээш бүгү делегейниң улустары өөрүп четтирер апаар деп онзалап демдеглээн. Ядролуг чепсектен хостуг зоналарны тургузарының планын боттандырарынга дүрген депшилгени чедип алырының ынанышы ам бар апарган деп, ол медеглээн.

Санал берип чүве чугаалаан парламент депутаттары делегейниң дүш-күүрлүг чоруун чавырылдырарынче чугула базым кылдыр Москва дугуржулгазынга байыр чедирип турганнар.

Амгы дугуржулганы Совет Эвилелиниң саналдааны, НАТО-нуң болгаш Варшава керээзиниң чурттарының аразынга халдашпас чорук дугайында керээ-биле немээриниң эргежок чугулазының дугайын лейборист Мендельсон медеглээн. Ону калбак хөй-нииити деткиир ийик деп оратор чугаалаан.

Керээге Австралия каттыжар

ПАРИЖ. (СЭТА). Ядролуг шенелделерни хоруур дугайында үш чурттарның керээзинге Австралия каттыжып турар дээрзин Австралияның даштыкы херектер министри Гарфилд Баруик июль 26-да медеглээн. Өске-даа бүгү күрүнелер Москвага көдүрүп үндүрген инициативаны эдерип база керээге каттыжар боор дээрзинге Австралияның чазаанының идегелин Баруик илергейлээн деп. Франс Пресс агентилелиниң корреспондентизи Канберрадан дыңнаткан. Ол керээни бадылаарынга далаштыг хемчеглерни Австралияның чазааның алыр деп турарын Баруик демдеглээн.

Дж. Кеннединиң чугаазы

ВАШИНГТОН. СЭТА-ның корреспондентизи М. Сагателянның дамчыдып турары болза:

Агаарга, космос делгемиңге болгаш суг иштинге ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында Керээни Москвага парафирлээни-биле холбаштыр АКШ-тың президентизи Дж. Кеннеди июль 26-ның кежээзинде радио болгаш телевидение дамчыштыр чүве чугаалаан.

Бо керээ болза «кижи төрелгетенниң тиилелгези» болур деп президент медеглээн. Кижи төрелгетенниң ол хире дыка дүвүреп турары шенелделерни агаарга чорударын Каттышкан Штаттарга, Баттышкан хаан күрүнезинге, Совет Эвилелинге болгаш анаа ат салыр өске-даа бүгү күрүнелерге ол керээ-биле хоруур. Ол идегелге күзенчиг чүүлдү бүгү делегейге берип турар. Бо чаңгыс таланың мораториязы эвес, а юридика талазы-биле тодаргай болгаш даңгыракстыг хүлээлге-дир деп, президент чугаалаан.

Бо керээ алдын чүс чылдың келгени эвес деп, Кеннеди демдеглээн. Ол керээ бүгү маргылдааларны шиитпирлевес, дайынның айыылын чайлатпас. Ынчалза-даа бо дээрге баштайгы чугула базым — тайбыңче орукка базым, угаазылалче орукка базым, дайындан чайлаарынче базым-дыр.

Оон ужурунда дайындан делегейни камгалаарын оралдажыр, бо арганы долу ажыглаар болгаш дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарының кандыг-даа аргазын ажыглаар, ядролуг чепсектиң эндере бүдүрүүшкүнүнүң айыылын моондактаар болгаш шуут узуткаашкынче делегейниң кире бээрин болдурбас дээш оралдажыр болза чогуур-дур деп, президент чугаалаан. Чугула үе болза чаа дугуржулгаларны чедип алыр сорулга-биле күженишкиннерни үргүлчүлээринде болурун президент демдеглээн. Ядролуг шенелделерни хоруур дугайында чугаалажыышкыннар Барыын биле Чөөн таланың аразынга чөрүлдээлерниң шагдан бээр демдээ болуп келген. Бир эвес бо керээ база барымдаа болуп шыдаар болза, ылавылаарга, бир үениң төнчүзүн, өске үениң эгелээнин демдеглеп шыдаар болза, бир эвес ийи талалар бо керээниң дузазы-биле бүзүрелдиг болур чорукту синирип база тайбың кады ажылдажылгага дугуржулганы алыр болза, ынчаарда бо кыска болгаш бөдүүн керээ тайбыңче кижи төрелгетенниң мөңге чүткүлүнүң оруунга төөгүлүг үе черле болган туруп болур.

Амгы керээ радиоактивтиг хораннаашкыннарының айыылындан делегейни хостаарынче орукка базым болган туруп болур магат чок деп Кеннеди айыткан. Оон сөзү-биле алырга, ядролуг шенелделерни кызыгаар чок чорударын үргүлчүлээри агаарны улам хирлендирерлинге чедирип болур ийик. Оон ужурунда агаарга шенелделерни хоруур чорук делегейге «эң хостуг тынар арганы» бээр деп президент чугаалаан.

Ам ядролуг чепсек чок чурттарның ядролуг чепсекти алырын болдурбазының оруунга бо керээ база базым болган туруп болур деп. президент оон ыңай демдеглээн.

Амгы үеде ядролуг чепсектиг чурттар ону улам ыңай нептередирин болдурбас, ядролуг чепсектиң шенелдезин кылбас, дамчытпас, чагып албас, ону шиңгээтпес болгаш бүдүрбес деп чүвеге өске чурттарны бүзүредир ужурлуг деп. президент үргүлчүлеп чугаалаан.

Бодунуң чугаазының түңнелинде Кеннеди америк сенаттан керээни бадылаарынга холбашкан айтырыгларга доктааган. Керээни бадылаары дээш туржурунче америк улусту президент кыйгырган.

„Орус хуулгаазын"

Боду көрүкчүлерге четпээнде-ле, ады-сураа бүгү черлерде нептерей берген «Орус хуулгаазын» деп кинофильмниң (режиссерлары Герман Демократтыг Республиканың сураглыг кинорежиссерлары Аннели болгаш Андре Торндайктар) бистиң республиканың кинопрокадында чедип келген.

Хөй-ниитиге кайгамчыктыг улуг ужур-дузалыг ол фильмниң бирги сериязының хөй-нииити көрүлдези июль 29-та болуп эрткен. Хөй-нииити көрүлдеге келген кижилер ол уран-чечен-документальдыг фильмни аажок бедии-биле үнелээнин көрүлде үезинде илереткеннер.

Бо магаданчыг чогаадылга бистиң республиканың киноэкраннарынга дораан үнүп эгелээр. Бо фильмни совет кижи бүрүзү көрүксээр күзелдиг дээрзи чигзиниг чок.

СПОРТ

Шериг-далай Флодунуң хүнүнге тураскааткан

Эртке дыштаныр хүнде база бир спортчу байырлал болган. Ол болза бистиң алдарлыг Шериг-Далай Флодувустуң хүнүнге тураскааткан Кызыл хоорайның суг-жу спортчуларының маргылдаазы болган.

Хүндүскүнүн 11 шак турда маргылдааның киржикчилеринге старт бердинген. Спортчулар моторлуг хемелер-биле 34 километрни эртер ужурлуг, оон улуг чартыын Бии-Хемниң агымын удур ору чоктаар. Борта бирги класстың моторлуг хемелериниң башкарыкчыларындан ДОСААФ-тың улуг инструкторy Я. Макаренко шылгарап, ол хемчээлди 1 шак 2 мин. 30 секундада эрткен. Ийиги класстың хемелериниң башкарыкчыларындан септелге заводунуң ажылчыны В. Кукарин тиилээн. Оон көргүзүү 1 шак 7 мин. 17 секунда болган. Берге орукту 1 шак 14 мин. 22 секундада эртип шыдаан. Үшкү класстың хемелериниң башкарыкчыларындан типографияның ажылчыны Н. Малофеев бирги черни быжыы-биле ээлепкен.

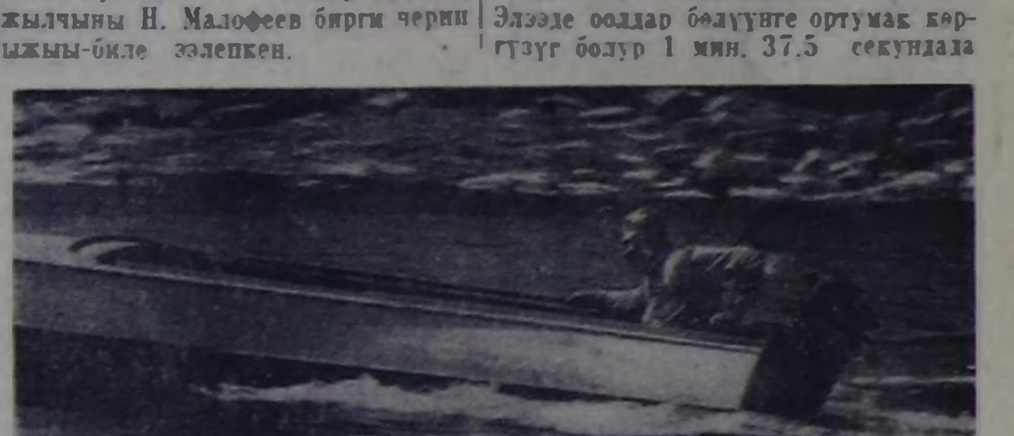

Маргылдааның үстүнде алы үнген тиилекчилеринге мактал бижиктерни болгаш өртектиг шаңналдарны тывыскылаан. Маргылдаа организастыг болуп эрткен.

* * *

Моторлуг хемелер башкарыкчыларының маргылдаазы болуп эртип турган үеде «Совет Тываның беш чылы» стадионга шериг назы четпээннерниң ийиги республика спартакиадазының тугу көдүртүнген. Гимнастика, сугга эштири, чиик атлетика болгаш боодалга талазы-биле команда аайы-биле бирги чер дээш күш-культуржу чеди коллектив ында киржип турар. Бо маргылдаа үш хүн үргүлчүлээр.

Гимнастика талазы-биле шенелдеге Кызылдың командазы чер албааны хомудаңчыг. Оон төлээлекчи болуп киришкен В. Сизенев чүгле сески черни ээлээр аргалыг болган. Бо мергежилгелерге Тес-Хемниң төлээлекчизи Дөмүр тиилээн, ийиги болгаш үшкү черлерни Бии-Хемниң спортчулары Новожаков биле Рязанов алгылаан. Бо талазы-биле бичии оолдар бөлүүнден бирги черни Тес-Хемниң төлээлекчизи Ө. Чымба, ийигизин — Ооржак (Чөөн-Хемчик) болгаш чүгле үшкү черни — Кызылдың спортчузу Москаленко алган.

Кедээниң спортчулары ол маргылдааның баштайгы хүнүнде эрес болганын айтыр херек. Олар хоорай чурттуг өөрүнге сугга эштир талазы-биле база-ла алыспааннар. Хостуг хевир-биле 100 метр черге эштиишкинге бичии оолдардан Бии-Хемден келген спортчу Изместьев тиилээн, оон чаңгыс командада эжи Горбунов — ийиги черни алган, үшкү черде — Тандының төлээлекчизи Поляков. Элээде оолдар бөлүүнге ортумак көргүзүг болур 1 мин. 37.5 секундада келгеш. Кызылдың төлээлекчизи Анчугов арай боорда бирги черге үнген. Ынчалза-даа ийиги черни ээлээн Тес-Хемниң спортчузу Чооду оон 9.3 секундада-ла озалдап келген.

Ынчангаш маргылдааларның эгелээн хүнүнде кызылчылар элээн берге удурланыкчыларлыг дээрзин угаар ужурга таварышкан. Олар алзыывыткылаан аштырыышкыннарын чедип алыр дизе арткан хүннерде кызып хөделир апарган.

Сөзү **В. Федоровтуу.**

ЧУРУКТА: маргылдааның тиилекчилери (солагай талалан): Н. Малофеев, В. Кукарин, Я. Макаренко. Дистанцияда бирги класстың моторлуг хемезиниң башкарыкчызы Борис Лощенко.

Фото **В. ЧАПАЙКИННИИ.**

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттагылап каап турар, кыска чаашкыннарлыг хүн болур. Хат өй-тавында, чамдык черлерге дыңзыг, соңгу-барыын чүк угланыышкынныг. Агаарның температуразы: республикага — 24—27, а Кызылга—24—26 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАПЫРАЛ»: «Дүнеки истер» 10, 12, «Гусар балладазы» 2, «Улуг, биче кижилер» 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Трубачёвтуң отряды тулчуп тур» 11.15, «Орук белдиринге» 1.15, 3.15, 5.15, 7.15, 9.15, шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Чоруп-ла турдувус» 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «У французских каминов» 3.15, 5.15, 9.15, «Воскресенье» (2-ги сериязы) 7.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Лаурага душтук» 5, 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3. телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13, харысалгалыг секретарының 23 — 35, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25 — 38, 23 — 54, үлетүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27. Информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31—75, корректорларның 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—00865. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы